T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FEMİNİST KURAMA GÖRE ANADOLU SAHASI ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİNDE KADIN

DOKTORA TEZİ

Özlem ŞAHİN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ANKARA, 2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FEMİNİST KURAMA GÖRE ANADOLU SAHASI ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİNDE KADIN

DOKTORA TEZİ

Özlem ŞAHİN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Birinci Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA

İkinci Tez Danışmanı
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

ANKARA, 2020

Bu tez, namus cinayetlerine kurban giden ve türlü yollarla hayatları karartılan kadınlara ithaf edilmiştir.

TEŞEKKÜR

Lisans eğitimimin başlangıcında tanımış olduğum, yüksek lisans ve doktora eş tez danışmanlığımı yapan, yoğun çalışmaları arasında zaman ayıran, çalışmam boyunca engin bilgileriyle yol gösteren, yıllar sonra akademik hayata geri döndüğümde beni her zaman yapabileceğime inandıran değerli hocam Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU'na hakkının ödenemeyeceğinin bilinciyle teşekkür ederim.

Doktora ders döneminden itibaren yardımlarını esirgemeyen, şahsi kütüphanesini açan, taslaklarımı titizlikle okuyup düzelten değerli tez danışmanın Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA'ya sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Tez İzleme Komitesi Üyesi olan Prof. Dr. Ali YAKICI'ya, Prof. Dr. Mustafa ORÇAN'a, Doç. Dr. Oğuzhan AYDIN'a; değerli görüş ve tespitleri ile yol gösteren Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU'na, Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'a, Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM'a, Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL'e ve Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Ethem ARIOĞLU'na içtenlikle teşekkür ederim.

Kendisi de bir eğitimci ve hayatın her alanında güçlü bir kadın olan, eğitim hayatımın her aşamasını destekleyen anneme şükranlarımı sunarım. Hiçbir zaman klasik ataerkil baba olmayıp hep yanımda olan babama teşekkür ederim. Eğitim hayatımın mimarları olmanın yanında hayatıma müdahale etmeden kararlarıma ve seçtiğim yola saygı duyup, büyük bir güç olarak her zaman yanımda olduklarını hissettiren, kadın ve kız çocuk olmanın zorluklarını evde değil toplum içerisinde hissettiğimde bununla başa çıkmamı sağlayan anne ve babama bir kadın olarak değerli hissettirdikleri ve kimliğimle barışık ve güçlü bir kadın olmamı sağladıkları için ayrıca minnettarlığımı sunmayı bir borç bilirim.

Yoğun çalışmalarım sırasında her türlü desteği veren kardeşim Dr. Özkan ŞAHİN'e sevgili eşi ve yakın arkadaşım Beyza ŞAHİN'e ve son yıllarda hayatımıza giren ve tüm dünyamızı güzelleştiren sevgili yeğenlerim Derin'e ve Ekin'e kendilerinden çaldığım zamana sessiz kalarak beni destekleri için teşekkür ederim.

ÖZET

Feminist Kurama Göre Anadolu Sahası Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde

Kadın

Şahin, Özlem

Doktora, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA ve Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Nisan, 2020, 638 sayfa

"Feminist Kurama Göre Anadolu Sahası Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kadın" başlığını taşıyan bu çalışmada, Feminist Kuram ve Toplumsal Cinsiyet Teorisi bağlamında âşık şiiri analiz edilerek Türk toplumunda kadının konumu, rolü ve kadın algısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Feminizmin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve feminizm türleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Türkiye'de feminizmin ortaya çıkışı ve gelişimi anlatılmıştır. Ayrıca, kısaca dünyada ve Türkiye'de tarihsel süreçte kadın, çeşitli kültürlerde ve üç semavi dinde kadının tarihi serüvenine yer verilmiştir. Tezin yöntemini oluşturan Feminist kuram ve edebiyat eleştirisi ile ilgili kuramın ne olduğu, neyi amaçladığı ve ne yaptığı anlatılmıştır. "Feminist Kuram Bağlamında Kadın Cinsiyetinin Âşık Şiirine Yansıması" adını taşıyan ve çalışmanın ana bölümünü oluşturan ikinci bölümde şiirlerden elde edilen veriler ışığında feminist kuramın ana konuları ve kavramları etrafında oluşturulmuş on alt başlıkta şiir metinleri irdelenmiştir. Bu başlıklar: Ataerkillik, Namus, Evlilik, Annelik, Sözlü ve Fiziksel Şiddet, Cinsellik, Mekân, Aşk, Cumhuriyet Dönemi ve Toplumsal Değişim Süresinde Kadın ve Çalışma Hayatında Kadın şeklindedir. Sonuç olarak, Anadolu sahası âşık şiirinden yola çıkılarak Türk kadınının geçmişten günümüze bir profili çıkarılarak kadının toplum nazarındaki konumu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Şiiri, Feminizm, Kadın, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT

According toThe Feminist Theory, Woman In Anatolian Minstrel Style Poetry Tradition

Şahin, Özlem

PhD, Department of Turkish Language and Literature

Thesis Advisor: Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA and Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

April, 2020, 638 pages

In this study titled "According to The Feminist Theory, Woman in Anatolian Minstrel Style Poetry Tradition" minstrel poetry was analyzed in the context of Feminist Standpoint Theory and Gender Theory, on the other hand tried to reveal the position, role and perception of women in Turkish society. Our study consists of two main parts. The first chapter provides information about what feminism is, how it came about and types of feminism. The emergence and development of feminism in Turkey have been described. Also, briefly women in the historical process in Turkey and the world, has been given place to a variety of cultures and historical adventure of women in the three monotheistic religions. Feminist theory and literary criticism that constitute the method of the thesis is explained what the theory is, what it aims, what it does. In the second section, which is titled "The reflection of Female Gender in the context of Feminist theory on the Minstrel Style Poetry" and which forms the main part of the study, ten sub-titles of poetry texts formed around the main topics and concepts of feminist theory were examined in the light of the data obtained from the poems. These titles are: Patriarchy, Honor, Marriage, Motherhood, Verbal and Physical Violence, Sexuality, Environment, Love, Republic Period and Women in the Period of Social Change and Women in Work Life. As a result, based on the Anatolian Minstrel Style Poetry Tradition, the woman's position in the eyes of the society was tried to be revealed by making a profile of the Turkish woman from the past to the present.

Keywords: Minstrel Poetry, Feminism, Woman, Gender

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI ii
BEYAN iii
İTHAF iv
TEŞEKKÜR v
ÖZET vi
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER viii
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM: FEMİNİZM 5
1.1. Feminizmin Tanımı 5
1.2. Anaerkillik ve Ataerkillik Çerçevesinde Tarihsel Süreçte Kadın 12
1.3. Çeşitli Kültürlerde Kadın 27
1.4. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te Kadın 31
1.5. Feminizmin Ortaya Çıkışı 36
1.6. Feminizm Türleri 45
1.6.1. Liberal Feminizm 50
1.6.2. Kültürel Feminizm 54
1.6.3. Marksist Feminizm 57
1.6.4. Radikal Feminizm 60
1.6.5. Sosyalist Feminizm 64
1.6.6. Varoluşçu Feminizm 65
1.6.7. Psikanalizci Feminizm 68
1.6.8. Lengüistik Feminizm (Fransız Feminizmi) 70
1.6.9. Diğer Feminizm Yaklaşımları 75
1.7. Toplumsal Cinsiyet 78
1.8. Feminist Kuram ve Feminist Edebiyat Eleştirisi 84
1.9. Türkiye'de Feminizm 98
1.9.1. Türk Medeniyet Tarihinde Kadın 98
1.9.1.1. Eski Dönemde Türk Kadını 99
1.9.1.2. Orta Dönemde Türk Kadını 106
1.9.1.3. Yeni Dönemde Türk Kadını 121

1.9.2. Türkiye'de Feminizmin Gelişimi 126
2. BÖLÜM: FEMİNİST KURAM BAĞLAMINDA KADIN CİNSİYETİNİN ÂŞIK ŞİİRİNE YANSIMASI 141
2.1. Ataerkillik 141
2.1.1. Aile 145
2.1.2. Babaya İtaat 158
2.1.3. Kocaya İtaat 169
2.1.4. Âdem ve Havva 181
2.2. Namus 187
2.2.1. Bekâret 198
2.2.2. Sadakat 219
2.2.3. Zinâ 222
2.2.4. Dile Düşme Korkusu 226
2.3. Evlilik 230
2.3.1. Evlenme İsteğini Dile Getirme 232
2.3.2. Başlık Parası 242
2.3.3. Eş Seçiminde Aranan Özellikler 247
2.3.4. Evlilik Yaşı 259
2.3.5. İyi ve Kötü Eş Tasvirleri 263
2.3.6. Çok Eşlilik 300
2.3.7. Evlilikte Aldatma 305
2.3.8. Boşanma ve Dul Kalma 309
2.4. Annelik 317
2.4.1. Annelik Görevleri (Rolleri) 324
2.4.2. Üvey Anne 333
2.4.3. Kayınvalide 335
2.4.4. Anne-Çocuk 340
2.4.4.1. Erkek Çocuk 341
2.4.4.2. Kız Çocuk 346
2.5. Sözlü ve Fiziksel Şiddet 356
2.5.1. Fiziksel Şiddet 358
2.5.2. Sözlü Şiddet 360
2.5.2.1. Küfür 360
2.5.2.2. Erkeği Eşi ile Kızdırma ve Aşağılama 365

2.5.2.3. Aşağılama 366
2.5.3. Kadınları Erkeklere Ait Özelliklerle Övme 374
2.6. Aşk 377
2.6.1. Âşık 378
2.6.1.1. Âşıkların Gözünden Aşk 378
2.6.1.2. İstenen Sevgili Tasviri 394
2.6.1.3. Evlilik Çağındaki Genç Kıza ve Geline Aşk 405
2.6.2. Sevgili 411
2.6.2.1. Sevgilinin Fiziksel Özellikleri 412
2.6.2.2. Sevgilinin Karakter Özellikleri 432
2.6.2.3. Sevgilinin Yaşı 452
2.7. Cinsellik 462
2.7.1. Arzunun Dile Getirilmesi 465
2.7.2. Muhayyel Birliktelik 468
2.7.3. Cinsellik ve Mekân 473
2.7.4. Cinsel Metaforlar 476
2.7.4.1. Bağ-Bahçe Metaforları 476
2.7.4.2. Göl ve Kadın 500
2.7.5. Gelin Kız, Gelin ve Kız 501
2.8. Mekân 510
2.8.1. Pınar Başı, Çeşme Başı 512
2.8.2. Bağ-Bahçe 518
2.8.3. Yayla 519
2.8.4. Kavil Yeri 521
2.8.5. Tenha, Oda 522
2.8.6. Sokak 524
2.8.7. Diğer Mekânlar 530
2.9. Cumhuriyet Dönemi, Toplumsal Değişim ve Kadın 535
2.9.1. Kurtuluş Savaşı'nda Kadın 536
2.9.2. Cumhuriyet Devrimleri ve Kadın 540
2.9.3. Kadının Kılık Kıyafeti 543
2.9.4. Boşanma 551
2.9.5. Avrupa'da Kadın 553
2.9.6. Türk Kadınına Övgü 558

2.10. Çalışma Hayatında Kadın 564
2.10.1. Kırsal Alanda Çalışan Kadın 566
2.10.2. Kamusal Alanda Uzmanlık Gerektiren İşlerde Çalışan Kadın 573
3. SONUÇ 579
4. KAYNAKÇA 587

GİRİŞ

"Feminist Kurama Göre Anadolu Sahası Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kadın" başlığını taşıyan bu çalışmada, Feminist Kuram ve Toplumsal Cinsiyet Teorisi kapsamında âşık şiiri analiz edilerek Türk toplumunda kadının konumu, rolü ve kadın algısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türk halk kültürü içerisinde önemli bir bölümü oluşturan halk edebiyatı ürünleri kültürümüz, inançlarımız, değerlerimiz, ruh dünyamız, hayallerimiz, arzularımız hakkında bilgi veren eserlerdir. Tüm bunlar göz önüne alındığında toplumların kadına bakışını anlamada halk edebiyatı ürünlerinin önemi daha net anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları daha çok yazılı metinler üzerinedir. Bu metinlerden yola çıkılarak toplumsal cinsiyet algısının edebiyatta nasıl işlendiği üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Masallar, ninniler, halk hikâyeleri, destanlarda kadın ve toplumsal cinsiyet ile ilgili yapılmış tezler bulunmaktadır. "Türk Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân Algısı" Evrim Özünel'in yüksek lisans tezidir. Özünel, bu çalışmasında toplumsal cinsiyet algısını mekân ile ilişkilendirerek etraflıca açıklamıştır. "Ninnilerde Kadın Anlatıcının Sesi" Songül Çek Cansız tarafından doktora çalışması olarak yapılmıştır. Cansız, bu çalışmasında kadınlar tarafından üretilen ve nakledilen ninnilerin iletişimsel bağlamda icra ediliş biçimlerini belirlemeye çalışırken kadının ve annenin Türk sosyo-kültürel yaşamı içerisinde değişen algısının ninnilere verdiği şekli feminist yaklaşımla ele almıştır. Asuman Güneş tarafından doktora çalışması olarak hazırlanan "Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın" adlı çalışmada Malinowski'nin İşlevsel Kuram'ı doğrultusunda kadının konumu, toplumsal rolleri, işlevi, geçirdiği değişim aşamaları, destan anlatım ortamı çerçevesinde incelenmiştir. Hatice Toman tarafından "Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Kadın" adını taşıyan yüksek lisans tezinde; halk hikâyelerine göre kadının özellikleri, kadının eğitimi ve bunun yanı sıra halk hikâyelerinde kadının sosyal hayattaki fonksiyonu ile evlilik konuları incelenmiştir. Yalçın Kara tarafından "Halk Hikâyelerinde Kadınlar" adını taşıyan yüksek lisans tezinde, Dede Korkut Hikâyeleri ile yirmi halk hikâyesinin Azerbaycan varyantı ele alınmıştır.

Hikâyelerde yer alan kadınların özellikleri ve karakter olarak nasıl göründükleri incelenmiştir.

Âşık şiiri geniş ve zengin bir alana sahiptir. Çalışma; her yüzyıldan, o yüzyılı temsil gücüne sahip âşıklar seçilerek Anadolu sahası âşıkları ile sınırlandırılmıştır. Bir diğer sınırlandırma ise erkek âşıkların şiirlerinin seçilmesi ile yapılmıştır. Âşık Tarzı Şiir Geleneği erkek egemen bir yapıdadır ve bu nedenle erkek bilinçaltının imgeleriyle örülüdür. Böyle bir durumda bu şiirler, tamamen erkek dünyasından çıktıkları için onların gözünden kadının nasıl görüldüğünün ifadesidir. Bu nedenle erkek egemen yapının bakış açısının anlaşılması için sadece erkek âşıkların şiirleri incelenmiştir.

Yöntem olarak Feminist Edebiyat Eleştirisi kullanılmıştır. Kadınların; metinlerde nasıl ele alındığı, nasıl bir kadın dünyasının ve algısının olduğunun anlaşılmasında Feminist Kuram önem arz etmektedir.

Tek bir feminist hareket olmadığı gibi tek bir feminist eleştiriden ya da sınırları çizilmiş bir feminist bakıştan bahsetmek zordur. Neyin, nasıl ele alınacağı konusunda kesin ve net, tek bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle geçmişten bugüne görülen feminist düşüncelerle, elde edilen veriler karşılaştırılarak, kadının şiirlerdeki konumu feminist kuram içinde değerlendirilmiştir. Feminist Edebiyat Eleştirisi, yazın dünyasında kadının durumunu inceler: Erkelerin yazdıkları eserlerde kadının nasıl ele alındığına ve kadınların oluşturdukları eserlerde kadının ön plana çıkartılan yönleri üzerinde durulur. Böylece kadının toplumdaki yerini aydınlatmaya ve daha iyi duruma getirmeye çalışırlar. Bu kapsamda tez çalışmamızda Feminist Edebiyat Eleştirisi esas alınarak, şiirlerden hareketle sorgulanmamış alt metinler ve anlamlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Âşık şiiri analiz edilerek toplumun kadın algısı, kadına bakışı analiz edilmiştir.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Feminizmin tanımı, neyi amaçladığı mukayeseli olarak değerlendirilmiştir. Feminizmin nasıl ortaya çıktığını ve oluştuğunu anlayabilmek için "Anaerkillik ve Ataerkillik Çerçevesinde Tarihsel Süreçte Kadın" başlığı altında kadın tarihi açıklanmıştır. "Feminizmin Ortaya Çıkışı" başlığında feminizmin nerede, nasıl ve neden çıktığı açıklanmıştır. "Feminizm Türleri" başlığında türleri tek tek açıklanmıştır. Buna bağlı olarak son yıllarda feminizm çalışmalarının üzerinde fazlaca durduğu "Toplumsal Cinsiyet" açıklanmıştır. Feminist Kuram ve Edebiyat Eleştirisi başlığında ise kuramın ne olduğu, neyi amaçladığı anlatılmıştır. Daha sonra

Türkiye'de Feminizm konusuna geçilmiştir. "Türk Medeniyet Tarihinde Kadın" kısaca izah edilmiş, Türkiye'de feminizmin ortaya çıkışı ve gelişimi anlatılmıştır.

"Feminist Kuram Bağlamında Kadın Cinsiyetinin Âşık Şiirine Yansıması" başlığını taşıyan kısımda, şiirlerden elde edilen veriler ışığında feminist kuramın ana konuları ve kavramları etrafında oluşturulmuş on alt başlıkta şiir metinleri irdelenmiştir. Bunlar: Ataerkillik, Namus, Evlilik, Annelik, Sözlü ve Fiziksel Şiddet, Cinsellik, Mekân, Aşk, Cumhuriyet Dönemi ve Toplumsal Değişim Süresinde Kadın ve Çalışma Hayatında Kadın'dır.

Ataerkillik başlığı altında şiir metinlerinde görülen ataerkil izler irdelenmiştir. Namus başlığında ataerkil sistemin kadına yüklediği namus anlayışının şiirlere yansıyıp yansımadığına ve nasıl yansıdığına bakılmıştır. Evlilik konusunda şiirler, Feministlerin evlilik kurumuna bakış açısı ve toplumun evliliğe ve evlilik kurumu içerisinde kadına yüklediği anlamlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Anneliğin şiirlere nasıl yansıdığı, toplumun anneliğe yüklediği anlamlar ve bunların şiirlere yansıması "Annelik" bölümünde değerlendirlmiştir. Sözlü ve Fiziksel Şiddet başlığında küfür, erkeği kadın özellikleri ile övme ve kadını erkek özellikleri ile aşağılama, genel olarak kadını sözel olarak aşağılama konularına değinilmiştir.

Aşk; âşık ve sevgili olarak iki ana konu etrafında değerlendirilmiştir. Âşıkların gözünden aşkın nasıl ele alındığı, sevgiliye dair tasvirler irdelenmiştir. Aşk ilişkisi içinde kadına ne gözle bakılmış, kadın bedeni ve ona dair imgeler nelerdir, aşk ilişkisinde kadın özne mi nesne mi gibi sorulara yanıt aranmıştır.

Cinsellik konusunda; âşıkların cinsellikle ilgili düşünceleri, arzularını şiirlerde ne şekilde dile getirdiği ve cinsellik hakkındaki algı çıkarılmaya çalışılmıştır. Cinsel metaforlar başlığı altında "Bağ-Bahçe Metaforları, Göl ve Kadın" konuları etrafında cinselliğin bu metaforlar aracılığı ile nasıl anlatıldığına bakılmıştır. Genel olarak "cinselliğin tabu olduğu, konuşulmasının ayıp sayıldığı" yapı içinde bu konunun şiirlere nasıl yansıdığına yanıt aranmıştır.

Mekân başlığında, kadınların mekân kullanımı bu mekânlardaki görünürlüğü ve mekânların işlevleri yanı sıra bu mekânlara dair erkek bakışı irdelenmiştir.

“Cumhuriyet Dönemi, Toplumsal Değişim ve Kadın” bölümünde “Kurtuluş Savaşı’nda Kadın, Cumhuriyet Devrimleri ve Kadın, Kadının Kılık Kıyafeti, Boşanma, Avrupa’da Kadın, Türk Kadınına Övgü” başlıklarında değişen toplumla birlikte kadının konumunda da değişim var mıdır, âşıklar bu değişimi nasıl karşılamıştır sorularına yanıt aranmıştır.

“Çalışma Hayatında Kadın” konusu “Kırsal Alanda Çalışan Kadın, Kamusal Alanda Uzmanlık Gerektiren İşlerde Çalışan Kadın” açısından değerlendirilmiştir. Çalışan kadınlar şiirlerde nasıl yer alır, ne gözle görülür, kadın emeği erkek gözünden nasıl değerlendirilir konuları şiirlerde irdelenmiştir. Sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılarak şiirlerin feminist okuma sonucunda ulaşılan saptamalar dile getirilmiştir.

1. BÖLÜM: FEMİNİZM

1.1. Feminizmin Tanımı

Feminizm sözcüğünün anlamının ne olduğu ve ilk kez nerede, kim tarafından kullanıldığı tartışmalı olup bu konuda çeşitli görüş ve iddialar bulunmaktadır. Terim olarak ilk kez 1871 yılında bir Fransız tıp dergisinde, vücutları kadınsılaşan erkek hastaların cinsel oranlarının gelişmesinin sekteye uğraması durumunu ifade etmek için kullanılmıştır. Bir diğer iddiaya göre ise terim, ilk kez Alexandre Dumas Fils tarafından 1872 yılında basılan I'Homme-Femme başlıklı bir broşürde erkeksi tavırları olan kadınları betimlemek için kullanılmıştır. Broşür, temelde zina konusu ile ilgilidir (Freedman, 2001: 2). Vücutları kadınsılaşan erkekler ve erkeksi tavırları olan kadınlar için bu terimin kullanılması, zıt durumları yansıtır. Kadın gibi erkekler ve erkek gibi kadınlar toplum tarafından normalin dışında kabul edilen bireylerdir.

Kendini feminist ilan eden ve k adlandıran ilk kişi ise Hubertine Auclert isimli bir Fransız süfrajetidir[1]. "La Citiyonne" (The Women Citizen) adlı dergisinde, kendisi ve arkadaşları için ilk kez bu terimi kullandığında yıl 1882'dir (Offen, 2000: 19). La Citiyonne, ilk feminist dergi olarak kabul edilir. Auclert, kadınlar ve erkelerin kanun önünde eşit olduğunu savunur. Bununla ilgili mücadelesini, La Ctiyonne dergisinde kırk yıl boyunca sürdürür (Taieb, 1982: 48-50). Hubertine Auclert, kırk yıl boyunca kadın haklarını geliştirmek için verdiği mücadele ile feminist teriminin yaşamış bir tanımıdır diyebiliriz.

Feminizm sözcüğünün çıkış noktasına bakıldığında kökeninin Latince olduğu görülür. Oxford İngilizce Sözlüğü'ne (1985: 982) göre, Latince "feming" (Feminia) sözcüğü ve " –izm"' ekinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. "Feminia" dişi veya kadın anlamına gelir, "-izm" eki ise bilindiği üzere bir kuram veya sistemi ve o kuram veya sistemin sürecini ifade eden bir son ektir (Hartel, 1993: 2). Feminizm sözcüğünü bu şekilde açıklayan Hartel'in yanında bu konuda farklı görüşler ileri sürünler de vardır. Kelimenin Fransızca "feminisme" sözcüğünden türetildiği de iddia edilir (Stearns, 1994: 271). Yaygın görüşle feminizm ve feminist sözcükleri Fransa'da ortaya çıkmış, İngilizce söyleyişi ile de dünyaya yayılmıştır. Bizde de durum farklı olmamıştır. "Kadınizm, kadıncılık ve kadınist,

[1] **Süfrajet:** Kadınların seçme ve seçilme hakkı savunucusu.

kadıncı" gibi sözcükler hatta "nisaiyyun" ve "nisailik" sözcükleri feminizmi karşılamalarına rağmen tercih edilmemişler, bunların yerine feminizm ve feminist sözcükleri dilimize yerleşmiştir (Şahin, 2009: 7). Sözcüğün kökeni hangi dilde olursa olsun, yerine çeşitli ikame sözcükler konulmaya çalışılırsa çalışılsın kavram tüm dünyada yaygın olarak "feminizm" olarak kullanılmıştır.

Feminizmin sözlük anlamına bakacak olursak pek çok farklı tanımının olduğunu görürüz. Bazı sözlüklerde "kadınlara erkekler gibi aynı haklar, aynı güç ve olanaklar, aynı eğitimler verilmesi gerektiği inancı" (Cambridge Dictionaries, 2008) olarak tanımlanırken Oxford İngilizce Sözlüğü'nde feminizm ile ilgili şu bilgiler yer alır: "Kadın haklarının savunucusu anlamına gelen 'feminizm' 1985'lere kadar İngiliz dilinde kullanılmadı. Hatta feminizm terimi var olmadan önce erkek otoritesine meydan okuyan, başkaldıran kadınlar ve hareketler mevcuttu." (Winslow, 2004: 187). Random House İngilizce Sözlüğü ise, "Feminizm, kadınlara erkeklerinkiyle eşit olan toplumsal ve siyasi haklar tanıyan bir öğretidir." der (Urdang, 1968: 468). Robert Sözlüğü "Kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin" olarak tanımlanmaktadır feminizmi (Michel, 1993: 9). Sözlük tanımlarına baktığımızda genel olarak feminizmi, her alanda erkeklerle eşit haklar talep eden kadınların mücadelesi şeklinde özetleyebiliriz.

Offen (2000: 2), feminizmi: "Politik, yasal ya da ekonomik hakların kazanımı gibi vasıtalarla kadınların konumunu, erkeklere bahşedilen eşitliklerle geliştirilmesiyle alakadar olan bir kuram ve/veya harekettir." şeklinde ifade eder.

Dilimize "kadın hakları" olarak çevrilen feminizmin pek çok tanımı yapılmıştır. Cevizci'ye (1999: 340-698) göre feminizm, kadınların erkeklerle eşit sosyal ve politik haklar talep ettiği bir hareket ve öğretidir. Feminizm; erkeklerin, kadınlar üzerindeki baskı ve sömürüsünün artık son bulmasını ister. Her alanda fırsat eşitliği talebinde bulunur. Sosyal ve politik haklar talep eder. Feminizm, kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi eşitsiz, bağımlılık içeren, ait olma ve baskı ilişkisi olarak görür ve bu baskının kaynaklarını ve nedenlerini ortaya çıkararak eşitsizliği ortadan kaldırmaya çalışan bir teoridir.

Bir başka tanıma göre feminizm; felsefi anlamda, kadının tüm ezilmişlik tarihinden sonra Fransız Devrimi'nin ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin de kadına beklediğini vermemesi üzerine kadınların kendi haklarını aramak için 19. yüzyılda ortaya çıkan ve 21. yüzyıla kadar pek çok farklı kolda gelişen felsefi bir ekol ve kuramdır. Sosyolojik olarak

feminizm; Doğal Haklar Bildirgesi'nden ilham alarak, gerek ailede gerek toplum içinde kadınların da erkeklerle aynı kamusal haklara sahip olması, ev içindeki iş bölümünün kadın ve erkek arasında eşit olması, aile planlaması yapılması, ayrıca kadınların çalışabilmesi için uygun ortamların hazırlanmasının gerekli olduğunu savunan bir harekettir. Bu hareket, kapsamı gereği, çevre ve barış hareketlerine destek vermiş ve son iki yüzyılda pek çok sosyal değişime öncü olmuş toplumsal bir harekettir. Bu hareketin üyeleri ve çalışmaları sosyolojik bir olaydır ve pek çok sosyolojik araştırmaya da konu olmuştur (Öztürk, 2011: 21-22).

Kadın ve erkek eşitliğini savunan ve bunun için de kadın haklarının genişletilmesini sağlamaya çalışan feminizm 18. yüzyılda doğmuştur (Marshall, 2005: 240). Bir başka tanıma göre ise kadınların bir dayanışma ile cinsiyetçi politikalara karşı başlattıkları savaştır (Mitchel, 1995: 6). Erkeklerin; iş hayatı, spor, savaş, siyaset gibi pek çok kamusal alanda sorumlulukları vardır. Buna karşın kadınlar ev içerisinde ücretsiz işçi olarak çalışmaktadırlar. Bu bir çeşit köleliktir. Feminizm, ailenin tüm yükünü kadınların sırtına bindiren bu iş bölümünün sorgulanmasıdır (Watkisn, 1996: 5). Temelde kadınların verdiği mücadele erkeklere tanınan tüm hakların kendilerine de verilmesi ile ilgilidir.

Tüm ayrıntıları bir kenara bıraktığımızda feminizm genel anlamda; kadınların sosyal, politik, kültürel ve ekonomik açıdan, özetle her alanda erkeklerle eşit olduklarını ifade eden bir düşünce akımıdır (Şahin, 2009: 1-6). Arat'a göre (1991: 5-21) feminizm ise insan türünün yarısını oluşturan kadınların, uygarlık tarihi boyunca hep ezilip ikinci konumda kalıp bu durumdan kurtulmaya çalışma hareketinin öğretisidir. Bu öğreti, geleneksel ve siyasal ideolojinin cinsiyetçi ve aynı zamanda ayrımcı tutumuna karşı çıkar. Çünkü feminizme göre bu ideoloji kadını kamusal alandan dışlamakta, ikinci plana itmektedir. Feminizm, bu duruma karşı çıkan 20. yüzyılın en önemli siyasal ideolojilerinden biridir bu anlamda. Kadınların toplum içindeki her türlü hakkını genişletmek için yapılan eylemler dizisidir. Ezilen kadının yanındadır. Kadınların erkeklerden bağımsız olarak, dünyaya ve kendi hayatlarına kendi gözleriyle bakabilmelerini, yaşamlarına kendi elleriyle biçim vermelerini ve isteklerini yönlendirmelerini talep eder ve bunun için uğraşır.

Feminizm, kadınların da erkeklerin sahip oldukları tüm haklara sahip olması gerektiğini savunan bir harekettir (Bolay, 2009: 193). Kadınlar, feminist mücadele ile kendi hayatlarının kontrolünü ellerine almak istemektedir.

Feminizme yüklenen farklı anlamlardan hareket edecek olursak; kadın-erkek ilişkisini ve bu ilişkide kadının dezavantajlı konumunu sosyal, ekonomik, politik, kültürel, tarihsel anlamlarda sorgulayan; erkek bakış açısının ve erkek üstünlüğünün toplumsal yaşamda temel alınmasını eleştiren; bu bakış açısıyla kadına yüklenen rollere itiraz eden politik bir hareket (Altuntaş, 2013: 344) olarak feminizmin çerçevesinin çizildiğini görürüz.

Feminizmin temel sözcüğü özgürlüktür. Bu özgürlük, her kadının kendi kaderini seçmesi özgürlüğüdür. Kadınları, kanunların ve geleneklerin dayattığı baskıdan kurtarmaktır amaç (Martin, 1916: 113). Kadınlar, kendi kaderlerini kendileri belirlemek istedikleri için feminist mücadeleyi sürdürürler.

Görüldüğü üzere feminizmin pek çok tanımı yapılmaktadır. İki yüzyıldır kullanılan feminizm terimi çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Feminizmin, toplumlarda farklı şekillerde tanımlandığı görülür. Ancak hepsinin ortak olduğu nokta, kadın haklarını savunan bir hareket olduğudur. Feminizm için genel bir tanımlama yapmak son derece güçtür. Çünkü bu hareket kendi tarihi içinde farklı anlamlara gelecek şekilde gelişmiştir. Farklı zaman ve toplumlarda kadınların içinde bulundukları kültürel konumları, hayata dair istekleri, yaşadıkları sorunları, düşünceleri, politik amaçları ayrışmıştır. Bu durum, çeşitlilik gösteren feminist hareket ve feminizm anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle feminizmin ortak bir tanımını yapmak hâlâ çok zordur ve muhtemelen bu zorluk devam edecektir. Toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel çok boyutlu bir kavramdır.

Caroline Ramazanoğlu'na göre (1998: 23-24), popüler ve medyatik tanımları bir kenara bırakırsak feministlerin feminizm tanımlamasında bile sorunlar vardır. Ramazanoğlu, kadın hareketinin yıllar boyunca pek çok anlam geliştirdiği, kadınlar için mücadele edenlerin düşünce ve politik amaçlarının değişik olmasının bu durumu ortaya çıkardığını ifade eder. Bu doğal sonuç feminizmin ortak bir tanımının yapılamamasının başlıca sebebi sayılabilir.

Taraftarı veya savunucusu olarak "feminist" in tanımını yapmak feminizme göre daha kolay olmuştur. Feminist, kadın hakları için mücadele eden kişidir. Ama yukarıda da söylediğimiz gibi feminizm tanımı için durum böyle değildir. Feminizmin tek ve yeterli bir tanımı yapılamamıştır.

"Womanizm" yani "kadıncılık" terimi ise 1980'lerde ortaya çıkar. Siyah renkli/derili kadınlar ve üçüncü dünya ülkeleri kadınları feminizm yerine "womanizm"i tercih ederler. Bu tercihin sebebi şöyle açıklanır: Üçüncü dünya ülkesindeki kadınların yaşadıkları ve yaşayabilecekleri zorlukların geneline bakıldığında cinsel ayrımcılık konusunun bu zorlukların en kötüsü olmadığı görülür. Bu kadınlar, cinsel ayrımcılıkla beraber siyasi ve ekonomik pek çok alanda da mücadele vermek zorundadırlar. Hatta bu alanlardaki mücadeleleri daha fazladır. Üçüncü dünya insanı olarak karşılaştıkları eşitsizlik ve baskının, kadın olarak gördüklerinden daha kötü olmadığını ifade ederek feminizm sözcüğünü reddederler. Bunun yerine aynı sebeplerle feminizm sözcüğünü reddeden siyah renkli kadınların kullandığı, Alice Walker'ın önerdiği, "womanizm" (kadıncılık) terimini kullanırlar. Çünkü gerek üçüncü dünya kadınları gerekse siyah kadınlar, kadın olmanın zorluklarının yanında insan olarak ezilmenin zorluklarını da yaşamaktadırlar (Tong, 2006: 382-383). Üçüncü dünya ülkesi feministlerinin mücadele alanları daha geniştir.

Feminizm, ortaya çıktığı günden bu güne pek çok alanda mücadele etmiş ve pek çok alanda feminizmin etkileri görülmüştür. Sivil haklar ve inanç üzerinde de etkileri olmuştur. Feminizm ayrıca oy hakkı, eşit ücret, boşanma hakkı, güvenli kürtaj, tecavüzcünün kadından uzak tutulması gibi pek çok hakkı kadınlara sağlayan harekettir. Ayrıca kadınların üniversitelere kabul edilmesi gibi sivil hakların Amerika'da yürürlüğe girmesinde de etkisi olmuştur (Alptekin, 2006: 11-12). Bugün, kadınların yararlanabildikleri pek çok hak, feminist mücadeleler sonucu kazanılmıştır.

Feminizmin amacı, feministlerin ne istedikleri veya neyi sorguladıkları, feminist hareketin içinde nelerin yer aldığı gibi konu başlıkları da feminizmi anlamak açısından son derece önemlidir. Ne ister feminist hareket? Neyi amaçlar? Ne yapar ya da yapmak ister?

Feminizm, erkek egemen dünyayı sorgular. Kadınların karşılaştıkları sorunları inceler ve bunlara çözüm getirmeye çalışır. Kadınlar, günlük yaşamlarında bazı sorunlarla karşılaşırlar. Erkekler tarafından sömürülüp ezilirler. Tehdit, saldırı, tecavüz, aşağılanma gibi karşı karşıya kaldıkları pek çok durum yaşarlar. Feminizm bu durumları araştırır, inceler ve bunlara bir çözüm getirmeye çalışır. Aslında feministler yeni bir toplumsal düzen kurmaktan ziyade var olan durumun aksayan yönlerini düzeltmek amacını güderler (Saim, 1997: 262).

Feminizm; kadınların ezilmişliğini, bu ezilmişliklerine ve yaşadıkları sorunlara rağmen tüm bunlarla nasıl baş ettiklerini ve bu mücadelenin tarihini inceler ve olanları anlamaya çalışır (Sancar, 2009: 164).

Feminizm, hangi türü olursa olsun, kadın-erkek arasındaki ilişkilerin eşit olmadığını, kadınların erkeklere bağımlı olduğunu kabul eder. Toplumlarda farklı bakış açısı ile kabul edilen durumları da sorgular. Bu çerçevede insanlığın geçmişini ve geleceğini mercek altına tutar. Feminizm, sadece bir düşünce değil aynı zamanda bir harekettir. Bu hareket; insan olarak tüm kadınların ve erkeklerin olanaklarını geliştirebilme fırsatına ve şansına sahip olması gerektiğini, bunun için de cinsler arası eşitliğin sağlanmasını amaçlar. Bu açıdan bakıldığında feminizm aynı zamanda politik bir harekettir. Bu hareket, içinde pek çok pratiği bulundurur. Bilinçlenmeyi arttırma çalışmalarından, bulaşığı kimin yıkacağına kadar, erkeklerden ayrı yaşamdan vatandaşlık haklarına, ekonomiden politik güç elde etmek amacıyla örgütlenmeye kadar pek çok pratik bu hareketin içinde sayılabilir. Feministlerin mücadeleleri, istekleri direnişle karşılanmıştır. Feminist hareket tarafsız ve nesnel bilgi konumundan yola çıkarak yapmaz mücadelesini. Tarafı gayet açık ve bellidir. Ancak bu durum feminist bilginin geçersizliğini göstermez. Bu taraflılık, neyin geçerli bilgi olduğunu, neden bazı bilgilerin diğerlerinden daha fazla geçerli olduğunu sorgulamak anlamındadır. Akıl, bilgi, toplumsal teoriler gibi pek çok şeyi radikal bir biçimde sorgular (Ramazanoğlu, 1998: 26-27).

Sadece erkeklere, tabi o da tüm erkeklere değil, kendilerini gerçekleştirmek için gerekli eğitim alabilme hakkı, yaratıcılık ve kâşiflik yapabilme hakkı ve cesareti, gelecek kuşaklara örnek olup yol gösterme, politik seçimlerde söz hakkı olup toplumu şekillendirme, sevme, sevgisinden haz alma hakları tanınmıştır. Erkekler, kendileri için doğru ve yanlış kararları alabilme özgürlüğüne ve hakkına sahiptirler. Peki, bu noktada sormak istiyoruz acaba kadınlar erkeklerin sahip oldukları tüm bu hakları erkek olmak için mi istiyorlar yoksa sadece insan oldukları ve insanca yaşayabilmek için mi? (Fridean, 1983: 72). Kadınların neyi, niçin istediği bu kadar açık seçik ortadayken feminist hareketlere bu kadar ön yargı ve nefretle yaklaşmanın sebebi ne olabilir? Bu duruma tepki gösteren çoğunluk erkeklerdir. Ancak bazen kadınların da en az onlar kadar şiddetle karşı çıktıkları görülmektedir. Erkeklerin, ellerindeki gücü kadınlara kaptırmak gibi bir korkularının olduğunu var sayarsak kadınların, onların hakları için mücadele eden kadınlara neden karşı çıktıkları önemli bir soru olarak karşımıza çıkar. Bu duruma

getirilebilecek belki de tek açıklama; bu durumdan nemalanan, üretmeden yaşayan, erkeği maddi anlamda sömüren kadınların bu durumlarını kaybetmek istememesi olabilir.

Bazı feministlere göre kadınların ihtiyaç duydukları şey erkelerle eşitlik değildir. Onların istediği, erkeklerden farklı olduklarının kabul edilmesidir. Başka bir feminist görüşe sahip olanlar ise kadınlara farklı muamele etmeye, farklılıklarından dolayı saygı duyulmasına ihtiyaçlarının olmadıklarını ifade ederek sömürülmekten ve ezilmekten kurtulup özgürleşmek istemektedirler (Stone, 2007: 7).

W. Lyon Blease (1910: 10-11), kadınların iki yüzyıldır erkek egoizmine karşı mücadele verdiklerini söyler. Kadınların tarihinde özgürlük yoktur. İkincil konumları onlara hep hatırlatılmış ve bu durumları dinle, yasayla, gelenekle sağlamlaştırılmıştır. Bu nedenle kadınlar her zaman erkeklerin sahip oldukları hakları elde edebilmek uğruna, özgür insanların temel hakları için bu acımasızlıkla mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

Görüldüğü üzere ortak bir feminizm tanımı yapmak oldukça zordur. Kadın hareketleri yıllarca farklı anlamlara gelecek şekillerde var olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz üzere, kadın sorunlarının zaman ve mekâna göre değişiklik göstermesi ve bu nedenle de verdikleri mücadelenin de farklı olması dolayısıyla feminizm tanımı da ayrılıklar göstermektedir. Feminizm günümüzde de gelişimine devam etmektedir. Yüz yıl önce Bay ve Bayan John Martin, feminizmin farklı kullanımlarının olduğunu ve feminizmin anlamı konusunun sık sık tartışıldığını ifade eder. Martin (1916: 3), feminizmi herkesin kendi bakış açısından tanımladığını ve çağın ihtiyaçlarına göre anlamının ve tanımının değiştiğini söylerler ve feminizmin tamamen formülleşen bir kural olmayıp yıldan yıla değişen bir hareket olduğunu ifade eder. Feminizm kelimesinin dinamik bir yapıda olduğu açıktır. Her geçen gün farklı boyutlarda kendini geliştirir ve yeniler. Yaşamın hiçbir alanında kadını ilgilendirmeyen bir konu yoktur. Dolayısıyla feminizm de yaşamın her alanıyla ilgilidir.

Özetle feminizm; kadınların her alanda (toplumsal, politik, ekonomik, eğitim) erkeklerle eşit haklara sahip olması için mücadele veren bir toplumsal harekettir. Feminizm aynı zamanda bir kuramdır. Feminist ise bu haklar için mücadele eden kişidir. Feministler erkek olmak için mücadele etmezler. Erkeklerden nefret de etmezler. Sadece özgür bir insanın sahip olduğu tüm hakları talep ederler. Tarih boyunca üzerlerinde var olan erkek baskısının ve kontrolünün kalkmasını isterler. Erkek bakış açısı ile oluşturulmuş toplumsal

kuralları ve yapıyı, tarihi, bilgiyi sorgularlar. Dolayısıyla var olan tüm bilgilerin sorgulanmasını talep ederler ve bunları sorgularlar. Kadınların toplum içindeki konumlarını incelerler. Kadınların sorunlarına çözüm bulmaya çalışır bu sorunların sebeplerini araştırırlar. Kadınların kendi sorunları ile nasıl mücadele ettiklerini, bu sorunlara rağmen nasıl var olabildiklerini araştırırlar. Yani, kadınların erkek olmak değil özgür bir insan olmak için verdikleri mücadeledir feminizm. Kadıların da erkeklerle aynı haklara sahip olmaları için verilen mücadelenin adıdır. Feministler, kadınlardan esirgenen ancak erkeklerin sahip olduğu tüm haklardan kadınların da yararlanması için mücadele verirler. Bu mücadelelerini de kadın ve erkek eşitsizliğinin, kadınların yaşadığı sorunların sebebini ve temellerini araştırıp bu sorunlara çözüm yolları bularak yaparlar.

Feminizmin tarih ve türlerine geçmeden önce kadın tarihinden bahsetmek gerekir. Kadının ilk çağladan başlayarak durumu nasıldı? Kadınları isyana sürükleyen ve feminizm hareketinin doğmasına neden olan sebepler nasıl gelişti? Kadın hareketleri nedir? Her kadın hareketi feminist bir nitelikte midir? Her kadın çalışması feminist bir çalışma mıdır? Edebiyat dünyasındaki kurguda yansıtılan kadını anlayabilmek için gerçek hayatta kadının durumunu bilmememiz gerekir. Tüm bunları bilebilmek için ise kadın tarihini bilmek gerekir. Bu nedenle kadın tarihine kısaca bir göz atmalıdır (Şahin, 2009: 24). Feminizm yaşamın her alanında olduğu için kadına da tarih içinde her alanda bakılmalıdır. Elbette, doğal olarak kadın tarihi, feminizmin tarihinden çok daha geniştir.

1.2. Anaerkillik ve Ataerkillik Çerçevesinde Tarihsel Süreçte Kadın

Kadının durumu, içinde bulunduğu zaman ve mekâna göre çeşitli etkenler tarafından şekillenerek değişikliğe uğramıştır. Bazen kutsanmış ve yüceltilmiş bazen de hor görülmüşlerdir. Bu durum, dünyanın çoğu yerinde, çoğu zaman aynı olmuştur.

İnsanlık tarihinin nasıl, ne zaman, nerede başladığı sorusu daima merak uyandırmıştır. Bu soruyu yanıtlamak için yapılan araştırmalar sonucunda farklı teoriler ortaya atılmıştır. Varlık olarak insanın ne zaman ortaya çıktığı sorusunun yanında, nasıl toplumsallaştığı, hangi aşamalardan geçtiği de tam olarak saptanamamıştır (Arsoy, 2011: 1). Saptanamayan durumlar, insanlığın aklında soru işareti olarak kalmaya devam etmiştir.

Pek çok bilinmeyenin olduğu tarih öncesi çağlarda kadın da erkek için "bilinmeyenin tanrıçası"dır. Çevrelerindeki pek çok olay gibi ölüm de ilk insanları

korkutmuş, bu duruma bir açıklama getirememişlerdir. Bunun yanında kadının doğurması, dünyaya yeni bir canlı getirmesi ilk insan için yine açıklanamayan ama bir o kadar da muhteşem bir durumdur. Bu nedenle kadın, kutsal bir varlık olarak kabul edilmiş ve Ana Tanrıçalar[2] ortaya çıkmıştır (Kuşcan, 1991: 30-31). Sonraki dönemlerde Ana Tanrıçalar yerini erkek Tanrı anlayışına bırakır. Peki, ne oldu da kadın böylesine kutsal bir varlıkken gözden düştü? Bir Ana Tanrıça iken nasıl oldu da yerini erkek Tanrı anlayışına bıraktı? (Berktay, 1994: 36). Bu soruların cevabını insanlığın gelişimi içinde bulmak mümkündür.

Kadın ve erkek arasındaki ilişkileri anlayabilmek için bu ilişkilerin temeline yani aileye bakılmalıdır. Bugünkü aile yapısının temellerinin nasıl olduğu, nasıl bir gelişme gösterdiği tartışmalı konulardandır. Bu tartışma, günümüz toplumunun anaerkillikten mi ataerkillikten mi geldiği üzerine kurulur. Bugünkü aile içi iş bölümünü anlayabilmek ve ilişkileri çözebilmek için bu noktanın aydınlatılması gerekmektedir. Bazı araştırmacılara göre insanlığın ilk zamanlarına anasoyluluk hâkimken sonraları atasoyluluk ön plana çıkmıştır. Bazılarına göre ise anasoyluluk hiç var olmamış, insanlık tarihi boyunca babasoyluluk görülmüştür (Güvenç, 1979: 161). Bu tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

İlk insanların yaşadığı dönemde anaerkil yapının hâkim olduğunu savunan görüşe göre eski dünyanın gıda üretim merkezi olan Güney Asya'da çok sayıda anaerkil toplum yaşamıştır. Ayrıca Hindistan, Sri Lanka, Endonezya, Samatra, Tibet ve Güney Çin'de de anaerkil toplulukların yaşadığı kabul edilir (Hawland, 2002: 316). İlk toplulukların anaerkil olduğunu düşünen araştırmacılara göre anaerkillikten sonra ataerkillik gelmiştir. Anaerkil toplumdan ataerkil topluma nasıl geçildiği toplum içerisindeki iş bölümü sonucu ortaya çıkan kadın erkek rollerine bakmak gerekir (Arsoy, 2011: 3).

İlk çağlarda insanlar avcılık ve toplayıcılık yaparak göçebe bir şekilde yaşamaktadırlar. Avcılık ve toplayıcılık döneminde erkekler ava giderken kadınlar daha çok toplayıcılık yaparlar. Bazen de erkeklerle beraber ava giderler. Avcılık yapmak için

[2] Ana Tanrıça Anadolu'da Kybele, Hititlerde Arinna, Mısır'da İsis, Sümerlerde İnanna, Efes'te Artemis ve Orta Doğu'da ise İştar olarak anılır (Kuşcan, 1991: 30-31). Bu Ana Tanrıçalar bereketin kaynağı olarak görülür. Bu nedenle insanlar, minnettarlıklarının bir ifadesi olarak Tanrıçalarına ayinler yapar. Bu ayinler zaman içerisinde anaerkilliği doğurur. Anaerkil toplumlardaki kadının kutsallığının sebebi, ilk insanların açıklayamadığı doğum ve ölüm arasındaki ilişkiyi doğurganlık özelliği ile düzenlemesidir (Çaycı, 2014: 9).Venüs adlı heykeller ve heykelcikler de Paleolitik dönemde yapılan obsiden, kemik veya fildişi kadın heykelleridir. Dinsel ve büyüsel törenlerde verimliliğin simgesi olarak kullanılırlar (Erbil, 2008: 32). Kadınların gücü, analığı vurgulayan bu iri gövdeli heykellerin varlığı ile ortaya çıkmaktadır (Badinter, 1992: 54).

erkek, yaşanılan bölgeden uzaklaşırken kadın da yaşanılan alanda kalarak bitki toplayıcılığı yaparak çocukların bakımı, beslenmesi ve onların yırtıcı hayvanlardan korunması gibi işlerle ilgilenir (Kayhan, 1999: 12). Kadınlar zamanla, topladıkları tohumları ekip dikmeyi öğrenirler. Kadınların toplayıcı olduğu ve tarımsal faaliyetlerle uğraştığı bu dönemde kadın erkek eşitliğinin en üst seviyede olduğu kabul edilir. Aynı dönemde, kamu ve özel alan ayrımı neredeyse yok gibidir. Hiyerarşi ise çok az uygulanır. Saldırganlık ve rekabet engellenir, kadın ve erkek arasındaki hakların en eşit olduğu kabul edilir (Atay, 2004: 17). Bu dönem anaerkil dönem olarak bilinir. Anaerkil dönemde erkeler avlanırken kadınlar tarım yapmıştır. Kadınlar toprağı işleyen, üretime geçen ilk işçilerdir. Bu da üretimin onların elinde olmasını sağlamış dolayısıyla gücü de ellerinde toplamalarına yaramıştır. Toplum içerisindeki bu iş bölümü her iki cinsin de rollerinin belirlenmesinde etkin olmuştur (Arsoy, 2011: 3). Anaerkil dönem olarak kabul edilen avcılık-toplayıcılık dönemi kadının önemli olduğu bir dönemdir. Bu durum zamanla üretim güçleriyle beraber değişime uğrar.

İlk çağlarda kadın doğuran, doğurduğu çocukları büyüten, doğa bilimcisi, bitkileri ekip dikip ürün alan, eti işleyip koruyan, yemeği pişiren, bitkilerden ilaç yapan kişiydi. Bu durum onun, toplum içerisinde önemli bir yer sahibi olmasını sağlıyordu. Erbil'e göre (2008: 25-30) kadının tarih öncesi çağlarda toplum içinde önemli bir yere sahip olmasının tek sebebi doğurganlığı değildi. Erkeklerle birlikte ava gitmese de getirilen eti işliyordu. Avı ele geçirmek rastlantılara bağlıydı oysa kadının topladığı ürünler beslenme sorununu büyük ölçüde güvence altında tutuyordu. Bu durum da topluluğun beslenmesini avlanma gibi tesadüfî unsurlara bırakmadan garantiye alan kadınların toplum içerisinde önemli bir konumda olmasını sağlıyordu.

Avcılık ve toplayıcılık dönemine ait bulgulara göre kadınlar bu dönemde her bakımdan üstün bir konumdaydılar ve saygınlıkları vardı. Bu döneme ait bulgulardan yola çıkarak kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin o dönemde belirlenmeye başladığı kabul edilir. Bu dönemdeki rol paylaşımı fiziksel farklılıklardan kaynaklanan cinsiyete dayalı bir iş bölümüdür (Altan; Ersöz, 1980: 12). Dönemin koşulları hayatta kalmak için fiziksel olarak çalışmayı ve mücadele etmeyi gerektirdiğinden yapılan işler de fiziksel güce dayalıydı. Dolayısıyla iş bölümü de fiziksel güce göre olmaktaydı.

Peki, anaerkil aile nedir? Anaerkillik, kadınların toplumda erkeklerle eşit haklara sahip oldukları toplumsal bir yapılanmadır. Anaerkil toplumlar anasoylu toplumlardır.

Anasoyluluk bireyin soyunu annesinin ailesinin belirlemesidir. Anasoylu evliliklerde aile yerleşimi, kadının ailesinin tarafında gerçekleşir. Grup evliliğinin var olduğu eski çağ toplumlarında çocukların kimin olduğu ancak anneye göre belirlenmekteydi. Babanın kim olduğu bir kesinlik taşımıyordu, taşıyamıyordu. Dolayısıyla da anasoyluluk pratik nedenlerle ortaya çıkmış bir sonuçtu. Soy zinciri anaya göre oluşturuluyor, çocuklar da anaya ait kabul ediliyordu. Babanın, çocukları üzerinde hiçbir hakkı yoktu çünkü kendi çocukları olup olmadığını bilmiyordu. Çocukları doğuran, büyüten, kendi çocukları olduğunu kesin olarak bilen kadının konumu ile erkeğin konumu toplum içerisinde farklıydı (Marks, Engels, Lenin, 2000: 25-30; Engels, 1980: 82). Kadının üretimdeki hâkimiyeti, anne olarak çocukları doğurması ve büyütmesi onu toplum içerisinde önemli bir konuma getirmiş, anasoyluluk doğal bir sonuç olarak gelişmiştir.

Zamanla bu durum değişir, anaerkil toplum yerini ataerkil topluma bırakır. Bu durumun gelişmesi de yine üretim ilişkilerine bağlı olarak şekillenir. Avcılık ve toplayıcılık yapan göçebe topluluklarda iş bölümü fiziksel farklılıklara göredir. Erkek ve kadınların oturdukları mekânlar farklıdır. Bu dönemde zorunlu ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılır. Kadın ve erkek eşit oranda çalışır. Zamanla iş bölümü ilerler. Mülkiyet ortaya çıkar. Tarım aletlerinin yapımı ve kullanımı, çobanlık, avcılık, balıkçılık erkeklerin hâkimiyeti altına girer. Böylece zenginliği ellerine geçirmiş olurlar. Bu arada artan nüfus sonucu fazla toprağa ihtiyaç duyulur. Aşiretler arasında toprak savaşları çıkar. Daha fazla toprak daha fazla iş gücü gereksinimini ortaya çıkarır (Bebel, 1980: 35). Tüm bu gelişmeler süratle olmaz. Avcılık ve toplayıcılık evrelerinden sonra zamanla, nüfustaki artışlar beslenme konusunda yeni arayışlara sebep olur. Bu arayışlar sonucunda insanoğlu tarımı keşfeder ve böylece yerleşik hayata geçerler. Yerleşik hayata geçişle birlikte toplumsal rollerde ve ilişkilerde de değişiklikler meydana gelir. Toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatta pek çok değişiklik oluşur. Tarımın başlamasıyla birlikte insanoğlu doğayı kontrol etmeyi öğrenir. Erkek, tarımsal faaliyetleri yürütmeye başlar. Dolayısıyla da gücü elinde bulundurur, kuralları o belirlemeye başlar. Kadın ise sadece doğurganlığı ile kalır. Kadın, korunması gereken bir varlığa dönüşür (Kuşcan, 1991: 34-35). Kadın, daha geri plana itilirken erkek toplumda ön plana geçer. Yine aynı dönemde tüm bunların neticesi olarak dindeki Ana Tanrıça figürünün yerini erkekleri temsil eden Tanrı heykelcikleri alır (Kayhan, 1999: 14). Kadın artık eski gücünü yitirir, bir daha asla Ana Tanrıça olamaz.

Yerleşik hayata geçişle birlikte ticaret başlar. Ticaret, mübadele ekonomisi ile doğar; madencilik, balıkçılık gibi faaliyetler oluşur. İnsanoğlu bu noktada doğayla mücadele ederken kendi türlerine karşı da egemen olmaya çalışır. Bu da savaşlara sebep olur. Tam da bu sebeple fiziksel güç önemli olur. Fiziksel gücün önemli olmasıyla birlikte kadın ve erkeğin gerek ailede gerek toplumdaki rolleri ve statülerinde köklü değişimler meydana gelir. Kadın, bu aşamada ikinci plana itilirken erkeğin statüsünün ön plana çıktığı ve güçlendiği görülür. Erkek, bu dönemde avcılık, madencilik yapar ve üretim araçlarını yapıp kullanmayı öğrenir. Askerlik, avlanma, balıkçılık gibi fiziksel güç gerektiren işleri yapar. Bu dönemde kadınlar ise evde yapılması gereken temizlik, yemek, dikiş, çocuk bakımı gibi işlerle ilgilenir. Dolayısıyla kadın, aktif üretim sürecinden uzaklaşarak eve çekilir. Bu da ataerkil düzenin ortaya çıkmasına neden olur (Tanilli, 2006: 11-30).

Başlangıçta kadın, tarımsal üretimde pek çok alanda etkin olmuştur. Toprağı ekip biçmiş, elde edilen buğday ve arpa gibi ürünleri işleyip ekmek, yemek yapmış, yiyecekleri pişirmek ve saklamak için çömleği icat etmiştir. Kirmanı[3] icat ederek pamuğu ve keteni eğirmiş iplik yapmıştır (Erbil, 2008: 49). Ancak bu dönemde tarımın gelişmesi ve etkin bir biçimde devam etmesi için erkek gücüne gereksinim artar. Bu gereksinim erkeğin toplum içindeki rolünü önemli hâle getirmeye başlar (Baş, 2011: 34). Tarımı başlatan kadın iken zamanla tarımsal üretim ve diğer faaliyetleri erkekler yapmaya başlamış bu da güç dengelerinin değişimine sebep olmuştur.

Erkek hâkimiyetinin İ.Ö. 3000 yıllarında yavaş yavaş başladığı düşünülür. İlk çağlarda erkekler, kadınlara yaptıkları işlerde yardımcı olur. Çalı çırpı toplar, yıkılan ağaçları kaldırır, toprağı işlenmeye hazır hâle getirirken zamanla erkekler, kadınların yaptığı işleri öğrenerek ustalaşırlar, üretim tekniklerini geliştirirler (Reed, 1994: 171). Aletleri yapan erkeklerdir. Bu aletleri zamanla daha da geliştirirler. Bu aletlerin yapımı ve kullanımıyla birlikte tarımsal faaliyetlerde kullanımını da erkekler ellerinde bulundurur. Bu durum erkeğin toplum içinde güçlenmesinde etkili olur. Kadın, daha da geriye çekilir. Erkek ayrıca sabanı[4] icat eder. Saban ile toprağı işlemek daha kolay hâle gelir. Ancak sabanı kullanmak fiziksel güç gerektirir. Bu da erkekte vardır (Erbil, 2008: 57). Bronz çağında erkekler tarafından geliştirilen sabanı kullanan erkek onun ve dolayısıyla da tarlanın sahibi olmuştur. Kadınlara sadece bahçeler kalır (Badinter, 1992: 67). Çömleği icat

[3]Öldüğünde bile kirmanla gömülmüştür. Kirmanın icadı dokumacılığın gelişiminin başlangıcı olmuş, dokumacılık da gelişmiştir. Kadınlar ilk dokumacılardır ve dokuma tezgâhını da icat edenlerdir (Erbil, 2008: 49).

[4] Sabanın ilk kez Mezopotamya'da icat edilip kullanıldığı kabul edilir (Erbil, 2008: 57).

eden kadın olmasına rağmen daha sonra çömlekçi çarkını erkek icat eder. Kadının daha uzun zamanda meydana getirdiği çömleği erkek, çömlekçi çarkıyla daha kısa sürede yapmaya başlar (Baş, 2011: 35). Bu durum da yine erkeğe güç kazandırır.

Nüfusun artmasıyla daha geniş topraklara sahip olma ihtiyacı gelişir. Bu ihtiyaç, aşiretleri ve boyları kavgaya sürükler. Aynı zamanda iş gücüne duyulan ihtiyaç artar. İş gücünün artması ile elde edilen ürün miktarı ve servet de artar. Bu servet, erkeğin kontrolü altındadır. Bu dönemde, üretim fazlası malları elinde bulunduran, aynı zamanda zenginliği ve gücü de elinde bulunduruyordu. Mülkiyet bu şekilde ortaya çıkar. Toplumda varlıklılar ve yoksullar olmak üzere iki grup oluşur. Özel mülkiyet gelişir. Bu değişimle birlikte toplumsal değişimler de meydana gelir (Bebel, 1980: 36). Özel mülk, erkeğin elindedir. Kadın, mülkiyet sahibi değildir. Bu da onu erkek karşısında ikinci plana atar. Kadının bağımlı olmasına neden olur. Mülkiyeti ele geçiren gücü de ele geçirmiştir. Toplumun her alanında söz sahibi olur. Böylece erkekler için istedikleri toplumsal düzeni kurmak hiç zor olmamıştır (Çelik, 2008: 08). Çünkü üretim sürecinin etkin elemanı hâline gelen erkek, toplum içerisinde baskın ve otoriter bir güç olarak belirmeye başlar. Artık toplumun lideri, kural koyucusu ve uygulayıcısı erkektir. Daha önceki dönemlerde erkekler kadınların klanlarına yerleşirken neolitik çağda kadınlar, erkeklerin klanına gitmeye başlar (Erbil, 2008: 60). Dolayısıyla aile kurumu da buna göre şekillenir. Artık kadın, erkeğin mülkiyeti hâline gelir ve onun koruması altına girer. Evlilik, erkeğin isteğine göre şekillenir.

Ekonomide meydana gelen bu değişimlerle birlikte toplumsal olarak da pek çok gelişme olur. Hayvanlar ve topraklar üzerindeki ortak mülkiyet zamanla bozulur. Bu durum anaerkil sistem için yıkıcı olur. Üretim araçlarını geliştiren ve kullanan erkek elde edilen ürünün de sahibi olur. Eskiden kadın kap kacağı bırakıp üretim araçlarını yanına alarak evi terk ederken üretim araçlarının kontrolünün erkeğin eline geçmesiyle bu durum da değişir. Değişimin ve evrimin buraya kadar olan bölümünde erkek üretimde, ürünlerde kısaca mülkiyet konusunda toplum içerisinde konumunu ilerletir. Bu da kadın erkek ilişkilerinin ve kadının konumunun değişmesinin başlangıcı olur. Bu dönemde soy yine anaya göre belirlenir, yani anasoyluluk devam eder. Ancak bu durum birtakım sorunları da beraberinde getirmeye başlar. Üretim fazlası, değişim ekonomisi ve özel mülkiyetin ortaya çıkması miras sorununu gündeme getirir. Geriye bırakacak bir şeyin olmadığı dönemlerde miras, bir sorun teşkil etmez. Ufak tefek şeyler varsa da bunlar muhtemelen ana tarafında kalır. Babanın kim olduğunun belli olmadığı bir durumda bu son derece normaldir. Ancak,

bu dönemde erkeğin elinde, gelecek kuşağa bırakabileceği malları bulunmaktadır. Soy zincirinin ana tarafına göre belirlendiği dönemde, miras ananın erkek kardeşlerine kalır. Anasoylulukta çocuk anaya bağlıdır ve mirası alabilir ama babanın mirasını alamaz çünkü miras boy içerisinde kalmalıdır kuralı vardır. Erkeğin mirası da yine kendi çocuklarına değil kendi sopuna, kendi kardeşlerine ve onun çocuklarına kalır. Kendi öz çocukları bundan nasibini alamaz. Çünkü baba, başka sopun üyesidir. Bu durum, toplum içerisinde sorunlara sebep olmaya başlar. Ana soyluluk artık zamanını doldurmak zorundadır çünkü toplumsal evrime ayak bağı olmaktadır. Bu sorunun çözümü bulunur. Bundan sonra sopların erkeklerinin çocukları boy içinde kalır. Boyların kadın üyelerinin çocukları ise babalarının boyuna geçer. Böylece ana soyluluk ortadan kalkar ve soy zincirinin babaya göre belirlendiği, babadan mirasın kaldığı baba hukuku, ana hukukunun yerini alır (Engels, 1980: 34-60). Böylece ataerkil sistem ortaya çıkmış olur. Bu da pek çok değişimi beraberinde getirir. Erkek, evde ve toplumda tek söz hakkına sahip kişi olur. Kadının toplumsal konumu geriler. Kadın sadece doğurmaya yarayan bir varlık haline gelir. Ataerkil aile belirir (Çelik, 2008: 90).

Ailenin yapısı farklı dönemlerde pek çok aşamadan geçmiştir. Ailenin konumu, ailenin içindeki bireylerin birbirlerini algılama biçimleri çeşitli biçimlerden ve aşamalardan geçerek bugüne gelmiştir. Bu değişimler ahlak kurallarında da görülür. Anaerkil dönemde hiç de ahlak dışı olmayan bir durum ataerkil dönemde ahlaksızlık olarak kabul edilir olmuştur. Cinsel ilişkilerde serbestlik anaerkil dönemde son derece normalken ataerkil düzende ahlak dışıdır (Morgan, 1987: 62). Yaşam koşullarındaki değişiklik toplumsal kurallarda da değişimi gerekli kılmıştır.

Anaerkil dönem; yazılı kanunların, kuralların olmadığı bir dönemdir. Var olan kurallar da son derece basittir. Gelenekler de basit ve kesindir. Ancak, insan nüfusunun giderek çoğalması ve ilişkilerin daha karmaşık hale gelmesi yazılı kanunları gerekli kılmıştır. Devlet yapılanması ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve siyasal oluşumlar başlamış, çok çeşitli kurumlar ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar, hukuksal kuralarla tamamlanmıştır. Tüm bu yapılanma içinde kadın giderek eski gücünü kaybetmiştir. Bu yeni toplumsal düzen, kadına ve erkeğe ayı ayrı roller biçmiştir (Çelik, 2008: 91). Toplum kurallarındaki değişim kadın ve erkeğin rollerindeki değişimi de beraberinde getirmiştir.

Anaerkil dönem daha barışçıldır. Toplumsal kurallar ve ilişkiler oldukça basittir. Hayat tarzı ilkel ve sadedir. Aşiretler birbirinden uzakta yaşarlar. Her aşiret diğerinin

arazisine saygılıdır. Eğer bir saldırı olursa kadın ve erkek saldırıya birlikte karşı koyarlar. İlkel dönemde kadın ve erkek arasındaki farklılıklar günümüzdeki kadar çok değildir. Her konuda neredeyse eşittirler (Morgan, 1987: 32). Bu eşit durumlar ataerkil toplum yapısı ile ortadan kalkmıştır.

Anaerkil ailede soy, ana tarafından belirlenir ve devam eder. Ailenin başı anadır. Kadın aile ve aşiret içerisinde yönetimde söz hakkına sahiptir. Kadın egemenliği görülür. Kendi kan bağı içerisinde bulunan toplumsal yapı içinde kadın, yönetici ve rehber kişiliktir. Gerek ev içinde gerek ev dışında saygı görür, sözüne değer verilir. Bazen anlaşmazlıkları, savaşları bitirip barış yapar, bazen dinî ayinleri yönetir. Kadın, toplumun her alanında egemendir. Tüm toplumsal gruplarda söz hakkına sahiptir. Erkeği yönlendirip ona yapması gereken şeyleri söyleyen kadındır. Hatta verilen işi yapmayan erkek, kadın tarafından cezalandırılır, bazen de aileden atılır. Bu durum da erkeği çok zor durumda bırakır (Bebel, 1980: 30-40). Bu dönemde gücü elinde bulunduran taraf olan kadının, kuralları da belirlediği görülür.

Tarımsal etkinliği kadın başlatmış ancak erkek geliştirmiş ve sonunda egemenliği altına almıştır. Tarım toplumunun gelişimi ve gücün yavaş yavaş erkeğin eline geçmesi kadını bir miktar güçsüz hâle getirse de doğurganlığı sayesinde kadın yine etkin bir roldedir. Nüfus, kadının doğurganlığı sayesinde artmaktadır. Ancak ataerkil sistemin erkek egemenliği, toplumdaki kadın bakış açısını, gelenek ve göreneklerdeki kadının baskın rolünü azaltmaya başlamıştır. Dolayısıyla kadın toplumsal alanda da yavaş yavaş etkinliğini yitirmeye başlamıştır (Erbil, 2008: 73). Kadın pek çok alandan dışlanmaya başlansa da doğurganlığı tarih boyunca onun baş tacı edilmesini sağlamıştır (Baş, 2011: 37). Ana olmak her dönemde kutsanmış ve ana olan kadınlar önemli sayılmışlardır.

Peki, nedir ataerkil sistem? Ataerkil aile sadece erkek üstünlüğünü anlatmaz. Ataerkillik sadece erkek akrabalığına dayanan bir sistem olarak açıklanamaz. Ataerkillik aslında toplumsal olarak babanın iktidarından beslenen her türlü toplumsal yapıyı kasteder. Ataerkil toplumlarda kadın cinselliği son derece sıkı bir denetim altına alınır. Bu durum ataerkil sistemin en belirgin özelliğidir. Tunç çağında Ortadoğu'da ortaya çıkan ataerkil sistem asıl gücüne bir din devriminin ardından kavuşur (Badinter, 1992: 87). Ataerkil sistemin kadın-erkek eşitliğindeki etkileri konusunda farklı görüşler bulunur.

Ataerkil sosyal tabakalanma sistemi içinde kadının ve erkeğin rolü töre, eğitim, yasa, gelenek, görenek gibi pek çok alanla belirlenmiştir (Türköne, 1995: 34-42). Ataerkil sistemde bu kurallar erkek lehinedir.

Babanın hükmü altında özgür ve kölelerden oluşan bir topluluk olur aile. Diğer aile yapılarından farkı, bu aile çatısı altında sadece kan bağı olan bireyler bulunmaz. Köleler de bulunur. Tüm ailenin reisi babadır. Bu ailede köleler de eş ve çocuklar ile birlikte yaşar. Eski Roma'da da rastlanan bu aile tipine Latince aile anlamına gelen "familla" denir. Famutus sözcüğü, familla sözcüğünün kökenidir ve ev kölesi demektir. Zaten en başta familla denince bir adama bağlı köleler anlaşılıyordu. Familla, famutusun çoğul biçimdir. Babanın tüm ev halkı üzerindeki otoritesini vurgulamak amacıyla familla sonraları bugünkü aile anlamında kullanıldı. Babanın mülkü artınca bunu kime bırakacağı sorunu ortaya çıktı. Miras bırakacağı çocukların gerçekten kendinin olduğundan emin olması gerekiyordu. Böylece kadının üzerinde baskı arttırıldı. Mutlak sadakat sadece kadından beklenir oldu. Kuşku ve kıskançlık arttı, bu da kadın üzerindeki baskıyı daha da arttırdı. Koşullar uygun olduğundan anaerkil sistemden ataerkil sisteme geçiş sancısız oldu. Kadınlar bu yeni düzene zamanla uyum sağladılar. Bu durumla mücadele etmediler. Erkek üstünlüğü onun, toplum içindeki yerini eskiye oranla kötüleştirdi. Evlilikte bağımlılık sadece kadından beklendi. Erkek bu bağlılığın dışında tutuldu (Engels, 1980: 68-86).

Ataerkil ahlak, çıkış noktasını kadından alır. Kadın, cinsel baskı altında tutulur çünkü erkek, doğacak çocuğun kendinden olduğundan emin olmak ister. Kadının, evliliğe bağlı olması beklenirken erkeğin böyle bir zorunluluğu yoktur. Ataerkil ahlak cinselliğin kontrol altında tutulması üzerine kuruludur (Caner, 2004: 43).

Anaerkil dönemde "paylaşım" temel ideolojiydi. Bu dönemde özel mülkiyet sadece özel eşyalardan oluşuyordu. Bu da özel mülkiyet ve iktidar ilişkisini ortaya çıkarmaya yeterli değildi. Tarım devriminden sonra özel mülkiyet gelişti. Ataerkil düzende mülkün ve zenginliğin sahibi erkekti. Hatta kadın bedeni, erkeğin mülkiyeti ve koruması altına girdi. Kadın artık erkeğin malıydı, sahibi erkekti. Karısının başka bir erkekle ilişkisi erkeğin mülküne yapılan bir saldırıydı. Böyle bir algıyla kadının namusu, bedeni erkek tarafından korunmalı görüşü doğdu (Çelik, 2008: 109). Kadın bedeni ve namusu böylece erkekler tarafından korunmaya başlandı.

Kadın, ataerkil sistemde "kutsal anne" olarak, erkeğinin mirasını bırakacağı çocukları doğurmalıdır kabulüyle kadının cinselliği ve doğurganlığı ataerkil toplumun önemli konularından olur (Caner, 2004: 41-43). Kadının bekâreti çok önemli bir hâle gelir. Bekâret, erkek için kendi soyundan olan çocukların garantisidir. Böylece kendi soyu devam edecek, miras kendi çocuklarına kalacaktır. Bunun sonucu olarak da kadın ev içine hapsedilir ve pasifize olur. Ataerkil sistemde erkek, istediği şekilde eğlenebilir. Onunla birlikte bu eğlenceyi paylaşan kadın evli, bekâr, dul ne olursa olsun düşmüş kadındır. Beraber işlenen suçta suçlu, sadece kadındır. Düşkün adını, kadın alır. Erkeğin bu işte hiçbir suçu yoktur. Hatta hemcinsleri bu "düşkün" kadınlara daha acımasız davranırlar. Ataerkil sistem namus ve ahlak anlayışının merkezine kadını yerleştirir. Kadın bedeni üzerinden namus ve ahlak belirlenir. Ancak erkek ne yaparsa yapsın temizdir. Erkek düşkün ve ahlaksız olmaz. Erkek bedeni kirlenmez (Bebel, 1980: 39, 77). Beraber yapılan bir eylemde bir taraf (kadın) ahlaksız olurken diğer taraf (erkek) çapkın olarak nitelendirilir. Ataerkil sistemin ahlak anlayışının önemli bir göstergesi de namus kavramıdır.

Ataerkil sistemde mülkiyet, miras konuları evlilikte oldukça önemlidir. Evlilikleri çıkarlar yönetir ve şekillendirir olmuştur. Bu da toplumsal bazı aksaklıkları başlatmıştır. Bekâret ve evlilik kıskacına alınan kadının bu durumu gittikçe gerek devlet, gerek kanunlar tarafından güçlendirilmiştir (Çelik, 2008: 99-101).

Yerleşik düzene geçen insanlar tarımı geliştirir, artan nüfuslarını beslemek için topraklarını genişletir, bu amaçla pek çok savaş yapar. Bu savaşlar sırasında esirler ortaya çıkar. İlk çağdan X. yüzyıla kadar olan dönem "Kölelik ve Tutsaklık Düzeni" olarak adlandırılır. Çünkü bu dönemde savaşlar sonunda ele geçen esirler, köle olarak iş gücünde kullanır. Kadınlar da tıpkı erkek köleler gibi iş gücünde kullanılır. Ailenin babası ataerkil düzende tüm ailenin ve kölelerin mutlak hâkimi olur (Yurdakul, 1994: 14). Üretim araçlarının gelişmesi, üretimin artması, dolayısıyla ihtiyaç fazlası ürünlerin ortaya çıkmasını sağlar. Ürerim araçlarının gelişimi aynı zamanda işgücü gereksinimini de artırır. Köleci toplumda kadınların konumu da değişikliğe uğrar. Çünkü üretim araçlarını elinde bulunduran ve köleleri çalıştıran erkeklerin eşleri giderek üretimden dışlanmış ve evlerine çekilmişlerdir. Artık, onların çalışmalarına gerek kalmaz. İhtiyaçlarını karşılayacak tüm ürünler mevcuttur ve bu ürünü elde etmek için çalışan köleler vardır. Onlar evlerinin "hanımefendi"leri olurlar. Ancak toplumun her kesimindeki kadın için, durum aynı şekilde

gelişmez. Köle sahibi olmayan, zenginliği bulunmayan, kendilerine yetecek kadar üreten ve bununla yaşayan ailelerde kadınlar çalışarak üretim sürecinde kalmaya devam ederler. Kölelerde ise erkek ve kadın arasında bir fark yoktur. İkisi de çalışır. Malları, üretim araçları, özgürlükleri yoktur. Bu durum kölelerde her iki cins için de aynıdır. Ama zenginliğe sahip kesimin kadınları üretimden çekilince miras yoluyla babadan oğula geçen mallardan da nasibini alamaz. Daha da bağımlı hâle gelir. Erkeğin ise kadına hiçbir bağımlılığı yoktur (Tayanç, 1977: 29-30). Böylece kadınlar kamusal alandan özel alana yani evlerine çekilir. Ama bu olumlu bir gelişme değildir. Kadın bağımlı hâle gelip ev içi köle konumuna düşer (Baş, 2011: 42). Bu gelişmelerle kadının kamusal alandan evine çekilmesi süreci başlar.

10. yüzyıldan sonra feodal toplum düzeni görülmeye başlanır. Feodal düzen 10-15. yüzyıllar arasında görülür. Bu dönemde feodal beyler, derebeyleri ve senyörlerin mutlak egemenliği görülür. Senyörlerin, beylerin kırsal alanda geniş toprakları bulunur. Bu topraklarda tarım yapılır. Feodal dönemde şehirlerde ise durum biraz daha farklıdır. Şehirlerde zanaatkârlar vardır. Bu zanaatkârlar, loncalar şeklinde örgütlenerek çalışmaktadır. Zengin olmayan kadın, kırsal kesimde tarımsal faaliyetlerde yoğun bir şekilde çalışır. Emeğinden yararlanılır. Hatta büyük ölçüde, kadınlar tarımsal faaliyetleri gerçekleştirir. Aslında tüm aile fertleri toprakta çalışmaktadır. Toprağın sahibi senyörlerdir. Bu dönemde kadınların bir diğer çalışma alanı evlerde hizmetçiliktir. Hizmetçilik, önceleri karın tokluğuna yapılır fakat daha sonra bu iş ücretlendirilir (Altan; Ersöz, 1980: 6).

Feodal dönem köleci toplumda filizlenmeye başlar. Peki nasıl? Şöyle ki üretim araçları gelişir bu da üretim ilişkilerinde bir değişimi zorunlu kılar. Küçük köylü işletmeleri büyük toprak sahipleri tarafından ele geçirilir. Büyük toprak sahipleri büyük malikânelerinde oturarak kölelerini çalıştırmaya başlar. Ancak bu köleler artı üründen pay alamazlar. Dolayısıyla bu durum onların mutsuzluğuna sebep olur. Bu mutsuzluk da üretim araçlarının verimsizleşmesine sebep olur. Neticede büyük toprakların sahipleri kendilerini küçük köy işletmelerini korumak zorunda hissederler. Bu zorunluluk sonucunda yeni düzenlemeler yapılır. Artı üründen pay alabilecek şekilde paylaşım ilişkileri, çalışanların payının arttırılması, çalışanın lehine artacak şekilde düzenlenir. Böylece kölelik sona ererek bunun yerine ortaya çıkan artı üretimden pay alan serfler ortaya çıkar. Serfler toprağı işler, elde edilen ürünün bir kısmını beye verirler veya kira öderler. Feodal

dönemde üretim neredeyse tamamen tarıma dayalıdır. Ekilip biçilen tüm ülke topraklarının sahibi kraldır. Beyler bu toprakları kral adına işletir (Tayanç, 1977: 56). Temelde herkes kral için çalışır. Ancak en çok çalışan ve ezilen sınıf beden güçleri ile kadın erkek bir arada çalışan çiftçi sınıfıdır.

Feodal toplumda evli olmayan kadın bir hiçti. Hiçbir şekilde toplum içinde bir yer edinemezdi. Kadın ya evlenmeli ya da manastıra kapatılmalıydı. Feodal dünya toprak sahipliğine dayanmaktaydı. Bir genç kızın toprakları varsa ve soylu bir genç kızsa evlenmek için ideal bir seçimdi. Bir lord için son derece iyi bir gelir kaynağı idi (Berktay, 1998: 216). Serflerde ise durum daha farklıydı. Evlenecek erkeğe kızı, derebeyi seçerdi. Evlenecek kızın bekâreti derebeyine aitti. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu kızın bekâreti için derebeyine vergi vermesiydi. Bunun adı "kızlık/yatak vergisi" ydi (Bebel, 1980: 50).

Ortaçağda kadın hakkında vaazlar "Kadın kötüdür; engerek yılanı kadar şehvetli, yılanbalığı kadar kaypak olduğu yetmiyormuş gibi başkasının işine burnuna sokmaya meraklı, dedikoducu ve huysuzdur" şeklindedir (Badinter, 1992: 123).

Kadınlar feodal dönemde ahlaksızlık, zeki olmama, zayıflık, tembellik, edilgenlik, ürkeklik, bağımlılık gibi özelliklerle nitelendirilir. Kadın, bu özelliklere sahip olduğu için cadı ve öteki olarak kabul edilir. Bu dönemde özellikle kadınlar üzerinde şiddetli bir kilise baskısı görülür. Kilise, kadının yaratıcı özellikleri nedeniyle onu neredeyse şeytanla eş göstermiştir. Kadın, toplumdan giderek daha da soyutlanmıştır. Hekimlik yapan, ilaç yapan kadın "cadı" olarak suçlanmış ve yakılmıştır. Bu dönemde kadın, sadece çocuk yapmak ve tarlada çalıştırılmak için vardır. Çoğu kadın; cadı, büyücü, kötü ruhlarla işbirliği içinde olmakla suçlanmıştır. Geceleri kamusal alanda dolaşan, başına buyruk olan kadınlar da cadılıkla suçlanmıştır. Bu kadınların içine şeytan girdiği düşünülmüştür. Şeytanı çıkarmanın tek yolu da onları yakmaktır ve kilise bu kadınları yakmaktan hiç ama hiç çekinmemiştir (Baş, 2011: 45-49). Kilisenin kadınlara karşı bu düşmanca tutumu Orta Çağ'a damgasını vurmuştur. Cadı olarak suçlanıp yakılan binlerce kadın olmuştur. Aslında yakılan bu kadınların kilisenin yerleştirmeye çalıştığı düzene karşı çıkan kadınlar oldukları bilinen bir gerçektir. Onlar aslında büyücü değil, kilisenin oluşturmayı düşündüğü yeni toplum düzenine karşı çıkan kadınlardır. Tüm suçları budur. Bu kadınların büyük çoğunluğunu ise ebeler oluşturmaktadır. Bu ebeler "anayı mı çocuğu mu kurtarmalı" ikilemiyle karşılaştıklarında anayı kurtarmayı tercih eden ebelerdir. Kilise bu dönemde

çocuk düşürmeye karşı savaşıyordu. Kilise "erkeklerde şehvet duygusu uyandırmak, erkek organlarını işlemez hale getirmek, çocukları kadınların karnında öldürtmek, çocuk düşürtmek, onları şeytana sunmak "la suçlamaktadır bu kadınları. Ayrıca erkekleri baştan çıkarmak en büyük suçlarıdır (Tekeli, 1992: 34). Yukarıda saydığımız nedenlerle pek çok kadın yakılarak can vermiştir. Kilisenin bu uygulaması uzun zaman devam etmiştir.

Bu dönemde evlilik, kilisenin elinde bulundurduğu en büyük güçtü. Çünkü toplumsal cinselliği denetlemenin en kolay yolu evlilikti. Bu dönemde evlilik, kadın, erkek ve tanrı arasında imzalanan bir antlaşma olarak kabul edildi. Evlilik böylece kutsal bir birliktelik oldu. Katolik kilisesi hazdan arınmış bir evliliği önerirken boşanmayı asla kabul etmez. Eşler arası ayrılık, ancak ölüm halinde gerçekleşebilir. Hastalıkta ve sağlıkta, ölüm çiftleri ayırana kadar erkek kadını koruyup kollamak, kadın da ona hizmet etmeyi kabul etmektedir. Bu yeminler bir din görevlisinin şahitliğinde ve kilisede yapılır. Bu nedenle de kutsaldır. Boşanan kişi günaha girer. Boşanma ancak zina durumunda kabul edilebilir (Caner, 2004: 86).

Feodal dönemin bitişini Sanayi Devrimi hızlandırır. Sanayi Devrimi ile birlikte ataerkil düzende de yavaş yavaş birtakım değişimler olur. Kadınlar, ilk kez ücretli işçi olarak Sanayi Devrimi sonrası çalışırlar. Daha öncesinde kentlerde, kasabalarda küçük zanaat kollarında kadınların çalıştıkları bilinir. Terzilik, fırıncılık, ayakkabıcılık gibi zanaat kolları bu alanlardan bazılarıdır (Giddens, 2000: 339). Kadınların kamusal çalışma yaşamına asıl girişleri Sanayi Devrimi ile gerçekleşir denebilir.

Sanayi Devrimi ile birlikte kadının konumunda değişimler hızlanır. Sanayi Devrimi ile makineleşmenin gelişmesi, fabrikaların açılması ev ile işyerini birbirinden tamamen ayırır. Kamusal alan ve özel alan arasındaki mesafe açılır. Bu dönemde akıl dışı ve ahlakla ilgili olan konular özel alanla ve kadınla özdeşleştirilirken akılcılık, kamusal alanla ve erkekle özdeşleştirilir. Aydınlanma Çağı düşüncesi de bu durumu destekler (Donovan, 2014: 19). Erkek, aklı; kadın ise duyguyu temsil eder.

19. yüzyıl öncesinde ev ve iş ortamı aynı yerdi. Dokuma işleri el tezgâhlarında ve evde yapılmaktaydı. Sanayi devrimi ile evlerin yanlarındaki bu küçük işyerleri fabrikalara girdi. Artık bu ve benzeri işler büyük fabrikalarda yapılmaya başlandı. El tezgâhı dokumacılarının ücretleri giderek düştü. Buralarda çalışan insanlar, fabrikalarda işe girdiler. Bu işyerleri, çok daha sıkı disiplinin uygulandığı yerlerdi. İnsanların kendi

denetimlerinin yerini patronların egemenliği aldı. Bu da ev ve iş yeri ayrımını meydana getirdi. Erkek, para kazanmak için işe gitti, kadın da ev ve çocuklara bakım işleri için evde kaldı. Ancak bazı kadınlar evin geçimine katkıda bulunmak zorunda oldukları için ev dışında da çalışmaya başladılar. Yerleşim yerleri bu fabrikaların çevresine kaydı. Koşulları çok kötü olan bu mekânlarda kalabalık şehirleşmeler oluşmaya başladı. Ücretler düşük olduğundan ailenin yaşamını sağlamak amacıyla tüm aile üyeleri uzun saatler boyunca bu fabrikalarda çalışıyordu. Özel yaşamları yok olan işçi sınıfının hayat koşulları giderek bozuldu. Bu dönemde kömür madenlerinde çalışan kadınların ve çocukların olduğu da bilinir. Kadınlar ve çocuklar madenlerde erkeklerin çalışmasının gerekli olmadığı yerlerde çalışır. Sırtlarında taşıdıkları kömür sepetleri nedeniyle vücutlarında deformasyonlar, akciğer rahatsızlıkları yaşamaya başlarlar. Sonunda İngiltere'de 1842 yılında kadınların madenlerde çalışması yasaklanır. Kadınların mesailerinin on saat ile sınırlandırılması ise 1847 yılında gerçekleşir. Bu on saatlik çalışma tüm işçiler için sendikalar tarafından talep edilir (Yaraşır, 2004: 89). Kadın, Sanayi Devrimi ile iş yaşamına girmiş ancak en zor koşullarda çalıştırılmış ve ücret politikalarındaki haksızlıklarla karşılaşmıştır.

Dokuma sektöründe kadınlar ön plandadır ancak ücretleri erkeklerden düşüktür. 19. yüzyılın ortalarından itibaren liberal devlet anlayışının değişimi ile birlikte kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları pek çok sorun çözülme yoluna girmiştir. Çalışma süreleri yasalarla sınırlandırılmış, bazı iş kollarında kadınların çalışması yasaklanmıştır (Altan; Ersöz, 1980: 28-30). Bu düzenlemeler kadınların çalışma yaşamını bir ölçüde rahatlatmıştır.

Kapitalizmde üretim araçları bir grup azınlığın elinde bulunur, diğer grup ise yaşamak için emeklerini satmak zorunda kalır. Bunlar mülksüz sınıftır. Kapitalizmde patronların gelirlerinin artması insanların ucuza çalıştırılması ile sağlanır. Patronlar işçiye geçimini sağlayabilecek kadarını verip kalanını yeniden üretim için harcar. İşçinin tek başına kazandığı para tüm aileyi geçindirmeye yetmediğinden ev halkı çoluk çocuk çalışmak zorundadır (Tayanç, 1977: 78-80). Kapitalist sistem, kadın emeğini kullanır. Bunun nedeni ise kadınların başlangıçta erkeklerden daha ucuza istihdam edilebilmesidir. Kadınlar ayrıca doğum sebebiyle aralıklı olarak çalışmak zorunda kalırlar (Bebel, 1980: 106). Bu sistemde kadının iş yerinde ucuz emek gücü sömürülürken aynı sömürüyle evde de karşılaşmaktadır. Evde de babası ve kocası tarafından ev işleri, çocuk bakımı gibi görevleri yerine getirmek zorunda bırakılır. Kadın, erkekle birlikte hem de daha düşük

ücrete, kamusal alanda çalışıyor diye ev içinde yapması gerekenlerden muaf değildir. Eve gelen erkeğin işi biterken kadının ikinci mesaisi evde başlar. Dolayısıyla ezilen yine kadındır. Bir başka görüşe göre de sanayi toplumuna geçişle birlikte kullanılmaya başlanan kadın emeği sayesinde kadınlar özgürlüğüne kavuşmak için bir adım atmışlardır. Kamusal alanda ekonomik döngüde artık kadın da yerini almıştır. Ama kadınlar, erkeklerle eşit koşullarda çalışmıyordu. Kadın, ucuz işgücüydü. İş garantisi yoktu. Erkek ise daha fazla ücret alıyor ayrıca ona iş garantisi de sağlanıyordu (Baş, 2011: 54). Kadınların iş hayatında erkeklerle eşit koşullarda ve eşit ücretle çalışmaması ve evdeki sorumluluklarının da erkekler tarafından paylaşılmaması onların yıpranmasına sebep olmuştur.

Tarım toplumunda aile tipi üretim geçerliydi. Feodal düzende bireyler yaşamlarını devam ettirebilmek için aile üyeleri ortak çalışmak zorundaydı. Sanayi toplumunda bu gereklilik ortadan kalkar. Bunun yerine bireyler tek tek birer üretim birimi haline gelir. Kişilerin emeği, kişisel bağımsızlığı kazandıran bir değer olur. Bu da geniş aileyi yavaş yavaş yok ederken çekirdek ailelerin kentlerde yaygınlaşmasına neden olur. Kırsal bölgede feodal düzen içerisinde yaşayan kadın, kentte kalabalığın içerisinde yaşayan kadından daha çok baskı yaşar. Bu baskı yeni yaşam koşullarında kentte daha az hissedilir hâle gelir. Gelenekler kent ortamında etkisini yitirmeye başlar. Bireysel özel alan yaygınlaşır (Caner, 2004: 100). Tüm bu gelişmeler toplumda yeni yapılanmalara zemin hazırlar.

Kadınlar savaş durumunda da patronların çok işine yaradı. Savaşa giden erkeklerin yerine onların yaptığı işleri yapmak için ucuz iş gücü kaynağı olarak kadınlar çalıştırıldı. Erkekler savaştan dönüp işlerinin başına geçtiğinde ya da işlerde duraklama yaşandığında kadının kaderi yine evine dönmek oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayideki gelişmenin yanında hizmet sektöründe de gelişme görüldü. Kadın çalışanların sayısı bu yıllarda yine artış gösterdi (Yaraşır, 2004: 89). Birinci Dünya Savaşı öncesinde kadınlar daha çok ev hizmetlerinde çalışıyordu. Savaş sırasında erkeklerin yaptıkları işleri onların yerine fabrikalarda çok daha az ücretlerle yapıyorlardı.

Sanayi Devrimi ile kadın işgücüne duyulan ihtiyaç, kentlerde kadınların çalışma hayatına giriş yapmasını sağladı. Bu durum ataerkil sistem üzerinde olumsuz etkilere yol açtı. Ataerkil sistemin çözülmesi kadınların iş yaşamına katılımıyla birden çözülmeye başlamadı. Çünkü cinsiyet ayrımcılığını kadınların üretim sürecinden dışlanması ayakta tutmaktaydı. Ancak, sanayi toplumunda kadının işgücüne ihtiyaç duyuldu. Çok uzun saatler dışarıda çalışan kadının durumu çok da parlak değildi aslında. Öncelikle emekleri

ucuzdu. Çalışma saatleri ve yoğunluğu onları günlük yaşamdan koparacak kadar çoktu. Kadının işgücüne ve üretim sürecine katılımı, bağımsızlığını kazanma yolunda önemli bir adımdı ancak ödenen bedel hiç de az değildi. Kadının ekonomik olarak özgür olması onun güçlenmesini, bağımsızlığına kavuşmasını sağlayacaktı. Ancak eşit işe eşit ücret sorununu aşmaları gerekiyordu (Caner, 2004: 99). Tüm bu gelişmelere rağmen tam olarak kadın ve erkek eşitliği sağlanamamıştır. Sorunların çözümü için uzun yıllar ve mücadeleler gerekecektir.

1.3. Çeşitli Kültürlerde Kadın

Çeşitli kültürlerde kadının konumunu bilmek kendi kültürümüzdekini anlamak için önemlidir. Mezopotamya'da ilk çağlarda kadının durumunu anlamak için Sümerler, Akatlar ve Babillere bakmak gerekir (İnan, 2010: 3). Sümerlerde çok eşlilik görülür. Erkek, birden fazla kadın ile evlenme hakkına sahiptir, boşanmak isteyen kadın öldürülür ya da nehre atılır. Boşanmak isteyen erkeğe ise sadece para cezası verilir. Akatlarda ise eğer erkek, bir kadını öldürürse buna karşılık ceza olarak o erkeğin kızı öldürülür. Kendisinin öldürülmesi söz konusu değildir. Babil'de ise bir erkek, bir kadını öldürdüğünde iki seçenek vardı: kızını karşı tarafa hizmetçi olarak vermek ya da kızının ölmesine müsaade etmek (Işık, 1984: 455). Boşanma yasalarına tekrar dönecek olursak Hammurabi Yasası'na göre boşanmak isteyen erkek, kadına nafaka vermek zorundadır. Asurrlarda ise boşanmak isteyen erkek, kadına hiçbir şey vermek zorunda değildir. Eski Mısır Uygarlığı'nda kadını koruyan yasalar vardır; örneğin karısını döven bir erkek 100 kırbaç vurulup malları elinden alınmak suretiyle cezalandırılır. Mısır toplumunda çok eşlilik görülmez. Çok eşlilik sadece Firavunlar için söz konusudur (Berktay, 1994: 91).

İran Uygarlığı'nda ise kadın her zaman itaat eden taraftı. Erkeğin itaat etmek gibi bir sorumluluğu yoktu. Kadın her şeyi kocasına sorarak yapmak zorundaydı. Öyle ki sabahları o gün ne yapması istendiğini dokuz kez sormak zorundaydı. Çocuk doğuramayan kadın kötü kabul edilirdi. Kadın, erkek çocuk doğurup büyütürse bu sevap sayılırdı (Kanad, 1963: 74-75).

Antik Yunan'da kadına değer verilmiyordu. Aslında insanın çok fazla değeri yoktu. Öyle ki kölelerin insan olup olmadığı tartışma konusuydu. Kadınların mülk edinme, miras, oy kullanma gibi vatandaşlık hakları yoktu. Antik Yunan'da oy kullanabilen sadece soylu erkekler olup diğer sınıftan erkeklerin de böyle bir hakkı yoktu. Koşulsuz bir erkek

üstünlüğü söz konusuydu. Tek eşlilik sadece kadınlar için geçerliydi. Evliliğin tek amacı, erkek açısından, yasal varisler elde etmekti (Caner, 2004: 56). Aynı dönemde Mezopotamya'da üst sınıf kadınların örtünmesi ortaya çıkmıştır. Köle ve fahişelerin peçe takması yasakken hür kadınların peçe takması kanunlarla zorunlu hâle getirilmiş, bu kurala uymayanlar kırbaçlanmıştır (Berktay, 1994: 83). Batı tarafından İslam ülkeleri ile ilişkilendirilen örtünmenin tarihinin çok daha eskilerde olduğu görülmektedir. Üst tabaka kadınlarının örtünmesi İslamiyet'ten önce Yahudi ve Hıristiyanlarda da uygulanmaktaydı (Çaycı, 2014: 12).

Antik Yunan'da evlilikte yaş farkı oldukça fazladır. Kadınlar eşlerinden çok küçük olurdu. Eşlerini kendileri seçemezdi. Evden çıkmalarına izin verilmezdi. Her şeylerini evde gerçekleştirirlerdi. Sadece cenazeler ve bazı dini törenlere gitmek için evlerinden çıkabilirlerdi (Kuşcan, 1991: 4). Tamamen eve kapatılan kadınların özgürlüğü söz konusu değildi. Yasalar önünde özgür kabul edilen kadınların aslında fiili anlamda hiçbir özgürlükleri yoktu. Mahkemede tanıklık yapamazlardı. Sparta'da durum Atina'dakinden biraz daha iyiydi. Kız çocukları Atina'da ölüme terk edilirken Sparta'da iyi bakılmış hatta fiziksel eğitim bile almışlardır. Bunun nedeni ise kız çocuklarının gelecek kuşakları doğurup büyütme sorumluluklarıydı. Yine de Spartalı kadınların nasıl olmaları gerektiği yasalarla belirlenmiş ve hiçbir kadın bunun dışına çıkmaya cesaret edememiştir (Berktay, 1994: 89-90). Kadınlara tanınan birtakım hakların ataerkil düzenin yararına olduğu görülür. Kadınların eğitim almasına gelecek kuşakları yetiştirecekleri için izin verilir. Kendi gelişimleri düşünülerek bu hak onlara sağlanmaz.

Çok sayıda Tanrı ve Tanrıçanın olduğu Yunan mitolojisine baktığımızda tanrıçaların fitne, kötü ahlaklı, hain örnekler olduğu açık bir şekilde karşımıza çıkar. Pandora, yeryüzündeki ilk kadındır. Pandora'nın kutusunda kötülükler yer alırdı. Bu kötülükler bir kutuda saklıdır ancak Epimethus, Pandora'ya âşık olunca kutu açılır. Açılan kutudan tüm kötülükler yeryüzüne yayılır (Barıman, 1961: 149). Görüldüğü üzere dünyadaki tüm kötülüklerin sahibi ve sebebi bir kadındır. Yine kadın, erkeği aşk ile kandırmış, dünya kötülüklerle dolmuştur ve tüm insanlık bunun cezasını çekmektedir. Tıpkı Havva'nın Âdem'i kandırması ve insanoğlunun cennetten kovulması gibi.

Hititlerde tüm halk, özgür insanlar ve köleler diye ikiye ayrılmış durumdaydı. Hür olanların resmi evlilik sözleşmeleri vardı. Evlikleri kanunlar ile korunurdu. Aynı şekilde boşanmaları da resmi olarak gerçekleşirdi. Mallar boşanma durumunda her iki tarafa eşit

olarak bölünürdü. Çocuk, eğer annede kalırsa baba bunun için anneye nafaka ödemek zorundaydı. Çocuk doğuramayan kadın, ikinci eşe razı olmak zorunda kalırdı. Ancak çocuğu doğuran ikinci eş doğumdan sonra evden uzaklaştırılırdı ve bu çocuğa ilk eş bakardı (İnan, 2010: 6- 7). Esir kadınlar başlık parası ile satılıp evlendirilirdi, poligami de görülen bir durumdu (Darga, 1976: 99-105).

Roma Uygarlığı'nda da kadının durumu çok farklı değildir. Kadın; babasından kocasına aktarılan, erdemli ve iffetli olmanın sadece kendisine zorunlu kılındığı bir mal statüsündedir. Zina yapan erkek için bir ceza olmamasına rağmen, zina eden kadının, kocası tarafından öldürülmesi yasaldır (Çaycı, 2014: 13). Evdeki otorite babadır. Doğan çocuk babanın önüne bırakılır ve baba eğer çocuğu kucağına alırsa bu çocuk aileye kabul edilirdi. Eğer çocuk aileye kabul edilmezse halka açık bir yere bırakılıp birilerinin onu evlat alması ya da bu gerçekleşmezse ölmesi beklenirdi. Bunlar genellikle kız çocuklarıydı (Işık, 1984: 456). Sağlıksız ve özürlü çocuklar öldürülmektedirler. Kadının bu durumda yapabileceği hiçbir şey yoktur. Kadın, tamamen erkeğin kontrolü altındadır. Evdedir ve hiçbir konuda söz sahibi değildir. O, erkeğin mülküdür (Kuşcan, 1991: 49-50). Roma hukukuna göre kadın çocuk gibi eksik akıllıdır. Yetişkin bir birey olarak kabul edilmeyen kadın, kendi mallarının tasarrufunu elinde bulundurmaz; vasiyette de bulunmazı (Kanad, 1963: 176). Bu durum Jüstinien'in (527-565) çıkardığı bir kanunla değişir. Bu kanuna göre kadın, artık erkekle eşit miras alabilmektedir. Roma'da mülk sahipleri toplumu yönetenler erkeklerdir. Kadınlar bu haklardan yosundur. Köleler ücretsiz iş gücüdür. 12 Levha Kanunları toplum üzerinde etkilidir. Bu kanunlara göre alt sınıftan bir erkek üst sınıftan bir kadınla beraber olamaz ama tersi bir durum yasak değildir. Cinselliği günah kabul etmeyen Romalılar bu konuda son derece serbesttir. Roma toplumuna cinselliğin günah sayılması Hıristiyanlıkla birlikte girer. Hıristiyanlıkta cinsel suçlar yer alır ve bu suçlar ağır cezalarla engellenir (Işık, 1984: 456).

Dünyanın en eski ve en köklü medeniyetlerinden biri olan Uzak Asya kültüründe Buda, Konfüçyüs, Tao gibi filozoflar çok etkili olurlar. Bu düşünürlerin fikirleri bir inanç sistemine çevrilerek din olarak kabul görmüştür. Hindistan, Hinduizm'in yaygın olduğu bir coğrafyadır. Hinduizm'de kadınlar aşağılanır, her türlü şiddete maruz kalırlar, mülk edinemezler, çalışarak elde ettikleri parayı ailenin erkeğine (baba, koca, oğul) vermek zorunlulukları vardır. Kadınların, kutsal metinler olan Veda'ları da okumaları yasaktır (Gürhan, 2010: 32). Kız çocukları çok erken yaşlarda evlendirilirler. Evli kadınların,

kocaları ile aralarındaki yaş farkının üçte bir olması ideal oran kabul edilir. Kadınlar, boşanma talep edemezler. Evden kocasından habersiz çıkan kadının kulağının, burnunun kocası tarafından kesilmesi gerekir. Kocaları ölen kadın, eşinin cenazesinde onunla birlikte yakılır. Bu inanca göre, yakılan karı koca gökyüzünde bir araya geleceklerdir. Sati geleneği olarak bilinen bu yakma geleneği zorunlu değildir ancak bunu reddeden kadınlar, gelebilecek her türlü tecavüz ve saldırıyı göze almalıdır (Erkan, 2006: 25-26). Budizm' de başlangıçta kadınlar rahip teşkilatına alınmazlar. Kadınların da teşkilata girmesi gerektiği konusunda ısrarcı olan Anenda'nın (Buda'nın arkadaşı) sayesinde kadınlar bu teşkilata girebilmiştir. Ancak Buda, bu durumdan rahatsızlığını ve fikrin kötü olduğunu şu sözlerle ifade eder: "Kadını dine kabul etmeseydik Budizm saf bir şekilde asırlar boyunca devam ederdi. Fakat artık kadın aramıza girdikten sonra bu dinin uzun yıllar yaşayacağını zannetmiyorum." (İnan, 2010: 8-9). Hindu inancından önce ise poliandri (birden fazla koca ile evlilik) görülürdü (Kanad, 1963: 50).

Çin'de durum şöyledir: Evli kadın kocasının kölesi gibidir, kocası ve çocukları ile yemeğe oturmaz, onlar yemeklerini yerken kadın onlara hizmet etmekle görevlidir. Çin'de Kinizim'e (Çin'in inandığı dinlerden biri) göre ilk tapınma ana tarafındaki atalara yapılır. Anaların atalarına ait ruhların da başkalarına geçtiğine inanılır. Zamanla erkek egemenliğinin gelişmesiyle baba tarafından atalara tapınmaya başlanır (Gürhan, 2010: 32). Konfüçyüs ile Kral Wu arasında geçen şu konuşma Çin'deki kadının durumunu açıkça ortaya koyar. "Kral Wu 'İşe yarar on tane görevlim var' dedi. Konfüçyüs ise… 'Ancak aralarından biri kadın, dolayısıyla sadece 9 tane işe yarar görevli var." der (Çaycı, 2014: 11).

Erkek ve kız çocuk ayrımı çok fazladır. Eğer bebek kız doğarsa paçavralara, erkek doğarsa değerli kumaşlara sarılır (Sevinç, 1987: 40). Kadın eğer erkek çocuk doğurmazsa bu, boşanma için yeterli görülür (Erdem, 1981: 342). Eski Çin'de kızlar o kadar önemsizdir ki isim koymaya bile gerek duyulmaz. 1. Kız, 2. Kız… diye bazen de "domuz" diye çağırılır (Topaloğlu, 1981: 18). Kız çocukların ayak parmakları ezilerek aşağı doğru kıvrılır. Bu âdet bugün de bazı bölgelerde devam etmektedir. Bu uygulamanın amacı kadının çok gezmemesi içindir ve erkeğe sadakatinin sembolüdür (İnan, 2010: 8). Evlilikte mutlak erkek otoritesi vardır. Kadın, boşanma talep edemezken erkek; kayınvalide ve kayınbabaya saygısızlık, zina, hırsızlık, aşırı kıskançlık gibi sebeplerden kadını boşayabilir. Kadın, erkeğe kötü davranırsa 100 sopa vurularak cezalandırılır. Erkek pek

çok kadınla birlikte olabilmekle beraber ilk kadın eşi sayılır, diğerleri eş olarak kabul edilmez. İlk kadının çocukları daha ayrıcalıklıdır (Günaltay, 1937: 77).

Eski uygarlıklarda kadının perde arkasında kalması ve erkeğe itaat etmesi beklenir. Çünkü kadın zayıf, aklı eksik ve korunmaya muhtaçtır. Karar alamaz, hayatını idame ettiremez. Onun yerine tüm bunları, sahibi olduğu erkek (babası, ağabeyi, kocası, dedesi) yapar. Bu durum yasalarla ve dinsel etkilerle kuvvetlenir.

1.4. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'te Kadın

Din ve kadın konusunda pek çok farklı düşünce ile karşılaşırız. Bir kısmı, dinlerin kadını baskı altında tuttuğunu savunurken diğer görüş buna karşı çıkar. Erkeklerin, dini kullanarak kadınları baskı altında tuttuğunu savunanlar onların, dini ataerkilliğin haklı sebebi hâline getirdiğini düşünürler. Görüşler farklı olsa da durum şudur ki kadınların her davranışı gözetim ve kontrol altındadır (Arsoy, 2011: 31).

Musevilik, ilk semavi dindir. Tevrat'ın (Eski Ahit) başlangıcında yer alan ayetlerde kadının nasıl yaratıldığı anlatılır. Bu ayetlere göre kadın, Tanrı'nın buyruğuna karşı gelmiş ve Âdem'i kandırmıştır. Bu sebeple de lanetlenmiştir. Tanrı, Âdem'in yalnız kalmaması için kadını ona yardımcı olarak yaratmıştır. Kadın, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Tanrı, Âdem ve Havva'ya meyvesinden yemenin yasak olduğu ağacı gösterir. Bu meyveyi yememeleri gerektiğini söyler. Ama Havva, Âdem'i kandırır ve bu meyveden beraber yerler. Havva, suçlu olduğunu kabul etmez ve kendisini yılanın kandırdığını söyler. Bunun üzerinde Tanrı, yılanı lanetler. O artık, hayvanların içinde en lanetlisi olacak, toprak yiyerek yaşayacak ve karnının üzerinde sürünerek yol alacaktır. Yılan ve insanlar birbirine düşman olacaktır. Kadın ise erkek hâkimiyetini kabul edecek ve acı çekerek doğum yapacak, kocasına istek duyacak ve onu kocası yönetecektir (Tevrat, 2000). Havva'nın suçu neticesinde cennetten kovulurlar. Kadın, erkeği her zaman baştan çıkaran kötü bir varlıktır. İlk günahkâr kadındır. Âdem'in ilk günahı işlemesi de onun yüzündendir. Çünkü Âdem'i kandırıp ona yasak meyveyi yedirir (Caner, 2004: 64).

Tevrat'a göre erkekler her durumda kadınlardan üstündür. Erkek, birden fazla kadınla evlenebilir ve istediği zaman onları boşayabilir. Erkekler kadınlardan zekâ olarak üstün kabul edilir. Çünkü kadınlar aklen yetersizdir. Bu yetersizlikleri nedeniyle şahitlikleri bile kabul edilmez (Yadsıman, 2002: 52). Yahudi erkekleri her sabah şu duayı

eder: "*Ezeli ilahımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun"* (Gürhan, 2010: 16). Yahudi kızları babalarının uygun gördüğü adayla evlenirler. Bir kıza tecavüz eden erkek, kızın ailesine para ödeyip onunla evlenebilir. Mirastan erkekler gibi onlar da pay alır (Berktay, 1994: 95). Çocuğu olan kadına Yahudilikte çok değer verilir. Çünkü soyun devamı Yahudiler için oldukça önemlidir (Kuşcan, 1991: 65).

Musevilikten sonra gelen diğer semavi din Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlığın başlangıç yıllarında Hz. İsa etrafında çok sayıda insan yoktur. Ancak Hz. İsa çarmıha gerilip öldürüldüğünde kadınlar başında beklemişlerdir. Bu, sebepsiz değildir. Çok eşliliğin ve boşanmanın Hıristiyanlıkça yasaklanması hatta boşanmanın günah sayılması kadınları memnun eden durumlardır. Hıristiyanlıkta erkeğe de birtakım kısıtlamalar getirilmiştir. Az da olsa kadınla erkek bazı konularda eşitlenmiştir. Ortadoğu'da Yahudilik ve Roma İmparatorluğunun etkilerinin yoğun görüldüğü bu yıllarda Hz. İsa'nın söyledikleri çok da etkili olmamıştır. Hıristiyanlığın yayılması Hz. İsa'nın ölümünden sonra olmuştur (Çaycı, 2014: 16-17). Kadın için Hıristiyanlıkta bulunan Bakire Meryem imgesi önemlidir. Bu imge ile iffetini koruyan kadınlar kutsanmış, bakirelik en büyük erdem kabul edilmiş ve Bakire Meryem rol model olarak sunulmuştur (Berktay, 1994: 99-102).

Kadın için bazı olumlu gelişmeler Hıristiyanlıkla birlikte gündeme gelse de aslında çok da fazla değişen bir şey olmamıştır. Kadının, yine erkeğin egemenliği altında yaşaması istenmiştir. Topluluk içinde bir şey sormaları yasaklanmış, istedikleri bir şey olduğunda kocalarından öğrenmeleri istenmiştir (I. Korintiler 14/35). Kadınların sade giyinmeleri öğütlenmiştir. Kadın, Âdem'i kandırarak işlediği suçtan ancak doğum yaparak kurtulabilecektir (I. Timeteos 2/10-15). Kadınlar kocalarına bağlı olmalıdır. Erkek, kadınların başıdır tıpkı Hz. İsa'nın kilisenin başı olduğu gibi (Efesliler 5/22-24). Kadının başı kapalı olmalı eğer açarsa da saçları kısa olmalıdır. Erkek, başını örtmez çünkü o Tanrı benzeridir ve kadından üstündür. Kadın, erkekten yaratılmıştır ve erkek için yaratılmıştır (I. Korintliler 11/6-9) (İncil, 1999).

15. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlıkta bazı değişiklikler meydana gelmeye başlar. Rahiplere bekârlık şartı gelir. Kiliselerin okullarına kızların gitmeleri yasaklanır. Kilise, giderek Katolik Roma hiyerarşisine çevrilmiştir (Çaycı, 2014: 18). Kilise, kadınları giderek eve kapatmanın yollarını bulur. Çeşitli kurallarla kadınlar kamusal alandan eve çekilmeye zorunlu bırakılır. Hatta kadınların bir araya gelerek çene çalmaları 1547 yılında İngiltere'de yasaklanmıştır (Kayhan, 1999: 18-21).

Kilisenin baskısı Orta Çağ Avrupa'sında kadınlara korkulu günler yaşatmıştır. Bir kadının vücudunda beninin veya lekesinin olması bile onun cadı olduğunun göstergesi sayılabiliyordu. İngiltere'de en son büyücülük davası 1712 yılında görülür. Jane Wenham cadılık yaptığı gerekçesiyle suçlu bulunmuştur. Ceza sonradan yoğun çabalar neticesinde iptal olur (Aksan, 2013: 65).

Son semavi din İslamiyet'tir. İslamiyet'ten önce Arap toplumunda kadının durumunun kötü olduğu bilinen bir gerçektir. Doğan kız çocukları öldürülür. Kız çocukları altı yaşına kadar öldürülebilir ve bu ölüme gerekçe olarak da savaş sırasında karşı tarafa esir düşerek namuslarını ailenin kirletecekleri gösterilir. Bir diğer sebep de yoksulluk çekme korkusudur (İnan, 2010: 19). İslamiyet öncesi Arap toplumunda kadının konumu ile ilgili farklı görüşler de bulunur. Çöl bedevilerindeki kadının durumu şehirde yaşayan kadınlardan daha iyidir (Işık, 1984: 458). Arabistan'da İslamiyet'ten önce pek çok yönetici kadın ve rahibe vardır. Bu dönemde kadın peygamberler ve kâhin kadınlar toplum içerisinde önemli ve saygın bir yere sahiptiler (Abbott, 1941: 260-262). Bunlar bize göstermektedir ki Arabistan'da farklı konumlarda yaşayan kadınlar olmuştur.

İslamiyet'te evliliğin çok önemli ve korunması gereken bir kurum olduğunu görürüz. Tarafların boşanma hakkı vardır. Boşanmadan sonra kadın, söz verilen Mehir'i alır (Topaloğlu, 1981: 146-157).

Şahitlik konusu tartışmalı bir diğer konudur. Bakara Suresi'inde:

> "Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip aranızda onu adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmasın. Şayet borçlu sefih veya aklı zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile –biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın (olsun). Çağırıldıkları vakit şahitler gelmemezlik etmesin. Büyük veya küçük, vadesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şehadet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. (Genellikle) alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirseniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir." (Bakara Suresi'nin 282. Ayet). (Ateş, 1989: 491).

Süleyman Ateş bu durumu kadının ruhsal durumu ve konuyla alakası ile açıklamıştır. Doğum, emzirme gibi konularda bir kadının şahitliğinin yettiğini ama alışveriş, ticaret gibi konularda iki kadının şahitliğine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir (Ateş, 1989: 491).

Kadının duygusallığı evlenme, boşanma, velayet gibi konularda alınan kararlarda durumu meşrulaştırmak için kullanılır. Kadının ve erkeğin cinsiyet rollerinin İslamiyet içerisinde meşru zemine oturtulması, kadının kanuni hakları açısından önemli sonuçlar getirmektedir. Duygusal olma ve gerçekçi olmama durumu, kadın ve erkek eşitsizliğini pekiştirmekte kullanılır. Kadın, duygusal ve gerçekçi olmayan biri olunduğundan korunmalı, geçimi temin edilmelidir. Bunu da kocası gerçekleştirmelidir. Kadınların örtünmesi de en çok konuşulan konulardandır. Kadınların örtünmesinin temeli cinslerin birbirinden ayrılması gerektiği inancına dayanır. Cinsler birbirinden ayrılmalıdır çünkü bir arada olduklarında tehlike arz ederler. Ancak tehlike kadından geliyor olmalı ki örtünmesi gereken taraf kadın olarak belirlenmiştir. Bu nedenle kadın tecrit edilmeli ve denetlenmelidir zira erkeğin ve ailenin namusu kadının cinselliğine endekslenmiştir. Kadının iffetti, erkeğe ve aileye göre belirlenir. Bu nedenle kadının cinselliği ve hatta tüm yaşamı sıkı kontrol altında tutulur. Toplumsal düzenin devamı için bu bir zorunluluktur. Aile şerefi adına tüm yaşamı başkaları tarafından belirlenen ve denetlenen kadın olduğu için bu da cinsler arasındaki eşitsizliği doğurmuştur (Üşür, 1991: 156-160). Karşıt görüşü savunanlara göre kadının erkeklerle aynı ortamda bulundurulmayışı onun mahrem ve kutsal olmasındandır. Kadın bedeni estetik olduğu için gizlenir. Bu durum da İslamiyet'in yanlış anlaşılmasına sebep olmaktadır (Arsoy, 2011: 33). Sunulan sebep ne olursa olsun uygulanan kurallar ataerkilliği desteklemiş ve kuvvetlendirmiştir.

İslam yasaları son derece kuvvetli yaptırım gücüne dayanır çünkü yaptırımı denetleyen bizzat Allah'tır. Bu kuralların çiğnenmesi direkt olarak "küfür" dür. Kurallara uymayan kişi hem toplumsal düzene uymamış hem de küfre girmiş olur. Dolaysıyla ceza da dinsel olacaktır (Gibb, 1955: 67-68). İslamiyet, diğer dinler gibi yalnızca inanç sistemi değil bütünsel bir toplumsal sistemdir. Hayatın her alanını kapsar. İslami kuralların yaptırımı diğer iki semavi dinden daha fazladır. Kur'an-ı Kerim bizzat "Allah Kelamı"dır bu nedenle de Kuran'da geçen kurallara itaatsizlik direkt olarak yaratıcıya itaatsizliktir. Hıristiyanlıktaki gibi kutsal kitabın yeniden yorumlanması imkânsızdır. Değiştirilemez. Müslüman'ın nasıl davranması gerektiği en ince ayrıntısına kadar belirlenmiş, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirtilmiştir (Sencer, 1968: 58-60).

Demokrasilerde bireysellik ön plandadır. İktidarı bireyler belirler. Teokratik sistemlerde iktidar kaynağı ümmettir. Ümmet homojen bir yapıdır. Amaç bu yapının bir bütün olarak mutluluğunu sağlamak ve bunu devam ettirmektir. Ümmetin varlığının

devamı, tek başına birey mutluluğundan daha önemlidir. Bireyin görevi her alanda toplumsal kurallara itaat etmektir. Mutlak teslimiyet gerektirir (Mernisi, 1986: 89-90). Kur'an-ı Kerim'de Müslüman bir kadının ne yapması ne yapmaması gerektiği, görevleri, rolleri açıkça belirtilmiştir. Yapılması gereken tek şey bu kuralları uygulamaktır (Baş, 2011: 76).

Kur'an-ı Kerim'de, yaradılışa dair açıklamalarda Allah'ın, kadını ve erkeği ayırmadan hepsini yeryüzünde halife kıldığı (Bakara Suresi, 30. Ayet) buyrulur. Nisa Suresi 1. Ayet'te, kadın ve erkeğin tek nefisten yaratıldığı bilgisi vardır. Bu da bize kadın ve erkeğin İslam inancında yaradılışta eşit olduğunu gösterir. Nisa Suresi 34. Ayet'te; erkeklerin, kadınların koruyucusu olduğu ve onları koruyup bakmakla görevli oldukları ifade edilmiştir. Yine aynı ayette Allah'ın insanların bazılarını, bazılarından üstün kıldığı ifade edilmişidir. Hıristiyanlıkta ve Yahudilikte olduğu gibi cennetten insanoğlunun kovuluşunun suçu İslamiyet'te Havva'ya yüklenmez. İslamiyet'e göre şeytan Hz Âdem'e vesvese vermiş o da yasak meyveyi yemiştir (Bakara suresi, 36. Ayet; A'raf Suresi, 20. Ayet) (Ateş, 1989: 491).

Karşıt görüşe göre İslamiyet'te kadının durumu daima ikinci planda olmuştur. Tanıklıkta, miras payında eşitsizlikler, erkeklerin kadınlardan üstün görülmesi gibi konularda görülen durum bu görüşü destekler nitelikte olmasına karşın eşlere karşı iyi olunması öğütleri, Hz. Muhammed'in kadınların durumunu iyileştirdiğini söyleyenlerin tezini kuvvetlendirir bir durumdur. Görülmektedir ki tek tanrılı dinler ile ataerkilliğin doğuşu ve yerleşmesi paralellik gösterir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in ortak özelliklerinden biri de kadına karşı tutumlarıdır. Kadının bedeninin denetlenmesi hepsinde geçerlidir (Berktay, 1994: 98-112).

Kadınlar, Müslüman ülkelerde iki şekilde haklarını savunabilmişlerdir: Bunlardan ilki İslamiyet'e dair uygulamaların baskıcı olmadığı, ikincisi ise baskıcı uygulamaların İslamî olamayacağına dairdir. İlk gerekçeye göre Batılı kadın ve Müslüman kadın karşılaştırılır. Bu karşılaştırma sonucunda Batılı kadının metalaştırıldığı ve cinsel açıdan sömürüldüğü iddia edilerek bunun karşısında Müslüman kadının saygınlığı konur ve Müslüman kadın yüceltilir. "Öteki" yani kötü Batılı kadın karşısına, muhterem Müslüman kadın konur. İkinci savunmada ise İslamiyet'in "altın çağı" na, bozulmamış bir İslamî hayata ihtiyaç vardır. Dolayısıyla kolay olan birinci yol seçilir (Kandiyoti, 2015: 154). İffetli Müslüman kadını var etmek için İslamî devletler kadınların çalışma, eğitim,

boşanma, aile ilişkileri gibi durumlar için çeşitli kurallar ve yasaları uygulamaya koymuştur (Baş, 2011: 75).

Oryantalist bakış açısına göre İslam ülkelerindeki geri kalmışlığın sebebi kadındır. Kadının cehaleti giderilir, statüsü iyileştirilirse sorun düzelecektir (Kandiyoti, 2015: 84-107). Bu görüşe göre kadının çarşafı, örtüsü cehaletinin bir göstergesi, evde oturması ise statüsünün göstergesidir. Bu kadınların tek kurtuluşu okumaktır. Ancak durumun çözümü bu kadar da kolay değildir. Altında yatan sebepler bulunmadan, toplumların yaşam biçimleri, kültürel yapıları okunmadan, bakış açıları anlaşılmadan gerçekleştirilecek her çözüm hamlesi içselleştirilmeden ölü doğmaya mahkûm olacaktır (Baş, 2011: 75).

1.5. Feminizmin Ortaya Çıkışı

Feminizmin ortaya çıkışı üç sebebe bağlanır: Avrupa tarihi boyunca kadının ezilmesi[5], Aydınlanma Çağı düşüncesi ve Sanayi Devrimi (Öztürk, 2011: 23). Feminizm bu üç sebepten doğup üç dalga halinde gelişerek günümüze gelmiştir: Birinci, İkinci ve Üçüncü Dalga Feminizm.

Rönesans'ın düşünce temelini, insan ve insana değer vermek oluşturur. Avrupa'da pek çok Aydınlanma düşünürü; insan aklının, bilincin, bilginin önemini vurgular. Ne var ki insan hakları savunucusu olan bu dönem düşünürleri, bu hakları sadece erkekler için uygun görüp kadınları düşünmemişlerdir (Öztürk, 2011: 39). Örneğin J. J. Roussea' ya göre kadın, hiçbir zaman kendisini özgür hissetmemeli ve özgür olamamalıdır. Bu dönemin diğer düşünürlerinden Diderot ve Condorcet, kadınların özgürlüğünden yana olup seçme hakkını elde etmeleri gerektiğini savunurlar ancak seçilme haklarını ağızlarına bile almazlar. Fransa'da, Devrim'in hazırlanmasında ve gerçekleştirilmesinde önemli görevler alan kadınlar Devrim sonrasında hiçbir hak elde edemezler. Siyasal ve sosyal tüm hakları erkekler elde etmiş, kadınların kaderi ise Devrim sonrasında da değişmemiştir. 1789'da çıkan İnsan Hakları Beyannamesi'nde kadınlar için hiçbir şey yer almaz (Tekeli, 1982: 83). Bu durum kadınları hayal kırıklığına uğratır. Çünkü Devrim için erkeklerle beraber onlar da mücadele etmişlerdir.

[5]Tezin "Ataerkillik ve Anaerkillik Çerçevesinde Tarihsel Süreçte Kadın" başlığı altında kadınların bu ezilmişliği detaylı olarak anlatılmıştır.

Fransız Devrimi, kadıların bilinçlenmesini sağlar ve artık, kadınlar kendi haklarını elde etmek için mücadele etmeye başlar. Kadınların ezilmişliği ile mücadele, toplumun her kesimindeki kadın gruplarında oluşur. İşçi sınıfı kadınları düşük ücret ve çalışma koşullarının ağırlığına itiraz ederken burjuva kadınları da siyasi ve ekonomik haklarını isterler. Sadece Avrupa'da değil dünyanın başka ülkelerinde de bu yönde kıpırdanmalar görülür. Amerika'da kölelik karşıtı hareketler ile feminizmin başlaması neredeyse eş zamanlıdır. İngiltere'de orta sınıfın oy hakkı istemiyle ortaya çıkıp işçi sınıfı kadınların ücret ve çalışma koşullarına isyanı ile devam eder (Çakır; Akgökçe, 1996: 20-21). Görülmektedir ki kadınlar Aydınlanma Çağı'nda ve Fransız Devrimi sırasında bu hareketleri desteklemiş ancak sonunda hiçbir şey elde edememişlerdir. Tüm kazanımlar sadece erkeklerin yararına olmuştur. Böylece kadınlar kendi haklarını bizzat kendileri aramaya başlamışlardır. Bu yıllarda başlayıp 1960' lı yıllara kadar devam eden bu feminist hareketler Birinci Dalga Feminizm olarak adlandırılır.

Devrim sonrası gerek burjuva kadınları gerekse işçi sınıfı kadınları birlikte çalışırlar. Ancak bu iki sınıf arasında çok da yakın ilişkiler yoktur. Zamanla iki sınıf arasında ayrılıklar olur. Kadın hakları hareketi daha sonra sosyalistlerin etki alanına girer çünkü Fransa'da kadın hareketleri ve sınıf mücadelesi hareketleri aynı zamanlara denk gelir (Tekeli, 1982: 73). Birlikte başlayan mücadele daha sonra kollara ayrılır. Her kesimden kadının sıkıntıları ve bu sıkıntılara aradıkları çözümler farklıdır.

Siyasal hakların yanında ekonomik haklarını da talep eden kadınlar, her alanda mücadelelerini sürdürürler. Uygun çalışma saatleri, eşit ücret, çocuklar için işyerlerinde kreş gibi pek çok hak talep edilir (Michel, 1993: 46-56). Bunların elde edilmesi uzun yıllar sürecek mücadeleleri gerektirir.

Mücadelenin fitilini ateşleyen Olympe de Gouges ve Mary Wolstonecraft, feminizm tarihinde iki önemli isimdir. Olympe de Gouges kadınların içinde bulunduğu kötü duruma ilk karşı çıkan kişidir. Bedelini canı ile ödemiş, giyotinle idam edilmiştir. 1791 yılında yayınladığı broşür nedeniyle tutuklanır ve idam edilir. Bu broşürde 1789 yılında kabul edilen İnsan Hakları Bildirisi'nde erkeklere tanınan sosyal, hukuki, siyasi, hakların aynısı madde madde kadınlar için talep edilmiştir. Gougnes "Kadınların ve Kadın Haklarının Açıklaması" adındaki bildirisini Paris Komünü'ne sunmuştur. Bu bildiride 1789'da kadınlara verilen hiçbir sözün yerine getirilmediğini de dile getirmiştir."Kadının giyotine gitme hakkı varsa, kürsüye çıkma hakkı da vardır" diyerek kürsüye çıkmak

istemiş ve bu sözüyle tarihe geçmiştir. Wolstonecrat ise adeta Fransız Devrimi'nin İngiltere'deki yansımasıdır. "Kadın Hakları Savunusu" (1792) adındaki eserinde tüm insanların özgürlük, eşitlik ve bağımsızlık hakları ile dünyaya geldiğini ancak, eşit şartlarda dünyaya gelen insanların, içinde bulunulan sosyal ve politik düzen nedeniyle kadın ve erkek olarak ayrıldığını belirtir. Erkeklerin de kendilerini tüm insanlığın efendisi olarak gördüğünü belirten Wolstonecrat kısaca, insan hakları olarak erkek haklarından bahsedildiğini söyler (Rullman, 1996: 260-270). Yazar, kadının köle olarak kaldığını, yetişmesinin engellendiğini, tek amacının erkeğe hizmet etmek olarak yetiştirildiğini ve kadından bunun beklendiğini belirtir. Sebep olarak da toplumsallaşma sürecindeki bozukluğu gösterir. Eser, feminist düşüncenin temellerini oluşturan klasikler arasınadır (Donovan, 2014: 15-28). Bu iki kaynak, ilk modern feminist eserler sayılır. Metinlerde temel olarak kadınların da erkeklerle aynı haklara sahip olması gerektiği savunulur. Gerekçe olarak kadınların da erkekler gibi insan olduğu söylenir. Ve bu nedenle de tüm haklardan yararlanmayı hak ederler, denir (Heywood, 2007: 303). Feminizmin düşünce temellerini oluşturmada ve gelişiminde bu eserler oldukça önemi bir yer tutar. Eşitlik fikri temel felsefeyi oluşturur.

Feminizmin ortaya çıkmasını sağlayan bir diğer sebep ise Sanayi Devrimi'dir. 17. ve 18. yüzyıllarda kadının durumu Batı toplumlarında, sanayileşmenin başlaması ve gelişmesi ile birlikte iyiye gitmek yerine daha da kötüleşir. Küçük aile işletmeleri ortadan kalkar, bunların yerine büyük fabrikalar üretime geçer. Bu dönemde kadınlar, düşük ücretlerle, kötü koşullarda sanayide iş gücü olarak yerlerini alır. Diğer yandan çalışmak zorunda olmayan burjuva kadınları da hiçbir şey yapmadan evde oturur. Burjuva ve orta sınıf kadınlar giderek eve kapatılır, tek amaçları çocuk doğurmak olur. Eve kapatılan kadınlar bu duruma 17. yüzyılda karşı çıkmaya başlar. Asıl mücadelelerine 18. yüzyılda başlayan bu burjuva kadınlar, çalışma hakkı talep ederler (Michel, 1993: 41). İşçi sınıfı kadınları, insanca yaşama koşulları ve eşit ücret talep ederken burjuva sınıfı kadınlar da oy hakkı ve çalışma hakkı için mücadelelerini verirler.

Kadınlar, artık ev hayatından çıkmış çalışma hayatına girmiştir. Bu durum, ev ve kamusal alanın birbirinden ayrılmasına neden olmuştur (Donovan, 2014: 16-19). Kamusal alanda çalışmak, kadınlar açısından birtakım avantajlar sağlamakla beraber dezavantajlarını da beraberinde getirir. Uzun saatler boyunca dışarıda çalışan kadının evdeki sorumlulukları devam etmektedir. Böylece kadının yükü ikiye katlanır.

19. yüzyıl başlarında Avrupalı kadınların hukuki anlamda hakları oldukça sınırlıdır: evlendikten sonra mülk edinemez, çocukları üzerinde hiçbir hak iddia edemez, herhangi bir konuda sözleşme yapamazlar... Ancak bu yüzyılda Sanayi Devrimi ile fabrikalarda işçi olarak çalışan kadınların artması bazı hukuki düzenlemeleri gerekli kılmıştır. "Efendi Hizmetçi Yasası" tarımsal üretime dayalı dönemde İngiltere'de uygulanan kanundur. 1875 yılında, bu yasanın yerine "İşveren-İşçi Yasası" çıkarılır. Bu yasa ile kadınlar bazı konularda sözleşmeler yapılabilme hakkı elde eder. Aynı yıllarda "iki kişiyi kapsayan bir evlilik sözleşmesi" için çalışmalar da yapılır (Davidof, 2002: 111). Avrupalı kadınlar hukuki haklarına çok uzun mücadeleler ve uzun yıllar sonunda adım adım kavuşabilmişlerdir.

19. yüzyılın kadın hareketleri Liberal Feminizm akımının temellerini oluşturur. Eşitlikçi feminizm olarak da bilinen Liberal Feminizm oy hakkı talebi ve eğitim istemiyle ortaya çıkar (Çelik, 2008: 63). 19. yüzyılda başlayan bu hareket I. Dünya Savaşı'na kadar devam eder. Daha sonra 1960'lı yıllara kadar feminist hareket sessiz kalır. Kısaca, 19. yüzyıldan 1960'lı yıllara kadar olan feminist hareket, Birinci Dalga Feminizm olarak kabul edilir. Birinci Dalga feministler, kadın ve erkek arasında eşitlik talep ederler ve bu eşitlik söylemleri nedeniyle Liberal Feminizm olarak da adlandırılır. Kadınlar sivil toplumun dışında kalmamak, kocaları tarafından değil kendi kendilerine temsil edilmek isteyerek oy hakkı talep ederler ve bu amaçla bir araya gelip çeşitli gruplar kurmaya başlarlar. Seçme hakkıyla birlikte sosyal ve hukuki anlamda da pek çok hak talep edilir (Çaha, 1996: 43-44). Kısaca kadınlar erkeklerle her anlamda eşitlik ister.

Birinci Dalga Feministler, ataerkil sistemin değerlerine göre kadını erkekle eşitlemeye çalışmak konusunda eleştirilirler. Bu görüşe göre kadınları erkelerle eşit düzeye çıkarmak, erkeği odak noktası almayı gerektirir, bu da kadın olarak ayırt edici özelliklerin görülmemesi anlamına gelir. Artık, kadınların farklı oldukları kabul edilmeli görüşü öne çıkar. "Farklı ama eşit iki cins" olarak yaşanmalıdır tezi savunulur (Temizarabacı, 2005: 128). Dolayısıyla bu hareketler kadınları erkekle eşitlemek fikrinin zamanla, yerini kadınların erkeklerden farklı olduğu fikrine bırakmasına sebep olur. Bu da İkinci Dalga Feminizmi ortaya çıkarır. Ayrıca, Birinci Dalga'nın istediği siyasal ve hukuksal değişimin yeterli olmadığı, kültürel bir değişimin gerekli olduğu görüşünü savunurlar. Temel olarak "Kadının kadın olmaktan kaynaklanan farklılıkları" nın kabulü istenir çünkü kadınların farklı yaşam deneyimlerine ve bu deneyimlerin üstünlüğüne sahip oldukları düşünülür

(Altuntaş, 2013: 348). İkinci Dalga Feminist Hareket ile artık, kadının farklılıkları dikkate alınacak bu farklılıklara göre hak talebinde bulunulacaktır.

Feminist hareket I. Dünya Savaşı sonrası bir süre sessizliğe bürünür. 1960'lı yıllarda başlayan gençlik hareketleri ile birlikte ortaya çıkan özgürlük fikri kadınların da tekrar uyanmasını sağlar. 1960-1980 arası dönemi kapsayan bu yeni dönem feminist harekete İkinci Dalga adı verilir. Bu dönem feministlerin ana konuları; doğum kontrolü, kürtaj ve kadına karşı şiddettin engellenmesidir (Çaha, 1996: 44). İkinci Dalga feministler kadınların özel deneyimlerine odaklanır. Kadınların özel yaşamlarında ne gibi sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunların nasıl çözüleceğine dair yöntemler bulmaya çalışırlar. Ailenin incelenmesine çok önem verirler çünkü aile, ataerkil sistemin kurulduğu, kadın ve erkek ilişkilerinin belirlendiği yer olarak kabul edilir (Çelik, 2008: 69). İkinci Dalga Feminizm, kadınların ataerkil sistem nedeniyle ezildiğini düşünür.

İkinci Dalga feministlerin farkına vardıkları en önemli noktalardan biri de özel alan ile kamusal alanın birlikte yürütülmesinin kadın açısından ne kadar zor olduğudur (Mellor, 1993: 25). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kadınların yükseköğrenim görüp iş yaşamına ve toplumsal yaşama daha aktif katılımları olmuştur. Ancak kadınlar görmüşlerdir ki siyasi ve eğitim gibi hakları elde etmek onların ezilmesine engel olamamaktadır. Çalıştıkları yerlerde erkeklerle eşit ücret alamamaktadırlar. Evdeki sorumlulukları da devam etmektedir (Tekeli, 1998: 111-113). Çalışma yaşamı ile kamusal alana katılan kadının evdeki sorumlulukları devam eder. Ancak hem mükemmel bir eş ve anne olmak hem de iş kadını olmak zorludur.

İkinci Dalga feministler "kadınların ortak ezilmişliği" söylemi ile yola çıkmış ancak kendi içlerinde pek çok alt dala ayrılmışlardır. Tüm dünya kadınlarının erkekler tarafından ezildiğini, bu nedenle hepsinin bu ortak paydada buluştuğunu düşünerek "evrensel kız kardeşlik" adı altında bir birlik öngörmüşlerdir (Sancar, 2005: 3). Ezilmenin sebebini genel olarak ataerkil yapıya bağlamıştır İkinci Dalga feministler. Onlara göre kadınlar her toplumda aynı sebeplerle yani ataerkil düzen nedeniyle ezilmektedir. İkinci Dalga feminist hareket tam da bu noktada kadınların hepsini homojenize etme ve evrenselleştirme sebepleriyle eleştirilmişlerdir (Altuntaş, 2013: 350). Çünkü dünyanın her yerinde kadınlar farklı sebeplerle ezilmekte ve farklı yollarla kurtulacaklarına inanmaktadırlar. Tüm kadınların sorunlarını ve çözümlerini tek tipleştirmek mümkün görünmemektedir.

Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında yayınlanan "İkinci Cins" adlı eseri İkinci Dalga feministleri etkilemiştir. Eserde, varoluşçuluk düşüncesi ile kadın sorunlarına eğilinmiştir. Varoluşçuluk akımı J. Paul Sartre ile birlikte ortaya çıkmış bir felsefi akımdır. Kendini bulmak, kendini gerçekleştirmek Hegel ve Sartre gibi varoluşçuların temel düsturlarıdır. Varoluşçuların üzerinde durduğu en önemli konu "öteki" kavramıdır. Özne-nesne ve kadın-erkek ilişkisinin oluşumunda "öteki" çok önemli bir yer kaplar varoluşçulara göre. Sartre,"öteki" kavramını "Kendisi olmak için beni dışlayandır, benim ise kendim olmam için dışladığımdır." ifadeleriyle tanımlar. Sartre'ın hayat arkadaşı olan Simone de Beauvoir da bu görüşlerden etkilenmiş, bu felsefi akımı çalışmalarında kadının durumunu açıklarken kullanmıştır. Kadının, kendisi olması yolunda özgür olması gerektiğini savunan yazar her kadının kendi kaderini belirleyebilmesi gerektiğini söyler. Bunun için de kadın-erkek ayrımcılığının son bulmasını ister. Beauvoir, iki cins arasındaki ayrımın kültürel olduğunu, bunun doğal bir ayrım olmadığını ifade eder. "Kadın olarak dünyaya gelinmez, kadın olunur" onun düşüncelerini en açık ifade eden meşhur sözüdür (Donovan, 2014: 223-228). Yazar, ayrıca kitabında hamilelik, doğum, adet dönemi gibi o zamana kadar tabu olan pek çok konuya değinir. Kürtajın ve doğum kontrol yöntemlerinin yasallaşmasını ister (Çelik, 2008: 68). Kadınların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi gerektiğinde ısrarcıdır.

Yirminci yüzyılda feminizm; radikal ve sosyalist gibi pek çok dala ayrılır. Radikal feministler erkeklerle kadınları ayrı birer sınıf olarak görüp mücadelelerini bu doğrultuda verirler. Sosyalist feministler ise erkek egemenliğinin ortadan kalkmasını isterken bunun çözümü olarak da sosyalist düzeni şart koşarlar (Savran, 1985: 67). Kadın sorunlarındaki çeşitlilik doğal olarak çözümlerde de çeşitliliği getirir.

Radikal Feminizm 1960'lı yıllarda görülür. İçerisinde çeşitli görüşleri barındırdığından Radikal Feminizm'in açıklaması ve tanımını yapmak zordur. Radikaller, kadın erkek ilişkilerini politik açıdan sorunlu olarak nitelendirir. Erkek egemen topluma savaş açıp kadınların haklarını elde etmeyi amaçlarlar. Kadınların sorununu tamamen ataerkil düzene bağlarlar. Cinselliği ve yeniden üretimi de politik bir konu olarak görürler. "Kişisel olan politiktir" düşüncesiyle hareket ederler (Ramazanoğlu, 1998: 30-31). Kate Millett'in "Cinsel Politika" (1970) ve Shulamith Firestone'nun "Cinselliğin Diyalektiği: Feminist Devrimin Meselesi" kitapları Radikal feministleri etkileyen en önemli iki eserdir (Çelik, 2008: 65). Dönemin feminist öncülerinden olan Kate Millett, "Cinsel Politika" adlı

eserinde ailenin tüm ataerkil kuralları ve cinsel politikaları gelecek nesillere öğreten kurum olduğunu savunur.

19. yüzyılın ikinci yarısında ise Sosyalist Feminizm görülür. Karl Marks ve Frederich Engels, sosyalist düşüncenin temellerini oluştururlar. Bu düşünceden etkilenen feministler Sosyalist Feminizm'i ileri sürer. Sosyalist feministler, kadınların kurtuluşunu işçi sınıfının kurtuluşuna bağlı olduğunu iddia ederler. "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adlı kitabında Engels'e göre toplumdaki her şey metalaştırılarak alınır satılır. Cinsellik, çıplaklık, düşünce, duygu bunlardan bazılarıdır. Ayrıca, işçi sınıfı kadınları ezilmektedir. Aslında Engels ve Marks birebir kadınların sorunlarından bahsetmez. Oysa "Kadın ve Sosyalizm" adlı kitabın yazarı olan Auguste Bebel kadın sorununu sosyal bir sorun olarak kabul eder. Kadınların kendi mücadelelerini bizzat kendilerinin vermesi gerektiğini savunur. Eserinde bizzat kadın sorunları üzerinde durur. 1980'lere gelindiğinde III. Dalga Feminizm görülür. Aslında pek çok bakımdan İkinci Dalga Feminizm' in bir parçası sayılır. 1980'li yılların sonundan günümüze kadar feminizmin gelişimini ifade eder Üçüncü Dalga Feminizm. Bu dönemde feminizm, Donovan'ın da (2014: 129-130, 349) dediği gibi daha "spesifik" hale gelmiştir. Irk, etnik kimlik, sınıf, cinsellik alanlarında kadınlar arasındaki farklılığa odaklanılır bu dönemde. Farklı yerlerde farklı sınıflarda kadınlar farklı sorunlar yaşamaktadırlar. Kadınlar arasındaki farklılıklar odak noktası olur.

Batılı olmayan ve siyah feministler Batılı feministlerin, kendileri adına konuşmasına son vermelerini istemişlerdir. Çünkü beyaz Batılı feministler kendi kültürlerine bakarak diğer kültürlerdeki ve sınıflardaki kadınları tek tipleştirmişlerdir. Onları mağdur olarak nitelendirmişlerdir. Etnik, din, ekonomik, sosyal tabanları ne olursa olsun kadınların farklılıklarına saygı gösterilmeli, bu farklılıklar içerisinde değerlendirilmeli, diğerlerinin kültürüne göre yargılanıp sonuca ulaşılmamalıdır. Bir kadın; Müslüman feminist, Hindu feminist, çevreci feminist vb. olabilir (Balcı, 2011: 13). Farklılıklar önemlidir Üçüncü Dalga feministler için.

Ataerkil toplumlar, cinsiyetçi ayrımı destekler niteliktedir. Bu cinsiyetçi tutum, feministlerin biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrıma dikkat etmelerine neden olur. Dolayısıyla bir sonraki süreçte feministler biyolojik ve toplumsal cinsiyete odaklanıp tüm toplumsal ve politik düzenlemelerin bu çerçevede oluşturulduğuna inanır. Temel sorunun toplumsal cinsiyet algısı nedeniyle kadınlara dayatılan roller olduğu kabul edilir.

Erkeklerin öne sürdüğü ve oluşturduğu düşünülen kadın kimliği reddedilir. Bundan sonra feminizm artık yeni bir sürece girmiş olur (Çelik, 2008: 10). Toplumsal cinsiyet kavramı böylece feministlerin gündeminin merkezini oluşturmaya başlar.

İlk Feminist konferans 1848 yılında New York'ta düzenlenen Seneca Falls'tur. Konferansı Luvretia Coffin Mott ve Elizabeth Cady Stanton düzenler. Stanton, Haklar ve Fikirler Bildirgesi'ni, Bağımsızlık Bildirgesi'nden yola çıkarak kaleme alır. Bu konferansa katılan 240 kadın ve erkek, "cinsiyet ilişkileri, evlilik, aile, iş, kıyafet ve cinsellik" gibi pek çok konuyu tartışmak için bir araya gelir (Winslow 2004: 192). Seneca Falls, böylece feminizmin organize olmuş ilk toplantısı kabul edilir.

17. ve 18. yüzyıllar boyunca kadınlar, eve kapatılma ve kamusal alandan tecrit edilme ile ilgili de çeşitli mücadeleler vermiştir. "Mavi Çoraplılar" örgütü bunlardan bir tanesidir. Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde toplantılar düzenlemiş ve direnişe geçmişlerdir (Kadıoğlu, 2001: 99).

Kadınlar 1920 yılına gelindiğinde 21 ülkede oy kullanma hakkını elde eder. Bu kazanımda "Uluslararası Kadın Konseyi ve Oy Hakkı Birliği" gibi farklı birliklerin kadınların haklarını her alanda savunması etkili olur (Michel, 1993: 72).

Uluslararası Kadın Konseyi'nin ilk toplantısı oldukça sönük geçer. Bu toplantıya 74 delege katılır. Ancak 1899 yılında Londra'da düzenlenen ikinci toplantıya 500 delege katılır. Gelişmeler zamanla olumlu yönde olur. 1904 yılına gelindiğinde İngiltere'de "Kadınların Oy Hakkı" adlı başka bir örgüt kurulur. "Milletler Cemiyeti ve Kadın Seçmenler Birliği" ise I. Dünya Savaşı sonrasında "Kadınların Oy Hakkı" ile aynı zamanlarda kurulur. Bu dernekler pek çok ülkede kadınların seçme hakkına kavuşmalarını sağlar (Hartman, 2006: 131). Kadınların çalışmaları, sadece oy hakkı konusunda değil başka alanlarda da olumlu gelişmeler sağlar. 1979 yılında "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" kabul edilir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"ne göre, insanlar arasında hiçbir ayrımcılık kabul edilemez. Ancak kadınlar, toplum içerisinde gördükleri olumsuz ayrımcılığın devam etmesini göstererek bu bildirgeye itiraz ederler. Sonuç olarak "genel ilkelerin kadınlar açısından yeterli koruma sağlamadığı düşüncesiyle" BM Genel Kurulu, 1979 yılında "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" ni (CEDAW) kabul eder (Berktay, 2010: 47).

Mücadelede önemli olan bir diğer kuruluş ise Betty Friedman önderliğinde 1966'da kurulan "Ulusal Kadın Örgütü"dür. Bu örgüt toplum tarafından oldukça fazla ilgi görmüş ve kadın sorunlarına dikkat çekip farkındalık yaratmıştır. 1970'li ve 80'li yıllarda çeşitli ülkelerde kadınların lehine pek çok yasanın çıkmasında etkili olmuştur. Diğer bir örgüt olan "Dünya Kadın Konferansı Eylem Platformu" Meksika'da (1975), Kopenhag'da (1980), Nairobi'de (1985), Pekin'de (1995), New York'ta (2000) toplanarak çeşitli stratejiler geliştirmişleridir. Bu toplantılar sayesinde taciz, tecavüz, şiddet, eşit ücret gibi pek çok konu hakkında dünya kamuoyunun ilgisi çekilmiş ve sonrasında olumlu adımlar atılmıştır (Firestone, 1993: 43-44).

Birinci Dönem feministleri oy hakkı, kamusal alanda çalışma, İkinci Dönem feministleri ise kadın sığınma evleri, tecavüz kriz merkezleri, küresel çapta politik örgütlenmeler, feminist yayınlar, kadın çalışmaları gibi pek çok alanda kadınlar adına olumlu işler yapmıştır.

Özetle, feminizmin Avrupa'da Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıktığı ve buradan tüm dünyaya yayıldığı görülür. Devrimin oluşumunda erkeklerle omuz omuza çarpışan kadınlar, devrim sonrasında erkeklerin elde ettiği hakların hiçbirine sahip olamamışlardır. Bu hayal kırıklığı ile kendi haklarını kendileri savunmaya başlamışlardır. İlk dönem feministleri oy hakkı, vatandaşlık hakkı, eşit işe eşit ücret, çalışma koşullarında eşitlik gibi taleplerle yola çıkmış bunlardan pek çoğunu da elde etmişlerdir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lı yıllara kadar uyuyan feminizm gençlik hareketleri ile tekrar uyanışa geçer ancak şekil değiştirerek. Artık, kadınlar oy haklarını ve bunun yanında pek çok yasal ve politik haklarını elde etmişler, eğitim görerek kamusal alana da dâhil olmuşlardır. Fakat görmüşlerdir ki bunlara sahip olmak da onların sorunlarına çare olmamıştır. Kamusal alana katılıp çalışan, oy kullanan kadın hâlâ ezilmektedir. Onlar bu ezilmenin sebebini ataerkil düzenin devam etmesinde görmüşlerdir. Çünkü her alanda erkekle beraber çalışan kadının sorumluluğu anne ve eş olarak devam emektedir. Erkekler işten geldikten sonra evde rahatça otururken kadınların iyi bir anne, iyi bir eş ve iyi birer ev hanımı olma zorunluluğu devam etmektedir. Bu da onların omuzlarındaki yükü iki katına çıkarmaktadır. Bu sefer kadınlar, erkeklerden farklı yanlarının olduğunu kabul ederler. Kadınların erkelerden farklı olduğu ve buna göre değerlendirme yapılması gerektiği üzerinde durup haklarını bu doğrultuda ararlar. Birinci Dalga'nın her alanda ereklerle eşitlik taleplerini eleştirirler. Onları erkek değerleri ile kadınları değerlendirip

onlarla eşit kılmaya çalışmak konusunda eleştirirler. Erkek değerleri ile kadınlar değerlendirilemez derler. 1980'lere gelindiğinde ise III. Dalga Feminizm görülür. Üçüncü Dalga Feminizm'i İkinci Dalga Feminizm' in içinde görenler de vardır. Üçüncü Dalga Feministler, İkinci Dalga'yı kadınların her yerde aynı sorunları aynı sebeple yaşamaları ve aynı çözüm yoluyla kurtuluşa ulaşacakları fikrinden dolayı eleştirirler. İkinci Dalga' ya göre kadılar, dünyanın her yerinde ataerkil sistemin kadına dayattığı bazı sorumluluklar ve roller nedeniyle ezilmektedir. Aile, ataerkil düzenin devamında oldukça önemlidir. Bu nedenle aile ve ataerkil düzene savaş açarlar. Ancak, Üçüncü Dalga feministler dünyanın her yerinde kadınların farklı sorunlar yaşadığını ve bunların farklı şekillerde çözümleneceğini öne sürerler. Farklılık, farklı feminist mücadeleleri beraberinde getirir. Günümüzde de feminizmin gelişimi devam etmemektedir.

1.6. Feminizm Türleri

Farklı görüşlerin feminist akım içerisinde boy göstermesi çeşitlenmeyi de beraberinde getirir. Bu farklılıklar feminizmin alt dallara ayrılmasına ve farklı feminizm türleri oluşmasına sebep olur. Bu çeşitlilik günümüzde de devam etmektedir ve gelecekte de farklı düşünce akımları ile beraber farklı feminizm türlerini ortaya çıkacaktır.

Tüm bu çeşitlere rağmen feminizm kelimesinin çoğul hali (feminizmler) değil, tekil hâli (feminizm) yaygın olarak kullanılır ve anlam olarak feminizm türlerinin tamamını kapsar (Corsani, 2007: 110). Feminizmin pek çok türü vardır ancak temel olarak Liberal, Sosyalist ve Marksist, Radikal olmak üzere üç grup feminizmden bahsetmek mümkündür. Diğer feminizm türlerinin bu üç ana kaynaktan doğduğu kabul edilir. Bu üç feminist akım temelde şu taleplerde bulunur: Liberal feministler kadınlar için, erkeklerin sahip oldukları tüm haklardan eşit olarak faydalanmak isterler. Marksist ve sosyalist feministler ise kadın erkek eşitsizliğini kapitalizme bağlayarak bu düzene savaş açarlar. Radikal feministler ise kadının ezilmesini ataerkil sisteme bağlayarak kurtuluşu ataerkil düzenin değişmesinde ya da tamamen ortadan kalkmasında bulurlar. Mücadele alanlarını ve taleplerini kısaca bu şekilde özetleyebileceğimiz bu üç temel gruptan da siyah/renkli derili feminizm, psikanalistçi feminizm, varoluşçu feminizm, kültürel feminizm, post-yapısalcı feminizm, post modern feminizm, post-sömürgeci feminizm gibi pek çok alt dallar oluşur (Freedman, 2001: 5).

Ortaya çıktığı 1880'li yıllarda kadınların seçme ve seçilme hakkına odaklanan feminist hareket 1920'lere gelindiğinde sadece seçme ve seçilme hakkı değil kadınların ekonomik, toplumsal pek çok hakkının peşine düşer. 1960'larda ise kadınların, erkeklerin karşısında düştüğü ikincil konumlarına karşı radikal ve varoluşçu bir tavır alırlar. 1980'lerde ise post-yapısalcı, post-modern, gibi pek çok alt dal hâlinde ırkçı, sınıfsal ve cinsiyetçi ayrımlara karşı duran feminist akımlar ortaya çıkar. 1990'larda ise post-modern feminizmler görülür. Bu dönemde popüler kültürün etkisi fazladır. Kadının kendisini bulması feministlerin esas konuları olur (McRobbie, 2004: 256). Tarihsel gelişimini çok kısa olarak bu şekilde özetleyebileceğimiz feminist akım üç dalga halinde günümüze kadar gelmiştir. Ortaya çıktığı ilk günden 1960'lı yıllara kadar olan bölüme Birinci Dalga Feminizm, 1960'lardan 1980'lere kadar olan döneneme İkinci Dalga Feminizm, 1990'lardan günümüze kadar olan ve hâlen devam eden akımlar, Üçüncü Dalga Feminist Akımlar olarak kabul edilir.

Başka bir sınıflandırmaya göre ise feminist teoriler modern ve post-modern olmak üzere ikiye ayrılır. Modern feminizm, aydınlanma çağı sonrasında ortaya çıkar. Modern feministler kadın sorunlarının çözümünde ve tespitinde cinsiyet eksenli ve indirgemecidirler. Marksistler dünyanın her yerinde kadınların proletaryayı temsil ettiğini söyleyerek sorunları kapitalist sisteme bağlarken radikaller de sorunların kaynağı olarak ataerkil sistemi görürler (Öztürk, 2011: 49). Genel olarak tüm modern feministler, kadın ve erkek arasında gerek siyasi gerek toplumsal bir eşitlik ve özgürlük talep ederler. Onlar için en önemli ve öncelikli konu kadın–erkek eşitsizliğine sebep olan sorunun ne olduğunun bulunmasıdır. Buna verdikleri ortak cevabı da kadınların kadın oldukları için yani cinsiyetleri nedeniyle ezildiğini söyleyebiliriz. Modern feminizmin önemli isimleri olarak Helene Cixous, Elen Key, Betty Frieden, Lucy Irigary, Margaret Lawrence, Kate Millet, Susan Falludi, Charlote Perkins Gilman, Adrienne Rich, Shulamith Firestone'u sayabiliriz (Şahin, 2009: 772).

Vietnam Savaşı, Yahudi soykırımı, atom bombalarının Hiroşima ve Nagazaki'ye atılmaları ve II. Dünya Savaşı gibi olaylar insanları, yaşamı her zamankinden daha fazla sorgulamaya götürür. Bu dönemde artık Batı yaşam ve düşünce tarzı, aydınlanma felsefesi ve modernizm eleştirileri yapılır ve bu sorgulamalar neticesinde post-modernizm. Varoluşçu feminizm, yapısalcılık, post-yapısalcılık ve yapısökümcülük doğrultusunda oluşan Fransız feminizmi post-modern feminizmi oluşturur (Demir, 1997: 81-83, 92).

Feminizm de bu modernizm eleştirilerinden nasibini alır ve modern feminizmleri eleştirir. Modernizme yönelen eleştiriler post-modernizmi doğurur. Modern feminist akımlara yönelik eleştiriler de post feminizmi doğurur (Öztürk, 2011: 99). Özetle, İnsanların peş peşe mücadele etmek zorunda kaldıkları pek çok savaş, maddi yıkımların yanında kişilerin düşüncelerinde de sarsıntılar yaratmıştır. Tüm bu olanlar, geçmişin muhasebesinin yapılmasını gerektirmiştir. Bu muhasebeler eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu eleştirilerden en çok nasibini alan ise modernizm ve aydınlanama çağı düşünceleridir. Modernizme getirilen bu eleştiriler post-modern düşünceleri doğurur. Feminist düşünceler de bu çemberin dışında kalmaz. Onlar da modern feminizm (liberal, radikal, sosyalist, Marksist) türlerini eleştirirler. İşte bu eleştiriler de post-modern feminizmi doğurur. Post-modern feminizm; varoluşçuluk, yapısalcılık, post-yapısalcılık, yapısökümcülük, psikanaliz gibi düşüncelerin doğrultusunda meydana gelir. Post-femimizn deyince tek bir düşünceden söz etmek mümkün değildir.

En genel tanımlamayla post-modernizm bir modernizm eleştirisidir. Modernizm; milliyetçilik, bireycilik, kapitalizm, ulus-devlet düşünlerinin üzerine oturur. Post-modernler ise bu kavramların artık değiştiğini ve çözülmeye uğradığını ifade ederler. Akıl ve mantık, doğa yasaları modern aydınlanmacılar için son derece önemliyken post-modernler için bir o kadar önemsizleşir. Post-modernler, doğru/yanlış, akıl/duygu, kamusal alan/özel alan, kadın/erkek gibi modernizmin düalist yaklaşımlarını reddederken nesnel bilgi de imkânsız görülmekte ve bilginin sınırlı olduğu kabul edilmektedir. Onlara göre dil, gerçeğin nesnelliğinin ve bilginin sınırlılığının sebebidir. Çünkü dil insanın dış dünya ile iletişimine kaynaklık eder. Dünya ile ilişkilerimiz, dil ile yapılandırılır (Ecevit, 2002: 22). Modernizmin tüm kalıp yargılarına karşı bir eleştiri ve inkâr söz konusudur.

Post-modern feminizm daha önce de değinildiği üzere modern feminizmlerin eleştirisi ile doğar. E. Gross, R. Tong, C. Patenam, G. Lyod, S. Bordo, N. Fraser, I. Yong, J. Fax, C. Owner ilk etapta sayabileceğimiz postmodern feministlerdir. Postmodern feministler, özellikle liberal feminizmi eleştirirler. Feminist harekette eksik olan şeyin toplumsal cinsiyet ilişkilerinde "kimlik" ile ilgili boyut olduğunu belirtirler. Bu eksikliğin, kimlik sorununun çözümü ile giderilebileceğini vurgularlar. Eleştiriler en çok liberal feminizme yapılmakla beraber diğer modern feminist türler de eleştirilir. Post-modern feministler bireysel farklılıklara odaklanırlar ve genellemeleri reddederler. Kadınlar arasındaki farklılıklara önem verirler. Özellikle etnik köken, sınıf, ırksal farklılıklar ön

plana çıkar. Evrensel yaklaşım tarzlarına karşıdır. Evrensel olmaktan ve kapsamlı yargılara ulaşmaktan çok, değişimlere ve karşıtlıklara odaklanırlar. Tek ve evrensel bir kadın kimliğine değil, çoğul ve karmaşık bir toplumsal yapıda oluşmuş kimliklere odaklanmaktan yanadırlar. Sınıf, yaş, ırk, etnik köken gibi diğer toplumsal kimliklerden biri olarak toplumsal cinsiyet kimliğine yaklaşmayı önerirler (Donovan, 2014: 351-354). Dünya genelinde tek bir kadın modeli olmadığını vurgularlar.

Post-modern feministlere göre, toplumsal iletişimin içerisinde kadınların etkilediği ya da etkilendiği tek bir unsur aramak anlamsızdır. Çünkü pek çok şey bu etkileşimi belirler. Ayrıca kadınların hepsi bu unsurların birine veya birkaç tanesine dâhil olabilir, bunların anlamları zamanla değişebilir, ortadan kalkabilir, yerlerine yenileri gelebilir. Dolayısıyla post-modern feministler tek tip bir kadından ve tek bir kadın sorunundan bahsedip her kadın için tek bir çözüm önermekten kaçınırlar. Bunu yapmayan yaklaşımları da totaliter ve baskıcı yaklaşımlar olarak nitelendirirler. Modern feministleri; orta sınıf, beyaz ve heteroseksüel olarak betimler ve onları, kadınları farklılıkları ile ele almamakla suçlarlar. Post-modern feministler, modern feministler gibi renkli derili, üçüncü dünya ülkesinde yaşayan, eşcinsel vs gibi farklı özelliklere sahip pek çok kadını göz ardı etmezler. Onlar, evrensel tek bir kadından bahsetmek yerine farklı farklı kadınları ele alırlar. Genel yargılardan ve bakış açılarından kaçarlar. Kadın nerede, nasıl, hangi görüşle yaşıyor olursa olsun toplumsal ve siyasal olarak ezilmesi sona ermelidir görüşünü savunurlar. Bunun için de tek bir çözümden bahsedilemez çünkü toplumsal güvence, çocuk bakımı gibi pek çok konu tüm kadınlar için geçerli olabilirken her sorun bütün kadınların sorunu olmayabilir görüşünü paylaşırlar (Çelik, 2008: 81-82). Post-modern feministler, nasıl ki evrensel tek bir kadın modelinden bahsedilemezse tek bir kadın sorunundan ve onu çözecek tek bir yöntemden de bahsedilemeyeceğini vurgularlar.

Evrensel kız kardeşlik kavramı, modern feministlerin en önemli önermelerindendir. Ancak Post-modern feministler, modern feministlerin evrensel kız kardeşliğinin geçerli olmadığını ileri sürerler. Dahası, modern feministlerin üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan kadınların sorununu çözmek adına kullandıkları evrensel kız kardeşlik kavramını ataerkil yapıları tekrar inşa etmek ve devamlılığını sağlamakla suçlarlar (Mutman; Yeğenoğlu, 1992: 56).

Post-modern feministler, sürekli ataerkilliğe saldırılmasını ve cinsiyet ayrımın verdiği düşünceler ile sürekli erkeklerle savaşılmasını reddeder. Post modern feministler,

eril hâkimiyeti reddeder ancak aynı şekilde kadınsı eğilimin öne geçmesini de istemez. Çünkü onlara göre tek bir gerçek değil gerçekler vardır ve bu gerçekler her yerde ve durumda farklı olabilir. Cinsiyete bakılarak biri diğerinin önünde olmamalıdır. Ne erkek değerleri ne de kadın değerleri öne çıkmalıdır. Onlar, kadın erkek farklılığını kabul ederler (Demir, 1997: 118). Gerek kadın gerek erkek kendi özellikleri ile birbirlerinden farklılıkları ile değerlidir. Biri diğerinden üstün değildir.

Post-modern feministler; kadın erkek ilişkilerindeki; kadın-erkek, aktif-pasif, anne-baba, gece-gündüz, zihin-beden gibi modern düşüncenin ikilemlerini kaldırmak ister. Bu zıtlıkları reddederler. Kadın ve erkeğin birbirinin zıddı olmadığını, bu ikisinin birbirine bağlı olduklarını düşünürler. Kadın ve erkek arasındaki tüm farklılıkları kabul etmekle beraber kadınlar arasındaki farklılıkları da kabul etmekten yanadırlar. Hayatın içerisinde yaşayan somut kadını anlamaya çalışırlar ve soyut kadın tanımlamalarına karşı çıkarlar. Onlar, gerçek dünyayı ve gerçek dünyada yaşayan somut kadını ve onun sorunlarını, farklılıklarıyla beraber kadın ve erkeğin gerçek dünyada nasıl var olduklarını, var olmaya çalıştıklarını anlamaya çalışırlar. Nasıl ki kadın ve erkek birbirinden farklıysa kadınlar da birbirinden farklı olabilir ve bu farklılıkları ile değerlendirilmelidir. Genellemelere gidilmemelidir görüşünü benimserler. Post-modern feministler de pek çok açıdan eleştirilir. Bazılarına göre ikinci dalga feminizmin en tepeye çıktığı dönemde post-modern feminizmin meydana çıkmasının çeşitli sebepleri vardır. Bu sebepler; feminist hareketin tutarlılığını ortadan kaldırmak ve kafa karıştırmak için yapıldığı üzerinedir. Bazıları ise yöneticilerin lehine bir grup tarafından ezilenlere karşı çıkmış olabileceği yönündedir (Donovan, 2014: 382-383). Eleştiriler çeşitli olmakla beraber Post-modern feminizmin getirdiği en önemli bakış açısı farklılıklara saygıdır. Edebiyat açısından ise dil alanında yaptıkları çalışmalar ile feminist edebiyat eleştirisinin başlatılmasını sağlamları son derece önemlidir.

Feminizm türlerine tek tek bakıp neden, nasıl ortaya çıktıklarını görebiliriz. Her biri kendi içerisinde önemlidir ve geniş kitleleri etkilemiştir. Kadın hareketlerinin oluşumu ve gelişiminde farklı farklı rollere sahiptirler.

1.6.1. Liberal Feminizm

Liberalizm kavramından doğan liberal feminizm, gerek kadın gerek erkek tüm insanların her alanda eşit olması gerektiğini savunur (Barnett, 1998: 19). Liberal feministlerin mücadelesi kadın erkek arasında her alanda eşitliği sağlamak üzerine olur.

Liberalizmin en önemli konuları özgürlük ve herekse eşit haklar verilmesidir. Çünkü Liberalizm, Avrupa'nın özgürleşme sürecinin sonucunda oluşmuş bir düşünce sistemidir. Liberalizme göre, devlet tüm vatandaşlarının özgürlüğünü temin etmeli herkese eşit haklar sağlamalıdır. Liberalizmle birlikte doğan bu özgürleşme hareketinden kadınlar da etkilenir çünkü erkeklerle aynı haklara sahip olarak onlar gibi özgür ve onlara eşit olmak isterler. Kadınlar ne Fransız Devrimi ne de Sanayi Devrimi'nde umduklarını bulamamışlardır. Gerek Fransız Devrimi'nden sonra gerek Sanayi Devrimi sırasında elde edilen tüm hak ve özgürlüklerde kadınlar görmezden gelinmiş, gelişmelerden sadece erkekler yararlanabilmiştir. Kadınların bu durumu ile ilgili ilk tepkiyi gösteren kişi Olympe de Gouges'dur. Kendisi, önce Kraliçe Antoinet'e kadınların durumunu bildiren ve kadınların taleplerinin ne olduklarını anlatan mektuplar gönderir. O, kadınların kendi haklarını ancak kendilerinin elde edebileceğini savunur. Gouges, 1789'da kabul edilen "İnsan Hakları Bildirgesi"ni 1791 yılında, tamamen kadınlar için uyarlayarak "Kadın Hakları Bildirgesi" olarak yazmıştır. Kadınların erkeklere verilen sosyal, hukuki, ekonomik, politik tüm haklardan yararlanmalarını talep etmiştir. Böylece kadın hareketlerinde bir klasik haline gelen belgeyi oluşturmuştur (Öztürk, 2011: 50-51). Olympe de Gouges ile başlayan liberal feminist akım, feminizm türlerinin ilkidir.

Liberal feminizmin kıvılcımını ateşleyen Olympe de Gouges'in dışında da pek çok feminist kadın, liberal feminist akım içerisinde mücadele verir. Gouges'ten bir yıl önce 1790 yılında Amerikalı Judith Sargent Murray "Cinsiyetler Arasındaki Eşitlik Üzerine." adlı eserini hazırlar. Liberal feministlerin diğer önemli ismi Marry Woolstonecarft'tır. A Vindification of Right'ı (Kadın Haklarının Savunusu) 1792 yılında tamamlar. "İnsan Hakları Bildirgesi" temel alınarak oluşturulur. Eserde tüm insanların özgürlük, eşitlik ve bağımsızlık gibi haklar ile dünyaya geldiğini ancak içinde bulunulan sosyal ve politik düzen nedeniyle kadın ve erkek olarak insanların ayrılıp hakların da buna göre belirlendiği üzerinde durulur. Kısaca yazar, insan hakları olarak, erkek haklarından bahsedildiğini söyler (Rullman, 1996: 260-270). Yazar, kadının köle olarak kalıp yetişmesinin engellendiği, tek amacının erkeğe hizmet etmek olarak yetiştirildiği üzerinde de durur.

Tüm bunların sebebinin ise toplumsallaşma sürecindeki bozukluk olduğu iddia edilir. Sarah Grimke'ın "Eşitlik Üzerine Mektuplar" (1839) adlı eseri liberal feminizm açısından önemli bir diğer eserdir. Eser, Grimke'nin Kuzey Massachusetts boyunca verdiği konferanslar sırasında yazılmıştır. Grimke, bu konuşmaları yaparken İncil'in kadınların topluluk önünde konuşma yasağını ihlal etmiş bu nedenle de pek çok tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Grimke, kutsal kitabı eleştirel olarak yorumlamıştır. Herkesin kendi aklıyla kutsal kitabı yorumlaması gerektiğini dile getirmiştir. Kutsal Ruh'un yardımıyla ve kendisine verilen ve kullanma hakkına sahip olduğu beyni ile bunu yapmaya son derece hakkı olduğunu söylemiştir. Böylece feminizm ve dini eleştiriyi bir arada ortaya koymuştur (Donovan, 2014: 15, 28, 39). Ona göre Musevilik' ten Hıristiyanlığa oradan da İslamiyet'e geçen, kadınlarla ilgili önyargılı düşünceler ve yanlış yorumlamalar kadınları kamusal alanın dışına itmiştir (Öztürk, 2011: 66). Grimke'in Kutsal Kitap'ı yeniden, sadece kendi aklına ve Kutsal Ruh'tan aldığı güçle yorumlaması ve bunun doğru olduğunu savunması din ve feminist düşünceyi bir araya getirmiştir. Bugün İslamcı bazı feminist kadınların yaklaşımları Grimke'in bu yaklaşımına bezer.

Diğer bir liberal feminist olan Elizabeth Cady Stanton "Duygular Bildirisi"ni 1848' de toplanan Seneca Falls Kongresi sonrası kaleme alır. Bağımsızlık Bildirgesi'nin madde madde kadınlar için uygulanmış halidir Satnton'un eseri. Burada özet olarak erkeklerin kadınlara uyguladıkları baskının tarih boyunca yaygın olduğunu söyler ve bu baskının kaldırılarak kadınların özgürleşmesini ve tüm haklarını elde etmelerini talep eder. Diğer bir isim ise Susan Anthony'dir. 1872 yılında kongre seçimlerinde, oy kullandığı ve yasaya karşı çıktığı için tutuklanmıştır. Savunma olarak vatandaşlık hakkını kullandığını dile getirmiştir. Kanunlarda yer alan, vatandaşların oy kullanma hakkının Anthony tarafından kullanılması kanunsuz olarak değerlendirilmiştir. Kanunlara göre hareket eden birinin kanunsuzluk ile suçlanması dikkate değerdir. Bu tutuklamayı gerçekleştiren erkeklerin, vatandaştan kasıtlarının erkek vatandaşlar olduğu açıktır ki bu da cinsiyete dayalı ayrımın açık bir göstergesidir. Frances Wright, Sarah Grimke, Sojourner Truth, Susan B. Anthony, Harriet Taylor, Jhon Stuart Mill Liberal Feminizmin diğer önemli isimleri olarak sayılabilir. Genel olarak hepsi; akla duyulan inanç, kadın ve erkeğin ruhlarının ve akıl yeteneklerinin aynı olduğu kabulü, eğitimde eşitlik, bağımsızlık gibi konuları savunur ve temelde Doğal Haklar Doktrini'ne bağlı kalırlar (Donovan, 2014: 15-48). Temelde hepsinin talepleri kadınların, her alanda erkeklerle eşit olması üzerinedir.

Liberal feminizm, genel anlamda feminizm ile aynı anlamda kullanılır. “Feminizm nedir?” ya da “ Feminist nedir?” sorularına verilen cevaplar liberal feminizmin açıklaması gibidir. Çünkü tüm feminist kuramların anası ve çıkış kaynağıdır liberal feminizm (Beasley, 1999: 51). Liberal feminizm temelde kadınlar için erkeklerin sahip oldukları yasal ve siyasal hakların aynını talep eder. Onlara göre yasalar kadınlara karşı haksızlıklarla doludur ve bunların düzeltilmesi gerekmektedir. Kadınların bir araya gelip örgütlenerek oy kullanma hakkı ve mülk edinebilme haklarını istemeleri, liberal feminizmin hatta feminizmin ortaya çıkmasını sağlar (Jaggar, 1983: 27). Liberal feministler, kadın ve erkeğin ontolojik olarak aynı olduğunu kabul eder. Bu noktadan hareketle de her alanda erkeklerin sahip oldukları haklardan yararlanmayı talep ederler. Erkek himayesini reddederler. Kadını eve hapsetmeye karşı çıkarlar. Yaşamın tüm alanlarında eşitlik isterler. Kadını, kamusal alandan uzaklaştırıp özel alana mahkûm eden hukuksal kurallarla mücadele ederler. Bunun çözümünü ise kadının kamusal alana katılıp ekonomik bağımsızlığına kavuşması olarak görürler (Barnett, 1998: 122-124). Hukuksal haklarını elde edip kamusal çalışma alnına katılan ve ekonomik olarak bağımsız olan kadının bütün sorunlarının çözüleceğini düşünürler. Mücadelelerini hukuk, politika, ekonomi, eğitim gibi pek çok alanda verirler.

Eğitim alanında kadınların da tüm olanaklardan faydalanması gerektiğini düşünürler. Kadınlar ve erkekler, yaradılıştan farklı değildir ve bu farklılığı kabul edip buna göre bir eğitim sistemi düzenlemek yanlıştır der liberal feministler. Böyle bir düzenleme ile kadınları eğitimden mahrum bırakmak, kadınların gelişimini engelleyecek ve dolayısıyla da toplumun gelişimi olumsuz etkilenecektir, görüşünü savunurlar (Brown, 1967: 443). Liberal feministlerden Mary Wolstonecarf ve Jhon Stuart Mill, insanları diğer canlılardan ayran en önemli özelliğin akıl ve zihinsel potansiyel olduğunu ve bunun kadın ve erkekte farklı olmadığını savunurlar. Kadın ya da erkek doğasından bahsetmek yerine insan doğasından bahsedilmeli derler. Kadınlar, tarih boyunca zihinsel kapasitelerini, erkeklerden daha az olduğu için değil, eğitimdeki fırsat eşitsizliği nedeniyle kullanamamışlardır. Bu da kadın ve erkek arasında dengesiz bir durum oluşturmuştur. Bu dengesizliği ortadan kaldırmanın yolu ise eğitimde fırsat eşitliğidir. Liberal feministler erkeklerle aynı eğitimden geçen kadınların aynı işleri yapabileceklerini savunur. Ayrıca erkeklerin sosyal, beşeri ve doğal bilimlere kadınların ise sanat ve ev işlerine daha yatkın oldukları fikrine karşı çıkarlar. Liberal feministlerin üzerinde durduğu diğer konu kadının ekonomik özgürlüğüdür. Ekonomik özgürlüğü çok önemseyen liberaller, kadının

özgürleşmesini buna bağlarlar. Kendi parasını kazanan ve kamusal alanda çalışan kadın, artık kendi ayakları üzerinde durabilecek ve kocasına bağımlı olmaktan kurtulacaktır. Böylece problemlerin büyük bölümü çözülecektir. Liberal feministlerin üzerinde durduğu diğer konu ise hukuki ve siyasi hak talepleridir. Erkeklere tanınan tüm hukuksal haklardan ve siyasi haklardan faydalanmak isterler (Demir, 1997: 49-51).

Kısacası liberal feministler kadınların erkeklerle sosyal, ekonomik, hukuksal, siyasal, özel ve kamusal alanda, eğitimde tam bir eşitlik isterler. Var olan tüm okullara kadıların da gidebilmesi, tüm işlerde çalışabilmesi, oy kullanabilmesi, hukuksal haklara sahip olabilmesi için mücadele ederler (Öztürk, 2011: 64).

Liberal feminizme çeşitli eleştiriler getirilmiştir çünkü kendi içerisinde birtakım çelişkiler barındırır. Öncelikle, kadın ve erkeğin eşit olduğu söylemleri eleştirilir. Kadın, erkekten ontolojik (yapısal) olarak farklıdır çünkü. Bu görüşü 19. yüzyılda bazı liberal feministler de kabul eder (Barnett, 1998: 124). Kadının yapısal olarak erkekle eşit olduğu ve bu anlamda da erkeklerin yapabildikleri her şeyi yapabilecekleri düşüncesine şiddetle karşı çıkılır. Çünkü kadın ve erkek gerek yapısal gerek duygusal olarak farklıdır. Bu farklılığı göz ardı etmeleri Liberal feministlerin en önemli eksiklerinden birini oluşturur.

Diğer eleştiri ise özel alan ile kamusal alan ayrımını dikkate almamalarıdır. Özel alana dair bir değerlendirmeleri nerdeyse hiç olmamıştır (Einsentein, 1981: 95). Bu nedenle de kadınların annelikten kaynaklanan doğum, emzirme, çocuk bakma, ailenin diğer fertlerinin bakımı gibi konulara hiç eğilmemişlerdir. Liberaller, devletin; çocuklara ve kadınlara kötü muamelenin engellenmesi, gebelikten korunmak ve kürtaj gibi uygulamalar olmak üzere pek çok konuyu düzenlemelerini isterken bir yandan da devletten, bireyleri özgür bırakmalarını, her türlü devlet müdahalelisini bireyin üzerinden çekmesini talep ederek açık bir çelişki sergilemektedir (Alptekin, 2006: 20). Yani liberal feministler bir yandan her alanda devletten müdahale ve düzenleme beklerken bir yandan da devletin özel alana karışmamasını isteyerek çelişkili davranırlar.

Özetle Liberal feminizm, feminizm türlerinin ilkidir. Kadınların oy hakkı talebiyle ortaya çıkar. Çok genel anlamda, her alanda erkeklerle eşitlik isterler. Ancak, kadın ve erkeğin ontolojik olarak farklı olduğunu göz ardı etmeleri, özel ve kamusal alan ayrımı yapmamaları gibi konularda eleştirilirler. Buna rağmen pek çok yasal hakkın kadınlara

kazandırılmasında etkili olmuşlardır. Özellikle oy kullanma hakkı gibi siyasi haklar bunlardan en önemlileridir.

1.6.2. Kültürel Feminizm

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Kültürel Feminizm siyasal bir değişim yerine kültürel bir dönüşüme odaklanır. Charlote Gilman ve Margaret Fuller gibi feministlerin düşünceleriyle ortaya çıkar (Alptekin, 2006: 68).

Kültürel feminizmin, Margaret Fuller 'in "19. Yüzyılda Kadın" (1845) adlı eseri ile başladığı yaygın kabullerdendir. Bu dönemde Avrupa'da Romantik Akım, Amerika'da ise Aşkıncılık akımları görülür. Bu akımlar, aydınlanmacıların akılcılığına karşılık, duygusallık ile ortaya çıkarlar. İşte Fuller, görüşlerini yazdığı yıllarda dünya bu akımların etkisi altındadır. Hem Romantizm hem liberalizm aslında bireycilik fikrinde birleşir. Aşkıncılar, bireylerin hayatta sorumluluk almalarını ve gelişebilecekleri son noktaya kadar ilerlemelerini isterler. Onlara göre bireylerin gelişimini engelleyecek her şey kötü kabul edilir. Oysa liberaller, bireyin gelişimi için yönetimin önemi üzerinde dururlar. Fuller, romantiklerin birey hakkındaki düşüncelerini kadınlara uyarlamıştır. Ona göre kadınlar her engeli atlayabilmelidir. Özellikle kadınlara karşı dışarıdan uygulanan baskı ve kısıtlamalara karşı gelinmelidir çünkü bunlar kadının gelişimini engelleyen sebeplerdir. Kadınlar; sezgilerini takip etmeli, içten gelen duygularını izlemeli yani doğa gibi büyümelidirler. Fuller' e göre kadınlar ayrı ayrı birer değer olduklarını keşfettiklerinde, kadınlığın güzelliği ve kuvvetini anladıklarında erkek gibi olmak istemeyeceklerdir (Donovan, 2014: 71-74).

Siyasal bir yeniden yapılanmanın kadınların kurtuluşu için yetmeyeceğinden bunun için kültürel bir dönüşeme ihtiyaç duyulur (Şengül, 2015: 13). Kültürel feministler, kadınların erkeklerle aynı kabul edilerek değer kazanmasının mümkün olmayacağını düşünürler. Onlar, kadına ait nitelikleri vurgular. Bunun yanında anaerkillik olgusunun da üzerinde çokça dururlar. Ayrıca kadına karşı şiddet, tecavüz, cinsel sömürü gibi durumlar da irdeledikleri diğer konulardır (Sezgin, 2014: 18).

Kültürel feministler, kadınlara özgü olduğu düşünülen duygusallık, barışseverlik, iyilik, karşısındakine saygı gibi kavramları ön plana çıkarır. Kadınların sahip olduğu sezgisel düşünce çok önemsenir. Onlara göre, insanlığın gelişimi ve iyiliği için kadınların

doğal yeteneklerine ve ahlaki özelliklerine ihtiyaç vardır. Kadınlar annelere has hayatı koruyan ve besleyen özelliklere sahip oldukları için dünyayı daha yaşanılası ve güzel bir yer hâline getirebilirler, görüşünü savunurlar. Kültürel feministler, var olan kadın kimliğinin erkeklerin ihtiyaçlarına göre oluşturulduğunu düşünerek reddeder ve bunun yerine bireysel ve sezgisel bir gerçek kadınlık kimliği oluşturmak isterler. Erkeklerle özdeşleştirilen aklın, hayatın karmaşasını çözmekte yeterli olmadığını, bunun yerine sezgi yolu ile çözümün mümkün olduğunu yani kadınlarda bulunan sezgisel aklın hayatı daha güzel hale getireceğini ileri sürerler (Donovan, 2014: 115).

Kültürel feminizm, liberal feminizm ile benzer özellikler taşır, radikal feminizmin ise tohumlarını atar (Altun, 2008: 49). Liberal feminizm ile eşitliği savunmak bakımından benzerdir ancak kadınların, erkeklerden farklı yönleri üzerinde durması ve dini, aileyi, evliliği sorgulaması bakımından liberal feministlerden ayrılırlar. Kültürel feministler din, aile, evlilik gibi kurumları sorgulayıp bu kurumların yeniden yapılandırılmasını istemeleri yönüyle ise radikal feminizm ile örtüşür (Alptekin, 2006: 68). Bu benzerliklerin yanında; radikal feministlerin, cinsiyet rollerinin kalkmasını istemelerinin aksine kültürel feministler bilakis kadınlıkla ilgili özelliklere vurgu yapmakta ve bunları yüceltmektedir (Ecevit, 2002: 76). Kadınların farklılıkları onların üstünlükleri olarak kabul edilir.

Bilindiği üzere Marksist feministler ataerkilliği kadın sorunlarının ana sebeplerinden kabul eder. Buna bağlı olarak aileyi de ataerkilliği devam ettiren bir kurum olduğu için reddederler. Kültürel feministler de aile ile ilgili buna benzer yorumlarda bulunur. Kültürel feministlerden Charlote P. Gilman, aileyi ataerkil yapının en önemli ekonomik birimi olarak tanımlar. Aile içerisinde, kadının ekonomik olarak erkeğe bağımlı olmasının kadınları ikinci plana attığını iddia eder ve aileyi reddeder (Altun, 2008: 51). Kültürel feministler de tıpkı Marksist feministler gibi ailenin yok olmasını isterler çünkü aile ataerkilliği destekler ve yeniden üretimini sağlar. Ataerkillik ise kadın sorunlarının ana kaynaklarından biridir.

"Tanrı'nın cinsiyeti" kültürel feministlerin bir diğer tartışma konularındandır. Fuller ve Stanton bu konu üzerinde söz söyleyenlerdir. Stanton ve Fuller, Tanrı'nın iki cinsiyetli olduğunu, dolayısıyla da dua ederken "ilahî baba"ya olduğu kadar "ilahî anne"ye de göndermeler yapılması gerektiğini söylerler. Bu tartışma, Hıristiyan teolojisi çerçevesinde sürdürülür. Stanton ve bir grup feministin, İncil'in kadınlarla ilgili bölümlerini alıp tekrar yorumlamaları ile "Kadının İncili" (1895) adlı kitap ortaya

çıkmıştır. Bu eserinde Stanton, İncil'in her zaman kadın aleyhtarlarının kaynak kitabı olduğunu ileri sürmüştür. Kadınlarla ilgili tüm inançlar, kadınların kimlik kodları, kutsal kitaplardaki söylemler vs. hepsi kadınların erkeklerden sonra daima ikinci planda ve erkeğe bağımlı kalmasının sebepleridir ona göre. Tüm bu söylemler ve oluşumlar ataerkil düşüncede temellerini bulur, der. Stanton, kadınların mutlak hâkim olduğu bir anaerkil dönem olduğunu savunur. Bu anaerkil dönemi, erkeğin, yönetimi eline aldığı ataerkil dönemin izlediğini söyler. Bu iki dönemi de her iki cinsin beraber hâkimiyet süreceği bir dönemin takip edeceğini iddia eder buna Amfiarki (her iki cinsin eşitlikçi yönetimi) adını verir. Stanton, anaerkil dönemin en barışçıl ve sorunsuz dönem olduğunu söyler. Bunun sebebini de kadınların yönetimine bağlar. Ve böyle barışçıl bir dünyanın yeniden var olabilmesi için kadınlara yardımcı olmak gerektiğini söyler. Kadınlar bir kez daha yönetime geçmeli, barış ve bolluk çağı bir kez daha yaşanmalıdır. Kadınların annelik yönlerinin dünyayı güzelleştireceğini öne sürer. Çünkü anne olan kadın korur, besler, geliştirir (Donovan, 2014: 79-89).

Kültürel feministlerden Matilda Josly Gage anılmaya değer bir diğer isimdir. Gage'ye göre kadınların kötü olarak görülmesinin sebebi yaradılış öyküleridir. Kadının, Âdem'in kaburgasından yaratılması, ikinci insan olarak, erkek için yaratılması gibi… Ayrıca Gage cadıların yakıldığı dönemi, kadın hareketlerinin başlangıcı olarak kabul eden ilk isimdir. Sonraları, cadıların kadın hareketini temellerini oluşturduğu yaygın bir görüş olarak kabul edilmiştir (Öztürk, 2011: 81).

Charlote Pekins Gilman, Sosyal Darvinizm üzerine temellendirdiği düşünceleri ile kültürel feministler arasında anılmaya değer bir diğer isimdir. 1898 yılında kaleme aldığı "Kadın ve Ekonomi" adlı eserinde insan ilişkilerini ekonomik temellere oturtur. Ona göre kadın, annelik görevleri nedeniyle tüm alanlardan soyutlanır ve erkeğin korumasına ihtiyaç duyar. Bu da kadının gelişimine mani olur ve onu engeller. Gilman, aynı zamanda anneliğin kadınlara verdiği sezgisel güç, koordinasyon yeteneği gibi pek çok özelliğin toplumu yeniden inşa etmek için önemli olduğunu düşünür. Annelik enerjisi ve anne sevgisi, toplumu bir arada tutar Gilman'a göre. Annelik, gücü yıkmak ve yok etmekten ziyade korumak ve yeniden inşa etmek ile ilgilidir. Gilman'ın, 1911'de yazdığı "Erkek Yapısı Dünya ya da Erkek Merkezli Kültür" adlı kitabında ortaya attığı tez kültürel feminist teorinin en kapsamlı eseri kabul edilir. Burada Gilman; erkek merkezli, her alanda erkeği merkez alan bir toplumda yaşandığını ve her açıdan erkek merkezli önyargılardan

oluşan bir kültür içerisinde olunduğunu öne sürmüştür. Yine Gilman, erkek merkezli görüşün yıkıcı olduğunu bu nedenle kadın merkezli daha barışçıl ve yapıcı olan bir dünya düzenine geçilmesi gerektiğini savunur. Gilman'ın diğer bir önemli özelliği de ilk kez feminist edebiyat eleştirisi yapan kişilerden olmasıdır. "Erkeğin ve Kadının Dini" adlı eserinde dinin etkisiyle edebiyat ürünlerinin de maskülen bir dille yazıldığını söyler. Dolayısıyla erkek merkezli bu edebiyatın, kadınları hiçbir şekilde yansıtmayacağını ifade eder. "Yuva" Gilman'ın diğer önemli eseridir. Yuva kavramını eleştirir çünkü erkek bu yuvada terör estiren kişidir. "Onun Ülkesi" (Herland) adlı eserinde ise anaerkil düzenin hâkim olduğu ve insanların tamamının vejetaryen olduğu, barışçıl bir yaşamın sürdüğü, doğaya saygılı bir ülkeden bahseder (Donovan, 2014: 101).

1.6.3. Marksist Feminizm

Karl Marks; kapitalist sistemi ekonomik, toplumsal ve siyasal yönden inceleyerek bir yöntem geliştirmiştir (Bremond ve Geledan, 1984: 215). Marks'ın kuramı 18. yüzyılda Sanayi Devrimi İngiltere'sinde yazılmıştır. Bu dönemde işçilerin durumunu gözlemlemiş ve genel bilgiler toplamıştır. Sonuçta da toplumu yönetenlerin; güce sahip olanlar, olduğu fikrine ulaşmıştır. Bu güç, kırsal kesimde toprak sahipleri iken şehirlerde ise endüstriye sahip olanlardır (Özkalp, 1995: 52). Kapitalist sistemde gücü elinde bulunduran azınlık, diğerlerini baskı altına almakta ve yönetmektedir.

Marks, iktisadi çözümlemelerle kurtuluşu ararken kadın sorununu da bu çerçevede değerlendirmiştir (Çelik, 2008: 72). Marks'ın fikirlerinden yola çıkan Marksist feministler kadının ezilmesini de tıpkı işçi sınıfının ezilmesi gibi kapitalist sisteme bağlamışlardır (Smith, 1993: 5). Aslında Marksist feminizm Karl Marks' ın fikirlerinin feminizme uygulanmasından ibarettir. 1960'lı yıllarda ortaya çıkar. Karl Marks ve Fredrick Engels'in düşüncelerinden yola çıkarak, kadın işçilerin ezilmişliğine son vermek için mücadele ederler. Onlara göre kadınların ezilmesinin tek sorumlusu kapitalist sistemdir (Şahin, 2009: 79).Yabancılaşma Marksizm'in en çok üzerinde durduğu konudur. Çok genel manada kendinden, başkalarından ve anlam duygusundan kopma anlamına gelir (Öztürk, 2011: 88). Yabancılaşma sonucu kişi hayatını anlamsız bulur. Yaptığı işleri bir bütünlük içerisinde anlayamaz ve bu da onu bütünlükten koparıp bir bölünmüşlük içerisine sokar. Kapitalizmde uzmanlaşma ve iş bölümü vardır. Bu da insanların yaptıkları işe ve sisteme yabancılaşmasına neden olur. İşin bir parçasını yapan işçiler bütününü algılayamaz,

dolayısıyla yaptığı işin ürününe ve işin kendisine yabancı kalır (Demir; Acar, 1992: 377). Kapitalist sistemde işçiler kendi emeklerine yabancılaşırlar. Ürettikleri ürün onların değildir. Kadınlar da tıpkı bunun gibi kendi emeklerine yabancılaşırlar (Berktay, 2010: 11). Erkekler dışarıda kamusal alanda çalışmaktadır. Kadınlar ise evde akşama kadar ev işleriyle uğraşmaktadır. Ev işleri bir kısır döngü şeklindedir. Temizlenen ev yeniden kirlenmekte, pişirilen yemek bitmekte ve yeniden pişirilmek zorunda kalmaktadır. Kadın, bu işlerin hepsini yapmakta ve bunun karşılığında bir ücret alamamaktadır. Erkek ise kamusal alanda çalışmakta ve emeğinin karşılığını almaktadır. Kadının evde yaptığı işlerin bir karşılığı olamadığı için kadın işine ve kendine yabancılaşır (Öztürk, 2011: 89). Marks'ın işçiler için öne sürdüğü yabancılaşma kavramını Marksist feministler kadınlar için uyarlamışlardır.

Erkekler, yabancılaşmayı kadınlardan daha az yaşarlar. Çünkü erkekler kamusal alanda yani ev dışında toplumla iş ve arkadaş çevreleri vasıtasıyla bütünleşip kendilerini ifade edebilecekleri pek çok ortam bulabilirken kadınlar, bu imkânlardan yoksun kaldıkları için yabancılaşmaları artar. Kadını kamusal alandan koparan ve eve mahkûm eden en önemli sebep ise anneliktir (Engels, 1980: 167). Kadınlar, ev içinde bir kısır döngü içerisinde yaptıkları işe ve hayata yabancılaşırlar. Ayrıca ev içi emeğin bir karşılığını da alamamaktadırlar.

Marksist feministlerin en çok üzerinde durdukları nokta kadınların ev içi emeğidir. Bu emek ücretlendirmelidir. Bu konudaki tartışmalara katkıda bulunanlardan biri de Wally Seccomble'dır. O, yeniden üretim ve emek konusunda, kadınların ev içi emeğinin ücretsiz olmasının hem üretim güçlerini hem de üretim ilişkilerinin devamını sağladığını söyler. Kadının bu durumunun, kapitalist sistemin gerektirdiği kulluk ve egemenlik ilişkilerini yeniden üretmeye katkıda bulunduğunu da ifade eder. Ev kadını; egemen gruplar ve bunlara boyun eğen gruplar olarak bölünmüş toplumsal yapıya çocuklarını hazırlar. Erkeği ise çalışmak konusunda motive ederek sistemle bütünleştirir. Böylece sistemin devamlılığında rol oynar çünkü tüm ev halkını sisteme entegre eder (Barnett, 1998: 26-167). Kapitalist sistemin işçileri ezmesi ve sömürmesi gibi erkekler de kadınları ezmekte ve sömürmektedir Marksist feministlere göre. Marksist feministler kadının emeğinin sömürülmesi sorununa çözüm olarak aile kurumunun kaldırılması fikrini getirirler. Bir diğer önerileri de ev işlerinin karşılığı olarak kadınlara ücret ödenmesidir (Öztürk, 2011:

89). Görülmektedir ki kadınla ilgili tüm sorunlar ve bunlara getirilen çözümler Marksist feminizmde iktisadidir.

Marksist feministler, liberal feministlerin öngördüğü gibi, kadın sorununun yasal birtakım düzenlemeler ile çözüme kavuşamayacağını ancak bu tür düzenlemelerin sorunları hafifleteceğini iddia ederler (Demir, 1997: 98). Onlara göre asıl çözüm kadının ekonomik olarak bağımsız olması ve kamusal alana çıkmasıdır.

Engels'e göre tarihsel süreçte anaerkil dönemden ataerkil döneme bir evrilme olmuştur. Erkekler, zamanla gerek evde gerek ev dışında hâkimiyeti ele geçirmiştir. Kadın ise giderek eve kapatılmış ve tek görevi çocuk doğurup ona bakmak ve ev işleri yapmak olmuştur (Engels, 1980: 79-80). Özel mülkiyetin ortaya çıkması bu durumu daha da güçlendirmiştir. Engels, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla kadın ve erkek arasındaki bu durumun sona ereceğini düşünür. Kapitalist sistemde kadınların kurtuluşu pek mümkün görünmez ona. Çünkü kadınlar çalışma alanlarından dışlanıp eve hapsedildiği sürece kaderleri değişmeyecektir. Kadınlar, ancak kamusal alanda üretim sürecine katıldıkları zaman ve ev içi görevlerinden kurtuldukları zaman kurtuluşları mümkün olacaktır. Ev işlerinin kamusal bir sanayiye dönüşmesi gereklidir. Engels, kadınlar ile ezilen sınıfın kaderini eş tutar. Özel mülkiyet ortadan kalkmadıkça kadınların durumunun değişmeyeceğine inanır. Kadınların, evin içine hapsedilmeleri son bulmalıdır. Kadınlar, çalışma hayatına girdiğinde ve sınıfsal toplum yok olduğunda tüm sorunlar bitecek ve özgürleşeceklerdir (Malinowski, 1960: 233). Özetle kadın, özel alandan kamusal alana çıkarak kurtulabilir denmektedir.

Marksist feminizmde, kapitalist sistemin yıkılması gerektiği söylenirken kadınların bu kapitalist sistem içinde kamusal çalışma alanına dâhil olarak kurtulacaklarının söylenmesi bir çelişki oluşturur. Kapitalizm, tüm sorunların ana kaynağı olarak görülürken kadıların bu sisteme dâhil olarak ekonomik özgürlüklerini kazanmalarının bir çözüm olarak sunulması açık bir çelişkidir. Marksist feminizme göre cinsiyete dayalı iş bölümü, kapitalizm tarafından oluşturulmuştur. Oysa bu iş bölümü hep vardır. Kapitalizm, belki bu durumu güçlendirmiş olabilir ancak oluşturmamıştır (Pateman, 1988: 339). Marksist feminizm ayrıca tek yönlü olmakla ve kadınların asıl sorunlarına karşı "kör" olmakla suçlanır. Marksist feminizm kadınları sadece üretim süreci içerisinde değerlendirmiştir. Marksistler, kadınların çocuk doğurma, ev işlerinin yürütülmesi, erkeğin duygusal hizmeti gibi faaliyetleri yan ürün olarak kabul ederken kapitalist sistemin bir parçası olduğunu

düşünmüşlerdir aslında. Bir diğer çelişki de "Kadınların ezilmesinin sebebi kapitalizm ise kapitalizm öncesi kadınların ezilmesi nasıl açıklanacak?" sorusuna verilecek cevaptır. Bunun cevabı da Marks'ın düşünce sisteminde bulunmamaktadır (Barnett, 1998: 140-141).

Marksist feminizmin bu çelişkilerini görerek "asıl problem, kadına ev işleri için ücret ödemek değil, kadının insan kimliğine saygıdır bu da kadına ev işi için ücret ödeyerek sağlanamaz" diyenler ortaya çıkarak radikal feminist akımı oluştururlar. Daha sonra da sosyalist feminizm, Marksist feminizm ile radikal feminizm arasında bir yol olacaktır (Öztürk, 2011: 90).

Marksist feministler, kadınların kurtuluşunu kamusal alanda çalışmaya bağlarken sosyalist feministler ataerkil sisteme bağlar (Şahin, 2009: 67). Nasıl ki kapitalist sistemde işçi sınıfı eziliyorsa ataerkil sistemde de kadınlar ezilir. Kadınlar, kapitalist ve ataerkil düzen içinde hem ataerkil düzen hem de ekonomik düzen nedeniyle iki kez ezilmektedir. Öyle ki işçi sınıfı içinde bile erkekler imtiyazlıdır ve kadınları ezerler. İşte sosyalist feminizm, Marksist feminizmden farklı olarak hem kapitalist hem de ataerkil sisteme savaş açar (Berktay, 2010: 10). Doğal olarak da sosyalist feministler ataerkil sistemi ekonomik boyutlarıyla ele alırlar.

Gerek Marksist gerek sosyalist feministler kadınların ezilmişliğini kapitalist sisteme indirgemişlerdir. Çözüm olarak da kadının ekonomik olarak özgürleşmesini sunmuşlardır. Ekonomik açıdan özgür olan kadın, artık ezilmeyecek ve sömürülmeyecektir. Ekonomik açıdan bağımlı oldukları kocaları, babaları olmadığında onlar tarafından yönetilme ve baskı altına alınma durumları da sona erecektir.

1.6.4. Radikal Feminizm

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda başlayan savaş karşıtı gösteriler, 1960'lı ve 1970'li yıllarda çevreci protestolar, Vietnam Savaşı'na karşı gösteriler, 1968 öğrenci olayları anti-nükleer hareketlerle devam eder. Tüm bu olaylar sonucunda yeni oluşumlar baş gösterir (Şahin, 2009: 68).

Radikal feminizm 1960'lı yılların sonlarında savaş karşıtı ayaklanmalar içerisinde yer alan sosyalist bir grup kadın tarafından şekillendirilir. Bu kadınları harekete geçiren nedenlerin başında savaş karşıtı hareketlerden çok sol gruptaki erkeklerin, kadınlara karşı

ezici tavırları olmuştur (Öztürk, 2011: 91). Tüm bu sebepler bir araya gelerek yeni bir kadın hareketi oluşturmuştur.

Radikal feministler, kadın kültürünün baskın olması durumunda dünyanın kurtulacağını ve barış içinde yaşanacağını iddia etmişlerdir. Onlara göre saldırgan ve sömürüye yatkın erkek kültüründen ziyade barışçıl ve anaç-verici kadın kültürü yüceltilmelidir (Savran, 1985: 85). Kadın duyarlılığı hâkim olduğunda dünyanın barış içerisinde daha yaşanabilir bir yer olacağını düşünürler.

Radikal feministler, hiçbir feminist teorinin ortak bir bakış açısı veya yeni bir teori getirmediği fikriyle ortaya çıkarlar. Diğer feminizm türlerinin her biri başka bir görüş sisteminden doğduğu halde radikal feminizm daha önceden var olan hiçbir düşünce sistemi üzerinde kurulmamıştır. Bu nedenle de radikal feministlere göre en saf feminizm türüdür. Radikal feministler, cinsel kimlik ve cinsiyet üzerinde dururlar. Radikaller, toplum içerisinde bir hiyerarşi olduğunu bu hiyerarşide tepede erkek hâkimiyeti olup kadınların ise erkeklere tâbi olduğunu düşünürler (Barnett, 1998: 163). Temel olarak radikaller, kadın ve erkek cinsinin birbirlerinden farklı olduklarını düşünür. Kadınların düşünce yapısı ve tarzı erkeklerden farklıdır ve bu düşünce şekli toplumun temelini, oluşturmalıdır derler (Alptekin, 2006: 26).

Radikal feministler, gerek liberal gerek sosyalist feministleri kadın sorununun çözümünde yetersiz bulurlar. Onlar, erkek iktidarına sebep olan ekonomik sisteme ve ataerkil düzene karşı çıkar ve her yerdeki kadınlar için uygulanabilecek bir teori isterler. Oluşturdukları radikal feminist teorinin her yerde ve her zaman bütün kadın sorunlarına uygulanabileceğini düşünürler. Böylece; erkeklerin kadınları ezdiği, denetim altında tuttuğu, kadınlar üzerinde her türlü egemenliği kurduğu bu dünyada, evrensel kız kardeşlik kavramını oluştururlar (Ramazanoğlu, 1998: 36). Radikal feministlere göre evrensel kız kardeşler, erkekler tarafından ezilmektedir ve sebep ataerkil-kapitalist düzendir.

Ataerkil sistem, radikal feministlerin temel odak noktalarındandır. Kate Millett, ataerkil düzenin devleti ele geçirdiğini öne sürer. Ona göre, kadınların ezilmesinin tek sebebi ataerkil sistemdir. Ataerkil sistem, kadını özel alana hapsetmiştir. Tüm toplumsal kurallar ve yapılanmalar bu durumu destekler niteliktedir. Ataerkilliğin, kadının her yönüyle erkeğe tabi olmasını desteklediğini ve ona hizmet etmesi gerektiği düşüncesini yerleştirdiğini düşünür. Aile, tüm eğitim sistemi, bürokratik kurumlar bu anlayışı destekler

ve devam ettirir niteliktedir. Ayrıca; tecavüz, şiddet, pornografi gibi uygulamalar, erkek egemenliğini devam ettirmek için kullanılır. Özellikle aile, ataerkilliği besler ve devam ettirir. Aile, ataerkilliğin devamı ve yeniden üretimi için gereklidir. Millett, hükümeti nüfusun erkek olan kısmının kadın olan kısmını yönettiği kurum olarak görür (Millet, 1973: 36-37). Çok uzun bir geçmişe sahip olan ve köklü temelleri olan ataerkil sistem, hayatın tüm alanlarını etkisi altına almıştır. Radikal feministler toplumun her alanının erkek egemenliği altında olduğunu kabul eder ve evlilik, annelik, aşk, cinsellik gibi pek çok konunun sorgulanması gerektiğini düşünür (Alptekin, 2006: 26-27). Bu sebeplerle radikal feministler, ataerkilliğin evrenselliği ve kadına yönelik cinsel baskı analizlerine yönelmiştir. Radikal feministlere göre kadının ezilmişliğinin sebebi ekonomik etkenler değildir. Ataerkillik; düşüncelerimizden aile hayatımıza, sosyal hayata, politikaya, ekonomiye, eğitim alanına kadar her yere etki etmektedir. Dolayısıyla liberallerin öne sürdüğü gibi kadının, baskı altında olmasının sebebi ekonomik değil psikolojik sebeplere bağlıdır. Etnik kültür ve erkek kültürü bir araya gelerek kadınlara karşı güçlü baskılar oluşturur. Bu baskıdan kurtulmanın yolu da radikallere göre cinsiyet hakkındaki düşüncelerin değişmesine bağlıdır (Barnet, 1998: 165-168). Kadın cinsine bakış açısının değişmesi, yeni bir kültürel yapılanma, kadınların kurtuluşu olacaktır, görüşünü paylaşırlar.

Radikal feministler, kadın ve erkeğin biyolojik olarak farklı olduğunu bu farklılığın da toplumsal hayata çok etki ettiğini düşünür. Bu biyolojik farklılık, tarih boyunca erkek yararına bir gelişim gösterir (Demir, 1997: 65-66). Hâkimiyetin kurumsal yapısı ters çevrilerek cinsiyet kavramının yeniden oluşturulması ve ataerkilliğin etkisini en az seviyeye indirmek tüm radikal feministlerin ortak çözüm önerisi olmuştur (Smith, 1993: 5). Erkek hâkimiyetinin, erkeklerin fiziksel gücü ile orantılı olduğu savları da vardır. Erkekler fiziksel güçleri sayesinde kadınlar üzerindeki baskılarını sağlamlaştırır (Dworkin, 1981: 15). Erkeğin, kadın üzerinde güç kurmasının bir diğer sebebi de kadının cinsel bir obje olarak algılanmasıdır. Cinsel bir obje olarak tanımlanan kadın, erkek tarafından eve hapsedilerek aile yaşamına terk edilir. Özel alana terk edilen kadın, kendini geliştirecek ve gerçekleştirecek fırsatlardan yoksun bırakılır. Kamusal alan, gücün nimetlerinin sergilendiği yer olduğu için özel alanda hapsolan kadın bu nimetlerden mahrum kalır. Pastadan payını alan erkek, güçlenirken kadın, evde arka plana itilerek bağımlı ve güçsüz hale gelmektedir. Yaşama tam katılım sağlayamamaktadır (McKinnon, 1989: 17).

Ekonomik gücü ve diğer alanlardaki hâkimiyeti elinde bulunduran erkek kadını kontrol altında tutabilir.

Radikal feministlerin bir diğer itiraz noktası ise cinsel sömürüdür. Erkekler, kadınları cinsel bir obje olarak kullanırlar. Ataerkil sistem, kadınları nesneleştirip pornografi endüstrisine izin vererek bu sömürüyü meşrulaştırmaktadır. Kadın bedeni teşhir edilmekte bu da tecavüz gibi olayların hem önünü açmakta hem de bu tür olayların haklı gösterilmesine zemin oluşturulmaktadır. Kadınlar bu durumda hukuktan yararlanmalıdır ancak hukuk sistemi erkek bakış açısıyla oluşturulmuştur, diyen radikal feministler cinsellik ve kadın bedeni üzerindeki sömürü konusunda analizler yapmıştır (Barnett, 1998: 171).

Kamusal alan ve özel alan ayrımı da radikal feministlerin önemli konularındandır. "Kişisel olan siyasaldır" sloganıyla kamusal alan ve özel alan ayrımına itiraz etmişlerdir. Amaç, kamusal alan ile özel alan arasındaki ayrımı kaldırmaktadır. Bunun da kadınları kamusal alana aktif olarak katarak ve aileyi ortadan kaldırarak gerçekleşebileceğini ileri sürerler. Böylece ataerkilliğin kökeni olan aile ortadan kalkacak, kamusal ve özel alan arasındaki sınırlar yok olacaktır. Özel alandan kurtulup kamusal alana çıkan kadının kurtuluşu böylece sağlanacaktır. Çünkü özel alanda kapalı kalmayan kadının üzerindeki erkek baskısı ve kontrolü de ortadan kalkacaktır. Kamusal alana çıkan kadın gerçek kimliğini oluşturabilecek, birey olarak değer kazanacaktır. Kişisel olanın aynı zamanda siyasal kabul edilmesi de bu noktada devreye girer çünkü evdeki demokrasi dışarıdaki demokrasinin göstergesidir. Evde, kadın üzerinde erkek egemenliği varsa bunun dışarıdaki demokraside de böyle olduğu kabul edilir. Dolaysıyla kişisel olan politiktir. Bu nedenle de kadın kamusal alana katılamıyorsa evdeki özel hayatın yaşanma biçimi bunun en önemli sebebidir (Philips, 1995: 171). Kadının hem kamusal alanda hem de evdeki yükü bir araya geldiğinde çok ağırdır. Bu nedenle de kamusal alan ve özel alan içerisinde yeniden bir düzenleme yapılmalıdır, diyen radikal feministler çare olarak da kadının özel alanın yüklerinden arındırılmasını önerirler. Bu da ailenin ortadan kaldırılması ile mümkündür.

Konuyu bitirmeden önce radikal feministlerin önemli eserlerinden bazılarından da bahsetmek yerinde olacaktır. Shulamith Firestone'un 1971 yılında yazdığı "Cinsiyet Diyalektiği" radikal feministlerin ilk önemli eseri sayılır. Yazar, bu eserinde kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıklar üzerinde durur. Ona göre insanlar arasındaki en büyük çatışma cinsiyet çatışmasıdır (Demir, 1997: 64). Kate Millet'in 1970 yılında kaleme

aldığı “Cinsel Politika” da diğer bir önemli eserdir. Var olan iki guruptan birinin diğerini yönetmesi halinde bu iki grup arasındaki ilişkinin politik olduğu bu kitabın temel savıdır. Eğer bu yönetme-yönetilme durumu uzun sürerse bir ideoloji ortaya çıkar. Bilindiği üzere tarih boyunca patriarkal uygarlıklar çoğunluktadır. Böylece patriarşik bir ideoloji oluşmuştur. Aile de bu ideolojinin gelecek kuşaklara aktarıldığı kurumdur. Yazar bu eserinde feminist edebiyat eleştirisine de yer verir. Kadına gösterilen şiddetin erkek egemen edebi söylemler neticesinde toplumun belleğine yerleştiğini söyler (Millet, 1938: 42).

Sonuçta radikal feministler evlilik ve aile gibi kurumların ortadan kaldırılarak çözümün sağlanacağına inanırlar. Aile kurumunun yerine başka bir model getirerek aileye duyulan ihtiyacın son bulması sağlanmalıdır, derler. Böylece aile içerisinde, ailenin devamını sağlamakla uğraşan ve bu nedenle özel alana kapanan kadın özgürleşebilecektir, inancını savunurlar.

1.6.5. Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm ile Marksist feminizm çoğu zaman aynı başlık altında alınır. Sosyalist feministler kamusal alan ve özel alan arasındaki farka odaklanırlar. Onlar kadınların ezilmesinin sebebini kamusal alandan dışlanıp özel alana hapsedilmelerinde görür (Alptekin, 2006: 22). Tarihsel olarak kadının özel alanda, erkeğin ise kamusal alanda algılanmasının sebebi olarak kapitalizmi gören sosyalist feministlere göre kadınların tek kurtuluş yolu kamusal alanda var olmalarıdır (Barnett, 1998: 138).

Sosyalist feminizm, Marksist feminizm ile Radikal feminizmi birleştirmeye çalışan bir yaklaşımdır (Sotone, 2007: 13). Sosyalist feministler ayrıca sol örgütlenmeler içerisindeki toplumsal cinsiyeti göz ardı etme durumlarını da sorgularlar (Schroeder, 2007: 62). Sosyalist feministler de Marksist feministler gibi kapitalizmle mücadele ederler ancak itiraz noktaları farklıdır. Marksist feministler kadınların ezilmişliğini işçi sınıfının ezilmişliğine bağlarken sosyalist feministler kadını özel alana hapsettiği için kapitalizme karşı çıkarlar. Marksistler kapitalizmi tamamen yıkmak isterken sosyalistler, sosyalist ekonomi içinde kadının kurtulacağını savunurlar. Sosyalistler var olan düzenin içerisinde birtakım düzenlemelerin yeterli olacağını düşünürken, Marksistler kapitalist sistemi tümden ortadan kalkmasını isterler. Her ikisi de özel mülkiyetin ortadan kalkmasını ister (Arat, 1998: 6). Sosyalist feministlerin asıl mücadelesi ataerkil sistemledir. Başlangıçta

ekonomik sebepler ile ortaya çıkar ancak zamanla ataerkil sistemle savaşır hâle gelir. Onların amacı ataerkillikten kurtulmaktır (Şahin, 2009: 69).

Ataerkil toplumlarda aile içerisinde mutlak erkek egemenliği söz konusudur. Çalışma alanında da erkek egemenliği görülür. Ataerkil toplumlarda kadının ne evin içerisinde ne de dışarısında hiçbir etkisi yoktur. Kadının erkek karşısında ekonomik olarak güçsüz ve bağımlı olma durumu onun ezilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla erkek, kapitalist toplumda güçlü ve egemen bir konumdadır (Alptekin, 2006: 22-23) görüşlerini paylaşan sosyalist feministler çalışmalarını da bu yönde yaparlar.

Özet olarak Marksist ve Sosyalist feminizm arasında farklar ve benzerlikler vardır. Her ikisi de kapitalist sisteme savaş açar. Marksist feministler kapitalist sistemin tümden ortadan kaldırılmasını istersen Sosyalist feministler tam düzen değişikliğine gitmek yerine birtakım değişikliklerle çözüme ulaşılabileceğini düşünürler. Marksist feministler kapitalist sistem ortadan kalksın derken, sosyalist feministler sosyalist düzenin yeterli olacağını düşünür. Her ikisi de özel mülkiyetin ortadan kalkmasını ister. Marksist feministler kapitalist sistemi suçlarken sosyalist feministler kapitalist sistemle beraber asıl ataerkil sistemi kadın sorunlarının ana kaynağı olarak görüp bununla savaşırlar.

1.6.6. Varoluşçu Feminizm

Bireyin varlığının hareket noktası olarak alındığı bir felsefe olan varoluşçuluk 1940'lı ve 1950'li yıllarda Avrupa'da doğan kültürel bir harekettir (Earnshaw, 2007: 1). Jean Paul Sartre, Martin Heidegger ve Karl Jasper tarafından geliştirilen varoluşçuluk "otantiklik, kendini gerçekleştirme, sorumluluk, hümanizm, seçim, etkinlik" gibi kavramlarla çoğu zaman eşanlamı olarak algılanır (Karakaya, 2004: 74).Varoluşçuluk deyince genel olarak Sartre akla gelir. Varoluşçu feminizm denince de akla Simone de Beauvoir gelir. Sartre ve Beauvoire hayat arkadaşıdır ve aynı zamanda felsefe ve edebiyat dünyasında varoluşçu bir çift olarak anılırlar (Bauer, 2004: 74). Beauvoir, Sartre'ın varoluşçulukla ilgili fikirlerini kadınlara uygulamıştır.

Varoluşçu feminizme geçmeden önce varoluşçuluğun ne olduğunu ana hatlarıyla açıklayabiliriz. İkinci Dünya Savaşı sonrası maddi ve manevi bir yıkım meydana gelir. Bu dönemin insanları acılarını hafifletebilmek için yeni arayışların peşine düşer. Savaşın yarattığı yıkım ve karmaşa içerisinde insanlar, belirsizlik ve kaygı duyguları yaşamışlardır.

Ölüm, hastalık, açlık, hayal kırıklığı gibi pek çok acı ile mücadele eden insan, bir önceki yüzyılın iyimserliğinden uzaklaşmıştır. İşte varoluşçuluk tüm bu kaygıların dile getirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Varoluşçular, belirsizliklerle dolu bir dünyada yaşamak zorunda kalan insanın tehlike altında olduğunu düşünür. İnsan, adeta bu dünyaya fırlatılıp atılmıştır ve tüm bunlarla mücadele etmek zorunda bırakılmıştır. Varoluşçulara göre varoluş, bireyseldir. İnsanın varoluşu bir tasarımdır. Bu tasarım, geleceğe dönük olarak var olan imkânlar çerçevesinde gerçekleştirilir. Bireyler, kendi tasarımlarını kendileri oluştururlar ve herkes kendi tasarımından sorumludur. İnsanlar, kendileri hakkında tercihler yaparak bilinçli bir yaşam ve kimlik oluştururlar. İnsan, yaşayan bir organizmadır ve kendi hayatını kendi tercihleriyle tasarlar ve oluşturur (Karakaya, 2004: 70-76). Büyük bir savaş sonrası boşlukta ve güvensiz hisseden insanların, kendilerini bireysel olarak güvence altına almak istemeleri normaldir. İnsanların kendi hayatlarını kontrol altına almak istemesi, güven duygu yaratacağından savaşın getirmiş olduğu belirsizlik ve acıdan kurtulacaklarını düşünmüş olmaları muhtemeldir.

Simone de Beauvoir, 1949 yılında yazdığı "İkinci Cins" adlı eseriyle varoluşçuluğu kadınlara uygulamıştır. Eserde varoluşçuluk ile kadının tarih boyunca süregelen "ötekiliği" analiz edilmiştir. Beauvoir'e göre kadın, erkek karşısında "öteki" olarak konumlandırılmıştır. Beauvoir, kadının "ötekileşme"sini varoluşçuluk ile ele alır. Varoluşçuluğa göre hayata anlam veren, kişinin bizzat kendisi olduğu için kişi, yaşamıyla ilgili tasarılar yapmalı bu tasarıları uygulamalı ve tüm sorumluluğu üzerine almalıdır. Gerçekleri, sorgulamadan kabul etmemelidir. Kişi; kendi değerlerini, yaşadığı deneyimler sonucunda oluşturur. Varoluşçular bireycidir. Onlara göre birey; seçimler yapar, yaptığı seçimlerin sorumluluğunu alır. Varoluşçu feministler de böyle bir kadın modelini öngörürler. Kadın, "öteki" olmayı, "nesne" olmayı kabul etmez. Sorumluluk alır ve özgür yaşar. Özne olur. Varoluşçu feminizme göre kadın sadece "öteki" değil, "özne" olan erkeğin karşısında "nesne" olarak da yer alır. Varoluşçuluk özgürlüğü tek gerçek olarak kabul eder. Özgürlük de özne olabilmeye bağlıdır. İnsanlar ancak hayatlarıyla ilgili karar verme ve bu kararların sonuçlarına katlanma özgürlüğüne sahip olduklarında özne olup özgürleşebilirler. Dolaysıyla kadınlar da sorumluluk alıp hayatları hakkında kararlar aldığında özne olacaklardır. Kadınların bağımsız olabilmesi için çalışmaları ve ekonomik özgürlüklerinin olması şarttır. Ancak bu şekilde özgür olabilirler (Donovan, 2014: 228-237). Varoluşçu feminizme göre kadın, erkek karşısında "öteki" ve "nesne" konumundadır.

Kadının bu durumundan kurtulması kendi hayatı ile ilgili sorumluluğu ele alması ile mümkündür.

"İkinci Cins" isimli eserde "Kadın nedir?" sorusuna da cevap aranır. Bu soruya Beauvoir tarafından verilen cevap "Kadın doğulmaz kadın olunur." biçimindedir. Bu sözler Beauvoir'ın en önemli önermelerinden biridir. "İkinci Cins"te Beauvoir, kadının durumunu ataerkil toplum koşulları içinde sorgular. Ona göre ataerkil toplum, kadının kendini gerçekleştirip özne olmasını engelleyecek şekilde tasarımlanmıştır. Kadın, nasıl kadın olunacağını içinde bulunduğu toplumun normlarına göre öğrenir. Kadınlar, vücutlarının özel ihtiyaçları ve durumları (doğum, regl dönemleri vs.) nedeniyle de engellenir. Bu nedenle kadınlar kendilerini özel alana hapsolmuş şekilde bulurken erkekler kamusal alanda kararlar alıp uygulayan özgür bireyler halindedir. Kadını bu durumdan kurtaracak tek gerçek, kamusal alana girip çalışmasıdır. Beauvoir'in üzerinde durduğu bir başka konu da kadınların biyolojik yapılardır. Kadınlar biyolojik yapılarından kaynaklanan doğum, mensturasyon (regl) gibi süreçlerde hayata karşı bir yabancılaşma yaşar ve pasif hale gelir. Bu biyolojik durumlar kadını hayat karşısında pasif duruma getirir. Ayrıca kadınlar kendi bedenleri üzerinde söz söyleme hakkına sahip olmalıdır ve kadınların bedenleri onların kontrolü ve tasarrufları altında olmalıdır. Kürtaj, doğum kontrolü gibi konular ön plana çıkar. Bu konularda kararın kadınlara bırakılması ve yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini düşünür (Yayla, 2010: 1-16). Özetle, kadınlar doğuştan birtakım cinsiyet özellikleri ile doğar ancak zamanla içerisinde yaşadıkları ataerkil toplumun kurallarına uyarak onların normlarını belirleyerek kadın olurlar. Kadınların biyolojilerinden kaynaklanan birtakım durumlar ise onların pasif hale gelmesinde etkendir. Dolayısıyla bedenleriyle ve biyolojileriyle ilgili kararlar almak hakları ellerinde olmalıdır.

Beauvoir'a göre kadınlar öncelikle "kendileri için varlık" olmalıdırlar. "Başkaları için varlık" olmaktan kurtulamadıkları sürece özgürlüklerine kavuşamayacaklardır. Erkekler toplum içerisinde "kendi başına varlık" olabilmektedirler. Kadınlar da bunu sağladıkları gün özgür olacaklardır. Bunun için de kadın-erkek arasındaki ilişkiler ağının yeniden oluşturulması gereklidir. Toplumsal roller yeniden belirlenmelidir. Tarih boyunca erkekler "kendi" kadınlar da "başkası" olmuşlardır. Daima özgür olmak ve öyle kalmak isteyen erkek, başka bir rakip istememektedir. Dolaysıyla kadın, "erkeğe itaat eden kişi" olmaya devam etmelidir. Erkekler, bunu tarih boyunca sağlamıştır. Trajedi şudur ki kadınlar kendilerine dayatılan bu rolleri benimsemiştir. Bu roller reddedilip yeniden

düzenlenmediği sürece kadınlar özgürleşemeyeceklerdir (Tong, 2006: 197-214). Kadınlar kendi başlarına varlık gösteremedikleri sürece başkalarının öğrettiği rolleri oynayacak ve asla özgür olamayacaklardır. Öncelikle, dayatılan bu kadınlık rolleri reddetmeli ve bu rollerin yeniden düzenlenmesi sağlanmalıdır. Böylece özgürlüğe bir adım daha atılmış olacaktır.

Beauvoir, çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Bunlardan biri, kadınlara erkek değerleri ile özgürlük yolu sunmaktır. Erkek değerlerini, özgürleşmede ideal olarak sunduğu söylenir. Buna göre erkek, ulaşılması gereken ideallerin rol modelidir. Kadın oraya ulaştığında kurtulacaktır. Dolayısıyla bu tavrı, eleştiri konusu olur. Ayrıca burjuva kadınlarına yönelik değerlendirmelerde bulunmakla ve diğer kadınları göz ardı etmekle de suçlanır. Biyoloji ile ilgili yorumlarında Beauvoir; kadınların doğum, mensturasyon (regl) gibi durmlarla engellediğini söylediği için eleştirilir çünkü bu yoruma göre kadınları baskı altında tutan erkekler değil bizzat kendi biyolojileridir. Ne ataerkil düzenin ne de ereklerin bir suçu yoktur. Beauvoir'ın "Kadın doğulmaz kadın olunur." sözü en önemli önermelerindendir. Bu önermeye göre kadınlar, kadın olmayı içinde bulundukları toplumdan belli bir süreç içinde öğrenirler. Bu da ataerkil toplumun değerleri çerçevesinde gelişir. Aynı şey erkek olmak ile ilgili de söylenileceği için eleştirilir. Erkeler de erkek olmayı toplumsal normlara uyarak öğrenir. Tüm bu eleştirilere rağmen yine de Beauvoir'ın kadının ötekileşmesine dayanan feminist kuramı oldukça ses getirmiştir (Yayla, 2010: 1-16).

Genel yapısıyla, Beauvoir, kadının "ikini cins" olarak "ötekileştirilip" erkeğin efendi olmasını anlatır ve tün bunların sebebini ataerkil topluma bağlar. Çünkü ataerkil kültür, erkekliği olumlu bir durum olarak vurgularken kadınlığı "ikinci cins" olarak ötekileştirir ve olumsuz bir durum olarak vurgular. Ayrıca kadınların biyolojik durumlarının da onları zaman zaman hayattan kopardığını öne sürer. Kadınların kurtuluşu için çareyi ise kadının kamusal alana çıkıp çalışması ve ekonomik özgürlüğünü eline alması ile birlikte hayatının tüm sorumluluğunu da eline alıp kendini gerçekleştirmesine bağlar. Ayrıca kadın, bedeni ile ilgili kararları da kendisi vermelidir, der.

1.6.7. Psikanalizci Feminizm

Psikanalizci feminizm 1970'ler ve 1980'lerin cinsiyete dayalı feminizm anlayışına göre şekillenmiştir. Psikanalizci feminizm; Sigmund Freud, Jacques-Marie Emile Lacan,

Jacques Derrida ve Michel Foucault'un feminist okumalarla tekrar gözden geçirilip değerlendirilmesi ile ortaya çıkmıştır (Kurzwell, 2006: 13). Psikanaliz, bireysel veya toplumsal psikolojik sorunların tedavisinde kullanılır. Nevrozun tedavisinde hipnozun yerine ve hastane koşullarında uygulanır. Fakat daha sonra psikolojide yeni bir yaklaşıma ve toplumsal bir felsefeye temel oluşturur (Dobrenkov, 1979: 1).

Psikanaliz, Freud'un insanlığa mirasıdır denilebilir. Freud, kadınlar ve erkekler üzerinde birtakım deneyler yapar. Bu deneyler sonucunda vardığı yargı; insanların bastırılmış ve bilinç dışı cinsellikleri sonucu bazı arzular ve fanteziler ortaya çıktığı yönündedir. Bu arzu ve yansımlar da histeri ve nevroza sebep olmaktadır. Oedipus Karmaşası ve Electra Komplesi Freud'un en önemli buluşlarındadır. Özellikle Oedipus Kompleksi, psikanalizci feministlerin en çok üzerinde durdukları konulardan olmuştur. Erkek çocukların anneye duydukları cinsel tutkuyu Oedipus kavramı ile kız çocukların babaya duydukları tutkuyu ise Electra Karmaşası ile açıklar. Temel olarak, kadın ve erkek ayrımını psikolojik olarak açıklamaya çalışan psikanaliz, Freud'un aile içi rolleri belirlemek üzere kadınlar ve erkekler üzerinde yaptığı deneysel bir çalışmanın ürünü olarak karşımıza çıkar. Çalışma ayrıca bir çocuğun cinsel gelişimini ve kimlik kazanma sürecini de kapsaması bakımından feministler açısından önem teşkil etmiştir (Büyük, 2010: 40). Freud, psikanaliz ile pek çok alanı etkilemiştir. Öne sürdüğü görüşler çok tartışılmıştır.

Psikanalize göre bir çocuk Oidipal (3-6 yaş arası) dönemdeyken cinsel arzuları uyanmaya başlar. Bu dönemde çocuk karşı cinsten ebeveynine yoğun bir bağlılık ve cinsel arzu geliştirir. Bu nedenle de babasını veya annesini rakip olarak görür ve eş zamanlı olarak hadım (iğdiş) edilme korkusu da beraberinde gelişir (Morgan, 1987: 53). Hadım edilme korkusu ve annesine duyduğu cinsel isteği bir arada yaşayan erkek çocukta hadım edilme korkusu baskın çıkar ve baba ile ve diğer tüm erkeklerle kendisini özdeşleştirerek fallik (erkek cinsel organı) gücü annesiyle kuracağı bağa tercih eder. Kız çocuklarında hadım edilme korkusu gelişmez. Çünkü biyolojik olarak erkek cinsel organına sahip değildir ve olmamasının suçunu da annesine yükler. Yani bu dönemde (3-6 yaş) çocuk, karşı cinse bir ilgi duyar ve bunu bastırmakla mücadele eder. Freud ayrıca erkek cinsel organına, erkek çocukların gelecekteki iktidarının gücü, kız çocuklarının ise bu iktidardan ve güçten yoksun bırakan nesne olarak gördüğü için önem verir (Büyük, 2010: 41). Görüldüğü üzere tüm gelişimi cinselliğe bağlamıştır. Üstelik bu gelişim sadece erkeklik üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Freud'a göre Electra Karmaşası yaşayan kızlar ilerleyen zamanlarda penisinin olmadığını fark ederek bu eksikliğin suçunu annelerinde görür. Annelerini suçlar, ona düşman olurlar. Babaya yönelerek onun penisine sahip olmak isterler. Freud'un Electra Karmaşası ile ilgili fikirleri, feministler tarafından şiddetle eleştirilir. Bu eleştirililerin en güçlüleri Betty Frieden ve Gremaine Greer gibi feminist kuramcılar tarafından yapılır. Onlara göre kadınlar penis istememekte, sadece erkeklerin sahip oldukları ayrıcalıklara sahip olmak istemektedirler (Şahin, 2009: 71). Bu konuda eleştirilerde bulunan bir diğer feminist olan Karen Horney ise Freud' un kadınlar ile ilgili görüşlerini "eril özseverlik" olarak tanımlar. Ona göre psikanaliz, bir erkek tarafından oluşturulmuştur ve bu kuramı destekleyen ve bu kuram ile çalışan herkes erkeklik olgusunu destekler. Kadınların psikolojisi erkekler tarafından ele alınmıştır. Erkeklerin bakış açısıyla analizler yapılmıştır. Bu, doğru değildir ona göre. Freud'a karşı bir diğer eleştiri "Cinselliğin Diyalektiği" adlı eserin yazarı Shulamith Firestone tarafından yapılır. Yazar, Freud'u psişik bozuklukların sebebini sosyal olarak hiç değerlendirmemesi bakımından eleştirir. Kişiliğin oluşumunda toplumsal çerçeveyi göz ardı ettiğini belirtir. Freud'un Oidipus Komleksi'nin ataerkil düzendeki çekirdek ailelerde görüldüğünü ancak erkek hâkimiyetinin daha az olduğu toplumlarda bu kompleksin etkisinin az olduğunu söyler (Firestone, 1993: 279). Bu da göstermektedir ki ataerkil düzen yok olduğunda pek çok değişim de beraberinde yaşanacaktır.

Freud'un Oidipus ve Elektra Kompleksi feministlerin zihin yapısını etkilemiş ve tartışmalar yaratmaya devam etmektedir. Kişilik gelişimini ve nevrotik rahatsızlıkları tamamen cinsel gelişime bağlayan Freud'un, kişiliğin oluşumunu etkileyen diğer unsurları görmezden gelmesi açık bir eksiklik olarak görülmektedir.

1.6.8. Lengüistik Feminizm (Fransız Feminizmi)

Lengüistik feminizme Fransız feminizmi de denir. Fransız feminizmi; yapısalcı, post-yapısalcı ve yapısökümcü dilsel yaklaşımların feminizme uygulanmasıdır. İnsan bedeninin toplumsal cinsiyete dönüşmesi ve psikoanalitik teori arasındaki ilişki de ilgilendikleri diğer başlıklardır (Wriht, 2002: 50-82). Yapısalcılık ve post yapısalcılığın; dil, söylem, farklılık ve yapısöküm gibi kavramları, Fransız feminizmini etkileyen ve oluşumunda yer alan kavramlardır. Peki, nedir yapısalcılık, post yapısalcılık ve

yapısöküm? Lengüistik feminizme geçmeden önce bu kavramların ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekmektedir.

Kültür, dil, toplum gibi olgular arasındaki ilişkiyi çözmeyi hedefleyen yönteme yapısalcılık denir. Yapısalcılık ele aldığı toplumu, onu oluşturan parçalardan daha farklı kabul eder. Yapısalcılığın dönüştürülerek bir üst boyutunun ortaya çıkmasıyla da post yapısalcılık meydana gelir (Sarup, 1997: 175-190). Dil, post-yapısalcılığın ilgilendiği en önemli konulardandır. Çünkü dil, kültürel ögelerin oluşturulduğu, aktarıldığı dünyayı algılayış biçimimizi söz ile temsil eder. Dil, düşüncelerimizin ve sosyal ilişkilerimizin hem nedenini hem de sonucunu gösterir. Post yapısalcılara göre metinlerdeki sözlerin değişmeyen sabit bir anlamı yoktur. Post yapısalcıların ana inceleme konusu toplumların, anlamları nasıl ürettiğidir. Bu anlamların hangi bağlamda üretildiği de diğer araştırma alanlarıdır. Post-yapısalcıların dille ilgili yaklaşımları feministler tarafından da ilgi görmüştür. Feministler dile, iktidarın yeniden üretildiği kurum olarak yaklaşmışlar ve dil çözümlemeleri yapmışlardır. Bu çözümlemeler üç şekilde yapılmıştır ve yapılmaktadır: Metinlerde kadın ve erkeğin nasıl anlatıldığı, özelliklerinin nasıl verildiği; toplumun kültürel yapısı içerisinde kadın ve erkeğin metinlerde nasıl bir tip olarak ve hangi ikilemlerle verildiği; toplumsal cinsiyetin dile bilinçli ya da bilinçsiz nasıl yansıdığı şeklinde dil çalışmaları yapılmıştır (Demir, 1997: 102-103).

Post-yapısalcılar her kavramın başka bir kavramla zıtlık içinde olacağından yola çıkarak fark kavramını önemsemiş ve bu doğrultuda anlamı değerlendirmişler, farklılıklardan yola çıkarak anlama ulaşmaya çalışmışlardır. Feministler de bu doğrultuda kadın-erkek farkını irdelerler. Kadını, erkek olmayan olarak tanımlarken, erkeği de kadın olmayan olarak tanımlarlar. Fark kavramını en basit anlamda tanımlama yoluna giderler (Foucault, 2007: 270-321).

Post-yapısalcı feminizm, "özne"nin metinlerde ele alınış tarzlarıyla, kadınların özneler olarak nasıl konumlandıkları, hangi söylemler içerisinde ele alındıkları ile ilgilenir (Büyük, 2010: 40-41).

Fransız feminizmini etkileyen bir diğer kavram "Yapıçözüm/Yapısöküm"dür ki feministlerin de en çok üzerinde durdukları alanlardan biridir. Yapıçözümcüler, metinlerdeki farkın işlenişi ile ilgilenirler. Anlamın nasıl oluşturulduğu ana inceleme konularındandır. Bunu da "zıtlıkların tersine çevrilmesi" ve "yerinden oynatma" gibi iki

yöntemle yaparlar. Yapıçözümün ilk aşamasını, zıtlıkların geri çevrilmesi oluşturur. Bu yöntemde, iki kavram ele alınır. Bu kavramlardan biri baskın, diğeri ise bastırılmıştır. Yapısökümsel çalışmada bu kavramların hangisinin baskın hangisinin bastırılmış olduğu belirlenmeye çalışılır. Değersiz kılınan ve bastırılan kavramın yeniden değer kazanması için uğraşılır (Öztürk, 2011: 155-231). "Yerinden oynatma" yöntemini "zıtlıkların tersine çevrilmesi" yöntemi izler. Burada da baskın ve olumlu kavramla bastırılmış ve olumsuz kavram yer değiştirir ve olumlu kavram kendini olumsuzlayarak aslında bastırılmış ve olumsuzlanmış kavrama bağlı olduğunu gösterir. Zihin/beden, kadın/erkek, varlık/yokluk gibi ikili kavramalara bu yöntem uygulandığında aslında varlığın yokluğa, erkeğin kadına kendi kimliğini oluşturabilmek için bağlı olduğu gösterilmiş olunur (Wriht, 2002: 50-82). Temelde, yapıçözüm iki farklı ve zıt duruma birlikte yaşama şansı tanır. Yapıçözümcüler ayrıca sadece siyah ve beyaz gibi zıtlıklara odaklanmazlar, aradaki grileri de görmeye çalışırlar. Her renge yaşam hakkı tanınmasından yandırlar (Demir, 1997: 105-106). Ortak noktalarda ve ara formlarda çözümlere odaklanırlar. Bir orta yol bulmaya çalışırlar.

Yapı-sökümcülük, kadının tarih ve kültür ile bağlantısını inceler. Amaç bu çalışmalarla ataerkil miti öldürmektir. Her alanda olduğu gibi yazın alanında da kadın, çemberin dışına itilmiştir. Pek çok alanda olduğu gibi yazma işi de erkek işi olarak kabul edilmiştir. Feminizm ile kadınlar, haklarını aramaya başlamışlardır. Bu haklardan biri de yazın dünyasına girmektir. Elbette kadınlar, yazın dünyasında bir kadın dili, kadın edebiyatı, kadın söylemi oluşturmayı başarmışlardır. Böylece erkek söyleminin yanında bir de kadın söylemi ortaya çıkmıştır. Kadın yazını Fraser, Irıgary, Butler, Cornell gibi isimlerle yazın dünyasında kendilerine yer edinir. Yapı-sökümün feminizme katkılarından sadece biridir bu durum. Diğer faydası ise tek tip söylem kalıplarının yıkılması ve farklı renklerin otaya çıkmasını sağlaması yönünde olmuştur (Şahin, 2009: 79).

Fransız feminizmi dil eksenlidir. Edebiyat eleştirisi üzerine kuruludur (Cevizci, 1999: 768). Yapısalcılara göre insan, dili değil dil, insanı meydana getirir. Bu teoriye göre insan, geçmişten bugüne kadar getirilen dilsel yapıların ürünüdür. Feministler de bu bakış açısıyla çeşitli okumalar yapmışlardır. Post yapısalcılara göre de sadece dil insanı oluşturmaz; insan, dili oluşturur. Her yeni okumada, her insan metne farklı yorumlar katarak o metni tekrar yazar, derler. Buna göre insan, okuma yoluyla dili üretir (Connor, 2001: 118).

Yapısalcılığın kurucularından olan Fransız Jacgues Derida, dilin zıtlıklardan oluştuğunu söyler ve bu zıtlıklar arasındaki farkları görür. Zıtlık üzerine kurduğu felsefesinde Derida "normal" kavramına olabildiğince saldırır. Bu normal kavramı, erkek normal olarak algılanırken kadınların davranışlarında bozukluk olduğunu düşünenlerin anlayışına göredir. Derida, "The Postcard" adlı eserinde ataerkil ve baskın erkek kültürü tarafından, kadının dil ile belirlendiğini ve kadının bundan kaçacak bir yerinin olmadığını belirtir. Erkek, kadını kendi istediği gibi, dil aracılığıyla yapılandırmaktadır. Dilsel kalıplar vasıtasıyla kadına androsentrik (erkek-merkezci) kültür dayatılır. Dilsel kalıplar tarih boyunca erkekten yana olmuştur. Dilsel kalıplar kültürü kadınlara taşır ancak bazı kadınlar bunu hiç düşünmeden ve sorgulamadan kabul ederken bazıları da kabul etmez. Kabul etmeyenler bunun bedelini toplumdan dışlanmakla öderler (Boyne, 1998: 16-38).

Lengüistik feministlere göre dünya, dilin imkânları ile kurulduğuna göre, dili anlamadan dünyayı anlamak mümkün değildir. Bu nedenle dil içerisindeki kavramların güç ilişkileri çözümlenmelidir. İnsan, dilin bir ürünüdür. Dil, anlam sistemi yoluyla kadını ikincilleştirmektedir. Erkek merkezli değerler tarafından gerçek olarak nitelendirdiğimiz kavramlar oluşturulur. Bu nedenle de kadının konumunun değişmesi dildeki patriarkal yapının değişmesi ile mümkündür. Dilin yaratımı ve kullanımında kadının konumu değerlendirilmelidir. Kelimelerin dil içerisindeki hiyerarşisi ortaya çıkarılmalıdır çünkü dil içerisinde erkek merkezli bir hiyerarşi vardır. Örneğin İngilizcede "mankind" ve "man" kadın-erkek tüm insanlık için kullanılır. "Rihts of Man" "insan hakları" demektir. İnsan kelimesi "she" değil "he"dir. Erkek hâkimiyeti ve üstünlüğü dil yoluyla yeniden yaratılmakta ve devamlılığı sağlanmakta, sonraki kuşaklara iletilmektedir. Erkekler ve kadınlar için kullanılan sıfatlara baktığımızda bunu açıkça görebilmekteyiz. Kadın ve erkeklere verilen sıfatlarla cinse ait bazı özellikler benimsetilir. Uzlaşmacı, yumuşak huylu, soyut düşünmeyen, duygusal, bağımlı, zayıf, yönetilen kadınlara; bağımsız, bireysel, yöneten, güçlü, sert gibi sıfatlar erkelere atfedilir. Türkçeye baktığımızda "bilim adamı", "adam gibi olmak", "toprak ana" gibi pek çok ifadede cinsiyetçi ayrımı görebilmekteyiz. Erkeklere olumlu ve pozitif özellikler veren dil kadınlara aynı şekilde davranmamıştır. Tüm bunlardan yola çıkan Fransız feministleri, dildeki bu söylemleri değiştirerek kadınların kurtulacağı sonucuna ulaşırlar. Dil ile ilgili yapılan tüm bu çalışmaların sonunda kadının ikincil konumu dile bağlanmıştır. Toplumsal, cinsel, ekonomik, siyasal yapılardan değil, dil nedeniyle kadın ikinci konuma düşmüştür tezi öne sürülür. Çünkü anlam çok önemlidir ve var olan anlamlara göre kadın hep ikinci plandadır.

Sonuç olarak kadın erkek arasındaki ilişkilerin ve genel olarak tüm toplumsal ilişkilerin dil aracılığı ile kurulup gelecek kuşaklara da dil ile aktarıldığını gören feministler dilin ne kadar önemli olduğunun ayırdına varmış ve dil üzerinde çokça çalışmışlardır. Fransız feminizmine göre bugün, toplumsal cinsiyete dair var olan kabullerimiz ve düşüncelerimiz dilden kaynaklanır. Çünkü kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisi kendini dilin içine ustaca gizlemiş gibidir. Fransız feministler buradan bir çıkarımda bulunarak mademki kadın ve erkek arasındaki güç dengeleri dilin içinde gizlidir o halde dilin yapısını değiştirmek gerekir düşüncesine sahiptir (Demir, 1997: 111-112).

Fransız feminizmi, ataerkilliğin temelinin dilde olduğunu düşünür. Bu nedenle dil alanındaki çalışmaları oldukça fazladır (Wriht, 2002: 50-84). Sosyal gerçekliği dil vasıtasıyla anlamaya çalışmışlardır. Fransız feministleri, Wittgenstein ve Lacan'ın dil konusundaki fikirlerinden çokça etkilenirler. Öyle ki Wittgenstien'in "dil oyunları kuramı"ndan yararlanılarak anlam, dil oyunlarına bakılarak çıkarılmaya çalışılmıştır (Magee, 2004: 106-151). Lacan, Ferdinand Saussure'un dil ile ilgili görüşlerini psikoanalize uygular. Ona göre insan, dil vasıtasıyla toplumun bir üyesi hâline gelir. Dile dayalı toplumsal ilişkileri içselleştiren birey, toplumun bir parçası olabilir. Bizim nasıl ve ne şekilde adlandırıldığımız ve çağırıldığımız doğduğumuz andan itibaren çevremizdeki insanlar tarafından belirlenir. Bu da bizim toplum içerisindeki ilişkilerimizi belirler. Dildeki kavramlar, toplumların onlara atfettiği değere göre anlamlandırılır. Bu kavramların hepsinin anlamı, değeri ve hiyerarşisi farklıdır. Dolaysıyla da dünyamızı anlamlandırabilmek ya da en temel seviyede anlayabilmek için dile ihtiyacımız vardır. Dil ile algıladığımız kavramlar, olaylar vb zamanla bilinçaltımıza işler (Wriht, 2002: 60-91). Ayrıca Lacan, Freud' un psikoanalitik teorisini yeniden yorumlamıştır. Bu yorumlar da feministleri etkiler. Bedenin toplumsal cinsiyet hâline dönüşmesinde psikoanalitik görüşten yararlanırlar. Freud'un psikanalizini ve Lacan'ın "öznelliğin toplumsal üretimi" düşüncelerini kullanmışlardır. Ayrıca post-modernlerin cinselliğin ve söylemin yapı analizlerini değerlendirme yöntemlerini kullanırlar. Bunların hepsinden yaralanan Fransız feministleri ataerkil ideolojinin köklerinin dilde yattığı sonucuna varır. Bu nedenle de dil üzerindeki çalışmalarını yoğunlaştırırlar (Demir,1997: 106-107). Sonuç olarak insan dilin sahibi değildir, insan dil sonucu ortaya çıkan bir yapıdır. İnsan, dili değil dil, insanı meydana getirir, derler.

Fransız feminizmi, kadın ve erkek eşitliğini sağalamaya çalışan düşünce akımlarına karşıdır. Onlara göre kadın ve erkek eşit değildir ve eşit olmamalıdır. Çünkü iki cins arasında büyük farklar vardır. Eşitlik çabası bir cinsin diğerinin önünde eğilmesini gerektireceğinden buna karşı çıkarlar. Farklılıklar onlar için son derece önemlidir. Farklılıklar ortaya konmalıdır ve bunun yolu da sadece kadın deneyimlerine dayanan bir kadın yazını ve konuşması ortaya çıkarmakla mümkündür. Böylece, anlam üreten mekanizmalar da alt üst olacaktır. Kadınlar, kendi dillerini ve yazınlarını oluşturmalıdırlar. Bir kadın söylemini de beraberinde geliştirmek zorundadırlar. Kadınlara has bakış açısı, gerek yazın alanına gerek günlük dile sokulmalıdır (Çaha, 2008: 60).

Metafor, sessizlik, dışlanma ve anlam sistemi kadının ikincilliğinin sebebi olarak Fransız feminist Irıgary ve Cixous tarafından irdelenir. Onlara göre kadının durumunun sebebi ekonomik, sosyal, politik vs değil logosun bizzat kendisidir (Çaha, 2008: 55-56).

Evrensel olana, indirgemeci yaklaşımların tamamına, totaliter düşüncelere, Aydınlanma düşüncesine karşı çıkarlar. Tek bir alana indirgenmiş konulardan ziyade her çeşit bakış açısının konuşulduğu, tartışıldığı ortamları isterler. Onlara göre her düşüncenin ve teorinin doğru olduğu bir yan vardır. Gerçeğe ulaşmada ve doğruları belirlemede her tür düşünce ve teoride doğru bir yan vardır. Bunların hepsi kullanılabilir. Yerel olana da genel olana da aynı derecede değer veririler. Aynı zamanda kadının zarafetini, duyarlılığını, estetiğini, uzlaşmacı tutumunu tüm kamusal alana yaymaya çalışmak da bir diğer arzularıdır (Donovan, 2014: 175-221).

Fransız feminizmi deyince genel bir yaklaşımdan bahsetmek zordur. Fransız feministlerini ayrı ve önemli kılan, dil konusundaki yaklaşımlarıdır. Dil ve edebiyat alanında feminist edebiyat eleştirisini başlatıp geliştirmekle en büyük katkıyı edebiyata yapmış olurlar. Feminist kurama en önemli ve büyük katkıları bu yönde olmuştur (Öztürk, 2011: 119).

1.6.9. Diğer Feminizm Yaklaşımları

Yukarıda anlatılan feminizm türlerinin yanında pek çok alt feminizm türü de vardır. Bunlardan biri "Siyah Feminizm"dir. Siyah feminizm, siyah kadınların sorunlarıyla ve deneyimleriyle ilgilenir. Feminizm sözcüğü yerine "womanizm ya da kadınizm" sözcüğünü tercih ederler. Womanizm sözcüğü ilk kez 1983 yılında Alice Walker

tarafından kullanılır. Walker bu terimin tüm kadınlara hitap ettiğini, zira feminizm teriminin sadece beyaz Batılı kadınları temsil ettiğini söyler (Warren, 2006: 567). Terim her ne kadar başlangıçta siyah kadınlar için kullanılsa da daha sonra sınıfsal ve ırksal tüm ayrımları ifade eden bir sözcük olarak kullanılır olmuştur (Şahin, 2009: 74). Bu terim daha sonra üçüncü dünya ülkeleri kadınları tarafından da feminizm yerine kullanılır. Çünkü onlar da feminizmin sadece Batılı ve orta sınıf beyaz kadınların mücadelesini ifade ettiğini düşünüp kendilerini kapsamadığı için feminizm terimini reddedip "womanizm"i kullanırlar.

Lezbiyen feminizm, feminizmin devrimci kollarından biridir. Lezbiyen feministler Marksist, sosyalist veya radikal feminizmi benimseyebilirler. Onlar feminizmin herhangi bir alanında boy gösterebilirler. Heteroseksüelliği, evliliği, aile yaşamını toplumun bir dayatması olarak görürler. Ancak heteroseksüel kadınlara da karşı olmadıklarını ifade ederler. Özgürlük için zemin oluşturmaya çalışırlar (Ramazanoğlu, 1998: 120-121). Lezbiyen feministlerle genel anlamda feministlerin kesiştiği tek nokta kadınların seçimlerinde özgür bırakılmaları ve toplum tarafından kadınların onaylanmasıdır (Tong, 2006: 191).

İslami değerler ve öğretiler üzerine kurulu olan feminizme "İslamî Feminizm" denir. Feminizm, Batı kaynaklı olduğu düşüncesiyle İslami değerlere bağlı Müslüman ülkelerde çok da kabul görmez. Bu nedenle Müslüman kadınlar hak arayışlarında feminist olarak nitelendirilmek istemezler. Verdikleri mücadelenin "kadın hareketleri" olarak anılmasını tercih edeler. Feminist olduğunu söyleyenler ise çok da takdir edilmezler hatta erkek düşmanı gibi yaftalarla dışlanırlar. Tüm bunlara rağmen Jennifer King, feminizmin Batıda çıkmasına rağmen Batılı bir fikir olduğunu reddeder (King, 2003: 10). İslami feministler, İslam dinini, bu dinin kaynaklarına dayanarak kadınlar lehine tekrar yorumlamaya çalışırlar (Bora, 2008: 65).

Ekofeminizm yani Çevreci Feminizm ise 1970' lerde Fransa'da doğup Amerika'da yayılan bir feminizm türüdür. Doğa ile kadını bütünleştirici bir yol izlerler (Şahin, 2009: 77). Onlara göre erkekler hem doğayı hem de kadını tahrip edip yok oluşa sürüklemektedirler. Hem kadın hem de doğa üzerinde egemen bir sömürü sistemi erkekler tarafından kurulmuş ve yaşatılmaktadır. Bu bakış açısıyla da hem kadınlara hem de doğaya sahip çıkmaya çalışırlar (Ramazanoğlu, 1998: 92). Kadın da tıpkı doğa gibi üretkendir. Ekofemistler de liberal, sosyalist vs diğer feminizm türleri içerisinde görülebilir. Eko-

feministlere göre doğanın korunması feminizmin bir meselesidir. İnsanların doğaya hükmetmesi engellenmelidir (Waren, 1997: 4). Ayrıca onlara göre doğa dişidir, üretken olan ve aynı zamanda da kadınlar gibi ezilen taraftır (Merchant, 1992: 184). Ortak amaçları doğayı ve kadınları erkek zulmünden kurtarmaktır.

"Ilımlı" ya da diğer adıyla "moderate" feministler ise Katolik kilisesinin ataerkil doğasını ve hiyerarşik düzenini reddeden genç kadınlar arasında ortaya çıkar. Katolik kilisesinin öğretileri ile kadınların tecrübelerini bir arada inceleyerek bu ikisinde dinî prensipleri aralar. Günlük yaşamın gerçeklerine, kadın hikâyeleriyle odaklanırlar. Holistik feminizm ise tersine, anne ve eş olarak kadının rollerini dinî kaynaklara başvurarak yüceltir. Ne kilisenin öğretilerine ne de ataerkilliğe karşı tavır almaz (Maloney, 2001: 64-69).

Pro-feminizm ise feminizmi destekleyen erkek taraftarları ifade eder. Kadın hakları konusunda kadınların yanında yer alıp onlara destek veririler. Pornografiye karşıdırlar (Brod, 1998: 206).

Reformcu feministler ise özgürlük yoluyla kadın ve erkek eşitliğini sağlamaya çalışırlar. Sistemi yıkmak değil, aksayan yönleri düzeltmekten yanadırlar. Amaç, tam bir eşitlik içerisinde sitemin devamını sağlamaktır (Gelb, 1989: 31).

Romantik feministler ise geleneksel kadınlık rollerin ve mesleklerin değerlerini fark ettirmeye çalışırlar. Kadın kültürü üzerine yoğunlaşırlar. Amazon feminizmİ ise kadınlar ve erkekler arsındaki fiziksel güç ayrımına karşı çıkarlar. Onlara göre kadınlar da erkekler kadar güçlüdür ve erkeklerin yapabildikleri her şeyi onlar da yapabilirler. Kadının fiziksel olarak güçsüz ve yardıma muhtaç olarak gösterilmesine karşı çıkarlar. Anarko feministler ise ataerkil sistemi ve bunun getirdiği hiyerarşik düzeni reddederler. Ataerkil sistemle birlikte devlet egemen güçlere de karşıdırlar. Kadınlar özgür olmalıdır onlara göre. Kadın kurtulursa tüm insanlık kurtulacaktır, görüşünü paylaşırlar. Trans-feministler transseksüeller tarafından oluşturulmuştur. İnsanların cinsiyetlerini kendilerinin belirlemeleri özgürlüğünü savunurlar. Erkek veya kadın olma haklarının yani bedenleri üzerinde söz söyleme haklarının ellerinden alınmasına karşıdırlar. Bu özgürlük için savaşırlar. Transseksüellerin gördükleri baskı, şiddet ve dışlanma ile savaşırlar. Essantialist feministlere özcü/esasçı feministler de denir. Gerek biyolojik gerek ruhsal olarak kadınların erkeklerle aynı veya erkeklerden daha üstün olduğunu düşünür ve savunurlar.

Bilgili, donanımlı, güçlü, kendine güveni olan, özgür, başarılı bir kadın modelini erkeğin karşısına koyarlar (Şahin, 2009: 80-83).

Yukarıda saydıklarımızın yanında pek çok alt feminist dal vardır. Bunların yanında feminizm; Fransız feminizmi, Türk feminizmi gibi içinde doğdukları ülkelerin adlarıyla da anılır. Ayrıca, feminizm; Müslüman feminizmi, siyah feminizm, üçüncü dünya feminizmi gibi din, ırk ve bölgeye göre de isimlendirilir (Sommers, 1994: 16).

1.7. Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet birbirinden farklı şeylerdir. Cinsiyet "Bireye üreme işlevlerinde ayrı bir rol veren ve erkek ile dişiyi ayırt ettiren özel bir yaradılış." olarak (TDK Türkçe Sözlüğü, 2011: 411) tanımlanırken kadın ve erkeğe toplum tarafından yüklenen anlamlar da "toplumsal cinsiyet" olarak tanımlanır. İngilizce'de ise "sex" (cinsiyet) ve "gender" (toplumsal cinsiyet) şeklinde iki ayrı sözcükle ifade edilir (Çelik, 2008: 8). Kişinin cinsiyeti, biyolojik olarak kadın ve erkek olma durumunu belirtir. Toplumsal cinsiyet ise toplum tarafından kadına ve erkeğe yüklenen roller ve bunların kişi tarafından içselleştirilmiş durumlarını ifade etmek için kullanılır.

Kişilerin kadın veya erkek olarak gösterdikleri biyolojik, fizyolojik özellikleri "cinsiyet" yani "sex"; kadın ya da erkeğin toplum tarafından belirlenen rolleri ise "toplumsal cinsiyet" yani "gender" olarak ifade edilir. Toplumsal cinsiyetimiz, içinde yaşadığımız toplum tarafından belirlenen rollerimizdir (Dökmen, 2006: 5). Bu rolleri yerine getirmemiz, toplum tarafından bizlerden beklenir.

"Bir ülkede yaşayan toplumun hayatını içine alan, temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, inandığı değerleri yansıtan folklor, hiç şüphesiz bütün toplumlar için tarihin çok eski dönemlerinden beri çok büyük önem arz etmiştir." (Kalenderoğlu, 2007: 2). İçinde var olduğumuz folklor davranış kalılarımızı ve düşüncelrimiz de etkilemektedir. Cinsiyet, kadın ve erkeğin biyolojik özelliklerini yansıttır. Büyüme sürecinde kişi, içinde bulunduğu toplumun kültürel yapısından etkilenerek toplumsal cinsiyet kimliğini oluşturur. İçinde yaşanılan toplumun uygun gördüğü toplumsal cinsiyet rollerimizi kazanırız. Doğumla birlikte getirdiğimiz biyolojik cinsiyetimizi toplumsal cinsiyet rollerimiz ve kimliğimizle tamamlarız. İçinde bulunulan toplumun kadın ve erkekle ilgili düşünceleri, o toplumun inanışları ve

değerlerinden etkilenerek oluşur. Bu düşünceler bazen kişiler tarafından sorgusuzca kabul edilip uygulanırken bazen de kişilerin düşünceleri ve eğilimleri ile örtüşmeyebilmektedir. Bireyin kendisi ile ilgili cinsiyet algısı ile toplumun beklentileri her zaman örtüşmeyebilir. Doğumdan itibaren kişiden beklenen, kadın ve erkek olmaya dair roller toplum tarafından bireye iletilir. Yapılması veya yapılmaması gereken bu kalıp davranışlar nesiller boyunca aktarılır (Kaçar, 2007: 7- 8).

Kadın, erkek, hem kadın hem erkek olanlar, baskın olarak kadın ama erkek özelliklerini daha çok taşıyanlar aynı şekilde baskın olarak erkek olan fakat kadın özellikleri taşıyanlar olmak üzere beş ayrı cinsten bahsedenler, biyolojik olarak kadın ve erkek olarak iki cins olduğuna karşı çıkarlar (Dökmen, 2006: 6). Toplumsal rollerimiz biyolojik kimliklerimize göre belirlenir. Ama bazen bu durumda da sapmalar olabildiği görülür. Bazen kadın gibi davranan erkekler bazen de erkek gibi davranan kadınlara rastlanabilir (Çelik, 2008: 14-15). Toplumlar tarafından geleneksel olarak kadınların dişi olduğu ve erkeğe ilgi duyduğu, erkeklerin de eril olduğu ve kadınlara ilgi duyduğu varsayılır. Ancak gerçekler her zaman böyle olamayabilir (Highleyman, 1997: 76). Toplum tarafından cinsiyet organlarına göre toplumsallaştırılırız. Cinsiyet kimliğimiz, bizim kendimizi kadın veya erkek olarak tanımlamamızdır ve çok küçük yaşlardan itibaren oluşturulmaya başlanır. Kadın ve erkek olarak, toplum tarafından insanlar için belirlenmiş rolleri kabulleniriz. Ancak bu durumdan sapmalar da yaşanabilir. Çünkü insanların psikolojik kabulleri de etkilidir. Toplum, cinsiyet rollerini bize sunar, buna uymamızı bekler ve uymadığımız durumlarda da cezalandırır. Ancak bu cezalandırma bile toplumda cinsel sapmalara engel olamamış transseksüel, biseksüsel, aseksüel gibi cinsel tercihler ortaya çıkmıştır. Cinsiyet kimliği ve cinsel kimlik farklı şeylerdir. Kişinin kendisini ruhsal ve davranışsal olarak kadın veya erkek hissetmesi ve ona uygun hareket etmesi cinsiyet kimliği iken, tercih ettiği cinsel eğilimi cinsel kimliğidir (Çelik, 2008: 15).

Toplumsal cinsiyet kavramı sosyolojiye Ann Oakley ile beraber girer. Oakley, cinsiyeti biyolojik olarak, kadın erkek ayrımı şeklinde tanımlarken toplumsal cinsiyeti de kadın ve erkek arasındaki toplumsal olarak eşitsiz bölünmeye gönderme yaparak ifade eder. Erkek olmanın ve kadın olmanın kültürel ideallerini belirtir aslında toplumsal cinsiyet kimliği (Marshall, 2005: 98).

Kadın ve erkeğin doğasında var olan özellikleri kültür farklı biçimlerde dönüştürür. Kültür, hangi topluma aitse o toplumun insanlarının düşünce ve yorumlarını yansıtır.

Cinsiyet ayrımı da durduk yere ortaya çıkmaz. Kültür tarafından ortaya çıkartılır (Agacinski, 1998: 36).

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farklılıklar Bahasin'e göre (2003: 2-4) şöyledir: Cinsiyet doğuştan gelir, toplumsal cinsiyet kültüreldir; cinsiyet biyolojikken toplumsal cinsiyet sosyo-kültürel olarak eril ve dişil özellikler, kadınlara ve erkeklere ait toplumsal roller ve sorumlulukları ifade eder; cinsiyet değişmez bir özellikken toplumsal cinsiyet zamana ve kültüre göre değişebilir; cinsiyet değiştirilemezken toplumsal cinsiyet değiştirilebilirdir. Toplumsal cinsiyet rolleri önce aile daha sonra da toplumun geneli tarafından bireylere öğretilir. Doğumdan itibaren çocuğun kız ya da erkek olma biyolojik özelliğine göre toplumsal rolleri de çocuğa öğretilir. Bu nedenle cinsiyet özelliklerinin ne kadarının biyolojik etmenlere ne kadarının toplumsal öğretilere bağlı olduğunu bilmek zordur.

Toplumsal cinsiyetimiz, içinde bulunduğumuz kültürün beklentilerine göre şekillenir. Farklı toplumlarda ve farklı zamanlarda kadın ve erkeklerden beklenenler değişebilir. Bu beklentiler farklılık gösterebilirler (Kaçar, 2007: 9). Çocuk yetiştirmede cinsiyete göre, aileler tarafından belirlenen davranış kalıpları değişik kültürlerde farklılıklar gösterir. Örneğin kız ve erkek çocukların doğumları Güney Asya kültüründe farklı karşılanır. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi burada da kız çocuk doğumu, üzücü bir olay olarak karşılanırken erkek çocukların doğumu kutlanır. Buna paralel olarak kız ve erkek çocukların bakımında da farklılıklar görülür. Kız çocuklarına kıyasla erkek çocuklar daha iyi beslenir, bakılır ve daha çok saygı ve sevgi ile büyütülür. Kız çocuklar içe dönük, uysal, evcimen yetiştirilirken erkek çocuklar dışa dönük, kendine güvenli, atılgan olmaya teşvik edilir. Kız çocukların oyunlarında da daha uysal ve evde oynayacakları oyunlarla ilgilenmesi beklenirken erkek çocukların sokakta; bisiklete binmek, ağaca tırmanmak gibi daha bedensel ve dış mekânda oynanan oyunlara yönelmesi beklenir. Oysaki kız çocuğunun da bu oyunları oynamasında, bisiklete binmesinde veya erkek çocukların bebeklerle oynamasında, evcilik oynamasında onları engelleyecek bedensel özellikler yoktur. Kızlar annelerine temizlikte ve mutfakta yardım ederken erkek çocukları bundan alıkoyan bedenleri değil toplumsal cinsiyete dair rol öğretileridir. Gerek kadınların gerek erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel olarak oluşturulduğu ve bunun biyolojik etkisinin daha az olduğu bir gerçektir (Bahasin, 2003: 4).

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği biyolojik farklar değil toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği açıktır. Buna sebep olan baş etken de ataerkilliktir. Ataerkil toplumda kadın güçten ve iktidardan ne kadar uzaksa erkek bunlara o kadar sahiptir. Elbette bu durum kadınların tamamen her şeyden yoksun olduğu anlamına gelmez. Çünkü eşit olmayan her toplumsal yapıda olduğu gibi ataerkil toplumsal yapıda da ezilenlerin katılımı olmadan sistemin devamı söz konusu olamaz. Hatta baskı altında olup ezilen bu grup arasında da çıkar sağlayanlar olabilir (Çelik, 2008: 14).

Talcolt Parson, aile analizleri yaparlar. Muhafazakâr toplumsal cinsiyet sosyolojisinin temellerini atan Parson, çekirdek ailenin gerekliliğini ve aileyi sağlam bir halde tutmak için toplumsal cinsiyet rollerine uyumu kolaylaştıran teknikler öne sürdü. Toplumsal cinsiyet ve aile merkezli araştırmaların odak noktası yine kadınlardı. 1960'ların sonuna doğru toplumsal cinsiyete yeniden ilgi artar. Bu kez de araştırmaların merkezinde Simone de Beauvoir'ın görüşleri yer alır. Kadınlara hükmedilmesi ve erkek egemenliği baş konulardan olur. Dolayısıyla kadınlara ve doğaya erkeklerin egemen olduğu kabulü oluşur (Connell, 1998: 58). 1970'lerdeki çalışmalar toplumsal cinsiyet olgusunun varlığını ispata çalıştı. Yani kadın ve erkek arasına toplumsal roller bakımından farklar olduğunu ve bunun biyolojik sebeplerle açıklanamayacağı ispatlamaya çalışıldı. Aynı zamanda bu amaçla yapılan çalışmalarda farklı kültürlerde toplumsal cinsiyet rollerinin farklılık gösterebileceği sonucuna ulaşıldı. Yine bu doğrultuda çocukların cinsiyetlerine bağlı olarak yetiştirilme biçimleri, kadın ve erkelerin istihdam şekilleri, aile ve gençlik kültürü ile ilgili araştırmalar yapılmaya başlandı. Diğer çalışma alanı ise ev içinde ve dışındaki işlerin cinsiyete göre nasıl paylaşıldığıydı (Marshall, 2005: 98).

Freud'un "Cinsiyet Üzerine" adlı araştırmasında cinsiyet, biyolojik ve psikolojik etmenlere dayandırılarak açıklanır. Erkek ve kadın, biyolojik özellikleri bakımından farklıdır ve aynı zamanda sosyal normların da etkisi altında kalarak oluşur. Toplumsal koşullar, çocuğu etkiler. Freud, çocukluk dönemdeki cinsel yasaklamaların bazılarının etken ya da edilgen cinsel kimlik belirlemede etkili olduğunu söyler. Kız çocukları için bu durum, her zaman edilgen olma durumundadır. Freud, kızların edilgenliğini ve erkeklerin etkenliğini de yine doğalarında bulunan cinsiyet özelliklerine bağlar (Freud, 1997: 92-93).

Cinsiyet anlayışımız 2 yaş civarında gelişmeye başlar. Kadın ve erkeği ayırt edebiliriz bu yaşlarda. 4 yaş civarında ise kendi cinsiyet kimliğimizi biliriz. Ancak cinsiyet kimliğimizin kalıcı hale gelmesi için 6 yaşını beklememiz gerekir. 5-6 yaşından sonra

cinsiyet kimliğimizi kalıcı olarak biliriz (Dökmen, 2006: 15). Bir bebek, toplumsal cinsiyetini bilinçsiz olarak öğrenmeye başlar. Doğduğu andan itibaren birtakım sinyaller alır. Giyinme, koku, davranış, saç biçimi gibi pek çok sinyal bebeğe ulaşır (Giddens, 2000: 100).

Belli bir yapı içerisinde, belli kalıplara göre hareket etmeye "rol" denir. Bireylerin toplumsal rolleri vardır: annelik, babalık, öğretmenlik… Bu rolleri bireyler toplumsallaşma süreci içerisinde kazanır. Kadın ve erkek olma rollerimizi bebekliğimizden itibaren kazanmaya başlarız (Çelik, 2008: 17).

Oyuncaklar, televizyon programları, giysiler, kitaplar kadın ve erkek arasındaki farkı vurgular nitelikte düzenlenmiştir. Kız çocuklar için yavru kedi gibi evcil hayvan oyuncakları uygun görülürken erkek çocuklar için kaplan gibi daha yırtıcı ve dışa dönük hayvanların oyuncakları uygun görülüp pazarlanır. Pembe renk kız çocuk giysilerinde, mavi renk erkek çocuk giysilerinde kullanılır (Giddens, 2000: 100). Toplumsal cinsiyete göre yapılan bu uygulamalar sitemin de devamını sağlamak içindir. Oysa kız çocuklarını kaplanla oynamaktan erkek çocukları bebekle oynamaktan alıkoyan bir durumları yoktur.

Toplumsal cinsiyetimize dair kalıp yargılarımız, toplum tarafından oluşturulur. Bu kalıp yargılara göre kadınlardan eş ve çocuklarının bakımını, ev işlerini yapmaları beklenirken erkeklerden de eş ve çocuklarının geçimini temin etmeleri ve onları korumaları beklenir. Aynı şekilde kadınların daha nazik, kırılgan, hassas, duygusal, korunmaya muhtaç, fedakâr olmaları beklenirken erkeklerin de duygusal açıdan kadınlara göre daha güçlü, çalışkan, korkusuz olmaları beklenir. Kalıp yargı; kişilerin herhangi bir nesne veya kavram ile ilgili sahip oldukları bilgi, duygu ve düşüncelerin tamamıdır. Çoğu zaman kalıp yargılamalarımıza göre hareket ederiz çünkü bu bize kolaylık sağlar. Düşünmeden, araştırmadan var olan bilgilerimize göre kararlar almak işimizi kolaylaştırır. Kalıp yargılarımız ailede ve toplum içerinde oluşur (Çelik, 2008: 19-209). Kalıp yargılar aile, arkadaş ve tüm çevremiz tarafından onaylanmamızı sağlar ve takdir edilmemizde yardımcı olur; topluma dâhil olduğumuzu hissettirir, bazı davranışlarımızı haklı çıkarmakta yardım eder. Kalıp yargılar kolay değiştirilemez (Dökmen, 2006: 98).

Toplum tarafından erkeklerden beklenen kamusal alanda yer almaları ve akılcı davranmalarıdır. Duygusal davranışlar sergilememelidir. Kadınlar ise ev içinde akrabalık ilişkileri içinde kalmalıdır. Ekonomi, politika gibi alanlar erkeğin alanlarıdır; ev, yemek,

akrabalık ilişkileri, duygusal alanlar kadınların işidir (Davidoff, 2002: 235). Kadınların ev içerisinde çocukları ve aileleri ile sınırlı alanda kalan duygusal kişilikler olmaları beklenir (Donovan, 2014: 161). Toplum tarafından kişilere sunulan roller, kimliklerine uygun olarak benimsenir. Bu rollere göre kadın ev içinde, erkek kamusal alanda yer alır. Bu durum bireylere doğal bir sonuç olarak benimsetilir. Ancak kadınlar çalışma hayatında da yer alır. Bu durum toplumun onlardan beklentilerin değiştirmez. Çalışan kadının da aynı şekilde çalışmayan kadınlarla aynı cinsiyet rollerini benimseyip aynı işleri yapmaları beklenir. Bu nedenle de kadınlar ev sorumluluklarını aksatamayacakları meslek seçimlerine yönlendirilirler (Kaçar, 2007: 17).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının buyurgan ve tanımlayıcı olmak üzere iki bileşene sahip olduğu düşünülür. Tanımlayıcı kalıba göre kadın, hassas bir yapıya sahip olmalıdır. Öte yandan buyurgan kalıp yargılara göre, itaat etmelidir. Yapılan araştırmalarda yetişkinlerin toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kadınlar için ve erkeler için şu özellikler taşıdığı saptanmıştır: paylaşımcı, katılımcı, duygusal, merhametli, ilişki yönelimli, sürekli sızlanan, korkak gibi nitelikler kadınlara atfedilirken; cesur, başarı yönelimli, bağımsız saldırgan, aşırı güven dolu, aktif niteliklerin ise erkekler için düşünülen cinsiyet kalıp yargıları olduğu görülmüştür. Kadınsı ve erkeksi olmaya dair bilgileri bebekliğimizde almaya başlarız. İki yaş civarında çocuk kendi cinsiyetini fark eder. Ayrıca yetişkinlerin de cinsiyet özelliklerini ayrıt etmeye başlar. Daha sonraki dönemde yani iki yaş sonrasında ise kendi cinsiyetine dair oyuncakları seçmeye başlar. Bazı kişilik özellikleri ile cinsiyeti bağdaştırmayı beş yaş civarında öğrenir. Yapılan araştırmalarda çocukların iki yaşından itibaren kadının paylaşımcılığını erkeğin ise etkinliğinin farkına vardığını öne sürer. Çocuklar erkek çocukları daha güçlü ve hızlı kız çocuklarını ise konuşkan, ev işleri yapabilen ve bu işlere yatkın olarak görme eğilimindedirler (Dökmen, 2006: 97).

Toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik üzerinedir. Var olan toplumsal yapıyı adil bulmazlar. Değiştirmek isterler. Öte yandan mevcut sistemi doğru bulup bu toplumsal yapıyı desteklemek için de aynı çalışmaların yürütüldüğü görülür. Sistemi uygun bulup devam ettirmek isteyenler; kadın ve erkeklerin doğuştan getirdikleri özelliklerin bir sonucu olmadığını, toplumsallaşama sonucu olduğunu kabul etmekle beraber devam etmesinde bir mahsur görmezler (Connell, 1998: 58).

Toplumsal cinsiyet rollerinin, toplumsal düzenin bir gereği olduğunu düşünmek aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin değişimi için toplumsal düzenin değişmesi

gerektiği gerçeğini de kabul etmek demektir. Bir başka bakış açısıyla bakarsak var olan düzenin devam etmesi, bu düzenin kadın üzerindeki egemenliğinin devam etmesini istemekle aynı anlama gelebilir (Kaçar, 2007: 8).

Toplumsal cinsiyet konusuna iki tür eleştiri vardır. Bunlardan birisi cinsler arasında toplumsal cinsiyet kimliği dışında biyolojik bir fark olduğunu reddetmeleri ile ilgilidir. Bu Foucaultcu yaklaşımdır. İkinci eleştiri ise toplumsal cinsiyetin, gücün ve iktidarın kimin elinde olduğuna odaklanması üzerinedir (Marshall, 2005: 16). Kadın kurtuluşu için mücadele veren örgütler, iktidarın el değiştirilmesi ya da yıkılmasını önerirler. Ancak iktidar çerçevesinde dolanan bu yaklaşım toplumu ikiye bölücü niteliktedir (Connell, 1998: 59-62).

1.8. Feminist Kuram ve Feminist Edebiyat Eleştirisi

Feminizm ve feminist kuram birbirilerinin yerine kullanılmalarına karşın bu iki kavram arasında fark vardır. Feminist kuram, feminist hareketten doğmuştur (Alptekin, 2006: 13). 1960'lı yılarda oluşmaya başlayıp 1970'lerde sosyal bilimlerde etkisini göstermeye başlayan bu kuramın amacı kadınların, erkekler tarafından oluşturulmuş ve biçimlendirilmiş yaşam tarzlarını, düşünce kalıplarını, dillerini hatta tarihlerini araştırmak ve geliştirmektir. Kuram, feminist hareket içerisinde bulunan bazı kadınların üniversitelere girmesi ile gelişmiştir denilebilir. Kadınların hak arama mücadelesine sosyal bilimler de artık kayıtsız kalamamıştır. 1970'lerde sosyal bilimlerin neredeyse her dalında kadın çalışmaları başlamıştır. Disiplinlere kadın bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır (Tekeli, 1995: 30-31). Kadın gözüyle, bilimsel alanda var olan bilgiler sorgulanmaya başlanmıştır. O güne kadar erkekler tarafından oluşturulmuş bilimsel bilginin doğruluğu veya bakış açısındaki tek yanlılık ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kısacası kadınlar var olan bilgiyi yeniden, kadın bakış açısıyla okumaya başlamışlardır. Çakır ve Akgökçe'nin ifadesiyle (1996: 307-309) "*Kadınlar, feminist kuram ile bilimi, erkeklerin yalnızca kendi deneyimlerini tanımladıkları bir alan olmaktan çıkarmak istemektedirler*". *Başka bir ifadeyle "Kendilerine ait deneyimleri görünür kılmak, bilgi konusunda hak iddia etmek için kendi adlarına bilgi üretme çabası taşımaktadırlar.*" (Alptekin, 2006: 13). Yani feminist kuram ne yapar? Kadınların politik, sosyal, ekonomik hak arayışlarını, gerek kamusal alanda gerekse özel alanda karşılaştıkları zorlukları ele alıp kadın konusunda her alanda sistematik olarak değerlendirir.

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan anacak bir süre sessizliğe bürünen feminist akım 1960'larda tekrar canlanır. Bu dönemin feministleri ile artık, feminizm kuramsal bir boyut kazanır. Feminist kuram ve feminist eleştiri; gebelikten korunma, gebelik, annelik, eşit işe eşit ücret, evlenme-boşanma ile ilgili haklar, şiddet gibi pek çok konuyu ele alır. Kadınlar, tüm dünyada ataerkil sistem içerisinde bazı sorunlar yaşayınca ve bunlarla mücadele edince feminizm de doğal olarak bir kurama dönüşme ihtiyacı duyar. Feminist kuram ve feminist eleştiri çerçevesinde adımlar atılır (Şahin, 2009: 95-96).

Feminist kuramcılar, içinde yer aldığı bilim dallarına yeni bir bakış açısı getirmişler, hâkim söylemleri etkilemişlerdir. Bilimsel bilginin içeriğinin sorgulanmasına ve bu bilginin ne denli cinsiyetçi bir yaklaşımı olduğunun fark edilmesini sağlamışlardır. Bilimin objektifliği, ilk sorguladıkları şey olmuştur. Sosyal bilimlerde geçerli yöntemler aramışlar, var olan yöntemlerin tartışmaya açılmasını sağlamışlardır (Alptekin, 2006: 14). Tüm bunlar üç aşamada gerçekleşmiştir: İlk olarak erkek egemen ideoloji ile mücadele etmişlerdir. Kadın çalışmalarının kuruluş aşaması da denebilecek bu evrede, sosyal bilimlerde erkek merkezli yönelim eleştirilmiştir. Sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarla kadınları tarih, ekonomi ve toplumsal alanlarda görünür kılan çalışmalar yapılmıştır. İkinci aşamada ise kadınların ezilmişliğinin nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada Liberal, Marksist ve Varoluşçu feminist kuramlar ortaya çıkmıştır. Üçüncü aşama ise 1980'lerde ortaya çıkmış ve bu dönemde artık, toplumsal cinsiyet çalışmaları başlamıştır. Tüm bu gelişmelerle birlikte kadın deneyimlerine dayalı bir kuram oluşturmaya çalışan feminist teorisyenler zamanla kendi içlerinde alt dallara ayrılırlar çünkü farklı kadınlar ve bunların farklı deneyimleri söz konusudur. Zaman ve mekâna göre farklılık gösteren kadınların durumu; ırksal, sınıfsal ve kültürel pek çok etkene göre değişkenlik göstermektedir. Dolaysıyla tek bir feminist kuramdan söz etmek mümkün olamaz (Kandiyoti, 2015: 126-133). Feminizm çeşidi kadar feminist kuram vardır denilebilir. Christine Flynn Saulner: "liberal, radikal, sosyalist, lezbiyen, kültürel, ekofeminist, kadıncı, postmodern ve küresel" olmak üzere feminist kuramı dallara ayırır (Saulnier, 1996: 5).

Feminist kuram; kadınların yaşam deneyimlerini, bu deneyimlerin nasıl ve neden oluştuğunu araştırır. Cinsiyet eşitsizliğinin nedenini bulmaya ve bu eşitsizliğin nasıl giderileceğine dair çalışmalarda bulunur. Güç ilişkileri, cinsiyet politikası gibi konular odak noktalarını oluşturur. Kadınları ilgilendiren tüm konular ve kadın hakları ilgi

alanlarıdır. Cinsiyetçiliği analiz eder, ataerkilliğe karşı yöntemler oluşturur. Asıl amaçları kadın merkezli çalışarak, kadınların sorunlarını tespit edip, kadının toplum içerisindeki konumunun nasıl olduğunu belirleyip toplumsal çalışmalara ışık tutmaktır. Tüm bu çalışmaları, kadın bakış açısından yapar. Erkek egemen toplumsal yapıyı eleştirir. Her şeyde olduğu gibi bilimde de erkek egemen bir metodoloji olduğunu düşünürler ve bunu yıkıp "feminist bir metodoloji" oluşturmaya çalışırlar. Genel olarak bilimsel, hukuksal, eylemsel mücadelelerini toplumsal ve siyasal alanda kadınlara uygulanan baskılara karşı verirler (Suğur, 2006: 7-9). Sonuç olarak feminist kuram, tarihi boyunca temelde aynı şeyleri ister ve savunur: kadınların toplum içerisindeki konumunu düzeltmek ve yükseltmek, erkeklerin sahip oldukları tüm haklardan eşit olarak yararlanabilmek ve kadıların üzerindeki baskıyı ortadan kaldırabilmek.

Feminist kuramın ortaya çıkmasındaki temel amacı Kökalan (2002: 29) şöyle açıklar: "*Kadınların erkekler tarafından biçimlendirilmemiş yaşam ve düşünce tarzlarını, dillerini araştırmak, geliştirmek ve bütün bunların gerçekliğini erkekler tarafından biçimlendirilmemiş yaşam ve düşünce tarzlarını, dillerini araştırmak, geliştirmek ve bütün bunların gerçekliğinin erkekler tarafından kabul edilmesini sağlamaktır.*"

Feminist kuram, cinsiyet eşitsizliğini anlamaya çalışır. Cinsellik, cinsiyet ilişkileri ve güç üzerinde incelemeler yapar. Bunları anlamaya çalışır. Kadın hakları üzerinde durur. Kadınları ilgilendiren her konu üzerinde çalışır. Toplumsal ilişkileri eleştirir ve eleştirilmesine ortam hazırlar (Beasley, 1999: 26).

Feminist kuram kadını üç açıdan inceler: Kadının toplum içerisindeki konumunu ele alır, toplumdaki her şey kadın bakış açısından incelenir, kadının var olan sistem içerisinde daha iyi bir yere oturtmak ve kadın için daha güzel bir yaşam oluşturmak için incelemeler yapar (Özkalp, 1995: 36).

Kadınların yaşadıkları sorunlar, kadın hareketlerini ve feminizmi ortaya çıkarır. Kadınların haklarını gerek özel gerekse kamusal alanda savunmaları da bir kurama dönüşmek ihtiyacı duyar. Böylece verilen mücadele bir kuram çerçevesinde feminist eleştiri ile incelenip yoluna bu şekilde devam eder. Feminist kuram ve feminist eleştiri iç içe geçmiş bir görünüm arz eder. Feminist eleştiri kuramsaldır, feminist kuram ise sık sık eleştiri yapar. Aslında ikisi iç içe geçmiş bir şekilde çoğu zaman birlikte hareket ederler. Her ikisi de kadının toplum içerisinde erkeğe nispeten geri planda kalmasına ve kadına

karşı yapılan yanlışlıklara karşı tavır alır. Feminist eleştirmenler aile içi şiddet, tecavüz, cinsel baskı gibi pek çok evrensel kadın sorununa karşı dururlar. Kadınların cinsel hakları, doğum-kontrolü, annelik, iş yaşamı, evlilik, boşanma gibi pek çok alanda da kadınları savunurlar. Dünya çapında genel bir feminist kuram yoktur. Toplumlar ve politik görüşler sürekli değişir. Dolayısıyla feminist kuram ve feminizm değişir. Ayrıca çeşitlilik gösterir. Bütünlükten uzaktır bu nedenle. Gerek feminizm ve feminist kuram gerekse feminist eleştiri çeşitlilik gösterir. Tek tip değildir. Felsefe, sosyoloji, tarih, antropoloji, coğrafya, hukuk, edebiyat gibi pek çok alan feminist kuramın çeşitlenmesine yardımcı olur. Aynı zamanda gelişimini etkiler (Şahin, 2009: 86-87). Kadın çalışmaları ortaya çıktığı ilk günden bu güne disiplinler arası olma özelliğini korur (Jackson, 1998: 7).

Feminist kuram sayesinde kadın erkek tartışmaları bilimsel bir seviyeye taşındı ve tartışıldı. Kadınların ikinci planda kalışıyla nasıl hesaplaşılacağı sorusu 1970'ler ve 80'lerin başında feminist kurama yöneltilen belki de tek soruydu. Feministlerin pek çoğu bu sorunun cevabını Marksizim'de aradı. Bunlar daha sonra Marksist-sosyalist feministler olarak adlandırıldılar. Bazıları da radikal feministlerdi. Feminizm çeşitli olduğu için feminist kuram ve feminist eleştiri de çeşitlidir. Tek bir feminist kuramdan bahsedilemez. Her feminizm türü kendi feminist kuramını meydana getirmiştir. Dolayısıyla da liberal feminist kuram, kadın-erkek arasındaki eşitliği sağlamaya çalışır. Marksist feminist kuram, kapitalizme savaş açarak kadını kapitalist baskıdan kurtarmaya çalışır. Radikal feminist kuram ise ataerkil değerlere karşı savaşır. Lezbiyen feminist kuram, kadınların her alanda erkelerden üstün olduğunu savunur. Post-feminist kuram ise farklılıkları dikkate alarak o güne kadar kabul edilmiş tüm görüşleri reddederek sadece kendi doğrularını kabul ederler. Sosyalist feminist kuram ise kadın erkek ilişkilerini çözümleyip kadının üzerindeki baskının nedenlerini bularak yok etmeye çalışır. Erkek egemenliği ile her alanda mücadele eder (Jackson, 1998: 12).

Kadınların ekonomik olarak erkeğe bağlı yaşaması feministlerin üzerinde durduğu temel sorunlardandır. Marksist-sosyalist feministler bu durumdan kurtulmanın yolunu kapitalizme savaş açmakta buldular. Kapitalizmi bu durumun sebebi olarak gördüler. Aynı zamanda aile kurumu ve evlilik de karşı oldukları diğer alandır. Onlar için tek çözüm kadının çalışma hayatına katılması ve ev işlerinden azad olmasıdır. Evlilik kurumu ve aile yaşamına acımasız eleştirilerde bulunurlar. Karın tokluğuna ev işlerini halleden, çocuk doğurup onları büyüten kadınların fahişelerle aynı olduğunu iddia ederler. Şiddet, tecavüz,

yeniden üretim hakları, ensest ilişkiler, fahişelik 80'li yıllarda ele alınır; pornografi, özellikle çocuk pornografisi 90'lı yıllarda ele alınmaya başlanır. Çevreciler, yeşiller, barış hareketleri de feministlerin desteklediği ve bağlantılarının olduğu alanlardır. Kadın sünneti (Afrika'da görülen) kızlık zarının bozulması konuları da ilgilendikleri diğer konulardandır. Feminist kuramlar genel olarak şunları amaçlar: Kadınların gelenekselleştirilmelerine karşı çıkarlar. Kadının değersizleştirilmesini reddederek gereken değerin kadına verilemesini isterler. Kadının neden değersizleştirildiğinin sebeplerini ve altında yatan asıl gerekçleri araştırırlar (Şahin, 2009: 90-97).

Gilman' göre (1898: 5, 18-66) "*Dişinin besin için erkeğe bağımlı olduğu ve ayrıca cinsel ilişkilerini de ekonomik bir ilişki içinde yürüttüğü tek hayvan türü insandır*." Gilman, cinsel ilişki ile ekonomik ilişkinin birbirine bağlı olduğunu savunurken bu bağlılığın nedenini doğaya bağlamaz. Çünkü kadın her zaman erkeğin korumasına ve onu beslemesine ihtiyaç duymaz. Yalnızca gebelik, doğum ve emzirme dönemlerinde yardıma ihtiyacı vardır. Yaşamak için tıpkı hayvanların dişisinin yaptığı gibi erkekle birlikte mücadele edebilir. Kadının ekonomik açıdan bağımlı olması, onun gelişimini engelleyen en önemli sorundur. Kadın; ev işleri yapmak, annelik yapmak, erkeği cezp etmek ve elinde tutmak gibi işler dışında işler de yapabilir. Bunları keşfetmelidir, kişisel gelişimini engellememelidir. Pasif bir köle değildir. Efendisini memnun eden kadın en mükemmel kadın değildir. Ekonomik kazancını bu yolla elde etmemelidir. Ona göre de evlilik bir çeşit fahişeliktir.

Mary Roberts Smith Coolidge'nin 1912 yılında yazdığı "Neden Kadınlar Böyle?" adlı eseri feminist kuram açısından önemlidir. Yazar burada özel yaşam ile kamusal yaşam üzerinde durur. Annelik ise üzerinde durduğu diğer bir konudur (Şahin, 2009: 91). Kendinden önceki dönemde eve kapatılan kadın ile kendi dönemindeki kadının durumunu karşılaştırır. Evde hapsolmuşken kamusal yaşama dâhil olarak özgürlüğüne kavuşan kadının yaşamı anlatılır. Bir önceki yüzyılda tamamen eve kapalı olan kadın, eğitimini de evde almaktadır. Collidge kendi çağının kadınlarını, akademik olarak tanımlarken kendinden öncekilerin ise tamamen özel yaşamla sınırlı olduklarını söyler (Coolidge, 1912: 8). Coolidge bir akademisyendir. Bir akdemiysen titizliği ile özel yaşamın her detayını gözlem altına alır. O, kızların ve erkeklerin farklı yetiştirildiğini, bunun da yanlış ve gereksiz olduğunu vurgular. Kız ve erkek çocukların oyunları bile farklıdır. Erkek çocuklar daha çok dış mekânda yapılan bisiklete binme, yüzme, futbol gibi oyunları oynarken kızlar

ise daha çok evde oynanan evcilik, dikiş, bebeklerle ilgili aktivitelerde bulunurlar, der. Erkeler çocukluklarından beri kamusal alanda kızlar ise özel alandadır. Ancak yüzyılın başında dokuma sanayinin gelişimi ile kamusal alanda çalışma yaşamının içine giren kadının hayatında değişiklikler olacaktır. Kadınlar artık erkek desteği olmadan hayatta kalabilecektir. Bu da onları özgürleştirecektir. Ancak, bu özgürlük evden işe şeklinde kısıtlı olur kadın yine özel yaşam sınırları içinde kalır. Ona göre kadınlar akılsız, tembel ya da yeteneksiz olduklarından değil fırsat verilmediğinden sadece ev içindeki işlerle sınırlı kalmıştır. Erkeklerle aynı olanaklar kadınlara verilirse başaracaklardır. Yazar ayrıca, evlilik yaşamına karşı değildir. Hatta mutlu ve iyi bir evlilik için kadınların bir parça erkeksileşmesi, erkeklerin ise kadınsılaşarak işlerin ve hayatın paylaşılmasını önerir. Colladge, kadınlara açık olan tek kariyerin evlilik olmasını eleştirir. Erkeklerin, kafası çalışan kadınları eş olarak istemediklerini bu nedenle de kadınların bir süre sonra akıllı olmayı bıraktıklarını söyler. Çünkü akıllı kadınlar erkekleri cezp etmemektedir. Kendi dönemini; bir önceki yüzyıldaki abartılı kadın imajından, dengeli kadın imajına geçiş dönemi olarak nitelendirilir. Yol alındığını ancak yeterli olmadığını da ifade eder (Coolidge, 1912: 7-347). Böylece feminizm ilk dalı olan liberal feminizm kuramlaşma yoluna girer. Feminist kuramın temelleri Gillman ve Colidge ile atılır.

Feminizmin gelişiminde süreli yayınlar da feminist kuramın tartışıldığı platformlar olur. Bunun başlangıcı 1970'li yıllarda gerçekleşir. "Sings" (Amerika-1976), "Questions Feministes" (Fransa-1977) "M/F" (İngiltere-1978), "Women's Studies İnternational Quarterly" (Uluslararası-1978), "Feminist Review" (İngiltere-1979) gibi dergilerde Heidi Hartman, Adrienne Rich, Catharine MacKinnon, Nancy Chodorow, Christine Deply, Monique Wittig ve Mchele Barrett'in yazıları yayınlanır. Feminist kuramın gelişimine bu dergiler katkıda bulunur (Jackson; Jones, 1998: 5). 1990'larda ise Genders ve Diffrens dergileri yine bu anlamda önemli dergiler olur (Humm, 2002: 45).

Radikal feminist kuram 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Amerika'da gelişir. Savaş karşıtı gösteriler ve medenî hak talepleriyle kadınlar eylemler yaparlar. Bu eylemleri birlikte gerçekleştirdikleri erkek yoldaşlarından gördükleri aşağılayıcı davranışlar onları farklı bir bilince götürür. 80'lere gelindiğinde ise "Womanizm" ile renkli derili kadınların feminist söylemleri çeşitliliği arttırır. Ardından gelişen post-modern feminist dalga ile farklılıklar, özgürlükler artar. Irk, din, dil, cinsel farklılıklara saygı gösterilmesi ve özgürlük temaları görülür (Donovan, 2014: 267- 351). 90'lı yıllar genel anlamda kadınların

pek çok hakkının elde edildiği yıllardır. Bu nedenle kadınlar artık insan hakları için mücadeleye başlarlar, feminist çalışmalar duraklama dönemine girer. 1995'lerde Rebeca Walker ile birlikte üçüncü bir feminist dalga yaşanır. Feminizmin duraklama döneminde, üniversitelerde akademik hayata atılan pek çok feministin kadın sorununu akademiye taşımları bu uyanışın sebeplerindendir denebilir. Kadın çalışmaları disiplinler arası bir alandır. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji, tarih, siyaset bilim gibi pek çok alan, kadın çalışmaları yapar ancak hiçbiri kadın çalışmalarını kendi alanına mal edemez. Her alanda kadın çalışmaları yapılır (Şahin, 2009: 100-101).

Feminizm, ortaya çıktığı ilk günden bugüne toplumsal bir hareket olarak pek çok kazanım elde etmiştir. Çoğu zaman erkek düşmanı, lezbiyen, militan kadınlar olarak nitelendirilseler de mücadelelerinden vazgeçememişlerdir. Bu mücadeleler bazen Andrea Dworkin, Adrienne Rich, Susan Griffin ve Nancy Hartsock gibi isimlerle varoluşçuluk ekseninde, bazen lezbiyen ve gay ekseninde, bazen post yapısalcılık bezen de post sömürgeci bakış açısıyla çok çeşitli yollarla meydana gelen bir mücadele olmuştur (Corsani, 2007: 111). Her şekilde kadın çalışmalarına hizmet edilmiştir.

Her ülkenin kendine ait bir feminist bakış açısı vardır. Feminist eleştiri Fransız, Amerikan ve İngiliz olmak üzere üç ana yapıda sınıflandırılır genel olarak. Bunlar üç aşağı beş yukarı benzer olan sorunları, farklı açılardan değerlendirip bu sorunlara çözüm bulmaya çalışırlar (Fox, 1995: 305).

Feminist edebiyat eleştirisinin tanımı ise şöyle yapılır: "*Cinsiyet ile edebî biçem arasındaki etkileşimin sistematik bir açıklamasını yaparak, iktidar ve cinsel ayrımlarla ilgili genel sorunları içeren dil konusundaki meselelerden açıkça ve özgürce söz eden eleştiridir."* (Humm, 2002: 22).

Yazın dünyasında da kadın pek çok yerde haksızlığa uğramış, cinsel bir nesne olarak kullanılmış, sömürülmüş, çeşitli sebeplerle yıpratılmış, küçük görülmüş kısacası gerçek hayatta olduğu gibi çile çekmiş ve haksızlıkla karşılaşmıştır. Kadınların karşılaştıkları bu durumlar genellikle erkek yazarların eserlerinde görülmüştür. Bu durum da netice olarak bir feminist edebiyat eleştirisini ortaya çıkarmıştır (Barry, 2002: 121). Feminist Edebiyat Kuramı, feminizmin 1960'lı yıllarda tekrar canlanması ile birlikte ortaya çıkar. Feminizm, akademik boyutlarda ele alınmaya başlayınca ve akademide popüler çalışma konularından olunca edebiyat eleştirisi alanına da yeni bir çalışma alanı

olarak feminist edebiyat eleştirisi girer. Esasen edebiyat eleştirisi 1960'ların sonlarına görülmeye başlar. 1970'lerde emekleyen feminist eleştiri 1980'li yıllara gelindiğinde yürümeye başlar. 1980 sonrasında ise artık koşmaya başlar. Elbette 1960'lı yıllardan önce de feminist eleştiri vardı. Örneğin Marry Wollstonecraft, "Kadın Hakları Savunusu"nda (1792), J. J. Rousso'nun Emile adlı eserini eleştirmiştir. Yazar bu eserinde ayrıca "Women and Labor"ı (1911- Olive Schreiner) da eleştirir. Ancak, 1960'lardan sonra feminist edebiyat eleştirisi kuramlaşır (Şahin, 2009: 111-112).

Kadının ataerkil sistem içerisindeki ezilmişliği edebiyat alanında görülür. Aynı baskıları, dışlanmışlığı, ezilmeyi, sömürüyü yazın alanında görür kadınlar. İşte tüm bunların tamamı feminist eleştirinin konusu olur. Feminist eleştiri temelde üç şekilde yol alır: Kadın imgesini inceler, erkek yazarların esrelerinde 2. Kadın yazarları inceler. 3. Güzel olan şeyleri edebiyat içinde standartlaştırmak için eleştiri yapar (Register, 1989: 2).

Feminist kuram ve eleştiri edebiyat alanında çeşitli yaklaşımlarda bulunur. Feminist edebiyat eleştirisi metinleri feminist bir bakış açısıyla görmemizi sağlar. Gerek okur gerekse yazar boyutundan, metinlerin feminist kuramla incelenmesi, metin analizinde önem arz eder. Farklı yaklaşımlar, farklı düşünceler kısaca metinler farklı bir boyut katar. Okur olarak ve yazar olarak kadına yönelik edebiyat eleştirisi yapılır. Feminist eleştirin pek çok biçimi ve buna bağlı olarak da pek çok amacı vardır. Bir kısmı erkek egemen kültürle yoğrulmuş kadın yazarların eserlerini tekrar ortaya çıkarır ve bunları inceler. Bir kısmı da erkek yazarların eserlerini inceleyerek bu eserlerde kadının nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalışır. Edebiyata feminist eleştirisel yaklaşımın görevleri şunlardır: Kadınları, edebiyatın başlangıcından beri ataerkil bir yapıda erkek kurumu olduğu konusunda uyarmak; bu erkek kurumunun ataerkil kadın imgelerinin bir sonraki kadın kuşağına geçmesini sağladığını göstermek; edebiyatın ataerkil bir erkek kurumu değil bir toplumsallaşma kurumu olduğunu göstermek; bu kurum ile her iki cinse ait rollerin denk bir şekilde topluma sunulmasını sağlamaktır. Metinleri farklı bir gözle görmememizi sağlar feminist edebiyat eleştirisi. Metinleri feminist yaklaşım ile inceler ve farklı boyutlar ve farklı düşünceler ortaya çıkarır. Bu nedenle kuramsal bir feminist eleştiri yazın alanı için önemlidir. İster okur bazında ister yazar bazında olsun feminist edebiyat eleştirisi metinlerin analizinde oldukça önemlidir (Şahin, 2009: 103-112). Feminizm öncesi ve feminizm sonrası metinler tekrar ele alınarak irdelenir. Adrienne Rich'in "tekrar bakma,

yeni gözlerle görme, yeni eleştirel bir yöntemle eski bir metne girme hareketi adını verdiği şey edebi revizyonizm"dir (Heilman, 2004: 2).

Elein Showalter'a göre (1985: 25-37) iki tür feminist edebiyat eleştirisi vardır: Okur olarak ve yazar olarak kadına yönelik eleştiri. Okur olarak kadın, edebiyatın eril ürünlerinin okuyucusudur. Erkek yazarlar tarafından yazılan eserlerdeki kadın tiplerini ve imgelerini, kadınların nasıl ele alındıklarını, nasıl yansıtıldıklarını ele alır. Kadınlarla ilgili bu metinlerde verilen hipotezler ve cinsel kodlar konusunda incelemeler yapar. Bu incelemeleri açığa çıkararak kadını uyarmak ister. Metne dönük kavrayışları değiştirmek amacını güder. Erkek yazarların eserlerindeki stereotipileri yani değişmez kadın imgelerinin neler olduğunu, bunların neyi simgelediğini ortaya çıkarmaya çalışır. Metinlerde kadınlar konusunda eksik bırakılanları, yanlış anlatılanları ortaya çıkarmayı amaçlar. Yazar olarak kadına dönük feminist edebiyat eleştirisi de ikinci yöntemdir. Öncelikli amaç, olmadığı kabul edilen bir kadın yazını ortaya çıkarmaktır. Kendini kanıtlamış veya kanıtlamamış; gündemde olan veya unutulmuş; popüler veya kenarda köşede kalmış kadın yazarların eserleri ortaya çıkarılarak incelenir. Unutulmuş, fark edilmemiş, kenara itilmiş olanlar gün ışığına çıkarılırken diğerlerinin eserleri de tekrar mercek altına alınır. Yazar olarak kadınların ortaya çıkardıkları ürünlerin neler olduğu, bu ürünlerdeki anlamsal ögeler ve ürünlerin yapıları incelenir. Kadın yaratıcılığının psikodinamiklerinin neler olduğu, bunların nasıl ortaya çıktığı üzerinde durulur. Kadın dilinin ne olduğu, nasıl oluştuğu, problemleri üzerinde durulur. Kadın yazanının tarihi araştırılır. Kadın, her alanın içinde yer alabilir. Dolayısıyla feminist eleştiri de her alanda yer alabilir. Bu sebeple de feminist eleştiri çok farklı kuramsal yaklaşımlar dener. İncelenen metinlerin yerel olması veya evrensel olmasına göre, zaman ve mekâna göre, içeriğe göre çok farklı metotla eserlere bakılabilir. Evrensel olmaktan uzaktır. Bütünleştirici bir kuram değildir. Çünkü kadın sorunu mekâna, zamana, içinde yer aldığı kültüre göre farklılık gösterir. Dolayısıyla bunun edebî esere yansıması da bu yönde olur. Durum bu kadar değişkene sahipken bu eserlerin tek bir yöntemle incelenebilmesi olası görünmemektedir. Alan olarak oldukça geniş bir alanı kapsar. Tek bir edebiyata, ülkeye, ulusa, zamana, kurama, uygulamaya ait değildir. Disiplinler arasıdır.

Tek bir feminist eleştiri tarzı yoktur. Marksist, psikanalizci eleştiri gibi pek çok türü vardır. Bazı eleştiriler yazara dönük yapılırken bazıları okura dönüktür. Berna Moran okur olarak kadına yapılan eleştirinin amaçlarını şöyle anlatır: Erkek yazarların eserleri kadın

gözüyle okunmaya çalışılır. Bu eserlerde erkekler tarafından ortaya konan cinsel ideoloji saptanmaya çalışılır. Klişe kadın tipleri ve diğer kadın imgeleri saptanarak feminist açıdan değerlendirmesi yapılmaya çalışılır. Yazar olarak kadına dönük eleştirinin ise iki tür olduğunu ifade eder. İlki yazın tarihindeki kadın yazarların incelenmesi iken ikincisi ise kadın söyleminin imkânlarını ortaya çıkarmaktır (Moran, 2007: 250-254).

Jino-eleştiri ise kadın edebiyatını incelemek için "dişil çatı" oluşturmak ister. Jino-eleştiri taraftarları, eril modelleri ve kuramları kullanmaktansa dişil modeller ve kuramlar geliştirip bunları kullanmak taraftarıdır. Eril yazının egemenliğinden kurtulup özgürleşmek ister. Kadının eril gelenek çizgilerinde olmasını reddeder. Dişil kültüre odaklanır (Showalter, 1980: 28). Kısaca kadınların yazdığı eserlerde kadınların dünyasını araştırır. Özel yaşam, gebelik, doğum, tecavüz, anne-kız ilişkileri, kadınların kadınlarla olan ilişkileri jino-eleştirinin başlıca konularıdır. Jino-eleştiri ayrıca edebiyat tarihinde kadın edebiyatı geleneğini oluşturmak ve ortaya çıkarmak ister. Bir diğer amacı da düşünce, duygu ve dış dünyayı algılamada özel bir kadın tarzının olduğunu kanıtlamak ve göstermektir (Abrams, 1999: 91).

Magie Humm (2002: 25-28) ise feminist edebiyat eleştirisini dört ana bölüme ayırır: 1. Eril edebiyat tarihi ve eserleri tekrar incelenir. Bu incelemeler ile metinlerdeki ataerkil varsayımlar saptanır. Bu eserlerde kadınların nasıl temsil edildiği saptanır. Edebiyatta kadınlar üzerine yapılan baskı üzerinde durulur. Erkeklerin ürettiği metinlerin müşterisi olarak kadınlar ele alınır. 2. Görmezden gelinen, köşeye itilmiş kadın yazarlar ortaya çıkarılır. Dolayısıyla yeni bir edebiyat tarihi oluşturmaya çalışılır. 3. Okura feminist eleştiri yöntemi ve pratiği sunulur. 4. Feminist edebiyat eleştirisi yöntemi ile okumalar yapan okurun yeni çıkarımlarda bulunmasını sağlanır. Bu amaçla okumalar yapması, okurken bu yönetimi kullanması sağlanır. Sonuçta feminist eleştirinin önemli kazanımları şöyle sıralanabilir: 1.Edebî biçimin önemli bir özelliği olarak cinsiyet kalıplarına dikkat çekilmesini sağlar. 2.Cinsiyet kalıplarının edebî metinlerde ısrarla tekrar edilmesinin nedenini ortaya çıkarır. 3. Kadınlara it olan ve kaybolmuş, göz ardı edilmiş pek çok edebi örneğin gün yüzüne çıkmasını sağlar.

Feminist edebiyat eleştirisinin iki görevi vardır: 1. İlk çıktığı günden bugüne edebiyat bir erkek kurumu olmuştur. Bu konuda kadınları uyarmak feminist eleştirinin görevlerindendir. Bu erkek kurumu edebiyat içerisinde, ataerkil imgeler kadınlara empoze edilmektedir. Oluşturulan kadın imgeleri ataerkil sistemin devamlılığına yani gelecek

kuşaklara geçmesine yardımcı olur. Bu konuda kadınlar uyarılmalıdır. Çünkü oluşturulan bu kadın modelleri erkeğe ve onun rahatına hizmet eder. Kadınların kamusal alanda var olmaları, kişisel gelişimleri kısıtlanır. Kadınlar kendi kaderlerini belirlemekten yoksun bırakılır bu imgelerle (McKinnon, 1989; Abrams, 1999: 57).

Christopher Fox'a göre (1995: 305) ise feminist edebiyat eleştirisinin amacı erkek egemen toplumda yetişmiş kadınların eserlerini keşfetmek bunları yeniden görünür kılmak ve incelemektir. Diğer bir amacı da erkek yazarların eserlerinde kadın imajını ortaya çıkarmaktadır onları kadın bakış açısıyla değerlendirmektir.

Bu konuda Ginette Castro (1990: 148) ise şöyle düşünür: "*Edebiyat bir erkek kurumudur. Bu kurum erkek düzenini okuyuculara lanse eder. Ataerkil düzenin kuralları fark ettirmeden okurlara sunar. Edebiyat aynı zamanda bir toplumlaşma kurumdur. Bu nedenle edebiyatın bu özelliğinden faydalanılarak cinsiyetler arası eşitlik olgusu fikri okuyucuya sunulmalıdır."*

Magie Humm (2002: 18-19) Virgina Wolf'un "Kendine Ait Bir Oda" adlı eserini ilk modern feminist eleştiri yapıtı olarak tanımlar. Wolf bu eserde kadın farklılığını toplumsal, kültürel ve edebî boyutlarda ele alır. Hem içeriği, hem otobiyografik açıklığı nedeniyle feminist eleştirinin ilk örneği kabul edilir. Feminist okuma yapılan eserin, ikili bir bakış açısıyla irdelenmesi gerektiği Virginia Wolf'un ortaya attığı en önemli görüşlerdendir. Virgia Wolf, kadının toplumsal gerçekliğinin erkek tarafından şekillendirildiğini kabul eder. Benzer şekilde edebî metinlerde de kadın, erkek tarafından biçimlendirilmektedir. Kadın tasvirleri erkekler tarafından edebî eserlerde cinsiyetlendirilmektedir. Bu tasvirlerin geleneksel düzeni ve dil sistemini değiştirebileceği iddiası ise yazarın ikinci bakış açısıdır. Feminist edebiyat eleştirisinin de temelde yapmaya çalıştığı şey budur denilebilir.

Feminist eleştiriyi Simone de Beauvoir varoluşçu bir yaklaşımla yapar. Kate Millett ise cinsiyet irdelemesini politik bir yaklaşımla ele alır. Böylece feminist eleştiri, cinsel bir söylem olur onun ağzında. Luce Irıgary, Julia Kristeva, Helene Cixous ile feminist eleştiri dişil dilin ve söylemin incelendiği bir yaklaşıma kavuşur. Böylece feminist eleştiriye yeni bir bakış açısı, derinlik gelir. Kadının erkek yazarların eserlerinde öteki konumunda olması ve ataerkil normları topluma sunmalarına karşı kadın yazarlar birlikte karşı safta birleştiler. Bu durum Kate Millett'in "Cinsel Politka" adlı eserinin yazılması ile başlar Millett'in bu

eseri ile altmışlı, yetmişli yıllarda erkekler tarafından oluşturulan edebiyata eleştiri başlar (Spector, 1986: 2).

Kadın, gerek gerçek hayatta gerekse yazın hayatında eril gücün boyunduruğunda kalır. İkinci Cins, Cinsel Politika, Cinselliğin Diyalektiği, İğdiş Edilmiş Kadın gibi eserler feminist eleştirinin öncü eserleridir. "İkinci Cins" (Simone de Beauvoir) ve "Cinsel Politika" (Kate Millet) adlı eserlerin yazarları, edebiyatın da tıpkı aile gibi ataerkil olduğunu savunmuşlardır. Cinsel Politika'da Kate Millet edebiyat eleştirisi vasıtasıyla ataerkil sisteme alabildiğine saldırır. Edebiyattaki tecavüze uğrayan kadın tasvirini mercek altına alır. Böylece ataerkil tasvirleri çözümlemeye çalışır. Bu yolla tecavüz kavramının ve tecavüz korkusunun erkeklerin kadınlar üzerindeki hegemonyasındaki oynadığı rolleri tespit etmek ister. Beauvoir'ın "İkinci Cins" adlı eserinde ele aldığı "öteki" kavramı, edebiyata da uyarlanmıştır. Bu bakış açısıyla kadınların erkeklerin yazdığı metinlerde neden "öteki" olduğu tartışılmıştır. Cinsel politikanın ne olduğu ve edebiyat sahasında bu politikaların nasıl uygulandığı ise Millet sayesinde olmuştur. İğdiş Edilmiş Kadın (Germaine Greer) ve Kadınlığın Gizemi (Betty Frieden) adlı eserlerde feminist bakış açısıyla kültürel eleştiri yapılmıştır. Yazın ve kültür alanlarında önemli eleştirilerde bulunmuşlardır. Onlar kültürel stereotipilerin neler olduğu, bu tiplerin neden bu kadar etkili olduğu ve neden kadınlar tarafından kabul edildiği üzerinde durur. Beuvoir, Millet, Frieden, Greer kadın sorunlarına nasıl eğilineceği konusunda yeni görüşler sunarlar. Dördünün de ortak amacı kadınların ikinci konumlarının nasıl anlatılacağıdır (Humm, 2002: 19-61). Tüm bu eserlerle "ben ve öteki" "özne ve nesne" "kadın ve erkek" ikilemleri kuramsal boyutlara getirilir.

Helene Cixous, "kadın yazını" terimini ilk kez 1970'lerde gündeme getirir. Bu tarihten sonra feministler ve akademisyenler metin odaklı çalışmalara yönelir. "Kadın dili" ve bunun metinlerde kullanımı edebiyat dünyasında ilgi odağı haline gelir. Artık erkek yazınının yanında kadın yazını da incelemeye alınır (Joy; O'Grady, 2002: 207).

Fransız feminizmi; Julia Kristeva, Helene Cixousa ve Luce Irigary'e çok şey borçludur. Bu üç isim sadece Fransız feminizmine değil genel anlamda feminizme önemli katkılarda bulunmuştur (Şahin, 2009: 88). Otuz roman, sekiz oyun, onlarca oyun metni ile Helen Cixous, Fransız edebiyatının önemli isimlerindedir. Aynı zamanda akademisyen bir eleştirmendir. 1975 yılında Catherine Clement ile birlikte yazdığı "Yeni Doğmuş Kadın" adlı eserinde düalizmin tam merkezinde kadının yerini sorgular. Bu eser içerisinde yer alan

"Sortiler" adlı eleştirisi ile feminist eleştiriye yeni bir bakış açısı getirir. Sortiler, önemli feminist eleştiri metinlerindendir. Yazar burada, ikinci dalga feminizmin temellerini yıkar adeta. "Ben ve öteki" kavramlarına alternatif olarak fallo-merkezci bir açıklıkla eğilerek farklı bir bakış açısı getirir. Bu durum, akademisyen feministlere kadın yazınını araştırma ve inceleme olanağı sağlar. En büyük katkısı bu olur (Sellers, 1994: 37).

Adrienne Rich "When We Dead Avaıken" adlı yazısında. "Hiçbir erkek yazar, gerçekte ve hatta geniş çapta bile materyallerini, temalarını ve dillerini seçtiklerinde dahi bir düşünce olarak kadın eleştirisini anlamaya yönelik olarak kadınlar için yazmamıştır. Oysa az ya da çok her kadın yazar, hatta Virginia Woolf gibi, kadınlara hitap ediyor gibi gözükse de erkekler için yazmıştır, der. Yazar; kadınların kendi dillerini, tarzlarını kısaca kendi varlıklarını ortaya koymaları gerektiğini vurgular. Ona göre kadınlar bunu yapamamaktadır çünkü içinde bulundukları ataerkil sistem ve bu sistemin baskısı nedeniyle "kadınların yetenekleri ölü doğmakta"dır (Rich, 2001: 272).

Katharine Rogers'ın "The Troublesome Helpmat"i ve Mary Ellman'ın "Kadınları Düşünmek" adlı iki eseri feminist edebiyat eleştirisinin ilk ve öncü eserlerindendir. Edebiyatın feminist eleştirisi başlangıçta bu birkaç kitap ile sınırlıdır (Castro, 1990: 147). Mary Elman'ın Kadınları Düşünmek adlı eseri Magie Humm tarafından (2002: 28) "*cinsiyetlendirilmiş imge yaratma politikasının disiplinler arası gözden geçirilişi*" nin ilk örneği olarak kabul edilir. Elman, eserinde kadın kalıplarını irdeler ve bunları reddeder çünkü bu kalıplar geleneksel edebiyat kumrunu destekler niteliktedir. Humm, bu eserin gerektiği gibi değer görmediğini, gözden kaçırıldığını da ifade eder.

Üniversitelerde 1960'lı ve 1970'li yıllarda pek çok kadın akademisyen kadın yazarlar, kadın tarihi gibi konularda dersler verir. Ancak bunlar tamamen deneysel girişimlerdir. Amerika'da 1970 yılında oluşan "Modern Language Association Commision on the Status of Women" ile feminist edebiyat eleştirisi organize olmaya başlar. Pek çok feminist akademisyen ile bağlantıya geçen komisyon bu akademisyenlerin yazılarını "Female Studies" adlı yayın organında yayınlar. Bunu, "Modern Diller veya Uluslararası Kadın Çalışmaları Enstitüsü" için oluşturulan "Women's Caucus" takip eder. Böylece eleştirmenler birbirlerinin yazılarını okuyup fikirlerini tanırlar. Kendi fikirleri ile karşılaştırma şansı elde ederler (Castro, 1990: 147).

1980'lerden sonra ortaya çıkan Womanizm'den sonra dünya, üçüncü dünya feminizmi ile karşılaşır. Üçüncü dünya feminizminin odaklandığı noktalar şunlardır: "Evrenselciliğin politikaları, kültürel kontroller ve yanlış temsiller; kanonun homojenliği.". Etnik farklılıkların batı tarafından küçümsendiğini düşünürler. Üçüncü dünya feministleri edebî alandaki faaliyetlere farklılıkları getirirler. Tarz ve dilerini ortaya çıkarırlar. Anahtar yazarlar belirleyerek yeni temsiller ve eleştirel bir dil yaratmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca feminist eleştiri politikalarını da çözümlemeye çalışırlar. Üçüncü dünya feminist eleştirisinin otobiyografiler, antolojiler hatta önsöz denemelerinde daha iyi ortaya çıktığını söyleyen Humm tekil eserlerin bu kadar başarılı olamadığının da altını çizer. (Humm, 2002: 18-356).

LaGates'in (2001: 305) "*Kendi bedeninin sahibi olmayan, onu kontrol edemeyen bir kadın, kendisini özgür saymaz.*" sözü feministler arasında çok ses getirir. Kendi bedenine sahip, kendini tanıyan, bilinçli kadınlar oluşturulmaya çalışılır. Bir kadın yazını ve dili oluşturulmaya başlanır.

Kadınlar için biçimden ziyade içerik önemliydi çünkü onlar pek çok sorun ile mücadele vermekteydi. Bu mücadelelerini verirken de kullandıkları dilin "dişil dil" olması gerekmekteydi. Bu nedenle feminist eleştiri ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren dişil dil ve eril dili tartıştı. Feminist eleştiri Marksist, sosyalist, psikanalizci, varoluşçu gibi pek çok kurama ayrılsa da ataerkil sistemi reddetmek ve onunla savaşmak konusunda ortak bir noktada birleşir. Feminist edebiyat eleştirisi edebiyatın da tıpkı aile gibi ataerkil bir kuram olduğunu düşünürler. Edebiyat incelemelerin yaparken kadınların duygu, düşünce ve deneyimlerini göz önünde bulundururlar. Kadın bakış açısıyla değerlendirmeleri yaparlar ve bunun değeri üzerinde ısrarla dururlar. Ataerkil sistemin ortadan kalmasını isterler. Bunun için çözüm olarak da kadının "öteki" olma durumundan çıkmasının gerekliliği üzerinde dururlar. Kadınlar artık nesne değil özne olmalıdırlar. Kadınların farklılıkları üzerinde durulmaya başlanır. Farklı kadın deneyimlerinden bahsedilir olmuştur. Bu farklılıklar siyah ve üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan kadınlar, lezbiyenlerin, işçi sınıfından kadınların deneyimlerinin anlatıları ile farklı sesler duyulmaya başlanır. Bu kadınlar batı kaynaklı ana akım feminizmi eleştiririler. Bu çeşitlilik edebi ürünlere de yansımış farklı kadın deneyimlerini anlatan metinler ortaya çıkarmıştır (Bilgen, 2005: 4-5).

Feminist edebiyat eleştirisinin pek çok kazanımı olmuştur: 1. Cinsiyet kalıplarının edebi yazın alanının önemli bir özelliği olduğunu ortaya çıkarır. 2.Bu kalıpların neden

ısrarla eserlerde yaratıldığının sebepleri ortaya çıkarılır. 3. Kaybolmuş, gözden kaçırılmış ve kadınlara it edebi örneklerin keşfedilmesi sağlanmıştır (Humm, 2002: 27).

Feminizm sayesinde pek çok yol kat edilmiştir. Ancak bunun yeterli olmadığı görülmektedir. Öyle ki akademide dahi büyük payın sahibi erkeklerdir. Cinsiyetçi yaklaşımın devam ettiği görülür. Hâlâ kadınlar için, "bilim adamı" sıfatı kullanılmaktadır (Tan, 2000: 88). Kadınların sorunları tamamen çözülmemiştir. Erkek egemen toplumda Hâlâ kadınlar küçük görülmektedir. Ancak bunun nedenini hiç sorgulamayan erkekler kendilerini kadından üstün görme yanılsamasının içinde kalmaya mahkûmdurlar. Neredeyse tarihin ilk döneminden beri evlerde hapis tutulan, bilgiye ve eğitime ulaşması kısıtlanan, yönetim ve siyasetten dışlanan kadının nasıl erkeklerle boy ölçüşeceği konusunda düşünmek zor değildir. Erkeklerle aynı olanaklar sağlandıkları takdirde kadınların neler yapabileceklerini düşünmek gerekir. Bu durumda erkeklerin kendileriyle aynı olanaklara sahip olmayan kadınlarla kendilerini karşılaştırıp üstün sayması trajikomiktir. Kendileri ile aynı olanaklara sahip erkeklerle karşılaştırmaları daha gerçekçi olabilir. Erkeklerin daha akıllı olduğunu savunanlar bu aklın kadınlara tanınmayıp kendilerine tanınan imkânlardan kaynaklandığını görmezden gelmekte ve düşünememekte ısrar etmektedirler. Kadının neden öteki olduğu sorusunun yanıtı feministlerin en çok aklını kurcalayan sorulardandır. Beauvoir'in öteki kavramı bu nedenle çok ses getirir. Yazar, dişil dilin susturulduğuna inanır. Dişil dil ötekinin dildir (Humm, 2002: 140).

1.9. Türkiye'de Feminizm

1.9.1. Türk Medeniyet Tarihinde Kadın

Ziya Gökalp (2007: 8) Türk medeniyet tarihini üçe ayırır: 1.Eski Dönem (İlk Türk kavminin ortaya çıkışından Türklerin İslamiyet'i kabul etmesine kadar geçen dönemi kapsar); 2.Orta Dönem (Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden, Batı medeniyeti etkisine girişine kadar olan dönem kastedilir); 3. Yeni Dönem (Bu dönem ile de Batı medeniyetinin etkisi altına girilen dönem kastedilir). Bu bölümde de Türk medeniyet tarihi içinde kadının geçmişten günümüze serüveni, bu başlıklar altında değerlendirilecektir.

1.9.1.1. Eski Dönemde Türk Kadını

Seyfullah Yıldırım'ın (2017) ifadeleriyle *"Tarihin eski devrelerinden başlayarak günümüze kadar uzanan büyük bir zaman sürecinde tarihe ve medeniyetlere yön vermiş olan Türk toplumu zengin ve köklü bir kültürün temsilcisi olmuştur."* Bu köklü kültürle ilgili Eski Türk topluluklarının yaşamına dair elimizde çok fazla bilgi kaynağı bulunmamaktadır. Eski Türklerin göçebe topluluklar olması nedeniyle kalıcı eserler bırakamaması ve tarih öncesi döneme dair bilinmezlikler bu durumu zorlaştırmaktadır. Ayrıca Türkler pek çok coğrafyada ve çeşitli kültürlerle etkileşim halinde yaşadıkları için Türk toplumu hakkında bir genelleme yapmak da haliyle güç olmaktadır. Dolayısıyla Türk toplumunda kadının yerini tespit etmek de zorlaşmaktadır (Çaycı, 2014: 27). Bu engellere rağmen elimizde bazı bilgi kaynakları bulunmaktadır. Edebî eserler, gezginlerin eserleri vb. pek çok kaynak bizlere ışık tutmaktadır.

Elde bulunan kaynaklara göre eski Türklerin göçebe topluluklar oldukları bilinmektedir. Bu topluluklarda kadının yerinin erkekle eşit olduğu düşünülmektedir (Arsel, 1991: 26). Göçebe topluluklar olan eski Türk toplulukları zor bozkır koşullarında yaşam savaşı verirken kadınlar da erkeler gibi savaşçı ve avcı özelliklere sahip olmak zorundadır ve öyle de olurlar. Eşit koşullarda ve ortaklaşa yaşamın her alnındaki her iş kadın ve erkek tarafından beraber yapılır (Roux, 2007: 138). Yaşam şeklinden kaynaklanan bu zorunluluklar Türk toplumu içinde ister istemez kadın ve erkeği her alanda eşit kılmaktadır. Yaşamın her alanına aktif olarak katılan kadın, bunun doğal bir sonucu olarak yönetimde de söz sahibi olmuştur.

Ziya Gökalp'in "Türk Medeniyet Tarihi" adlı eseri, Eski Türkler hakkında bizlere bilgi veren temel kaynaklardan biridir. Gökalp, bu eserinde Türklerde kadının tabu olmadığını, yönetimde söz hakkının olduğunu belirtir. Kanıt olarak da emirnamelerin ancak "Hakan ve Hatun emrediyor ki" şeklinde başladığında halk tarafından kabul edilip buyruklara uyulduğunu gösterir (Gökalp, 2007: 255). Gökalp'in yanı sıra pek çok kaynak da bu bilgileri doğrular. Hatta kadınların kurultaylara katıldığı ve burada söz haklarının olduğu, Hakan ve Hatun'un bu toplantıları beraber idare ettikleri bilinir (Arsel, 1991: 26; Kuşcan, 1991: 188). Öyle ki Hatunların kendi otağları bulunur (Gültepe, 2008: 184). Bu otağlarda elçi bile kabul ederler. Atilla'nın hatunu Arıkan, Atilla'yı görmek için gelen elçileri önce kendisi kabul edip sonra hakana gönderir. Arıkan'ın kendine ait bir sarayı ve kendi gelirlerinin de olduğu bilinir (Sevinç, 1987: 32). Kadınların ülke yönetiminde etkin

olmaları, onların toplum içerisindeki önemli konumlarının bir göstergesidir. Tek başına Hakan'ın buyruğunun halkın itaati için yeterli olmaması, Hakan ve Hatun adıyla emirnamelerin yazılması halkın ancak bu durumda emirnamelere itaat etmesi de kadınının ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi kabul edilebilir.

Tük kadınları, yönetici oldukları gibi bazen savaşçı olarak da tarih sahnesinde görülürler. İskitler'in (Sakalar) meşhur kadın hükümdarı Tomris[6] bunlardan biridir. İskitlerin bu ünlü kadın hükümdarı, eşinin ölümü üzerine tahta geçer ve ülkeyi yönetir. Pers İmparatoru Darius'la (Kyros) yaptığı ve onu yendiği savaş, tarihin önemli savaşlarındadır. Tomris bu savaşta, üstün bir taktikle galibiyet elde eder (Kuçcan, 1991: 189). Heredot'un anlatımlarında Tomris'in savaş alanında elinde kan dolu bir tulumla gezerek Darius'u arayıp bulduğu ve kafasını bu tulumun içine soktuğu yer alır. Darius'un saltanatı bu savaşla sona erer (Heredot, 1973: 100).

Çiftçi ve göçebe olarak iki sınıf halinde yaşayan İskitler'de kadın her yerde önemlidir. Çünkü çoğunluğu göçebe olan bu topluluk içinde kadınlar da erkeler gibi savaşçı olmak zorundadır. Buna göre yetiştirilirler. Ata binip, silah kullanırlar. Savaşlar sırasında kadınlar da erkeklerle birlikte düşman ile çarpışır. Hatta Amazon kadınları hikâyesinin İskitlerden yola çıkılarak oluşturulduğu düşünülür (İnan, 1982: 2). Görülmektedir ki Avrupa'ya göç edip burada devlet kuran ilk Türk topluluğu olan İskitlerde kadın, hayatın her alanında önemlidir. Yönetici, savaşçı ve her alanda erkekle beraber iş paylaşımında olmaları kadın-erkek eşitliğini de beraberinde getirmiştir.

Türk kadını yalnızca erkelerle birlikte savaşıp, yönetimde bulunmamıştır. Onlar sosyal ve ekonomik her alanda erkekle yan yana olmuşlardır. İlhan Arsel (1991: 26-29) kadınların eski Türk topluluklarında her türlü özgürlüğe sahip olduklarını söyler. Öyle ki kadınlar İslamiyet'in kabulünden sonra bile bu özgürlüklerinden hemen vazgeçememişler ve düzenlenen eğlencelerde erkeklerle birlikte kımız içip eğlenmeye devam etmişlerdir. Bazı gezginlerin- özellikle Marco Polo ve bazı Arap gezginleri- seyahatnamelerinde aktardıkları bilgilere göre Türk erkekleri kadına çok değer verir. Elbette yeni kabul edilen bir dinin hemen bütün kurallarının uygulanması beklenemez. Türk kadının toplum içindeki değerinin ve özgürlüklerinin hemen yok olmadığı da açıkça görülür.

[6]Bkz.Çobanoğlu Özkul (2016). Alperenleşen kadın destan kahramanı Altın Arığ modeli ve Tomris Hatun'dan Suyunbike'ye kadın Hukumdarlarımız. Editörler: A. Karaduman, G.Gokalp Aslan, P. Şahin Tekinalp & M. Ekti, *Tarihi Değiştiren Toplumu Donuşturen Kadınlar* (ss. 31-40). Ankara: Hacettepe Universitesi Edebiyat Fakultesi Yay.

En eski Türk devleti olarak kabul edilen Hunlarda kadınlar erkekle eşit durumdadır. Asya Hunları ile ilgili pek çok bilgiye Çin kaynaklarından ulaşılmaktadır. Bu kaynaklara göre Hatun, Hakan'ın yanında yer alır ve devleti ikisi idare eder. Aynı zamanda kadın, Hun ordusunda da erkeklerle birlikte yer alır (İnan, 1982: 279). Mete'nin eşi, Büyük Hun İmparatorluğu adına Çin ile barış antlaşmasını imzalayan kişidir (Saçkesen, 2007: 31). Şölen, kurultay ve tapınma törenlerinde Hatun muhakkak Hakan'ın yanında yer alır (Kurt, 2002: 399).

Göktürk devletinden sonra kurulan Uygurlar döneminde yerleşik hayata geçilir. Uygurlar Manihaizm'i ve Budizm'i din olarak kabul ederler. Asya Hunlarından sonra gelen Göktürklerle ilgili bilgilere Orhun Kitabeleri'nden ulaşabilmemize rağmen Uygurlardan günümüze kalan önemli bir eser, belge olmadığı için bilgilerimiz zayıftır. Ancak tek eşli bir evlilik düzeni olduğu bilinir (Şen, 2008: 15).

Görülmektedir ki Hun, Göktürk, Uygur devletlerinde kadın ve erkek, yaşamın her alanında birlikte mücadele etmişlerdir. Kadın, ekonomik ve sosyal tüm alanların yanında, savaş alanında da erkeği ile birlikte yer alır. Kadın değerlidir.

Kadının toplum içindeki yerini anlayabilmek için aile yapısının da mutlaka incelenmesi gerekir. Pek çok medeniyet ve kültür ile karşılaşan ve etkileşimde bulunan Türklerin aile yapısı da bu durumdan etkilemiş, bu etkilenmeler, aile yapısında değişikliklere sebep olmuştur.

Türk ailesinin ataerkil mi anaerkil mi olduğu konusunda çeşitli görüşler vardır. Eröz'ün (1977: 8) verdiği bilgilere göre; Kırgızlarda pederşahi bir yapı vardır. Akrabalık, baba soyuna göre belirlenir. Kadınlar evlenince kocasının ailesinin yanına gelir hatta onun dinini kabul eder. Altay Türklerinde ise anaerkilliğe yakın bir yapı görülür. Erkek, kadının ailesine girer fakat bu bir bedel karşılığında olur. Bu bedeli erkek, kadına öder. İş yardımı şeklinde ödenen bu bedel, kızın ailesinin yanında erkeğin bir süre hizmet etmesidir. Gökalp'e (2007: 266) göre Türk ailesi eşitlikçi ve demokrat bir yapıya sahiptir. Ögel'e göre (1979: 161) ise Cengiz Han dönemindeki Moğollarda anaerkil bir düzen vardır ancak Türkler genel olarak ataerkil bir aile düzenine sahiptir.

Türklerde tarih boyunca aile çok önemli olmuştur. Bu nedenle boşanmalar mümkün olduğunca engellenmeye çalışılmıştır. Engellenemeyen durumlarda da boşanma hiç hoş

karşılanmamıştır (Şen, 2008: 7). Türköne'nin (1995: 184) belirttiğine göre kadının evlilikte şikâyet hakkı vardır. Erkek, eğer sakat veya iktidarsızsa kadının boşanma hakkı doğar.

Boşanmada olduğu gibi evlilikte de kadınların söz hakkı vardır. Bunun yanında görücü usulü evlilik de görülür. Görücü usulü evliliklerde de kızların söz hakkı bulunur. Kızın fikri muhakkak alınır. Ailelerin anlaşmasına rağmen kızın kaçırılması erkeğin gücünün göstergesi kabul edilir. Erkek, evlilik için yeterince çaba harcamış ve gücünü de kanıtlamış olur kızı kaçırarak. Böylece evliliği bileğinin hakkıyla gerçekleştirmiş olur (Şen, 2008: 3-6). Kız kaçırma Yakutlarda ve Altay Türklerinde yakın zamanlara kadar görülen bir adettir. Hatta kız kaçırılarak yapılmayan evliliklerin geçerliliği olmadığı söylenir. Altay Türklerinde aileler anlaşsa bile erkek gidip kızı kaçırır (İnan, 1998: 344).

Evlilikte tek eşlilik esastır. İkinci eş hoş karşılanmaz ve aynen bugünkü gibi "kuma" olarak adlandırılır (Şen, 2008: 3). Zengin kişilerin ikinci eşleri vardır yalnızca (Gökalp, 2007: 142-143). Ögel (1979: 1799) Türklerde ancak para ve güç sahibi olan kişilerin ikinci eş aldıklarını belirtir. İlk eşe "başkadın" , diğer eşlere ise "kuma" ya da "ortak kadın" denir. Yılmaz (2004: 118) Orhun Anıtları'ndan yola çıkarak Göktürk, Kazak ve Çin Türkistan'da çok eşliliğe rastlanmadığını belirterek buradan da Türklerde poligami olmadığı sonucuna varır. Fakat kadının çocuğu olmadığında kocasının, karısından izin alarak ikinci eş alabildiğini belirtir.

İkinci eşe "kuma" dendiğini belirtmiştik. Bu kumaların çocukları kendi annelerine teyze derken ilk eşe anne derler. Kumaların çocukları mirastan pay alabilir ancak babaları Hakan olsa da onların Hakan olma hakları yoktur. Kuma, eğer Çin prenseslerinden biri ise "Konçuy" denir. Konçuylar kumalardan bir derece daha üstte olmasına rağmen onlar da ilk eşin seviyesine asla çıkamazlar (Cunbur, 1965: 76-77). Bay -Biçe ise Orta Asya'da ilk kadına verilen addır. Hatta "Evin birinci sahibi (erkek olarak) evde doğar, ikincisi de Bay-Biçe olarak dışarıdan gelir " atasözü bu durumu bize özetler. Bay-Biçe öldüğünde kocası tekrar evlense de ikinci eş Bay-Biçe olamaz. Babanın mirasında en büyük pay Bay-Biçe'nin çocuklarınındır (Ögel, 1984: 78-116). Türklerde çok eşlilik hoş karşılanan bir durum olmamasına rağmen yine de görülmektedir. İlk eşten izin alınması, ilk eşin daima ön planda olması, ilk eşin ve onun çocuklarının bazı haklarının olması hafifletici bir sebep olamaz kanaatindeyiz. Bu durumda, eski Türklerde çok eşlilik yoktur diyemeyiz. Vardır ancak kumaların durumu çok da iç açıcı görünmemektedir. Çok eşlilik bu şekilde bir nebze de olsa engellenmeye çalışılmıştır. Caydırıcı bir sebep olarak kumaların durumu töre

tarafından zorlaştırılmış olmalıdır. Mualla Türköne (1995: 185-183) Türklerde çok eşliliğin olmadığı fikrine karşı çıkar. Türköne, Hazar Türkleri Hakanlarının sarayında yirmi beş kadının her zaman olduğunu İbn-i Fazlan'ın seyahatnamesinden aktararak bu görüşünü savunur. Seyahatnameye göre bu kızların kimi gönüllü olarak orada bulunurken kimisinin de zorla tutulduğu aktarılır. Zorla tutulanlar komşu hükümdarların kızlarıdır.

Levirat tipi evlilik de Türklerde yaygındır. Bu evlilik, koca öldüğünde geride kalan karısı ile erkek kardeşinin evlenmesidir (Türköne, 1995: 185-183). Bu evliliğin sebebi kalın geleneğine[7] bağlanır. Çünkü erkek tarafından kadının ailesine verilen kalın, dul kalan kadının baba evine dönmesi ile boşa gidecektir. Kalını verilen kadın artık tüm ailenin malıdır (Ögel, 1979: 164). Levirat tipi evliliğe getirilen bir diğer açıklama ise, ölen erkeğin dul kalan eşinin ve çocuklarının sahipsiz ve aç kalmalarının önlenmesidir. Ancak Türklerde bunun bir gelenek olmadığı, Levirat tipi evliliğin ahlaksızlık olduğunu Çin elçisine söyleyen bir Hun vezirinin söylemi dışında herhangi bir kanıtın olmadığı da ifade edilir. Bu cevapta da dul kalan eşlerle evlenildiğine dair açık bir ifade olmadığı sadece onları yanlarına ve himayelerine aldıkları ifade edilmiştir, denir (Sevinç, 1987: 76-77). Levirat tipi evlilikler bugün de bazı bölgelerde görülmektedir. Bugün ve eski Türklerde görülen bir diğer gelenek ise iç güveysi geleneğidir. İç güveysi, gelinin evine yerleşen damat için kullanılır. "Güveyi" kelimesi çoban anlamına gelir. Damat, gelinin ailesinin sürülerine baktığı için ona "iç güveyisi" denir (İnan, 1998: 340).

Eski Türklerde egzogami (dış evlilik) yaygındır. Egzogamide klan üyeleri kardeş sayıldığından evlenmeleri mümkün değildir. Bu, ilk cinsel yasaklardandır. Eski Türkler de klan şeklindeydi. Klan içi ilişkiler insest sayılır. Önceleri her klan ve kabile egzogami dairesi içindeyken giderek kuzenlerin evlenmeleri meşru hale gelir. Toplumun büyümesi ve ailelerin oluşumu bu sonucu hazırlar (Türköne, 1995: 174). Altaylılarda her kabile birkaç yüz kişiden oluşmasına rağmen bu gelenek hâlâ devam etmekte, kimse kabile içinden evlenmemektedir. Ekzogami geleneği ayrıca Yenisey boylarında da görülür (İnan, 1998: 343).

Tüm topluluklarda olduğu gibi Türklerde de anne olan kadın çok değerlidir. Türk toplumunda annenin ev içinde çocukları üzerinde söz hakkı oldukça fazladır. Hatta bazen babadan bile daha etkilidir (Duygu, 1973: 18). "Anne hakkı Tanrı hakkı" sözleri ile bu durum pekiştirilir. Ayrıca, Türk geleneğinde anneye el kalkmayacağı gibi, söz bile

[7] Kalın: Bir çeşit başlık parasıdır. Evlenmeden önce erkek evinden kız evine verilen mal veya paradır.

söylenmez. Baba öldüğünde ailenin başına anne geçer, o da öldüğünde yerine büyük oğlu geçer. Anne, kocasının mirasından iki pay alır (Ögel, 1984: 77).

Zina konusu Türklerde en hassas konulardandır. İbn-i Fazlan'ın seyahatnamesinde bu konuyla ilgili pek çok bilgiye rastlanır. Fazlan'ın aktardıklarına göre Türklerde zina nerdeyse yok gibidir. Zina suçunu işleyeni, ikiye bölerek cezalandırırlar. Suçlu kişi yan yana yaklaştırılmış iki farklı ağacın dallarına bağlanır daha sonra da bu ağacın dalları serbest bırakılır. Böylece kişinin bedeni ikiye bölünür. Fazlan, bu ikiye bölme cezasının Oğuzlar, Peçenekler, Başkurtlar ve Hazarlarda da uygulandığını belirtir. Proto Bulgarlarda da buna benzer bir uygulama vardır. Bu toplulukta da kadın ve erkek birbirinden kaçmaz ancak zina da görülmez. Eğer zina suçu işlenirse bu suçu işleyen kişi yere çakılmış dört kazığa el ve ayaklarından bağlanarak baltayla boynundan aşağıya kadar ikiye bölünür. Suçlunun kadın ya da erkek olması cezanın şeklini değiştirmez. Kutluk ve HJung-nuların zina için uyguladığı ceza ise suçlunun yakılmasıdır. Evli bir kadına tecavüz eden kişiyi HJung-nular, büyük bir bedel alarak tecavüz ettiği kadınla evlendirir. Ancak düşmana karşı işlenen tecavüz suçları cezalandırılmaz (Şeşen, 1975: 31). Görüldüğü üzere pek çok Türk boyunda zina korkunç şekilde cezalandırılmıştır. Ancak Zina konusunda Karluk ve Peçenekler diğer Türk boylarına göre biraz daha rahat davranmışlardır (Şen, 2008: 7). Cinsellik konusunda Gökalp eski Türklerde yılda bir kez serbest ilişki gününü olduğunu belirtir (Gökalp, 2007: 116).

Türklerde kızların babadan miras alıp alamadığı konusunda çeşitli fikirler vardır. Türk boylarında değil bazılarında kızların babasının mirasından pay alabildikleri bilinir (Eröz; Güler, 1998: 17). Bahaeddin Ögel (1984: 100) ise bunun tam tersini ifade edip kızların her zaman babasından miras alma haklarının olduğunu belirtir. Kızlar babalarından, miraslarını evlenirken çeyiz olarak alırlar. Ancak çeyiz dışında bir miras alıp almadıkları kesin değildir. Annesinin hakkını tam vermediği için dedesinin ve dayılarının mallarını üç kez yağmalamak erkek çocukların hakkı olarak görülür.

"Kalın", Türk evlilik âdetlerinden biridir. Bir çeşit başlık parasıdır. Kalın dörde ayrılır: Karamal (Kızın çeyizi için harcanmak üzere kız babasına verilir); Yelu (Nişanlısını ilk kez ziyarete gittiğinde; erkeğin, kıza verdiği hediyedir.); Tüy-Mall (Düğün giderlerini karşılamak üzere kızın ailesine verilen atlardır) (Maden, 1991: 499). Mehir ile kalın birbirine karıştırılır. Ancak başlık âdeti, "kalın"ın bozulmuş hâli sayılır. Arasındaki fark kalının kızın ailesine verilmesi, "mehir"in ise geline verilmesidir. Oğuzlarda ve Kazaklarda

kalın âdeti vardır. Kazaklarda baba, oğluna kalını vermezse oğlunun, babasından zorla alma hakkı doğar. Boşanma veya nişanlılık döneminde ayrılma durumlarında kalının iadesi belli koşullara bağlıdır. Eğer boşanmak isteyen taraf erkek ise kalını geri almaz. Boşanmak isteyen taraf kadın ise kalını geri ödemek zorundadır. Kalın, kızın kısır çıkması halindeki boşanmalarda erkek ailesine geri ödenir. Aile, kalını geri ödeyecek durumda değil ise evdeki kızlardan birini erkek tarafına verir. Erkeğin iktidarsız ya da sakat olması halinde ise kadın yine de kalını geri vererek boşanma hakkını elde edebilir (Ögel, 1984: 91-93). Nişanın bozulması durumunda ise verilen kalın, eğer kız ayrılmak istediyse erkek tarafına iade edilir, eğer ayrılmak isteyen erkek ise kızın ailesine kalır. Ölüm halinde ise, erkek ölürse kalın iade edilir ya da kız, ölen nişanlısının erkek kardeşi ile evlenir. Kız ölürse kalın erkek tarafına geri verilir (Bardakoğlu, 1991: 610).

Eski Türkler hakkında bizlere kaynaklık edecek eserler vardır. Göktürkler devrinde oluşan, iki doğal destan, Ergenekon ve Bozkurt Destanları bizlere dönemin kadına bakışı ve kadının toplum içerisindeki yeri hakkında pek çok bilgi sunar.

Elleri ve ayakları kesilerek bir bataklığa atılan çocuğun burada dişi bir kurt tarafından kurtarılmasını anlatan Bozkurt Destanı, kadının Göktürklerdeki önemini gösterir. Çünkü koca bir nesli kurtaran kurt da olsa bir dişidir. Çocuğu bataklıktan kurtarıp iyileştiren ve büyüten Börü (dişi kurt), daha sonra bu çocukla evlenir ve çocukları olur. Börü' nün ilahî güçlerinin olduğuna inanılır. İlahî güçleri olduğuna inanılan varlıklar destanlarda başarıya ulaşmayı sağlarlar. Şamanizm'den kaynaklanan atalar ruhu inancı, ilahî güçleri olan varlıklara inanmayı getirmiştir (Öztürk, 1980: 232-233). İlahî güce sahip olanın bu destanda dişi olması Göktürklerde kadına verilen önemin göstergesidir. Banarlı (1998: 33) "*Göktürklerin yeniden millet oluşlarında anne kurdun vazifesi yüzyıllarca unutulmamıştır. Bu destanlarda erkek kurtlar ne ölçüde bugünkü Mehmetçikler gibiyseler; dişi kurtlar da o ölçüde bugün Ayşelerin vazifesindedirler*," cümleleriyle kadının değerini ifade eder ve bir nevi Göktürklerdeki kadın-erkek eşitliğini vurgular.

Göktürklerin bir diğer destanı ise Ergenekon Destanı'dır. Demir dağın eritilerek bir ulusun kurtuluşunu anlatan bu destanda kadınlar yine önemlidir. Destanın bir bölümünde: *"Tanrı Türk'ü korumuş, demir erimeğe başlamış, odun kömür yığınları hep tazelenerek, bütün boylar başında nöbet tutarak, genç kızlar kurtuluş destanı okuyarak günler geçti…"* diye anlatılır (Öztürk, 1980: 244). Görüldüğü üzere kadın, erkeğin yanında kurtuluş mücadelesine destek vermiştir. Kadın-erkek eşitliği açıkça görülür.

Göç ve Türeyiş destanları ise bizlere Uygurlarda kadının durumu hakkında bilgi verir. Göç destanında bir kadın uğruna Kutlu Tağ feda edilir. Buğu Kağan'dan sonra tahta çıkan Yu-lun Tigin döneminde ülkede bazı sıkıntılar çıkar. Bu sıkıntıları giderebilmek için Yu-Lun Tigin Çinli bir Prenses olan Chin-lien ile evlenir. Çinliler kızın karşılığında Yu-lun Tigin'den Kutlu Tağ'ı isterler ve alırlar. Kadına verdikleri değer bu davranışlarında açıkça görülür çünkü kadının uğruna Kutlu Tağ'ı vermekten çekinmemişleridir (Çobanoğlu, 2003: 136-137). Kadına önem verilir ve gerektiğinde onun için fedakârlıkta bulunurlar.

Türeyiş Destanı, Uygurların bir diğer destanıdır. Bu destana göre; bir gece evinde uyuyan Böğü Kağan, hayalinde bir kız görür. Bu kız Böği Kağan'ı uyandırır. Kızın hayalinden korkan Kağan, onu görmezden gelir. Sabah olduğunda, vezirine rüyasını anlatarak akıl danışır. Vezir, Ak Tağ'a gitmesini önerir. Bunun üzerine Böği Kağan Ak Tağ'a gider. Bu dağda sabaha kadar aynı kızla kalıp konuşurlar. Bu durum tam yedi yıl altı ay, her gece devam eder. Ayrılacakları gece kız, Böği Kağan'a doğudan batıya tüm dünyanın onun hükümdarlığı altına gireceğini söyleyip işlerini iyi yapmasını, insanlara değer vermesini öğütler (Öztürk, 1980: 262). Diğer destanlarda da görüldüğü üzere burada da bir dişi yol gösterir ve ulusun geleceğinde söz sahibidir. Kağan'a akıl verir ve Kağan da bu öğüdü dikkate alır. Bu da kadına gösterilen değerin ve önemin bir göstergesidir.

1.9.1.2. Orta Dönemde Türk Kadını

Gökalp'in sınıflandırmasında Orta Dönem'den kasıt, Türklerin Müslümanlık'ı kabul etmesinden Batı medeniyeti etkisi altına girişine kadar olan dönemdir.

Müslümanlığı kabul eden ilk Türk devleti Karahanlılar'dır. Çin kaynaklarından edinilen bilgilere göre Kaşgarlılar (Karahanlı Devleti içinde yer alan bir şehir halkı) kadın ve erkeğin eşit olduğu bir topluluktur. Ayrıca bu insanlar müzik zevki olan ve müzikten hoşlanan uysal insanlardır (İnan, 1976: 35). Türkler İslamiyet öncesi dönemde de kadına değer vermiştir. İslamiyet'le birlikte birtakım değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler konusunda farklı görüşler vardır. Bir kısmına göre İslamiyet'ten önce kadının durumu çok kötüyken bu durum İslamiyet'in kabulü ile değişmiş ve kadına değer verilir olmuştur. Bir kısmına göre ise Türk kadını İslamiyet'ten önce daha özgür ve toplum içinde erkekle eşit konumdayken İslamiyet'le birlikte kadın eve kapatılmış ve pasifleştirilmiştir.

Türkler İslamiyet'le Araplar sayesinde tanışır. 642 yılında yapılan Nihavent Savaşı'nda Müslüman Arap orduları İran Sasani Devleti'ni yener. Bu yenilgiden sonra İranlılar yavaş yavaş Müslüman olmaya başlar. Bu gelişme, Türkleri de etkiler çünkü artık Göktürkler Müslüman Araplar ile sınır komşusu olurlar (Anadol; Abbaslı; Abbasova, 2002: 311-312). İslamiyet'in Asya içlerine yayılması, Halife Osman dönemine denk gelir. Arapların Horasan'ı ele geçirmesi ile Asya içlerinde İslamiyet yayılmaya başlar. Elli yıla yakın bir süre Türkler ile Araplar mücadele halinde yaşarlar (Arat, 1986: 82). Sanıldığının aksine Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi çok kolay olmamıştır.

Türkler ve Araplar arasındaki ilişkiler Emeviler ve Abbasîler dönemi olarak iki kısımda incelenebilir. İlk yakınlaşma Emeviler ile olur. Emeviler 661'de halifeliği elde ederler. Emeviler, Türkler üzerine akınlar düzenler. Türk-Arap yakınlaşması döneminde en şiddetli savaşlar bu dönemde Göktürkler ile Emeviler arasında meydana gelir. Emeviler bu mücadeleler sırasında Buhara ve Taşkent'i ele geçirirler (Anadol, Abbaslı, Abbasova, 2002: 311-312). Emeviler bu çetin savaşlarda ele geçen savaş esirlerini zorla başka savaşlarda çarpıştırırlar. Emevilerin diğer Araplar karşısında kendilerini üstün görmesi bilinen bir gerçektir. Haliyle Türklere karşı yaklaşımları da bu milliyetçi bakış açısından etkilenmiştir. Türklere karşı tavırları oldukça sert olmuştur. Ancak Abbasiler halifeliği Emevilerden alınca yeni bir dönem başlar. Türk Arap mücadeleleri bu dönemde de devam eder ancak Abbasiler Emeviler gibi Türklere sert davranmazlar. Savaşlarda esir düşen Türk askerler ordu içinde askeri görevlere getirilir. Öyle ki bir dönem (3. Abbasi Halifesi Mehdi Dönemi) Abbasîlerin "Hassa Ordusu" Türklerden oluşur (Şeker, 1997: 3). Böylece Abbasîler döneminde, Türk-Arap ilişkileri daha da yakınlaşır. 751 yılında meydana gelen Talas Savaşı'nda Türkler, Araplarla birlikte Çin'e karşı savaşırlar. Bu savaşın amacı Çin'in Orta Asya'daki gücünü kırmaktır. Bu tarihten sonra artık İslamiyet'le daha da yakından tanışan Türkler 10. yüzyılda Karahanlı Devleti zamanında İslamiyet'i resmî din olarak kabul eder (Çaycı, 2014: 32). Türkler İslamiyet'i kabul eder etmez eski örf ve adetlerini terk etmezler. Eski inançları, örf, adet ve gelenekleri ile İslam inancının sentezini ortaya çıkarırlar.

İslamiyet, hayatın her alanını kapsayan kurallardan oluşur. Evde kadının görevinden devlet yönetimine kadar her alanı kapsar bu kurallar. Bu durum kadının toplum içindeki durumunu da etkilemiştir. Müslüman olan ya da olmayan Türklerde kadının durumu İslam toplumlarındakine benzemez (Roux, 2007: 250).

İlk Müslüman Türk devleti Karahanlılar zamanında Yusuf Has Hacib tarafından 11. yüzyılda yazılan Kutadgu Bilig bizlere dönemin kadın anlayışını yansıtması bakımından önemli veriler sunar. Has Haciplik sarayda bir görevdir. Yusuf, has haciplik görevini icra ettiği dönemlerde sultana sunmak üzere Kutadgu Bilig adlı eserini yazmıştır. Balasagun' da doğan Yusuf, eserine burada başlamış, 1069 yılında Kaşgar'da bitirmiş ve dönemin hakanı Tavgaç Uluğ Han'a sunmuştur. Bu eserde yer alan kadına dair bilgiler ilginçtir. Kanun, hayat, saadet ve aklı temsil eden dört kişinin konuşmasından oluşan eser insanlara mutlu olma yollarını anlatır. Dönem hakkında pek çok bilginin de ipucunu verir (Kaçalin, 2002: 478).

Kutadgu Bilig'de kadınla ilgi yer alan bazı sözler şunlardır:

> Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutuma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu peşimanlık seni öldürür.
> Ey dost arkadaş sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur.
> Eğer dünyaya gelirse, onun yeri toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.
> Kadınları her vakit evde muhafaza et; kadının içi, dışı gibi olmaz.
> Yabancıyı eve sokma, kadını dışarı çıkarma; bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.
> Yemekte, içmekte kadınları erkeklere katma; eğer katarsan, ölçüyü kaçırırlar.
> Kadının aslı ettir; muhafaza etmeli; gözetmezsen, et kokar; bunun çaresi yoktur.
> Kadına saygı göster, ne isterse ver; evinin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.
> Bunlarda öteden beri vefa yoktur; gözleri nereye bakarsa, gönülleri oraya akar.
> Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer; meyvası zehirdir, ona karşı iştah ve ihtiras besleme.
> Ahlakı dürüst olan kimse güzel görünür; kadının güzelliği tavır ve hareketidir; bunu bilen bilir.
> Kadın takva sahibi ve temiz olursa, asil demektir ve diğer üç şey de onda birleşir, ey kudretli insan.
> Kadını evden dışarı bırakma; Eğer çıkarsa, doğru yoldan şaşar. (Arat, 1998: 326-327).

Yukarıdaki ifadelere bakılarak denilebilir ki, Karahanlılar döneminde kız çocuk sahibi olmak, istenen bir durum değildir. Kızı olan kişi, kızını erken yaşta evlendirmelidir; aksi halde pişmanlıktan ölür. Kız çocuklarının doğması istenen, bir durum olmamakla beraber doğarlarsa bile ölmeleri temenni edilir. Çünkü kızlar dünyaya gelse de yerleri toprağın altıdır. Kadınlarla ile ilgili yorumlara ve erkeklere verilen öğütlere baktığımızda ise onların güvenilmez varlıklar olarak tarif edildikleri görülür. Kadın, eve kapatılmalı ve korunmalıdır. Sokağa çıkmamalı, başka erkeklerle ne sokakta ne başka yerde karşılaşmamalıdır. Aksi takdirde gönülleri başkasına kolayca kayabilir. Vefalı olmadıkları için çabuk aldatabilirler. Onlara çok emek verilir ama yine de bağlanmamalıdır çünkü meyveleri zehirlidir. Ölçülü davranışlar sergileyemezler toplum içinde. Sürekli gözetlenmeli ve korunmalıdırlar ki erkeğin başına iş çıkarmasınlar. Kadının güzelliği ahlaklı ve dürüst olmasına bağlıdır. Takva sahibi ve temiz kadın asildir. Birkaç tanesi hariç, olumsuz ifadelerin çoğunlukta olduğu görülür. *"Kadına saygı göster, ne isterse ver; evinin kapısını kilitle ve eve erkek sokma."* gibi ifadelerde kadına saygı gösterilmesi ve ne

isterse verilmesi öğütlenirken bir yandan da kadının güvenilmez olduğunu vurgulayarak eve kapatılması gerektiği söylenir. Olumlu ifadelerden sonra gelen olumsuz öğütler dikkat çekicidir.

Yukarıda verilen öğütlere bakıldığında kadına karşı daha çok olumsuz bir bakış açısı sergilendiği görülür. Bu durum, eserin genelinde böyledir. Bunun sebebi farklı şekillerde açıklanmıştır. Adile Anıl Yılmaz'a göre (2004: 97) kadınla ilgili olumsuz söylemler Arap kültürünün etkisinden kaynaklanır. Türköne' ye göre (1995: 191-200) ise bu olumsuz etkilerin kaynağı Budist-Maniheist Uygur kültürüdür. Ayrıca bu dönemde yaşamış Türk topluluklarından biri olan Karluklarda kadınların ahlaksız oldukları, bu ahlaksız davranışların da eseri etkilemiş olabileceğini öne sürerken tüm Türk kadınlarına bu ahlaksızlığı mal etmenin doğru olmayacağını belirtir. Yine Türköne'ye göre Kutadgu Bilig'de pek çok kültürün etkisi vardır. Yusuf Has Hacib; Budist, Manihesit ve Şaman Türklerle komşu olan, Müslümanlığı kabul etmelerine karşın bu inançlara sahip pek çok insanı bünyesinde barındıran Türkistan'da eserini kaleme aldığından, bu inançların etkisi esere yansır. Ayrıca Çin, Hint ve Fars kültürlerinin de etkisi vardır bu dönem toplumunda. Eserde kadınlarla ilgili bu olumsuz söylemlerin bu inanç ve kültürlerin etkisi ile gerçekleştiğini öne sürer. Tek sebebi başka kültürlere ve inançlara bağlamak ne derece doğrudur tartışılır. Ayrıca Türköne'nin savunmasındaki bir diğer sorun da Türklerin İslamiyet'ten önceki inançlarına bu ağır vebali yüklemesidir ki bu söylem de eski Türk toplumunda kadına değer verildiği söylemiyle çelişir.

Nizamülmülk, Yusuf Has Hacib ile aynı dönemde yaşamıştır. "Siyasetname" adlı eserin yazarıdır. Bu eser de bize dönemin kadın telakkisini göstermesi bakımından önemli bir kaynaktır. Müslüman Türklerde kadın anlayışının oluşması konusunda Nizamülmülk'ü sorumlu bulan yaklaşımlar vardır. Selçuklular döneminde otuz yıla yakın bir süre vezirlik görevinde bulunan ve asıl adı Ebu Ali Hasan olan Nizamülmülk, Fars kökenli zengin bir ailenin çocuğudur. Düşünceleri ile Selçuklu devlet ve toplum yapısını etkilemiş önemli biridir (Gültepe, 2008: 210).

Arsel'e göre (1991: 36-37) kadının konumunu kötüleştiren, küçültücü bir hâle getiren ve bunun devlet tarafından benimsenip uygulamaya koyulmasına neden olan, kadının kötü konumunun temellerini atan kişi Nizamülmülk'tür. Ona göre kadınlar, aklen ve dinen eksik olan, kötülük kaynağı varlıklardır. Havva'dan başlayarak tüm tarih boyunca kadınlar kötülük saçmışlardır. Kadınlar hiçbir şekilde iktidar kullanmamalıdır çünkü aklen

eksiktirler ona göre. Kadınların tek vazifesi çocuk doğurup neslin devamını sağlamaktır. Hükümdarların eşleri de tüm bu sebeplerden asla devlet işlerine karışmamalıdırlar. Eğer karışırlarsa işler çok kötüye gider.

Selçuklu hükümdarlarından Melikşah'ın annesi Türkan Sultan devlet işlerinde etkili ve iktidar sahibi bir kadındır. Nizamülmülk, Türkan Sulatan'a karşı bir kıskançlık ve düşmanlık besler. İşte tam da bu sebeplerden Siyasetname' de kadınların çok kötü olduğunu, eve kapatılıp sadece neslin devamını sağlamaları gerektiği gibi düşüncelerini bazı hadis ve ayetlerle destekleyerek anlatmıştır (Çaycı, 2014: 34).

Gültepe de Arsel ile aynı fikirdedir. Gültepe'ye göre (2008: 211) eski Türk toplumlarında etkili, saygın ve özgür bir yeri olan Türk kadının durumunu bu kötü fikirler etkilemiş, kadının toplumsal hayattan koparak eve kapatılmasına zemin hazırlamıştır.

Divan-ı Lugat-it Türk Karahanlılar döneminde kadınla ilgili bilgilere ulaşabileceğimiz, bu dönemde yazılan önemli bir diğer eserdir. Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1077 yılları arasında yazılmıştır. Eserin yazılış amacı Türkçeyi ve Türklüğü, Arap ve Fars kültürünün ve dilinin etkisinden kurtarmaktır. Bizlere bu dönemin dili ve kültürü hakkında pek çok bilgi sunmaktadır. Kadın için pek çok sözcük yer alır. Süleyman Tülücü'nün (1982: 137-141) verdiği bilgilere göre bunlardan bazıları şöyledir: "Kadın" anlamına gelen "işiler" ve "özük" kelimeleri, evli kadın anlamında "uragut" kelimesi ve karı anlamında "kis" kelimeleri kullanılmıştır. Kızlar için ise "pahalı bir nesne" veya "kız çocuk" anlamına gelen "kız" sözcüğü kullanılmıştır. Erkeklerin adlandırmalarında aynı çeşitlenme ve özen olmadığını da ifade eder Süleyman Tülücü. Kız çocuk anlamında kullanılan "kis" kelimenin aynı zamanda pahalı nesne anlamına gelmesi kızların bu toplumda değerli olduğunun göstergesi sayılabilir.

Kadınlar için kullanılan bir diğer sözcük ise "anaç ve ekeç" sözcükleridir. Bu, bir sıfattır. Anaç, kendini herkese ana gibi sevdiren, herkese ana gibi davranan demekken "ekeç" sözcüğü, "eke", yani kız kardeşten gelir ve kızlar için kullanılır. "Ekeç" de kendini herkese kız kardeş gibi sevdiren, herkese abla gibi davranan anlamına gelir. "Kiz" sözcüğü de yine genç kızlar için kullanılır ve "sandık, misk kutusu, gizli olan şey" anlamına da gelir. Hatta "Kizdeki kiz yapar." atasözü bekâretin önemini ve değerini ifade etmesi açısından önemlidir. Bu da bize bu dönemde de kızların bekâretinin son derece önemli olduğunu gösterir. Bu sözcüklerin yanında "Avınçu", 'Oxşagu' gibi, "cariye"

manasında kullanılan sözcükler de vardır. Bu da bize kadınların avunmak için, gönül eğlendirmek için var olan varlıklar olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Divan-ı Lugat'it Türk'te kadın ile ilgili söylemlerde kadına verilen sıfatlar olgun, sevimli, sabırlı, güzel, anlayışlı temizdir. Buna karşılık erkeklerle ilgili yiğit, cesur, dürüst ve erdemli gibi sıfatlar daha çok kullanılmıştır (Türköne, 1995: 201, 202).

Evlilik, Türk toplumu için önemlidir. İslamiyet'ten sonra da Türk toplumunda bu durumun değişmediği Divan-ı Lügat'it Türk'te görülür. Evlilik, teşvik edilir. "Erğenge eliğ karı bözüm tikemes" yani "Ergenin donu elli arşın bezden dikilmez" sözü ile eserde evlilik teşvik edilmiştir. Çünkü bu söze göre bekâr kişiye doğru söz söyleyip öğüt verenin olmayacağı ifade edilir. Bu nedenle de evlenmesi onun yararınadır. Eserde geçen bir diğer sözcük olan "küni" sözcüğü "kuma" anlamına gelir. Bu da bize İslamiyet'ten önce de var olan çok eşliliğin İslamiyet'ten sonra da devam ettiğini kanıtlar. Hatta eserde "Kuma kumanın külüne bile düşmandır." anlamına gelen atasözleri de vardır (Atalay, 1998: 117-237). Evlenmeye teşvikin olduğu gibi boşanma ile ilgili de pek çok sözcüğe Divan-ı Lügat'it Türk'te rastlanır. Bu da bize, bu dönemde boşanmanın de olduğunu ve kabul edilebilirliğini gösterir (Şen, 2008: 9).

Kadının Türk toplumu içerisindeki yerini anlamak için en önemli kaynaklardan biri Dede Korkut Hikâyeleridir. 15. yüzyılda yazılan hikâyelerin bir kısmı Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden önce bir kısmı da sonra oluşmuştur. Bu hikâyelerde daha çok, erkeklerin kahramanlık öyküleri bulunur. Kadınlar ana karakter değildir. Daha çok anne, eş, sevgili olarak vardırlar.

Umay Günay'ın (1984: 403) da belirttiği üzere göçebe Türk toplumunda ağır tabiat şartlarıyla mücadele veren insanların maceraları anlatılırken bir yandan da bu insanların günlük hayatlarına dair önemli bilgiler de verilir. İşte bunlardan yola çıkarak kadınların toplum içerisindeki durumu hakkında tespitlerde bulunulabilir.

Bu açıdan Dede Korkut Hikâyeleri'ne baktığımızda daha başlangıç bölümünde kadından söz edildiğini görürüz. Bu bölümde dört tip kadından bahsedilir. Bunlar: dolduran top, solduran sop, evin dayağı ve nice söylersen bayağıdır. Bu dört tip kadının, kendine has özellikleri vardır. "Solduran Sop" grubundaki kadınlar; çok yiyen, çok gezen, eviyle hiç ilgilenmeyen, pis, durumundan her zaman şikâyet eden kadınlardır. Bu kadınlar durumlardan kurtulmak için eşlerinin ölmesini ve rahat edecekleri başka bir koca ile

evlenmeyi isterler. "Dolduran Top" grubuna giren kadınlar; daha elini yüzünü yıkamadan sabahtan gezmeye başlayan, dedikodu yapmayı seven kadınlardır. Bunlar akşam olunca evlerine gelirler ve kedilerin, köpeklerin evini bahçesini talan ettiğini görüp bu durumdan komşularını suçlarlar. Sorumsuz ve tembel tiplerdir."Nice Söylersen Bayağıdır" grubundaki kadınlar ise eve gelen misafiri ağırlamayı bilmez, beceriksizdir. Bu beceriksizliğine mazeret olarak evde bir şey olmadığını öne sürer. Oysaki beceriksiz ve tembeldir. "Evin Dayağı" grubundaki kadınlar misafiri hakkıyla ağırlamayı bilir, kocasını utandırmaz (Ergin, 2011: 73-77).

Hikâyelerde, annenin çok önemli olduğu görülür. "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy"da, Salur Kazan'ın annesi, karısı ve atı düşmanlar tarafından kaçırılarak esir edilir. Bu hikâyede Salur Kazan'ın Düşman Şökli Melik ile tutsaklar için yaptığı konuşmada anneye ne kadar değer verildiği görülür. Salur Kazan, Şökli Melik'e kaçırdığı altın pencereli otağların ona gölgelik olmasını, hazinesinin onun olmasını, askerleri ve oğlunun ona kul olmasını, atları ve koçlarının ona binek olmasını, katar katar develerinin ona yük taşıyıcı olmasını söyleyerek bunlarda hiç gözü olmadığını ifade eder. Ancak ihtiyar annesini derhal geri vermesini ister. Aksi halde savaşmak zorunda olduğunu dile getirir (Ergin, 2011: 106-110). Salur kazanın ne karısı, ne çocuğu, ne malı mülkü umurunda değildir. Değer verdiği tek şey annesidir. Bu durum gururunu çok incitir. Anne kutsaldır Türk aile yapısı içinde. Anne, eşten önce gelmektedir.

Anne olarak kadının önemli konumuna Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinde de rastlanır. Hikâyede Dirse Han, çevresindeki kötü niyetli insanların dolduruşuna gelerek, oğlu Boğaç'ı okla vurup ormanda bırakır. Eve geldiğinde eşine, Boğaç' ın nerede olduğunu bilmediğini söyler. Ancak annesi, Boğaç' ın başına gelenleri hisseder ve eşine gerçekte ne olduğunu sorar fakat cevap alamaz. Bunun üzerine yanına "kırk ince belli kız"ı alarak oğlunu aramaya gider. Boğaç' ı bulur. Oğlu, yaralıdır. Yarasının tek bir ilacı vardır o da annesinin sütü ile dağ çiçeği karışımından yapılacak ilaç. Bu ilacı yapar ve oğlunu iyileştirip eve getirir (Ergin, 2011: 87).

DedeKorkut'ta eş seçiminde, erkeler de kızlar da evlenecekleri insanlarda birtakım özellikler ararlar. Bu özellikler elbette o dönemin koşullarına uygun özelliklerdir. Kan Turalı: "*Baba ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana getirmiş olmalı,"* diye tarif eder istediği kızı. Babası ise, "*Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin*,"

diyerek oğluna cevap verir (Ergin, 2011: 185). Elbette kızlar da evlenecekleri erkekte belli vasıflar bulunmasını isterler. Kan Turalı ile Selcen'in ok atma yarışında Kan Turalı bu yarışı kazanır. Bamsı Beyrek ise kılıç kuşanıp ok atmada, ata binmede ve güreşte Banu Çiçek'i yener. Tam tersi durum olsaydı iki kahraman da kızlar tarafından evlenmek için yeterli bulunmayacaklardı. Göçebe toplum, güçlü ve kuvvetli insanlara ihtiyaç duyar. Yaşam koşulları nedeniyle evlenilecek kız da erkek de bedenen kuvvetli, çevik ve gerektiğinde savaş becerilerini gösterip tehlikeyi bertaraf edebilecek nitelikte olmalıdır. Bu durum eş seçimini de etkilemiştir.

"Kam Püre'nün Oğlı Bamsı Beyrek Boyu"nda, kızı olmayan Bay Bican, kız sahibi olmak için dileklerde bulunur. Bay Bican'ın dilekleri kabul olur ve kızı dünyaya gelir. Kızının adını Banı Çiçek koyar. Aynı toyda Kam Püre Bey de oğlu olması için dua eder. Onun da duaları kabul olur dünyaya gelen oğluna Bamsı Beyrek adını koyar. İki genç, babalarının birbirlerine verdikleri söz üzere nişanlanırlar. Bamsı Beyrek, istediği eşin özelliklerini sıralarken "Alp tipi" bir kız tarif eder. Banu Çiçek de yiğit bir delikanlı ister. İki genç birbirlerini tanımadan dövüşürler. Güçlerini sınarlar. İkisi de "Alplik" özelliklerine uygun eşler istemektedirler. Göçebe yaşam tarazı bunu zorunlu kılmaktadır çünkü (Ergin, 2011: 127).

Bu dönemde kadın ve erkek arasında kaç-göç olmadığı görülür. Ayrıca kadınlar son derece sadıktırlar. Bamsı Beyrek hikâyesinde, esir düşen Beyrek'in on beş yıl sonra ölüm haberinin gelmesi üzerine nişanlısı Banu Çiçek ağabeyi tarafından başka biriyle evlenmeye zorlanır. Bu arada Bamsı Beyrek bir yolunu bularak kaçar ve kılık değiştirip düğüne ulaşmayı başarır. Düğünde karşılaşırlar ve Banu Çiçek Beyrek'i tanımadan ona Beyrek gittiğinden beri dışarı hiç çıkmadığını, saçını başını yolduğunu, yanağını yırttığını, gelip giden herkesten haber sordurup çok ağladığını anlatır (Ergin, 2011: 146-149). Hikâyede son derece sadık bir kadın portresi çizilir.

Kadınlar eşlerine son derece bağlı oldukları gibi onlara canlarını verecek kadar çok severler. "Duha Koca Oğlı Delü Dumrul Boyu"nda Deli Dumrul'un eşi bunun en güzel örneğidir. Deli Dumrul Tanrı'ya kafa tuttuğu için cezalandırılır. Azrail, Deli Dumrul'a kendi canının yerine bir can bulması halinde onu öldürmeyeceğini söyler. Bunun üzerine babası ve annesine gidip kendi canının yerine onların canını isteyen Deli Dumrul, olumlu cevap alamaz. Ancak karısı hiç çekinmeden canını onun için verir (Ergin, 2011: 182). Bu

hikâyede geleneksel fedakâr anne tipini göremeyiz. Eş, anneden daha fedakâr ve sevgi doludur. Canını esirgemeyecek kadar çok sever eşini.

Çocukları olmayan Dirse Han ve eşi bu duruma bir çare ararlar. Dirse Han, çocuğunun olmamasının nedeninin kendisinden mi yoksa eşinden mi olduğunu düşünerek suçu kadına yüklemez ve bunu karısı ile konuşarak çok medeni bir tavır sergiler. Karısı ise ona akıl vererek açları doyurup çıplakları giydirerek hayır işleyip Allah'a sığınması gerektiği öğüdünü verir. Dirse Han bu öğüdü tutar (Ergin, 2011: 79-80). Kadın; sadece cesaretin, sadakatin sembolü ve ana olarak değerli değildir aynı zamanda gerektiğinde eşine akıl verip onu yönlendiren bir kişidir. Fakat aynı hikâyede kız çocuk sahibi olmanın ve çocuk sahibi olmamanın da kötü olduğunu görmekteyiz. Dirse Han, verdiği ziyafette biri ak, biri kızıl, biri kara olmak üzere üç çadır kurudur ve bu çadırlarda konuklarını, çocuklarının kız veya erkek oluşlarına ya da olmayışlarına göre ağırlar. Ak çadır oğlan babaları için, kızıl çadır kız babaları için, kara çadır ise çocuğu olmayanlar için ayrılır. Ögel (1984: 100) kızıl rengin mutluluk rengi olduğunu söyler. Ancak durum Ögel'in iyi niyetli yorumundan fazlasını yansıtır. Kız çocuk sahibi olmak belki mutsuz olmayı gerektirecek kadar kötü bir durum değildi ancak çok da mutluluk verici bir durum olmadığı kızıl çadırdan anlaşılmaktadır. Neticede sıralamada ikincidir.

Zina kabul edilemez bir durumdur. Dede Korkut Hikâyeleri'nde sadece "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy"da zinadan bahsedilir. Bir çoban ile peri kızının zinası anlatılır. Bu durum hikâyede peri kızının garip bir yaratık olan Tepegöz'ü doğurması ile cezalandırılır. Sonuçta Tepegöz öldürülür.

Ayrıca beşik kertme, nişanlılık gibi adetlerin de olduğunu görürüz. "Küçük düğün" ile nişanlılık kast edilir. Dede Korkut'ta çok eşli evliliğe rastlanmaz. Ancak zorunlu olursa ikinci eş alınır. Hikâyelerde tek bir yerde ikini eşle evliliğe rastlanır. O da Beyrek'i esaretten kurtaran kâfir kızına Beyrek'in söz vermesi sonucu gerçekleşir. Müslüman olmayan kızlarla evlilik de onaylanmaz. Hatta Uruz, babasını "kâfir kız" almakla tehdit eder.

Ali Yakıcı (2016: 21) Dede Korkut hikâyelerinde önemli işler gerçekleştirdiği halde adı fazlaca anılmayan pek çok kadın kahramandan biri olarak Dirse Han'ın karısı ve annesini hatırlatır. Ayrıca kadınların sosyal, ekonomik, siyasal vb pek çok alanda hayattaki

işlevlerine yönelik pek çok önemli konumda bulunduğu örneklerin olduğunun da ifade eder.

Hikâyelerde kadınlar; güçlü, kuvvetli, yiğit, cesur, sadık, akıllı, iyi yetişmiş, ata binen, kılıç kuşanıp ok atan, dövüşebilen, erkeğine gerektiğinde akıl verip yönlendiren, gerektiğinde de geri planda kalıp erkeğini yücelten, yaptığı ile övünmeyip ön plana çıkmayan, gerektiğinde gözünü kırpmadan eşine canını veren bir hayat arkadaşı olarak karşımıza çıkar. Genç kızlarda da aynı şey görülür. Ayrıca genç kızların, eş seçiminde söz sahibi olduğu, eşlerinin özelliklerini belirtebildikleri görülür. Anne olarak kadınlar, çocukları için her türlü fedakârlığı göze alırlar. Toplum içinde bizzat aktif olarak her alanda yer alırlar. Söz söyleme hakları vardır. Namus konusunda eşlerine son derece sadıktırlar. Kadın; anne, eş, sevgilidir. İffetli, namusludur. Sadıktır. Fedakârdır. Sadece Deli Dumrul'da anne, canını oğlu için vermeyerek ikinci plana geçer. Maskülen tavırlı kadınlardır. Zorlu yaşam koşullarıyla mücadele edebilecek güçleri vardır.

Anadolu topraklarında pek çok iz bırakmış önemli devletlerden biri olan Selçuklular döneminde kadının durumuna bakmak gerekir. Selçuklular, 1071 yılında Anadolu'ya girerek ilk merkezlerini İznik'te kurarlar. Anadolu'da, eski Türk medeniyeti ile İslam ve Anadolu kültürünü kaynaştırarak yeni bir sentez oluşturmuşturlar (Şen, 2008: 21).

Eski Türklerde kadınlar, devlet yönetiminde Hakanlarla beraber yer alırdı. Bu durum İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra da devam etti. Melik Şah'ın eşi Terken Hatun, devlet idaresinde oldukça önemli bir yere sahip bir Karahan'lı prensesi idi (Demir, 2004: 178). Bazen sultanlar, sahip oldukları güçleri kendi çıkarları için kullanmış bu da devlet idaresinde zor zamanlar yaşanmasına sebep olmuştur. Melikşah' ın eşi Terken Hatun, beş yaşındaki oğlunu tahta çıkarmak için Berkyaruk ve Nizamülmülk'e karşı büyük mücadeleler vermiştir. Bu da devletin sıkıntılı günler yaşamasına sebep olmuştur (Kitapçı, 1994: 163-182). Selçuklu sultanlarından bazılarının kendilerine ait sarayları vardır. Bazen başka şehirlerde yaşarlardı bu saraylarda. Saraylarda sultanların emrinde idari bir teşkilat, küçük çaplı da olsa bir ordu, ayrıca kendilerine ait hazineleri de olurdu. Eski Türk devletlerinde görülen, Hatunların devlet idaresinde yetkileri Selçuklularda da devam etmiştir.

Selçuklular dönemine dair elimizde yazılı belgeler yeteri miktarda değildir. Bu döneme dair en zengin bilgileri ünlü gezgin İbn-i Batuda'nın Seyahatname'sinden edinmekteyiz. Batuda: "*Zaviye yahut haneye insek komşularımız olan kadın ve erkekler hatırımızı (ahval) soruştururlardı. Orada kadınlar (hicap) örtünmezler. Oradan ayrılırken güya aynı kavimden imiş gibi, bize veda ederler ve kadınlar ağlayarak ayrılığımıza teessüf ederler."* (İnan, 1976: 50) diye anlatır bu dönemi. Kadın ve erkekler toplum içinde kaçgöç olmadan beraberdirler. Evde kapalı olmadıkları görülür.

Bu dönemde Anadolu'nun Müslümanlaşmasında Bacıyan-ı Rum teşkilatının önemli bir rolü vardır. Kadıncık Ana olarak bilinen Fatma Bacı, Ahi Evran'ın eşidir. Bacıyan-ı Rum, Kadıncık Ana tarafından kurulur. Türkmen kadınlarından oluşur. Fatma Bacı, Hacı Bektaş Veli'nin gizli ilim ve kerametlerine sahip olduğu düşünüldüğünden, oldukça saygın bir yere sahiptir (Küçük, 1997: 394). Bacıyan-ı Rum Ahilik'e paralel bir teşkilattır. Türk kadının sosyal hayattaki varlığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkler, Bacıyan-ı Rum tarafından yardım görmüşlerdir. Bacılar; misafir ağırlama, askeri etkinlikler, tasavvufi faaliyetler ve dokumacılık gibi alanlarda faaliyet göstermişlerdi (Cebecioğlu, 1981: 650-655). Bu kadınlar, Anadolu'ya yeni gelen insanlara yardım edip onların problemlerini çözmeye çalışmışlardır. Böylece yeni gelenlerin Anadolu'ya yerleşmelerini, bu toprakları benimsemelerini sağlamada son derece etkin olmuşlardır. Tekkelerde ve zaviyelerde yardıma muhtaç pek çok insanı yedirip içirmiş, çamaşırlarını yıkayıp ağırlamışlardır (Bayram, 2002: 375-376).

Bu dönemde tarikatlar içinde de pek çok önemli kadın sayabiliriz. Mevlana'nın kızları Muhatara ve Şeref Hanım tarikat içinde şeyhliğe kadar yükselmişleridir (Kara, 1991: 354). Ulu Arif Çelebi'nin Tokat'taki kadın halifesi, Küçük Arif Çelebi'nin kızı Güneş Hanım-ı Suğra, Karahisar Mevlevihanesi'ndeki Şah Mehmet Çelebinin kızı Destina, önemli kadınlardır. Bu isimler sikke ve hırka giyip yüzü peçeli olarak Mevlevi mukabelesi idare etmişlerdir (Küçük, 1997: 397).

Kadının sosyal hayat içinde etkin olduğu görülür. Anadolu Selçukluları zamanında kadınlar tarafından yaptırılan pek çok eser bulunur: Kayseri'de Gevher Nesibe Şifaiyesi h.602 (m.1206), Divrik'te Turan Melik Şifaiyesi h. 626 (m.1228), Kütahya'da Gülümsen Hatun Yoncalı Ilıca h.631 (m.1233), Amasya'da Yıldız Hatun Ilıcası h. 703 (m. 1308) Ramazan kızı Gülümsen'in yaptırdığı eser dışındaki üç eser hükümdar ailesinden bireyler tarafından yaptırılmıştır (İnan, 1982: 41).

Günümüze kalan Selçuklu eserlerindeki kabartma, çini ve minyatürlerde kadın resimlerine rastlanır. Bu dönemden günümüze kalan yapıların (anıt, medrese, hastane, vakıf gibi) pek çoğunun adının kadın olduğu görülür. Kutluğ Türkan hastanesi (İran) bunlardan biridir. Selçuklu döneminde yaşamış İbn-i Bibi'nin annesi Münecceme Yıldız Hatun, Astronomi konusunda geniş bilgi sahibidir. Bu nedenle sarayda da ilgi ve saygıyla karşılanmıştır. Yine bu dönemde kadınlar adına inşa edilmiş pek çok sağlık kuruluşları vardır: Yıldız Hatun Ilıcası (Amasya), Dibrik' te Turan Melik Şifaiyesi (Dibrik), Gülümser Hatun Yoncalı Ilıcası (Kütahya) , Gevher Nesibe Şifahanesi (Kayseri) (İnan, 1982: 39-42).

Tüm bunlardan yola çıkarak Selçuklu döneminde kadının durumuna baktığımızda; toplum içerisinde pek çok alanda görünür olduğu fark edilir. Eve kapatılıp hapsolmamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesinde ve akınlarda erkekle beraber mücadele veren Bacıyan-ı Rumlar, Hakanın yanında güç ve iktidar sahibi hatunlar, tarikatlarda şeyhliğe kadar yükselmiş kadınlar vardır.

Osmanlı devleti oldukça geniş bir coğrafyada 600 yıl hüküm sürmüştür. Dolayısıyla Osmanlı'da kadına bakmak oldukça geniş bir alanı kapsayan bir konudur. Buradaki sınırlarımız nedeniyle Osmanlı'da kadına bakarken genellikle Anadolu coğrafyası ele alınacaktır. Pek çok kültürün bir arada saygı ile yaşadığı imparatorluk içerinde farklı kadın tiplerinin olduğu muhakkaktır. Bu da Osmanlı'da kadını ele alırken karşılaşılacak bir diğer zorluktur. Bir diğer zorluk da nerede yaşayan kadının ele alınacağıdır. Şehirdeki kadın mı kırsaldaki kadın mı? Dolayısıyla Osmanlı'da kadın denilince hangi kadın sorusu akla gelmelidir.

İmparatorluğun kuruluşunun ilk yıllarında, Selçuklular döneminde kurulmuş olan Bacıyan-ı Rum teşkilatı faaliyetlerine devam eder. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu teşkilat Ahi Evran'ın (Ahilik'in kurucusu) eşi Fatma Bacı tarafından kurulur. Bacıyan-ı Rum teşkilatı, kadınların sosyal hayatta her anlamda var olmalarını ve teşkilatlanmalarını sağlamanın yanı sıra toplumsal olarak pek çok hizmeti yerine getirerek önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu teşkilattaki kadınlar: dokumacılık gibi alanlarda üretim faaliyetlerinde bulunmanın yanı sıra misafir ağırlama, dini ve tasavvufi faaliyetler, dul ve yetimlere yardım gibi sorumlulukları da yerine getirirler. Kimsesiz kızlara sahip çıkarak onların bir meslek edinmemelerinde ve evlenmelerini sağlarlarken yaşlı ve sahipsiz insanlara da yardım elini uzatırlar (Kurt, 2002: 436). Ülkenin uç bölgelerinde, elde silah savaştıkları da rivayet olunan Bacılar, Ahilere ait pek çok tekke ve zaviyede bulunan misafirleri ağırlamış,

bu tekkelerde yapılan zikir ve sema ayinlerine katılmışlardır (Bayram, 2002: 47-53). Bacıların aynı zamanda iskân faaliyetlerinde bulundukları görülür. Bacılar, Ahiler gibi zaviyeler açıp bu zaviyelerde iskân faaliyetlerinde bulunur. Ahilik'te erkeklere verilen "Eline, beline, diline sahip ol." öğüdü Bacıyan-ı Rum'da "Aşına, eşine, işine sahip ol." şeklindedir (Barkan, 1942: 302-303).

Saray kadınları olan Sultanlar, kuruluş döneminde de sarayda yalıtılmış olarak yaşamamış, toplumla bağlarını daima korumuşlardır. Sultanlar, gerektiğinde eşlerine devlet işlerinde yardımcı olmuştur. Sultanlar kaç-göç yaşamadan işlerini sürdürmüşlerdir. Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun, İbn-i Batuda'yı sarayında yüz yüze ağırlamıştır. Ayrıca Nilüfer Hatun'un mescit, tekke, köprü yaptırdığı bilinir (Kurt, 2002: 436). I. Murat'ın kızı Melek Hatun da Osmanlı siyasetinde adından söz ettiren biridir. Sonraki dönemlerde de Osmanlı siyasetinde Hürrem Sultan, Mihrimah Sultan, Esma Sultan gibi padişah eşi veya kız kardeşlerinin siyasî alanda etkin oldukları görülür (Pierce, 2000: 112).

Osmanlı'nın kuruluşunun ilk yıllarında kadınlar toplum içerisindeki nispeten iyi konumlarını ilerleyen yıllarda kaybederler. Eski Türk toplumunda daha iyi bir konumda olan kadının durumunun Osmanlı'da neden gerilediğine dair iki görüşle karşılaşırız. Bu görüşlerden biri İslam dininin kadının toplumdaki değerinin düşmesine neden olduğu yönündedir. Diğer görüş ise Osmanlı'nın kuruluş devrinden itibaren Bizans kültürünün etkisinde kalarak kadının hareme kapatılması nedeni ile kadının toplumdaki yerini giderek kaybetmiş olduğudur (Çiftçi, 1982: 81). Nizamülmülk ile başlayan kötü etki dozunu giderek arttırır. İstanbul'un fethinden sonra karşılaşılan Bizans kültürü bu süreci etkileyen diğer bir sebeptir (Kuşcan, 1991: 196). Halifeliğin Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlılara geçmesi ve Kur'an'ın abartılı bir şekilde yorumları ile kadınların yaşamları son derece katı kurallar ile çevrelenmeye başlamıştır (Arat, 1986: 97).

Osmanlı, İslam hukuku ile idare edilen bir devlettir. Teokratik ve monarsik bir yönetime sahiptir. Toplumsal düzenin, şeriat kuralları ile sağlanmaya çalışıldığı imparatorlukta kadın, toplumsal yaşamdan alabildiğine soyutlamış ve evde kafes ardına itilmiştir. Erkek refakati olmadan sokağa çıkmaları yasaktır. Çok eşlilik ve harem hayatı saraydan konaklara yayılmıştır. Evlenme, boşanma, miras ve tanıklık gibi konularda kadınların söz hakkı oldukça sınırlıdır. Velayet konusunda açmazlar vardır. Babası ölen çocuğun velisi anne olamaz (Velidedeoğlu, 1970: 34-36). Osmanlı kadının eğitimi Sıbyan Okulları ile sınırlıdır. Bir kız çocuğu Sıbyan Okuluna ancak dokuz-on yaşlarına kadar

devam edebilir. Eğer hali vakti yerinde bir ailenin kızı ise eğitimini evde özel hocalarla devam ettirebilir. Bunun haricinde, kadınlar erkeklerin sahip oldukları eğitim haklarından yararlanamazlar. Kırsal kesimdeki kadının durumu biraz daha farklıdır. Erkekle beraber tarlada çalışıp üretim sürecine katılan kadının söz hakkı ve sosyal alandaki görünürlüğü şehirdeki kadından daha fazladır. Kırsal kesimdeki kadın tarlada çalışır, halı-kilim dokur, evde çocuklara bakar, evi idare eder. Ancak tüm bunlara karşın yine de erkekle eşit değildir. Sadece şehirli hanımlardan biraz daha farklıdır durumları (Tekin, 2007: 86). Sokağa çıkmalarının fetvalarla yasaklandığı kadının çalışma durumunun da hiç iç açıcı olmadığını tahmin etmek zor değildir. Sadece Sıbyan Okulları'na gidebilen kadınların bir meslek edinmeleri ve çalışmaları da söz konusu değildir. Bu da Osmanlı'da kadının durumunu gerileten önemli sebeplerden biridir. Hali vakti yerinde ailelerin kızlarının aldığı eğitim de sadece evin içinde kalmaya mahkûmdur.

Elbette Osmanlı'da yalnızca İslami kuralların etkisi görülmez. Kadının konumunu, daha doğrusu Osmanlı kültürünü etkileyen pek çok unsur vardır. Orta Asya'dan getirilen eski inanç ve gelenekler, Arap ve Fars etkisi, Bizans kültürünün etkisi bunlardan ilk akla gelenlerdir. Örneğin harem geleneği Bizans'tan geçmedir. Önce saray çevresinde uygulanmış daha sonra konak yaşamına kadar inmiştir (Tekin, 2007: 85). Eski Türk toplumundan kalan birtakım haklar bu kültürlerin olumsuz etkileri ile yavaş yavaş kaybolur.

Osmanlı ailesine baktığımızda ise genel olarak erkek hâkimiyeti görülür. İslam hukuku pederşahi bir aile yapısını gerektirir. Bu durumda da İslami kurallarla yönetilen Osmanlı'da yaşayan kadınlar da bu kanunlardan etkilenirler. Şeriatla yönetilen bir imparatorlukta kadınların son derece katı kurallara uyması beklenir. Aile reisi erkektir ve tüm yaşantıyı o şekillendirir. Kadının ise bu kurallara sorgusuz sualsiz uyması beklenir. Otorite, aile reisi olan erkektir. Boşanma, erkeğin yazılı veya sözlü bir ifadesi ile gerçekleşir. Kadın için ise böyle bir durum söz konusu bile değildir (Doğramacı, 1997: 8). Evin erkeği ölürse evdeki en yaşlı kadın evin idaresini ele alır. Kadının iki çocuğu varsa mirastan sekizde bir pay, bir çocuğu varsa dörtte bir pay alırdı. Çocuğu olmayan kadın, kocasının malının yarısını almaya hak kazanırdı. Şehirdeki kadın, eve kapalı bir hayat yaşar. Sosyal alanda görünürlüğü yoktur. Evde akraba ve komşu ziyaretleri arasında ömürlerini geçirirler. Hanedan kadınları kuruluş döneminde yönetimde etkin iken bu durum daha sonra giderek azalır. İlerleyen yıllarda hanedan kadınlarının sarayda,

oğullarının tahta çıkmasını sağlamak üzere pek çok hileli yola başvurmaktan çekinmedikleri görülür. Osmanlı'da divan şairi kadınlara az da olsa rastlanır. Bu kadınlar konaklarda büyümüş, iyi eğitim almış üst düzey kadınlardır. Zengin kadınlar ve hanedan kadınları vakıflar, kütüphaneler, aşevleri, camiler yaptırmış hayır işleriyle uğraşmışlardır. Cariye ve esir kadınlara da Osmanlıda rastlanmaktadır. Saray ve konaklarda bulunan bu kadınlar haremde yaşarlar. Saraydaki haremin en yetkilisi yani yöneticisi padişahın annesi, annesi ölmüşse eşidir. Valide Sultan, haremin tüm idaresinden sorumludur. Odalık ve cariyeler de haremlerde bulunur. Bunlardan zenciler beş yıl sonra, beyazlar ise sekiz yıl sonra serbest olurlar (İnan, 1976: 60-79).

Osmanlı döneminde saray kadınları pek çok hayır işleri yapmışlardır. Bunlardan bazıları günümüze kadar kalmıştır: Yeni Cami (Safiye Sultan ve Hatice Turan Sultan tarafından), Valde Camii (Gülniş Valide Sultan tarafından), Eyüp Sultan Cami (Mihrişah Sultan tarafından), Sıbyan Okulu (Nakşidil Valide Sultan tarafından), Cevri Kalfa Suyu (Cevri Kalfa tarafından Üsküdar'a getirtilen su), Gureba Hastanesi (Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından), İstanbul kız Lisesi, Dolmabahçe Camii, bugünkü Pertevniyal Lisesi (Pertevniyal Valide Sultan tarafından) bu yapılardan bazılarıdır (İnan, 2010: 26-27). Bunların yanında kütüphaneler de vardır*: "Eyüp'teki Medresesinde Esmihan Sultan, Üsküdar'da Valide Atik Camisinde Nurbanu Sultan, Üsküdar'da Valide-i Cedid Camiinde Valide Sultan, Eyüp Camii içinde Mihrişah Sultan, Aksaray Valide Camiinde Pertevniyal Valide Sultan Kütüphaneleri"* bunlardan bazılarıdır (Erkal, 1982: 170).

Toplumsal yaşamda ise kadının durumu fetva ve fermanlar ile her geçen gün zorlaştırılır. Osmanlıda, Kanuni ve II. Selim dönemlerindeki fetvalar ve fermanlar ilgi çekicidir. Bu fermanlarda ve fetvalarda kadınların ferace giyimleri gerektiği ve bu feracelerin biçimlerinde bir değişiklik yapılmaması, ayrıca feracelerinin ince kumaştan olmamasına kadar kılık kıyafetle ilgili kurallar yanında; kadınların erkeklerle aynı sandala binmemeleri, kaymakçı dükkânlarında erkeklerle aynı mekânda oturmamaları, mesire yerlerinde dolaşmamaları gerektiği de belirtilir. Ayrıca kadınların yalnızca haftanın dört günü evden çıkmalarına izin veren fetvalar da çıkarılmıştır (Çiftçi, 1982: 82). Kadınların giyimleri, toplum içerisindeki davranışları gibi pek çok konu padişah ve şeyhülislam fetvalarıyla düzenlenmiştir. Aslında çarşaf giymek ya da harem Türk ve İslam geleneği değildir. Örtünme de harem de İran ve Bizans'tan gelmiştir. Nitekim Fatih Devri'ne kadar Türk toplumunda örtünme yoktur (Göksel, 1988: 135-136). Zamanla Arap ve Fars

kültürünün de etkisiyle kadının toplum içindeki durumu kötüleşir. Kısıtlamalar artar. Geçmişte atalarının sahip olduğu pek çok hakkı Türk kadını giderek kaybeder. İslamiyet çarşaf giyme alışkanlığını İbranilerden alırken Türkler bu alışkanlığı Bizans ve tüm Doğu Hıristiyanlarından almışlardır. Şehirlerde başlayan bu alışkanlık ülkenin her yerine yayılmıştır. Fetvalar yoluyla da giderek yerleşmiştir (Caporal, 1982: 141-142).

Durum, Osmanlıda giderek kötüleşir. 1897 yılında çıkan bir gazete yazısına göre kadınların sadece Sultan Ahmet ve Şehzadebaşı gibi camilerden başka büyük camilere girmeleri yasaklanır. Bu camilere girdiklerinde ise camide hiç erkek olmaması gerekir. Sadece çalışanların orada olmasına izin verilir. Ayrıca bir yerden bir yere giden kadın; önüne bakarak hızlıca gidecek, oyalanmadan geri dönecektir. Dükkânların içerisine girerek alışveriş yapmaları da yasaktır. Dükkânların önlerine kadar gidip, alışverişlerini buradan tamamlayabileceklerdir (Caporal, 1982: 142-143). Eyüp çevresinde bulunan kaymakçılara kadınlar da gelip buralarda kaymak yemektedir. Ancak şikâyet üzerine dönemin kadısı şu fetvayı çıkarır: "*Buyurdum ki kaymakçı dükkânlarına kaymak yemek bahanesi ile gelen nisa taifesini getirmeyip bu babda dahi dükkân sahiplerine muhkem tenbih ve tekid eyleyib men ve ref eylesin."* (Şeni, 1985: 76).

1.9.1.3. Yeni Dönemde Türk Kadını

Ziya Gökalp'in sınıflandırmasına göre Türk toplumunun Batı etkisine girmeye başladığı dönem "Yeni Dönem" olarak adlandırılır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü Karlofça ve Pasarofça antlaşmaları ile başlar. Büyük imparatorluk, bu antlaşmalardan sonra toprak kaybetmeye başlar. Artık yenileşme ve değişim ile ilgili adımlar atılması gerektiğini gören Osmanlı, ilk yenileşme hareketine ordudan başlar. Özellikle Tanzimat Dönemi ile yenileşme hareketi ve ülkenin yüzünü Batı'ya dönmesi hız kazanır (Kurnaz, 1991: 3).

1839 Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli değişim tarihlerinden biri kabul edilir. Bu ferman ile dini, dili, ırkı, cinsiyeti ayrılmadan tüm vatandaşların bireysel farklılıkları güvence altına alınmaya çalışılır. Bu eşitlik söylemleri kadınlar için de kurtuluş umudu yaratır (Arat, 1986: 102). Tüm bu değişimden kadınlar da etkilenir.

Osmanlı imparatorluğunun son dönemindeki yenileşmeden, o yıllarda gündemde olan feminist hareket de nasibini alır. Dünyadaki feminist hareketler Osmanlı kadınını da

etkilemiş, özellikle kadınların rollerinin annelik ve eş olma ile sınırlandırılmasına karşı bir kadın hareketi başlamıştır. Bu hareketin aynı zamanda kadınların eğitimi, kamusal alanda çalışma ve toplum hayatına katılabilme haklarını elde etme amacının da olduğu görülür (Tekeli, 1995: 30).

1868'de "Üç Kadın" imzası ile Terakki gazetesinde çıkan yazıyı Van Os (2004:8) Osmanlı'daki ilk feminist hareket olarak gösterir. Yazıda vapurlarda kadınların alt katlarda havasız yerlerde oturmaları buna karşın erkelerin üst katlarda daha iyi yerlerde oturması eleştirir.

Kadınların eğitimi konusunda Tanzimat'la birlikte birtakım kıpırdanmalar görülür. Pek çok aydın bu konuya değinir. Namık Kemal "Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha" adlı makalesinde kadınlarımızın da tıpkı Batı'daki kadınlar gibi okullara devam etmesi gerektiğini "Tasvir-i Efkâr" gazetesinde dile getirmiştir. Bu yazıda; ailenin, toplumun hatta ulusun çökme nedenlerinden birisi olarak kadınların bilgisizliğini göstermiştir (Arat, 1986: 103). Namık Kemal ve Ahmet Mithat gibi yazarların eserlerinde kadın sorunlarını dile getirdiği görülür. Zavallı Çocuk, İntibah (N. Kemal); Esaret (A. Mithat); Sergüzeşt (S. P. Sezai) bu eserlerden sadece birkaç tanesidir. Kadınların eğitiminin gerekliliği ve çok eşli evliliğin yanlışlığı bu eserlerde vurgulanan konulardır (Şen, 2008: 28). Bu yolla toplumda farkındalık oluşturulmuştur. Böylece yavaş da olsa kadın hareketleri başlar.

Eğitim alanında yenilikler yaşanır. İlk kız rüştiyesi 1859 yılında İstanbul'da açılır. Kız rüştiyelerinde idarecilik yapan ilk kadın Fatma Hanım'dır. 1873 yılında ilk kez bir kadın öğretmen göreve başlamıştır. II. Abdülhamit döneminde 1880 yılında kızlar için idadî açılmıştır. Meslek okulları (öğretmen okulu, ebe okulu, kız sanayi mektebi gibi) bu dönemde görülür (Kurnaz, 1997: 19-39). Bu olumlu gelişmeler sayesinde kadınlar, eğitim haklarının tamamına olmasa da bir kısmına kavuşmuş olur. Kadınlar bu okullar sayesinde meslek sahibi olmuş, meslek hayatına atılmışlardır.

Tanzimat döneminde gerçekleşen değişikliklere halkı hazırlayan, dönemin basın yayın organları olmuştur. Bu dönemde kadınlar tarafından ve kadınlar için gazete ve dergiler çıkarılır. Bu yayınlardan birisi, "Hanımlara Mahsus Gazete" dir. 1868 yılında yayın hayatına başlamıştır. Bu gazetenin haricinde Hıfzı Topuz'a (2003: 401) göre 1885'te Arife Hanım'ın çıkardığı "Şükufezar" kadınlar için doğrudan doğruya çıkarılan ilk gazetedir. Şükufezar'ın önemli bir başka özelliği de tüm yazarlarının kadın olmasıdır. Bu anlamda Terakki

gazetesinin yayımladığı "Hanımlara Mahsus Gazete"den ayrı bir özellik gösterir. Kadınlar ile ilgili çıkarılan gazete ve dergilerden bazıları şunlardır: Akit yahut Mürebbi-i Muhaderat, Terakki, İnsaniyet, Malumat, Takvim-i Nisa, Ayine, Muhaderat…(Kurnaz, 1997: 66-70).

Yüzünü Batı'ya dönen Osmanlı, edebiyat alanında da Batı tesirinde kalmıştır. Osman Paşa'nın kızı Nigar Hanım, Fransız edebiyatının etkisinde kalarak eser veren ilk yazarlarımızdandır. Fatma Makbule Hanım da yine Batı tesirinde şiirler yazan ilk şairlerimizdendir (İnan, 2006: 93). Kadın sorunlarını ele alan kadın yazarlardan Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım, Tanzimat Dönemi'nin diğer aydın kadınlarından birisidir. Nisvan-ı İslam adındaki kitabında kadının durumunu ele almakla birlikte çözüm önerileri de sunmuştur. Ayrıca kadın sorunlarını işleyen roman ve makaleleri mevcuttur (Arat, 1986: 107). Bu isimler Osmanlı kadınlarının çok küçük bir bölümünü oluşturdukları için verdikleri mücadele yeterince ses getirememiş ancak farkındalık yaratmıştır.

Osmanlı toplumunda görülen cariyelik de Tanzimat'la beraber ortadan kalkar. Ancak, toplum içerisinde hemen son bulmaz (Şen, 2008: 27). Miras konusuna da yine bu dönemde birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Mirastan üçte bir pay alan kadınlar, arazi mirasında toprağın yarısını almaya hak kazanırlar (Kurnaz, 1997: 57).

Tanzimat Dönemi'nden sonra 1876 yılında II. Abdülhamit tarafından ilan edilen I. Meşrutiyet Dönemi'nde de yenilik çalışmaları devam eder. Eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanır.

Kadınların eğitimi konusunda Tanzimat Dönemi'nde başlayan çalışmalar Meşrutiyet Dönemi'nde de devam eder. Eğitim için Batı'ya ilk kez kız öğrenciler bu dönemde gönderilir. İstanbul Darülfünunu'nda 1914 yılında kızlara yönelik dersler verilir. Kadınlar tarafından ya da kadınlar için çıkarılan 27 civarında dergi ve gazetede kadınların eğitiminin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Aile hukukuyla ilgili de yeni kararlar alınmıştır. 8 Kasım 1917'de çıkan Aile Hukuku Kararnamesi'ne göre erkekler ancak eşleri izin verdiği takdirde ikinci bir eş alabilecekler, erkekler 18, kızlar ise ancak 17 yaşında evlenebilecekler, erkekteki fiziki ve ruhsal bozukluklar ile maddi zorluklar gerekçe gösterilerek kadınlar da boşanma hakkı talep edileceklerdi (Kurnaz, 1997: 80-137). Bu kararlar günün koşullarında değerlendirildiğinde kadınlar için önemli gelişmeler oldukları görülür.

II. Abdülhamit Dönemi'nde kadınların ne giyecekleri konusunda da kararlar alınmış ve uygulanmıştır. Bunlardan bir tanesine göre kadınlar dışarıya çıktıklarında yaşmak ve

ferace giyemeyeceklerdir. Yaşmak ve ferace, yalnızca saray kadınlarına has bir kıyafet haline gelir bu yasaklamayla. Sıradan halk ise sokağa çıkarken kara çarşaf giymek zorunda kalmıştır (Arat, 1986: 106).

Türk kadın tiyatro sanatçısı Meşrutiyet Dönemi'nde sahneye çıkar. Rum ve Ermeni kadınların tiyatro sahnesinde kötü Türkçe kullanımları bu duruma gösterilen gerekçedir (Şen, 2008: 30). Gösterilen gerekçe ne olursa olsun Türk kadını adına önemli gelişmelerden biridir.

Kadın çalışmaları I. Meşrutiyette de devam eder ancak II. Meşrutiyet (1908) döneminde bu çalışmalar daha da artar. Kadınların basın-yayın ve dernek çalışmaları artar. II. Meşrutiyetin 1908 yılında ilan edilmesinden sonra da yenilik hareketleri devam etti. Ülkede özgürlük söylemleri yükselirken kadınlar bu söylemler karşısında kayıtsız kalmadı. Daha önceden de var olan kadın dergileri ve gazetelerinde artış yaşandı: "Demet (1908), Muhasin (1908), Kadın (1908), Hanımlar Âlemi (1908), Kadınlar Dünyası (1912)" bunlardan birkaçıdır (Topuz, 2003: 402).

Hayır kurumları ve dernek çalışmaları bu dönemde de devam eder: "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi", "Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi", "Türk ve Ermeni Kadınlar İttiat ve Cemiyet-i Hayriyesi", "Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Himaye-i Etfal Cemiyeti", "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti", "Teali-i Nisvan Cemiyeti", "Ma'lumat-ı Dahiliyye İstihlakı Kadınlar Cemiyet-i Nisvan Cemiyeti"… (Çakır; Akgökçe, 1996: 48-57).

Sonuç olarak Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri'nde kadın hareketleri ile ilgili birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Kadınların eğitim olanakları arttırılmış, hukuksal alanlarda bazı düzenlemeler getirilmiş, basın yayın hayatında kadınlar da seslerini duyurabilmişlerdir. Ancak kadınlar için getirilen bu yeni haklardan yararlananlar şehirli ve elit ailelerin kadınlarıdır. Merkez dışındaki kadınların hayatlarında çok fazla bir değişim olmamıştır.

1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet ile Osmanlı Devleti sona ermiş onun yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu tarihten itibaren her alanda yenilikler yapılır. Kadının konumu ile ilgili pek çok düzenleme de yapılır. Amaç ülkeyi ve Türk kadınını "muasır medeniyetler seviyesine" getirmektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, I. Dünya Savaşı ve sonrasında Anadolu topraklarının işgali sırasında da bu faaliyetler devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk kadını cephe gerisinde halkın bilinçlenmesi için mitingler yapmış, bazıları kurdukları cemiyetlerle düşmana karşı mücadele etmiş, bazıları da cepheye cephane taşıyarak gerektiğinde savaşarak mücadeleye ortak olmuştur. Kadın direnişi ve mücadelesi kentte ve kırsal kesimde iki ayrı kolda yapılır. Kentli kadınlar, bunlar genellikle buralarda çalışan memur veya esnafların eş ve kızları idi, kurdukları dernekler vasıtasıyla mücadeleye destek verir. Sivas Valisi Reşit Bey'in eşi Melek Hanım'ın kurduğu "Anadolu Kadınları Müdafai Vatan Cemiyeti" bunların en bilinenlerindendir (Sarıhan, 1999: 89).

İzmir'in işgalinden hemen sonra pek çok miting düzenlenmiştir. Sultanahmet, Üsküdar, Kadıköy, Fatih gibi semtlerde düzenlenen mitinglerde kadınlar hem konuşmacı hem de katılımcı olarak bulunmuşlardır. 23 Mayıs 1919 tarihinde düzenlenen Sultanahmet Mitingi bunların en tanınmışıdır. Halide Edip, Şukufe Nihal, Melahat ve Sabahat Hanım, Nakiye Naciye, Münevver Saime'nin konuşmacı olduğu bu mitinge 20.000 kişi katılmıştır. Bu kadınlar dönemin aydın kadınlarıdır (Çaycı, 2014: 41). Bunların yanında cephede savaşan Tayyar Rahime Hanım (milis kuvvetlerine katılmış), Yemine Vardarlı (milis üsteğmen görevi ile bizzat çatışmalarda bulunmuş) gibi Kurtuluş Savaşı'nın simgeleşen isimleri de vardır (Sarıhan, 1999: 90). Yukarıda saydıklarımız, adları bilinenlerden yalnızca birkaçıdır. Bunun dışında adı bilinmeyen nicelerinin olduğu aşikârdır. Türk kadını vatanını korumak adına erkeklerle omuz omuza her alanda düşmana karşı mücadele etmiştir. Bu mücadele ve yapılan fedakârlıklar savaş sonrasında da görmezden gelinmemiştir. Yeni kurulan devlette kadınlar için gerekli iyileştirmeler yapılmıştır.

Öncelikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde eşitlik getirilmiştir. Kız ve erkek çocukların ilköğretim görmeleri 1924 Anayasası ile zorunlu kılınmıştır. Kılık kıyafet konusunda yapılan devrimlerle kadın, peçe ve çarşaf giymekten kurtulmuştur. 1921 yılından sonra İstanbul Üniversitesine kızlar da kabul edilmeye başlanmıştır. Kız öğretmen okulları, lise ve sanat okulları cumhuriyetten sonra artış göstermiştir (İnan, 1982: 152-156). Alfabe değişikliği, karma eğitim cumhuriyetle beraber ülkeye gelmiştir. İlk Türk kadın tıp doktorları 1927 yılında mezun olmuş, 1930 yılında da göreve başlamışlardır (Göksel, 1988: 160-163).

1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile kadınların konumunda pek çok değişim meydana gelir. Bu kanun ile çok eşlilik ortadan kalkmış, boşanmada kadına erkek ile aynı haklar tanınmıştır. Kadının çalışmasına izin verilmiş ancak bu çalışma kocasının

iznine bağlanmıştır. Aile reisliği kocaya verilmiştir (Saktanber, 2004: 45). Medeni haklar açısından kadın ve erkek eşitliği sağlanmıştır. Miras ve mülk sahibi olmada da kadın, erkekle eşit haklara kavuşmuştur. 18 yaşını doldurmuş olmak, kızların evlenebilmesi için şart koşulmuştur (İnan, 1982: 167-169).

Siyasal anlamda da pek çok yeni hak elde eden Türk kadını ayrıca bu haklarını dünyanın pek çok ülkesindeki kadından önce kazanmıştır. 1930'da, yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı; 1935'te milletvekili seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir (Arat, 1986: 128). Getirilen tüm bu düzenlemeler ve yeni yasalar toplumdaki yapıyı hemen değiştirmez.

Cumhuriyet döneminde de kadınlara çok geniş haklar tanınmış ancak yine de kadınların geleneksel cinsiyet kalıplarını devam ettirmeleri beklenmiştir. Kadın artık hem kamusal alanda işini yapacak hem de iyi bir anne ve eş olacaktır. Ondan beklenen budur.

1.9.2. Türkiye'de Feminizmin Gelişimi

Avrupa'da ortaya çıkan feminizm, farklı coğrafyalarda farklı özellikler göstererek yayılmıştır. Her topluluğun kültürel dinamiklerinin farklı olması, farklı kadın sorunlarını doğurmuş buna paralel olarak da farklı çözümler geliştirilmiştir (Çakır; Akgökçe, 1996: 21). Bizde ise kadınların hak arama mücadelesinin ortaya çıkışı Osmanlı'da başlar. Pek çok araştırmacı, kadın hareketlerinin başlangıcını Meşrutiyet Dönemi'ne dayandırır.

"Osmanlı'da Kadın Hareketleri" kitabında Serpil Çakır (1996: 315) kadın hareketlerinin başlangıcını II. Meşrutiyet olarak belirtir. Kadınların gerçek anlamda haklarını aramaya başlamaları ve bazı kazanımlarda bulunmaları Tanzimat ile başlar. Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi, kadın hareketlerinin başlangıcı kabul edilir. Fransız devrimi ile birlikte dünyada başlayan özgürlük hareketleri 19. yüzyılın başında Osmanlıyı da etkilerken kadın hareketleri de bu durumdan payına düşeni almıştır. II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ve eşitlik söylemleri bunda en etkin rolü üstlenmiştir.

Türkiye'de kadın hareketlerinin gelişimi ile ilgili sınıflandırmalar çeşitlidir. Genel eğilim, kadın hareketlerini Tanzimat ile başlatmaktır. Cumhuriyet ile ikinci evre ve 1980 sonrası da üçüncü evre olarak alınır. Bazı sınıflandırmalar ise Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi olarak iki ana bölüme ayrılarak yapılır. Ancak yaygın olarak kabul edilen Şirin Tekeli'nin sınıflandırmasıdır. Tekeli, II. Meşrutiyet Dönemi, Cumhuriyet Dönemi ve 1980'lerden Sonrası olarak üç kısımda inceler, Şirin Tekeli, Cumhuriyetin ilanından 80'li

yıllara kadar olan dönemi de "devlet feminizmi" olarak da niteler. Çünkü bizde bu dönemde kadınlara devlet eliyle pek çok hak verilmiştir. Türk kadınlarının mücadele etmeden elde ettikleri bu kazanımları Batılı kadınlar savaşarak elde etmiştir. Bu nedenle devlet feminizmi der (Tekeli, 1995: 30).

Biz de çalışmamızda Şirin Tekeli'nin sınıflandırmasını takip edeceğiz. İlk dönem II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar olan dönemdir. Bu dönemle ilgili pek çok bilgiye yukarıda değindiğimiz için burada sadece kısa hatırlatmalarda bulunup diğer bölümlere geçeceğiz.

Fransız Devrimi, tüm dünyayı olduğu gibi Osmanlıyı da özgürlük ve eşitlik söylemleriyle etkisi altına almıştır. Osmanlıda bu etkilenmenin ilk açık izleri Tanzimat Fermanıyla (1839) görülür. Osmanlı bu dönemde özgürlük, eşitlik, kanuni haklar, eğitim gibi pek çok konuyu tartışır. Bu alanlarda çeşitli yenilikler yapılır (Berktay, 1994: 15). 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile kadının statüsü ilk kez tartışmaya açılır. Oysaki Tanzimat Fermanı'nda kadınlara dair hiçbir madde yer almaz. Ancak bu dönemden II. Meşrutiyet'e kadar olan dönem kadın haklarının ve kadının statüsünün tartışıldığı bir dönem olur (Sevim, 2005: 94-95).

1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilir. Islahat Fermanı'na göre "*cinsiyetinden dolayı hiç kimse ikinci konuma düşemez.* " Yine bu fermanla birlikte kadınlar mirastan pay alma hakkı elde ederler. Nikâh yapabilmek için resmi izin koşulu da bu dönemde gelir (Çaha, 1996: 88).

Yaprak Zihnioğlu (2003: 47), 1868-1908 arasını Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvan'ı olarak tanımlar.

Piyesler, romanlar, çeşitli yazılarla kadınlar desteklenir (Sayarı, 1979: 385). Şinasi, Abdülhak Hamit Tarhan, Namık Kemal kadınların haklarını şiirleri, yazıları ve piyesleriyle savunanların başında gelirler. Abdülhak Hamit Tarhan 1875 yılında yazdığı "Sabr u Sebat" adlı oyununda bir haremde eğitimli ve eğitimiz birer kadını karşı karşıya getirerek aralarındaki farkı göstermeye çalışmıştır (Demircan, 2003: 82-83).

Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat dönemi yazarlarımızdandır. Yazar, ilk feminist erkelerdendir aynı zamanda. Letaif-i Rivayat'ta yer alan "Felsefe-i Zenan" adlı öykü bu bakımdan önemlidir. Öyküde Fazıla Hanım adında kendini bilime adamış, hiç evlenmemiş

ancak iki kız çocuğu evlat edinerek onları büyütmüş bir kadının şahsında evlilik ve kadınların durumu sorgulanır. Fazıla Hanım kızları Fazile ve Akile'ye evlenmemeleri için uyarılarda bulunur. Çünkü evlenmeleri halinde özgürlüklerinin kısıtlanacağını, yok olacaklarını söyler. Ancak Zekiye, annesinin ölümü üzerine evlenir. Kocası tarafından aldatılan Zekiye üzüntüden verem olup genç yaşta ölür. Böylece annesinin sözünü dinlememenin bedenlini ağır biçimde öder (Şahin, 2009: 52-53). Ali İhsan Kolcu'ya göre bu eser erken dönem feminist eserdir (Kolcu, 2005: 40).

II. Meşrutiyet ile özgürlük, eşitlik istekleri artar. Bu dönemde kadınlar gerek kadınların sorunları ile ilgili gerekse devletin içinde bulunduğu zor durumla ilgili kurdukları derneklerle çeşitli çalışmalar sürdürürler. Elbette bu yıllar Batı'da feminizmin yükseldiği yıllardır. Yabancı dil bilen aydın kadınlar bu gelişmelerden haberdar olur. Bu da bizdeki feminist oluşumu etkiler (Tekeli, 1982: 120-121).

Yeni başlayan feminist akım Osmanlı'da Jön Türkler tarafından ilgi görür ve desteklenir (Sayarı, 1979: 385). Jön Türkler Fransız Devrimi'nin özgülük ve eşitlik hareketinden etkilenmiştir. Bu ortamda benzer isteklerle ilan edilen II. Meşrutiyet'i de bu nedenle umutla ve sevinçle karşılamışlardır. Kadınlar, Genç Türklerin ulusçu söylemlerinden de etkilenmişlerdir (Kadıoğlu, 2002: 97). Bu nedenle de Osmanlı'da başlayan feminist hareketler Türk ulusçuluğu ile beraber yürümüştür. Türk ulusçuluğu kadının kurtuluşunu ülkenin geleceği ve kurtuluşu için şart görmüştür. Ancak Berktay'a göre bu durum İslami ataerkilliğin yerine Genç Türklerin, Batılı ataerkilliği koymasıdır (Berktay, 1998: 4).

1908 ve 1930 yılları arasında özellikle II. Meşrutiyet sonrasında yeni bir dil ve edebiyat, yeni bir hayat olgusuyla beraber toplumda etkisini gösterir. Bu dönemde gerek sanatta, gerek basında gerekse dernek çalışmalarında kadının statüsü yeni bir şekil alarak ortaya çıkar. Elbette kadın şair ve yazarlar bunda en öneli paya sahip kişilerdir (Karaca, 2006: 531).

Bizim feminist tarihimizde Maryy Wollstonecraft ve onun eseri gibi bir "Kadın Hakları Savunusu" manifetsosu yoktur. Ancak başlangıçta Halide Edip, Fatma Aliye, Nezihe Muhiddin gibi kadın savunucuları vardır. İmkânları ölçüsünde mücadelelerini vermişlerdir (Durakbaşa, 2002: 66).

Halide Edip'in Batı'daki ve bizdeki feminizm için değerlendirmeleri "Türkiye Batı'ya Yöneliyor" adlı eserinde şöyledir: *"Tük kadını eşit işe eşit ücret almaktadır. Bizim*

ülkemizde batılı ülkelerdeki gibi bu anlamda bir haksızlık yoktur. Türk erkeklerinin hepsi Türk kadınına, gerek toplumsal gerekse siyasal haklarını, verirler. Kadınlara bu anlamda da her türlü desteği vermektedir" (Edip, 1930: 130). Sanırız Halide Edip'in bu görüşleri Osmanlı dönemine ait değildi. Cumhuriyet döneminde de tüm kesimleri kapsamadığı aşikârdır. Zira kentte yaşayan bir azınlığa bakılarak bunlar söylenebilir ancak ülkenin tümü için söylemek zordur. Eğitim hakkından mahrum bırakılan, küçük yaşta ve/veya başlık parası karşılığı evlendirilen kadınlar için bunları söylemek zordur.

Kadınlar Dünyası Dergisi (1913-1921) Türk kadın hareketleri tarihinde önemli süreli yayınlardandır. Bu dergi feminist düşünceleri hayata geçirmek amacıyla kurulmuştur. Dergide kadınların sosyal statüleri incelenmiş ve bazı politik taleplerde bulunulmuştur (Akkent, 1994: 15-16). Derginin ilk sayısında Ulviye Mevlan, Batılı kadınların açtığı yoldan yürümek istediklerini ve kadın hakları konusunda dergide yayınlar yapılacağını dile getirir. Feminizm sözcüğünü kullanmaktan çekinmezler hatta bu sözcüğün anlamı bilinmediği için kullanmaktan çekinildiğini ifade ederler (Çakır, 1994: 86-117). Dergiler, kadınların sesini duyurması bakımından önemli olmuşlardır. Bu dergilerle, dernekler yoluyla birtakım haklarını arayan kadınlar aynı zamanda kamuoyu oluşturma şansını da yakalamışlardır. Böylece kadın hareketlerinin temellerini atmışlardır (Kadıoğlu, 2001: 84-85).

Bu dönemde kurulan çeşitli kadın dernekleri de kadın sorunlarıyla yakından ilgilenir. Teal-i Nisvan (Halide Edip' in kurduğu), "Şefkat-i Nisvan" (Emme Semiye'nin kurduğu), "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriye-i" gibi yardım dernekleri kimsesiz çocuklara ve kadınlara yardım amacıyla çalışır (Çakır, 1994: 43). Bu derneklerden ilki Muhadenet-i Nisvan (Kadınların Ortaklığı Dayanışması) adlı dernektir. Dernek 1896'da Fatma Aliye Hanım önderliğinde kurulmuştur (Güldal, 2006: 24).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınlar; çalışma hayatına katılmaları, eğitim öğretimleri, kılık kıyafetleri konularında pek çok haklarını elde etmişlerdir. Kadınların kamusal alana katılmalarında Balkan Savaşları (1912-1913) ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) etkili olmuştur. Kadınlar evlerinden çıkmak zorunda kalmışlardır. Çünkü sanayide ve diğer alanlarda çalışan askerler savaşıyorlardı. Bu yıllarda öğretmenlik ve hemşirelik yapan kadınların sayısı da az değildir. Askere alınan erkeklerin işlerini kadınlar yapmaya başlar. Ayrıca vatanın kurtuluşunda da erkeklerle beraber mücadele verirler. İstanbul'un işgalinden sonra kadınlar da pek çok miting düzenlemiş gösteri yapmışlardır. Ayrıca Anadolu Kadın

Cemiyeti gibi kuruluşlar Millî Mücadele'de etkin görevler üstlenmişlerdir (Berktay, 1994: 19- 21).

Kurtuluş Savaşı döneminde kadınlar da bu durumdan fazlasıyla etkilendiler. Kentli, köylü, eğitimli eğitimsiz, zengin, fakir herkes savaşır. Cephede, sıcak savaşta çatışan kadınlar; cephe gerisinde çalışan kadınlar, derneklerde faaliyet gösterenler vs. doğrudan veya dolaylı her alanda faaliyet gösterir. Kadınlar sadece kendi sorunlarıyla değil ulusun sorunlarıyla da mücadele eder ve bu konuda söz söyler (Tekeli, 1982: 205).

Sonuçta kadınlar kamusal alanda çalışma yaşamına girdi ve pek çok alanda görünür oldular. Çekirdek aile, tek eşlilik gibi Batılı pek çok özellik milliyetçiler tarafından Türk kültürüne ait kabul edildi (Kandiyoti, 2015: 88).

Gerek Osmanlı'nın son dönemlerinde Tanzimat ve Meşrutiyet ile gerek Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan düzenlemelerle olsun Türk toplumu Batılı bir düzene yöneltilmiştir. Bu çalışmalar içerisinde ise kadın daima ön planda olmuştur (Şahin, 2009: 48). Cumhuriyet döneminde kadınla ilgili yapılan düzenlemelere baktığımızda kadının yeni rejimin yerleştirmek istediği modernleşme ve demokrasinin görünür simgesi ve odak noktası olduğunu görürüz. Bu çerçevede, kadın toplumsal hayatta görünür kılınmaya çalışılmıştır (Tekin, 2007: 25).

Cumhuriyet Dönemi'nin kadınlarla ilgili ilk düzenlemesi 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun'dur. Bu kanunla, kadınların II. Meşrutiyet Dönemi'nden beri istedikleri haklar verilmiştir. Özellikle çok eşliliğin yasaklanması ve evliliğin devletin denetimine girmesi kadınlar açısından en önemli getirilerinden olmuştur (Taşkıran, 1973: 120-121). Medeni Kanun'la elde edilen sosyal haklar, seçme ve seçilme hakkı gibi siyasal haklar Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli kazanımlarındandır. Medeni Kanun'la birlikte çok evlilik yasaklanır, kadına boşanma hakkı verilir, mirasta eşit pay alma hakkı verilir, evlilik yaşına sınırlama ve mahkemelerde erkekle eşit konuma getirilir, kadınların malları üzerinde tasarruf hakları verilir (Çaha, 1996: 111).

Cumhuriyet döneminde getirilen diğer bir yenilik de kılık kıyafet konusunda olmuştur. Bu yenilik de en çok kadınları etkilemiştir. 1925'te Şapka ve Kıyafet Devrimi yapılır, tekke ve zaviyeler de kapatılır. Kadınlara çarşaf giymek yasaklanmaz ancak zamanla kadınlar giymemeyi tercih eder. Batılı tarzda giyinirler (Tekeli, 1981: 293).

Yeni devlet kurulurken kadınlar tüm vatandaşlık haklarından yararlanacak şekilde düzenlemeler yapılmıştır. Yeniden kadın ve erkek kimlikleri tanımlanmıştır. Bu yeni kadın kimliği eğitimli, çalışan, iyi bir anne ve eş, derneklerde ve kulüplerde aktif olarak çalışan, modayı takip edip şık olmayı beceren feminen kadınlardır (Durakbaşa, 1998: 46). Cumhuriyet kadını tipi, yeni kurulan rejim içim erkekler tarafından oluşturulmuş bir modernleşme projesinin kapsamındadır (Tekeli, 1982: 96-97). Çünkü devrimin asıl amacı Türk ulusunu Batı uygarlığı seviyesine çıkarmaktır. Bu amaçla da öncelik kadınlara verilmiştir. Kültür seviyesi yüksek, özel ve kamusal alanda erkekle eşit, çağdaş bir Türk kadını ortaya çıkarmak devrimlerin temel amaçlarındandır (Arat, 1998: 29). Cumhuriyetin getirdiği bu devlet feminizmi ile yeni kadın modeli oluşturulmuştur. Türk kadını yeni imajını beğenir ve benimser (Şahin, 2009: 40). Kadınlarla ilgili reformlar devlet eliyle ve erkek merkezli ideoloji tarafından yapılmış olsa da değişmeyen bir gerçek vardır ki o da Türk kadını bazı temel haklarına kavuşmak için Batılı kadınlar gibi çetin mücadeleler vermek zorunda kalmaz.

Kurtuluş Savaşı yıllarında kadınların yaptıkları fedakârlıklar Cumhuriyet'in kurucuları tarafından unutulmamıştır. Kadınlara sosyal ve siyasal pek çok hak tanınmıştır. Ev dışında toplumsal alanda çalışan meslek sahibi kadınlar ortaya çıkmıştır. Kadınlara tanınan bu ayrıcalıklar karşılığında onlardan yeni kurulan cumhuriyete ve düzene bağlılık beklenmiştir. Öyle ki Nezihe Muhittin tarafından 1924'te kurulan Tük Kadınlar Birliği kadınlara verilen tüm haklar düşünülerek 1935'te kapatılır. Bu gelişmelerden sonra Türk kadını feminizmden uzaklaşmış artık kendini yeni cumhuriyete ve sisteme adamıştır. Elbette bu durumun oluşmasında yeni düzenin kadınlara eğitim ve mesleki alanlarda yer açmasının payı büyük olmuştur (Kayhan, 1999: 50). Tük kadını, Cumhuriyet'e bağlılık ile bu borcunu ödemiştir. Çünkü yeni sistem ve rejim sayesinde pek çok hak elde etmiştir. Bağımsızlıklarını Cumhuriyet'e borçlu olduklarını bilirler. Böylece rejime adanmış bir hayat yaşarlar. Dolaysıyla Meşrutiyet Dönemi'nde başlayan kadın hareketleri Cumhuriyet Dönemi'nde kesintiye uğrar. 1970'li yıllarda sol düşüncedeki gruplar içindeki kadınlar arasında bu anlamda bir kıpırdanma olduysa da çok etkili olamaz çünkü soldaki kadınlar, kadınlar için değil sol düşünce adına hizmette bulunurlar. Gerçek anlamda feminizmin görülmesi ise 1980' den sonra başlar (Çaha, 1994: 217). Neticede Cumhuriyet ile birlikte kadınlar modernleşmenin ve yeni sistemin sembolü olmuştur. Ulusal amaçlar doğrultusunda çizilen kadın kimliğini taşımaları beklenir (Sezgin, 2014: 38-39). Kamusal alanda ön plana çıkan kadınlar ve çıkamayanlar arasında bir ikilik oluşur. Dolayısıyla farklı kadın kimlikleri

görülmezden gelinmiştir eleştirisi yeni cumhuriyet sistemine yöneltilir (İlyasoğlu; Akgökçe 1996: 319-320).

Cumhuriyetçi ve Türk milliyetçisi olarak erkeklerle beraber kamusal alanda yer alan Türk kadını aynı zamanda iyi bir eş ve anne olmuş, kadınca isteklerini görmezden gelmiştir (Şahin, 2009: 55).

Aslında sanıldığının aksine kadınlara tüm haklar hiç mücadele etmeden altın tepside sunulmamıştır. Yeni rejimin kuruluşunun ilk yıllarında kadınlar sosyal ve siyasal hakları için mücadele etmişlerdir. Bu yıllarda kurulan Kadınlar Halk Fırkası (1932), Kadın Birliği Kuruluşu (1924) süfrajet eylemcileri bünyesinde toplamıştır. Nezihe Muhittin bu kadınların öncülerinden olmuştur (Zihnioğlu, 2003: 22). Kadınlar Halk Fırkası, Cumhuriyet' in ilanından hemen sonra kurulur. Ancak resmi olarak izin almadıkları için kapatılır. Ardından Türk Kadınlar Birliği kurulur. Kadınlar bazı yasal haklarını 1910'lu yıllarda istemeye başlamışlar bu istekleri 1920'li yıllar boyunca da devam etmiştir. Mitingler düzenlemiş, kampanyalar yapmış, lobiler oluşturmuşlardır. Meclise kadar bir yürüyüş gerçekleştiren kadınlar ancak Atatürk'ten söz aldıktan sonra dağılmıştır. Bu eylemler, kadınların seçme ve seçilme haklarının elde edilmesinde oldukça etkili olmuştur. Öyle ki bu yıllarda yeni kurulan devlette kurucuların karşısına çıkıp isteklerini dile getiren ve talep eden örgütlü tek kesim kadınlar olmuştur (Çaha, 1992: 15-216). 1930 yılında çıkan Belediye Kanunu ile ilk kez kadınlara siyasal haklar tanınır. 1933'te belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı, 5 Aralık 1934 tarihinde ise Türk kadını, milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde eder (Doğramacı, 1982: 53-89).

Cumhuriyet rejimi ile birlikte gerçekleştirilen düzenlemelerin önceliği kadınlardır. Eğitim ve öğretim alanında kadın-erkek eşitliği için önemli adımlar atılmıştır. Bu sayede eğitme ulaşabilen kadınların sayısında artış olur (Tan, 2000: 71-72).

Kadın hareketleri 1970'li yıllarda hareketlenir. Ülkemizde feminist hareket kadın sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. 1975-1985 yılları arası Birleşmiş Milletler tarafından "Kadın On Yılı" olarak ilan edilir. Dünyanın pek çok yerinde ve Türkiye'de sempozyum, panel, konferans organizasyonları yapılır. Bu programlardan biri de İstanbul'da 1978'de "Uluslararası Nüfus Konseyi" ile Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen "Türk Toplumunda Kadın" semineridir. Bu seminerde üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan kadınların sorunları gündeme getirilmiş ve tartışılmıştır. Yine bu dönemde Kate Millet,

Simone de Beoivoir, Shulamit Firestone gibi feministlerin eserleri Türkçeye çevrilir. "Kadınca" dergisi de yine bu dönemde yayınlanmaya başlanır. Kadınca dergisi aslında başlangıçta feminist bir dergi olarak çıkmaz. Çıkış amacı kadın cinselliği üzerindeki baskıyı kınamaktır."Kadın On Yılı" kapsamında dünyada üç adet Dünya Kadın Konferansı yapılır. Bu konferanslar sonucunda kadınların durumunu değiştirmek amaçlı üç belge yayınlanır. Bunlardan ilki 1975'te Mexico City'de düzenlenen Dünya Kadın Kongresi'nde kabul edilen "Dünya Eylem Planı"dır. İkinci kongre ise 1980 yılında Kopenhag'da toplanan İkinci Dünya Kadın Kongresi'dir. Burada, "Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi" kabul edilir. Bu sözleşme 1985 yılında Türkiye'de de kabul edilir ve yasalaştırılır. 1980 sonrası kadın hareketleri için önemlidir. Türkiye'de 1986 yılına gelindiğinde bu sözleşmenin hükümlerinin "tüm insanlığın vazgeçilmez hakları" olduğu ve tüm bu haklardan yararlanmak için dilekçeler toplanır ve TBMM' ye gönderilir (Arat, 1991: 74-76).

1980'li yılardan sonra görülen feminist hareket Batı'nın ikinci dalga feminist akımından etkilenmiştir (Kardam; Ecevit, 2007: 89). 1982 Anayasası ile liberalizm ve katılımcı demokrasi ülke gündemine girer. Bu sistem vicdan hürriyeti, düşünce hürriyeti ve teşebbüs hürriyeti olmak üzere üç ayak üzerinde durur. Her türlü düşünce akımının gelişmesine olanak sağlayan sistemden feminizm de etkilenir. Bu tarihten itibaren kadın hareketleri de hız kazanır (Emin, 1995: 82).

1980'li yıllarda pek çok sivil toplum örgütlenmesi görülür. "Kadına Karşı Her Tür Ayrımcılığı Kaldırma" başlığı altında açılan dilekçe kampanyasını (1986) pek çok kampanya ve eylem takip etmiştir. Bu kampanyalar ve eylemler ilgi uyandırmış; kadın konusu medyanın, kitap, tiyatro, televizyon, sanat, sinema pek çok alanda yer almaya başlamıştır (Çaha, 2003: 266-267).

Kitlesel olarak kadın hareketleri görülmeye başlanır. İlk kez kendilerini feminist olarak tanımlayan örgütlenmeler görülür. 1981'de küçük gruplar şeklinde kadın sorunları tartışılmış insanlarda bir bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. 1982 yılında ise bir sempozyum yaparak kadın sorunları tartışılmıştır. Kadınlarla ilgili çeşitli derneklerin ve vakıfların kurulmaya başlanması ise 1984 yılından sonraya denk gelir. Kentli, eğitimli, meslek sahibi, kendi başına yaşayan kadın profili toplumda ortaya çıkmaya başlar. Bu kadınların bir kısmı yabancı dil bilen kadınlardır. Yabancı yayınları okuyup takip ederler. Elbette bu kadın kitlesi feminist hareketin olumlu yönde gelişiminde etkili olmuştur. Akademide yer alan kadınların

artması da kadın çalışmalarının akademik sahaya taşınmasını sağlamıştır. Bu da feminist harekete olumlu katkı sağlayan diğer etkenlerden biri olmuştur (Sezgin, 2014: 40-41).

"Bedenimiz Bizimdir" "Mor İğne" "Cinsel Tacize Hayır" gibi kampanyalarla 1980'li yıllarda kadına yönelik şiddete dikkat çeken protestolar gerçekleştirilir (Altınay; Arat, 2007: 18). Ankara'da ve İstanbul'da başlayan bu protestolar zamanla tüm ülkeye yayılır (Kardam; Ecevit, 2007: 90). 1988 yılında "Kadın Kurtuluş Bildirgesi" yayınlanır. Bu bildirge ile kadın örgütleri bir araya gelme şansı bulurlar. 1989 yılında da Ankara'da "I. Feminist Hafta Sonu" düzenlenir. 1990'dan itibaren örgütlenme çabaları ağırlık kazanır (Ecevit, 2002: 90).

1989 yılında İstanbul Üniversitesi'nde ilk kez "Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi" açılır. Kadın çalışmaları kürsülerinin açılmaları ile kadın sorunları artık akademiye girer. Böylece çok boyutlu ve farklı düşüncelerle de irdelenir (Çaha, 2006: 11).

Yine 1990'lı yıllarda Medeni Kanun'da birtakım değişiklikler yapılır, bu değişikliklere göre kadının çalışması kocasının iznine bağlı olmaktan çıkarılır, evlenme yaşı yükseltilir, kadına kocasının soyadı ile birlikte evlenmeden önceki soyadını kullanma hakkı da verilir (Çaha, 2006: 11).

Doksanlı yıllarda Türkiye'de feminizm şekil değiştirerek devam eder. Sayı arttıkça feministler arasındaki iletişim de azalmaya başlar (Ecevit, 2002: 92). Bu dönemde tabana yayılmaya başlar. Sadece büyük kentlerde değil yerel bölgelerde yaşayan kadınların sorunları da tartışılır hale gelir. Toplumsal cinsiyet sorgulanır. Bu örgütlenmelerden biri de Diyarbakır'da kurulan "Ka-Mer"dir (Kadın Merkezi, 1984). Bu merkez temel insan haklarının kadınlar için de geçerli olması gerektiğini savunur. Ayrıca ırk, din, dil ve cins ayrımına ve benzer tüm hiyerarşiye karşı çıkar. Şiddetin her türlüsünü reddeder. Kadınlar arasında dayanışma ve paylaşımı ilke edinir. Ka-Mer pek çok çalışmaya imza atar. Kadına yönelik grup çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda kadınlara şiddet, cinsellik, ekonomik hakları, kanuni hakları, toplumsal cinsiyet rolleri, kızların eğitimi gibi pek çok konuda eğitim verir ve farkındalık oluşturur. Bu çalışmalar sonucunda; birey olduklarının farkına varma, haklarını tanıma ve bilme, yaşadıkları şiddete karşı koyma gibi pek çok konuda kadınlar üzerinde farkındalık yaratılır. Ka-Mer'in bir diğer çalışması da "Acil Yardım Hattı"nın oluşturulmasıdır. 1997'de Mor Çatı Sığınma Vakfı ile işbirliği yaparak oluşturulan bu hat kadınlara psikolojik ve hukukî danışmanlık yapmıştır. Çocuk Evi, projesi de yine bu çalışmaların sonucunda ortaya çıkar (Akkoç, 2002: 209-215).

Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) 1995 yılında kurulur. Merkezin amacı, Güneydoğu' da yaşayan kadınların sosyal hayat içerisinde nasıl daha aktif ve üretken hâle gelineceğini öğretmektir. Kadınlara ve genç kızlara ne yapacakları değil nasıl yapacakları anlatılır. Temel alanları ise eğitim, sağlık, ekonomik ve sosyo-kültürel faaliyetlerdir. Bu alanlarda çalışmalarını yürütürler (Açık, 2002: 295).

1993'te kurulan "Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı"nın amacı, gerek özel alanda gerekse kamusal alanda kadınların da erkeklerle eşit koşullar altında karar mekanizmalarında aktif olarak yer almalarını sağlamaktır. Bu amaçla kadınların gerekli donanımı elde etmelerini sağlamaya çalışırlar. Vakıf, bu amaçlar doğrultusunda araştırmalar yapar, eğitimler düzenler. Vakıf, 4320 sayılı Aileyi Koruma Kanunu için aile içi şiddetin önlenmesi amaçlı düzenlenen kampanyayı yürütür. Aynı şekilde 2000-2001 arasında yapılan Medeni Kanun'la ilgili kampanyayı koordine eder. 2000-2004 arasında düzenlenen "Kadın Bakış Açısından Türk Ceza Kanunu Reformu" kampanyası için önayak olur. Bu kampanya kadınların insan hakları açısından pek çok önemli kazanımla sonuçlanır. Vakıf yine BM CEDAW Komitesi'ne bir tanesi 1998 diğeri 2004'te olmak üzere Türkiye'ye dair raporlar sunar. Ortadoğu, Uzakdoğu ve Güney Asya'daki kadın örgütleri arasında dayanışma oluşması konusunda çalışmalar yapar. Müslüman toplumlarda kadın ve cinsellik, aile içi şiddet, kadının toplumsal konumu gibi pek çok konuda araştırmalar yapar (İlkkaracan, 2011: 88).

Tüm bu faaliyetler sayesinde kadın örgütleri kadın sorununu gerek sol kesim gerekse İslamî kesim gibi farklı görüşe sahip grupların gündemine getirmeyi başarır. Kadınca, Kaktüs, Kim, Sosyalist Feminist gibi seküler feminist gurupların dergileri yanında Kadın ve Aile, Mektup, Bizim Aile gibi dergiler de İslamî kesimin kadın konusundaki görüşlerine yer verir. İslamî kesimin dergileri geleneksel ev kadını rolünü pekiştirmeye çalışır. Kadının Kimliği (doksanlı yılların ortaları) gibi dergiler ise aksine kadının kamusal alanda modern çizgilerle yer almasına yönelik söylemlerde bulunur (Çaha, 2003: 267-268). Amica Options, Cosmopolitan, Votre Beauta gibi kadılarına yönelik dergiler de yayınlanır (Schroeder, 2007: 140).

Kadın örgütleri 2000'li yıllarda da artarak devam eder. Kadın sorunlarına karşı oluşmuş belli bir duyarlılık alt yapısı ve yasal kadın örgütlerindeki artış ve bunların çalışmaları kadınlar lehine yeni gelişmeler getirir. 2000'li yıllarda yasal alanda pek çok düzenleme göze çarpar. Medeni Kanun'da yapılan birtakım değişikliklerle kadın ve erkek

eşitliğinde önemli yenilikler yapılır. Yine Ceza Kanunu da kadın ve erkeğe eşit muamele yapacak şekilde yeniden düzenlenir. Belediye Yasası da düzenlemelerin yapıldığı diğer bir alandır. Bu düzenleme ile şiddet gören kadınlar yasal koruma altına alınır (Altuntaş, 2013: 382-383). 2001 yılında Medeni Kanun'da değişiklik yapılır. 2003 yılında aile mahkemeleri kurulur. Ceza Kanunu'nda değişiklikler 2004 yılında yapılır. 2004'te Anayasa'da değişiklik yapılır. Bu değişikliğe göre kadın ve erkek eşit haklara sahiptir ve devlet bu eşitliği sağlamak zorundadır. Bu saydıklarımız, 1920'de çok eşliliğin kaldırıldığı tarihten bu yana pek çok değişimden bazılarıdır (Sezgin, 2014: 46).

2000'li yıllarda "Haydi Kızlar Okula" "Baba Beni Okula Gönder" kampanyaları ile kızların eğitimine pek çok değişik kesimden kadın destek verir. Farklı kimlikli (Kemalist, Feminist, İslami, Kürt) kadınlar bugün şiddet, töre cinayetleri, taciz, küçük yaşta evlilik, eğitimden yoksun kalma gibi konularda ortak tutumlar sergilemektedir. Tüm bu sorunlarla farklı kimliklerden ve gruplardan kadınlar ortak mücadele etmektedir. Mücadeleleri bazen farklı yollarla ama aynı amaç doğrultusunda devam etmektedir (Altuntaş, 2013: 384).

Bugün Türkiye'de kadın hareketleri çeşitlenmekte, tek bir kadın kimliği ve kurtuluş reçetesini bir kenara bırakmaktadır. Bu yönüyle de post-feminizme yaklaşmaktadır (Altuntaş, 2013: 385). Kendilerinden önceki feministleri ise orta sınıf ve farklılıklara karşı duyarsız olmakla suçlarlar ki bu tutum Batı'da İkinci Dalga feministlerin Birinci Dalga feministlere getirdikleri eleştirinin bir benzeridir (Sezgin, 2014: 48).

Meşrutiyet döneminde başlayan kadın hareketleri ve feminist akım günümüze kadar devam eder. Bazen durgunluk dönemleri geçirir.

Cumhuriyet'le birlikte gelen ve "devlet feminizmi" olarak adlandırılan dönemde yöneticiler kadınlara pek çok hakkını mücadele etmeden verir. Çünkü yeni rejimin oluşturduğu bir kadın imajı vardır. Kadın adeta Batılılaşmanın ve modernleşmenin görünür sembolüdür. Bu kadın imgesine göre Tük kadını eğitimli, fedakâr bir anne ve eş, meslek sahibi, toplumsal sorumluluk projelerinde yer alan, Batılı kadınlar gibi giyinen, yeni rejime bağlı olarak kurgulanır. Kadınlar bu imajlarını benimser. Elde ettikleri pek çok hakkın ve özgürleşmelerinin yeni rejim sayesinde olduğunun bilinciyle daima cumhuriyete minnettar olurlar. Bu imaja uyan kadınlar, uymayan diğer kadınları da kendi seviyelerine çekmek için çaba gösterirler. Son yıllarda bu duruma getirilen eleştiri, tek tip kadın modelinin yaratılmış olduğu ve kadınlar arasındaki farklılığın yok sayıldığı yönündedir. Bu bakımdan Batı'da

İkinci Kuşak'ın Birinci Kuşak'a yaptığı eleştirinin aynıdır. Oysa ülkede farklı kadınlar ve yaşamlar vardır. Tek bir kadın modelinden ve tek bir kuruluş reçetesinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak dönemin şartları düşünüldüğünde yeni rejimin getirilmesi ve oluşturulması istenen sistemin kurulması adına bu şekilde hareket etmek gerekmektedir. Devlet eliyle de olsa kadınlar pek çok hakkını elde etmiş, özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Bundan sonra kadınlar arasındaki farklılıklar, bu farklılıkları göz önünde tutularak sorunların ortaya konması ve bunlara çözüm bulmak ikinci aşamayı oluşturur.

Ancak feminizmin destek bulmadığı zamanlar da yok değildir. Genel eğilim kadın hareketlerini desteklemek ama feminizmi reddetmek yönündedir. Bunun sebebi feminizmin gerçekten ne olduğunun bilinmemesidir. Feminist damgası yemekten korkan kadın taraftarlarının genel açıklaması ise "Ben, kadın haklarından yanayım ama feminist değilim." dir. Bu açıklama aydın olan ya da olmayan herkesin, arkasına sığındığı bir cümle olur. Aydın olarak tanımlanan bazı köşe yazarlarından feminizmi "Maçoluğun tam tersi olan, sadece kadını üstün sayan bir zıpırlık" olarak tanımlayanların da olduğu, ülkenin gerçeklerindendir (Arat 1991: 10). Feministler bu tepkilerin farkındalığı ile temkinli davranmışlardır en başından beri. Radikal damgası yemek istemezler. Durumu yumuşatarak tıpkı Batı'da olduğu gibi erkekleri karşılarına almaktan çekinerek "ılımlı feminist" imajı çizerler. Bunu yapmak zorunda kalırlar. 1980'li yıllarda bazı süreli yayınlarda feminizmin tanımına dair görüşler çıkar. Bu yazılarda feminizmin kadın erkek eşitliği olmadığı, kadınların kendilerini erkeklerden her anlamda üstün tutan bir anlayış olduğu vurgulanır. O kadar ki feministlerin erkekleri sadece üremek için kullanmak istedikleri bile dile getirilir (Kara, 2006: 37). Bu durumda kadınların "ılımlı feminist" görünme çabaları makul karşılanabilir.

Batı'daki kadın hareketleri ile Türkiye'deki kadın hareketleri arasındaki fark; Batıdaki kadın hareketinin tabandan çıkması Türkiye'deki kadın hareketinin ise üst tabakadan başlaması olabilir. Gerçi Batıda da önceleri seçkin, okumuş yazmış kadınlar tarafından ilk kez dile getirilmiş ancak sonrasında tabanda yayılarak gerçekleştirmiştir. Bizde kadın hareketlerinin tutulamamasının ya da içselleştirilip uygulanmamasının kaynağı bu olabilir.

Feminizmin Türkiye'deki gelişimine bu şekilde baktıktan sonra feminist akımların Türkiye'deki yansımalarına bakmak yerinde olur.

Genel olarak bakıldığında Meşrutiyet Dönemi'nde liberal, Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalist, 1990'lı yıllarda radikal eğilim gösteren feminizm 2000'li yıllarda post modern çizgiye kaydığı görülür. Daha kurumsallaşır.

Batıdaki feminist gelişmeler ile Türkiye'deki feminist gelişmeler paralel gerçekleşmez. Türkiye'deki feminist gelişmeler Batı'daki feminist gelişmeleri 5-10 yıl geriden takip eder. Tekeli' ye göre (1998: 337) bu, iki dönemde gelişir. Birinci dönem 1910 ve 1920 arasındadır. Bu dönemde özgünlük kazanan feminist hareket daha sonra silikleşmeye başlar. 80'li yıllara gelindiğinde farklı bir dönem başlar. Bu İkinci Dönem de 80'lerden günümüze olan zamanı kapsar. 1920'li yıllarda başlayan feminist hareket bir gün aniden ortaya çıkmaz, 40-50 yıllık bir hazırlık döneminden sonra görülür. İkinci dönemden önce ise "devlet feminizmi" nedeniyle bir durgunluk yaşanır. "Çorak yıllar" olarak tanımlanır bu yıllar. Türkiye'deki bu iki dönem ile Batı'daki feminizmin iki dönemi arasında paralellikler vardır ancak Türkiye 5-10 yıllık bir gecikme ile takip eder Batı'yı.

Türkiye'de görülen iki dalga feminist harekette de hareket içerisinde yer alan kadınlar eğitimli, kariyer sahibi, kentli, çalışan, orta sınıf kadınlardır. Birinci dönem içerisinde yer alan üst sınıf kadınların sayıları ikinci döneme nispeten daha fazladır. İkinci dalgadaki kadınlar ise başlangıçta kariyer sahibi, eğitimli kadınlar olmakla beraber daha sonra üniversite öğrencilerine ve eğitim yönünden daha alt seviyedeki kadınlara kadar yayılmıştır. Batı'da ve Türkiye'de başlangıçta hareket, üst sınıf kadınlar arasında başlar. Batıda daha sonraları işçi sınıfını, siyah kadınları kapsamına alır. Türkiye'de ise hareket genel olarak üst sınıf olarak kalır (Tekeli, 1998: 339).

Feminizm ilk çıktığı bölgede ve dünyanın diğer bölgelerinde, genellikle ülkede başkaldırının olduğu dönemlere rastlar. Türkiye'de ise demokratik anlamda durgunluğun yaşandığı pek çok demokratik hakkın rafa kaldırıldığı dönemde gerçekleşir. Bu dönem yani 1980'li yılların feminizmi, Batı'nın 1960'lı yıllarda görülen akımına denk düşer. 1980 ihtilali döneminde ülkede pek çok alanda baskı görülmesine, demokrasinin askıya alınmasına karşın pek çok alanda da boşluklar oluşur. Bu boşluklar çeşitli şekillerde doldurulur. Sağ'ın ve solun baskılanıp susturulduğu dönemde başka sesler ortaya çıkar. Feminizm de sağ ve sol hareketten bağımsız olarak ortaya çıkar (Arat, 2000: 435). Seksenlerden iki binlere kadar gelen bu süreç radikal feminizm ile örtüşür. 2000'li yıllarda ise post modern feminizme kaymalar görülür. Farklılıklar odak noktası olarak alınır ve hareket bu düzlemde yol alır.

Feminizmin Batı'daki liberal, radikal, sosyalist gibi akımları Türkiye'de eş zamanlı olarak görülmez. Feminizm Batı'da toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Çok uzun yıllar hatta yüzyıllar süren ataerkil bir baskının yaratmış olduğu bir sondur. Avrupa'da Aydınlanma Çağı yaşanmıştır. Bu Aydınlanma Çağı'nda akla değer verilir. Ancak değer verilip önemsenen akıl, erkek aklıdır. Bu dönemde yeni bir düzen oluşturulmuştur ancak bu düzen erkeklere göre düzenlemiş ve imkânların tümü erkeklere sunulmuştur. Tüm bu imkânlardan yaralanamayan kadın eve hapsedilmiş, pasifleştirilmiştir. İşte bu duruma isyan, kadınlar tarafından eşitlik talepleriyle ortaya çıkmıştır. Tüm alanlarda eşitlik talep eden kadınlar ayaklanmıştır. Kadınların ilk hak talepleri liberal anlamda ortaya çıkmıştır. Yasal haklarını talep eden kadınlar mücadelelerini bu yönde vermiştir. Kamusal alanda eşit haklar talep ederler (Tekin, 2007: 100-101). Eğitim alabilme, kamusal alanda çalışıp erkekler gibi kariyer yapabilme, oy kullanma ve seçilme hakkı liberal feministlerin temel talepleridir.

Liberal feministler devletin, kamusal alanda kadınla erkeğe eşit davranmasını ister. Buna yönelik yasal düzenlemeler için mücadele eder. Ancak liberal feministlerin eleştirildikleri nokta eşitlikte, erkeği ulaşılması gereken nokta olarak almasıdır. Bunun doğal sonucu olarak da aslında ataerkil düzeni desteklemiş ve pekiştirmiş oldukları düşünülür. Kadına ait değerleri ve farklılıkları göz ardı ederek kadını erkekleştirmekle suçlanırla (Tekin, 2007: 42). Liberal feminizm ülkemizde yeni kurulan cumhuriyet rejiminin kurucuları tarafından "devlet feminizmi" olarak gerçekleşir.

Radikal feministler ise liberallere tepki olarak kadın bedenini ve kadına has yaşantıları ve farklılıkları temel alır. Bu anlamda kadını cinsiyetsiz yurttaşlar olarak ortaya çıkaran Kemalist rejim ya da bacı, kardeş, yoldaş olarak ortaya çıkaran sol görüşlü grupların bu tutumlarına karşı çıkan radikaller ortaya çıkar. Radikaller, kadın bedeninin referans alınarak düzenlemeler yapılmasını isterler (Çaha, 1996: 162-163).

1980 sonrası dönemde radikal feminizmin işaretleri görülür. Toplumsal cinsiyet rolleri sorgulanır. Farklı kesimlerden kadınların sorunları irdelenir. Farkındalık oluşturma çalışmaları yapılır. Farklı gruplardan fakat ortak sorunları olan kadınların sesleri duyulur (Tekin, 2007: 44).

Kaktüs dergisi Türkiye'de feminizmin önemli yapı taşlarından olur. 1988 yılında yayına başlar. Toplamda 12 sayı çıkarılır. Sosyalist feminist bir çizgide yol alır. 1988'de

bütün kadın gruplarını bir araya toplamayı amaçlayan "Birinci Kadın Kurultayı" başarılı olmaz (Kılıç, 1998: 355). Buna rağmen farklı siyasal ve sosyal gruplardan gelen kadınlar, hakları söz konusu olduğunda ortak bir noktada buluşabilmişlerdir. Farklı görüşlerdeki kadınların birbirleriyle yakınlaşmaları, ortak çıkarları için mücadele vermeleri nedeniyle dayanışma içerisinde olmuşlardır.

Namık Kemal, Şinasi, Halit Ziya, Mehmet Rauf, Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi gibi Tanzimat Dönemi yazarlarının feminizme katkıları önemlidir. Bu yazarlar kadının her alanda yer almasını desteklemişler ve eserleriyle bu görüşlerini desteklemişlerdir. Örneğin Mehmet Rauf pek çok eserinde (Yasemin'de Harabeler, Garam-ı Şebab'da, Ferda-yı Garam'da, Karanfil ve Yasemin'de Harabeler' Genç Kız Kalbi gibi) ideal kadın kahramanlar oluşturarak kadıların yanında yer alır (Törenek, 1999: 87).

Yayın hayatına baktığımızda feminizmin temellerinin Fatma Aliye Hanım, Nezihe Muhittin, Halide Edip, Makbule Leman Hanım gibi isimlerle atıldığını görürüz. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise Leyla Erbil, Sevgi Soysal, Sevim Burak, Nezihe Meriç ile "erken dönem kadın yazını" olarak değerlendirilir. Nazlı Eray, Adalet Ağaoğlu, Peride Celal, Leyla Erbil, Afet Muhteremoğlu, Ayla Kutlu, Latife Tekin, Erendiz Atasü, Pınar Kür gibi isimler de kadın yazını alanını ilerleten önemli isimlerdendir. 70'lerin feminist yazarları Sevim Burak, Leyla Erbil, Nezihe Meriç gibi isimlerden etkilenirler. Feminist yazın, ilk kuşak feministlerin deneyimleri üzerine inşa edilir. Kemalist, sosyalist, Varoluşçu, Marksist cinsiyetçi söylemlerin etkisi ve anti feminist etki, kadın hareketlerinin siyasi oluşum içine girmesine neden olur. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası dönemde kadın kimliğinin ortaya çıktığı görülür. Bu dönemden itibaren sosyalist kadınlar "dişil kimlikleri" ile feminist hareketlerde yerini alır. Ancak ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortam nedeniyle feminizm kelimesin zikredilmesi çok da uygun kaçmadığından kadınlar Kemalist, sosyalist, varoluşçu, pisikanalist gibi görüşler içerisine dişil kimliklerini ifade ederler. Doksanlara gelindiğinde ise artık feminist yazın anlamında önemli yol alınmıştır. Artık bir kadın dilinin temelleri yazın alanında atılmıştır. 1980'li ve 90'lı yılların feministleri Batılı feministlerin (Wolstonecraft, Beauvour, Friedan, Millet, Firestone gibi) eserlerinin çevirileri ile karşılaşır. 70'li yıllarda yapılmaya başlanan bu çeviriler feminizmin gelişiminde önemli olmuştur. Leyla Erbil ve Adalet Ağaoğlu birinci kuşak feminist yazarlar olmalarına rağmen 2000'li yıllarda hâlâ yazmaya devam etmişlerdir (Şahin, 2009: 57-58).

2. BÖLÜM: FEMİNİST KURAM BAĞLAMINDA KADIN CİNSİYETİNİN ÂŞIK ŞİİRİNE YANSIMASI

2.1. Ataerkillik

Birinci Bölümde "Anaerkillik ve Ataerkillik Çerçevesinde Tarihsel Süreçte Kadın" başlığı altında anaerkillikten ataerkilliğe geçiş aşamaları detaylı olarak değerlendirildiği için burada konu kısaca özetlenerek ataerkillik çerçevesinde âşık şiiri üzerinde durulacaktır.

Tarihsel süreçte ataerkilliğin gelişimi, üretim süreçlerine bağlanmıştır. Avcılık ve toplayıcılık dönemlerinde erkekler ava giderken kadın, evde kalıp avdan getirilen eti pişirir, bu eti diğer öğünler için saklar; yerleşim yeri civarındaki bitkileri toplayıp bireylerin beslenmesini temin eder ve çocukların bakımı gibi işleri üstlenir. Bu devirde kadın, ailenin beslenmesini ve bakımını temin eden kişi olarak önemli bir konumdadır. Avda elde edilen besin tesadüflere bağlıdır ve erkek, eve her zaman yiyecek getiremeyebilir. Oysa eve gelen eti işleyen ve saklayan, et olmasa da bitkileri toplayıp her zaman gıda temin edebilen kişi kadındır. Bitkileri toplayan kadın, bir süre sonra bitkileri evcilleştirerek tarımı hayata geçirir. Ancak zamanla, daha çok bedensel güç gerektirdiği için tarımsal faaliyetler erkeklerin eline geçer. Tarımdan elde edilen ürünün ihtiyaçlar karşılandıktan sonra artması ile üretim fazlası ortaya çıkar. Bu üretim fazlası mallar, diğer topluluklar ile mübadelede kullanılmaya başlanır. Böylece ticaret için de bir başlangıç oluşur. Üretim fazlasını ve ticaret nedeniyle ortaya çıkan ekonomik geliri elinde tutan mal sahibi erkek daha güçlü hale gelir. Güç sahibi kişi olarak tüm kuralları koyan ve bu kurallara uyulmasını bekleyen taraf erkek olur. Bu kurallar genellikle kendi lehinedir. Kadın, evde kalarak sadece ev ve çocuk bakımı işleri ile ilgilenir hâle gelir. Kadın üzerindeki cinsel denetim[8] de artar çünkü mal ve mülk fazlası ortaya çıkınca bu malların erkek öldükten sora kime kalacağı, özetle miras sorunu gündeme gelir. Bu nedenle erkek de doğacak çocuğun kendinden olduğundan emin olmak ister. Böylece erkekler; kadınları

[8]Ataerkil toplumlarda kadın cinselliğinin denetimi genellikle erkekler tarafından gerçekleştirilir. Bu tür toplumlarda kadının saflığını ve bekâretini koruması son derece önemlidir. Henüz çocukken bir kız çocuğuna, bedenini ve bekâretini koruması sıkı sıkı tembih edilir. Kadının bedeni ve cinselliği sadece kendisine ait değildir. Evin erkekleri başta olmak şartıyla tüm toplum tarafından kadının cinsel yaşamı kontrol altına alınır. "Bekâretini kaybetme korkusu sebebiyle kadın, kendi rızasıyla oluşabilecek cinsel ilişkiden uzak dururken, rızası dışında gerçekleşebilecek cinsel temasları da engellemek için bedeni üzerindeki denetimi bir erkekle paylaşır ya da kendisi üstlenir. Böylelikle hem kadın bedeni, hem de kadın cinselliği denetlenmiş olur (Dinçer, 2007: 5-61).

korumaya, dış dünyadan soyutlamaya ve denetlemeye başlar. Kadın ve onun üzerindeki cinsel denetim ve baskı ortaya çıkar. Kamusal alandaki tüm faaliyetlere egemen olan erkeğin alanı, kamusal alan olurken sadece doğuran ve ev işleri ile ilgilenen kişi olarak kadının alanı ev, yani özel alan olarak belirlenir. Bu işleyişe bağlı olarak ataerkil sistem ortaya çıkar.

TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 180) ataerkillik: "*Soyda temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mâl eden düzen, pederşahilik"*, şeklinde tanımlanır. Ataerkillik, kadın hareketlerinden önce sosyologlar tarafından erkeklerin arasında bulunan ilişkiler sitemi olarak kabul edilir (Hartmann, 2006: 28). Serpil Çakır (2009: 446-454) ise ataerkilliği: "*Babanın yasası, diğer bir ifadeyle kadınların erkekler tarafından yönetilmesi veya erkeklerin kadınlara, yaşlı erkeklerin genç erkeklere baskın olması"* şeklinde açıklar. Ataerkilliğin pek çok tanımı olmakla beraber ortak noktaları erkek egemenliğinin vurgulanmasıdır.

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren ataerkillik görülmektedir. Kate Millett (1970: 25) tarihteki tüm uygarlıkların ataerkil olduklarını savunur. Ataerkil toplumların ideolojileri de erkek ideolojisidir, der. Ona göre ataerkillik, toplumun tüm kurumlarına yayılmıştır. Gerek ailede gerekse aile dışında ataerkil kurallar uygulanır. Toplumun tamamının –askeriye, bilim, teknoloji, siyasi kurumlar, üniversiteler gibi- erkeklerin ellerinde ve onların yönetiminde olmaları toplumun ataerkil olduğunun göstergesidir.

Günümüzde de toplumların geneli ataerkildir. Bu sistem, toplumun her yerindedir ve erkek ideolojik bir yapıdadır. Dünyayı ve de kadınları erkekler yönetir ve şekillendirir. Kadına istediği şekli verir. Çoğu kadın, ataerkil düzenin kurallarını benimser ve bu kuralları sorgulamadan uygular. Hatta kendi kızlarını da tıpkı kendileri gibi yetiştirerek ataerkil düzeni devam ettirme konusunda bilinçli ya da bilinçsiz önemli rol oynarlar.

Ataerkil sistemde genel olarak kadından beklenen, erkeğin gerisinde kalması ve ona itaat etmesidir. Kadının zayıf ve güçsüz olduğu, korunmaya muhtaç bir varlık olarak algılandığı bu nedenle de karar alamayıp hayatını idare ettiremeyeceği düşüncesi ile erkek, onun sahibidir. Onu yönetir, kararları onun adına alır ve bu kararlara uyulmasını bekler. Kadına düşen ona itaat etmektir. Kuralları koyan ve onları denetleyen erkek, kadın için bazen baba, dede bazen ağabey bazen de kocadır. Bu erkek kim olursa olsun tüm kuralları koyar, onlara uyulmasını bekler ve denetimi sağlar (Güneş, 2012: 252). Korunması,

kollanması, bakılması ve gözetilmesi gereken zayıf varlıklardır kadınlar ataerkil sistemde. Hem bedenen güçsüz ve zayıf hem de duygusal oldukları kabul edildiği için hassas ve dayanaksız görülürler. Dolayısıyla bedenen güçlü, ruhen duygularını kontrol edebilen mantık sahibi erkekler tüm dünyayı ve kadınları sahiplenip korur, kollar ve yönetirler. Kadın, daima bir erkeğin kanatları altındadır. Evlenmeden önce babasının ve varsa ağabeyinin, babası yoksa dedesi, amcası, dayısının; evlendikten sonra kocasının koruması ve bakımı altındadır. Durumu kabul edip bu şekilde yaşarsa sorun yoktur ancak sorgulayıp reddederse sıkıntı yaşayacaktır. Hem erkeklerle hem de sistemi kabul edip içselleştiren diğer kadınlarla savaşmak zorunda bırakılacaktır.

Ataerkil sistemin kuralları ve bu kuralların yaptırımları inanış, yasa, gelenek görenek, töre, eğitim gibi pek çok alanın içerisine yerleşmiştir (Ersen, 2006: 1). Kadın, tarihin her döneminde erkelerin istediği şekle sokulmuştur. Dış dünyadan mahrum bırakılması, bilgiden uzak kalması, onu erkeğin karşısında ikinci sınıf insan konumuna sokmuştur. Bazı kadınlar bu durumu fark edip çareler ararken bazıları da durumu benimsemiş, erkeğe tabi olarak yaşamına devam etmiştir (Şahin, 2009: 297). Bu kuralların yaptırımları da oldukça güçlüdür. Ataerkil sisteme karşı çıkacak olan kadın gerek toplumsal gerek hukuksal pek çok yaptırımla karşı karşıya kalacak ve bunlarla mücadele etmek zorunda olacaktır. Kadın ve erkek arasındaki eşitlik ve hak arama mücadeleleri bu bakımdan zorlu bir süreçtir. Erkek lehine gelişen ve toplumun tüm birimlerini kaplayan bu sistemle mücadele kolay değildir.

Feministler, ataerkil sistemle mücadelelerini 18. yüzyıldan beri sürdürmektedirler. Gerek toplumdaki gerek aile içerisindeki ataerkil düzene karşıdırlar. Çünkü ataerkil toplumlar, cinsiyetçi ayrımı destekler. Bu cinsiyetçi tutum, feministlerin biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımına dikkat etmelerine neden olur. Tüm toplumsal ve politik düzenlemelerin biyolojik ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde oluşturulduğuna inanırlar. Temel sorunun toplumsal cinsiyet algısı nedeniyle kadınlara dayatılan roller olduğunu ileri sürerler. Erkeklerin şekillendirdiği ve oluşturduğu düşünülen kadın kimliğini reddederler (Çelik, 2008: 10). Feminist mücadelenin, başlangıcından itibaren, ataerkil düzen ile mücadelesenin sebebi ataerkil düzen tarafından belirlenen kadın kimliğinin reddidir.

Feministlere göre, kadın ve erkek cinsi arasındaki biyolojik farklar zamanla toplumsal farklılığa dönüştürülmüş ve cinsiyet eşitsizliğinin "haklı gerekçesine" çevrilmiştir. Böylece erkek, kendini kadına karşı üstün olduğu düşüncesiyle ona karşı

egemen güç haline getirmiştir. Ataerkil anlayış; inanç, örf, adet, gelenek, görenek ve hukuk kurallarına da yerleştiği için kadınların hak ve eşitlik arama mücadelelerine engel olmaktadır (Erşen, 2006: 1). Kate Millett (1970: 25) biyolojik yapının kültürel olarak da desteklenmesi ile ataerkil yapının ortaya çıktığına inanır. Ona göre, kız ve erkek çocukların yetiştirilmesi bu kültürel yapı tarafından organize edilir. Biyolojik olmayan değerler siteminin bir sonucudur eril hâkimiyet.

Erkekler; toplum içerisinde tüm faaliyetlere katılmakta, kendilerini geliştirime imkânı bulmaktadır. Evin dışındaki dünyanın tüm olanaklarından serbestçe yararlanabilmektedir. Kadınlar ise ev içerisinde çocuklarının bakımını üstlenerek ev işleriyle ilgilenmektedir. Ataerkil toplumlarda genel olarak kızlardan, baba evinden sonra koca evinde de ev işleri ile ilgilenmeleri ve kamusal alana katılmamaları, beklenen yaygın bir durumdur. Ev içerisindeki işlerin devamını sağlayan kadın ile kamusal alanda yaşamını geçiren erkeklerin gelişimi elbette aynı olmayacaktır (Şahin, 2009: 290). Çocukluğundan itibaren dış dünyanın içerisinde olan ve onun tüm olanaklarından yararlanan bir erkek çocuğu ile evde annesinin yanında ev işleri öğrenerek ve özel alanda tutularak büyüyen kız ve erkek çocukların gelişimi farklılık gösterir ve beraberinde, yaşam içerisinde haksız rekabeti getirir.

Donovan'a göre (2014: 273-274) ataerkil ideolojide kadınlar, erkeklere hizmet etmeye ve bu rolü içselleştirmeye koşullandırılır. Türköne'ye göre de (1995: 34-42) bu sistem içerisinde kadın ve erkeğe dair toplumsal cinsiyet rolleri; gelenek-görenek, eğitim ve yasalarla belirlenmiştir.

Erkeklik ve kadınlık rolleri, belirlenmiş şekiller çerçevesindedir. Öncelikle erkek egemenliğine dayanan ataerkil düzende kadın, ikinci plandadır. Erkek gerek evde gerekse toplum içerisinde egemen güçtür. Kamusal çalışma ve faaliyet alanları erkeklere aitken ev içi işler ve özel alan kadınlara aittir. Kuralları koyan erkek, bunu kendi lehine düzenlemiş görünmektedir.

Çok uzun bir geçmişe sahip olan ve köklü temelleri bulunan ataerkil sistem, hayatın tüm alanlarını etkisi altına almıştır. Radikal feministler, toplumun her alanının erkek egemenliği altında olduğunu kabul eder ve evlilik, annelik, aşk, cinsellik gibi pek çok konunun sorgulanması gerektiğini düşünür (Alptekin, 2006: 26-27). Bu sebeplerle radikal feministler, ataerkilliğin evrenselliği ve kadına yönelik cinsel baskı analizlerine

yönelmiştir. Radikal feministlere göre kadının ezilmişliğinin sebebi ekonomik etkenler değildir. Ataerkillik; düşüncelerimizden aile hayatımıza, sosyal hayata, politikaya, ekonomiye, eğitim alanına kadar her yere etki etmektedir. Liberallerin öne sürdüğü gibi, kadının baskı altında olmasının sebebi ekonomik değil psikolojik sebeplere bağlıdır. Yerel kültür ve erkek kültürü bir araya gelerek kadınlara karşı güçlü baskılar oluşturur. Bu baskıdan kurtulmanın yolu da radikallere göre cinsiyet hakkındaki düşüncelerin değişmesine bağlıdır (Barnet, 1998: 165-168). Kadın cinsine bakış açısının değişmesi, yeni bir kültürel yapılanma "kadınların kurtuluşu olacaktır" görüşünü paylaşırlar. Feminizm türü kadar kadınların kurtuluş reçetesi[9] vardır. Radikaller, ataerkil sistem tarafından belirlenen ve kadınlara dayatılan kadınlık rolleri ve kadın kimliğini reddederek kadının ezilmişliğinin son bulacağını düşünürken liberal feministler kadının ekonomik özgürlüğünü elde ettiğinde ezilmelerinin son bulacağını düşünürler.

2.1.1. Aile

Kate Millett'e göre (1970: 36-37), kadınların ezilmesinin tek sebebi ataerkil sistemdir. Tüm toplumsal kurallar ve yapılanmalar bu durumu destekler niteliktedir. Ataerkilliğin, kadının her yönüyle erkeğe tabi olmasını desteklediğini ve ona hizmet etmesi gerektiği düşüncesini yerleştirdiğini düşünür. Aile, tüm eğitim sistemi, bürokratik kurumlar bu anlayışı destekler ve devam ettirir niteliktedir. Özellikle aile, ataerkilliği besler ve devam ettirir. Aile, ataerkilliğin devamı ve yeniden üretimi için gereklidir.

Feministler ataerkil sistemle mücadeleleri kapsamında en çok aile ile ilgilenirler. Çünkü aile, ataerkil sistemin üretildiği ve gelecek kuşaklara aktarıldığı hareket noktasıdır. Sorunu burada çözerlerse tüm toplumun değişeceğini düşünürler. Kate Mille'tin de ifade ettiği gibi aile ataerkil düzenin devamı için gereklidir ve bu nedenle feministler için odak noktasıdır.

TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 57) "*Aile: 1. Evlilik ve kan bağına dayanan, karı koca çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik.2. Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü.3.Birlikte oturan hısım ve akrabaların tümü… familya",* şeklinde tanımlanır.

[9] Konu ile ilgili detaylı bilgi için tezin "Feminizm Türleri" başlığına bakınız.

“Familya” sözcüğü Latince kökenlidir. Aile, eski Roma’da, babanın hükmü altında özgür ve kölelerden oluşan bir topluluktur. Bu aile çatısı altında sadece kan bağı olan bireyler bulunmaz. Köleler de bulunur. Ailenin reisi babadır. Bu ailede köleler de eş ve çocuklar ile birlikte yaşar. Bu aile tipine Latince, aile anlamına gelen “familla” denir. Famutus sözcüğü, familla sözcüğünün kökenidir ve ev kölesi demektir; familla denince bir adama bağlı köleler anlaşılır. Familla, “famutus”un çoğul biçimdir. Babanın tüm ev halkı üzerindeki otoritesini vurgulamak amacıyla familla, sonraları bugünkü aile anlamında kullanılır olmuştur (Engels, 1980: 68-86).

Frolov’a göre (1997: 10-11), toplumun çekirdeği olan aile, insan soyunun devamını sağladığı için önemlidir. Aile; karı-koca ve çocuklar ile bunlara bağlı tüm yakın ve uzak akrabaları da içinde barındıran bir ilişkiler ağıdır.

Aile, toplumun biyolojik devamlılığını sağlamak gibi önemli bir işlevi yerine getirir. Ayrıca aile, sadece çekirdek aile arasındaki iletişimi kapsamaz. Karı ve kocanın tüm akrabaları ve çevresi ile ilişkilerin devam ettirildiği sosyal bir iletişim ağının devamlılığını da sağlar. Bu bakımdan toplum için gerekli ve önemlidir. Elbette aile, tüm görevlerini ataerkillik çerçevesinde gerçekleştiği için erkek cinsine hizmet eden bir yapı olarak karşımıza çıkar.

Deniz Kandiyoti (2015: 58-186) Türkiye’yi; Ortadoğu, Güney ve Doğu Asya’nın büyük bölümüyle birlikte “klasik ataerkillik”in tarihî bölgesine yerleştirir. Bu bölgede ve Türkiye’de, klasik ataerkil aile tipi görülür. Bu ailelerde en büyük otorite evin en yaşlı erkeğine aittir. Aile içi hiyerarşi, yaşa ve cinsiyete bağlı olarak değişir. Hiyerarşik sistemin en tepesinde, evin en yaşlı erkeği vardır. Bu sıralamayı diğer erkekler, onları da kadınlar takip eder. Dolayısıyla aile bireylerinin konumu da yaşa ve cinsiyete bağlı olarak değişiklik gösterir. Babadan sonra önem sıralamasında erkek çocuk yer alır. Çünkü erkek çocuk üretimin ve soyun devamı olarak görülür. Kız çocuk bir başka ailede soyun devamını sağlayacaktır. Kızlar, erken yaşlarda genellikle başlık parası karşılığı bir başka aileye gelin gider ve bu ailenin devamını sağlar. Böylece gittikleri ailede atasoyluluğun devamını sağlarlar. Tıpkı evde annenin, babadan sonra ikinci konumda olması gibi kız çocuk da erkek çocuktan sonra gelir. Evdeki kadınlar arasındaki hiyerarşiye baktığımızda aileye yeni katılan gelin bu hiyerarşik düzende en alt sıradadır. Evde yapılması gereken en ağır işleri o yapar. Erkek çocuk doğurması ve yaşının ilerlemesi ile aile içerisindeki konumu yükselir. Oğulları evlendiğinde ve eve gelin geldiğinde ise saygınlığı artar.

Bundan sonra o, işleri yapan değil işlerin yapılmasını düzenleyen ve denetleyendir. Kadının konumunu belirleyen bir diğer etmen de üretime olan katkısıdır. Göçebe toplumlarda üretimde kadının katılımı ve rolü yüksektir ve iki cins arasındaki fiziksel ayrım düşüktür. Köy yaşamında ise yaşanılan bölgelere göre kadının üretime katılımı değişir. Üretimdeki katkı payı ne kadar olursa olsun, kadın emeği yok sayılır. Erkekler uzmanlık gerektiren ve kamusal alandaki işleri elinde tutar. Kadının emeği, pazarlanamaz ve denetlenemez durumdadır. Kadınlar, ürettikleri üzerinde bir yaptırıma ve hakka sahip değillerdir. Aynı şey çocukları üzerindeki denetim ve hakları için de geçerlidir. Kadın ve erkeklerin faaliyet alanları hatta mekânları da ayrıştırılmıştır. Ancak nerede olursa olsun çocuk doğurma ve yaşın ilerlemesi kadının konumunu etkileyen temel unsurlardandır.

Ataerkil aile içerisindeki hiyerarşik düzende erkekler birinci, kadınlar ikinci sıradadır. Evin en yaşlı erkeği, bütün erkeklere ve kadınlara hükmeder. Kadınlar arasında da bir hiyerarşik düzen söz konusudur. Bu düzende de kayınvalide, evdeki diğer kadınları yönetir. Yaşanılan yere göre ufak tefek değişiklikler arz etse de genel düzen bu yöndedir.

Üretimdeki değişim, ataerkil geniş aileden çekirdek aileye geçişte etkili olmuştur. Tarıma dayalı feodal toplumlarda görülen ataerkil geniş aile yapısı sanayi toplumuna geçişle birlikte yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Bu da aile içi düzende değişikliklere sebep olmuştur. Tarım toplumlarında ekonomi, aile tipi üretime dayanır. Sanayi toplumlarının aksine feodal toplumlarda aile bireyleri yaşamlarını sürdürebilmek adına beraber çalışmak zorundadır. Sanayi toplumlarında ise bireyler tek başlarına aile ekonomisine katkıda bulunmak için çalışırlar. Dolayısıyla da bağımsızlıkları kişisel emeklerine bağlıdır. Bu durum da tarım toplumlarında görülen geniş aileyi ortadan kaldırarak çekirdek aileyi gerekli kılar. Kadın için ise başka bir durum daha söz konusudur. Tarım toplumunda kırsal bölgelerde geniş aile içerisinde yaşayan kadınlar, kentlerde çekirdek aile içerisindeki kadınlardan daha çok toplumsal baskı altında yaşarlar. Bireysel özel alanının kentlerde yaygın olması nedeniyle kentlerde yaşayan kadınlar bu baskıyı daha az hissederler (Caner, 2004: 100). Bu değişim, aile içi dinamiklerde de değişimi beraberinde getirir. Aile içi ve karı-koca ilişkileri bu değişim sürecinden etkilenmiştir. Kırsal aileyi "geleneksel", çekirdek aileyi ise "modern" olarak tanımlayan pek çok sosyolojik ve demografik araştırma, aynı zamanda her iki aile tipine de uymayanları "geçiş" biçimleri olarak tanımlar. Bu araştırmalar "modern çekirdek aileyi" idealleştirirler. Bu ailelerde eşlerin birbirini kendilerinin seçtiği, gerek eşler arasında gerek anne-baba

çocuk arasında rol dağılımı olduğu öne sürülür. Oysaki bu tip aile, Batı'da kadınların ezilmesinin sebebi olarak gösterilmiştir. Ancak ülkemizde bu tip ailelerin özgürlüğün anahtarı olduğu fikri "bir kara mizah" örneği gibi görülse de aslında öyle değildir. Çünkü bu ailelerde genç çift, yaşlı ebeveynlerinin denetiminden kurtulduğu için özgürleşir. Değişmeyen gerçek şudur ki kadının konumu geniş ailede de çekirdek ailede de erkeğin bir adım gerisindedir.

Âşık şiirine baktığımızda da ataerkil aile yapısının izlerini şiirlerde görmek mümkündür. 19. yüzyıla ait, Çıldırlı Âşık Şenlik'in aşağıdaki dizlerinde karşısındaki kişiye savurduğu tehditte ona; eşi ölmüş bir kadın gibi dizlerini dövdüreceğini, bekâr bir kocakarı gibi üzgün bir dula çevireceğini, söylediği görülür. Ataerkil aile yapısında bir kadının erksiz kalması, eşinin ölmesi onun hayatı için büyük bir sıkıntı kaynağıdır. Öyle ki âşığa, düşmanına tehdit savururken "seni öldürürüm" demek yerine eşi ölmüş bir kadına çeviririm dedirtecek kadar kötü bir durumdur toplumda. Bir kadın, erkeksiz olmanın üzüntüsünü ataerkil bir toplum düzeni içerisinde daima çeker. Çünkü ataerkil toplum içerisinde bir otoriteye bağlı olarak yaşamaya alışıktır. Evlenmeden önce baba otoritesi evlendikten sonra yerini koca otoritesine bırakır. *Sınıf tanımlamasında kadınlar birey ya da özgür değildir; daha çok diğer insanların bir uzantısıdır* (Atkinson, 1974: 72). Bir erkek tarafından korunmaya ve yönetilmeye alışan kadın erkeksiz yaşamanın sıkıntısını çeker. Çünkü kadın, erkek ile var olur. Onun bir parçası ve uzantısıdır. Kocasının himayesindedir. Onun bakımı altındadır.

Eri ölmüş avrat kimi döydürürem dizderine
Bekâr goca garı kimi melül goyar dul eylerem Âşık Şenlik-19. yy (Aslan, 1975: 90)

Kadınlar, ataerkil sistem içerisinde erkeğe bağımlı yaşarlar. Sistemin istediği kadın kimliği, erkeğe bağımlı olan kadındır. Bu nedenle, evin erkeğinin olmaması onları bir hayli zorlar (Irigaray, 2000: 222). Ancak bazen kocalarının ölümü veya gidişi karşısında şaşkına dönen kadınların, kendilerine geldiklerinde, aslında bütün işleri çekip çevirdikleri görülür. Aileyi yönetir, ekonomiyi düzenler, çocukları büyütür (Beauvoir, 2010: 81). Ama bu potansiyelinin farkında olmadan, yaşamını bir erkeğe bağlı devam ettiren kadın; erkek, başında olmayınca çaresiz kalacağını düşünür. Çünkü ataerkil düzen bu şekilde düşünmesini ister ve kadınların bağımlılığını destekler. "*Kadın, hayatının tüm evresinde kendi varoluşunu bir erkek üzerinden tanımlamak, ... durumunda kalır*." (Özünel Ölçer, 2006: 103-104). Bu durumu reddeden kadın ise evde eşine karşı iktidar mücadelesi vermek zorundadır.

19. yüzyıl âşıklarından Sümmanî, aşağıdaki dörtlüğünde kadından gelen paradan ve maldan bir erkeğin uzak durması gerektiğini söylemektedir. Çünkü evin efendisi olan erkek, aynı zamanda paranın ve malların sahibidir. "*Liberal erkek kuramcılar tarafından ortaya atılan varsayıma göre, doğal haklara sahip olan kişiler, ailelerin efendileri olan mal sahibi erkelerdir."* (Donovan, 2014: 28). Kadının erkek karşısında ekonomik güçsüzlüğü, erkeğe bağımlı olma durumu, onun ezilmesine neden olmaktadır. "*Erkek, kapitalist toplumda güçlü ve egemen bir konumdadır."* (Alptekin, 2006: 22-23) düşüncelerinde olan sosyalist feministler, çalışmalarını bu yönde yaparlar. Kadının erkeğe bağımlı yaşamasını kuvvetlendiren etmenlerden biri de erkeğe olan ekonomik bağımlılığıdır. Sosyalist feministler kadınların bu bağımlılığından kurtuluşunun onların özgürleşmelerine giden yol olduğunu düşünür. Erkek ise kadın parasını reddeder çünkü egemenliği ve gücü biraz da kadının ona karşı ekonomik olarak bağlı olmasına dayanır. Bu nedenle ataerkil sistemde erkek, kadından gelen malı istemez. Aşağıdaki şiirde de âşık, kadından gelen maldan uzak durulmasını öğütlemektedir. Kadının malı istenmez çünkü ataerkil toplumda para erkeğin kontrolünde olmalıdır. Parayı kazanan ve yöneten erkek olmalıdır ki sözü geçesin. Kadının malı mülkü olması erkeği zor duruma sokar. Para kimdeyse güç sahibi o olacaktır. Kadının parası olduğunda ev içerisindeki dengeler değişir; erkek, otoritesini kaybedilir. Bu nedenle kadın parasından uzak durulmalıdır. Ataerkil toplum düzeni bunu gerektirir.

Yiğit isen bozuk ahvâlde kalma
Meslek buldum diye fakiri yolma
Nasihat istersen hiç göğüs germe
Bir karıdan gelen maldan uzak ol Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 212)

Paranın erkeğin kontrolünde olması sadece bizim topraklarımızda görülen bir durum değildir. *Hinduizm'de kadınlar"... mülk edinemezler, çalışarak elde ettikleri parayı ailenin erkeğine (baba, koca, oğul gibi) vermek zorunlulukları vardır."* (Gürhan, 2010: 78).

Ataerkil yapı içinde aile, toplumun direğidir. Çocuk, olmazsa olmazıdır. Ancak erkek çocuk, çok daha önemlidir. Aşağıdaki şiirde Dadaloğlu, önce çocuğu olmadığından bahsediyor ancak daha sonra erkek çocuğunun olmamasından üzüntü duyduğunu aktarıyor. Âşığın dörtlüklerde ifade ettiğine göre oğlu olmadıktan sonra bu dünyada mal mülk edinmenin de bir anlamı yoktur çünkü miras ataerkil toplumlarda erkek çocuğa kalır.

Arkını yaptım da suyu akmıyor
Kahpe felek hiç yüzüme bakmıyor
Çok yuva bekledim cücük çıkmıyor
Boş yuva bekleyen yoz kuşa döndüm
…
Der Dadal'oğlum da n'edip n'etmeli
Sözlerimi birem birem tutmalı
Mirasçıya kalacak malı n'etmeli
Üç beş oğlan olmadıktan geri Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 302)

Tarım toplumuna dayalı ataerkil aileler, baba otoritesi ve idaresi altında yaşarlar ve baba öldüğünde mirası genellikle oğulları arasında paylaşılır (Stirling, 1965: 74). Kız çocukların mirastan yararlanması hakkında farklı görüşlerle karşılaşırız. Mehmet Eröz'e göre (1998: 17) Türk boylarının bazılarında kızlar babalarından miras alır. Bahaettin Ögel'e (1979: 179) göre de kızlar babalarından her zaman miras alırlar. Bu mirası, çeyiz olarak alırlar. Bu, çeyiz olarak alınan miras dışında herhangi bir hak alıp almadıkları kesin değildir. Bu konuyla ilgili çeşitli uygulamalar olduğu açıktır ancak kız çocukları genel olarak mirastan ya tamamen mahrum bırakılırlar ya da sus payı olarak verilen küçük miktarlarla erkek kardeşleri tarafından devreden çıkarılırlar.

Erkek çocuk tercihi, Türkiye'de ya da nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde çoğu zaman İslam dinine bağlanır. Ancak Lois Beck ve Nikki Keddie'nin de (1978: 45) belirttiği üzere, erkek egemenliğinin temel örüntülerinden olan erkek çocuk tercihi, Ortadoğu'da ve dünyanın başka yerlerinde İslamiyet'ten çok daha önce mevcuttur. Erkek çocuk tercihinin yanı sıra kadınların erkek karşısındaki ikincil konumları İslamî toplumlara ve Ortadoğu'ya has bir durum değildir. Hindistan, Güney ve Doğu Asya'da, Çin'de bunun örneklerine rastlanmaktadır. Ortadoğu'da kadınlara yönelik görülen pek çok uygulamanın örneklerine bu toplumlarda da rastlanır. İslamiyet'in yaşandığı bölgelerde görülen ataerkillik dine bağlanır. Oysa Deniz Kandiyoti'ye göre Ortadoğu Müslüman toplumlarında görülen kadınları denetleme şekli İslam'a özgü değildir. Bunun temelinde ise "*çeşitli uygulamalara ve yorumlara yol açabilen ve evrensel bir din olan İslam'ın 'klasik ataerkillik' diyebileceğimiz bir erkek egemenliği biçimiyle birbirine karıştırılmasıdır."* Ayrıca klasik ataerkillik alanlarıyla İslam medeniyetinin merkezlerinin çakışması bu karıştırmayı daha da kolaylaştırıp kuvvetlendirir. Oysa farklı toplumsal sistemler ve İslam'ın birleşimi farklı sonuçlar doğurabilir. Ancak günümüzde Müslüman toplumlar giderek benzer hâle gelmektedir. Bunun sebebi ise küreselleşmedir. "*İslam medeniyetinin geliştiği merkezi alanların, tarihsel olarak klasik ataerkilliğin gözlemlendiği*

alanlarla çakışması, İslam'a atfedilen uygulamalarla özgül bir ataerkillik sisteminin birbiriyle karıştırılmasını kolaylaştırır." (Kandiyoti, 2015: 14-66-99). Kısaca, kadının erkek karşısındaki ikincil konumu, erkek çocuk tercihi Batı tarafından değerlendirilen Müslüman Doğu toplumlarında genellikle İslamiyet ile özdeşleştirilir. Oysa bu durum, klasik ataerkil sistemin getirilerindendir. Belli kalıplarla ve ezberlenmiş bilgilerle bu değerlendirmeyi yapmak mantıklı ve bilimsel görünmemektedir. Bu düşüncenin, Müslüman olmayan toplumlarda görülen kadının ikincil konumunu açıklayamayacağı açıktır. Kilisenin veya Buda'nın kadınlara getirdiği pek çok kısıtlamayı ve uygulamayı da açıklamaya yetmeyecektir.

Toplumsal uygulamaları sadece tek bir sebebe bağlamak gerçekçi değildir. Ne sadece din ne ekonomik gelişim ne de başka bir sebep tek başına ataerkil sistemi açıklamada yardımcı olamaz. Eski çağlardan itibaren neredeyse tüm medeniyetlere ve zamana yayılan bu sistem, tek bir kaynaktan çıkmış ve beslenmiş olamaz. Ortaya çıkışı, yayılışı ve kök salması konusunda pek çok değişkene sahip olduğu açıktır. Yapılması gereken, insan onurunu temin etmek adına eşitliği sağlamak, bunu yaparken de farklılıkları göz önünde bulundurmaktır. Tek tipleştirmek, bir cinsin veya bir kültürün diğerine hükmetmesine mani olmamaktadır.

İkinci Dalga Feminizm, kadınların ataerkil sistem nedeniyle ezildiğini düşünür. Ailenin incelenmesine çok önem verirler çünkü aile, ataerkil sistemin kurulduğu, kadın ve erkek ilişkilerinin belirlendiği yer olarak kabul edilir (Çelik, 2008: 69). Aile; toplumun temelidir, ataerkilliği besler ve devam ettirir. Aile, ataerkilliğin devamı ve yeniden üretimi için gereklidir. Dönemin feminist öncülerinden olan Kate Millett (1973: 47-49) *Cinsel Politika* adlı eserinde ailenin tüm ataerkil kuralları ve cinsel politikaları gelecek nesillere öğreten kurum olduğunu savunur. Marksistlerin, kapitalizmin devamı için aileyi şart görmeleri gibi Millett ve Radikal feministler de ailenin ataerkil toplumun devamı için gerekli olduğunu düşünürler. Bu kapsamda aile ve yuva kavramı feministler tarafından şiddetle eleştirilir. Gilman, "Yuva" adlı eserinde aile ve yuva kavramlarına eleştiri getirirken, erkeğin yuvada terör estiren kişi olduğunu ileri sürer (Donovan, 2014: 101, 274). Aile içerisindeki kurallar ve bunların denetimini yapan erkek ya da bu kurallar lehine olsa da bunları içselleştirip gelecek kuşaklara öğreten kadın, sistemin devamlılığını sağlarlar. Bu nedenle feministler aile kavramına karşı dururlar.

Feministlerin dışında pek çok kişi aile kurumunu destekler. Muhafazakâr toplumsal cinsiyet sosyolojisinin temlerini oluşturan Talcot Parson, ailenin gerekli olduğunu savunur. Hatta aileyi kuvvetlendirmek ve sağlam temellere oturtmak için cinsiyet rollerine uyum teknikleri geliştirir (Conell, 1998: 58). Aile, genel olarak tüm toplumlarda kutsal kabul edilir. Topluluğun diğer üyelerince korunur, desteklenir.

Türk toplumuna baktığımızda da ailenin toplumsal kurallar tarafından kutsandığı ve aile kurmanın yüceltildiği görülür. Evlenecek çiftlere herkes yardım eder. Ailenin devamlılığı için de toplum içerisinde böyle bir dayanışmayı görmek mümkündür. Birbirine darılan, boşanmak üzere olan çiftler barıştırılmaya çalışılır (İnce, 2005: 73-74). Ailenin devamlılığının sağlanması konusunda toplumsal yardımlaşma dikkat çekicidir. Ayrılacak olan çiftler birleştirilir, bekârlar evlendirilmeye çalışılır.

Hacı Bektaş Veli, evliliği toplumun düzeni ve devamlılığı için şart olarak görür. Ayrıca evlilik, şeriat makamının beşinci kapısıdır. Ailenin babası; eşine ve çocuklarına bakmakla, korumak ve yetiştirmekle yükümlüdür (Öz, 1997: 457). Evliliğin kutsallığı ve babanın görevleri inanç kurallarınca da desteklenir görünmektedir. Evdeki kurallar ve sorumluluklar bellidir ve bu kurallar çerçevesinde yaşanması toplumdan tarafından o toplumun bireylerinden beklenir.

Posoflu Âşık Hikmet Arif Ataman' nın aşağıdaki şiirine baktığımızda ataerkil aile kurallarını görebiliriz. İlk dörtlüğe baktığımızda ailenin, binanın temel taşı olduğunu söylüyor; aile bir toplumun temel taşıdır ve bu temel sağlamsa o toplum düzgün olur. Kötülükler yok olur, aydınlık olur. Yukarıda da belirttiğimiz üzere eğer aile, ataerkil kurallar çerçevesinde istenen şekilde oluşmuş ve bunu gelecek kuşaklara aktaracak yeterliliğe sahipse toplumsal ataerkil düzen devam eder. Ataerkil kurallar, aile tarafından gelecek nesillere aktarılır. Ancak aile, bu kurallara uygun hareket etmiyorsa ve çocuklarını da bu çerçevede yetiştirmiyorsa o zaman ataerkil düzenin devamlılığı sağlanamaz, düzen bozulur. Ataerkil aile kurallarına göre düzenlenmiş, bu kuralları gelecek nesillere aktaran aile sağlam ve düzgün aile olarak kabul edilir.

Aile binanın temel taşıdır
Temel muhkem, sular geçmez efendim
Karanlığı boğan tan güneşidir
Her yere aydınlık salar efendim

Ataerkil aile içerisinde saygınlığın yaşa ve cinsiyete bağlı olarak değiştiğini daha önce belirtmiştik. Şiirin ikinci dörtlüğüne baktığımızda âşığın, küçüklerin büyüklere hürmet etmesi, büyüklerin de küçüklere şefkat göstermeleri gerektiğini ifade ettiğini görmekteyiz. Ataerkil toplum yapısında aile içerisinde, büyükler küçüğe şefkat gösterip kollarken küçüklerin de aile büyüklerine hürmet göstermeleri beklenir. Sevgi ve saygı ailenin vazgeçilmez parçalarıdır. Geleneklere uyulmalıdır. Bunlar olduğu takdirde o toplum güçlü olur. Sistemin devam etmesi için kurallara uyulması gerektiği şiirde salık verilir.

Büyüklere hürmet, küçüğe şefkat
Sevgi, saygı ile var olur millet
Anane, kültürle yaşar o devlet
Çelik kaleleri deler efendim

Üçüncü dörtlükte anne ve baba, meyve veren bağ ve bahçeye benzetilmiştir. Anne ve baba, aile kurup çocuk yetiştirerek toplumun devamlılığını sağlar. Bu durum, geçmişten bugüne böyle gelmiştir ve böyle de gitmesi beklenmektedir. Toplumla ilgili tüm kuraları ve uygulamaları gelecek kuşaklara geçiren aile; bakım ve emek ister, özen gösterilmezse bu kurum çöker. Ailenin devamlılığı için bu kurumun temeli olan anne ve babaya gerekli özen gösterilmelidir.

Göz gezdir tarihe, geçmişe çağa
Ana, baba benzer bahçeye bağa
Fidanlar sarılır güle yaprağa
Bakmaz isen çabuk solar efendim

Ataerkil toplumda baba; aileyi yönetir, denetler. Evlat, kurallara uymazsa bunun sorumlusu evin direği ve otoritesi olan babadadır. Eğer, anne baba iyi değilse evlat da iyi olmaz. İşin başı, anne ve babadır. Toplum normlarını benimseyip kurallara uyum göstermiş anne baba, bu kuralları gelecek nesillere aktarmakla yükümlüdür. Topluma ters düşen, kural dışı anne baba, var olan düzene uygun çocuklar yetiştiremez bu da topluma zarar verir.

Evlat tanımazsa beyazı alı
Babadadır onun büyük vebali
Hiç meyve verir mi dikenli çalı?
Yılan, çıyan gelir dolar efendim

Ataerkil ailede babanın otoritesi sorgulanmaz. Ona itaat edilir. Babaya saygıda kusur edilmeyecektir. Aynı şekilde babadan sonraki otorite, ev içerisinde, annedir. Anne ve

babasına karşı gelmeden onların sözünü dinleyen evladın işi yolunda gider, mutlu olur. Kurallara uyum konusunda yaptırımın yüksek olduğu görülmektedir. Aile içi hiyerarşiye uyulmadığı takdirde itaat edilmediği ve kurallara karşı gelindiğinde mutsuzluk ile karşılaşılacağı inancı epey kuvvetli bir yaptırımdır. Hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutluluk vaadi kuvvetli bir yaptırım gücü olarak karşımıza çıkar. Bu şekilde davranan çocukların mutlu olacağı, yüzlerinin güleceği söylenerek ataerkil kuralları uygulamanın sağlandığı görülür. "*Edebiyat bir erkek kurumudur. Bu kurum erkek düzenini okuyuculara lanse eder. Ataerkil düzenin kurallarını fark ettirmeden okurlara sunar"*[10] (Castro, 1990: 148). Şiirler üzerinden de ataerkil kuralların aktarıldığını görmekteyiz. Edebiyat da tıpkı aile gibi bir ataerkil güçtür ve ataerkil kuralları gelecek nesillere aktarır.

Evlat babaya of demeyecek
Ana seslenince ah demeyecek
Bir işi yaparken tuh demeyecek
Ki o zaman yüzü güler efendim

Baba, ev içerisinde mutlak otoritedir. Saygı gösterilir, kuralları sorgulanmadan uygulanır ve hizmette kusur edilmez. " '*Güçlü erkeklik', erkeğin yalnız kadın üzerinde kurduğu egemenlik değil, kendi hemcinsleriyle olan ilişkisini de tanımlıyor."* (Altınay, 2007: 329). Ataerkil ailede erkek, sadece karısına değil çocuklarına da hükmeder ve onlardan da saygı bekler. Baba otoritesi sorgulanmaz. Söyledikleri emir telakki edilir ve yapılır. Bu şekilde düzgün çocuklar yetiştirilebileceğine inanır toplum. Âşık şiirinde de bunun örneklerini görmekteyiz.

Aynı şeklide vatan sevgisi olmazsa çocuklar, büyüğe küçüğe asi davranır, söz dinlemez. Akrabasını, komşusunu, yakınlarını tüm insanları incitir. Kalbinde merhamet olmaz. Yine aşağıdaki dörtlükte de yaşa dair saygınlık kuralları görülmektedir.

İnsanda olmazsa vatan sevdası
Büyüğe küçüğe olur hep asi
İncitir akrabayı, komşuyu, nassı
Kalpten merhameti siler efendim

Magie Humm (2002: 74), medyanın tüm organlarıyla beraber ataerkil ideolojiye hizmet ettiğini düşünür. Çünkü medyada görülen kadın tipi, erkeklerin istediği kadın modelleridir. Ya kutsal anne ya da cinsel objedir genellikle. Kadınlara, anne ve ev

[10] İkinci Cins, Cinsel Politika, Cinselliğin Diyalektiği, İğdiş Edilmiş Kadın gibi eserler feminist eleştirinin öncü eserleridir. İkinci Cins (Simone de Beauvoir) ve Cinsel Politika (Kate Millet) adlı eserlerin yazarları, edebiyatın da tıpkı aile gibi ataerkil olduğunu savunmuşlardır (Humm, 2002: 19-61).

kadınlığı kimlikleri medya aracılığı ile kabul ettirilmeye çalışılır. Ancak âşığın bahsettiği bundan daha farklı bir durumdur. Çünkü o, ekranlardan aileye bir acı geldiğini söyleyerek aile kurumuna yönelen bir tehditten bahsetmeye çalışmıştır. Kastedilen, kadının toplum içerisinde görünür hâle gelmesi olabilir. Ataerkil toplumun denetimi ve koruması altında olan kadın, gözler önünde olmamalıdır. Onun yeri, gözlerden uzak olan evidir. Bu nedenle de reklam aracı olup ekranlarda boy göstermesi kötüdür, kabul edilemez. Ailenin yıkılması ve toplumun bozulmasının sebeplerinden biridir medyada kadınların reklam aracı olması. Toplumun yozlaşması ve ataerkil aile kurumun sarsılması, değişme yoluna girmesinin sebeplerinden biri de medyadır. Buralarda kadın olmamalıdır. Kadın, evde olmalıdır. Âşığın kast ettiği bir başka mesaj ise eve kapatılan, eğitimden mahrum bırakılan kadınların medya aracılığı ile başka yaşam tarzlarına sahip kadınları görüp mevcut duruma baş kaldırmaları olabilir. Her iki koşulda da ailenin bozulması ve dağılmasının sebebi olarak kadın gösterilmektedir.

Kadınlar olmasın reklam aracı
Ekranlardan geldi bize bu acı
Hem garip, hem hazin, hem de pek acı
Dağıtır yuvayı böler efendim

Edirne'den Kars'a, ta Ardahan'a
Sinop'tan Antalya, İzmir'den Van'a
Bu canım Türkiye'm, bütün vatana
Hikmet Arif birlik diler efendim Âşık H. Arifî Ataman (N. Ataman, 2017: 6-77)

Yukarıdaki şiire baktığımızda ataerkil kuralların okuyucuya aktarıldığını görmekteyiz. Yaşa bağlı saygınlık kuralları, babaya itaat, kadınların kamusal alanda görünür olmamaları, ailenin toplumun temelini oluşturması, ailenin ataerkil sistem kurallarını gelecek nesillere aktarması gibi pek çok unsuru şiirde rahatlıkla görmekteyiz.

Âşık Şeref Taşlıova, aşağıdaki şiirinde bir ailenin nasıl olması gerektiğini tarif eder. Şiirde, ailenin toplumun direği olduğu vurgulanır. Bir ailede bireyler birbirine sevgi dolu ve sadık olmalıdır. Toplum direği olan ailenin sağlam olması, toplumun sağlam olması demektir.

Toplum hayatının orta direği
Marifetli olmalıdır aile
Yuvanın sevgiyle çarpan yüreği
Sadakatli olmalıdır aile

Aile, temelleri Âdem ve Havva'ya dayanan toplumsal bir kurumdur. O günden bu güne aile kurumu daima vardır ve kurallar işler. Aile kurumu birlik ve beraberliği gelecek kuşaklara nasihatlerle aşılar. Bir aile kanaatkâr olmalı, zorluklar karşısında pes etmemelidir. Ailenin devamlılığı önemlidir ve birlik, beraberlik, kanaat ile sürekliliği sağlanır. Bu durum gelecek kuşaklara ailede nasihatlerle aşılanır ve böylece ailenin devamlılığı sağlanır. Aile ataerkil kuralların gelecek nesillere aktarıldığı toplumsal bir kurumdur.

Aile Âdem'le Havva'dan başlar
O günden bu güne durmadan işler
Birliği dirliği huzuru aşlar
Kanaatli olmalıdır aile

Ailenin devamlılığı iyi çocuklar yetiştirmekle sağlanır. Bir çocuğu, annesi ve babası yetiştirir. Vatana millete iyi evlat yetiştirmek ana-babanın ve ailenin başlıca görevidir. Aile kurumunun sebebidir çocuk. Anne baba çocuğuna sevgi vermeli, kibar davranmalıdır.

Çocuğa yön veren babayla ana
Örnek evlat yetiştirir vatana
Sevgi saçmalıdır bütün her yana
Nezaketli olmalıdır aile

Anne-baba çocuğunun problemlerini çözmeli, dertlerine çare olmalıdır. Çocuğuna güzel nasihatlerde bulunmalıdır. Ona, vatan millet sevgisi vermelidir.

Çare olmalıdır her bir derdine
Anlatmalı çevresine ferdine
Milletine bayrağına yurduna
Nasihatli olmalıdır aile

Güzellik ve tatlılık ile aile içerisinde her sorun çözülür. Böyle olursa geleceğe de umutla bakılır. Ailede hoş sohbet, tatlılıkla, güler yüzlü olunmalıdır. Ailede birlik beraberlikten, sevgiden, eşitlikten bahsediliyor. Sevgi içerisinde, birlik ve beraberlikle mutlu bir yaşam sürülmesi öğütlenmektedir.

Her şey halledilir tatlılık ile
Geleceğe bakar mutluluk ile
Hoş sohbet güler yüz kutluluk ile
Çok kuvvetli olmalıdır aile

Aile içerisinde katı kurallar olmamalıdır. Ailede özgürlük de olmalıdır, herkes istediğini söylemeli, susmamalıdır.

Tipi boran gibi esmeli değil
Asmalı kesmeli küsmeli değil
Gerçek konuşmalı susmalı değil
Hürriyetli olmalıdır aile

Doğru yolda yürümeli, kız erkek diye evlatları ayırmamalı, adil olmalıdır.

Doğru varken yanlış yolu tutmadan
Hiç kimseye kin ve nefret gütmeden
Bu oğul bu kızdır ayırt etmeden
Adaletli olmalıdır aile

Bir ailenin, var olduğu sürece mutlu olabilmesi için topluma faydalı olması gereklidir. Aile bireyleri, hakkını korumalı bu anlamda da cesur olmalıdır.

Yaşadıkça yüzü gülmesi için
Topluma faydalı olması için
Hakkı neyse onu alması için
Cesaretli olmalıdır aile

Aile; yaşamın temel taşı, ocağı, ekmeği, aşıdır. Toplumun bu temel taşında okuma, öğrenme olmalıdır. Sabırlı olmalıdır aile.

Aile hayatın temel taşıdır
Ocağıdır ekmeğidir aşıdır
Okumanın öğrenmenin başıdır
Çok sebatlı olmalıdır aile

İnsanî değerlere bağlı olmalı, yanlış fikirlere kapılmamalı, töre ve ananeden ayrılmamalıdır. Aile üyeleri birbirine karşı merhametli olmalıdır.

İnsanlık bağları çözülmemeli
Yanlış fikirlerle ezilmemeli
İnancı töresi bozulmamalı
Metanetli olmalıdır aile

Sağlıklı bir toplum, sağlıklı aileden gelir. Bu nedenle iyi çocuklar yetiştirmelidir.

Arayan her zaman gerçeği bulur
Eser bırakanın eseri kalır
Sağlıklı bir toplum yuvadan gelir
Merhametli olmalıdır aile

İyilik ve sevgi ile dolu olmalı insanın yüreği. Tüm bu güzellikler varken kötülüğe gerek yoktur. Bir aile topluma ve tüm insanlığa örnek olmalıdır.

Şeref, sevgi ile çarpmalı yürek
İyilik varken kötülüğe ne gerek
Bütün insanlığa herkes örne,
İşaretli olmalıdır aile Âşık Şeref Taşlıova-20.yy (M.Taşlıova, 2012: 377-379)

Âşık Şeref Taşlıova, başka bir şiirinde ise ailede huzuru vurgular. Huzurlu yuva önemlidir. Bir ailede huzur yoksa o aile olsa ne olur olmasa ne olur demektedir. Böyle bir aile kurmaktansa kurmamak daha iyidir diye düşünür.

Şeref der ki çok konuşma bedava
Hakkın olan şeye açarsın dava
Hayırsız huzursuz boşuna yuva
Kursan neye yarar kurmasan neye? Â. Ş.Taşlıova-20.yy (M.Taşlıova, 2012: 389)

Yukarıdaki şiirlerde de gördüğümüz üzere aile, ataerkil toplum için oldukça önemlidir. Sağlıklı bir toplumun oluşması ve devamlılığı için aile temel yapı taşıdır. Bu nedenle aile sağlıklı olmalı, kurallar uygulanmalıdır. Bu kurallar da elbette ataerkil toplum kurallarıdır. Ancak Taşlıova'nın aile ile ilgili yukarıdaki şiirlerinde ailenin ve devamlılığının vurgulanmasının dışında dikkat çeken özelliği; aile içerisinde eşit olmaktan, kız ve erkek çocuk ayrımı yapmamak gerektiğinden, düşüncelerin özgürce vurgulanması gerektiğinden, sevgiden bahsetmesidir.

Âşık şiirine baktığımızda aile konulu şiirlerde genel olarak ataerkil kuralların vurgulandığı görülür. Simone de Beauvoir ve Kate Millett,[11] edebiyatın da tıpkı aile gibi ataerkil olduğunu savunmuşlardır (Humm, 2002: 19-61). Ginette Castro (1990: 148) "*Edebiyat bir erkek kurumudur. Bu kurum erkek düzenini okuyuculara lanse eder. Ataerkil düzenin kurallarını fark ettirmeden okurlara sunar."* der.

2.1.2. Babaya İtaat

Ataerkil aile yapısında erkek egemenliği görülür. Baba figürü aile içerisinde otoritedir (Irigaray, 2000: 222). Ataerkil bir aile yapısına sahip olan Türk toplumuna baktığımızda da babanın evde otorite sahibi kişi olduğunu görürüz. Baba, evin direğidir. Evin koruyucusudur. Evin direği olarak kabul edilen babanın ölmesi veya herhangi bir

[11] İkinci Cins (Simone de Beauvoir) ve Cinsel Politika (Kate Millet) feminizmin öncü eserlerindendir.

sebeple evden ayrılması tüm aileyi özellikle de kadını çaresiz bırakır. Çünkü kadın, ataerkil toplum içerisinde bir otoriteye bağlı olarak yaşamaya alışıktır. Evlenmeden önce baba otoritesi evlendikten sonra yerini koca otoritesine bırakır. Bir erkek tarafından korunmaya ve yönetilmeye alışan kadın, erkeksiz yaşamakta zorluk çeker (Çakır, 2009: 446-454). Baba, evde kuralları koyan ve bunlara sorgusuz sualsiz uyulmasını bekleyen egemen figürdür.

Ataerkil toplumda devlet de "devlet baba" olarak adlandırılır. Çünkü devlet, otoritedir. Kural koyar, denetler, yönetir. Ev içerinde ise baba bu işleri yapar. Devletin baba olarak anılması, baba otoritesi ile ilgilidir. Devlet, ataerkini temsil ettiği için devlete "baba" sıfatının yakıştırıldığı, feministler tarafından kabul edilen yaygın görüşlerden biridir (Çek, 2014: 62). Devlet de evin babası gibi kuralları koyar, onlara uyulmasını bekler, denetimi sağlar yani tebaasını yönetir. Devletin baba olarak anılması ataerkinin temsili olmasındandır.

Ataerkil ailelerde sadece kadınlar üzerinde bir egemenlik yoktur. "*Güçlü erkeklik, erkeğin yalnız kadın üzerinde kurduğu egemenlik değil, kendi hemcinsleriyle olan ilişkisini de tanımlar."* (Altınay, 2016: 329). Ataerkilliğin, kadın hareketlerinden önce sosyologlar tarafından erkeklerin arasında bulunan ilişkiler sitemi olarak kabul edilmesi sebepsiz değildir (Hartmann, 2006: 28). Babanın, oğlu üzerindeki otoritesi en az evin kadınlarına olan kadardır. Çünkü güçlü ve otoriter bir baba olmak için sadece karşı cinse hükmetmek yetmez aynı zamanda evin diğer erkeklerini de yönetmek gerekir.

Baba; eşine, çocuklarına bakmak ve korumak yanında çocuklarının yetiştirilmesinden, eğitiminden ve terbiyesinden de birinci derecede sorumlu olan kişidir. "*Aile babasının, eşine ve çocuklarına bakması; koruması, yetiştirmesi esastır."* (Öz, 1997: 457). Özellikle erkek çocuğun eğitimini ve terbiyesini baba verir.[12] Erkek çocuk, babadan gördüğünü yapar. Aşağıdaki şiire baktığımızda benzer düşünceyi görmekteyiz. Baba ataerkil aile kurallarını ve erkeklikle ilgili toplum kurallarını oğluna öğretmek zorundadır. Böylece baba, ataerkil sistemin devam ettiricisi konumundadır.

Bir evâlat atasına eylerse hizmet
İki cihânda yüzü abadab olur
Kemâline uygun güzel şefâat
Oğul terbiyesi babadan olur Âşık Sümmânî-19.yy (Erkal, 2007: 302)

[12] Dede Korkut'ta "Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez." (Ergin, 2011: 74) ifadeleri yer alır.

Evlat kuralları tanımazsa bu, babanın suçudur. Çünkü çocukları iyi yetiştirmek babanın sorumluluğudur. Anne- baba iyi değilse yani dikenli çalıysa iyi evlat yetiştiremez. Toplum bozulur.

Evlat tanımazsa beyazı alı
Babadadır onun büyük vebali
Hiç meyve verir mi dikenli çalı?
Yılan, çıyan gelir dolar efendim Âşık Arifî Ataman-20.yy (N. Ataman, 2017: 76-77)

Aşağıdaki şiirde ise evladın babaya el kaldırması, terbiye almaması eleştirilmiştir. Terbiye görmemiş çocuklar babasına karşı çıkar. Bir evlat büyüğünü küçüğünü bilecek. Terbiye almazsa o evlat kötü olur. Anaya babaya asi olur. Babasına el kaldırır. Hayırsız bir evlat olur.

Böyle midir bizim için bu hayat?
Asır mı böyledir bizde mi inat?
Terbiye görmemiş hayırsız evlât,
Babasını dövmüş, kusur mu etmiş? Çobanoğlu-20.yy (Durbilmez, 2014: 323-324)

Terbiye görmüş evlat, babasına kızmaz. Büyüğünü küçüğünü bilir, toplum kurallarına uyar, yoldan çıkmaz. Eğer terbiye görmemişse yoldan çıkar. Özellikle kız çocuklarının terbiyesi daha da önemlidir. Bir kızın yeri evidir. Kamusal alanda görülmemelidir. Kapı kapı gezerse istismara uğrar. Kızlar evlenene kadar baba evinden, evlendikten sonra da koca evinden dışarı çıkmamalıdır. Kadın bedeni tehlike altındadır. Kutadgu Bilig'den alınan şu alıntılar da kızların ve kadınların evlerinde kapalı tutulması gerektiği anlayışının yeni olmadığını gösterir*:"'Kadınları her vakit evde muhafaza et; kadının içi, dışı gibi olmaz.' 'Yabancıyı eve sokma, kadını dışarı çıkarma; bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.' 'Kadına saygı göster, ne isterse ver; evinin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.' 'Kadını evden dışarı bırakma; Eğer çıkarsa, doğru yoldan şaşar.'*" (Arat, 1998: 326-327).

Bir evlât ki babasına kızarsa
Büyüğünü bilmez yoldan azarsa
Kız onunda kapı kapı gezerse
On birinde doğmuş, kusur mu etmiş? Çobanoğlu-20.yy (Durbilmez, 2014: 323-324)

Baba, evde kuralları koyan ve uygulayan kişidir ve ona itaat edilmesi beklenir. Babanın her konuda söz hakkı vardır. Kızın eş seçimi de babanın sorumluluğudur ataerkil sistemde. İstediği kişiye, onu başlık karşılığı verebilir. Ataerkil sistemde kadın, önce babanın malıdır sonra ise kocasının. Bir erketen başka bir erkeğe devredilir.

Kalem aldım kaşlarını çatmaya
Hicap ettim adın sual etmeye
Baban seni az bahaya satmaya
Bakıp durur bin liralık mal gibi Dadaloğlu-19.yy (Başgöz, 2014: 152-153)

Eş seçimi, kişisel bir mesele değildir. Kız için hangi adayın uygun olduğu kararını baba verir (Kandiyoti, 2015: 80). Aşağıdaki şiirde kızların, kocalarını kendilerinin seçmesi eleştirilmiştir. Çünkü bu onların sorumluluğu değildir. Hatta seçtikleriyle evlendirilemezlerse kaçıp kurallara isyan etmeleri hiç doğru değildir.

Kızlar kocasını kendi seçiyor
Babası vermezse hemen kaçıyor
Herkes birbirinin sırrın açıyor
Millet bu gidişe üzülür oldu Ceyhanlı Âşık Ferrahi-20.yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Eğer kızlar evde söz dinlemezse kurallara uymazsa babasından dayak yiyebilir. Aşağıdaki şiire baktığımızda kızların söz dinlemedikleri takdirde dayak yediğini anlamaktayız. Erkek egemenliğinin ve despotluğunun evin her alnında kendini hissettirdiği açıktır.

Benli dilber evsâfını yazarım
Baban seni döğer diye korkarım
Ağyar olanlar da düşer peşine
Bir gün seni öğer diye korkarım Âşık Rusati-19.yy (Güney, 1963: 103)

Şiire göre, bu kural tanımayan kızlardan babaları bıkar çünkü zina ve kötülüklerin kaynağı kadındır. Babaların kızlarını kontrol etmeleri bu yüzden çok daha önemlidir.

Çok zina oluyor karı yüzünden
Babası usanır kendi kızından
Hemen yüz çevirir doğru sözünden
İnsanlar da biraz asil olmalı Âşık Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2011: 407)

Gerek oğul gerekse kız, babanın sözünü dinlemeli ona itaat etmelidir.

Kimsenin kimseye yoktur ki sözü
Kimse beğenmiyor kumaşı bezi
Gitmiyor sözüne oğlu kızı
Sürüyü kurt kırdı yozu geçmiyor Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 309)

Baba ve evlatla ilgili yukarıdaki şiirlere baktığımızda ataerkil ailede babanın rolünü görebiliriz. Baba, evde çocukların eğitiminden ve terbiyesinden sorumlu olan kişidir. Özellikle erkek çocuk babasından gördüğünü yapacağı için baba, ona örnek olmalıdır. Baba, erkekliğe dair rolleri oğluna öğreterek ataerkil kuralların devamlılığını sağlamalıdır.

Oğlu dışında diğer çocuklarının da terbiyesinden baba sorumludur. Onları iyi yetiştirmelidir. İyi anne baba, iyi çocuklar yetiştirir. Kötü anne babanın iyi çocuklar yetiştirmesi mümkün değildir. Eğer bir evlat kuralları tanımazsa bunun vebali babadadır. Çünkü çocukların yetiştirilmesinde birinci derecede sorumlu olan kendisidir. Erkek çocukların yanında kız çocukların eğitiminden de baba sorumludur. Kızların denetimi erkeklerden daha önemlidir. Kızlar ayrıca evde kapalı tutulmalı, beden denetimleri daha sıkı yapılmalıdır. Bir kız sokak sokak, kapı kapı gezerse sonunda başına bir iş gelir. Bu nedenle evde ve göz önünde olmalıdır. Bu kurallara uymayan kız çocuk gerekli terbiyeyi alamamış demektir. Ayrıca kızın kiminle evleneceğine de ataerkil ailelerde baba karar verir. Eş seçimi kişisel bir mevzu değildir. Kızlar eş seçimini kendileri yapamazlar, babaları onlar için en iyi eşin kim olacağına karar verir ve başlık parası karşılığı evlendirebilir. Eğer bir kız çocuğu eş seçimini kendi yapıyorsa bu durum eleştiri konusu olur. Şiire göre, kızlar kurallara uymaması durumunda dayak da yiyebilir. Bu da son derece normal ve kabul görmüş bir durum olarak ifade edilmiştir. Babalar da bu söz dinlemeyen kızlarından usanırlar. Sonuç olarak gerek erkek çocuk gerek kız çocuk babanın sözünü dinlemeli ve ona itaat etmelidir. Çocukların terbiyesinden baba sorumludur. Her türlü yaptırım hakkı vardır çocukları üzerinde. Şiirlerde, geleneksel ataerkil aile kuralları açısından çocukların davranışları ele alınıp değerlendirilir ve uygun olup olmadığına dair yorumlarda bulunulur. Şiirler aracılığı ile ataerkil kurallar tıpkı ailede olduğu gibi genç kuşaklara aktarılır.

Ataerkil aile kurallarına göre babanın yanı sıra annenin de sözü dinlenmelidir. Klasik ataerkil ailelerde hiyerarşi önemlidir. Anne de babadan sonra sözü dinlenmesi gereken kişilerdendir. Anne kutsaldır. Anne ve babanın sözünü dinlemek, evladı iki cihanda da mutlu eder. Ama anneye babaya itaat edilmemesi, okunan Kur'an'a inancın kalmaması, insanların doyumsuz olması, sadakatin kalmaması bir toplum için olumsuz durumlardır. Şiirde sadece babaya değil anneye de itaat edilmesi gerektiğinden söz ediliyor. Bunun olmaması eleştiriliyor. Ancak şiirlerde tek başına babaya itaatten söz edilirken anneye itaat tek başına yer almaz. "Anaya babaya" şeklinde "baba" ile birlikte telaffuz edilir anneye itaat ve saygı konusu.

Gözümüz doymuyor yoktur sadakat
Anneye babaya yoktur itaat
Okunan Kur'an'a yoktur itikat
Hakikate karşı gümansız kaldık Âşık Ferrahî-20.yy (Atılgan, 1997: 33)

Ana-babasına itaat edenlerin yüzü hem bu dünyada hem öteki dünyada güler düşüncesi ile hem dinî hem de toplumsal bir telkin verilmektedir. Yaptırım gücü yüksek olan bu telkinler ile ataerkil kuralların devamı sağlanır.

Bir evlât atasına eylerse hizmet
İki cihânda yüzü abadan olur
Kemâline uygun güzel şefâat
Oğul terbiyesi babadan olur Âşık Sümmânî-19.yy (Erkal, 2007: 302)

Ana-baba sözü dinleyen evlatlar nasıl ki her iki cihanda mutlu olursa dinlemeyenler de bunun cezasını çekerler. Bu yüzden ana-babaya asi olmadan, karşı gelmeden itaat etmeli çünkü etmeyenlerin cezası çok olur.

Anaya babaya sen olma asi
Asi olanların çohtur cezası
Elinden geldikçe et iltiması
Egerki gelirse mihmanın senin Çıldırlı Âşık Şenlik-19.yy (Aslan, 1975: 140)

Ataerkil sistemde baba otoritedir. Onun sözüne karşı çıkılmaz, ona kötü söz söylenmez. Bunu yapan evlat mutlaka olumsuz sonuç görür. Anne, babadan sonraki otorite olduğu için annesini üzüp bedduasını alan evlat da muhakkak cezasını çeker.

Sana öğüt verip aklın
Çalan bulur belâsını
Pederine kem söylerse
Bulan bulur belâsını

Nefsine sarfedip varın
Cehennem edip mezârın
Vâlidenin intizârın
Alan bulur belâsını Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 62-63)

Bu Şiirde de evlat anneye ve babaya karşı gelmeyecek, bir dediğini iki etmeden yerine getirecektir söylemleri yer alır. Söylenenleri yaparken de bundan gocunmayacak. Eğer beklenen davranışı yaparsa bir evladın yüzü güleceketir.

Evlat da babaya of demeyecek
Ana seslenince ah demeyecek
Bir işi yaparken tuh demeyecek
Ki o zaman yüzü güler efendim Âşık H. A. Ataman-20.yy (N. Ataman, 2017: 76-77)

Âşık Sümmanî, kötü evladın anneyi, babayı hatta yabancıları da lekeleyeceğini söylüyor şiirinde. Eğer bir evlat kurallara uymuyorsa, anaya babaya asi davranıyorsa,

onların dediğini yapmıyorsa ailesini rezil eder. Yüzünü kara çıkarır. Çünkü onu yetiştirmekten sorumlu olan birinci derecede ailesidir. Anne ve baba, iyi evlatlar yetiştirirse yüzleri ak olur. Ama söz dinlemeyen asi evlat kötü işler yapar yani toplumun onaylamadığı şeyler yapar ve aile rezil olur. Birey kendi yaptıklarından sorumlu değildir sadece, ailesi de işin içindedir. Aile şerefi ve aile namusu kavramının olduğu Türk toplumunda, kişinin yaptığı ve toplumun onaylamadığı davranışlar sadece kişiyi bağlamaz. Tüm aile, yapılan yanlış davranışın sonucundan etkilenir. Aile şerefi zedelenir. Aile şerefi diye bir kavramın olduğu toplumumuzda bireysellik söz konusu değildir.

Sümmânî söyler sözünü nasihat
Nâmert iyilik bilmez yüz etsen hizmet
Asılsız usulsuz bed hayâ evlât
Anayı babayı eli lekeler Âşık Sümmânî-19.yy (Erkal, 2007: 272)

Bu nedenle hayırlı evlat her şeyden önemlidir ve hayırlı evlat istenir. Hayırlı evlat ve sadık avrat ataerkil ailede istenen aile bireyi modellerindendir.

İste ki hayırlı evlat
Kısmet ola sadık avrat
Ölüm gerçek yalan murat
Haktan emir olmayınca Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 388)

Aile içersindeki hiyerarşide kadınlar erkeklerden sonra gelir. Ancak kadınlar arasında da bir hiyerarşi vardır. Gelin, kendinden büyük gelinler ve kaynana tarafından bir süre "ezilecek" ve "hor görülecek", "emeği sömürülecek"tir. Ev içerisinde iktidarını güçlendirmesi ve saygınlığını arttırması yıllarını alacak ve o da kendinden sonra gelecek kadına aynısını uygulayacaktır Bu düzende kadınlar önce gelin, sonra anne, sonra da kayınvalide olup ailenin güçlü kadını olacaklardır. Neticede kadınlar yaşamlarının bir döneminde gerek bedenen, gerek emekleri vasıtasıyla sömürülüp, ezilirler. Bu ezilme hem kadınlar hem de ailenin diğer erkekleri tarafından gerçekleştirilir (Özünel Ölçer, 2006: 53-57). Aşağıdaki şiire baktığımızda hoş karşılanmayan davranışların âşık tarafından sıralandığını görmekteyiz. Bu davranışlardan biri de gelinin kaynanasını dövmesi olarak zikredilmektedir. Elbette şiddettin hiçbir türünün onaylanması mümkün değildir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta şurasıdır ki babanın kızını, karısını dövmesi ya da kayınvalidenin her şekilde gelini ezmesi kabul edilebilir gösterilirken gelinin kaynanasına yaptığı saygısızlık kabul edilemez gösterilmiştir. Çünkü beklenen davranış kalıbı, gelinin kaynanasının sözünü dinlemesi, itaat etmesidir. Tersi bir durum söz konusu değildir.

Baba evlâdını kovuyor diye
Evlât babasına sövüyor diye
Gelin kaynanasın dövüyor diye
Her gün gazetede yazılır oldu Âşık Ferrahi-20. Yüzyıl (Atılgan, 1997: 151-154)

Rol model olarak erkek çocuk babasını, kız çocuk da annesini alır. Toplumsal cinsiyet rollerini bu şekilde öğrenir çocuk. Aşağıda "Oğul baba bilmez kız da anayı" derken anne babayı model almayan, onlara itaat etmeyen, söz dinlemeyen evlatlardan şikâyet söz konusudur.

Kara inek boynuzluyor danayı
İnek çok vicdansız dana enayi
Oğul baba bilmez kız da anayı
Ne günlere kaldık yazık eyvah ey Âşık Orhan Üstündağ-20.yy (Atasever, 2007: 160)

Gelinler ve kızlar söz dinlemelidir. Oğul, babasının her dediğini yapmalı, itiraz etmemelidir. Babasına sert bir bakışı bile olmamalıdır. Şiirde oğlunun bir sert bakışından üzülen baba, kızının ve gelinin söz dinlememesinden yakınmaktadır. Gelinler ve kızlardan mutlak itaat beklendiği buna karşılık oğuldan ise daha çok saygı ve ilgi beklendiği görülür. Bu duruma üzülen baba sustuğunu ve bir şey söyleyemediğini ifade diyor. Yaşlanan erkeğin otoritesi ev içerisinde giderek azalır ataerkil toplumlarda.

Dayanamam baharıma yazıma
Sözüm geçmez gelinime kızıma
Oğlum da sert bakar benim yüzüme
Bir şey diyemiyor susuyorum ben Balkaymak-20.yy (M. Taşlıova, 2008: 145)

Evlat, aileyi utandırıp başına bela açabilir. Babanın karşısında içki içmek uygun görülmez. Saygı ifadesi olan belli davranış kalıpları vardır. Bir bölgede normal sayılabilecek bir davranış kalıbı başka bir yerde ayıp ve saygısızlık olarak kabul edilebilir. Babanın yanında sigara ve içki içmek Türk toplumunda saygısızlık ifadesidir. Aşağıdaki şiirde âşık; oğlunun, babasının yanında içki içmesinden, saygısızlığından yakınmaktadır.

Evlatlar başıma bela açıyor
Oturup karşımda içki içiyor
Gücüm yetmez ömrüm geldi geçiyor
Çürük merdivene basıyorum ben Balkaymak-20.yy (M. Taşlıova, 2008: 145)

Âşık Şeref Taşlıova'nın aşağıdaki şiirine baktığımızda anne-baba-vatan ve bayrak sevgisinden bahsettiğini görmekteyiz. Bir toplumun devamı için anayı, babayı, vatanı ve bayrağı sevmek ve sahiplenmek gerekir. Toplumun devamı için bu unsurlar şarttır.

Annemiz dilimizi öğretir, babamız bize örnek olur, evlatlarını korur, kollar. Bu unsurlar var olmamızı sağlayan temel ögelerdir.

İnsanın ruhuna huzur veriyor
Ana baba vatan bayrak sevgisi
Gönüller içine saray kuruyor
Ana baba vatan bayrak sevgisi

Ana evladına öğretir dili
Yuvaya örnektir babanın hâli
Vatan bayrak aşkı, sevgiyle dolu
Ana baba vatan bayrak sevgisi[13] Âşık Ş.Taşlıova-20. yy (M. Taşlıova, 2012: 452-453)

Aile kurumu kutsaldır ve bir toplumun temel taşıdır. Bu temel sağlam olmalıdır. Ataerkil kurallar ile bu sağlamlık sağlanır. Ananeler ile devam eder aile. Bu gelenekler devam ettiği sürece aile bir kale gibi yıkılmaz. Büyüklere hürmet ve itaat etmeli; küçüklere şefkat göstermelidir aile içerisinde.

Anne ve babanın sağ olması ve çocuklarının başında olması önemli bir değerdir. Türk toplumunda çocuklar ve aileleri arasındaki bağ Batı toplumlarındaki gibi değildir. Bireyselliğin ön planda olduğu toplumlarda çocuklar ile aileleri arasındaki bağ daha erken yaşlarda kesilir. Bu toplumlarda birey, sorunlarıyla kendisi baş etmek durumundadır. Türk toplumunda ise anne-baba, çocuğu kaç yaşında olursa olsun problem yaşadığında hemen çocuklarının yanındadırlar. Sorunu çözmek için aile bir araya gelir. Bu nedenle anne baba, çocuğun arkasında güç ve kuvvettir. Anne babanın kıymetini onlar sağken bilmeyen çocuklar, anne-babalarını kaybettikten sonra üzülürler. Aşağıdaki şiirde anne babanın bir dağ gibi yüce bir varlık olduğu ama çocukların zamanında kıymet bilemedikleri anlatılıyor. Bu şiirde yine toplumsal kabuller ve inançlar görülmektedir. Okuyuculara "anne babanızın kıymetini bilin, onlara zamanında gerekli saygı ve sevgiyi gösterin" mesajı verilmektedir.

Tükendi cümbüşüm yoktur gıybetim
Bir yatsıya kaldı beynim mühletim
Bilemedim ana baba kıymetin
Arkamızda karlıca bir dağ imiş Karacaoğlan-16. yy (Köprülü, 1962: 346)

[13] **3. Kıta:** Türkülerle türküleşir türkümüz, / Ne korkumuz kalır ne de ürkümüz, / İmanla, inançla büyük farkımız, / Ana baba vatan bayrak sevgisi **4. Kıta:** Dalgalan bayrağım, şanına kurban, / Üstündeki şehit kanına kurban, / Vatanımın her bir yanına kurban, / Ana baba vatan bayrak sevgisi**. 5. Kıta:** Dilimde ezberdir anamın adı, / Baba evladının kolu kanadı, / Başımı dik tutan ağzımın tadı,/Ana baba vatan bayrak sevgisi**. 6.Kıta:** Kalbimin içinde bunların yeri, / Sevgi ile filizlenmiş her biri,/Gözümün ışığı, dizimin feri, / Ana baba vatan bayrak sevgisi. **7. Kıta:** Şeref der ki, geçmişimde, şanımda, / Bu duyguyu taşıyorum canımda, / İliğimde, damarımda, kanımda, / Ana baba vatan bayrak sevgisi (M. Taşlıova, 2012:452-453).

Aile içersinde kurallar vardır. Küçükler büyüklere saygı, büyükler de küçüklere sevgi gösterecektir. Anne babaya itaat etmelidir. Anne babaya layıkıyla bakılmazsa aile zarar görür. Sevgi ve saygı, toplumu var eder. Gelenek-görenek ve kültür ile devlet var olur ve devam eder. Böyle olursa toplum her güçlüğü aşar.

Büyüklere hürmet, küçüğe şefkat
Sevgi, saygı ile var olur millet
Anane, kültürle yaşar o devlet
Çelik kaleleri deler efendim

Göz gezdir tarihe, geçmişe çağa
Ana, baba benzer bahçeye bağa
Fidanlar sarılır güle yaprağa
Bakmaz isen çabuk solar efendim Âşık H. A. Ataman-20. yy (N. Ataman, 2017: 76-77)

Âşık Murat Çobanoğlu'nun aşağıdaki şiirinde de görüldüğü gibi ana-baba, ataerkil sistemde önemlidir. Anne-baba bir ağaç gibidir. Biri ağaçsa diğeri yaprak, biri dilse diğeri dudak, biri gökse diğeri topraktır. Bunlar birbirlerini tamamlar. Anneye saygı ve hürmet de baba kadar önemlidir. Cennet, annelerin ayağının altındadır. Burada annelik ile kutsallaştırılan kadını görüyoruz. Ataerkil toplumlarda kadınlar, annelik ile kutsanırlar.

Dünyanın en büyük varı
Biri ana, biri baba
Kudret bahçesinin barı
Biri ana, biri baba

Biri ağaç, biri yaprak
Biri dildir, biri dudak
Biri göktür, biri toprak
Biri ana, biri baba[14] Âşık Çobanoğlu-20.yy (Durbilmez, 2014: 145)

Âşık Çobanoğlu, burada eleştiride bulunuyor. Küçüklerin büyüklerine saygı göstermesine dikkat çekiyor.

Bir destanım vardır zamana göre
Dünya bizden küsmüş, kusur mu etmiş?
Bir toplumda küçük bilmez büyüğü
Konuşanlar susmuş, kusur mu etmiş Çobanoğlu-20.yy (Durbilmez, 2014: 323-324)

[14] **3.Kıta:** Hizmet eyle her çağında /Az mı yattım kucağında? / Cennet ana ayağımda / Biri ana, biri baba. **4.Kıta:** Biri candır biri canan, / İkisidir derde yanan, / Çobanoğlu size kurban, / Biri ana, biri baba (Durbilmez, 2014: 145).

Anne babaya hürmet edilmeli saygı gösterilmelidir. Küçükler de büyüklere saygı göstermelidir. Âşık Veysel'in, yaşadığı döneme dair şikâyetleri arasında küçüklerin büyüklere hürmet etmediği yer almaktadır.

Dünya tebdil oldu durum değişti
Kimi aya gider kimi cennete
Dünya güzellendi itibar düştü
Anne baba yoksun kaldı hürmete

Bin dokuz yüz altmış yedi yılında
Çirkin sözler gezer halkın dilinde
Ud[15] edep kalmadı kızda gelinde
Büyükler küçüğe gelir minnete Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 169)

Bu şiirde büyüklerin, babanın, annenin sözünün dinlenmesi gerektiği vurgulanmış. Dünyanın bozulması bu yüzdendir ya da bunlar olmadı diye dünya bozuldu mesajı verilemektedir.

Ağlasam ağlanmaz gülsem gülünmez
Yusam temizlenmez silsem silinmez
Ata nedir baba kimdir bilinmez
Atayı babayı sayan kalmadı Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 177)

Aşağıdaki şiir, babanın görevlerinin tanımlanması açısından önemlidir. Evin direği babadır. Evdeki tüm kişiler ona itaat etmelidir. Baba yol gösterir, güçtür. Evladı o yetiştirir. Evi ocağı o yapar, ailesini korur. Tecrübesiyle yol gösteriri. Veli Cananî, sıraladığımız görevleri ve özellikleri olan "baba"yı şiirinde tavsif etmektedir.

Ananın oğlun kızın bir gümanı babadır
Varı serveti devleti hanı hamamı babadır
Her tarafta hane yapar dost kazanır dünyada
Meclisi irfan içinde yol erkânı babadır

Ümit verir evladına açar bütün kucağı
Emek koyar kurur ile diker evi ocağı
Zafere doğru götürür şerefiyle sancağı
Düşmana göysünü geren kahramanı babadır

Usanmadan üşenmeden verir her gün talimat
Tecrubesinde yarar var eder bize nasihat
Yaşam boyu ışık tutar yol gösteriri hakikat
Âşık Veli Canani'nin din imanı babadır Âşık Veli Cananî-20. yy (Cananî, 2007: 25)

[15] Ud: Utanma, sıkılma

20. yüzyıl âşıklarından Sefil Selimî, aşağıdaki şiirinde ailesinden şikâyetlerini sıralar. Ailenin ekonomik durumu iyiye gitmemekte aksilikler peş peşe gelmektedir. Bunların yanında âşık, oğullarından da şikâyet etmektedir. Kızların uygun olmayan kıyafetlerle gezdiğini söyler. Çocukların söz dinlememesinden şikâyet eder. Ayrıca karısına da söz geçiremez. Ataerkil aile düzeninde babadan beklenen görevleri, evin erkeği olarak yerine getirmemiş ve bu durum onu üzmektedir.

Ayşe Döne kalık kaldı
Fatma'ya yer bulamıyom
Çalık çolak, düğür oldu
Satmaya er bulamıyom

Kır kısırak gulun attı
Katırlar çamura battı
Yaşlı gölük sele gitti
Yatmaya yer bulamıyom

Oğlanlar hep tahsil etti
Bir kaçı şeytana taptı
Çoğunu turist kaptı
Atmaya yer bulamıyom[16] Âşık Sefil Selimî-20.yy (Özdemir, 2003: 148)

2.1.3. Kocaya İtaat

Kadınlar, ataerkil sistemde erkeğe bağımlı yaşarlar (Irigaray, 2000: 222). Kadından beklenen, erkeğin gerisinde kalması ve ona itaat etmesidir. Kadınlar; zayıf ve güçsüz, korunmaya muhtaç bir varlık olarak algılanır. Bu nedenle de karar alamayıp hayatını idare ettirmeyeceği düşüncesi ile erkek onun sahibi gibi davranır. Onu yönetir, kararları onun adına alır ve uymasını bekler. Kadına düşen ona itaat etmektir. Bu erkek, bazen baba, dede bazen ağabey bazen de kocadır. Her tür idareyi erkek yapar (Güneş, 2012: 252). Erkeğin, gücü ve otoriteyi temsil ettiği ailede kadın; zayıflığı, namusu, bağımlılığı ile var olur. Kocaya itaat, en başta gelen ataerkil aile kurallarındandır. Evde erkek, evin reisidir. Ev içi hiyerarşisinde, karısı kocasından sonra gelir.

Beauvoir'a göre (2010: 20, 81-82) kadınların erkeklerin boyunduruğunda olmaları tarihin en eski çağlarından itibaren sürmektedir. Beauvoir, kadının ve çocukların evin

[16] **4. Dörtlük**: Beşi hırsız onu katil, / Birbirine verir fitil /Dördü küçük henüz sitil/Tutmaya kar bulamıyom 5**. Dörtlük:** Kızların dokuzu kaçtı,/İkisi kıçını açtı./Üçü de eroin içti,/Çatmaya şer bulamıyom. **6. Dörtlük:** Bugün moralim çok kırık,/ Koşturdum ayağım yarık,/Altı çocuk kaldı arık,/Gütmeye ser bulamıyom**. 7. Dörtlük:** Geçimim kıtı kıtına/ Sözüm geçmiyor hatuna,/ Selimî'nin aşk atına/ Yetmeye tur bulamıyom. (Özdemir, 2003: 148).

erkeği tarafından ezildiğine inanır. Ona göre erkek; evde keyfi uygulamalara gider, evdeki herkesi boyunduruk altına alır. Aileye efendilik eder, düşüncelerinin onaylanmasını ve hayran olunmasını, örnek alınmasını isterken tüm aileye kılavuzluk etmeye çalışır. Aslında tüm bunları diğer erkeklerle ve dış dünyayla kurduğu ilişkilerdeki yaralarını tamir etmek, telafi etmek ve kabul görmek için yapar. Evde şiddet uygular, güç gösterisi yapar. Dediğim dedik şeklinde dolaşır.

Evin babası ve koca olarak erkek, herkese hükmetme hakkına sahip kişi olarak düşünülür. Geri kalanlara düşen, ona itaat etmektir. Özellikle karısı, bu durumu kabul edip uyum göstermelidir.

John Locke'un (1939: 435) "Hükümet Üzerine İkinci İnceleme" adlı çalışması Amerikan Bağımsızlık Bildigesi'nin[17] temel ideolojik kaynağı olarak kabul edilir. Locke bu çalışmasında; kadının, kocasının koruması altında ve tüm ailenin malı olduğunu ileri sürer. John Locke, evin babasının çocukları ve eşi üzerinde mutlak otoritesi olması gerektiğini de savunur.

Pek çok araştırmacı, kadının aile içerisindeki ikincil konumunun Locke'un kuramının doğal bir sonucu olarak geliştiğini düşünür. Locke, kadının üzerinde hâkimiyet kurmak gerektiğini söyler; çünkü ona göre, özel mülkiyetin ve erkeğin veraset hakkının korunması monogami ve kadın üzerindeki hâkimiyet ile sağlanabilir: Locke, özel mülkiyetin, insanların kaderine etkisini bu şekilde açıklar (Donovan, 2014: 28).

Özel mülkiyetin, insanın kaderi üzerindeki etkisine değinen diğer bir kişi de Friedrich Engels' dir. O da kadının üzerindeki baskının sebebini ekonomik gelişmelere bağlar. Ancak Locke gibi bu durumu teşvik etmez. Kadının üzerinde hâkimiyet kurulması gerektiğini savunmaz. Engels, babanın elindeki mülk ve para artınca mirasın kime kalacağı sorununun ortaya çıktığını, bu durumun da erkeğin mirasını bırakacağı çocukların kendisinden olduğundan emin olmak istemesi sonucunu doğurduğunu söyler. Çocukların kendisinden olduğundan emin olmak isteyen erkek; kadın üzerindeki denetim ve baskıyı oluşturur, bu baskı zamanla artar ve erkek üstünlüğünün sebeplerinden biri olur (Engels,

[17]4 Temmuz 1776 Tarihli Kongre'de Amerika Birleşik Devletleri'nin oybirliğiyle kabul ettiği Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi. (Evrensel Hukuk Metinleri, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojsi, Hukuk Tarihi, Hukukbook. hukukbook.com Erişim Tarihi: 18/07/2019). Amerikan kolonileri, İngiliz Krallığı'ndan 4 Temmuz 1776'da bağımsızlığını ilan eder ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'ni yayımlarlar.

1980: 68-86). Loce ve Egel de kadının üzerindeki baskının oluşma sebebini mülkiyete bağlar. Ancak Locke, bu baskı ve denetimi teşvik eder.

Feministler, başından itibaren erkek egemenliğine karşı çıkmışlardır. Liberal bir feminist olan Elizabeth Cady Stanton *Duygular Bildirisi*[18] adlı eserinde erkeklerin uyguladıkları baskının tarih boyunca yaygın olduğunu, bu baskının kaldırılarak kadınların özgürleşmesini ve tüm haklarını elde etmelerini talep eder (Donowan, 2014: 15-26).

Kadınların ezilmesinin ve bu durumdan kurtuluşun ekonomik etmenlere bağlı olduğunu savunanların yanında kültürel olduğunu, toplumsal cinsiyet öğretilerimize dayandığını savunanlar da olmuştur. Bu konuda farklı çözüm önerileri de vardır. Sosyalist feministlere göre kadının ezilmesinin sebebi ekonomik özgürlüğünün olmamasıdır. Çalışma yaşamında erkek egemenliği, kadının bu alana dâhil olamayarak evde kapalı kalması, ekonomik olarak onu erkeğe bağımlı kılmaktadır ve ekonomik olarak bağımlılık da kadının ezilmesinin sebebidir (Alptekin, 2006: 22-23). Kadınların ekonomik olarak varlıkları ve özgürlükleri daima erkeklerle olan ilişkilerine bağlı olmuştur (Mead, 1971: 84). Charlote Perkins Gilamn, Sosyal Darvinizm üzerine temellendirdiği düşünceleri ile kültürel feministler arasında anılmaya değer bir diğer isimdir. 1898 yılında kaleme aldığı *Kadın ve Ekonomi* adlı eserinde insan ilişkilerini ekonomik temellere oturtur. Ona göre kadın, annelik görevleri nedeniyle tüm alanlardan soyutlanır ve erkeğin korumasına ihtiyaç duyar. Bu da kadının gelişimine mani olur ve onu engeller (Donovan, 2014: 101). Ekonomik bağımsızlığı olamayan kadın, erkek ile iyi geçinmek ona itaat etmek zorundadır inancı, feministler arasında yaygındır.

Sebep ne olursa olsun şu bir gerçektir ki kadınlar; tarihin eski çağlarından beri erkeğe itaat etmesi beklenen, ezilen "ikinci cins" olarak düşünülmüştür. Bu durumun âşık şiirine yansımalarını da açıkça görebilmekteyiz. Aşağıdaki şiirlere baktığımızda genel olarak erkeğin, karısına söz geçirmesi gerektiğinden bahsedildiği görülmektedir. Bunu başaramayan erkeklerle dalga geçildiği ve aşağılandığı görülür. Erkek olmanın bir parçası da kadına söz geçirmesi ve onu kendine tabi kılmasıdır. Bunu başarmayan erkeğin, erkekliği alay konusu edilir. Aslında şiirlerle bu durumun oldukça normal olarak lanse edildiği, kocaya itaat konusunda ataerkil aile kurallarının sunulduğu ve buna uyum gösterilmeyen durumlarla da dalga geçildiği görülür. Edebî örnekler ile ataerkil kurallar

[18] Liberal bir feminist olan Elizabeth Cady Stanton "Duygular Bildirisi"ni 1848'de toplanan Seneca Falls Kongresi sonrası kaleme alır. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin madde madde kadınlar için uygulanmış halidir Satnton'un eseri. Kadın hakları mücadelesinin temel yapı taşlarındandır (Donowan, 2014: 15-26).

topluma sunulmaktadır. Aslında bir diğer gerçek de halkın duygu ve düşüncelerini yansıtan âşık şiirinde, erkek egemen söylemin desteklenmiş olmasıdır. Âşıklarımız, bu topraklarda yetişmiş ve toplumun gerçeklerini dile getirmişlerdir Âşık İsmetî'nin âşıklar için *Milletin tercümanı, kalbi, dili, gözü olmalıdır. Aydınlar da âşıklara kulak vermelidir* (Kaya, 1984: 48) sözlerinden yola çıkarak biz de âşıklara kulak veriyoruz. Yazılanlar bizim toplumumuzun gerçekleridir ve bizi yansıtır. Ataerkil düzen ve erkek egemen bir toplumda yaşamaktayız ve bunu da şiirlerde açıkça görebilmekteyiz.

Âşık Sefil Selimî "Bulamıyom" adlı şiirinde kendi durumundan şikâyet etmektedir. Aşağıda son dörtlüğü verilen şiirin diğer bölümlerinde âşık; bir baba olarak, çocuklarının durumundan ve karısına söz geçiremediğinden şikâyet etmektedir. Ataerkil bir ailede ne baba ne de koca olarak görevlerini yerine getirememiştir. Karısından beklentisi ise elbette kendisinin sözünü dinlemesi ve ona itaat etmesidir. Ancak bunu başaramadığı ve bu durumdan yakındığı görülür.

Geçimim kıtı kıtına
Sözüm geçmiyor hatuna
Selimî'nin aşk atına
Yetmeye tur bulamıyom Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 148)

Âşık Feryadî'nin aşağıdaki dörtlüğünde de yine kadınların kocalarına itaatsiz olmalarından ve bazı kocaların da sözlerini dinletememelerinden yakındığı görülür.

Erkeklere itaatsiz karısı
Asla sözün dinletemez birisi
Günah sevap bilmez ufak irisi
Hakkı sevecek bir kulu kalmadı Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 114)

Kadın söz dinlemelidir. Beauvoir'a göre (2010: 81-82) erkek, ev içerisinde egemenlik haklarından son derece emindir. Çocukların ve karısının ona itaat etmesini bekler. Özellikle karısının her hareketini kısıtlar. Kadınlar ve çocuklar başlangıçta bu durumu kabul ederler. Ancak zamanla durum değişmeye, gözleri açılmaya başlar. Çocuklar ve kadın bu efendinin yalnızca bir birey olduğunu anlamaya başlar ve onun her istediğini yapmak, ona itaat eden köleler olmak zorunda olmadıklarını fark ederler. Ancak bu durumda da kadın iki durumdan birini seçer: ya durumu kabul edip kurban rolünü benimseyip itaat eder ya da karşı koyarak kocasıyla bir mücadeleye girişir.

Anlaşılan o ki şiirde aşığımızın bahsettiği kadın mücadele yolunu seçmiş ve bu durum da onun eleştiri konusu edilmesine neden olmuştur. Aşağıdaki şiire göre söz dinlemeyen kadın bir de kocasının yüzüne sırıtmaktadır.

Bakmıyor evlatlar da ata sözüne
Sözü işlemez karısına kızına
Hem sırtarır karşı gelir yüzüne
Şimdi muti misl-i melek nerde var Âşık Gufranî-19.yy (Sakaoğlu, 1989: 231)

Aşağıdaki dörtlükte âşık, karısının ve kızının söz dinlememesinden yakınıyor. Evdeki erkek, yalnızca karısından değil kızından da itaat bekler. Kadın, babasının evinde ya da evliyken kocasının evinde, her zaman bir erkeğe itaat etmekle yükümlüdür.

Kızlar her zaman bir yere tabidir. Babaya, ağabeye, anneye… Bu nedenle özerklik nedir öğrenemezler. Hep bir himaye eden bulunur onları. Segal'e göre (1992: 113-114) kızların özerklik duygusu gelişmemiştir. Daima himaye altındadırlar çünkü. Baba evinden ayrılınca bile kendilerini himaye eden başka birini ararlar. Kadın, bir erkeğin korumasındayken kendini güvence altında hisseder. Çünkü ona bu öğretilmiştir. Daima bir başkasının uzantısıdır: babasının, annesinin, eşinin, oğlunun… Korunur, kollanır, bakılır, ihtiyaçları karşılanır. Buna karşılık o da itaat eder. Bu bağımlılığa uyum gösterirse rahat eder. Karşı çıkarsa toplum, bedelini ödetir.

Aklım şaştı benim böyle düzene
Yoksulu mazlumu ezen ezene
Gayri söz geçmiyor karı kızına
Gelmez bir araya dördümüz bizim Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 256)

Evlat ve kadın, babaya itaat etmeli onun sözünü dinlemelidir. Koşulsuz itaat olmalıdır.

Herkes bildiğine nasıl ne der
Ne evlat ne hanım sözüne gider
Öyle bir zamana çattık ki beter
Şahım Ali azdı yara dindir sen Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 30)

Ataerkil erkek egemenliğine dayalı ailelerde kadın, kocasından sonra gelir. Ancak yaşlandıkça evdeki güç dengeleri değişmeye başlar. Bir kadın ancak yaşlandığında ev içerisindeki konumu güçlenir. Yaşlanan kadın artık evde oğullarının desteğini arkasında hisseder, kendine itaat eden gelinleri vardır, kızları da kendi yanındadır. Ancak evin babası giderek elindeki güçleri yitirmeye başlar. Eskisi gibi genç değildir. Kendisine itaat eden

çocuklar büyümüş ve ona ihtiyaçları kalmamıştır. Tüm bunların sonucu, kadının otoritesi artar. Artık eskiden olduğu gibi pasif değildir. Gerektiğinde baş kaldırır.

Balkaymağım, geldim ben bu cihana
Bir tat alamadım ben kana kana
Üstelik de hanım bağırır bana
Yükselen sesimi kısıyorum ben Balkaymak- 20.yy (M. Taşlıova, 2008: 145)

Evdeki hiyerarşi kadınlar arasında da vardır. Gelinin, kaynananın sözünü dinlemesi ve itaat etmesi de beklenir. Saygınlık ve güç sıralamasında gelin, evdeki son halkadır. Evin tüm erkeklerine, kendinden büyük gelinlere ve elbette kaynanasına itaat etmesi gerekir. Bu durumdan, ancak kendisi çoluk çocuk sahibi olup yaşlandığı zaman kurtulacaktır. O güne kadar kayınvalidesine itaat etmelidir. Ataerkil aile kuralları bunu gerektirir.

Komşu komşunun hakkın gözetmez
Karı kocasının sözünü tutmaz
Gelin kaynanaya itaat etmez
Bu işe yürekler ezilir oldu Ceyhanlı Âşık Ferrahî-20.yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Buraya kadar gördüğümüz şiirlerde erkeğin karısına söz geçirmek istediği, kadınların kocalarına itaat etmeleri gerektiği beklentisi görülür. Karısıyla beraber kızından da mutlak itaat beklentisi vardır. Kadının, bu durumu kabullenmesi ve içselleştirmesi beklenir. Karşı çıkması söz konusu değildir. Söz dinlemeyen kadınlar şiirlerde eleştirilir. Kadınların her aşamada erkeğe itaati beklenir. Bekârken babasına, evlenince kocasına itaat etmelidir. Kadınlar hep başkasına tabi, başkası üzerinden varlık göstermek durumunda kalmıştır. Çünkü ataerkil sistem böyle ister. Ancak bazı durulmada güç dengeleri değişir. Yaşlanan erkek ve kadın için evde durum değişmektedir. Kadın güçlenirken erkek, gücünü yitirir. Eski gücünden eser kalmaz. Sesini çıkaramaz hâle gelip susar. Evde itaat sadece kadın ve erkek arasında görülmez. Kadınlar arasında da bir hiyerarşi vardır. Gelin de kaynanasına itaat etmelidir.

Beauvoir'a göre (2010: 80-83) kadınlar öncelikle "kendileri için varlık" olmalıdırlar. "Başkaları için varlık" olmaktan kurtulamadıkları sürece özgürlüklerine kavuşamayacaklardır. Erkekler toplum içerisinde "kendi başına varlık" olabilmektedirler. Kadınlar da bunu sağladıkları gün özgür olacaklardır. Bunun için de kadın-erkek arasındaki ilişkiler ağının yeniden oluşturulması gereklidir. Toplumsal roller yeniden belirlenmelidir. Tarih boyunca erkekler "kendi", kadınlar da "başkası" için varlık olmuşlardır. Daima özgür olmak ve öyle kalmak isteyen erkek başka bir rakip

istememektedir. Dolaysıyla kadın, "erkeğe itaat eden kişi" olmaya devam etmelidir. Erkekler bunu da tarih boyunca sağlamıştır. Ancak kadınlar kendilerine dayatılan bu rolleri benimsemiştir. Bu roller reddedilip yeniden düzenlenmediği sürece kadınlar özgürleşemeyeceklerdir (Tong, 2006: 197-214). Kadınlar, kendi başlarına varlık gösteremedikleri sürece başkalarının öğrettiği rolleri oynayacak ve asla özgür olamayacaklardır. Öncelikle, dayatılan bu kadınlık rolleri reddedilmeli ve bu rollerin yeniden düzenlenmesi sağlanmalıdır. Böylece özgürlüğe bir adım daha atılmış olacaktır. İtaat ederek başka bir insanın uzantısı olmayı reddedip birey olmalıdır kadınlar. Ancak o zaman kocasının bir adım gerisinde değil yanında olabilirler.

Şiirlerde rastladığımız bir diğer unsur da kılıbık olarak vasıflandırılan erkeklerin eleştirilmesidir. "Kılıbıklık" aile içi ataerkil dengenin bozukluğunu ifade eden ve erkekler için kullanılan bir sıfattır. Karısının sözünü dinleyen, ondan akıl alan, karısının kendisine itaat etmesini sağlayamamış erkekler için kullanılır ve aşağılayıcıdır. Ego Politikası Manifestosu'nda[19] Shulamith Firestone, Diane Crothers ve Celestine Ware; bir erkeğin erkekliğini ve erkeklik egosunu kadınlara hükmetme becerisi ile doğru orantılı olarak gördüklerini iddia ederler. Ayrıca erkeğin özsaygısını ve erkekliğine dair gücünü bu yolla oluşturduğunu düşünüler (Donovan, 2014: 49). Bir erkeğin kendini tanımladığı alanlardan olan erkeklik olgusu içerisinde karısına söz geçirme, onu denetimi ve yönetimi altına alma da vardır. Kadının söz dinlememesi ve itaat etmemesi bir erkek için onur kırıcıdır. Durumu bir adım ileri götürürsek bir erkeğin karısının sözünü dinlemesi çok daha kötüdür. Bu erkekler, çevreleri tarafından "kılıbık[20]" olarak adlandırılır. Onur kırıcıdır; erkeğin, erkekliğine zeval getiren bir sıfattır. Çünkü erkek olmanın gereklerinden biri de kadına söz geçirmek, onun kendisine itaat etmesini sağlamaktır.

Aşağıdaki dörtlükte kadına evde sözünü geçiremeyen erkek, erkek değildir, düşüncesi vurgulanmaktadır. Otoritesi sarsılmış, erkekliğini ispat edeceği başlıca alan da elinden gitmiştir. Erkekliğine zeval gelmiş, erkeklerin şanına yazık olmuştur. Oysaki karısına söz dinletebilse erkek olacak, adına da zeval gelmeyecektir. Erkekliğinin ispatı kadına, kıza söz geçirmesi ve onlar üzerinde otoritesini kurmasıdır.

---

19 Shulamith Firestone, Diane Crothers ve Celestine Ware tarafından 1969 yılında New York Radikal Feministleri grubu kuruldu. Bu grup tarafından "The Politics of the Ego" (Ego Politikası) manifestosu yayınlandı. Bu manifestoda kadınların ezilmesinin temel nedeninin ekonomik değil psikolojik etmenlerden kaynaklandığı öne sürüldü (Donovan, 2014: 49).

20Kılıbıklıkla İlgili Destanlar: "Kılıbık Destanı" (Anarat 1959), "Kılıbık Destanı" (Tuncel, 1960), (Kavaklıoğlu 1958), Âşık Ali Babacan'ın "Kılıbık Destanı" (Seyhan 1976: 7771-7772)… (Çobanoğlu, 2000: 56-61).

Yazık oldu erkeklerin adına
Söz geçmiyor evdeki kadına
Satın alsan güç yetmiyor oduna
Ocaklar tütmüyor dumansız kaldık Âşık Ferrahî-20.yy (Atılgan, 1997: 33-34)

Şiire göre kadına söz geçiremeyen erkek, erkek değildir. Evde karısına bile söz geçiremeyen kişinin toplum içerisinde söz hakkı yoktur. Erkek sadece ev içerisinde değil toplumda da söz söyleme hakkına sahip olan kişidir. Ancak evde otoritesini kuramamış erkeğin toplum içerisinde de sözü dinlenmez.

Hızandan azmanın para geçse eline
Mühür bende diye Süleyman olur
Evinde karıya sözü geçmeyen
Çıkar boz meydanda kahraman olur Köroğlu-17. yy (Kaplan; Bali; Akalın, 1975: 34)

Erkek, evde son kararı veren kişidir. Erkek egemen toplumda karsının fikrini alan, ona söz geçiremeyen erkekler hafife alınır. Öyle ki evde karısına "bile" söz geçirmeyen erkeğin toplum içerisinde de sözünün geçemeyeceği ifade edilir.

Köprüyü goyup köprüleri geçmeyen
Dünya şarabından bir cem içmeyen
Evde arvadına sözü geçmiyen
O da muhtar oluf köy dolandırır Âşık Şenlik-20. yy (Aslan, 1975: 170)

Âşık Rıfat Kurtoğlu bazı erkeklerin tavşandan daha ürkek olduklarını, karılarından da korktuklarını söyleyerek bu durumdan şikâyet etmektedir. Bir erkeğin karısından korkması eleştirilirken kadının kocasından korkması ve ona tabi olması genel olarak teşvik edilir.

Kadınlar tanırım, erkekten erkek
Erkekler tanırım tavşandan ürkek
Anaya asidir avrada korkak
Demek ki dölleri, döl değil imiş Âşık Rıfat Kurtoğlu-20.yy (Yakar, 2008: 226)

Kılıbık olmak kötü bir şeydir. Âşık aşağıdaki dörtlükte kılıbıkların toplumda çoğaldığından şikâyet etmektedir. Şiirinde "kılıbık ve mert" sözcüğünü bir arada kullanarak aynı erkeğin sıfatı yapmıştır. Tezatlıktan yararlanarak erkeğin bu davranışı yergi malzemesi olarak kullanılmıştır.

Merdanoğlu yanıp yanıp tütmeyen
Sade ben değilim derdi bitmeyen
Evde avradına gücü yetmeyen
Böylesi kılıbık mertler çoğaldı M. Merdanoğlu-20.yy (Merdanoğlu, 2005: 75)

Bir erkek, ne olursa olsun kadın aklıyla hareket edemez. Kadın, akıl ile değil duyguları üzerinden hareket eder. Dolayısıyla kadından akıl alınmaz. Karısına fikir danışan ondan akıl alan erkekler şiddetle eleştirilir ve kılıbık olarak nitelendirilir. Evin erkeği aile ile ilgili kararlar alır, ev ekonomisini ayarlar, parayı idare eder, dışarıya karşı ailenin tüm sorumluluğunu üzerinde taşır. Evin babası, kadından akıl almaz. Alırsa bu, toplum tarafından hoş bir davranış olarak görülmez. Kılıbıktır, karısının ağzına bakıyordur. Oysa baba, evin tüm sorumluluğunu üstlenmelidir. İşine kimseyi karıştırmamalıdır.

Kadın ve erkek olmaya dair davranış kalıplarımız, rollerimiz vardır. Toplum tarafından kişilere sunulan roller kimliklerine uygun olarak benimsenir. Bu rollere göre kadın ev içinde, erkek kamusal alanda yer alır. Bu durum bireylere doğal bir sonuç olarak benimsetilir (Kaçar, 2007: 17). Toplum tarafından erkeklerden beklenen kamusal alanda yer almaları ve akılcı davranmalarıdır. Duygusal davranışlar sergilememeleridir. Kadınlar ise ev içinde ve akrabalık ilişkileri boyutunda kalmalıdır. Ekonomi, politika gibi alanlar erkeğin alanlarıdır; ev, yemek, akrabalık ilişkileri, duygusal alanlar kadınların işidir (Davidoff, 2002: 235). Kadınların ev içerisinde çocukları ve aileleri ile sınırlı alanda kalan duygusal kişilikler olmaları beklenir (Donovan, 2014: 161). Kadın için belirlenen alanda, mantık yer almadığı için ona ciddi işlerde akıl danışmamalıdır erkek. Kadının alanı ev içi işler ve duygusal alanlardır. Ciddi işler erkeğin işidir. Kadından akıl alan erkek kılıbıktır ve bu durumun anlaşılır bir yanı yoktur.

> Açlık öğretti, ana kızına
> Baba bakar karısının sözüne
> Sonra pişman olur vurur dizine
> Kirpikler boyalı yüz anlaşılmaz Âşık H. A. Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 182-183)

Âşık, aşağıdaki dörtlükte, evde eşinden korkan kişiyi eleştirir ve ona hergele[21] diye hakaret eder. Eleştirdiği kişi evde karısından bile korkarken gelmiş bir de onun karşısına dikilmiştir. Bir kadına "bile" söz geçiremeyen kişinin dışarıda böyle davranışlar yapması küçümsenir.

> Hatunundan korkan hergele
> Gelmiş bile bile
> Dikilmiş garip başıma Âşık Mahzuni Şerif-20.yy (Şerif, 1994: 135)

[21]Hergele halk arasında hakaret sözcüğü olarak kullanılır. Ancak "1.Binmeye ya da yük taşımaya alıştırılmamış at veya eşek 2. Terbiyesiz görgüsüz (kimse); 3. Başkasının onuruna dokunacak söz; 4. Ayakkabı çekeceği; 5.Büyükbaş hayvan sürüsü" anlamlarına da gelir (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1085).

Kılıbıklıkla ilgili şiirlerde kılıbık olan erkeklerin, "erkeklik adına yazık ettikleri" söylenir. Evde karısına söz geçirememeleri eleştirilir. Evde bir kadına bile söz geçiremeyen erkeğin toplum içerisinde de söz hakkı olmadığı ifade edilir. Bu kadar temel bir otoriteyi sağlayamadıysa toplum içerisinde bir şey yapamayacağı düşünülür. Alay konusu yapılır, aşağılanırlar. Erkek, evde kararları alan ve uygulayan kişidir, ne karısından akıl alır ne de işine kimseyi karıştırır. Tüm toplumsal cinsiyet öğretilerimiz erkeğin evdeki konumunu bize bu şekilde öğretir. Bu öğretiler doğrultusunda büyür ve toplumsallaşırız. Bu rollerin dışına çıkan erkekler de eleştirilir. Aşağılanarak "kılıbık" olduğu söylenerek baskı altına alınır. Bu baskı güçlü bir yaptırımdır. Bu yaptırım, şiirlerde de görülmektedir. Erkek olmak, karısının sözünü dinlememek ve ona akıl danışmamak demektir. Erkek akıl ve güç sahibidir. Kadın, mantık ve akıl çerçevesinde düşünemeyen, duygusal biridir.

Cinsiyetimize dair kalıp yargılarımız toplum tarafından oluşturulur. Kalıp yargı; kişilerin herhangi bir nesne veya kavram ile ilgili sahip oldukları bilgi, duygu ve düşüncelerin tamamıdır. Kalıp yargılarımız ailede ve toplum içerisinde oluşur. Bu kalıp yargılara göre kadınlardan eş ve çocuklarının bakımını, ev işlerini yapmaları beklenirken erkeklerden de ailenin geçimini temin etmeleri ve onları korumaları beklenir. Aynı şekilde kadınların daha nazik, kırılgan, hassas, duygusal, korunmaya muhtaç, fedakâr olmaları beklenirken erkeklerin de duygusal açıdan kadınlara göre daha güçlü, çalışkan, korkusuz olmaları beklenir. Çoğu zaman kalıp yargılamalarımıza göre hareket ederiz çünkü bu bize kolaylık sağlar. Düşünmeden, araştırmadan var olan bilgilerimize göre kararlar almak işimizi kolaylaştırır (Çelik, 2008: 19-209). Kalıp yargılar aile, arkadaş ve çevremiz tarafından onaylanmamızı sağlar ve takdir edilmemizde yardımcı olur; topluma dâhil olduğumuzu hissettirir, bazı davranışlarımızı haklı çıkarmakta yardım eder. Kalıp yargılar kolay değiştirilemez (Dökmen, 2006: 98). Belirlenen cinsiyet kalıpları dâhilinde davranmak sorunsuz bir yaşam sağlar.

Feminist hareket içinde cinsiyet rolleri, "kadınlık rolleri" ve "erkeklik rolleri" olmak üzere iki grupta ele alınır. Bazı feministlere göre bu toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki bağ biyolojik temellidir, bir kısım feminist gruba göre de rollerin belirlenmesinde toplumun beklentisi önemlidir. Connel'e göre (1998: 78-80) toplumsal cinsiyet, kamusal ve özel mekânın cinsiyet eksenli kullanımı ve bu mekânlarda tanımlanan cinsiyet rolleri ile oluşur. Ne şekilde oluşursa oluşsun kadın bu roller gereği erkeğin bir adım gerisinde olmalı ve ona itaat edip yumuşak başlı davranmalıdır. Kadın; *itaat,*

uyumluluk ve erkek onurunun aslında kendi saygın davranışlarına bağlı olduğunun onaylanması karşılığında korunma ve güvence, elde eder (Kandiyoti, 2015: 139). İtaat etmeyi tercih eden, bu durumu içselleştiren kadınlar bunun karşılığında erkek tarafından korunma, toplum tarafından onaylanma ve rahatlık elde ederler. Ancak belirlenmiş bu çerçevenin dışında bir yaşam isterse o zaman hem karşı cinsle hem de bu kuralları içselleştiren hemcinsleri ile mücadele etmek durumunda kalır.

Bu rollerin gereklerinden biri de kadının erkekler tarafından korunmasıdır. Kadın, evin erkeği tarafından diğer erkelere karşı korunur. Elbette korunmak, korunup kollanmak, güvende olmak, bir başkasının kanatları altında yaşamak kolaydır ve bazıları için tercih edilebilir. Kadınlar, kendilerinden yalnızca kendilerinin sorumlu olduğu bir dünyada yaşamazlar. Onlar, sahipleri olan erkekler tarafından korunurlar. Bu sahip; baba, ağabey, koca gibi erkelerdir. Hep bir himaye eden bulunur onları. Korunma ve güvenlik karşılığı feda edilenler bilinse bile bu durum toplum baskısından daha kolay kabul edilebilir yapıda düşünülür.

Erkek, başka erkeklerden gelecek tehlikeye karşı kadınını korur. Kendisi de başka erkekler tarafından tehlike olarak görülür. Kadının namusu, erkeğin sorumluluğundadır. Aşağıdaki şiirde kız, erkeğe peşini bırakmasını, babası duyarsa onu öldüreceğini söyler. Bir başka erkek tarafından korunduğu mesajını iletir.

Oğlan babam duyar öldürür
Beğden evvel padişâha bildirir
En sonunda yapracığını soldurur
Mevlâ'nın sevgili kulu isen de Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 401)

Dadaloğlu ve bir kız arasındaki deyişmede kız; ağabeyi ve babası üzerinden Dadaloğlu'nu korkutmaya çalışır. Dadaloğlu, kızı beğenir ondan çeşme başında bir tas su ister. Kız, suyu verirse onun da karşı tarafta gönlü olduğu anlaşılacaktır. Ancak kız, suyu vermediği gibi kardeşi ve babası ile âşığın gözünü korkutmaya çalışır. Şiire baktığımızda kızı koruma görevinin erkek kardeşte ve babada olduğunu görürüz. Çünkü kadını koruma görevi ataerkil toplumlarda evin erkeklerinindir. Kadın kendi başına bunu yapamaz. Bir erkek, ailesindeki kadınları dışarıdan, başka erkeklerden gelecek tehlikelere karşı korur. Başka bir erkek ise o erkeği kendi ailesinden korur. Peki, kendi evinin kadınlarına yapılmasını istemediği davranışları yapan erkeklere savuma geliştirenler, bir başka ailenin kadınlarına aynı şeyi yaparken ne düşünmektedir? Bu, genel düşüncenin kendi içerisinde çelişki barındırdığı ve asıl tehlikenin kaynağının erkek olduğunu göstermez mi? Kadınların

erkekler tarafından korunmaya değil erkekler tarafından rahatsız edilmemeye ihtiyaç duyduğu düşünülmelidir.

Dadaloğlu:
Çeşme başı bekleyen kız
Koyma beni yollarımdan
Uzat bir suyun içeyim
Kral kızı kurban gelin

Kız:
Yayla yayla göçmedin mi
Soğuk sular içmedin mi
Hiç de güzel seçmedin mi
Oğlan oğlan deli oğlan

Dadaloğlu:
Yayla yayla göçüp geldim
Karlı suyun içip geldim
Çok güzeller seçip geldim
Ey kral kızı kurban gelin[22] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 222)

Âşık şiirine feminist eleştiri kapsamında baktığımızda eril bir dil olduğunu görürüz. Bu cinsiyetçi dil, kadını ataerkil toplum normlarına göre tasvir etmektedir. Şiirlerde erkek; güçlü, kadından üstün, kadını koruyup kollayan, sözünün ev içerisindeki bireyler tarafından mutlak dinlemesi gereken, evi yöneten kişi olarak oldukça güçlü bir yapıda tasvir edilir. Erkek; tüm dünyayı ve kadınları yönetir, kuralları belirler. Kadınlardan da erkeklerin belirledikleri bu kuralları benimseyip uygulamaları beklenir ve şiirler bu doğrultuda mesajlar içerir.

Kate Millett 1970 yılında kaleme aldığı *Cinsel Politika* adlı eserinde, var olan iki guruptan birinin diğerini yönetmesi halinde bu iki grup arasındaki ilişkinin politik olduğunu ifade eder. Eğer bu yönetme-yönetilme durumu uzun sürerse bir ideoloji ortaya çıkar der. Tarih boyunca patriarkal uygarlıkların çoğunlukta olması sonucu patriarşik bir ideoloji oluştuğunu belirtir. Kadına gösterilen şiddetin erkek egemen edebî söylemler neticesinde toplumun belleğine yerleştiğini de iddia eder eserinde (Millett, 1970: 58). Millett'in ifade ettiği gibi yöneten yönetilen ilişkisinde erkek yöneten kadın ise yönetilendir. Bu ilişki dinamiği toplumların belleğine çeşitli yolarla yerleştirilir. Bu

[22] **Kız:** Yolcu isen git yoluna / Şol kutnu perçem boyunca / Bir kardaşım var duyunca / Yok ederler seni oğlan **Dadaloğlu:** Yolculukta olur işim / Kız yoluna kurban başım / İster olsun on kardaşın / Komam seni kurban gelin **Kız:** Benim babam pek delidir / Duran daşa kan yürüdür / Öldürür de hem sürüdür/ Yok ederler seni oğlan **Dadaloğlu:** Odanızın hasırıyım / Karıncanın yesiriyim / Babadan üstün deliyim / Kral kızı kurban gelin **Kız:** Dadaloğlu halin yaman / Üç beş adam bir de imam / Nikâhımız kıyan bir can / Düzgün yürü yolun gelin (Görkem, 2006: 222).

yolların en güçlülerinden biri de edebiyattır. Edebiyat aracılığı ile ataerkil erkek egemen söylemler okuyucuya ve dinleyiciye telkin edilir. Böylece gelecek kuşaklara aktarımı sağlanır ve doğru olanın bu olduğu algısı oluşturulur.

Feminist yazar ve akademisyen Germaine Greer, temel yazın ve popüler kültüre ait kadın simgelerini belgeler ve edebî yazının toplumsal roller için açık örnekler olduğunu ileri sürer (Humm, 2002: 74-75). Feminist eleştirmenlerden Gilman, edebiyat ürünlerinin maskülen bir dille yazıldığını söyler ve erkek merkezli edebiyatın kadınları hiçbir şekilde yansıtmayacağını ifade eder (Donovan, 2014: 101). Âşık tarzı şiir geleneği de erkek merkezli bir alandır. Yaratıcıları erkek olan bu şiirlerde tasvir edilen kadın imgeleri maskülen bir dille ortaya konmuştur. Erkek egemen görüş ile erkeklerin gözüyle, istenen kadın modelleri betimlenmiştir. Bu kadınlar erkeğe bağımlı, söz dinleyen, evden çıkmayan, anne ve eş olan kadınlar olarak karşımıza çıkar.

1971'de Barbara Buris ve dönemin diğer feministleri tarafından Dördüncü Dünya Manifestosu (The Fourth World Manifesto) yazılır. Buna göre Burris, erkekler tarafından oluşturulan kast sisteminde kadınlar sömürgeleştirilmekte ve ezilmektedir, der. Sömürülen tüm insanlarda olduğu gibi kadın kültürü de baskı altındadır. Kadınlar kültürlerini yok olma tehlikesine karşına korumak için örgütlenmelidir. Ancak bu şekilde kadın kültürü özgürleşebilir. Duygu, duyarlılık, aşk gibi dişil kültür unsurlarından gurur duyduklarını ifade eden manifesto yazarı ayrıca kadın kültürünü "Dördüncü Dünya" olarak tanımlar (Burris, 1971: 118). Dişil kültür günlük hayatta olduğu gibi edebî alanda da baskı altındadır. Kast sistemine uygun olarak edebiyatta da ikincilikleri daima hatırlatılmakta, nasıl bir kadın olmaları gerektiği erkekler tarafından tarif edilmektedir.

2.1.4. Âdem ve Havva

Kadın ve erkek arasındaki yönetme-yönetilme ve rekabet ilişkisi insanlık tarihi kadar eski bir mücadeledir. Âdem ve Havva'dan bu yana kadın ve erkek birbirlerine muhtaç, birbirlerinden kopamayan ama aynı zamanda iki zıt varlık olarak rekabet içinde yaşamışlardır. Aşk, sevgi, nefret, kavga, savaş tarih boyunca devam etmiştir. Erkeklerin kadınlardan üstün olduğu fikri felsefe, siyaset, edebiyat ve toplumsal boyutta Platon ve Aristo gibi düşünürlerden itibaren ele alınmıştır (Şahin, 2009: 132). Erkeğin, kadından üstün olduğunun düşünüldüğü bir sistem olan ataerkil düzende, yaradılışa dair anlatılar da erkeğin üstün olduğunu destekler niteliktedir.

Âşıkların şiirlerine baktığımızda Âdem ve Havva ile ilgili bilgilere rastlamaktayız. Bu bilgiler genel olarak Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmış olduğu, kadının erkek için yaratılmış olması gibi temaları içerir.

Âdem ve Havva'ya dair bu ögeler tüm yaradılış mitlerinin ortak noktalarındandır denebilir.

Matilda Josly Gage'ye göre yaradılış mitleri, kadınların kötü olarak görülmesinin temel kaynağıdır.[23] Yaradılış mitlerinde yer alan; kadının, erkeğin kaburgasından ve erkeğe eş olarak yaratılması; erkekten sonra ikinci olarak, onun için yaratılması anlatıları bu görüşü destekler görünmektedir (Öztürk, 2011: 81).

Mary Daly sorunun, dilin ve dinin eril olmasından kaynaklandığını öne sürer. Hıristiyan mitlerinin ve diğer dünya dinlerinin eril anlatılar olduğunu iddia eder. Virginia Wolf da buna benzer bir görüşü Gyn/Ecology adlı eserinde ifade eder. Eserde Wolf, ilk bölümde Hıristiyan mitlerinin dilini ve kadın düşmanlığını ortaya koyar. Simon de Beauvoir'a göre ise erkekler, kadınları bağımlı kılmak için onları önce edebiyat ve mit anlatılarında bu şekilde temsil etmektedir. Bu nedenle de edebiyat eleştirisi, feminizm için son derece önemlidir (Humm, 2002: 69).

Tevrat'a baktığımızda Eski Ahit'te yer alan yaradılış hikâyelerine göre Tanrı, Âdem yalnız kalmasın diye onun kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Cennette mutlu mesut yaşarken kadın, Tanrı'nın emrine karşı gelmiştir ve Âdemi de kandırarak onun da Tanrı'ya karşı gelmesine neden olmuştur. Âdem ve Havva'ya cennette yasak meyve gösterilmiş, ondan yememeleri tembih edilmiştir. Ancak Havva, Âdem'i kandırmış ve bu yasak meyveden beraber yemişlerdir. Havva, kendisini yılanın kandırdığını söyleyip suçunu inkâr etse de hem yılan hem de Havva, Tanrı tarafından lanetlenir. O günden beri yılan, karnının üzerinde sürünerek ve toprak yiyerek yaşayacak, kadın ise acı çekerek doğum yapıp, kocasına istek duyacak ve kocası tarafından yönetilecektir. Kadın ve yılan

[23] Mitolojide kötülük simgesi pek çok kadın vardır. İlk akla gelen birkaç örnekten biri Pandora'dır. Ölümlü olan ilk kadın Pandora'dır. Pandora erkeklere ceza olarak yeryüzüne gönderilmiştir. Tanrı Zeus Pandora'ya asla açmaması gereken bir kutu verir. Ancak Pandora merakına yenik düşer ve kutuyu açar. Kutuyu açmasıyla yeryüzüne kötülük, hastalık, felaket yayılır. Yani itaatsizlik eder. Bir başka mitolojik kadın Lilith'tir. İbrani mitolojsinde Âdem'in ilk eşidir ve topraktan yaratılmıştır. Tevrat'ta Havâ'nın Âdem'in ikinci eşi olduğu ve Lilith' in itaatsizliğinden sonra Âdem için yaratıldığı ifade edilir. Lilith Âdem'le eşit olduğunu söyleyerek ona itaat etmek istemez. Bu başkaldırı feministler tarafından ilk feminist hareket olarak kabul edilir. Diğer bir kötü kadın karakter Medea'dır. Medea, kocasının kendisini aldatmasına sinirlenip çocuklarını öldürmüştür (Ercan, 2013: 89-103). Daha başka kötülük timsali ve kaynağı kadın mitik karakter saymak mümkündür.

bu olaydan sonra lanetli ilan edilir (Tevrat, 2000). Havva'nın suçu ve Âdemi baştan çıkarması sonucu cennetten kovulan insanoğlu, kadını her zaman erkeği baştan çıkaran kötülük kaynağı olarak görmüştür. Âdem günahsızken ilk günahını onun yüzünden işlemiş ve cennetten kovulmuştur (Caner, 2004: 64). Bugün de hâlâ kadın erkek birlikteliğiyle işlenen günahların suçlusu kadındır. "Kadın kuyruk sallamasa erkek peşine takılmaz.", "Kadın fitnedir, baştan çıkarır." gibi söylemler kadının her daim suçlu olduğunu vurgular.

Kur'an-ı Kerim'de ise yaradılışa dair açıklamalarda Havva'ya böyle bir suç atfedilmez. İslamiyet'e göre Âdem ve Havva şeytan tarafından kandırılmış ve günahı beraber işlemişlerdir. Kadın da erkek de İslamiyet'e göre günahsız dünyaya gelirler. Her ikisi de Allah'ın kuludur ve eşittir. Kur'an-ı Kerim'de kadın ve erkek, insan oldukları için eşit kabul edilir. Allah, insanları çift yaratmıştır. Bu, onların huzurlu olması içindir. Bakara Suresi 30. Ayet'te Allah'ın kadını ve erkeği eşit yarattığı ifade edilir. Yine erkek ve kadının tek nefisten yaratıldığı ise Nisa suresi 1. ayette yer alır. Ancak Nisa suresi 34. Ayet'te erkeklerin, kadınların koruyucusu olduğu onları koruyup kollamaktan sorumlu oldukları ifade edilir. Allah'ın bazıların bazılarından üstün kıldığı ifadeleri de yine aynı ayette yer almaktadır. Ancak Hıristiyanlık'ta ve Musevilik'te yer alan ilk günahın Havva'ya yüklenmesi İslamiyet'te yoktur. Şeytan Hz. Âdem'e vesvese vermiş ve yasak meyveyi yemesine sebeple olmuştur (Bakara Suresi, 36. Ayet; A'raf Suresi, 20. Ayet) (Aydın, 2001: 86–87).

Aşağıdaki şiirlerde Âdem ve Havva'nın cennette bir süre yaşadıklarını fakat daha sonra şeytanın onları kandırmasıyla Allah'ın emrine karşı çıktıkları anlatılır. Cennette mutluluk içinde yaşayan çift, yasak buğdayı yiyince Allah'a isyan etmiş olurlar. Buğdayı yemelerinin sebebi Havva'ya bağlanmamış hatta "Âdem'i gaflet aldı" şeklinde açıklanmıştır. Hıristiyanlıktaki Havva'ya yüklenen ilk günah kavramı İslamiyet'te yoktur. İslamiyet'teki bu inancın şiire yansıdığı görülür. Âdem ve Havva aşağıdaki şiirde şeytana uyup buğdayı yer ve cennetten kovulur.

Eyledi anlara Şeytan iğvâyı
Ferâmûş ettiler emr-i Hudâ'yı
…
Gaflet aldı onu olmuşken emin
Havva ile demin şâdân eyledi
…
Akıbet yediler dahi buğdayı
Âdem Havvâ böyle isyân eyledi Âşık Ömer-17. yy (Ergun, 1936: 9)

Yukarıdaki şiirin aksine aşağıdaki iki şiirlerde Âdem'i kandıranın Havva olduğ, şeytanın önce Havva'yı kandırdığı söylenir. Burada ilk günah kavramı Havva'ya atfedilmiştir. Oysaki İslamiyet'te böyle bir kabul yoktur. Dörtlüklerde ayrıca Havva'nın Âdem'e eş olarak yaratıldığı ifade edilmiştir.

Havvâyı çift ettin Âdem özüne
Âdem gözün'açtı baktı yüzüne
Âdem uydu Havva'ananın sözüne
Âdemi Cennetten süren Allah'sın Afşinli Derdiçok-20.yy (Demir, 1993: 299)

Taksîrde bulundu çün Havvâ Ana
Aldanup iğvâya yeyüpdür dâne
Soydular esvâbın döndü uryâna
Serindeki tâcı havaya gitti

Hitap geldi atın gitsin bir yere
Vardı düştü her birisi bir yere
Cehd ettiler derc olalar bir yere
Arayup da Âdem Havvâ'ya gitti[24] Hanaklı Mazlûmî-20.yy (Zeyrek, 2000: 25)

Dedi ona da ya Havva yanaşma şeceri hulde
Olursun emre asi çiyafda sonra vaveylâ
Bir işi kim kader yaza kulun ne haddi var boza
Bulup cennete yol iblis eyledi Havva'ya iğva Müdâmî-20.yy (Aydın, 2017: 168)

Aşağıdaki iki şiire baktığımızda ise Âdem'in Havva'ya uyma sebebinin ona duyduğu aşk olarak ifade edildiği görülür. Âdem; aşkından Havva'ya kanmış, günah işlemiş ve cetten kovulmuştur. Âdem'in suçu yoktur çünkü Havva'ya aşkından ona kanıp günah işlemiştir.

Dâne-i gendüm vesile, terk-i Firdevs kılmağa
Çünki Cennet'ten çıkarttı Âdem'i Havvâ-yı aşk Dertli-19.yy (Kutlu, 1979: 104)

Devir döndü zaman geçti güzeller meyli parada
Ahdına vefa görülmez binde bir kaşı karada
Hılkat-i Âdem'den beri bak neler geçmiş arada
Cenett'ten sürgün oluşu sebep Havva dil arada

Çekti zindan kahrı Yusuf Zelha'daki mâcerâda
Hükmi kadar budadı yerin tecelli etti irâde
Oyun etti Süleyman'a Saydun'un kızı Cerade
Zülf ü yâra bend olmuştur nice Süleyman güzele Müdâmî-20.yy (Özsoy; Ataman, 1993:179)

[24] **3. Dörtlük**: İkisi biriküp kıldı münacât / Lûtfundan bizlere eyle inâyet / Müstecâp eyledi Kadiyü'l-hâcât / Taksîr de töhmet de havaya gitti **4. Dörtlük**: Mazlûmî der râh-ı Hakk'a gitmedim / Melâlet râhını elden atmadım / Bizi seven dosta kulluk etmedim / Kadirsiz de ömrüm havya gitti (Zeyrek, 2000: 25).

Âdem ve Havva aşağıdaki örneklerde birbirlerine sadık âşıklar ve âşıkların piri olarak tasvir edilmiştir. Onların arasındaki aşk ve sevgi âşıklara yol gösterir. Sadık âşıklar eskiden vardı, şimdi yok. Birbirine uygun muhabbetli çift ararsan Âdem ile Havva'ya bakarsan orada bulabilirsin. Aşk tohumları ilk kez ikisi arasında atılmıştır diyen sadık âşıkları, aşkın çıkış noktasını ilk yaradılışa bağlar.

Eskiden var idi, muhubbi sâdık
Şimdi değil, eski dünyada ara
Muhabbeti bir, birine muvafık
Bunu Âdem ile Havva'da ara Müdamî-20.yy (Aslan, 1978: 186)

Âdemle Havva'dır âşığın piri
Ateş ile döner sevdanın feri
Nicesi gitti de dönmedi geri
Yazdı tarihlere yaz namesini Mevlüt İhsanî-20.yy (Düzgün, 1997c: 82)

Aşağıdaki şiirlerde Havva'nını Âdem'in sol eğe kemiğinden yaratıldığı kabulünü görmekteyiz. Âdem'in bir parçasından onun için yaratıldığı inancı vardır.

Bir zaman eyledi cenettin demin
Sol eğe kemiğindendir Âdem'in Âşık Ömer-17.yy (Ergun, 1936: 9)

Aşağıdaki şiirde yer alan ifadelerle bir erkeğin bir dişiyi doğurması Havva'nın Âdem'in eğe kemiğinden yaradılışına göndermedir.

Ârifî:
Bir sual sorayım âşık ben sana
Bu dünyada evvel ölen kim idi?
Bir erkek ki bir dişiyi doğurdu
Bu dişiyi ol doğuran kim idi?

Hazarî:
Al sualin budur dinle sen âşık.
Evvel Kabil vurdu, Habil ölmedi mi
Ol erkek ki bir dişiyi doğurdu
Erkek Âdem, Havva ana gelmedi mi? Ârifî ve Hazarî -20. yy (N.Ataman, 2017: 499)

İlk insan, ilk nebi Hazret-i Âdem
Anasız dünyaya geldi bilirim
Âdem'den halk oldu Hazret-i Havva
Onu nikâhına aldı, bilirim Ozan Nihat-20.yy (Uğur, 2008: 569)

Âdem'in batınında halk oldu Havvâ
Meyli muhabbeti havaya gitti
Ezel Âdem idi ol nûr-i Resûl
Azîmet eyleyüp havaya gitti Hanaklı Mazlûmî-20.yy (Zeyrek, 2000: 25)

Şiirlerde kadının, erkeğin eğe kemiğinden yani bir parçasından yaratıldığını genel bir kabul olarak gördük. Yaradılış mitlerine göre kadın erkekten ve erkek için yaratılmıştır. *Kadın erkekten yaratılmıştır ve erkek için yaratılmıştır* (I. Korintliler 11/6-9) (İncil, 1999). Havva, Âdem'in kendi vücudundan kendisine eğlence olarak verilmiştir. Kadın, erkek için yaratılmıştır. Onu eğlendirmek yaratılış amacıdır. *Bir sınıf olarak erkekler, kadınları kendilerini memnun etmeye koşullandırırlar* (Grimke, 1970: 3). Kadınların başlıca amacı, erkekleri memnun etmektir. Çünkü hayatın akıl ile ilgili olan bölümü erkeklere duygu ile ilgili olan bölümü ise kadının yaşam alanına aittir. Aydınlanmacılar bu görüşü benimser. Wolfstoencarft ise aydınlanmacıların bu görüşüne göre oluşan bölünmede erkeklerin, hayatın önemli işleri ile ilgili aklın ön plan çıktığı ve geçerli olduğu alanda işler olduğunu ancak kadının önemsiz hazların ve işlerin yer aldığı alanda, hayatın akılcı olmayan, duyular ve duygulara ait olan alanında yer aldığını ifade eder. Kadının bu durumunun onun ezilmesine sebep olduğunu ifade eder. Kadının tek görevi bu alandaki gereksiz işleri yapma, erkeğin gönlünü hoş tutmak ve onu eğlendirmektir. Bu da aşağılanma sebebidir. Kadının itibarını örsler (Wolstonecraft, 1987: 35). Erkeklere göre kadınlar, Tanrı tarafından onlara eğlence olarak yaratılan değersiz varlıklardır. Onları süsler, kendi zevkleri için gözlerine hoş görünecek, onları eğlendirecek oyuncakları olarak görürler. Kadınların görevi erkeklerin gönlünü hoş etmektir. Divan-ı Lugat'it Türk'te kadın için kullanılan sözcüklerden biri de "Avınçu", "Oxşagu"dır. (Türköne, 1995: 201-202). Yani gönül eğlencesi, avuntu veren varlıklardır kadınlar.

Kadın, erkek için yaratılmıştır inancını şiirlerde de görürüz. Erkek çağırınca gitmelidir ve onun gönlünü hoş etmeli, görevlerini yerine getirmelidir.

El ele vermiştir gelen güzeller
Bir Tanrı selâmın vermez misiniz
Mevlâm sizi süs için mi yaratmış
Ben gel deyince gelmez misiniz? Âşık Sümmanî-19.yy (Erkal, 2007: 322)

Amma erkeğinden amma zeninden
Kim kurtarmış gönlün âh ü enînden
Kendi sıfâtınca kendi teninden
Âdem' eğlence Havva verilmiş Seyranî-19.yy (Kasır, 1984: 225)

Salını salını gelen güzeller
Biraz eğlenip de durmaz mısınız?
Mevla'm sizi bizim için yaratmış
Bir Tanrı selamını almaz mısınız?

Gonca iken solar bir gün gülünüz
Söylemeden kalır bülbül diliniz
Bu gün varlıktadır sizin eliniz
Güzellik zekâtın vermez misin? Niğdeli Âşık Tâhirî-19.yy (Bakırcı, 2017: 224)

Beauvoir'ın *Beş Yazardaki Kadın Miti* çalışması, edebiyat eleştirisi için önemli eserlerdendir. Beauvoir'a göre edebiyat ve mit, kadının "öteki" olarak gösterildiği önemli alanlardır. Yazar, kadınların bağımlılığını oluşturmak için mit ve edebiyatın kullanıldığını, erkeklerin istedikleri kadın tiplerini önce buralarda oluşturduklarını ileri sürer. Onun en büyük savaşı ise erkek yazarların eserlerinde, erkekler tarafından kadınların aslında yansıtılmadığı görüşünü savunmasıdır (Humm, 2002: 67). Beauvoir ve diğer feminist mit eleştirmenlerinin erkeklerin istedikleri kadın modellerini önce mit ve edebiyatta yarattıkları görüşünden yola çıkarak âşık şiirine baktığımızda, şiirlerde Âdem ve Havva'ya dair yaratılış mitlerinin erkek egemen bakış açısıyla yansıtıldığını görmek mümkündür. Mitik anlatılarda yer alan Havva'nın, Âdem'in kaburga kemiğinden ve Âdem'e eş ve eğlence olsun diye yaratıldığı görüşü şiirlerde görülmektedir.

2.2. Namus

Namus kavramı TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 1750): "*1. Bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet; 2.Dürüstlük, doğruluk,"* olarak tanımlanmaktadır. Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Lügat'inde (1993:805) ise *Kanun, nizam; ar, edep, hayâ, ırz; temizlik, doğruluk* olarak geçmektedir. Yaptırım gücü yüksek olan "namus" kavramı, her iki cinsi de kapsamaktadır. Ancak genele bakıldığında kadın ve erkek üzerinden, namus kavramının farklı algılandığı ve farklı yaptırımlarının olduğu görülmektedir. TDK Türkçe Sözlük'ün tanımındaki ilk bölüm kadınlar için namus kavramını ikinci bölüm ise erkekler için namus kavramını özetliyor görünmektedir. Kadınlara düşen iffetli olmak iken erkekler söz konusu olduğunda namus kavramı daha çok dürüst olmakla açıklanır. Diğer bir ifadeyle namuslu erkek dürüst ve doğru sözlü olan erkektir, namuslu kadın ise iffetli kadındır ki bu iffet cinsellik alanını kapsar.

Ataerkil toplumlarda kadın cinselliği kontrol altındadır çünkü ataerkil ahlak, çıkış noktasını kadından alır. Kadın, cinsel baskı altında tutulur çünkü erkek, çocuğunun

babasının kendisi olduğundan emin olmak ister. Bu sebeple ataerkil ahlak, kadın cinselliğinin kontrol altında tutulması üzerine kuruludur. Kadın; ataerkil sistemde "kutsal anne" olarak, erkeğinin mirasını bırakacağı çocukları doğurmalıdır. Dolayısıyla kadının cinselliği ve doğurganlığı ataerkil toplumun önemli konularındandır (Caner, 2004: 41-43). Ataerkil ahlak ve namus anlayışı kadın üzerine kurulu bir alandır. Namuslu olması gereken taraf kadındır ve kadının namusu onun bedenine bağlı görülür. Bu nedenle kadının bekâreti de çok önem kazanır. Kadının namusunu erkek korur. Erkeğin namusu aynı zamanda onun sorumlu olduğu kadının namusudur. Korumakla görevli olduğu bedene başka bir el veya göz değerse bu sadece o kadının değil erkeğin de namusunu kirletir. Namus, kadının kendisine ait değildir, aynı zamanda tüm ailenindir. Aile şerefi ve namusu, evin kızları yüzünden lekelenebilir ki bu sebeple namus cinayetleri de işlenir. Sonuç olarak ataerkil ahlak, kadına yöneliktir ki bu da onun cinsiyetidir. O bedenin koruyucusu, erkektir.

Peki, ataerkil anlayış nasıl ortaya çıktı? Anaerkil dönemde "paylaşım" temel ideolojidir. Bu dönemde özel mülkiyet, sadece özel eşyalardan oluşur. Bu da özel mülkiyet ve iktidar ilişkisini ortaya çıkarmaya yeterli değildir. Tarım devriminden sonra özel mülkiyet gelişir. Ataerkil düzende mülkün ve zenginliğin sahibi erkektir. Hatta kadın bedeni, erkeğin mülkiyeti ve koruması altındadır. Kadın; erkeğin malıdır, sahibi erkektir. Kadınının başka bir erkekle ilişkisi, erkeğin mülküne yapılan bir saldırıdır. Bir çeşit hırsızlıktır. Dolayısıyla böyle bir algıyla kadının namusu, bedeni erkek tarafından korunur (Çelik, 2008: 109). Kadın bedeni ve namusu böylece erkekler tarafından korunmaya başlanır.

Kadın bedeni, erkeğin malı sayıldığı için kadının bedenine yapılacak bir saldırı erkeğin mülküne yapılmış sayılır. Aynı zamanda kadının namusu, cinselliği ile birebir eşit görüldüğünden savaş sırasında düşmanınızın eşini, kızını (himayesi altında bulunan, onun olan kadını) kaçırır bedenine cinsel saldırıda bulunursanız erkeğin hem malına hem de namusuna saldırmış olursunuz ki bu da düşmana verilebilecek en büyük cezadır. Kadının bedeni erkeğine aittir, onun malı ve namusudur. Kadının bedeni kendine ait değildir, cinsellikle bir tutulan namusunu korumaktan erkek sorumlu olduğu için sadece kadının namusu kirlenmez de erkeğin de namusu kirlenir. Kadın, tek başına birey değildir. Ne kendi bedeninin ne kendi namusunun sorumluluğu ona ait değildir.

Dede Korkut Kitabı'nda namusla ilgili dikkat çekici bir örnek olan Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy'da, Burla Hatun ve oğlu Uruz'un yaşadıkları, namus

konusundaki toplum algısını, kadının ve erkeğin bu durumu nasıl algıladığını gösterir niteliktedir.

Ava giden Salur Kaza'ın evi, düşmanları tarafından yağmalanır. Oğlu Uruz ve karısı Burla Hatun ile kırk ince belli kız esir alınır. Salur Kazan'ın düşmanı Şökli Melik, Burla Hatun'a sahip olmak ister. Ancak kırk ince belli kız arasından hangisinin Burla Hatun olduğunu anlayamaz. Bunun üzerine bir plan hazırlarlar. Uruz'un etinden kıyma yapıp kırk ince belli kızın önüne koyup yemelerini isteyecekler, yemeyenleri ölümle tehdit edeceklerdir. Sunulan eti, ölüm pahasına da olsa yemeyen kişinin Uruz'un annesi Burla Hatun olduğunu böylece anlayacaklardır. Burla Hatun, namusu ve oğlu arasında kalır. Bir seçim yapması gerekmektedir ve oğluna şöyle seslenir: "*Senin etinden yiyeyim mi yoksa sası dinli kâfirin döşeğine gireyim mi, ağan Kazan'ın namusunu lekeleyeyim mi*?" (Ergin, 2011: 106-107).

Burada bir diğer ikilem de Uruz tarafında yaşanır. Uruz, annesinin namusu ile kendi canı arasında bir seçim yapmak zorunda bırakılır. Annesine şöyle seslenir:

> "Uruz aydur: Ağzun kurısın ana, dilün çürisün ana, ana hakkı Tanrı hakkı degülmiseyidi kalkuban yirümden turayidüm, yakan ile boğazundan tutayidüm, kaba ökçem altına salayidüm, ağ yüzüni kara yire depeyidüm, ağzun ile burnundan kan şorladayidüm, can tatlusın sana göstereyidüm, bu ne sözdür, sakın kadın ana menüm üzerime gelmeyesin, menüm içün ağlamayasın, ko beni kadın ana çengele ursunlar, ko etümden çeksünler kara kavurma itsünler kırk big kızınun önine iletsünler, anlar bir yidüginde sen iki yigil seni kafirler bilmesünler, tuymasunlar, takim sası dinlü kafirün döşegine varmayasın, sağrağın sürmeyesin, atam Kazan namusını sımayasın, sakın." (Ergin, 2011: 106-107)

Düşmanın planı işlemez. Uruz, annesine ailenin namusuna zarar vermektense kendi etini yemesini tembihler. Görülmektedir ki kadının bedeni ve cinselliği ailenin namusu kabul edilir ve bu uğurda en ağır fedakârlıklar gösterilir. Diğer bir nokta da erkeğe zarar vermek için karısının bedeninin kullanılmasıdır. Çünkü kadının bedeni ve namusu erkeğe aittir. Onu korumak zorundadır. Koruyamazsa bu, onun da namusuna leke sürülmesi demektir. Ataerkil bir toplumda erkeğe verilebilecek en büyük cezalardan biri de karısının bedenine sahip olmaktır.

Âşıkların şiirlerine baktığımızda da kadının namusunun erkek tarafından korunduğunu ve denetim altına alındığı ifadelerini görmekteyiz. Karacaoğlan aşağıdaki dörtlükte bir yiğidin, başkasının sevdiğine bakmasının ahlaksız bir tavır olduğunu söylemektedir. Şiirde "Bir yiğidin sevdiğine bakarlar" diyor, "Bir güzele bakarlar" bu namussuzluktur demiyor. Çünkü kadın, kendi namusundan sorumlu en son kişidir.

Ak ellere al kınalar yakarlar
Ala göze siyah sürme çekerler
Bir yiğidin sevdiğine bakarlar
Edeb midir erkân mıdır yol mudur Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 598)

17. yüzyıl âşıklarından Ercişli Emrah, sevdiğinin onun namusu olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

O yâr menim elde küllü varımdır
Namusumdur gayretimdir arımdır
Âlem bilir Selbi menim yarımdır
Bizim Şah Abbas'tan fermanımız var Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 251)

20. yüzyıl âşıklarından Posoflu Zülâli'ye göre "*Bir ersiz, bir pirsiz, bir edebsiz / Bir yere gelseler namus ar ağlar."* Yukarıda da bahsettiğimiz üzere kadın bedeninin denetimi ve korunması erkeğe ait kabul edilir. Kadının namusunu koruma ve denetleme görevi erkeğindir. Bu durum toplum içerinde gerek kadın gerekse erkek tarafından içselleştirilmiştir. Bu algının şiirlere yansıdığını görmekteyiz.

Bir veled bir cudam bir de talebsiz
Bir kahbe bir sarhoş bir de nikâbsız
Bir ersiz bir pîrsiz bir de edebsiz
Bir yere gelseler namus âr ağlar Âşık Zülâlî-20.yy (Zeyrek, 1990: 147)

Aşağıdaki şiirde ise *Kadın var çobansız sürüye benzer*, derken başında erkeği olmayan, güdülmeyen kadınlar eleştirilir. Çobanı olmayan kadın kötüdür, başıboştur, her şey yapabilir. Bu çoban; kadının kocasıdır, onu güden, namusunu koruyan erkektir.

Kadın var sözünün erkeği eri
Kadın var âleme dokunur şerri
Kadın var edepten çıkmaz dışarı
Kadın var çobansız sürüye benzer Mustafa Ruhanî-20.yy (Özarslan, 2001: 179-181)

Namusunu koruyamayan kadın aile şerefini lekeler. Bunu temizlemenin yolu bazı bölgelerde ne yazık ki namus cinayetidir. Namus cinayetleri erkekler tarafından işlenir. Aynı şey erkek için söz konusu değildir. Kadının yaptığı ve namusa aykırı olarak nitelenen bir davranışın benzerini erkek yaptığı zaman, yakını olan bir kadın tarafından öldürülmez. Namus denetimi ve yaptırımı konusundaki bu cinsiyetçi ayrım şiirlerde farklı içerik ve biçimleri ile yer alır.

Namus cinayetini hayatında yaşayan Âşık Reyhanî'nin öyküsü şöyledir: Âşık Reyhanî ve babası bir "Bey"in yanında hizmetkârlık yaparlar. Bu sırada Reyhanî ve Bey'in

kızı Hate birbirlerine âşık olur. Reyhanî, aşkını babasına açınca babası da gidip Bey'den kızını ister. Bu duruma çok öfkelenen Hate'nin babası, bir hizmetkâra kızını veremeyeceğini söyler, Reyhanî'yi de bir güzel dövüp köyden kovar. Bir süre dışarılarda dolanan Reyhanî köye dönünce Hate'nin alelacele evlendirildiğini öğrenir. Ancak onu tekrar görmek için fırsat kollar. Bir gün çeşme başında Hate'yi görür. Aralarında çok kısa bir sohbet geçer. Hate, Reyhanî'den bir fotoğrafını ister, o da verir. Hate bir gün Reyhanî'nin fotoğrafına bakıp hasret giderdikten sonra dalgınlıkla onu yastığının altına koyar ve orada unutur. Fotoğrafı Hate'nin eşi ertesi gün yastığın altında görür. Bunun üzerine aile meclisi toplanır, Hate'nin katline karar verilir ve Hate öldürülür. Aradan yıllar geçer ve Reyhanî Hate'nin kabrini ziyarete gider. Daha sonra yaşadıklarını aşağıdaki dizelerle anlatır (Aşır, 2009: 16).

Bir kara gözlü yâr yıllarca evvel
Berrak bir pınarın başında idi
Peri kadar saçlı huriden güzel
Durgun yüzlü on dört yaşında idi

Tam on dört gecelik ayın yarısı
Pembe tül altından sızan sarısı
Adım adım takip eden birisi
Her dakka her saat peşinde idi[25] Âşık Yaşar Reyhanî-20.yy (Aşır, 2009: 16-17)

Ataerkil sistem ve onun dayattığı namus anlayışı, kadının bedeninin ve namusunun erkeğe ait olduğu fikri bu durumu haklı göstermektedir.

Altınay'ın da dediği gibi (2007: 331) biz kadınlar hiç şapkamızı önümüze alıp düşündük mü? Kadınların kendilerine ait, niteliğini belirleyebileceği, yükünü taşıyabileceği bir namusu var mı? Varsa eğer bundan neden babamız, ağabeyimiz, kocamız sorumludur? Neden benim tercihlerim yüzünden ellerini kana bularlar? Neden benim yüzünden ailenin erkekleri sokağa çıkamayacak hale gelir, kimsenin yüzüne bakamaz? Beni ve bedenimi gözetleyen, denetleyen, koruyan toplum bunu ne adına yapar? Kimin haklarını korumaktadırlar? Sadece bir başka erkeğin olanı mı?

Deniz Kandiyoti'ye göre (2015: 81) kadının cinsel iffeti ile ailenin şerefi ve namusu arasında sıkı bir bağ vardır. Bu bağ, kadın cinselliğinin toplu denetiminin

[25] **3. Dörtlük:** Sonra onu ben yitirdim el buldu / O zaman gönlümde yol iki oldu / Üç yıl sonra sordum dediler öldü / Hayali bir mezar taşında idi **4. Dörtlük:** Ben yine o yüzü görürüm bazı / Başka zaman değil çalınca sazı / Satırıma yazdığım gün o kızı / İlham hızı çatık kaşında idi **5.Dörtlük:** Reyhanî'yim derdim izah etmeye / Yüz yıl yazsam imkânı yok bitmeye / Bülbülümü koymadılar ötmeye / Mevsim elli birin kışında idi (Aşır, 2009: 16-17).

nedenidir. Kadınlara ve onların davranışlarına bu anlamda büyük bir güç yüklenilir. Kadının yanlış bir davranışı ailenin hatta tüm sülalelinin şerefini ve namusunu lekeleyebilir. Bu nedenle de toplu bir denetim uygulanır. Bu denetimin sadece kadınlara uygulandığı gerçeği açıktır. Zira Hate'yle birlikte Reyhanî de aynı suça (?) iştirak etmiş ancak namus cinayetine kurban giden kadın olmuştur.

Ataerkil sistemde erkek, istediği şekilde eğlenebilir. Onunla birlikte olan kadın; evli, bekâr, dul ne olursa olsun düşmüş kadındır. Suçlu sadece kadındır. Düşkün adını kadın alır. Erkeğin bu işte hiçbir suçu yoktur. Ataerkil sistem namus ve ahlak anlayışının merkezine kadını yerleştirir. Kadın bedeni üzerinden namus ve ahlak belirlenir. Ancak erkek ne yaparsa yapsın temizdir. Erkek düşkün ve ahlaksız olmaz. Erkek bedeni kirlenmez (Bebel, 1980: 77). Beraber yapılan bir eylemde bir taraf (kadın) öldürülürken diğer taraf (erkek) hayatına devam eder.

Ataerkil sistemin koruyucusu olarak kızın namusundan sorumlu olan bir diğer kişi de o kızın annesidir. Anneler, kızlarını denetleyip ataerkil sistemin gereklerine göre yetiştirir ve bu anlamda ataerkil sistemin değerlerine hizmet ederler. Kızlarının namusundan, yetişme tarzından sorumludurlar. Aşağıdaki Karacaoğlan şiirinde kız, annesi uyuyunca ondan gizli sevdiği erkeği buluşmaya çağırır. Şiirde sevgiliyle buluşmak için uygun saatlerin kuşluk vakti ve gece olduğu ifade edilir. Yani sabah ve öğle arası ya da gece geç vakitler. Çünkü bu saatler el ayak çekildiği saatlerdir obada. Sabahın erken saatlerinde kalkan yöre sakinleri hayvanları çıkarma, odun toplama, ateş yakma, su taşıma gibi işleri yapar. Yatsı namazından sonra ve sabah önünde denen vakit ise herkesin derin uykuda olduğu en uygun zamanlar olmalı buluşmak için. Özellikle anasının uyumasını bekler kız çünkü kızın denetimi annesine aittir. Kızının namusunu korumaktan sorumludur anne (Demirbuğa, 2001: 707). Ne kadar çok yasak koyulursa koyulsun, ne kadar denetim yapılırsa yapılsın bunlar kadın ve erkeğin görüşmesini hiçbir dönem engelleyememiş görünmektedir. Yasaklar, sadece bu işlerin gizlice yapılmasını belirleyici kılmıştır.

Çıkabilsem Eyyubların Dağ'ına
Canım kurban olsun göğsün ağına
Her sabah her sabah kuşluk tavına
Gel de muradını al dedi bir kız

Karac'oğlan der güzel çağında
Bir ataş yanıyor dostun bağında
Yatsının sonunda sabah önünde
Anam uyusun da gel dedi bir kız Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 642)

Âşık Mustafa Ruhanî'nin aşağıdaki şiirine baktığımızda 16. yüzyıl âşıklarından Karacaoğlan'ın ifade ettiklerine benzer şeyler görürüz. Anlaşılan o ki aradan geçen beş yüzyıla rağmen annelerin kızları üzerindeki denetiminde değişen bir şey olmamıştır. Aşağıdaki şiirde de annenin, kızının namusundan sorumlu olduğu görülür. Şiire göre bazı anneler kızının adını kötüye çıkarır. Toplum içerisinde onu istediği gibi sunamaz ataerkil düzene. Bazıları ise tam da istendiği gibi şekillendirip sunar topluma. Bunlar kızlarını melek gibi besleyen annelerdir. Kızları anneler şekillendirir, anneleri ise erkekler şekillendirir. Anneler kızlarını ne kadar kendilerine benzer yetiştirebilirlerse toplum düzenine o kadar hizmet etmiş olurlar. Bu kadınlar eril düzene, gelenek ve göreneklere bağlı kadınlar olarak aynısını kızlarına aktarırılar. Bu nedenle ataerkil düzene hizmet ederler. Tam da bu noktada feminist eleştiri, *annelerle kızların ya da anne/kız empatisinin metinsel anlarının yansıtılması üzerine odaklanır* (Humm, 2002: 26). Anne-kız ilişkileri metinlerde bulunarak irdelenir.

Kadın var ki melek gibi kız besler
Kadın var kızının adını pisler
Kadın var zikreder Allah'ı sesler
Kadın var vicdanı kuruya benzer Mustafa Ruhanî-20.yy (Özarslan, 2001: 179-181)

Ahlak, özel alana yani kadının alanına aittir. Ruether (1974: 23), toplumsal ahlak ve kişisel ahlak arasında bir ayrım olduğunu söyler. Ahlak özel alandadır. Kamusal insanın gerçek dünyası vardır. Kamusal alanda ahlaktan söz etmek gerçekçi değildir. Bu alan benmerkezci bir rekabet ortamından oluşur. Ahlak özelleştirilmiş ve duygusallaştırılmıştır. Ahlak, kadının alanı, özel alanın konusu haline getirilmiştir

Ataerkil sistemde erkekler kamusal alana, kadınlar ise özel alana aittir. Ahlak da özel alanın kapsamındadır ve bu nedenle kadın, namusun simgesidir. Âşıklar kadında ve kızlarda namusun kalmadığını sık sık belirterek böyle günlerin kötü günler olduğunu ifade etmişlerdir.

19. yy âşıklarından Sümmanî hanedeki bozukluğu "Eyâl evlât gelin kızda leke var" diyerek ifade etmiş. Gelin ve kızda leke olması, onun toplumsal ahlak kurallarına aykırı bir iş yaptığını belirtir. Burada erkeğin namusundan namussuzluğundan bahsetmez. Hanenin bozukluğunun sebebi olarak kadınların namussuzluk olarak kabul edilen davranışları olduğunu ifade eder.

Öyle bir derttir ki dermânı yoktur
Ne Eflâtun bilir Lokman'da yoktur
Hânemi sorarsan gâyet bozuktur
Eyâl evlât gelin kızda leke var Âşık Sümmânî-19.yy (Erkal, 2007: 261)

Neden gelin kızda leke var da erkelerde leke yok? Var mı yok mu? Varsa neden söylenmiyor? Yoksa neden yok? Lekeli olmakla kasıt belli ki cinsel ahlak anlayışına uygun olamayan bir durumdur. Erkeğin cinsel ahlakı ve namusu olmadığı için onun bozulması da söz konusu değil. Ama kadının cinsel ahlakı, namusu olduğu için bozulmasından da söz edilebilir.

Afşinli Derdiçok, kızların ve gelinlerin edepsiz olduğundan şikâyetçidir. Görüldüğü gibi yine erkeğin namusundan edepsizliğinden bahsedilmiyor. Namusun kadın üzerinden değerlendirilmesi 20. yüzyılda da âşık şiirinde devam ediyor.

Derdiçok kendi halında
Gözü yok dünya malında
Ağalar, kızda gelinde
Edep, erkân ar kalmadı Afşinli Derdiçok-20.yy (Demir, 1993: 32)

Âşık Selmanî de kızların hayâsının kalmadığından şikâyetçidir.

Her gün bozuluyor ayar düzenim
Hayâsı kalmadı kızın kızanın
Kalemin kırarlar gerçek yazanın
Arı yaman oldu bal yaman oldu Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 321)

Âşık Veysel de gelinin, kızın utanma ve edebinin kalmadığından şikâyetçidir.

Bin dokuz yüz altmış yedi yılında
Çirkin sözler gezer halkın dilinde
Ud[26] edep kalmadı kızda gelinde
Büyükler küçüğe gelir minnete Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 169)

Mevlüt İhsanî de utanma ve ar duygusunun kızlarda, gelinde kalmadığından şikâyet eder.

Sarılmış dünyaya alevli bahar
Büyük sevgi ne de gençte saygı var
Kız gelinde kalmamıştır hicap ar
Hakikat yolunda hareket nerde Mevlüt İhsanî-20.yy (Altun; Gürsu, 2010: 143)

Âşık Rıfat Kurtoğlu da kadında kızda ar hayâ kalmadığını iddia ediyor.

[26] Ud: Utanma, sıkılma

Kot pantolon modası, bi hayli duttu
Karıda kızanda, ar hâyâ bitti
Anam da yaşmağı, sıyırıp attı
Rağbete bineli peruk Deyzeoğlu Âşık Rıfat Kurtoğlu-20.yy (Yakar, 2008: 200)

Kadının, erkeğin namusu olarak değerlendirildiğini daha önce ifade etmiştik. Aşağıdaki şiirde Âşık Ali İzzet Özkan, kuşlarla sevdiğine haber göndererek *Sahip olsun namusuma arıma,* demektedir. Dikkat çeken nokta aşığın "namusuna" değil namusuma" demesidir. Çünkü kadının kendine ait bir namusu yoktur. Erkeğin namusudur kadın. Dolayısıyla kadın, erkeğin olan bedeni ve namusu o yokken lekeletmemeli ve korumalıdır.

Gidin kuşlar gidin söylen yârime
Sahip olsun namusuma arıma
Sarılın boynuna benim yerime
Hal hatırdan sonra öpüşün kuşlar Âşık Ali İzzet Özkan-20.yy (Başgöz, 1979: 154)

Kadınların ve kızların gitmemesi gereken yerler vardır. Kadınların mekânı bellidir. O mekân da evdir. Ev dışı mekânlara gitmeleri hoş karşılanmaz. Şiirlerde kızların, kadınların ev dışında dolaşmaları ile başlarına kötü şeyler geleceği düşünülür. Zamanla toplumsal yapı değişmiş, kadınlar ev dışı mekânlarda daha çok görünür olmuşlardır. Bu da âşıkların, kadınların bu durumunu eleştirdikleri şiirlerde artışa sebep olmuştur

Ceyhanlı Âşık Ferah'î *Zamanede Bazı İnsanlar* adlı şiirinde kadınlarda namus, ar kalmadığını söylüyor. Bunun sebebini de kadınların olur olmaz yerde gezmesine bağlıyor. Kadınlar evde kalıp namuslarını korumalıdırlar. Erkeklere ait olan sosyal mekânlarda dolaşan kadınları eleştirir. Kamusal alan erkeklere aittir.

Karılar kov yapar arada sır yok
Eğrinin yanında doğruya yer yok
Bazı kadınlarda namus yok ar yok
Olur olmaz yerde gezilir oldu Âşık Ferrahî-20.yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Kadınların çarşıda pazarda gezmeleri doğru değildir. Hele ki başlarına örtü almadan gezmeleri çok kötüdür. Kadın, kendine ait olan mekânda yani ev içinde olmalıdır. Kamusal mekânlar erkelere aittir.

Çoğu havaslanır gözelim deyu
Gördüm çarşu bazar gezer avratlar
Ezelinden böyle gezerim deyu
Almıyor başına ızar avratlar Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 426)

Âşık Mahzunî de kadınların sokak sokak gezmesini eleştirir, kızların mini etekleriyle düğün düğün gezmesini doğru bulmaz. Bu kızlar, namuslarını korumak için özel alanda kalmalıdır. Âşık, hem giyim tarzını hem de toplumsal mekânlarda görülmelerini eleştirmiştir. Namusunu korumak isteyen bir kız böyle davranmamalıdır. Geleneğin bozulması, kadının kıyafeti ve kamusal mekânda görünür olması ile bağdaştırılır. Ataerkil ahlak anlayışına göre kadın, namusunu evde oturarak korur çünkü başka erkelerden kendini gizlemelidir. O, başkasının namusudur. Geleneğin bozulması kadın yüzündendir.

Mini etekli kızımız
Sokak sokak düğün ister
Kalça göster göğüs göster
Mini etekli kızımız Âşık Mahzunî Şerif-20.yy (Zaman, 2000: 421)

Kadın, namuslu olmalıdır. Bu, tercih sebebidir. Ne kadar güzel olursa olsun namus güzellikten önce tercih edilir.

Gönül dost köyüne varma
Hâlin dildâra arz olsun
Her güzele meyil verme
Sevdiğin ehl-i ırz olsun Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 517)

Aşağıdaki şiirde dul bir kadının davranışları eleştirilmiştir. Dul bir kadının, ilişkisinin olması kabul edilemez. O, duldur ve hayatının sonuna kadar erkelerden kaçmalıdır. Onun hakkı yoktur yeni bir ilişkiye. Evli kadınlar bekâr ya da özellikle dul kadınlara göre daha özgürdür. Çünkü onların namuslarından sorumlu olan bir erkek yani kocaları vardır. Tüm sorumluluk ona aittir. Oysa dul ya da bekâr kadının namusunu korumak yakın aile çevresinden, komşularından başlayarak tüm toplumun sorumluluğu altındadır. Evli kadın sadece kocasına hesap vermek zorundayken bekâr kadın tüm topluma hesap vermek durumundadır. Anne, baba, komşu ile üzerindeki kontrol mekanizması ve baskısı evli kadınlardan daha fazladır.

Yüzüksüz parmaktan şivesiz dilden
Busesiz dudaktan kemersiz belden
Oynaşlı gelinden görüşlü duldan
Namuslu Çingene kızı şirindir Âşık Hicranî-20.yy (San, 1987: 76)

Kadınların toplum içerindeki ahlak kurallarına uymadığı durumlar her dönemde eleştiri konusu olmuştur. Dede Korkut Destanı'nda Bamsı Beyrek Boyu'nda, Beyrek, Kırk

Oynaşlı Boğazça Fatma'ya, meydanda oynarken şunları söyler ve hafifmeşrepliğini eleştirir:

"And içeyim bu kez ğaz kısrağa bindügüm yok
Binübeni kazavata varduğum yok
İvünüz ardı dereçük degül miyidi
İtünüz adı Barak degül miyidi
Senün adun kırk oynaşlı Boğazça Fatma degül miyidi
Dahı aybun açaram bellü bilgil
Senün ile menüm oyunum yok
Var yirüne oturgıl
Ere varan yirinden tura
Ben kopuz çalam
Kol saluban oynaya" (Ergin, 2011: 146-147)

20. yy âşıklarından Âşık Talibî Çoşkun: Kadınların bazılarının kaçıp giderek yuvasını dağıttığını, kızların erkekleri naz ve işve ile peşinden koşturarak ömürlerini çürüttüklerini, güzel kızların erkeklerin ömrünü azalttığını, sevdiği kız olan Emine'nin başkası ile evlenmesinin onu ne kadar üzdüğünü, kadınların çoğunun vefasız olduğunu, huylarının aldatmak olduğunu ama aralarında bazı helal süt emmişlerin de bulunduğunu anlattığı *Kadınlar* adlı destanının bir dörtlüğünde babaların kızlarından usandığını da söyler. Dikkat çekici olan, hapishanelerin doluluğunu ve mahkûmların çoğunun işledikleri cinayetin sebebinin kadın olduğunu söylediği son dörtlüğün yer aldığı bölümdür. Burada görülmektedir ki yine namus koruyucusu erkek ön plandadır.

Çok babalar usanıyor kızından
Üzülüp ölüyor her bir nazından
Hapishaneler mahkûm ile doldu
Cinayetin çoğu kadın yüzünden Âşık Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2011: 300-301)

Erkekler, erkeklik becerilerini sürekli sergiler ve ispatlamaya çalışır. Erkeklik, kaybedilme tehlikesi olan bir durumdur çünkü. Böyle bir kaygıyla erkeler, kadın cinselliğini sıkı denetim altına alırken kendi erkekliklerini ispatlama, koruma kaygısı yaşarlar. Kadın cinselliği tehlike yaratır çünkü kadının yanlış bir davranışı erkeğin namusuna şerefine bir saldırıdır. Bu durum da erkek tarafından kadına yönelik şiddetin ortaya çıkmasına neden olur. Çünkü erkek, kadına boyun eğdirmelidir ki erkekliğini kanıtlayabilsin (Kandiyoti, 2015: 81-82). Kadın; erkeğin namusudur, gerekirse bu uğurda cinayet işleyebilir çünkü namus yüzünden ellerini kana bulamak utanılacak bir şey değildir. Aksine, şerefini temizlediği için övünülecek bir durumdur.

Namusla ilgili şiirlere bakıldığında genel olarak görülmüştür ki: Ahlak anlayışı kadına bağlanmıştır. Namus deyince kadın ve kadının cinsel denetimi akla gelir. Bir kadın,

namusundan sadece kendisi sorumlu değildir. Onun namusu aynı zamanda babasının, ağabeyinin, kocasının hatta tüm ailenin namusudur. Bu nedenle sahibi olduğu erkek tarafından korunur çünkü kadın, bir erkeğin namusudur. Erkeksiz kadınlar korunmasız ve denetimsizdir bu nedenle başıboştur, hata yapma potansiyelleri yüksektir. Erkek, kadını korur. Bu koruma genellikle kadınları özel alana kapatarak, başka erkeklerle temasa geçmesini engelleyerek sağlanır. Ev dışında dolaşan kadın, başka erkeklerle karşılaşma riski taşır. Namusunu korumak için kamusal alanda gezememelidir. Kızlar da dışarıda açık gezip namuslarını lekeletmemelidirler. Evde oturup kısmetinin çıkmasını beklemelidir. Evlenene kadar namusunu korumalıdırlar. Kızların namusundan evin erkeklerinin olduğu kadar anne de sorumludur. Denetimi sağlamalıdır. Namusunu kirleten kadının cezası evin erkekleri tarafından verilir çünkü aile şerefini lekelemiştir. Kadının bedeni ve namusu üzerinde aile şerefi gibi bir yük vardır. Bu nedenle namus cinayetleri işlenir. Namus cinayetlerinde öldürülen taraf kadınlardır. Her iki cinsin de iştirak ettiği suç kabul edilen bir eylemde tek taraflı ceza uygulanır ki bu, cinsiyetçi ayrımın insanın en doğal hakkı olan yaşama hakkını elinden aldığı bir uygulama olarak şiirlerde de karşımıza çıkar. Âşık şiiri, içinde bulunulan dönemin toplumsal değerlerini yansıtır. Âşık tarzı şiir geleneği elbette tarihi dönemlere ve gerçeklere gönderme yapar. Halkın duygu-düşünce dünyasından çıkmış, en yalın şekilde onların dili olmuştur. Bu itibarla toplumun kabuller dünyasını âşık şiirinde görmekteyiz.

2.2.1. Bekâret

TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 239, 295) Bakire*: Cinsel ilişkide bulunmamış (dişi), kız oğlan, kız oğlan kız, erden*, anlamlarına gelir. Bakir ise *1. Cinsel ilişkide bulunmamış (erkek) 2. El değmemiş, kullanılmamış"* şeklinde tanımlanır. Bekâret: *1. Kızlık, 2. Saflık, temizlik, masumluk,* olarak açıklanır. Ataerkil toplumlarda namus ve bekâret oldukça önemlidir.

Ataerkil sistem, namus ve ahlak anlayışının merkezine kadını yerleştirir. Kadın bedeni üzerinden namus ve ahlak belirlenir (Bebel, 1980: 77). Ataerkil toplumda kadının namusu, onun bedenidir. Bir kadının namuslu olup olmaması evlenmeden önce cinsel ilişkiye girip girmemesi ile yakından ilgilidir. Evlendiğinde bakire olup olmaması onun namusunun göstergesi kabul edilir. Kadın için bekâret, evlilik öncesi cinsel ilişkide bulunup kızlığını kaybetmesine dayanır.

Kadının bekâreti çok önemlidir. Bekâret, erkek için kendi soyundan olan çocukların garantisidir. Böylece kendi soyu devam edecek, miras kendi çocuklarına kalacaktır (Bebel, 1980: 39). Bu namus algısının ataerkil toplumlarda erkekler tarafından oluşturulduğu açıktır. Erkeklerin kadınlara yükledikleri namuslu olma öğretileri, kadına karşı oluşturulan namus çerçevesini oluşturur. Kadının bekâreti ve el değmemişliği onun namusunun ölçüsünü oluşturur.

Kadının cinselliği sıkı denetim altına alınır. Deniz Kandiyoti (2015: 148-161) cinselliği simgesel bir savaş alanı olarak tanımlar. Kadının cinselliğinin toplumda tehlike odağı olarak düşünüldüğünü bu nedenle de denetlenmesi, meşru zemine oturtulması gerektiğine inanıldığını ifade eder. Gerek Batı toplumlarında gerek Türk toplumunda kadının "baştan çıkarıcı ve fesat" olarak görüldüğünü söyler. Cinsellik ve kadın bedeni; tehlike yaratacak, kargaşa oluşturacak bir unsurdur. Bu unsur denetim altına alınmalıdır.

L. Irigary'e göre (2000: 222-223) "*Annelik, bekâret, fahişelik, kadına dayatılan toplumsal değerlerdir.*" Ataerkil toplum, bekâret kavramını bir değer olarak pek çok yolla zihinlere yerleştirmiştir. "Bakire Meryem" Hıristiyanlık içerisinde önemli bir semboldür. Bu sembol ile kadının bekâreti kutsallaştırılmıştır. Bekâret en önemli erdemler arasına girmiştir. Kadının bekâreti bu yolla kutsal hale getirilmiştir. Bakire Meryem tüm kadınlara, iffetleri konusunda model olarak sunulmuştur (Berktay, 2010: 99-102). İlgi çekici başka bir örnek de Orleans Bakiresi yani Jane d'Arc'tır. Jeanne d'Arc (1412-431), on dokuz yaşındayken cadı olduğu gerekçesiyle yakılarak öldürülür. Onun yaşadığı dönemde, ülkesinin kralı tacını İngilizlere kaptırır. Jane d'Arc yaptığı kahramanlıklar ile onu tekrar tacına kavuşturur. On dokuz yaşındaki bu genç kız, tutuklanıp ölüme gönderilirken Kral onu kurtarmak için hiçbir şey yapmaz. Fransızlar, ülkenin bir gün zor duruma düşeceğini ve bu durumdan, bir genç kız yardımıyla kurtulacaklarına inanırlardı. Jane d'Arc bu kehaneti gerçekleştirmesine rağmen ölümden kurtulamaz. Tutuklandığında cadı olmak, şeytanla işbirliği yapmak, akıl hastalığına sahip olmak gibi pek çok gerekçe ile yargılanır ve yakılarak öldürülür. Halk, onu hiç unutmaz ve Orleans Bakiresi olarak hatırlar. Burada ilginç olan nokta onun Orleans Bakiresi olarak anılmasıdır. Orleans onun doğduğu kenttir. Bakire olması ise yaptığı kahramanlıkla ilgili değildir (Akın, 2001: 198). Bunun gibi, çeşitli yollarla, bir değer haline getirilen bekâret kavramı toplum tarafından denetlenir. Bir kadının uygun cinsel davranış göstermesini sağlamakla kendisini sorumlu gören pek çok kişi vardır. Bunlar baba, anne, erkek kardeş, akrabalar, komşu, polis ve benzerleridir. Bu

kişiler kızları denetler ve bu denetleme işini o kadar açıktan açığa yaparlar ki kızlar cinselliklerinin kontrolünün kendilerinde olmadıkları fikrini içselleştirir (Kandiyoti, 2015: 80). Babanın, ağabeyin ve toplumun, kızların bekâretini sorgulamaları kadınlar tarafından kabullenilir.

Kızların bekâreti, yakın takip altındadır. Ancak erkeklerin bekâretine aynı takip yapılmaz. Bu noktada çifte standart göze çarpar. Kızlara yöneltilen takip ve denetim erkeklere yapılmaz. Erkek bedeni denetlenmez. Kızların bedeni çok küçük yaşlardan itibaren denetlenir (Şahin, 2009: 288). "*Genç kızların bekâreti, aileler, okul müdürleri, mahallenin erkekleri, polis ve yasalar tarafından sıkı sıkıya denetim altında tutulurken erkekler için bekâret eksiklik veya utanç verici bir durumu ifade eder."* (Altınay, 2007: 324). Erkeklerin ilk cinsel deneyimlerini yaşamaları bazen ailenin diğer erkekleri tarafından organize edilir ki bunun ezikliğini ileride yaşamasın. Cinsellik konusundaki çifte standart dikkat çekicidir. Cinsellik, evli ya da bekâr olsun her koşulda erkeğin hakkı olarak görülürken kızların cinselliği, evlilik ile sınırlandırılır. Frieadan ve Greer, kadının cinsel yaşamının evlilik ile sınırlandırmak istediğini düşünürler (Humm, 2002: 63). Evlilik sınırları dışında cinsellik yaşayan kızlar lekelendiğine inanır. Çünkü bu konuda katı bir şekilde yetiştirilmişlerdir ve karşı cinsle bir yakınlaşma yaşadıklarında, günah korkusu ve suçluluk duygusu hissederler. Bu durumun, başkaları tarafından öğrenilmesi ise bir genç kız için tam bir yıkımdır. Oysa kızlık zarlarını yitirmiş bu gençler hâlâ birer genç kızdır (Donovan, 2014: 365-377). Erkek bekâretinin anlaşılması için somut bir gösterge yoktur. Bazı durumlarda biyolojik olarak kadının vücudunda kızlık zarı bulunmaz. Bu durumda evlendiği gece bakire olmadığı kabul edilen pek çok genç kızın felakete sürüklendiği bilinen bir gerçektir.

"Erkeklerin bekâreti ya da bekâr olup olmadığıyla ilgilenmeyen ataerkil toplum kızlarda en başta bekâret arar." (Beauvoir, 2010: 33). Bekâretin sembolü olan kızlık zarının sahibi kız değil tüm toplumdur. Ataerkil toplum yapısı ve dinî kurallar kızlık zarı ile ilgili pek çok kuralı karşımıza çıkarır. İslamiyet'te cinsellikle ilgili konular ayrıntılı olarak ele alınmış ve düzenlenmiştir. Bunun sebebi cinselliğin kargaşaya sebep olabilecek bir tehlike unsuru olarak görülmesidir. Bu nedenle de cinsellik yönlendirilmeye, evcilleştirilip meşrulaştırılmaya çalışılır (Kandiyoti, 2015: 148). Ancak bakirelik tercihinin gerek Ortadoğu'da gerekse dünyanın pek çok yerinde İslamiyet'ten çok daha önce var

olduğu da bilinen bir gerçektir (Keddie; Beck, 1978: 47). Neredeyse tarihin her döneminde bu durum önem arz etmiştir.

Bekâret, Türk toplumunda her zaman önemli kabul edilmiştir. Bu durumu anlatan çeşitli sözcükler kullanılmıştır. Divan-ı Lugat-it Türk'te "kis" sözcüğünün "karı" anlamında olduğu, "kız" sözcüğünün ise "pahalı bir nesne ve kız çocuk" anlamlarına geldiği yer alır (Tülücü, 1982: 137-141). "Kiz, kız, kis" sözcüğü "sandık, gizli olan şey, misk kutusu" anlamlarında kullanılır. Bekâreti vurgulamaktadır ki bu dönemde de bekâretin ne kadar önemli olduğunu bizlere gösterir (Türköne, 1995: 201-202). Bekâret her dönemde önemli ve değerli olmuştur. Bu durumun âşık şiirine de yansıdığını görmekteyiz.

Aşağıdaki şiirde kız ve gelin çekişmesini görmekteyiz. Kız ve gelin atışması âşık şiirinde sıkça rastlanan konulardandır. Bu atışmanın konusu kızın bâkire olduğu için değerli sayıldığını söylemesi ve gelinin ise buna karşı ifadelerle kendini değerli göstermeye çalışmasıdır.

Bir kız ile bir gelinin bahsi var
İkisinin cüdâ düşmüş arası
Kadir Mevlâ'm hûb yaratmış anları
Hilâl hilâl kaşlarının arası

Aşağıdaki dörtlükte kız el değmemiş bir arı olduğunu, peteklerinin bal dolu bulunduğunu ancak bu peteklerin mühürlü olduğunu söyleyerek bekâretine gönderme yapmaktadır.

Kız da der ki al çiçeğin moruyum
Yiğitlerin bedestende nûruyum
El değmedik bir tanecik arıyım
Peteklerim mühürlüdür bal ile

Ancak gelinin buna cevabı ise el değmemiş arıda bal olmayacağıdır. Kızın yalan söylediğini ifade ediyor.

Gelin der ki yaylaları yaylarsın
Çıkar yükseklere seyrân eylersin
Kuzum kız sen niçin yalan söylersin
El değmemiş arıda bal olur mu

Kız, elmanın iyisini saklayıp çürüğünü çarığını yani kötüsünü attıklarını söyleyerek kendini iyi elma olarak evde tuttuklarını gelinin ise kötü elma gibi yabana atıldığını

söyleyerek onun kötü, değersiz bir şey olduğuna gönderme yapmaktadır. Ayrıca kız ve gelinin, bir tutulmadığını söyleyerek yine bekâretine ve saflığına gönderme yapar. Çünkü makbul olan, tercih edilen bakire ve el değmemiş olan kızdır. Erkeğin, gelini değil elbette kızı tercih edeceğini söyler.

Almanın iyisin yükte tutarlar
Çürük çarığın yabana atarlar
Kız ile gelini bir mi tutarlar
Yorma gelin yorma oğlan benimdir

Gelin de çürük elma olmadığını bilakis olgun olduğunu söyler. Pazarda olgun meyvenin ham meyveden daha değerli kabul edildiğini hatırlatarak kendisinin daha değerli olduğunu söyler ve kızın tecrübesizliğine gönderme yapar. Bu tecrübenin cinsellikle ilgili olduğu var sayılabilir.

Gelin der ki kalk gidelim pazara
Uğradalım usul boyu nazara
Beş on türlü meyva gelir pazara
Yetkini m'alırlar yoksa hamı mı

Ancak kız, kendi bir gecesinin bin geceye değer olduğunu söyler. Bekârete bu kadar önem veren ataerkil erkek egemen toplumda, kızın bu gecesinin, bin geceye değer olduğu açıktır.

Kız da der ki sarı yıldız doğma mı
Doğup doğup orta yere gelme mi
Bir gecem de bin geceyi değme mi
Yorma gelin yorma oğlan benimdir

Ancak gelin, kızın o gecesi geçtikten sonra ikinci geceden itibaren onun da gelin ile aynı olacağını söylüyor. Yani artık bekâretini yitirecek, kıymeti düşecektir.

Gelin der ki allı pullu başım var
Ak alun altunda hilâl kaşım var
Hey kız senin bir gecelik işin var
İkincisi sen de bana dönersin

Ancak Karacoğlan her zamanki gibi kız ve gelin ayırmadan hepsini sevdiğini ifade eder. İkisini de sever ikisi de değerlidir onun için.

Karac'Oğlan ben bu düşü yoramam
Amel defterimi tutup düremem
Gelin iyi kıza kötü diyemem
İkiniz de benimsiniz sevdiğim Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 423-424)

Yukarıdaki şiirde kız, bekâretinin ne kadar değerli olduğunu; bal ile dolu peteklerinin mühürlü olması, elmanın iyisinin kendisi olması ve kendi bir gecesinin gelinin bin gecesine değer olduğunu sembollerle anlatmıştır. Çünkü toplumsal öğretiler ona bekâretinin bir değer olduğunu öğretmiştir. Erkeklerin evlenecekleri kızda aradıkları şeylerin başında bekâret olduğunu bilen kız bununla gurur duyuyor görünmektedir. Bu da ataerkil toplumun bekârete verdiği değerin kadınlar tarafından içselleştirildiğini gösterir. Elbette bunların bir erkek âşık tarafından anlatılması erkeklerin ve toplumun bekârete verdikleri değerin bir göstergesidir. Bu erkek egemen değerler, şiirlerle toplumun değerleri olarak sonraki nesillere aktarılmaktadır.

Karacaoğlan yukarıdaki şiirinde "kız da gelin de kötü diyemem ikisini de severim" demiş ancak aşağıdaki şiire baktığımızda asıl tercihinin kız olduğunu anlıyoruz. Çünkü âşık, Allah'tan bir gelin isterken şansı yaver gider ve karşısına bir kız çıkar. O, evli bir kadına bile razıyken kader onun karşısına bir kız çıkarır. Âşığın gönlü aslında hep kızdan yanadır. Her ne kadar "fark etmez" dese de toplumsal öğretiler dizelerde gün yüzüne çıkmaktır.

Ayağına geymiş altundan nalın
Gel dudu dillim gel karşıma salın
Mevlâ'dan istedim bir taze gelin
İkbal geri döndü kız ırast geldi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 435)

Türk toplumunda kızın bakire olmasına önem verilir. Sümmanî bunu "kız al" "Yıldızı sararmış duldan uzak ol" diyerek ifade etmiştir.

Sümmânî sen kendin doğru ize düş
Âşık isen bir alışkın saza düş
Evlenmek istersen bekâr kıza düş
Yıldızı sararmış duldan uzak ol Sümmanî-19. yy (Erkal, 2007: 212)

Dadaloğlu, kızların gelinden daha kıymetli olduğunu vurgular. Çünkü kızlar bakiredir, değerlidir. Gelinler bu değeri yitirmişlerdir. Gelin ve kızın karşılaştırılması evli kadınlara da ilgi duyulduğunu gösterir. Ama tercihen kızlar daha kıymetlidir.

Bizim yaylamız meşeli
Dibinde güller döşeli
Eli top top menekşeli
Kızlar gelir yaylamıza

Bizim yaylamız otl'olur
Sütü kaymağı tat'lolur
Kız gelinden kıymatl'olur
Kızlar gelir yaylamıza Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 71)

Âşık Figanî aşağıdaki dizelerde; bu dünya kız oğlan kız, yaşlı ve huysuz bir kadındır ki o kadın pek çok Anka kuşunun gelip geçmesine rağmen bekâretini yitirmedi, der. Âşık, dünyayı bakire bir kıza ancak huysuz, çirkin ve yaşlı bir bakire kıza benzetmiştir. Şiirin tamamında bu dünyanın kötülüklerinden ve bu dünyaya karşı duyulan arzudan bahseder. Bu benzetmede de çirkin ve huysuz bir kadın dünyanın kötülüklerini, bakire olması ise cazip taraflarını kast etmektedir. Kadının bekâretti, güzelliği ve huyu üzerinden iyilik ve kötülükler simgeleştirilerek anlatılmıştır. Kadına yönelik nitelemenin bir göstergesi olması bakımından önemlidir.

Bu dünya bir kız oğlan kız acuze resm-i nisadır[27]
İzale etmedi bikrin gelip geçti nice anka Âşık Figanî-19. yy (İvgin, 1994: 55)

Ataerkil toplum kızların, evlenecekleri erkeklere el değmemiş olarak teslim edilmesi gerektiğini düşünür. Erkek ise kendisine eş olarak seçtiği kadının başkasının çocuğunu taşımadığından, ona başka bir el değmediğinden emin olmak ister. Dolayısıyla el değmemişlik ahlaksal bir değer kazanır ve bu, bugün bile pek çok toplumda geçerlidir (Beauvoir, 2010: 32-33). Kızlara çok küçük yaşlarından itibaren kızlıklarını korumaları öğütlenir. Aynı tembih erkekler için yapılmaz çünkü erkeğin el değmemiş olması önemli değildir. Bir kız, erkekte el değmemişlik aramaz. Böyle bir toplumsal kural ona öğretilmemiştir. Feministler "bedenimiz bizimdir" der. Kadının bedeni ona ait olmalıdır ve bu bedenle ilgili kararlar kendisini bağlamalıdır. Eşitlik isteyen feministler erkeğe serbest olan şeyleri kendilerine serbest, kendilerine yasak olanların onlara da yasak olmasını ister. Bu doğrultuda düşünüldüğünde kadına evlenmeden önce cinsellik yasaklanıyor ve sorgulanıyorsa erkeklere de yasak olmalı ve onların bedenleri de denetlenmelidir.

Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde aradığı sevgiliyi tarif ederken şunları söyler: Hiç kimsenin sermediği bir sofra, kimsenin konmadığı bir yayla, el değmemiş bir sevgili…

[27] **Bikir:** Ar, kılzık (TDK Türkçe Sözlük 2011: 334)
Acuze: Huysuz, yaşlı kadın (TDK Türkçe Sözlük 2011: 13)
Anka: Masallarda geçen ve gerçekte var olmayan büyük kuş (TDK Türkçe Sözlük 2011: 127)
İzale: Yok etme, giderme(TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1239)

Bir sofra isterim kimse sermedik
Bir yayla isterim kimse konmadık
Bir güzel isterim yâd el değmedik
Ellenmiş de bellenmişi n'eyleyim

Yine atın da dinç olanını ister, kovulmuş yorulmuşunu istemez. Tıpkı kız gibi el değmemiş, yorulmamış dinç olmalı.

Severim güzeli nice olursa
Boyu uzun beli ince olursa
Severim atını dinççe olursa
Kovulmuşu yorulmuşu n'eyleyim

Pınarın kaynak yerini arayan âşık "her şeyin el değmemişini ararım, elbette kızın da" demek istemektedir.

Karac'Oğlan der ki kavl ü kararım
Nedir yüce dağlar size zararım
Ararsam pınarın gözün ararım
Bulanmış da durulmuşu n'eyleyim[28] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 500)

Gevherî de istediği sevgiliyi Karacaoğlan gibi tarif etmiştir. Öyle bir güzel olsun ki daha önce hiç böyle bir güzel dünyaya gelmemiş ve kimse ona sahip olmamış olsun.

Bir dilber isterim Bârî Hudâ'dan
Hiç misli cihâna gelmedik olsa
Olmasa âlemde bây ü gedâda
Hiç bir kimse mâlik olmadık olsa

Yine istediği güzeli bir inciye benzetmiş. Ancak bu inciyi bir hakkâk[29] delmemiş olsun.

Neylerim dünyâda narı turuncu
Gönül eğlencesi dilberin genci
İstediğim dürr-i yektâ bir inci
Anı da bir hakkâk delmedik olsa

[28] Karacaoğlan'ın bu konu ile ilgili benzer bir başka şiiri de şöyledir: **1. Dörtlük:** Kadir Mevla'm senden bir yâr isterim / Minnet ile gelen yâri n'eyleyim / Bir sofra isterim eller değmedik / Eller yemiş doyulmuşu n'eyleyim **2. Dörtlük:** Bir yayla isterim eli göçülmedik / Lâlesi sümbülü gülü geçmedik / Bir güzel isterim eller değmedik / Koldan kola sarılmışı n'eyleyim **3. Dörtlük:** Bir güzel isterim nice olursa / Gözler ala beli ince olursa / Binerim ata da dinççe olursa / Eller binip yorulmuşu n'eyleyim **4. Dörtlük:** Amanın da Karac'Oğlan amanın / Kirpikler ok olmuş kaşı kemanın / Evvel kız başlıydın duldur zamanın / Olursa kız olsun dulu n'eyleyim (Sakaoğlu, 2012: 501).

[29] **Hakkak:** Oymacı (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1029)

Aşağıda da kız, bir turnaya benzetiliyor. Ancak bu turnayı yakalamak için avcı hiç şahin salmamış olsun. Yani bu kızın başkalarınca görülmesini, peşine bile düşülmüş olmasını istemez.

Bir dost ararım ki açsam râzımı
Meclis-i irfanda çalsam sazımı
Bir turna gözlüye saçsam bazımı
Hiç avcu şâhini salmadık olsa

Gonca gül, kızın açılmamış olmasına, saflığına, bekâretine göndermedir. Bu goncayı değil koparmak ona el bile değmemiş olmasını ister.

Pek mâilim hûb cemâle bakmağa
Prevâne-veş derdli sînem yakmağa
Gonce gül isterim alup kokmağa
Hoyrat eli değüp solmadık olsa[30] Gevherî-17.yy (Elçin, 1998: 31)

20. yüzyıl âşıklarından Hicranî gönlünden şikâyetçi görünür. Sebebi ise asla güneş görmemiş meyve, anadan doğmamış yâr istemesidir. Nasıl ki güneş görmeden meyve olgunlaşmaz, böyle bir meyvenin olması mümkün değilse, anadan doğmamış saflıkta bir yâr da öyle imkânsızıdır. Bunu isteyen gönlünden şikâyetçidir.

Bende şaştım şu gönülün fendine
Asla gün görmemiş bar ister gönül
Âlemi bağlamış zülfün teline
Anadan doğmamış yâr ister gönül

Gönlünün, güzellere rağbetinden şikâyetçi olup bu hararetini dünyaya hiç yağmamış kar ile söndürmek ister. Dünyaya hiç yağmamış kar, saf ve iffetli kız olsa gerek.

Dedim gönül nedir sendeki gayret
Daim eylemektir güzelle ülfet
Dedi kolay kolay geçmez hararet
Bu arza yağmamış kar ister gönül

Gönlü, inci ister ama hiç el değmemiş keşfedilmemiş olmalıdır.

Daim havadadır alçağa inmez
İkrar vermiş yâra, sözünden dönmez
Al yeşil cevheri döktüm beğenmez
Açılmamış taydan dür ister gönül[31] Âşık Hicranî-20. yy (Çıblak, 2009: 91)

[30] **5.Dörtlük:** Gevherî der gönül mâildir gence / Bir tıfl-i nevreste miyânı ince / Dahi koculmadık lebleri gonce / Cevr ü sitem nedir bilmedik olsa (Elçin, 1998: 31).
[31] **4. Dörtlük:** Hicrânı'yam derdim çekemez oldum / Gönül senin çarhın bükemez oldum / Doldurdun kanımı dökemez oldum / El değmemiş bağdan nar ister gönül (Çıblak, 2009: 91).

Âşık, aşağıdaki şiirde kendi gönlüne, başkalarının sarılmışından uzak durmasını öğütlüyor. Bülbül ile âşığı, gül ile kadını yani sevgiliyi ifade eden âşık; bülbül isen başka bülbüllerin konduğu güllerden uzak olunmasını öğütlüyor. Eğer bir sevgili istiyorsan hiç gülü koparılmamışı yani bakir olanı alıp kendin kopar, elden ele gezmiş olanı isteme, diyor.

Eğer gönül öğüdümü tutarsan
Vaz gel elin sarılmışın neyneyim
Bülbül olup gül dalında ötersen
Yâd bülbüller girilmişin neyneyim

Cahil oldun hiç bilmedin halını
Her olur olmaza sundun elini
Gir bahçeye daldan kopar gülünü
Elden ele verilmişin neyneyim

Kadınlardan genç olanını tercih etmesini; başkalarının olmuş, başkalarıyla olmuş, yorulmuş olanı tercih etmemesini istiyor gönlünün. Şahan ile âşığı kast ediyor. Âşık (erkek) avcı, kadın ise avdır. Başka avcıların, peşinden koşup yorduğunu tercih etmemesini söylüyor.

Has bahçe içinde çok olur konca
Aldanırsan gönül gel aldan gence
Alırsa şahanım koveririm dince
Elin kovup yorulmuşun neyneyim

Sonunda da kendisine bir yâr bulamadığını belirtir. Her güzelin namus ve arı bilmediğini dile getiriyor. Taşa vurulmuş da kırılmışı yani bekâretini kaybetmiş olanı tercih etmediğini söylüyor.

Derdiçoğ'um bulamadı yâr'ını
Ben neyleyim şu dünyanın varını
Her güzel bilmiyor namus arını
Taşa düşüp kırılmışsın neyneyim Afşinli Derdiçok-20.yy (Demir, 1993: 281)

16. yüzyıl âşıklarından Karacaoğlan'ın istediği güzel tarifi ile 20. yüzyıl aşılarından Afşinli Derdiçok'un tarifi birbirine oldukça benzemektedir. Her ikisinin de istediği el değmemiş bir güzeldir. Görülmektedir ki aradan geçen dört yüz yılda el değmemişlik kızlarda aranan başlıca özelliklerden olmaya devam etmiştir.

Pir Sultan, özlediği için görmeye gittiği kızın eski hâlinin kalmadığına şahit olur. Önceden göz kırpışıyla bile sohbet eden kızın şimdi dilsiz gibi olduğunu ifade eder. Böyle

olduğunu bilsem yanına gelmezdim, der. Çünkü kızın bahçesi bozulmuş, gülleri derilmiştir. Âşık için bir şey kalmamıştır. Pek çok âşığının susuzluğunu kandıran kızın âşık için bir tas acı suyu bile kalmamıştır. Rakipler ondan önce gelip sevgilisinin odasına girmişler. "Bana oturacak yerin kalmamış" diyerek aslında kızın kendinsen önce çok kişiyle görüştüğünü artık kendisine onun yanında yer olmadığını ifade ediyor. Bunu kendisi de istemez. Onun gibi bir vefasızın yanında durmaktan, ona âşık olmaktansa gidip bir "Pir"e hizmet etmenin daha iyi olacağını düşünür.

Gönül arzuladı yüzün görmeyi
Geldim ki evvelki halin kalmamış
Muhabbet ederdin evvel işmarla
Şimdi de ağzında dilin kalmamış

Böyle olduğunu bilsem gelmezdim
Selam verip selamını almazdım
Bağçen mamur değil ben de girmezdim
Bana bir destecik gülün kalmamış[32] Pir Sultan Abdal-16.yy (Boratav; Gölpınarlı, 2017: 343)

Aşağıdaki dörtlükte Karacaoğlan, sevdiğinin kendisini aldattığını söylüyor. Yâd ellerle konuşması şairi üzmüş. Oysaki o, sevgilisinin saf bir şekilde kendisine ait olduğunu sanıyormuş.

Al yanaktan akan ballar sanırdım
Top kara zülfünü teller sanırdım
Daha evvel değmez eller sanırdım
Burcu burcu kokar idin bir zaman
…
Karac'Oğlan der ki mestin var imiş
Beni öldürmeğe kastın var imiş
Daha benden başka dostun var imiş
Yâd ellerle konuşmuşsun bir zaman Karacaoğlan -16. yy (Sakaoğlu, 2012: 516)

Âşık Sümmanî, pek çok güzel gördüğünü ama el değmemiş olanını görmediğini söylüyor. Bu da bize toplumda kadın cinselliğinin sıkı denetim altında olmasına rağmen yine de bazı şeylerin yaşanmasına engel olunamadığını gösterir.

[32] **3. Dörtlük:** Göçtü şu ellerin kervanı göçtü / Yüzünde benlerin fikrime düştü / Nice âşıkların bâdesin içti / Bana bir tas acı suyun kalmamış **4. Dörtlük:** Dayanmalı Hak'tan gelen cefaya / Sen ölmeden ben de yetem vadeye / Kâfir rakip gelmiş odaya / Bana oturacak yerin kalmamış **5. Dörtlük:** Abdal Pir Sultan'ım gelmiş giderim / Senin gibi bî-vefayı n'iderim / Varıp da bir pire hizmet ederim / Dökülmüş yaprağın dalın kalmamış (Boratav; Gölpınarlı, 2017: 343).

Güzel olan neyler türlü bohçayı
O yâr için sarfeyledim akçeyi
Binler ile gezdim bâğı bahçeyi
Yâd eller değmemiş yâr bulamadım Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 219)

Âşık Sümmanî'den bir yüz yıl sonra gelen Afşinli Derdiçok'un da aynı şeyden şikâyet ettiğini görmekteyiz. Âşık, derdinin bozulmadık bir bağ bulamaması olduğunu söylerken el değmemiş birini bulamamış olmaktan dert yanmaktadır.

Günah m'olur mor perçemin tararsan
Ağ alnına al kırmızı sararsan
Eğer benim nazlım benim derdim sorarsan
Bulamadım bozulmadık bağ gelin Afşinli Derdiçok-20.yy (Demir, 1993: 326)

Erzurumlu Emrah kıza, onunla ilgili şüphelerini dile getiriyor. Başkalarınca kucaklanmadığını kim bilir, yüzünün parlaklığının bozulmadığını nereden bileyim diyor. Yine bir başkası tarafından görülmüş ve başkasının yâri olma ihtimalinden rahatsızlığını dile getiriliyor.

Kim bilir ağyare koculmadığın
Cemalin revnakı bozulmadığın
Bileydim hiç senin yâr olmadığın
Aşkınla sararıp solmaz idim ben Erzurumlu Emrah-19.yy (Alptekin, 2004: 143)

Âşık şiirinde, âşıktan önce bir başkasının yâri olmuş kadın makbul değildir. Bazen de daha önce bu kadının yâri olmuş, ona sahip olmuş kişiye gıpta ile bakılır. Çünkü en güzel zamanında ve saf iken onun olmuştur. Gevherî aşağıdaki şiirinde sevdiğinin meyvesinin derilmiş olduğundan söz ediyor. Âşık şiirinde gülü derilmiş, meyvesi derilmiş, bağı bozulmuş gibi benzetmeler kadının bekâretinin bozulmuş olduğuna göndermedir. Âşık, bu şiirinde de bir başkasının, sevdiğinin meyvesini derdiğini ifade eder. Hatta bu sefayı bir başkasının sürdüğünü söyleyerek imrendiğini de açıkça beyan eder. Bir kadının ilki olmak erkek için övünülecek bir durumdur. Kendisine sonunun kaldığını ama yine de hoşça olduğunu da söylemeden geçemez.

Ey Gevherî kimdir vaslına eren
Öğünsün âlemde zevkini süren
Dermiş bizden evvel meyvesin deren
Sonu kalmış amma gene bir hoşça Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 28)

Gülünün derilip çağının geçmesi, âşık şiirinde sıkça rastlanan bir benzetmedir. Yani genç kızın o en makbul çağı geçmiştir.

Şan alsın da dostun bahçası bağı
Derilmiştir gülü geçmiştir çağı
Yusuf almasına dönmüş yanağı
Onu öpmek değil dişlemek gerek Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 466)

17. yüzyıl âşıklarından Ercişli Emrah, sevdiğinin daha önce başkasının olduğunu onun ağzından ”Dedi goncayı yoldurdum” dizeleriyle ifade etmiştir. Sonraki dörtlüğün son iki mısrasında ise yine sevgilisine “Merak etmez misin?” diye sorduğunda kız, ona “menzili kaldırdığını” söyler. Âşık burada kızın daha önce birinin olmuş olduğunu bu nedenle de varılacak menzili ortadan kaldırdığını dolayısıyla merak edilecek bir şey kalmadığını ifade ediyor.

Dedim dilber kaçma mennen
Dedi amanı aldırdın
Dedim gülün dal dal olup
Dedi goncayı yoldurdum

Dedim dilber sıla ırak
Dedi kervana yok durak
Dedim etmez misen merek
Dedi menzili kaldırdın Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 152)

17. yüzyıl âşıklarından Âşık Ömer, yâd ellerin sevdiğinin gonca gülünü derdiğini ama ona gelince sevdiğinin yalan söyleyip bu durumu inkâr ettiğini söylüyor.

Gördüm bir yâd dermiş gonca gülünü
Ben koçulmam derdin bize gelince Âşık Ömer-17. yy (Ergun, 1936: 32)

Âşık Şem’i, maşuğuna beni kendinden uzak tuttun ama bak ne oldu, gün gelip bağının bozulacağını söylemiştim, diyor.

Meyve-i hüsnün diriğ ittin bu Şem’i hastadan
Bir gün olur bozulur bağın dimez miydim sana Âşık Şemî-19. yy (Halıcı, 1982: 4)

Psikanaliz ve edebiyat eleştirisi benzer şekilde çalışır. Edebiyat eleştirisi edebî eserlerdeki benzetmeleri ve metaforları hatta yoklukları irdeleyerek alt metinleri ortaya çıkarmaya çalışırken psikanaliz de rüyaları, konuşma tarzını irdeleyerek kişinin “metnini” irdeler. Psikanaliz, kişinin alt benliğini konuşmalarından, rüyalarından, dil sürçmelerinden yola çıkarak ortaya çıkarmaya çalışır. Psikanalitik edebiyat eleştirisi ise edebî metinlerin alt metinlerinde ataerkilliğin ipuçlarını ve gizli olan anlamları ele alır. Kadının cinselliğinin bastırılmış olduğunu düşünen feministler, bunun izlerini edebî metinlerde ararlar (Humm 2002: 170). Psikanalitik kuramın kurucusu Freud‘a göre (1981: 15) *“maden ocakları,*

mağaralar, sürahiler, kutular, şişeler, kavanozlar, çukurlar, mücevherler, bahçeler… kadın genitali sembollerindendir." Freud'un bu görüşüne göre derin ve içine su, eşya vs konan nesneler ile mücevher ve bahçe ile kavramlar kadın genitalinin sembolüdür. Âşık şiirine baktığımızda da bekâret ve el değmemişlikle ilgili semboller görürüz. Şiirlerde; bal ile dolu peteklerin mühürlü olması, kimsenin sermediği bir sofra, kimsenin konmadığı bir yayla, dinç bir at, pınarın gözü, henüz kimsenin dokunmadığı bir sofra, çiçekleri geçmemiş ve hiç göçülmedik bir yayla, hakkâk delmedik bir inci, avcı kovalamamış bir turna, hoyrat eli değmemiş gül ve gonca, el değmemiş bağdaki nar, dalında bülbül ötmemiş gül, taşa düşüp kırılmamış nesne, bozulmadık bağ ve bahçe, derilmemiş gül ve meyve gibi semboller kızların bekâretine, el değmemişliğine saflığına göndermedir. "*Fransız feminizmi söz dağarcığının kadın bedeni ile ilgili benzetmelerine karşı durur."* (Humm, 2002: 143). Bu sembollerin hepsi el değmemişliğin simgeleridir. Erkek egemen bir şiir geleneği olan âşık tarzı şiirde görülen bu semboller, Türk toplumunda erkeklerin bekâret ile ilgili bilinçaltını bizlere göstermesi bakımından önemlidir.

Dally'e göre "sözcük denetimi erkek gücünün bir numaralı yapıtaşıdır" (Humm, 2002: 335). Seçtikleri sözcükler, cinsiyetçi ayırımı desteklerler. Erkekler; dili kendi çıkarlarına göre, kendi algılarına göre kullanır. Erkek egemen bir şiir geleneği olan âşık şiirlerinde el değmemişliğin ve bekâretin sembolü pek çok sözcük vardır. Seçilen bu sözcükler ile bekâretin ve el değmemişliğin övüldüğü görülür. Bu sözcükler âşığın olduğu kadar toplumsal bilinçaltının da şiirlere yansımış hâlidir denebilir.

Dildeki bu yapılanma algılarımızı da yönetir. Kadın ve kız ayrımı: Kız, bakire; kadın ise bekâretini yitirmiş dişi cinsi ifade eder. Bu ayrım şiirlerde de karşımıza çıkar. Kadın ve kız ayrımı kadınlarda var olmakla birlikte erkeği ayıran bekârete dayalı sözcükler yoktur.

Aşağıdaki şiirde, Karacaoğlan 16. yüzyılda "Bilmem nâmahremsin bilmem hatunsun" demekle neyi kast etmektedir? "Namahrem ve hatun arasındaki farkı belirleyen nedir? Âşık burada bize neyi anlatmak istemektedir? TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 1748, 1060) "*Namahrem: 1. Evlenmelerinde yasa bakımından sakınca olmayan (kadın ve erkek) 2. Yabancı el,* demektir. Şiirde geçen diğer bir sözcük olan *Hatun:1. Kadın, 2. Bayan, hanım, 3. Eş, zevce"* anlamlarına gelir. Karacaoğlan, yolda gördüğü kadının yüzündeki örtüyü kaldırmasını istiyor ki yüzünü tanıyabilsin. Yani evli mi yoksa değil mi onu anlamak istiyor. Ona göre tavrını belirleyecek. TDK Türkçe Sözlük'te namahrem,

evlenmelerinde sakınca olmayan kadın ve erkek olduğuna göre bekâr kadın anlamına gelir. Hatun ise eş ve zevce anlamlarına geldiğinden evli kadındır. Yani âşığımız evli mi bekâr mı onu anlamaya çalışıyor.

Kadının, bakire olup olmadığını ya da evli olup olmadığını belirten ifade çeşitliliği erkeler için söz konusu değildir. Bakire, kız, kadın, namahrem, hatun, gelin gibi sözcükler bekârete gönderme yapar. Bu da bize dilin erkek kontrolünde olduğunu gösterir. Algılarımız önce dil ile oluşturulur.

Ak göğsünde düğmelerin çitinsin
Güzeller içinde ahdı bütünsün
Bilmem nâmahremsin bilmem hatunsun
Poşuyu yüzünden kaldır da yörü Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 636)

Kadın kız belirsiz bizim
Artıyor yürekte sızım
Yol karanlık görmez gözüm
Yol değişti ben değiştim Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 168)

Aşağıdaki şiire göre "gelin ve kız" artık ayırt edilememektedir. Gelin ile kızın ayırt edilememesi ikisinin de bakire olmaması durumundan kaynaklanır. Bu, bir toplumsal yozlaşma sebebidir ve dünyanın sonu bu toplumsal yozlaşma ile gelir. Bunun sebebi ise şiirde kadının bekâretine bağlanmış görünmektedir.

Galiba dünyanın sonuna kaldık
Gelin belli değil kız belli değil
Ne nasihat duyduk ne öğüt aldık
Sohbet belli değil söz belli değil Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 223)

Evlenmeden önce cinsellik yaşayan kızlar lekelenir. Ailenin ve toplumun namusu kadına endekslidir. Şiirlerde toplumsal çözülme ve bozulmanın sebebi kadının, kızın cinselliğine bağlanmış görünmektedir. Toplumsal bozulmanın sebeplerinden biri ve en kuvvetlisi ahlakın çöküşü ile gerçekleşir ancak ahlak sadece cinsel ilişkinin evlilik dışı yaşanması kavramından oluşmaz. Ahlak; dürüstlük, çalışkanlık, başkalarının hakkına saygı göstermek, çok çalışmak, çalmamak, hakkıyla kazanmak, saygı gibi pek çok kavramı içerir ki asıl bunların yok olması toplumsal çöküşe ve ailedeki bozulmaya sebep olur.

Sümmanî aşağıdaki dörtlükte hanesinin bozuk olduğunu kızda ve gelinde leke olmasıyla açıklıyor. Kızda ve gelinde leke olması onların genel ahlak kuralları dışında bir davranışta bulunduğunu düşündürüyor. Sümmanî hanesindeki bozulmayı kadınların namusu ve iffeti üzerinden ifade ederken hanedeki erkeklerin durumundan hiç bahsetmez.

Çünkü ahlak ve namus kadın üzerinden tanımlanır. Erkeğin namusu ancak "onun kadını" üzerinden sorgulanır. Ahir zamanda herkeste bu lekenin olduğunu söyleyen âşık, ne çocuğuna ne de sevdiğin kadına güvenme diyor. Çünkü ona göre bu ikisi namus konusunda seni utandırabilirler.

Öyle bir derttir ki dermânı yoktur
Ne Eflâtun bilir Lokman'da yoktur
Hânemi sorarsan gâyet bozuktur
Eyâl evlât gelin kızda leke var

Ne düştün Sümmânî âha âmâna
Her bir şey yakılır âhır zamâna
Ne evlâdan güven ne sâdık yârene
Gerek sizde gerek bizde leke var Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 261)

Dul olmak da toplumumuzda makul bir medeni hâl değildir. İster boşanmış ister kocası ölmüş olsun dul kalmak bir kadın için zor bir durumdur. Erkekler tarafından da farklı gözle görülürler çoğu zaman.

19. yüzyıl âşıklarından Seyranî, gönlünün sevmediğinin "kız" bile olsa ona "dul" görüneceğini söyler. Dul olmak, başka erkeğin elinin, bedenine değmiş olması, bakire olmamak makbul değildir. Ama âşık, sevmediğin zaman bakire olan yani değerli olan bir kızın bile insanın gözüne dul görüneceğini ifade ederken aslında toplumun bekâret ve dul kadına bakış açısını gösterir.

Eğer Seyrânî'nin yâri
Olsa huri melek peri
Gönül sevmedikten geri
Kız olsa da dul görünür Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 217)

Fakir olana kıymet yoktur. Öyle ki fakir bakire bir kız, dul muamelesi görür. Fakirlerin rağbet görmediğini, değersiz olduğunu kadının cinselliği üzerinden anlatmaktadır. Değerli olsa bile bu muameleyi görür, tıpkı bakire bir kızın dul bir kadın olarak görülmesi gibi.

Fakir ise bâkire kız dul gibi
Devletsiz şan kıymetlenir pul gibi
Paralıdan şeytan kaçar yel gibi
İbare, dubara şeytan paradır Âşık Huzuri-20. yy (Gökalp, 2001: 69)

Âşık Talibî Çoşkun'un aşağıdaki dörtlüğünde "merhametsiz dullar" ifadeleri geçmektedir. Dullar, bakire olmadığından erkekler için elde edilmesi kolay olan kadınlar olmalıdır oysaki onlar çok merhametsizdir ve âşığa yüz vermemektedir.

Telsizlere varsam sözüm tutulmaz
Kızları kocalmış daha satılmaz
Senelerce böyle bekâr yatılmaz
Ne de merhametsiz dullar var burada Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2013: 192-193)

Ataerkil ahlak geç kızın, kocasının koynuna el değmemiş olarak girmesini gerektirir. Koca, karısının kendi çocuklarını doğurduğundan emin olmak ister. Bir başkasının çocuğunu taşıma riskini göze almak istemez. Bu nedenle kadının el değmemişliği kutsal bir değer arz eder. Bu değer günümüzde de geçerliliğini korur.

Türkiye'de kızlara bekâret kontrolleri hâlâ yapılmaktadır. Bazı kadın örgütleri bu kontrollerin suç kapsamına alınması için çalışmalar yapmaktadır. Bu konudaki tüm çalışmalara rağmen bekâret kontrolü tamamen yasaklanmaz ancak yeni düzenleme getirilir. Bu düzenlemeye göre, bekâret kontrolü yetkili savcı veya hâkimin kararına bırakılır. Karar, TCK'nin 5237 sayılı kanununun 287. maddesinde yer alır. Ayrıca bu maddede "bekâret kontrolü veya muayenesi" ifadeleri "genital muayene" ifadesi ile değiştirilir. Yine aynı maddeye göre hâkim ve savcı kararı olmadan yapılan genital muayenede, muayeneyi yapan kişinin üç ay ile bir yıl arası hapis cezasına çarptırılacağı kararı vardır (Keçeligil, 2016: 1). Kate Millett (1970: 54) "*Kadının hâlâ cinsel özgürlüğü ve bekâret kültüyle bedeni üzerindeki biyolojik kontrolü inkâr edilir*, demektedir. Günümüzde alınan bu yeni kararlar ve çıkarılan yasalar ile kadının bedenin kontrolü kendisine aitmiş gibi görünse de toplumsal yaptırımlar hâlâ sıkı bir şekilde devam etmektedir. Aslında kadının bedeni kendi kontrolü ve tasarrufunda değildir. Yasalar çıkarmak, toplum kurallarını ve ataerkil kuralları tamamen değiştirmeye yetmez. Kadının kendi bedenî özgürlüğünü kolayca getirmez ancak yine de bir adımdır.

Geleneklerin yaptırım gücü yasalardan daha güçlüdür. Gerdek sonrası kanlı çarşaf gösterme geleneği kadının bekâretini, yaşadığı topluma duyurmayı amaçlar. Bu gelenek Türkiye'de olduğu gibi dünyanın başka yerlerinde de görülür. "*Fransa'da kimi bölgelerde, damadın arkadaşları, adam çalımlı bir tavırla kanlı çarşafı getirip kendilerine gösterene dek, gerdek odasının kapısında bekleyip şarkılar söylemekte, şakalaşmaktadırlar; ya da kızın anası babası, komşular görsün diye, sabah pencereden sallandırmaktadır bu çarşafı"*

(Beauvoir, 2010: 32-33). Kanlı çarşaf gösterme geleneği bugün Türkiye'de bazı yörelerde devam etmektedir.

Aşağıdaki şiirde, düğün gecesi bakire olmadığı anlaşılan bir kızdan ve damadın durumundan bahsetmektedir. 1969 yılında yazılan şiirde damadın, bu durumdan çok utandığı ve kimseye söyleyemediği anlatılır. Damadın sessiz kalmasının sebebi utanma duygusudur çünkü bakire kızla evlenmek önemlidir. Bakire olmayan kız ile evlenme durumunda erkek de toplum içinde mahcup duruma düşer. Ancak şu da bilinen bir gerçektir ki bazı kızlarda doğuştan biyolojik olarak kızlık zarı bulunmaz. Bu durumda da kızların dertlerini anlatabilmeleri çok zordur. Pek çok kızın bu durum nedeniyle felakete sürüklendiği bilinir.

Dolanıp da gelen şimdi bir gelin
Dul çıktı ha, dul çıktı ha, dul çıktı
Güvey hiç kimseye söylemez hâlin
Lal çıktı ha, lal çıktı ha, lal çıktı

Bu gelin evlendikten sonra "peşinden oynaşlarını da getirir". Sofrasından kıl çıkması bu durumu sembolize eder. Kötü bir durumdur.

Ardı sıra oynaş geldi peşinden
Eski ettikleri gitmez düşünden
Pişirdiği sofrasında aşından
Kıl çıktı ha, kıl çıktı ha, kıl çıktı[33] Âşık İsmetî-20.yy (Kaya, 1984: 150)

Aşağıdaki şiirde ise âşık, siyaseti bile kızlık ve dulluk ile ifade eder. Sağdaki partileri kız sanıyormuş yani değerli saf iyi sanıyormuş ama onlar dul çıkmış. Saf ve temizlik ifadesi olarak "kızlık" kullanılmıştır.

Sağımdaki güzelleri
Kız sanırdım dul göründü
Geldi kurtuluş günleri
Umudumuz sol göründü Âşık Ali İzzet Özkan-20. yy (Başgöz, 1979: 191)

Aşağıdaki dörtlükte de siyaset kızlık ve bekâret ile anlatılmıştır. Bahsedilen parti, bakire bir kız gibi alnı açık sanılırken onun dul çıkması kötü olduğunun ifadesidir.

[33] **3. Dörtlük:** Bakır kızıl, yemek yenmez kabından, / Kimse bilmez, şekerinden şebinden, / Altun deyip çıkardığı cebinden, / Pul çıktı ha, pul çıktı ha, pul çıktı! **4. Dörtlük:** Âşık İsmet tutabilsem saçından, / Pencereden bakmaz olmuş suçundan, / Açıp sandığını baktık içinden, / Zil çıktı ha, zil çıktı ha, zil çıktı! (Kaya, 1984: 150).

Demokrat Parti'yi güzel kız sandık
Çirkin çıktı kahpe çıktı dul çıktı
Alnım açık yüzüm ağ dedi kandık
Yüzü kara çıktı başı kel çıktı Ali İzzet Özkan-20.yy (Başgöz, 1979: 87)

Aşağıdaki şiirde ise savaş zamanlarının kötülüğünü anlatıyor. Kızların bozulması, düşman askerlerin bastıkları yerdeki kızlara tecavüz etmesi bilinen en eski savaş suçlarından biridir. Erkekleri, kadınlar ile kışkırtmak ve aşağılamak için kullanılan yollardan biridir.

Kızlarda kızlık kalmadı
Anam böyle derdi anam
Gelinler murat olmadı
Anam böyle derdi anam Mevlüt İhsanî-20. yy (Altun; Gürsu, 2010: 254)

Feminist edebiyat eleştirisi, *"eril metinlerin yeniden incelenmesi, bunların ataerkil varsayımlarının saptanması ve bu metinlerde kadınların toplumsal, kültürel ve ideolojik normlara göre nasıl temsil edildiğinin gösterilerek konumlandırılması"ı*nı ister (Humm, 2002: 26). *İkinci Cins* (Simone de Beauvoir) ve *Cinsel Politika* (Kate Millett) feminist yazının önemli eserlerindendir. Bu eserlerde edebiyatın en az aile kadar önemli bir ataerkil güç olduğu ifade edilir. İkinci Cins kitabının yazarı Simone de Beauvoir, kadının erkek yazarların yapıtlarında neden "öteki" olduğu sorusu üzerinde durur. Kate Millett ise yazın sanatında cinsel politikanın nasıl yer aldığını irdeler. Friedan ve Greer, erkek yazarların eserlerindeki kültürel stereotipleri araştırır ve bu stereotiplerin neden bu kadar etkili oldukları üzerinde durur. Ayrıca bu stereotipleri kadınların neden içselleştirdiklerini ve sorgusuz kabul ettiklerini araştırır. Ortak amaçları, kadınların ezilmişliğini ortaya çıkarabilmektir. Bu, aslında feminist eleştirinin ortak amacıdır. Bu yazarlar gerek edebiyatta gerek kültürde, cinsellik ve cinselliğin simgelerini irdeleyerek cinsel politika alanındaki sorulara açıklık getirmeye çalışılar. En önemli yönleri cinselliğin diline verdikleri önemdir. Bu yazarlar ayrıca edebî alanda yer alan kadın tiplerini, kadınlarla ilgili sembolleri gerçek hayatta var olan örneklerle karşılaştırır. Kültürel bir çözümleme yaparlar. Bu çözülmede erkek yazarların eserlerindeki kadın benliğini ortaya çıkarırlar. Edebiyatın bir erkek kurumu olduğunu ve bu erkek yazarların oluşturduğu edebî metinlerin erkeklerin duygu, düşünce ve korkularını yansıttığını vurgularlar. Edebî metinleri, ataerkil gücün bir simgesi olarak kabul ederler. Kate Millett *Cinsel Politika* adlı eserinde ataerkil sistemin her yerde görüldüğünü ifade eder. Çok derin bir şekilde tüm alanlarda kök salan ataerkil sistem içerisinde cinsel bir politika vardır, der. Bu politika, ailenin içerisindeki psikososyal alıştırmadan kültürel alandaki mekanizmaya kadar her yerde görülür. Erkek

gücü, yerleşmiş bu ataerkil sistemin içerisinde yer alır. Tarih, edebiyat gibi pek çok alan erkek simgelerinin öncü sentezidir. Bu nedenlerle Kate Millett, edebiyat içerisindeki cinsiyetçi ideolojileri çözümlemeye çalışmıştır. Ona göre edebiyat alanı ataerkil erkek gücünün toplumsal bilince yansımış şeklidir. Millett; erkek yazarların, düşünce ve anlatımla ilgili yöntemleri oluşturduğunu, bunları kontrol ettiğini; eserlerinde kadın düşmanlığını cazip hâle getirdiğini, erkek değerlerini tüm insanlığın değerleri gibi gösterdiğini öne sürer. Kate Millett'in Cinsel Politika eserinin üç önermesi vardır: Birincisi erkek yazarlar, erkek ve kadın karakterleri çarpıtırlar; ikincisi aykırı davranışları kadınlıkla bağdaştırarak cinselliği yanlış tanıtırlar; üçüncüsü de kurnazca, yazının anlatım yapılarıyla, erkek kültürünün yapısını oluştururlar (Humm, 2002: 61- 76).

Wirginia Wolf, British Museum'a gidip kitapları gördüğünde bir şey onu çok şaşırtır. Buradaki kitapların yazarları farklı mesleklerden insanlardır ve bu yazarlar kadınları betimleyen yüzlerce kitap yazmıştır (Humm, 2002: 22). Aslında yazarın şaşırdığı şey kadınları erkeklerin tanımlaması ve anlatmasıdır. Bu, binlerce yıldır böyle olmaktadır. Erkek bakışı ile anlatılan kitaplardaki kadın tasvirleri, kalıplaşmış hâle gelir. Bugün okuduğumuz pek çok eserdeki bu kadın tasvirleri, aslında erkeklerin olmasını arzu ettiği kadın tipleridir. Namus anlayışıyla ilgili şiirlerde görüldüğü üzere kadın namusundan söz edilmektedir. Erkeklerin namus anlayışından bahsedilen şiir sayısı yok denecek kadar azdır. Erkeğin namusundan bahseden şiirler de yine kadın üzerinden erkek namusunun değerlendirilmesi şeklindedir. Kadının namusu bedensel namusudur. Cinsel namusudur. Dokunulmayan, hatta görülmeyen kadın namusludur. Öyle ki güzelliğin çok önemli olduğu âşık şiirinde zaman zaman, namusun güzellikten daha önemli olduğu vurgulanır. Güzel kadın mı namuslu mu dense namuslu seçimi yapılır. Elbette hem güzel namuslu tercih sebebidir şiirlerde. Erkek dili ve erkek egemen düşünce şiirlere yansımıştır.

Dale Spender'ın *Erkeğin Ürettiği Dil* (1980) adlı eserinde kadınların ve erkelerin dili farklı biçimde kullanıp kullanmadıkları, dilde cinsiyetçi bir ayrım olup olmadığı, sorgulanır. "Dilde cinsiyetçilik var mıdır ve eğer varsa bu durum kadınlara baskının bir nedeni olabilir mi? Dilde böyle bir cinsiyetçilik varsa bu ne zaman ortaya çıkar? Erkekler dili nasıl kontrol eder?" gibi pek çok soruya yanıt aranır. Spender'a göre böyle bir durum varsa bu, dil kalıplarında içkin olarak bulunmaz ancak medya ve edebiyat içerindeki kültürel kalıplaşmış söylemlerde bulunur (Humm, 2002: 31-32). Spender, aslında dilde bir cinsiyetçi söylem olduğunu söyler. Ona göre bu cinsiyetçi söylem dilde doğal olarak

bulunmaz. Sonradan oluşturulmuş şekilleri ile yaygın kitle iletişim araçlarında ve edebiyatta kalıplaşmış kültürel cinsiyetçi söylemlerle kaşımıza çıkar. Bu da bize edebiyatta ve burada kullanılan sözcüklerde cinsiyet ayrımı olup olmadığını göstermek açısından çok önemlidir. Âşık şiirine bakarak bu kalıplaşmış söylemleri çok rahat görmekteyiz ve cinsiyetçi söylemin kalıplaşmış ataerkil normlarına rastlamaktayız.

Feminist edebiyat eleştirisi, erkekler tarafından yazılan metinlerde kadının nasıl tasvir edildiğini bunun neden böyle olduğunu ortaya çıkarmaya çalışır. Erkekler, bu şekildeki namus algısına sahip kadınlar istemekte ve bunu dile getirmektedirler. Yukarıda örnek verdiğimiz şiirlerde bu duruma, kadınların bekâretinin ne kadar önemli olduğu ve bakire kızların tercih sebebi olduğu gösterilebilir. Erkek şairlerin şiirlerindeki bu cinsel stereotip bakire kadının bu denli vurgulanıyor olması toplumun bekârete verdiği değeri gözler önüne serer. Âşık tarzı şiir geleneği erkek egemen bir şiirdir ve erkek bakış açısını yansıtır. Bu bakış açısına göre de kadınlar evlenene kadar bakire olmalı ki namuslu sıfatını alabilsinler. Şiirlerde iyi ve kötü kavramlar, durumlar da bekâret sıfatı ile anlatılmıştır. Dul çıkan siyasi partiler, aklının bekâretinin bozulması, dünyanın yaşlı ve çirkin bir bakire kız olması gibi. Bu kalıpların ısrarla vurgulandığı görülür. Bu kalıplar ve ısrarla tekrarları toplumun görüşünü bize yansıtmasının yanında bu durumun içselleştirilmesini ve normal kabul edilmesini sağlamak ve gelecek kuşaklara edebiyat yoluyla aktarmak gibi işlevlere sahiptir.

Kadının cinsel özgürlüğünün erkeklerle eşit olmasını istemenin kadınları özgürleştirecek tek alan olmadığını da vurgulamak gerekir. Boston Kadın Hareketi'nin bir üyesi olan Dana Densmore (1971: 107-108), kadının özgülüğünün cinsel özgürlüğü ile eş anlamlı olmadığını dile getirir. Kadınların cinsel özgürlüğü, özgürlüklerinin tamamı olarak görmemeleri gerektiğini söyler. Ona göre ruhsal özgürlük, düşünsel özgürlük, mahremiyetlerinin ihlal edilmemesi, kadın stereotipleri ve bunlar vasıtasıyla aşağılanma da en az cinsel özgürlük kadar önemlidir. Donovan da benzer şeyler düşünür. Ona göre de cinsel özgürlük söylemleri, kadınları tutsak etmenin başka bir yoludur. Çünkü cinsellik yoksunluğu nedeniyle mutsuz olduğu düşündürülen kadınlar hayatlarındaki diğer problemleri görememektedir. Dolayısıyla bu düşünce onlar için uyuşturucu gibidir ve kadınları uyutur. Bu da başka bir kurnazlıktır (Donovan, 2014: 268-269). Bu görüşlere katılmamak zor görünmektedir. Kadının yaşadığı zorlukları oluşturan ve çoğaltan o kadar

sebep varken cinsel özgürlüğünü erkeklerle eşit seviyeye getirmek tüm sorunları çözmeyecektir.

2.2.2. Sadakat

Namus kavramıyla birlikte sadakat kavramı da gündeme gelir. Toplumsal namus algısında namusu erkek denetler, kadın ise namusuna sahip çıkar. Sadakat söz konusu olduğunda her iki tarafın da yani erkeğin de kadının da sadık olması beklenir ancak asıl beklenti kadının sadık olması yönündedir.

Topum tarafından, bir erkeğin hem çapkın bir erkek hem de iyi bir eş olması kabul edilir. Ancak aynı durum bir kadın için kabul edilebilir değildir (Beauvoir, 2010: 198). Çünkü cinselliğe erişim hakkı erkek olmanın ayrıcalığı ve erkek gücünün uzantısı kabul edilir (Brownmiller, 1975: 393). Kadınlara benimsetilen düşünce, cinsel haz alanının erkeklere ait olduğudur. Cinsiyetçi bakış açısına göre kadın ya "fahişe" ya da "kutsal bakire"dir (Hooks, 2002: 89). Cinsellik, erkek alanıdır. Bu alanı erkekler gibi kullanmaya kalkan kadınlar, toplum tarafından "ahlaksız kadınlar" olarak nitelendirilir. Kadınların davranışları, toplumun onun için biçtiği ahlak kurallarına uymalıdır. Uymadıkları takdirde kötü ve ahlaksız kadın olarak damgalanırlar.

Ataerkil sistemde erkek, istediği şekilde eğlenebilir. Onunla birlikte bu eğlenceyi paylaşan kadın evli, bekâr, dul ne olursa olsun olumsuzlanır. Beraber işlenen suçta suçlu sadece kadındır. Erkeğin bu işte hiçbir suçu yoktur. Hatta hemcinsleri kadınlara daha acımasız davranırlar. Ancak erkek ne yaparsa yapsın temizdir. Erkek, düşkün ve ahlaksız olmaz. Erkek bedeni kirlenmez (Bebel, 1980: 77). Beraber yapılan bir eylemde bir taraf (kadın) suçlu olurken diğer taraf (erkek) çapkın olarak nitelendirilir. Ayhan Karayel'in "*2001-2005 Yılları Arasında Adana İl Emniyet Müdürlüğüne Yansıyan Cinsel Taciz Vakalarının İncelenmesi"* adlı yüksek lisans tezine göre kadınların büyük kısmı cinsel taciz olaylarını adli makamlara taşımaz çünkü "Acaba ne yaptı da bu başına geldi? Hak etmiştir? Dişi köpek kuyruk sallamasa erkek köpek peşine takılmaz. Ateş olmayan yerden duman çıkmaz" gibi lafları duyacaklarını bilirler (Karayel, 2006: 12).

Kadınların "sadakatsiz" olduğu düşüncesi eski zamanlardan itibaren yaygındır. Kutadgu Bilig'de kadınlara güvenilmemesi gerektiği, onların aldatmaya müsait olduğunu vurgulayan sözler bulunur: '*Kadınları her vakit evde muhafaza et; kadının içi, dışı gibi*

olmaz.' 'Kadına saygı göster, ne isterse ver; evinin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.' 'Bunlarda öteden beri vefa yoktur; gözleri nereye bakarsa, gönülleri oraya akar.' 'Yabancıyı eve sokma, kadını dışarı çıkarma; bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.' (Arat, 1998: 326-327). Bu sözlere baktığımızda kadınların sadakatsizliğine ve aldatmasına mani olmak için onların kontrol edilmesi eve kapatılması gerektiğinin vurgulandığı görülür. Radikal feministlere göre kadın, cinsel bir obje olarak algılanır. Bu algı onun erkek tarafından eve hapsedilmesine neden olur (McKinnon, 1989: 17). Her alanda hâkimiyeti elinde bulunduran erkek, kadını kontrol altında tutar. Kontrolü elden bırakmak istemeyen erkek, sevdiğinin yanından ayrıldığında da ona tembihte bulunmayı ihmal etmez.

Namusuna sahip çıkması tembihlenen kadın, âşık şiirinde sıkça, çeşitli biçimlerde ifade edilir. Aşağıdaki dörtlükte de sembollerle, kadına namusuna sahip çıkması, sadık olması tembih ediliyor. Şiire bakıldığında tam bir sadakat istendiği görülür.

Satı bacı var şu kıza
Söyle beni koğlamasın
Bir çift bûsenin ucundan
Musturlanıp ağlamasın

Çekmesin başına yorgan
Olmasın arada bir kan
Beni zaptedemez urgan
Zülfü ile bağlamasın[34] Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 132-133)

Seher yeliyle sevgilisine haber gönden âşık, kendisini aldatmamasını tembihlemesini istiyor. Yeminlerin çeşitli olmasın, yürüdüğün yollara dikkat et, diyor sevdiğine.

Seher yeli dost köyüne uğrarsan
Selâm götür ellerine aman ha
Muhtelif olmasın ahdı peymânın
Dikkat eyle yollarına aman ha

Dilber sana meyledenler uğrarsan
Can fedâ eyledim pâyi serine
Benden gayri meyil verip birine
Saldırmasın bellerine aman ha[35] Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 28)

[34] **3. Dörtlük:** Ocağını doğru yaksın / Doğruca kaynasın aksın / Tütünü doğruca çıksın / Her tarafta çağlamasın **4. Dörtlük:** Sahib olsun korusuna / Peteğine arısına / Benden gayri birisine / Verip gönül bağlamasın (Güney, 1963: 132-133).

[35] **3. Dörtlük:** Dayanılmaz sohbetine nazına / Âşık oldum kaşlarına gözüne / İnanıp da adûların sözüne / Emdirmesin dillerini aman ha **4. Dörtlük:** Birgün murâdıma erdiğin zaman / Ayrılık ateşi nasıl da yaman /

Yukarıdaki şiirin tamamında gerek bedenen gerek ruhen bir sadakat beklentisi vardır. Uzakta olan erkek, geride kalan sevdiğine bu tembihi yapmaktadır. Belli ki bir korkusu vardır. Kadınların aldatmaya meyilli olduğu düşüncesi zihinlere yerleşmiş gibidir. Kutadgu Bilig'deki kadınla ilgili düşüncelerin 19. yüzyılda varlığını sürdürdüğü örnekleniyor.

Erkek için namuslu olduğunun bir diğer göstergesi ise himayesi altında bulunan kadınların namusunu korumaktır. Karısının, kızının, annesinin, bacısının namusu kendisinden sorulur. Bu kadınlardan birinin ahlak kuralları dışına çıkması da erkeği itibarsız yapar çünkü onların namusundan sorumlu olan kendisidir. Kadın, kendi namusundan sorumlu değildir: Onun namusu babası, kocası, ağabeyi, komşusu gibi pek çok kişi tarafından korunur ve denetlenir.

Eşinin sadık olmaması ve erkeği aldatması durumunda namusu denetlemesi gereken erkek, toplum içerisinde horlanır. Aşağıdaki 1969'da yazılmış şiirde bir köyde, aldatılan adam için "boynuzlu" tabiri kullanılır. Erkeğin, karısını aldattığı durumlar için kullanılan sözcük bulunmamaktadır. Bu, normal kabul edilen bir durumdur. Kocası tarafından aldatılmış kadının, utanacağı bir sıfat aldığı görülmez. Kocası erkektir, yapar. Elinin kiridir, yıkar geçer. Büyütecek bir şey yoktur. Oysa kadın kocasını aldatırsa bu, erkek için sokağa çıkamama sebebidir. Elbette aldatma, kadın için de erkek için de onaylanacak bir durum değildir. Ancak aldatma sonucunda toplum tarafından kadına ve erkeğe gösterilen davranış şekli farklıdır. Bu cinsiyet ayrımcılığı şiirlerde de karşımıza çıkar.

Koskocaman, çatal çatal uzadı
Bizim köyde, bir dürzünün boynuzu
Cilalandı, pırıl pırıl parladı
Bizim köyde bir dürzünün boynuzu

Piçler ile yoldaş oldu yürüdü
Düşmanı görmez, bakar kör idi
Kırılması balta ile zor idi
Bizim köyde, bir dürzünün boynuzu[36] Âşık İsmetî-20. yy (Kaya, 1984: 149)

Sinesin sîneme sardığım zaman / Kınalasın ellerini aman ha **5. Dörtlük:** Bâzı bâzı Ruhsatî'yi yoklasın / Tuzak kursun yollarımı beklesin / Cümle emânetim iyi saklasın / Dağıtmasın mallarımı aman ha (Güney, 1963: 28).

[36] **3. Dörtlük:** Karısının oynaşıyla dolaşır, / Yüz karası yedi başa bulaşır, / Uzunluğu bulutlara ulaşır, / Bizim köyde bir dürzünün boynuzu **4. Dörtlük:** Yazma Âşık İsmet, bu hoş görülmez, / Söylenecek söz var ise durulmaz / Köprü kursam, tren geçer kırılmaz, / Bizim köyde, bir dürzünün boynuzu (Kaya, 1984: 149).

Aldatmanın kadın ve erkek için de kabul edilemez olduğu artık genel bir kabuldür. Âşıklar bunu bazen erkek bazen kadın için temsilî ifadeler ve tezatlar etrafında anlatır.

Poyrazoğlu gönlüm oldu avara
Başım alıp gitsem hangi diyara
Koyunlar koçlardan daha zampara
Şeytana çatmaya ne gerek kaldı Ahmet Poyrazoğlu-20. yy (Poyrazoğlu, 2006: 65)

Namus kavramı âşık şiirinde kadın üzerinden işlenir. Namusla bağlantılı kabul edilen "sadakat" kadından beklenen davranıştır. Namus ve sadakat yüceltilmiş, olmazsa olmaz bir özelliğe sahiptir. Aşkın dayandığı sağlam temellerden biri de sadakat olarak göze çarpar. Gerek evli kadın gerek sevgili olarak kadından beklenen sadık olmasıdır. Şiirlere baktığımızda sadakatin kadından beklendiği erkeklerden böyle bir beklentinin olmadığı görülür. Bununla birlikte Müslüman Türk kültüründe tek eşlilik geçerlidir ve aldatmanın her iki durumda da kabul edilebilir, makul görülür bir yönü olmadığı bilinmektedir.

2.2.3. Zinâ

TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 2660) zina, *aralarında evlilik bağı olmayan kişiler arasındaki cinsel ilişki,* olarak tanımlanır. Zina yapan erkek de kadın da eşit şekilde değerlendirilirken kadın üzerindeki toplumsal yaptırım daha fazladır

Aldatma ve cinsellik kadına yasaktır. Kadın, cinsel bir günah işlediğinde toplum tarafından ağır yaptırımlar uygulanır oysa aynı durum erkek için aynı oranda etkili değildir. Erkek aldatsa ya da cinsel bir günah işlese de toplum onu kınar ama asla toplum dışına itmez, evin kadınları tarafından dövülmez, cezalandırılmaz, öldürülmez. Hatta bu durumda "çapkın erkek" diye içten içe kendisine bir özenme de olur hemcinsleri arsında.

Nikâhın amacının evliliği topluma duyurmak olduğu göz önüne alındığında imam nikâhı ile gizlice kıyılan nikâhlar sonucu gerçekleşen birlikteliklerin de zina kapsamına girdiği düşünülebilir. Âşık tarzı şiir geleneğinde, birden fazla kadınla evli olan erkeklerin anlatıldığı "iki evli destanları" âşıkların dilinde zina olarak değerlendirilmez.

Hemen her din ve inanç yapısında cinsellik, üzerinde önemle durulan konulardandır. Bunun sebebi cinselliğin potansiyel bir tehlike ve kargaşa unsuru olarak kabul edilmesidir. Bu nedenle cinsellik, yönlendirip denetlenir ve evcilleştirilmeye çalışılır (Kandiyoti, 2015: 148). Cinsel suçlar yalnızca İslamiyet'te yoktur. Hıristiyanlık'ta ve

Musevilik'te de cinsellikle ilgili pek çok yasak ve ceza mevcuttur. Semavî dinlerin ortak yanı, cinselliği denetim altında tutmalarıdır.

Zina konusu Türklerde en hassas konulardandır. İbn-i Fazlan'ın seyahatnamesinde bu konuyla ilgili pek çok bilgiye rastlanır. Fazlan'ın aktardıklarına göre Türklerde zina neredeyse yok gibidir. Zina suçu işleyeni, ikiye bölerek cezalandırırlar. Suçlu kişi yan yana yaklaştırılmış iki farklı ağacın dallarına bağlanır daha sonra da bu ağacın dalları serbest bırakılır. Böylece kişinin bedeni ikiye bölünür. Fazlan, bu ikiye bölme cezasının Oğuzlar, Peçenekler, Başkurtlar ve Hazarlar'da da uygulandığını belirtir. Proto Bulgarlar'da da buna benzer bir uygulama vardır. Bu toplulukta da kadın ve erkek birbirinden ayrılmaz ancak zina da görülmez. Eğer zina suçu işlenirse bu suçu işleyen kişi yere çakılmış dört kazığa el ve ayaklarından bağlanarak baltayla boynundan aşağıya kadar ikiye bölünür. Suçlunun kadın ya da erkek olması cezanın şeklini değiştirmez. Kutluk ve HJung-nular'ın zina için uyguladığı ceza ise suçlunun yakılmasıdır. Evli bir kadına tecavüz eden kişiyi HJung-nular, kendisinden büyük bir bedel alarak tecavüz ettiği kadınla evlendirir. Ancak düşmana karşı işlenen tecavüz suçları cezalandırılmaz (Şeşen, 1975: 31). Eski Roma uygarlığında zina yapan kadın, kocası tarafından öldürülebilir. Bu durum yasalarda yer alır. Kadınlar, babaları tarafından kocalarına verilen mal statüsündedir. Namuslu olmak sadece kadına zorunlu kılınan bir durumdur. Zina yapan kocanın, karısı tarafından öldürülmesi söz konusu değildir (Çaycı, 2014: 13). Görüldüğü üzere Türklerde ve farklı uygarlıklarda da zina cezasız kalmamıştır.

Zina, kabul edilemez bir durumdur. Dede Korkut'ta Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da zina suçu, cezalandırılır. Hikâyeye göre bir çoban ile peri kızı zina ederler. Peri kızı bu zinadan garip bir yaratık olan Tepegöz'ü doğurması ile cezalandırılır. Tepegöz korkunç bir canavardır. Zina, o dönemim toplumu tarafından da kabul edilebilir bir durum değildir ve cezasız bırakılmaz. Nikâhsız beraberliklerden doğan çocuklar günümüzde de kabul edilmez, onlara çeşitli isimler takılır. Zina eden ve nikâhsız birliktelikten doğan çocuklara "piç, veled-i zina" denir. Toplum tarafından kabullenilmezler. Zinanın kabul edilmediği ve çok katı yaptırımlarının olduğu, yaptırımların bu birlikteliklerden doğan çocukları da kapsadığı görülür. Aşağıdaki şiirlerde de "veled-i zina ve piç" ifadeleri görülür.

İncitme nazlını olma sen çılgın
Mevtinden alırlar iskatın salgın
Ananın adiyle verilir talkın
Olmazsa veled-i zinalara gibi

Zina kem söz ile sohbetle olur
Zina kem nazarla gözden de olur
Zina kem niyetle özden de olur
Ne desen yakışmaz kınalar gibi[37] Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 110)

Nikâhsız birliktelik toplum kabullerinin dışında, büyük bir suçtur. Aşağıdaki şiirlerde âşıkların ifadesi olan "düğünsüz dernek gerdeğe girmek, nikâhsız ayinsiz gerdek olmak"tan kasıt yine zinadır.

Ne farkı kaldı ki balınan tuzun?
Anlamak imkânsız, söylemek hazin
Düğünsüz derneksiz oğlanın kızın
Gerdeğe girdiği zamana kaldık Kurtoğlu - 20.yy (M. Taşlıova, 2008: 366)

Gencim görünüşte eski çağlıyım
Dıştan zayıf içeriden yağlıyım
Kalenderim fakat dine bağlıyım
Nikâhsız, âyinsiz gerdek olamam Yusufelili Huzûrî-20.yy (Dizdaroğlu, 1949: 71)

Nikâhsız birliktelik yaşayan kişiler "meshebi geniş ve inançsız" olmakla suçlanır.

Satıfsan imanı münkir feramuş
Haman delleğinnen öğrenif her iş
Nikâhsız farmason messebi geniş
Irzını tellâla tafşir sat Molla Çıldırlı Âşık Şenlik-19. yy (Aslan, 1975: 37)

Aşağıdaki dörtlükte âşık, zina edenlerin ne cehenneme ne de cennete alınacağını, ara yerde kalacağını söylüyor. O kadar kötü bir şey ki zina yapan kişi cehenneme bile giremeyecektir.

Mahşer günü rüsvâ olma âleme
Kirâmen Kâtibîn yazar kaleme
Ne cenete girer ne cehenneme
Zâni olan Arasat'ta kalacak Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 164)

Âşık, aşağıdaki şiirde zinanın sebebini kadına bağlamıştır. Kadın zinada suçlu olarak görülür çünkü erkeği baştan çıkaran ve onun zina yapmasına neden olan tarafttır.

[37] Benzer konu Dadaloğlu'nun bir şiirinin 3. ve 5. dörtlüklerinde de şöyle ifade edilir: **3. Dörtlük:** Altı arap koç yiğitler nic'oldu / Çöktü zulüm çekilmesi güç oldu / Büyüklü küçüklü insan piç oldu / Mâmur sanma yalan dünya çürümüş… **5. Dörtük:** Musa'm söyler derûnuna nasihat / Söz sohbet etmen de diğnen cemaat / Besmelesiz kazanılmış piç evlât / Dağıtır âlemi ziyankâr imiş (Görkem, 2006: 312).

"Mağdur" erkek, şeytanla bir kabul edilen kadının cilvesine, işvesine uyarak gaflette bulunmuş bir fanidir. Bu nedenle suçlu, kadındır. Zina, kadın ve erkek beraber işlenen bir suç iken kadın suçlu, erkek çapkın kabul edilir. Bu, cinsiyet ayrımcılığını ve kuralları koyan erkeklerin bunları nasıl kendi lehine uyarladığını gösterir niteliktedir. Aşağıdaki şiirde de kadınlar yüzünden çok zina olduğu ifade edilmiş.

Çok zina oluyor karı yüzünden
Babası usanır kendi kızından
Hemen yüz çevirir doğru sözünden
İnsanlar da biraz asil olmalı Âşık Talibî Çoşkun-19. yy (Kaya, 2013: 407)

Âşık aşağıdaki dörtlükte zina yapılması ve çapkın evladın olmasını, işte hile yapmasını ve yalan konuşulmasına bağlamıştır. Sebep olarak iki yüzlülükten bahseder.

İstemezdi alış verişte senet
Kafalara yerleşmezdi ihanet
Ne zina olurdu ne çapkın evlat
İşte hile sözde yalan olmasa Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 153)

Seyranî, aşağıdaki şirinde şeriat kurallarının uygulanmadığı, din görevlilerinin rüşvet aldığı bir bozulmadan söz ederken içki ve zinadan da yakınmaktadır. Toplumsal yozlaşmanın içinde zina yani nikâhsız birliktelik de önemli yer tutar. Zina yani nikâhsız birliktelik toplum tarafından kabul edilemez. Toplumsal bozulmanın bir göstergesi olarak bu durumdan âşık şikâyet etmektedir.

Niçin garip oldu hükm-i şeirat
Kadının müftünün yediği rüşvet
İçkide zinada cahile nevbet
Vermiyor hafız-ı Kur'an olanlar Seyranî-19. yy (Atmaca, 2013: 426)

Ahir zamanda binanın ve zinanın artacağı inancı hâkimdir. Zamanın kötülüklerinden ve toplumsal bozulmadan bahsedilen *Dünya Hakkında* adlı şiirde, bu kötülüklerden birinin de nikâhsız birliktelik olduğu dile getirilmiştir. Zina, bir toplumun bozulmasının başlıca sebebi olarak kabul edilir.

Zamanı yaklaştı çoğaldı bina
Genci ve kocası ediyor zina
Müminler mahşerde halimiz fena
Zamane bozuldu zamansız kaldık Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 33-34)

2.2.4. Dile Düşme Korkusu

Toplum tarafından kabul edilmeyen, uygun olmayan bir davranış sonucu meydana gelen "dile düşme" kuvvetli toplumsal yaptırımlardandır. Özellikle bir kadın dile düştüğünde bu, onun felaketi olur. Dayak yer, namus cinayetine kurban gider, bekârsa evlenemez. Bu nedenle dile düşmekten sakınmalıdır. Kadın, dile düşme korkusu ve baskısı altında erkelerden kat kat daha fazla dikkatli olmalıdır. Bu toplumsal denetim, kadının yaşadığı yere göre değişir. Kırsal alanda, daha küçük çevrelerde yoğun bir baskı yaşayan kadına göre şehirde, daha kalabalık toplumsal yapılanmalarda yaşayan kadın nispeten bu baskıyı daha az hisseder.

"Ataerkil uygarlık, kadını iffetliliğe adamıştır; üstü kapalı ya da açık bir izinle erkeğe cinsel arzularını doyurma hakkı tanımakta, kadınsa evliliğin daracık sınırları içine kapatılmaktadır. Ataerkil düzen erkeği cinselliğini özgürce yaşama hakkı tanırken kadına bunu yasaklamıştır." (Donovan, 2014: 358). Kadın, kendini namusuna adamalıdır. Kadının bedenine dair olumsuz bir durum onun toplumda küçük düşmesine neden olur.

Âşığın aşağıda ifade ettiği gibi kız, kendini saklıyor çünkü onun dile düşmesi namusuna leke gelmesi demektir. Namusuna leke gelen bir kız artık evlenemez.

Anacımdan gelen şu mavi donlu
Kaldırmış kolların tez gele deyi
Kendi kendin yad ellere saklayu
Bir ağzın bilmezden söz gele deyi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 459)

Âşık, aşağıdaki dizerle de sevdiğinin adını söylemek istemediğini çünkü onun dile düşmesinden korktuğunu ifade eder.

Yardan ayrılan (y)üz gülmez
Sayrı olan sözün bülmez
Yar adını desem olmaz
Düşer dillere dillere Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 120)

Gevherî de sevgilisinin adını söylemek istemez çünkü onun dile düşmesinden korkar. Bu nedenle "filan kızı filan" diyerek onun adını saklar, amacı sevgilisinin dile düşmesini engellemektir.

Gevherî'yi kimse ilmez
Âşıkın ağlatan gülmez
İsmini söylemek olmaz
Filan kızı filan gelsün Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 524)

Ercişli Emrah da yine "filan dilber" diyerek sevdiğinin adını gizli tutar ki dile düşmesin. Toplum baskısının kendini gösterdiği bu durum kadının konumunu da bize gösterir. Namus önemli bir kavramdır ve kadının dile düşmesi onun namusuna sürülecek bir lekedir. Âşıkların bu konuda temkinli olması da bu gerçeği göstermektedir.

Emrah der böyle bakaram
Sinemi oda yakaram
Adın demeğe korkaram
Filan dilber binler yaşa Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 114)

Âşık Minhacî de sevdiğinin adını dile almaktan korkuyor. Onu korumak amacını güttüğü görülüyor.

Cemalin benzettim üç günlük aya
Anadan gözlerin sürmeli gelin
İsmini demeye tutmuyor dilim
Zülüfler mah yüzde burmalı gelin Âşık Minhacî-19. yy (Kaya, 1994: 63)

Bir erkek ne kadar kötü olursa olsun, sevdiğini dile düşürmemeli. Bunun için de adını ve aşkını ele açıklamamalıdır. Bu, mert bir erkek olmanın gereğidir. Âşık, zevk alıp muhabbet bahçesinin meyvesini yerken kendisini de kötü duruma sokmamak için sevdiğinin adını saklamak gerektiğini de söyler.

Her ne kadar fena olsa bir âdem
Sevdiğini nâdan il'e verir mi
Toplanıp bir yere gelseler âlem
Ser verip kan saçar ele verir mi

Ehl-i dil lokması her dem gam yemek
Bezl-i vücûd edip çekmeli emek
Yol değil sırrını illere dimek
Merd olan yârini dile verir mi
…
Bâzı câhil mahbub seveyim derken
Âleme fâşeder duyulur erken
Mahabbet bağının meyvasın yerken
Böyle zevkı âdem yele verir mi Sileli Suruî-19. yy (Köprülü, 1962: 604)

Aşağıdaki şiirde ise erkek, "seni dile düşüreyim mi" diye kadını tehdit ediyor. Açıklasa bu durumda erkeğin bir zararı olmayacak. Ama kadın zarar görecek. İki kişinin birlikte yaptıkları bir suçun (?) sonucunda ceza sadece kadına kesilecek. Erkek bunu bildiği için kadına karşı tehdit unsuru olarak kullanmıştır.

Dedim: düşüreyim ismini dile
Dedi: gel fâşetme sırrımı il'e
Dedim: benden gayri sever mi bile
Dedi: ben tanırım yârımı yok yok Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 89)

Toplum baskısından, dedikodudan korkan kadın, el yanında yüz vermez ama tenhada aşığına güler, cilve yapar. Toplum içerisinde aynı davranışta bulunsa adının çıkacağını bilir. Bunun kötü sonuçlarının kendisine yansıyacağının farkındadır, bu nedenle kimsenin görmediği yerde aşığına cilve yapar.

On altıya karar verdim yaşını
Yenice sevdâya salmış başını
El yanında yıkar gider kaşını
Tenhelerde gülüşünü sevdiğim Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 108)

Âşık Veysel de sevdiğinin adını söyleyip onu dile düşürmekten imtina eder.

Ah senin elinden çektiğim çile
Söyleyip ismini düşürmem dile
Bülbül figan eyler kırmızı güle
Sakın incitmesin hâr çiçekleri Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 204)

Âşık Şenlik de sevdiğinin adını namus belası yüzünden her yerde saklamaktadır.

Şenlik haraç ister zülfün pacından
Sergender gezerem aşgım ucundan
Namus belasından gayret gücünden
Her yerde ismini dandığım güzel Çıldırlı Âşık Şenlik-20. yy (Aslan, 1975: 171)

Tüm ataerkil toplum ve erkek baskılarına rağmen, kadın erkek ilişkilerinin önüne geçilememiştir. Yasaklanan ilişkiler, gizli gizli devam etmiştir. Tüm yasakçı toplumlarda olduğu gibi gizlice sürdürülen bu tür örnekler yok olmamış perde arkasında, korkarak, yalanlara başvurularak devam ettirilmiştir.

16. yüzyıla ait aşağıdaki şiire baktığımızda bir buluşma yerinden, randevudan bahsediliyor ve bu buluşmaya gelmeyen sevgili anlatılıyor.

İlk akşamdan vardım kavil yerine
Önegördüm kömür gözlüm gelmedi
Bilmem gaflet bastı yattı uyudu
Bilmem o yâr bize küstü gelmedi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 432)

Aşağıdaki şiirde de âşıkların tenhada buluştuğu görülüyor. Hiçbir yasak bunu engelleyemiyor görünmektedir.

Bu aşk dedikleri bir yoldur ince
Bülbüle cefâ ider gül ile gonce
Bir güzelin kendi gönlü olunca
Arayup tenhâda bulması vardır Gevherî (Elçin, 1998: 339)

Aşağıdaki dörtlükte ise kız, sevdiğine herkes uyuduktan sonra, gece vakti gelmesini söylüyor. Ortalıkta kimsenin olmadığı, herkesin uyuduğu gece vakti, buluşmak için ideal zaman olmalı.

Benim yârim bana yalan söylemez
Söylerse de gıybetimi eylemez
El yanında ikrârını söylemez
Elleri uyut da gel dedi bana Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 387)

Aşağıdaki şiirde yine, bir gece buluşması görülüyor. Akşam buluşmuşlardır ve tan yıldızının geç doğmasını istiyor âşık. Sabah geç olsun ki sevdiği ile daha fazla vakit geçirebilsin. Buluşmanın gece el ayak çekilince, herkes uykuda iken yapıldığı ve gizli olduğu açıktır. Açıkça yaşanamayan, toplum tarafından baskı altına alınan kadın erkek ilişkilerinin yasak dinlemediği görülüyor.

Bir alm'attım tekerlendi
Tan yerleri sakarlandı
Her öptükçe şekerlendi
Aman geç doğ tan yıldızı

Harlar Arap atlar harlar
Çıkmış tan yerleri parlar
Yâr koynuna giren terler
Aman geç doğ tan yıldızı[38] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 122)

Kızların kamusal yaşamları bastırılır, baskı altına alınarak yok edilmeye çalışılır. Ancak bu durum, ilişkileri gizli olarak yaşamalarına sebep olmaktadır. Erkeklerle gizli gizli buluşup aşklarını yaşarlar. Aslında anneleri ve babaları da bunu biliyor olmalı çünkü aynı yollardan kendileri de geçmişlerdir. Toplum düzenine aykırı bu davranışların cezası hep kızlara kesilir. Namus onlara ait bir kavramıdır çünkü. Koruma altına alınan onların namusudur. Bu nedenle kızların dışarı çıkmasına müsaade edilmez. Bir kızın sevgilisi olamaz. O, ancak zamanı gelince evlenebilir. Evleneceği kişiyi de babası seçer. Şiirlerde de görülmektedir ki baskılar kadın erkek ilişkilerini engelleyememiş sadece gizli yapılmasına neden olmuştur.

[38] **3. Dörtlük:** Tan yıldızı karşımızda / Sevdası var başımızda / Uzak değil komşumuzda / Aman geç doğ tan yıldızı **4. Dörtlük:** Âşık Veli'm hiç yenilmez / Tan yıldızı aman bilinmez / Yâr koynuna giren ölmez / Aman geç doğ tan yıldızı (Görkem, 2006: 122).

2.3. Evlilik

Türk toplumunda evlilik kutsal olarak kabul edilir. Gökalp'e (2007: 210) göre Türklerde evlenmek "ev-bark sahibi olmak" ile ifade edilir. Maddi ve somut bir anlama gelen "ev" hem "ev, barınak" hem de "mabet, anıt" gibi anlamlara gelen "bark" kelimesi ile kutsallık kazanır.

Ancak feministler için evlilik, kutsal olmamakla birlikte onaylanmayan pek çok yanı olan bir kurumdur. Evliliğe sıcak bakmayanların başında Radikal Feministler gelir. Onlara göre evlilik, kadınları ezmenin bir yoludur. Grace Atkinson tarafından 1968 yılında oluşturulan ve "17 Ekim Hareketi" olarak adlandırılan feminist grup, 1969 yazında bir yazı dizisi yayınlar. Bu yazılarda feminist kuramın önemli yönleri formülleştirilir. Bu yazılardan ortaya çıkan başlıca tez "erkek-dişil roller sistemi bütün baskıların ilk ve özgül modeli olduğu" yönündedir. Bu feministlere göre "evlilik, kadınları ezmenin temel bir formülleştirilmesi" olduğundan reddedilir (Donovan, 2014: 269).

Beouvoir'e göre (2010: 74-105), mutluluk konusunda bir garanti olmadığı için evliliğin mutluluk getireceği inancı ve bazen getiremeyişi asıl sorun gibi görünse de sorun, kişiliğe verdiği zarardır. Evlilik, kadını tek düzeliğe ve tekrara sürükler. Kadın; ilk yılında çocuk doğurur, eş ve annelik deneyimlerini yaşar, kendini keşfeder. Kadın, kendini tekrar eden ve insanı tüketen işlerle meşgul olurken sahici işler erkeğin alanındadır. Kadın, yaptığı işlerden doyum elde edememektedir. Dünyanın diğer alanlarını es geçmiş, kendini bir adama ve evdeki diğer kişilerin bakımına adamıştır. Bu durumdan tatmin olmamakta ve bıkkınlık hissetmektedir. Durumundan şikâyet eden kadından, erkek rahatsız olmaktadır. Aslında onun, bu rolleri benimsemesini isteyen, bu durumu kadının kendini doğrulama yolunda tek imkân saydıran erkektir. Evlendiğinde, kadından karşılıksız adanmışlık bekleyen de odur. Çatışma yaşandığında sebebin kadın olduğunu düşünmek erkeğin doğasında vardır. Evlilikte çatışma olması normaldir çünkü ayrı dünyalarda yetişmiş iki insan bir çatı altında yaşamaya ve her şeyi paylaşmaya çalışırlar. Evlilikte sıkıntının çoğunu kadın yaşar çünkü erkek, kadını kendi boyunduruğuna sokar. Bu da erkek için olmaktan ziyade kadın için sorunların kaynağını oluşturur. Kocasının himayesine giren kadın için koca, babasının yerini tutar: Onu korur, ona bakar, yön verir. Hayatını kocasının gölgesinde yaşar. Kendisinden beklenen kocasını sevmesi ve mutlu olmasıdır. Ailesine ve topluma karşı sorumluluğu budur. Bu sorumluluk onu baskı altına alır. Her ne kadar erkek egemenliğinden bunalsa da bir koca bulmak ve onu elde tutmak zorundadır çünkü kendi

hayatını ancak bu şekilde kurabileceğini, nispeten özgür ve kendine ait bir yaşam kurmanın tek yolunun bu olduğu bilir. Bir koca bulmak ve onu elde tutmak kadın için bir sanat ve savaş haline gelir. Kadının bu savaşta, erkeği elinde tutmak için kullandığı çeşitli silahları vardır. Erkeğin gönlünü hoş edip ona güzel yemekler hazırlar, çocuklarını yetiştirir, konukları özenle ağırlayarak kocasını onore eder, evi temiz tutar. Bu anlamda, kocasının vazgeçilmez yardımcısıdır. Tüm bunların karşılığında bir yuva, toplum içinde eş ve anne olmanın verdiği saygınlık ve güven onun kazanımlarıdır.

Ancak, feda ettikleri hiç de azımsanamayacak şeylerdir. Kadın, erkek karşısında zayıf ve edilgen bir nesne hâline gelir. Kendisinden beklenen roller tam da bunlardır zaten. Kendisine başka seçenek bırakılmayan kadın, rollerini içselleştirmek durumunda kalır. *"Feminist yaklaşıma göre toplum, bireylerini kadın-erkek cinsiyet rolleriyle ilgili farklılıkların doğuştan geldiğine inandırarak sosyalleştirmektedir."* (Karayel, 2006: 22). İyi bir eş ve anne olup ev işlerini yapmak gerektiğine inanan kadın, evdeki kısır döngüyü yaşamaya mahkûm olur. Eğitimden mahrum bırakılması da bu durumda etkilidir. *Bir sınıf olarak erkekler, kadınları kendilerini memnun etmeye koşullandırırlar, kadınların uygun bir eğitim alma olanaklarına ve eleştirel analiz güçlerinin eleştirmelerine karşı çıkarlar* (Grimke, 1970: 3). Erkeklerin; iş hayatı, spor, savaş, siyaset gibi pek çok kamusal alanda sorumlulukları vardır. Buna karşın kadınlar ev içerisinde ücretsiz işçi olarak çalışmaktadırlar. Bu, bir çeşit köleliktir. Feminizm, ailenin tüm yükünü kadınların sırtına bindiren bu iş bölümünü sorgular (Watkins; Rueda; Manisas; Rodrugues, 1996: 5).

Evlilik çatısı altında kadın, iyi bir eş[39] ve anne olarak değer kazanır. Edebî eserlerimize baktığımızda da kadının, aile[40] içerisinde eş ve anne olarak yer aldığını görürüz. Âşık tarzı metinlerde de kadının "eş" olarak yoğun bir biçimde işlenmesi dikkat çekicidir. Evliliğin her aşaması hakkında şiirler görmek mümkündür: Evlenme isteğini dile getirme, eş seçimi ile ilgili kriterler, başlık parası, evlilik yaşı, iyi ve kötü eş tasvirleri, çok eşlilik, evlilikte aldatma en sık görülen konu başlıklarıdır. Örneklerin çokluğundan yola çıkarak diyebiliriz ki toplum ve o toplumun bir yansıması olan edebiyat için evlilik

[39] Eski Türklerde 'evci', Göktürklerde ise 'eş', Osmanlılarda 'evdeş', Çağatay Türklerinde 'evlik', ayrıca eski Türklerde 'eşi, işler, yotuz, egmiç' eş ve zevce anlamlarında kullanılır. Anadolu'da 'başa, başyoldaşı, bike, ev şenliği, yanışık' gibi sözcüklerin de kullanıldığı bilinir. (Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Ögel, Bahaeddin (1988) *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, ss.245).

[40] Halk edebiyatı türlerinde aile için: Bkz.: Seyidoğlu, Bilge (1992) "*Türk Mitolojisi ve Efsanelerinde Aile*", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, s. 573 İnan, Abdülkadir (1998) "*Türk Mitolojisi ve Halk Edebiyatında Kadın", Makaleler ve İncelemeler,* C.1, TTK Yayınları, Ankara, s. 274- 280. Günay, Umay (1992) "*Türk Masallarında Aile" Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, s. 619-625;

oldukça önemli bir konudur. Erkek egemen bir şiir geleneğinin erkek temsilcileri tarafından kadına yaklaşım, o toplumun değer yargılarının, erkek görüşünün yansımasıdır, denebilir.

2.3.1. Evlenme İsteğini Dile Getirme

Aile, ataerkil toplumun devamı için gerekli bir kurumdur. Toplumsal ahlakî kurallar, aile içerisinde öğrenilir ve bir sonraki kuşaklara aktarılır. Aile kurmak için yasal evlilik çatısı altında kadın ve erkeğin bir araya gelmesi gerekir. Mutlu bir yuva ve çocuklar, ataerkil sistemin desteklediği bir durumdur. Bu yasal birliktelikte erkek, dışarıda para kazanıp evine ve çocuklarına bakarken kadın da evde, ev işleri ve çocukların bakımı ile ilgilenir. Atkinson'ın (1974: 72) ifade ettiği üzere: *Sınıf tanımlamasında kadınlar birey ya da özgür değildir; daha çok, diğer insanların bir uzantısıdır.* Erkek, kamusal alanda kariyerine devam ederken kadının hayatı erkeğin hayatı çerçevesinde, onun bir uzantısı şeklinde gelişir.

Atkinson'ın yaklaşımından hareketle, bir kadın başkasının uzantısı gibi yaşamayı neden ister? Pek çok kültürde, bir kadın için evlilik, tek çıkış yoludur. Genç kız için evlilik, bir geçim yolu ve var oluşunu doğrulayacak toplumsal bir kurumdur. Erkekler, kamusal alanda deneyimlidir ve başarıları çoğu zaman onaylanmıştır. Erkek, toplum içerisinde kendisini var etmiştir. Dolayısıyla bir kadın tüm bunları kendisi başarmak yerine onaylanmış bir erkeğin uzantısı olmayı tercih eder. Aslında bunu yaparak da sistemin devamlılığını sağlar (Beauvoir, 2010: 13- 20). Bir erkek tarafından korunup kollanmak, onun kanatları altında yaşamak güvenli ve kolaydır. Bir erkek tarafından bakılıp gözetileceği düşüncesi genç kızlığından itibaren bilinçaltına toplum tarafında işlenmiştir. Kendi başına bir yaşam kuracağı ya da kendi dilediği şekilde yaşamını yönlendirebileceği düşüncesi gelişmemiştir. Bir erkeğin himayesinde yaşamak, yaşamın zorluklarıyla mücadeleye girmeden hayatına devam etmek kolaydır. Ayrıca evli olmak, kadına toplumsal bir koruma da sağlar.

Wollstonecraft (2007: 113-157) kadınların bir koca bulmak için güzelliklerini geliştirdiklerini ve akıllarını geliştirmeyi geri plana ittiklerini söyler. Kadınların bunu yapmalarının sebebini ise kendilerini ekonomik olarak var edebilmelerinin ve görece güç elde edebilmenin tek yolunun bu olduğunu bilmeleri olduğunu iddia eder. Fristone da (2001: 9) kadınların, güvenlik karşılığında erkekleri sevdiğini düşünür.

Kadın, yaşamını garanti altına alan erkeği sevmeye odaklanır. Tüm bunların karşılığında feda edilenler aslında azımsanamayacak kadar çoktur. Kadınların özgürlüğü, kendi başlarına karar verebilme yetkileri, kendilerini toplum içerisinde gerçekleştirebilmeleri, kendi başlarına var olabilmeleri gibi ilk elden akla gelen durumlar, rahatlık ve toplumsal onay karşılığı feda edilenlerdir. Çünkü rahatlık, eş ve anne olmanın verdiği toplumsal onay tek başına mücadeleden daha kolaydır. Bu düşüncelerle yetiştirilmiştir ve başka bir seçenek düşünmek akına gelmez.

Türk toplumunda erkek iktidarının simgeleri olan "at, avrat, silah" kadın için "er, ev, evlat" şeklinde gelişmiştir. "Er" yani koca, kadının kendini koruma altına alması için gereklidir. Kendisine toplum tarafından onaylanmış yasal bir "ev" edinmek için bir erkekle evlenmek zorundadır. Çünkü bir ev içerisinde yalnız başına var olabilmesi zor, hatta imkânsızdır. O evi, erkek ile meşrulaştırmalıdır. Bu ev içerisinde hâkimiyetini güçlendirmek için, erkeğin gözünde değer kazanabilmek ve toplumun da kadını kutsaması için anne olmalıdır yani "evlat" sahibi olması gerekir (Özünel Ölçer, 2006: 129-131). Böylece var olma ve onaylanma süreçlerini tamamlayacak gerek evde gerek toplum içerisinde var olabilecektir.

Kadının bu durumunu belirleyen "erkek yasaları"dır. Tüm ataerkil kurallar gibi evlilik yasaları da erkekler tarafından kendi çıkarlarına göre geliştirilmiştir. Feministlere göre, bu kuralları tekrar düzenlemek gerekir. Kadın için evliliğin tek çıkar yol olmadığı, kendi varlığına dayanabileceği, erkeğe yaslanmasının gerekmediği bir sistem oluşturmak şarttır. Özetle, kadını zincirlerinden kurtarmak gerekir (Beauvoir, 2010: 109). Feministlerin zincirlerini kırmalarını istedikleri kadınların çoğu evlenmek istemekte çünkü ataerkil toplum içerisinde ancak bu şekilde nispeten özgür olup kendi hayatlarını kurabileceklerini düşünmektedirler.

Âşık şiirinde evlenme isteğini dile getiren zengin örnekler görülmektedir. Bu şiirlerde anne ve babasına evlenme isteğini dile getiren kızların hem sözel hem de davranışsal olarak bunu nasıl yansıttıkları anlatılır. En çok, kızların evde kalma korkusu dile getirilir. Evlenmek isteyen kız, eğer anne babası bu isteklerini yerine getirmezse onları, kaçmakla tehdit eder. Erkeklerin evlenme isteklerinin anlatıldığı şiirler bekâr veya dul erkek oluşla ilgilidir. Bu şiirler, istedikleri kızları bulamayışları ve parasızlık nedeniyle evlenememekten yakınmaları üzerinedir.

Bir kız, evlenme isteğini açık açık olmasa da bazı davranışları ile ailesine ve çevresine ifade eder. Aşağıdaki şiirde, on dört yaşına gelen bir kız gözlerini süzerek bakmaya başlar, aynanın karşısından geri gelmez. Zülüflerini süslerken hayaller kurar. Bütün bunlar onun evlenmek istediğinin belirtisidir. Karşı cinse ilginin uyandığı bu dönemde iki cins arasında ilişki kurmak için evlilikten başka çare olmadığından kızların bu davranışları evlilik istediğine yorulur.

Bir güzel de on dördüne girince
Gelir geçer gözlerini süzerek
Hep aynaya bakar deliler gibi
Yüz bin hayal kurar zülüf dizerek

Yanında tarak ayna taşır, incileri boynuna takar süslenir. Evlenmek istediği açıktır.

Tarak alır ayna koyar aynına
İnci takar gerdanına boynuna
Sineleri sığmaz olur koynuna
Bir ah çeker düğmeleri çözerek

Aklı karışıktır, gece gündüz hayal kurar. Evlerine misafir gelince, temizliği takdir edilsin diye, çılgınlar gibi ev süpürür. Ev işlerini iyi yapıyorum, beni beğenin, görün, demek ister. Çünkü evlilikte kadının aslî görevlerinden biri hamarat olup evine iyi bakmasıdır. Elbette bu özelliklere sahip bir genç kız da evlenmek için tercih sebebi olacaktır. Kızlar, evlilikte seçilen taraftır. Edilgendir, nesnedir. Bir erkeğin seçme ve isteme şansı ile geniş bir yelpazesi varken genç kız için bu, kendisini beğenip istemeye gelecek olanların arasından seçim yapmakla sınırldır. Kızlar alınır, erkek alır. Kızlar beğenilip alınır, seçilip alınır ama alınır. Erkek seçer, beğenir alır. İnisiyatif erkektedir, etkendir, öznedir. Kızlar pasifken erkek aktiftir. Bu durumda da kızlar şiirdeki gibi kendilerini beğendirmek için çeşitli yollara başvurur.

Fikir karmakarışık ince düşünce
Hayal görür gündüz gece boyunca
Evlerine bir misafir gelince
Deli deli ev süpürür tozarak

Bu kadar süsten hayalden sonra istemeye gelmezlerse çok üzülür ve kızar. Annesine kızarak cevap verir. Bir kızın böyle sinirli olması onun evlenmek istediğinin belirtisidir. Anadolu'da, kapıyı çarpıp çıkan kıza "Koca mı istiyorsun?" denir.

Takar takıştırır tül giyer ince
Gönül bahçesinde gül takar gonca
Dünürcülük sözü yalan olunca
Anasına cevap verir kızarak Âşık Yaşar Reyhanî-20. yy (Bars, 2005: 271-272)

Âşık Cananî, aşağıdaki şiir ile bir kızın, babasına evlenme arzusunu dile getirişini anlatır. Evin geç kızı, kendisini istemeye elçiler geldiğinde babası ile annesinin birlik olup nazlandıklarından, kendisini vermediklerinden yakınır. Kız, vaktinin geçmesinden korkar. Gelen kısmeti de çok beğenmiş olmalı ki bir daha böyle birini bulamayacağını, fırsat gelmişken kendisini vermelerini istiyor. Ama yine de takdiri babasına bırakıyor. Kız şiirde, kimseden yana bir şikâyeti olmadığını, baba evinde olmaktan yana mutlu olduğunu söyler. Ama "Artık yaşım otuz oldu var hesabını sen yap baba" diyerek evlenme yaşının geçmekte olduğunu da babasına hatırlatır. Kendi hayatını kurmak istiyor ve bunu ancak evlenerek yapabileceğini biliyor. Bu nedenle babasına yalvarır. Eş seçimi, kızın kendisine bırakılmaz. Onun yerine kararı baba ve anne verir. Bir kadının, hayatını birleştireceği, bir ömür beraber yaşayacağı erkeği seçme şansı yoktur. Babası kimi beğenirse onunla evlenmek zorundadır. Ataerkil erkek egemen sistem bunu gerektirir.

Bana elçiler gelende
Verecektin sözün baba
Anamla el bir olmuşsun
Yine tutmuş nazın baba

Vakit geçer kimse almaz
Erken evlenen gocalmaz
Böyle kısmet bir de gelmez
Artık emir sizin baba[41] Âşık Cananî-20. yy (Cananî, 2007: 196)

Ceyhanlı Âşık Ferrahi'ye ait *Bekâr Kızların Destanı*, bir kızın evlenme isteğini annesine bildirmesini anlatan ana-kız atışmasıdır. Şiirde kız, evlenme istediğini dile getirirken annesi ona karşı çıkmaktadır. Kızın evlenmek istemesinin en büyük sebebi, evde kalma korkusudur. Annesi ise yaşının küçük olduğunu söyleyerek, evlenmesine razı olmaz. Yaşı küçük olduğu için koca kıymeti bilememesi korkusu da ayrıca anneyi telaşlandıran başka bir noktadır. Yaşıtlarının evlenip barklanıp çoluk çocuk sahibi olması kızı telaşlandırır. Annesi ise kızından ayrılmak istememektedir. Son dörtlükte anne; kızının söz

[41] **3. Dörtlük:** Yoktur kimseden telaşım / Sevinir bacım gardaşım / Artık otuz olmuş yaşım / Hesap eyle özün baba **4. Dörtlük:** Matemde yasta deyilem / Baba ben aheste deyilem / Çok şükür hasta deyilem / Ceylan kimi kızın baba **5. Dörtlük:** Görürsen evde kalmışam / Hem sararıp hem solmuşam / Böyle bir kütük olmuşam / Bu esrarı çözün baba **6. Dörtlük:** Budur sözümde nihayet / Sert davran kopar kıyamet / Başlığımda pazarlık et / Kuralları bozun baba **7. Dörtlük:** Ne defter tut ne de kitap / Ben isterem taze hesap / Nişandan vaz geç düğün yap / Müddet olur uzun baba **8. Dörtlük:** Cananîye et ihtibar / Benim derdimi o duyar / Elli bin de cehizim var / Tutanağa yazın baba (Cananî, 2007: 96).

dinlemediğini, evlenip başını alıp gitmek istediğini, anne babasına hizmet etmek istemediği için evlenmek istediğinden yakınır. Kızlar evlenmeden önce baba evinde evlendikten sonra koca evinde evin işlerini yapan, hizmet gören "ev işçileri"dir. Buradaki annenin de bu hizmetten mahrum kalmak istememesi, kızının evlenmesine karşı çıkma sebeplerinden biri olarak görülür.

Kız:
Anamın elinde belim büküldü
Ağzımın içinde dişim döküldü
Şu yalan dünyada evim yıkıldı
Hatun anam etme ere ver beni

Ana:
Şu dağlarda kar olur da eririm
Gençliğinde bir gününü görürüm
Seni sevdiğim oğlana veririm
Bu sene de evde kal hatun kızım[42] Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 111-113)

Bekâr erkeklerin de şiirlerde evlenme isteklerini dile getirdiği görülür. Bekâr veya dul erkeklerin evlenme isteklerinin anlatıldığı şiirler genellikle iki ana konu etrafındadır. Biri istedikleri kızı bulamamak, diğeri de parasızlık yüzünden evlenememek.

Eş seçiminde belli kriterler vardır. Bu kriterlerden biri de dul kadınlardan uzak durmaktır. Ancak aşağıdaki şiirde farklı bir durumla karşılaşırız. Evli bir kadına oluşan aşk ve onunla evlenme isteği ile buna karşı çıkan bir baba söz konusudur. Âşık Derdiçok'un başından geçen bir olay sonucu yazdığı şiirin hikâyesi şöyledir: Derdiçok, babası ile birlikte bostan kazarken tarlada gördüğü bir geline âşık olur ve onunla evlenmek ister. Bu

[42] **Kız:** Hatun anam etme ere ver beni / Sırtımda götürem cenette seni / Sözünü kırmadım kocattın beni / Allah bekâr kıza yardım eylesin **Ana:** Sensiz kızım ben dünyayı niderim / Gelin olsan ben gezmeğe giderim / Sana güzel güzel düğün ederim / Bu sene de evde kal hatun kızım **Kız:** Benim yaşıtlarım hep gelin oldu / Her birisi ikiz çocuk doğurdu / Babam beni acep oğlu mu sandı / Hatun anam etme ere ver beni **Ana:** Almanın dalını daim budamam / Çoban olup her gün seni güdemem / Küçüksün babayın göynün edemem / Bu sene de evde kal hatun kızım **Kız:** Ana senin fikrini ben bilirim / Sen karışma sevdiğimi alırım / Kocayıp da sonra evde kalırım / Hatun anam etme ere ver beni **Ana:** Giderisen hiç yanıma gelmezsin / Korkma kızım sen kocayıp kalmazsın / Yaşın küçük er kıymetin bilmezsin / Bu sene de evde kal hatun kızım **Kız:** Terzi olup ceketimi biçerim / Dediğim olmazsa ağı içerim / Elin oğlu ile bir gün kaçarım / Hatun anam etme ele ver beni **Ana:** Gel herif verelim bu kızı ere / Çene çalacağız her hâl boş yere / Ne yapsak boşuna bahtımız kara / Yeter herif bunu ere ver kalan **Kız:** Anam babam yeni bildi hâlimden / Ölüyordum kurtardılar ölümden / Siz aciz kaldınız Mehmet Ali'mden / Gizli sevda beni öldürdü ana **Kız:** Öl desen yoluna hemen ölürüm / Ana ben yanına her gün gelirim / Senden iyi er kıymetin bilirim / Kölen olam ana ere ver beni **Ana:** Ne söylesem bana cevap veriyor / Efkârlı başımı duman bürüyor / Yürekteki yağlar bile eriyor / Bu sene de evde kal hatun kızım **Kız:** Bu sene kalırsam halim ne olur / Kocamış diye de beni kim alır / Bütün günahlarım hep sana olur / Kölen olam ana ere ver beni **Ana:** Başın alıp bir tarafa gitmiyor / Anaya babaya hizmet etmiyor / Bu nasıl evlât da sözüm tutmuyor / Bu sene de evde kal hatun kızım (Atılgan, 1997: 111-113).

isteğini babasına ilettiğinde ise çok öfkelenen baba ile oğul atışmaya başlar (Demir, 1993: 119).

Babasına evlenmek isteğini ileten âşığa babasının ilk sorusu kızın "gelin mi kız mı" olduğudur. Sevdiğinin, evli bir kadın yani gelin olduğunu duyan baba öfkelenir. Oğlunun aklının başında olmadığını söyler ve evliliği onaylamaz. Haram olması başka bir sebeptir ve oğlunun tövbe etmesini ister. Dul bir kadın olup "başka erkeklerin artığı" olduğunu söyleyerek de oğlunu ikna edemez. Oğlu, bunun kötü bir şey olmadığını "Antep'te saza gitmenin" daha kötü bir şey olduğunu ima ederek fikrinden vazgeçmeyeceğini söyler. Evli birine âşık olup onunla evlenmek istemek elbette onaylanacak bir durum değildir. Ancak şiirde dikkat çeken, babanın itiraz ettiği durum, kadının, "başka erkeklerin artığı" olarak ifade edilmesidir. Âşığın, evli birine meyletmesi âşık şiirinde gelinlere yani evli kadınlara yazılan aşk şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Âşığın isteğinin çok da yeni ve istisnai bir durum olmadığı ancak toplum kabullerine ve ahlaka uygun kabul edilmeyeceği açıktır.

Babası:
Oğlum söylediğin söz mü
Çaldığın cura mı saz mı
Sevdiğin gelin mi kız mı
Gezdiren, aşkının derdi

Oğlu:
Kırıldı tutmuyor kolum
Nideyim dünyanın malın
Kız değil sevdiğim gelin
Gezdiren nazlımın derdi[43] Afşin'li Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 116-119)

Âşık Efkarî'nin "Nerden evlenem nerden evlenem" nakaratlı şiiri, evlenme isteğini ve eş arayışını yansıtır. Âşık, evlenmeyi çok istemekte ancak bir türlü uygun kişiyi bulamamaktadır. İstediği eşi bulamamasının sebeplerinden biri de yeterince parası olmamasıdır. Âşık, bekâr ve mini etekli kızlara maddi olarak güç yetiştiremeyeceğini düşündüğü için dul kadınları tercih ettiğini ama onlardan da kendisine eş bulamadığından yakınır. Dul kadın, ataerkil erkek egemen yapıda "eksikli"dir. Bu nedenle hiç evlenmemiş ve daha genç bir kadının yanında elde edilmesi daha kolay olarak düşünülür. Şiirde de

[43] **Babası:** Yücelerde yayla yayla / Kitap ile gönül eğle / Haram oğlum tövbeyle / Geziden aşkının derdi **Oğlu:** Hayali karşımda gitmez / Oğlun gece gündüz yatmaz / Yüzbin tövbe hiç kar etmez / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Oğlun nidicin haramı / Gene azdırdın yaramı / Şimdi yar sevecek sıramı / Gezdiren aşkının derdi **Oğlu:** Helal baba değil haram / İzin ver yanına varam / Asıl yar sevecek sıram/ Gezdiren nazlımın derdi / **Babası:** Çuka şalvarım yırtığı / On iki kişi artığı / Niden oğlum o sürtüğü / Gezdiren aşkının derdi **Oğlu:** Nettim babacığım nettim / Han evini harap m'ettim / Antepe sazamı gettim / Gezdiren nazlımın derdi (Demir, 1993: 116-119).

bunun yansımasını görmekteyiz. Âşık, yalnızlıktan çok mutsuzdur. Yalnız yatmak, eve geldiğinde onu karşılayacak ve evde hizmetini yapacak birinin olmaması onu evlenmek istemeye iten nedenlerdendir. Bir kadın; evlilik içerisinde kocasını memnun etmek, evin işlerini yapmak gibi görevleri üstlenir.

Sorman arkadaşlar yamandır işim
Eve gidiyorum evde yok eşim
Ceplerimde kaldı sekiz kuruşum
Nereden evlenem nerden evlenem

Yalnızlık nidem beni açmıyor
Dul kadınlar boykot etmiş göçmüyor
Mini eteklere sözüm geçmiyor
Nereden evlenem nerden evlenem[44] Âşık Efkârî-20.yy (Rayman, 1998: 242-243)

Âşık Efkarî gibi, parası olmadığı için evlenemediğinden yakınan diğer bir âşık da Ceyhanlı Âşık Ferrahî'dir. Erkek egemen toplumda kadına maddi koruma sağlamak erkeğin görevidir. Beuvoir'in ifadeleriyle (1993: 20) "*Egemen-erkek kul-kadına maddi koruma sağlayacak ve onun varoluşunu ahlaki açıdan telafi edecektir*." Aşağıdaki *Olmazsa* adlı şiirde âşık, parasızlık yüzünden evlenememekten şikâyet eder. Evlenmek istemektedir ama evlilik için gereken maddi şartlar ağırdır. Şiirde bir diğer toplumsal sorun olan başlık parasından bahsedildiği görülür. Kızlar, babası tarafından para karşılığında evlendirilir. Bu durumda parası olan evlenebilirken Ferrahî gibi parası olmayan kişiler evlenmekte zorlanır. Fakirsen bir de arkanda aile desteğin yoksa evlenmek çok zordur. Dönemin değişip biçerdöverin çıkması toprakla geçinen kişileri maddi sıkıntıya sokmuştur. Evlenmek için cebinde para olmadığı gibi satıp harcayacağı mal da yoktur. Özetle, şiirin tamamında parasızlıktan şikâyet edilmektedir. Âşık, parası olan kişilerin evlenebildiğini ve bu insanların mutlu olduğunu düşünür. Ömrünün yarısının parasızlık yüzünden bekârlıkla geçtiğini, soğuk gecelerde yalnız kaldığını üzülerek ifade eder.

[44] **3. Dörtlük:** Zalim felek ile zati aram yok / Evlenmemiş olmaz aslâ çarem yok / Kız alsam cebimde boya param yok / Nereden evlenem nerden evlenem **4. Dörtlük:** Evde diken oldu andir döşeğim / Ne koyun kuzu var ne de şişeğim / Coğo'dan evlensem yoktur eşeğim / Nereden evlenem nerden evlenem **5. Dörtlük:** Dünya ile yaşamaya tapum yok / Bir kırık baltayım sapım yok / Eşkinar'dan alsam sirke küpüm yok / Nereden evlenem nerden evlenem **6. Dörtlük:** Ayrılık derdini zati çekemem / Yetmişinde varım yoğum tökemem / Bice'den evlensem soğan ekemem / Nereden evlenem nerden evlenem **7. Dörtlük:** Hele sağa sola bakmak lâzımdır / Bir de Yusufel'e akmak lâzımdır / Erkines'te zeytine çıkmak lâzımdır / Nereden evlenem nerden evlenem **8. Dörtlük:** Efkârîyim belli değil yarınım / Külli varım hemde kendim yârenim / Çakıllarda yoktur banta fırınım / Nereden evlenem nerden evlenem (Rayman, 1998: 242-243).

Aman arkadaşlar kızlar ah etti
Bekârlık serimde yetişti yetti
Ömrümün yarısı bu yolda gitti
Ne yapan evlenme halin olmazsa

Kızların fiyatı on bine çıktı
Bu gidişler benim canımı sıktı
Millet bekârlıktan usandı bıktı
Bekârsın cebinde pulun olmazsa[45] Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 79-80)

Âşık Talibî Çoşkun'un *Altındağ Destanı*'nın bir bölümünde de evlenme isteğinin dile getirildiği görülür. Evlenmek isteyen âşık, eş bulamamaktan yakınmaktadır. Çeşitli seçeneklerini dillerinden âşık bunların hiçbirine ulaşamadığı için mutsuzdur. Kızları, yaşlı olduğu için uygun bulmaz ancak bekârlıktan da şikâyetçidir. Bu bekâra acıyıp merhamet etmeyen dullardan da şikâyetçidir. Burada kastedilen, dullara erişimin onları elde etmenin daha kolay olduğudur. Dul kadınlar, âşığın gönlünü hoş edebilecekken onlar da bunu kabul etmezler. Tüm bu seçenekleri elemiştir, mahalle mahelle gezip arayamayacağını da ifade etmeden geçmez. Senelerce böyle bekâr kalmak istemez. Ankara'da genç fidanların, dibi görülmedik göllerin olduğunu ve bu göllerin hep yüzeyinde gezmek istemediğini söyler. Dibi görünmedik göllerden kasıt el değmemiş kızlardır. Özetle âşık, evlenmek için uygun eş bulamamaktan şikâyetçi olup evlenmek istemektedir.

Telsizlere varsam sözüm tutulmaz
Kızları kocalmış daha satılmaz
Senelerce böyle bekâr yatılmaz
Ne de merhametsiz dullar var burada

Kalem alıp birer birer yazamam
Keşfedip de mahle mahle gezemem
Ördek olup su üstünde yüzemem
Dibi görünmedik göller var burda

[45] **3. Dörtlük:** Bir gül idim dört yanımı hâr aldı / Ever dedim babam bana darıldı / Fakirlere evlenmesi zoraldı / Bir yerden bir gelir yolun olmazsa **4. Dörtlük:** Allah yardım eyle fakir yoksula / Yoksulun hayatı gidiyor sele / Kızlar bülbül olmuş konuyor güle / Bülbül neye konsun gülün olmazsa **5. Dörtlük:** Eğer bekâr isen halini düşün / Evlenecek olsan paran yok peşin / Yalnız yatarsan üşürsün kışın / Üstündeki yorgan kalın olmazsa **6. Dörtlük:** Söylüyorum size sözün hepsi / Sağlam tutun evlenmenin ipini / Vallah keser kesmez kendi sapını / Anan baban sağın solun olmazsa **7. Dörtlük:** Zenginler evli de fakirler bekâr / Bekârın kahrını ya kimler çeker / Bekâra zehirdir yiyemez şeker / İster ki petekli balın olmazsa **8. Dörtlük:** Fakir isen kimse bakmaz yüzüne / Yalan derler senin doğru sözüne / İsim korlar kimsesizin özüne / Emmin dayın arkan ulun olmazsa **9. Dörtlük:** Bu sıra gitgide azıyor zaman / Biçerdöver çıktı tükendi saman / İşte senin halin perişan yaman / Satacak kapında malın olmazsa **10. Dörtlük:** Evli isen rahat eder yaşarsın / Bekâr isen sağa sola koşarsın / Bir gün hayat ağacından düşersin / El atıp tutacak dalın olmazsa **11.Dörtlük:** Cebinde paran yok karışma işe / Çekersin bekârlık gelirse başa / Eğer kaçırırsan emeğin boşa / Yanında akılsız delin olmazsa **12. Dörtlük:** Ferahi de güzel öğüt veriyor / Bekârlara evlenme diliyor / Aç tavuk rüyada darı görüyor / Nidem böyle işte elin olmazsa (Atılgan, 1997: 79-80).

Bazıları meskenini yitirmiş
Ankara'yı vatan almış oturmuş
Niceleri taze fidan bitirmiş
Daha el değmedik güller var burda Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2013: 192-193)

Âşık Talibî Çoşkun'un dul olan ve evlenmek isteyen bir kişinin isteğini anlattığı *Bekârlık* adlı şiirinde bekârlığın zor olduğu anlatılır. Yalnızlık, sessiz ve ıssız bir ev, bekâr bir erkeği kaderine küstürmüştür. Bir hayat arkadaşı olmadığı için yalnızdır ve geceleri yastığına sarılıp yatmaktadır. Evde hizmetini gören bir eş olmaması ise şiirde en çok değinilen konudur. Evlilikte kadın, ev işlerini görür. Bu, ona biçilen toplumsal cinsiyet rolüdür[46]. Annelik, babalık, eş ve kardeş olma gibi pek çok toplumsal rolümüz vardır. Toplumsal cinsiyetimize dair kalıp yargılarımız[47] toplum tarafından oluşturulur. Bu kalıp yargılara göre kadınlardan eş ve çocuklarının bakımını, ev işlerini yapmaları beklenirken erkeklerden de eş ve çocuklarının geçimini temin etmeleri ve onları korumaları beklenir[48] (Çelik, 2008: 17-209). Ataerkil toplum, kadınları erkeklere hizmet etmek ve bu rolü benimsemeye şartlandırır. Çünkü ataerkil toplum, erkek egemenliğinin bir ideolojisidir (Donovan, 2014: 273-274). Koşulları kendi lehine düzenleyen erkek bunun devamını ister. Kadınlar, yerine getirdikleri işlerle tanımlanır. Bu işler; ev işleri ve çocuk bakımı, kocaya itaat ve hizmettir. Erkeğe, tüm bu işleri yapacak bir eş gerekir. Biyolojik olarak bu işleri yapmasını engelleyen bir sebep olamamasına rağmen ev işleri kadının işi olarak görülür.

Bekârların yüzü gülmez
Kalbinde neşesi olmaz
Karılar insafa gelmez
Ne zor imiş bu bekârlık

[46] Belirlenmiş kalıplar çevresinde hareket etmeye "rol" denir. (Çelik, 2008: 17-209). Pek çok kadın bu rolleri içselleştirir bu da onların öteki olarak nesne olma konumlarını pekiştirir. Bu bir çeşit özgürlükten kaçıştır (Beauvoir, 1993: 21) Aydınlanmacı feminist teoriye göre kadınlara fırsat verilirse kendilerine bakabilen, sorumluluk sahibi akılcı kadınlar ortaya çıkabilir. Erkeklerin hizmetçileri olarak toplumsallaşmak zorunda kalmazlar (Donovan, 2014: 73).

[47] Kalıp yargılar aile, arkadaş ve tüm çevremiz tarafından onaylanmamızı sağlar ve takdir edilmemizde yardımcı olur; topluma dâhil olduğumuzu hissettirir, bazı davranışlarımızı haklı çıkarmakta yardım eder. Kalıp yargılar kolay değiştirilemez Kalıp yargı kişilerin herhangi bir nesne veya kavram ile ilgili sahip oldukları bilgi, duygu ve düşüncelerin tamamıdır. Çoğu zaman kalıp yargılamalarımıza göre hareket ederiz çünkü bu bize kolaylık sağlar. Düşünmeden, araştırmadan var olan bilgilerimize göre kararlar almak işimizi kolaylaştırır. Kalıp yargılarımız ailede ve toplum içerinde oluşur (Dökmen, 2006: 98).

[48] Aynı şekilde, bu kalıp yargılara göre, kadınların daha nazik, kırılgan, hassas, duygusal, korunmaya muhtaç, fedakâr olmaları beklenirken erkeklerin de duygusal açıdan kadınlara göre daha güçlü, çalışkan, korkusuz olmaları beklenir (Çelik, 2008: 17-209).

Sağım ıssız solum ıssız
Gece yatıyorum sessiz
Şimdi karılar insafsız
Ne zor imiş bu bekârlık[49] Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 415-416)

Evlenme isteğinin dile getirildiği yukarıdaki şiirlere baktığımızda kızların da erkeklerin de bu isteklerini çeşitli sebeplerle ve yollarla dile getirdikleri görülür. Şiirlerde kızlar evlenmek ve kendi yuvalarını kurmak istediklerini dile getirirler. Kızların korkusu, kendilerine ait bir yaşam oluşturma şansını geçen yaşlarıyla birlikte kaçıracaklarını düşünmeleridir. Onlar için, baba evinden başka bir yerde kendilerine ait bir yaşam kurmanın tek yolu evliliktir. Kızlar, evlenene kadar baba evinde kalırlar; burada babalarının, annelerinin ve ağabeylerinin gözetimindedirler. Daha sonra ise evlenerek kendi yuvalarını kurup başka bir erkeğin yani kocasının himayesine girerler. Bir evden başka bir eve geçerler. Baba evinden çıkmanın tek yolu meşru bir yol olan evlilik ile mümkündür, bu nedenle kızlar evlenmek ister.

Erkeklerin evlenme isteklerinin anlatıldığı şiirlerde ise bekâr ve dul erkekler tasvir edilir. İncelenen kaynaklarda dul bir kadının evlenme isteğinin dile getirildiği bir şiire rastlanmamıştır. Dul bir kadın, erkeler kadar rahat bir şekilde evlenme isteğini dile getiremez. Dul kadın kaderine razı olmalı, varsa çocuklarını büyütmelidir. Yalnızlıktan, erkekler gibi şikâyet etmesi toplum tarafından hoş karşılanmaz.

Dul erkekler, genel olarak evlerinin işlerinin yapılması, çocuklarının bakılması için evlenmek isterken bekâr erkekler ise yalnızlıktan bunaldıkları için evlenmek istediklerini dile getirirler. Her ikisi de evlenmek için aradıkları kriterlere uygun eş bulamamaktan ve parasızlık nedeniyle evlenememekten yakınmaktadırlar. Ayrıca dul erkeklerin bekâr kızlarla evlenmesinin zor olduğu ama dul kadılara da ulaşımın güçlüğünü ifade ettikleri görülür.

[49] **3. Dörtlük:** Küstüm kaderime küstüm / Ne karım var ne de dostum / Yastığı bağrına bastım / Ne zor imiş bu bekârlık **4. Dörtlük:** Pek yalnız sağım solum / Açılmıyor elim kolum / Bir senedir böyle dulum / Ne zor imiş bu bekârlık **5. Dörtlük:** Yatağımı seren yoktur / Hizmetimi gören yoktur / Bana bir kız veren yoktur / Ne zor imiş bu bekârlık **6. Dörtlük:** Kız istesem gizleniyor / Dul istesem nazlanıyor / Kıyı köşe tozlanıyor / Ne zor imiş bu bekârlık **7. Dörtlük:** Canımın yoldaşı yoktur / Yanımın bir eşi yoktur / Koynumun bir kuşu yoktur / Ne zor imiş bu bekârlık **8. Dörtlük:** Semaver yanacak kaldı / Tabaklar yunacak kaldı / Evimiz çöplük oldu / Ne zor imiş bu bekârlık (Kaya, 2013: 415-416).

2.3.2. Başlık Parası

Türk kültüründe, başlık parası, evlenecek kızın babasına erkek tarafının verdiği para ya da maldır. Geçmişten günümüze, başlık parasına rastlanır. Osmanlı'da ve daha öncesinde de başlık görülür (Özdemir, 2011: 26). İlber Ortaylı (1995: 52-55) başlığın Osmanlı'daki adının "namzedlik akçesi veya kalın[50]" olduğunu ifade eder.

Yaygın bir uyguluma olan başlık günümüzde sadece kırsal kesimde devam etmektedir denilebilir (Özdemir, 2011: 26). Kırsal kesimde alınan başlık ile ilgili Sedat Veyis Örnek'in (2000: 202) tespiti şu yöndedir:

> Evlenme yoluyla evden ayrılan kızın iş gücünü karşılamak ve ekonomik boşluğunu doldurmak karşılığında alınan para ve paraya çevrilebilecek değerli hediyeler dengeyi sağlamaya yöneliktir. Öte yandan, başlık geleneğinin geçerli olduğu yerlerde, töreye uyarak, toplumun değerler sisteminin dışına düşmemek de önemlidir. Bu bakımdan saygınlığı korumak için, başlığın miktarıyla kızın toplumsal yeri eşit bir oranda tutulmaya çalışılır.

Başlık parası, kadının aile ekonomisine ve üretime katkısının yüksek olduğu durumlarda yaygın olduğu genel kanıdır. 1968 yılında ülke genelinde yapılan bir araştırmaya göre[51] başlık parası Doğu Anadolu, Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde yaygındır. Sebebi ise bu bölgelerde kadıların üretime ekonomik katkılarının yüksek olmasıdır. Bu durum da bize göstermektedir ki kadınların ekonomiye ve üretime katkısının yüksek olduğu bölgelerde başlık uygulaması yaygındır. Kadının üretime katkısının yüksek olduğu bu toplumlarda kadın, pek çok işi üstelenir: su taşır, temizlik yapar, odun taşır, hayvanları besler, sağar, ahırları ve evi temizler, giyecekleri temiz tutar, onları yeniler, ev halkını besler, kış hazırlığı yapar... (Kandiyoti, 2015: 25). Bu da önemli bir iş gücü demektir. Evlenerek evden giden kızın iş gücü kaybı başlık ile karşılanır.

---

50 "Kalın", Türk evlilik âdetlerinden biridir. Bir çeşit başlık parasıdır. Kalın dörde ayrılır: Karamal (Kızın çeyizi için harcanmak üzere kız babasına verilir); Yelu (Nişanlısını ilk kez ziyarete gittiğinde erkeğin kıza verdiği hediyedir.); Tüy-Mall (Düğün giderlerini karşılamak üzere kızın ailesine verilen atlardır (Maden, 1991: 499). Mehir ile kalın birbirine karıştırılır. Ancak başlık âdeti, "kalın"ın bozulmuş hâli sayılır. Arasındaki fark kalının kızın ailesine verilmesi, "mehir"in ise geline verilmesidir. Oğuzlarda ve Kazaklarda kalın âdeti vardır. Kazaklarda baba, oğluna kalını vermezse oğulun babasından zorla alma hakkı doğar (Ögel, 1984: 91-93). Yakutlarda kalın vermemek onur kırıcı bir davranıştır (Binler, 1997: 201). Boşanma veya nişanlılık döneminde ayrılma durumlarında kalının iadesi belli koşullara bağlıdır. Eğer boşanmak isteyen taraf erkek ise kalını geri almaz. Boşanmak isteyen taraf kadın ise kalını geri ödemek zorundadır. Kalın kızın kısır çıkması halindeki boşanmalarda erkek ailesine geri ödenir. Aile kalını geri ödeyecek durumda değil ise evdeki kızlardan birini erkek tarafına verir. Erkeğin iktidarsız ya da sakat olması halinde ise kadın yine de kalını geri vererek boşanma hakkını elde edebilir (Ögel, 1984: 93). Nişanın bozulması durumunda ise verilen kalın, eğer kız ayrılmak istediyse erkek tarafına iade edilir, eğer ayrılmak isteyen erkek ise kızın ailesine kalır. Ölüm halinde ise, erkek ölürse kalın iade edilir ya da kız, ölen nişanlısının erkek kardeşi ile evlenir. Kız ölürse kalın erkek tarafına geri verilir (Bardakoğlu, 1991: 610).Doğan Aksan'a göre (2008: 58) başlık eski bir Türk geleneği olan kalının günümüzdeki karşılığıdır.

[51] Bu araştırma hakkında bkz. Timur, S. (1972). *Türkiye'de Aile Yapısı*. Ankara, Sevinç Matbaası.

Araştırmacılar tarafından başlık parası alma geleneği ekonomik temellere dayandırılsa da aslında kadının, erkekler tarafından bir meta olarak görülmesinin temellerini oluşturur. Erkek egemen ataerkil toplum yapılarında kadın; alınıp satılabilen, takas için kullanılabilen bir mal olarak toplumda yerini almıştır. Bedelini ödeyerek aldığı kadının istemediği gibi çıkmaması (hasta olması, çocuk doğuramaması, bakire olmaması) durumunda erkek, geri verme hakkına sahiptir. Kadın, bu alışverişte babasının sattığı kocasının satın aldığı bir nesne konumundadır. Bu durumda kızların evlenme konusunda özgür iradeleri söz konusu değildir (Güneş, 2012: 179). Kızlara aileleri tarafından satılık mal gözüyle bakılır. Onlar aileleri için adeta gelir kaynağıdır.[52]

Âşık şiirinde "başlık" konulu şiirlerin çokça olduğu görülür. Bu şiirlerde; başlık vermek, başlığı kesilmek, bahası kesilmek, satılık mal, satın almak gibi ifadelere rastlanmıştır.

16. asır âşıklarından Karacaoğlan aşağıdaki dörtlükte, bir kızın güzelliğine kapılıp onu para ile satın almaya geldiğini söyler. Başlığı alan, değeri biçen kız babasıdır, kararı o verir ve parayı o alır. Bu nedenle de Karacaoğlan şiirde babasının, kızı için ne istediğini sorar. Ayrıca şiirde "tapu" sözcüğünün kadın için kullanılması da ilgi çekicidir. TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 2267) tapu sözcüğü, *bir taşınmazın üstündeki mülkiyet hakkını gösteren belge,* olarak tanımlanır. Dolayısıyla tapu sözcüğünün kadın için kullanımı onun toplum nazarında "mal" olarak görüldüğünü gösterir niteliktedir ve ayrıca bu çerçevede insan onurunu zedeleyici bir yanı vardır.

Karac'Oğlan der ki geldim kapına
Mayıl oldum cemalına yapına
Baban senin ne istiyor tapuna
Para ile geldim satın almaya Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2004: 400)

Aşağıdaki şiirde de babasının, kızına bin liralık mal gibi bakıp durduğu ifadeleri bize, alınıp satılabilen bir mal değerinde olan kızların, aileleri için gelir kaynağı olarak da görüldüğünü düşündürür. Dolayısıyla bir babanın kızı varsa elinde satılık malı varmış gibi davranabilir. Şiirde geçen "Baban seni çok bahaya satmaya" ifadeleri de bunu kanıtlar

[52] Behçet Mahir'in anlattığı Köroğlu Destanı'nda bu durumu yansıtan, "Bacımız bunun malı" gibi ifadelere sık rastlanır (Kaplan, 1975: 100).
Köroğlu destanından şu mısralarda da satılmak, satın alınmak ifadeleri yer alır. Koyun kuzuya katılmış / Köroğlu yada atılmış / Şu güzel kimse satılmış / Yar mısınız bana kızlar? (Kaftancıoğlu, 1979: 100).
Azerbaycan sahasından derlenen Köroğlu varyantında Çendibil'e gitmek için hazırlanan Köroğlu eşi Mümine Hanım'a "Eğer kızım oldu, satıp harçlık yaparsın, yok, eğer oğlum oldu, bağlarsın koluna gelip beni bulur." der (Öztürk, 2003: 415).

niteliktedir. Şiirlerde kullanılan, "satmak, satılmak" sözcüklerinin kızlar için kullanımı manidardır.

Kalem aldım kaşlarını çatmaya
Hicab ettim adın sual etmeye
Baban seni çok bahaya satmaya
Bakıp durur bin liralık mal gibi Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 125)

Aşağıdaki şiirde de bir babanın, kızlarını satamadığından şikâyetini görmekteyiz.

Ayşe Döne kalık kaldı
Fatmay'ya yer bulamıyom
Çalık çolak, düğür oldu
Satmaya er bulamıyom Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 148)

Âşık, aşağıdaki şiirde "satılık" ifadesini yine kadın için kullanmıştır.

Yaktı beni bir yavrunun bakışı
Süzülüyor satılık gelin kız gibi
Ses çıkarır ak sineler tokuşu
Söyle adını yaktın içim köz gibi Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 302)

Âşık Cemal Hoca da bir kızın, kardeşi olup onu satıp başlık almayı istediğini ifade eder.

Der ki Cemal ona kardeş olaydım
Üçbin beşyüz lira başlık alayım
Yüzseksen atlıyla yola salaydım
Hayıf ölür, hak-i yeksanı değer Âşık Cemal Hoca-20. yy (Aslan, 1978: 144)

Başlık parasının miktarını belirleyen ölçütler olduğu şiirlerde görülür. Bunlar; gençlik, güzellik, soy, hamarat olma gibi özelliklerdir. Aşağıdaki şiirde kızların yaşlı olduğu için satılamadıkları, koca bulamadıkları ifade edilmiştir

Telsizlere varsam sözüm tutulmaz
Kızları kocalmış daha satılmaz
Senelerce böyle bekâr yatılmaz
Ne de merhametsiz dullar var burda Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 192-193)

Elbette satın alınacak her mal için pazarlık kültürümüzde yaygındır. Aşağıdaki dörtlükte, bu durumun başlık parasında da geçerli olduğu görülür.

Ferahî derkine gülüm ben de nideyim
Elde değil başka gülüm yere gideyim
Baban ile ben gülüm pazarlık edeyim
Peşin on lira gülüm vermeye geldim Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 157)

Bazı şiirlerde "bahası kesilmek, başlığı kesilmek" ifadelerinin evliliğe onay verilmesi ve sonrasında da başlığın miktarının kararlaştırılması anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Aşağıdaki dörtlükte Karacaoğlan sevdiği kızın "bahasının kesilmiş olduğunu" bu nedenle de onu alamayacağını söyler. "Bahası kesilmek" başlığının pazarlığı yapılmış, fiyat belirlenmiş artık evleniyor demektir.

Karac'Oğlan der gördüğün över
Uzundur saçları topuğun döğer
Vermişler beş bini bin daha değer
Kesilmiş bahası alamıyorum Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2004: 511)

Başlığının kesilmesi; kızın istendiği, ailenin verdiği ve başlık miktarının da belirlendiği anlamına gelir.

Başlığını kesecekler
Söylemezsen küsecekler
Suretini basacaklar
Uyan telli hanım uyan Ruhsatî-19. yy (Kaya, 1999: 279)

Âşıklar; kız istemeye gidildiğinde hemen başlıktan söz edildiğini, başlık parasını hazırlamanın ne kadar zor olduğunu, parasız olanların başlık parasını ödeyemediği için evlenemediklerinden söz etmektedirler. Başlık olgusu erkekler için zor ve istenmeyen bir durumdur. Oysa onları bu zor duruma sokan kadınlar değil kendi kurdukları erkek egemen ideoloji ve onun üyesi hemcinsleridir. Bilinmektedir ki Türk toplumu tarafından evlilik kutsal bir müessese olarak görülür ve teşvik edilir. Evleneceklere yardım edilir. Tartışan, küskünlük yaşayan çiftler barıştırılır. İnanç yapısı da kolaylaştırmaktan yanadır.

Gönülü yüceldip yüksek esen var
Âşıkların sözlerine küsen var
Düğür gelse ilkin başlık kesen var
Helâl diye yiyenler çok haramı Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 1971: 12)

Varıp kız evine konmadan evvel
Söz açıp derdini yanmadan evvel
Allah'ın emrini anmadan evvel
Hele bir kez şu başlığı kes diyor Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 1971: 37)

Hırsızlar çalardı at ile para
Şimdi çalıyorlar uçak tayyare
Bekâr kalsam dünür olsam dullara
İsteyecek başlık ver belli değil Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 222)

Çarkı döndürmeye kolum tutmuyor
Kimse gelip bana yardım etmiyor
Kızlar fiyatlanmış gücüm yetmiyor
Bir elim tutacak dal da kalmamış Âşık Feryadî-20.yy (Pürlü; Özen, 1996: 147)

Paran yokta niçin düğür gelirsin
Tarlayı satarsan para bulursun
On bin hazır ise kızı alırsın
İster darıl ister bize küs diyor Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 1971: 137)

Başlık parası kazanmak için yerinden yurdundan ayrılıp gurbete giden erkekler ülkemizin yakın zamana kadar bir gerçeği olarak görünmekteydi. Aynı durumu kendi hayatında Erzurumlu Emrah da yaşar.

Başlık parası ile ilgili sorun yaşayan Erzurumlu Emrah'ın nişanlısından ayrılır. Aslanoğlu' nun (1997: 53) bu konudaki ifadeleri şöyledir:

> Erzurum'da orta hâlli bir ailenin kızı ile nişanlanmıştı. O kız için söylediği şiirlerin birisinde geçen; "Lezzet-i lâ'linle tahrir itdi Emrah" vasfını dizesindeki 'tahrir itdi' sözcükleri, nişanın 1243 (1827) yılında yapıldığını belirtiyor. Düğün için gerekli parayı tedarik etmek amacıyla Erzurum'dan ilk defa ayrılışını ifade eder.

Başlığı ödeyemeyenlerin evlenemediklerinden yakınılmaktır aşağıdaki dörtlüklerde:

Millet bekâr güç yetmiyor kadına
Herkes gitmez oldu doğru yoluna
Acımazlar bir fakirin haline
Merhamet tükendi amansız kaldık Âşık Ferrahi-20. yy (Atılgan, 1997: 33-34)

Kızların fiyatı on bine çıktı
Bu gidişler benim canımı sıktı
Millet bekârlıktan usandı bıktı
Bekârsın cebinde pulun olmazsa Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 79-80)

20. yüzyıl âşıklarından Cananî *Başlık Veririz* adlı aşağıdaki şiirinde başlık konusunu eleştirmiştir. Fiyatı belirlemekten bahsedip belirlenen fiyatı hemen peşin veremeyeceklerini ama güzün (sonbaharda) vereceklerini, olmazsa kızı kaçıracaklarını, bu konuda yasalardan güç aldıklarını belirtir. Çok vermezlerse de anasının hakkını mutlaka sunabileceklerini söyler ve toplumsal bir eleştiride bulunarak başlığın artık yüz karası olduğunu ifade eder ki 20. yüzyıl için gerçekten böyledir.

Kapına minnete geldik
Barışmağa söz veririz
Kaç paraysa başlığınız
Sayar şimdi düz veririz

Dünürlükte yoktur eşin
Anlaştıysak yine düşün
Ödememiz olmaz peşin
Bahar geçsin güz veririz[53] Âşık Cananî-20. yy (Cananî, 2007: 214)

Yukarıdaki başlık ile ilgili şiirlerde; satılmak, satılık mal olmak, bahası kesilmek, bahası çok etmek, para verip satın almak, değer biçilmek, başlığı kesilmek gibi ifadelere rastlanır. Ayrıca başlık parasının miktarını belirleyen özellikler de yer alır. Güzel olmak, genç olmak başlık parasının miktarının arttıran özellikler olarak karşımıza çıkar. Erkeklerin başlık parası nedeniyle evlenememeleri ve bundan şikâyet etmeleri de görülen bir diğer konudur.

2.3.3. Eş Seçiminde Aranan Özellikler

"Toplumun temel direği ailedir ve bu temel sağlam olursa tüm toplum da sağlam olur." görüşü genel ataerkil anlayıştır. Bu noktada, sağlam aileler kurmak için eş seçiminin de dikkatli yapılması gerekir. Evlenilecek kişilerde birtakım özellikler aranır. Ataerkil toplumlarda eş seçimi gençlerin aldıkları kararlara bırakılamayacak kadar ciddi bir konudur. Baba, karar mekanizmasının başıdır. Aileden başlayarak yakın akrabalar ve tanıdıklar da eş seçiminde etkilidir. Bu noktada karar, evlenecek kız adına başta baba tarafından alınırken çoğu kez kızın fikri sorulmaz. Kızlar bir erkekten başka bir erkeğe devredilen kişiler olarak edilgen ve pasif bir konumdadır. Eş seçimi, bir kız için kişisel bir konu olmaktan çıkarılır. Kandiyoti (2015: 50) bu konudaki düşünlerini şu şekilde ifade eder:

> Her ne kadar bir kadının kişisel nitelikleri onun evlenecek durumda olup olmadığı konusunda rol oynasa da kız için uygun bir eşin bulunması temelde ailesinin sorumluluğundadır. Geçmişte kadınları cinsellik ve evlilik için serbest pazarda birbiriyle yarışmaktan korumaya yarayan bu uygulama, günümüzde toplumun daha muhafazakâr katmanlarında sürmektedir. Bu koşullarda, evliliğin aşkla ilişkilendirilmesi, romantik aşk sanısı ve kadınların tam doyumu evlilikte bulduklarına ilişkin imgeler, gelişmek için pek uygun bir ortam bulamaz: Duygusal bağın genellikle evlilik sonrasında gelişmesi beklenir. Gerçek ya da ifade edilen duygusal yakınlık derecesi bir karı-koca ilişkisinde değişkendir.

[53] **3.Dörtlük:** Komşuyduk akraba olduk / Kaçırmağı çare bulduk / Yasalardan kuvvet aldık / Başlığını az veririz **4. Dörtlük:** Bak kaderin binasına / Barmak batır kınasına / Ana hakkı anasına / Şal yerine bez veririz **5. Dörtlük:** Canani nin var yarası / Başlık artık yüz karası / Damadın yoksa parası / Birkaç tavuk kaz veririz (Cananî, 2007: 214).

Kızın istemediği, âşık olmadığı biri ile evlendirilmesi yaygın olarak görülebilir. Evlilikte aşkın, duygunun sonradan gelişmesi beklenir. Aşksız birleşmeler görücü usulü[54] evliliklerde yaygındır. "Evlilikte keramet vardır" sözü, evlilik sonrası gelişmesi beklenen yakınlığı gösterir niteliktedir. Bu konuda, babalar ve anneler de aynı fikirdedir; benzer durumu onlar da yaşamışlardır ve bir sorun olmamıştır. Çünkü bilinçaltlarına, evliliğin bir kader olduğu inancı işlenmiştir, sorun yaşansa da katlanılır. Özellikle kadın için boşanmayı talep etmek söz konusu değildir, "Kaderimse çekerim" düşüncesiyle evlilikler yürütülür. Gelecek kuşaklardan da bu beklenir. Dolayısıyla eş seçimine aile, özellikle de baba karar verir. "*Görüldüğü gibi genç kız tam bir edilginlik içindedir; ana-babası tarafından evlendirilmekte, birilerine verilmekte'dir."* (Beauvoir, 2010: 12).

Kızların eş seçimlerini genellikle babaları yaparken erkekler eş seçiminde görece daha söz sahibidir. Ataerkil erkek egemen toplum, erkeklerin özgürlüğünü kızlarda olduğu kadar sınırlamaz. Baba ve aile, genç erkeğin eş seçiminde söz sahibidir ancak kızlarda olduğu kadar etkin değildir. Eş seçiminde erkek seçen, beğenen, alanken kadın ise seçilen, beğenilen, alınandır. Erkeğin etken ve kadının edilgen olduğu eş seçiminde erkeğin seçeneği her zaman daha fazladır: "*Bir karı 'alan' kendisi olduğu için -hele evlenecek kadın sayısı fazlaysa- erkek daha büyük seçme olanağına sahiptir."* (Beauvoir, 2010: 22). Kız ise evde oturup beğenilmeyi bekleyecek ve gelen seçenekler arasından tercih yapacaktır. Seçenekleri bununla sınırlı kalır. Eğer bir "isteyeni, alanı" olmazsa "evde kalma", evlenememe durumu ile karşılaşacaktır ki bu durum istenen bir sonuç değildir. Öyle ki şiirlerde bile "evde kalasın" ifadesi bir beddua olarak karşımıza çıkar.

Aşağıdaki şiirde yer alan "evde kalma bedduası" kadının, seçilen taraf olduğunu gösterir çünkü bir seçeni olmazsa evlenemez.

Sararsın cemalin kimse bakmasın
Kurusun da göz yaşların akmasın
Almak için bir talibin çıkmasın
El âleme bakıp yerinirsin sen Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 19)

Eş seçiminde aranan özellikler şiirlerde genlikle erkeklerin belirledikleri kıstaslar üzerindendir. Bunlar; kızın güzel ve genç olması; dul olmaması, asil bir soya sahip olması,

[54] Görücü usulü evlilikler, birbirine yakıştırılan kız ve erkeğin tanıdıklar aracılığı ile birbirine önerilmesi yoluyla yapılır.

iyi huylu olması şeklinde sıralanabilir. Ancak bu ölçütler, toplum içerisinde zamana göre değişim gösterir. Destanlara baktığımızda[55] da bu değişimi şöyle görürüz:

> Ataerkil yapının baskın olduğu ve kadınların savaşçılık özelliklerini yitirdiği destanlarda kadınlar, kendisine sahip çıkacak, kendisini koruyup kollayacak bir erkekle evlenmek ister. Asıl düşmanın kıtlık olduğu dönemlerde azla yetinebilen, bütün yokluğa rağmen ortaya yiyecek bir şey çıkarabilen, evine çocuğuna iyi bakabilecek vasıflara sahip kadınlar aranır. Düşmanla veya kıtlıkla mücadelenin bittiği yerde kahramanlık destanlarının yerini halk hikâyeleri almaya başlar ve artık erkekler kadınlarda güzelliğe daha çok önem verip aşk yolunda mücadele etmeye başlarlar (Güneş, 2012: 133).

Göçebe Türk toplumlarında beden gücü önemli olduğundan ve her an bir saldırı tehdidi altında yaşandığından gerek erkek gerekse kadın eş seçiminde beden gücüne ve savaşçı özelliklere sahip olmaya önem verir. Ancak yerleşik hayatta bu tür özelliklere ihtiyaç yoktur. Bu nedenle kadınlarda güçlü ve savaşçı olma özelliklerinin yerini güzellik alır.

Dede Korkut'ta, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, Kan Turalı, istediği eşi babasına tarif ederken şöyle der: "*Kan Turalı Aydur: Baba men yirümden turmadın ol turmış ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadın ol varmış mana baş getürmiş ola didi."* (Ergin, 2011: 185). Oğlunun bu isteğine karşı baba: "*Kanlı Koca Aydur: Oğul sen kız istemez-imişsin bir cilasun bahadır ister-imişsin, anun arkasında yiyesin içesin hoş kiçesin*" der (Ergin, 2011: 185). Babası, oğlu için Trabzon Tekürü'nün kızı Selcen Hatun'u ister. Ancak kızın babası üç canavarı (kara boğa, kükremiş aslan, kara erkek deve) yenmesi koşulu ile kızını vereceğini beyan eder. Kan Turalı bu canavarları yenerek sınavı geçer (Ergin, 2011: 184- 206). Görülmektedir ki erkeklerde de güç ve kuvvet, iyi bir savaşçı olma özellikleri aranır.

Kızların da evlenecekleri erkeklerde aradıkları bazı özellikler görülür. Göçebe bozkır yaşamında korunmak, hayatta kalmak için kızlar da erkeklerde güce, kuvvete ve iyi bir savaşçı olma gibi özelliklere dikkat ederler. Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda da kızın, evleneceği erkeği bizzat kendisinin sınadığı görülür. Hikâyede, Banu Çiçek ve Bamsı Beyrek beşik kertmesidir. Bamsı Beyrek bir avda Banu Çiçek'i görür. Birbirleriyle ok atıp güreş tutarak yarışırlar. Bamsı Beyrek, Banu Çiçek'i yener ve yüzüğü takar (Ergin, 2011: 116-153). Banu Çiçek'in, bu sınamaları kendisinin yapması, döneminde kızların eş seçimi konusunda söz hakkının olduğunu gösterir niteliktedir.

[55] Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için: Güneş, Asuman (2009). *Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın*.Doktora, Gazi Üniversitesi, Ankara. Güneş, Asuman (2012). *Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın*, Kurgan Edebiyat, Ankara.

Bamsı Beyrek, Banu Çiçek'i yenerek gücünü kanıtlamıştır. Güçleri sınanan erkeler bu sınavları geçemeselerdi evlenmek için uygun aday olarak görülmeyeceklerdi kuşkusuz.

Âşıkların şiirlerine baktığımızda da eş seçimi konusundaki belli hususların olduğunu görmekteyiz. Diğer uygulamalarla birlikte kimi zaman eş seçimini babalar yapmaktadır. Kızlar, sevmedikleri kişilere verilebilmektedir.

Sevdiği ile evlendirilmeyen, babası tarafından zorla başkasına verilen kızlar âşık şiirinde 16. yüzyılda karşımıza çıkar. Sevdiğine verilmeyip zorla başkası ile evlendirilen kızları Karacaoğlan'ın ağzından duyarız. Aşağıdaki şiirinde başkası ile evlendirilen bir kızdan bahsediliyor. Evlilikte söz sahibi olan baba, kızı uygun gördüğü biriyle evlendirmiştir. Evlendirilen kişinin çirkin olduğu ve kızı dövdüğü söylenerek yapılan tercihin kötülüğü de gösterilmiştir. Üstelik küçük yaşta yapılan bir evliliktir. 16. yüzyılda evlilik yaşının günümüze göre küçük olduğu bilinmektedir.

Beyaz geymiş alta, üste de mavı
Yavru kanatlanmış uçmanın çağı
Ancak şahan alır böyle bir avı
Sürmeli gelinin derd'aldı beni

Kutnu zıbın giyme dedim geydin mi
El sözüne uyma dedim uydun mu
Seni bana vermediler duydun mu
Sürmeli gelinin derd'aldı beni [56] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 450-451)

Âşık Murat Çobanoğlu'nun "Çobanoğlu ve Çoban Kızı" atışmasında da kızın gönlünün âşıktan yana olmasına rağmen babasının onu başkasına vereceği için üzgün olduğu anlatılıyor. Yine karar sahibi, "baba" olarak karşımıza çıkıyor. Eş seçimini yapmak kıza bırakılmıyor. Âşık olduğu biriyle evlenmek yerine, babasının onun için uygun gördüğü biriyle evlendirileceği anlaşılıyor.

Çobanoğlu:
Konuş bu gönlümü eyle
Çimen çiçek güzel yayla
Allah'ı seversen söyle
Ne ağlarsın Çoban Kızı?

[56] **3. Dörtlük:** Almayı dalından almalı değil / Çirkini güzele vermeli değil / Yavru küçük deyi döğmeli değil / Sürmeli gelinin derd'aldı beni **4. Dörtlük:** Karac'Oğlan der ki n'eyledim / Sineni sineme de bendeyledim / Aramız ıradı seni unuttum / Sürmeli gelinin derd'aldı beni (Sakaoğlu, 2012: 450-451).

Çoban Kızı:
Çoban Kızı derler bana
Babam verir başkasına
Fakat ben âşığam sana
Derdim budur Çobanoğlu Âşık Murat Çobanoğlu-20. yy (Durbilmez, 2014: 35)

Âşık Rıfat Kurtoğlu'nun manilerinden olan aşağıdaki dörtlükte de yine sevmediği biri ile zorla evlendirilecek bir kızdan bahsedilmektedir. Burada da eş seçimi kıza bırakılmamış onun için uygun görülen kader başkaları tarafından tayin edilmiştir.

Ufak ufak böcekler
Duvarı delecekler
Sevmediğim oğlana
Zorla mı verecekler Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 223)

20. yüzyıl âşıklarından Âşık Rıfat Kurtoğlu, eşine duyduğu aşkı anlattığı *Can Yoldaşım* adlı şiirinde, eşini babasının seçtiğini ifade eder. Şiirin tamamında kötü gününde arkadaşı, üç yavrusunun anası, can yoldaşından hakkını helal etmesini ister, ona karşı hep dürüst ve mert davrandığını söylerken eşine olan sevgisini açıkça ifade eder.

Everirken babam beni
Kendi beğenmişti seni
Aşkım ilk gün gibi yeni
Can yoldaşım kadersizim[57] Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 225)

Ozan Garip'in *Gelin* adlı şiirinde ise dengine düşmemiş bir gelinin ağzından onun çektiği ızdıraplar anlatılıyor. İkinci dörtlükte "Götürmüşler bir zalime vermişler" sözü ile eş seçiminin yine kızın kendisi değil başkaları tarafından yapıldığı anlaşılıyor. Ancak verilen karar belli ki doğru değildir. Âşık "O hayra da mahkûm olalı gelin" derken "Evlilikte keramet vardır, bir hayır vardır" genel yargısına gönderme yapmaktadır. Ancak anlaşılan o ki kıza bırakılmayan ve başkaları tarafından alınan eş seçme kararı çok da hayırlı olmamıştır.

[57] **1. Dörtlük:** Kötü günde arkamdasın, / Şiirimde, şarkımdasın, / Gönül geçmez farkındasın,/ Can yoldaşım, kadersizim **2. Dörtlük:** Kaybetmekten korkum benim, / Sazım sözüm türküm benim, / Kara sevdam "Ülküm" benim / Can yoldaşım kadersizim **3. Dörtlük:** Üç yavruma oldun ana,/ Hep dürüst ve merttim sana,/ Helal eyle hakkın bana, / Can yoldaşım kadersizim **4. Dörtlük:** Dert doluydu günlerimiz, / Acı tatlı günlerimiz,/ Mutlu bitsin sonlarımız,/ Can yoldaşım kadersizim. **5. Dörtlük:** Çeke geldin hep kahrımı, / "Bal" deyip içtin zehrimi,/ Şen ettin gönül şehrimi,/ Can yoldaşım, kadersizim… **6. Dörtlük:** Everirken babam beni,/ Kendi beğenmişti seni, / Aşkım ilk gün gibi yeni,/ Can yoldaşım kadersizim **7. Dörtlük:** Kurtoğlu'mun müptelâsı / Gönlümün hüsnü âlâsı / Başımın tatlı belâsı! / Can yoldaşım, kadersizim (Yakar, 2008: 225).

Niçin efkârlandın durmaz ağlarsın?
Gözleri yaş dolu belalı gelin
Figan eder karaları bağlarsın
Kaderine küsmüş çileli gelin

Götürmüşler bir zalime vermişler
Taze iken güllerini dermişler
Hiç durmadan çalıştırıp yormuşlar
Sevdiğinden uzak kalalı gelin[58] Ozan Garip-20. yy (M.Taşlıova, 2008: 186)

Eş seçiminde aranan özelliklerin başında "soy" yer alır. Soy, şiirlerde en çok üzerinde durulan unsurlardandır. Kızın iyi bir soya sahip olması doğacak çocukların da iyi olmasına garanti teşkil ederken aynı zamanda yeni kurulacak aile ilişkilerinin de sorunsuz geçmesinin teminatı olarak görülür.

Gerek kız gerek erkek, davranışlarını içinde büyüdüğü ailede, aile büyüklerinden öğrenir. Aile içerisindeki davranışlara bakarak kızın ve erkeğin nasıl bir eş olacağı tahmin edilebilir. Kızlar davranış olarak annesini, erkekler babasını taklit eder. Ailenin, çevresiyle ilişkileri, gelenek görenekleri de önemlidir. Kızın ve erkeğin kişilikleri aile içerisinde oluştuğundan ailenin araştırılması önemlidir. Nasıl bir eş olacağı genç kızın annesine bakılarak öğrenilebilir çünkü davranışlar model alınarak öğrenilir. "Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al. Kızı soydan alıp soya vermeli. At alırsan taydan kız alırsan soydan al. Bezi Musul'dan kızı asıldan al" gibi atasözlerimiz erkeklerin eş seçerken kızların soyuna dikkat etmelerini salık veren birkaç örnektir ve toplumsal yargılarımızı gösterir. Bu sözler daha çok kızlar üzerinedir. Dede Korkut Kitabı'nın girişinde *Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez* (Ergin 2011: 74) öğüdü de bize, bu toplumsal yasalarının eskiden beri devam etmekte olduğunu gösterir.

[58] **3. Dörtlük:** Bir yandan çocuğu bitmiyor işi, / Gülmüyor yüzleri kederli başı, / Bakıyor kendine uymuyor eşi, / O hayra da mahkum olalı gelin **4. Dörtlük:** Zayıflamış çok düşünü düşünü, / Uğraşıyor bitiremez işini, / Kader onun bırakmıyor peşini, / Bir hâlden bilmeze geleli gelin **5. Dörtlük:** Âşık Haydar böyle söyler sözünü, / El yamandır açtırmıyor gözünü, / Hiç kimse de görmemiştir nazını, / Gülü taze iken solalı gelin (M. Taşlıova, 2008: 186).

Evlenilecek kızın ailesini ve soyunu araştırmak gerekliliktir. Aşağıdaki şiirde âşık, kızın soyunu sopunu sorup araştıramadan terk edilmiş görünmektedir. Terk edilmeseydi evlenme kararı alacak ve ailesini, soyunu araştıracaktır.

Öpemedim hilâl kaşın yayından
Sezdirmeden okşasaydım boyundan
Soramadım emmi dayı soyundan
İkrarında duramadın neyleyim Âşık Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 112)

Âşık, suya giden bir güzeli görüp ona âşık olmuş ve kızın soyunu araştırmıştır.

Sabahtan bir güzel gördüm
Suya gelmişti pınara
Aradım aslını sordum
Âşığım hüsn-i dilbere Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 151)

Eş olarak seçilecek kızın iyi bir soydan gelmesi tercih edilir. Gelecekte doğuracağı çocuklar için gelinin soyu önemlidir. Aşağıdaki şiirde âşık, evlenilecek kızın soyunun araştırılmasını tavsiye ederken soyu iyi olmayan bir kızla evlenmenin boşa çaba olduğunu ifade eder.

At ile avradın cinsini ara
Cinsini bulmazsan harcetme para
Âlemde bulunmaz soysuza çâre
Ânınçün çokları etdi ferâgat Âşık Seyranî-19. yy (Yüksel, 1987: 127)

Aşağıdaki şiirde ise âşık, öğrencilere evlenecekleri güzelin soylu olması gerektiğini öğütlüyor. Şiire göre kız, güzel olmalı ama her güzele aldanmamalı bir de soyuna bakmalıdır. Her güzelin peşine takılmayıp işin sonunun ne olacağının hesap edilmesi gerektiği vurgulanıyor. Gençler âşık tarafından güzellik dışında, daha önemli olan soy gibi konulara dikkat edilmesi konusunda uyarılıyor.

Öğrenciler her güzelde pay olmaz
Soylu güzel severisen zay olmaz
Kuru dere bir gün coşar çay olmaz
Her bir işin düşünmeli sonunu Âşık Efkârî-20.yy (Rayman, 1998: 190-191)

Âşık Ruhsatî, aşağıdaki dörtlüğünde seçilecek kızın özelliklerini şöyle sıralar: Öncelikle dayısının yani annesinin soyunun iyi olması gerekir, anasının babasının huyu iyi olmalıdır, boyu ne uzun ne de kısa olmalıdır, dillere düşmüş olmamalıdır. Kızın soyunun iyi olması doğacak çocukların da asil olmasını sağlar. Annesinin babasının huyu iyi olmalı ki kız evde iyi davranış özellikleri kazanmış olsun.

İbtida dayıdan soy olmalıdır
Anadan babadan huy almalıdır
Ne alçak ne yüksek boy olmalıdır
Gezmeli dillerde diyanet değil Âşık Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 45)

Aşağıdaki dörtlükte de ise kızın soyunun gayet sağlam olduğu ifade edilmiştir. Uzun boylu ve güzel olmasının yanında soyunun da iyi olması eş olarak seçilmesinde etkilidir.

Servi gibi uzun o yârin boyu
Gayet metin yerden hem cinsi soyu
Vefâsızlık etme bırak bu huyu
Ellerin sözüne sakın kanma ha Âşık Ruhsatî -19. yy (Güney, 1963: 27)

Âşık Ruhsatî; soyu iyi, boyu uzun, güzel bir kızla evlenmek ister. Böyle bir kız bulup düğün yapmak ister. Eş seçiminde soy ve güzelliğin öne çıktığı bir başka şiir olarak karşımıza çıkar.

Ruhsatî der günâhını tez bilip
Kış da geçer ara yerde yaz gelip
Soylu boylu bir güzelce kız bulup
Düğün yapıp yorulmaya ahd olsun Âşık Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 146)

Erkeğin güzeli aranmaz da kızın güzeli aranır. Çünkü kızlara "*'Erkeğin güzel olması gerekmez' denmiştir öteden beri; onda…güç ve kuvveti aranması gerekir."* (Donovan, 1993: 362). "*Kadın; güzelliği, doğurganlığı ve çekiciliğiyle tanımlanırken, erkek yiğitliği ve aklıyla özdeşleştirilmektedir."* (Özünel Ölçer, 2006: 89). A. Linda Jackson (1992: 32) erkeklerin, eş seçiminde, güzelliğe önem verdiklerini sosyobiyologların toplumsal cinsiyet ve fiziksel görünüm hakkındaki tartışmalarından yola çıkarak ifade eder. Kadınların güzelliklerinin ve fiziklerinin, doğurganlıklarıyla özdeşleştirildiğine bağlayarak güzellik seçiminin nedenini açıklar. Kanaatimizce erkek egemen bir toplumda doğurganlık, erkeklerin soyunun devamlılığını sağlayacağı için eş seçiminde güzel kız aranması kaçınılmaz olarak ortaya çıkar.

Aşağıdaki şiirde âşık, genç erkeklere seçecekleri eşte aramaları gereken özellikleri sıralamaktadır. Bu özelliklerin başında yukarıda da belirttiğimiz üzere soy gelmektedir. Bunun yanında iyi huylu olması da tavsiye edilir. Fiziksel özellikler ile ilgili sözcüklerin çokluğu dikkat çekicidir. Boyunun ne kısa ne uzun olması gerekir. Güzel olmalıdır ancak makyaj güzeli olmamalıdır. Gözleri küçük olmamalıdır çünkü bunlar hilebaz olur. Sarı

saçlının da huyu sert olur. Keman kaşlı olmalıdır. Bunları bulan bir yiğidin hemen evlenmesini salık verir.

Gençlik âleminde kız seven yiğit
Alacağın kızın soyuna bir bak
Hâli edvârını sor eyce işit
İmtizâc ahlâkta huyuna bir bak

Ömür törpüsüdür avradın horu
Yüzünde olmalı Muhammed nûru
Ne pek gödek olsun ne de hündürü
Normal kıyâfette boyuna bir bak[59] Müdâmî-20. yy (Özsoy; Ataman, 1993: 100-101)

Dadaloğlu'nun aşağıdaki şiirinde ise "Güzellerin salağına varmalı" ifadeleri ile karşılaşırız. Kadının güzelliği bir tercih sebebiyken hem güzel hem akıllı olması istenen bir durum değildir. Kadının hem güzel hem akıllı olması erkek karşısında üstünlük sağlayabilir. Erkek, hâkimiyet kurabilmek için daha kolay idare edilebilir kadınları tercih eder.

Liberal feministlerden olan Colladge[60] kadınlara açık olan tek kariyerin evlilik olmasını eleştirir. Erkeklerin kafası çalışan kadınları eş olarak istemediklerini bu nedenle de kadınların bir süre sonra akıllı olmayı bıraktıklarını söyler. Çünkü akıllı kadınlar erkekleri cezbetmemektedir (Coolidge, 1912: 7-347).

Güzellerin salağına varmalı
El bağlayıp divanına durmalı
Kırmızı önlüklü altın burmalı
Ağ elleri topak olur güzelin Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 224)

Evlenilecek kadında aranan özelliklerden "akıllı olmak"la ilgili ifade biçimlerine incelenen şiirlerde rastlanmamıştır. Çünkü kadın gerçek hayta ve edebiyatta… "iyi *kalpli, masum, korunmaya muhtaç saf ve masum güzel"*dir (Sezer, 2004: 97). Âşık İsmeti'nin *Kel Gelin* adlı aşağıdaki şiirinde kel bir kızın, yani güzellik bakımından eksiği olduğu düşünülen kadının, beğenilip evlenilmesine şaşırdığı görülür. Güzelliğin, evlenilecek kızda aranan bir özellik olması nedeniyle kel bir kızın evlenmesine şaşırmak normaldir. Çirkin

[59] **3. Dörtlük:** Çok yiğitler hilkâtinde mert olur / Bir acuze düşer günü dert olur / Saçları sarının huyu sert olur / Ebrişim tellerde mûyuna bir bak. **4. Dörtlük:** Güzellerde cilve olur naz olur / Pudra güzelliğin ömrü az olur / Alık kaş küçük göz hilebaz olur / Kaman kaşlarının yayına bir bak / **5. Dörtlük:** Şair Müdâm fikrin derince ise / Herkes kaderince karınca ise / Otuz iki simâ yerince ise / Hazır ol düğüne toyuna bir bak… (Özsoy; Ataman, 1993: 100-101).
[60] Gillman ve Colidge feminist kuramın temellerini atan isimlerdendir.

olması, evliliği bile hak etmediğini, koca bulamayacağını düşündürmüş olmalı. Şiire göre "Allah çirkin şansı versin", dedikleri bu olsa gerek. O kadar güzel dururken kel kızın evlenmesi tuhaf bulunur çünkü kadında güzellik önemlidir.

Bekâr kaldı peri gibi çok kızlar
Koca buldu, gelin oldu, kel gelin
Davullar dövüldü, çalındı sazlar
Peçe buldu, gelin oldu, kel gelin

Elâleme kendisini saydırdı
Baş tacını bir tarafa eğdirdi
Nikâhını vakit erken kıydırdı
Hoca buldu, gelin oldu kel gelin[61] Âşık İsmetî-20.yy (Kaya, 1984: 13)

Evlenilecek kızda aranan bir diğer özellik ise genç olmasıdır. Kızlar da konunun farkındadır ki şiirlerde[62] evde kalma korkusu ile evlenme isteklerini dile getirmişlerdir. Genç yaştaki kız; doğurgan olması, erkeğe hizmet edecek fiziksel güce sahip olması ve güzel olması bakımından erkek egemen hâkim görüşün istediği özelliklere sahiptir. Vakti geçip yaşlandığında güzelliğini kaybeder ve doğurganlığı azalır. Âşık Devaî'nin "Kız" adlı şiirinin aşağıdaki bölümünde âşık, kıza yaşın-vaktin geçmeden gençken evlen benimle demektedir. Yaşı ilerlediği takdirde karşılaşacağı seçenekleri sunmayı da ihmal etmez. Bu seçenekler evde kalmak, yaşlı biriyle evlenmek ve kuma gitmek olarak şiirde sıralanır.

Bahar gibi rengin çiçek açıyor
Lezzetin bal amma arı kaçıyor
Kimseyi beğenmen vaktin geçiyor
Sonra kadrin bilmez ere düşersin

Kim almış dünyanın tacı tahtını
Alay edip alma kulun ahını
Tepme kısmetini tepme bahtını
Dengin kalmaz ihtiyara düşersin

Zamanın geçtikçe beğenmez eller
Yaşı geçmiş evde kalıntı derler
Bir kuma üstüne belki isterler
Bülbül gibi bağsız zara düşersin[63] Âşık Devaî-20. yy (Çıblak, 2009: 170)

[61] **3. Dörtlük:** Düğününde oynar imiş dansını, / Çocuklarına çiçek etmiş cinsini, / Kimse bilmez, kelin açık şansını, / Yüce buldu, gelin oldu, kel gelin. **4. Dörtlük:** Âşık İstmetî'nin böyledir sözü, / Peçenin altında gülüyor yüzü / Çok parlak yıldızlı, mavi gökyüzü, / Gece buldu, gelin oldu, kel gelin (Kaya, 1984: 133).

[62] Bu konu ile ilgili şiirler için "Evlenme İsteğini dile Getirme" başlığına bakınız.

[63] **1.Dörtlük:** Beni görüp havalara giren kız / Yükseklerde uçma yere düşersin / Kırılır gururun olursun mutsuz / Günbegün yanarsın nâra düşersin **2. Dörtlük:** Bahar gibi rengin çiçek açıyor / Lezzetin bal amma arı kaçıyor / Kimseyi beğenmen vaktin geçiyor / Sonra kadrin bilmez ere düşersin **3. Dörtlük:** Kim almış dünyanın tacı tahtını / Alay edip alma kulun ahını / Tepme kısmetini tepme bahtını / Dengin kalmaz ihtiyara düşersin **4. Dörtlük:** Zamanın geçtikçe beğenmez eller / Yaşı geçmiş evde kalıntı derler / Bir kuma üstüne

Dul kadınlar ile evlenilmemesi gerektiği de şiirlerde karşımıza çıkan diğer bir husustur. Dul kadından, özellikle de çocuklu dul kadınlardan uzak durulması ve evlenilecekse bekâr kızların tercih edilmesi öğütlenir. Erkek egemen ataerkil toplumun ahlak anlayışına göre, bir başkasının olmuş kadın, toplum gözünde değerini evlilik anlamında yitirmiştir. Artık onun "gözü açılmış, yıldızı sararmış"tır. Hele de bu dulun bir de çocuğu varsa erkek, başkasının çocuğuna bakmak istemez. O; el değmemiş, saf, gözü açılmamış bir genç kızı tercih eder.

Sümmânî sen kendin doğru ize düş
Âşık isen bir alışkın saza düş
Evlenmek istersen bekâr kıza düş
Yıldızı sararmış duldan uzak ol Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 212)

Büyük tecrübedir atalar sözü
İnsanın gençlikte az geçer sözü
Dört koca değişmiş açılmış yüzü
Sen elin dulundan kendini koru Âşık Şeref Taşlova-20. yy (Şener, 2005: 129)

Aşağıda, Âşık Kocaman–Âşık Feymanî atışmasından alınan iki dörtlükte de çocuklu dullardan özellikle uzak durulmasının tembihlendiği görülür.

Feymanî:
Alır seni bir ummana götürür
Azgın deredeki selden uzak dur
Bir sözüne bin söz ekler yetinir
Aslı zatı bozuk kuldan uzak dur

Abdülvahap Kocaman:
Sen kendini sakın eksik etekten
Arsız avrat korkmaz sözden kötekten
Kız alırsan oğul verir petekten
Bilhassa çocuklu duldan uzak dur Abdülvahap Kocaman-20. yy (Artun, 2011: 105)

Ataerkil erkek egemen bir toplumda kızların eş seçimlerini kendilerinin yapmaları istenen bir durum değildir. Aşağıdaki dörtlüklerde eş seçimini kendileri yapan kızların eleştirildiği görülür. Şiirlere baktığımızda eşlerini seçen kızların bu seçimi doğru yapamayacakları, iyi bir eş seçemeyecekleri anlatılırken seçtikleri eşlerle evliliklerinin de kötü sonuçlar doğuracağı mesajının verildiği görülmektedir. Babalarının izin vermemesi durumunda kaçarak evlenmeyi seçen kızlar da eleştiri konusudur. Ayrıca, kızların zengin erkeklerle evlenmeyi tercih etmeleri de eleştirilmiştir.

---

belki isterler / Bülbül gibi bağsız zara düşersin **5. Dörtlük:** Mevla güzellikle yapmış yüzünü / Hoşnut ol kibire verme özünü / Dinler isen Devaî'nin sözünü / Murat alır bahtiyara düşersin (Çıblak, 2009: 170).

Ceyhanlı Âşık Ferrahi'nin *Zamanede Bazı İnsanlar* adlı şiirinde, zamane insanlarının kötü yanları eleştirilmiştir. Paranın her şeyden önemli hâle geldiği, güzel ile zengine rağbet edildiği, aile içinde saygı ve düzenin kalmadığı, kadınların dedikodu yaptığı, ortalıkta gezdiği, kocalarını terk ettiği bu nedenle yuvaların bozulduğu, gelinlerin kaynananın sözünü dinlemediği, karıların kocalarını dinlemediği gibi pek çok durumdan yakınılan şiirin bir dörtlüğünde ise kızların eş seçimini kendilerinin yapması eleştiri konusu olmuştur. Görülmektedir ki kızların kocalarını kendilerinin seçmesi zamanede eleştirilen davranışlar arasındadır. Ayrıca, kızların, babalarının evlenme isteklerini onaylamaması durumunda kaçmalarının da kötü bir davranış olduğu belirtilir.

Kızlar kocasını kendi seçiyor
Babası vermezse hemen kaçıyor
Herkes birbirinin sırrın açıyor
Millet bu gidişe üzülür oldu[64] Âşık Ferrahî-20.yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Aşağıdaki dörtlükte ise kızların, eş seçimini kendileri yapsalar da mutluluğu bulamayacağı mesajı verilmektedir. Kızlar, eş seçiminizi siz yapmayın, beceremezsiniz, sonunda çile çekersiniz, denmektedir.

Kapısının önü tozlu yol olur
Kendi gibi bir kötüye kul olur
O sonunda bir tilkiye mal olur
Seçip de yiğidin merdini bilmez Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 179)

[64] **1. Dörtlük:** Dinle zamaneden haber vereyim / Zamane düzeni bozulur oldu / Bazıları gitmez doğru yoluna / Kalan doğru yoldan tezilir oldu **2. Dörtlük**: Yalancı şahitlik aldı yürüdü / İman çıktı kalbi duman bürüdü / Bazı doğru söyler kimse var idi / Şimdi doğru söze kızılır oldu **3. Dörtlük:** Her olur olmazın düşme dengine / Menfaat görmese atar engine / Şimdi, rağbet güzel ile zengine / Fakirler arada ezilir oldu **4. Dörtlük:** Evlât babasına hürmet etmiyor / Onun gösterdiği yola gitmiyor / Akraba hatırı kimse gütmüyor / Arada bağlılık çözülür oldu **5. Dörtlük:** Baba evlâdını kovuyor diye / Evlât babasına sövüyor diye / Gelin kaynanasını dövüyor diye / Her gün gazetede yazılır oldu **6. Dörtlük:** İster tut sözümü istersen tutma / Her olur olmazın ardına gitme / İnsan çiğ süt emmiş itimat etme / Yollara kuyular kazırlı oldu **7. Dörtlük:** Karılar kov yapar arada sır yok / Eğrinin yanında doğruya yer yok / Bazı kadınlarda namus yok ar yok / Olur olmaz yerde gezilir oldu **8. Dörtlük:** Bazısı dinlemez hacı hocayı / Hırsızlar uyumaz asla geceyi / Bazı kadınlar terk eder kocayı / Bu yüzden yuvalar bozulur oldu **9. Dörtlük:** Kızlar kocasını kendi seçiyor/ Babası vermezse hemen kaçıyor / Herkes birbirinin sırrın açıyor / Millet bu gidişe üzülür oldu **10. Dörtlük:** Açık saçık gezer gelinler kızlar / Açılmış gerdanlar boyanmış yüzler / Senin dost dediğin fırsatın gözler / Kalbinde hileler düzülür oldu **11. Dörtlük:** Bir kişi dünyayı yese doymuyor / Hocanın sözünü kimse duymuyor / Küçük büyüğünü niçin saymıyor / Zamane evladı azılır oldu **12. Dörtlük:** Bazı bacalardan yoldan sapan var / Kardeş kardeşine hile yapan var / Benim bu sözümden gıcık kapan var / Doğru sözden hile sezilir oldu **13. Dörtlük:** Ödünç para alan geri vermiyor / Hiç sözünün arkasında durmuyor / Yoksulun halini kimse sormuyor / Yoksul köşelerde büzülür oldu **14. Dörtlük:** Kimi gözün dikmiş elin malına / Kimi şükür eylemiyor halına / Kimi dalmış çıkmaz yalan gölüne / Yalanın gölünde yüzülür oldu **15. Dörtlük:** Komşu komşunun hakkın gözetmez / Karı kocasının sözünü tutmaz / Gelin kaynanaya ittaat etmez / Bu işe yürekler ezilir oldu **16. Dörtlük:** İçki kumar arttı çoğaldı yalan / Yalandır kalbinden imanı alan / Yeter ey Ferrahî söyleme galan / Senin de çenenden bezilir oldu (Atılgan, 1997: 151-154).

"Sharon Stone'la sevgilisi arasında söyle bir konuşma geçtiği rivayet edilir: Eğer bu kadar zengin olmasaydım, yine de benimle birlikte olur muydun?/ Peki ya ben bu kadar güzel olmasaydım..?" (Sezer, 2004: 92). Aşağıdaki dörtlükte kızların zengin koca seçmeleri eleştirilmiştir. Erkeklerin güzel kız seçmeleri normal kabul edilirken kızların zengin erkek seçmeleri eleştilir.

Gücü olan tepeleyip geçiyor
"Para" desen her kapıyı açıyor
Kız kocayı zengin ise seçiyor
Şimdi rağbet mala kaldı üstadım Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 274)

Yukarıda, incelenen şiirlerde eş seçiminde erkeklerin hangi özellikleri aradıklarına değinildiği görülür. Bu özellikler; kızın güzel olması, soyunun iyi olması, genç olması, dul olmamasıdır. Kızların zengin erkekleri seçmeleri ve eş seçimini kendilerinin yapması eleştirilmiştir. Erkekler şiirlerde güzel ve genç olması gibi özelliklere sahip kadınlar istediği için ya da eş seçimini kendileri yaptıkları için eleştirilmezken kızların eşlerini kendileri seçmeleri ve tercihen zengin erkek istemeleri eleştiri konusu olmuştur. Erkek egemen bir şiir geleneği olan âşık şiirinin erkek şairleri tarafından egemen ideoloji yansıtılmıştır.

2.3.4. Evlilik Yaşı

Evlilikte kızın yaşı önemlidir. Doğurganlığının geçmemiş olması ve erkeğine hizmet edebilecek yaşta olması tercih sebebidir. Gözünün açılmamış olması yeni gideceği evin düzenine ve kurallarına boyun eğip eklemlenebileceği yaş, genç olmasını gerektirir.

Kızların erken yaşta evlendirilmesi gerektiği Kutadgu Bilig'de "*Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutuma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu peşimanlık seni öldürür."* sözleriyle ifade edilmiştir (Arat, 1998: 326-327). Kızların evde kalması aile şerefini ve namusunu zedeleyecek bir şey yapmasına sebep olabilir. Bu gibi bir durumla karşılaşmadan hemen evlendirilmelidir. Kızın namus bekçiliğini yapmak zordur. Bu sorumluluktan aile bir an önce kurtulmak için onun korumasını sağlayacak, denetimini yapacak erkek olan kocasına teslim etmek ister.

Küçük yaşta evlilikler görülür. Erkek ile kızın yaş farkı olması gerektiği de düşünülür. Erkek, kızdan büyük olabilir. Bazen para ve mal karşılığı çok küçük kızların yaşlı erklerle evlendirildiği bilinmektedir.

Evlilik yaşı ile ilgili şiirlere baktığımızda kızların vakitlerinin geçirilmeden, gençken evlendirilmeleri gerektiğini görürüz. Ancak çok küçük yaşta evlendirilip dayak yiyen ezilen gelinlerden bahseden şiirler de bulunmaktadır.

16. asır âşıklarından Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde on beş yaşını alt sınır olarak belirlemiş görünmektedir. Bir kızın gelişim dönemleri içinde sevda yaşı olarak on beş yaş âşığa göre sevda yaşıdır.

Beş yaşında akıl geldi başıma
On yaşında gider oldum işime
Varıp da değince on beş yaşıma
Bir kuru sevdaya yeldirdin beni Karacaoğlan-16. yy (Kaya, 2004: 215)

Aşağıdaki dörtlükte ise Karacaoğlan on beş yaşındaki bir kızın başına çeşitli örtüler örtüp süslenmesini, kur yapma çabalarını evlenme isteğinin ve olgunlaşıp evlilik için hazır olduğunun göstergesi olarak kabul eder. Yukarıdaki dörtlükte olduğu gibi burada da on beş yaş belirleyici olarak görünür.

On beşinde yaşar yaşın
Her örnekten bağlar başın
Tenhalarda arar eşin
Tez alışkın tele benzer Karacaoğlan-16. yy (Kaya, 2004: 217)

Karacaoğlan aşağıdaki dörtlükte ise yirmi yaşının evlilik için çok geç olduğunu söyler. Yirmi yaşındaki bir genç kızın zamanının geçtiğini, artık geçmez akçe pul olduğunu, evlenemeyeceğini ifade eder. Kızlar, vakti geçmeden evlendirilmelidir. Yaşı geçmiş bir kız evde kalır. Kocamış kızlar alınmaz.

Naçar Karac'Oğlan naçar
Aşkın kitabını açar
Yirmide vakti geçer
Geçmez akça pula benzer Karacaoğlan-16. yy (Kaya, 2004: 218)

Yine Karacaoğlan'ın aşağıdaki şiirinde küçük yaşta evlenen bir kızdan bahsedildiği görülür. On beş yaşını evlilik için uygun gören Karacaoğlan'ın "küçük" sözcüğü ile kaç yaşını kast ettiği net değildir. On beşten küçük olduğu kesindir. Karacaoğlan, şiirin ilk dörtlüğünde yavru kanatlanmış uçmanın çağı derken kastedilen yaşın uygun olduğunu düşündüğü görülür.

Beyaz geymiş alta üste de mavı
Yavru kanatlanmış uçmanın çağı
Ancak şahan alır böyle bir avı
Sürmeli gelinin derd'aldı beni
…
Almayı dalından almalı değil
Çirkini güzele vermeli değil
Yavru küçük deyi döğmeli değil
Sürmeli gelinin derd'aldı beni[65] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 450-451)

Âşık Şenlik'in şiirine baktığımızda 19. yüzyılda evlilik için uygun yaşın on yedi olduğu görülür. On beşinde örtünür, on altıda çevre tarafından bilinir, on yedide artık istemeye başlanır. Evlilik için uygun yaşın on yedi olduğu ve bir önceki yüzyıllara göre yükseldiği görülür.

On beşinde rikab altta beslenir
On altıda adı şanı seslenir
On yedide elçi gelir istenir
Mezat bulur müşterisi yüz olur Âşık Şenlik-19. yy (Kaya, 2004: 319)

On dokuzuncu yüzyıl âşıklarından Âşık İrfanî'nin on beş, on altı ve on yedi yaşlarını, kızın olgunlaşıp sevdaya tutulduğu yaşlar olarak ifade ettiği görülür.

On beşinde sevda düşer başına
On altıda yadlar girer düşüne
On yedide gezer kendi başına
Çok sallama zülüfleri yel alır Âşık İrfanî-19.yy (Kaya, 2004: 202)

Âşık Ruhsatî, aşağıdaki dörtlüğünde on sekiz yaşında evlenen bir gelinin dramını anlatır.

Yaşatmaz kaşın seni
On sekiz yaşın seni
Dövdü kişin seni
Vah vah zavallı gelin[66] Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 137-138)

[65] **1.Dörtlük:** Beyaz geymiş alta üste de mavı / Yavru kanatlanmış uçmanın çağı / Ancak şahan alır böyle bir avı / Sürmeli gelinin derd'aldı beni **2. Dörtlük:** Kutnu zıbın giyme dedim geydin mi / El sözüne uyma dedim uydun mu / Seni bana vermediler duydun mu / Sürmeli gelinin derd'aldı beni **3. Dörtlük:** Almayı dalından almalı değil / Çirkini güzele vermeli değil / Yavru küçük deyi döğmeli değil / Sürmeli gelinin derd'aldı beni **4. Dörtlük:** Karac'Oğlan der ki n'eyledim / Sineni sineme de bendeyledim / Aramız ıradı seni unuttum / Sürmeli gelinin derd'aldı beni (Sakaoğlu, 2012: 450-451).

[66] **1. Dörtlük:** Sana sözüm vardır bak / Darılma allı gelin / Dudağın şeker kaymak / Dillerin ballı gelin **2. Dörtlük:** Gözlerin oymak oymak / Olmaz hüsnüne doymak Yanağın ballı kaymak / Küsme gel telli gelin **3. Dörtlük:** Ne pek düştü hevesim / Âhımdan yandı fesim/ Mâvi sanma bir kesim/ Acemden şallı gelin **4. Dörtlük:** Yaşatmaz kaşın senin/ On sekiz yaşın seni / Dövdü kişin seni / Vah vah zavallı gelin **5. Dörtlük:** Yürü hey bahtı kara / Kederindir ne çâre / Benlerin sıra sıra/ Gerdanı ballı gelin **6. Dörtlük:** Şal karayı bağlama / Beni oda dağlama/ Dayanamam ağlama/Gözleri halı gelin / **7. Dörtlük:** Yüzün gözün ak eyle / Ruhsatî çırak eyle / Gel beni ortak eyle / Diyorlar mallı gelin (Güney, 1963: 137-138).

19. yüzyıl âşıklarından Dadaloğlu aşağıdaki şiirinde, beğendiği güzelin yaşça küçük ama boyca münasip olduğunu söylüyor. Yaşça küçük ama boyca münasip bir kızın bedensel gelişimini tamamladığı belli oluyor. Ancak küçük yaşta olması onu ne babasının evlendirmek istemesine "*Baban seni çok bahaya satmaya / Bakıp durur bin liralık mal gibi"* ne de erkeklerin onunla evlenmek istemesine "*Baban seni bana verse malınan"* engel teşkil etmemiş gibi görünmektedir. Bedensel gelişim yeterli görünmektedir.

Gel ha güzel mehdin edeyim
Ağzın şeker dudakların bal gibi
Yaşta küçük amma boyda münasip
Sallanıyor bir fidanda dal gibi

Kalem aldım kaşlarını çatmaya
Hicab ettim adın sual etmeye
Baban seni çok bahaya satmaya
Bakıp durur bin liralık mal gibi[67] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 125)

Dadaloğlu'nun Kozanoğlu'na söylediği ağıtın bir dörtlüğünde, Kozanoğlu'nun en küçük eşinin ağzından kadının henüz on dört yaşında olduğunu anlıyoruz.

Ne yokuşun başındayım
Ne inişin peşindeyim
Bana dulluk yakışır mı
Daha on dört yaşındayım Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 423-424)

Yukarıdaki şiirlere baktığımızda on beş ile yirmi yaşının evlilik için uygun yaşlar olarak gösterildiğini görürüz. Bu yaşların geçirilmememsi gerektiği vurgulanır. Aksi halde kocamış kızlar evde kalır.

Aşağıdaki dörtlükte İrfanî; yaşı geçmiş, "kocamış" kızlarla evlenilmemesi gerektiğini söyler. Kocamış kızda çeşitli oyunlar olduğu için uyarır.

Sabahtan seherden inerler düze
Kınalı parmağı sürmeli göze
Çok heves etmen kocamış kıza
Ondan çeşit çeşit oyunlar olur İrfanî-19. yy (Kaya, 2004: 203)

Evlilik yaşı, inceldiğimiz kaynaklarda, yüzyıllara göre değişiklik gösterse de kızların erken yaşta evlendirilmeleri gerektiği düşüncesin ortak olduğunu görmekteyiz. Evde uzun süre kalan kızın, ailenin şerefine leke sürebilme ihtimali olduğu için bir an önce

[67] **3. Dörtlük:** Gezdireyim yeşil ilen alınan / Besleyeyim şeker ilen balınan / Baban seni verse malınan / Koklarıdım yeni açılmış gül gibi **4. Dörtlük:** Hezele de Dadaloğlu'm hezele / Melhem eyle gel yaramı tezele / Ak aray gerektir böyle güzele / Çalşırdım on halayık kul gibi (Görkem, 2006: 125).

evlendirilmesi gerektiği düşünülür. Ayrıca bir kadının eş olarak tercih edilmesinin sebeplerinden olan gençlik ve güzellik, yaşla birlikte azalacağı için bu özelliklerini yitirmeden kızlar evlendirilmelidir. Aksi hâlde yaşının ilerlemesiyle birlikte doğurganlığı azalacak, ev işleri ve diğer konulardaki hizmetleri yapmak için enerjisi kalmayacak, güzelliği azalacaktır. Dolayısıyla bir erkek için tercih sebebi olmaktan çıkacaktır. Çünkü ataerkil toplumda kadınlar, yaptıkları işler kadar değerlidir. *"Erkek merkezli bir toplumda kadınlar, yerine getirdikleri işlevlerle tanımlanır: Üreme."* (Atkinson, 1974: 72).

Evlilik ve sevda yaşı, 16. yüzyılda Karacaoğlan'da 15 alt sınır 20 üst sınır olarak görülürken 19. yüzyılda aynı yaş aralığı yine görülmekle beraber 17 ve 18 yaşları evlilik için uygun yaşlar olarak karşımıza çıkar. Geçen yüzyıllara göre yaş sınırının biraz daha arttığı görülür.

Günümüzde hem kızların hem de erkeklerin eğitim görmesi, kariyer yapması evlilik yaşını yükseltmiştir. Şiirlerde verilen yaşlar bugün çocuk kabul edilmektedir. Ancak ülkemizin bazı bölgelerinde hâlâ çocuk gelinler vardır. Kadının cinsel bir obje olarak görülmesi, bazen aileye gelir olarak düşünülmesi gibi pek çok sebep problemi devam ettirmekte hem kadının hem de insanlık onurunun zedelemesine neden olmaktadır.

2.3.5. İyi ve Kötü Eş Tasvirleri

Bir toplumun gelişmişliğinin göstergelerinden biri de kadına verdiği değerdir. Her toplumun değer yargıları vardır ve bu değer yargıları diğer sanat dalları gibi edebiyata[68] da yansır. Âşık tarzı şiirlere baktığımızda da Türk toplumuna dair değer yargılarını şiirlerde görebiliriz. Erkek egemen bir şiir geleneğinin temsilcileri tarafından kadına yaklaşım, o toplumun değer yargılarının, erkek görüşünün yansımasıdır denebilir. Bu şiir geleneğinde icracılar ve dinleyicilerin ekseriyeti erkektir. Kadınların dışarıda olduğu bu topluluk, kendi düşüncelerini gerek kadın gerekse başka konularda birbirlerine aktarmaktadır

Âşık tarzı şiir geleneğinde evlilikle ilgili şiirlerin çokluğu dikkat çekicidir. Evlilikle ilgili bu şiirlerin pek çoğu "iyi" ve "kötü" eşin nasıl olduğuna dairdir. Erkek egemen bakış

[68] Yaradılış Destanı'ndaki Tanrı Kayra Han'ın "Ak Ana"ya yaratma fikrini verdiğini görürüz. Gök Türklerin yeniden türemelerini ve kurtuluşlarını sağlayan dişi bir kurttur. Uygur Hakanı'nın kızları, olağanüstü durumlar sonucu çocuk sahibi olmuş, toplumları tarafından sevilen çok değerli kadınlardır. "Nur ve ışık bakiresi", Buğu Han'a rüyasında fikir veren ilham kaynağı kadındır (Banarlı, 1998: 33).

açısıyla kadınlar, erkeklere göre "iyi" ve "kötü" olarak tasvir edilmiştir. Şiirlerde egemen bir erkek hâkimiyeti hissedilir.

Kadınların kategorize edilerek iyi ve kötü olarak anlatıldığı en belirgin örnek, kültürümüzün en önemli eserlerinden olan Dede Korkut Kitabı'nın Girişi'nde şöyle yer alır:

> Dede Korkut dilinden ozan aydur: Karılar dört dürlüdür. Birisi solduran sopdur. Birisi tolduran topdur. Birisi ivün tayağıdur. Birisi niçe söyler isen bayağıdur. Ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidürür içürür ağırlar azizler gönderür. Ol Ayişe Fatıma soyıdur hanum. Anun bebekleri yetsün. Ocağuna bunçılayın avrat gelsün. Geldük ol kim solduran sopdur: Sabadança yirinden örü turur, elin yüzin yumadın tokuz bazlamaç ilen bir külek yoğurd gözler, toyınça tıka basa yir, elin bögrine urur aydur: Bu ivi harab olası ere varaldan berü dahı karnum toymadı, yüzüm gülmedi, ayağum paşmak yüzüm yaşmak görmedi dir, ah nolay idi, bu öleyidi, birine dahı varayidüm, umarumdan yahşı uyar olayidi dir. Anun kibinün hanum bebekleri yetmesün. Ocağuna bunçılayın avrat gelmesün. Geldük ol kim tolduran topdur: Depidinçe yirinden örü turdı, elin yüzin yumadın obanun ol uçından bu uçına bu uçından ol uçına çarpışdurdı, kov kovladı din dinledi, öyledençe gezdi; öyleden sonra ivine geldi, gördü kim oğrı köpek yike tana ivini birbirine katmış, tavuk kümesine sığır tamına dönmiş; konşularına çağırur ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmege yitmege gitmemiş idüm, yatacak yirüm gine bu harab olasıyidi, nolayidi benüm ivüme bir lahza bakay idünüz, konşı hakkı Tanrı hakkı diyü söyler. Bunun kibinün hanum bebekleri yetmesün. Ocağuna bunun kibi avrat gelmesün. Geldük ol kim niçe söyler isen bayağıdur: Öte yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse, er adam ivde olsa, ana dise ki: Tur etmek getür yiyelüm, bu da yisün dise, pişmiş etmegün bakası olmaz yimek gerekdür; avrat aydur: Neyleyeyim, bu yıkılacak ivde un yok elek yok, deve değirmeninden gelmedi dir; ne gelür ise benüm sağrıma gelsün diyü elin götine urur, yönin anaru sağrısın erine döndürür; bin söyler isen birisini koymaz, erün sözini kulağına koymaz. Ol Nuh Peygamberün eşegi aslıdur. Andan dahı sizi hanum Allah saklasun, ocağunuza bunçılayın avrat gelmesün (Ergin, 2011: 76-77).

Bu bölümde kadınların "olumlu" ve "olumuz" olmak üzere iki bölümde toplandığını görmekteyiz. Olumlu kadın tipleri daha azken olumsuz tiplerin daha fazla olduğu görülür. Olumlu tip, *İvün Tayağı* olarak tasvir edilen kadın tipidir. Bu tip kadınlar, eve konuk geldiğinde evin erkeği evde olmasa da misafiri yedirir içir ağırlar gönderir. Bunlar Hz Muhammed'in eşi Ayşe ve kızı Fatma gibi olan kadılardır. Bu tür kadınların bebeklerinin olması ve bunlar gibi kadınların aileye katılması için duada bulunulur.

İvün Tayağı örneğinde gördüğümüz iyi kadın tipi evde kocası yokken misafiri yedirip içirip ağırlar. Ancak, *Köroğlu'nun Oğlu Hasan Bey* adlı kolda Odacıbaşı, kendisi evde yokken erkek bir misafiri ağırlayan karısına çok öfkelenir[69]. Değişen zaman bu tür bir davranış gösteren kadını kötü kadın tipti olarak karşımıza çıkarır[70] (Güneş 2012: 76).

---

[69] "Odacıbaşı içeri girince Hasan Bey'i gördü, tepesi attı. 'Dur bakalım bizimkiler kimi içeri almışlar.' diye hışımla girdi. Gözleri çakmak çakmak. Bağırdı Odacıbaşı: -Hanım, kimdir bu adam? Ben yokken kimleri içeri alırsın?" (Kaftancıoğlu, 1979: 226).

[70] Yine misafir ağırlamada Behçet Mahir de Köroğlu Destanı'nı anlatırken eskiden kadınların daha kanaatkâr olduğunu, ev idaresinde daha tecrübeli olduğunu belirtirken onun misafiri ağırlama usulünü ölçüt alır (Güneş,

Dede Korkut'un Giriş'indeki tasvirlerde olumsuz kadın tiplerinin daha çok yer aldığı görülür. Bu olumsuz tiplerden biri *Solduran Sop*'tur ki bu tip kadınlar sabah kalkıp daha elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlamayı ve bir külek yoğurdu yer. Tıka basa yiyip karnını doyurduktan sonra elini göğsüne bağlar ve şöyle der: Bu evi harap olasıca adamla evlendiğimden beri karnım doymadı, yüzüm gülmedi, üzerime giyecek kıyafetim olmadı (ayağım paşmak, yüzüm yaşmak görmedi). Ah keşke bu adam ölseydi de ben de başka biriyle evlenseydim, yeni evlendiğim bu adam da umduğumdan daha iyi biri çıksaydı, der. Dede Korkut, bunun gibi kadınların bebekleri olmasın ve bunun gibi kadınlar ocağınıza gelmesin diye dua eder. Bir diğer olumsuz tip olarak tasvir edilen *Tolturan Top* tarzı kadınlardır. Bunlar ancak dürtünce yerinden kalkar. Daha sabah elini yüzünü yıkamadan obanın bir ucundan diğer ucuna dedikodu yapıp obayı birbirine katar. Öğlene kadar bu işlerle ilgilendikten sonra evine gelir ve köpeklerin eve girip evin altını üstüne getirdiğini görür. Ev adeta tavuk kümesine, sığır damına dönmüştür. Hemen komşulara seslenip onları çağırır ve: Ben ölmeye, yok olmaya gitmemiştim. Yani dönmemek üzere evden ayrılmamıştım. Sonunda döneceğim yer bu yıkılasıca ev idi, yatacak yerim burası idi. Ne olurdu sanki benim evime biraz göz kulak olsaydınız. Komşu hakkı Tanrı hakkıdır, der. Dede Korkut, bunun gibiler ocağınıza gelmesin diye dua eder. Üçüncü olumsuz kadın tipi ise *Niçe Söyler İsen Bayağı* olarak adlandırılan kadınlardır. Bunlar, eve uzaktan misafir gelse, evin erkeği de evde olsa ve ona "Ekmek yemek getir, misafir de ben de yiyeyim" dediğinde kadın "Bu yıkalası evde un yok ekmek yok, değirmenden gelmedi" der. Elini ardına vurur, arkasını kocasına dönüp oturur. Bu kadına ne söylesen anlamaz, kocasının sözünü dinlemez, işitmez, dikkate almaz. Bu tür kadınlar Nuh Peygamber'in eşeğinin[71]

2012: 76) "Eski dedelerimiz, babalarımız tebdilli idi. Neden? Eski nenelerimiz de öyle tebdilli idi. Bir eve bir misafir geldi ise, o kadın kocasının götürdüğünden azar azar sakladığını o gelen misafire yedirirdi. Misafiri hürmetle göçürürdü, akşam da kocası memnun olurdu. Lakin şimdi kanaat bizlerde bir küçük, pek az. Neden? İşte zenginlik, istersen kanaat yeter, demiş." (Kaplan, 1975: 531).

Türkmenistan'dan derlenmiş Göroğlu Destanı'nda Hıdırali Zengin'in babası, elbiseleri eski olduğu için misafiri karşılamaya çıkmayan eşine kızar ve "Hatunun iyisi, kötüsü misafir gelince belli olur." der (Nurmemmet, 1996: 5.c.:305). Göçebelikten yerleşik hayata geçiş, hayvancılıktan tarıma yöneliş, kültür hayatındaki değişiklikler kadından beklenen meziyetlerin değişmesinde de etkili olmuştur. (Güneş, 2012: 76).

Destanlardaki kadın telakisinin değişimi için Bkz. Güneş, Asuman (2012). *Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın*, Kurgan Edebiyat, Ankara.

[71] Rabguzi'nin Kısasü'l Enbiyası'nda anlatıldığına göre Nuh'un gemisine ilk giren karınca, en son giren ise eşek olmuştur. Eşeği sürdüler gemiye girmedi, çünkü eşeğin kuyruğundan şeytan tutarak girmesine izin vermiyordu. Nuh peygamber, yoksa şeytan seninle mi der. Bu durumu bazıları da şöyle rivayet etmişler: Nuh peygamber iyice yorulup bunaldığı esnada eşeğe "gir ey melun" dedi. İblis melun da, eşeğin kuyruğuna tutunarak gemiye girdi. Nuh, gemide iblisi görünce "ey melun kimin izniyle gemiye girdin" dedi. İblis, senin fermanınla girdim dedi. Nuh peygamber, ben sana ne zaman girmeni söyledim? dedi. İblis, ey melun diye söyledin, melun benim, eşek değil cevabını verir (Ata, 1997: 34-35). Dede Korkut'ta "karılar dört türlüdür" başlığı altında, kadın türlerinden birinin Nuh peygamberin eşeğine benzetilmesi ve (bin söyler isen, birisini koymaz, erün sözünü kulağına koymaz, Ol Nuh peygamberin eşeği aslıdur. Andan dahı sizi hanum Allah

cinsindendir. Yani inatçı ve şeytanın oyuncağıdırlar. Dede Korkut, bunlar gibi kadınlar ocağınıza gelmesin, Allah sizleri bunlar gibi kadınlardan korusun, diye dua eder.

Niçe Söyler İsen Bayağı gurubuna giren kadınların Nuh Peygamberin eşeğinin soyundan olarak anılması ve eşek benzetmesi bize kadına bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Bu konuda Ali Cin (2016: 1256-1274) "Eşek Kavramının Anadolu Ağızlarındaki Kullanım Çeşitliliği" adlı makalesinde[72] şu tespitlerde bulunur:

> Dede Korkut'ta "karılar dört türlüdür" başlığı altında, kadın türlerinden birinin Nuh peygamberin eşeğine benzetilmesi ve (bin söyler isen, birisini koymaz, erün sözünü kulağına koymaz, Ol Nuh peygamberin eşeği aslıdur. Andan dahı sizi hanum Allah saklasun) Mevlana'nın Mesnevî'sinde eşeğin metafor olarak genellikle ahmaklığın, kıt anlayışın, fikirsizliğin, şehvet düşkünlüğünün, hakikatlere kulak tıkayan, şeytanla dost olan kimse olarak kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Türk dilinde de eşek, hayvanlar üzeriden yapılan benzetmelerde olumsuzluk için seçilmiş özel bir hayvan gibidir. Her türlü olumsuzluk, özellikle (inatlık, ahmaklık, bönlük, kaba ses çıkarma vd) eşek üzerinden verilmiştir.

Dede Korkut'ta kötü olarak nitelenen eşler: tembel, hâline şükretmeyen, nankör, çok yiyen, dedikoducu, inat, söz dinlemeyen, ev işleriyle ilgilenmeyen, misafir ağırlamayı bilmeyen, şeytanın oyuncağı olan tipledir. Bu kadınlar Nuh peygamberin eşeğinin soyundandır. Oysa iyi eş olarak tasvir edilen kadınlar, eşi evde olmasa bile misafir geldiğinde onu güzelce ağırlayıp gönderenlerdir ki bunlar Hz. Muhammed'in soyundan olan Ayşe, Fatma gibi kadınlardır. Kadınların iyiliğinin kötülüğünün ev işleri, söz dinleme ve yiyecekle (çok yemek yeme, misafiri doyurma) ilgili işlerle değerlendirilmesi kadının ev işlerini yapması üzerinden değer sahibi olduğunu gösterir niteliktedir. Ayrıca iyi olarak tasvir edilen kadınların bebeklerinin doğması iyi olmayanların ise bebeklerinin olmaması duası bize kadının "üreme" yani soyun devamlılığını sağlamaktan sorumlu olmaları sebebiyle değerlendirildiğini göstermektedir. Ataerkil toplumlarda kadınlar yaptıkları işler ile tanımlanır. İşe yarar oluşları onların iyi ve kötü olarak tanımlanmasında etkin olmuş görünmektedir. "*Bir başka deyişle, erkek merkezli bir toplumda kadınlar, yerine getirdikleri işlevlerle tanımlanır: Üreme* ."(Atkinson, 1974: 72).

---

saklasun) Mevlana'nın Mesnevî'sinde eşeğin metafor olarak genellikle ahmaklığın, kıt anlayışın, fikirsizliğin, şehvet düşkünlüğünün, hakikatlere kulak tıkayan, şeytanla dost olan kimse olarak kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Türk dilinde de eşek, hayvanlar üzeriden yapılan benzetmelerde olumsuzluk için seçilmiş özel bir hayvan gibidir. Her türlü olumsuzluk, özellikle (inat, ahmaklık, bönlük, kaba ses çıkarma vd) eşek üzerinden verilmiştir (Cin, 2016: 1256-1274) .

[72] Bu konuda daha detaylı bilgi için Bkz. Cin, A. (2016). "Eşek kavramının Anadolu Ağızlarındaki Kullanım Çeşitliliği, *International Journal of Social Sciences and Education Research Online,* http://dergipark.gov.tr/ijsser Volume: 2(4), 1256-1274. (Ulaşım Tarihi: 13 / 07 /2019)

Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki kadın tipleri[73] ile Giriş bölümünde anlatılan kadın tipleri arasında farklılıklar vardır.

Asuman Güneş (2012: 75) bu durumu şöyle değerlendirir:

> Kadının iyiliği, eviyle ve kocasıyla olan ilişkisine göre belirlenmiştir. İyi kadın için "ocağına böylesi gelsin, onun bebekleri yetsin" denmesi kadının sadece evinden ve soyun devamını sağlamaktan sorumlu bir varlık gibi düşündürmektedir. Dede Korkut'un, destanın girişinde kadınlar hakkında yaptığı bu açıklama ile destanda yer alan kadınların nitelikleri arasında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıklar Türk toplumunda sosyal şartların değişimine paralel olarak kadına bakışın ve ona verilen rolün ne yönde değiştiğini yansıtması bakımından dikkate değerdir

Dede Korkut'taki kadın tipleri tasvirlerine benzer şekilde âşık tarzı şiir geleneğinde de "iyi eş" ve "kötü eş", "iyi kadın" ve "kötü kadın" tasvirlerine sıkça rastlanır. Âşık tarzı destanlarda kadınların tasviri ile ilgili olarak Özkul Çobanoğlu (2000: 59) şu değerlendirmede bulunur:

> Bu tip destanlarda kadınlar ikiye ayrılarak büyük bir çoğunluğu erkeklerin yüzüne gülen, zalim, vefasız, eşini aldatarak yuvasını bozan olarak vasfedilir. Destanlarda ele alınıp halleri tenkit ve şikâyet konusu edilen "kötü" olarak tanımlanan kadınlar evinin temizliğini yapmayan, yemek pişirmeyen, çocuk bakımından anlamayan kişiler olarak nitelendirilip yerilmektedir. Bu tür kötü kadınların evde oturup çoluk çocuklarına bakmak, evin işleriyle meşgul olmak gibi özetlenen yapmaları gereken işler yerine süslenmek, sokağa çıkıp gezmek, sinemaya gitmek ve uyumak gibi kötü alışkanlıkları mübalağa edilerek anlatılır.

Âşık şiirlerine baktığımızda "kötü" olarak tasvir edilen kadınlar; kocasına hizmette kusur eden, çok yemek yiyen, çok uyuyan, ev işlerini aksatan, ev idaresi bilmeyen, sokakta gezen, açık-saçık giyinen, kocasını para kaynağı olarak gören, zor gününde eşinin yanında olmayan, eşini aldatan, kocasını beğenmeyen, güvenilmez bermuda şeytan üçgeni gibidir ve Dede Korkut'tun Giriş'indeki tasvirlerle benzerliği dikkat çekicidir.

"İyi" olarak nitelen kadınlar ise; itaatkâr, sabırlı, kaderine razı, sadık, âşık olunası, fakirliği dert etmeyen, çocuk doğurup büyüten, ev işlerini iyi yapan, söz dinleyen, az konuşup az gülen, evinde oturan ve sokaklarda gezmeyen, bedenini sergilemeyen, kocasına hizmet eden, kocasının kıymetini bilen, zor gününde yanında olup sabır gösteren, eşinin kötülüklerine katlanan, ev idaresi ve ekonomisi bilen, azgın yüzünü erine göstermeyen tiplerdir.

Bu tasvirlerden de anlaşılmaktadır ki "iyi kadın"; ev işleri yapması, çocuk doğurup büyütmesi, erkeğin bir adım gerisinde kalıp onun her türlü kötülüğüne ve zorluğuna katlanmasını bilen, uysal, varlığını çok belli etmeyen (çok konuşup gülüp sokakta gezip ya

[73] Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Erol, Mehmet (2003). Dede Korkut'ta Kadın Tipi ve Günümüze Yansıması, *Erciyes (Aylık Fikir ve Sanat Dergisi)*, C. 31, sayı. 312, s.18-23, Aralık-2003.

da erkeğin işlerine karışarak) tiplerdir. Erkeğin hayatına eklemlenip onun hayatını kolaylaştıran ve onun hayatı etrafında ona yardımcı ve işlevsel oluşlarıyla tanımlanan uydulardır. "Kötü kadınlar" ise kendilerinden beklenen erkek hizmetlerini yapmayan, ne olursa olsun deyip erkeğin kötülüklerine katlanmayan, itaat edip yörüngeye girmeyen kadınlardır.

16. yüzyılda Kaygusuz Abdal'ın şiirinde iyi ve kötü kadın tasvirlerinin de bu çerçevede yapıldığını görürüz. *Eksik Avradın Kötüsü* adlı aşağıdaki şiirdeki kadın tiplerinin Dede Korkut'taki kadın tipleri ile benzerliği dikkat çekicidir. Yüzünü asıp oturan, tembel, iş bilmez, pis, pasaklı, ev işlerinde yetersiz, tedbirsiz kadınlar kötü eş tipi olarak verilir. Bu kadınlar; işe yaramaz, atsan atılmaz satsan satılmaz, koynuna alınıp yatılmaz olarak anlatılır. Kadının ev işleri yapma ve erkeğin gönlünü hoş etme gibi iki önemli varlık sebebi vardır. Bunları yerine getirmeyen kadın işlevsizdir, şiirde de bu kadınların bir değeri olmadığı görülür. Kadın hizmet ettiği sürece değerlidir ataerkil toplumlarda: "*Kadının vücudu kullanıldığı için değerlidir. Ne kadar hizmet ederse o kadar değerli olur."* (Irigaray, 2000: 222).

Eksik avradın kötüsü
Dizini dikip oturur
İşün kolayın bilmez
Yüzüni yıkup oturur

Boğaza takmış akiğin
Aşına bulmaz kekiğin
Yeni donunun söküğin
Dizine takıp oturur[74] Kaygusuz Abdal-15. yy (Kurnaz; Tatcı, 2001: 94-95)

Kul Himmet'in şiirinde de kötü kadın tasviri benzer özellikler gösterir. Kul Himmet, Pir Sultan Abdal'ın müridi ve Alevî-Bektaşî kültürünün önemli isimlerindendir. Tasavvufî şiir içerisinde değerlendirilir.

Kul Himmet, şiirinde kadınları; tembel, ev işlerini aksatan, temizliğe önem vermeyen, üstü başı pis ve pasaklı, kendine dahi bakmaya üşenen, kıyamet kopsa da yapacağı dedikodudan geri kalmayan, utanmaz, söz dinlemez, kocalarının arkasından iş çevren, onları zor duruma sokmak için uğraşan, kocalarına sert davranan ve bunu yaparak da Peygamber'in kavlinden çıkan sadece bir tanesinin bile bir şehri yıkmaya yeteceği

[74] **3. Dötlük:** Yata yata karnı şişer / Eşiğin başında işer / Bitler kanatlanıp uçar / Sirkeye bakıp oturur **4. Dörtlük:** Kaygusuz aydur atılmaz / Bazara çeksen satılmaz / Soyunup koynuna yatılmaz / Bir manda çöküp oturur (Kurnaz; Tatcı, 2001: 94-95).

şeytan gibi varlıklar olarak tasvir eder. Kadına verdiği değer[75] açıkça bilinen Alevi-Bektaşi geleneğinde kadınların bu şekilde tasvir edilişi şaşırtıcıdır.

Her sabah her sabah kalkar silkinir
Şeytanın atına biner avratlar
Hışm ile erinin yüzüne bakıp
Peygamber kavlinden çıkar avratlar

Birisi içerde başını bağlar
Birisi taşrada obayı kollar
Atların kapıda kuyruğun teller
Şeytanın sancağın çeker avratlar[76] Kul Himmet-16. yy (Aslanoğlu, 1976: 112-119)

16. yüzyıl âşıklarından Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde evinin temizliğine dikkat etmeyen, yüzünü asarak ve söylenerek ev işi yapan, pişirdiği yemeği yemenin mümkün olmadığı, döşekleri çula döndüren, çocuklarını bile başkasına baktıran kadınları kötü olarak tasvir etmiştir. Âşık, bu kadınlara emek vermemek gerektiğini çünkü bu kadınların işe yaramadığını söyler. Şiire göre kötü olarak tasvir edilen bu kadınlar, beklenen iyi eş kalıbına uygun olmadıklarından kötü kadınlar olarak anlatılıyor olsa gerek. Bu tür kadınlar güzel dahi olsa alınmamalıdır. Güzelliğin bu kadar ön planda olduğu âşık şiirinde "güzellik mi hamaratlık mı" dendiğinde, hamarat ve ev işlerini iyi yapan kadını tercih eder âşık. Hele ki güzele ve güzelliğe âşık olan Karacaoğlan bile kadının beceriklisini övüp güzelliğini ev hanımlığının ardına koyuyorsa kadından beklenenin "iyi bir ev hanımı olmak" olduğu düşüncesi açıktır.

Kötü avratlara etmen emeği
Midem çekmez pişirdiği yemeği
Kazanından çıktı bir yumağı
Alman köt'avradı hörü de olsa

[75] **Bektaşilerde Kadın:** Hz Muhammed'e ilk inanan ve Müslümanlığı kabul eden kişi eşi Hz Hatice'dir. Hacı Bektaş Veli Sulucakarahöyük'e geldiğinde kendisine yardım eden de yine bir kadın "Kadıncık Ana"dır. Hacı Bektaş Veli tıpkı peygamberimiz gibi, kadına büyük değer vermiş ve kadınların okutulmasını, toplumda önemli bir yeri olması gerektiğini eserinde anlatmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin sözlerine kulak veren Bektaşîlerde kadına toplumda saygın bir yer vermiştir. Toplumda saygın bir yer edinen kadınlar, toplantılara, cem törenlerine erkeği ile beraber katılmış ve kadın erkek ayrımı yapılmamıştır. Eski Türkler'den gelen ve dini toplantılarda cinsiyet ayrımı yapılmayan bu gelenek, Bektaşîler'de devam etmiştir (İnce, 2005: 63-64).

[76] **3. Dörtlük:** Çıkmış yücesine engine bakar / Ayağına bakmaz başına bakar / Hocadan gelmiş hep cümle kızlar / Şeytanın dersini alır avratlar **4. Dörtlük:** Kıyamet kopsa kov söyler unutmaz / Eli değip kendi başın kaşımaz / Yükün çözüp içeriye taşımaz / Alçaktan yüceye çıkar avratlar. **5. Dörtlük:** Pek azgın bed ile avradın feyli / İyisin sorarsan oraktan eğri / Yârini görünce titirer canı / Şeytanın âlemin çeker avratlar **6. Dörtlük:** Okuyam fermanı bildirem deyü / Cihanı kendüme güldüem deyü / Düşürem erimi öldürem deyü / Derin derin kuyu kazar avratşar **7. Dörtlük:** Sefil Kul Himmet'im necatsız eri / Şeytandır avratın üstadı piri / Yalnız bir şehir yıkıyor biri / Şeytanın sancağın çeker avratlar (Aslanoğlu, 1976: 112-113).

Kötü avrat dersen cığıştan düşmez
Üfürür üfürür mancası pişmez
Bir at üste versen kimse değişmez
Alman köt'avradı hörü de olsa[77] Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 394)

20. yüzyıl âşıklarından Sefil Selimî' nin aşağıdaki dörtlüğünde yer alan kötü eş tarifinin de 16. yüzyıldaki kötü eş tarifine benzerliği, aradan geçen onca yüzyıla rağmen kadından beklenen vasıfların değişmediğini gösterir. Şiire göre; çok yemek yiyen, idare bilmeyen, öğlene kadar uyuyan, vurdumduymaz, kocasını umursamayan kadınlar kötüdür.

Avrat vurdum duymaz neme gerek der
On günlük lavaşı bir lokmada yer
Öğlen sonu kalkar, demez mi ki er
Ayak tıpırdatıp sus da seyir et Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 544)

Yukarıdakilere benzer bir tasvir Âşık Mahzunî Şerif'in şiirinde de karşımıza çıkar. Âşık; dedikodu yapan, çok yedikleri için karnı davul gibi olan, çalım satan, kocalarından para gelsin yeter deyip onları para kaynağı olarak gören, ev yansa tasasız kaygısız gezen kadınları "kötü avrat" olarak tasvir eder.

Nerde dedikodu, orada biter
Karnı davul gibi, çalım satar
Kocasından para gelsin yeter
Ev yansa gaygusuz gezer kötü avrat Âşık Mahzunî Şerif-20. yy (Zaman 2000: 112)

Âşık Feryadî, dul kaldıktan sonra ikinci kez evlenir. İkinci eşini anlattığı aşağıdaki şiirin hikâyesi şöyledir:

> Üç sene bir çobanın yanında başlık parasına çalıştım. Üç sene sonra ancak kızını alabildim… Önceki karımdan bir çocuğum var… "Tek öküzlü olsun da öksüzlü olmasın" diyorlar, kız vermiyorlar… Evime kapıma bakan bulunsun diye çaresizlik elinden bu kızla evlendim… Ama öyle bir kadın ki elinden iş gelmez çenesi durmaz, öğlen vakti olmuş ahırdaki inekler yaylıma gitmemiş…(Pürlü; Özen, 1996: 194).

Âşık Feryadî, evin durumunu: inekler ahırdan çıkarılıp yayılmamış, ev temizlenmemiş örümcekler duruyor, bulaşıklar yıkanmamış şeklinde anlatırken bulaşıkları kendinin de yıkayamadığını söyler.

Eşini tasvir ederken de çok geveze, çok inatçı, tembel olarak nitelendirir. Evin durumu ve eşinin kötü olarak nitelendirdiği özellikleri nedeniyle boşanmak isteyen âşığı

[77] **3. Dörtlük:** Kaşını yıkmış da yüzün şişirir / Sarmanı sarmanı manca pişrir / Döşeyi yaz deyin çulu devşirir / Alman köt'avradı hörü de olsa **4. Dörtlük:** Karac'Oğlan eydür Mevlâm yaratır / Çocuğunu varır ele beletir / Kabını yumaz da ite yalatır / Alman köt'avradı hörü de olsa (Sakaoğlu, 2012: 394).

tutan sebep çocuklarına kıyamamasıdır çünkü evlenme amacı çocuklarının bakılması ve ev işlerinin yapılmasıdır.

Bir erkeği, bulaşığı kıyamamaktan, çocuklara bakamamaktan alı koyan tek sebep öğrenilmiş toplumsal cinsiyet rolleridir. Biyolojik olarak aşığın bulaşıkları yıkamasını engelleyen ya da bir çocuğa bakıp evin işlerini yapamamasını gerektiren bir durum bilinmemektedir.

Toplum içerinde bazı rollerimiz vardır. Belirlenmiş kalıplar çevresinde hareket etmeye "rol" denir. Annelik, babalık, eş ve kardeş olma gibi pek çok toplumsal rolümüz vardır. Bu rollerimizi doğduğumuz andan itibaren içinde büyüdüğümüz toplumdan öğreniriz. Toplumsal cinsiyetimize dair de kalıp yargılarımız toplum tarafından oluşturulur. Bu kalıp yargılara göre kadınlardan eş ve çocuklarının bakımını, ev işlerini yapmaları beklenirken erkeklerden de eş ve çocuklarının geçimini temin etmeleri ve onları korumaları beklenir (Çelik, 2008: 17-209).

Feminist hareket içinde cinsiyet rolleri "kadınlık rolleri" ve "erkeklik rolleri" olmak üzere iki grupta ele alınır. Bazı feministlere göre bu roller arasındaki bağ biyolojik temellidir, bazı feminist gruplara göre ise de rollerin belirlenmesinde biyolojik etmenler kabul edilmekle birlikte rollerin toplum tarafından öğretilmiş olması önemli görülür (Connell, 1998: 78-80).

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farklılıklar Bhasin'e (2003: 4, 54) göre şöyledir: Cinsiyet doğuştan gelir, toplumsal cinsiyet kültüreldir; cinsiyet biyolojikken toplumsal cinsiyet sosyo-kültürel olarak eril ve dişil özellikler, kadınlara ve erkeklere ait toplumsal roller ve sorumlulukları ifade eder; cinsiyet değişmez bir özellikken toplumsal cinsiyet zamana ve kültüre göre değişebilir; cinsiyet değiştirilemezken toplumsal cinsiyet değiştirilebilirdir. Toplumsal cinsiyet rolleri, önce aile daha sonra da toplumun geneli tarafından bireylere benimsetilir. Doğumdan itibaren çocuğun kız ya da erkek olma özelliğine göre toplumsal rolleri çocuğa öğretilir. Kız çocuklar içe dönük, uysal, evcimen yetiştirilirken erkek çocuklar dışa dönük, kendine güvenli, atılgan olmaya teşvik edilir. Kız çocukların oyunlarında da daha uysal ve evde oynayacakları oyunlarla ilgilenmesi benimsetilirken erkek çocukların sokakta; bisiklete binmek, ağaca tırmanmak gibi daha bedensel ve dış mekânda oynanan oyunlara yönelmesi beklenir. Oysaki kız çocuğunun da bu oyunları oynamasında, bisiklete binmesinde veya erkek çocukların bebeklerle evcilik

oynamasında onları engelleyecek bedensel özellikler yoktur. Kızlar annelerine temizlikte ve mutfakta yardım ederken erkek çocukları bundan alıkoyan bedenleri değil toplumsal cinsiyete dair rol öğretileridir. Gerek kadınların gerek erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin kültürel olarak oluşturulduğu ve bunun biyolojik etkeninin daha az olduğu bir gerçektir. "*Toplumsal cinsiyeti "inşa" eden "kültür" böyle bir yasa ya da yasalar dizisi üzerinden kavrandığında toplumsal cinsiyet eskiden "biyoloji kaderdir" formülasyonunda olduğu gibi belirlenmiş ve sabitlenmiş oluveriyor. Bu sefer biyoloji değil kültür kader oluyor."* (Butler, 2012: 53).

İçerde kalmış inekler
Evi almış örümcekler
Kablar yıkanacak bekler
Ben kendim de yuyamıyom

Gevezedir dili durmaz
Gayet inat, bir iş görmez
İp eğirip çorap örmez
Ayağıma giyemiyom[78] Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 194)

Âşık Feryadî'nin *Evlilik Destanı*'nın hikâyesi aşığın ağzından şöyledir:

> Şarkışla'ya gitmiştim. Bana beş kilo gaz yağı, on beş liralık da pırtı (bez, basma) verdiler. Aldım köye getirdim… O tarihlerde gazın tenekesi yüz lira, o da bulunmuyor (1946). Karıma tembih ettim… gazyağını el ayak değmeyen bir yere koyasın, dedim… Sonra Sivas'a geldim Âşık Veysel'le birlikte Çimento fabrikasında, okullarda ve daha üç beş yerde çaldık, çağırdık… Derkene biraz para verdiler bize..Tekrar köye döndüm. Evden içeri girdim ki her yanı gaz yağı kokusu almış… "Bu da ne..?" diye karıma sordum. "Senin getirdiğin gaz yağını dökülmesin diye helkeye (kova) boşalttık, sonra da çuvalın içine gömdük.." "Deme…" "Demesi memesi yok…" Otuz beş ölçek yunmuş yıkanmış unluk buğday gaz yağını emmiş. Bakan ki ne bakan, helkede gaz yağının bulaşığı yok… Meğer helkenin dibi delikmiş, gazyağı da bu delikten sıza sıza bütün buğdayı gaz yağına bulamış…(Pürlü; Özen, 1996:168).

Âşık Feryadî, şiirinde *çoban kızı* dediği ikinci eşinden yakınmaktadır. Onunla, çocuğuna baksın, ev işlerini yapsın diye evlenmiştir. Biraz rahat edeceğini düşünürken dertleri daha da artmıştır. Gaz yağını muhafaza edemeyip ziyan eden karısına çok öfkelenmiş çünkü onu çok çalışarak, alın teri dökerek eve getirmiştir. Ayrıca karısının kendisini savunması da onu çileden çıkarmıştır. Bunca zaman çok çektiğini, kendisini kınamamalarını isteyen âşık bu kötü eşin çekilecek kahrı olmadığını ifade etmiştir. En sonunda da tekrar evlenmek istediğini belirtir. Çünkü muradına erememiştir bir türlü. Mutsuzluğunun ve dertlerinin sebebi kadındır. Acaba kadın beceriksiz ve sorumluluklarını

[78] **3. Dörtlük:** Fakir hanemi beklerim / Boşa gider emeklerim / Akşam sabah yemeklerim / Tadı ile yiyemiyom **4. Dörtlük:** Harabadır bütün işim / Ağu oldu tatlı aşım / Alıp gideceğim başım / Çocuklara kıyamıyom **5. Dörtlük:** Feryadi'yim serim yanar / İki gözüm olmuş pınar / Bilmeyenler bizi kınar / Her sırrımı diyemiyom (Pürlü; Özen, 1996: 194) **.**

yerine getirmeyen bir kocaya sahip olsaydı, toplum içerisinde derdini "Ben tekrar evlenmek istiyorum, bir türlü muradıma eremedim, yüzüm gülmedi" diye ifade edebilir miydi yoksa kaderine razı olup toplumun beklediği gibi çilesini sessizce çeker miydi?

Evlendim de ne gün gördüm
Aldığım bir çoban kızı
Eskisinden artık derdim
Kör olsun sebebin gözü

Emeklerim gitti zaya
İki gözüm döndü çaya
Otuz beş ölçek buğdaya
Akıttı bir helke gazı[79] Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996:168)

Âşık Talibî, *Bu Nasıl Dert* adlı destanında eşi hasta olduğunda yaşadıklarını anlatır. Kadın ev işleri yapamaz hâle gelip yatınca çoluk çocuk herkes evde perişan olur. Annesi hasta olduğu için sütü olmamakta ve karnı doymayan bebek hep ağlamaktadır. Bu bebeği bakıp besleyen temizleyen yoktur ve âşık, bebeğin bakımını yapamadığını, anası ölürse çocuğa bakamayacağını ifade eder.

"Kapımızın anahtarı, evimizin emektarı" dediği eşi hastalınca inekleri sağacak kimse kalmaz, yemek yapılmaz. Eşi hasta yatarken başında bekleyen hiç dost, yâren yoktur. Bu durumda komşuları da hayırsız çıkmıştır ve kimse yardım etmemekte, kapılarına uğramamaktadır. Evin tozu alınmaz, kirli kalır. Oruç tutarlar ama iftarda yiyecek hazırlayan yoktur.

Evin bütün düzenini sağlayan kadındır. Kadının görevleri ev işleridir. Erkek (âşık), çocuğunu kendi büyütemeyeceğini söyler. Bunu yapmasını engelleyen fiziksel bir durumu yoktur. Bu sözleri ona söyleten ve bu şekilde düşündüren sadece öğrenilmiş toplumsal rolleridir.

[79]**3.Dörtlük:** Unluk buğday gaz olur mu? / Beş kilo gaz az olur mu? / Buna itiraz olur mu? / Dahi yalan söyler cazı **4. Dörtlük:** Kimse bilmez halim yaman / Ne çekerim bunca zaman / Ahbaplar bizi kınaman / Kötünün çekilmez nazı **5. Dörtlük:** Feryadi'yim yoktur dadım / Alamadım ben muradım / Evlenmektir kendi vadim / Kınayan kınasın bizi (Pürlü; Özen, 1996:168).

Bu nasıl dert nasıl ağrı
Yırtılıyor özü bağrı
Anası hasta yatıyor
Yavruların boynu eğri

Kapımızın anahtarı
Evimizin emektarı
Bir karım var hastalandı
Sağan yoktur inekleri[80] Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 187-188)

Âşık Veysel, aşağıdaki şiirinde âşıkların, şiirlerinde türlü yalanlar söylediklerini ifade ederken onların hayal gücünden bahsediyor olsa gerek. Çünkü bir sonraki dizede Hint'ten, Hindistan'dan yâri olduğundan bahseden âşıkların aslında gerçek hayatta "topal, kör" hiç yâri olmadığını hatta bulaşığı yıkatacak *karı* bulamadıklarını söyler. Kadın ev işleri için gereklidir. Varlık sebebi budur.

Şehvetle âşıktır kıza geline
Arı olan tuz katar mı balına
İbrişimden nazik ipek teline
Takarlar çeşitli yalan âşıklar

Kabını yumaya bulamaz karı
Hint'ten Hindistan'dan bahseder yâri
Beğenmez topalı bulamaz körü
İsterler bir kaşı kemanı şimdi Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 279)

Aşağıdaki dörtlükte Reyhanî, kocasından önce yatan gelinlerin iyi eş olamayacağını ifade etmiştir. Reyhanî'nin şiirine baktığımızda, kadını ev kadını rolüyle değerlendirdiğini görmekteyiz. Aşağıdaki dörtlüğe göre, kocasından önce yatan eşler ona saygısızlık yapmıştır ve bir eşte olmaması gereken bir davranış sergilemiştir.

Hastanın iyisi birkaç gün inler
Evlâdın iyisi nasihat dinler
Kocasından evvel yatan gelinler
Akla uygun karı olmaz evladım Âşık Yaşar Reyhanî-20.yy (Reyhanî, 1988: 40)

[80] **3. Dörtlük:** Akşam olur yemek pişmez / Kapımızdan kimse geçmez / Komşular muhannet olmuş / Damdan dama ışık düşmez **4. Dörtlük:** Iraflar toz ile doldu / Kıyı köşe berbat oldu / Yavrularım öksüz gibi / Elleri koynunda kaldı **5. Dörtlük:** Battı evimin düzeni / Boş kaldı öğün kazanım / Oruç tuttuk iftarlık yok / Okundu akşam ezanı **6. Dörtlük:** Yoldaş yoktur yaren yoktur / Bir tas suyu veren yoktur / Hasta yalnız yatıyor / Başucunda duran yoktur **7. Dörtlük:** Kalbimdeki efkarları / Doldurayım defterleri / Bu ramazan böyle geçti / Yapamadık iftarları **8. Dörtlük:** Irafa düzer tabağı / İçinde var balkabağı / Boynu bükük öksüz gibi / Her gün ağlıyor bebeği **9. Dörtlük:** Anaları ağır hasta / Akça bebek avunmuyor / Küçücük yavrular yasta / Benim gönlüm sevinmiyor **10. Dörtlük:** Bu kuzuya meleyen yok / Höllüğünü eleyen yok / Yetim körpeleri gibi / Kundağını beleyen yok **11. Dörtlük:** Ağlamış uykusuz kalmış / Gözlerini yumamıyor / Anasının sütü yoktur / Boş memeyi ememiyor **12. Dörtlük:** Daha alt'aylık sabidir / Masumların ahbabıdır / Günahı yok sevabı yok / Açılmadık bir kapıdır **13. Dörtlük:** Ben kuzuyu avutamam / Uğürleyip uyutamam / Allah anasız koymasın / Öksüz kalsa büyütemem (Kaya, 2013: 187-188).

Âşık Talibi'nin kısa süre evli kaldığı eşi Fatma Bulut ile atışmasından iki dörtlüğün yer aldığı aşağıdaki şiirde kadın, parasızlıktan yakınmaktadır. Âşık Talibî Coşkun ise eskileri çıkarıp yamayarak idare etmesini, ayrıca parasızlıklarını ortalık yerde söylememesini tembihlerken gözünün aç olduğunu da ekler. Kadın, ev işlerinin yanında ev ekonomisinden de anlamalıdır. Bu, kadınlık görevlerindendir. İstenen kadın modeli gereği ayrıca bunu da bilmelidir. Âşık, eşini, eğer idare bilmezse üstüne kuma getireceği mesajını verip tehdit de eder. Erkek kuma getirebilir. Bu, onun hakkıdır. Erkek egemen bir toplumda erkeğin yeni eş getirmesi normal karşılanır, hakkı olarak görülür.

Fatma Bulut:
Dünya sahipsiz dul kadın
Ne hanım olur ne hatun
Geçinmenin yolu çetin
Çıplak kaldık giyecek yok

Talibî:
Eskileri çıkar yama
Üstüne gelmesin kuma
Bu sırları sakla deme
Gözünüz aç doyacak yok Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 458)

Bir kadının kocası ondan razı olursa o kadın cennetliktir, inanışını görürüz aşağıdaki şiirde. Kadının görevi kocasını memnun etmektir. Dünyadaki varlık sebebi hatta dünyaya geliş sebebi budur. Bunu gerçekleştirirse cennetliktir. "*Bir sınıf olarak erkekler, kadınları kendilerini memnun etmeye koşullandırırlar."* (Grimke, 1970: 3). Şiirdeki "Bir kadından razı olsa kocası / Yeri cennet olur hem neticesi" dizelerinde de bu anlayışı görmek mümkündür. Gündelik hayatta olduğu gibi edebiyatta da erkekler tarafından kadınlara benimsetilmeye çalışılan anlayışın bu yönde olduğu açıktır.

Ataerkil düzen, kadın ve erkek rollerini belirlemiştir ve bu sistem erkekten yanadır. "*Ataerkil ideoloji, kadınları erkeklere hizmet etmeye ve bu hizmet etme rolünü kabul etmeye şartlandıran erkek egemenliğinin ideolojisidir."* (Donovan, 2014: 273-274). Ataerkil sosyal tabakalanma sistemi içinde kadının ve erkeğin rolü töre, eğitim, yasa, gelenek, görenek gibi pek çok alanla belirlenmiştir (Türköne 1995: 34-42). Ataerkil sistemde bu kurallar erkek lehinedir. Koşulları kendi lehine düzenleyen erkek bunun devamını ister.

Evlilikte, sistemi oluşturan erkek, kadının sadece bu sistemin kurallarına uymasını bekler. Bu kurallara uyulması durumunda evliliğin başarıya ulaşacağı fikri kadınlara

benimsetilir. Evlilik böyle bir şey, herkes bunları yaşıyor deyip kaderine razı olan kadın huzur içinde hayatına devam edebilir. Bu noktada Melek Özlem Sezer'in (2004: 10) görüşleri dikkat çekicidir:

> Sistem kendini koruma yönünde tedbirlidir ve kadın bu sistemin yaratıcısı değil, uyumlu kılınması gereken öğesidir…/… kadına evliliğe dair ön koşullarını sistemin isteklerine göre ayarlaması için yapılan aşının rayihasıdır. Böylece hiç de cezbedici olmayan evlilik, zaten değişeceği, ancak bunun karısının sevgisine, sabrına, nihayet kadınlık özelliklerinin başarısına bağlı olduğu gösterilerek mümkün kılınır. Bu vaat, kızlarını takas ekonomisi içinde kullanmak isteyen ailelerin işini de kolaylaştırmaktadır. Bu, umutla bekleme aşamasıdır, sonra da kararsız bir obsesyona geçilir. Metamorfozun anahtarının kendisinde olduğu söylenen eş, bu anahtara uyacak bir kilit bulmak için ömrünü tüketirken ikili bir acı yasar: Sevmediği, huysuz ve çirkin bir adama katlanmak ve onu dönüştüremediği, dahası sevemediği için kendini suçlama. Ancak başka bir seçeneği olmadığı ve kocasını değil de kendini ya da yaşamını değiştirmeyi aklına getirmesi bile imkânsız kılındığı için, en azından doğal bir şey yaşamanın, kaderciliğin verdiği huzura sahiptir.

Bir kadından razı olsa kocası
Yeri cennet olur hem neticesi
Huzur-i Bâri'de kabul ricası
Mevlâ bu suali soramaz kızım Âşık Efkari-20. yy (Keskin, 2006: 187)

Dadaloğlu, aşağıdaki şiirinde kadınlara, erkeğe kötü yüzünü göstermemeleri gerektiğini tembihler. Bu tembihte, uysal olup kötülükleri varsa da bunu kocalarına göstermemelerinin kadınların lehine olduğu ima edilir. "*Kadınların her türlü hakları tarih boyunca erkeklerle olan ilişkilerine bağlı olmuştur. Ekonomik bağımsızlık başta olmak üzere pek çok özgürlükten mahrum kalan kadın her türlü gereksinimi için erkeğe bağlıdır ve bu gereksinimleri erkekle olan ilişkisine bağlı olarak karşılanır."* (Mead, 1971: 84). Kadınlar, küçük yaşlarından itibaren erkeklere hizmet etmek, onları memnun etmek için yetiştirilir. Çünkü toplumsal cinsiyet öğretilerimiz bu yöndedir. Marry Wollstonecraft'ın[81] Haklar Savunusu'nun temel iddiası, "kadının köle kalmasının nedeninin, yetişmesine engel teşkil eden ve hayattaki gerçek amacının erkeğe hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsal sürecinde yattığı"dır (Donovan, 2014: 34).

Kadınlara, çocukluklarından itibaren uysal olmaları gerektiği öğretilir. Daha çocuk yaşlarda sevimli, uysal ve neşeli olarak aile içi ilişkilerini ayarlamayı öğrenir. Sevimliliği, tatlılığı, uysallığı ve neşesiyle işlerini halletmeyi bilir. Bu kişilik özelliklerine sahip olarak isteklerini yaptırmayı kavrar. Hayata dair isteklerini, bağlı olduğu erkeğin gönlünü hoş tutarak elde etmeyi küçük yaşta öğrenir (Carter, 2001: 95). Gilamn'a göre (1898: 5):

[81] Marry Wollstonecraft'ın Haklar Savunusu (Kadın Haklarının Gerçekleştirilmesi, 1792) feminist teorinin klasiği olarak kabul edilmektedir. Ataerkil düzene ve erkek egemenliğine karşı çıkan ilk feminist metinlerden ve savunmalardan biridir. (Bkz. Mary Wollstonecraft (2012) Kadın Hakları Müdafası, Çev. Kevser Erol, Doruk Yayınları, İstanbul.)

"*Efendisini memnun eden kadın en mükemmel kadın değildir. Ekonomik kazancını bu yolla elde etmemelidir*."

Marry Wolfstonecratf ve Sara Grimke kadınların, erkelerin hizmetçileri olarak toplumsallaştırılmalarına karşı çıkar. Aydınlanmacı Teori, fırsat tanındığında imkânlarını ileriye taşıyabilecek, kendilerine bakıp hayatlarını devam ettirebilecek sorumlu kadınlar yetiştirilebileceğini ileri sürer (Donovan, 2014: 73). Sosyalist feministler de kadının erkek karşısında ekonomik olarak güçsüz ve bağımlı olma durumunun onun ezilmesine neden olduğunu ileri sürer (Alptekin, 2006: 22-23).

Yok dese elinde olan varına
Azgın yüzün gösterme (sen) erine
Cümle âlem hep gözüne yerine
Ben böyle ileteyim yârini yiğit Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 314)

Âşık Rıfat Kurtoğlu, kadından beklentinin ev işleri olduğunu ifade eden aşağıdaki dörtlüğünde televizyondan şikâyet eder. Eve televizyon geleli kadınların bununla oyalandığını ve börek çörek yapmadığını söyler. Kadından beklentinin ev işleri olduğunu gösterir.

Eve televizyon, goduk goyalı
Bitti çörek börek, yağlı mayalı
Dınnaklar oceli, dudak boyalı
Hanım oldu, "Süflü Ferik" deyzoğlu Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 200)

Âşık Mahzunî Şerif aşağıdaki şiirinde ev işlerinden anlamayan, ev işi yapmayan kadınları eleştirir. Bu kadınlar, beklenen kadınlık rollerine uymadıkları için eleştirilmiştir.

Elini sıcaktan soğuğa
Vurmadığından belli
Yaya yol görmemiş şu cici
Hayatta tatmış mıdır bulguru
…
Hırsız bir dürzünün kancığı
İbrişim hırka giymiş
Yumurta kırmayı bilmez
Adına sosyete demiş Âşık Mahzuni Şerif-20. yy (Şerif, 1994: 144)

Şiirlerde kadın, ev işleri ve erkeğe hizmet konusunda iyi ise iyi eş/kadın olarak nitelendirilir. Kadına, kocaya hizmet etme yönüyle bakılmaktadır. Bu konuda Beauvoir (2010: 13): "*Toplumun kendisine yüklediği bu göreve, kocaya hizmet yönüyle bakılmaktadır; dolayısıyla koca da ona armağan almak, ayrıldıkları zaman dul maaşı*

vermek, geçimini sağlamak zorundadır; toplum, kocanın hizmetine verdiği kadına borcunu erkek aracılığıyla ödemektedir." der.

"Baskılar kapsamlı kadınlık rolü beklentileri ile yakından bağlantılıdır ve bunlar zaman içinde değişim gösterebilir." (Kandiyoti, 2015: 83). Kadınlık rolü beklentileri zaman içinde değişiklik gösterebilir ancak şiirlere baktığımızda ev işi ve kocaya hizmetle ilgili beklentilerde yüzyıllar içinde bir değişiklik görülmemektedir.

Engels'e göre tarihsel süreçte anaerkil dönemden ataerkil döneme bir evrilme olmuştur. Erkekler zamanla gerek evde gerek ev dışında hâkimiyeti ele geçirmiştir. Kadın ise giderek eve kapatılmış ve tek görevi çocuk doğurup ona bakmak ve ev işleri yapmak olmuştur (Engels, 1980: 79-80).

Toplumsal cinsiyet, kadınlara belirli roller dayatır. Ataerkil toplum, toplumsal cinsiyet ayrımını destekler: Pek çok kadın bu rolleri içselleştirir bu da onların öteki olarak nesne olma konumlarını pekiştirir. Bu, bir çeşit özgürlükten kaçıştır (Beauvoir, 1993: 21).

Toplum tarafından kişilere sunulan roller kimliklerine uygun olarak benimsenir. Bu rollere göre kadın ev içinde, erkek kamusal alanda yer alır. Bu durum bireylere doğal bir sonuç olarak benimsetilir (Kaçar, 2007: 17). Toplum tarafından erkelerden beklenen kamusal alanda yer almaları ve akılcı davranmalarıdır. Duygusal davranışlar sergilememeleridir. Kadınlar ise ev içinde akrabalık ilişkileri içinde kalmalıdır. Ekonomi, politika gibi alanlar erkeğin alanlarıdır; ev, yemek, akrabalık ilişkileri, duygusal alanlar kadınlar işidir (Davidoff, 2002: 235).

Erkeklerin; iş hayatı, spor, savaş, siyaset gibi pek çok kamusal alanda sorumlulukları vardır. Buna karşın kadınlar ev içerisinde ücretsiz işçi olarak çalışmaktadırlar. Bu bir çeşit köleliktir. Feminizm, ailenin tüm yükünü kadınların sırtına bindiren bu iş bölümünü sorgular (Watkins; Rueda; Rodrigues, 1996: 5).

Ev işi kadını alıp bir üst katmana çıkarmaz. Aksine çocuklarına ve kocasına bağımlı kılar. Erkeğin yurttaşlığı kocalığından önce gelir ama kadın her şeyden önce "eş"tir. Toplum tarafından, erkeğe uyrukluğunu kabul eden kadına saygınlık verilir. Beauvoir (2010: 64-66) ev işleri ile ilgili görüşleri şöyledir:

> Kadının ev için gördüğü işler ona bir özerklik kazandırmaz; bu çalışma topluluğa doğrudan doğruya yararlı değildir, geleceğe açılan kapısı yoktur, hiçbir şey üretmez. Ancak, üretim ve eylem içinde kendilerini topluma doğru aşan varoluşlara katıldığı zaman bir anlam ve saygınlık kazanabilir; bir

> başka deyişle, bu çalışma kadını alıp bir üst aşamaya geçirecek yerde kocaya ve çocuklara bağlar; kadın, ancak onlarda doğrular kendini; onların yaşamındaki özsel olmayan bir aracıdan başka bir şey değildir…Kadının herhangi bir şey *yapmasına* dolayısıyla kendisini yetkin bir kişi olarak kabul ettirmesine izin verilmez…En büyük talihsizliği, varoluşunun anlamının kendi elinde bulunmayışıdır. Bu yüzden de aile için yaşamındaki başarı ya da başarısızlık onun için erkekten çok daha önemlidir: erkeğin yurttaşlığı, üreticiliği kocalığından önce gelir; kadınsa her şeyden önce, çoğu kez yalnızca eştir; …özellikle yatak "hizmeti" ile ev "hizmeti"nin belirlediği kadına ancak uyrukluğu kabul ettiği an saygınlık kazandırır… Evlilikte kadının ev içerisinde gördüğü işler her gün kendini tekrarlar. Kısır bir döngü şeklindedir. Pişirdiği biter, temizlediği kirlenir. Bu, her gün bu şekilde devam eder. Her Allah'ın günü aynı törenler tekrarlanır.

Betty Friedan[82] gazeteci ve ikinci dalga feministlerin önemli isimlerindendir. *İyi Ev İdaresi* gibi dergilerde de yazı yazan Friedan, kadın dergileri ile ilgili yaptığı araştırma sonucunda bu dergilerinin savaş sonrası Amerika'sında politik akımlara alet olduklarını ileri sürer. Bu dergiler ataerkil ideolojiye hizmet eder ve kadınlara uygulanan erkek egemen baskının bir aracıdır. Araştırmasında ayrıca reklam ve tüketim arasındaki ilişkinin kadınların kimlikleri üzerindeki etkisine de yer veren yazar medyanın kadınları anne ve ev kadınlığı kimlikleri ile sınırlı bir alana hapsetmeye şartlandırıldıklarını iddia eder (Humm, 2002: 70-71).

Marksist feministlerin en çok üzerinde durdukları nokta kadınların ev içi emeğidir. Bu emek ücretlendirmelidir. Bu konudaki tartışmalara katkıda bulunanlardan biri de Wally Seccomble'dır. O, yeniden üretim ve emek konusunda, kadınların ev içi emeğinin ücretsiz olmasının hem üretim güçlerini hem de üretim ilişkilerinin devamını sağladığını söyler. Kadının bu durumunun, kapitalist sistemin gerektirdiği kulluk ve egemenlik ilişkilerini yeniden üretmeye katkıda bulunduğunu da ifade eder. Ev kadını; egemen gruplar ve bunlara boyun eğen gruplar olarak bölünmüş toplumsal yapıya çocuklarını hazırlar. Erkeği ise çalışmak konusunda motive ederek sistemle bütünleştirir. Böylece sistemin devamlılığında rol oynar çünkü tüm ev halkını sisteme entegre eder (Barnett, 1998: 26-167). Marksist feministlere göre, kapitalist sistemin işçileri ezmesi ve sömürmesi gibi erkekler de kadınları ezmekte ve sömürmektedir. Marksist feministler, kadının emeğinin sömürülmesi sorununa çözüm olarak aile kurumunun kaldırılması fikrini getirirler. Bir diğer önerileri de ev işlerinin karşılığı olarak kadınlara ücret ödenmesidir (Öztürk, 2011: 89). Görülmektedir ki kadınla ilgili tüm sorunlar ve bunlara getirilen çözümler Marksist feminizmde iktisadidir.

Erkekler, dışarıda kamusal alanda çalışmaktadır. Kadınlar ise evde akşama kadar ev işleriyle uğraşmaktadır. Ev işleri bir kısır döngü şeklindedir. Temizlenen ev yeniden

[82]Betty Friedan, "İkinci Dalga Feminist"lerindendir. Amerikan kadın hareketinin öncülerindendir. Gazetecidir ve yazıları "Housekeeping-İyi Ev İdaresi" dergisinde yayınlanmıştır (Humm, 2002: 70).

kirlenmekte, pişirilen yemek bitmekte ve yeniden pişirilmek zorunda kalmaktadır. Kadın bu işlerin hepsini yapmakta ve bunun karşılığında bir ücret alamamaktadır. Erkek ise kamusal alanda çalışmakta ve emeğinin karşılığını almaktadır. Kadının evde yaptığı işlerin bir karşılığı olmadığı için kadın, işine ve kendine yabancılaşır (Öztürk, 2011: 89). Marks'ın işçiler için öne sürdüğü yabancılaşma kavramını, Marksist feministler kadınlar için uyarlamışlardır.

Marksist ve sosyalist-feministler için edebiyat ve hayattan iki ayrı olay gibi söz etmek anlamsız bir ayrıntıdır. Marksizim, edebiyatın hayat deneyiminin ideolojik temsili olduğunu ileri sürer. Feministler, Marksizm'in kadınların kültürel ürünlerinin ve uygulamalarının maddi koşulları hakkında edebiyat eleştirisine öğretebileceği bir şey olduğunu kabul eder. Bu; feministlere, kadınların deneyimlerinin edebiyatta sosyal belirlenimler anlamında temsilini sorgulama imkânı verir. Başka şeyler yanında Marksizm, kadınların yaptıkları ya da yapmadıkları işle tanımlandıklarını ileri sürer. Marksist eleştiri, sanatın sosyal-tarihsel süreçlerden ortaya çıktığını savunur. Sadece bu değil, Marksistler zaman zaman edebiyatı tarihsel fikirlerin, duyguların ve değerlerin tek elde edilebilir kaynağı olarak alırlar. Böylece edebiyat, içinde yaşadığı ideolojik dünya ve inanç sistemiyle doğrudan ilişkilidir. Sonuç olarak Marksizm'in ileri sürdü fikirler, feministler için çok çekicidir, çünkü edebiyat'ın, sınırları bağımsız bir biçim olduğunu reddeder. Marksistler, yazının sosyal kalıpları temsil ettiğine inanır ve kadınların ezilmesi ya da yanlış temsilinin yazıda yöntemli olarak sergilenip çözümlenmesi gerektiği fikrini paylaşırlar (Humm, 2002: 116- 117).

Ataerkil toplumlarda aile içerisinde mutlak erkek egemenliği söz konusudur. Çalışma alanında da erkek egemenliği görülür. Ataerkil toplumlarda kadının ne evin içerisinde ne de dışarısında hiçbir etkisi yoktur. Kadının erkek karşısında ekonomik olarak güçsüz ve bağımlı olma durumu onun ezilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla erkek, kapitalist toplumda güçlü ve egemen bir konumdadır (Alptekin, 2006: 22-23) görüşlerini paylaşan sosyalist feministler çalışmalarını da bu yönde yaparlar.

Gilman'a göre (1898: 18-66) "*Dişinin besin için erkeğe bağımlı olduğu ve ayrıca cinsel ilişkilerini de ekonomik bir ilişki içinde yürüttüğü tek hayvan türü insandır*." Gilman, cinsel ilişki ile ekonomik ilişkinin birbirine bağlı olduğunu savunurken bu bağlılığın nedenini ise doğaya bağlamaz. Çünkü kadın her zaman erkeğin korumasına ve onu beslemesine ihtiyaç duymaz. Yalnızca gebelik, doğum ve emzirme dönemlerinde

yardıma ihtiyacı vardır. Yaşamak için tıpkı hayvanların dişisinin yaptığı gibi erkekle birlikte mücadele edebilir. Kadının ekonomik açıdan bağımlı olması onun gelişimini engelleyen en önemli sorundur. Kadın ev işleri yapmak, annelik yapmak, erkeği cezp etmek ve elinde tutmak dışında işler de yapabilir. Bunları keşfetmelidir, kişisel gelişimini engellememelidir. Pasif bir köle değildir. Efendisini memnun eden kadın en mükemmel kadın değildir. Ekonomik kazancını bu yolla elde etmemelidir.

Sonuç olarak kadınlar, özel alana hapsolmamalı ve kamusal hayatın "büyük girişim dünyası" içine girmelidirler. Ahlakî ve ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeleri için, çeşitli mesleklere -tıp, akademi, iş dünyası gibi alanlara- girmelerine izin verilmelidir. Ayrıca uygun bir eğitimin, kadının erkeğe hizmet etme rolüne boyun eğmesini engelleyeceğine inanılır (Donovan, 2014: 39).

Kate Millett'in "Sexuel Politic" adlı eseri edebiyattan alınan "cinsel politika örnekleri" katoloğu ile başlar. Bu katalokta yer alan cinsel politika örneklerinin, edebiyatta kutsanan ve "normal" olarak kabul elden ve anlatılan ideolojik tutumun güçlü bir yansıması olduğu, radikal feministlerce isyan edilen durumun örneklerini sunar (Millett, 1973: 36). Radikal feministlerin bu görüşlerinden yola çıkarak âşık şiirinde de normal kabul edilen, iyi eş olarak tasvir edilen kadınların ev işlerinde becerikli, temizlik yapan, yemek hazırlayan, çocuklarını doğurup büyüten, uysal kadınlar olarak gösterilmesi edebiyatın da erkek egemen ataerkil ideolojinin bir uzantısı ve benimseticisi olduğu sonucuna varılabilir.

Marksist ve sosyalist feministlerin kadınların ezilmesini ekonomik temellere bağlaması ve tek sorunun bu olduğunu söylemleri bununla birlikte kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması halinde sorunlarının çözüleceğine inanmak gerçekçi ve tek yol gibi görünmemektedir. Ekonomik özgürlünü kazanan kadın, toplumsal hâkim görüşle de mücadele etmek zorundadır. Kadın için; erkeğin bir adım gerisinde kalması, çok göz önünde olmaması, çalışmasının yanında iyi bir eş ve anne olması gibi beklentiler çalıştığı zaman azalmamaktadır.

Kandiyoti'ye göre (2015: 52) çalışan ve evli kadının iş yükü daha da artmaktadır. Ev işleri, çocuk bakımı yine kendisini bekler. Ancak bu işlerin yükünü çalışan kadın için yine kadınlar hafifletir. Ev içi yardımcılar, çocuk bakıcıları, hasta bakıcılar, anneler, yakın akraba kadınlar yardımcıdır. Erkeğin hayatında yine bu durumda bir değişiklik

olmamaktadır. Kadının yükünü hafifleten bir yardımda bulunmaz. Sadece eve para getirir, evin otoritesidir, familyayı yönetir. Bu durumda kadının ekonomik özgürlüğü ve çalışması kadını rahatlatacak tek etmen gibi görünmemektedir.

Ancak, eğitim ile ekonomik özgürlüğünü kazanan kadın ekonomik olarak bağımsız olacaktır. Kadının ekonomik özgürlüğü, erkeği sadece kadının geçimini temin eden kişi olmaktan da çıkaracaktır. Kendilerini sadece geçimlerini sağlayan, onlara bakan kişiler olarak gören kadınlar yerine gerçekten onları seven ve bir ömür paylaşmak için yanında olan kişiler olarak görmek erkeğin lehine olacaktır.

Marksizimin,"edebiyatın hayat deneyiminin ideolojik temsili" olduğu görüşlerinden yola çıkarak şiirlerde gerçek hayatın yansımaları görebilmektedir. Şiirlerde kadınların ev kadınlığı rolleri, iyi eş tarifi ile erkek görüşünün yansıması olarak karşımıza çıkar. İyi eş erkeğe hizmet eden, kötü eş erkeğe hizmet etmeyen kadındır. Nitelik, erkeğe göre tanımlanmıştır ve bu tanımlamalar yüzyıllar içinde değişmemiştir. Dede Korkut da Karacaoğlan da 21. yüzyıl âşıkları da kadınları benzer şekilde "iyi" ve "kötü" olarak tasvir eder. İyi eş iyi ev hanımıdır, evde çoluk çocuğuna ve kocasına hizmet eder, sokakta gezmez, erkeğinin bir adım gerisinde ve itaatkârdır.[83]

Ev işleri üzerinde çokça durulan şiirler; iyi kadın/eş, iyi ev işi yapan kadındır mesajını vermektedir. Erkeğin ev işlerini yapmasında onu engelleyen biyolojik bir durumu yoktur sadece toplumsal öğretileri vardır. Erkek, sistemi kendi lehine kurar ve bu şekilde devam etmesini ister. Gerek edebiyat gerek hukuk ve toplumsal kuralları kendi lehine ve rahatına göre düzenlenmiştir. Edebiyat da bu kuralları gelecek kuşaklara aktarması ve erkek egemen toplumsal görüşü yansıtması bakımından önemlidir. Şiirler de bize göstermişti ki kadından beklenen ev içindeki görevleri veya ona yüklenen sorumluluklardır. Tük toplumunun kadına bakış açısını yansıtması bakımından önemlidir. Benimsetilmek istenen görüş olarak edebiyata yansır.

Aşağıdaki şiir örneklerine baktığımızda ise ev işlerini yapmamakla birlikte çok gezen kadınların eleştirildiği görülür. Kadın, ev içerisinde olmalı kamusal alanda görülmemelidir. Onun yeri evidir. İncelenen şiirlerde kadınların "ev içinde olmaları" gerektiği vurgulanır. Ev içinde ev işleriyle ilgilenmeli, dışarı çıkarak iffetine ve namusuna

[83] Kadınların kocalarına itaat etmeleri gerektiği ile ilgili şiirler "Ataerkillik" başlığı altında incelendiğinden burada tekrar verilmemiştir. İtaat eden, koca sözü dinleyen kadınlar, istenen ve beğenilen kadın tipleri olarak karşımıza çıkar.

söz getirmemelidir. Kamusal alanı erkeğe bırakmalıdır. Dede Korkut'ta da kadınlar *"Dizin basup oturanda halal görklü"* (Ergin, 2011: 75) olarak anlatılır. Kadın, dışarıda değil evde olmalıdır, o zaman iyi kadın olarak kabul edilirler.

Ataerkil sistemde çok gezen, çok konuşan, çok gülen kadın makbul değildir. Kadın, sistemin oluşturduğu belli kalıplar içerinde olmalıdır. Evin içerisinde durmalı, kamusal alana çıkmamalı, çok konuşmamalı, ulu orta yerde gülmemelidir. Onun için biçilen kalıpların içerisinde yaşamalıdır. Ataerkil sistem bunu gerektirir. Toplumsal cinsiyet kalıplarımız erkekler ve toplum tarafından tayin edilir. Erkeklere göre kadının yeri evidir. Evi dışında boy göstermesi hoş değildir (Balcı, 2011: 121-122). Aydınlanma Teorisi tarafından ortaya konulan özel-kamusal alan ayrımı, bugün hâlâ bizimle birlikte olan ve ahlaki, toplumsal ve siyasi hayatımızın önemli kurumlarına ilişkin ciddi sorunlar içerir (Donovan, 2014: 67).

Âşık Davut Sularî'nin kötü eş tarifi: komşularda gezdiği, eviyle ilgilenmediği, çok yattığı, tembel olduğu yönündedir.

Komşulara gider gelmez
Üşenir döşekten çıkmaz
Lambasını bile yakmaz
Evin işine hiç bakmaz Davut Sularî-20. yy (Yılmaz, 2009: 224)

20. yüzyıl âşıklarından Arguvanlı Âşık Balı, *Bazı Tangolar* adlı aşağıdaki şiirinde kadınları, erkek egemen bir toplumun erkek sözcüsü gözüyle değerlendirmiştir. Âşık; bir erkek olarak, erkek egemen ataerkil toplumun egemen bir gücüdür. Erk sahibi bir bireydir. Bu özelliklerinin verdiği bakış açısıyla kadınların, uygun bulmadığı davranışlarını şiirinde eleştirir. Âşığa göre kadınlar kendi kültürlerinden gittikçe uzaklaşmakta, giyim kuşamları değişmekte, evde kalıp ev işleri yapmak yerine dışarıda daha çok vakit geçirmektedir ki tüm bu durumlar ataerkil erkek egemen toplumun onaylamadığı kadın davranışlarıdır. Bu nedenle de âşık tarafından eleştiri olarak değerlendirilmiştir. Ataerkil toplumun istediği, gelenek ve inançların da desteklediği kadın streotipleri şiirde övülürken bu kalıplar dışına çıkan kadınlar eleştirilmektedir.

Kocasından gizli gider gezmeye
Kafa dengi bulup ara düzmeye
Vesvese düşürüp sinir bozmaya
Sinsi sinsi gezer bazı tangolar

Kimi yaşıl giyer kimisi pembe
İyi dikkat eyle sözüme sen de
Evde durmaz gezmelerde her gün de
İkrar iman bilmez bazı tangolar Âşık Balı-20. yy (Emir, 2004: 290)

Âşık Şenlik de "gezen gelinleri, gülen kızları ve söyleyen avratları"eleştirir. Kadından beklenen, kamusal alanda fazla dolaşmaması ve aynı zamanda çok gülüp konuşmamasıdır. Göze batmayacak şekilde erkeğin çevresinde olmalı ve onun hayatını kolaylaştırıp gönlünü hoş ederek çocuklarını büyütmelidir.

Dad hezar elinden perdesiz sazdan
Ver kurtar özünü nezir niyazdan
Gezeğen gelinden gülegen gızdan
Söyleyen avrattan lotu yahşıdı Âşık Şenlik-20. yy (Aslan, 1975: 167)

Dadaloğlu aşağıdaki dörtlüğünde "hodul avrat"ın iyi olduğunu söyler. Hodul'un[84] pek çok anlamı vardır, bunlardan biri de "az gülen, az konuşan"dır. Şiire göre, kadının "hodul" olanı yani ağır başlısı, az konuşan ve az güleni makbuldür. Varlık gösterip ortalarda dikkat çekmesine, çok konuşup fikir beyan etmesine gerek yoktur. Görevlerini yapması yeterlidir. Bu görevlerin ev işleri, kocaya hizmet, kocanın gönlünü hoş etme, çocuk doğurup bakmak olduğu şiirlerde de yer alır. Bu kalıpların dışına çıkması istenmez. Çıkarsa "kötü eş" çıkmazsa "iyi eş" olarak değerlendirilir.

Tımarını elinle eyle ar sanma
Yemini çifte ver de kâr sanma
Aman efendim bir şey söyleyim de zor sanma
Ağır devlet, hodul avrat, ma'mur il gerek Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 170)

Âşık Efkarî; kamusal alanda, bir düğünde oynayan kadının hareketlerini eleştirmiştir. Âşık, çılgınca dans edişinin yanında onun temizlik anlayışını da eleştirir.

Komşu kapısında düğün kurulur
Bazı divaneler çalmadan oynar
Efsane anlamaz zurna sesinden
Davulsuz, zurnasız bilmeden oynar

[84] **Hodul**: Az konuşup, az gülen (kimse). Karamanlı *Tefenni –Burdur, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü , Cilt. 7 Ankara,Türk Dil Kurumu,1974
*Ağır kanlı, Gediz Kütahya, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü Ankara, Türk Dil Kurumu,1982 cilt: 12.

Sallar ensesini büker belini
Sağa sola kırıştırır dalını
Kara kartal gibi açar kolunu
Eline bir mendil almadan oynar[85] Âşık Efkârî-20.yy (Rayman, 1998: 84)

Âşık Ferahî *Sapkın Kadınlar Hakkında* adlı şiirinde erkek egemen bir bakış açısıyla kötü davranış olarak kabul edilen tavırlara sahip kadınları eleştirir. Âşık, kendisinin hakikatleri gören bir kişi olduğunu söylerken kadınların neden azdığını sorar. Sorunu tespit etmiş ancak sebebini bilmemektedir. Âşığa göre bu azgın kadınlar; ev işlerini aksatmakta ama süslenerek dışarıda gezmektedirler. Bu kadınlar ayrıca dışarıda açık saçık ve makyajlı gezerler. Bu giyim tarzı ve sokaktaki hafif meşrep davranışları ile "toplumun ahlakını bozan, namus ve hayâdan yoksun" kişilerdir. Kocalarına surat asarak onları azarlar ve kötü davranırlar. Bunlara laf demeye de gelmez çünkü hemen kızaralar. Kocalarını aldatırlar. Âşık, kadınları bu duruma düşüren, kadını cinsel obje haline getirip sömüren ve metalaştıran erkek egemen sisteme bir eleştiri getirmemektedir. Tek yanlı bir erkek bakış açısı şiire hâkimdir.

Bazı kadınlara sözüm var benim
Bilmemkine neden azıyor bunlar
Hakikati gören gözüm var benim
Bir sonsuz hayatta yüzüyor bunlar

Evine varılmaz pisli paslıdır
Bir iş görmüyorlar sanki yaslıdır
Çarşıda gezerken süslü püslüdür
Kimisine dudak büzüyor bunlar [86] Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 85-86)

Âşık Hicranî aşağıdaki dörtlükte evliliklerin yıkılmasını kadına bağlamıştır. Şiire göre, bir kadın kocasının kıymetini bilmelidir. Ona saygıda kusur etmemelidir. Değer vermeli, itaat etmelidir. Koca, önemli ve değerlidir. Bu önemi ve değeri bilip takdir

[85] **3.Dörtlük:** Terledikçe kir kapatır gözünü / Derler kim kaldırdı itin kızını / Vurdukça çıkarır evin tozunu / Bu koca divane durmadan oynar **4. Dörtlük:** Gah ileri gider gahi de geri / Bugün izinlidir kırmış yuları / Efkari meteyler divaneleri / Divane meydan bulmadan oynar (Rayman, 1998: 84).

[86] **3. Dörtlük:** Gezmek için her şeyini hazırlar / Erkek gibi ensesini kazırlar / Çocuk gibi kocasına tazirler / Bir laf desen hemen kızıyor bunlar **4. Dörtlük:** Birçokları terbiyeli hayâlı / Bazısının yoldan çıkmış ayağı / Kollar açık dudakları boyalı / Geceli gündüzlü geziyor bunlar **5. Dörtlük:** Birçoğu bilmiyor nâmusu arı / Randevu evinde topalı körü / Utanmaz sıkılmaz hayâsız karı / Gördüğü erkeği süzüyor bunlar **6. Dörtlük:** Hizmet etmez kocasına darılır / Başkasına sıkı sıkı sarılır / Köpek gibi ona buna karılır / Her erkeğe uçkur çözüyor bunlar **7. Dörtlük:** Dudaklar boyalı sürmeli gözü / Kötü yolda gezer anayla kızı / Yürürken yaparlar cilveyi nazı / İşte cemiyeti bozuyor bunlar **8. Dörtlük:** Edep yok hayâ yok imansız dinsiz / Temiz aile değil şöhretsiz şansız / Bazısı geziyor bacağı donsuz / Erkeklere kuyu kazıyor bunlar **9. Dörtlük:** Hayâ bilmez namus bilmez nam bilmez / Geçim bilmez cefa bilmez gam bilmez / Hakikatın yolu nedir tam bilmez / Beyhude kendini üzüyor bunlar **10. Dörtlük:** Bazısı kızını bile götürür / Hiç utanmaz nâmusunu batırır / Koynunda yabancı erkek yatırır / Kocasına hile düzüyor bunlar **11. Dörtlük:** Der Ferrahi sözlerimden alan yok / Hayâ nedir nâmus nedir bilen yok / Eğri yoldan hakikate gelen yok / Şeriat bâbından beziyor bunlar (Atılgan, 1997: 85-86).

etmeyen kadın, yuvanın yıkılmasına sebep olur. Kaybedince değerini anlamadan, bugün değerini bilerek dört elle kocasına sarılmalıdır.

Herkeste bulunur hüsn-ü mezene
Zem ile okunmaz ilm-ü mezene
Aslâ er kadrini bilmeyen zenne
Söndürür ocağı külü kaybeder Âşık Hicranî-20. yy (San, 1987: 135)

Kötü olarak nitelendirilen kadınların bir özelliği de vefasız olmalarıdır. Âşık Çobanoğlu da kadınların, erkeklerin zor gününde yanında durmadıklarından şikâyet eder.

Çobanoğlu kulak versen sözüne
Yazılanlar mutlak gelir yüzüne
Evde bile karı bakmaz yüzüne
Hele sırtın yere yıkılsın da gör Âşık Murat Çobanoğlu-20. yy (Durbilmez, 2014: 283)

Kadınlara atfedilen bir diğer kötü özellik de "aldatma"larıdır. Abdulvahap Kocaman, dünyadaki tek varlığı olan eşinin onu aldattığını söylüyor. Kendisini bırakıp bir çobanı tahtına sultan yaptığını ifade eder "Güven olmaz imiş ata avrada" diye ekler.

Benim tek varlığım sendin dünyada
Güven olmaz imiş ata avrada
Tomurcuk gülünü koklattın yâda
Çobanı tahtına sultan eyledin Abdülvahap Kocaman-20. yy (Sever, 2004: 84)

Âşık Mahzunî Şerif, aşağıdaki şiirini, Aynur İnce'nin belirttiğine göre (2005: 69-70), Suna isimli eşine yazmıştır. Âşık, çocuklarını öksüz bırakıp onu rezil etmesiyle suçlar eşini. Kendisine ihanet eden eşini asla affetmeyeceğini de ifade eder.

Öksüz koydun dört yavrumu
Allah'ın emri bu mu?
Bilmem ki sen ey sevgili
Neden rezil ettin beni Âşık Mahzunî Şerif-20. yy (Zaman, 2000: 140)

İyi bir eşin sadık olması gerektiği dile getirilmiştir aşağıdaki şiirde. Âşık, bunun bir kısmet işi olduğunu ve böyle kadınların her erkeğe kısmet olması dileğinde bulunur.

İste ki hayırlı evlat
Kısmet ola sadık avrat
Ölüm gerçek yalan murat
Haktan emir olmayınca Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 388)

Şiirlerde, eşini beğenmeyen kadınların da eleştirildiği görülür. Kadınların eleştirildiği, beğenilmeyen yönlerinin açıkça ifade edildiği âşık şiirinde erkeğini

beğenmeyen kadınlar şiddetle eleştirilir ve kötü kadınlar olarak vasıflandırılır. Aşağıdaki şiirde de Kâtibî, eşini beğenmeyen kadını eleştirmiştir. Eşini beğenmeyip tekrar evlenmek isteyen erkeklerin sesinin duyulduğu âşık şiirinde kadının eşini beğenmemesi eleştiri konusu olmuştur.

Aceb âhır-zaman oldu gâziler
Büyük küçük birbirini beğenmez
Her mü'min, münâfık cennet arzular
Tanrı nasîb ettiğini beğenmez

Kediler köpekler ile savaşır
Miçik deyu çarşı çarşı dolaşır
Nekbetî'si ehl-i ırz'a ulaşır
Orospular kendi erin beğenmez[87] Âşık Kâtibî-17. yy (Köprülü, 1962: 416)

Âşık Talibî Çoşkun, zamanın kötülüklerinden yakındığı *Zamane Destanı* adlı şiirinde kocasını beğenmeyen kadından da yakınır.

Karı der "Kocamı dilemiyorum
Yüzüne bakınca gülemiyorum"
Ben kara pekmezi bulamıyorum
Gönül de diyor ki "Sırf bal olmalı" Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 407)

Yukarıda kötü özellikleri sayılan kadınların yanında erkek için iyi bir eş "şans işi" olarak görülür.

Bu benim atamdan gördüğüm evlat
Yiğidin bahtına at ile avrat
Gitme yanlış yola eyle feragat
Kendi suçun ele yıkma ha oğlum Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 443)

Aşağıdaki şiire göre de iyi eş bulamayan, hakikate erip mutlu olamaz.

Sabırdır demişler her işin başı
Ermiştir murada sabreden kişi
Bir insan kendine yâr olan eşi
Bulamayınca hakikate eremez Musa Merdanoğlu-20.yy (Merdanoğlu, 2005: 106)

Aşağıda ele alacağımız şiirlerde ise mutsuzluğun kaynağı olarak kadın gösterilir. Âşık Orhan Üstündağ evliliğin başa bela olduğunu söylerken "Keşke almasaydım bu kadını, evlenmeseydim" der ve mutsuzluğunu kadına bağlar.

[87] **3. Dörtlük:** Teklif ister bülbül güle konmağa / Pervâneler düşüp şem'a yanmağa / Oğlancıklar iştahından binmeğe / Doru ister, atın kır'ın beğenmez **4. Dörtlük:** Babası anası koyun güttüren / Dağ başında kavalını öttüren / Kazam ile başın tıraş ettiren / Âhır-kâr ayak berberin beğenmez (Köprülü, 1962: 416).

Vücut dedikleri etten bir kale
İnsan olan ondan çok örnek ala
Halen şu evlilik başa bin bela
Almasaydım ey olurdu vallahi Orhan Üstündağ-20. yy (Atasever, 2007: 139)

Reyhanî de *Avrat Elinden* adlı şiirinde her şeyin sorumlusu olarak eşini gösterir. Âşık, avrat yüzünden yıllardır sürünmekte ve yanmakta olduğunu ifade ettikten sonra kötü giden hayatının tüm sorumluluğunu eşine yükler. Kendisini ve çocuklarını perişan eden bu kadın, aşığın yaptığı eserlere saygı duymamış, mânâ okurken yatıp uzanmış, bütün eserlerini çöpe atmış, kocasının tüm sırlarını başkalarına anlatmış, eşi dost kazanırken o düşman edinmiş, eve aldığı eşyaların kıymetini bilememiş ve kırmış dökmüştür. Âşık, iş kurmuş ama oğulları sahip çıkmadıkları gibi bir de kaçmışlardır ama bunun sebebi de "avrat"tır. Evliliğinden mutsuz olan âşık kötü giden her şey için eşini suçlarken yeniden evlenmek ve kuma almak için sağa sola haber saldığını da ifade etmekten çekinmez.

Kime arz edeyim ben bu hâlimi
Ya İlahi yandım avrat elinden
Yıllarca sürdürdüm kalmakalımı
Ya İlahi yandım avrat elinden

Yağ yerine ciğerimi eritti
Beni halktan hakikatten farıttı
Üç oğlumu dört kızımı çürüttü
Ya İlahi yandım avrat elinden[88] Âşık Yaşar Reyhanî-20.yy (Aşır, 2009: 156-157)

Boşanmalarını mizahi bir dille *Bitti Sonunda* adlı şiirinde anlatan Âşık Rıfat Kurtoğlu, tüm suçu kadınlara yüklemiş görünmektedir. Aşığın anlattığı kadınlardan; biri hayatını zindan etmiş, biri süslüymüş, biri sinsi sinsi onu kullanmış, biri dile düşmüş, biri cilveli ve hoşmuş, biri boşmuş, biri tatlı dilliymiş ama sağda solda çok konuyormuş, biri vefasızmış, biri söz vermiş ama sözünde durmamış, biri lafa söze gitmemiş ve sonunda bir batağa saplanmış.

[88] **3.Dörtlük:** Mana okur iken uzandı yattı / Bütün eserimi çöplüğe attı / Sırlarımı komşulara anlattı / Ya İlahi yandım avrat elinden **4. Dörtlük:** Halı aldım hasır yerine sardı / Eşya aldım üç gün demeden kırdı / Vallahi külümü göğe savurdu / Ya İlahi yandım avrat elinden **5. Dörtlük:** Ben dost buldum oysa düşman kazandı / Kumaş aldım üç gün giydi bezendi / Beddua ettikçe ömrü uzadı / Ya İlahi yandım avrat elinden **6. Dörtlük:** Evleneyim dedim çıktım sokağa / İki sola haber saldı bir sağa / Kesildi nefesim düştüm ayağa / Ya İlahi yandım avrat elinden **7. Dörtlük:** Kahveler oteller dükkânlar açtım / Kaçtı oğullarım şaşırdım şaştım / Sebep avrat idi bahtına düştüm / Ya İlahi yandım avrat elinden **8. Dörtlük:** Duyun Reyhanî'yi erenler zatlar / Hep böyle çürümüş ehli sanatlar / Bize nasihate geldi kavatlar / Ya İlahi yandım avrat elinden (Aşır, 2009: 156-157).

İlk göz ağrım, yaman kırdı dalımı
Hayatımı zından etti sonunda
İkincisi yedi, on dört yılımı
Beni bir kenara, attı sonunda

Üçüncüsü çok allandı, pullandı
Dördüncüsü sinsi sinsi kullandı
Beşincisi dile düştü dillendi
Varıp bir belâya, çattı sonunda[89] Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 215-216)

"İyi ve kötü kadın" tasvirlerinin bir arada olduğu şiirler de dikkate değerdir. Âşık Talibî Coşkun, *Ahlaksız Kadınlar Hakkında* isimli destanında kadınların bazı davranışlarını eleştirirken bazılarını da övmüştür. Eleştirilen davranışlara sahip kadınlar; güvenilmez, yalancı, erkeklerin kalbini çalıp onları üzüntüye gark eden, şeytanın oyuncağı, daima aklında bir planla gezip bunları erkeklerin aleyhine uygulayan, namussuz ve erkeğin de namusunu batıran, çapkın, yuvasını dağıtıp başka erkeklerle kaçan, akılları gelgitli, dışı güzel ama içi şeytan yuvası, erkeklerin ömrünü azaltan kişilerdir. İyi davranışlara sahip kadılar; melek gibi ve cennete layık, doğru örneklerdir. Bu kadınların Peygamber'in kızı olduğu şiirde söylenir. Kadınların, kötü olarak nitelenen davranışları şiirde yaygın olarak yer alır. İyi kadınların özelliklerine dair bir tanımlama yoktur. Bunlar sadece doğru, melek, huri, Peygamber'in kızı gibi sıfatlarla anlatılmıştır. Şiire yaygın bakış açısı kadınların güvenilmez, yalancı, kötü kalpli kişiler olduğu onlara karşı her an tetikte bulunarak güvenmemek gerektiğidir.

Erkeklerin yüze gülen düşmanı
Önümüze kuyu kazan kadınlar
Belli olmaz her birinin planı
Arkamızdan dudak büzen kadınlar

Kadınların çoktur bize çalımı
Hemi güzeli var hemi zalimi
Bu yüzdendir erkeklerin ölümü
Yüreklerimizi üzen kadınlar [90] Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 298-299)

[89] **3. Dörtlük:** Altıncısı cilveliydi hoş idi, / Yedincinin altı üstü boş idi / Sekizinci dudu dilli kuş idi, / Gidip sağda solda, öttü sonunda **4. Dörtlük:** Dokuzuncu yine, vefa etmedi, / Onuncusu söz verdi de tutmadı, / On birinci lafa söze gitmedi / Düştü bir batağa battı sonunda… **5. Dörtlük:** On ikinci Yaradan'dan dilekti, / On içincü bulunmaz bir melekti, / On dördüncü olmamış ham kelekti / O da tadacağın, tattı sonunda… **6. Dörtlük:** Ne yamanmış meğer benim işlerim, / Göz açmaya yeni yeni başlarım, / Bütün hülyalarım, bütün düşlerim, / Gönül fırtınamdı, bitti sonunda (Yakar, 2008: 215-216).

[90] **3. Dörtlük:** Çoklarının çapkınlıkta havası / Hak indinde kabul olmaz duası / Dışı güzel içi şeytan yuvası / Talas tufan gibi azan kadınlar **4. Dörtlük:** Gel-git olur kadınların aklı / Hemi cömerdi var hemi pahılı / Her saçında beş yüz plân takılı / Kalplerinde hile düzen kadınlar **5. Dörtlük:** Kadınlara fırsat vermesin Allah / Fırsat düşer ise mahveder vallah / Yüzünü azdırmış dudağı salah / Doğru sözüme kızan kadınlar **6. Dörtlük:** Çok kadınlar doğru yoldan yanılır / Kocayı kor köpeklere sağılır / Geçimi kaybolur evi dağılır / Yuvalarımızı bozan kadınlar **7. Dörtlük:** Kör şeytandır kadınların hocası / Doğru yola gitmez genci kocası / Dost görünür

Âşık Talibi Coşkun, *Kadınlar* adlı aşağıdaki destanında sevdiği Emine adlı kızın nazarında tüm kadınlara eleştiride bulur. Âşığın sevdiği kız olan Emine, ona söz verdiği hâlde başka biri (Zırıl) ile evlenip aşığı üzer. Şiirde, Emine için vefasız ve sözünde durmaz sıfatları kullanılmıştır. Âşığa göre tüm kadınlar vefasızıdır, huyları aldatmak üzerinedir. Pek çoğu koca kıymeti bilmez, giyinip süslenip kaçıp giderek kocasını aldatır ve boşanır, çocuklarını öksüz bırakıp yuvasını dağıtır. Kadınlar cilveleri ve güzellikleri ile erkekleri tüketir, onların ömrünü azaltır. Ancak bu düzen şiire göre ezelden beri böyledir ve Tanrı'nın takdiridir. Şimdiye kadar da bunu düzeltecek biri çıkmamıştır. Âşık, eski kızların daha iyi olduklarını ve doğru yolu bildiklerini, kalplerinin iman ile dolu olduğunu ama şimdiki kızların vefasız olduğunu ve kalplerinin aşk yerine samanla dolu olduğunu söyleyerek eski zaman ile bulunduğu zamandaki kızları karşılaştırır. İyi olarak tasvir ettiği bu kadınları sevginin bağı, çiçek ruhlu, narin ve ince huylu, helal süt emmiş kişiler olarak tasvir eder. Genel olarak vefasızlık ve aldatma[91] üzerinde durulan şiirde, kötü özelliklere sahip kadınların detaylı olarak tasvir edildiği görülürken iyi özelliklere sahip kadınların detaylandırılmadığı görülür. Âşık, Tanrı'dan, haksızlık yapan kadınları helak etmesini, onları cehenneme sürmesini diler ve kadınlardan alınan lezzetti keşke başka şeylerden verseydi Tanrı, diyerek temennide bulunur.

Kadınlar hep sevgilerin bağıdır
Bazıları dirhem yenmez ağıdır
Dost zanneder düşmanına aldanır
Kaçar gider yuvasını dağıtır

Gönül versem kızlar beni kovalar
Dileğimi kabul etmez düveler
Bunların cilvesi bizi yaşatmaz
Bıçak gibi ömrümüzü eğeler [92] Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 30)

---

düşman olur nicesi / Ters yel gibi devre esen kadınlar **8. Dörtlük:** Doğru kadınları sever öperim / Peygamberin kızı diye taparım / Gücüm yetse dileğini yaparım / Tanrı size versin ihsan kadınlar **9. Dörtlük:** Kadınlar ters döner çark-ı felektir / Erkekleri süzen nice elektir / Bazıları var ki huri melektir / Onlardır cennette gezen kadınlar **10. Dörtlük:** Bazı kadın namusunu batırır / Döşeği beğenmez çula oturur / Aslan yatağına çakal yatırır / Er kıymetin bilmez böyle kadınlar **11. Dörtlük:** Geceleri şeytan verir dersini / Gündüzleri kimse bilmez hırsını / Daima çevirir işin tersini / Akıldan mirastan noksan kadınlar **12. Dörtlük:** Kadınlar keklik kuş her dala konar /Avlayıp da ele getirmek hüner / Gözümüz dökülür kalbimiz yanar / Ciğerlerimizi ezen kadınlar (Kaya, 2013: 298-299).

[91] Evlilikte Aldatma başlığında bu konu daha detaylı işlenmiştir.

[92] **3. Dörtlük:** Tanrı böyle takdir etmiş ezelden / Bulunmamış bu yolları düzelten / Çiçek gibi güzel kızlar değil mi / Ziyan verip ömrümüzü azaltan **4. Dörtlük:** Güzellerin peşine çok düşerdim / Karadeniz gibi kaynar coşardım / Bunların aşkına üzülmeseydim / Bu dünyada beş yüz sene yaşardım **5. Dörtlük:** Bana zehir oldu ele bal oldu / Bana diken oldu ele gül oldu / Beni beğenmeyen Keklik Emine / Nihayeti bir Zırıl'a mal oldu **6. Dörtlük:** Söz verdi de şeneltmedi koynumu / Yalancıktı bulandırdı beynimi / Şahsı güzel soğuk kanlı Emine'm / Senelerce eğri koydu boynumu **7. Dörtlük:** Kadınlarım çoğu böyle vefasız / Kalbi kara aklı noksan şüphesiz / Bazıları ince ruhlu bir çiçek / Bazıları heykel gibi vefasız **8. Dörtlük:** Aldatmaktır kadınların huyları / Tilki tuzağına benzer tüyleri / Bazıları var ki helâl süt emmiş / Hep bir değil içinde var

Ozan Ahmet Poyrazoğlu *Kadın Vardır* adlı şirinde kadınların hâlini bizlere şöyle anlatır: süslenip kapı kapı gezerler, plan yapar, yalan söyler, dolap çevirirler, şeytana benzerler, ne konuştuğunu bilmez laftan sözden anlamazlar, akşamları hemen uyurlar, kocalarını öldüren düşmanlara benzerler. Âşık şiirinde kadının şeytana benzetilmesi, düzenbaz olması yaygın kullanılan benzetmelerdendir. Güvenilmez oldukları ve her an erkeklere hile yapmak için uğraştıkları bu nedenle de erkelerin düşmanı oldukları için onlara temkinli yaklaşılması gerektiği mesajı verilir. Şeytan, insanları kandırarak kötü yola sürükler. Kadınlar da erkeklere aynısını yapar. Kötü şeyler yapan, zor duruma düşen erkek, kadın yüzünden zorluklar yaşar. Kötü durumların sorunlusu kadındır.

İyi kadınlar ise; iyi işler yaparlar (bal üretirler), namusludurlar (el değmemiş kovan gibi), tatlı dillidirler, Kur'an'ı bilen Asiye ve Meryem Sultan örneğidirler. Böyle kadınlar ilaç gibidir ve insanın ömrünü uzatır.

Anlatayım kadınların hâlini
Kadın vardır derdi dermana benzer
Kadın var aldırır oğul balını
Kadın var el değmemiş kovana benzer

Kadın vardır eder türlü talanı
Kadın var çevirir binbir planı
Kadın var uydurur bin bir yalanı
Dolanır fırlanır şeytana benzer[93] Ahmet Poyarazoğlu (Poyrazoğlu, 2006: 201-20)

Âşık Mustafa Ruhanî de kadınları iyi ve kötü olarak tasvir etmiştir. Kötü kadınlar ahlaksız, baykuş gibi neşesiz ve uğursuzdur. Şişman ve iridir, tatsız tuzsuzdur, kaypak bir palamut gibidir, giyinmeyi bilmez, kızlarının adını kirletir, vicdanı kurumuştur, hem kel hem foduldur, erkeği kocatır, insanı öldürür, kötülüğün şafağıdır, papağan gibi konuşur

iy'leri **9. Dörtlük:** Çok babalar usanıyor kızından / Üzülüp ölüyor her bir nazından / Hapishaneler mahkûm ile doldu / Cinayetin çoğu kadın yüzünden **10. Dörtlük:** Kocanın kadrini bilmez bazılar / Aile olur mu öyle cazılar / Yavrusunu öksüz gibi ağlatır / Ne yüreği acır ne de sızılar **11. Dörtlük:** Bazısı süslenir giyer kuşanır / Fanteziye yapar tarar düzenir / Ahmak kadın bir züppeye aldanır / Aslan gibi kocasından boşanır **12. Dörtlük:** Bu yüzden kalmadı dünyanın hazzı / Ağladı âşıklar kırıldı sazı / Bu dünyada ömrümüzü kısaltan / Kadınların kahrı kızların nazı **13. Dörtlük:** Tanrı haksız kadınları kıraydın / Birer birer cehenneme süreydin / Bizi muhtaç etmeseydin Yaradan / Bu lezzeti başka şeyden vereydin **14. Dörtlük:** Eski kızlar bilirdi doğru yolu / Onların kalbinde hep iman dolu / Pek vefasız şimdi zaman kızları / Aşk yerine kalbinde saman dolu (Kaya, 2013: 300-301).

[93] **3. Dörtlük:** Kadın vardır döker cevher lisanı, / Kadın vardır candan eder insanı. / Kadın vardır bilir ilmi Kur'an-ı, / Asiye yi Meryem Sultana benzer **4. Dörtlük:** Kadın vardır söyler Halep'ten Şam'dan, / Kadın vardır anlar sözden kelamdan. / Kadın vardır hemen uyur akşamdan, / Öldürür kocayı düşmana benzer **5. Dörtlük:** Kadın vardır kim ne derse inanır, / Kadın vardır renkten renge boyanır. / Kadın vardır kapı, kapı dolanır, / Eğri büğrü gezen yılana benzer **6. Dörtlük:** Kadın vardır Poyrazoğlu murattır, / Kadın vardır yaşayana hayattır. / Kadın vardır sanki ömür uzatır, / Kadın var hekime lokmana benzer (Poyrazoğlu, 2006: 201-202).

gevezedir, püsküllü bela gibidir, bazılarının kötülüğü tüm dünyaya dokunur, bazıları da çobansız bir sürü gibi oradan oraya gezer.

İyi olarak takdir edilen ve beğenilen kadınlar ise; insana neşe ve mutluluk verir, kaymak ve süt gibi tatlıdır, hanımdır, bal yapan arı gibidir, kızlarını iyi yetiştirir, dindardır, sözünün arkasında ve merttir, edeplidir ve hiç edep yolundan çıkmaz, saf ve ahlaklıdır, gururludur, gurur verir, hurilere benzer, insanlığı yücelten bir peri gibidir, nazlı nazlı az yer, kocasının sırlarını saklar, nazlı nazlı tebessüm eder. Âşık, bu kadınları takdir etmiş, altın gibi kıymetli bulmuş, bunların dünyanın mihrabı diğer bir ifade ile ayakta durmasının sebebi olduğunu ifade etmiştir.

Kadın dünyasını sorarsanız benden
Kadın var ki aydan arıya benzer
Kadın var kırdığı fazladır binden
Kadın var zülalden duruya benzer

Kadın var gönülü doldurur neşe
Kadın var ki tıpkı benzer baykuşa
Kadın var ki şule verir güneşe
Kadın var paslanmış boruya benzer[94] Âşık Mustafa Ruhanî-20.yy (Özarslan, 2001: 179-181)

Posoflu Âşık Hikmet Arifî Ataman'a göre bazı kadınlar milyarları hesaplar, kitaplar yazar bazıları üçten beşe sayıp bir kelime diyemeyecek kadar cahil ve yeteneksizdir. Bazıları inançlıdır bazıları yoldan çıkmıştır. Kimisi arpa ununda bile yemek yapabilirken kimileri patates bile soyamayan beceriksiz kadınlardır. Bir kısmı tatlı dilli iken bir kısmı kocasının ömrünü tüketir. Bazıları ağaçtan elbise dikip giyinirken bazıları hazırını yakıştırıp giyemez. Bazıları namazını kılar bazıları hiç dindar değildir. Kimi çabucak sözden anlarken kimi de konuştuğunu bile duymaz. Bazıları cepheye mermi taşır bazıları

[94] **3. Dörtlük:** Kadın var ki gurur köşkünde yatar / Kadın var çılgınca kahkaha atar / Kadın var tartılsa yaylanmaz kantar / Kadın var kurumuş deriye benzer **4. Dörtlük:** Kadın var ki tuzsuz tatsız ot gibi / Kadın var ki kaymak kaymak süt gibi / Kadın var ki kaypak palamut gibi / Kadın var sırmaya sarıya benzer **5. Dörtlük:** Kadın var ki hanım tipli gerçekten / Kadın anlamaz çuldan ipekten / Kadın var toplamaz gülden çiçekten / Kadın var bal yapan arıya benzer **6. Dörtlük:** Kadın var ki melek gibi kız besler / Kadın var kızının adını pisler / Kadın var zikreder Allah'ı sesler / Kadın var vicdanı kuruya benzer **7. Dörtlük:** Kadın var sözünün erkeği eri / Kadın var aleme dokunur şerri / Kadın var edepten çıkmaz dışarı / Kadın var çobansız sürüye benzer **8. Dörtlük:** Kadın var ki hem kel hem de foduldur / Kadın var ki insanlığı yüceldir / Kadın var ki erkeğini kocaltır / Kadın var sihirli periye benzer **9. Dörtlük:** Kadın var katmeri naz ile koklar / Kadın var insanın canını oklar / Kadın var ki demet demet sır saklar / Kadın var serpilen darıya benzer **10. Dörtlük:** Kadın var ki zulumatın şafağı / Kadın var ki yaygaranın nifağı / Kadın var kıymetli altın ufağı / Kadın var deveden iriye benzer **11. Dörtlük:** Kadın var ki sanki papağan kuşu / Kadın var püsküllü bela duruşu / Kadın var ki nazlı nazlı gülüşü / Kadın var geveze karıya benzer **12. Dörtlük:** Kadın var ki Ruhanî'nin itabı / Kadın var ki bu dünyanın mihrabı / Kadın var ki her mahlukun harabı / Kadın var cennette huriye benzer (Özarslan, 2001: 179-181).

insanın derdini çoğaltır. Bazıları bir simidi bile bitiremezken bazıları bir somunu üç lokmada yer. Bir kısmı insana verem, sara hastalığı gibi dert ve illet verir. Bir kısmı ise ne kadar övülse azdır. Beğenilen kadınlar dindar, iyi yemek pişiren, tatlı dilli, kendisine özen gösteren, ne söylediğini bilen kadınlarken bunları yapamayanlar kötü olarak vasfedilir.

Kadın var ki, milyarları hesaplar
Kadın var ki, üçten beşe sayamaz
Kadın var ki, yazar türlü kitaplar
Kadın var ki, bir kelime diyemez

Kadın var, daima Mevlâ'ya tapar
Kadın var, yolundan çabuk sapar
Kadın var ki, arpa undan aş yapar
Kadın var ki, patatesi soyamaz[95] H.Arifi Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 97-98)

Aşağıdaki şiirde kadın, annelik vasfı ile yüceltilmiştir. Âşık Yaşar Reyhanî "kadından neler olur peygamber, kral, bey doğurur onlar", der. Kadını annelik vasfı ile yüceltir ve över. Ataerkil düzen kadını, kadınlığı ve anneliği ile yüceltip över. Âşık, içinden çıktığı toplumun kadına verdiği değerin annelik ile olduğunu gösterir.

Emrolursa neler doğar ufuktan
Yıldız doğar güneş doğar ay doğar
Neler olur kadın denen varlıktan
Nebi doğa, kral doğar, bey doğar Âşık Yaşar Reyhanî-20. yy (Reyhanî,1988: 49)

Yukarıdaki iyi ve kötü kadınların özelliklerinin verildiği şiirlerde genel olarak kötü kadınlar: güvenilmez, eşini aldatan, vefasız, yalancı, şeytanın oyuncağı, kocasının ardından kötü planlar yapıp uygulayan, dışarıda süslü püslü gezip evine bakmayan, cilve ve güzellikleri ile erkekleri tüketen, ne konuştuğunu bilmeyen, çok yiyen, çok uyuyan, çok konuşan, erkekleri kötü yola sürükleyen, baykuş gibi neşesiz, kaypak, çobansız sürü gibi ortalarda dolaşan, insana illet veren hastalık olarak tasvir edilir. Âşıklara göre bu düzen Tanrı'nın takdiridir ve böyle gelmiştir, bunu düzelten de çıkamamıştır. Tanrı'dan "kadınları helak etmesi, yok etmesi, cehenneme sürmesi" istenirken bir yandan da kadından alınan lezzeti keşke başka şeyden verseydi diye de istekleri vardır.

[95] **3. Dörtlük:** Kadın var, dilinden cevahir döker. / Kadın var, kocanın ömrünü söker. / Kadın var, ağaçtan elbise diker. / Kadın var ki, hazırını giymez **4. Dörtlük:** Kadın var, daima kılar namazı. / Kadın var, Rahman'a gelmemiş yüzü. / Kadın var, çabuk anlıyor sözü / Kadın var ki, konuştuğun duyamaz **5. Dörtlük**: Kadın var, cepheye mermi götürür / Kadın var, insanın derdin artırır / Kadın var ki, üç somunu bitirir. / Kadın var ki, bir simidi yiyemez **6. Dörtlük:** Kadın var, güldürür Arif Hikmet'i / Kadın var, dert, verem, sara illeti / Kadın var az olur eylesem methi / Kadın var ki, çorapların yuyamaz (N.Ataman, 2017: 97-98).

İyi kadınların özellikleri ise: becerikli, iyi yemek yapan, tatlı dilli, namazını kılan, melek ve huri gibi cennetlik, imanlı, doğru yolu bilen, helal süt emmiş, narin ve ince, namuslu, insana neşe ve mutluluk veren, kızlarını iyi yetiştiren, gururlu ve gurur veren, insanlığı yücelten, az yiyen, kibarca gülen, kocasının sırlarını saklayan, mert, sözünün eri, cepheye mermi taşıyan, milyonları hesaplayan, ne dediğini bilen vasıflarla açıklanır.

Kadınların sadece iyiliklerinin anlatıldığı aşağıdaki şiirlerde, anne ve iyi ev hanımı olmaları yönü ile yüceltildikleri görülür. Belirlenen ve beklenen kadınlık rollerine uyan bu kadınlar âşıklar tarafından övülmüştür.

Âşık Devaî, kendisini kabul edip onun yuvasını yaptığı, ona dört çocuk verdiği için eşine sevgisini dile getirir. Eşine duyduğu sevgi, beklenen kadınlık rollerini gerçekleştirdiği içindir. Şiir, "Beklenen kadınlık rollerini yapmasaydı da âşık eşini sever miydi?" sorusunu düşündürmektedir.

Ben yoksulluk sen yetimlik çektin
Kabul edip beni, yuvamı yaptın
Hayatım başına dört fidan diktin
Yüz yıl ayrı kalsam yine unutmama Âşık Devaî-20. yy (Çıblak, 2009: 67)

Can Yoldaşım şiirinde âşık, eşine sevgi duyuyor çünkü kötü gününde yanında, dürüst, mert, onun kahrını çekmiş, bal diye zehrini içmiştir. Kötü gününde, erkek de kadına katlanır mı? Hasta olduğunda, asabi olduğunda, ev işi yapmadığında karısını yanında olur mu? Şiirlerde, kadından beklenen, kanaatkâr ve sabırlı olup her türlü zorluğa katlanması iken erkeğin böyle bir zorunluluğunu belirten ifadeler görünmez.

Kötü günde arkamdasın
Şiirimde, şarkımdasın
Gönül geçmez farkındasın
Can yoldaşım, kadersizim

Kaybetmekten korkum benim
Sazım sözüm türküm benim
Kara sevdam "Ülküm" benim
Can yoldaşım kadersizim[96] Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 225)

[96]**3. Dörtlük:** Üç yavruma oldun ana, / Hep dürüst ve merttim sana, / Helal eyle hakkın bana / Can yoldaşım kadersizim **4. Dörtlük:** Dert doluydu günlerimiz, / Acı tatlı günlerimiz, / Mutlu bitsin sonlarımız, / Can yoldaşım kadersizim **5. Dörtlük:** Çeke geldin hep kahrımı, / "Bal" deyip içtin zehrimi, / Şen ettin gönül şehrimi, / Can yoldaşım, kadersizim **6. Dörtlük:** Everirken babam beni, / Kendi beğenmişti seni, / Aşkım ilk gün gibi yeni, / Can yoldaşım kadersizim **7. Dörtlük:** Kurtoğlu'mun müptelâsı / Gönlümün hüsnü âlâsı / Başımın tatlı belâsı! / Can yoldaşım, kadersizim (Yakar, 2008: 225).

Ozan Garip de *Kadınlar* şiirinde kadınları şu özellikleri ile över: çocuk büyütür, çalışır işi hiç tükenmez, yemek yapıp ev halkını doyurur, tarlada çapa sallar, asker doğurup yollar, yufka açar, ekin biçer, cephede askere erzak taşır, asker yolu bekler, mecliste vekil olur.

Beşik sallar yavrusunu uyutur
Çocuğuna önem verendir kadın
Nice türlü çilelerle büyütür
Bir deste gül gibi derendir kadın

Çalışır çabalar tükenmez işi
Hazırlar sofraya ekmeği aşı
Ananın bulunmaz dünyada eşi
Bütün gerçekleri görendir kadın[97] Ozan Garip-20. yy (M. Taşlıova, 2008: 184)

Âşık Cananî, *Kadın* şiirinde kadınları: Âdem babamızın soyundan Havva'nın kızı, melek ve huriye eşsin, kıymetlisin, muhabbetin dünyaya değer, Mecnun'a çöl aştıran Ferhat'a dağ deldirensin, güzel, hoş, âşık olunansın diye anlatır. Ayrıca kadın, dara düşse de çile çeker şikâyet etmez, kaderine razı olur. "Yine kaderine razısın kadın" derken kaderine razı olan kadın portresinden memnun erkek bakış açısını görüyoruz.

Âdem babamızın soyundan evet
Sen Havva ananın kızısın kadın
Meleklere eşsin huriye nisbet
Cenneti alanın özüsen kadın

Ölçülmez dünyada gıymetin bence
Akıllarda sensin her şeyden önce
El ele tutuşup sohbet edince
Şirin muhabbetin sözüsen kadın[98] Âşık Cananî-20. yy (Cananî, 2007: 62)

[97] **3. Dörtlük:** Çapa tarlasında kazma sallayan,/ Vatanını milletini kollayan, / Odur grup grup asker yollayan, / Umduğu araca varandır kadın. **4. Dörtlük:** Tahta üzerinde yufka açarak, / Elinde orakla ekin biçerek, / Testisinden ılık su içerek, / Çalışıp kendini yorandır kadın **5. Dörtlük:** Ay ışığı gibi doğup ışıyan, / Cephede askere erzak taşıyan, / Ayak yalın halkı için yürüyen / Düşmanın gücünü kırandır kadın **6. Dörtlük:** On beş sene asker yolu bekleyen, / Geceleri gündüzlere ekleyen, / Evladını çiçek gibi koklayan, / Hâlini hatırını sorandır kadın. **7. Dörtlük:** Arapça'dan öz Türkçe'ye geçildi, / Ankara'da yeni meclis açıldı, / Türk kadını seçti hem de seçildi, / Millet meclisine girendir kadın. **8. Dörtlük:** Haydar der ki, hanım evin gülüdür, / Bir fidanın çiçeğidir dalıdır / Petekten süzülmüş oğul balıdır / Uzun yıl ayakta durandır kadın (M. Taşlıova, 2008: 184).

[98] **3. Dötlük:** Gecemize aysın gündüz güneşsin / Mecnunu divane deli eylersin / Ferhat'a dağları deldiren sensin / Keremin ateşi közüsen kadın **4. Dörtlük:** Gönül bahçesinde rengarenk çiçek / Bütün insanoğlu seviyor gerçek / Her zaman güzeldin her zaman gökçek / Hele sen körpece kuzusan kadın **5. Dörtlük:** Sana olan sevgim günbegün artar / Bir tebessüm göster dertleri kurtar / Ta levhi mehvuzundan sonsuza kadar / Kaderde talihte yazısan kadın **6. Dörtlük:** Yaradan dert vermiş Şeyda bülbüle / O da aşık olmuş vefasız güle / Düşsen yüzbin dara çeksen de çile / Yine kaderine razısan kad**7. Dörtlük:** Sana gönül veren dağları aşar / Ne biçim duygudur inanlar yaşar / Sevgin gönüllerde ölmeden yaşar / Geçmiş anımızda mazisen kadın **8. Dörtlük:** Sen bir lokma tabip yaramızı sar / Görünsen sinede ateşimiz var / O yüksek dağların kuzeyinde kar

Âşık Mahzunî Şerif aşağıdaki şiirinde eşine olan sevgisini anlatıyor. Saydığı şu özellikleri nedeniyle onu çok sevdiğini dile getirmiştir: yoksulluğunu dert etmemiş, ona dört çocuk vermiştir. Şiirde kadının anne olarak değerli olduğunu ayrıca kocasının zor günlerinde yanında olduğu için kıymet verildiğini görürüz. Kadın, anne ve ev kadınlığı rolü yanında zor günlerinde eşinin yanında olduğu için değer bulmuştur. Âşık, evliliğin kısmet işi olduğunu eşinin de onun kısmeti olduğunu söyler.

Üşüdün mü yoksa benim ceylanım
Ufak ufak çök yanıma gel otur
Dünyada varlığım canım da canım
Isıt beni gir kanıma gel otur

Sen benim sırrımı bilince erdin
Tek duvardan saray olur mu derdin
Derya, Ali, Şeyda, Yetiş'i verdin
Yalan isem gir kanıma gel otur

Mahzunî yıllarım geçiyor hani
Mevla nasip etmiş demek ki seni
Ancak ben gidince anlarsın beni
İkrarıma imanıma gel otur Âşık Mahzunî Şerif-20. yy (Çankaya, 2002: 151)

Âşık Devaî *Kadın Milleti* adlı şiirinde kadınları anlatırken esmerin, sarışının, kumralın her birinin ayrı özellikleri ve güzellikleri olduğunu söyler. Bazı kadınların da "bir gün evdeyse üç gün dışarıda" olduğunu, bazısının genç ve pek cilveli olup erkekleri arkasından koşturduğunu anlatır. Ancak sonuç olarak hepsinin aynı olduğu kanaatine varır. Erkekler için tüm kadınlar aynıdır görüşünü yansıtır.

Şu üç güzellerden acep hangisi
Desem ayrı değil kadın milleti
Esmer sarı kumral çifte benlisi
Desem ayrı değil kadın milleti

Bir gün evde dursa üç gün dışarda
Pek cilveli on beş yirmi yaşında
Gülerek koşturur hep arkasında
Desem ayrı değil kadın milleti[99] Âşık Devaî-20. yy (Çıblak, 2009: 126-127)

Kadınlar, erkeklere göre iyi ve kötü olarak tasvir edilmiştir. Şiirlerde topluma dair değer yargılarını görmek mümkündür. Erkek egemen bir geleneğin erkek temsilcilerinin

/ Gönüller baharı yazısan kadın **9. Dörtlük:** Sana sevgimizi eyledik beyan / Bütün güzellikler sendedir inan / Kaşların besleme kirpiğin müjgan / Canani'nin iki gözüsen kadın (Canani, 2007: 62).

[99] **3. Dörtlük:** Kumral kadın biraz efendi olur / Sarışın peşinde giden yorulur / Esmeri görmeyen gözler kör olur / Desem ayrı değil kadın milleti **4. Dörtlük:** Devaîyem bir kurulursa divan / Bunu kendim yazdım vallahi inan / Esmer sarı kumral hepsine hayran / Desem ayrı değil kadın milleti (Çıblak, 2009: 126-127).

ağzından kadınlar böyle tasvir edilmiştir. Şiirlerde erkek bakışı ve hâkimiyeti kendini hissettirir.

Âşık şiirleri feminist bir eleştiri ile yeniden okunduğunda görülmektedir ki şiirler cinsiyetçi ve eril bir dile sahiptir. Kadın, eril bir dil tarafından baskı altındadır. Erkek âşıklar tarafından anlatılmış kadın tasvirleri, erkeğin istediği şekilde oluşturulmuş tiplerdir. Erkek gözüyle anlatılmışlardır. Kadınlar ev işleri ve çocuk bakımı ile uğraşan, kocasına itaat eden, onun işlerine karışmayan, evden dışarı çıkmaması istenen, pasif kişiler olarak tasvir edilmiştir. Şiirlere göre kadın, toplum içerisinde hak ettiği değeri ancak erkeklerin biçtiği "iyi kadın" rollerini sergilediklerinde elde edebilirler.

Kuralları koyan erkek, kadını da kendi istediği şekilde tanımlarken kadınları da bu kurallara uymak konusunda yönlendirir. Bu yönlendirme toplum tarafından ve edebiyat alanında da yapılır. Edebî eserlerde erkek sanatçılar kadını istediği şekle sokup anlatır. Eserlerde bu tanımları ortaya çıkarmak Feminist Edebiyat Eleştirisi'nde önem arz eder. Feminist Edebiyat Eleştirisi'nin ilgilendiği sorunlardan biri, eril metinlerin yeniden incelenmesi, bunların ataerkil varsayımlarının saptanması ve bu metinlerde kadınların toplumsal, kültürel ve ideolojik normlara göre nasıl temsil edildiğinin gösterilerek konumlandırılmasıdır. Erkek yazarların kurmaca yapıtlarındaki cinsel stereotipleri ve arketipleri betimleyerek edebiyatın içeriğini çözümleme girişiminde bulunulur. Feminist Eleştiri'nin ilk ve en önemli kazanımı, cinsiyet kalıplarına edebî biçimin önemli bir özelliği olarak dikkat çekmesidir. Feminist eleştirinin ikinci ve eşdeğerdeki önemli kazanımı ise bu türden kalıpların ısrarla yeniden üretilmelerinin nedenlerini tespit etmesidir (Humm, 2002: 27).

Şiirlerde erkek özne, kadın nesnedir. Kadın, erkeğe göre tanımlanır. *"Erkek kadına göre değil, kadın erkeğe göre tanımlanır ve ayırt edilir, erkeğe karşı kadın esas değil, rastlantısaldır. O (erkek), özne ve mutlak konumdadır, kadınsa ötekidir"*[100] (Beauvoir,

[100] Julia Kristeva, Helen Cixus ve Luce Irıgaray'ın yazıları Simone de Beauvoir'ın 'erkeğin gözünde Öteki olarak kadın' kavramı üzerine yapılanır ve cinsel ayrımın baskın edebi temsili olan karşıtlıkları (veya ikilikleri) –erkek/kadın, zihin/doğa-araştırırlar (Humm, 2002: 48).
İkinci Cins (Simone de Beauvoir) ve Cinsel Politika (Kate Millet) feminist yazının önemli eserlerindendir. İkinci Cins kitabının yazarı S. De Beauvoir, kadının erkek yazarların yapıtlarında neden "Öteki" olduğu sorusu üzerinde durur. Her ikisi de erkek yazarların eserlerindeki kadın benliğini ortaya çıkarırlar. Edebiyatın bir erkek kurumu olduğunu ve bu erkek yazarların oluşturduğu edebi metinlerin erkeklerin duygu, düşünce ve korkularını yansıttığını vurgularlar. Edebi metinleri ataerkil gücün bir simgesi olarak kabul ederler (Humm, 2002: 61- 63).
Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında yayınlanan "İkinci Cins" adlı eserinde varoluşçuluk düşüncesi ile kadın sorunlarına eğilinmiştir. Varoluşçuluk akımı J. Paul Sartre ile birlikte ortaya çıkmış bir felsefi akımdır.

1993: 17). Belki Beauvoir'ın feminist eleştiriye en iyi mirası, kadınların asla erkekler tarafından yeterinde yansıtılmadığı görüşünün savaşımını vermesidir (Humm, 2002: 69).

Fransız feminizmi dil eksenlidir. Edebiyat eleştirisi üzerine kuruludur. Fransız feminizminin dil alanındaki çalışmaları oldukça fazladır. Onlara göre; insan dili değil dil, insanı meydana getirir (Cevizci, 1999: 768). Feminist eleştiri, geleneksel okuma yollarını altüst etmek için metinlerdeki boşluklardan yararlanır. Metinleri, ne olduğunu öğrenmekten çok, metinsel dilin ve söz dağarcığının özgün anlamlarının arka planında ne olmakta olduğunu bilmek için okurlar. Yapısöküme[101] dayanarak, dil üzerinde odaklanırlar, çünkü dili kadınların "yetkilerini ellerinden" alan mekanizma olarak görürler. Amaçları erkek/dişi karşıtlıklarının dil tarafından nasıl üretildiğini ve de 'kadının' nasıl her zaman olumsuz ya da tamamlayıcı terim hâline geldiğini sorgulamaktır. Yapısöküm, bütün edebî metinlerin "asla anlatmak istediği anlama gelmediğini" iddia eder. Edebiyatın, siyah/beyaz gibi ikili anlam karşıtlıklardan oluştuğunu ve bunlardan birinin olumlu olarak seçilmesinin diğerini olumsuzladığını düşünürler. Ataerkil toplum, feminist yapısökümcülere göre, erkek ve kadın arasında karşıtlıklar kurmaktadır. Bu karşıtlıklarda yer alan özelliklerin, kadının gerçek biyolojik ya da psikolojik nitelikleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Edebiyat ve basındaki temsiller, bu tür karşıtlıkları deşifre eder. Dolayısıyla da kendimizin ve başkalarının cinsel kimlikleri hakkındaki düşüncelerimiz etkilenir. Bu

---

Kendini bulmak, kendini gerçekleştirmek Hegel ve Sartre gibi varoluşçuların temel düsturlarıdır. Varoluşçuların üzerinde durduğu en önemli konu "öteki" kavramıdır. Özne-nesne ve kadın-erkek ilişkisinin oluşumunda "öteki" çok önemli bir yer kaplar varoluşçulara göre. Sartre,"öteki" kavramını "Kendisi olmak için beni dışlayandır, benim ise kendim olmam için dışladığımdır." ifadeleriyle tanımlar (Donovan, 2014: 223-228).

[101] Yapısöküm, siyah/beyaz, kadın/erkek, kültür/doğa gibi ikili karşıt ya da zıt genel kavramların arasındaki geleneksel sınır ve evrensel kavramların, bu tür terimlerin temsil ettiği (politik) süreçleri anlayabilmemiz için parçalara ayrıştırılması ya da yapısökümeye uğratılması gerektiği inancıdır**.** Bütün edebiyat eleştirilerinin asla anlatmak istediği anlama gelmediği ya da asal anlamının anlattığı şey olmadığı inancı vardır. Daha açık anlatacak olursak, yapısökümcüler, edebi anlamın siyah/beyaz gibi ikili karşıtlıklardan 'oluştuğunu' ve bu iki terimden birinin olumlu olarak seçilmesinin (ki bu genelde beyaz olur) karşıtının olumsuzlaşmasına ya da ezilmesine (genelde siyah) bağlı olarak gerçekleştiğini savunur. Yapısökümün amacı, bu karşıtları yaratan ve benimsettiren üretim süreçlerinin ayrıştırmaktır. Örneğin, kültürün, doğayı izlediğini ve ondan üstün olduğunu nasıl düşünmeye başladığımızı yapısökümle anlamak. Ataerkil toplum, feminist yapısökümcülere göre, erkek ve kadın arasında, doğa/kültür gibi karşıtlıklarla ilişkili karşıtlar kuruyor; kadınların çocuk istememesin normal olmadığı gibi özel anlamlar yükleyebilmek için. Bu benimsetilen özelliklerin kadının gerçek biyolojik ya da psikolojik nitelikleriyle hiçbir ilgisi yoktur. Ama edebiyat ve basındaki kültürel temsiller, kaçınılmaz bir biçimde bu tür karşıtları deşifre ediyor ya da onlar üzerine kuruluyor ve dolayısıyla kültürel temsiller kendimizin ve başkalarının cinsel kimlikleri hakkında hislerimizi etkiliyor. Yapısökümcü edebiyat eleştirisinin odağı öyleyse kitaplarda bu tür karşıtlıkların çeliştiği anlardır. Bu nokta, yapısöküme göre, anlamın ikili sınırlarının ötesine gittiği sanılan andır. Bu ikili karşıtlıkların siyah/beyaz, iç/dış ve anlama doğuştan katılmadığını, doğal olmadıklarını, yani sadece oluşmuş olduklarını göstererek yapısöküm, bu tür temsillerin temsili ve dile girme süreçleri kültür tarafından silindiği ve görünmez kılındığı için, onların nasıl gerçek ya da doğal gibi göründüklerini gösteriyor (Humm, 2002: 210-211).

nedenle de anlamın ikili sınırlarının ötesine gitmeli, bunların doğuştan değil sonradan oluşturulduğunu göstermelidir (Humm, 2002: 210-336).

Dilin zıtlıklardan oluştuğunu söyleyen diğer bir isim de yapısalcılığın[102] kurucularından olan Fransız Jacgues Derida'dır. Zıtlık üzerine kurduğu felsefesinde Derida "normal" kavramını olabildiğince sert eleştirir. Ona göre, kabul edilen normal kavramı, erkek normal olarak algılanırken kadınların davranışlarında bozukluk olduğunu düşünenler tarafından oluşturlmuştur. Derida, "The Postcard" adlı eserinde baskın erkek kültürü tarafından kadının dil ile belirlendiğini ve kadının bundan kaçacak bir yerinin olmadığını belirtir. Yani erkek, kadını kendi istediği gibi, dil aracılığıyla yapılandırmaktadır. Dilsel kalıplar vasıtasıyla kadına androsentrik (erkek-merkezci) kültür dayatılır. Dilsel kalıplar tarih boyunca erkekten yana olmuştur. Dilsel kalıplar bu kültürü kadınlara taşır (Boyne, 1998: 16-38).

Lengüistik Feministler, dil içerisindeki kavramların güç ilişkilerini çözümlemek gerektiğini çünkü dili anlamadan dünyayı anlamanın mümkün olmadığını düşünürler. Onlara göre dil, anlam sistemi yoluyla kadını ikincilleştirmektedir. Erkek merkezli değerler tarafından gerçek olarak nitelendirdiğimiz kavramlar oluşturulur. Dilin yaratımı ve kullanımında kadının konumu değerlendirilmelidir. Kelimelerin dil içerisindeki hiyerarşisi ortaya çıkarılmalıdır çünkü dil içerisinde erkek merkezli bir hiyerarşi vardır Örnek olarak İngilizcede "mankind" ve "man" kadın-erkek tüm insanlık için kullanılır. "Rihts of Man" "insan hakları" demektir. İnsan kelimesi "she" değil "he"dir. Erkek hâkimiyeti ve üstünlüğü dil yoluyla yeniden yaratılmakta ve devamlılığı sağlanmaktadır[103]. Sonraki kuşaklara iletilmektedir. Erkekler ve kadınlar için kullanılan sıfatlara baktığımızda bunu

[102] Yapısalcılara göre insan, dili değil dil, insanı meydana getirir. Bu teoriye göre insan geçmişten bugüne kadar getirilen dilsel yapıların ürünüdür. Feministler de bu bakış açısıyla çeşitli okumalar yapmışlardır. Post yapısalcılara göre de sadece dil insanı oluşturmaz insan dili oluşturur. Her yeni okumada her insan metne farklı yorumlar katarak o metni tekrar yazar derler. Yani buna göre insan da okuma yoluyla dili üretir (Connor, 2001: 76). Dil bizim toplumsal cinsiyeti kavrama ve kedimizi cinslendirilmiş varlıklar olarak bilme şekillerimizi, toplumun toplumsal cinsiyeti kavrama ve cinslendirilmiş özneler yaratma şekillerini belirler (Humm, 2002: 161).

[103] Dale Spender'ın *Man Made Language* (Erkeğin Ürettiği Dil, 1980) adlı esrinde araştırmanın kilit niteliğindeki iki alanını keşfetmektedir: ilkin, cinsiyet ayrımlarının incelenmesi-kadınlar ve erkekler dili birbirlerinden farklı bir biçimde mi kullanmaktadır-eğer öyleyse bu ne demektir? İkinci olarak da dildeki cinsiyet ayrımcılığının, bunun feminizm açısından olası etkilerinin incelenmesi. Kadınlarla erkekler için ayrı dillerden ya da lehçelerden (cinsiyet lehçeleri) söz ediyor olabilir miyiz? Başka deyişle, konuşmanın cinsiyet-tercihli ya da cinsiyet-özgü yolları var mıdır? Dilbilimsel cinsiyetçilik, kadınlara yönelik baskının bir nedeni ya da etkeni midir? Ne zaman belirir? Bunun sınırları nedir ve erkekler dili nasıl kontrol edebilirler? Spender bu ikiliklerin dil kalıplarında içkin olarak bulunmadığı, ancak kitle iletişim araçlarıyla popüler ve geleneksel edebiyata kazınmış kültürel söylemler olduklarını savunuyordu. O halde Feminist Eleştiriye yönelik meydan okuma, cinsiyet ayrımlarını soruşturmak ve yeniden-biçimlendirmek, cinsiyet, dil ve edebiyat arasındaki olası yeni ilişkileri betimlemekti (Humm, 2002: 31-32).

açıkça görebilmekteyiz. Kadın ve erkeklere verilen sıfatlarla cinse ait bazı özellikler benimsetilir. Uzlaşmacı, yumuşak huylu, soyut düşünmeyen, duygusal, bağımlı, zayıf, yönetilen kadınlara; bağımsız, bireysel, yöneten, güçlü, sert gibi sıfatlar erkelere atfedilir. Erkeklere olumlu ve pozitif özellikler veren dil, kadınlara aynı şekilde davranmamıştır. Tüm bunlardan yola çıkan Fransız feministleri dildeki bu söylemleri değiştirerek kadınların kurtulacağı sonucuna ulaşırlar. Dil ile ilgili yapılan tüm bu çalışmaların sonunda kadının ikincil konumu dile bağlanmıştır. Toplumsal, cinsel, ekonomik, siyasal yapılardan değil, dil nedeniyle kadın ikinci konuma düşmüştür tezi öne sürülür. Çünkü anlam çok önemlidir ve var olan anlamlara göre kadın hep ikinci plandadır. Sonuç olarak kadın erkek arasındaki ilişkilerin ve genel olarak tüm toplumsal ilişkilerin dil aracılığı ile kurulup gelecek kuşaklara da dil ile aktarıldığını gören feministler, dilin ne kadar önemli olduğunun ayırdına varmış ve dil üzerinde çokça çalışmışlardır. Fransız feminizmine göre bugün, toplumsal cinsiyete dair var olan kabullerimiz ve düşüncelerimiz dilden kaynaklanır. Çünkü kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisi kendini dilin içine ustaca gizlemiş gibidir. Fransız feministler buradan bir çıkarımda bulunarak mademki kadın ve erkek arasındaki güç dengeleri dilin içinde gizlidir o halde dilin yapısını değiştirmek gerekir (Demir, 1997: 111-112) iddiasında bulunur. Bu çerçevede âşık tarzı şiirlere aktığımızda eril bir hâkimiyetinin olduğu, kadınların erkeklere göre tanımlandığı açıktır. Olumsuz özellikleri ile öne çıkan kadın tasvirlerin yaygınlığı dil ile bizlere benimsetilmek istenen erkek görüşünün yansımadır denebilir.

2.3.6. Çok Eşlilik

Tarih boyunca çeşitli uygarlılarda çok eşliğe rastlanır. Ancak bu çok eşlilik, erkeğin çok eşli olması yönünde bir eğilim gösterir. Bu konudaki yaygın görüşe göre erkek, doğası gereği poligam, kadın ise monogam ve (en iyi tohumu almak için) seçicidir (Sezer, 2004: 75).

Eski Türklere baktığımızda evlilikte tek eşliliğin esas olduğu ve ikinci eşin hoş karşılanmayıp aynen bugünkü gibi "kuma" olarak adlandırıldığı görülür (Şen, 2008: 3). Ögel (1979: 1799), Türklerde ancak para ve güç sahibi olan kişilerin ikinci eş ile evlendiklerini belirtir. Bu kadınlardan ilk eşe "başkadın" diğer eşlere ise "kuma" ya da "ortak kadın" dendiğini belirtir. Adile Yılmaz (2004: 118) Orhun Anıtları'ndan yola çıkarak Göktürk, Kazak ve Çin Türkistan'da çok eşliliğe rastlanmadığını belirterek

buradan da Türklerde poligami olmadığı sonucuna varır. Fakat kadının çocuğu olmadığında, kocasının, karısından izin alarak ikinci eş ile evlendiklerini belirtir.

İkinci eşe "kuma" dendiğini belirtmiştik. Bu kumaların çocukları kendi annelerine teyze derken ilk eşe anne derler. Kumaların çocukları mirastan pay alabilir ancak babaları Hakan olsa da onların Hakan olma hakları yoktur. Kuma eğer Çin prenseslerinden biri ise "Konçuy" denir. Konçuylar kumalardan bir derece daha üstte olmasına rağmen onlar da ilk eşin seviyesine asla çıkamazlar (Cunbur, 1965: 76-77). Bay-Biçe ise Orta Asya'da ilk kadına verilen addır. Hatta "Evin birinci sahibi (erkek olarak) evde doğar, ikincisi de Bay-Biçe olarak dışarıdan gelir " atasözü bu durumu bize özetler. Bay-Biçe öldüğünde kocası tekrar evlense de ikinci eş Bay-Biçe olamaz. Babanın mirasında en büyük pay Bay-Biçe'nin çocuklarınındır (Ögel, 1984: 78-116). Türklerde çok eşlilik hoş karşılanan bir durum olmamasına rağmen yine de görülmektedir. İlk eşten izin alınması, ilk eşin daima ön planda bulunması, ilk eşin ve onun çocuklarının bazı haklarının olması hafifletici bir sebep sayılamaz kanaatindeyiz. Bu durumda, eski Türklerde çok eşlilik yoktur diyemeyiz. Vardır ancak kumaların durumu çok da iç açıcı görünmemektedir. Çok eşlilik bu şekilde bir nebze de olsa engellenmeye çalışılmıştır. Caydırıcı bir sebep olarak kumaların durumu töre tarafından zorlaştırılmış olmalıdır.

Mualla Türköne (1995: 185-183) de Türklerde çok eşliliğin olmadığı fikrine karşı çıkar. Türköne, Hazar Türkleri Hakanlarının sarayında yirmi beş kadının her zaman olduğunu İbn-i Fazlan'ın seyahatnamesinden aktararak bu görüşünü savunur. Seyahatnameye göre bu kızların kimi gönüllü olarak orada bulunurken kimisinin de zorla tutulduğu aktarılır. Zorla tutulanlar, komşu hükümdarların kızlarıdır.

Türk boylarındaki çok eşliliği Yılmaz Yeşil ise (2012: 157) şöyle aktarır: **"***Türk boyları arasında zaman zaman çok eşlilik (poligami) görülse de artık eskisi kadar yaygın olarak yaşamamaktadır. Karısı ölen, çocuklarına yeterince bakamayan erkekler ikinci bir evlilik yapmaktadır. İkinci evlilikler daha çok kocası ölmüş kadınla, kocasından ayrılmış kadınla ya da yaşı geçmiş kızla yapılmaktadır.*"

Osmanlı döneminde de çok eşliliğin olduğunu görmekteyiz. Kadınlar, Osmanlının ilk yıllarına nazaran toplum içerisinde nispeten iyi konumlarını yitirir. Bu değer kaybedişle ilgili iki farklı görüş vardır. Bunlardan birisi İslam dininin kadının toplumdaki değerinin düşmesine neden olduğu iken diğer görüşe göre Osmanlı'nın kuruluş devrinden itibaren

Bizans kültürünün etkisinde kalarak kadının hareme kapatılması nedeni ile kadının toplumdaki yerini giderek kaybetmiş olduğudur (Çiftçi, 1982: 81). Elbette Osmanlı'da kadının konumu, Orta Asya'dan getirilen eski inanç ve gelenekler; Arap, Fars ve Bizans kültürünün etkisi ile değişim göstermiştir. Harem geleneğinin Bizans'tan geçtiği bilinmektedir. Önce saray çevresinde uygulanmış daha sonra konak yaşamına kadar inmiştir (Tekin, 2007: 85).

Çeşitli araştırmalara göre Osmanlı döneminde çok eşle evliliğe bir engel bulunmadığı halde genellikle tek eşle evliliğin yaygın olduğu düşünülür (Özdemir, 2011: 24-26). Saadettin Gömeç (2006: 27), Türklerde tek eşle evliliğin geçerli olduğunu, fakat zaruri hâllerde çok eşle evliliğe rastlandığını belirtirken Julia Pardoe (2004: 67), Osmanlı ülkesinde iki eşliliğe ender rastlandığını, genellikle kendi seviyesinde tek kadınla evlenildiğini ifade eder. Suraıya Faroqhı (1998: 302) ise, Batı ve Orta Anadolu kentlerinde 17. yüzyıldan itibaren tek eşle evliliğin kural olarak ortaya çıktığını belirtir. Bir süre Osmanlı ülkesinde yaşayan Helmuth von Moltke (1969: 37) kanunların çok eşliliğe izin vermesine karşın sadece zengin olanların çok eşli olduğunu, bu zenginlerin sayısının da çok az olduğunu belirtir. Bir erkeğin, evlendiği kadınların her biri için ayrı ev açıp bunları idare etmesi gerektiğini söylerken bunu iki kadının bir arada geçinememelerine bağlar. Şehirlerde ve üst kademe ailelerde durum böyle olabilir. Osmanlı toplum ve kültür dünyasında pek çok değişken vardır. Küçük yerleşim yerleri ile kentlerde durumun farklılık arz ettiği muhakkaktır.

Şiirlere baktığımızda çok eşlilik ile ilgili bilgileri görebiliriz. Bunlar genellikle birden fazla kadınla evliliğin zorluklarının anlatıldığı şiirler olarak şekillenir. " İki kadının başa bela olduğunu, iki evli insanların ahiret azabını dünyada çektiklerini, iki evlilerin uyuyamayıp cefa çektiklerini" dile getirirler.

Çıldırlı Âşık Şenlik, iki eşliliği konu edinerek mizahi bir dille eleştirir. Şiirde erkek konu alınarak onun çektiği sıkıntılar dile getirilir.

Küçükle yatanda büyüğü küser
Mennen ne gördün der musibet yasar
Sonra ikisinnen sözünü keser
Her gece birinnen iltifat kurar Çıldırlı Âşık Şenlik-19. yy (Aslan, 1975: 245)

19. yüzyılın başka bir âşığı Seyranî de iki evli olan erkeklerin çok cefa çektiklerini bu nedenle rahat bir uyku bile uyuyamadıklarını ifade eder.

Arayıp bulmalı bir ince belli
Sözüm nasihattir tutana belli
Bir insan dünyada olsa ik'evli
Dağıtır uykuyu cefâsına bak Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 127)

Âşık Ruhsatî ise iki evliliğin başa bela olduğunu söylerken bu durumu onaylamadığı açıkça görülmektedir.

Gurbetin veremi rahmi sıladır
Çok yüze gülenin işi hiledir
İki avrat alman başa belâdır
Ayşe'nin Fatma'nın sırası değil Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 93)

Ruhsat içme zamânenin zehrini
Harâb eder sonra gönül şehrini
Çekemezsin iki avrat kahrını
Fatma'nın Esme'nin sırası değil Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 94)

Âşık Ferrahî de iki eşli bir erkeği anlattığı aşağıdaki şiirinde, mizahi bir dille erkeğin düştüğü zor durumu dile getirmiştir. İki evli erkek, şiire göre toplum içinde bu durumu ile hava atar ancak durum hiç de sanıldığı gibi değildir. Erkeklerin iki eşli olmasına gıpta ile bakan toplum, kadının ikinci kez evlenmesine bile iyi gözle bakmaz.

İki eşli erkek şiire göre ev içerisinde türlü çileler çeker. Öyle ki evde sözü geçmez, altına çulu bile serilmez, hizmeti yapılmaz, üstü başı kir içindedir. Kadınların ihtiyaçlarını maddi olarak karşılamak zor olduğundan her istediklerini yapamaz, kadınlar da ona bunun için küserler. İki kadın birbirine inat edip evdeki işleri yapmaz. Erkek olmanın gereği, kadınların ona hizmet etmesidir ancak şiirdeki erkek, iki eşi olmasına rağmen bu tür hizmetlerden mahrum kalmaktadır. Yaşadığı hayattan bıkan erkek; kendisini avluyu süpüren, bulaşıkları yıkayan, ev işlerini yapan "taze gelin"e benzetir.

Biraz ik'evlinin methin eyleyim
Çık da biraz şöyle salın ik'evli
Ben âşığım ta ezelden böyleyim
Âşık olduğumu bilin ik'evli [104] Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 46-47)

[104] **2.Dörtlük:** Ben erkeğim diye çalım satarsın / Dışarıda palavra atarsın / Serilmez yatağın yerde yatarsın / Altına serilmez çulun ik'evli **3. Dörtlük:** Küçük avrat her gün bana gel diyor / Entari kundura çorap al diyor / Param yoktur desen ara bul diyor / Mecbursun bunları alın ik'evli **4. Dörtlük:** Elbise fiyatı çok ağır basar / Almaz isen sana suratım asar / Konuşmaz seninle bir zaman küser / O zaman belânı bulun ik'evli **5. Dörtlük:** Dersin bu belâya ben düştüm nerden / Bıkarsın hayattan geçersin serden / Mintanın yakası görünmez kirden / Daha çok perişan olun ik'evli **6. Dörtlük:** Kötü söz söylerler dişin sıkarsın / Usanırsın hayatından bıkarsın / Avluyu süpürür gabı yıkarsın / Sensin herhâl taze gelin ik'evli **7. Dörtlük:** Nedir avratların ettiği dersin / Yediğin ekmeği sen zehir yersin / Avratlar subaydır sen de bir ersin / Tutulur söylemez dilin ik'evli **8. Dörtlük:** Küçük der ki bana giymek yakışır / Akşam sabah hiç durmadan çekişir / Konu komşu seyir edip bakışır / Evinde kapalı kalın ik'evli **9. Dörtlük:** Küfrederler sana canın sıkılır / Diş

Eleştirenlerin yanında mizahi bir dille dört eş isteyenleri de görmekteyiz.

Dört hatun isterim huri gılmandan
Dört tane cariye kul da isterim
Yüz kuzgun, yüz yağız, yüz tane doru
Yüz Habeş, yüz tane al da isterim Âşık Hüseyin-19. yy (Başgöz, 2014: 215)

Davut Sularî *"eleştirilerinde genellikle ta'riz sanatını kullanır ve dini siyasete alet edenleri ve dini istismar edenleri ta'riz sanatı ustalığıyla eleştirir."* (Cerrahoğlu, 2012: 954). Âşık, aşağıdaki şiirinde dört eş vaat eden siyasileri eleştirir.

Vatandaştan oy almaya
Gelecekmiş hilafetçi
Bir erkeğe dört tan'avrat
Verecekmiş hilafetçi Davut Sularî-20. yy (Yılmaz, 2009: 204)

Âşık Mahzunî ise padişahın haremini eleştirirken onun bu durumu nedeniyle "Hakk'ın torpilli kulu olduğunu" söyleyerek özenmiş de görünmektedir.

Mahzunî insandır dünyada ulu
Gözünü sevdiğim hey Anadolu
Padişah mı Hakk'ın torpilli kulu
On sekiz hatunlu haremi yazdık Âşık Mahzuni-20. yy (Çankaya, 2002: 177)

Dadaloğlu ise bir erkeğe bir eş yeteceğini ifade eder. Fazlasının erkeğin dertlerini arttıracağını düşünür.

Bahçemizde öten kuşlar
Ah bu kuşlar nerde kışlar
Bir yiğide bir yâr yeter
Artığıyla dertler artar Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006:422)

Şiirlere baktığımızda erkekler, iki kadınla evli olmaktan şikâyetçidir. Bu kadınların maddi olarak ihtiyaçlarını karşılamak zordur, kadınlar birbirleriyle iddia ederek gereken işleri yapmamaktadır ki bu durum da erkeğin ev hizmetlerinden mahrum kalmasına sebep olmaktadır. Dışarıdan görüldüğü ve özenildiği gibi değildir. İki eşe sahip olan erkeklerin durumu genel olarak mizahi bir dille eleştirilmiştir. Ancak şikâyetler yine erkekten yanadır, kadınların durumu ile ilgili bilgiye rastlamaz. Erkek gözünden iki eşlilik değerlendirilmiştir.

---

kalmaz ağzında hepi dökülür / Otuza varmadan belin bükülür / Genç yaşta bükülür belin ik'evli **10. Dörtlük:** İki avrat inat eder oturur / Bir iş tutmaz ocağını batırır / Alır seni cehenneme götürür / Şeytan dolu sağın solun ik'evli **11. Dörtlük:** Âşık Ferrahi sen düşme bu derde / İki evlilere nasihat burada / Hasret kalın sonra vatana yurda / Dağ başına düşer yolun ik'evli (Atılgan, 1997: 46-47).

2.3.7. Evlilikte Aldatma

"Erkeğin şehveti çapkınlık, kadınınki ise sapkınlık (nemfomanyaklık)" (Sezer, 2004: 62) olarak kabul edilir. Topum tarafından, bir erkeğin hem çapkın bir erkek hem de iyi bir eş olması kabul edilebilir. Ancak aynı durum bir kadın için mümkün değildir (Beauvoir, 2010: 198). Ataerkil sistemde erkek, istediği şekilde eğlenebilir. Onunla birlikte bu eğlenceyi paylaşan kadın; evli, bekâr, dul ne olursa olsun düşmüş kadındır. Beraber işlenen suçta suçlu sadece kadındır. Erkeğin bu işte hiçbir suçu yoktur, ne yaparsa yapsın temizdir (Bebel, 1980: 77).

Karşılıklı sevgi, sadakat, bağlılık gibi değerlerin azalması yeni bir durum değildir, ancak aldatmak, büyük oranda erkeklerin yaptığı bir eylem olarak görülür.

Aşağıdaki *Oldular* adlı şiirde Âşık Ferrahî, erkeklerin eşlerini aldatmasını eleştirmiştir. Eleştirdiği erkeklerin; yuvasını dağıtarak "bir kahpe"nin peşine düşüp haftalarca evlerine uğramadıklarını, yuvalarını dağıttıkları için namussuz olduklarını söyler. Erkeklerin bu davranışlarının sebebini gençliklerine bağlayan âşık, onları namuslarıyla evlerinde oturmaları ve harama uçkur çözmemeleri konusunda uyarır.

Evli arkadaşlar beni dinleyin
Bir kısım evliler azar oldular
İyice dinleyin sözden anlayın
Ayle yuvasını bozar oldular

Dışlık vermez evindeki eşine
Düşer gezer bir kahpenin peşine
Çok belâlar gelir bir gün başına
Nefsinin peşinde gezer oldular [105] Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 140-141)

[105] **3. Dörtlük:** Haftalarca gezer evine gelmez / Nasıl insan bunlar utanmak bilmez / Bu yolda gezerler iflâh olmaz / Sağa sola dudak büzer oldular **4. Dörtlük:** Gençliğe kapılıp birden coşarlar / Karı diye dört bir yana koşarlar / Yuvasını bozup zevke düşerler / Batakhanelerde yüzer oldular **5. Dörtlük:** Namusunla dursan azmasan n'olur / Evinde otursan gezmesen n'olur / Kendi mezarını kazmasan n'olur / Ölmeden mezar kazar oldular **6. Dörtlük:** Karı durmaz bu halini görünce / Çekilip de bir gün eve varınca / Ne tuttun gelmedin diye sorunca / Bin bir çeşit düzen düzer oldular **7. Dörtlük:** Genelevden yoksa nâm mı alırsın / Fazla sürmez sen belânı bulursun / Yurduna yuvana hasret kalırsın / Mecnûn gibi evde gezer oldular **8. Dörtlük:** Sen kendi başına belâ arama / Kötü yolda gezme düşen vereme / Çok günahtır uçkur çözmek harama / Bildikleri halde çözer oldular **9. Dörtlük:** Serveti batırır kalırsın naçar / Neşeli günlerin yas ile geçer / Gençlik böyle kalmaz kuş gibi uçar / Boş yere kendini üzer oldular **10. Dörtlük:** Gider bir kahbenin sözüne kanar / Aklını yitirir mecnûna döner / Yuvası dağılır ocağı söner / Nihayeti candan bezer oldular / **11. Dörtlük:** Ferahi derkine gurbet gezerim / Ufacık bir şeyden hile sezerim / Gördüm işlere şiir yazarım / Evliler sözüme kızar oldular (Atılgan, 1997: 140-141).

Âşık Veysel, ilk eşinin kendisini bırakıp başka biriyle kaçması üzerine *Memlekete Destan Oldum* adlı aşağıdaki şiirini söyler. Bu duruma çok üzülen âşık, rezil olduğunu düşündüğü için utanmaktadır.

Memlekete destan oldum
Karım beni beğenmedi
Eşten oldum dosttan oldum
Yârim beni beğenmedi

Ne söylesem deli dedi
Meyve vermez çalı dedi
Açma bana kolu dedi
Sarım beni beğenmedi[106] Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 192)

Âşık Talibî Coşkun da *Kadınlar* adlı destanında başka erkeklerle kaçıp giderek yuvasını dağıtan kadınları eleştirir.

Kadınlar hep sevgilerin bağıdır
Bazıları dirhem yenmez ağıdır
Dost zanneder düşmanına aldanır
Kaçar gider yuvasını dağıtır [107]Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 300-301)

Âşık İsmeti, *Boynuzu* adlı şiirinde, aldatılan erkeği anlatır. Bu erkeği eleştirirken, kadın aldatmalarına toplumsal bakış açısını da bizlere sunar. Aldatılan erkek için "boynuzlu" tabiri kullanılır ama kocasının aldattığı kadın için böyle bir sıfat yoktur. Bu, erkek aldatmalarının normal karşılandığını gösterir. Aldatan erkek "çapkın" sıfatını alır.

[106]**3.Dörtlük:** Ben gönlümün valisiyim / Altı çocuk velisiyim / Bir güzelin delisiyim / Durum beni beğenmedi /**4. Dörtlük:** Yine düştüm dilden dile / Gözyaşlarım sile sile / Attı beni gurbet ele / Yerim beni beğenmedi **5. Dörtlük:** Geçti güzelliğin çağı / Gölköy'de kurdum otağı / Güz geldi döktü yaprağı / Dalım beni beğenmedi **6. Dörtlük:** Veysel yönüm yâre döndüm / Lodos değmiş kara döndüm / Yeşillenmiş yere döndüm / Pürüm beni beğenmedi (Kaya, 2011: 192).

[107]**2.Dörtlük:** Gönül versem kızlar beni kovalar / Dileğimi kabul etmez düveler / Bunların cilvesi bizi yaşatmaz / Bıçak gibi ömrümüzü eğeler **3. Dörtlük:** Tanrı böyle takdir etmiş ezelden / Bulunmamış bu yolları düzelten / Çiçek gibi güzel kızlar değil mi / Ziyan verip ömrümüzü azaltan **4. Dörtlük:** Güzellerin peşine çok düşerdim / Karadeniz gibi kaynar coşardım / Bunların aşkına üzülmeseydim / Bu dünyada beş yüz sene yaşardım **5. Dörtlük:** Bana zehir oldu ele bal oldu / Bana diken oldu ele gül oldu / Beni beğenmeyen Keklik Emine / Nihayeti bir Zırıl'a mal oldu **7. Dörtlük:** Söz verdi de şeneltmedi koynumu / Yalancıktı bulandırdı beynimi / Şahsı güzel soğuk kanlı Emine'm / Senelerce eğri koydu boynumu **8. Dörtlük:** Kadınlarım çoğu böyle vefasız / Kalbi kara aklı noksan şüphesiz / Bazıları ince ruhlu bir çiçek / Bazıları heykel gibi vefasız **9. Dörtlük:** Aldatmaktır kadınların huyları / Tilki tuzağına benzer tüyleri / Bazıları var ki helâl süt emmiş / Hep bir değil içinde var iy'leri **10.Dörtlük:** Çok babalar usanıyor kızından / Üzülüp ölüyor her bir nazından / Hapishaneler mahkûm ile doldu / Cinayetin çoğu kadın yüzünden **11. Dörtlük:** Kocanın kadrini bilmez bazılar / Aile olur mu öyle cazılar / Yavrusunu öksüz gibi ağlatır / Ne yüreği acır ne de sızılar **12. Dörtlük:** Bazısı süslenir giyer kuşanır / Fanteziye yapar tarar düzenir / Ahmak kadın bir züppeye aldanır / Aslan gibi kocasından boşanır **13. Dörtlük:** Bu yüzden kalmadı dünyanın hazzı / Ağladı âşıklar kırıldı sazı / Bu dünyada ömrümüzü kısaltan / Kadınların kahrı kızların nazı **14. Dörtlük:** Tanrı haksız kadınları kıraydın / Birer birer cehenneme süreydin / Bizi muhtaç etmeseydin Yaradan / Bu lezzeti başka şeyden vereydin **15. Dörtlük:** Eski kızlar bilirdi doğru yolu / Onların kalbinde hep iman dolu / Pek vefasız şimdi zaman kızları / Aşk yerine kalbinde saman dolu (Kaya, 2013: 300-301)**.**

Aldatılana bu kadar acımasızca davranan toplum aldatan erkeği yüceltir. Çapkın erkeğe gıpta ile bakar. Bu işi eline yüzüne bulaştırmadan yapması, erkeğin özenilecek bir niteliğidir. Ama aldatan kadın için çapkın değil daha kötü sıfatlar kullanılır. Kadınlar için "eline yüzüne bulaştırmadan yaparsa yapsın elinin kiridir, helal olsun" denilemez.

Koskocaman, çatal çatal uzadı
Bizim köyde, bir dürzünün boynuzu
Cilalandı, pırıl pırıl parladı
Bizim köyde bir dürzünün boynuzu[108] Âşık İsmetî-20.yy (Kaya, 1984: 149)

Kadınların sadakatsiz olduğu düşüncesi eski zamanlardan bugüne yaygındır. Kutadgu Bilig'de kadınlara güvenilmemesi gerektiğini, onların aldatmaya müsait olduğunu vurgulayan sözler bulunur: "*Kadınları her vakit evde muhafaza et; kadının içi, dışı gibi olmaz." "Kadına saygı göster, ne isterse ver; evinin kapısını kilitle ve eve erkek sokma." "Bunlarda öteden beri vefa yoktur; gözleri nereye bakarsa, gönülleri oraya akar." "Yabancıyı eve sokma, kadını dışarı çıkarma; bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler."* (Arat, 1998: 326-327). Aşağıdaki şiirde de "Güven olmaz imiş ata avrada" sözleri, kadınların güvenilmez olarak algılandığını gösterir.

Benim tek varlığım sendin dünyada
Güven olmaz imiş ata avrada
Tomurcuk gülünü koklattın yâda
Çobanı tahtına sultan eyledin Âşık Abdulvahap Kocaman-20. yy (Sever, 2004: 84)

Kore Harbi Şehitleri Destanı'nda âşık, geride kalan eşine, yuvamızı dağıtma der. Askerde olan erkek, karısına eğer evde oturup çocuklarını büyütürse hakkını helal edeceğini yoksa mahşere kadar ellerinin yakasında olacağını söyler.

Gelin yârim el sözüne bakmasın
Yavrular büyütsün evden çıkmasın
Bu dünyada hakkımı helâl etmem
Validemin hatırını yıkmasın[109] Âşık Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2013: 385-391)

[108]**2.Dörtlük:** Piçler ile yoldaş oldu yürüdü / Düşmanı görmez, bakar kör idi, / Kırılması balta ile zor idi, / Bizim köyde, bir dürzünün boynuzu **3. Dörtlük:** Karısının oynaşıyla dolaşır, / Yüz karası yedi başa bulaşır, / Uzunluğu bulutlara ulaşır, / Bizim köyde bir dürzünün boynuzu, **4. Dörtlük:** Yazma Âşık İsmet, bu hoş görülmez, / Söylenecek söz var ise durulmaz / Köprü kursam, tren geçer kırılmaz, / Bizim köyde, bir dürzünün boynuzu (Kaya, 1984: 149).

[109]**51. Dörtlük:** Hakkım helâl olsun alsın duamı / Yoksa mahşerece kesmem davamı / Ayrılmasın yavruları büyütsün / Dağıtmasın benim tek yuvamı **52. Dörtlük:** Her gece uyumam erken kalkarım / Er kalkar da yollarına bakarım / Sağ selâmet asker yarim gelirse / O gün ellerime kına yakarım **53. Dörtlük:** Kore'nin toprağı kan ile dolu / Oradaki ana kuzuları n'oldu / Yavrularımın emaneti sana / Bizim kavuşmamız mahşere kaldı (Kaya, 2013: 385-391).

Âşık Feryadî'nin aşağıdaki dörtlüğünde de "aldatma, yuvamızı dağıtma" tembihini görürüz. Kadının, evinde oturarak çocuklarını bakmasını, onların gönlünü hoş etmesini tembihler. Eşi ölen veya herhangi bir sebeple giden erkek hemen evlenir ama kadın çocuklarını bakıp büyütür, hayata yalnız başına devam eder ve mücadelesini verir. Erkek ise aynı durumda tek başına yaşamını devam ettirip çocuklarını büyütmez. Erkeği bunları yapmaktan alıkoyan nedir? Ev işleri ve bedensel arzuları mı engel olur çocuklarını tek başına büyütmesine? Toplumun erkeğe verdiği ayrımcı bakış açısı olmalıdır sebebi. Bu tür durumlarda gereken fedakârlık sadece kadından beklenir.

Yârime söyleyin evimde dursun
Körpe kuzuların gönlünü görsün
Kaynanam kızını Duran'a versin
Yâdlara vermesin güllerim baba Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 194)

Ankara Bahçeleri adlı destanda âşık, erkeklerin bekârlara özenerek ya da eşinden bıktığı için çapkınlık yaptığını gerekçe olarak gösterir. Çapkınlık yapan, eşini aldatan erkeler hem kendi hayatlarını hem de kandırdıkları kadınların hayatlarını mahvettikleri için eleştirilir.

Herkes birer bayan almış getirir
"Param çok" diye aldatır oturur
O bayan eski dirliğin yitirir
Der "Benim emeğim gitti boşuna"

Kimisi aldatır hemen kafesler
Kendisi aç durur karıyı besler
Parayı tüketir ozaman pisler
Sonradan bir çakmak çalar dişine[110] Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 203-207)

Evlilikte aldatma ile ilgili şiirlerin hem erkek hem de kadını kapsadığı ve aldatmanın hiçbir şeklinin onaylanmadığı görülür. Aldatarak yuvalarını bozmaları doğru bulunmaz. Erkelerin aldatmasına gerekçe olarak "gençlikleri, bekârlara uymaları, karılarından bıkmaları" gibi hafifletici sebepler bulunur ve onlara tavsiyede bulunup evlerine dönmeleri tembihlenir. Kadınlar için ise böyle gerekçelere rastlanmamıştır. Kadınların vefasızlığı ve aldatmalarının yaradılıştan getirdikleri kabul edilerek kadınlara karşı her an tetikte olunması erkeklere tembihlenir.

[110] **Dörtlük:** Kimisi çarşıdan çıkmış geliyor / Yanına üç bayan takmış geliyor / Kimi karısından bıkmış geliyor / O da düşmüş bekârlığın peşine **Dörtlük:** Kimi varır bir bayanın yanına / Yalan yere yemin eder canına / Boşa girer o eksiğin kanına / Zehir katar ekmeğine aşına (Kaya, 2013: 203-207).

Şiirlerde görülen bir diğer husus da memleketinden uzakta olan erkeklerin, eşlerine kendilerini aldatmaması için tembihte bulunmamalıdır. Gerek iş için gerekse askerlik gibi sebeplerden yuvasından uzakta olan erkeğin, kadın ile ilgi bu tür korkularının olduğu görülür. Ayrıca kendilerinin savaşta ya da başka sebeplerle ölmeleri ve geri gelememeleri durumunda eşlerinden bir daha evlenmemelerini ve çocuklarını büyütmelerini isterler. Toplumda bekâr erkeğin hemen evlenmek istediği bilinir. Ancak kocası ölen bir kadın bir daha evlenmez, çocuklarını büyütür. O, her işini kendisi halleder. Kadının duygusal ve bedensel ihtiyaçları olduğu göz ardı edilir. Kendisinden beklenen bunları bastırmasıdır. Erkek ise tek başına ne çocuklarına ne de evine bakabilir. Hemen evlenerek, ev işlerini yapacak bir eşe sahip olmak ister. Yalnızlık erkeğe göre değildir. Ondan duyusal ve bedensel ihtiyaçlarını unutması ya da bastırması beklentisi yoktur. Hemen el birliği ile evlendirilmeye çalışılır ki hem çocuklar hem de kendisi perişan olmasın. Kadın ve erkeğe karşı çifte standart vardır. Kendileri öldüğünde eşlerinin bir daha evlenmemelerini tembihleyen şiirler de toplumun kadından bu beklentilerini yansıtır.

2.3.8. Boşanma ve Dul Kalma

Türklerde tarih boyunca aile çok önemli olmuştur. Bu nedenle boşanmalar mümkün olduğunca engellenmeye çalışılmıştır. Engellenemeyen durumlarda da boşanma hiç hoş karşılanmamıştır (Şen, 2008: 7). Türköne'nin (1995: 184) belirttiğine göre kadının evlilikte şikâyet hakkı vardır. Erkek eğer sakat veya iktidarsızsa kadının boşanma hakkı doğar.

İslamiyet'te evliliğin çok önemli ve korunması gereken bir kurum olduğunu görürüz. Tarafların boşanma hakkı vardır. Boşanmadan sonra kadın, söz verilen Mehir'i alır (Topaloğlu, 1981: 146-157). Doğramacı (1997: 8) İslam hukuku ile yönetilen Osmanlı İmparatorluğu'nda pederşahi bir aile yapısı olduğunu ve kadınların son derece katı kurallara uyması beklendiğini belirtirken boşanmanın, erkeğin yazılı veya sözlü bir ifadesi ile gerçekleştiğini ve kadın için ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını ifade eder. Başgöz'ün (2003: 24) "*Güney'in göçebe Türkmenleri arasında, kitap Müslümanlığının daha az yayılmış olması göçebe hayatının sosyal ve ekonomik özellikleri ile açıklamak gerekir. Tecirli aşiretinde kadınlar kocalarını sembolik bir davranışla, yani mavi bir feraceyi giyerek boşayabiliyordu."* ifadeleri imparatorluğun farklı yerlerinde ve zamanlarında farklı uygulamaların olduğu gerçeğini gösterir.

Boşanma, her ne sebeple ya da kim tarafından istenir ve gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin istenen bir durum değildir. Özellikle kadın için boşanmış olarak toplum içerinde yaşamak oldukça sıkıntılıdır. Bunu bilen erkekler bazen boşanma ile kadını tehdit edebilirler tıpkı aşağıdaki şiirde Karacoğlan'ın yaptığı gibi.

Ala bulut gibi göğe ağarım
Sulu sepken gibi yere yağarım
Olanca ömrümü sana sunarım
Kız seni boşarım âhu isen de[111] Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 400)

Binerim atıma ben de aşarım
Aşarım da karlı dağlar eşerim
Ahdım olsun seni alır boşarım
On iki padişah kızı isen de [112] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 400- 401)

Boşanma ile ilgili şiirlerin çoğunluğu 20. yüzyıldadır. Özellikle kadınların boşanmayı talep etmeleri ve bu durumun yaygınlaşması toplum tarafından da yeni bir olgudur. Âşıklar da toplumun sesi olarak bu durumu şiirlerinde aşağıdaki gibi yansıtmışlardır.

Âşık Sefil Selimî, karısının onu boşadığını belirtir. Şiirden anlaşıldığına göre karısı çocuklarını da alarak boşanmış, çalışarak kendisine yeni bir yaşam kurmuş ve kendi ayaklarının üzerinde durmayı başarmıştır. Feministlerin istediği "kendi başına var olabilen kadına" örnek teşkil eden Sefil Selimî'nin eşi, kocasını şaşırtmış görünmektedir. Eğitimli olsa daha iyi bir işe sahip olup iyi koşullarda kendi yaşamanı devam ettireceği açıktır.

[111] **1.Dörtlük:**Küstürdüm güzeli güldürmedim / Küsme güzellerin şâhı isen de / İndiririm güzel seni havadan / Bir gözleri kanlı üveyk isen de **2. Dörtlük:** Kız da der ki sözünü tutmazam / Senin de meyline meyil katmazam / Zülfümden bir teli kokulatmazam / Allah'ın sevgili kulu isen de **3. Dörtlük:** Ala bulut gibi göğe ağarım / Sulu sepken gibi yere yağarım / Olanca ömrümü sana sunarım / Kız seni boşarım âhu isen de **4. Dörtlük:** Kız da der ki bu sözüne küserim / Zülfüm teli ile seni asarım / Tuna'nın kalesi benim hisarım / Gelmen üstüme Ali isen de **5. Dörtlük:** Oğlan der ki kız kaleni yıkarım / Taşın toprağını suya dökerim / Yüksekten üstüne köprü kurarım / Geçerim Tuna'nın seli isen de **6. Dörtlük:** Ta ezelden çalınmışsın kaleme / Küçücüksün dayanaman belâma / Sırrını vermezem ele âleme / Gel sarılak oğlan deli isen de **7. Dörtlük:** Ne imiş de Karac'Oğlan ne imiş / Gönül havalandı karlı dağ imiş / Kız seni sınadım öğçen yoğ imiş / Sarmam seni hörü isen de (Sakaoğlu, 2012: 400).

[112]**1.Dörtlük:** Ala gözlerini sevdiğim dilber / Söyle güzellerin mâhı isen de / İndirirler seni yüksek havadan / Gözleri dumanlı kuğu isen de **2. Dörtlük:** Oğlan senin bu sözüne küserim / Alırım zülfüm teline asarım / Küffâr kalesinde ben de hisarım / Gelemem üstüme Ali isen de **3. Dörtlük:** Gürzünen vurur kız kalen yıkarım / Yıkarım da kemiklerin sökerim / Üstüne de yüksek köprü kurarım / Geçerim Tuna'nın seli isen de **4.Dörtlük:** Oğlan seni babam duyar öldürür / Beğden evvel padişâha bildirir / En sonunda yapracığını soldurur / Mevlâ'nın sevgili kulu isen de **5. Dörtlük:** Binerim atıma ben de aşarım / Aşarım da karlı dağlar eşerim / Ahdım olsun seni alır boşarım / On iki padişah kızı isen de **6. Dörtlük:** Oğlan seni çaldırmışım kaleme / Dayanaman firkatime belâma / Rüsvay etme beni halka âleme / Sar'lalım gel oğlan deli isen de **7. Dörtlük**: Karac'Oğlan der ki nasıl beğ imiş / Üst yanımız karlı karlı dağ imiş / Yokladım öğeni öğen yoğ imiş / Kız alamam seni hörü isen de (Sakaoğlu, 2012: 400- 401).

Boşanma veya kocasının ölmesi durumunda başkalarının eline bakmak kadının acizliğini bir kat daha arttırır. Bu nedenle kadınların eğitim alması, iş sahibi olması önemlidir.

Evlenmiştim karı beni boşadı
Üç çocukla evli bekâr yaşadı
Hizmetçilik yaptı ev bark döşedi
Hadisemi açıp ditme sen oku Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 553)

Âşık Cananî de çocuğun söz dinlememesinden, kadının ise boşanmasından şikâyet eder.

Atı alan Üskidar'ı geçende
Uşak söze bakmaz avrat boşanar
Elenir başına kül Terekeme
Kalırsın ortada dul terekeme Âşık Cananî-20. yy (Cananî, 2007: 73)

Âşık Şeref Taşlıova da "medeniyet diye" getirilenlerin yanlış anlaşıldığını söyler. Ana babanın ayrı yaşaması, erkeklerin karılarını boşamaları onu üzer.

Beynimizi götürdüler
Biz yedi bitrdiler
Medeniyet geirdiler
Dozlarda arıza vardır

Ana baba ayrı yaşar
Herkes bir tarafa koşar
Oğlan hanımını boşar
Kızlarda arıza vardır Âşık Şeref Taşlıova-20. yy (M. Taşlıova, 2012: 303)

Âşık Ahmet Poyrazoğlu, son dönemde gerçekleşen boşanmaları ve kısa sürede sonlanan evlilikleri eleştirilir.

Çok çalışan demir erken aşınır
Uyuz tutan subha kadar kaşınır
Çarşamba evlenir Cuma boşanır
Oğlan mı değişti kız mı değişti Ahmet Poyrazoğlu-20. yy (Poyrazoğlu, 2006: 253)

Âşık Ferrahî, yuvasını terk edip boşanan kadınları eleştirir. Kadın, her türlü zorluğa katlanıp ailenin bütünlüğünü devam ettirmelidir. Beklenen budur.

Bazısı dinlemez hacı hocayı
Hırsızlar uyumaz asla geceyi
Bazı kadınlar terk eder kocayı
Bu yüzden yuvalar bozulur oldu Âşık Ferrahî-20.yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Âşık Cananî, aşağıda bir dörtlüğünü verdiğimiz *Yalan Yok* adlı şiirinde Avrupa'da yaşayan Türklerden bahseder. Şiirde, boşanan erkeklerin sayısının çok olduğu ve erkeklerin evden kovulduklarında geri dönmelerinin yasak olduğunu belirtir. Anlaşılan o ki yaslara göre kadın, kocasını evden kovsa erkek evine girememektedir. Görülmektedir ki yasal hakları olan kadınlar bunları kullanmakta ve güç elde etmektedirler. Bu nedenle feminist mücadelenin kadınların yasal hakları için savaşımı önem arz etmektedir.

Nasıl kara talih bu nasıl takrir
Avratla boşanıp ayrılan çoktur
Evden kovsa geri dönmek yasaktır
Bağrım başı ezen gördüm yalan yok Âşık Cananî -20. yy (Cananî, 2007: 57)

Dul kalmak, kadın için oldukça güç bir durumdur. Eşi öldüğü için dul kalan bir kadın hem eşini kaybetmenin acısını hem de ekonomik anlamda muhtaç hâle gelmenin sıkıntısını aynı anda yaşar. Feministlerin, kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmaları gerektiği yönünde verdikleri mücadele bu açıdan oldukça önemlidir. Eşini kaybetmenin üzüntüsü yanında bir de ekonomik olarak başkalarına muhtaç olmak, kadının yaşamını alt üst eder. Bu nedenle dulluk, kadın için istenmeyen bir durumdur. Kamusal alandaki tüm işlerini ayarlayan erkeğin bir anda yok olması da kadını zorlayan bir diğer noktadır. Ayrıca kendisini koruyan, kollayan kişi de hayatından çekilince iki kat daha dikkatli olmak zorunda kalır.

Bu nedenle erkeklerin birbirlerine "karını dul koyarım[113]" yolundaki tehditleri manidardır. Asuman Güneş (2012: 266), Köroğlu Destanı'nda aralarında düşmanlık bulunan erkeklerin birbirlerini tehdit etmek amacıyla kullandıkları sözlerden birinin de "karısını dul koymak" olduğunu belirtirken erkek için de zor olanın ölüm değil, eşinin dul kalması olduğunu ifade eder.

Âşık Derdiçok da kızdığı kişilere, gelinlerinin ve kızlarının dul kalması için beddua eder. Dul kalmak kadın ve geride dul bir eş bırakacak olan erkek için zor bir durumdur.

Zalım engel tüm kör ola gözünüz
Hep dul kala gelininiz kızınız
Girmez kulağıma yüzbin sözünüz
Sevdâyı başımdan ıramıyorum Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 252)

[113] Türkiye ve Azerbaycan'dan derlenen varyantlarda Köroğlu Bolu Bey'ini şöyle tehdit eder: Gözlerine mil koyarım, / Avucuna pul koyarım, / Yavuklunu dul koyarım**,** / Bolu, ben senin, ben senin! Köroğlu (Öztürk, 2003: 356-357). Avucuna pul koyarım / Gözlerine mil koyarım / Avradını dul koyarım / Bolu ben senin ben senin Köroğlu (Kaplan; Bali; Akalın, 1975: 512).

Âşık Şenlik'in aşağıdaki dizelerinde eşi ölmüş kadının ne kadar zor durumda kaldığını anlıyoruz çünkü âşık, karşısındaki kişiyi böyle bir kadına çevirmekle tehdit eder.

Gâh deyer torbakeş deve gâh galtaban fil eylerem
Enter, maumun, şebek, zozo çarpanını zil eylerem
Eri ölmüş avrat kimi döydürürem dizderine
Bekâr goca garı kimi melül goyar dul eylerem Âşık Şenlik-19. yy (Aslan, 1975: 90)

Dul olmak, eş seçiminde tercih edilmez.[114] Aşağıdaki dörtlükte âşık, duldan uzak durulması gerektiği öğüdünü verir.

Sen kendini sakın eksik etekten
Arsız avrat korkmaz sözden kötekten
Kız alırsan oğul verir petekten
Bilhassa çocuklu duldan uzak dur Âşık Abdülvahap Kocaman-20. yy (Artun, 2011: 105)

Âşık Mahzunî Şerif, dul kadınlara güvenilemeyeceğini ifade eder aşağıdaki dörtlükte. Dul kadınların her anlamda rahat olduğu, istediği erkekle birlikte olabileceğini düşünüyor olmalı ki dul kadının çocuğunun kimden olduğunu sorgulamanın hesap işi olduğunu söylüyor. Dul bir kadın için oldukça aşağılayıcı bir ifadedir.

Dul avrattan doğan çocuk ne olur
Babasını sormak bir hesap işi
Kalbur ile su taşırım diyenler
Sele saray kurmak bir hesap işi Âşık Mahzunî Şerif-20. yy (Çankaya, 2000: 142)

Boşanmış kadınların bu konudaki dramını Duygu Asena (2004: 46) şöyle ifade eder:

> Boşanmış ve yalnız yaşayan kadının durumu da evde kalmışlık gibi bir dramdır. Aynı konumdaki bir erkek, istediği şeyi yapar, istediği kadar kadınla beraber olur, kimse erkeğin evine girip çıkan kadının sayısını tutarak ona "kötü adam" damgasını vurmaz. Hatta kadınların sayısı ne denli çoksa, erkek o kadar hoştur, tatlı çapkındır. Ama kadının evine erkek arkadaşları, akrabaları, iş arkadaşları geliyorsa… Önce hemcinslerimiz pencerelerden gözetleyerek "kötü kadın" damgasını vururlar. Gelen sevgiliniz de olabilir, yeğeniniz de, doktora çalıştığınız doçent arkadaşınız da… Hiç önemi yoktur, erkektir ya. Hafiflik damganız hazırdır. En eğitimlimizden, en özgürüne, en çok para kazananımıza kadar hepimiz bitmek tükenmek bilmeyen bir çile içindeyiz. Kimimiz çok etkileniyoruz, kimimiz hafiften geçiştiriyoruz.

Boşanma ve dul kalma ile ilgili şiirlere baktığımızda bu konunun 20. yüzyılda çoğaldığı görülür. Son zamanlarda boşanmaların çoğalması, boşanma talebinin kadından gelmesi, kadının boşanarak, çalışıp yeni bir hayat kurarak, çocuklarına bakması yer alır şiirlerde. Kısa sürede sonlanan evlilikler, çoğalan boşanmalar eleştirilir. Avrupa'da

[114]Bu konu ile ilgili örnekler ve değerlendirmeler "Eş Seçiminde Aranana Özellikler" başlı altında verildiğinden burada tekrarlanmayacak, bir örnekle geçilecektir.

yaşayan Türklerde de boşanmaların çok olduğu dile getirilen başka bir konudur. Dul kadınlarla ilgili şiirlerde de onlara güvenilmeyeceği düşüncesini görürüz. Eş seçiminde de dul kadınların tercih edilmediği görülür. Dul kalmak kadın için o kadar zor bir durumdur ki âşıkların, kızdıkları kişileri, onların eşlerini kızlarını dul bırakmakla tehdit ettikleri görülür.

Âşık şiirinde kadının eş olarak değerlendirildiği ve evliliğin her aşaması ile ilgili şiirlerin yer aldığı görülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak evlilik konusu: Evlenme isteğini dile getirme, eş seçimi ile ilgili kriterler, başlık parası, evlilik yaşı, iyi ve kötü eş tasvirleri, çok eşlilik, evlilikte aldatma, boşanma ve dul kalma başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Evlenme isteğinin dile getirildiği şiirlerde kadınların da erkeklerin de bu isteklerinin aktarıldığı görülür. Şiirlerde kızlar, evde kalma korkusu ile kendilerine ait bir yaşam oluşturma şansını kaçıracaklarını düşünerek yaşları geçmeden evlenmek isterler. Baba evinden çıkmanın tek yolunun meşru bir yol olan evlilik ile mümkün olduğunu bilirler çünkü. Dul erkekler, ev işlerinin yapılması, çocuklarının bakılması için evlenmek isterken bekâr erkekler yalnızlıktan bunaldıkları için evlenmek ister. Bununla birlikte evlenmek için aradıkları kriterlere uygun eş bulamamaktan ve parasızlık nedeniyle evlenememekten yakınılır. Ayrıca dul erkeklerin bekâr kızlarla evlenmesinin zor olduğu ama dul kadılara da ulaşımın tahminlerinden zor olduğunu (çünkü dul kadınlar daha kolay elde edilebilir görülür) ifade ettikleri görülür. Dul kadınların evlenme isteğini dile getirdiği şiire rastlanmamıştır. Dul kadın kaderine razı olmalı, varsa çocuklarını büyütmelidir.

Başlık parası ile ilgili şiirlerde "satılmak, satılık mal olmak, bahası kesilmek, bahası çok etmek, para verip satın almak, değer biçilmek, başlığı kesilmek" gibi ifadeler görülür. Ayrıca başlık parasının miktarını belirleyen özellikler olarak güzellik ve gençlik zikredilir. Erkeklerin başlık parası nedeniyle evlenememeleri ve bundan şikâyet etmeleri de şiirlerde ele alınan diğer bir problem olarak ifade edilir.

Eş seçiminde erkeklerin kızlarda aradıkları özellikler; güzellik, iyi bir soy, gençlik, dul olmama olarak karşımıza çıkar. Kızların ise zengin erkekleri seçtikleri söylenirken bu konuda eleştirilirler. Kızların eleştirildiği diğer bir konu da eş seçimini kendilerinin yapmasıdır. Şiirlerde güzel ve genç olması gibi özelliklere sahip kadınlar istediği ya da eş seçimini kendileri yaptıkları için eleştirilen erkeklere bu hususlarda menfi bir yaklaşım

görülmemiştir. Bu çevrede diyebiliriz ki erkek egemen gelenek olan âşık şiirinin erkek temsilcileri tarafından egemen ideoloji şiirlerde yansıtılmıştır.

Evlilik yaşı, yüzyıllara göre değişiklik gösterse de kızların erken yaşta evlendirilmeleri gerektiği düşüncesi her dönemde ortaktır. Bir kadının eş olarak tercih edilmesinin sebeplerinden olan gençlik ve güzellik, yaşla birlikte azalacağı için "kızlar genç yaşta evlenmelidir" görüşü hem kızların hem erkeklerin ağzından aktarılmıştır. Yaşının ilerlemesiyle birlikte doğurganlığının azalacağı, ev işleri ve diğer konulardaki hizmetleri yapmak için enerjisinin kalmayacağı, güzelliğinin azalacağı her iki cins için de ortak kaygıdır. Evlilik ve sevda yaşı, 16. yüzyılda Karacaoğlan'da 15 alt sınır 20 üst sınır olarak görülürken 19. yüzyılda 15 ve 20 yaş aralığı yine görülmekle beraber 17 ve 18 yaşları evlilik için uygun yaşlar olarak karşımıza çıkar. Geçen yüzyıllara göre yaş sınırının biraz daha arttığı görülür.

Şiirlerde kadınların ev kadınlığı rolleri, iyi eş tarifi ile erkek görüşünün yansıması olarak karşımıza çıkar. Kadınlık rolü beklentileri zaman içinde değişiklik gösterebilir ancak ev işi ve kocaya hizmetle ilgili beklentilerde yüzyıllar içinde bir değişiklik görülmemektedir.

Kadınlar, erkeğe göre tanımlanmıştır ve bu tanımlamalar yüzyıllar içinde değişmemiştir. Dede Korkut da Karacaoğlan da 21. yüzyıl âşığı da kadınları benzer şekilde tasvir eder. İyi eş; iyi ev kadınıdır, evde çoluk çocuğuna ve kocasına hizmet eder, sokakta gezmez, erkeğinin bir adım gerisinde durur ve itaatkârdır. Ev işleri üzerinde çokça durulan şiirlerde iyi eş, iyi ev işi yapan kadındır mesajının verildiği görülür. Sistemi kendi lehine kuran ve bu şekilde devam etmesini isteyen erkek, gerek edebiyat gerek hukuk ve toplumsal kuralları kadınlara ve gelecek kuşaklara bu yönde benimsetir. Bu çevrede baktığımızda âşık tarzı edebiyat geleneğinde yer alan şiirlerin de erkek egemen toplumsal görüşü yansıttığı görülür. Benimsetilmek istenen görüş olarak "kadından beklenen ev işleridir" mesajının şiirlere yansıdığı ortadadır.

Genel olarak kadınların "iyi" ve "kötü" özelliklerinin verildiği şiirlerde kötü kadınlar; güvenilmez, eşini aldatan, vefasız, yalancı, şeytanın oyuncağı, kocasının ardından kötü planlar yapıp uygulayan, dışarıda süslü püslü gezip evine bakmayan, cilve ve güzellikleri ile erkekleri tüketen, ne konuştuğunu bilmeyen, çok yiyen, çok uyuyan, çok konuşan, erkekleri kötü yola sürükleyen, baykuş gibi neşesiz, kaypak, çobansız sürü gibi

ortalarda dolaşan, insana illet veren hastalık olarak nitelendirilmiştir. İyi kadınlar ise: becerikli, iyi yemek yapan, tatlı dilli, namazını kılan, melek ve huri gibi cennetlik, imanlı, doğru yolu bilen, helal süt emmiş, narin ve ince, namuslu, insana neşe ve mutluluk veren, kızlarını iyi yetiştiren, gururlu ve gurur veren, insanlığı yücelten, az yiyen, kibarca gülen, kocasının sırlarını saklayan, mert, sözünün arkasında, cepheye mermi taşıyan, milyonları hesaplayan, ne dediğini bilen kadın olup bu kadınlar ilaç gibi ömrü uzatır ve dünyanın mihrabı olarak anlatılmıştır. Kötü özelliklere sahip kadınların şiirlerde daha fazla yer aldığı görülür. Kadının genel anlamda kötü olarak görüldüğünü ve değerlendirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kadınlar şiirlerde iyi bir anne ve eş olarak yüceltilmiş ve övülmüştür. Bu noktada, belirlenen ve beklenen kadınlık rollerine uyan bu kadınlar değerli olarak gösterilmiştir diyebiliriz.

Genel olarak diyebiliriz ki kadınlar erkeklere göre "iyi" ve "kötü" olarak tasvir edilmiştir. Marksizimin "edebiyatın hayat deneyiminin ideolojik temsili olduğu" görüşünden yola çıkarak erkek egemen bir geleneğin erkek temsilcilerinin ağzından kadınların tasviri, toplumun değer yargılarını ve erkeklerin kadınları nasıl algıladığını gösterir. Şiirlerde baskın bir erkek sesi ve hâkimiyeti kendini hissettirir.

Çok eşlilikle ilgili şiirlerde erkeklerin, iki kadınla evli olmaktan yana şikâyetlerini görürüz. Erkeler; eşlerinin ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını, kadınların birbirleriyle iddia ederek gereken işleri yapmadığından şikâyet ederken iki eşe sahip olmanın dışarıdan göründüğü gibi hoş olmadığını vurgularlar. Ancak şikâyetler erkeklerin memnun olmadığı konulardadır. Kadınların bu evlilikler içindeki şikâyetleri ile ilgili şiire rastlanmamıştır. Tek yanlı bakış açısıyla, erkek gözünden iki eşlilik değerlendirilmiştir.

Evlilikte aldatma ile ilgili şiirlerin hem erkek hem de kadını kapsadığı ve aldatmanın hiçbir şeklinin onaylanmadığı görülür. Erkelerin aldatmasına gerekçe olarak gençlikleri, bekârlara uymaları, karılarından bıkmaları gibi hafifletici sebepler bulunurken onlara evlerine dönmeleri tembihlenir. Kadınlar için ise böyle gerekçelere rastlanmamıştır ve kadınların vefasızlık ve aldatmalarının onların yaradılıştan getirdikleri huyları oldukları görüşü hâkimdir.

Aldatma ile ilgili şiirlerde bir diğer konu da memleketinden uzakta olan erkeklerin, eşlerine kendilerini aldatmaması için tembihte bulunmamalıdır. Kendilerinin geri

dönmemeleri durumunda eşlerinden, bir daha evlenmemelerini ve çocuklarını büyütmelerini isterler. Dul erkeklerin evlenme isteklerinin açıkça yer aldığı şiirler görülürken, dul kadınlardan beklenen bir daha evlenmemeleri ve evde çocuklarının başında kalmaları yönündedir. Toplumun kadından beklentilerinin bu yönde olduğunu yansıtır.

Boşanma ve dul kalma ile ilgili şiirlerin 20. yüzyılda yaygın olduğu görülür. Son zamanlarda boşanmaların çoğalması, boşanma talebinin kadından gelmesi, kadının boşanarak çalışıp yeni bir hayat kurarak çocuklarına bakması yer alır şiirlerde. Kısa sürede sonlanan evlilikler, sayısı artan boşanmalar eleştirilir. Avrupa'da yaşayan Türklerde de boşanmaların çok olduğu dile getirilen başka bir konudur. Dul kadınlarla ilgili şiirlerde de onlara güvenilmeyeceği düşüncesini görürüz. Dul kalmak kadın için o kadar zor bir durumdur ki âşıkların, kızdıkları kişileri, onların eşlerini, kızlarını dul bırakmakla tehdit ettiği görülür.

Evlilik ile ilgili şiirler feminist bir eleştiri ile yeniden okunduğunda görülmektedir ki şiirler cinsiyetçi ve eril bir dile sahiptir ve kadın, eril bir dil tarafından tasvir edilmiştir. Erkek âşıklar tarafından anlatılmış kadın tasvirleri erkeğin istediği şekilde oluşturulmuş tiplerdir. Kadın, toplum içerisinde olduğu gibi şiirlerde de hak ettiği değeri ancak erkeklerin biçtiği iyi kadın rollerini sergilediklerinde elde edebilir.

2.4. Annelik

Kadın, tarihin ilk dönemlerinden itibaren doğurganlık özelliği ile anne olarak değerli olmuş ve yüceltilmiştir. İlk insanların yaşadığı dönemde anaerkil yapının hâkim olduğu düşünülür. Anaerkil düzenin oluşmasında kadının doğurganlığı önemli olmuştur. Pek çok bilinmeyenin olduğu tarih öncesi çağlarda kadın, erkek için "bilinmeyenin tanrıçası" dır. Çevrelerindeki pek çok olay gibi doğum ve ölüm de ilk insanları korkutmuş, bu duruma bir açıklama getirememiştir. Kadının doğurması, dünyaya yeni bir canlı getirmesi ilk insan için açıklanamayan ama bir o kadar da muhteşem bir durumdur. Bu nedenle kadın, kutsal bir varlık olarak kabul edilmiştir. Bu da Ana Tanrıçaları[115] ortaya çıkarmıştır (Kuşcan, 1991: 30-31). Bu Ana Tanrıçalar bereketin kaynağı olarak görülmüş ve minnettarlık ifadesi olarak Tanrıçalara ayinler yapılmıştır (Çaycı, 2014: 9).

[115] Ana Tanrıça Anadolu'da Kybele, Hititlerde Arinna, Mısır'da İsis, Sümerlerde İnanna, Efes'te Artemis ve Orta Doğu'da ise İştar olarak anılır (Kuşcan, 1991: 30-31). Kadınların gücü, analığı vurgulayan bu iri gövdeli heykellerin varlığı ile ortaya çıkmaktadır (Badinter, 1992: 54).

İlk insanların yaşadığı dönemde anaerkil yapının hâkim olduğunu savunan görüşe göre eski dünyanın gıda üretim merkezi olan Güney Asya'da çok sayıda anaerkil toplum yaşamıştır. Hindistan, Sri Lanka, Endonezya, Sumatra, Tibet ve Güney Çin'de anaerkil toplulukların yaşadığı kabul edilir (Hawland, 2002: 316). Bugün de hâlâ anaerkil toplumların olduğu bilinmektedir.[116]

İlk toplulukların anaerkil olduğunu düşünen araştırmacılara göre anaerkillikten sonra ataerkilliğe geçilmiştir.[117] Anaerkil toplumdan ataerkil topluma nasıl geçildiği

[116]**Dünyada Kadınların Egemen Olduğu Toplumlar:** Günümüzde ve yüzlerce yıldır dünyada erkek egemen toplum yapıları hâkim olsa da anaerkil yapısını koruyan topluluklar hâlâ mevcuttur. Anaerkillik dediğimiz şey ise toplumda kadının, özellikle "ana"nın baskın olma halidir. Anaerkil toplum düzeninin temelini kadının üstünlüğü fikri oluşturur; soy, kadınlar tarafından belirlenir; hâkimiyet kadınlarındır. Günümüzde böyle bir düzen yok denecek kadar az olsa da hâlâ anaerkil toplumlar vardır.

Mosuolar: Himalaya Dağları'nın eteklerinde yer alan Mosuo bölgesi anaerkil toplumlar arasında gösterilebilecek en meşhur toplumdur. Kadınlar partnerlerinin evlerini ziyaret ederek onları seçerler. Kadınlar iş konusunda kararlar alırlar, erkekler ise politikada etkindirler. Çocuklar; anne yanında büyüyüp, annenin soyadını alırlar. Genel olarak geniş bir aile yapısı vardır. Bu kalabalık aile yapılarının içinde tüm kararlar kadınlar tarafından verilir.

Minangkabaular: Minanglar olarak da bilinen bu toplum Endonezya'da yer almaktadır. Bölge, anaerkil anlayışla yönetilmekte ve yönetim anneden kıza geçmektedir. Kabile hukukunun anneden kıza geçen miras düzenlemesinin yanı sıra, Minangkabau halkı, anneye ve anneliğe toplumda en fazla değer veren kabiledir. Kabilelerin reisi erkek olmasına rağmen bu seçimi kadınlar yapar ve bir erkeği liderlikten geri alabilirler. Bu kabile yapısına göre geleneksel olarak damatlar, ailelerinin kadın bireyleri tarafından gelinlere verilmektedir.

Tuaregler: Afrika çöllerinde yaşayan anaerkil bir toplum olan Tuaregler'de çocuklar, soyadlarını annelerinden alırlar. İslam'a dayanan bir toplum yapıları olsa da dini buyrukları yerine getirmemeyi tercih etmişlerdir. Bu toplumda evlilik, kadının rızasıyla gerçekleşir. Kadınlar okuma yazma gücü ile toplumda yüksek statüye sahiplerdir. Erkekler ise hayvan güderler.

Nagovisiler: Nagovisiler, Yeni Gine'nin batısındaki Güney Begonvil adasında yaşarlar. Nagovisi kadınları yönetim ve seremonilere katılmalarına rağmen, en gurur duydukları özellik, sahip oldukları toprağı işlemeleridir. Bahçe, yani tarım kültürü onlarda oldukça önemlidir. Eğer ki erkek, bahçeden bir şeyi yemeyi reddederse bu, boşanma anlamına gelmektedir. Bu toplumda bir çift beraber görülür, beraber uyur ve erkek, kadının bahçe işlerine yardım ederse, evli sayılırlar.

Garolar: Diğer toplumlardan farklı olarak bu toplumda mülkiyeti ve toplumu yöneten erkeklerdir. Ancak miras yine diğer toplumlardaki gibi anneden kızına geçer. Ve yine evliliklerde kadının hâkimiyeti söz konusudur. Mirası olmayan kızlar için kız isteme ve evlilik arasında geçen süre biraz farklıdır. Garo geleneklerine göre, müstakbel damattan evlilik teklifi sırasında kaçması beklenir. Müstakbel gelinin ailesinden de damadı yakalayıp, gelinin köyüne geri getirmesi beklenir.

Bribriler: Kuzey Panama ve Kosta Rika bölgelerinde yaşayan Bribri topluluğu anaerkil yapıda bir topluluktur. Doğan çocuklar annenin kabilesine girmiş olur. Miras yoluyla toprakların kadınlara kaldığı bu kabilede, kutsal ayinlerde kullanılan kakao da kadınlar tarafından sağlanır. Bu, tüm kabilelerde en önemli rol olarak görülür. 23 Aralık 2018 Melike Gündüz https://ogrencikariyeri.com (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2019, 11.50).

Masou toplumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Çakmak, Diren (2015) Jinekokrasinin Olmadığı Anaerkil Toplum: Mosuo Toplumu, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No: 52. Mart 2015, ss.61-83.

[117] İlk çağlarda insanlar avcılık ve toplayıcılık yaparak göçebe bir şekilde yaşamaktadırlar. Avcılık ve toplayıcılık döneminde erkekler ava giderken kadınlar daha çok toplayıcılık yaparlar. Bazen de erkeklerle beraber ava giderler. Avcılık yapmak için erkek, yaşanılan bölgeden uzaklaşırken kadın da yaşanılan alanda kalarak bitki toplayıcılığı yaparak çocukların bakımı, beslenmesi ve onların yırtıcı hayvanlardan korunması gibi işlerle ilgilenir (Kayhan, 1999: 12). Kadınlar zamanla, topladıkları tohumları ekip dikmeyi öğrenirler. Kadınların toplayıcı olduğu ve tarımsal faaliyetlerle uğraştığı dönemde kadın erkek eşitliğinin en üst seviyede olduğu kabul edilir. Bu dönemde kamu ve özel alan ayrımı neredeyse yok gibidir. Hiyerarşi ise çok az uygulanır. Saldırganlık ve rekabet engellenir, kadın ve erkek arasındaki hakların en eşit olduğu dönem, bu dönem kabul edilir (Atay, 2004: 17). Bu dönem, anaerkil dönem olarak bilinir. Anaerkil dönemde erkeler

sorusuna ise toplum içerisindeki iş bölümü sonucu ortaya çıkan kadın erkek rollerinin etkili olduğu cevabı verilebilir (Arsoy, 2011: 3). Toplum içerisinde kadın ve erkek rollerinin nasıl oluştuğu sorusunun cevabını insanlığın gelişimine baktığımızda görebiliriz. Necla

---

avlanırken kadınlar tarım yapmıştır. Kadınlar toprağı işleyen, üretime geçen ilk işçilerdir. Bu da üretimin onların elinde olmasını sağlamış dolayısıyla gücü de ellerinde toplamalarına yaramıştır. Toplum içerisindeki bu iş bölümü her iki cinsin de rollerinin belirlenmesinde etkin olmuştur (Arsoy, 2011: 3). Anaerkil dönem olarak kabul edilen avcılık-toplayıcılık dönemi kadının önemli olduğu bir dönemdir. Bu durum zamanla üretim güçleriyle beraber değişime uğrar. Avcılık ve toplayıcılık evrelerinden sonra zamanla, nüfustaki artışlar beslenme konusunda yeni arayışlara sebep olur. Bu arayışlar sonucunda insanoğlu tarımı keşfeder ve böylece yerleşik hayata geçerler. Yerleşik hayata geçişle birlikte toplumsal rollerde ve ilişkilerde de değişiklikler meydana gelir. Toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatta pek çok değişiklik oluşur. Tarımın başlamasıyla birlikte insanoğlu doğayı kontrol etmeyi öğrenir. Erkek, tarımsal faaliyetleri yürütmeye başlar. Dolayısıyla da gücü elinde bulundurur, kuralları o belirlemeye başlar. Kadın ise sadece doğurganlığı ile kalır. Kadın, korunması gereken bir varlığa dönüşür (Kuşcan, 1991: 34-35). Yerleşik hayata geçişle birlikte ticaret başlar. Ticaret mübadele ekonomisi ile doğar; madencilik, balıkçılık gibi faaliyetler de başlar. İnsanoğlu bu noktada doğayla mücadele ederken kendi türlerine karşı da egemen olmaya çalışır. Bu da savaşlara sebep olur. Tam da bu sebeple fiziksel güç önemli olur. Fiziksel gücün önemli olmasıyla birlikte kadın ve erkeğin gerek ailede gerek toplumdaki rolleri ve statülerinde köklü değişimler meydana gelmeye başlar. Kadın bu aşamada ikinci plana itilirken erkeğin statüsünün ön plana çıktığı ve güçlendiği görülür. Erkek, bu dönemde avcılık, madencilik yapar ve üretim araçlarını yapıp kullanmayı öğrenir. Askerlik, avlanma, balıkçılık gibi fiziksel güç gerektiren işleri yapar. Bu dönemde kadınlar ise evde yapılması gereken temizlik, yemek, dikiş, çocuk bakımı gibi işlerle ilgilenir. Dolayısıyla kadın aktif üretim sürecinden uzaklaşarak eve çekilir. Bu da ataerkil düzenin ortaya çıkmasına neden olur (Tanilli, 2006: 11-30). Nüfusun artmasıyla daha geniş topraklara sahip olma ihtiyacı gelişir. Bu ihtiyaç, aşiretleri ve boyları kavgaya sürükler. Aynı zamanda iş gücüne duyulan ihtiyaç artar. İş gücünün artması ile elde edilen ürün miktarı ve servet de artar. Bu servet erkeğin kontrolü altındadır. Bu dönemde, üretim fazlası malları elinde bulunduran aynı zamanda zenginliği ve gücü de elinde bulunduruyordu. Mülkiyet bu şekilde ortaya çıkar. Toplumda varlıklılar ve yoksullar olmak üzere iki grup oluşur. Özel mülkiyet gelişir. Bu değişimle birlikte toplumsal değişimler de meydana gelir (Bebel, 1980: 36). Zenginliğin belli kimselerin elinde toplanması toplumsal eşitsizlikleri oluşturur (Erbil, 2008: 61). Özel mülk erkeğin elindedir. Kadın, mülkiyet sahibi değildir. Bu da onu erkek karşısında ikinci plana atar. Kadının bağımlı olmasına neden olur. Mülkiyeti ele geçiren gücü de ele geçirmiştir. Toplumun her alanında söz sahibi olur. Böylece erkekler için, istedikleri toplumsal düzeni kurmak hiç zor olmamıştır (Çelik, 2008: 108). Çünkü üretim sürecinin etkin elemanı hâline gelen erkek, toplum içerisinde baskın ve otoriter bir güç olarak belirmeye başlar. Artık toplumun lideri, kuralları koyucusu ve uygulayıcısı erkektir. Daha önceki dönemlerde erkekler kadınların klanlarına yerleşirken neolitik çağda kadınlar erkeklerin klanına gitmeye başlar (Erbil, 2008: 60). Dolayısıyla aile kurumu da buna göre şekillenir. Artık kadın, erkeğin mülkiyeti hâline gelir ve onun koruması altına girer. Evlilik erkeğin isteğine göre şekillenir. Değişimin ve evrimin buraya kadar olan bölümünde erkek üretimde, ürünlerde kısaca mülkiyet konusunda toplum içerisinde konumunu ilerletir. Bu da kadın erkek ilişkilerinin ve kadının konumunun değişmesinin başlangıcı olur. Bu dönemde soy yine anaya göre belirlenir, yani anasoyluluk devam eder. Ancak bu durum birtakım sorunları da beraberinde getirmeye başlar. Üretim fazlası, değişim ekonomisi ve özel mülkiyetin ortaya çıkması miras sorununu gündeme getirir. Geriye bırakacak bir şeyin olmadığı dönemlerde miras, bir sorun teşkil etmez. Ufak tefek şeyler varsa da bunlar muhtemelen ana tarafında kalır. Babanın kim olduğunun belli olmadığı bir durumda bu, son derece normaldir. Ancak, bu dönemde erkeğin elinde, gelecek kuşağa bırakabileceği malları bulunmaktadır artık. Soy zincirinin ana tarafına göre belirlendiği dönemde, miras ananın erkek kardeşlerine kalır. Anasoylulukta çocuk anaya bağlıdır ve mirası alabilir ama babanın mirasını alamaz çünkü miras boy içerisinde kalmalıdır kuralı vardır. Erkeğin mirası da yine kendi çocuklarına değil kendi sopuna, kendi kardeşlerine ve onun çocuklarına kalır. Kendi öz çocukları bundan nasibini alamaz. Çünkü baba başka sopun üyesidir. Bu durum toplum içerisinde sorunlara sebep olmaya başlar. Ana soyluluk artık zamanını doldurmak zorundadır çünkü toplumsal evrime ayak bağı olmaktadır. Bu sorunun çözümü bulunur. Bundan sonra sopların erkeklerinin çocukları boy içinde kalır. Boyların kadın üyelerinin çocukları ise babalarının boyuna geçer. Böylece ana soyluluk ortadan kalkar ve soy zincirinin babaya göre belirlendiği, babadan mirasın kaldığı baba hukuku, ana hukukunun yerini alır (Engels, 1980: 34-60). Böylece ataerkil sistem ortaya çıkmış olur. Bu da pek çok değişimi beraberinde getirir. Erkek evde ve toplumda tek söz hakkına sahip kişi olur. Kadının toplumsal konumu geriler. Kadın sadece doğurmaya yarayan bir varlık haline gelir. Ataerkil aile belirir. Ataerkil aile, iki başlı aileye geçişte bir ara form oluşturur (Çelik, 2008: 90).

Arata göre (1986: 23) erkeğin tarımsal üretime geçişiyle ve toprağı "egemenliği" altına alışıyla ataerkil yaşam tarzı yavaş yavaş yerleşmeye başlamıştır.

Erkek egemenliği, üretim ilişkilerindeki değişimle başlayıp toplumun her alanına yayılır. İlk çağlardaki görüşün aksine dünyaya bir insan getirenin erkek olduğu görüşü hâkim olur. Bu görüşe göre kadın, sadece doğurur oysa asıl yaşamı veren erkektir (Özünel Ölçer, 2006: 27).

Ataerkil sistem kadını, annelikle kutsar. Ataerkil toplumlarda anne olarak kadın, erkek için kendini çocuklarına ve evine adamış bir rol modeldir. Dünyaya çocuk getirerek soyun devamını sağlar (Çek, 2014: 35-37). Kadın, erkeğin mirasını bırakacağı çocukları doğurmakla görevlidir (Caner, 2004: 41-43). Anne olan kadın değerlidir. Geçmişte de durum farklı toplumlarda benzerlik gösterir. Eski Yunan'da kadına verilen değer yüksek değildir. Özellikle Atina'da, yasalar önünde özgür kabul edilen kadınların aslında fiili anlamda hiçbir özgürlükleri yoktur. Mahkemede tanıklık dahi yapamazlar. Ancak Sparta'da durum Atina'dakinden biraz daha farklıdır. Kız çocukları Atina'da, ölüme terk edilirken Sparta'da, iyi bakılmış hatta birtakım eğitimler bile almıştır. Bunun nedeni ise kız çocuklarının gelecek kuşakları doğurup büyütme sorumluluklarıdır (Berktay, 2010: 89-90). Kadınlara tanınan birtakım hakların ataerkil düzenin yararına olduğu görülür. Kadınların eğitim almasına, gelecek kuşakları yetiştirecekleri için izin verilir. Kendi gelişimleri düşünülerek bu hak onlara sağlanmaz. Kadın, anne olduğu için, erkeğe evlat verdiği için değer görür.

Kadın, anne olduğunda toplum içerisinde değer ve kabul görür bu nedenle de bu durumu içselleştirir. Kadın; toplumsal erginlemesini ve kendini gerçekleştirmesini, anne olarak tamamlar. Anne olduğunda toplum tarafından kabullenilir ve değer görür. Türk toplumunda erkeğin erginlemesinin vasıtaları olan iktidar simgeleri "at, avrat, silah"; kadın için "er, ev, evlat" olarak yerini alır. Bir kadın ev içerisinde erkeksiz olamaz. Evlenerek bir koca ile bu evi meşrulaştırmalıdır. Bu meşru mekânda erkek karşısındaki iktidarını sağlamlaştırmak için de evlat edinmelidir. Doğurganlığı ile özellikle erkek evlat sahibi olarak iktidarını kuvvetlendirir. Böylece toplumsal erginlemesini "ev, er, evlat" edinerek tamamlamış olur (Özünel Ölçer, 2006: 129-131).

Annelik, kadınlara toplumsal bir değer olarak sunulurken kadınların da bunu içselleştirmeleri ile ataerkil sistemin devamlılığı sorunsuz devam eder.

Kadınların annelik rolünü içselleştirmeleri Atebek'e göre (2002: 35) kadınların anneliği ve diğer rollerini toplumsal olarak öğrenip kabullenmesi ve toplum içerisinde ikinci sınıf vatandaş olmaktan kurtulmanın yolunun eş ve anne olmak olduğunun bilincinde olmaları nedeniyledir. Ancak kadın, bu yolla toplum içerisinde kabul görürken kıstırılmış bir yaşama da mahkûm olur.

Kadınların rollerini içselleştirmeleri, onları edilgen hâle getirir. Kadının edilgenliğinin tek sebebi erkek düşüncesi değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmeleridir. Rolünü kabul eden kadın gelecek kuşaklara da aynen bu rolleri aktarır. Annenin yetiştirdiği erkek de kız da bu rolleri anneden devralır. Çünkü çocuk, doğduğunda toplumsal cinsiyete sahip değildir. Toplumsal cinsiyet rollerini zamanla çevresinden öğrenir. En çok da annesinden öğrenir çünkü çocuğu yetiştiren annedir (Connel, 1987: 283). Kadın, aile içerisinde kültür aktarımı görevini üstlenen kişidir. Çünkü kadın, aile içerisinde annedir ve çocuğu yetiştiren ve ona kimliğini veren kişidir. Kadının aile içerisindeki temel sorumluluğu, anne olmak ve anne olarak da çocuğunu toplumun genel beklentilerine uygun yetiştirerek sistemle bütünleştirmektir. Erkekler tarafından benimsetilen toplumsal cinsiyet rollerini içselleştiren kadın, gelecek kuşaklara bunları çocukları vasıtasıyla aktarır. Bu anlamda ataerkil sistemin devam ettiricisi olarak anne, bir kültür aktarıcısı olarak erkek egemen ideolojinin önemli elemanlarındandır. Bir kadının toplum içerisindeki konumunu anlayabilmek için onu aile hayatı ve çocuk çerçevesinde mutlaka ele almak gerekir (Hawland, 2002: 461).

Feministler, anneliği benzer şekillerde değerlendirir. Onlara göre, ataerkil sistem anneliği, kadın için tek kariyer olarak sunar. Luce Irigaray, (2000: 222-223) "*Ataterkil evren, kadınları annel*i*ğe indirgemi*ş *olan evrendir."* der.

Feminizmin ve anneliğin bağdaşmaması erken dönem feministlerinden itibaren görülen bir durumdur. Pek çok feminist, anneliğe karşı görüş beyan etmiştir. Bunlardan biri olan Shulamith Firestone *Cinselliğin Diyalektiği* adlı eserinde anneliğin, kadınları ekonomik güçten yoksun bıraktığını ve sosyal olarak aşağıya çekilmesine sebep olduğunu ileri sürer. Adrienne Rich, ataerki tarafından kurumlaştırıldığına inandığı anneliği eleştirir. Annelik ilişkilerine zarar veren şeyin toplumun, anneleri romantik bir şekilde idealleştirmesi olduğunu düşünür. Bu idealleştirmenin erkekler tarafından kasti bir şekilde edebiyatta da yapıldığını düşündüğü için mitleri inceler (Humm, 2002: 96-9).

Ataerkil sistemde annelik, kadının doğal görevidir algısı oluşturulur. Ancak Beovoir'e göre (2010: 143) annelik içgüdüsü diye bir şey yoktur. Kadın, anne olmayı toplum içinde yüklenir. Kadınlar biyolojilerinden kaynaklanan (doğum vb) bazı biyolojik süreçler içerisinde, hayat karşısında pasif duruma gelir. Pasifleşerek özel alana hapsolan kadın karşısında erkek, kamusal alanda etkin ve özgür bireyler halindedir. Bu edilgenlikten kurtuluşun tek yolu kamusal alana girip çalışmaktır. Ek olarak, kadınlar kendi bedenleri üzerinde söz söyleme hakkına sahip olmalıdır ve kadınların bedenleri (kürtaj, doğum kontrolü gibi konularda) onların kontrolü ve tasarrufları altında olmalıdır. Kadınlar, kendi başlarına varlık gösteremedikleri sürece başkalarının öğrettiği rolleri oynayacak ve asla özgür olamayacaklardır. Öncelikle, dayatılan bu kadınlık rolleri reddetmeli ve bu rollerin yeniden düzenlenmesi sağlanmalıdır. Böylece özgürlüğe bir adım daha atılmış olacaktır. Kadınlar, doğuştan birtakım cinsiyet özellikleri ile doğar ancak zamanla içerisinde yaşadıkları ataerkil toplumun kurallarına uyarak onların normlarını benimseyerek kadın olurlar. Beouvor'in yukarıdaki ifadelerinden yola çıkarak anneliğin, kadını toplumsal yaşamdan uzaklaştırıp eve hapsederek erkeğe bağımlı hale getirmesi nedeniyle pasifleştirdiği bu nedenle de kadının özgürlüğünü kısıtlayıp ikinci plana itilmesine neden olan başlıca sebeplerden olduğu söylenebilir.

Charlote Pekins Gilamn, Sosyal Darvinizm üzerine temellendirdiği düşünceleri ile kültürel feministler arasında anılmaya değer bir diğer isimdir. 1898 yılında kaleme aldığı *Kadın ve Ekonomi* adlı eserinde insan ilişkilerini ekonomik temellere oturtur. Ona göre kadın, annelik görevleri nedeniyle tüm alanlardan soyutlanır ve erkeğin korumasına ihtiyaç duyar. Bu da kadının gelişimine mani olur ve onu engeller. Gilman aynı zamanda anneliğin kadınlara verdiği sezgisel güç, koordinasyon yeteneği gibi pek çok özelliğin toplumu yeniden inşa etmek için önemli olduğunu düşünür. Annelik enerjisi ve anne sevgisi toplumu bir arada tutar. Annelik gücü, yıkmak ve yok etmekten ziyade korumak ve yeniden inşa etmek ile ilgilidir (Donovan, 2014: 101).

Liberal feministler kadın ve erkeğin ontolojik (yapısal) olarak aynı olduğunu kabul eder. Bu noktadan hareketle de her alanda erkeklerin sahip oldukları haklardan yararlanmayı talep ederler. Erkek himayesini reddederler. Kadını eve hapsetmeye karşı çıkarlar. Yaşamın tüm alanlarında eşitlik isterler. Kadını kamusal alandan uzaklaştırıp özel alana mahkûm eden hukuksal kurallarla mücadele ederler. Bunun çözümünü ise kadının kamusal alana katılıp ekonomik bağımsızlığına kavuşması ile mümkün görürler. Kadın ve

erkeğin eşit olduğu söylemleri eleştirilir. Kadın, erkekten ontolojik olarak farklıdır görüşünü paylaşırlar (Barnett, 1998: 122-124). Bazı feministler tarafından da kadının yapısal olarak erkekle eşit olduğu ve bu anlamda da erkeklerin yapabildikleri her şeyi yapabilecekleri düşüncesine şiddetle karşı çıkılır. Çünkü kadın ve erkek, gerek yapısal gerek duygusal olarak farklıdır. Bu farklılığı göz ardı etmeleri Liberal feministlerin en önemli eksiklerinden birini oluşturur (Einsentein, 1981: 95). Bu nedenle de kadınların annelikten kaynaklanan doğum, emzirme, çocuk bakımı, ailenin diğer fertlerinin bakımı gibi konulara hiç eğilmemişlerdir (Alptekin, 2006: 20) ve bu noktada eleştirilmişlerdir.

Kadınlar anne olarak Türk toplumunda değerlidir. Bunu kadınlar için kullanılan, anneliye gönderme yapan sözcüklerde de görebiliriz. Divan-ı Lugat-it Türk'te kadın için: "Kadın" anlamına gelen "işiler" ve "özük", evli kadın anlamında "uragut", "karı" anlamında "kis" kelimeleri kullanılır (Tülücü, 1982: 137-141). Kadınlar için kullanılan bir diğer sözcük ise "anaç ve ekeç" sözcükleridir. Bu bir sıfattır. Anaç, kendini herkese ana gibi sevdiren, herkese ana gibi davranan demekken "ekeç" sözcüğü, "eke", yani kız kardeşten gelir ve kızlar için kullanılır. "Ekeç" de kendini herkese kız kardeş gibi sevdiren, herkese abla gibi davranan anlamına gelir (Türköne, 1995: 201- 202). Anneliğe verilen önem ve değer kadınlar için kullanılan bu sözcüklerde açıkça görülür.

Âşık tarzı şiir geleneğinde, toplumda kabul gören kadın tipi olarak "anne" de "eş" gibi yerini almıştır. Âşık şiirinde son dönemlerde kadın âşıklar görülse de âşık şiiri edebiyat geleneğindeki eserler erkeklere dair yaratmalardır ve bu gerçek göz ardı edilemez. Bu çerçevede, tezin esas aldığı feminist teori temelinde şiirler okunmuştur. Kadınların ataerkil toplumsal yapı içerisindeki konumunun şiirlere nasıl yansıdığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu toplumsal yapının, erkek ağzından çıkan âşık şiirinin içeriğine nasıl yansıdığı çözümlenmeye çalışılmıştır.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere kadının doğurganlığı her dönemde kutsal kabul edilmiştir. Yaşam veren anne ve toprak bu anlamda özdeşleştirilmiş ve "toprak-ana" tabiri ortaya çıkmıştır. Toprak da tıpkı anneler gibi hayat vermektedir. Âşık şiirinde de ana ve toprak[118] benzetmelerine rastlanır. Kadın da tıpkı doğa gibi hayatın kaynağıdır. Fatmagül

[118] Carl Gustov Jung *Dört Arketip* adlı çalışmasında anneyi temel arketiplerden birisi olarak ele alır. Bu temel arketipler: Anne, Yeniden Doğuş, Masallarda Ruhun Fenomonolojisi ve Hilebaz Figürün Psikolojisi olarak verilir. Anne tipi: anne, büyük anne, kayınvalide, üvey anne, sütanne, ata ve bilge kadın, tanrıça, Bakire Meryem… gök, toprak, deniz, ay, doğum ve döllenme yeri olarak tarla, bahçe, mağara… olarak değerlendirir (Jung, 2009: 21-26).

Berktay'ın belirttiği gibi (2010: 45) paleolitik dönemde kadın, kutsal sayılmıştır. Doğurarak "yaşamı yaratma" gücüne sahip olan ve toprağı işleyen kadın böylece "toprak ana" olarak nitelenmiştir.

Ana gibi şefkatlidir kucağın
Canlılara vatan olmuş ocağın
Bir cömert sofrası köşen, bucağın
Her nimetin ayrı, nur kara toprak Âşık Rıfat Kurtoğlu- 20. yy (Yakar, 2008: 276)

Toprak canlılara ana
Su onu getirir cana
Allah yaratmış yan yana
Biri toprak birisi su Âşık Şeref Taşlıova (M. Taşlıova, 2012: 333)

2.4.1. Annelik Görevleri (Rolleri)

Malinowski, *Bilimsel Bir Kültür Teorisi* (1992: 118) adlı yapıtında tüm sembolik bilgilerin temeli olarak aileyi gösterir. Gelenek görenek ve ahlaki değerlerin aile içerisinde kazanıldığını söyler. Aile, insan soyunun devam etmesi, kültürel değerlerin gelecek kuşaklara taşınması, çocukların yetiştirilmesi ve topluma kazandırılması, biyolojik ve fizyolojik tatminin sağlandığı müessesedir. Bu kurum içerisinde kadın; anne olarak çocuğun biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamanın yanında onun yetiştirilmesini, eğitilmesini, toplumsal kuralları öğrenmesini, kültürel değerleri kazanmasını, gelenek ve görenekleri edinmesini sağlamanın yanında aile içi iletişimin de baş aktördür. Bu sebeplerden kadın, aile kurumunun sigortası ve idea-stereotypı olarak görülür.

Babalar ev dışında daha çok zaman geçirdiğinden çocuklar evde anneleri ile daha fazla zaman geçirme imkânı bulurlar. Dolayısıyla çocukları anneler yetiştirir. Onların kişiliğini veren çoğunlukla anneleri olur. Toplumsal kuralları, nasıl davranmaları gerektiğini, nasıl bir insan olacaklarını anneler çocuklarına öğretir.

Bu çerçevede oldukça önemli vazifeleri olan kadın, anne olarak önem kazanır. Bu kadar görevi yerine getiren kadının hakkı edebiyatta da karşılıksız kalmayarak ananın hakkının ödenemeyeceği şeklinde ifadelerle metinlerde karşımıza çıkar. Âşık şiirinde de kadın anne olarak; çocuğunu doğurup büyütmesi ve sıkıntılar içerisinde evlatlarına bakması, onları yetiştirip topluma kazandırması ve bu sebeplerle de hakkının ödenemeyecek kadar çok olduğu dile getirilerek her türlü saygı ve sevgiyi hak ettiği dile getirilmiştir.

Âşık Sefil Selimî, *Ödenir mi ki?* adlı aşağıdaki şiirinde, annesinin kendisini besleyip ninnilerle ve her türlü fedakarlığı yaparak büyüttüğünü, başına bir kötülük geldiğinde her şeyden önce ve çok annesinin üzüleceğini ifade etmiştir. Bu gibi sebeplerle de annesini; "etkisi tüm dünyayı ihya eden, adı dünyaya eş değer" saygı ve hürmet gösterdikleri kişi olarak "cennet bitkisine" benzeterek annesinin hakkının ödenemez olduğunu söylemiştir.

Emzirdin besledin büyüttün beni
Anam senin hakkın ödenir mi ki?
Türküyle ezgiyle uyuttun beni
Anam senin hakkın ödenir mi ki? [119] Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 258-259)

Âşık Veysel, *Anama* adlı aşağıdaki şiirinde, dokuz ay karnında taşıyıp bir tarla yolunda kendisini doğuran, zorlu yaşam koşulları içinde türlü sıkıntılarla kendisini büyütüp adam eden annesinin hakkını ödeyemeyeceğinden ve annelerin her türlü saygı, sevgi ve güzel davranışı hak eden insanlar olduğunu ifade eder. Kendi annesinin onu bakıp büyütüp okutup adam ettiği gibi tüm anaların toplumdaki pek çok saygın kişiyi (ağaları, beyleri) yetiştirdiğini söyler ve bu nedenle de anaların çocukları üzerinde tükenmez hakkı olduğunu dile getirir.

Dokuz ay karnında gezdirdi beni
Ne cefadır çekti ne etti anam
Acı tatlı zahmetime katlandı
Uçurdu yuvadan yürüttü anam[120] Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 230)

Âşık Şeref Taşlıova, *Ana Baba Vatan Bayrak Sevgisi* adlı şiirinde bir annenin, çocuğuna dili öğrettiğini, babanın evdeki ahaliye tavırlarıyla örnek olduğunu ifade eder. Anne sevgisi şiirde tıpkı "vatan, bayrak ve baba sevgisi" gibi insanın başını dik tutan, ağzının tadı, ruha huzur veren bir sevgi şeklinde yer bulur.

---

[119] **2. Dörtlük:** Her türlü belâya göğsünü gerdin, / Bizler etli-sütlü, sen yavan yerdin, / Malını mülkünü hep bize verdin, / Anam senin hakkın ödenir mi ki? **3. Dörtlük:** Tırnağıma taş değdiyse ah çektim, / Rengim uçmuş olsa gözyaşı döktüm, / Benim için muhannete baş büktün, / Anam senin hakkın ödenir mi ki? **4. Dörtlük:** Yer yüzünü ihya etti etkisi, / Ömrümüzün cennet alâ bitkisi, / Kutsaldır evlâdır ana yetkisi, / Anam senin hakkın ödenir mi ki? **5. Dörtlük:** Saygıda sevgide hürmette tadı, / Dünyaya eş değer ananın adı / Sefil Selimî'yi aşkıyla yudu, / Anam senin hakkın ödenir mi ki? (Özdemir, 2003: 258-259).

[120] **2. Dörtlük:** Anaların hakkı kolay ödenmez / Analara ne yakışmaz ne denmez / Kan uykudan gece kalkar gücenmez / Emzirdi salladı uyuttu anam **3. Dörtlük:** Doğurmuştu beni Sivas ilinde / Sivralan köyünde tarla yolunda / Azığı sırtında orak elinde / Taşlı tarlalarda avuttu anam **4. Dörtlük:** Ben yürürdüm anam bakar gülerdi / Huysuzluk edersem kalkar döverdi / Hemen kucaklardı okşar severdi / Çirkin huylarımı soyuttu anam **5. Dörtlük:** Çocuk idim anam bana ders verdi / Okumamı çalışmamı öngördü / Milletine bağlı ol da dur dedi / Vatan sevgisini giyitti anam **6. Dörtlük:** Tükenmez borcum var anama benim / Onun varlığından oldu bedenim / Kimi köylü kızı kimi bedenim / Tâ ezelden tarihte kayıtlı anam **5. Dörtlük:** VEYSEL der kopar mı analar bağı / Analar doğurmuş ağayı beyi / İşte budur sözlerimin gerçeği / Okuttu öğretti büyüttü anam (Kaya, 2011: 230).

Ana evladına öğretir dili
Yuvaya örnektir babanın hâli
Vatan bayrak aşkı, sevgiyle dolu
Ana baba vatan bayrak sevgisi[121] Âşık Şeref Taşlıova-20. yy (M. Taşlıova, 2012: 452-453)

Annelerin vefalı oldukları, şiirlerde vurgulanan özelliklerden biridir. Âşık Sümmanî de aşağıdaki dörtlüğünde annesinin kendisine en yakın ve en vefalı davranan kişi olduğu söyler.

Yâr kabul eyler mi benim nâmemi
Gözü yaşlı dertli bekler hânemi
Acep neylediler yaşlı anamı
Ondan yakın vefadârım var mıdır Âşık Sümmânî-20.yy (Erkal, 2007: 280)

Çocuğu üzerinde bu kadar emeği olan annelerin hakkının ödenemeyeceğinin ifade edildiği aşağıdaki şiirlerde annenin gönlünün hoş tutulması, ona layık olduğu değerin gösterilmesi halinde cennete gidilebileceği toplumsal inancını görmekteyiz.

20. yüzyıl âşıklarından Posoflu Âşık Hikmet Arifî Ataman, *Ana* adlı aşağıdaki şiirinde: *Anne hakkı Tanrı hakkı,* der. Annesinin kendisini dokuz ay karnında taşıdığını, emzirdiğini, fedakârlıklarla, her türlü zorlukla mücadele ederek büyüttüğünü, iyi huylu ve çalışkan bir insan olmayı öğrettiğini bu nedenle ana hakkının ödenmesinin de çok güç olduğunu söyler. Annesine "hakkını helal et ki ben de cehennem ateşinden kurtulayım" der. Çükü "anne bedduası almak" istenmez. Anne baba bedduası alan çocukların yüzünün bu dünyada da öteki dünyada da gülmeyeceği toplumsal inancı şiire yansımıştır.

Şiirde yer alan "Ayağın altında benim cennetim" dizesi "Cennet annelerin ayağının altındadır" hadisine gönderme yaparken İslam dininin de anneye verdiği önemi gösterir.

[121]**1.Dörtlük:** İnsanın ruhuna huzur veriyor,/ Ana baba vatan bayrak sevgisi. / Gönüller içine saray kuruyor,/ Ana baba vatan bayrak sevgisi **2. Dörtlük:** Ana evladına öğretir dili, / Yuvaya örnektir babanın hâli, / Vatan bayrak aşkı, sevgiyle dolu, / Ana baba vatan bayrak sevgisi. **3. Dörtlük:** Türkülerle türküleşir türkümüz, / Ne korkumuz kalır ne de ürkümüz, / İmanla, inançla büyük farkımız, / Ana baba vatan bayrak sevgisi **4. Dörtlük:** Dalgalan bayrağım, şanına kurban, / Üstündeki şehit kanına kurban, / Vatanımın her bir yanına kurban, / Ana baba vatan bayrak sevgisi. **5. Dörtlük:** Dilimde ezberdir anamın adı, / Baba evladının kolu kanadı, / Başımı dik tutan ağzımın tadı, / Ana baba vatan bayrak sevgisi. **6. Dörtlük:** Kalbimin içinde bunların yeri, / Sevgi ile filizlenmiş her biri, / Gözümün ışığı, dizimin feri, / Ana baba vatan bayrak sevgisi. **7. Dörtlük:** ŞEREF der ki, geçmişimde, şanımda, / Bu duyguyu taşıyorum canımda, / İliğimde, damarımda, kanımda, / Ana baba vatan bayrak sevgisi.(M. Taşlıova, 2012: 452-453).

Ana hakkı Tanrı hakkına benzer
Nasıl ödeyeyim emeğin ana?
Anasız yavruyu her gelen ezer
Nasıl ödeyeyim emeğin ana?[122] Âşık H. A. Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 220-221)

Cennet ve anne arasındaki bağlantıyı aşağıdaki şiirde de görmekteyiz. Âşık Murat Çobanoğlu'nun, *Anadır*, isimli şirinde Bir insanı yetiştirenin anne olduğu, annelerin çocuklarını yetiştirmenin yanında her türlü zor durumunda, başı sıkıştığında çocuğunun yanında olup onları avuttuğu belirtilir. Âşık, annenin kutsal olduğunu ve çocuklarına emanet olduğunu, cennette gitmek isteyen kişinin, annesinin sevgisini almış, onu memnun etmiş, hayır duasını almış olması gerektiğini söyler.

İnsanoğlu asıl çekirdek gibi
Onu yetiştiren bağman anadır
Başın ağrıyınca gelir yanına
Tatlı sözleriyle derman anadır[123] Âşık Çobanoğlu-20.yy (Durbilmez, 2014: 232)

Âşık Mevlüt İhsani, "*Cennet dedikleri ana kucağı"* ve "*Canlıya cennet-i me'vadır ana"* derken annenin değerini "cennet" ile ifade eder. Bir çocuk için anne kucağı, ananenin yanı âdeta cennettir. Âşık, şiirinde bir çocuğun gözündeki değerini göstermek için anneyi cennete, cennetteki bir çiçeğe, huriye, meleğe benzetir.

Cennet dedikleri ana kucağı
Alır ninni ile yapar kundağı
Yayla pınarıdır günün sıcağı
Canlıya cennet-i me'vadır ana Âşık Mevlüt İhsani-20. yy (Düzgün, 1997c: 19)

Âşık Şeref Taşlıova'nın *Anam* adlı şiirinde de annenin "cennetteki huriye ve meleğe, cennetin gülüne" benzetildiğini görürüz. Taşlıova, annesine duyduğu sevgiyi anlattığı şiirinde annesini ayrıca "gözünün nuru, başının tacı, derdinin ilacı, damarındaki kan, dizlerinin feri gözünün nuru" olarak niteler. Annesine canını feda edebileceğini söyler. Annesinin âşığı helal sütü ile büyüttüğünü, ninni ile uyuttuğunu, temiz dili ile

[122] **2. Dörtlük:** Dokuz ay karnında beni gezdirdin / Bir buçuk yıl bana meme emdirdin / Kendin hiç yemedin bana yedirdin / Nasıl ödeyeyim emeğin ana **3. Dörtlük:** Yürümeyi, konuşmayı öğrettin / İyi huya alışmayı öğrettin / Büyüyünce çalışmayı öğrettin / Nasıl ödeyeyim emeğin ana? **4. Dörtlük:** Her gelen rüzgâra kanadın gerdin / Çabuk büyüsün evladım derdin / Beşiğim sallayıp, neni söylerdin / Nasıl ödeyeyim emeğin ana? **5. Dörtlük:** Ayağın altında benim cennetim / Sana sonsuz sevgi ile hürmetim / Nas içinde olsun benim rağbetim / Nasıl ödeyeyim emeğin ana? **6. Dörtlük:** Sen hoşnut ol bu efkârdan kurtulam / Her müşkülde ben o dardan kurtulam / Helal et emeğin nardan kurtulam / Nasıl ödeyeyim emeğin ana? **7. Dörtlük:** Hikmet Arifi'ye hece okuttun / Hem gündüz, hem de gece okuttun / Sen yücesin beni yüce okuttun / Nasıl ödeyeyim emeğin ana? (N.Ataman, 2017: 220-221).

[123] **2. Dörtlük:** Baba ana kutsal bize emanet, / Varlığını tespit etmiş o Kudret, / Eğer ki kazanmak istersen Cennet, /Sevgisin almışsan mekân anadır. **3. Dörtlük:** Çobanoğlu arzu eyledi veda, / Müddet senden olur Cenab-ı Hûda, / Sevgisi ölçülmez anayla baba, / Temelin sorarsan vatan anadır (Durbilmez, 2014: 232).

eğittiğini söyler. Her şeyi annesinin öğrettiğini bunun için de kendisine minnettar olduğunu ve hakkını helal etmesini ister.

Gözüm nuru başım tacı
Güzel anam hanım anam
Sensin derdimin ilacı
Sana kurban canım anam[124] Âşık Şeref Taşlova-20. yy (Karadeniz, 2006: 54-55)

Anneler dert ortağı ve erkek çocuğun sığındığı liman olarak da şiirlerde karşımıza çıkar. Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde; kendisini bakıp büyüten, adam edip insan içine çıkaran kişi olarak tasvir ettiği annesinin ayrıca kendisinin dert ortağı olduğunu da ifade etmiştir.

Omuz verip arkasında götüren
Meme verip ag(ı)z yukarı yatıran
Adam edip meclislere getiren
Derdimin ortağı anam da geldi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 434)

Bir diğer şiirde de anne, erkek için zor günlerinde yardım istenecek, sığınılacak bir liman olarak karşımıza çıkar. Âşık Murat Çobanoğlu'nun yedi yıldır vatanından uzakta olduğu gurbet ellerden annesine yazdığı şiirinde, geride kalan eşi ve çocukları konusunda annesinden yardım istediği, onları annesine emanet ettiğini görmekteyiz. Annesiyle dertleşir tarzda yazdığı şiirinde âşık, annesinden; çocuklarının hassasiyet gösterilecek özelliklerini sıralayarak onların kalbinin kırılmadan, ailesinin dağıtılmadan, düzenin devam ettirilmesini ister. Eşinin ise dikkat edilecek bir hassasiyeti söylenmez. O, zaten sabırlıdır ve bekleyecek, bu kahrı da çekecektir şeklinde düşünüldüğü görülür. Eşinin nasıl olduğunu sormakla yetinir.

Annelerin, dünyanın dertlerine derman olduğunu, annesinin kendisine hem anne hem de sadık bir canan olduğunu söyleyerek onun yoluna kurban olacağını ifade eder. Karısını ve çocuklarını emanet ederken, annesini onlardan sorumlu kişi olarak görür. Eşine değil de annesine bu tembihlerde ve isteklerde bulunması erkeğin evlense de annesini birinci sırada tuttuğunu, evinden karısından çocuğundan sorumlu kişi olarak gördüğünü düşündürür. Bunu iki şekilde değerlendirebiliriz. Bir: karısının, ailesini devam ettirecek

[124] **2. Dörtlük:** Helal sütünle büyüttün, / Ninni söyledin uyuttun, / Temiz dilinle eğittin, / Her şeyim imkânım anam. **3. Dörtlük:** Gece ağladım seslendim, / Emdim göğsüne yaslandım, / Senin sütünle beslendim, / Damarımda kanım anam. **4. Dörtlük:** Dizlerimin feri sensin, / Gözlerimin nuru sensin, / Cenneteki huri sensin, / Meleğim sultanım anam **5. Dörtlük:** Bildim dünya gerçeğini, / Sen öğrettin her şeyini, / Helal eyle emeğini, / Dilimde destanım anam **6. Dörtlük:** Şeref senin halindedir / Dili senin dilindedir / Ana cennet gülündendir / Şöhretimle şanım anam (Karadeniz, 2006: 54-55).

yeterliliğe sahip olduğuna inanmamaktadır. İki: Atayerli geniş aile hiyerarşisinde evin otoritesi ve egemen gücü baba, sonra da annedir. Gelinler bu sıralamada çok daha sonra gelir. Bu nedenle ailenin kalanını, evin başı olarak annesine emanet etmektedir. Annesini; eşine bekçi tayin etmekte, evin idaresini ona vermektedir. Şiir, ana-oğul arasındaki sıkı bağı ve gelin kaynana arasındaki paylaşılmayan erkek olarak oğul ve kocanın anneye olan bakışını ve duruşunu göstermesi bakımından toplumsal değerler konusunda fikir vermektedir.

Ana yavrularım sana emanet
Sana açıyorum sırrımı ana!
Yedi yıldır vatanımı terkettim
Soldurma yetişen barımı ana![125] Çobanoğlu-20. yy (Durbilmez, 2014: 252-253)

Âşık Talibî Çoşkun'un *Şehitler Destanı*'nda bir anne, oğul ve gelin konuşturulur. Annenin acısı anlatılarak başlanır. Oğul, vatanı için can verdiğini söylerken annesinden helallik ister. Karısından ise kundaktaki bebeğini ve diğer çocuklarını incitmeden büyütmesini ister. Kadın, yuvasını düzenini devam ettirdiğini ifade eder. Anne olarak kadın, kocası başında yokken de düzenini devam ettirir. Çocuklarını bakar, büyütür, evin ve tarlanın işlerini yaparak tüm düzeni devam ettirir. Bu anlamda anneler fedakâr ve cefakâr kişilerdir. Şiirde de annelerin, eşleri başlarında olmadığında bu şekilde davranmasının beklendiği açıkça görülür. Toplumun, kocası olmayan kadından anne olarak beklentilerini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Geri durun ben oğlumu göreyim
Yatan şehitlere kurban olayım
Çelik kollarına perçem dolayım
Çimenlere aktı kanları vay vay
Pek ucuz satıldı canları vay vay

Vatanın uğruna can verdim ana
Sütünü emdiydim ben kana kana
Dünyada hakkını helâl et bana
Çok oldu bu yolda ölenler vay vay
Sağ olsun geride kalanlar oy oy [126]Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 384)

[125] **2. Dörtlük:** Ayşe dertli kızdır boynunu büker, / Ahmet'in bakışı ömrümü söker, / Sevdiğim sabreder kahrını çeker, / Nasıldır sorayım yârimi ana! **3. Dörtlük:** Anadır dünyada dertlere derman, / Hem anadır bana, hem sadık canan, / Ben senin yolunda olayım kurban, / Kurban edem sana varımı ana! **4. Dörtlük:** Murat Çobanoğlu yazdı bir destan / İçimde yara var gözümde al kan / Gözümün ucunda tütüyor vatan, / Bilir misin benim zorumu ana? (Durbilmez, 2014: 252-253).

[126]Asker yarim şimdi gittin Kırklareli'ne / Çavuş oldu geçti manga koluna / Kaynana bir mektup yola oğluna; Askerimi arzuluyorum vay vay / Dalın yolunu gözlüyorum oy oy; Kundaktaki bebeğini büyütsün / Büyüsün de cepkenimi giyitsin / Ağlatmasın yavruları avutsun; Yetim kalan kuzularım vay vay vay / Kara imiş

Çocuklarının başı derde girdiğinde en çok analar üzülür. "*Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar."* atasözünün ifade ettiği toplumsal algımızın şiirlere de yansıdığını görürüz.

18. yüzyıl âşıklarından Hükmî'nin aşağıdaki dörtlüğünde; çok sıkıntılar çekildiği ifade edilirken bu sıkıntıların sebebi olarak zalim felek görülür. Evinden uzaklarda türlü zorluklarla mücadele eden aşığın geri döneceğine inancı kalmamıştır. Tüm bunlara üzülecek kişi olarak da anaları görmektedir. Çünkü evlat için içi yanan kişi her şeyden önce (baba, kardeş, eş-doş, akraba, eşten önce) anne olarak görülür. Bir çocuğu, yaşı kaç olursa olsun, annesinden daha çok sevecek birinin olmadığı düşüncesinin şiire yansıdığı görülür.

Behey zalim felek elinden aman
Bu cevri çekmeye kalmadı aman
Terk-i diyar olduk gelmemiz güman
Durmasın ağlasın analarımız Hükmî-18. yy (Öztelli, 1955: 243)

Dadaloğlu da aşağıdaki dörtlüğünde savaşta vurulan "koç yiğitlerin" annelerine, "ağla" diyor. Çocuğuna en çok üzülecek kişi annedir. Bu nedenle "babası ağla, ablası ağla" denmemiş de *Ağla bire koç yiğidin anası* denmiştir.

Yürü bre Sivrihisar Kalesi
Etrafın balkan oldu göl oldu
Ağla bire koç yiğidin anası
Kanlı gömlek koç yiğide don oldu Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 34)

Ataerkil toplumda kadın, çocukları yetiştirip topluma kazandıran kişi olarak yüceltilir. Pek çok değerli şahsiyeti anneler doğurmuş ve yetiştirmiştir. Bu çerçevede kadın, ataerkil toplumda yaşayan erkeğin nazarında değer kazanır. Şiirlerde de bunun yansımasını görebilmekteyiz.

Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî, aşağıdaki şiirinde Türk anasını över çünkü bu topluma "nebî, velî, âlim" gibi pek çok "yüksek sîmâ" yetiştiren Türk anasıdır. Annelerden doğan bu simalar (Rûmî, Kadir, Hakkı, İbn-i Sinâ'lar, Turgut Reis gibi, Barbaros, Oğuz, Yavuz, Fatih, Alp-Arslan, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, İsmet Paşa, Atatürk, Kore şehitleri) vatan uğruna canlarını vermiştir. Böyle kahramanları yetiştiren Türk anasının övünmek ve

---

yazılarım oy oy oy; Ben kocamın günlerini sayarım / Yuva yapar cücüğümü yayarım / Aklarımı karalara bağlarım; Öksüz kalan kuzularım vay vay vay / Kara imiş yazılarım oy oy oy; Çifti koşup ben tarlaya yürürüm / Seferberlik askerinin yarıyım / Yetimler anası bir dul karıyım; Öksüz kalan kuzularım vay vay vay / Kara imiş yazılarım oy oy oy (Kaya, 2013: 384).

övülmek hakkıdır. Sadık, evine ve eşine bağlı kadınlar olup önemli isimler yetiştiren analara saygı gösterip hürmet etmek gerektir. Kadın, sadık bir eş ve anne olarak değere layık görülür, feminist düşüncesinin şiire yansımış şeklidir.

Devran-ı âlemin hayat bağında
Fidan yetiştiren, Türk anasıdır
Beşeriyet için sol, ve sağına
Civân yetiştiren Türk anasıdır[127] Müdâmî-20. yy (Özsoy; Ataman, 1993: 111-112)

Âşık Müdamî'nin aşağıdaki dörtlüğünde de benzer düşünlere rastlarız. İnsan yetiştirip onları topluma kazandıran annelerin bu vazifesine bakılarak alınacak pek çok ders olduğunu ifade ederek anneleri ve anneliği yücelttiğini görürüz.

Hepsine vazife veren anadı
İbret alan için büyük mânâdı
Vantratör gibi işler kanadı
Sulu hâl olunca hâlleder arı Âşık Müdâmî-20. yy (Özsoy; Ataman, 1993: 132)

Önemli şahsiyetler yetiştiren kişilerin başında Türk toplumu için ayrı bir yeri olan Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım da unutulmamış anneliği ile âşık şiirinde yerini almıştır. Âşık Şeref Taşlova'nın *Ana Zübeyde* adlı şiirinde Atatürk'ün annesine; "Türklüğün güneşi, bu milleti düşmanlardan kurtarıp mutlu güne ulaştıran yüce bir kişi" olan Atatürk'ü sen doğurdun, yetiştirdin bu nedenle tüm dünya Türk'ü seni rahmetle anar denmektedir ve yüce, kutlu bir anne olduğu ifade edilir.

Sen doğurdun Atatürk'ü
Ana Zübeyde Zübeyde
Rahmet okur dünya Türk'ü
Sana Zübeyde Zübeyde[128] Âşık Şeref Taşlova-20. yy (Karadeniz, 2006: 55-56)

[127] **2. Dörtlük:** Öğünmek hakkınız azîz analar, / Nebî, veli birçok yüksek simalar, / Rûmî, Kadir, Hakkı, İbn-i Sinâ'lar, / İrfan yetiştiren, Türk anasıdır. **3. Dörtlük:** Sıdk-u sadâkâtda, pür hülûs gibi, / Erine bağlıdır, nev aruz gibi, / Turgut Reis gibi, Barbaros gibi, / Kaptan yetiştiren, Türk anasıdır. **4. Dörtlük:** Sizden zuhûr eden, nece hanlar var, / Yurd uğruna fedâ, kahramanlar var, / Oğuz, Yavuz, Fatih, Alp-Arslan'lar var, / Arslan yetiştiren Türk anasıdır. **5. Dörtlük:** Düşün ecdâdını, yerde yatanı, / Şühedâ menbâı, Türk'ün yatağı, / Çakmak, Karabekir, İsmet Ata'nı, / Her an yetiştiren, Türk anasıdır **6. Dörtlük:** Saysam söz uzanır gider derine, / Saygı, hürmet gerek analarına, / Biri gitse, biri gelir yerine, / Başkan yetiştiren Türk anasıdır **7. Dörtlük:** Müdâmî hürmetin, ona göredir, / Her devirde bir Pilevne yaradır, / İşte bugün de, misali Kore'dir / Merdan yetiştiren, Türk anasıdır (Özsoy; Ataman, 1993: 111-112).

[128] **2. Dörtlük:** Oğlun Türklüğün güneşi, / Göklere ulaştı başı, / Ali Rıza Bey'in eşi, / Suna Zübeyde Zübeyde, **3. Dörtlük:** Mustafa koydun adını, / Mevlam verdi muradını, / Emzirdin helal sütünü, / Ona Zübeyde Zübeyde. **4. Dörtlük:** Oldun oğluna umutlu, / Hem yücesin hem de kutlu, / Milletin ulaştı mutlu, / Güne Zübeyde Zübeyde **5. Dörtlük:** Ölümü düşürdü gama, Rahmet sana ve Atama, / Eriştin büyük makama, / Üne Zübeyde Zübeyde **6. Dörtlük:** Şeref söyler her çağına, / Şanlı Türk'ün bayrağına, / Anadolu toprağına, / Kına Zübeyde Zübeyde (Karadeniz, 2006: 55-56).

Türk annesi ayrıca asker ocağına Mehmetçik yetiştirdiği ve gerektiğinde kendisi de bu Mehmetçikle birlikte savaşta yer aldığı için övülmüştür. Âşık tarzı şiir geleneğinde Türk annesinin Kurtuluş Savaşı sırasında gösterdiği fedakârlıklar unutulmamıştır.

Öksüz Ozan, aşağıdaki şiirinde yiğitleri doğurup cepheye gönderen annenin, gerektiğinde düşmana silah çekip cephane taşıdığını ve sancağı tepeye diktiğini söyleyerek annelerin bu fedakâr davranışını övmüştür. Kâinata eş değer olarak görülen annelere saygıda kusur edilemeyeceği de şiirde yer alır.

Bir başka ve önemli nokta da şiirde kadına "Sen ansın" diye seslenerek, ondan beklenen görevler ve davranış şekilleri sıralanırken aslında erkek egemen toplumun anneliğe yüklediği anlamlar, görevler ve beklentiler dile getirilir. Şiirde anne: yuva kuran, hayat verip doğuran, bakan, büyüten, zorluklarla mücadele eden, ailesi için sabır gösterip zorluklara katlanan, aile içindeki muhabbeti kuran ve devam ettiren, güzellikleri çağıran, her türlü zorluğun üstesinden gelen, şefkatli, dertlere derman, yoldaş, çilekeş, sevgisi en saf olan kişi olarak tanımlanır. Şiirin altıncı dörtlüğünde "*Sen anasın hizmet etmek muradın"* telkini verilirken, kadından anne olarak tüm aileye hizmet etmesinin, kendini onlara adamasının beklendiği açıktır. Ataerkil toplumun erkek egemen bakış açısıyla kadından anne olarak beklenenler görülmektedir.

Sen anasın kainata eşsin sen
Sırlar aleminden başka giz gelir
Sen anasın yuva kuran kuşsun sen
Her yavrudan ayrı ayrı naz gelir[129] Öksüz Ozan-20. yy (Alptekin, 2003: 216-21)

20. yüzyıl âşıklarından Ozan Garip de annelerin asker doğurup vatana gönderdiği ve gerektiğinde yalın ayak cepheye erzak ve cephane taşıyıp düşmanın gücünü kırmada

[129] **2. Dörtlük:** Sen anasın muhabbeti yoğuran / Sen anasın yiğitleri doğuran / Sen anasın güzellikler çağıran / Sevgin varken başka sevgi yoz gelir **3. Dörtlük:** Sen anasın yurda kol kanat geren / Sen anasın yavrusuna süt veren / Sen anasın Mehmetçik yetiştiren / O yürüdükçe gönlüne haz gelir **4. Dörtlük:** Sen anasın nile sardın yavrunu / Sen anasın gizlemezsin tavrını / Sen anasın çıkardın mı zavrunu / Engel kalkar yüce dağlar düz gelir **5. Dörtlük:** Sen anasın hayat buldum kanında / Sen anasın analık var şanında / Sen anasın şefkatinin yanında / Güneş doğar sıcaklığı buz gelir **6. Dörtlük:** Sen anasın tabiattır adın / Sen anasın hizmet etmek muradın / Sen anasın canlılara adadın / Her mevsimde ayrı bir avaz gelir **7. Dörtlük:** Sen anasın toprak oldun taş oldun / Sen anasın dertle yoldaş oldun / Sen anasın her çileye baş oldun / Yüzündeki çizgilerden iz gelir **8. Dörtlük:** Sen anasın yarılıklar kaygında / Sen anasın kusur olmaz saygında / Sen anasın gösteriş yok duygunda / Her ne gelse yüreğinden öz gelir **9. Dörtlük:** Sen anasın alın teri dökersin / Sen anasın hasret ipi bükersin / Sen anasın ne acılar çekersin / Evlat için tüm acılar az gelir **10. Dörtlük:** Sen anasın satır çektin kahpeye / Sen anasın tuğu diktin tepeye / Sen anasın silah çektin cepheye / Varlığınla nesillere hız gelir **11. Dörtlük:** Sen anasın sancıları unutan / Sen anasın ninni deyip uyutan / Sen anasın büyükleri büyüten / Hayaline istikbalden poz gelir **12. Dörtlük:** Sen anasın adın bedel cihana / Sen anasın insanlığa insana / Sen anasın bahtsız Öksüz Ozan'a / Dar günüme duanla niyaz gelir (Alptekin, 2003: 216-217).

vatan için çalıştığını ifade eden bir diğer aşığımızdır. Şair aynı zamanda askere giden eşinin yolunu bekleyen kadınlara şiirinde yer vermiştir.

Şiirin diğer bölümleri, kadının anneliği ve çocuğunu türlü zorluklarla büyütmesi üzerinedir. Bunun yanında, anne olan kadının aynı zamanda ev içerisindeki bitmez tükenmez görevleri olduğu da şiirde yer alır.

Şiirde sayılan (çocuğunu büyütmek, ev işleri yapmak, tarlada çalışmak, asker doğurup vatana göndermek, düşmanla mücadelede gerektiğinde aktif olarak yer almak) sebepleri ile kadın övgüye değer bulunmuştur. Bu sayılan görevleri nedeniyle kadın anne olarak "eşi benzeri dünyada olmayan, evin gülü, çiçek, bal" sıfatları ile övülmüştür.

Beşik sallar yavrusunu uyutur
Çocuğuna önem verendir kadın
Nice türlü çilelerle büyütür
Bir deste gül gibi derendir kadın[130] Ozan Garip-20. yy (M. Taşlıova, 2008: 184)

Gazi kadınlarımızı unutmayan diğer aşığımız da Âşık Şeref Taşlıova'dır ve aşağıdaki dörtlüğünde kadının savaş gazisi olduğundan bahseder.

Şehit kanı kurtardı bu vatanı
Annende vardır gazi nişanı
Türk'e bayrak olmuş babanın kanı
Ona karşı selam dur şehit oğlu! Şeref Taşlıova-20. yy (M. Taşlıova, 2012: 671)

2.4.2. Üvey Anne

Anne, çocuğu için her türlü fedakârlığı yapar, onu bakar büyütür, büyüdüğünde bile sıkıntılarında yanındadır, ona destek olur. Bir çocuğu annesinden daha çok sevecek başka bir insan yoktur. Bu nedenle annesi olmayan çocukların boynu büküktür. Üvey anne ise gerek toplumsal yapı içerisinde gerekse edebiyatımızda kötü tipler olarak karşımıza çıkar. Külkedisinin kötü üvey annesi, bilinen en yaygın masal tipidir. Ancak Sancara göre (2012:

[130] **2. Dörtlük:** Çalışır çabalar tükenmez işi / Hazırlar sofraya ekmeği aşı / Ananın bulunmaz dünyada eşi, / Bütün gerçekleri görendir kadın, **3. Dörtlük:** Çapa tarlasında kazma sallayan, / Vatanını milletini kollayan, / Odur grup grup asker yollayan,/ Umduğu araca varandır kadın. **4. Dörtlük:** Tahta üzerinde yufka açarak, / Elinde orakla ekin biçerek, / Testisinden ılık su içerek, / Çalışıp kendini yorandır kadın **5. Dörtlük:** Ay ışığı gibi doğup ışıyan, / Cephede askere erzak taşıyan, / Ayak yalın halkı için yürüyen / Düşmanın gücünü kırandır kadın **6. Dörtlük:** On beş sene asker yolu bekleyen, / Geceleri gündüzlere ekleyen, / Evladını çiçek gibi koklayan, / Hâlini hatırını sorandır kadın. **7. Dörtlük:** Arapça'dan öz Türkçe'ye geçildi, / Ankara'da yeni meclis açıldı, / Türk kadını seçti hem de seçildi, /Millet meclisine girendir kadın. **8. Dörtlük:** Haydar der ki, hanım evin gülüdür, / Bir fidanın çiçeğidir dalıdır / Petekten süzülmüş oğul balıdır / Uzun yıl ayakta durandır kadın (Taşlıova, 2008: 184).

80) masalda üvey anneye nefretle bakan insanoğlu, karısının ölümünden hemen sonra evlenen babayı sorgulamaz ve yargılamaz.

Eşi öldükten sonra evlenmeyip çocuklarını kendisinin büyütmesi kadından beklenirken erkeğin evlenmesi normal karşılanır hatta hakkı olarak görülür ki bu da toplumsal cinsiyet ayrımını ve iki cins arasındaki çifte standardı gösterir niteliktedir.

Âşık şiirinde de üvey anneler <analıklar> kötü tiplerdir.

Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî'nin aşağıdaki şiirinde kötü üvey anneyi görürüz. Âşık, şiirinde; üç yaşında yetim kaldığını, evlerine bir analık geldiğini, çok zalim olan bu kadının ona zulüm ettiğini ifade eder. Kendisine türlü eziyetler eden analığının yaptıklarını duyan babasının üzüldüğünü ama babası bin kez nasihat etse de analığının kulak asmadığını söyler. Kötü üvey anne ve zavallı, sözü geçmeyen baba tipi masallarda olduğu gibi gerçek yaşamda ve âşık şiirinde de aşağıdaki dizelerle karşımıza çıkar.

Çocuklarına kötü davranan bir kadınla neden evli kaldığı sorusunun cevabı, eşi olmayan erkeklerin ev ve çocuk sorumluluğunu yüklenememeleri çünkü toplumsal olarak erkeklere böyle bir rol öğretilmediği sonucuna götürür. Toplumsal cinsiyet rollerine dair rollerimiz ve bizden beklentilerimizin şiire yansımış halidir.

Yahşı değil, yaman dinle halimi
Üstümüze Mevlâ saldı zâlimi
Geldi bir analık büktü belimi
Kıyardı canıma âyân içinde[131] Âşık Müdâmî-20. yy (Özsoy; Ataman, 1993: 124)

Âşık Müdâmî aşağıdaki dörtlükte de yine analığından dert yanar. Analığı yüzünden hayatının zehir olduğunu anlatır.

Yar semtinden alamadık bir salık
Yanar feryadımdan deryada balık
Hayatımı zehirledi analı
Sebep odur eden namurat beni Müdâmî-20. yy (Aslan, 1978: 193)

20. yüzyıl âşıklarından Âşık Talibî Çoşkun, aşağıdaki dörtlüğünde üvey annenin (analığın), annenin yerini tutmayacağını ifade etmiştir.

[131] **7.Dörtlük:** Geydim üç yaşımda yetim donumu, / Dört yaşında, felek soydu gönümü, / Beş yaşında, dinle benim sonumu / Kaldım nice yahşı yaman içinde **8.Dörtlük:** Yahşı değil, yaman dinle halimi / Üstümüze Mevlâ saldı zâlimi, / Geldi bir analık büktü belimi, / Kıyardı canıma âyân içinde**, 9.Dörtlük:** Ayân, beyân öz canıma kıyardı. / Elinden gelseydi, gönüm soyardı, / Pederim ki iş bu hâli duyardı, / Kalbi yanar idi, vicdan içinde. **10.Dörtlük:** Yansa da vicdânı fayda etmezdi, / Bin nasihât verse, birin tutmazdı, / Olmadı benimle yola gitmezdi / Koydu bizi hergün figân içinde (Özsoy; Ataman, 1993: 124).

Ananın yurdunu tutmaz analık
Odanın yerini tutmaz danalık
Çuhaya yakışmaz çuldan yamalık
Saate yakışan kordonu bilmez Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 179)

2.4.3. Kayınvalide

Kadın anne olarak aynı zamanda kayınvalidedir. Ataerkil ailede kayınvalide olmak oldukça önemli bir statüdür. *Kadın kendini bağlayan zincirlerinden yaşlandığında kurtulur ancak* (Beauvoir, 2010: 234). Kadın, çocuk doğurup anne olduktan sonra aile içerisinde söz sahibi olmaya başlar. Ancak tam olarak evin erkeği ile birlikte hâkimiyet kazandığı dönem kayınvalide olduğu dönemdir. Kadın, kayınvalide olduğunda daha etkili ve nüfus sahibi bir karakter olarak aile içindeki yerini alır. Gelin geldiği evde çocuk doğurup kayınvalide olduğu döneme kadar bir var olma mücadelesi içerisindedir (Çek, 2014: 72).

Aileye giren gelinler elkızıdır. Kocasının ailesiyle kan bağları yoktur. Bu düzende onlar önce gelin, sonra anne sonra da kayınvalide olup ailenin esas kadını olacaklardır. Neticede kadınlar yaşamlarının bir döneminde gerek bedenen, gerek emekleri vasıtasıyla sömürülüp, ezilirler. Bu ezilme hem kadınlar hem de ailenin diğer erkekleri tarafından gerçekleşir (Özünel Ölçer, 2006: 57). Bu durum, gelin-kaynana çatışmasını doğuran sebeplerdendir.

Anadolu köylü hanesindeki yaşam düzeni içinde kadının emeği fazladır. Evin gelini emek gücü bakımından önemlidir. Gelin, ev içi hiyerarşide sonlardadır. Evde yapılması gereken en ağır işleri o yapar: tarlada çalışır, su taşır, evi temizler, yemek yapar, hayvanlara bakar vs. Erkek çocuk doğurması ile ev içerisindeki statüsü yükselmeye başlar. Ancak asıl saygınlığa oğlu eve gelin getirdiğinde yani kayınvalide olduğunda ulaşır. İşi hafifler. Artık o, işleri yapan değil işlerin yapılmasını organize kadın kadındır. Anne, oğluna karşı sevgi dolu ve hoşgörülüdür. Bazen babasına karşı da oğlunu korur. Oğlunu dul kalma ve yaşlanma durumunda kendisine bakacak kişi ve gelecek güvencesi olarak görür. Bu sebeplerle gelin-kaynana çatışası kaçınılmaz hale gelir. Gelin-kaynana çatışması ataerkil düzenin bir sonucudur (Kandiyoti, 2015: 58).

Gelin-kaynana arasındaki ilişkiler Dede Korkut Kitabı'nda birkaç örnekte görülür. Bu örnekler olumludur. Gelinler kayınvalidelerini sever ve sayar. Örneğin Kam Püren'in Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Banu Çiçek on altı yıldır esir tutulan nişanlısı Bamsı

Beyrek'i ozan kılığında karşısında görüp tanıdığında koşarak ilk müjdeyi kayınvalidesi ve kayınbabasına verir, kayınvalidesi de ona sevgiyle seslenir.

Dilün içün öleyin gelinçügüm
Yoluna kurban olayın gelinçügüm
Yalan ise bu sözlerün girçek ola gelinçügüm
Sağ esen çıkup gelse
Karşu yatan kara tağlar sana yaylak olsun
Sovuk sovuk suları sana içit olsun
Kulum halayığum sana kırnak olsun
Şahbaz atlarum sana binit olsun
Katar katar develerüm sana yüklet olsun
Ağayılda ağça koyunum sana şölen olsun
Altun akçam sana harçlık olsun
Dünlügi altun ban ivüm sana kölge olsun
Kara başum kurban olsun sana gelinçügüm (Ergin, 2011:150)

Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Boyu'nda Kan Turalı'nın annesinin de Selcen Hatun'a seslenişi oldukça samimi ve sevgi doludur:

Anam kişi kızum kişi
Ala tan ile yiründen turı geldün
Oğulı tutdurdun mı
Gafil ile görklü başın kesdürdün mi
Kadın ana big baba diyü buzlatdun mı
Sen gelürsin bir bigüm görinmez bağrum yanar
Ağız dilden birkaç kelime haber mana
Kara başum kurban olsun gelin sana (Ergin, 20011: 195).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde kayınvalide anneden, kayınpeder de babadan üstün tutulur. Herhangi bir aile içi problemde ilk başvurulan kişilerdir. Uşun Koca Oğlu Seyrek Boyu'nda Seyrek'in eşi, kocasını kardeşini bulmaya gitmemesi için ikna edemeyince kayınvalide ve kayınpederinden yardım istemeye gider ve onlara *Atamdan yigrek kayın ata! Anamdan yigrek kayın ana!* diye seslenir (Ergin, 2011: 229).

Âşık şiirlerinde gelin ve kayınvalide ilişkisi ataerkil toplumsal yapının gerekleri doğrultusunda, gerçek hayatın bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Ezeli bir çekişme olan gelin-kaynana çekişmesi burada da görülür. Genel olarak, gelin ve kayınvalide ilişkisi üzerinde durulduğu görülürken kayınvalidenin damat ile olan ilişkisi şiirlerde tespit edilememiştir. Gelin ve kaynananın işlendiği âşık şiirlerinde, iki kadın arasındaki hâkimiyet mücadelesi söz konusudur. Bu hâkimiyet mücadelesi bazen ev idaresi bazen kaynanaya saygı bazen de oğul ve eş olan evdeki erkek içindir.

Âşık Hacı Karakılçık aşağıda bir bölümünü aldığımız şiirinin tamamında taşlamalar yapar. Aşığa göre Batı kültürü etkisi altında kalan halk giderek yozlaşmakta, gelenek ve göreneklerden uzaklaşmaktadır. Aşağıdaki dörtlükte âşık, toplumumuzun önceleri

Avrupa'ya medeniyeti götürürken şimdi adeta işlerin tersine döndüğünü dile getirir. "*Geline hizmetçi şimdi kaynanaya"* diyerek aile içi ilişki dinamiklerinden gelin-kaynana ilişkisinin de bozulduğunu, işlerin tersine işlerlik kazandığını söyleyerek bu durumdan yakınır. Aşığa göre bu durum, toplumun ahlak değerlerline aykırı olup terbiye sınırları dâhilinde değildir. Gelinlerin kaynanalarına hizmet etmesi, ataerkil toplum için gerekli ve normaldir. Bu durumun tersine dönmesi, gelinin evdeki hizmetçi rolünden çıkmasının abesliği şiirde vurgulanmıştır. Ataerkil erkek gözüyle şiirde bir değerlendirme görülür. Bu düzen, erkeklerin istediği ve kadınların içselleştirdiği ve böylece de gelecek kuşaklara aktardığı bir düzendir. Kayınvalide rolü de bu düzenin bir parçasıdır. Kadın, rolünü içselleştirerek erkek egemen toplumun devamına hizmet etmektedir. Âşık da bu yönde olan düşüncelerini, toplumsal düşüncenin yansıması olarak dizelerine yansıtmıştır.

Uygarlığı biz yaymıştık
Geline hizmetçi şimdi kaynana
Lambada dansıyla Rosa Maryana
Terbiye kalmadı şimdi sildi götürdü Hacı Karakılçık-20. yy (Alptekin, 1993: 123)

Âşık Ferrahî, zamane insanlarını eleştirdiği *Zamanede Bazı İnsanlar* şiirinde aile içi ilişkilerin bozukluğundan yakınırken gelin-kaynana ilişkilerine de değinir. Aşığın dillendirdiği "*Gelin kaynanasını dövüyor diye"* ve "*Gelin kaynanaya itaat etmez"* dizelerinde gelinlerden mutlak itaat beklendiği görülmekle beraber bir diğer durum olan gelinin kaynanasını dövmesi eleştirilmiştir. Gelinin kaynanaya itaati normal kabul edilip beklenen bir durum olduğundan yapmayanlar eleştirilir. Buradan yola çıkarak denilebilir ki kaynananın gelini dövmesi normal kabul edilmektedir ki gelin kaynanasını dövüyor diye her gün gazetelerde yazılması abesle iştigal karşılanmıştır.

Çocukluğundan beri bir gün baba evini terk edip "el"e gideceğini bilen kadın, gelin olarak geldiği yerde hane içi hiyerarşiye uymak zorundadır. Kayınvalidesine itaat etmesi şarttır (Kandiyoti, 2015: 29). Uymaması halinde eleştiri malzemesi olup kınanır.

Baba evladını kovuyor diye
Evlat babasına sövüyor diye
Gelin kaynanasını dövüyor diye
Her gün gazetede yazılır oldu

Komşu komşunun hakkın gözetmez
Karı kocanın sözünü tutmaz
Gelin kaynanaya itaat etmez
Bu işe yürekler ezilir oldu Âşık Ferahi-20. yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Öksüz Ozan, *Bir Gelin* adlı aşağıdaki şiirinde kayınvalidesinden şikâyetçi olan bir gelini anlatır. Şiirde gelin, kendisine divane diyen kayınvalidesinin, onu eve hapsedip kapı dışarı çıkmasına izin vermediğinden yakınır. Ataerkil toplum düzeninde kayınvalide, statü olarak gelinin üzerindedir ve gelinin ona itaat etmesi beklenir. Kayınvalidesinin tasarruflarına uymalıdır.

Şiirde kadının, gelin geldiği evde yaşadığı zorluklar mizahi bir dille anlatılır. Gelinin, büyüdüğü ev ile gelin geldiği ev arasındaki farklara uyum sağlamada zorlandığı görülür. Kendi evinde tezek yakan gelin, kocasının evindeki kömüre alışamadığını, kömür ile sobayı yakamadığını belirtir. On sekiz ay dikiş kursuna gitmesine rağmen daha iğneyi ipliğe bile geçirememektedir. Temizlik bilmediği, kaynanası biraz öğrettikten sonra artık hamur leğeninde çocuk bezi yıkamayacak seviye geldiği söylenir. Tüpün düğmesini bulamadığı için ocağı üfleyerek söndürmektedir.

Gelinin; çocuklar sorun çıkarmasa, kaynanası rahat bıraksa, kocası sabahları dürtmese öğleye kadar yatmak istediği ve yattığı ifade edilirken aslında tembel olduğu vurgulanır. Bu da bir gelinden beklenen davranışlara aykırıdır. Gelin, sabah erkenden kalkmalı ve tüm ev işlerini yapıp evdeki diğer bireylere hizmet etmelidir.

Aile içersindeki hiyerarşide kadınlar erkeklerden sonra gelir. Ancak kadınlar arasında da bir hiyerarşi vardır. Eve yeni gelen kadın, evdeki esas kadın tarafından bir süre ezilecek ve hor görülecek, emeği sömürülecektir. Onun ev içerisinde iktidarını güçlendirmesi ve saygınlığını arttırması yıllarını alacak ve o da kendinden sonra gelecek kadına aynısını uygulayacaktır (Özünel Ölçer, 2006: 53-54).

Kaynanam diyor ki bana divane
Kimsenin yüzüne bakamıyorum
Hapis etti beni kendi evine
Kapıdan dışarı çıkamıyorum[132] Öksüz Ozan-20. yy (Alptekin, 2003: 186)

Ataerkil toplum yapısının gereği olarak kayınvalide olan kadının evdeki statüsü yükselir. Evin gelini üzerinde hâkimiyet kurar. Evdeki gelinin, kayınvalidesine itaat etmesi

[132] **2. Dörtlük:** Gelin etti sardılar bir bezeğe / Kış günüydü bindirdiler bir kızağa / Ne yapayım alışmışım tezeğe / Kömür ile soba yakamıyorum **3. Dörtlük:** Babam öldü onun yasına gittim / Yollarım karıştı tersine gittim / On sekiz ay dikiş kursuna gittim / İğneye ipliği takamıyorum **4. Dörtlük:** Şu çocuklar üstün başın yırtmasa / Kaynanam da ara sıra fırtmasa / Herif sabah dokuz sefer dürtmese / Tam öğleye kadar kalkamıyorum **5. Dörtlük:** Biraz temizliği öğretti bana / Biraz biliyordum öğrendim gene / Artık hamur yoğurduğum leğene / Çocuğun bezini yıkamıyorum **6. Dörtlük:** Öksüz Ozan gördün mü sen mutfağı / Her ay yenileriz bardak tabağı / Üfleyerek söndürürüm ocağı / Tüpün düğmesini sıkamıyorum (Alptekin, 2003: 186).

ve ev işlerini yapması beklenir. Şiirlerde de bu toplumsal algının yansıması açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak şiirlerde anne, öncelikle çocuklarını doğurup besleyip büyütmesi ile yer bulur. Dokuz ay karnında taşıması, geceleri uykusundan fedakârlık ederek çocuğunu emzirmesi, ninniler söyleyerek zorlu yaşam koşulları içerisinde hem ev hem tarla işlerini yaparak türlü fedakârlıklarla evladını büyütmesi, annelik ile ilgili üzerinde durulan noktalardır.

Anneler çocuklarını sadece biyolojik anlamda büyütmesi ile değil yetiştirip topluma kazandırması ile de anılmıştır. Toplumsal yapı içerisinde gelenek aktarıcısı olarak da yer alan anne, çocuğuna içinde yaşadığı toplumun değerlerini aktarır. Şiirlerde âşıklar, Türk kadınını çocuğunu (ayrıca toplumun değerli isimlerini) yetiştiren kişiler olarak değerli görülmüştür.

Âşık tarzı şiir geleneğinde Türk annesi, Kurtuluş Savaşı sırasında gösterdiği fedakârlıklar ile gerek asker yetiştirip vatan için cepheye göndermeleri gerekse bizzat kendilerinin aktif olarak mücadelede yer almaları ile övülmüştür.

Pek çok önemli görevi yerine getiren annenin hakkının ödenmesinin ne kadar güç olduğu şiirlerde sıkça geçer.

Kâinata eş değer olarak görülen annelere saygıda kusur edilemeyeceği onların, her türlü saygı ve sevgiyi hak ettiği, gönüllerinin hoş tutulup haklarının helal edilmesinin sağlanması görüşü şiirlere hâkimdir. Cennet anaların ayağının altındadır, inancının yansıması olarak cenneti hak etmek için annenin hayır duasının alınması gerektiği düşüncesi şiirlere yansımıştır.

Cennetle ilgili pek çok benzetme "cennet bitkisi, ana kucağının cetten olması, cennet-i meva, huri, melek, cennetteki çiçek, cennetin gülü" anneler için kullanılır. Annelere verilen değeri göstermesi bakımından bu benzetmeler dikkate değerdir.

Çocuklarının başı derde girdiğinde en çok analar üzülür, bir çocuğa sadece annesi içten yanar gibi ifadeler *Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar* atasözünün ifade ettiği toplumsal algının şiirlere de yansımış halidir.

Annelerin vefalı olduğu, çocuğunun başına kötülük geldiğinde yanında olup ona dert ortaklığı yaptığı ifadeleri ile anne, sığınılacak bir liman olarak da karşımıza çıkar.

Üvey anneler şiirlerde kötü tipler olarak anlatılır. Babalar ise duruma müdahale edemeyen sadece üzülmekle yetinen bireylerdir. Kadından, eşi öldükten sonra evlenmeyip çocuklarını kendisinin büyütmesi beklenirken erkeğin evlenmesi normal karşılanır. Babalar, çocuklarına kötü davranan bir kadınla evli kalmaya devam eder çünkü toplumsal olarak erkeklerden kendi başlarına çocuklarını büyütüp yaşamlarına devam etmesi beklentisi yoktur. Kötü üvey anneler karşısında babalar eleştirilmezken mağdur, kişiler olarak değerlendirilirler.

Âşık şiirlerinde gelin ve kayınvalide ilişkisi ataerkil toplumsal yapının gerekleri doğrultusunda, gelinin kayınvalidesine itaat etmesi gerekliliği çerçevesinde şekillenmiştir. Kayınvalide ve damat arasındaki ilişkiden bahseden şiire rastlanmamıştır. Gelinden ve kayınvalideden beklenen roller, ataerkil sistemin gerekleri doğrultusunda sistemin devamına yönelik eleştirilerdir.

Erkek egemen bir gelenek olan âşık şiiri, feminist teori bağlamında yeniden okunduğunda şiirlerde kadınların anne olarak yüceltildiği görülür. Anne olarak üstlendikleri görevler ya da sahip olması gereken nitelikler erkeklere göre tanımlanmış ve idealize edilen anne modeli dinleyiciye/okuyucuya sunulmuştur. Âşıkların kullandıkları ifadeler onların yaşadığı toplumun erkek egemen yapısına uygun olarak toplumsal bilinçaltının şiirlere yansımış halidir denebilir. Bu ifadelerle, erkek bakış açısına göre tanımladıkları ideal annelik rolleri okuyucuya aktarılmıştır. Bu bağlamda şiirler sosyal bir iletişim aracı olarak, erkek egemen söylemin gelecek kuşaklara aktarılması işlevini yerine getirmektedir.

2.4.4. Anne-Çocuk

Çocuk sahibi olmak önemlidir çünkü çocuk, bir ailenin temel varlığıdır. Özellikle göçebe topluluklarda neslin devamı için çocuk sahibi olmak ve hayat şartları gereği çocuk sayısı mühimdir. Kırsal yaşam içinde beden gücü gerek doğa ile gerekse düşmanla mücadelede önemli olduğundan çocuk sayısının çokluğu avantaj haline gelir (Türkdoğan, 1991: 28).

Göçebe bir toplum olan eski Türklerde de çocuk sahibi olmak önemlidir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Bayındır Han'ın verdiği büyük ziyafetlerde misafirler, çadırlara çocuk sahibi olma ve bu çocukların kız ve erkek oluşuna göre yerleştirilir. Oğlu olan ak otağa, kızı olan kızıl otağa, çocuğu olmayan kara otağa oturtulur:

> Bir gün Kam Ganoğlu Han Bayındır yirinden turmuşdid. Şami günlügi yir yüzüne dikdürmiş idi. Ala sayvanı gök yüzine aşanmış idid. Bin yirde ipek bahçası döşenmiş idi. Hanlar hanı Han Bayındır yılda bir kere top idüp Oğuz biglerin konuklar idi. Gine top idüp atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurmuş idi.bir yire ağ otağ bir yire kızıl otağ bir yire kara otağ kondurmış idi.kimün ki oğlıkızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önine getürün, yir ise yisün yimez ise tursun gitsün dimiş idi. Oğlı olanı ağ otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlı kızı olmayanı Allah Ta'ala kargayupdur, biz dahı kargaruz bellü bilsün dimiş idi (Ergin, 2011: 77-78).

Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boy'unda Kısırca Yenge, çocuğu olmadığı için şu şekilde aşağılanır:

> And içmişem kısır kısrağa bindügüm yok
> Binübeni kazavata varduğum yok
> Öküz ardında sarvanlar sana bakar
> Buldur buldur gözlerinün yaşı akar
> Sen anlarun yanına vargıl
> Muradunı anlar virür bellü bilgil
> Senün ile menüm işüm yok (Ergin, 2011: 146)

2.4.4.1. Erkek Çocuk

Çocuk sahibi olmak önemlidir ancak erkek çocuk sahibi olmak çok daha önemlidir. Anadolu köylü hanesinde erkek çocuk tercih sebebidir. Kandiyoti'ye (2015: 23-53-66) göre Anadolu köylü hanesinde babanın ölümünden sonra miras oğullar arasında paylaştırılır. Bu tür ailelerde kızlar mirasçı değildir. Üretimin örgütlenmesi ve atasoyunun devamlılığı erkeklere bağlıdır. Bu nedenle de erkek çocuk sahibi olmak önem arz eder. Döngünün devamı için kadınlara önemli bir yük düşer o da erkek çocuk doğurmaktır. Atasoyuna dayalı sistemi devam ettirmekle yükümlü kılınan kadının kendi değeri yoktur. Onlar, başlık karşılığında ya da karşılıksız başka bir aileye verilir. Ancak sanıldığının aksine bu tip aile yapısı İslamî toplumlara özgü bir durum değildir. Güney Doğu Asya, Hindistan ve Çin gibi bölgelerde bu tip ailelere rastlanır.

Erkek çocuk doğurmak, kadın için toplum içinde statü sahibi olmak yolunda ilk adımdır. Kadının doğurduğu çocuk erkek ise bu, onun için mutluluk kaynağıdır. Erkek çocuk tercihi hem kadının erkeğe verdiği değerden hem de somut üstünlük kaynağı olması nedeniyledir (Beauvoir, 2010: 153).

Dede Korkut'ta Kazan Bey Oglu Uruz Beyin Tutsak Oldugu Boy'da, Burla Hatun'un "*Kuru kuru çaylara susaldum Kara tonlu dervişlere nezir virdüm Yanum ala bakduğumda konşuma eyü bakdum Umanına usanına aş yidürdüm Aç görsem toyurdum yalınçak görsem tonatdum Dilek ile bir oğulı güç ile buldum."* (Ergin, 2011: 164-165) sözleri erkek çocuk doğurmak için verdiği uğraşları anlatır.

19. yüzyıl şairlerinden Dadaloğlu, çocuk sahibi olmanın öneminden bahseder. Şair, yuvasında bir çocuk olması için çok beklediğini ve erkek çocuk sahibi olmanın önemini ifade eder. Erkek çocuk, soyun devamını sağlar. Kız çocuk ise başka bir ailenin üyesi olur. Bu nedenle erkek çocuk, kız çocuktan daha önemlidir. Dadaloğlu aşağıdaki dörtlükte ölüp giderken arkada mal mülk bırakacak bir erkek çocuk olması gerektiğini aksi halde mal mülk kazanmanın önemli olmadığını söyler.

Arkını yaptım da suyu akmıyor
Kahpe felek hiç yüzüme bakmıyor
Çok yuva bekledim cücük çıkmıyor
Boş yuva bekleyen yoz kuşa döndüm
….
Der Dadal'oğlum da n'edip n'etmeli
Sözlerimi birem birem tutmalı
Mirasçıya kalacak malı n'etmeli
Üç beş oğlan olmadıktan geri[133] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 302)

Erkek çocuk doğuran kadının statüsü aile içerisinde yükseldiğinden erkek çocuk doğurmak kadın için önemlidir. Anadolu'nun bazı yerlerinde bugün bile kızlar çocuk sayısına dâhil edilmemektedir. Her kadın erkek evlat doğuramaz denmektedir. Ancak bugün, çocuğun cinsiyetinin baba tarafından belirlendiği bilimsel bir gerçektir. Erkek çocuğu olmadığı için karısını boşayan, üzerine kuma getiren erkekler vardır. Tek suçlu bu durumda da kadın olarak görülür.

Temelli bir sağlam bina olmalı
Sözlerin içinde mânâ olmalı
Oğul doğurmaya ana olmalı
Her kadından yiğit aslan olur mu? M. Çobanoğlu-20. yy (Durbilmez, 2014: 245)

[133] **1.Dörtlük:**Yüce dağ başında Kamertay olur / Korkarım ki emeklerim zay'olur / Sevda sevda derler üç beş ay olur / Bizim sevda senesini doldurur **2.Dörtlük:**Arkını yaptım da suyu akmıyor / Kahpe felek hiç yüzüme bakmıyor / Çok yuva bekledim cücük çıkmıyor / Boş yuva bekleyen yoz kuşa döndüm **3.Dörtlük:**Şu felekle oyuncuk oynadım / Oynadım da oyunumda yenildim / Farzın kıldım sünnetinde yanıldım / Beş vakit namazı kılmışa döndüm **4. Dörtlük:** Der Dadal'oğlum da n'edip n'etmeli / Sözlerimi birem birem tutmalı / Mirasçıya kalacak malı n'etmeli / Üç beş oğlan olmadıktan geri (Görkem, 2006: 302). Şekil kusuru taşıyan şiir alındığı kaynakta olduğu biçimiyle kullanılmıştır. Şiirin son dizesi ile ilgili İsmail Görkem (2006: 302) dörtlüğün diğerleriyle uyumsuz olduğunu ve veznin bozuk olduğunu belirtmiştir.

Her kadın oğul doğuramaz. Oğul doğurmak, oğul sahibi olmak prestijli bir durumdur. Ataerkil toplumda kadının yerini sağlamlaştırır, ona güvence sağlar.

Temelli bir sağlam bina olmalı
Sözlerin içinde mânâ olmalı
Oğul doğurmaya ana olmalı
Her kadından yiğit aslan olur mu? M. Çobanoğlu-20. yy (Durbilmez, 2014: 245)

Anne-oğul

Anne ve oğlu arasındaki ilişki hakkında çeşitli yorumlar vardır.[134] Mead (1971: 84) kadınların ekonomik olarak erkeklere bağlı olmaları nedeniyle anne-oğul ve karı-koca ilişkilerinin şekillendiğini öne sürer. Ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının sağlayıcısı olan kocası ve oğlu, kadının güvencesidir. Eşi olmadığında oğlu ona ekonomik güvence ve sevgi verir. Beaouvoir' göre de (2010: 234-235) kadın yaşlandığında kurtuluşu oğlundan beklerken, hep özlemini duyduğu erkek modelini oğlunda bulmak ister. Oğlunu kucağına aldığı ilk günden yaşlılığına, kocasının kendisine veremediklerini, oğlunun getireceği günü bekler. Yaşlılığında oğlu onu koruyacak, sahip çıkacak, ilgi gösterecek düşüncesine sahiptir.

İlhan Başgöz'e göre (2014: 50-51) ataerkil toplumlarda, ülkemizde ve özellikle Müslüman ülkelerde erkek çocuklara aşırı ilgi gösterilir. Kadından üstün oldukları öğretilir. Anneler, erkek çocuklarına aşırı ilgi gösterir çünkü eşlerinden bulamadıkları ilgi ve sevgiyi onlara yöneltir. Sevgi olarak gösterilen bu davranışın temeli kontrol etme arzusudur. Anne, erkek çocuğun, elinden çıkmasından endişe eder. Bu korku ile ona aşırı ilgi ve sevgi yöneltir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ana-oğul ilişkisine dair örneklerde anneler oğullarını sever, onlar için her türlü fedakârlığı yapmaya hazırdırlar. Anne, bazen de aile içi dengeleri korumak ve ailenin birliğini devam ettirmek adına baba ve oğlu arasında tampon vazifesi görür. Annelerin oğullarına duydukları sevgi karşılıksız değerlidir. Oğulları da annelerini sever, sayar, onların sözünü dinler.

[134] Ana-oğul arasındaki ilişkiye dair başka bir görüşe göre ise anne oğlu üzerinde ruhsal bir karmaşa yaratabilir. Kadının evlilik içerisinde duygusal ihtiyaçlarının karşılanmadığı ve bu nedenle de kocasına yönelik duygularını oğluna yönlendirdiği varsayılır. Ancak, oğlu, kocasına karşı bastırdığı öfkesinin hedefi haline gelebilir. İdeal bir koruyucu olarak görülen erkek çocuğun erkeklik iddiaları ile alay edilebilir. Dolayısıyla kendine güvensiz erkek modeli oluşturduğu varsayılır. Bu görüşü destekleyen annenin ruhsal karmaşıklığının erkek çocuk üzerindeki etkisine dair çalışmalar oldukça fazladır (Kandiyoti, 2015: 204-206).

Dede Korkut Hikâyeleri'nden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boy'unda, Boğaç Han'ın babası Dirse Han, yanındaki kötü niyetli kişilerin etkisinde kalarak av esnasında oğlunu okla vurup ormanda bırakır. Boğaç Han'ın annesi, oğlunun avdan dönmemesi üzerine derin bir üzüntü yaşar ve eşine şöyle seslenir:

> A Dirse Han
> …
> İki vardun bir gelürsin yavrım kanı
> Karanu dünde bulduğum oğul kanı
> Çıksın benüm görür gözüm a Dirse Han yaman segrir
> Kesilsün oğlan emen süd tamarum yaman sızlar
> Saru yılan sokmadın ağça tenüm kalkup şişer
> Yalunuzça oğul görinmez bağrum yanar (Ergin, 2011: 86-87).

Yanına "kırk ince belli kızı" da alarak oğlunu aramaya giden anne, oğlunu bulur ve kendi sütü ile dağ çiçeği karışımından bir merhemle yarasını iyileştirir. Dirse Han'ı kandırıp oğlunu vurmasına sebep olan "kırk yiğit" ise gerçeğin ortaya çıkması ile başlarına gelecek felaketten korktukları için Dirse Han'ı kaçırırlar. Eşinin kaçırıldığını öğrenen kadın, oğluna durumu anlatır ve babasının kandırıldığını, onu kurtarması gerektiğini söyler. Baba ile oğlu arasında dengeyi sağlayan bir öge olarak gördüğümüz Dirse Han'ın eşi bu durumda akıllıca davranarak oğluna şöyle seslenir:

> Meğer sultanum, Dirse Hanun hatunı bunı tuymış. Oğlançuğına karşu varup soylamış, görelüm hanum ne soylamış, aydur: Görür-misin ay oğul neler oldı, sarp kayalar oynanmadı yir obrıldı, ilde yağı yoğ-iken senün babanun üstine yağı geldi, ol kırk namerd babanun yoldaşları babanı tutdılar, ağ ellerin ardına bağladılar, kıl sicim ağ boynına takdılar, kendüler atlu babanı yayak yorıtdılar, alubanı kanlu kâfir illerine yöneldiler, hanum oğul kalkubanı yiründen örü turgıl, kırk yigidün boyuna algıl, babanı ol kırk namerdden kurtargıl, yorı oğul, baban sana kıydı-y-ise sen babana kıymagıl didi. Oğlan anasınun sözin sımadı.(Ergin, 2011: 173-174).

Oğlu, annesinin sözünü kulak ardı etmez, onu sayar ve dediğini yapar. Babasına kin gütmez ve onu kurtarır. Anne, babası ile oğlu arasında tampon görevi görür ve aile bütünlüğünü korur. Annenin sözünün dinlendiği, ona saygı duyulduğu görülür. Oğuz toplumlarında anne sözü dinlenen, saygı ve sevgi gösterilen kişidir.

Anneler, aile içi dengeleri korumak adına bazen gerçeği gizlerler. Amaç, aile içi birliği korumak ve oğlunun tehlikeye girmesine engel olmaktır. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da; Uruz'un annesi, babasının gerçek kimliğini oğlundan saklar. Uruz bu gerçeği Toma Kalesi'ne esir düştüğünde düşman askerinden öğrenir. Annesine çok kızar ve:

Mere ana men Han oğlı degül-imişem
Han Kazan oğlı imişem
Mere kavat kızı munı mana niçün dimez-idün
Ana hakkı Tanrı hakkı degül-imiş-ise
Kara polad öz kılıcum tarta-y-idüm
Gafillüçe görklü başun kese-y-idüm
Alça kanun yir yüzine döke-y-idüm" (Ergin, 2011: 239)

Uruz'un annesi, annelik içgüdüsü ile oğlunu korumak ister. Oğlunu korumaya çalışan bir diğer kişi de Tepe Göz'ün annesidir. Peri kızı olan bu anne, oğlunun zarar görmesini engellemek için onun parmağına koruyucu bir yüzük takar (Ergin, 2011: 206-215).

Bunlardan farklı tek anne Deli Dumrul'un annesi olarak karşımıza çıkar. Azrail, kendi canı yerine can bulmasını istediğinde Deli Dumrul önce anne ve babasına gider ancak onlar canlarını vermek istemezler çünkü can tatlıdır (Ergin, 2011: 177-184).

Yaman yire varmışsın vara bilmen
Dünya şirin can aziz
Canumı kıya bilmen bellü bilgil (Ergin, 2011: 182)

Mehmet Kaplan'ın (2006: 58) bu konudaki görüşleri şöyledir:

> Hikâyelerin bütünü göz önüne alındığında, burada anlatılmak istenen annenin oğlu için canını vermeyecek kadar dünyaya bağlı olması değil, henüz küçük çocukları olan genç ailenin parçalanmaması gerektiğini vurgulamak olduğu düşünülebilir. Nitekim hikâyenin sonunda Tanrı, yaşlı anne babanın canını alır, fedakâr zevceye ve eşinin ölümüne kıyamadığı için canını vermeye hazır olan kocaya, yüz kırk yıl ömür verir.

Âşık şiirinde de anne-oğul ilişkilerine dair örneklere rastlanır. Âşık Efkâri'nin şiirinde "Oğul örnek alır analarından" diyerek annelerin, oğulların kişiliğinin oluşumu üzerindeki etkisinden söz eder. Öğrencilere; evlilikle, evlenilecek kız ve erkekle ilgili öğütler verdiği şiirinde, toplum tarafından babalarını örnek aldığı düşünülen oğulların annelerinden örnek aldığı söylenir. Annelerin, oğullarının eğitiminde önemli bir yeri vardır. Çocuğu yetiştirip ona kişilik ve kimlik kazandıran annedir. Toplumsal kuralları ve değerleri de çocuklara anne verir. Bunlar elbette ataerkil sistemin değerleridir.

Öğrenciler susuz bağda gül bitmez
Ağaç kökten kurduysa dal bitmez
İlim irfan kovanında bal bitmez
Oğul örnek alır analarından
Gider çiçek alır aldan sarıdan Âşık Efkârî-20. yy (Rayman, 1998: 190-191)

Erkek çocuk sahibi olmak kadın açısından toplumsal bir statüdür. Erkek çocuk, soyun devamını sağladığı için aile için önemli olduğu kadar kadın için de önemlidir ve

erkekler kadar kadınlar da erkek çocuk sahibi olmak ister. Erkek çocuk, kadın için geleceğinin güvencesidir ve toplumsal statü kaynağıdır. Hele ki doğurduğu, yiğit bir erkek ise bununla övünür ve övülür. Köroğlu'nun "Yiğidi doğuran ana bin yaşa" mısrasının dört kez tekrarladığı şiiri; kadının erkek doğurduğunda yani "bir yiğit anası" olduğunda toplum gözünde yüce bir makama oturduğu görüşünün yansımasıdır.

Yiğit olan gümbür gümbür gümbürlesin
Yiğidi doğuran ana bin yaşa
Ak gövdeli kızıl kanlar şorlasın
Yiğidi doğuran ana bin yaşa[135] Köroğlu-16. yy (Elçin, 1988: 29)

2.4.4.2. Kız Çocuk

Ataerkil toplumlarda erkek çocuk, kız çocuktan daha değerlidir. Erkek çocuk, ailenin soyunu devam ettirecek olan kişi olarak evin temel bireyi kabul edilirken gün gelip başka bir aileye gelin gidecek olan kız çocuk, baba evinde misafir olarak görülür. Asıl yerine gidinceye (evleninceye) kadar korunması gereken bir emanet olarak kız çocuklarının namusu sıkı sıkıya kontrol edilmelidir. Ailesini utandıracak bir davranış içine girmeden bir an önce evlendirilmesi aile için faydalıdır.

Kız çocuğu, geçmişten günümüze erkek çocuktan sonra gelir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde de kız çocuğunun ikincil konumunu görmek mümkündür. Dirse Han'ın verdiği ziyafetlerde oğlu olan ak otağa, kızı olan kızıl otağa, oğlu kızı olmayan kara otağa yerleştirilir (Ergin, 2011: 79-80). Kız çocuğu sahibi olmanın makbul olmadığı görülmektedir. Bu konuda Ögel (1984: 100) kızıl renk mutluluğun rengidir dese de onun iyi niyetli yorumundan daha fazlası olduğu açıktır. Kız çocuk sahibi olmak mutluluk kaynağı olmamakla birlikte makbul bir durum da değildir. İkinci sırada sayılan kızıl çadır bunun ifadesi gibidir.

Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boy'unda, Bay Bican kız çocuk ister. Bayındır Han'ın beyleri topladığında herkesin oğlu gelip çadırdaki yerini alır. Oğlu olmayan Bay Büre bu duruma çok üzülür. Oğlu olması için Oğuz Beyleri ona dua eder.

> Pay Püre big aydur: Menüm dahı oğlum olsa Han Bayundurın karşusın alsa tursa kullık eylese men dahı baksam sevinsem kıvansam güvensem didi. Böyle digeç Kalın Oğuz bigleri yüz göge tutdılar, el kaldurup dua eyledirler, Allah Ta'ala sana bir oğul virsün didiler. Ol zamanda biglerin alkışı alkış

[135] **2.Dörtlük:**Davlumbazlar yeğde yeğde vuranda / Çarkacılar sağlı sollu dönende / Eğri kılıç ak gövdeyi bölende / Yiğidi doğuran ana bin yaşa **3.Dörtlük:** Gele beyler cenge harbi çalınsın / Çamlıbel askeri ayrı bölünsün / Gece gündüz darb-ı meydan kurulsun / Yiğidi doğuran ana bin yaşa (Elçin,1988: 29).

karkışı karkış idi du'aları müstecab olur idi. Pay Piçen Big dahı yerinden örü turdı, aydur: Bigler menüm dahı hakkuma bir du'a eylen, Allah Ta'ala mana da bir kız vire didi. Kalın Oğuz bigleri yüz göge tutdılar, el kaldurup dua eyledirler, Allah Ta'ala sana da bir kız virsün didiler. Pay Piçen Big aydur: Bigler Allah Ta'ala mana bir kız vireçek olur ise, siz tanık olun, menüm kızum Pay Büre Big oğlına bişik kertme yavuklu olsun didi (Ergin, 2011: 116-117).

Kız çocuk <sorumluluk>

Kız çocukları aile için sıkıntı kaynağı olabilir. Evde misafir olan kızlar evleneceği erkeğe teslim edilene kadar korunup kollanmalıdır. Çabuk evlenmesi, kız ailesi için kızın başının belaya girmeden kocasına teslim edilmesi bakımından avantaj sağlar. Babasının evinde ailenin şerefine ve namusuna getireceği bir leke tüm aileyi zor duruma sokabilir. Bu doğrultuda, Kutadgu Bilig'deki ifadelere bakılarak Karahanlılar döneminde de kız çocuk sahibi olmak, istenen bir durum değildir denebilir.

"Kızı çabuk evlendir, uzun müddet evde tutuma, yoksa hastalığa lüzum kalmadan, yalnız bu peşimanlık seni öldürür." "Ey dost arkadaş sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur." "Eğer dünyaya gelirse, onun yeri toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır." (Arat, 1998: 326-327).

Âşık şiirinde de benzer ifadeler görülür. Ercişli Emrah, aşağıdaki dörtlüğünde kızı olanın bela çekeceğini söyler. Kız çocuklarının namusu önemlidir ve koruması gerekir. Aksi hallerde ailenin başına bela olup yüzünü kara çıkabilir. Denetim altında tutulmayan kızların başa bela olacağı düşüncesinin şiire yansımış şekli olarak değerlendirilebilinir.

Gönül bağı benzer ala
Kızı olan çeker bela
Bir bağ ki bağmansız kala
Elbet o bağ viran olur Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 166)

Âşık Mevlüt İhsanî, aşağıdaki şiirinde kız çocuğunun hayatının evrelerini anlatır. Bir kız çocuğu büyüdükçe güzelleşir. On yaşına geldiğinde pazara, çarşıya yalnız gitmeye başlar. On üç yaşında artık kendisinin farkına varıp süslenmeye başlar. Bu yaşlarda o, sanki "dar bir kafesin içine sığmayan yırtıcı bir kuş" gibidir. Biraz daha büyüyüp on beş yaşına girince hayaller kurmaya başlar. Peşine erkekler düşer. On yedi yaşına geldiğinde artık sevdiğine hediye yollar, onunla buluşur. On dokuz yirmi yaş arasında evlenme yaşı gelmiştir. Sevdiği erkeği söyler ve babasını vermezse kaçıp onun başına bela açmakla tehdit eder. Kızın kaçması ailenin onurunu, namusunu lekeler. Konu komşuya, eşe dosta rezil olmasına neden olur. Bu durumda kız ya kaçar ya da babası kızını istemeye istemeye evlendirir. Aradan kısa bir süre geçmeden evliliğinde sorunlar çıkan kız baba evine haber gönderir. Bu durumu kimseye söyleyemeyen aile çok acı çeker, hayatları zindana döner. Kız; eş seçimi ile hata yapmış, kendisini içinden çıkılmaz bir duruma düşürmüştür.

Sonunda boşanır, ataya anaya yük ve keder olur. Kendisi de hep dert çeker. Kız, boşanınca ailenin düşmanı sevinir çünkü toplumsal algıya göre kötü bir şey yapmıştır. Kız çocuk öyle bir derttir ki doğduğu andan itibaren ailede sıkıntı sebebidir düşüncesi şiire hâkimdir.

Kundağa koyunca kızı
Atasında başlar sızı
Günbegün kızarır yüzü
Bütün dostlar düşman olur[136] Mevlüt İhsani-20. yy (Altun; Gürsu: 2010: 414)

19. yüzyıl âşıklarından Seyranî "Kız doğarsa başı olur dışarı" sözleriyle onun er geç evlenerek gideceğini ima ederken kız çocukların baba evine ait olmayıp orada geçici süre kalan bireyler olduğu toplumsal inanışını sergiler.

Kız doğarsa başı olur dışarı
Oğlan doğsa olur meşhur haşarı
Kime ahbap olsa dokunur şerri
Bir kimse cinsinde çingân olursa Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 81)

Âşık Talibî Çoşkun aşağıdaki dörtlüğünde babaların kendi kızlarından usandığını söyler. Çünkü kadın ve kız yüzünden çok zinâ olmaktadır.

Çok zina oluyor karı yüzünden
Babası usanır kendi kızından
Hemen yüz çevirir doğru sözünden
İnsanlar da biraz asil olmalı Âşık Talibî Çoşkun-20. yy (Kaya, 2013: 407)

Âşık Veli Cananî'ni, evlenip giden kızına yazdığı şiirinde kızının onu hep gururlandırdığını hiç başını öne eğdirmediğini söyler. Demek ki kızı, namusunu lekeleyecek bir şey yapıp aile şerefini kirletmemiş ve iyi bir kız evlat olmuştur. Bu davranışları sergileyen bir kız olarak sevgiye layık görülmüştür.

[136]**2.Dörtlük:** İkiye varınca yaşı / Biter otuz iki dişi / Ela gözü hilal kaşı / Büyüdükçe ceylan olur **3.Dörtlük:** Atası çalışır besler / Anası giydirir süsler / Yanına arkadaş sesler / Çiçeklenmiş bostan olur **4.Dörtlük:** On yaşına vara vara / Cebine doldurur para / Yalnız çıkar pazara / Yük taşıyan kervan olur **5.Dörtlük:** Kız çocuğu on üçünde / Oturmaz sıcakta günde / Taranır ayna önünde / Dar kafeste doğan olur **6.Dörtlük:** Gidince on beş yaşına / Hayaller girer düşüne / Çakallar düşer peşine / Bir virane mihman olur / **7.Dörtlük:** Yaşı gider on yediye / Dostuna yollar hediye / Şu noktaya gelsin diye / Hemen yola revan olur **8.Dörtlük:** On dokuz yirmi arası / Yazar gönül macerası / Gelmiş evlenme sırası / Bağlar gibi gülşan olur **9.Dörtlük:** Falanın oğludur yarim / Beni vermezsez kaçarım / Başıza bela açarım / Komşulara destan olur **10.Dörtlük:** Zoru ile gelin gider / Bu işe neylesin peder / Bahane edilir kader / Yaptıkları yalan olur **11.Dörtlük:** Ya iyilikle ya da kaçar /radan birkaç ay geçer / Mektup yazar teller açar / Atası perişan olur **12.Dörtlük:** Bu sır herkese açılmaz / Zehirli sudur içilmez / Çoşkun ırmaktır içilmez / Öyle hayat zindan olur **13.Dörtlük:** Düşer çıkılmaz hataya / Yük olur ana ataya / Günlerini saya saya / Hayatı perişan olur **14.Dörtlük:** Döker gözünden yaşını / Döver dizini başını / Terk eder eski eşini / Dertlilerden yaman olur **15.Dörtlük:** Düşmanlar yakar kınalar / Ne yapsın ata analar / Bu yüzden nice sanalar / Yığılırsa viran olur **16.Dörtlük:** Burada iki kapı vardır / Biri cennet biri nardır / Bizim karı çok kibardır / Her şeyi yalana döner (Altun; Gürsu: 2010: 414-416).

Bu garip gönlüme hiç deydirmedin
Kurur verdin bana baş eydirmedin
Ananı ağladıp diz döydürmedin
Yaradanım sana yar olsun kızım[137] Âşık Veli Cananî-20. yy (Cananî, 2007: 111)

İffetli olmak kız çocuk için önemlidir. Aşağıdaki dörtlükte Âşık Şeref Taşlıova, kız ve erkek evlatla ilgili dileklerde bulunurken kızlar için iffet istemiştir.

Oğluma terbiye, kızıma iffet
Milletime refah, yurduma kısmet
Gençliğime saygı, hocama şefkat
İhtiyacımız çok, bol ver Allah'ım Âşık Şeref Taşlova-20.yy (Karadeniz, 2006: 15)

Kız çocuklarla ilgili yukarıdaki şiirlerde kızların başa bela olabileceği çünkü aile şerefini lekeleyebileceği üzerinde durulur. Kızların ailede geçici olarak görüldüğü, gerçek yerlerinin koca evi olduğu inanışı da yer alır. Ailenin namusunu ve iffetini lekelemeden evlenen kızlar ailenin başını yere eğdirmediği için övülür. Kızların eş seçimini yanlış yapıp boşanarak baba evine geri dönmeleri ise ailelerin sıkıntı sebebi olarak götürülür.

Kız çocuk <gelin>

Türk toplumunda kızların asıl yerinin kocasının evi olduğu görüşü hâkimdir. Onlar baba evinde misafir koca evinde ise elkızıdır. Er geç evlenerek baba evinden ayrılacak kızlar ne baba evinde ne de elkızı olarak anıldıkları koca evinde evin gerçek sahibi olamazlar.

Ferhunde Özbay elkızı algısındaki kadınları, yeni girdikleri aile ile kan bağları olmayan gelinler, evlatlıklar, cariyeler olarak tanımlar. Bu kadınlar, yeni girdikleri aileye uyum sağlamaya çalışsalar da öteki kadın imajları her zaman devam eder (Özbay, 2002: 14-19). Baba evinden çıkıp koca evine giden kız, orada öteki olmuştur. Aileye giren gelinler elkızıdır. Kocasının ailesiyle kan bağları yoktur (Özünel Ölçer, 2006: 53- 57).

Âşık Seyranî "Evde bulunsa da elden sayılır" diyerek kızların baba evinde kalıcı olmadığı görüşünü yansıtır. Misafirdir, bir gün evlenecek ve baba evini terk edip asıl yeri olan koca evine yerleşecek, o ailenin soyunu devam ettirecektir.

[137] **1.Dörtlük:** Töremize uydu bu İstanbulda / Huri melek kimi nur olsun kızım / Başarın yücelsin görüm her dalda / El atsan toğrağa kar olsun kızım **2.Dörtlük:** Bu garip gönlüme hiç deydirmedin / Kurur verdin bana baş eydirmedin / Ananı ağladıp diz döydürmedin / Yaradanım sana yar olsun kızım **3.Dörtlük:**Biz uygar Karslıyız polattan berkiz / Dinimiz İslamdır Türk oğlu Türküz / Gül kimi yetiştin hem çiçek nergiz / Sevgi saygı haya ar olsun kızım **4.Dörtlük:**Veli der sevenler göyüs gerdiler / Mutluluğu size layık gördüler / Düğününde bize şeref verdiler / Akraba dostlarım var olsun kızım (Canani, 2007: 111).

Ana kız karındaş hem kız evlâdı
Evde bulunsa da elden sayılır
Leylâ'nın Mecnûn'u Şirin Ferhâd'ı
Yâd yabancı dağda belden sayılır Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 198)

Aşağıdaki şiirde de Âşık Rıfat Kurtoğlu "Aman, elkızına pek bel bağlama" der. Kızlar kocaları, sevdikleri gözünde elkızıdırlar, onlara güven olmaz toplumsal algısını görürüz.

Rezil rüsva olma ele, âleme
Kötüye dost olup, gönül eyleme
Aman, el kızına, pek bel bağlama
O hassas dengeyi kuranlardan ol Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 136)

Âşık Talibî Coşkun (Kaya, 2013: 145) "Kız evladı ocak yakmaz / O da bir gün ele gider" derken kızların evlenip başka eve gelin giderek gittiği ailenin ocağını devam ettireceği görüşünü yansıtır. Bu sözleri ile toplumun ve dönemin sosyo-kültürel yaşamının kız çocuğuna bakışı hakkında ipuçları verir.

Müdâmî'nin aşağıda bir bölümü alınan şiirinde bir kızın hayatı ana rahmine düşmesinden başlayarak anlatılır.[138] Şiirde, doğup büyümesi anlatıldıktan sonra genç kızlığının başlangıcı olarak nazlı nazlı yürümeye başladığı on beş yaşı gösterilir. On altı yaşına gelince erkekler onunla ilgilenmeye ve peşine düşmeye başlar. On yedi yaşında görücüler gelir. On sekizinde gelin olur. Yirmisinde hamiledir. Yirmi beşte oğlu ona "ana" diye seslenir. Otuz yaşında değişim başlar. Otuz beşte utanma elbisesini giyer. Kırk yaşında kalbinin aynası silinir, solmaya başlar, parlaklığını yitirir, her yeri ar ve hayâ ile kaplanır. Kırk beşinde saçalarına beyazlar düşer, ellide yüzü buruşmaya başlar, elli beşte torun sahibi olur. Artık bu yaştan sonra edası işvesi kalmaz, kadınsı özellikleri yok olur. Altmış-altmış beş yaşında yaşlı kabul edilir ve kimse kusuruna bakmaz. Yetmişinde saçları bembeyaz olur. Gençliğinde dünya güzeli de olsa bu yaşta çökmüştür. Ölüme yaklaşmaktadır. Sekseninde güzelliği gitmiş, gülü solmuş, sadece dikeni kalmıştır. Seksen beşten sonra hayatı çiledir. Doksanında aklı yarı yarıya yoktur ve ölür. Bir kadının hayatını bu şekilde özetleyen âşık kadınlara, durumdan ibret alınması gerektiğini söyleyip dine ve Kuran'a sarılarak kendisini kurtaracak hakikatlere yönelmesi tavsiyesinde bulunur.

Şiirin tamamına baktığımızda bir kadının hayatının güzellik, erkeklerin ilgisini çekme, evlenme, oğul doğurma, torun sahibi olma, güzelliğini kaybetme, yaşlanma ve

[138]Âşık şiirinde, kadınların ele alnıdığı yaşnameler, dönemin ve toplumun kadınlara bakış açısını yansıtması bakımından önemlidir.

ölümden ibaret olduğu görülür. Kariyer, toplumsal hayatta başarı gibi şeyler yoktur. Onun yaşamını özetlerken ona biçilen rollerin evlilik, oğul doğurma, kayınvalide olma ve ölüm olduğu gerçeği ifade edilir. Güzellik ve doğurganlığı bir kadının sermayesi ve becerebildiği şeylerdir. Şiir, toplumun kadına biçtiği cinsiyet rollerinin yansımasıdır.

Bir katre su gelen sülb-i pederden
Onun tipi ana karnı yer olur
Evvel su, kan hem karışık bir şekil
Dört ay sonra ehr endâmı var olur[139] Müdâmî-20.yy (Özsoy; Ataman, 1993: 151-153)

Aşağıdaki şiirde Âşık Reyhanî, on dördüne gelen kızın gözlerini süzerek ayna karşısında güzelliğini yani tek sermayesini seyretmeye başladığını anlatır. Ona biçilen değer güzelliği ile eştir ve kız bu güzelliğe bakarak hayaller kurar. Bu hayalleri, evlenmek ve evlilikle ilgili olsa gerek. Okula gitmeyi, meslek sahibi olmayı, iş kurmayı hayal etmez. Kariyer hayallerinden bahsedilmez. Evlerine biri gelince, ev işlerinde ne kadar iyi olduğunu göstermek için ev süpürür çünkü kariyeri için güzelliği olmalı ve iyi ev işi yapmalıdır. İyi bir ev hanımı olacağını göstermek ister. Beğenilip eş olarak seçilmek ister. Onun eş seçme, bunu dile getirme hakkı yoktur. Böyle olunca da beğenilmediğinde üzüntüsünü ve kızgınlığını farklı yollarla dışa vurur mesela annesine gereksiz yere ters cevap verir. Burada da erkekler tarafından kadına biçilen kaderin evlenmek olduğu ve bu konuda da seçilmeyi beklemek gibi bir edilgenlik içinde olmalarının beklendiği görülür.

Bir güzel de on dördüne girince
Gelir geçer gözlerini süzerek
Hep aynaya bakar deliler gibi
Yüz bin hayal kurar zülüf dizerek[140] Reyhanî-20. yy (Düzgün, 1997a: 148)

[139] **2.Dörtlük:** Dört buçukta rûh girince yuvaya / Başlar rahm-i mâdere oynamaya / Dokuz ay sonunda gelir dünyaya / Anaya babaya sazendâr olur **3.Dörtlük:** Bir yaşında ayaklanır dillenir / Beş yaşında yanakları güllenir / On beşte nâz ederek sallanır / Bir mûyuna bin can giriftâr olur **4.Dörtlük:** Onaltıda herkes diker gözünü / Onyedide elçi ister özünü / Onsekizde duvak örter yüzünü / Ondokuzda bir sâhib-i er olur **5.Dörtlük:** Yirmisinde er evinde tamile / Bu kez zevcesinden kalır hâmile / Sanki gökten suya düştü cemile / Açılır çiçeği nevbâhar olur **6.Dörtlük:** Bir bak bu hikmete sırr-ı Sûbhân'a / O bir damla sudan halk olan cana / Yirmi beşte oğlu çağırır ana / Dal budaklı bahçe gibi bâr olur. **7.Dörtlük:** Evlât bir annenin dal budağıdır / Ömür sarayının şam çırağıdır / Gönlünün sürûru çeşm-i ağıdır / Onlar ile kalbi münevver olur. **8.Dörtlük:** Otuza varanda değişir sesi / Otuzbeşte giyer hâya libası / Kırkında silinir kalbin aynası / Her edvârı hâya olur âr olur. **9.Dörtlük:** Kırkbeşinde gazel düşer cismine / Ellide buruşuk gelir resmine / Ellibeşte nene derler ismine / Edâ, şive, nâzı târ ü mâr olur **10.Dörtlük:** Altmışında girer köhne göçüne / Altmışbeşte kimse bakmaz suçuna / Yetmişinde hep ağ düşer saçına / Ağrı dağı gibi beyaz kar olur **11.Dörtlük:** Yetmişinde döker bütün gazeli / İster ise olsun dünya güzeli / Tabiat devrânı düşün ezeli / Sekseninde artık gülsüz hâr olur **12.Dörtlük:** Seksenbeşten öte cevri cefâda / Doksanında akıl yarı kafada / Yüz deyince ceset gerek kofada / Şarka ayak garba doğru ser olur **13.Dörtlük:**Bir kız hayatını söyler kul Müdâm / Düşün de ibret al ey beni âdem / İman, Kur'an yoldaş eylesin Hüdâm / Haşre değin onlar bize yâr olur (Özsoy; Ataman, 1993: 151-153).

Anne-kız

Anne-kız ilişkileri feminist edebiyat eleştirisinin üzerinde durduğu konulardandır. Feminist eleştiri "*...annelerle kızların ya da anne/kız empatisinin metinsel anlarının yansıtılması üzerine de odaklanır."* (Humm, 2002: 26).

Anne ve kızı arasındaki ilişki anne ve oğlu arasındaki ilişkiden daha karmaşıktır ve pek çok soruyu akla getirir.

> Bir kızın kişiliğinin oluşumunda annenin rolü nedir? Kız ne kadar anneye benzer ya da ondan ne kadar farklı olur? Acaba anne ve kız aynı yolun yolcusu mudurlar, yoksa anne-kız arasında keskin bir çizgi var mıdır? Kız çocuğunun yetişmesinde annenin rolü nedir? Kız çocuğu annesinden ne kadar bağımsızdır? Ya da ne kadar annesidir? (Eichenbaum; Orbach, 1997: 79). Bütün anneler aynı mıdır? Kendi hayatlarını mı kızlarına dikte ederler yoksa onun kendilerinden farklı olmasını mı isterler? Ya da farkında olmadan, bilerek ya da bilmeyerek kızlarının kişiliğinin şekillenmesinde baskın güç mü oluştururlar? Anneler hep otoriter, kızlar da hep isyankâr mıdır? Anne-kız ilişkisi nasıl yansımaktadır edebiyatta? (Şahin, 2009: 262).

Erkek çocukları gibi kızlarını da anneler yetiştirir ancak dinamikler ana-kız ilişkisinde[141] daha farklıdır. "*Bir kızın kişiliği annesiyle ilişkisinde şekillenir."* (Eichenbaum; Orbach, 1997: 79). Her kız aslında annesi ile belli oranlarda benzerlikler gösterir. "*Kız çocuk annesine hem benzemeli hem de buna rağmen ondan farklı olmalıdır. Anne, kızının yadsımak zorunda olduğu çocukluk dönemini ve aynı zamanda büyümek zorunda olduğu yetişkinler dünyasını temsil eder."* (Humm, 2002: 91-92). Anne, kızını tıpkı kendisi gibi yetiştirir. Kendi yaşadığı zorlukları unutur, aynısını yetişme döneminde kızına uygular. Anneler, erkeklerin koyduğu ataerkil yaşamın kurallarını kızlarına aktarır. Dünyayı ve kadınları yöneten ve kuralları belirleyen erkeklerdir. Kadınlar da erkeklerin belirledikleri bu kuralları benimseyip uygular. Bu kuralları benimseyen kadınlar, kızlarını da tıpkı kendileri gibi yetiştirirler. Böylece bilinçli ya da bilinçsiz ataerkil düzenin devamını sağlarlar.

Âşık şiirinde anne-kız ilişkilerine dair ifadeler, annelerin kızları üzerindeki kontrolü noktasında yoğunlaşır. Ataerkil sistemin koruyucusu olarak, kızın namusundan sorumlu

---

[140] **2.Dörtlük:** Tarak alır ayna koyar aynına / İnci takar gerdanına boynuna / Sineleri sığmaz olur koynuna / Bir ah çeker düğmeleri çözerek **3.Dörtlük:** Fikir karmakarışık ince düşünce / Hayal görür gündüz gece boyunca / Evlerine bir misafir gelince / Deli deli ev süpürür tozarak **4. Dörtlük:** Takar takıştırır tül giyer ince / Gönül bahçesinde gül takar gonca / Dünürcülük sözü yalan olunca / Anasına cevap verir kızarak **5.Dörtlük:** Ne hayaller kurar özü özün / Bir dert girdi Reyhani'nin sazına / Geceleri uyku girmez gözüne / Sabah eder aşk mektubu yazarak (Düzgün, 1997a: 148).

[141] Ana-kız ilintileri daha bir dramsaldır. Ana, kızını seçkin sınıfın üyesi olarak görüp saymaz; kendi imgesini arar onda. Kendi kendisiyle ilintisinin bütün iki anlamlılığını kızına (Beauvoir, 2010: 154).

Büyük bir tutkuyla kendini kızına benzeten ana da ötekiler kadar zorbadır; onun dileği, o olgun yaşantısından da yararlanarak gençliğini yeni baştan yaşamaktır: böylece geçmişinden sıyrılacak, geçmişini de kendisini de kurtaracaktır (Beauvoir, 2010: 240).

olan kişilerden biri de annedir. Anneler, ataerkil kurallar karşısında uğradıkları baskıyı kızlarına da uygularlar.

Kızın denetimi her şeyden önce annesine aittir. Annelerin kızları üzerindeki denetimini bilen Karacaoğlan, şiirinde kızın annesin "katı zalim" olduğundan yakınır. Kız anası zalimdir, çünkü kızını kısıtlar bu da âşığın işine gelmez. Diğer dörtlükte "Gül derene ne der anan güçücek" derken annelerin kızların denetimi konusunda yüklendiği rolleri ima eder ve dönemin toplumsal algısı hakkında ipucu vermektedir.

Karac'Oğlan eder dâyim
Yâr ile nic'olur halım
Anası da katı zalım
Kızına kurban olduğum Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 503)

Boğum boğum boğmuş ince belini
Bal zanettim ağzındaki dilini
Eri geci ben dererim gülünü
Gül derene ne der anan güçücek [142] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 464)

Âşık Mustafa Ruhanî, iyi ve kötü kadınların özelliklerini anlattığı şiirin bir dörtlüğünde bazı kadınların, kızlarının namusunu koruyup onları melek gibi saf bir şekilde kocalarına teslim ettiklerini, bazılarının da onları koruyamayıp adını kirlettiğinden yakınırken annelerin kızların namus bekçileri olduğu gerçeğini dile getirir.

Kadın var ki melek gibi kız besler
Kadın var kızının adını pisler
Kadın var zikreder Allah'ı sesler
Kadın var vicdanı kuruya benzer[143] M. Ruhanî-20. yy (Özarslan, 2001: 179-181)

[142] **1.Dörtlük:** Dostumun elinde bir tutam çiçek / Ne kadar medhetsem o kadar göğçek / Getir hamayılını yeminler içek / Yâr sevmedim senden başka güçücek **2.Dörtlük:** Boğum boğum boğmuş ince belini / Bal zanettim ağzındaki dilini / Eri geci ben dererim gülünü / Gül derene ne der anan güçücek **3. Dörtlük:** Oğlan âşık mısın ağzım arasın / Söylemeğe micuzuma yorarsın / Benim haram gülüm niçin derersin / Deyip gelem anam eğlen azıcak **4.Dörtlük:** Karac'Oğlan der de ne idi göçün / Cennet sandım ben kız koynunun için / Akşamki yalanın sabahki suçun / Ahbaplardan habar aldım güçücek (Sakaoğlu, 2012: 464).

[143] **1.Dörtlük:** Kadın dünyasını sorarsanız benden / Kadın var ki aydan arıya benzer / Kadın var kırdığı fazladır binden / Kadın var zülalden duruya benzer **2. Dörtlük:** Kadın var gönülü doldurur neşe / Kadın var ki tıpkı benzer baykuşa / Kadın var ki şule verir güneşe / Kadın var paslanmış boruya benzer **3. Dörtlük:** Kadın var ki gurur köşkünde yatar / Kadın var çılgınca kahkaha atar / Kadın var tartılsa yaylanmaz kantar / Kadın var kurumuş deriye benzer **4.Dörtlük:** Kadın var ki tuzsuz tatsız ot gibi / Kadın var ki kaymak kaymak süt gibi / Kadın var ki kaypak palamut gibi / Kadın var sırmaya sarıya benzer **5. Dörtlük:** Kadın var ki hanım tipli gerçekten / Kadın anlamaz çuldan ipekten / Kadın var toplamaz gülden çiçekten / Kadın var bal yapan arıya benzer **6. Dörtlük:** Kadın var ki melek gibi kız besler / Kadın var kızının adını pisler / Kadın var zikreder Allah'ı sesler / Kadın var vicdanı kuruya benzer **7. Dörtlük:** Kadın var sözünün erkeği eri / Kadın var aleme dokunur şerri / Kadın var edepten çıkmaz dışarı / Kadın var çobansız sürüye benzer **8. Dörtlük:** Kadın var ki hem kel hem de foduldur / Kadın var ki insanlığı yüceldir / Kadın var ki erkeğini kocaltır / Kadın var sihirli periye benzer **9. Dörtlük:** Kadın var katmeri naz ile koklar / Kadın var insanın canını oklar / Kadın var ki demet demet sır saklar / Kadın var serpilen darıya benzer **10. Dörtlük:** Kadın var ki zulumatın şafağı / Kadın var ki yaygaranın nifağı / Kadın var kıymetli altın ufağı / Kadın var deveden iriye benzer **11.**

Her kız biraz da annesidir. Kızlarını kendi gibi yetiştirmek annelerin sorumluluğudur. Toplum tarafından beklenen davranış kalıbı bu yönde olmalı ki şiirde annelerine benzemeyen kızların eleştirildiği görülür. Modaya düşkün olan kızların eski kızlar gibi yani anneleri gibi ataerkil kuralara uymamaları eleştirilir. Kızların, annelerinin gittiği yoldan gitmeleri ataerkil sistemin devam etmesini sağlar. Erkek egemen görüşün beklentisi bu yöndedir. Bu duruma uymayan kızların davranışları da şiirde eleştirilir.

Bu millet tutuldu boş bir sevdaya
İşitince koştu her bir sevdâya
Erkekler içkiye kızlar modaya
Anası yolundan kızı geçmedi

Efkârî "ikibin" sene yanaştı
Zamane yetişen yolundan şaştı
Mini etek giyen binleri aştı
Uzun etek giyen yüzü geçmedi Âşık Efkârî-20. yy (Rayman, 1998: 264)

Âşık Ferahî "Bekâr Kızlar Destanı" adlı şiirinde bir kız ve annesi arasındaki diyalogdan söz etmektedir. İlk dörtlükte kız, bir türlü evlenmesine izin verilmeyerek evde tutulmasına dair annesine sitem eder. Annesi, kızı ile babası arasında ilişkileri ayarlar. Kızlar evlenme isteklerini önce annelerine söyler. Anne de babaya iletir. Bu şiirde de annesine evlenme isteğini söyleyen kızın, yaşının küçük olduğu gibi gerekçelerle annesinin izin vermediği anlatılır. Yaşının küçük olması gerekçesiyle babasının da ikna olmayacağını kızına ileten annenin kızı ile babası arasında iletişimi sağlayan unsur olduğu görülür.

Benim yaşıtlarım hep gelin oldu
Her birisi ikiz çocuk doğurdu
Babam beni acep oğlu mu sandı
Hatun anam etme ere ver beni

Almanın dalını daim budamama
Çoban olup her gün seni güdemem
Küçüksün babayın göynün edemem
Bu sene de evde kal hatun kızım Âşık Ferahî-20. yy (Atılgan, 1997: 111)

Günümüzün feminist psikanalitik eleştirisi edebiyattaki anne çocuk arasındaki bağı araştırır. "*Bu yaklaşımların en çok bilineni, çocuğun anneyle olan ilişkisinin, erkek çocuğun 'anne olmayan' olarak erkek olması ve kız çocuğun 'anneliğin yeniden üretimi'*

Dörtlük: Kadın var ki sanki papağan kuşu / Kadın var püsküllü bela duruşu / Kadın var ki nazlı nazlı gülüşü / Kadın var geveze karıya benzer **12. Dörtlük:** Kadın var ki Ruhanî'nin itabı / Kadın var ki bu dünyanın mihrabı / Kadın var ki her mahlukun harabı / Kadın var cennette huriye benzer (Özarslan, 2001: 179-181).

ile kadın olmasından kaynaklanan toplumsal cinsiyet kimlikleriyle şekillendiğini tartışan Amerikalı eleştirmen Nancy Chodorow'un çalışmasıdır." (Humm, 2002: 180-182).

Dört Arketip adlı çalışmasında Carl Gustov Jung (2009: 21-26) anneyi temel arketip olarak değerlendirir. Bu temel arketip üzerine kurulu oğul-anne ve kız-anne kompleksinden bahseder. Kızların ve erkeğin imgelerinin, birbirinden çok farklı olduğunu iddia eder. Öyle ki erkek için içe dönük bilinçdışının imgeleri ile dolu olan anne simgesel bir karaktere sahiptir. Kızlar için ise annenin cinsiyetinin belirlediği bilinçli bir hayatın örneğidir.

Anne ve çocuk arasındaki ilişkilerin[144] yer aldığı şiirlerde annelerin erkek çocuk doğurmasının önemli olduğu görülür. Erkek doğuran kadın, "Yiğidi doğuran ana bin yaşa" şeklinde övülür. Anne-kız arasındaki ilişkinin yer aldığı şiirlerde kızların denetiminden ve eğitiminden sorumlu olarak anneleri görürüz. Kız çocuklarının denetiminin anneye ait olduğu, annenin kendisine uygulanan toplumsal kuralları ve baskıyı kızına da uyguladığı şiirlerdeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu durum 16. yüzyıl aşığı Karacaoğlan'dan başlayarak günümüze kadar bir değişiklik göstermemiştir.

Kız ve erkek çocuklara dair şiirlerde erkek çocuğun, neslin devamını sağlaması ve mirası devralarak ocağın somut ve ekonomik varlığını da devam ettireceği düşüncesi ile tercih edildiği görülür. Ayrıca erkek çocuğun baba için olduğu kadar anne için de statü kaynağı olduğu yönünde ifadelere rastlanır. Buna karşılık kız çocuk şiirlerde baş belası, elkızı gibi ifadelerle yer alır. Kız çocuk başa beladır, doğumundan itibaren sıkıntı kaynağıdır, denetlenmelidir. Ailenin namusunu kirletmeden evlenen kızlar iyidir, şiirlerde övülür. Kız çocuklar baba evinde misafirdir, evlendiği yerde elkızıdır. Ne baba evinde ne de koca evinde ailenin asil üyesi değildir. Kız hayatı destanlarında kızlara biçilen roller, evlenmeleri üzerinedir. Kızların anneleri gibi olmaları, ataerkil sistemin kurallarına uymaları beklenir toplumsal değerleri şiirlerde yer bulur.

[144]Anne ve çocuk arasındaki ilişkilere dair âşık tarzı destanlarla ilgili Özkul Çobanoğlu (2000: 56-61) şu tespitlerde bulunur: Anne ile arasındaki destanları ele alan destanlardır. Bu tip destanların çoğunluğunda ana hakları sayılır ve evlatların bu hakları ödemesinin ne kadar güç olduğu anlatılır. Destanlarda en çok işlenen ana hakkı temaları annenin dokuz ay karnında taşıması, uykusundan mahrum kalarak yavrusunu emzirmesi, üstünü başını yıkaması, bilmediklerini ona öğretmesi ve onu besleyip büyütmesidir. Anne-evlat ilişkilerine dair destanlara örnek olarak, Anne ile kızın Destanı (Albayrak, 1961), "Cahil Oğlanla Saf Annenin Konuşması" (Özen, 1963), "Bafrada anasını Keserken Taş Olan Delikanlının Destanı" (Şahin, 1961), "Anne-Baba Destanı" (Kafalı, 1960), Anne Babaya Hürmet Destanı (Çelik, 1962) verilebilir.

Ataerkil toplumun şekillendirdiği âşık (erkek), şiirlerde bu toplumsal yapının özellikleri ile kız çocuk ve erkek çocuk için farklı yorumlarda bulunur. İçinde bulunduğu yaşam koşullarını şiirlerine yansıtırken toplumsal bilinçaltı da şiirlerde su yüzüne çıkar.

2.5. Sözlü ve Fiziksel Şiddet

İnsan üzerinde "fiziksel ve ruhsal baskı" olarak tanımlayabileceğimiz şiddetin pek çok türü vardır ve içinde yaşanılan toplumun değer yargılarına göre hangi davranışların şiddet olarak algılandığı değişiklik gösterebilir. Şiddet fiziksel, psikolojik, ekonomik, kültürel, cinsel olmak üzere pek çok alanda gerçekleşebilir.

Kadına yönelik şiddet[145] ülkemizde son yıllarda medyada görünür olsa da geçmişten günümüze devam eden bir sorundur. "*Kadına yönelik şiddet sadece kültürel, coğrafi ya da dinî bir sorun değil aynı zamanda küresel bir sorundur."* (KSGM, 2009: 19). *"Gerek uluslararası gerekse ulusal alanda düzenlemeler yapılmasına ve kimi önlemler alınmasına karşın, tüm dünyada herhangi bir ülke ile ilgili coğrafi sınır tanımaksızın yaygın bir biçimde, varlığını sürdürmektedir."* (Odman, 2012: 130).

2011 İstanbul Sözleşmesi'nde (2011: 5) şiddet: "*Kadınlara karşı bir insan hakları ihlali ve ayrımcılık olarak anlaşılacak ve bu terim, ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsin, söz konusu eylemlerde bulunma tehdidi, zorlama veya özgürlüğün rastgele bir biçimde kısıtlanması da dâhil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleri olarak"* tanımlanmıştır.

2012-2015 Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele'nin Ulusal Eylem Planı'nda (2012-1015: 6) ise kadına yönelik şiddet*:"İster kamu hayatında ister özel hayatta meydana gelsin baskı veya rastgele özgürlüğünü engelleme de dâhil kadınların fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zararı veya ızdırabı ile sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel olan tüm eylemler olarak"* tanımlanır.

[145] Ailede kadına yönelik şiddet, kocasının, karısı üzerinde bilinçli olarak fiziksel zarar verme eylemi olarak da tanımlanmaktadır (Arıkan, 1987: 83). Kadına yönelik şiddet genelde dört grupta toplanmaktadır: 1.Fiziksel Şiddet: Kadının eşi ya da partneri tarafından fiziksel saldırıya maruz kalması şeklinde gerçekleşir. 2. Cinsel Şiddet: Kadının rızası olmadan cinsel ilişkiye zorlanması biçiminde gerçekleşir. Fiziksel şiddetle birlikte görülmektedir. 3. Duygusal Şiddet: Çoğunlukla aşağılama, bağırma, yetersiz olduğunu söyleme, kıskançlık, korkutma gibi biçimlerde kendini gösterir. 4. Ekonomik Şiddet: Çalışan kadının parasını elinden alma biçiminde görülür. Özellikle erkeğin çalışmadığı durumlarda görülür (Aksoy, 1993: 15).

Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2009 yılında yayınlanan, Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması'nda (2009: 33-36) kadına yönelik şiddetin birden fazla boyutu olduğu ifade edilirken toplumun, sadece erkeğin kadına uyguladığı fiziksel şiddeti, şiddet kapsamında değerlendirdiği tespitinde bulunulmuştur. Ancak şiddetin görülmeyen, hissedilen başka şekillerinin de var olduğu; erkeğin kadına vurma, itekleme, bir nesne fırlatma gibi fiziksel zarar verme yolları dışında; kadın istemediği halde cinsel ilişkiye zorlama, cinsel içerikli hakaretlerde bulunma, doğurganlığı ile ilgili alanlarda müdahale etme gibi alanlar da şiddet kapsamında değerlendirilmiştir. Ekonomik şiddet olarak değerlendirilen; kadının ekonomik varlığını ortadan kaldırmak için çalışmasına izin vermeme, ekonomik olarak erkeğe bağımlı hale getirme, çalışan kadının elinden parasının alınması ile erkeğe muhtaç hale getirilmesi de şiddet alanlarından bir diğeridir ve ekonomik anlamda erkeğin kadını engellemesi, kadının gördüğü şiddete boyun eğmesinin sebeplerindendir. Bunların dışında küfür etme, hakarette bulunma, aşağılama da şiddet kapsamındadır.

Bu başlık altında Feminist teori kapsamında fiziksel şiddet ve sözel şiddetin şiirlerde nasıl yer aldığı değerlendirilecektir.

Aile içinde kadına yönelik şiddetle ilgili üç yaklaşım vardır. Bunlardan biri Sosyo-Kültürel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre şiddetin kaynağı sosyo-kültürel çevre etmenleridir. Diğeri Psikolojik yaklaşımdır ve "Bilişsel Çelişki Teorisi", "Agresyon Teorisi", "Klinik Psikolojik Teoriler" olmak üzere farklı teorilerle kadına yönelik aile içi şiddeti değerlendirir (Yıldırım, 2017: 30- 32; Backman,1974: 502). Diğeri ise tezimizin de kapsamına giren Feminist yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, evlilikte görülen kadına yönelik şiddet patriyarkal ilişkilerin sonucudur (Welby, 1994: 22-24). Şiddet, ataerkil iktidar ilişkilerinin inşa ettiği bir eylem olarak dikkate alınmaktadır.

Şiddet, biyolojik olarak tüm canlılarda bulunan korunma ve hayatta kalma içgüdüsü ile meydana gelen savunucu saldırgan davranışlardır. Yaşam alanını ve iktidarını paylaşmak istemeyen erkek, kadının tehlike olarak algıladığı davranışlarına karşı şiddet gösterebilmektedir (Fromm, 1993: 22). Sait Yıldırım'ım ifadeleriyle (2017: 193-213) "*Aile içi ilişkilerde erkek, şiddet eylemlerini kendi taleplerinin bir yaptırımcısı olarak kullanmaktadır. Kadının, bu duruma alışkanlık göstermesi, şiddet eylemlerini sıradanlaştırarak sürekliliğine yol açmaktadır*." Michel Kaufman ise (2008: 1-3*)* eril zihniyetin kadını ötekileştirmesini şiddetin belirleyici etkisi olarak değerlendirir. Şiddetin

ataerkil yapıların, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı yaşam biçimine bağlı olarak meşru kılındığını savunur ve toplum tarafından onaylanan şiddet eylemlerinin, durumu sıradanlaştırdığını düşünür.

Bir diğer görüşe göre de kadının ekonomik olarak erkeğe bağımlı olması kadının, şiddete karşı sessiz hâle gelmesine sebep olmaktadır. Herhangi bir direniş gösteren kadın, yine şiddetle karşılık bulmaktadır. Boşanmak ise sebebi, şiddet ya da herhangi başka bir durum, ne olursa olsun kadın için toplum tarafından ayıplanma sebebidir (Halimi, 1990: 13-15). Bu sebeplerle kadın, maruz kaldığı şiddete karşı koyamamakta ve şiddet olaylarının devam etmesine dolaylı yoldan sebep olmaktadır.

Şiddet, geçmişten günümüze, günlük hayatta olduğu gibi âşık şiirlerinde de kadına yönelik olumsuz ifadelerle karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerde, kadına yönelik ifadelerle, şiddetin izlerini sürmek mümkündür. Kadın, şiirlerde de aşağılamalara maruz bırakılmıştır. Fiziksel şiddetin yer aldığı şiirlerin yanında sözlü şiddet ifadelerine de rastlanır. Aşağılama, alay etme, hakaret, kadının değersiz olduğunu ifade eden, cinselliğine yönelik sözcükler bunlara örnek olarak gösterilebilir. Şiirler, kadının yerinin erkekten sonra yer aldığına dair yargılar, düşünceler, ifadeler barındırmaktadır. Kadının nesne konumunda olduğu, bedeni ile sınırlı değerlendirmeler, örtük ya da açık cinsel anlatımlar kullanılmıştır. Bu olumsuz yargılar, kadına bakış açısını şiirler üzerinden anlamayı mümkün kılmaktadır. Dinleyiciye/okuyucuya aktarılan şiddete dair ifadelerle şiirlerin de şiddetin içselleştirilmesinde payı olduğu görülür.

2.5.1. Fiziksel Şiddet

Dede Korkut Hikâyeleri'nden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu'nda Dirse Han, çocuğunun olmamasının sebebini eşine sorarken şiddet dolu ifadelerle karşımıza çıkar:

Han kızı yirümden turayım mı
Yakan ile boğazundan tutayın mı
Kaba ökçem altına salayın mı
Kara polat öz kılıcum elüme alayın mı
Öz gevdenden başunı keseyin mi
Can tatlusın sana bildüreyin mi
Alça kanun yir yüzine dökeyin mi
Han kızı sebebi nedür digil mana
Katı kazab iderem şimdi sana (Ergin, 2011: 80)

16. yüzyılda Karacoğlan'ın, genç yaşta gelin olmuş ve eşinden dayak yiyen bir kadını anlattığı şiirde dayağa karşı bir tutum sergilediği görülür.

Almayı dalından almalı değil
Çirkini güzele vermeli değil
Yavru küçük deyi döğmeli değil
Sürmeli gelinin derd'aldı beni[146] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 450-451)

18. yüzyıl âşıklarından Bursalı Âşık Halil'in aşağıda iki dörtlüğünü aldığımız şiiri kadınların, haksızlıklara karşı gelmek için gerçekleştirdikleri bir eylemden bahseder (Akyüz, 2015: 51). Şiirde, "uzun saçlılar"ın (saçı uzun aklı kısaların) böyle bir davranış içerine girmesi eleştirilirken ve tuhaf karşılanırken erkeklere "vurun erkeklik sizde kalsın", "haddini bildirin kadınlara" mesajı verildiği görülür.

Yine nef(î)r-(i) 'am oldu uzun saçlılar
Arkası fer(â)celi, koynu taşlılar
Yüzleri yaşmaklı, yaprak başlılar
Vurun arslanlarım, erlik sizdedir

Nisâ tâifesi bayrağın açtı
Gümrük ağaları görünce kaçtı
Nîce çukadarlar çakşıra sıçtı
Vurun arslanlarım, soyluk sizdedir Bursalı Âşık Halil-18.yy (Köprülü, 1962: 488)

Evde şiddet uygulayan erkek için her şey bir sebep olabilir. Âşık Ruhsatî, tütünü biten erkeğin eşini bu sebepten dövdüğünü ifade ederken bunu, erkliğe sığmayan bir davranış olarak da eleştirir ve fiziksel şiddete karşı bir duruş sergiler. Âşık, bu durumu eleştirmektedir ancak bu şiir bize dönemim toplumsal yaşamında dayağın olduğunu hem de sudan sebeplerle bile (dayağa haklı ve gerekli gösterecek sebep elbette yoktur) gerçekleştiğini gösterir niteliktedir.

Tiryaki tütünü gayet çok sever
Birini sarmadan birini eğer
Tütün tükenince karıyı döğer
Erkeğim diye de kurulu m'ola Âşık Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 24)

Âşık Ruhsatî'nin, başka bir şiirinde de dayak yiyen bir kadından bahsederken onun acısını paylaştığı görülür. Yaşı on sekiz olan bir gelinin dramı gözler önüne serilirken dayak yediği de belirtilir.

[146] **1.Dörtlük:** Beyaz geymiş alta üste de mavı / Yavru kanatlanmış uçmanın çağı / Ancak şahan alır böyle bir avı / Sürmeli gelinin derd'aldı beni **2.Dörtlük:** Kutnu zıbın giyme dedim geydin mi / El sözüne uyma dedim uydun mu / Seni bana vermediler duydun mu / Sürmeli gelinin derd'aldı beni **3.Dörtlük:** Almayı dalından almalı değil / Çirkini güzele vermeli değil / Yavru küçük deyi döğmeli değil dayak / Sürmeli gelinin derd'aldı beni **4.Dörtlük:**Karac'Oğlan der ki n'eyledim / Sineni sineme de bendeyledim / Aramız ıradı seni unuttum / Sürmeli gelinin derd'aldı beni (Sakaoğlu, 2012: 450-451).

Yaşatmaz kaşın seni
On sekiz yaşın seni
Dövdü kişin seni
Vah vah zavallı gelin[147] Âşık Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 137-138)

Abdulvahap Kocaman-Feymanî atışmasında, Abdulvahap Kocaman'ın ifadelerinden, kadınların dayak yediğini anlıyoruz. Dayak yemekten korkmayan kadınları "arsız avrat" olarak niteleyen âşık, kadınların dayak yiyeceğini bildiğini buna rağmen "arsızlık" yaparak dayağı hak ettiklerini imâ eder. Oysa kadın, uysal olmalıdır, dayak yiyeceğini bile bile arasızlık yapmamalıdır, mesajı verilir.

Sen kendini sakın eksik etekten
Arsız avrat korkmaz sözden kötekten
Kız alırsan oğul verir petekten
Bilhassa çocuklu duldan uzak dur Abdulvahap Kocaman-20. yy (Artun, 2013: 98)

Aşağıdaki dörtlükte, kadının güzelini övmek farzken çirkinini dövmek sünnet ifadeleri dayak eyleminin dönemin toplumsal hayatında yer aldığını ifade eden bir diğer şiir olarak görülür.

Farzdır güzeli övmesi
Sünnet çirkini dövmesi
Çok murat güzel sevmesi
Kınalanmış desti bugün Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 88)

2.5.2. Sözlü Şiddet

2.5.2.1. Küfür

TDK Türkçe Sözlük'te küfür (2011: 1554) *sövme, sövmek için söylenen söz, sövgü* olarak geçerken; sövme (2011: 2151*) bir kimsenin namus, onur ve kişiliğine yapılan sadırı* olarak tanımlanır.

Küfür edilirken göndermeler genellikle kadın cinselliğine yönelir. Buradan yola çıkarak dil ve cinsiyet arasındaki ilişki küfürlerde tespit edilebilir. Küfürlerde, ataerkil

[147]**1.Dörtlük:** Sana sözüm vardır bak / Darılma allı gelin / Dudağın şeker kaymak / Dillerin ballı gelin **2.Dörtlük:** Gözlerin oymak oymak / Olmaz hüsnüne doymak / Yanağın ballı kaymak / Küsme gel telli gelin **3.Dörtlük:** Ne pek düştü hevesim / Âhımdan yandı fesim / Mâvi sanma bir kesim / Acemden şallı gelin **4. Dörtlük:** Yaşatmaz kaşın seni / On sekiz yaşın senin / Dövdü kişin seni / Vah vah zavallı gelin / **5. Dörtlük:** Yürü hey bahtı kara / Kederindir ne çâre / Benlerin sıra sıra / Gerdanı ballı gelin **6. Dörtlük:** Şal karayı bağlama / Beni oda dağlama / Dayanamam ağlama / Gözleri halı gelin **7. Dörtlük:** Yüzün gözün ak eyle / Ruhsatî çırak eyle / Gel beni ortak eyle / Diyorlar mallı gelin (Güney, 1963: 137-138).

toplumlarda kadının hem toplumsal yapıda hem de dilsel kodlarda "öteki" olarak konumlandırıldığını görmek mümkünüdür (Tüzin, 2006: 105-110).

Dil eksenli çalışmalar yapan Fransız feminist eleştirmenler, kadın ve erkeğin farklı dil kullanımlarına odaklanır. Dili, kadın erkek eşitsizliğinin temelinde yatan sebeplerden biri olarak değerlendirirler. Luce Irigaray, kullanılan dilin eril güçler tarafından biçimlendirildiğini ve dilin cinsel bir yansıtma aracı olduğunu iddia eder (Humm: 2002: 153-154). Kadın, dilde cinsellik özellikleri ile "edilgen" olarak karşımıza çıkar.

Dil ve cinsiyet ilişkilerine odaklanan feministler, dili cinsiyet eşitsizliğinin yansıması ve sebebi olarak görür. Kadına karşı kullanılan dil, bir şiddet aracı olarak değerlendirilir. Dil, kadının toplum içerisindeki konumunu göstermekten çok, sebebidir. Kadınların bedenlerine gönderme yapılan pek çok tabu sözcük, dil içerisinde yer alır. Erkelerin organlarına gönderme yapılan sözcük sayısı azdır. Küfürlerde kadın, erkek düşüncesinin dile yansımış hâlidir (Köning, 1996: 45-49).

Erkeklerin birbirlerine ettikleri küfürler ve kızdırmak için kullandıkları ifadeler şiirlerde o erkeğin karısına, kızına, kız kardeşine, annesine yönelik olarak karşımız çıkar. Küfür, karşısındaki erkeğe de yapılsa durumdan etkilenen yine kadındır çünkü gönderme kadınadır. Her alanda olduğu gibi cinsel alanda da kadın nesne, erkek öznedir. Erkeğe ait bir nesne olarak görülen kadına yönelik cinsel içerikli gönderme, erkeğe ait olan bu nesneye, dolayısıyla erkeğin kendisine hakarettir. Bu nedenle de erkeğin erkeğe yaptığı küfürlerde kadınlar kullanılır. Şiirlerde ayrıca aralarında husumet olan iki erkeğin doğrudan kendisine değil de konuyla hiç ilgisi olmayan erkeğe ait olduğu kabul edilen annesine, karısına, kızına, kız kardeşine yapılması kadının nesne olarak görüldüğünün ifadesidir.

Asuman Güneş'in (2012: 256-257) Köroğlu Detanı'nda yer alan küfürler ile ilgili tepsine göre:

> Türkmenistan'dan derlenen Göroğlu Destanı'nda[148] sık sık "anasını...", "karını..." şeklinde küfürlere yer verilir. Adı geçen destanda bu tip küfürler etmek erkeklerde âdeta bir alışkanlık hâline gelmiştir.

[148]Göroğlu'nun yiğitleri, sürüsünden gizlice koyun aldıkları için Gencim şöyle küfreder: "Eey, herif, Göroğlu herif. Eninde sonunda ben senden kurtulamayacak mıyım? Kendi ihtiyacını kendin görecek durumun yok mu? Gene de karı alan yiğide bakın, ya! Evlenen yiğide bakın, ya! Arap gelip Gülennam yengeni götürdü. Arın, namusun o yanda yatıyorken burada karının sırtını kucaklayıp yatıyorsun. Karına... herif! diye küfür etti." (Nurmemmet, 1996: 99). Köroğlu Destanı'nın Maraş rivayetinde, içki meclisinde Kürt kılığındaki Köroğlu'ndan saz çalmasını isterlerken Ayvaz'ın arkadaşları şöyle der: "Söyle amma anamıza, bacımıza küfür et demiyoruz ha... Kasavatımızı dağıtmanı diliyoruz." (Arsunar, 1963: 51).

Kötü bir durumla karşılaşıldığında, işler ters gittiğinde "lânet olsun", "kahretsin" yerine alışkanlıkla söylenmektedir. Ancak doğrudan muhataba yönelik hakaret yerine, onun annesine, karısına ya da kız kardeşine küfredilmesi kadınların toplum içinde birey olarak görülmediğini düşündürür. Bir erkeği öfkelendirmenin, tahrik etmenin en kötü yolu onun annesine, karısına ya da kız kardeşine küfür etmektir.

Şiirlerde görülen cinsel içerikli küfürler, kadının cinsel ilişkideki pasifliğine, edilginliğine göndermeler yapar. Erkeğin cinsel edilgenliğine dair ifadelere rastlanmaz. Bu ifadelere bakarak kadının toplumsal cinsiyet rollerinin dile nasıl yansıdığı konusunda fikir edinilebilir. Erkeğin namusu olarak görülen kadın, dilde cinselliği ile yer alır.

Küfür, kadın üzerinden hatta kadına cinsel olarak yapılacak eylemler ifade edilerek yapılır. Aşağıdaki şiirde de küfür, kızılan kişinin eşine yönelik cinsel eylemde bulunulacağı ifade edilerek verilmiştir.

Kazak Abdal söz söyledi
Cümle halkı dahleyledi
Sorarlarsa kim söyledi
Soranın da avradını[149] Kazak Abdal-17. yy (Başgöz, 2014: 258)

Yukarıdaki şiirde olduğu gibi yine eşe yönelik cinsellik tehdidini ifade eden küfür aşağıdaki dörtlükte de yer almıştır.

Bir münâfık bir gammazın
Terk-i salât beynamazın
Üçünün meyyit namâzın
Kılanın avradını[150] Ruhsatî-19.yy (Güney, 1963: 64)

Bir erkeğin bacısına, karısına, anasına sövmek ona yapılacak en büyük hakarettir çünkü bu kadınlar onun malıdır ve koruması altındadır.

Sanmam bu sözlerim gitti gücüne
Seyreyledim ince telden saçına
Tâ bıldırdan beri söğdüm bacına
Getir…kirası hani Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 78)

[149] **1.Dörtlük**: Eşeği saldım çayıra / Otlıya karnın doyura / Gördüğü düşü hayıra / Yoranın avardını **2.Dörtlük:** Münkir münafıkın soyunu / Yıktı harap etti köyünü / Mezarına bir tas suyu / Dökenin de avradını **3.Dörtlük:** Derince kazın kuyusun / İnim inim inilesin / Kefen dikmeye iğnesin / Verenin de avradını / **4.Dörtlük**: Dağdan tahta indirenin / Iskatına oturanın / Hizmetini bitirenin / İmamın da avradını **5.Dörtlük:** Müfsidin bir de gammazın / Malı da vardır da yemezin / İkisin de meyyit namazın / Kılanın da avradını **6.Dörtlük:** Kazak Abdal söz söyledi / Cümle halkı dahleyledi / Sorarlarsa kim söyledi / Soranın da avradını (Başgöz, 2014: 258.)

[150] **2.Dörtlük:** Münkir münâfıkın suyu / Aktı harâb etti köyü / Ölüsüne bir tas suyu / Koyanın avradını… **3. Dörtlük:** Evden odun getirenin / Isıdıp su yetirenin / Isgatına oturanın / İmâmın avradını… **4. Dörtlük:** Ruhsat buradan kalktı deyi / Dört yanına baktı deyi / Bu türküyü yaktı deyi / Kınayanın avradını…(Güney, 1963 :66).

Dadaloğlu'nun aşağıdaki şiirinde de eşe yönelik küfür yer almaktadır.

Kozanoğlu dedim geldim
Sana diyom avradını
Amanı amanı buldum
Avradını avradını[151] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 108)

Âşık Zülalî, Kararî ile karşılaşmasında ona kızınca küfür eder. Erkeğe; karısına, malına, mülküne, değer verdiği her şeye yönelik bir küfür karşısındaki erkeği kızdırmanın ve incitmenin aracı olarak kullanılır.

Sakalın uzundur gözlerin hızma
Sâkin ol otağında gurbeti gezme
Orman yabanisi hınzırdan azma
Hemşiren validen karın …rim[152] Posoflu Aşık Zülali-20.yy (Zeyrek, 1990: 99)

Âşık Feryadî'nin Avradını-I ve Avradını-II şiirlerinde de eşe yönelik küfür yer alır.

Sebebi azgın yarama
Katanın da avradını
Havas eyleyip harama
Tadanın da avradını[153] Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 157)

Bankadan yerime para
Alanın da avradını
Doğru yolumu zarara
Salanın da avradını[154] Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 158)

[151] **2.Dörtlük:** Böyle bildim dayısını / Ben söyledim eyisini / Bugününü seyisini / Anasının avradını **3.Dörtlük:** Geldiğin büyük kapısı / Görmedim böyle deyusu / Kâhyasıyla boy beğisi / Hepsinin avradını **4.Dörtlük:** Dadaloğlu'm böyle dedin / Balınan kaymağı yedin / Ne söyledin ne dinledin / Görenlerin avradını (Görkem, 2006: 108).

[152] **1.Dörtlük:** Usta bu şeheri cevlân eyledin / Ettin ticareti kârın …rim / Yıkıldı hisarın oldu harabe / Bahçeyi bağbanın bârın …rim **2.Dörtlük:** Yanar yüreğim sönmüyor nârı / Yardımcımız vardır Cenâb-ı Bârı / Yeni dağdan inmiş kocaman karı / Ayranın loğanın lorun …rim **3.Dörtlük:** Sakalın uzundur gözlerin hızma / Sâkin ol otağında gurbeti gezme / Orman yabanisi hınzırdan azma / Hemşiren validen karın …rim **4.Dörtlük:** Zülâli bir cünun buldun çocuğu / Sakalın it kılı merkep kuyruğu / Yedi meyhanede şarap tuluğu / Aslı sendin nesli pirin …rim (Zeyrek, 1990: 99).

[153] **Avradını-I: 1.Dörtlük:** Başkasından sözüm hâşâ / Emeğimi veren boşa / Ezilmiş gönlümü taşa / Çalanın da avradını **2. Dörtlük:** Kimisi kuf olan atlık / Kimisinin huyu itlik / Yalan yere de şahitlik / Edenin de avradını **3. Dörtlük:** Hak âyet gönderdi kula / O kulları doğru ola / Vahşi olup yanlış yola / Gidenin de avradını **4. Dörtlük:** Feryadi der göremiyen / Hakikati aramıyan / Türkiye'ye yaramıyan / Modanın da avradını (Pürlü; Özen, 1996: 157).

[154] **Avradını-II: 1. Dörtlük:** Bankadan yerime para / Alanın da avradını / Doğru yolumu zarara / Salanın da avradını **2. Dörtlük:** Başkasından sözüm hâşâ / Emeğimi veren boşa / Ezilmiş gönlümü taşa / Çalanın da avradını **3. Dörtlük:** Başkaları girmez söze / Mühür alan ismimize / Hakkım deyip hem de bize / Gülenin de avradını **4. Dörtlük:** Kimseler sormuyor derdim / Elin borcunu ben verdim / Sahtekâr adam yardım / Kılanın da avradını **5. Dörtlük:** Bu parayı alan geda / İnşallah bulamaz gıda / Söylemeyip de aklında / Olanın da avradını **6. Dörtlük:** Azığın almayan buradan / Orada kurtulmaz nardan / Haram kazancını kârdan / Bilenin de avradını **7. Dörtlük:** Nasihatler etmez tesir / Kullar azdı döndü asır / Bunda Feryadi'ye kusur / Bulanın da avradını (Pürlü; Özen, 1996: 158).

"Orospu" sözcüğü de karşımıza çıkan başka bir küfür ifadesidir ve şiirlerde sıkça yer alır. *Orospu: 1. Hayat kadını 2. Kolay elde edilen düşük ahlaklı kadın* (TDK, 2011: 1813) olarak tanımlanır. Toplum içerisinde hayat kadınları ve bu kadınlara talep gösteren erkekler vardır. Ancak hayat kadınlar, "orospu" sözcüğü ile aşağılanırken onlara talep gösteren erkeklerle ilgili aşağılayıcı bir sıfat yoktur.

Afşinli Derdiçok aşağıdaki şiirinde çocuğu olmadığı için muska yazdıran yaşlı bir kadına aynı sözcükle hakaret eder. Kadının suçu, geç yaşta anne olmak istemektir.

Altmışında çocuk ister
Mevlam vermez koca or…pu
Mevlam verse götüremez
İçine atan koca or…pu

Tarlaya ekerler kıska
Yaşı atmış kendi koksa
Hocanın yazdığı muska
Sana neyler koca or…pu[155] Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 106)

Afşinli Derdiçok kendisini aldatan sevdiğine de "orospu" diye küfür eder.

Yörü hey o…pu aldadın beni
Düşürdün yollara beni piyade
Gayrı bundan sonra n'edeyim seni
Heç gözüm kalmadı şu düz ovada[156] Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 142)

Kadına yönelik küfür yine aynı sözcükle, kadınların eleştirildiği bir başka şiirde karşımıza çıkar. Baştan sona kadınlara dönük aşağılama ifadeleri ile dolu olan şiirde ayrıca kadının dış görünüşü ve pisliği de aşağılanmış, "ürüp dalama" (havlayıp, ısırmak) sözcükleri ile de "köpek" diyerek hakaret edilmiştir.

Kuşanmış beline sanki dolma
Gözü çapak dudakları yalama
Her galüp geçene ürüp dalama
Sonra tüm çekerim dişin' o…pu[157] Afşinli Derdiçok-20. Yy (Demir, 1993: 371)

---

[155] Şekil kusuru taşıyan şiir, alındığı kaynakta olduğu biçimiyle kullanılmıştır.

[156] **2.Dörtlük:** Sınadım ben seni bütün hilesin / Kuzuların arkan sıra melesin / Bana ettiğini Haktan bulasın / Gece gündüz ik'ellerim duada **3.Dörtlük:** Umut etme muradına ermeye / Soyunup ta yâr koynuna girmeye / Kör ola da iki gözün görmeye / Baykuş gimi bekleyesin yuvada **4.Dörtlük:** Yok imiş n'eyleyim yüzünde perde / Mevlâm tez düşüre dermansız derde / Benim intizarım heç kalmaz yerde / Olur bir gün emeklerin havada **5.Dörtlük:** Derdiçoğ'um buna ne böyle yandım / Aldandın o…pu sözüne kandın / Yoksa senden başka yâr yok mu sandın / Buluram vallahin senden ziyade (Demir, 1993: 142).

[157] **1.Dörtlük:** Misafir değilem boşuna korkma / Yemen ekmeğini aşını'o…pu / Her gelüp geçenden sakınıp ürkme / Dökülür ağzından keşi o…pu **2.Dörtlük:** Kuşanmış beline sanki dolma / Gözü çapak dudakları yalama / Her galüp geçene ürüp dalama / Sonra tüm çekerim dişin' o…pu **3.Dörtlük:** Bura m'ola kara kürdün yurtları / Hazan olmuş adam dalar itleri / Savrulur ziliflerin bitleri / Heç mi tarak görmez başın o…pu

Çıldırlı Âşık Şenlik, Zinzal köyünde bir kadından su ister ancak onu tanımayan kadın, aşığa kızar. Bunun üzerine âşık, şiirinde kadına "fahişe" diyerek hakaret eder. Şiirde hakaretler, kadının bedensel özellikleri ve pisliğinin anlatılması ile devam eder

Zinzal garyesinde suyun üstünde
Bir fahişe men fağire söyüfdü
Allah'ın yaramaz murdar yasarı
Demedim mi eşideller ayıfdı[158] Çıldırlı Âşık Şenlik-19.yy (Aslan, 1975: 170)

Aşağıdaki şiirde de eşini beğenmeyen kadınlar aynı sözcükle aşağılanmıştır.

Kediler köpekler ile savaşır
Miçik deyu çarşı çarşı dolaşır
Nekbetî'si ehl-i ırz'a ulaşır
Orospular kendi erin beğenmez[159] Kâtibî-18. Yy (Köprülü, 1962: 416)

2.5.2.2. Erkeği Eşi ile Kızdırma ve Aşağılama

Yukarıda değinildiği üzere erkek, eşine küfür edilerek aşağılanır ve kızdırılır. Aşağıdaki şiirlerde de bunların örnekleri görülür.

Erkek, eşi vasıtasıyla aşağılanıp kızdırabilir. Karısının namusu erkeğin namusudur. Bir kadının, namusunu lekeleyecek davranışta bulunması, kocasının toplum içerisinde aşağılamasına sebep olur. Kadına ait bir namus yoktur, onun namusu ait olduğu erkeğindir ataerkil erkek görüşü bu doğrultudadır.

Sufat-ı dürzüsen dini muhalif
Garın kerhanada sahapsız galıf
İndi zamparadan bir oğlun oluf
Sermayesiz kârdır ticaret Molla Çıldırlı Âşık Şenlik-19.yy (Aslan, 1975: 47)

4.Dörtlük: Bit öldürmüş getmez tırnağı'kanı / Ürme her geçen adamın'tanı / Ezeli bilirim ey kahbe seni / Bulunmaz dünyada eşin o…pu **5.Dörtlük:** Böyle m'olur imiş Kabaktepeli / Sallanırdı çevresinde Küpeli / Ellaham azıttı ardı sopalı / Kırıla boş kala peşin o…pu **6.Dörtlük:** Derdiçok korkmuyor böylesi sözden / Heç mi haya etmen gelinden kızdan / Kendi bir edepsiz utanmaz yüzünden / Yenemiyor seni kişin o…pu **(**Demir, 1993: 371).

[158]**2. Dörtlük:** İnsanı görende ağzın ayırır / Goltuğunun gılı camış doyurur / Tepesinde leylek yuva gayırır / Dişlerini gazma kimi eyifdi **3. Dörtlük:** Özüne bahmiyıf lağ eyler bize / Boynu armut sapı memesi küze / Sirkeli saçını sarıf ağ beze / Dazalah başına dinge goyufdu (Aslan, 1975: 170).

[159] **1.Dörtlük:** Aceb âhır-zaman oldu gâziler / Büyük küçük birbirini beğenmez / Her mü'min, münâfık cennet arzular / Tanrı nasîb ettiğini beğenmez **2.Dörtlük** Kediler köpekler ile savaşır / Miçik deyu çarşı çarşı dolaşır / Nekbetî'si ehl-i ırz'a ulaşır / Orospular kendi erin beğenmez **3. Dörtlük** Teklif ister bülbül güle konmağa / Pervâneler düşüp şem'a yanmağa / Oğlancıklar iştahından binmeğe / Doru ister, atın kır'ın beğenmez **4. Dörtlük** Babası anası koyun güttüren / Dağ başında kavalını öttüren / Kazam ile başın tıraş ettiren / Âhır-kâr ayak berberin beğenmez (Köprülü, 1962: 416).

Asılsız kimseler kendini över
Eşyası çalınan dizini döver
Günde beş yüz avradan söver
Karını vermişsin kiraya hırsız Âşık H. Arifi Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 279)

2.5.2.3. Aşağılama

Dil ve cinsiyet ilişkilerine odaklanan feministler, dili cinsiyet eşitsizliğinin yansıması ve sebebi olarak görür. Kadına karşı kullanılan dili, bir şiddet aracı olarak değerlendirirler ve dilin, kadının toplum içerisindeki konumunu göstermekten çok sebebi olduğu görüşünü savunurlar. Dilde, kadınları aşağılamak için kullanılan sözcüklerin, erkeleri aşağılamak için kullanılandan daha çok olduğuna vurgu yaparlar. Onlara göre kadın, dil aracılığı ile önemsizleştirilir ve aşağılanır (Köning, 1996: 45-49).

Şiddet, sadece fiziksel alanı içermeyip sözel şiddeti de kapsar. Kadını çeşitli özellikleri ile aşağılama, kadına yapılan sözel şiddettir ve şiirlerde yansıması görülür. Kadına; aklının yetersiz olması, dedikoducu olması, sır tutamaması gibi özellikler atfedilerek bu yönleri ile aşağılanır. Kadınlara ait kabul edilen bu özelliklere sahip erkekler "kadın gibi" oldukları için aşağılanır. Buna karşın erkeklere ait kabul edilen "mertlik, dürüstlük" gibi kişilik özelliklerine sahip kadınlar "erkek gibi kadın, metoğlu mert, sözünün eri erkeği" gibi ifadelerle övülür. Ataerkil dil kalıpları kadını, "öteki" yani "erkek olmayan" olarak tanımlar. "*İbranca İncil'den ve Yunan felsefesinden günümüze kadar kadınlar, kimliklerini belirleyecek erkeklik organı ya da erkeklik gücü olmadığından, ataerkil bakış açısından uygarlığın en önemli buluşlarını ve yapıtlarını oluşturduğu varsayılan, erkeklere özgü kişilik özellikleri bulunmadığından, insan ölçütü olan erkeğe göre olumsuz bir göndermeyle, bu nedenle de "öteki" ya da bir bakıma erkek olmayan olarak tanımlanmışlardır."* (Abrams, 1996: 69-79). Tanımlamalarda olumlu özellikler (dürüstlük, sözünde durma, az konuşma, dedikodu yapmama, sır tutma, akıllı olma vb) erkelere aitken olumsuz özellikler (gevezelik, sır tutamama, akılsız olma vb) kadınlara atfedilir.

Köroğlu Destanı'nda Firenk Döne "aklı noksan" diyerek aşağılanır. Ayırıca "Belin sıksam canın çıkar götünden" sözleriyle de fiziksel olarak kadının zayıflığı aşağılanır.

Aklı noksan karıların zatından
Belin sıksam canın çıkar götünden Köroğlu-16. yy (Boratav, 2009: 238)

Âşık Şemî de aşağıdaki şiirinde kadınların eksikliğinden, erkeklerden aşağı olduğundan bahseder. Kadınlar "kıt akıllı, azada noksan" kişilerdir. Allah, insanoğluna kadınlardan peygamber göndermemiştir. Bu da kadınların noksan olduğunun delilidir. Yenik düşmesinin (mat olmasının), erkekten aşağıda olmasının en büyük delil budur. Biraz düşünse eksikliğinin sebebini görecektir diyen âşık, kadınların yetersizliğini kendince delillerle açıklamakta ve kadıları aşağılamaktadır.

Aklile miras dinile âzada noksan
Fikr-itse kemâline sekamet budur işte

Hak bize nebî yolladı mı bir de nisadan
Mat olmasında bir de delâlet budur işte[160] Âşık Şemî-19. yy (Halıcı, 1982: 68)

Aşağıdaki şiirde de kadının akılsız olanının tercih sebebi olduğu dile getirilir. Kadının aklı aşağılanarak çok da gerekli olmadığı, asıl önemli olanın onun bedeni yani güzelliği olduğu belirtilir. Kadınların "salak" olanın tercih edilmesi erkeklerin kadınların aklından çekindiklerini düşündürür. Akıllı kadının istenmediği görülür. "Eksik akıllı, saçı uzun aklı kısa" gibi erkek egemen yapının oluşturduğu eril dil ifadeleri ile kadınlara akılsız olduğu telkini verilir. Şiirde de erkek düşüncesinin yansıması olarak akıllı kadınların istenmediği görülür.

Güzellerin salağına varmalı
El bağlayıp divanına durmalı
Kırmızı önlüklü altın burmalı
Ağ elleri topak olur güzelin Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 224)

Âşık Talibî Çoşkun, gezdiği yerlerde gördüğü kadınları "Ahlâksız Kadınlar Hakkında" destanıyla hicveder. Şiirin bir kısmında kadınlar, "gel-git akıllı, her zaman aklılarında türlü palanları olan düzenbazlar" olarak anlatılır. Kadınların akıl hocasının şeytan olduğu ve her türlü aklı ondan alıp uygulayan noksan akıllı kişiler olduğu ifade edilir.

[160] **1.Beyit:** Leylâ Mecnûn-i hikâyet budur işte / Er ehl-i kemâle diyânet budur işte **2.Beyit:** Bu zümre-i erbâb-ı dil içre gayretimiz var / Âşıklara lâyık olan âdet budur işte **3.Beyit:** Avret eriyle meclis-i rindâna girer mi / Leylâ Hanım'a küll-i kabâhat budur işte **4.Beyit:** Alkile miras dinile âzada noksan / Fikr-itse kemâline sekamet budur işte **5.Beyit:** Hak bize nebî yolladı mı bir de nisadan / Mat olmasında bir de delâlet budur işte **6.Beyit:** Leylâ Hanım'a küll-i kabahat budur işte / Leylâ idemez halini Mecnûn'a ifade **7.Beyit:** Vâsıf Bey'e remzü işaret budur işte / Her birişeyi devr-itme sar başına âteş **8.Beyit:** Ey Şem'î sana şan-ı şerafet budur işte / Leylâ Hanım'a küll-i kabahat budur işte (Halıcı, 1982: 68).

Gel-git olur kadınların aklı
Hemi cömerdi var hemi pahılı
Her saçında beş yüz plân takılı
Kalplerinde hile düzen kadınlar
…
Geceleri şeytan verir dersini
Gündüzleri kimse bilmez hırsını
Daima çevirir işin tersini
Akıldan mirastan noksan kadınlar[161] Âşık Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2013: 298-299)

Erkek egemen görüş tarafından kadınların aklının noksan olduğu düşüncesinin şiirlere de yansıdığı görülmüştür. Kadının, erkekten daha akılsız olduğu veya erkek ve kadın aklının farklılık arz ettiği görüşü feministler tarafından eleştirilir ve şiddetle reddedilir. Gilman "Kadın ve Ekonomi" adlı kitabında *"kadın aklı diye bir şey olmadığını" ve "beynin cinsel bir organ olmadığını"* iddia eder (Gilman, 1898: 5).

Feministler, kadının akılsız olduğuna dair görüşlere, eğitim alanındaki eşitsizlik ile cevap veriler. Kadınların yeterli eğitimi alması ve erkekle aynı olanaklara sahip olması durumunda gelişimlerinin sekteye uğramayacağını düşünürler (Brown, 1967: 443). Mary Wolstonecarf ve Jhon Stuart Mill, insanları diğer canlılardan ayıran özelliğin akılları olduğunu, bunun da kadın ve erkekte farklı olmadığını savunur. Kadınların tarih boyunca eğitimdeki fırsat eşitsizliği nedeniyle zihinsel potansiyellerini kullanamadıklarını ileri sürer. Bu algının da eğitimde fırsat eşitliği tanınarak ortadan kalkacağına inanırlar (Demir, 1997: 49-51). "*Bu noktada temel liberal feminist duruş: akıl, her insanda aynıdır. Kadın farklı ya da yanlış akıl yürütürse, bu onun eğitimindeki eksiklikle ilgilidir."* (Donovan, 2014: 37) yönündedir.

[161] 1.**Dörtlük:** Erkeklerin yüze gülen düşmanı / Önümüze kuyu kazan kadınlar / Belli olmaz her birinin plânı / Arkamızdan dudak büzen kadınlar **2.Dörtlük:** Kadınların çoktur bize çalımı / Hemi güzeli var hemi zalimi / Bu yüzdendir erkeklerin ölümü / Yüreklerimiz üzen kadınlar **3.Dörtlük:** Çoklarının çapkınlıkta havası / Hak indinde kabul olmaz duası / Dışı güzel içi şeytan yuvası / Talas tufan gibi azan kadınlar **4.Dörtlük:** Gel-git olur kadınların aklı / Hemi cömerdi var hemi pahılı / Her saçında beş yüz plân takılı / Kalplerinde hile düzen kadınlar **5.Dörtlük:** Kadınlara fırsat vermesin Allah / Fırsat düşer ise mahveder vallah / Yüzünü azdırmış dudağı salah / Doğru sözüme kızan kadınlar **6.Dörtlük:** Çok kadınlar doğru yoldan yanılır / Kocayı kor köpeklere sağılır / Geçimi kaybolur evi dağılır / Yuvalarımızı bozan kadınlar **7.Dörtlük:** Kör şeytandır kadınların hocası / Doğru yola gitmez genci kocası / Dost görünür düşman olur nicesi / Ters yel gibi devre esen kadınlar **8.Dörtlük:** Doğru kadınları sever öperim / Peygamberin kızı diye taparım / Gücüm yetse dileğini yaparım / Tanrı size versin ihsan kadınlar **9.Dörtlük:** Kadınlar ters döner çark-ı felektir / Erkekleri süzen nice elektir / Bazıları var ki huri melektir / Onlardır cennette gezen kadınlar **10.Dörtlük:** Bazı kadın namusunu batırır / Döşeği beğenmez çula oturur / Aslan yatağına çakal yatırır / Er kıymetin bilmez böyle kadınlar **11.Dörtlük:** Geceleri şeytan verir dersini / Gündüzleri kimse bilmez hırsını / Daima çevirir işin tersini / Akıldan mirastan noksan kadınlar **12.Dörtlük:** Kadınlar keklik kuş her dala konar / Avlayıp da ele getirmek hüner / Gözümüz dökülür kalbimiz yanar / Ciğerlerimizi ezen kadınlar (Kaya, 2013: 298-299).

Aklı eleştirilere uğrayan kadının, dişiliği erkeler tarafından hiçbir zaman eleştiri konusu olmaz (Kandiyoti, 2015: 82). Bu da erkelerin kadından beklentilerini gösterir niteliktedir: Kadın, cinsel bir objedir. Bedeni ile yapabildikleri (cinselliği, hizmet etmesi, güzel görünüşü ile erkeği memnun etmesi, çocuk doğurması) ile değerlidir.

Şiirlerde karşılaşılan bir diğer aşağılama ifadesi "eksikli, eksik etek" sözcüğüdür. "*Eksikli kelimesi Anadolu'da 'kadın' manasında kullanılır*" (Eren, 1952: 87).

17. yüzyıl saz şairlerinden Kul Mustafa aşağıdaki dörtlüğünde kadınlar için "eksikli" sözcüğünü kullanır.

Yavru bülbül gülde mekân bağlamaz
Bağlar ise deli gönül eğlenmez
Küstürdüm yârimi bana söylemez
Bana eksiklim göster ya kerim Kul Mustafa-17. yy (Eren, 1952: 87)

"Eksik etek" kadınlar için kullanılan ve onları aşağılayan, noksanlığını ve ikinci sınıf olduğunu ifade eden bir sıfattır. Kadının, erkek karşısında daima ikinci sınıf ve noksan olduğunun dile yansımış ifadesidir. Aşağıdaki şiire göre de erkeklerin bu "eksik etek"lerden sakınması gerekir.

Sen kendini sakın eksik etekten
Arsız avrat korkmaz sözden kötekten
Kız alırsan oğul verir petekten
Bilhassa çocuklu duldan uzak dur Abdulvahap Kocaman-20. yy (Artun, 2011: 105)

Kadınlara atfedilen ve onları aşağılayan bir diğer özellik de onların sır tutamamalarına dair erkek inancıdır. Aşağıdaki şiirde, "kadın sır tutamaz bu nedenle ona sır verilmemelidir" genellemesi yapılarak kadın aşağılanmıştır.

Sırrını verme de avrada yâda
Irızgımızı veren şol Bâri Hudâ
Nefsin için yaptırırsan bir oda
Zarar eden adam olman kârınan

Sırrını verme de avrada dosta
Aklı olan alır bundan bir hısta
Güçlüce olursan çıkarsın üste
Zamanenin geçinmesi şerinen Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 192)

Sır tutamama aşağıdaki şiirde de eleştirilmiş ve kadınların sır tutamadıkları söylenerek aşağılanmaktadır.

Sırrını söyleme avrada yâda
Verir kısmetini ol Bâr-i Hüda
Yaptırırsan iki dosta bir oda
Çok çalışma adam olman malınan Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 203)

Erkek egemen toplum görüşüne görüşe dedikodu, kadınların yaptığı bir eylem olarak tanımlanır. Kadınların dedikoducu olduğu düşüncesi genel kanıdır. Erkekler kusurlarını karşısındakinin yüzüne söylerken kadınlar arkadan konuşurlar diyerek yine kadınlar aşağılanmıştır. Kadın; erkeğe göre, erkeğin karşısında tanımlanmıştır.

Huzurî boş kafa anlar mı rumuz
Belâlığa yeter ondaki uyuz
Erkekler kusuru söyler yüzbeyüz
Ayn-il gıyap konuşanlar avrattır Ali Huzûrî-20.yy (Dizdaroğlu, 1949: 142)

Ceyhanlı Âşık Ferrahî, "Zamanede Bazı İnsanlar" şiirinde, döneminin toplumunda gördüğü yanlış davranışları eleştirirken kadınları da dedikodu yapması, aralarında sırlarının olmaması, sır saklayamamaları ile aşağılanmıştır.

Karılar kov yapar[162] arada sır yok
Eğrinin yanında doğruya yer yok
Bazı kadınlarda namus yok ar yok
Olur olmaz yerde gezilir oldu Âşık Ferrahi-20. yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Âşık Mahzuni Şerif de aşağıdaki dörtlüğünde kadınların dedikodu neredeyse orada olduklarını söyler.

Nerede dedikodu, orada biter
Karnı davul gibi, çalım satar
Kocasından para gelsin yeter
Ev yansa gaygusuz gezer kötü avrat Âşık Mahzuni Şerif-20. yy (Zaman, 2000:112)

Âşık Reyhanî erkeklere; kadınların sır tutamayacağını, bu nedenle de eşlerine asla sırlarını söylememeleri gerektiği öğüdünü verir.

Dikkat et de sır söyleme avrada
Dar günde sırların duyulur yâda
Aslan cinsi olmaz emre amade
Bakın ne söylüyor atasözleri Âşık Yaşar Reyhanî-20. yy (Aşır, 2009: 120)

Erkeklere göre kadınlar, güvenilmez varlıklardır. Aşağıdaki şiirde, erkeğin hayatındaki en önemli üçleme olarak kabul gören "at, avrat, silah" üçlemesinde "at ve

[162] Kov yapmak: Dedikodu yapmak

avrat"a güvenilmeyeceği dile getirilmiş. Erkeğin güvenebileceği tek şey "silah"tır o vakit. Erkek kendisini yalnızca kendi şiddet aracı ile koruyabilir.

Benim tek varlığım sendin dünyada
Güven olmaz imiş ata avrada
Tomurcuk gülünü koklattın yâda
Çobanı tahtına sultan eyledin Abdülvahap Kocaman-20. yy (Sever, 2004: 84)

Kadınlara yüklenen bir diğer olumsuz özellik de çok konuşmalarıdır. Erkek, ağır başlı ve az konuşurken kadınlar çok konuşur. Aşağıdaki dörtlükte, kadınların "geveze karıya" benzemesi ifadeleriyle kadına hakaret yine kadın üzerinden yapılır. Olumsuz özellikler kadınlara ait olduklarından kadınlar yine kendi olumsuz özellikleri ile kötülenir. Erkelere ait olumsuz özelliler ile kadınların aşağılandığına rastlanmamıştır.

Kadın var ki sanki papağan kuşu
Kadın var püsküllü bela duruşu
Kadın var ki nazlı nazlı gülüşü
Kadın var geveze karıya benzer[163]Âşık Ruhanî-20. yy (Özarslan, 2001: 179-181)

Donovan'a göre (2014: 12) erkek ve kadın arasındaki farklıklar genetik değilse toplumsal çevre sonucu oluşan bir sorundur. O halde kadına ve erkeğe atfedilen özellikler de değişebilir özellikler olarak görülebilir. Toplumlardaki küçük bir değişim, farklı toplumsal cinsiyet kimlikleri oluşturabilir der ve "ya hep beraber insan ya da eril oluruz" diyerek liberal feminist duruşunu sergiler. Donovan'ın görüşlerinden yola çıkarak kadınlara atfedilen ve kadınlara toplumsal olarak kazandırılan cinsiyet kimlikleri[164]

[163] **1.Dörtlük:** Kadın dünyasını sorarsanız benden / Kadın var ki aydan arıya benzer / Kadın var kırdığı fazladır binden / Kadın var zülalden duruya benzer **2.Dörtlük:** Kadın var gönülü doldurur neşe / Kadın var ki tıpkı benzer baykuşa / Kadın var ki şule verir güneşe / Kadın var paslanmış boruya benzer **3.Dörtlük:** Kadın var ki gurur köşkünde yatar / Kadın var çılgınca kahkaha atar / Kadın var tartılsa yaylanmaz kantar / Kadın var kurumuş deriye benzer **4.Dörtlük:** Kadın var ki tuzsuz tatsız ot gibi / Kadın var ki kaymak kaymak süt gibi / Kadın var ki kaypak palamut gibi / Kadın var sırmaya sarıya benzer **5. Dörtlük:** Kadın var ki hanım tipli gerçekten / Kadın anlamaz çuldan ipekten / Kadın var toplamaz gülden çiçekten / Kadın var bal yapan arıya benzer **6. Dörtlük:** Kadın var ki melek gibi kız besler / Kadın var kızının adını pisler / Kadın var zikreder Allah'ı sesler / Kadın var vicdanı kuruya benzer **7. Dörtlük:** Kadın var sözünün erkeği eri / Kadın var aleme dokunur şerri / Kadın var edepten çıkmaz dışarı / Kadın var çobansız sürüye benzer **8. Dörtlük:** Kadın var ki hem kel hem de foduldur / Kadın var ki insanlığı yüceldir / Kadın var ki erkeğini kocaltır / Kadın var sihirli periye benzer **9. Dörtlük:** Kadın var katmeri naz ile koklar / Kadın var insanın canını oklar / Kadın var ki demet demet sır saklar / Kadın var serpilen darıya benzer **10.Dörtlük:** Kadın var ki zulumatın şafağı / Kadın var ki yaygaranın nifağı / Kadın var kıymetli altın ufağı / Kadın var deveden iriye benzer **11. Dörtlük:** Kadın var ki sanki papağan kuşu / Kadın var püsküllü bela duruşu / Kadın var ki nazlı nazlı gülüşü / Kadın var geveze karıya benzer **12. Dörtlük:** Kadın var ki Ruhanî'nin itabı / Kadın var ki bu dünyanın mihrabı / Kadın var ki her mahlukun harabı / Kadın var cennette huriye benzer (Özarslan, 2001: 179-181).

[164]Toplumsal cinsiyet dediğimizde iki kavrama bakmak gerekir: toplumsal cinisyet (gender) ve biyolojik cinsiyet (sex). "Biyolojik cinsiyet (sex), bireyler arasındaki fiziksel farklılıkları ifade eder. Üreme cinsel uzuvları dikkate alınarak biyolojik organizmaları açısından ele alınır yani erkek (male) ve kadın (female) iki ayrı cins olarak değerlendirilir. Toplumsal cinsiyet ise, erkeklerin ve kadınların toplumdaki statüleri, durumları ve davranışları gibi kültürel ve sosyal yapılarının dikkate alınması olarak açıklanır. Kadınlar ve

içerisinde yer alan "gevezelik, dedikoduculuk, sır tutamama" gibi özellikler erkek egemen ataerkil toplum öğretileridir. Başka şekillerde gelişen bir toplumda bu özellikler farklılık gösterebilir.

Erkeklere ve kadınlara yüklenen bu özelliklerden, kadınlara ait olanlar olumsuzluk ve aşağılama ifadeleri olarak kullanılırken erkeklere ait kabul edilen bazı özellikler ise kadın ve erkek için övgü malzemesi olarak kullanılır. Erkek, kadın özellileri aşağılanır.

Aşağıdaki şiirde erkekler çamaşır yıkadıkları için eleştirilir. *"Karalar aşireti, Avşarlar içerisinde kadınlarla birlikte çamaşır yıkamak ve yaman kavga etmek gibi özellikleriyle tanınmaktadır."* (Görkem, 2006: 251). "*Erkek olma meselesinin birinci koşulu kadın olmamaktır."* (Stoller, 1982: 4). Bu nedenle şiirdeki erkekler, kadın gibi olmakla aşağılanırlar. Toplumsal cinsiyet rollerimize göre ev işleri kadınlara aittir. Erkelerin bunu yapması aşağılanma sebebidir.

Avrat ile don yumağa gidenler
Yine de kavgasın yaman ederler
Karahalıcı da Kuzu Güdenler
Daha nice cıda atar Karalar Dadaloğlu-20. yy (Görkem, 2006: 251)

Aşağıdaki şiirde de erkekler, kadın özellikleri ile aşağılanmaktadırlar. Bir erkeğin "kadın tabiatlı" olması, ataerkil sistem içerisinde olmaması gereken davranış çeşididir.

Yurdunu koruyan aslanlar noldu?
Yerleri nur olsun hepsi öldü
Karı tabiatlı erkekler kaldı
Ya da değnek tutar eli kalmadı Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 114)

Ali Huzûrî-Müdamî atışmasında Müdamî karşısındaki aşığı "kadından daha kaçkınsın" diyerek, kadınlara ait görülen bir özellik (kaçkın olma) ile aşağılanmaktadır.

Müdâmî:
Âşıklar sözünü söyler Bâriden
Şüphesiz bal denge gelir arıdan
Gördün mü ki sen kaçkınsın karıdan
Etmişsin firarı baba Huzûrî

---

erkekler erillik ve dişilik özellikleri ile değerlendirilirler. Örneğin kadınlar; duygusal, pasif, zayıf, erkeğe bağımlı, uysal olarak lanse edilirken; erkekler mantıksal, etken, güçlü, bağımsız, saldırgan varlıklar olarak nitelendirilirler. İşte bu nedenledir ki, erkekler ve kadınlar arasındaki ayrımların biyolojik mi yani doğuştan mı; yoksa toplumsal-kültürel boyutta mı yani sonradan kazanılan değerlerden mi kaynaklandığı yolundaki tartışmalar özellikle feministleri meşgul eder... Biyolojik cinsiyet olsun, toplumsal cinsiyet olsun erkeklere sınırsız olanaklar tanırken kadınlar için tam tersi olunca, kadının hakkı olanları talep etmesi sonucu kaçınılmazdır (Şahin, 2009: 132-133).

Huzûrî:
Niyetim haylidir değilim bedbin
Sözüm lâtifedir bu da âyin
Yaşı otuzdan olursa geçkin
Almazım içeri canım Müdâmî Ali Huzûrî-Müdami-20.yy (Dizdaroğlu, 1949: 176)

Aynı şekilde Sefil Selimî de kadına it olduğu düşünülen "cadılık" özelliği ile erkeği aşağılar. Erkek, kadın özelliklerine sahip olmaz, kadına ait özellikler kötüdür, olumsuzdur. Bunlar erkeklere söylendiğinde kızdırmak ve aşağılamak için kullanılır.

Erkek var ki cadı karıdan cadı
Yiğit sanılarak konulmuş adı
Turpta turp gibi şekerin adı
Turşu meclisinde aza değilim Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 357)

Erkeği kadın özellikleri ile aşağılama aşağıdaki şiirde de "sokak karıları gibi dövüşmek" ifadeleri yöneltilerek yapılır. Erkekler, erkek gibi dövüşür. Kadın gibi dövüştüklerini söylemek onlara hakarettir. Kadınların dövüşmeleri bile aşağılama konusu olabilmektedir. Kadınların dövüşü "sokak karısı gibi dövüşmek" olarak kötü anlamlara gelecek şekillerde kullanılarak kadınlar aşağılanmaktadır.

Aylardır, yıllardır kavga bitmedi
Bu nasıl iş ise aklım yetmedi
Hiç kimse suçunu kabul etmedi
Dövüştüler sokak karısı gibi Musa Merdanoğlu-20. yy (Merdanoğlu, 2005: 80)

Yukarıdaki şiirlerde kadın, kadın özellikleri ile aşağılanırken (geveze karıya benzer); aşağıdaki şiirde erkek, erkeğe ait özelliklerle övülür. Çünkü erkek ve erkeğe ait tanımlamalar olumlu iken kadına ait olanlar olumsuzdur. Gerek kadın için gerek erkek için kullanılsın aynı anlamları ifade eder. Erkekleri kadın özellikleri ile övmeye rastlanmazken tam tersi kadınları erkeklere ait vasıflar ile övmeye şiirlerde rastlanmıştır.

Erkek, "mert, cesur ve yürekli"dir. Erkekler aşağıdaki şiirde erkek özellikleri ile (Hepsi mertoğlu erkektir) övülmüştür.

Şark bölgesi, yurtta takdir
Ne kadar öğsek, gerçektir
Hepsi mertoğlu, erkektir
Kuvvet, Rüstem Zal'ından yaz Müdamî-20. yy (Aslan, 1978: 252)

2.5.3. Kadınları Erkeklere Ait Özelliklerle Övme

Kadınların erkek gibi olması övgü, erkeklerin kadın gibi olması yergi konusudur. Erkelere ait tanımlanan özelliklerin[165] kadınlarda görülmesi övülür. Aşağıdaki şiirde "Kadınlar tanırım erkekten erkek" ifadeleri bunun göstergesidir.

Kadınlar tanırım, erkekten erkek
Erkekler tanırım tavşandan ürkek
Anaya asidir avrada korkak
Demek ki dölleri, döl değilmiş Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 226)

Aşağıdaki şiirde de kadının, erkek özellikleri ile "sözünün eri, erkeği olmak"la övüldüğünü görürüz. Kadın söz verdi mi tutamaz, sözünü tutmak, erkeğe özgü bir niteliktir. Böyle kadınlar da erkek gibi sözünün eri olmakla övülürler.

Kadın var sözünün erkeği eri
Kadın var âleme dokunur şerri
Kadın var edepten çıkmaz dışarı
Kadın var çobansız sürüye benzer Âşık M. Ruhanî-20. yy (Özarslan, 2001: 179-181)

İncelen kaynaklarda şiddetle ilgili ifadelerin yer aldığı şiirler sözel ve fiziksel şiddet kapsamında değerlendirilmiştir. Kadına yönelik şiddet konusunda sosyo-kültürel, psikolojik ve feminist yaklaşımlar vardır. Tezin kapsamında feminist yaklaşım ile şiirlerde yer alan şiddet ifadeleri değerlendirilmiştir. Feminist yaklaşıma göre evlilikte görülen şiddet ataerkil ilişkilerin inşa ettiği bir eylem olup patriyarkal ilişkilerin bir sonucudur. Şiddet, tüm canlılarda bulunan kendini koruma içgüdüsü ile ortaya çıkar. Erkek, kadının davranışlarında kendi varlığı, otoritesi ve iktidarı ile ilgili tehdit oluşturabileceğini düşündüğü bir davranış karşısında şiddet gösterebilmektedir.

Âşık şiirlerinde de kadına yönelik şiddet ifadeleri ile şiddetin izlerini sürmek mümkündür. Bu ifadelerden yola çıkarak toplumun her döneminde erkek şiddeti görülmektedir denebilir.

[165] Mary Wollstonecraft'ın bu konudaki düşünceleri şöyledir: "Dört bir yanda erkeksi kadınlar karşısında korku ve tiksintiyle haykırıldığını duyuyorum; peki, hangi kadınlara erkeksi kadın diyoruz? Eğer erkeklerin bu hoşnutsuzluğu avlanma, silah kullanma ve kumar oynama hevesine yönelikse, bu haykırışlara ben de yürekten katılırım; ama aynı hoşnutsuzluk erkeklere özgü erdemlerin taklit edilmesine ya da doğru bir deyişle, insan karakterini güçlendiren, dişi cinsi hayvanlar seviyesinin üstüne çıkararak kapsayıcı bir şekilde insanoğlu diye adlandırılan sınıfa dâhil edecek beceri ve erdemlerin edinilmesine yönelikse; kadınları felsefi bir açıdan gözlemleyen herkesin, benimle birlikte kadınların her geçen gün biraz daha erkeksileşmesini dilemesini beklerim." (Wollstonecraft, 2007: 11).

Şiirlerde, fiziksel şiddetin olduğuna dair ifadelere rastlanmış, pek çok âşığın şiddete karşı bir duruş sergilediği görülmüştür. Ancak bu durum, toplumumuzda geçmişten günümüze erkek şiddetinin olduğu gerçeğini değiştirmemekte aksine, varlığını kanıtlamaktadır.

Şiirlerde sözel şiddet kapsamında; kadını aşağılama, alay etme, değersiz olduğuna dair ifadeler kullanıldığı görülür. Dinleyiciye/okuyucuya aktarılan şiddete dair ifadelerle şiirler de şiddetin içselleştirilmesinde pay sahibidir denebilir. Şiirlerde ayrıca kadını aşağılayan sözcüklerin erkekleri aşağılayan sözcüklerden daha fazla olduğu görülmüştür. Feminist eleştirmenlerin kadına karşı kullanılan dilin, bir şiddet aracı olarak değerlendirilmesinden yola çıkarak şiirlerin (dilin), kadının toplum içerisindeki konumunu gösterdiği ve ayrıca bu konumun sebebi olduğu söylenebilir.

Sözel şiddet kapsamında değerlendirdiğimiz küfürle ilgili çokça örnek tespit edilmiştir. Şiirlerde küfür, kadının bedenine ve ona cinsel eylem gerçekleştireceğine dair ifadelerle karşımıza çıkar. Erkeğe yönelik, başka bir erkeğin söylediği küfür, onun sahip olduğu kadına yöneliktir. O erkeğin karısına, kızına, kız kardeşine, annesine yönelik (Soranın da avradını, Tâ bıldırdan beri söğdüm bacına, Sana diyom avradını, Hemşiren validen karın …rim) ifadeler görülmüştür. Bir erkeğin bacısına, karısına, anasına sövmek ona yapılacak en büyük hakarettir. Erkeğe ait bir nesne olarak görülen kadına yönelik cinsel içerikli gönderme; erkeğe ait olan bu nesneye, dolayısıyla erkeğin kendisine hakarettir, şiirlerde de bu amaçla kullanıldığı tespit edilmiştir.

"Orospu" ve "fahişe" sözcükleri, sözel aşağılama ifadeleri olarak karşımıza çıkar. Çocuğu olmadığı için muska yazdıran yaşlı bir kadına, kızgınlığını ifade etmek için karşısındaki kadına, eşini beğenmeyen kadınlara, aldatan kadınlara bu ifadeler ile hakaret edilir. Hayat kadınları ve bu kadınlara talep gösteren erkekler olmasın rağmen hayat kadınları "orospu" sözcüğü ile aşağılanırken onlara talep gösteren erkeklerle ilgili aşağılayıcı bir sıfat yoktur. Bu sıfatın hakaret sözcüğü olarak diğer kadınlar için kullanıldığı görülür.

Kadınların aşağılandığı bir diğer alan "akıl"larıdır. Erkek egemen görüş tarafından kadınların aklının noksan olduğu düşüncesinin şiirlere de yansıdığı görülmüştür. "Saçı uzun aklı kısa, eksik etek, eksikli, gel-git akıllı, akıl hocaları şeytan" ifadelerine rastlanır. Kadın, aklı ile eleştirilirken bedeni, bedeni ile yapabildikleri (cinselliği, hizmet etmesi,

güzel görünüşü ile erkeği memnun etmesi, çocuk doğurması) eleştiri konusu olmamıştır. Akıllı kadınların tercih edilmemesi gerektiği yönünde öğütlere de rastlanmıştır. Bu kapsamda kadınların akıllı olmalarına gerek yoktur; erkeklere hizmet, çocuk doğurma, erkeğin gönlünü hoş etme gibi bedensel özelliklere sahip olmaları yeterlidir yönündeki erkek görüşü ve beklentilerinin şiirlere yansıdığı görülür.

Feministlere göre kadın ve erkelere ait özellikler toplum tarafından oluşturulur ve bu özellikler erkek egemen ataerkil toplum öğretileridir. Bu öğretilere göre erkekler "mert, sözünü eri, çok konuşmayan, dedikodu yapmayan, güvenilir" kimselerken kadınlar; "sır tutamayan, dedikoducu, güvenilmez, çok konuşan, sözünde durmayan" kişilerdir. Erkek egemen toplumlarda kadın; erkeğe göre, erkeğin karşısında tanımlanır. Şiirlerde de kadınlar; dedikoducu, güvenilmez, sır tutamayan, çok konuşan kişiler olarak aşağılanır ve bu şekli ile sözel şiddettin şiirlerdeki yansıması olarak karşımıza çıkar.

Ataerkil dil kalıpları kadını, "öteki" yani "erkek olmayan" olarak tanımlar. Tanımlamalarda olumlu özellikler erkelere aitken olumsuz özellikler kadınlara atfedilir. Şiirlerde kadınlara ait kabul edilen bu özelliklere sahip erkekler "kadın gibi" oldukları için aşağılanır. Buna karşın erkeklere ait kabul edilen "mertlik, dürüstlük" gibi kişilik özelliklerine sahip kadınlar "erkek gibi kadın, metoğlu mert, sözünün eri erkeği" gibi ifadelerle övülür. Erkelere ait özelliler ile kadınların aşağılandığına ya da erkeklerin kadın özellikleri ile övüldüğüne rastlanmamıştır.

Beauvoir (1993: xvi) ataerkil toplumlarda erkeklikle ilgili düşünülen eril niteliklerin norm olarak; buna karşın kadın ve dişiliğin olumsuz, esas olmayan, normal dışı yani "öteki" olarak kurulduğunu ileri sürer. Erkek, kadına göre değil kadın, erkeğe göre tanımlanır. Esas olan yani "özne" erkek iken kadın "nesne"dir. Esas olan erkeğin karşısında kadın, rastlantısal olandır. Erkek "mutlak" konumdadır, kadın ise "öteki" dir. Şiirlerdeki ifadelerden de kadınların erkeklere göre, erkek olmayan olarak tanımlandığını görürüz. Erkek olmanın koşulu kadın olmamak yani kadınsı kabul edilen özelliklere sahip olmamaktır. Bu özelliklere sahip erkekler aşağılanır. Kadınlar ise erkeğe ait olduğu düşünülen olumlu eril normlara sahip olduklarında övgü alırlar.

2.6. Aşk

"Aşk", Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat'inde (1993: 47) sevgi olarak tanımlanır. Sevda ise aynı sözlükte (1993: 946) aşk, sevgi, aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık, istek, heves, arzudur. TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 177) aşk: *Aşırı sevgi ve bağlılık duygusu, sevda*[166] olarak geçer.

Aşk, insanoğlunun ilk zamanlarından beri var olmuştur ve edebî eserlerin ana konularından biridir. Örneğin Hint destanı Mahabharata'da Tanrı Dnarma, destanın kahramanı Yudiştira'yı sınarken: "Dünyanın var oluş nedeni nedir?" sorusunu sorar. Destanda, soruyu "aşk" olarak cevaplayan kahramanın doğru cevabı vererek bir sonraki aşamaya geçmeye hak kazandığı anlatılır (Bikriye, 1994: 81). Aşk öyle yüce bir duygudur ki tarihi olayların sebepleri de bazen bu duyguya bağlanır. Napolyon, Josephine'e yazdığı mektupta söyle der: "*Zafere de aldırdığım yok. Senin hoşuna gittiği için zaferler kazanmak istiyorum. Zaferlerin seni hoşnut edeceğini bilmeseydim, hemen ordumu bırakır, Paris'e koşar ve kendimi senin ayaklarının dibine atardım."* (Dil, 2003: 35). Böylece, bir anlamda Fransa'nın yayılmacı politikası uğruna ölen binlerce erkeğin de günahı Josephin'e yüklenir. Mektuba göre, Napolyon'un askeri çılgınlığının tek çıkış noktası aşktır (Sezer, 2004: 25).

Feminislerin aşka bakış açısı olumsuzdur. Onlar, kadını köleleştirdiği gerekçesiyle aşka karşı çıkarlar (Öztürk, 2009: 120). Shulamith Firestone ve Ti- Grace Atkinson gibi Radikal feministler aşka karşı olumsuz bakış açısının oluşmasında önemli rol sahibidir. Shulamith Firestone "Cinselliğin Diyalektiği" adlı eserinde aşkı "savunmasızlığı, bağımlılığı, sahipliği, acıya duyarlılığı geliştiren ve kadının insan potansiyelinin tam olarak gelişmesini engelleyen bir kurum" olarak eleştirir ve kadınların güvenlik karşılığında sevdiklerini iddia eder. Aşk macerası ve ideolojisi, kadını afyonlayan bir uyuşturucudur, diyen yazar aşkın, kadınların erkekler için yaşamaları düşüncesini teşvik ettiğini ileri sürer (Firestone, 1993: 117). Atkinson ise "Eğer özgür olsaydık, aşka ihtiyacımız olur muydu?" diye sorarken aşkın kadınların özgür olmayışının bir sonucu olduğunu iddia eder. Ona göre

[166] "Sevda" kelimesinin kökeni Arapça "sevda" sözcüğünde bulunur. Bu sözcük, "siyah safra" anlamına gelir. İnsan vücudunda bulunan siyah safranın insanın duyusal hayatını etkilediği, melankoliye ve huzursuzluya sebep olduğu Eski Arap ve Yunan doktorlarının genel kanılarıdır. Yunanca "melano" yani siyah safra "melankoli" kelimesini türetmiş ve "kara sevda, kara duygu" anlamlarında kullanılmıştır (Bayram, 2015: 13-114).

aşk "platonik bir olgu"dur ve bu olgu "kadınlara eziyet etmenin pskilojik ekseni"dir (Donovan, 2014: 288- 289).

2.6.1. Âşık

TDK Türkçe Sözlükte "Âşık" (2011: 174) "*Bir kimseye veya bir şeye karşı sevgi ve bağlılık duyan vurgun, tutkun kimse; birbirini seven bir çiftten kadına oranla genellikle erkeğe verilen ad; halk ozanı*[167]*; dalgın, kalender kimse"* olarak tanımlanır.

Âşık Mahzuni Şerif, aşkı ve âşığı şöyle tarif eder: "*Aşk, beşeri yapıda salt cinsler arası iletişimin bir tarifi niteliğinde duyu hâline geldiği an, yaşamın diğer kollarını tamamen inkâr edecek kadar güç kazanır ve bu duygunun muhatabı ve sahibi durumunda olan kişiler âşık unvanı alır."* (İnce, 2005: 64-65).

2.6.1.1. Âşıkların Gözünden Aşk

Edebî ürünler, üretildikleri veya ortaya çıktıkları dönemin toplumsal yaşamı hakkında ipuçları veriler.[168] İçinde var olduğu topluluğun dünyaya bakışını ve hislerini yansıtırlar. Bu çerçevede düşünüldüğünde 15. yüzyıldan günümüze devam eden Âşık Tarzı Şiir Geleneği'ne bakarak toplumun kadına ve aşka bakış açısını okumak mümkündür. Âşıkların şiirlerinde, dönemlerinin toplumunun aşka ve kadına yüklediği anlamları görebiliriz. Çünkü âşık şiiri halkın içinden gelir, gerçektir, halkın duyuş ve düşünüşünü yansıtır. Halkın dünya görüşünü, mutluluk ve mutsuzluklarını kısaca tüm hayata bakışlarını âşık şiirinin dizelerinde bulabileceğimiz gibi aşkın izlerini de bu şiirlerde bulabiliriz. Aşk ve sevgili diğer edebî türlerde olduğu gibi âşık şiirinde de en çok üzerinde durulan konu olmuştur. Âşık şiiri aşkı anlatır, duyguların ve aşkın tanığıdır. Aşk konulu şiirler genellikle

[167] Âşık Tarzı şiir geleneğine adını vermiş âşık adına Anadolu'da 15. yüzyıldan beri rastlanmaktadır. Âşıklar eski Türklerin ozan dedikleri sazları eşliğinde çalıp söyleyen sanatçı kişiliklerdir. Âşık kelimesi önceleri dinî şiirler söyleyen kişiler için kullanılırken bu kullanım daha sonra genişleyerek diğer konularda şiirler söyleyen saz şairleri için de kullanılır olmuştur (Sezener, 1997: 53-65).

[168] Türk Edebiyatı'nın temel sözlü ürünlerinden olan Dede Korkut Kitabı'ndaki aşk temasına dair Mehmet Kaplan *Dede Korkut Kitabında Kadın* adlı makalesinde (2002: 49-50) aşkın statik bir medeniyetin ürünü olduğunu ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde aşka en yakın duygunun Deli Dumrul hikâyesinde görüldüğünü söyler. Sadece bu hikâyede kadının, kocasına karşı duyduğu bağlılık hissinin aşka benzer bir karakter kazanmaya başladığını ve aşkın ana tema olarak görüldüğünü belirtir. Dede Korkut Kitabı'nda görülen aşka dair sözcüklerin göçebe edebiyatın mahsulü olmadıklarını iddia eder. Ona göre bu benzetme ve tasvirler şehir ve köy edebiyatında da görülebilmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda sadece, kadın için kullanılan 'viregüm, düvlegüm' kelimelerinin göçebe zihniyete ait olabileceğini ifade eder.

âşık ve sevgili etrafında şekillenir. Şiirlerde kadını ve aşkı tanımlayan çok miktarda sözcükle karşılaşmak mümkünüdür.

Aşk, gurbet, ayrılık temaları üzerine kurulu âşık şiirinde sevgili, ideal ve ilahî değildir. Âşıkların sevgilileri, buluşup konuştukları somut kişilerdir. Âşık; sevdiği kadının peşinden koşan, diğer rakiplerle aşkı için mücadele eden, gerektiğinde gurbete düşen, türlü eziyetlere katlanan kişiler olarak karşımıza çıkar. Âşık, sevgilinin ona çektirdiği sıkıntılardan şikâyet eder gibi görünse de aslında halinden memnundur. Onun var oluş sebebi âdeta aşktır ve aşkından asla vazgeçmez. Âşık için aşk, hem güzel hem de acı verici bir deneyimdir.[169]

Aşk konulu şiirler "Âşık Tarzı Şiir Geleneği"nin[170] ana konularındandır. Âşıkların şiirlerini söyleme sebeplerinin başında aşk gelir. Aşığı söyleten, sevdiğine duyduğu aşktır. Aşk, öyle kuvvetli bir duygudur ki Gevherî "*Biri firkat biri gurbet biri aşk"* tekrar dizelerinin yer aldığı şiirinde *"Aşktır beni sevda ile söyleten"* derken âşık şirinin ortaya çıkma sebeplerinden birini ve en kuvvetli olanını da ifade eder.

Aşktır beni sevda ile söyleten
Firkattir cevr ile sinem dağlayan
Gurbettir gözümden kanlar akıtan
Biri firkat bir gurbet biri aşk Gevherî- 17. yy (Güzel; Torun, 2012: 277)

Âşık Veysel *Bir Hayâl Peşinde Dolandım Durdum* adlı şiirinde âşıkların ömürleri boyunca bir hayalin peşinde dolaştıklarını söyler. Hayallerinde bazen zengin, bazen mecnun olduğunu, her güzele meyil verdiğini anlatır. Ona söylenen, bu aşktan vazgeç laflarına aldırış etmeyeceğini ve asla sevdiğini unutmayacağını ifade ederek âdeta âşıkların durumunu izah eder.

Bir hayâl peşinde dolandım durdum
Asla terk etmezem sanma unuttum
Sönmez ümitlerden beklerim yârı
Bugün yarın dedim gönlüm avuttum[171] Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 253)

[169] Aşk ile aynı kökten gelen "aşeka" kelimesi sarmaşık demektir. Sarmaşıklar nasıl ki sarıldıkları bitkiyi besinden mahrum bırakıp kurutuyorsa aşk da bünyesine girdiği âşığı dünya ile bağlantılarından koparak kendisine bağlar. Aşk, âşık için hem tatlı hem de acı bir durumdur. Aşkı ile sarhoş olan âşık, aşk acısı ile yaralanır. Yine "aşeka" kökünden türemiş bir sözcük olan "uşık" hem tatlı hem de ekşi tatları bir arada bulunduran bir meyvenin adıdır (Dizman, 2009: 7). Tıpkı bu meyve gibi aşk da âşık için hem tatlı hem de ekşidir.

[170] Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bakz: Günay, Umay (2008) Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, 5. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

[171] **2.Dörtlük:** Gâhî zengin oldum hülya yaşattım / Nerde güzel gördü isem laf attım / Sevda denizinde gönlüm aldattım / Arzularım suya düştü ne ettim **3.Dörtlük:** Gâhî zengin oldum hayli sürüdüm / Gâhî

Âşık Veysel, âşıkların bazen gerçek bazen hayali bir sevgiliye âşık olup bir ömür bu sevda ile yandıklarını ve asla âşık olmaktan vazgeçmeyeceklerini dile getirir. İlhan Başgöz (2014: 50-51) âşıkların aşka düşme ve âşıklık yapma durumları ile ilgili şu bilgiyi vermektedir:

> … özellikle Müslüman memleketlerde, erkek çocuk aşırı derecede şımartılıyor, ona küçük yaştan beri kadından üstün olduğu telkin ediliyor. Kadın, erkeğin elinin kiridir. Anne, kocasından bulamadığı sevgiyi erkek çocuğa yöneltiyor. Aslında bu bir sevgi değil, bir baskı ve kontrol mekanizması. Erkek çocuk büyüyüp elimden çıkacak diyen annenin bencil korkusu. Ama bu, çocuğa sevgi ve şefkat olarak sunuluyor; erkek çocuk da böyle algılıyor. Bu koşullar içinde yetişen ve genç kızların gerçeği ile yakından tanışma olanağı bulamayan erkek, olgunlaşamıyor; bağımsız bir kişilik kazanmakta zorluk çekiyor. Çocuk kalıyor. Onun dünyasında kadın; şefkati, aşırı korumayı, otoriteyi veya hayallenen güzeli temsil ediyor. Tıpkı annesi gibi. Erkek evlenince, böyle bir kadınla yaşamayı umuyor. Hiçbir kadın hem anne, hem eş, hem de ideal güzel olamaz. Eşinde bunları bulamayan genç insan, evliliğin cicim ayları geçince, ya bir sevgili hayalleyerek ya da aile dışı ilişkilere yönelerek aile hayatının gerçeklerinden kaçıyor. Saz çalıp şiir söyleyen âşıkların hayatı bu hayaller etrafında örülmüştür. Ne vakit sorulsa, âşık gerçek hayatını değil de, bu hayali sevgiliye bağlanan hayatını anlatır. Aşk şiirlerindeki sevgili, bence kadını kendisiyle, eşit saymadığı, ondan pek çok şey beklediği için gerçek sevgiyi bulamayan, bu yüzden mutlu olamayan erkeğin hayal kurmasından ve bu hayalle avunmasından başka bir şey değildir. Unutmamalı ki ancak mutsuz insan hayal kurarak avunur.

İlhan Başgöz'ün bu yorumunun tamamına katılmak yüzyılları kapsayan bir geleneğe ve bu gelenek içerisinde yer alan aşka yapılan bir haksızlık olsa da bazı noktalarda doğruluk payı barındırmaktadır. Çünkü âşıklar, şiirlerinde gerçek hayattan bir güzelin yanı sıra hayalî ve olmasını istediği sevgili tipini de tasvir eder.

Âşık Veysel başka bir şiirinde yine âşıkların hayal dünyasından bahseder. Âşıkların gerçek hayatta sevgili bulamazken şiirlerde en güzelini istediğini dile getirirken aslında âşıkların hayal dünyalarının zenginliğinden bahseder. Ayrıca "Şehvetle âşıktır kıza geline" diyerek aşka olan düşkünlüklerini de ifade eder.

Şehvetle âşıktır kıza geline
Arı olan tuz katar mı balına
İbrişimden nazik ipek teline
Takarlar çeşitli yalan âşıklar

Kabını yummaya bulamaz karı
Hint'ten Hindistan'dan bahseder yâri
Beğenmez topalı bulamaz körü
İsterler bir kaşı keman şimdi Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 279)

Aşk, insan için doğal bir duygudur. Dadaloğlu bu doğallığı "Güzel sevdi diye çekip asmazlar" dizesi ile dile getirmiştir. Dadaloğlu, âşık oldu diye kimseyi asmayacaklarını,

---

mecnun oldum aba büründüm / Nerde güzel gördü isem yerindim / Ucu çıkmaz bir kölecik yol tuttum **4.Dörtlük:** Veysel bu sevdadan vazgeç dediler / Olup bitenleri yaz geç dediler / Sevdiğim kapıdan az geç dediler / Acı sözü sevdiğimden işittim (Kaya, 2011: 253).

bunun doğal bir şey olduğunu, aşkın herkesin yaşayabileceği normal bir durum olduğunu ve yadırganıp eleştirilmeyeceğini ifade eder.

Yürü güzel yürü yolun basmazlar
Söyletip de şirin dilin kesmezler
Güzel sevdi diye çekip asmazlar
Ko ben söyleneyim diller içinde Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 72)

Şiirlerinin genel teması aşk olan Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde âşıkların ne istediklerini söyler. Âşıklar, daima güzellere âşık olmak isterler. Ancak zaman zaman kendi gönüllerinden de şikâyetçidirler. Çünkü âşığın gönlü hercaidir, her çiçekten bal alır, her gördüğü güzele âşık olur. Bu da onları aşk derdine sürükler.

Deli gönül gezer gezer gelirsin
Arı gibi her çiçekten alırsın
Nerde güzel görsen orda kalırsın
Ben senin derdini çekemem gönül[172] Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 475)

Âşığın gönlü güzelden geçmez, her zaman güzele meyleder. Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde gönlünün güzel kızdan hiç vazgeçmediğini söyler. "*Karacaoğlan güzelin aşığıdır. Güzeli överken "kadın" ya da "kız" diye ayırmamıştır. Zira aşığı ilgilendiren şey, gördüğü güzelliğin kendi ruhunda yaptığı etkidir .*"(Demirbuğa, 2001: 793).

Karac'Oğlan[173] gönül ne ister bizden
Hiç gitmiyor gönül gelinden kızdan
Günde beş yüz sarım gelse faizden
Dünyada tükenmez mal ister gönül Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 476)

Karacaoğlan aşka ve sevgiliye o kadar tutkuyla bağlıdır ki gerekirse anadan ayrılıp yârdan ayrılamayacağını söylerken aşkın ne kadar kuvvetli bir duygu olduğunu anlatır. Anne, Türk toplumunda kutsal ve değerlidir. Aşk, bazen anneye duyulan duygudan bile üstün gelebilmektedir.

Bugün çay bulandı yarın durulmaz
Gurbette ölenin gözü yumulmaz
Anadan ayrılır yârdan ayrılmaz
Yol ver dağlar ben sılaya gideyim Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 498)

[172]**2.Dörtlük:** Santur mu istersin saz mı istersin / Ördek mi istersin kaz mı istersin / Domurcuk memeli kız mı istersin / Ben senin kahrını çekemem gönül **3.Dörtlük:** Çıkıp yücelere bakmak istersin / Çoşkun sular gibi akmak istersin / Her güzelle yatıp kalkmak istersin / Ben senin kahrını çekemem gönül **4.Dörtlük:** Karac'Oğlan der okuyam yazam / Keleş değilim ki kervanlar bozam / Geyinem kuşanam bir hoşça gezem / Ben senin kahrını çekemem gönül (Sakaoğlu, 2012: 475).

[173]Şiirler alındığı kaynaktan olduğu gibi aktarılmış olup özcüklerin yazımı ile ilgili bir değişiklik yapılmamıştır.

Karacaoğlan bir aşk şairidir. O, kadınları ve aşkı sever. Karacaoğlan kadınları o kadar çok sever ki canını alması için Azrail değil bir kız göndermesi için Yaradan'a yalvarır.

Karac'Oğlan der ki yakıp yandırma
İçip aşkın dolusundan kandırma
Emreyleyip Azrâil'i gönderme
Benim canım bir kız alsın Yaradan Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 511)

Âşık kendisini derde salan, ölümüne sebep olan sevgiliden, cenazesine imam olmasını istemiştir. Âşık, sevdiğinden asla vazgeçmez.

Karac'Oğlan der ki sen de hemen ol
Hûblara karış da sen de tamam ol
Ben ölürsem cenazeme imam ol
Kıl kara zülfünü hû Leylâ Leylâ Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 383)

Karacaoğlan mezarını yol üstüne ister ki kızlar geçerken mezarına uğrayabilsin. Öldüğünde bile kızlardan ve onlara duyduğu aşktan vazgeçmiyor ve onlardan ayrılmak istemiyor.

Karac'Oğlan der öldüğüm bilsinler
Toplansınlar namazımı kılsınlar
Mezarımı yol üstüne koysunlar
Geçerken uğrasın yolu kızların Karacaoğlan -16. yy (Sakaoğlu, 2012: 533)

Aşk öyle kuvvetlidir ki her engeli aşar, yasak tanımaz. Tekke Edebiyatı mensubu Pir Sultan Abdal, aşağıdaki şiirinde geline, kıza âşık olduğu için "dede" tarafından reddedildiğini anlatır ve tövbe eder. Pir Sultan Abdal'ı dinî kurallar bile aşktan uzak tutamamıştır.

Dedem bu demlerin her demler olsun
Üstümüzde dönenler boz atlı olsun
Gelin kız seversem gözüm kör olsun
Dedem beni tâlib etsen olmaz mı[174] Pir Sultan Abdal-16. yy (Boratav; Gölpınarlı, 2017: 239)

[174] **1.Dörtlük:** Sabahtan uğradım dedem göçüne / Dedem beni tâlib etsen olmaz mı / Çiy ebrişim uydurmuş siyah saçına / Dedem beni yola alsan olmaz mı **2.Dörtlük:** Var get yezid var get dakılma bize / Bizden hezeren binler okunur size / Sen âşık olmuşsun geline kıza / Var get yezid var get tâlib olmazsın **3.Dörtlük:** Dedem bu demlerin her demler olsun / Üstümüzde dönenler boz atlı olsun / Gelin kız seversem gözüm kör olsun / Dedem beni tâlib etsen olmaz (Boratav; Gölpınarlı, 2017: 239).

Âşık Veysel de aşka mâni olacak hiçbir şeyi kabul etmez. Ona göre, âşığa engel olacak durumlardan "ar ve namus" gerekli değildir. Eğer bu perdeyi yırtabilirse gönlünün durulacağını ifade ederken hâlâ ar ve namus duygularından kurtulamadığını da ifade eder.

Aşka mani âr ve namus asla gerekmez âşığa
Bu perdeyi yırtabilsem durudu[175] gönlüm durudu[176] Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 336)

Kul Mustafa da güzel olanın sevileceğini, bu durumun utanılacak, ar edilecek bir şey olmadığını söyler. Âşıklar her daim güzelin peşinde koşmuşlardır. Güzellik, erkek için önemlidir. Kadınlar için ise erkeğin güzelliği bu derece önem arz etmez çünkü kadınlara erkeğin güzeli olmaz algısı benimsetilir. Erkekte güzellik değil başka özellikler aranmalıdır. Donovan (1993: 362) bu durumu şöyle ifade etmiştir: *"Erkeğin güzel olması gerekmez" denmiştir kendisine öteden beri; ondan bir nesnenin kıpırtısız niteliklerini değil, erkeksi güç ve kuvveti araması gerekir."* Kadının güzelliğinin ve güzel kadın sevmenin normal bir durum olduğu algısını şiirde de görmekteyiz.

Severler güzeli ezel âr değil
Derûnumda olan sanma nâr değil
Âşıkım başımda aklım yâr değil
Anınçün kusûra kalma sevdiğim Kul Mustafa-17. yy (Köprülü, 1962: 157)

Sevgili; âşık için o kadar değerlidir ki âşık, onun ayağının tozuna, toprağına yüz sürmek ister; bundan mutlu olur. Çünkü bu toprak ve toz sevgiliye âşıktan daha yakındır.

Kuloğlu der, yüzünü görürsem
Ayağın tozuna yüzüm sürersem
Selâm verip divanına varursam
Almaz isen Hak muradın vermesin Kuloğlu-17. yy (Öztelli, 1974: 319)

Karanfilim nazlı yâre varınca
Huzûr-ı izzetle gir selâm eyle
Ol mübârek cemâlini görünce
Hâkipâye yüzün sür selâm eyle Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 58)

Feministlere göre aşk ilişkisinde kadın edilgen, erkek ise etken konumdadır. Kadın genellikle peşinden koşulan, erkek ise kadının peşinde dolanıp onu elde etmeye çalışandır. Şiirlerde âşığı baştan çıkaran kişinin sevgili yani kadın olduğu vurgulanır. Kadın, her ne kadar edilgen olsa da başlangıçta âşığı baştan çıkaran kişidir. Ancak ilişkinin devamında erkek etken ve ilişkinin seyrini ele alan kişi olur. Erkek etken, kadın edilgen hâle gelir.

[175] **Durumak**: Sakinleşmek (Kaya, 2011: 336).
[176] Şiir, şekil itibari ile alındığı kaynakta yer alan haliyle değiştirilmeden aktarılmıştır.

Donovan'a göre de (2014: 3664) erkekler daha ilk yaratılışlarından başlayarak etkinlik ve karar yetkisine sahiptir. Erkek, kadını bir şekilde ikna eder. Genç kız ise etrafında dolanılan, arzu edilen konumundadır. Başlangıçta erkeği kışkırtan taraf kadın olsa da ilişkinin gidişatını erkek yönetir.

Aşağıdaki dörtlüklerde erkeği baştan çıkarının, onları aşkları ile derde salanın genç ve güzel kadınlar olduğu vurgulanır. Kadının güzel olması kışkırtıcı ve fitne olması ile özdeşleşmiştir. Erkekler, genç ve güzel kadını cinsel olarak arzulama eğilimindedirler (Özünel Ölçer, 2006: 70-75). Bu nedenle de erkekleri baştan çıkaranın dilberler, güzel kadınlar olduğu söylenerek kadınların güzelliği nedeniyle kışkırtıcı olduğu alt mesaj olarak verilir.

Yiğidi baştan çıkaran dilberdir
Yiğit olan dost hâtırın gözedir
Gevherî'm der bu sitemle bizedir
Karşumuzda göğsün açmak yol mudur Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 381)

Karşıdaki koma kuşlar
Ördek ile kaz değil mi
(Y)igitleri derde salan
Gelin ile kız değil mi Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 132)

Şiirlerde âşıkların sevgililerine ulaşmak için her türlü fedakârlığa katlandığı ve katlanabileceği görülmektedir. Kadınlar ise ulaşılmayı ve elde edilmeyi bekleyen taraf olarak karşımıza çıkar. Bu çerçevede diyebiliriz ki şiirlerde kadınlar ulaşılması gereken, arzulanan, istenen talep edilen konumundadır. Âşık, yani erkek ise talep eden, ulaşmaya, elde etmeye çalışan etken öznedir. Kadına düşen elde edilmeyi beklemektir. Erkek için sevdiğine ulaşmak ve onu elde etmek, ona sahip olmak son derece önemlidir. Bu yolda çeşitli mücadeleler verir ve fedakârlıktan kaçınmaz. Kadın ise kaderine razı pasif bir bekleyiş içindedir.

Âşık, sevdiğine ulaşmada çeşitli engellerle karşılaşır. Bu engeller bazen rakip bazen mesafe bazen de ataerkil toplum kurallarıdır. Kadın ise âşık ve engeller arasında pasif bekleyişte kalarak kendisini elde edecek kişiyi bekler. Bu anlamda kendi kararını almasına izin verilmeyen, kim galip gelirse ona teslim edilen nesnelerdir. Fatmagül Berktay (2010: 29) kadınların bu durumunu şöyle açıklar: "*Kadınlar ikincil (aşağı) statüleri nedeni ile tarihsel özne olma durumundan dışlanırlar; buna karşılık onları görünmez kılan tarihsel*

söylem, kadınların bu ikincillik konumunu ve başkalarının eylemlerinin sonuçlarına katlanmak zorunda olan edilgin yaratıklar oldukları imgesini sürdürmeye hizmet eder."

Aşağıdaki örneklerde âşığın sevgiliye ulaşmasının zorluğu ve bu uğurda yapabilecekleri ve asla vazgeçmemesi dile getirilirken kadının aşk içerisindeki pasif nense konumu sergilenmektedir.

Dadaloğlu, âşık olduğu güzeli elde etmek için gerekirse "on halayık kul gibi" çalışacağını söyler.

Hezele de Dadaloğlu'm hezele
Mehlem eyle gel yaramı tezele
Ak saray gerekir böyle güzele
Çalışırdım on halayık kul gibi[177] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 125)

Dadaloğlu, sevgilisi uğruna namusunu ve arını yok ettiğini, elde olan tüm varını harcadığını dile getirirken sevgiliye ulaşma yolunda yaptığı türlü fedakârlıkları anlatır.

Taşa çaldım nâmusumu ârımı
Sarfettim elde olan varımı
Kim ağlatmış benim nazlı yârimi
Top top olmuş gir beylerin bağına Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 187)

Aktif taraf olan erkek için sevdiğine kavuşmak ona sahip olmak önemlidir. Sevgili, âşık için ulaşılmaz bir yerdedir. Ancak bu, âşığı caydırmaz. Aradaki engeller ne olursa olsun, elde edilmesi ne kadar zor olursa olsun âşık, sevdiğinin peşindedir ve sonunda onu mutlaka elde edecektir. Karacaoğlan, sevdiğine, aradaki engeller ne olursa olsun, onu mutlaka elde edeceğini söyler. Ancak sonra da onu terk edebileceği mesajını verir. Erkek için bir kadına sahip olabilmek onu elde edebilmek son derece önemlidir. Bazen sadece bu mücadele bile erkeğin kendisini kanıtlama yolu olabilir.

Küstürdüm güzeli güldürmedim
Küsme güzellerin şâhı isen de
İndiririm güzel seni havadan
Bir gözleri kanlı üveyk isen de[178] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 400)

[177] **1.Dörtlük:** Gel ha güzel hel ha medhin edeyim / Ağzın şeker dudakların bal gibi / Yaşta küçük amma boyda münasip / Sallanıyor bir fidanda dal gibi **2.Dörtlük:** Kalem aldım kaşlarını çatmaya / Hicab ettim adın sual etmeye / Baban seni çok bahaya satmaya /Bakıp durur bin liralık mal gibi **3.Dörtlük:** Gezdireyim yeşil ilen alınan / Besleyeyim şeker ilen balınan / Baban seni bana verse malınan / Koklarıdım yeni açılmış gül gibi **4.Dörtlük:** Hezele de Dadaloğlu'm hezele / Mehlem eyle gel yaramı tezele / Ak saray gerekir böyle güzele / Çalışırdım on halayık kul gibi (Görkem, 2006: 125).

[178] **2.Dörtlük:** Kız da der ki sözü tutmazam / Senin de meyline meyil katmazam / Zülfümden bir teli kokulatmazam / Allah'ın sevgili kulu isen de **3.Dörtlük:** Ala bulut gibi göğe ağarım / Sulu sepken gibi yere yağarım / Olanca ömrümü sana sunarım / Kız seni boşarım âhu isen de **4.Dörtlük:** Kız da der ki bu sözüne

Ayrılık da aşkın bir parçasıdır ve şiirlerde de işlenen temalardandır. Aşk acısı, ayrılık nedeniyledir. Ayrılık acısı ile âşık üzgün ve kederlidir, yaralıdır, gönlü sızlar. Âşık, çaresiz ve perişandır. Bu kadar acıya rağmen şikâyet etmez, sevdiğini bekler, ona kavuşmayı hayal eder. Her şeye rağmen aşk, yaşanmak istenen bir duygudur.

Öksüz Dede de sevdiğinden ayrıldığı için ağladığını, acı çektiğini ifade eder. Âşık, sevdiğinin vefasızlığından yakınırken rakiplerinden de bahseder. Kendisine yüz vermeyen sevdiğinin, rakiplerini yâr eylediğinden yakınır. Âşıklar için rakip üzüntü sebebidir.

Âciz kaldım dilberimin elinden
Benim kara bağrım her dem nâr eyler
Bülbülümden gonca gülden ayrıldım
Deli gönül dostu arar zâr eyler[179] Öksüz Dede-16. yy (Köprülü, 1962: 83)

Felekten şikâyet âşık şiirinde sıklıkla değinilen konulardandır. Şans, baht, kader felekle birlikte değinilen diğer temalardır. Âşıklar yaşadıkları pek çok acının ve sıkıntının sebebi olarak feleği görürler. Feleği suçlayıcı ifadelere, felekten sitem ve ona şikâyete sıkça rastlanır. Kaderlerinin kötülüğü, başlarına gelen olumsuz durumların, üzüntülerin, acıların sebebi acımasız felektir (Şimşek, 2009: 37).

Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde âşığın yerinin dağlar olduğunu söyler. "*Yol verin dağlar sılama varayım"* redifli şiirinde âşık, dağların yol vermemesi, feleğin ise âşığın yüzüne gülüp onu aldatması nedeniyle sevdiğinden ayrı kaldığını; felek ve dağlar yüzünden yolunu gözleyen sevdiğine ulaşamadığını söylerken felekten şikâyet eder.

Bülbülün mekânı daldan daladır
Felek yüzüme güler aldatır
Şimdi sevdiğimin gözü yoldadır
Yol verin dağlar sılama varayım Karacaoğlan-16. yy (Yener, 1973: 50)

küserim / Zülfüm teli ile seni asarım / Tuna'nın kalesi benim hisarım / Gelmen üstüme Ali isen de **5.Dörtlük:** Oğlan der ki kız kaleni yıkarım / Taşın toprağını suya dökerim / Yüksekten üstüne köprü kurarım / Geçerim Tuna'nın seli isen de **6.Dörtlük:** Ta ezelden çalınmışsın kaleme / Küçücüksün dayanaman belâma / Sırrını vermezem ele âleme / Gel sarılak oğlan deli isen de **7.Dörtlük:** Ne imiş de Karac'Oğlan ne imiş / Gönül havalandı karlı dağ imiş / Kız seni sınadım öğçen yoğ imiş / Sarmam seni hörü isen de (Sakaoğlu, 2012: 400).

[179]**2.Dörtlük:** Ağlayup yürürüm bir dem gülmedim / Hakikatli doğru yâri bulmadım / Hey ağalar aslı nedir bilmedim / Dostum küsmüş rakibleri yâr eyler **3.Dörtlük:** Kaçan olur çeşmim yaşı silinür / Ah ettikçe kara-bağrım delinür / Yâri gördüm rakiblerle salınur / Genğ dünyayı şu başıma dar eyler **4.Dörtlük:** Yeter oldu hey efendim gel imdi / Derd ile gam bana kısmet gör imdi / Çekerim hasretin bağrım delindi / Rakiblerin sözü bana kâr eyler **5.Dörtlük:** Öksüz Âşık eydür bağrım ezerler / İkram ile mâvi gözler süzerler / Ezelden belin koçduğum güzeller / Gelür geçer selâm vermez âr eyler (Köprülü, 1962: 83).

Felekten şikâyet eden bir diğer âşık da Gevherî'dir. Gevherî, şiirinde feleğin kendisine zulüm ettiğini, adil davranmadığını söyler ve sevdiğinden ayrılmasının sebebini felekte bulur.

Nice ah itmeyen senin elinden
Ağlamayı bana kâr ettin felek
Gül yüzlü yârimi aldın elimden
Benden başkasına yâr ettin felek Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 136)

Âşık, verdiği tüm mücadelelere rağmen, sevgilisinin yine de vazgeçilmez olmadığını söylemekten geri durmaz. Ne de olsa erkeğin seçeneği çoktur. Seçme hakkına, âşık olup sevdiğini elde etme hakkına sahip olan, etken, arzu eden özne olan erkek, âşığın kendisidir.

17. yüzyıl temsilcilerinden Kul Mehmet "Yürü sensiz olmaz mı" derken sevgilinin çok sevilmesine rağmen vazgeçilmez olmadığını, istediğinde onu terk edebileceğini ifade eder. Dadaloğlu, güzelliğine vurulup peşinde koşturduğu sevdiğinin, başkasının olması üzerine "Giden gider geri dönmem izine" der ve kendi kıymetini bilecek bir yenisini bulacağını söyler. Geredeli Âşık Figanî de kendisini terk eden sevgilisine kendisinin zaten yeni sevgili bulduğunu ayrıca bir çiçekle bahar geçmeyeceğini söyler. Ne de olsa erkek için seçenek çoktur ve toplum içinde sevme ve sevgili edinme hakkına sahip olan, erkek olarak kendisidir.

Yâr ile sürdün sefalar
Böyle olur mu vefalar
Nedir bize bu cefalar
Yürü sensiz olmaz mı Kul Mehmet-16. yy (Eren, 1952: 44)

Giden gider geri dönmem izine
Sürmeler çekmiş de elâ gözüne
Seni avlatırım keskin bazıma
Onun için fırlanırım göle ben[180] Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 200)

Ey güzel benden elin çek yıl yeni yâran yeni
Şimdi artık mülk-i dilde hâkim-i sultan yeni[181] Geredeli Âşık Figanî-19. yy (İvgin, 1994: 97)

[180] **1.Dörtlük:** Saç bağı da topuğuna değen yar / Nasıl getireyim seni ele ben / Ben bir şahin olsam sen bir balaban / Daksam cırnağıma düşsem çöle ben **2.Dörtlük:** Gemilerden gemilere atıldın / Bulmadın bahanı ucuz satıldın / Kız ben senin cemâline kapıldım / Kurbam olum ağzındaki dile ben **3.Dörtlük:** Giden gider geri dönmem izine / Sürmeler çekmiş de elâ gözüne / Seni avlattırırım keskin bazıma / Onun için fırlanırım göle ben **4.Dörtlük:** Dosta doğru gider benim katarım / Meta'ımı alanına satarım / Bülbül olur has bahçada öterim / Nasıl konmam yen'açılmış güle ben (Görkem, 2006: 200).

Çok sevmelerine rağmen, çektikleri acı ve ızdıraplardan bunalan âşıklar bazen de sevdiklerine beddua ederler. Sevgili âşığa çektirdiği acılar nedeniyle bedduayı hak etmiştir.

Kurtulmasın her kez beladan başın
Cüzam ol dökülsün kirpiğin kaşım
Sel sel olup aksın gözünden yaşın
Derd ü elem üzerinde yâr olsun[182] Kul Mustafa-17. yy (Eren, 1952: 89)

Aşağıdaki şiirlerde gizli buluşmalardan, aşkın gizli yaşanması gerektiğinden bahsedilir. Kadın erkek ilişkileri ataerkil "baskıcı" toplumlarda gizli yaşanır. Bu tür toplumlarda erkeklerin sevgilisinin olması normal karşılanırken aynı durum kızlar için söz konusu değildir. Onlar ancak zamanı geldiğinde ailesinin uygun gördüğü bir adayla evlenebilirler. Kızlara bu anlamda kendi yolunu çizme hakkı tanınmaz. Bu nedenle kadınlar için aşkın gizliliği daha da önem arz eder. Çünkü erkeklerin ulu orta yaptığı şeyler kızlar için yasaklanan durumlardır. Aynı yollardan geçen anne ve babalar, özellikle anneler, gördükleri baskının aynısını kızlarına da uygular. Kızlar daima göz hapsindedir. Ancak yine de tüm bu baskı ve yasaklara rağmen buluşmalar ve görüşmeler engellenemez. Tüm yasakçı toplumlarda olduğu gibi yasaklar insanları gizliliğe iter.

Kul Mehmet de "Muhabbet bir gizli sır değil midir" dizesi ile aşkın gizli yaşanması gerektiğini dile getirir. Toplum, bu aşkı duymamalıdır ama bazen bir taraf bu sırrı açık ederek duyulmasına sebep olur. Âşık da bu durumdan yakınır. Eninde sonunda, âşık olanın dile düşeceğini de ifade eder.

Bülbül konmayınca ötmez güllere
Âşık olan elbet düşer dillere
Muhabbeti faş eyledin ellere
Muhabbet bir gizli sır değil midir Kul Mehmet-16. yy (Eren, 1952: 46)

Kadın ve erkek ilişkilerinin yasak olduğu toplumlarda aşk gizli yaşanır. Gerek kadın gerekse erkek, yaşadığı ilişkiyi toplumdan saklar. Toplum tarafından duyulursa

---

[181] **2.Beyit:** Buldum ancak kendime ehl-i vefâ bir pâdişah / Şâh-ı ekrem can içinde gizlice cânan yeni **3.Beyit:** Her kim bir cânın isterse görüş benden izin / Bir çiçekle yaz olur mu âlem-i seyran yeni **4.Beyit:** Geriden tâyı erişmezse baha yetmez ata / Sağ olup da er olana dâima meydan yeni **5.Beyit:** Gülden al da her çiçekte var imiş bir hoş reviş / İyş ü işret saz muhabbet zevk-i dem devran yeni **6.Beyit:** Herkesin bir zevki var şaşkın FİGANÎ bilmiş ol / Kendine herkes bulur sâdık muhib akran yeni (İvgin, 1994: 97).

[182] **1.Dörtlük:** Hazret-i Mevla'dan dilerim ki yâr / Gül gibi mekânın yerin hazır olsun / Hemen nesne demem sana sitemkâr / Bülbül gibi işin gücün zâr olsun **2.Dörtlük:** Kurtulmasın her kez beladan başın / Cüzam ol dökülsün kirpiğin kaşım / Sel sel olup aksın gözünden yaşın / Derd ü elem üzerinde yar olsun **3.Dörtlük:** Bibaka dünyada olma bermurat / Mahvolsun elinde kalmasın…. / Cennet yüzün görme……. / Müdam cehennemde yerin nar olsun / **4.Dörtlük:** Çıka salınırsın yadlar yanında / Dilerim…kelpler şanında / Yüzün kara olsun Hak divanında / Kıyamet günü başın dar olsun **5.Dörtlük:** Nutk u beyan eden dildir dehende / Ahvalin bildirir cümleden anda / Mustafa eder bulduğum cihanda / Sencileyin bir nahalef yar olsun (Eren, 1952: 89).

erkeğe bir şey olmaz ama kadın zor durumda kalır. Erkeğin elinin kiri olarak görülen bu durum kadının namussuzluğu olarak değerlendirilir. Bu da ilişkilerin yaşanmasına engel olmaktan ziyade gizli yaşanmasını teşvik eden etkenlerden biridir. Aşkın ve kadın erkek ilişkilerinin önüne toplumsal yasaklar geçememekte sadece şeklini değiştirmektedir.

Aşağıdaki dörtlüklerde de âşığa göre; bir erkek, ne kadar kötü olursa olsun, sevdiğini ele vermez, aşklarını başkalarına anlatmaz. Kadının dile düşmesinin kötü bir durum olduğunu bilen erkek, kadına bu kötülüğü yapmamalıdır.

Her ne kadar fena olsa bir âdem
Sevdiğini nâdan il'e verir mi
Toplanıp bir yere gelseler âlem
Ser verip kan saçar ele verir mi

Ehl-i dil lokması her dem gam yemek
Bezl-i vücûd edip çekmeli emek
Yol değil sırrını illere dimek
Merd olan yârini dile verir mi [183] Silleli Sürûri-19. yy (Köprülü, 1962: 604)

Âşıkların sevgili ile görüşüp konuştuklarını şiirlerde açıkça görmekteyiz. "Kavil yeri, kavilleşmek" şiirlerde çokça geçen sözcüklerdendir. Aşağıdaki şiirde Karacaoğlan, kavil yerine gittiğini ama sevdiğinin gelmediğini dile getirirken aşkların her zaman yaşanacak ortam bulduğunu bize gösterir. 16. yüzyılda kız ve erkek birbirlerine buluşma yeri tayin etmekte ve görüşmektedir. Âşık, sevdiğinin neden gelmediği üzerine tahminlerde bulunurken onun uyuyakaldığını ya da küstüğünü düşünür. Uyuyakaldığına göre bu görüşmeler gece yapılmaktadır. Toplum tarafından kadın erkek ilişkilerinin yasaklanması nedeniyle âşıkların gizli görüştükleri anlaşılmaktadır. Yasaklar kadın erkek görüşmelerini engellemiş görünmemektedir.

İlk akşamdan vardım kavil yerine
Önegördüm kömür gözlüm gelmedi
Bilmem gaflet bastı yattı uyudu
Bilmem o yâr bize küstü gelmedi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 432)

Âşık Selmanî aşağıdaki dörtlüğünde, kavilleştiği sevdiğinin buluşmaya gelmemesi halinde üzüleceğini söyler.

[183] **3.Dörtlük:** Bâzı câhil mahbub seveyim derken / Âleme fâşeder duyulur erken / Mahabbet bağının meyvasın yerken / Böyle zevkı âdem yele verir mi **4.Dörtlük:** Sürûrî der ki bir melek-sîmâ / Akl-ü şuûrumu eyledi yağma / Rakibler almağa kasdeder amma / Fakire sorsalar hele verir mi (Köprülü, 1962: 604).

Kaldırma peçeni değmesin nazar
Güzel metin etsem gine az olur
Seksen şeftaliye eyledik Pazar
Gelmezsen kavile içim cız eder[184] Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 430)

Bir gönül işi olan aşkta kadınlar başlangıçta naz etseler de gönülleri olunca onlara ulaşmak hiç de zor değildir. Aşağıdaki şiirde de gönlü olan dilberin tenhaya geldiği anlatılır. Kimsenin görmediği yerlerde âşıkların buluştuğu anlaşılmaktadır.

Âşıklık dediğin kıldan çok ince
Âşıka naz eder ol gül-i gonce
Dilberin de kendi gönlü olunca
Tenhaca yanına gelmesi vardır Erzurumlu Emrah-19. yy (Ural, 1984: 128)

"Tenha" sözcüğü aşağıdaki şiirde de geçer. Âşık, kimsenin görmediği bir tenhada sevdiğini yakalamayı arzu eder.

Şunu bir tenhada bulsam
Kimin olducağın sorsam
Tutsam, leblerini emsem
Rızası olsun olmasun Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 238)

Aşağıdaki şiirde de tenhalarda buluşmanın vuslata ermek ile anlatıldığı görülmüştür.

Hatırdan silemem baştan geçeni
Senin ile hayal kurmak başkaydı
Kaldırırdın nikabını peçeni
Tenhalarda seni sarmak başkaydı Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 497)

Gizlilik için kimsenin görmemesi elzemdir. Bu iş için de en uygun saatler gece ve uykunun ağır olduğu sabaha karşı vakitleridir. Karacaoğlan'ın aşağıdaki şiirinde kızın, âşığını kuşluk vakti ve yatsının sonunda buluşmaya çağırdığını görürüz. El ayak çekilen bu zamanlar gözlerden uzak buluşmalar için uygun zamanlar olsa gerek.

Kızlar bazen babaları bazen de anneleri tarafından kontrol altındadır. Kadın üzerinde güçlü bir baskı vardır ve bu durumu feminist bir bakış açısıyla bu şiirde okumak mümkündür. Kadınlar elden ele devredilen nesnelerdir. Baba evinde kontrol edilen kadın el değmeden kocasına teslim edilmelidir. Bunun görevi bazen anneye aittir. Şiirde kız,

[184] **2.Dörtlük:** Örtük nikabını saçların ile / Oklarsın kalbimi kaşların ile / Bağdem dudak inci dişlerin ile / Güzelin koynunda sabah tez olur **3.Dörtlük:** Güzel olan her sözlere darılmaz / Kim demiş ki güzel hatır sorulmaz / Çirkin ile aslağ sohbet kurulmaz / Anlamaz sohbetten derdin yüz olur (Selman, 2012: 430).

sabah kuşluk vaktinde, yatsının sonunda annesi uyuduktan sonra âşığına randevu vermektedir.

Her sabah her sabah kuşluk tavına
Gel de muradını al dedi bir kız
Yatsının sonunda sabah önünde
Anam uyusun da gel dedi bir kız Karacaoğlan-17. yy (Sakaoğlu, 2012: 206)

Dadaloğlu'nun "Aman geç doğ tan yıldızı" tekrar dizeli şiirinde gece buluşmasından bahsettiği açıktır. Gece buluşan iki âşık sabah olmasını istememektedir.

Bir alm'attım tekerlendi
Tan yerleri sakarlandı
Her öptükçe şekerlendi
Aman geç doğ tan yıldızı[185] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 122)

Âşık Sefil Selimî de akşam vakti buluşmalarından bahseder.

Hani gündüzümüz gecemiz yoktu?
Buluşurduk tamam gün aşma vakti
Biri birimize ahdimiz çoktu
Dil sözlere sözler dile gücendi Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 249)

20. yüzyıl âşıklarından Âşık Selmanî aşağıdaki şiirinde gençlik yıllarında, sevdiği ile gizli gizli buluştuğunu anlatır. Bu buluşmalarda sevdiğinin saçlarını tarayıp ördüğünü, belini sardığını, diz dize oturup konuştuğunu ifade eder. Haberci olarak küçük kardeşin ve kız kardeşin yardımcı olduğu da şiirde belirtilir. Ayrıca buluşma ve konuşma yeri olarak çeşme başı da yer alır. Şafak vakti, buluşma zamanı olarak geçer. Buluşmaların gizlice yapıldığı belli olan şiirde âşık ayrıca aşkını ellerden gizlediğini de ifade eder. Görülmektedir ki buluşmalar gizlice yapılmakta, aşklar yabancılara söylenmemektedir. Bu şiirde ayrıca aracı olarak kızın küçük kardeşi ve kız kardeşi görülmektir. Belli ki küçük kardeş ve kız kardeş de bu sırra ortak olmakta, kızın sırrını paylaşıp ona yardımcı olmaktadır.

Serde gençlik sevda yeli varıdı
Gizli gizli buluşması arıdı
Kimi yağlık mendilimi yurudu
Dolanıp kavile durduyudum ben

[185] **2.Dörtlük:** Harlar Arap atlar harlar / Çıkmış tan yerleri parlar / Yâr koynuna giren teler / Aman geç doğ tan yıldızı **3.Dörtlük:** Tan yıldızı karşımızda / Sevdası var başımızda / Uzak değil komşumuzda / Aman geç doğ tan yıldızı **4.Dörtlük:** Âşık Veli'm hiç yenilmez / Tan yıldızı aman bilinmez / Yâr koynuna giren ölmez / Aman geç doğ tan yıldızı (Görkem, 2006: 122).

Haberci gönderdim sana kaçını
Küçük kardaşını büyük bacını
Ellerimle taramıştım saçını
Kaç belik diyerek ördüyüdüm ben

Seherde şafakta seni bekledim
Kavil yerin gidip gelip yokladım
Seni sevdiğimi elden sakladım
O ince bellerin sardıyıdım ben[186] Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 481-482)

Âşık Selmanî, "Dilleriginen" adlı şiirinde şafak vakti buluşmalarından söz eder. Âşık ayrıca bulgur yıkama gibi herkesin olduğu imece mekânlarında kadınların ve erkeklerin birbirlerini gördüklerini ve kaşla gözle bile iletişim kurduklarını ifade etmiştir.

Sabahın seherinde şafak atarken
Söz verdim sevdiğim dilleriğinen
Koyun kuzu sığırtmacı katarten
Göz kaş eder idin halleriginen[187] Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 538)

Sonuç olarak, aşk ile ilgili şiirlerin değerlendirildiği bu başlıkta görülmüştür ki aşk, âşıkların şiir yazmalarının ana sebeplerindendir. Âşıklar çoğu zaman somut ve gerçek bir kadına âşık olsa da hayali birine de âşık olabilmektedirler. Değişmeyen gerçek ise şiirlere göre âşıklar her zaman aşkın peşinde koşmuş ve kıza, geline âşık olmuşlardır. Onlara göre âşık olmak utanılacak, ar edilecek bir durum olmayıp son derece doğaldır. Onlar, kendi hercai gönüllerinden şikâyetçidirler. Her zaman aşkın peşinde koşmaktan, her gördükleri güzele âşık olmaktan muzdariptirler. Ancak âşık olmak ve sevgili onların vazgeçilmez bir parçasıdır. Her zaman sevgili ile birlikte olmak isterler. Onların ayağının tozu olmaktan bile mutluluk duyarlar. O kadar ki ölümde bile sevgiliden gönülleri geçmez. Onları Azrail ve imam olarak isterler. Mezarlarını yol üzerine isterler ki kızlar gelip geçerken uğrasın.

[186] **1.Dörtlük:** İkimiz gelince zalım göz göze / Kız senle ne hayal kurduydum ben / Oturupta konuşmuştuk diz dize / Ak sinen tokuşun gördüydüm ben **2.Dörtlük:** Hiç saklama olanları boşuna / Hızma rastık çekmiş idin kaşına / İkimiz oturup çeşme başına / Bir kavli karara vardıydım ben **3.Dörtlük:** Serde gençlik sevda yeli varıdı / Gizli gizli buluşması varıdı / Kimi yağlık mendilimi yurudu / Dolanıp kavile durduydum ben **4.Dörtlük:** Haberci gönderdim sana kaçını / Küçük kardaşını büyük bacını / Ellerimle taramıştım saçını / Kaç belik diyerek ördüydüm ben **5.Dörtlük:** Seherde şafak vakti seni beklerdim / Kavil yerin gidip gelip yokladım / Seni sevdiğimi elden sakladım / O ince bellerin sardıyıdım ben **6.Dörtlük:** Şimdi Selmaniye bakan el gibi / Gördüğünde geçip giden yel gibi / Çok dedim kapında kalam kul gibi / Taşları sineme vurduyudum ben (Selman, 2012: 481-482).

[187] **2.Dörtlük:** Bende gerçek sanar idim onları / Giyip kuşanırdın türlü donları / Ne çabuk unuttun kız olanları / Derdin oğlan sarsam kollarımnan **3.Dörtlük:** Bakışır gülüşür gurur duyardık / Geriden geriye hatır sayardık / Bağlar bozulunca bulgur yuyardık / Sere kurudurduk çullarıgınan **4.Dörtlük:** On yedi on sekiz gençlik çağları / Yeni filizlendi sevda bağları / Derdin eridiyon yürek yağları / Mendil ıslatırdın selleriginen **5.Dörtlük:** Şimdi tabi hayal rüya hepisi / Sana açık derdin gönül kapısı / Çöktü Selmaninin gönül yapısı / Söktün temelinden elleriginen (Selman, 2012: 538).

Kendilerini baştan çıkarının, güzel kadınlar olduğunu söylerler. Her ne kadar başlangıçta erkeği baştan çıkaran kadın ve onun güzelliği olsa da ilişkinin seyrini erkek belirler. Feministlere göre aşk ilişkisinde kadın daima edilgen erkek ise etken konumdandır. Peşinde koşulan ve elde edilmeye çalışılan bir kişi olarak kadın pasif bir bekleyiş içindeyken erkek, onu elde etmek için aktif bir çaba içerisindedir. Kadın, arzu edilen ve ulaşılmaya çalışılan pasif nesne olarak şiirlerde karşımıza çıkar. Âşıklar sevgiliye ulaşmak için her türlü fedakârlığın yapılacağını, gerekirse ar, namus, para pul feda edileceğini anlatırlar. Âşık; talep eden, ulaşmaya, elde etmeye çalışan etken öznedir. Kadına düşen, elde edilmeyi beklemektir. Âşık, sevdiğine ulaşmada bazen rakip bazen mesafe bazen de ataerkil toplum kuralları gibi engellerle karşılaşır. Kadın ise âşık ve engeller arasında pasif bekleyişte kalarak kendisini elde edecek kişiyi bekler. Bu anlamda şiir metinlerinde kendi kararını almasına izin verilmeyen, kim galip gelirse ona teslim edilen nesneler olarak görülür.

Erkek için bir kadına sahip olabilmek, onu elde edebilmek son derece önemlidir. Bazen sadece bu mücadele bile erkeğin kendisini kanıtlama yolu olabilir. Âşık (erkek) bu kadar uğraş verdiği sevgiliye kızdığında da onlara vazgeçilmez olmadıklarını söylemekten geri durmaz. Ne de olsa erkek olarak daima seçenekleri vardır. Seçme hakkına, âşık olup sevdiğini elde etme hakkına sahip olan, etken, arzu eden özne olan erkek, âşığın (erkeğin) kendisidir.

Kadın üzerinde güçlü bir baskı vardır ve bu durumu feminist bir bakış açısıyla şiirlerde okumak mümkündür. Şiirlerde, buluşmalarla ilgili dikkat çekici unsurlar şunlardır: Kavilleşmek, kavil yeri, tenha, gece buluşmaları, ilişkiyi özellikle de erkekler tarafından başkalarına duyurarak kadının ifşa edilmemesi. Tüm bunlara bakıldığında aşkın tam bir gizlilik içerisinde yaşandığı ve yaşanması gerektiğinin vurgulandığı görülür. Ataerkil "baskıcı" toplumlarda evlilik öncesi kadın erkek ilişkileri, duygusal veya tensel boyutta gizli yaşanır. Bu gizlilik, kadın için daha önemlidir. Çünkü bu tür toplumlarda bir erkeğin sevgilisinin olması normal karşılanırken aynı durum kızlar için söz konusu değildir. Onlar ancak zamanı geldiğinde ailesinin uygun gördüğü bir adayla evlenebilirler. Kızlara bu anlamda kendi yolunu çizme hakkı tanınmaz. Onlar daima göz hapsindedir. Baba evinde kontrol edilen kadın el değmeden kocasına teslim edilmelidir. Ancak yine de tüm bu baskı ve yasaklara rağmen buluşmalar ve görüşmeler engellenemez. Tüm yasakçı

toplumlarda olduğu gibi yasaklar insanları gizliliğe iter. Buluşmalar gece ve tenha yerlerde yapılır.

2.6.1.2. İstenen Sevgili Tasviri

İstenen sevgilinin tasvir edildiği şiirlerde güzellik ve gençlik önemli vasıflar olarak karşımıza çıkar. Âşık Ömer aşağıdaki şiirinde istediği sevgiliyi ayrıntılı bir şekilde şöyle tasvir eder: Âşık, öncelikle genç ve güzel sevgili ister. Öyle güzel olmalıdır ki her gören güzelliğine hayran olup yeryüzüne ay inmiş sanmalıdır. Bu güzel fiziksel olarak: ahu gözlü, samur kaşlı, gonca ağızlı, kırmızı dudaklı, yüzü benli, uzun boylu, vücudu orta incelikte ve biçimli, gümüş bedenli olarak tasvir edilir. Aynı zamanda nazlı, konuştukça ağzından cevapları inci gibi dizilen, sözden anlayan, halden bilen, oynak gibi vasıflara da sahip olmalıdır. Âşık Ömer'in istediği sevgiliye baktığımızda güzel ve âşığın gönlünü hoş edecek niteliklere sahip olması gerektiği görülür. Bir kısım şiirlerde erkeklerin, göz ve gönül zevkini okşayacak kadın istemeleri kadının aşk ilişkilerinde arzu edilen bir nesne, cinsel bir obje olduğunu düşündürmektedir.

> Geçtim ey dil cümleden bir tâze mehrû bul bana
> Bir söz anlar hal bilür âlüfte dilcû bul bana
> Her gören tahsîn edüp vech-i cemâlini anın
> Lebleri bir lâ'l reng zîbâ-yi giysû bul bana
> Âşıka çün nâz eder ol yâr-ı tarrâr istemem
> Servi kad ince miyan bir çeşm-i âhû bul bana[188] Âşık Ömer-17. yy (Ergun, 1936: 141)

Gevherî, aşağıdaki divanisinde nasıl bir sevgili istediğini tasvir eder. O da Âşık Ömer gibi güzelliğini herkesin onayladığı genç ve güzel bir sevgili ister. Fiziksel olarak bu güzel; dudakları kırmızı ve küçük, kaşı keman, gözü ahu, yanakları gül rengi, saçı uzun, göğsü benli, açık tenli, servi boylu, ince belli olmalıdır. Karakter olarak da sözden anlayan, halden bilen, aşığına naz ve eziyet etmeyen, rakibe yüz vermeyen gibi özelliklere sahip olmalıdır. Bu şiirde de kadının güzel ve uysal olması, âşığı üzecek davranışlara sahip olmaması tercih edilen özellikler olarak karşımıza çıkar.

[188] **2.Dörtlük:** Söyledikçe her cevâbı dürr ile meknûn ola / Kaddi ar'ar lebleri lâ'l kameti mevzûn ola / Kaşları semmûr-i Hindî her yeri uygun ola / Sim beden gonca dehen cemâli benlu bul bana **3.Dörtlük:** Tâ ezelden pendimi gûş eyle cânan kıl hazer / Her görenler zanneder inmiş semâdan mâh ver / Der ki Âşık Ömer oldu lisânından şeker / Sözleri dürr-i Aden kıymette lü'lû bul bana (Ergun, 1936: 141).

Günler ey dil geçmeden bir tâze mehrû bul bana
Bir söz anlar söz bilir bir zâtı hûrî bul bana
Her gören tahsin ider vech-i cemâlini anın
Ruhleri gül la'l-renk unnâb-gîsû bul bana[189] Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 55)

Gevherî aşağıdaki şiirinde genç bir sevgili ister çünkü genç kadının güzelliği henüz geçmemiştir. Âşık, güzeli taze çağında sevmek ister çünkü yaşı geçen kadının güzelliği de solar gider. Sevgilinin genç olmasının bir diğer avantajı da gözünün açılmamış ve başkaları ile görüşmemiş olmasıdır. Güzel ve daha önce aşk yaşamamış, her anlamda taze kadının erkek bakış açısına göre makbul olduğu görülmektedir.

Gevherî yâr yüzün eller açmadan
Varup yad ellerle bâde içmeden
Gül yüzü solmadan vakti geçmeden
Güzeli sevmeli tâze çağından Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 220)

Âşık Şem'i de istediği sevgiliyi tasvir ederken kedisinin ihtiyarlamış olduğunu ama buna rağmen sevgilisinin on iki on üç yaşlarında bir genç kız olmasını istediğini dile getirir. İhtiyarladığı için kendisine kuvvet, dayanak ve destek olması için genç sevgili istediğini söyler. Sevgilisinin; iri vücutlu, uzun boylu, bahar yüzlü, nazlı, şirin, işveli cilveli, her ortama alışık olup icra eyleyebilen, hünerli, kargı kılıç taşıyabilen biri olması gerekir. Âşık yaşlandıkça bir değil bin tane ister çünkü artık bir iki kibritle ateşi yanmamaktadır. Yaşı ilerlemiş ve güçten düşmüş âşık kendisine bir dayanak olarak genç sevgili ister.

İhtiyârım, tâze yâr olsun direm meşreb bu ya
Nâtüvân (kuvvetsiz) oldum medâr olsun direm meşreb bu ya

On iki-on üç yaşı bâlâ bülenddir nâzenin
Hem şirin hem şivekâr olsun direm meşreb bu ya

Lâle gül sünbül açılsın bâğ-ı hüsnünde hezâr
Gül yüzü nev-i bahar olsun direm meşreb bu ya

Her makama âşinâ olsun hem icrâ eylesün
Pür hüner sâhib şiâr olsun direm meşreb bu ya

[189] **2.Dörtlük:** Söyledikçe sözleri hep bir dür-i meknun ola / İnce belli la'l dudaklı her yeri uygun ola / Kaşları sammûr-i Hindî kameti mevzun ola / Sîm beden goce-dehen gerdânı benli bul bana **3.Dörtlük:** Âşıka çok naz iden ağyar-ı tarrar istemem / Cevridüp âşıkın aldar çeşm-i sehhar istemem / Rind-i ayyar-veş cihan hep fitne-mekkâr istemem / Serv-kad ince miyan bir çeşmi âhû bul bana **4.Dörtlük:** Cân ü dilden pendimi gûş eyle cânâ kıl hazer / Her gören zenneylesün inmiş semâdan mâh-ver / Gevherî her döküle heman lisânından şeker / Her sözü dürr-i Aden bir yâr-ı mahbub bul bana (Elçin, 1998: 555).

Taşısın kargı kılıç mânend-i sim şeşhâneyi
Gâhi de esbe süvâr olsun direm meşreb bu ya

Bir iki kibrit ile yanmaz fititşi Şem'iyâ
Kocadıkça sad-hezâr olsun direm bu ya Âşık Şem'î-19. yy (Halıcı, 1982: 4)

Mecnûnî ise gönül alıcı, haber anlayan, zarif, hâlden bilen bir dilber isterken bunun zor olduğunu da bildiğini söyler. Hatta böyle bir dilber bulunsa da ne olduğu bilinmez der. Allah böylelerini karşımıza kolaylıkla çıkarsın diye dua eder.

Kadir Mevlâ'm senden bir yâr isterim
Remz ile dîvâne gönül alıcı
Hem nüsâhib olsa, haber anlasa
Gayet zarif olsa, hâlden bilici[190] Mecnûnî-18 yy (Köprülü, 1962: 439-440)

Âşıklar şiirlerinde gönüllerini eğlemek için sevgili isterler çünkü erkek egemen bakışa göre kadın eğlenmek ve erkeğin gönlünü hoş etmek için vardır. Eğleme ve eğlenme sadece bu anlamlara gelmeyip aşığın yanan gönlünün vuslat ile sükûnete ermesi anlamlarına da gelmektedir. Karacaoğlan da aşağıdaki dörtlüğünde Mevla'dan gönül eğleyecek bir sevgili diler.

Kadir Mevlâ'm bir dileğim var sana
Kaldır dalgaların sel ver sen bana
Yüz elli keselik malım olsa da
Gönül eğleyecek yâr ver sen bana Karacaoğlan -16. yy (Sakaoğlu, 2012: 389)

Karacaoğlan başka bir şiirinde yine Mevla'dan gönlünü eğleyecek bir güzel ister. Mevla, başkalarına verilmiştir o da bundan mahrum kalmak istememektedir. İstediği güzelin fiziksel özelliklerini ise tam olarak şöyle tasvir etmiştir: Uzun boylu, güvercin duruşlu, keklik sekişli, kıl gibi ince ördek boyunlu, ceren bakışlı, tavus kuşu gibi göğsü nakışlı, canlı kanlı, beyaz tenli ama kansız olmayan, elmastan beyaz bir güzel. Aynı zamanda bu güzel, güler yüzlü olmalı ve densiz olmayan bir kişiliğe de sahip olmalıdır. Âşığın gönlünü eğleyecek sevgili hem güzel hem de güler yüzlü ve haddini bilen biri olmalıdır ki onun gönlünü ve göz zevkini hoş etsin.

[190] **3.Dörtlük:** Kani ya, bir cânan bulunmaz / Bulunursa ne olduğu bilinmez / Yalancılık ile dostluk olunmaz / Dost gerektir dost yoluna ölücü **4.Dörtlük:** Kani böyle cânan girseydi ele / Kadir Mevlâm anı müyesser kıla / Hakıykat kavliyle girsin bu yola / Yoldan çıkan(ı) çalsın Ali kılıcı **5.Dörtlük:** Mecnûnî'nin gayet yâri dost ola / Sermâyesi arkasında post ola / Dost odur ki yük deminde dest ala / İstemem her yerde yüze gülücü (Köprülü, 1962: 439-440).

Uzun boylu olsun cansız olmasın
Beyaz tenli olsun kansız olmasın
Güleç yüzlü olsun densiz olmasın
Böyle bir yosma ver gönlüm eğleyim[191] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 499)

Âşık Mecnunî ise "garip gönlünü eğlemek için" Allah'tan güzel bir sevgili diler. Bu güzel sevgiliyi gönlünü eğlemenin yanında rakiplerin sinesini dağlamak, onlara nispet yapıp kıskandırmak için de arzular. Bu güzeli şöyle tasvir eder: Ak gerdanı siyah benli, uykulu bakışlı, uzun boylu, ince belli, sıcakkanlı.

Bu garib gönlümü eğlemek içün
Bir güzel isterim ya Rabbi sen ver
Rakibin sînesi dağlanmak içün
Bir güzel isterim ya Rabbi sen ver ver[192] Âşık Mecnûnî-18.yy (Elçin, 1988: 327-328)

Toplumların değer yargıları şiirlere de yansır. Ataerkil toplumlarda kadın, ahlâkı ve namusu ile ölçülür. Namus kavramı kadına endekslenmiştir. Kadının namusu onun bedeni olarak görülmüş ve bedenini erkeklerden koruyan kadın, namuslu kadın olarak değerlendirilmiştir. Âşık şiirinde de kadınların güzel olmalarının yanında ahlâklı ve namuslu olmaları da istenir ve kadınlar bu şekilde tasvir edilir. Gerek sevgili gerekse eş tercihinde erkek, güzelliğin yanında iffetli ve namuslu kadın da ister. Şiirlerde sevgilinin namuslu olması gerektiği çokça vurgulanır.

17. yüzyıl âşıklarından Gevherî her güzele meyil verilmemesini, sevilecek kadının "ehl-i ırz" olmasını salık verir.

Gönül dost köyüne varma
Hâlin dildâra arz olsun
Her güzele meyil verme
Sevdiğin ehl-i ırz olsun Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 517)

---

[191] **1.Dörtlük:** Kadir Mevla'm senden bir dileğim var / Bana bir güzel ver gönlüm eğleyim **/** Ellere vermişsin benim suçum ne / Birin de bana ver gönlüm eğleyeyim **2.Dörtlük:** Uzun boylu olsun cansız olmasın / Beyaz tenli olsun kansız olmasın / Güleç yüzlü olsun densiz olmasın / Böyle bir yosma ver gönlüm eğleyim **3.Dörtlük:** Güvercin duruşlu keklik sekişli / Kıl ördek boyunlu ceren bakışlı / Tavus kuşu gibi göğsü nakışlı / Şöyle bir güzel ver gönlüm eğleyim **4.Dörtlük:** Karac'Oğlan der ki edelim niyâz / Ak göğsün üstünde kılalım namaz / Almadan kırmızı elmastan beyaz / Bana bir güzel ver gönlümü eğleyim (Sakaoğlu, 2012: 499**).**

[192] **2.Dörtlük:** Yoluna varamam yollar yokuşlu / Ak gerdâna siyah benler yakışlı / Bir güzel…humar bakışlı / Bir güzel isterim ya Rabbi sen ver **3.Dörtlük:** Aradım cihânı bulmadım sence / Şimdiki dilberin meyli var gence / Biri boyu uzun biri beli ince / Bir güzel isterim ya Rabbi sen ver **4.Dörtlük:** Gevherî ider sînem oluptur yâre / Bu cihanda bulunmaz şehre ara / Ne katı isterim ne kanı kara / Bir güzel isterim ya Rabbi sen ver (Elçin, 1988: 327-328).

Âşık Zülâli de namuslu kadının değerini, dünya güzeli olsa da arsız namussuz olunca kıymeti yok diyerek açıklar. Namusun, güzelliğin önüne geçtiği görülür. Çetinkaya'nın (2010: 573-585) mesnevi şairleri için yaptı şu değerlendirme âşık şiiri için de geçerlidir denebilir: "*...mesnevi şairlerinin de erkek olduğu göz önüne alındığında, erkek için güzel ve namuslu kadının makbul kadın konumunda olduğunu, dolayısıyla kadının cinsel kimliğinin de erkekler tarafından belirlendiğini göstermektedir."*

Müdâm kirbirlenme düşün ezelin
Solar bir gün o levhteki gazelin
Kişiye virseler dünya güzelin
Hayâsız namussuz ârsız ne lezzet Âşık Zülâlî-20.yy (Gözıkızıl, 2000: 209)

Fatma S. Kutlar'ın (2002: 107-108) "Cinselliğin Estetik Anlatımı" (Husrev ü Şirin, Hümâ vü Hümâyûn, Cemşîd ü Hurşîd) makalesinde de dediği gibi, namus ve bekâret eşdeğer görüldüğünden, bedenini korumak ve cinsel dürtülerini bastırmak zorunda olan da daima kadındır. Kadınlar evleneceği erkekten önce başka erkeklerle görüşmemeli, kendini teslim etmemelidir aksi halde şiirlerde de ifade edildiği gibi bir erkek onu sevgili olarak da tercih etmez çünkü o el değmemiş sevgili anlayışına uygun değildir.

Sevgilinin el değmemiş olması âşıkların ana tercih sebeplerindendir ve pek çok şiirde karşımıza çıkar. Bakire kızlar cinsel olarak işlevsiz olmalarına karşın erkekler tarafından güzel ve çekici bulunmada önceliklidir. Bu öncelik şiirlerde çeşitli şekillerde görülür.

Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde, kimsenin daha önce sahip olmadığı eşsiz bir güzel istediğini anlatır. Uzun boylu, ince belli, genç ve ille de el değmemiş bir kadını sevebileceğini söyler.

Bir sofra isterim kimse sermedik
Bir yayla isterim kimse konmadık
Bir güzel isterim yâd el değmedik
Ellenmiş de bellenmişi n'eyleyim[193] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 500)

Gevherî, de el değememiş, genç ve güzel bir sevgili ister. Sevgilinin genç olması, onun sitem ve cefa etmeyi öğrenmemiş yaşta olması demektir ve âşık tarafından istenen bir

[193] **2.Dörtlük:** Severim güzeli nice olursa / Boyu uzun beli ince olursa / Severim atını dinççe olursa / Kovulmuşu yorulmuşu n'eyleyim **3.Dörtlük:** Karac'Oğlan der kavl ükararım / Nedir yüce dağlar size zararım / Ararsam pınarın gözünü ararım / Bulanmış da durulmuşu n'eyleyim (Sakaoğlu, 2012: 500).

durum olarak karşımıza çıkar. Âşığın, her anlamda saf ve temiz kalmış bir güzel istediği görülür.

Neylerim dünyâda narı turuncu
Gönül eğlencesi dilberin genci
İstediğim dürr-i yektâ bir inci
Anı da bir hakkâk delmedik olsa
…
Gevherî der gönül mâildir gence
Bir tıfl-i nevreste miyânı ince
Dahi koculmadık lebleri gonce
Cevr ü sitem nedir bilmedik olsa[194] Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 31)

20. yüzyıl âşıklarından Hicranî de el değmemiş bir sevgili istediğini söylerken bu isteği yüzünden kendi gönlünden de şikâyet eder. Anadan doğmamış saflıkta güzel, hararetini söndürmek için dünyaya daha yağmamış kar, el değememiş bardan nar istemesinin imkânsızlığı gibi el değmemiş sevgili bulmanın imkânsız olduğunu vurgular. Kendi gönlünden şikâyet ederken kadınların saflığını kaybetmiş olduğundan yakınır.

Bende şaştım şu gönülün fendine
Asla gün görmemiş bar ister gönül
Âlemi bağlamış zülfün teline
Anadan doğmamış yar ister gönül[195] Âşık Hicranî-20. yy (Çıblak, 2009: 91)

Kadınların saflığını kaybetmiş olduğundan yakınan bir diğer âşık da Afşinli Derdiçok'tur. Âşık, derdinin bozulmadık yani el değmedik güzel bulamamak olduğunu söyler.

Günah m'olur mor perçemin tararsan
Ağ alnına al kırmızı sararsan
Eğer nazlım benim derdim sorarsan
Bulamadım bozulmadık bağ gelin Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 326)

Âşık Sümmânî de yâd eller değmemiş yâr bulamadığından şikâyet eder.

2.Dörtlük: Bir dost ararım ki açsam râzımı / Meclis-i irfanda çalsam sazımı / Bir turna gözlüye saşsam bazımı / Hiç avcu şâhini salmadık olsa **3.Dörtlük:** Pek mâilim hûb cemâle bakmağa / Prevâne-veş derdli sînem yakmağa / Gonce gül isterim alup kokmağa / Hoyrat eli değüp solmadık olsa (Elçin, 1998: 31).

[195]**1.Dörtlük:** Bende şaştım şu gönülün fendine / Asla gün görmemiş bar ister gönül / Âlemi başlamış zülfün teline / Anadan doğmamış yar ister gönül **2.Dörtlük:** Dedim gönül nedir sendeki gayret / Daim eylemektir güzelle ülfet / Dedi kolay kolay geçmez hararet / Bu arza yağmamış kar ister gönül **3.Dörtlük:** Daim havadadır alçağa inmez / İkrara vermiş yara, sözünden dönmez / Al yeşil cevheri döktüm beğenmez / Açılmamış taydan dür ister gönül **4.Dörtlük:** Hicrânı'yam derdim çekemez oldum / Gönül senin çarhın bükemez oldum / Doldurdun kanımı dökemez oldum / El değmemiş bağdan nar ister gönül (Çıblak, 2009: 91).

Güzel olan neyler türlü bohçayı
O yâr için sarfeyledim akçeyi
Binler ile gezdim bâğı bahçeyi
Yâd eller değmemiş yâr bulamadım Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 219)

Kadının saflığının ve bekâretinin vurgulandığı diğer şiir çeşitleri de kız ve dul arasında karşılaştırma yapılanlardır. Bu şiirlerde âşıkların tercihinin kızdan yana olduğu görülür çünkü kız, saf ve el değmemiştir. Dullar ise daha önce başka bir erkeğin olmuş saflıklarını yitirmişlerdir. Erkek için kadının ilki olmak önem arz eder. Kadına ve bekârete yüklenen anlam aşağıdaki şiirde "Olursa kız olsun dulu n'eyleyim" dizeleri ile karşımıza çıkar.

Amanın da Karac'Oğlan amanın
Kirpikler ok olmuş kaşı kemanın
Evvel kız başlıydın duldur zamanın
Olursa kız olsun dulu n'eyleyim [196] Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 501)

Âşık Seyranî aşağıdaki dörtlüğünde sevmedikten sonra kız olsa da gözüne dul görünür derken sevilmeyen kadının değersizliğini dul sözcüğü ile belirtir. Bu söyleyiş ile erkeklerin gözünde dul kadınların kızlardan değersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Eğer Seyrânî'nin yâri
Olsa huri melek peri
Gönül sevmedikten geri
Kız olsa da dul görünür Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 217)

Âşık Derdiçok şiirinde kız istediğini ama onları elde etmek zor olduğu için elde edilmesi daha kolay olan dullar ile pazarlık yaptığını söylerken kadınların toplum içerisindeki değerlerinin bekâretleri ile ölçüldüğü gerçeğini gösterir.

Oturur derdim yazarım
Çoktur dul ilen Pazarım
Mecnuna döndüm gezerim
Kız almamız güman dağlar Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 98)

Dullara mecbur kalan âşık, Allah'a kız gelsin diye yalvarır.

[196] **1.Dörtlük:** Kadir Mevla'm senden bir yâr isterim / Minnet ile gelen yâri n'eyleyeyim / Bir sofra isterim eller değmedik / Eller yemiş doyulmuşu n'eyleyim **2.Dörtlük:** Bir yayla isterim eli göçülmedik / Lâlesi sümbülü gülü geçmedik / Bir güzel isterim eller değmedik / Koldan kola sarılmışı n'eyleyim **3.Dörtlük:** Bir güzel isterim nice olursa / Gözler ala beli ince olursa / Binerim ata da dinçye olursa / Eller binip yorulmuşu n'eyleyim (Sakaoğlu, 2012: 501).

Düştü Derdiçoğ'um gene yollara
Cevherini karıştırdı pullara
Daim mecbur oldu yorgun dullara
Yalvar Allah'ına kız gelsin diye Afşinli Derdiçok-20.yy (Demir, 1993: 169)

Gelin ve kız karşılaştırmasının yapıldığı şiirlerde ise eğilim kızdan yanadır. Aşağıdaki gelin/kız vasfının anlatıldığı şiir boyunca kız, el değmemiş bakire olduğu için kıymetli olduğunu vurgularken gelin de kendisini savunur ve en az onun kadar kıymetli olduğunu kanıtlamaya çalışır. Ancak Karacaoğlan gelin ya da kız fark etmez, ikisi de iyidir, kız iyi gelin kötü diyemem der ve her ikisini de ister çünkü o, güzele ve güzelliğe âşıktır gelin veya kız fark etmez.

Karac'Oğlan ben bu düşü yoramam
Amel defterimi tutup düremem
Gelin iyi kıza kötü diyemem
İkiniz de benimsiniz sevdiğim[197] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 423-424)

Gelin ve kızın birbirleri ile üstünlük yarışı yaptığı başka bir Karacaoğlan şiirinde de âşık son noktada ayrım yapmadığını dile getirir ve ikisine de kul olacağını söyler.

Karc'Oğlan der ki dağlar meşesi
İki güzel birbirine düşesi
Biri güldür biri gül menevşesi
Karac'Oğlan ikinize kul olur[198] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 613-61)

Karacaoğlan yukarıdaki şiirlerinde her ne kadar gelin veya kız fark etmez dese de aşağıdaki şiirinde "şansım döndü kız rast geldi" derken aslında asıl tercihinin kızdan yana olduğunu açıkça gösterir. Şiirin son dizesi toplumsal kabullerin bilinçaltından gün yüzüne çıkmasıdır denebilir.

[197] **1.Dörtlük:** Bir kız ile bir gelinin bahsi var / İkisinin cüdâ düşmüş arası / Kadir Mevlâ'm hûb yaratmış anları / Hilâl hilâl kaşlarının arası **2.Dörtlük:** Kız da der ki al çiçeğin moruyum / Yiğitlerin bedestende nûruyum / El değmedik bir tanecik arıyım / Peteklerim mühürlüdür bal ile **3.Dörtlük:** Gelin der ki yaylaları yaylarsın / Çıkar yükseklere seyrân eylersin / Kuzum kız sen niçin yalan söylersin / El değmemiş arıda bal olur mu **4.Dörtlük:** Almanın iyisin yükte tutarlar / Çürük çarığın yabana atarlar / Kız ile gelini bir mi tutarlar / Yorma gelin yorma oğlan benimdir **5.Dörtlük:** Gelin der ki kalk gidelim pazara / Uğradalım usul boyu nazara / Beş on türlü meyva gelir pazara / Yetkini m'alırlar yoksa hamı mı **6.Dörtlük:** Kız da der ki sarı yıldız doğma mı / Doğup doğup orta yere gelme mi / Bir gecem de bin geceyi değme mi / Yorma gelin yorma oğlan benimdir **7.Dörtlük:** Gelin der ki allı pullu başım var / Ak alun altunda hilâl kaşım var / Hey kız senin bir gecelik işin var / İkincisi sen de bana (Sakaoğlu, 2012: 423-424).

[198] **1.Dörtlük:** Bir kız ile bir gelinin ahdı var / Gelin der ki geydiğimiz al olur / Ala göze siyah sürme çekince / Gören âşık dîvânn'olur lal olur **2.Dörtlük:** Kız der ki ben sözümü tuttururum / Bağ u bahçama tımar ettiririm / Ergenlere mal menâl sattırırım / Beni gören başka başka hâl olur **3.Dörtlük:** Gelin der ki benim yüce başım var / Yüce baş altunda hilâl kaşım var / Ey kız senin bir gecelik işin var / İkincisi kervan aşar yol olur **4.Dörtlük:** Kız da der ki sarı yıldız doğma mı / Doğup doğup orta yere gelme mi / Bir gecem de bin gecene değme mi / Bozulmuş bahçada nasıl gül olur **5.Dörtlük:** Karc'Oğlan der ki dağlar meşesi / İki güzel birbirine düşesi / Biri güldür biri gül menevşesi / Karac'Oğlan ikinize kul olur (Sakaoğlu, 2012: 613-614).

Ayağına geymiş altundan nalın
Gel dudu dilim gel karşıma salın
Mevlâ'dan istedim bir taze gelin
İkbal geri döndü kız ırast geldi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 435)

Kız-gelin karşılaştırması yapan Dadaloğlu da kızın gelinden kıymetli olduğunu söylerken tercihinin kızdan yana olduğunu belirtir.

Bizim yaylamız otl'olur
Sütü kaymağı tat'lolur
Kız gelinden kıymatl'olur
Kızlar gelir yaylamıza Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 71)

İstenen sevgili tasvirlerinin yanında istenmeyen sevgili tasvirlerini de görmek mümkündür. Âşık Sümmanî; tembel, akıl ve fikirden noksan, şehri harap olmuş dilbere hiç yaklaşılmaması gerektiğini söyler. Güzelliği ve bedeni harap olmuş dilbere yanaşılmamasını söylemesinin yanında aklı noksan kadından uzak durulması gerektiğini söylemesi bakımından ender rastlanan şiir örneklerindendir. Feminist bir bakış açısı ile okunduğunda kadının tembel olması erkeklerin işlerini yapmaması bakımından tehlike arz eder. Fikri noksan yani akılsız olması ise erkeğin sözünü tutmaması, onun istediği ölçülerde davranamaması anlamlarına gelebileceği için istenmez. Her şey, sistemi oluşturan erkeğin rahatı için ayarlanmalıdır. Dolayısıyla kadın güzel, çalışkan, erkeğine hizmet eden, söz dinleyen, söylenenleri anlayacak ve yapacak akıl kapasitesine erkeğin rahatı için sahip olmalıdır kendini gerçekleştirmek için değil.

Sümmânî gördün dilberden nişân
Râhında tembelsin fikrinde noksan
Öyle bir dilbere olma hiç mihmân
Şehri harap zihni kıt pazarına Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 164)

Güzel kadın her zaman erkekler tarafından ilgi çekici bulunur. İdealize edilen seviyede güzel olmayankadınlar âşık olmak için uygun adaylar değillerdir. Tek kıstasın güzellik olduğu erkek algısında çirkin kadınların diğer özellikleri görülmez. Güzel kadının makbul olduğu âşık şiirinde de çirkin kadınların istenmediği görülür. Karacaoğlan da çirkinleri istemez. Onları çıkarın aradan derken güzelden yana olduğunu belirtir. Ali İzzet Özkan; çirkin kadın istemediğini, çirkinlerden yana dertli olduğunu söyler. Şiirleri yazan erkeklerin eril dilin düşünce yapısını da yansıttığı görülür. Eril düşünceye göre erkeğin tercihi güzel olandan yanadır. Güzel olan aşka ve sevgiye layıktır. Ondan gelen her tür cefaya katlanabilirken çirkinden uzak durulmalıdır. Çirkinin yaptığı iyi şeyler bile güzelin eziyetleri yanında göze görünmez.

Karadan da Karac'Oğlan karadan
Sürün çirkinleri çıksın aradan
Herkesi sevdiğine verse Yaradan
Sevdiğim Meryem'in benleri güzel Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

Al'İzzet'i bir yâr sevdim mert değil
Tatlı dilli güleç yüzlü sert değil
Çekemiyom çekilecek dert değil
Çirkinlerden hor elinden dertliyim Ali İzzet Özkan-20. yy (Başgöz, 1979: 132)

İstenmeyen sevgililerin özelliklerinden biri de namustan ve ardan uzak olmalarıdır. Karacaoğlan çeşitli öğütlerde bulunduğu şiirinde edepsiz ve arsıza meyil verilmemesini bu kişilerin karşısındakinin namusuna da zarar verebileceğini söyler.

Yoldaş olma yolun bilmez yolsuza
Komşu olma sözün bilmez densize
Meyil verme edebsize arsıza
Âkıbet ırzına hiyle getirir Karacaoğlan-16. yy (Köprülü, 1962: 341)

Âşık Seyranî, başkalarının sahip olduğu sevgiliden uzak durulması gerektiğini "Bülbülün konduğu gülden ırak ol" dizesi ile ifade eder. El değememiş olanı seçmeleri konusunda erkeleri uyarırken toplumun, kadının el değememişliğine verdiği değeri yansıtmaktadır.

Beş vaktını kılan Hakk'ın hâsıdır
Vebâli bilmeyen kişi âsîdir
Gönüllerin yeri gül bahçesidir
Bülbülün konduğu gülden ırak ol Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 135)

Afşinli Derdiçok da kendi gönlüne, el değmemiş olanı seç, öğüdünü veriyor. Geçliğinde bilmeden her olur olmaza âşık olduğunu ama şimdi el değmemiş olanı seçmesi gerektiğini söylerken her güzelin namusu arı bilmediği konusunda da uyarır.

Eğer gönül öğüdümü tutarsan
Vaz gel elin sarılmışın neyneyim
Bülbül olup gül dalında ötersen
Yâd bülbüller girilmişin neyneyim[199] Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 281)

Sonuçta, istenen sevgilinin tasvir edildiği şiirlerde güzellik, gençlik ve namus önemli vasıflar olarak karşımıza çıkar.

[199] **1.Dörtlük:** Eğer gönül öğüdümü tutarsan / Vaz gel elin sarılmışın neyneyim / Bülbül olup gül dalında ötersen / Yâd bülbüller girilmişin neyneyim **2.Dörtlük:** Cahil oldun hiç bilmedin halını / Her olur olmaza sundun elini / Gir bahçeye daldan kopar gülünü / Elden ele verilmişin neyneyim **3.Dörtlük:** Has bahçe içinde çok olur konca / Aldanırsan gönül gel aldan gence / Alırsa şahanım koverrim dince / Elin kovup yorulmuşun neyneyim **4.Dörtlük:** DERDİÇOĞ'um bulamadı yâr'ını / Ben neyleyim şu dünyanın varını / Her güzel bilmiyor namus arını / Taşa düşüp kırılmışsın neyneyim (Demir, 1993: 281).

Tasvirlerin ortak noktaları alındığında arzulanan sevgilinin fiziksel olarak uzun boylu ve ince yapılı, beyaz tenli, kırmızı dudaklı, küçük ağızlı, inci dişli, keman kaşlı, al yanaklı, uzun saçlı, ahu gözlü, ok kirpikli olarak tasvir edildiği görülür. Karakter olarak bakıldığında ise işveli, cilveli, şirin, sıcakkanlı, hâlden bilen, haber anlayan, güler yüzlü, tatlı dilli, zarif, gönül alıcı, âşığa naz etmeyen, rakibe yüz vermeyen kadınlar oldukları görülür. İstenen bu özelliklere bakıldığında kadının güzel ve âşığın gönlünü hoş edecek niteliklere sahip olması gerektiği görülür. Erkeklerin göz ve gönül zevkini okşayacak kadın istemeleri kadının aşk ilişkilerinde arzu edilen bir nesne, cinsel bir obje olduğunu düşündürmektedir. Kadının güzel ve uysal olması yanında, âşığı üzecek davranışlara sahip olmaması tercih edilen özellikler olarak sıkça karşımıza çıkar. Âşıklar şiirlerinde sıkça gönüllerini eğlemek için sevgili istemeleri göstermektedir ki erkek egemen bakışa göre kadın eğlenmek ve erkeğin gönlünü hoş etmek için vardır.

Sevgilinin genç olması istenir çünkü genç kadının güzelliği henüz geçmemiştir; gözü açılmamış ve başkaları ile görüşmemiştir; sitem ve cefa etmeyi öğrenmemiş yaştadır. Güzel ve daha önce aşk yaşamamış, her anlamda taze kadının erkek bakış açısına göre makbul kadın olduğu görülmektedir.

Ataerkil toplumlarda kadın, ahlâkı ve namusu ile ölçülür. Namus kavramı kadına endekslenmiştir. Kadının namusu onun bedeni olarak görülmüş ve bedenini erkeklerden koruyan kadın, namuslu kadın olarak değerlendirilmiştir. Toplumların değer yargıları şiirlere de yansır. Âşık şiirinde de kadınların güzel olmalarının yanında ahlâklı ve namuslu özellikle el değememiş olmaları da istenir. Erkek için güzel ve namuslu kadının makbul olduğunu görürüz. Dolayısıyla kadının cinsel kimliğinin de erkekler tarafından oluşturulduğu anlaşılıyor. Erkek, el değmemiş kadın ister. Bunun doğru ve iyi bir şey olduğu mesajını verir. Cinsel dürtülerini bastırıp evleneceği erkeği beklemek kadının sorumluluğudur aksi halde şiirlerde de ifade edildiği gibi bir erkek onu sevgili olarak da tercih etmez.

Bâkire kızlar cinsel olarak işlevsiz olmalarına karşın erkekler tarafından güzel ve çekici bulunmada önceliklidir. Bu öncelik şiirlerde çeşitli şekillerde görülür. Kadının saflığının ve bekâretinin vurgulandığı şiir çeşitlerinden biri kız ve dul arasında karşılaştırma yapılanlardır. Bu şiirlerde âşıkların tercihinin kızdan yana olduğu görülür çünkü kız, saf ve el değmemiştir. Dullar ise daha önce başka bir erkeğin olmuş, saflıklarını yitirmişlerdir. Erkek için kadının ilki olmak önem arz eder. Kadına ve bekârete yüklenen

anlam gelin ve kız karşılaştırmasının yapıldığı şiirlerde görülür ve bu şiirlerde de eğilim kızdan yanadır.

İstenen sevgili tasvirlerinin yanında istenmeyen sevgili tasvirlerini de görmek mümkündür. Güzel kadın her zaman erkekler tarafından ilgi çekici bulunur. Çirkin kadınlar âşık olmak için uygun adaylar değillerdir. Tek kıstasın güzellik olduğu erkek algısında çirkin kadınların diğer özellikleri görülmez. Güzel kadının makbul olduğu âşık şiirinde de çirkin kadınların istenmediği görülür. Şiirleri yazan erkeklerin eril dilin düşünce yapısını da yansıttığı görülür. Eril düşünceye göre erkeğin tercihi güzel olandan yanadır. Güzel olan aşka ve sevgiye layıktır. Ondan gelen her tür cefaya katlanabilirken çirkinden uzak durulmalıdır. Çirkinin yaptığı iyi şeyler bile güzelin eziyetleri yanında göze görünmez. İstenmeyen sevgililerin özelliklerinden biri de namustan ve ardan uzak olmalarıdır.

Şiirlerin, kadınlardan beklenen toplumsal normlar çerçevesinde oluştuğu görülür. İletilen mesaj açıktır. Güzellik kadının tercih edilmesinde, âşık olunmasında ilk sıradadır. Güzel olan aynı zamanda iyi huylu, ahlâklı olmalıdır. Güzel olan kadın aşka layık görülürken yaşı genç olmayan ve çirkin olan kadın aşka layık görülmez. Dinleyiciye/okuyucuya iyi huylu olmanın, namuslu olmanın da güzellik kadar önemli olduğu mesajı verilir. Şiirlerde kadınların güzel-yakışıklı erkek tercih ettiklerine dair bir şey yoktur. Çünkü kadınlar, erkeğin güzeli olmaz fikrine sahiptir.

Şiirlerde, erkek egemen görüşün istediği kadın tipi çizilmiştir. Genç, güzel, namuslu, el değememiş, uysal kadın makbul kadındır. Bu özelliklerin erkek egemen bakış açısının şiirlere yansıması olduğu görülmektedir.

2.6.1.3. Evlilik Çağındaki Genç Kıza ve Geline Aşk

Âşıklar şiirlerde genellikle genç kızlara âşık olduklarını söyleseler de geline duyulan aşkın anlatıldığı şiirler de göz ardı edilemeyecek sayıdadır. Maşuta Akgöynük (2012: 31) Karacaoğlan şiirlerinde geçen gelin sözcüğü ile ilgili şu yorumda bulunur:

> Âşık, sevgilinin tazeliğini ve gençliğini vurgulamak için ona gelin demektedir. Bu, günümüzde de kullanılan bir tabirdir. Yeni evlenmiş olan genç kızlara "gelin'' diye hitap edilmektedir. Ancak âşık, gelin diye hitap ettiği sevgilinin evliliğini vurgulamamıştır. Onun kendine gelin olmasını istediği için böyle bir ifade kullanmıştır.

Bu tespitle birlikte, şiirlerde göreceğimiz üzere gelin, sadece bu anlamda değil evli kadınlara duyulan aşkı anlatmak için de kullanılmıştır. TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 921) Gelin: "*1. Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın 2. Aileye evlenme yoluyla girmiş olan kadın"* olarak tanımlanır.

Bu noktada Canan Demirbuğa'nın (2001: 793) konuyla ilgili açıklaması daha genel mahiyettedir:

> Karacaoğlan için kadın bir ilham kaynağı, üzerine türkü söylenmeye değer bir varlıktır. Şiirlerinin genel teması aşktır. Sevdası kimi zaman "bir esmer kıza, kimi zaman ince belli bir geline, kimi zaman da dağların ardında kalmış küçücek güzele"dir…/…Karacaoğlan güzelin aşığıdır. Güzeli överken "kadın" ya da "kız" diye ayırmamıştı. Zira aşığı ilgilendiren şey, gördüğü güzelliğin kendi ruhunda yaptığı etkidir.

Aşağıdaki şiirde kocası gurbetten dönmesin diye dilekte bulunan Karacaoğlan'ın evli bir kadına âşık olduğu görülmektedir.

Benim ahdım ak geline kalmaya
Çeke çeke bir derd ile ölmeye
Gurbet elden şu kocası gelmeye
Daha derdim az diyesin ak gelin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 541)

Karacoğlan'ın pek çok şiirinde geline duyulan aşk dile getirilmiştir. Aşağıdaki şiirinde âşık, genç bir geline hayran olduğunu söyler.

İndim gittim yaylasına eline
Hayrân oldum ben bir taze geline
Kadir Mevlâ'm nice öğmüş yaratmış
Gümüş tasma takmış ince beline Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 405)

Aşağıdaki şiirinde ise dünden beri gelmediğini belirttiği geline küskün müsün diye sorar.

Selam verdim almaz oldun
Kadir kıymet bilmez oldun
Dünden beri gelmez oldun
Küskün müsün akça gelin[200] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 538)

Karacaoğlan kendisine yüz vermeyen kadından, kimselerin görmediği tenhalarda yüzünü açması beklentisini dile getirir.

[200] **1.Dörtlük:** Kaşları siyah karadan / Seni halk etmiş Yaradan / Şimdi ne geçti aradan / Küskün müsün akça gelin **2.Dörtlük:** Selam verdim almaz oldun / Kadir kıymet bilmez oldun / Dünden beri gelmez oldun / Küskün müsün akça gelin **3.Dörtlük:** Yangın Karac'Oğlan yangın / Yüksek değil gönlüm engin / Gül yüzlerin döngün döngün / Küskün müsün akça gelin (Sakaoğlu, 2012: 538).

İnip gide şu bahçanın düzüne
Halka halka sürme çekmiş gözüne
Gelin oldum deyi bakmaz yüzüme
Yüzünü bari tenhâda açındı[201] Karacaoğlan-16 yy (Sakaoğlu, 2012: 501)

Aşağıdaki şiirinde ise âşık olduğu bir gelini elde etmek istediğini ifade eder.

Karac'Oğlan der ki ahdına bütün
Vermeli malı da almalı satın
Gayetle nazlıdır kendisi hatun
Korkarım ki sana göz değer gelin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 542)

Âşık olduğu bir gelinden çeşme başında su isteyen Karacaoğlan gelinden olumsuz yanıt alır. Gelin, onun ne istediğini bildiğini söyler ve "ağam gelir görürse seni öldürür" diyerek korkutup kaçırmak ister. Âşık da bu uğurda ölmeyi göze aldığını söyler.

Karac'Oğlan:
Suya giden allı gelin
Niçin böyle salınırsın
Gelin bir su ver içeyim
Gelin kimin gelinisin

Gelin:
Su değildir senin derdin
Görmek ise yeter gördün
Oğlan burada çokça durdun
Ağam gelir döğülürsün[202] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 553-554)

Karacaoğlan, zamanında sahip olamadığı bir gelinde ahdının kaldığını ona sahip olmadıkça da gönlünün yârdan geçmeyeceğini söyler.

Âhım kaldı şu gelinin ahdında
Deremedim güllerini vaktinde
Karanlık gecede kolum altında
Yatmayınca gönül yârdan ayrılmaz Karacaoğlan-16. yy (Köprülü, 1962: 344)

[201] **1.Dörtlük:** Gelin der ki ben yaylaya göçeyim / Pınarlarından soğuk sular içeyim / Yâre karşı ak göğsümü açayım / Aç göğsünü yâr gayrı sen açındı **2.Dörtlük:** Gelinin yüzünde ipek duvaklar / Hani adadığın bunca adaklar / Sultânî kiraza benzer dudaklar / Kirazlar da yetişmiş devşirindi **3.Dörtlük:** Evinin önünde yörüdüm yoldan / Doğrulup baktım da ar ettim elden / Yanakları farksız kırmızı gülden / Kırmızı goncam gayrı açılındı **4.Dörtlük:** İnip gide şu bahçanın düzüne / Halka halka sürme çekmiş gözüne / Gelin oldum deyi bakmaz yüzüme / Yüzünü bari tenhâda açındı (Sakaoğlu, 2012: 501).

[202] **Karac'Oğlan:** Döğülürsem döğüleyim / Söğülürsem söğüleyim / Gelin sana kul olayım / Ölürüm kanlım olursun **Gelin:** Yaylara göçmedin mi / Soğuk sular içmedin mi / Güzel görüp seçmedin mi / Beni görüp delirirsin **Karac'Oğlan:** Türlü yaylayı görünce / Soğuk suları içince / Kocayıp vaktın geçince / Taşlar alıp döğünürsün **Gelin:** Evlerinin önü solgan / Ağamı görürsen korkan / Telli perçemlisin oğlan / Ne dedim ki darılırsın **Karac'Oğlan:** Karac'Oğlan sana vurgun / Döşlerin almadan dolgun / Sevindirdin beni bu gün /İnşallah Cennet görürüsün (Sakaoğlu, 2012: 553-554).

Anadolu'nun bazı yerlerinde evlenen kadının zülfü kısaltılır. Bu, o kadının evli olduğunun göstergesidir. Gevherî'nin "Güzeller içinde zülfün kesiktir" dediği kadına âşık olduğunu ve aşk acısı çektiğini anlattığı aşağıdaki şiirinden âşığın, başkası ile evlenen sevdiğinden hâlâ gönlünün geçmediği anlaşılmaktadır.

Güzeller içinde zülfün kesiktir
Âşıklık çekmişim bağrım eziktir
Çok uğraşma tellerine yazıktır
Seni kim uçurdu gölünden kuğum Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 213)

Ruhsatî ise aşkından yanıp tutuştuğu kadının evli olduğunu, eşinin ise kendisine hiç uygun olmadığını, onu dövdüğünü söylerken üzüntüsünü ve aşkını dile getirir.

Sana sözüm vardır bak
Darılma allı gelin
Dudağın şeker kaymak
Dillerin ballı gelin[203] Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 137-138)

Seyranî de evli bir kadına âşık olduğunu ve keşke ikimiz de bekâr olsaydık derken ikisinin de evli olduğunu açıkça belirtmektedir.

Ne olsa olaydım ben de bir bekâr
Sevdam duman olmuş serime çöker
Yanakların olmuş kırmızı şeker
O sırma saçları örmeli gelin[204] Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 167)

Âşıkların kadının güzelliğini öven şiirler yazmalarında, o kadının evli olması, caydırıcı bir neden olarak görülmez. Âşık Sümmanî gördüğü ve beğendiği gelinlerin güzelliğini överken Seyranî de güzelliğini övdüğü kadına "bin kız böyle bir geline kurban olsun" der.

Penek kazasında bâğlar seyrinde
Bir gelin seyrettim eller kınalı
Al ihram örtünmüş serv-i kamete
Yakışmış o boya beller kınalı Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 183)

[203] **2.Dörtlük:** Gözlerin oymak oymak / Olmaz hüsnüne doymak / Yanağın ballı kaymak / Küsme gel telli gelin **3.Dörtlük:** Ne pek düştü hevesim / Âhımdan yandı fesim / Mâvi sanma bir kesim / Acemden şallı gelin **4.Dörtlük:** Yaşatmaz kaşın seni / On sekiz yaşın seni / Dövdü kişin seni / Vah vah zavallı gelin **5.Dörtlük:** Yürü hey bahtı kara / Kederindir ne çâre / Benlerin sıra sıra / Gerdanı ballı gelin **6.Dörtlük:** Şal karayı bağlama / Beni oda dağlama / Dayanamam ağlama / Gözleri halı gelin **7.Dörtlük:** Yüzün gözün ak eyle / Ruhsatî çırak eyle / Gel beni ortak eyle / Diyorlar mallı gelin (Güney, 1963: 137-138).

[204] **1.Dörtlük:** Ne olsa olaydım ben de bir bekâr / Sevdam duman olmuş serime çöker / Yanakların olmuş kırmızı şeker / O sırma saçları örmeli gelin **2.Dörtlük:** Beni mecnun etin hey dili bülbül / Ben sana şeftali sen bana bir gül / Köleyim kapuna eylersen kabul / Ya çırak ya çoban durmalı gelin **3.Dörtlük:** Seyrânî'm de der ki n'edip n'olmalı / İnip aşkın deryasına dalmalı / Has bahçede gonca gülün dermeli /Soyunup koynuna girmeli gelin **(**Kasır, 1984: 167).

Geçerken çiçekler boynunu eğsin
Kalem parmakların yüzüme değsin
Ben seni sevmişim yâd eller duysun
Yaylanma kırılır belin ağ gelin[205] Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 245)

Karşıma geçmiş de özünü süzer
Sanki Seyrâni'nin bağrını ezer
Şaçının bir teli bin cana değer
Bin kız kurban olsun böyle geline[206] Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 92)

Dadaloğlu her zaman gelinin ve kızın sevileceğini söylerken sadece kızlara değil gelinlere de âşık olunduğunu ifade etmiştir.

Kolda götürürler şahini bazı
Güzeller ikrarı yiğidin sözü
Her daim severler gelini kızı
Taze yağı bala katmış gibi olur Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 295)

Kırşehirli Âşık Said, gördüğü güzel bir geline âşık olur ancak bu aşk onun pek çok ikilem yaşamasına sebep olur. Kimin gelini olduğunu sormak ve sormamak arası kararsız kalır çünkü sorsa başkaları öldürecek sormasa kendi derdinden ölecektir. Ona sahip olmak ister kadın da bu isteğine karşılık verir ancak âşık yine kararsız kalır çünkü istediğini yapsa başkaları yapmasa derdi onu öldürecektir. Aşkı ve toplusal kurallar arasında yaşadığı ikilemi şu şekilde anlatır:

Bir güzel kız gördüm tutmuş yolunu
Uzatmış gerdana ebru telini
Geldi geçti bilmem kimin gelini
Sorsam öldürürler sormasam öldüm[207] Kırşehirli Âşık Said-20. yy (Obruk, 1983: 116)

[205] **1.Dörtlük:** Gelin kızlar gelin güller biçildi / Yaylanma kırılır belin ağ gelin / Kıyamet gömleği bize biçildi / Yaylanma kırılır belin ağ gelin **2.Dörtlük:** Boyu uzun turna gibi görünür / Seni saran yiğit aklın yitirir / Kalçanın üstünde adam oturur / Yaylanma kırılır belin ağ gelin **3.Dörtlük:** Geçerken çiçekler boynunu eğsin / Kalem parmakların yüzüme değsin / Ben seni sevmişim yâd eller duysun / Yaylanma kırılır belin ağ gelin (Erkal, 2007: 245).

[206] **1.Dörtlük:** Everek şehrinde gördüm bir güzel / O da düşmüş bir kötünün eline / Ol hâk-i payine yüzümü sürdüm / Salınıp giderken kendi iline **2.Dörtlük:** Yüz yüze rast geldim günlerde bir gün / Cenetten etmişler dünyaya sürgün / Kötüye düşmüşde gönülü kırgın / Hayran oldum tatlı güzel diline **3.Dörtlük:** Selâmi verince eğlendi biraz / Atardı ağzına uğrunca çerez / Dudağının rengi sultanî kiraz / Hiçbir gül benzemez kendi gülüne **4.Dörtlük:** Karşıma geçmiş de özünü süzer / Sanki Seyrâni'nin bağrını ezer / Şaçının bir teli bin cana değer / Bin kız kurban olsun böyle geline (Kasır, 1984: 92).

[207] **2.Dörtlük:** Şu giden güzelin aslın sorayım / Gerdanda benine yüzüm süreyim / Dedi gel yanıma haber vereyim / Varsan öldürürler varmasam öldüm **3.Dörtlük:** Çok durma karşımda söyle sözünü / Zahire âşıkım bilmem özümü / Gerdanda benime gel sür yüzünü / Sürsem öldürürler sürmesem öldüm **4.Dörtlük:** Dedi yiğit muradına erdin mi / El uzatıp gonca gülün derdin mi / Koynundaki çifte narı gördün mü / Görsem öldürürler görmezem öldüm **5.Dörtlük:** Âlem güzel olsa girmez aynıma / Uzat kollarını dola boynuma / Eğer Said isen gel gir koynuma / Girsem öldürürler girmesem öldüm (Obruk, 1983: 116).

Geline duyulan aşkın en belirgin örneklerinden olan Afşinli Derdiçok'un aşağıdaki şiiri, âşığın başından geçen bir olay üzerine söylenmiştir. "*Derdiçok bostan kazarken sevdiği gelini görür. Keseri bostana vurur. Bunun üzerine babası taş ile Derdiçok'un kolunu kırar, baba oğul karşılıklı atışmaya başlar. Derdiçok mahlası bu atışma ile ilk defa ortaya çıkar"* (Demir, 1993:119).

Babası:
Oğlum söylediğin söz mü
Çaldığın curamı sazmı
Sevdiğin gelinmi kızmı
Gezdiren, aşkının derdi

Oğlu:
Kırıldı tutmuyor kolum
Nideyim dünyanın malın
Kız değil sevdiğim gelin
Gezdiren nazlımın derdi[208] Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 116-119)

Âşık Veysel de âşıkların şehvetle kıza geline âşık olduğunu söyler.

Şehvetle âşıktır kıza geline
Arı olan tuz katar mı balına
İbrişimden nazik ipek teline
Takarlar çeşitli yalan âşıklar Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 279)

Âşık Feryadî aşağıdaki dörtlüğünde bekârlar elinden bıkkın ve yorgun bir gelinden bahseder. Şiirde bahsi geçen kadının kocasının askerde olması onun evli olduğunun açık kanıtıdır. Gelinin yeni salınacak zamanı ifadeleri ile genç olduğu anlaşılmaktadır. Eşi

[208]**Babası:** Oğlum niye mejnun gezer / Gezdiren aşkının derdi / Cahilsin canından bezen / Gezdiren aşkının derdi **Oğlu:** Baba ben kazmam bostanı / Yar giymiş mavi fistanı / Bütün değer Elbistanı / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Kurban olayım oğlum oku / Okursan olursun sofu / Oğlum o cehennem toku / Gezdiren aşkının derdi **Oğlu:** Çorap almış dokumaya / Bülbül gibi şakımaya / Dilim tutmaz okumaya / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Oğlum söylediğin söz mü / Çaldığın curamı sazmı / Sevdiğin gelinmi kızmı / Gezdiren, aşkının derdi **Oğlu:** Kırıldı tutmuyor kolum / Nideyim dünyanın malın / Kız değil sevdiğim gelin / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Yücelerde yayla yayla / Kitap ile gönül eğle / Haram oğlum tövbeyle / Geziden aşkının derdi **Oğlu:** Hayali karşımda gitmez / Oğlun gece gündüz yatmaz / Yüzbin tövbe hiç kar etmez / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Oğlun nidicin haramı/ Gene azdırdın yaramı / Şimdi yar sevecek sıramı / Gezdiren aşkının derdi **Oğlu:** Helal baba değil haram / İzin ver yanına varam / Asıl yar sevecek sıram / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Okuyup dersin almamış / Okuyup hafız olmamış / Utanır yüzün kalmamış / Gezdiren aşkının derdi **Oğlu:** Baba kahır etme boşa / Kafamı çalarım taşa / Mahşerde yansan ateşe / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Keseri getirdim elden / Teyeği düşürdüm daldan / Seni böyle doğru yoldan / Çıkartan aşkının derdi **Oğlu:** Sırrımı âlemler bilici / Baba düşmanlar gülücü / Oğlun bu dertten ölücü / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Çuka şalvarım yırtığı / On iki kişi artığı / Niden oğlum o sürtüğü / Gezdiren aşkının derdi **Oğlu:** Nettim babacığım nettim / Han evini harap m'ettim / Antepe sazamı gettim / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Oğlum gel kakma başıma / Küçüksün çıkma karşıma / Küçükten aşk ateşine / Yandıran aşkının derdi **Oğlu:** Bir gün yüzüme gülmedin / Halım hatırım sormadın / Arayıp sesim bulmadın / Gezdiren nazlımın derdi **Babası:** Memettir babayın adı / Çekilir güzelin tadı / Oğlum etme bu inadı / Gezdiren aşkının derdi **Oğlu:** Ara Derdiçoğ'um ara / Babam benim bahtım kara / Bir derdimi bin deftere / Yazdıran nazlımın derdi (Demir, 1993: 116-119).

uzakta olan, bu anlamda korunmasız olan bir kadının genç erkeler için kolay hedef haline geldiği anlaşılmaktadır. Cinselliğin tabu olduğu toplumlarda erkekler bakire olmayan ve kendilerine evet diyecek kadınların peşine düşmüştür. Kadının cinsel obje olarak görüldüğünün ve bekâretini kaybetmiş bir kadının kaybedecek bir şeyinin olmadığının düşünüldüğü görülmektedir. Aksi halde bekârete bu kadar derin anlamlar yükleyen, sevgili ve eş seçiminde her şeyden önce el değmemiş bakire kız arayan bir toplumda erkeklerin bir gelinin peşinde koşmalarının izahı başka türlü yapılamaz.

Salanlı salanı çıkar Gemen'i
Buna sevda derler bilmez amanı
Asıl yeni sarılacak zamanı
Bekârlar elinden bezgin bir gelin[209] Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 97)

2.6.2. Sevgili

Âşık Tarzı Şiir Geleneği'nde âşıkların temalarından başlıcası aşktır, aşkla ilgili şiirlerin ana konusu da sevgili ve ona dair vasıflardır. Bu vasıflar sevgilinin fiziksel özellikleri ve karakterine aittir. Sevgilinin güzelliği oldukça önemli yer tutar ve âşık için önemli bir esin kaynağıdır. Sevgili, tüm güzelliğinin yanında karakter özellikleri ile de tasvir edilmiştir.

Âşık şiiri erkek egemen bir yapı içerisinde oluşmuştur. Âşıkların ekseriyetinin erkek oldukları göze önüne alınırsa şiirlerde anlatılan egemen söylem ataerkil yapının erkek ağzıdır ve sevgili tarifleri erkek bakış açısını yansıtır. Kadın, şiirlerde erkek değerleri ile işlenmiştir. Erkeğin istediği ve arzu ettiği veya etmediği kadın tarifi verilmiştir.

Sevgili, âşıkların yetiştiği çevre ve eğitim durumlarına göre farklı şekillerde tasvir edilebilmektedir. Âşık şiirinde sevgili genellikle somut bir kişiyken soyut sevgili tasvirlerine de rastlanır. Özellikle medrese eğitimi almış, şehirlerde yaşayan âşıkların sevgili tasviri soyut özellikler gösterirken kırsal alanlara doğru gidildiğinde sevgilinin ete kemiğe bürünen somut kişiler olduğu dikkati çeker (Çıblak, 2008: 79).

[209] **1.Dörtlük:** Bugün yine bir güzele uğradım / Bana küsmüş yüzü azgın bir gelin / Söyledikçe benden uzak gidiyor / Taze körpe gibi tezgin bir gelin **2.Dörtlük:** Salanlı salanı çıkar Gemen'i / Buna sevda derler bilmez amanı / Asıl yeni sarılacak zamanı / Bekârlar elinden bezgin bir gelin **3.Dörtlük:** Sarılı hindiyi örtmüş başına / Beşibirlikleri dökmüş döşüne / Adam bayılıyor kara kaşına / Kaş altında gözler süzgün bir gelin **4.Dörtlük:** Feryadi doğrudur dediğin sözler / Ona denk olamaz on taze kızlar / Kocası askerde yolunu gözler / Onun için bağrı ezgin bir gelin (Pürlü; Özen, 1996: 97).

2.6.2.1. Sevgilinin Fiziksel Özellikleri

Âşık tarzı şiir geleneğinde, aşkı anlatan şiirlerde, sevgilinin güzelliği dikkat çekicidir. Sevgili o kadar güzeldir ki onu gören etkilenir ve etkisinden uzun süre kurtulamaz. Sevgili güzelliği ile aşığı kendisine bağlar ve aşka yön verir Güzelliği ile âşığı kendine esir eden kadının bu özelliği aşkın temel kaynağıdır. Şiirlerin asıl konularından olan sevgili, güzelliği ile aşığın gönlünü çeler, onu baştan çıkarır ve fiziksel özellikleri detaylı olarak tasvir edilir.

Sevgilinin gözü, kaşı, dudağı, dişi, yanağı, saçı, kıyafetleri, benleri, beli, boyu posu, endamı, yürüyüşü, teninin rengi gibi pek çok özellik mazmunlarla betimlenir. Klasik edebiyatta kullanılan pek çok mazmunun âşık şiirinde de kullanıldığı görülür. Kaşlar yay, keman, kalem ve karadır. Dudaklar kırmızıdır; şekli gonca, badem, kahve fincanı gibidir. Boyu servi gibi uzun ve ince yapılır.

Bu tasvirlerde hem klasik edebiyatın soyut güzelleri hem de gerçek hayattan alınan tasvirler şiirlerde görülür. İlhan Başgöz'ün (2014: 53) aşağıda ifade ettiği halk hikâyelerindeki güzel tasvirlerini âşık tarzı şiirlerde de benzer şekilde görmek mümkündür.

> On yedi on sekiz yaşında, kudret kalemi kaşında, saadet tacı başında, müjganı harrat, melek-sıfat, gılman-nezaket, âfet-i cihan, kaşları keman, fağfuri fincan, Yûsuf-ı Kenan bir sevgilidir, hem de öyle bir güzeldir ki onun alı al, kırmızısı kırmızı, her yanağı değer yüz bin kırmızı (altın), yanılsan da gerdanına bir fiske vursan kırk gün kırk gece bal paluzesi gibi tim tim titirer.

On yedinci asırda altın açığını yaşayan Âşık Tarzı Şiir Geleneği'nde Divan Edebiyatı etkisi veya etkileşmesi görülür. Bu devir saz şairleri kendilerini divân şairleri kadar başarılı sayarlar. Her iki edebî gelenek arasında etkileşimler olmuştur. Divân edebiyatının âşık edebiyatı üzerindeki etkilerini sevgili tasvirlerinde görmek mümkündür. Âşık Ömer ve Gevherî'de bu etkileşim fazladır. Bu iki âşık, medrese eğitimi de almışlardır. Teşbih ve tasavvurlarının Divân Edebiyatı şiirlerindekine benzerliği dikkat çekicidir. Dilleri ağır ve süslüdür. Sevgilileri Âşık Edebiyatı'nın somut güzellerinden çok Divân Edebiyatı'nınkilere benzer. Ok kirpikli, yay kaşlı, inci dişli, servi boylu, gümüş vücutlu hurilere, güzellere rastlanır. Onlara ulaşmak imkânsızdır. Ancak tamamen böyle değildir, Âşık Edebiyatı'nın somut güzellerine de rastlanır. Âşık Tarzı Şiir Geleneği içinde aşkı en iyi anlatan isimlerden biri olan Karacaoğlan'da ise Divân Şiiri etkisi görülmez, onun aşkı hayal edilen platonik bir sevgiliye değildir. Âşık olduğu güzeller hayatın içinden gerçekçi, kanlı canlı varlıklardır. Elleri kınalı, gözleri sürmeli, kulakları küpeli, burunları hızmalı, bileğinde halhalı olan kadınlardır. Bazen uzun, etine dolgun, bazen esmer bazen beyazdır.

Yaşadığı dönemin kadınlarının dış görünüşüne dair pek çok detaya yer vermiştir. Başında yemenisi, şalvarı, belikli saçları, al yanağı ile bir köylü güzeli tasvir eder. Sevgilinin yaşı çoğu zaman küçüktür. Sevdiğinin isimlerini de verir: Ayşe, Fatma, Emine… (Akgöynük, 2012: 259-261).

Güzellik

Sevgilinin güzelliği en çok işlenen konulardandır. Güzelliğin âşıkta yarattığı etkiler tasvir edilir. Sevgilinin muhteşem güzelliği âşığı mest eder, vurur. Sevgililer güzellikleri ile âşığın gönlünü çalar. Âşık, güzelin kölesidir.

Güzelliğin ne olduğu sorusuna estetikçiler çağlar boyunca ortak bir cevap aramışlardır. Âşıklar da güzelliği tanımlamışlardır. Âşığa göre güzellik anlayışı farklılıklar gösterebilmektedir. Bazen boy pos, yürüyüş, kaş, göz bazen naz, bakış, vefa, iyi huy aramışlardır. Bireysel bir arayış söz konusudur. Âşıklar, sevgiliyi soyut ve somut yönleriyle pek çok benzetmelerle anlatmışlar. Güzellik anlayışı somut güzellikten kopmadan soyut ve somut arasında gidip gelmiştir. Günlük yaşamda kadın ve erkeğin bir araya gelmesindeki zorluklar hayalî sevgili tasvirlerini ortaya çıkarmıştır (Artun, 2011: 164). İster somut ister soyut ve hayalî bir güzel tasvir edilsin güzellik, kadına âşık olunmasında belirleyici etkendir. Güzel kadın, erkek için makbul kadınıdır. Kadının güzel olması onun arzulanan, istenen kadın olması demektir. Kadın, arzulanan ve seçilen nesnedir. Erkek, arzulayan ve seçen öznedir. Linda Jacson (1992: 23) erkeklerin eş seçiminde kadınlardan daha çok dış görünüşe önem verdiğini sosyobilogların fiziksel görünüm ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağ çalışmalarından yola çıkarak açıklar. Bunu da kadınların güzelliklerinin ve fiziksel görünümlerinin doğurganlıklarıyla özdeş düşünülmesine bağlar. Kadının doğurgan olması, soyun devamlılığını sağlamada önemlidir. Erkek, eş olarak seçeceği kadının doğurgan olmasını ister. Bu nedenle de fiziksel görünümüne dikkat eder.

Güzelle ve güzelliğe hayran olan âşıklar şiirlerinde bu güzelliği daima övmüşlerdir. Onlara göre âşıkların işi güzeli övmektir. Kul Mehmet bir şiirinde bu gerçeği şöyle dile getirmiştir: Geçmişten günümüze âşıklar güzeli ve güzelliği överler. Nasıl ki sarraflar cevheri bilir tanır ise âşıklar da güzeli, güzel olanı bilir ve onu överler. Bu da onların işi ve uzmanlık alandır. Sedefin içindeki eşi benzeri olmayan inciyi dışarı çıkarmak gibi âşıkların işi de güzelleri bulup övmektir.

Gavvaslı ummana dala gelmiştir
Sarraflar gevheri bile gelmiştir
Âşıklar güzeli öğe gelmiştir
Sedefin içinde yektaya benzer Kul Mehmet-16. yy (Eren, 1952: 53)

Sevgilinin güzelliğini övmek âşıklar tarafından görev olarak, boynunun borcu olarak dile getirilir. Karacaoğlan da aşağıdaki dörtlüğünde güzeli övmesi boynuma farzdır, der.

Karac'Oğlan der ki derdlerim azdır
Güzeli öğmesi boynuma farzdır
Kara kaş altunda sürmeli gözdür
Âşığın bahşişin vermeli gelin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 539)

Güzellik önemlidir. Güzellerin güzelliği âşıklar tarafından her zaman övülür. Dadaloğlu da güzelin methini edeceğini söyler.

Gel ha güzel gel ha mehdin edeyim
Ağzın şeker dudakların bal gibi
Yaşta küçük amma boyda münasip
Sallanıyor bir fidanda dal gibi Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 125)

Âşık Selmanî "Az Olur" ayaklı şiirinde sevgilinin güzelliğini ne kadar anlatsa da yetmeyeceğini, az olacağını söyler. Sevgilisi o kadar güzeldir ki sevdiğinden peçesini kaldırmamasını yoksa nazar değeceğini söylerken onu kendisi için saklamak istediği açıktır.

Kaldırma peçeni değmesin nazar
Güzel metin etsem gine az olur
Seksen şeftaliye eyledik Pazar
Gelmezsen kavile içim cız eder[210] Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 430)

Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde pek çok kadının ayrı güzellik unsurlarını dile getirmiştir. Emine incedir, Eşe'nin kaşları kalemden incedir ve yürüyüşü âşığı öldürecek kadar hoştur, Hörü'nün beli sevmeye uygun güzelliktedir, Fadime'nin bakışı ve saçları güzeldir; Esme'nin elâ gözleri, Cennet'in boyu, Meryem'in benleri güzeldir. Âşıkların güzel kadınların tasvirini yaptığı pek çok şiirden sadece bir tanesidir.

[210] **2.Dörtlük:** Örttük nikabını saçların ile / Oklarsın kalbimi kaşların ile / Bağdem dudak inci dişlerin ile / Güzelin koynunda sabah tez olur **3.Dörtlük:** Güzel olan her sözlere darılmaz / Kim demiş ki güzel hatır sorulmaz / Çirkin ile aslağ sohbet kurulmaz / Anlamaz sohbetten derdin yüz olur (Selman, 2012: 430).

Emine'yi dersen incedir ince
Bağdad'ın Mısır'ın gülleri gonca
Eşe'nin kaşı da kalemden ince
Sevmeye Hörü'nün belleri güzel[211] Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

Âşık Devaî "Kadın Milleti" adlı şiirinde kadınları dış görünüş özelliklerine göre değerlendirmiştir. Ona göre kumral kadın biraz efendi olur, sarışının peşinde koşan yorulur, esmeri görmeyen gözler kör olur. Ama sonuçta esmer, sarışın, kumral olan güzellerin hiç biri diğerinden ayrı değildir. Bunlar bir gün evde dursa üç gün dışarıdadır, pek cilvelidir, gülerek koştururlar etrafta. Âşık sonunda hepsine hayran olduğunu söyler. Güzelliğine hayran olunan kadınların belli davranış özelliklerine de sahip olması beklenmektedir. Kadının dışarıda gezmesi, kamusal alanda gürülmesi, konuşması, cilvelenmesi istenen bir durum değildir. Şiir, erkeklerin kadından beklentilerini yansıtmaktadır.

Şu üç güzellerden acep hangisi
Desem ayrı değil kadın milleti
Esmer sarı kumral çifte benlisi
Desem ayrı değil kadın milleti[212] Âşık Devaî-20. yy (Çıblak, 2009: 126-127)

Kadının güzelliği âşık için önemli olduğundan, güzelliği geçmeden onunla vakit geçirip eğlenmek ister. Güzelliği giden bir kadının değerinin erkeğin gözünde azalacağı anlaşılmaktadır.

Gülelim oynayalım hüsnün bahârı gitmeden
Gün bu gün saat bu saat sür safâ cevr-itme gel Âşık Şemî-19. yy (Halıcı, 1982: 42)

Kadın güzelliği konusunda şiirlerde toplumsal değişime paralel farklı örneklere rastlanır. Takma tırnak, boya, ruj son dönemin kadınlarında görülür ve şiire de girmiştir. Aşağıdaki şiirde âşık, doğallığı tercih ettiğini anlatır. Sevdiğine gözlerinde lens, takma kirpikli, ojeli, rujlu, boyalı olma ben seni burnu hızmalı, başı yazmalı doğal halinle severim diyor.

---

[211] **1.Dörtlük:** Yaz gelip de beş'ayları doğunca / Açılmış bahçanın gülleri güzel / Yaktı beni Fadime'nin nazarı / Zülüften ayrılmış telleri güzel **2.Dörtlük:** Elif'i derisen nazlıdır nazlı / Esme'yi derisen sırf ala gözlü / Söyletme Şerfe'yi bülbül avazlı / Söylüyor Zilha'nın dilleri güzel **3.Dörtlük:** Emine'yi dersen incedir ince / Bağdad'ın Mısır'ın gülleri gonca / Eşe'nin kaşı da kalemden ince / Sevmeye Hörü'nün belleri güzel **4.Dörtlük:** Döne güzelliğin ellere bildirir / Kamer pınarından kabın doldurur / Eşşe yörüyüşüyle beni öldürür / Sevmeli Cennet'in boyları güzel **5.Dörtlük:** Karadan da kara Karac'Oğlan karadan / Sürün çirkinleri çıkın aradan / Herkesi sevdiğine verse yaradan / Sevdiğim Meryem'in benleri güzel (Sakaoğlu, 2012: 470).

[212] **2.Dörtlük:** Bir gün evde dursa üç gün dışarıda / Pek cilveli on beş yirmi yaşında / Gülerek koşturur hep arkasında / Desem ayrı değil kadın milleti **3.Dörtlük:** Kumral kadın biraz efendi olur / Sarışın peşinde giden yorulur / Esmeri görmeyen gözler kör olur / Desem ayrı değil kadın milleti **4.Dörtlük:** Devaî'yem bir kurulursa divan / Bunu kendim yazdım vallahi inan / Esmer sarı kumral hepsine hayran / Desem ayrı değil kadın milleti (Çıblak, 2009: 126-127).

Gözlerinde lens istemem
Takma kirpik saç istemem
Oje, boya, ruj istemem
Seni bele sevirem men

Poyrazoğlu diyer bele
Burnundaki hızma ile
Başındaki yazma ile
Seni bele sevirem men[213] Ozan Ahmet Poyrazoğlu-20.yy (Poyrazoğlu, 2006: 144)

Ceyhanlı Âşık Ferrahî "Zamanede Bazı İnsanlar" şiirinde kadınların açık seçik ve makyajlı gezerek bedenlerini ve güzelliklerini teşhir etmelerini eleştirilmiştir.

Açık saçık gezer gelinler kızlar
Açılmış gerdanlar boyanmış yüzler
Senin dost dediğin fırsatın gözler
Kalbinde hileler düzülür oldu Ceyhanlı Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Kadının kendisini makyaj ve kozmetik unsurlarla güzelleştirmeye çalışması onun, erkeklerin güzellik beklentilerini içselleştirmelerinden kaynaklanır. Kadınlar kendilerini erkeklerin oluşturduğu güzellik algısına uygun hâle getirmeye çalışırlar. Pek çok feminist bunun, kadınları baskı altına almanın bir yolu olduğunu düşünür. Dana Densmore'un (1972: 203-208) "Güzel Bir Nesne Olmanın Baştan Çıkarıcılığı Üzerine" adlı makalesinde, erkekler tarafından oluşturulan, "kadın güzelliği miti"nin kadınların kültürel olarak güzel şeklinde tanımlanmasını zorunlu hâle getirdiğini iddia eder. Güzelliğin zorunlu olduğu "dişilik" kavramında çirkin kadınlar, kadınsı olarak çekici bulunmaz, der. Kozmetikler yardımıyla oluşturulmuş bir yüz Dansmor'a göre bir nesne maskesidir. Buluşma öncesinde makyaj yapmayı kişinin kendisini güzel bir nesne haline sokması olarak ifade eder. Ona göre makyajla oluşturulmuş bir yüz kozmetik bir yüzdür ve tek amacı vardır o da kendisine bakılması. Bilinmek için değil bakılmak için oluşturulur. Bu yüz hiçbir kişilik taşımaz. Kadınların reklam bombardımanına tutulmalarının amacı onların kendilerini güzel bir nesne olarak kabul etmelerini sağlamaktır. Bu amaçla reklamlarla beyinleri yıkanır. Bir kadın olmanın bu demek olduğu algısı oluşturulur.

Sandra Bartky (1982: 137) "Narsizim, Dişillik ve Yabancılaşma" makalesinde "öteki" olarak adlandırdığı "moda ve güzellik kompleksi"nin kadınları sahte bir benle

[213] **1.Dörtlük:** Gel otur yanıma gözel / Seni bele sevirem men / Dönüm kadan alım güzel / Seni bele sevirem men **2.Dörtlük:** Gözlerinde lens istemem / Takma kirpik saç istemem / Oje, boya, ruj istemem / Seni bele sevirem men **3.Dörtlük:** Poyrazoğlu diyer bele / Burnundaki hızma ile / Başındaki yazma ile / Seni bele sevirem men (Poyrazoğlu, 2006: 144).

özdeşleştirdiğini söyler. Oldukça büyük ve kâr getirici bir sektör olan moda ve kozmetik sektörünün satış yapmak istedikleri açıktır, der. Bu sektör kadınlarda, belirlenen kalıplara uyup uymadıkları konusunda kaygılar oluşturur. Kadını, kendisini böyle tanımlamaya iter. Moda ve kozmetik ürünlerin kullanımını ayinlere, vaftiz törenlerine benzetir. Kadınların bu kremler ve kıyafetler olmadan kendilerini kaybolmuş hissedeceklerini, söyler. Bunların zorunluluk olduğunu hissetmeleri sağlanırken bu konuda takıntılı hâle getirildiklerini iddia eder. Moda ve kozmetik sektörü medya aracılığı ile kitlesel bir beyin yıkama gerçekleştirir. Kadın, her yerde mükemmel olarak lanse edilen kadın imgeleri ile yüz yüze gelir. Sonunda kendi güzelliklerini erkeklerin belirlemiş oldukları bu ölçütlerle tartmaya kalkarlar. Böylece durumu ve ölçütleri içselleştirirler. Kendilerine ait algıları bu yolla oluşur, fikirlerini öne sürer.

Radikal Feministler, kadınların erkekler tarafından cinsel bir obje haline getirildiğini düşünür ve bu duruma kadınların nesneleştirilmesi olarak bakarlar. Erkeklerin kadınlara karşı cinsel sömürü yaptığını kabul ederler. Kadın bedeninin teşhir edilmesi bir cinsel sömürüdür derler (Barnett, 1998: 171).

"Kadının katlanılabilir tek üstün özelliği olan ve görkeminin yanı sıra sahibince taşınabilen, mülk edinilebilen bir mücevher olma niteliğiyle arzulanan güzellik, zekâyla birleştiğinde iticidir. Çünkü kendinin mülkü olması tehlikesini yaratır. Oysa sıradan erkek bir varlığın güzelliğini değil, o güzelliğin efendiliğini ister." (Sezer, 2004: 61). Karacaoğlan da kendisinin olmayan yani sahip olamadığı güzele güzel demeyeceğini ifade ederken sahip olma ve o güzelliğin efendiliğini istediği açıktır.

Ben güzele güzel demen
Güzel benim olmayınca
Muhannatın kahrın çekmem
Gel deyip de gelmeyince[214] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 397)

Güzellik konusunda farklı bir yaklaşım Âşık Veysel'in "Güzelliğin On Par'etmez" adlı şiirinde karşımıza çıkar. Âşık, bu şiirinde sevgiliye seslenir ve âşığın içinde yaşattığı aşkının onu değerli ve güzel kıldığını aksi takdirde güzelliğinin de varlığının da bir değeri olmayacağını ifade eder. Gönlünü bir köşke benzeten âşık, güzelin ancak âşığın ona

[214] **2.Dörtlük:** Gelirim amma döverler / Bizi bu elden kovarlar / Güzel olanı severler / Ben ölürüm gülmeyince **3.Dörtlük:** Var ol yörü var ol yörü / Kara bağrım yere sürü / Döğün döğün ağla bari / Benim gönlüm olmayınca **4.Dörtlük:** Senin çağın geçer olur / Bu dünyalar kime kalır / Domurcuk gül gazel olur / Vaktında derilmeyince **5.Dörtlük:** Karac'oğlan sözün haktır / Düşmanın dostundan çoktur / Bizim'çin ayrılık yoktur / Ya sen ya ben ölmeyince (Sakaoğlu, 2012: 397).

bahşettiği aşkla bu köşke girebileceğini belirtir (Alay, 2015: 33). Âşık Veysel, şiirinde âşığın gönlündeki aşkla sevgilinin değerli hâle geldiğini, eğer âşığın gönlündeki aşk olmasa sevilinin adının anılmayacağını söyler.

Güzelliğin on par'etmez
Bu bendeki aşk olmasa
Eğlenecek yer bulamam
Gönlümdeki köşk olmasa[215] Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 152)

Kadının güzelliğinin son derece önemli olduğu âşık şiirinde huy güzelliğinin öneminden de bahsedilir. Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde huyu güzel olmayan bir sevgilinin güzelliğinin kıymetsiz olduğuna değinir. Huy güzelliği fiziksel güzelliğin önüne geçmiş görünmektedir.

Karac'Oğlan der ki yiğitler öğer
Açılmış meydanın dalını eğer
Güzellik kıymatı bin altın değer
N'itmeli güzeli huy olmayınca Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 378)

Âşık Halil "İnsanlar Hakkında" şiirinde güzellik önemlidir, onu hiçbir şeye değişmem ama güzelde de ahlâk ararım ve güzel huyu dünyaya değişmem diyerek ahlâk güzelliğini fiziksel güzellikten önde tutmuştur.

İnsanlar hakkında budur kararım
Güzelliği hiçbir şeye değişmem
Güzelde de güzel âhlak ararım
Güzel huyu bu dünyaya değişmem Âşık Halil-20.yy (Sakaoğlu, 2014: 602)

Âşık Selmanî de güzelliğe aldanmamak gerektiğini, her güzelin içinin de dışı gibi güzel olmayabileceğini söylerken güzellik yanında ahlâk ve huy güzelliğinin de önemli olduğunu vurgular.

Der Selamanî her güzele aldanma
İçi dışı gibi güzeldir sanma
Her güzelin bir kusuru var amma
Her çeşmenin güzel sürüsü gelmez Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 217)

Âşıklar her ne kadar güzelliğin yanında huy güzelliği önemli dese de çirkin kadınları istemediklerini açıkça ifade ederler.

[215]**2.Dörtlük:** Tabirin sığmaz kaleme / Derdin dermandır yâreme / İsmin yayılmaz âleme / Âşıklarda meşk olmasa **3.Dörtlük:** Kim okurdu kim yazardı / Bu düğümü kim çözerdi / Koyun kurt ile gezerdi / Fikir başka başk'olmasa **4.Dörtlük:** Güzel yüzün görülmezdi / Bu aşk bende dirilmezdi / Güle kıymet verilmezdi / Âşık ve maşuk olmasa **5.Dörtlük:** Senden aldım bu feryadı / Bu imiş dünyanın tadı / Anılmazdı Veysel adı / O sana âşık olmasa (Kaya, 2011: 152).

Güzele ve güzelliğe âşık Karacaoğlan, kadınların belli güzelliklerini över ve çirkinlerin aradan çıkarılmasını ister. Karacaoğlan, çirkin sevmenin gönlünü eğleyemeyeceği için güzelleri çok olan yere gitmek ister. Çirkini sevmek başa belâ olacağı için âşık, gonca gül gibi güzel bir sevgili ister.

Karadan da Karac'Oğlan karadan
Sürün çirkinleri çıksın aradan
Herkesi sevdiğne verse Yaradan
Sevdiğim Meryem'in benleri güzel Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

Bülbül ne yatarsın sarpça kayada
Erenler yol kurmuş yola gidelim
Çirkin sevmek ile gönül eğlenmez
Güzeli çok olan ele gidelim Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 490)

Yiğit olan yiğit dağdır kaledir
Sevmeyin çirkini başa belâdır
Bülbülün feryadı gonca güledir
Takının güzeller gülde neler var Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 576)

Karac'oğlan der ki: Yurdun tâzele
Gönül bir çift şahan, konmuş gazele
Çirkin bana kurban, ben de güzele
Can sever güzeli, maldan ziyade Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 119)

Âşık Zülâli güzellerde keramet olur, çirkin olanlara sakın yakın olmayın onların her işi melanet olur; güzelin her sözü güzeldir, çirkinin bir sözü insanı yıkar der ve çirkinleri aradan çıkarın olsa olsa güzellerden şefaat olur deyip güzelden yana bir tavır sergiler.

Ebrusı hilalin çeşm-i siyahın
Öyle güzellerde kerâmet olur
Çirkin olanlara olmayın yakın
Onların her işi melâmet olur
…
Güzelin her sözi gül anber kokar
Çirkinin bir sözü insanı yıkar
Dir Zülâlî çirkinlerden ne çıkar
Olsa güzellerden şefa'at olur Âşık Zülâli-20. yy (Gözükızıl, 2000: 200)

Zülâli ve Sümmanî atışmasında "çirkinle bal bile yenemez güzelle zehir içilir" denir ve güzelin eşiğinde ölmek istenir, çirkinin döşeği tüyden olsa bile yatmak istenmez. Çirkin bal verse yenmez ama güzel taş verse yutulur, çirkine bakınca gözlerine zehir düşer denir. Güzelden gelen her tür olumsuz durum kabul edilirken çirkinin lütufları bile kabul edilmez.

Sümmânî:
Bir bağdan bir bağa uçtum
Bir daldan bir dala geçtim
Çirkinden bal yemedim
Güzelden ağu içtim

Zülâlî:
Güzelin eşiğinde
Öleyim beşiğinde
Tüyden yapsalar yatmam
Çirkinin döşeğinde[216] Âşık Sümmânî-Zülâli-20. yy (Erkal, 2007: 61)

Afşinli Derdiçok, güzeli övmesi farzken çirkini dövmenin sünnet olduğunu düşünür. Âşığın mısralarına göre güzel kadın, âşık olmaya ve her türlü lütfa layıktır.

Farzdır güzeli övmesi
Sünnet çirkini dövmesi
Çok murat güzel sevmesi
Kınalanmış desti bugün Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 88)

Âşık Selmanî, güzelin yanında sabah çabuk olur, çirkinle asla sohbet bile olmaz çünkü seni anlamaz ve derdin yüz olur der.

Güzel olan her sözlere darılmaz
Kim demiş ki güzel hatır sorulmaz
Çirkin ile aslağ sohbet kurulmaz
Anlamaz sohbetten derdin yüz olur Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 430)

Çirkinleri ne yapmalı diye soran Âşık Veysel bir güzel bulup sarılmak ister.

Gâhi uslu gâhi deli
Çirkinleri n'eylemeli
Bulsam bir Gürcü güzeli
Sarsam amma sarsam amma Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 182)

Âşık Ali İzzet Özkan, güzelle yola giden yorulmaz, güzel seven kuldan günah sorulmaz; çirkin altın saray olsa girilmez, çirkine bakma çok miden bulanır; güzelin yanında can tazelenir, çirkinin yanında canın çıkar, der. Çirkinlerden dertlidir.

Güzel ile yola giden yorulmaz
Güzel seven kuldan günah sorulmaz
Çirkin altın saray olsa girilmez
Güzeller yurduna kon çıkarırım
…

[216] **Sümmânî:** Dünden bugün berim / Derdi derd katarım / Çirkin bal verse yemem / Güzelden taş yutarım **Zülâlî:** Rakib yâra kavuştu / Benim ciğerim pişti / Dün bir çirkine baktım / Gözlerime ağ düştü (Erkal, 2007: 61).

Güzeller döşünde iman sulanır
Çirkine çok bakma miden bulanır
Güzelin yanında can tazelenir
Çirkinin yanında can çıkarırım Âşık Ali İzzet Özkan-20. yy (Başgöz, 1979: 112)

Al'İzzet'i bir yar sevdim mert değil
Tatlı dilli güleç yüzlü sert değil
Çekemiyom çekilecek dert değil
Çirkinlerden hor elinden dertliyim Ali İzzet Özkan-20. yy (Başgöz, 1979: 132)

Aşağıdaki şiirde kel kızın koca bulmasına karşı duyulan şaşkınlık anlatılır. Güzelliğin iyi bir talih getirdiği algısı vardır. "*Çirkin kadının hele ki evliliğe dair iyi bahtı ise, bilinen denklemi bozduğu için isyan edilecek bir haksızlık olarak işlem görür."* (Sezer, 2004: 79).

Bekâr kaldı peri gibi çok kızlar
Koca buldu, gelin oldu, kel gelin
Davullar dövüldü, çalındı sazlar
Peçe buldu, gelin oldu, kel gelin[217] Âşık İsmetî-20. yy (Kaya, 1984: 133)

Güzelliğe hayran olan âşıklar şiirlerinde bu güzelliği daima övmüşlerdir. Onlara göre âşıkların işi güzeli övmektir. Sevgilinin güzelliğini övmek âşıklar tarafından boyunlarının borcu yani görev olarak dile getirilir.

Kadının güzelliği âşık için önemli olduğundan onun güzelliği geçmeden onunla vakit geçirip eğlenmek istediğini vurgular. Bu ifadelerin yer aldığı şiirlerden yola çıkarak güzelliği giden bir kadının değerinin erkeğin gözünde azalacağı anlaşılmaktadır.

Kadın güzelliği konusunda şiirlerde toplumsal değişime paralel farklı örneklere de rastlanır. Makyaj ve kozmetik unsurlarla güzelleşmiş bir yüzün güzelliğinin âşıklar tarafından istenmediği görülür. Bazı şiirlerde de makyaj yaparak ve açık seçik giyinip süslenerek güzelliklerini sergileyen kadınlar eleştirilir. Oysa feminist kurama göre kadınları makyaj ve süslenme konusunda zorunlu hissettiren erkeklerdir. Kadınların süslenmeleri erkeklerin güzellik beklentilerini içselleştirmelerinden kaynaklanır. Kadınlar kendilerini bir nesne ve cinsel obje olarak görüp durumu içselleştirir ve kendilerini erkeklerin oluşturduğu güzellik algısına uygun hâle getirmeye çalışırlar. Pek çok feminist bunun, kadınları baskı altına almanın bir yolu olduğunu düşünür. Makyajla oluşturulmuş

[217]**2.Dörtlük:** Elâleme kendisini saydırdı / Baş tacını bir tarafa eğdirdi / Nikâhını vakit erken kıydırdı / Hoca buldu, gelin oldu, kel gelin **3.Dörtlük:** Düğününde oynar imiş dansını / Çocuklarına çiçek etmiş cinsini / Kimse bilmez, kelin açık şansını / Yüce buldu, gelin oldu, kel gelin **4.Dörtlük:** Âşık İstmetî'nin böyledir sözü / Peçenin altında gülüyor yüzü / Çok parlak yıldızlı, mavi gökyüzü / Gece buldu, gelin oldu, kel gelin (Kaya, 1984: 133).

bir yüz kozmetik bir yüzdür ve tek amacı vardır o da kendisine bakılması. Bilinmek için değil bakılmak için oluşturulur. Radikal feministler kadınların erkekler tarafından cinsel bir obje haline getirildiğini düşünür ve bu duruma kadınların nesneleştirilmesi olarak bakarlar. Dolayısıyla hem kadından güzel olmasını bekleyen hem de güzelleşme çabalarına karşı çıkan erkek egemen görüş çelişki barındırmaktır. Kadının güzelliğinin tüm meziyetlerinden önce anıldığı bir dünyada güzel olmak zorunda hisseden kadın kendini geliştirme olanağı bulamayacaktır. Tek amacı bakılmak ve beğenilmek olan bedenini güzelleştirmeye çalıştıracak, zekâsını ve yeteneklerini arka planda bırakacaktır çünkü kendisinden beklenen budur. Durumu içselleştirmesi pek çok yolla yapılır. Edebiyat da bu yollardan biridir. Güzel kadının değerli olduğu algısı Âşık Tarzı Şiir Geleneği'nde de görülmektedir. Güzelliğin zorunlu olduğu dişilik kavramında çirkin kadınlar, kadınsı olarak çekici bulunmaz. Güzelin ve güzelliğin çokça övüldüğü bu şiirlerde her ne kadar huy güzelliği de önemlidir dense de çirkin kadınlar için yazılan ve onların istenmediğini belirten şiirlere rastlanır. Güzelden gelen her tür olumsuz durum kabul edilirken çirkinin lütufları bile kabul edilmez. Sırf dış görünüşü nedeniyle güzel şeyleri hak etmediği gibi çirkinlikleri hak etmek onun kaderidir.

Oysa erkek, güzelliği konusunda endişe etmek zorunda değildir. Yakışıklı ise bu, çevresi tarafından övülür. Yakışıklı değilse de hakkından vazgeçmez ve zirveyi zorlayabilir. Bu da bize güzel olma konusundaki toplum algısının haksızlığını gösterir. Erkeğin güzel olma zorunluluğu yoktur (Sezer, 2004: 79).

Güzellik, kadına âşık olunmasında belirleyici etkendir. Güzel kadın, erkek için makbul kadınıdır. Kadının güzel olması onun arzulanan, istenen kadın olması demektir. Kadın arzulanan ve seçilen nesnedir. Erkek arzulayan ve seçen öznedir. Kadın, güzelliğine göre işlevsel ya da işlevsizdir.

Sevgilinin dış görünüşünün tasviri

Kadın güzelliği tüm detayları ile şiirlerde tasvir edilmiştir. Güzelliğin ve estetiğin merkezi olan kadının yüz güzelliği diğer vücut özelliklerinden önce gelir ve hakkında pek çok tasvir detaylıca yer alır. Baş ve yüzün tüm unsurları çeşitli benzetmelerle anlatılır, bazen idealleştirilir. Gözler, dudaklar, kirpikler, kaşlar, ağız, saç, tenin rengi, yüzün şekli gibi her detay şiirlerde görülebilir. Güzellik algısının yaşanılan zamana göre değişmesine rağmen bu özelliklerin çoğu şiirlerde farklı zamanlarda benzerlikler gösterir. Bu

benzetmelerin çoğu abartılı olup âşığın hayal güncü ve sevgilinin âşık için önemini yansıtması bakımından önemlidir.

"Peri", Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca Türkçe Sözlük'ünde (1993: 860) *"Cinlerin çok güzel ve alımlı olarak farz edilen dişilerine verilen ad* "olarak tanımlanır. Peri-peyker ise "*Peri yüzlü, peri suratlı, çok güzel"* olarak geçer aynı sözlükte. Aşağıdaki şiirde de güzellerin hası olarak tanımlanan sevgilinin yüzü perî-peyker olarak anlatılır.

Bulanmasam çağlayuben akmazdım
Gözüm yaşın ummanlara katmazdım
Perî-peyker dilber kahrın çekmezdim
Benim yârim güzellerin hasıdır Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 208)

Dadaloğlu da bir şiirinde kızın yüzünün güzelliğine vurulduğunu söyler. Yüz güzelliği aşığı meftun eden unsurlardandır.

Gemilerden gemilere atıldın
Bulmadın bahanı ucuz satıldın
Kız ben senin cemâline kapıldım
Kurbam olum ağzındaki dile ben Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 200)

Âşık Selmanî aşağıdaki şiirinde sevgilinin güzelliğini över. Hatta ne kadar övse bu güzelliğe az olacağını söyler. Sevgilinin güzelliği onu aşk ateşine sürükleyip acı çektirir. O kadar güzeldir ki âşık, sevdiğine peçeni kaldırma ki yüzünün güzelliğine nazar değmesin der. Kadın saklı, örtülü, kapalı olmalıdır. Onu, sahibi olduğu erkekten başka kimse görmemelidir.

Kadın, arzulan nesnedir. Güzelliğine göre işlevsel ya da değildir. Kadın bedeni ve güzelliği kışkırtıcı bir nesnedir, bu nedenle gözlerden uzak olmalıdır. Erkek egemen söylem kadınların gözlerden uzaklarda kapalı kalmasına yöneliktir. Kadın bedeninin arzulanan nesne olması bu sonucu doğurur. Feminist Mit Eleştirisi'ne göre ataerkil söylem tarafından oluşturulan söylemler erkeklerin bilinçaltında oluşturulan korkularının dışa vurumudur. Günlük mitleri çürütmenin de zor olduğunu, bu mitleri oluşturan sebeplerin daha geniş düşünülerek, simgesel ve ruhsal ihtiyaçların anlaşılması gerektiğini söylerler (Humm, 2002: 87-113).

Kaldırma peçeni değmesin nazar
Güzel metin etsem gine az olur
Seksen şeftaliye eyledik Pazar
Gelmezsen kavile içim cız eder[218] Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 430)

Güzellik unsuru olarak üzerinde durulan yüz detaylarından biri gözledir. Göz, âşığı etkileyen bir unsurdur. Rengi, şekli, bakışı bir anlam ifade eder. Sevgili, gözleri ve bakışları ile âşığı kendine meftun eder. Mânâlı bakışları âşığa çok şey anlatır. Sevgilinin gözleri zâlimdir, cana kast eder. Bazen nazlı nazlı göz süzer. Mahmur ve hub bakışları vardır. Sevgilinin kirpikleri oktur. Sevgili, bakışları ile bu okları âşığın gönlüne atar ve onu yaralar. Bakışları âşığın kalbini deler geçer.

Bayburtlu Zihni sevgilinin gözlerini hükmediciliği bakımından Süleyman'ın tahtına[219] benzetmiştir. Ayrıca sevgilinin gözleri Çin ülkesinin hükümdarına benzetilmiştir. Perçemi İran şahı Hitayi; hâli, durumu Habeşli; kâkülü bölükbaşı, zülfü yüzbaşıdır. Âşığın yaptığı tüm benzetmeler bir yöneticiye aittir. Nasıl ki bir hükümdar, asker tebaasını hükmü altına alır ve onları istediği gibi yönetirse sevgilinin yüzünün her bir unsuru da âşığı sevgilinin tebaası, kulu kölesi yapar ve kendine bağlı bu köleyi güzelliği ile yönetir.

Kâkülün serbölük zülfün yüzbaşı
Çîn mülkünün hükümrânı gözlerin
Perçemin Hıtayî, hâlin Habeşî
Değer taht-ı Süleymanı gözlerin Bayburtlu Zihni-19. yy (Baba, 2009: 75)

Anadolu Motifli Yâr şiirinde Ozan Ahmet Poyrazoğlu sevgilinin bakışlarını Van gölüne benzetir. Van gölü büyük ve derindir. Sevgilinin gözleri ve bakışları da böyle engin, derindir ve aşığı etkiler.

Gözlerinde Van gölünün bakışı
Yürüyüşün Aras nehri akışı
Yeleğinde heybelerin nakışı
Anadolu motifli yar nerdesin?[220]Ozan Ahmet Poyrazoğlu-20.yy (Poyrazoğlu, 2006: 92)

---

[218] **1.Dörtlük:** Kaldırma peçeni değmesin nazar / Güzel metin etsem gine az olur / Seksen şeftaliye eyledik pazar / Gelmezsen kavile içim cız eder **2.Dörtlük:** Örttük nikabını saçların ile / Oklarsın kalbimi kaşların ile / Bağdem dudak inci dişlerin ile / Güzelin koynunda sabah tez olur **3.Dörtlük:** Güzel olan her sözlere darılmaz / Kim demiş ki güzel hatır sorulmaz / Çirkin ile aslağ sohbet kurulmaz / Anlamaz sohbetten derdin yüz olur (Selman, 2012: 430).

[219] **Taht-ı Süleyman:** Süleyman peygamberin havada uçtuğuna inanılan tahtı (Develioğlu, 1993: 1022).

[220] **1.Dörtlük:** Fırat gibi kıvrım kıvrım saçların / Anadolu motifli yar nerdesin? / Toroslar misali yaydır kaşların / Anadolu motifli yar nerdesin? **2.Dörtlük:** Gözlerinde Van gölünün bakışı, / Yürüyüşün Aras nehri akışı / Yeleğinde heybelerin nakışı, / Anadolu motifli yar nerdesin? **3. Dörtlük:** Poyrazoğlu sensin gönül sevdası, / Mavi gecelerin berrak havası / Yanık dudakların Harran ovası, / Anadolu motifli yar nerdesin? (Poyrazoğlu, 2006: 92).

Sevgilinin gözleri kara veya elâdır. Âşığın bahtı da sevgilinin gözleri gibi karadır. Bu kara gözler âşığı etkiler. Âşık Sümmanî aşağıdaki dörtlüğünde kara gözlü sevgiliden bahseder. Derdine ancak onun çare bulacağını ifade eder. Seyranî de sevgiliyi kara kaşlı, kara gözlü olarak tasvir eder. Kuloğlu, Karacaoğlan ve Dadaloğlu da "elâ" gözden bahseder.

İflâh olmam ben bu dertten ölürüm
Derdime bir çare bul kara gözlüm
Korkarım ki gurbet elde kalırım
Bana görünmüyor yol kara gözlüm Sümmanî-19. yy (Erkal, 2007: 235)

Ey güzel ateş-i aşkınla seni
Elverir yandığım nâre doğrusu
Gerçi düşkünüyüm o sîmin tenin
Amma kaşın gözün kara doğrusu Âşık Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 234)

Ala gözlüye bende oldum ben de
Cismim bunda ise canımız onda
Emretse giderdim Yemen'e, Hind'e
Sarvan olup katarını yederdim Kuloğlu-17. yy (Öztelli, 1974: 310)

Elif'i derisen nazlıdır nazlı
Esme'yi derisen sırf ala gözlü
Söyletme Şerfe'yi bülbül avazlı
Söylüyor Zilha'nın dilleri güzel[221] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

Giden gider geri dönmem izine
Sürmeler çekmiş de elâ gözüne
Seni avlattırırım keskin bazıma
Onun için fırlanırım göle ben[222] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 200)

Sürme, göze sürülen boyadır. Gözlerin sürmeli olması âşığı etkiler. Güzelleri övmenin boynunun borcu olduğunu söyleyen Karacaoğlan kara kaş altındaki sürmeli gözden bahseder. Âşık Rıza on üç on dört yaşında bir güzeli anlattığı şiirinde bu güzelin

[221] **1.Dörtlük:** Yaz gelip de beş'ayları doğunca / Açılmış bahçanın gülleri güzel / Yaktı beni Fadime'nin nazarı / Zülüften ayrılmış telleri güzel **2.Dörtlük:** Elif'i derisen nazlıdır nazlı / Esme'yi derisen sırf ala gözlü / Söyletme Şerfe'yi bülbül avazlı / Söylüyor Zilha'nın dilleri güzel **3.Dörtlük:** Emine'yi dersen incedir ince / Bağdad'ın Mısır'ın gülleri gonca / Eşe'nin kaşı da kalemden ince / Sevmeye Hörü'nün belleri güzel **4.Dörtlük:** Döne güzelliğin ellere bildirir / Kamer pınarından kabın doldurur / Eşşe yörüyüşüyle beni öldürür / Sevmeli Cennet'in boyları güzel **5. Dörtlük:** Karadan da kara Karac'Oğlan karadan / Sürün çirkinleri çıkın aradan / Herkesi sevdiğine verse Yaradan / Sevdiğim Meryem'in benleri güzel (Sakaoğlu, 2012: 470).

[222] **1.Dörtlük:** Saç bağı da topuğuna değen yar / Nasıl getireyim seni ele ben / Ben bir şahin olsam sen bir balaban / Daksam cırnağıma düşsem çöle ben **2.Dörtlük:** Gemilerden gemilere atıldın / Bulmadın bahanı ucuz satıldın / Kız ben senin cemâline kapıldım / Kurbam ollum ağzındaki dile ben **3.Dörtlük:** Giden gider geri dönmem izine / Sürmeler çekmiş de elâ gözüne / Seni avlattırırım keskin bazıma / Onun için fırlanırım göle ben **4.Dörtlük:** Dosta doğru gider benim katarım / Meta'ımı alanına satarım / Bülbül olur has bahçada öterim / Nasıl konmam yen'açılmış güle ben (Görkem, 2006: 200).

gözlerine siyah sürme çektiğini söyler. Aynı zamanda şahin bakışlı, keman kaşlı olan bu güzel, âşığın aklını başından almıştır.

Karac'Oğlan der ki derdlerim azdır
Güzeli öğmesi boynuma farzdır
Kara kaş altunda sürmeli gözdür
Âşığın bahşişin vermeli gelin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 539)

Bu gün al giyinmiş şâh-ı cihânım
Gonca gül sokunmuş yüze Gü'fidan
Bakar şahin gibi kaşı kemânım
Siyah sürme çekmiş gözüne Gülfidan[223] Âşık Rızâ-19.yy (Köprülü, 1962: 680)

Gözle beraber kaşlar da âşığı etkileyen yüz unsurları olarak karşımıza çıkar. Ercişli Emrah yirmi-yirmi bir yaşlarında bir güzeli humar (uykulu, mahmur bakışlı) gözlü, kara kaşlı olarak anlatmıştır. Kaşlar da gözler gibi kara olarak tasvir edilir. Güzelin kara kaşlarının altında sürmeli gözlerini tasvir eder Karacaoğlan. Kaşların kalem şeklinde tasviri de oldukça yaygındır. Karacaoğlan Eşe adlı bir güzelin kaşlarının kalemden ince olduğunu söyler. Ozan Ahmet Poyrazoğlu sevgilinin kaşlarını Toroslara benzetilir. Toroslar sıradağlardır ve kaşlar da bu sıradağlar gibi sevgilinin yüzünün belirgin güzellik unsurlarındandır.

Girmi girmibirdir teze yaşları
Humadır gözleri kara kaşları
İnciden sedeften dürden dişleri
Dil-inen dodağın arasındadır Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 260)

Karac'Oğlan der ki derdlerim azdır
Güzeli öğmesi boynuma farzdır
Kara kaş altunda sürmeli gözdür
Âşığın bahşişin vermeli gelin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 539)

Emine'yi dersen incedir ince
Bağdad'ın Mısır'ın gülleri gonca
Eşe'nin kaşı da kalemden ince
Sevmeye Hörü'nün belleri güzel Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

[223] **2.Dörtlük:** Aman desem, meded desem, dost desem / İster öldür, ister beni as desem / Niyâz etsem, bir şeftâli istesem / Çeker mi kendini naza Gülfidan **3.Dörtlük:** Menekşe destin sokmuş başına / Mâşallah yazılmış hilâl kaşına / Henüz girmiş ondört-onbeş yaşına / Sanki gonc(a) açılmış taze Gülfidan (Köprülü, 1962: 680).

Fırat gibi kıvrım kıvrım saçların
Anadolu motifli yar nerdesin?
Toroslar misali yaydır kaşların
Anadolu motifli yar nerdesin? Ozan Ahmet Poyrazoğlu-20. yy (Poyrazoğlu, 2006: 92)

"Ben" sevgilinin güzellik unsurlarından bir başkasıdır. Sevgilinin güzelliğine güzellik katar ve siyahtır. Sevgilinin yüzündeki benler Haşimi'dir[224] yani değerlidir. Tokatlı Nuri sevdiğinin yüzündeki benlerin kendisini, bülbül gibi ağlatıp inlettiğini söyler. Karacaoğlan, Meryem adlı kadının benlerinin güzelliğini ifade eder.

(Y)Üzünde benler Haşimi
Yoluna koydum başımı
Ölenece göz yaşımı
Eger silsem namert olum Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 141)

Beni bülbül gibi nalân eyleyen
Gerdanında olan benler değil mi
Nazarım hüsnüne hayrân eyleyen
Yanağında açan güller değil mi Tokatlı Nuri-19. yy (Yener, 1973: 154)

Dudaklar sevgilinin fiziksel özelliklerinin anlatıldığı şiirlerde yer alan başka bir yüz unsurudur. Dudakların, âşığı sarhoş edici özelliği vardır. Âşığı mest eden dudaklar şeker gibidir, baldan tatlıdır. Kırmızıdır, küçüktür, yuvarlaktır, goncadır, kahve fincanı ve badem şeklindedir. Âşık, bu dudakları öpmek arzusu duyar. Âşığın gönlünün ilacıdır, şifa verir. Şekli ve rengi ile âşığın aklını başından alır ve âşık ona kavuşmak ister. Diş ise dudak gibi ağız özelliklerinden biridir. Dişler inci gibidir, beyaz, parlak ve düzgündür.

Gel ha güzel gel ha medhin edeyim
Ağzın şeker dudakların bal gibi
Yaşta küçük amma boyda münasip
Sallanıyor bir fidanda dal gibi[225] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 125)

Poyrazoğlu sensin gönül sevdası
Mavi gecelerin berrak havası
Yanık dudakların Harran ovası
Anadolu motifli yâr nerdesin? Ozan Ahmet Poyrazoğlu-20.yy (Poyrazoğlu, 2006: 92)

[224] **Haşim:** Hz. Muhammed'in mensup olduğu kabile (Develioğlu, 1993: 338).
[225] **2.Dörtlük:** Kalem aldım kaşlarını çatmaya / Hicab ettim adın sual etmeye / Baban seni çok bahaya satmaya / Bakıp durur bin liralık mal gibi **3.Dörtlük:** Gezdireyim yeşil ilen alınan / Besleyeyim şeker ilen balınan / Baban seni bana verse malınan / Koklarıdım yeni açılmış gül gibi **4.Dörtlük:** Hezele de Dadaloğlu'm hezele / Mehlem eyle gel yaramı tezele / Ak saray gerekir böyle güzele / Çalışırdım on halayık kul gibi (Görkem, 2006: 125).

Örttük nikabını saçların ile
Oklarsın kalbimi kaşların ile
Bağdem dudak inci dişlerin ile
Güzelin koynunda sabah tez olur Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 430)

Saç, âşığı etkileyen başka bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar. Sevgilinin önemli güzellik unsurlarındandır.

Karacaoğlan sevgilinin zülüften ayrılmış saçının tellerinin bile güzelliğini dile getirmiştir. Kuluoğlu, gerdanına ve ay yüzüne saçlarını döken dilberi anlatır. Saçların dağınık ve perişan olması âşığın aklını başından alır.

Yaz gelip de beş'ayları doğunca
Açılmış bahçanın gülleri güzel
Yaktı beni Fadime'nin nazarı
Zülüften ayrılmış telleri güzel Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

Pek âşıkım âvâzına
Müştakım şirin sözüne
Gerdanına, mâh yüzüne
Kâkülleri döken dilber Kuloğlu-17. yy (Öztelli, 1974: 344)

Saçın uzun olması önemlidir. Âşık Yaşar Reyhanî, kadının uzun saçlısının diğerleri arasından seçileceğini ifade eder. Nasıl ki öküzün ufak başlısı koşum için makbul, tarlanın taşlısı verimli ise kadının da uzun saçlı olanı makbuldür, der. Anlaşılmaktadır ki uzun saç erkekler için tercih sebebidir. Dadaloğlu da sevgilinin saç bağının topuğuna değdiğini söylerken uzun saçlı bir güzelden bahsettiği açıktır.

Seçilir kadının uzun saçlısı
Koşulur öküzün ufak başlısı
Veriml'olur tarlanın taşlısı
Bakın ne söylüyor atasözleri Âşık Yaşar Reyhanî-20. yy (Aşır, 2009: 120)

Saç bağı da topuğuna değen yar
Nasıl getireyim seni ele ben
Ben bir şahin olsam sen bir balaban
Daksam cırnağıma düşsem çöle ben Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 200)

Âşık Ruhsatî'nin şiirinde de "belikli" yani örgülü saçlı güzel yer alır. On dokuz belikli güzelden bahsedilen şiirde âşık böyle bir güzel olmayınca gurbet ellerde gönlünün eğlenmeyeceğini söyler.

Gönül eğlenir mi gurbet ellerde
On dokuz belikli kız olmayınca
Garip bülbül gibi öter dillerde
Açılıp gülleri yaz olmayınca Âşık Ruhsatî-19. yy (Kaya, 1999: 86)

Zülfün kesik olması toplum içerisinde o kadının evli olduğu anlamını içerir. Geçmiş çağlarda evlenen kadınların zülüfleri kesilir kısaltılırdı. Bu, o kadının evli olduğunu gösterirdi (Akgöynük, 2012: 74). Ayrıldığı sevdiğini anlattığı şiirinde Gevherî, sevdiğinin zülfünün kesik olduğunu söyler. Belli ki Gevherî başkası ile evlenen ve kendisinden ayrılan sevdiğinden bahsetmektedir.

Güzeller içinde zülfün kesiktir
Âşıklık çekmişim bağrım eziktir
Çok uğraşma tellerine yazıktır
Seni kim uçurdu gölümden kuğum Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 213)

Vücut ile ilgili olarak "gümüş" benzetmesine rastlanır. "Gümüş vücut" benzetmesini Gevherî de sevgili için kullanılmıştır. Sevgilinin bedeni, parlaklığı ve de âşık için değerli olması nedeniyle gümüşe benzetilmiş olsa gerek. Hem mübarek hem de gümüş sözcükleri ile sevgilinin güzelliğinin ve değerinin âşığın gözünde ne anlam ifade ettiği verilmeye çalışılmıştır. Seyranî de sevgilinin gümüş tenli olup bunun düşkünü olduğunu ifade etmiştir.

Yine bir dilbere düşürdüm gönül
Mübarek vücudu gümüşe benzer
Zümre-i irfan ol ey ben'i fülfül
Lâ'l-renk yanağı yemişe benzer Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 225)

Ey güzel ateş-i aşkınla seni
Elverir yandığım nâre doğrusu
Gerçi düşkünüyüm o sîmin tenin
Amma kaşın gözün kara doğrusu Âşık Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 234)

"Bel" de bahsedilen diğer fiziksel özelliktir. Sevgilinin her bedensel ögesi bir benzetme ile karşılanır. Bir nesneye bir varlığa benzetilir. Bel de kıldan ince olarak abartılı bir şekilde anlatılır. Bel ayrıca sürahinin dar bölümüne benzetilerek inceliği vurgulanır.

Emine'yi dersen incedir ince
Bağdad'ın Mısır'ın gülleri gonca
Eşe'nin kaşı da kalemden ince
Sevmeye Hörü'nün belleri güzel Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

Okunur ismine ayet
Surahidir belin gayet
Gün be gün saat be saat
Artmadadır şanın Leyli Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 131)

Sevgilinin boyu ise serviye benzetilir. Elbette servi kadar uzun boy olmaz. Ama sevgilinin uzun boyu ve düzgün vücudu servi aracılığı ile anlatılırken âşığın abartılmış duygularını yansıtması bakımından dikkate değerdir.

On üçünde gözün süzer
Zülfünü gerdana düzer
Kargı kamış gibi uzar
Boyu selvi dala benzer Karacaoğlan-16. yy (Kaya, 2004: 217)

Servi gibi uzun o yârin boyu
Gayet metîn yerden hem cinsi soyu
Vefâsızlık etme bırak bu huyu
Ellerin sözüne sakın kanma ha Ruhsatî-19.yy (Güney, 1963: 27)

Bir güzel seyrettim yeni Tafta'ta
Boyu selvi yanakları al gelin
Hiçbir yerde karar kılmaz haftada
Boyu selvi yanakları al gelin Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 245)

Döne güzelliğin ellere bildirir
Kamer pınarından kabın doldurur
Eşşe yörüyüşüyle beni öldürür
Sevmeli Cennet'in boyları güzel Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

Yürüyüş, tasvir edilen başka bir özelliktir. Sevgili nazlı nazlı yürür, ceylan gibi, seker. Sevgilinin yürüyüşü âşığı kendinden geçirir. Dadaloğlu ise yürüyüşü "kostak" sözcüğü ile tasvir etmiştir. "Kostak" kelimesi TDK Türkçe Sözlük'te (2011: 1487) "*Zarif, kibar, çalımlı, güzel giyinmiş* " olarak tanımlanır. Şiirde de güzel kadının yürüyüşü de zarif ve çalımlı olur denmektedir.

Döne güzelliğin halka bildirir
Kamer pınardan kabın doldurur
Eşşe yörüyşüyle beni öldürür
Sevmeli Cennet'in boyları güzel Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 470)

Güzelin yüzü de ayın tekeri
Dili oğul balı nöbet şekeri
Omuzlar aşağı gerdan yukarı
Yürüyüşü kostak olur güzelin Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 224)

Kadın güzelliği tüm detayları ile şiirlerde tasvir edilmiştir. Güzelliğin ve estetiğin merkezi olan kadının yüz güzelliği diğer vücut özelliklerinden önce gelir ve hakkında pek çok tasvir detaylıca yer alır. Baş ve yüzün tüm unsurları çeşitli benzetmelerle anlatılmış bazen idealleştirilmiştir.

Güzellik unsuru olarak üzerinde durulan yüz detaylarından biri "göz"ledir. Göz, âşığı etkileyen, sevgiliye meftun eden bir unsurdur. Rengi, şekli, bakışı bir anlam ifade eder. Manalı bakışlar âşığa çok şey anlatır. Sevgilinin gözleri zâlimdir, cana kast eder. Bazen nazlı nazlı göz süzer, mahmur ve hub bakışları vardır. Sevgilinin kirpikleri oktur. Sevgili bakışları ile bu okları aşığın gönlüne atar ve onu yaralar. Sevgilinin gözleri hükmediciliği bakımından Süleyman'ın tahtına[226] Çin ülkesinin hükümdarına benzetilmiştir. Nasıl ki bir hükümdar, asker tebaasını hükmü altına alır ve onları istediği gibi yönetirse sevgilinin gözleri de âşığı sevgilinin tebaası, kulu kölesi yapar. Sevgilinin gözleri kara veya elâ ve sürmelidir. Kaşlar karadır, kalemdir, yaydır ve gözle beraber âşığı etkileyen yüz unsurlarındandır. "Ben" sevgilinin güzellik unsurlarından bir başkasıdır. Sevgilinin güzelliğine güzellik katar ve siyahtır.

Dudaklar şekli ve rengi ile âşığın aklını başından alır ve âşık ona kavuşmak ister. Âşığı sarhoş, mest eden dudaklar şeker gibidir, baldan tatlıdır. Kırmızıdır, küçüktür, yuvarlaktır, goncadır, kahve fincanı ve badem şeklindedir. Âşığın gönlünün ilacıdır, şifâ verir. Diş ise dudak gibi ağız özelliklerinden biridir. Dişler inci gibidir, beyaz, parlak ve düzgündür.

Saçın uzun olması tercih edilir. Uzun, belikli saçlar anlatılır şiirlerde. Saçların dağınık ve perişan olması aşığın aklını başından alır. Kıvırcık saç zincir gibi âşığı yakalar, hapseder.

Vücut ile ilgili olarak "gümüş" benzetmesine rastlanır. Sevgilinin bedeni, parlaklığı ve de âşık için değerli olması nedeniyle gümüşe benzetilir. Ayrıca ten rengi olarak beyaz tercih edilir.

Bel, ince olması bakımından sarılmaya uygun olmalıdır. İnceliği bakımından sürahi belli ve kıldan ince şeklinde abartılı tasvirlere rastlanır. Boy selvi gibidir. Sevgilinin uzun boyu ve düzgün vücudu servi aracılığı ile anlatılırken âşığın abartılmış duygularını

[226] **Taht-ı Süleyman:** Süleyman peygamberin havada uçtuğuna inanılan tahtı (Devlioğlu, 1993: 1022).

yansıtması bakımından dikkate değerdir. Yürüyüş, tasvir edilen başka bir özelliktir. Sevgili nazlı nazlı yürür, ceylan gibi, seker, "kostak" yani zarif ve çalımlıdır.

Bu benzetmelerin çoğu abartılı olup âşığın hayal güncü ve sevgilinin âşık için önemini yansıtması bakımından önemlidir. Güzellik algısının yaşanılan zamana göre değişmesine rağmen bu özelliklerin çoğu şiirlerde farklı zamanlarda benzerlikler gösterir. Uzun saçlı, ince belli, uzun boylu, beyaz tenli, al yanaklı, kırmızı dudaklı, küçük ağızlı, ahu gözlü, kara kaşlı, kara veya ela gözlü bir güzel tasvir edilir.

2.6.2.2. Sevgilinin Karakter Özellikleri

Âşık tarzı şiir geleneğinde sevgili ve ona dair karakter özellikleri de en çok üzerinde durulan konulardandır. Sevgililerin olumlu ve olumsuz niteliklerine rastlamak mümkündür. Bu şiirlerde sevgili, âşığının gönlünü çalan bir gönül hırsızıdır. Çeşitli yollarla, bazen güzelliği bazen tatlı dili ile âşığın gönlünü çalar sonra da türlü eziyetlerle acı çektirir. Ondan uzak durur, rakiplerine yüz verir. Gönülleri taşlaşmıştır âdeta, sözünde durmaz, merhametsizdir, âşığı ağlatır, ulaşılması zor kimselerdir. Âşık, sevgilinin peşinde koşmaktan yorulmaz ve ondan vazgeçmez. Sadece çektiği acıyı ve perişanlığı anlatır. Şiirlerde anlatılan aşklar hasret ve acıyla doludur. Âşık, sevgiliye kavuşmak için her şeyi yapar. Toplumsal, mekânsal, zamansal, maddî ve kişi engellerini aşmaya çalışır. Kavuşmak konusundaki bu engeller âşığı yolundan çevirmekten ziyade aşkını arttırır. Sevgili âşığa naz eder. Bu naz âşığa acı çektirir. Kirpiklerini ok yaparak onun gönlünü yaralar. Âşığa değil rakibe yüz verir. Sevdiğine kavuşamayan âşık gece gündüz acı çeker, ağlar. Onun peşinde koşar, merhametsiz sevgiyle yalvarır. Buna rağmen sevdiğinin yaptıklarını hoş görür. Cilvesi ile âşığı kendine çeker. Dilber, dildâr, gönül çelen, işveli, cilveli, nazlı, cefâkâr, vefâsız, zâlim, insafsız, merhametsiz, muhannet, hercai, şıpsevdi, hoppa, aşığa ilgisiz rakiplere yüz veren, sadakatsiz, maddiyatçı kişilerdir.

Dilber, dildâr

Sevgili, şiirlerde dilber[227] ve dildâr[228] aşığın gönlünü çelen, gönül hırsızı, güzel kız olarak karşımıza çıkar. Sevgililer güzellikleri ile âşığın aklını başından alırlar. Gönül

[227]**Dil:** Gönül, yürek kalp (Develioğlu, 1993: 185).
–ber: Alan götüren (Develioğlu, 1993: 85).
Dilber: Gönül alıp götüren güzel kız (Develioğlu, 1993: 186).
Dilber: Alımlı güzel kadın (TDK Türkçe Sözlük: 2010: 665).

hırsızı ve zâlimdirler. Âşığın gönlünü çalmalarına karşın ona yüz vermez ve eziyet ederler. Âşık ise sevdiğinin peşinden koşan, ona köle olan, aşkı için yalvaran kişidir. Sonuçta dilber âşığın gönlünü çalar, sonra peşinden koşturur, onu umursamaz.

Nazîrin bulunmaz dilber-i ra'nâ[229]
Sen benim olursun ölünce dostum
Ömrü kûtah[230] olur âşıkın zîrâ
Gönlünce bir dilber bulunca dostum Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 214)

Gönül dildâra kul olmak diler
Hal mükedder[231] ola deyü korkarım
Yanıp yıkıldığım gören âdular[232]
Şen olup da güle deyü korkarım Kuloğlu -17. yy (Öztelli, 1955: 308)

Nazlı, nâzenin, şivekâr, işveli, cilveli

Sevgilinin en belirgin özelliklerinden biri de işveli, cilveli, nazlı oluşudur. Âşığı cilvesi ve nazıyla baştan çıkarır, kendine âşık eder. Sevgilinin nazı karşısında âşık perişan olur. Bu nazın ve işvenin sebebi sevgilinin güzelliği ve onun, bu durumun farkında olup kibirlenmesidir. Âşık, ona yalvarıp peşinden koştukça nazı artar. Âşığa yüz vermeyip başkalarına âşinâlık göstermesi bile âşığa ettiği nazdır. Âşık sevgilinin nazından usanmaz, bu durum hoşuna bile gider çünkü sevgili nazını âşık olduğu için yapar.

Şiirlerde yakınılan durumlardan biri olan sevgilin âşığa naz yapması aslında erkeğin kadında olmasını istediği özelliklerdendir: "*Erkeğin algısında kadının karşı cinse olan davranışının nasıl olması gerektiğini belirleyen bir ifadedir. Kadın, erkeğin sevgisine naz yaparak karşılık vermelidir."* (Çek, 2014: 44). Kadınların aşk ilişkisi içerisinde nazlanmaları erkeklerin kadın davranışının nasıl olması gerektiği üzerine düşüncelerini göstermektedir.

Kadın ve erkeğin flört özellikleri birbirinden farklıdır. Erkeğin, etrafındaki kadınlara dişiliğini hissettirecek davranışlarda bulunması onun centilmenliği olarak görülür. Kadının, etrafındaki erkeklere erkek olduklarını hissettirecek davranışlarda bulunması, dişiliğinin farkındaysa ve bunu çevresine hissettiriyorsa o kadının fettan ve

[228] **Dildâr:** Birinin gönlünü almış, sevgili (Develioğlu, 1993: 186).
[229]**Dilber-i rânâ**: Güzel, latif, hoş görünen kadın (Develioğlu, 1993: 877).
[230] **Kûtah:** Kısa, boysuz anlamlarında farsça bir sıfattır. (Develioğlu, 1993: 529)
[231] **Mükedder:** Bulandırılmış, bulanık. Tekdîr edilmiş, azarlanmış. Kederli, üzüntülü, tasalı (Develioğlu, 1993: 716).
[232] **Adû:** Düşman, yağı (Develioğlu, 1993: 10).

kötü kadın olarak algılanma sebebidir. İsteği, ortalığı karıştırmaktır. Bir erkeğin kadına kur yapması o erkeğin nezaketi ve hoşluğu kabul edilir. Oysa kadın, kendisine kur yapıldığında bunu hafif nazlarla geçiştirmelidir. Kendisinden beklenen budur. Kadının bu davranışı iletişimi bir yere taşımaz. Kadın, kedine kur yapan erkeğin peşine takılmayacak, bu kurlara karşılık vermeyecektir. Haddini bildirmeyecektir (Sezer, 2004: 86). Erkek tarafından gelen ilgiye ancak naz yaparak karşılık vermesi beklenir.

Sevgili, âşığa naz eder ancak başlangıçta naz etse de kendi gönlü olunca ona ulaşmak hiç de zor değildir.

Âşıklık dediğin kıldan çok ince
Âşıka naz eder ol gül-i gonce
Dilberin de kendi gönlü olunca
Tenhaca yanına gelmesi vardır Erzurumlu Emrah-19.yy (Alptekin, 2004: 29)

Gevherî de sevgilinin nazlı olup yüksekten uçarak onu sevenden kaçtığını ifade eder. Âşık, sevgilinin her hareketini onun aşkına ve nazına yorar.

Nâzlısın yüksek uçarsın
Perişan gönlü açarsın
Seni sevenden kaçarsın
Aklın yoktur delisin sen[233] Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 243)

Karacaoğlan sevdiğinin nazından bıkmıştır. Her zaman öfkelenip küsen sevdiğine "bu yaptığının naz olduğunu sanıyorsan böyle naz olmaz" der. Âşığı üzen başka bir davranış da sevgilinin kendisine naz edip başkalarına cilvelenmesi ve vefâsız olmasıdır.

Kışlar arasında böyle yaz olmaz
Her şahinin avladığı bâz[234] olmaz
Eğer nâz edersen böyle nâz olmaz
Her zaman darılıp öfkelenirsin[235] Karacaoğlan -16. yy (Köprülü, 1962: 239)

Naz ve işve sevgilinin karakterinin ana özeliklerindendir. Çünkü sevgili sürekli naz edip âşığa karşı ilgisiz davranır. Aslında bu naz gerçek değildir, sadece onun

[233] **1.Dörtlük:** Behey elâ gözlü dilber / Kangı bağın gülüsün sen / Her seher vaktında öter / Âşıkın bülbülüsün sen **2.Dörtlük**: İnce bele sıkma kemer / Yüzün olmuş şems-ü kamer / Bütün âlem senden umar / Cömertlikte Ali'sin sen **3. Dörtlük:** Nâzlısın yüksek uçarsın / Perişan gönlü açarsın / Seni sevenden kaçarsın / Aklın yoktur delisin sen **4.Dörtlük**: Etti bana türlü âli / Bulmadım dostumu hâlî / Neylesün gevheri, mâli / Gevherî'nin malısın sen (Köprülü, 1962: 243).

[234] **Bâz:** Doğan kuşu, şahin: açık: oynatıcı, oynayan (Develioğlu, 1993: 74).

[235] **1.Dörtlük:** Elâ gözlerini sevdiğim dilber / Niçün benden böyle şüphelenirsin / Bizlere gelince nâz üstüne nâz / İllere gelince cilvelenirsin **2.Dörtlük:** Kışlar arasında böyle yaz olmaz / Her şahinin avladığı baz olmaz / Eğer nâz edersen böyle nâz olmaz / Her zaman darılıp öfkelenirsin **3. Dörtlük:** Karaca Oğlan der ki boş yere yorma / Feleğe darılıp sen beni vurma / Vefasız dilberin kahrını çekme / Yazık gönül sana örselenirsin (Köprülü, 1962: 239).

şımarıklığıdır. Aşağıdaki şiirde nazı sevgilinin gözleri yapar. Sevgili nazını bakışı, kaşı gözü, gülüşü ile yapar.

Kızarır ruhlerin gülberk-i handan
Hâm-ı nâze varır gamze-i müjgan
Berk urur nûr gibi dürdâne dendan
Nâz ile tebessüm ittiğin zaman Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 222)

Ders alursun ben hüsnün kitâbından
Bir fasıldır gamzen işve bâbından
Henüz açılmamış nâz-ı hâbından
La'l(i)-gûn leblerin gonce dehânın Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 243)

Sevgili aynı zamanda nâzenin[236] işvekâr, şivekâr[237] olup işveli ve cilvelidir. 19. yy âşıklarından Sümmanî, sevdiğinin nâzenin olduğunu söyler. Sevgili nazı ile âşığı peşinden koşturur ve bazen nazı ile canından bezdirir. Ama yine de âşık, onun peşinden koşup yalvarmaktan vazgeçmez.

Cilveli olma dişil kimlik ile özdeşleşmiştir. Berna Moran (2007: 254) dişiliğin doğuştan gelen doğal bir özellik olduğunu ancak kadınlığın ise sonradan toplum tarafından öğretildiğini söyler. Erkeklerin, işlerine gelen kadınsal özellikleri, tüm kadınların özellikliymiş gibi ileri sürüp tanımladıklarını iddia eder.

Âşıkların, sevgilinin nazından işvesinden bahsetmeleri ve bazen bundan şikâyet etmelerine karşın yine de vazgeçmeyip sevgilinin peşinde koşmaları aslında bu davranışın beklenen ve istenen bir davranış olduğunu gösterir. Âşıklar sevgiliye (kadına) ait olduğu düşünülen bu özelliği şiirlerde dile getirirken bunun genel kadın davranışı olarak kabul edilmesine yardımcı olurlar.

Nazenin ülfeti[238] gamı götürür
Kırar dom kâsesin câmı götürür
Adam var esrârı gamı götürür
Adam var artırır baş ağrısını Sümmanî-19. yy (Erkal, 2007: 187)

[236] **Nâzenîn:** Cilveli, oynak: çok nazlı yetiştirilmiş şımarık: nârin ince yapılı, mâhut (Develioğlu, 1993: 812).
[237] **Şivekâr:** Şiveli, işveli, cilveli (Develioğlu, 1993: 1002).
[238] **Ülfet:** Alışma, kaynaşma: görüşme konuşma: ahbaplık, dostluk: huy etme (Develioğlu, 1993: 1126).

Bir lahza bezminden[239] olma âvâre[240]
Varın fedâ eyle hüsn-i gül-zâre[241]
Yalvar niyaz eyle ol işvekâre[242]
Gonce yanağını öp gönül verme Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 62)

Severler güzeli şivekârından
Candan geçer âşık geçmez yârından
Geçtim bu cihanın külli varından
Emrah bir dildâre meftun olalı Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 122)

Cefakâr

Sevgilinin karakter özelliklerinin başında âşığa cefa[243] etmesi vardır. Âşık Kemâlî, dörtlüğünde sevdiğine "neden bana cefa edersin" diye sorduğunda, "güzellerde âdettir normaldir bizim yaradılışımızda, âdetimizde vardır" cevabını alır. Sevgilinin, âşığa cefa etmesi normaldir. Âşığa eziyet eden sevgili rakiplere vefalı davranır bu da âşığı üzer. Âşığın bazen sabrı tükenir ve serzenişlerde bulunur ancak yine de halinden memnundur çünkü bunu doğal kabul eder.

Dedim dilber niçin eylersin cefa
Dedi güzellerde eski âdettir[244]
Dedim gayrilere[245] edersin vefâ
Dedi mutlak âşıklara nisbet[246]tir[247] Âşık Kemâlî-18 yy (Köprülü, 1962: 646-647)

Kul Mustafa da sevdiğinin ettiği cefaların çok olduğunu söyler. Sevgili, nazı ve işvesi ile âşık öldürmekte ustadır. Bu konuda onun üstüne yoktur. Âşığa bunca eziyeti yapan sevgili, rakiplere yüz vererek onu daha da perişan hâle getirir. Sevgilinin âşığa eziyet edip rakiplere yüz vermesine çokça değinilir. Bu durum âşığı perişan eden hâllerin başında gelir.

---

[239] **Bezm:** İçkili, eğlenceli meclis (Develioğlu, 1993: 98).
[240] **Âvâre:** Serseri, boş gezen, işsiz güçsüz, aylak: dağınık, perişan (Develioğlu, 1993: 52).
[241] **Gül-zâr:** Gülbahçesi (Develioğlu, 1993: 299).
[242] **İşve:** Güzelin gönül aldatan, gönül çelen naz ve edası (Develioğlu, 1993: 467).
İşve: Kadınların ilgi çekmek için takındıkları hoş, aldatıcı tavır, kırıtma, naz, cilve, eda (TDK Türkçe Sözlük, 2010: 1229).
Cilve: Kırıtma, tecelli, görünme (Develioğlu, 1993: 143).
[243]**Cefâ:** Eziyet incitme **Cefakâr:** Cefa eden, eziyet eden, halk dilinde cefa çeken manalarına da gelir (Develioğlu, 1993: 129).
[244] **Âdet:** Görenek, usul, tabiat, alışkanlık (Develioğlu, 1993: 10).
[245] **Gayr:** Ayrı, başka, özge, artık, diğer, moda değil: yabancı, bildik olmayan (Develioğlu, 1993: 280).
[246] **Nisbet:** Bağlılık, ilgi: kıyaslama, ölçü: inat olsun diye yapılan iş: inat olarak (Develioğlu, 1993: 840).
[247]**1.Dörtlük:** Dedim dilber niçin eylersin cefâ / Dedi güzellerde eski âdettir / Dedim gayrilere edersin vefâ / Dedi mutlak âşıklara nisbettir **2.Dörtlük:** Dedim benimle eylesen ülfet / Dedi sîm-ü zersiz olmaz muhabbet / Dedim malım canım senin ey âfet / Dedi inanmazam kuru sohbettir **3.Dörtlük:** Dedim Kemâlî'yi ağlatma yârim / Dedi âşıkları ağlatmak kârım / Dedim kalmadı hiç sabra karârım / Dedi sabrın sonu hep selâmettir (Köprülü, 1962: 646-647).

Arzıhâl eylesem ettiğin cevri[248]
Muhabbet arzolur yüze gelince
Âşık öldürmekte akrânın yoktur
Bir dem şive[249] naza gelince[250] Kul Mustafa-17 yy (Köprülü, 1962: 151)

Gevherî; bir kez beni avutmadın, hâlimi sormadın, yüzüme gülmedin, gittikçe cefakâr oldun eziyetlerini arttırdın diyerek sevgiliden yakınır.

Ne bir kez hatırım teselli kıldın
Ne hâlimi sorup yüzüme güldün
Gittikçe dembedem cefakâr oldun
Mürüvvet olunca böyle gerektir Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 366-367)

Erzurumlu Emrah, güzellerde cefa âdet olalı âşıklara sevmenin, okşamanın hayal olduğunu söyler.

Ne otlar bitirdin başımda felek
Ben ki bir Leylâ'ya Mecnun olalı
Hayal oldu bize okşayıp sevmek
Güzellerde cefa âdet olalı Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 122)

Âşık Nihânî, "senin bana ettiklerin çok dedim" derken çektiği cefâlardan bahseder. Sevgilisinden ayrı kalmanın üzüntüsünü yaşar.

Senin bana ettiklerin çok dedim
Bu hasretlik tîğ-i müjgân[251] ok dedim
Çok hanlar istedin almam yok dedim
Ya yangûn Nihânî, kul senin midir Âşık Nihânî-20. yy (Gedik, 1995: 199)

Vefasız

Sevgilinin belirgin özeliklerinden biri de vefasız, sözünde durmaz, aşkında karar kılmaz oluşudur. Onda vefa[252] aramak yersizdir. Ancak her ne kadar sevgili bu beklentileri karşılamasa da âşıklar yine de umutlu bir bekleyiş içindedir.

[248] **Cevr:** Haksızlık, eza, cefa, eziyet, gadir, zulüm, sitem (Develioğlu, 1993: 138).
[249] **Şive:** Naz edâ (Develioğlu,1993: 1001).
[250] **2.Dörtlük:** Kaşların çatarsın gözün süzersin / Her bakışta ciğerciğim üzersin / Yâdlar ile yiyip içip gezersin / İstiğnâ satarsın bize gelince **3.Dörtlük:** Kaşların yay olmuş kirpikler oktur / Korkarım sevdiğim âşıkın çoktur / Payitaht altında akrârın yoktur / Keman kaşın ile göze gelince **4.Dörtlük:** Sen de mi öğrendin cefâ kılmayı / Hançer alıp dertli sînem delmeyi / Tenezzül etmezsin bize gelmeyi / Ya koçulur musun size gelince **5.Dörtlük:** Kul Mustafa eydür bekler yolunu / Rakipler de dermiş gonca gülünü / Yâd eller de koçmuş ince belini / Ya koçulmam derdin söze gelince (Köprülü, 1962: 151).
[251] **Tig- müjgan:**
Tig: Kılıç (Develioğlu, 1993: 1109).
Müjgan: Kirpik (Develioğlu,1993: 715).
[252] **Vefâ:** Sözünde durma, sözünü yerine getirme: doğruluğu yerine getirme: dostluğu devam ettirme: yetişme,

Vefalı sevgili bulmak zor iştir. Âşık da aşağıdaki dörtlükte kendisine vefalı bir güzel bulana kulluk yapacağını söyler. Böylece durumun imkânsızlığını dile getirir. Çünkü sevgili daima vefasızdır. Sevgisi çabuk geçer, âşığını çabuk unutur, ona bağlı değildir.

Bize ta'n iderler bu aşktan yana
Cefâ ider deyü sevdiğin sana
Bir vefâlı dilber gösterin bana
Kulluğun ideyim ömrüm oldukça Gevherî-17. yy **(**Elçin, 1998: 26)

Gevherî, aşağıdaki dörtlüğünde de dönemin dilberinin vefâsızlığından şikâyetçidir. Dönemin güzellerinde vefa aramanın delilik olduğunu söyler. Sarılmak ister, sevdiği yaklaştırmaz, onu öldürmesini ister ama zâlim sevgili "ölme, can çekiş, sürün" der. Kısaca âşık sevdiğine yaklaşmak, onu sevmek ister ancak sevgili izin vermez. Âşık da sevgiliyi bu nedenle zâlim ve vefâsız olarak tanımlar.

Kemlik ider isen halka yararsın
Eylik idüp yohsa kemlik mi arasın
Asrın dilberin vefâ mu umarsın
Gevherî sende bu divânelik ne Gevherî-17.yy (Elçin, 1998: 69)

Dedi ne bu vefasızlık
Dedi bende ne aşnalık
Dedim ne bu eşkiyalık
Dedi var git, çok açılma[253] Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 240)

Kul Mustafa, şiirinde sevgilinin vefasız olduğundan söz eder. Vefasız bir güzele gönül verdiğinden beri yüreği taş olmuş, içi dertlidir ama çektiği acılardan da şikâyetçi değildir.

Bîvefa dilbere gönül vereli
Yüreği hun olur bağrı taş olur
Âşık mecnun halim soranın
Muhabbeti mamur gönül hoş olur Kul Mustafa-17. yy (Eren, 1952: 90)

Âşık Dertli de "güzelin sevdasını terk et çünkü şimdiye kadar kim sevgilinin vefasına ermiş" derken sevgilinin daima vefasız olduğunu anlatır.

---

yetme, kâfi gelme: ödeme (Develioğlu, 1993: 1143).
Vefâ-dâr: Vefâlı, sözünde sevgisinde duran (Develioğlu, 1993: 1143).
Vefâ-kâr: Vefâ-dar, vefalı (Develioğlu, 1993: 1143).
[253]**1.Dörtlük:** Dedim dilber sarılalım / Dedi öldürürüm gelme / Dedim öldür behey zâlim / Dedi var can çekiş ölme **2.Dörtlük:** Dedi ne bu vefasızlık / Dedi bende ne aşnalık / Dedim ne bu eşkiyalık / Dedi var git, çok açılma **3.Dörtlük:** Dedim güller gibi dirsem / Dedi görüp elin kırsam / Dedim ki koynuna girsem / Dedi girmekliğe irme **4. Dörtlük:** Dedim güzel olan kaçma / Dedi âşık sırrın açmaz / Dedim su vereyim içmez / Dedi gel ahımı alma **5.Dörtlük:** Dedim Gevherî'yim geldim / Dedi haberini aldım / Dedim sana âşık oldum / Dedi var git sağlık ile (Köprülü, 1962: 240).

Terkeyle bugünden gerü sevdâ-yı dilberi
Ey Dertli, kimler erişmiş anın vefâsına? Âşık Dertli-19.yy (Kutlu, 1979:189)

Vefasız sevgili için kendini ateşe atma, boş yere çabalama şeklinde öğütlere de rastlanır.

Eyliğe devam et, kemlikte kalma
Vefâsız yâr için cân oda salma
Şems ü kamer gibi her yana çalma
Devr-i âlem olmak zamana mahsûs Âşık Nihânî-20. yy (Gedik, 1995: 226)

Vefasız olan güzeli
Alsan bile boşunadır
Gönülsüz bir yâr yanında
Kalsan bile boşunadır Âşık Murat Çobanoğlu-20. yy (Durbilmez, 2014: 170)

Âşık Veysel, vefasız olarak tasvir ettiği sevdiğine "derdimizi bölüşelim çoğunu ben alayım azını sen" derken acıların çoğunu kendine ister ve ettiği cefâlara rağmen sevdiğine yine de kıyamaz.

Benden selam söylen vefasız yâre
Gurbet benim olsun sıla kendine
Çekilmedik derdimizi bölüşek
Başlı ben alayım sile kendine[254] Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 165)

Zâlim

Zâlim olmak sevgilinin bir diğer özelliği olarak karşımıza çıkar. Sevgili, türlü yollarla âşığına zâlimlik yapar. Bu, onun doğasında vardır. Karacaoğlan aşağıdaki dörtlünde sevdiğine zâlimliğinden dolayı beddua eder. Onu rezil edip dile düşürdüğü için üzülür. "*Sevgili, âşığa sürekli zulüm ettiği için zalimdir. Merhamet göstermediği, onu küfre sürüklediği için de kâfirdir. Ayrıca kâfirlerin Müslümanlara zulüm etmesi ve âşığın Müslüman olarak bilinmesi de sevgilinin kâfir olarak görülmesine sebep olmuştur."* (Akgöynük, 2012: 221).

Allah eksik etsin şöyle zalımı
Âlemlere destan ettin hâlimi
Niceden bir kâfir etti zulumu
Ne oturup ne duracak hâlım var Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2002: 582)

Sevgilinin âdeti zâlimliktir. Gevherî aşağıdaki dörtlüğünde zâlim sevgilisinden şikâyet eder. Âşık, sevdiğine kavuşmak, ona sarılmak ister ancak sevdiği ona zulüm eder

[254] **Sile:** Pay yapılırken ölçü kabının ağzıyla beraber olan ölçüm **Başlı:** Dolu dolu, sileden fazla (Kaya, 2011: 259-262).

ve yanına yaklaştırmaz. Âşık da onu zâlimlikle suçlar ve ölümü arzulayarak, bu zulümleri yapacağına kendisini öldürmesini ister. Ancak sevgili onun ölmesini değil can çekişip sürünmesini istemektedir. Sevgiliyi arzulayan ama bir türlü ona ulaşamayan âşık Tanrı'dan yardım ister.

Çemende jâleler hem nemi dür
Helâk oldum meded şefkat demidür
Güzelin şânına lâyık bu mudur?
Niçün insâfa gelmezsin be zâlim Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 203)

Dedim dilber sarılalım
Dedi öldürürüm gelme
Dedim öldür be hey zâlim
Dedi var can çekiş ölme[255] Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 24)

Gevheri der dostlar gayri ne çare
Dilek ettim geçmez o sitemkâre
Arzıhal ideyim gani Settar'e
Bir kanlı zalimden şikâyetim var Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 305)

Kul Mustafa da sevgiliyi zâlim olarak vasıflandıran başka bir âşıktır.

Hilal kaşlarını çatar
Ebruleri kana batar
Kirpiği okunu atar
Karşımda bir zalim vardır Kul Mustafa-17. yy (Eren, 1952: 91)

Şiirlerde sevgilinin âşığa zülüm etmekten zevk aldığı yaygın söyleyişlerden biridir. Kuloğlu, oldukça zâlim olan âdetâ ona zulüm etmekten zevk alan sevdiğinden şikâyet eder. Sevdiğinin zulmüyle tüm vücudu yaralanan âşık, bu cefanın devam etmesi halinde sonunda ne olacağını varın siz görün, diyerek hâlini anlatır.

Yaralandım, bir kaşları kemana
Vücudumun sağ yeri yok yarasız
Eğer zalım gelmez ise imana
Dahi ne şekle gire, siz göresiz Kuloğlu-17. yy (Öztelli, 1974: 330)

Erzurumlu Emrah da sevdiğini kanlı zâlim ve iyilik bilmez biri olarak tanımlar ve ona serzenişte bulunur.

[255] **2.Dörtlük:** Dedi ne bu vefasızlık / Dedi bende ne aşnalık / Dedim ne bu eşkiyalık / Dedi var git, çok açılma **3.Dörtlük:** Dedim güller gibi dirsem / Dedi görüp elin kırsam / Dedim ki koynuna girsem / Dedi girmekliğe irme **4.Dörtlük:** Dedim güzel olan kaçma / Dedi âşık sırrın açmaz / Dedim su vereyim içmez / Dedi gel ahımı alma **5.Dörtlük:** Dedim Gevheri'yim geldim / Dedi haberini aldım / Dedim sana âşık oldum / Dedi var git sağlık ile (Köprülü, 1962: 240).

Emrah der üzüldü senden elim yar
Ya kime söyleyim vasf-ı hâlim yâr
Behey mürüvetsiz kanlı zalim yâr
Çok gördü yolunda mihnet gözlerim Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 140)

İnsafsız, merhametsiz, muhannet

Sevgili, âşığın çektiği acıları gördüğü hâlde ona insaf etmez, merhametsizdir. Âşık Sümmânî'nin aşağıdaki dörtlüğünde de dediği gibi güzellerde insaf yoktur. Onlar acımasız zâlim ve merhametsiz kişilerdir. Âşığa acıyıp acılarına son vermezler.

Âşıklar beyhûde gurbeti gezer
El oğlu âriftir ne olsa sezer
Güzellerde insâf bizde sîm ü zer
Ne kışın bulunur ne yaz bulunur Âşık Sümmânî-19.yy (Erkal, 2007: 304)

Asilzade güzel, der idim ana
Rahm-edip bendesin gahi bir ana
Merhametsiz güzel gerekmez bana
Bir, göğsünde iman var ister, gönül Kuloğlu-17. yy (Öztelli, 1974: 305)

Şiirlerde yakınılan durumlardan biri de sevgilinin verdiği sözden dönmesi, muhannet[256] olmasıdır. Aşığa sürekli acı çektirerek, türlü eziyetler edip ihanet ederek alçaklık yapar. Âşık Balı, "*Üç sene anlaştın benimle kış yaz / Sözünde durmadın muhannet dilber"* mısralarıyla sevdiğine sitem etmektedir. Sevgili önce söz vermiş ama sözünde durmayarak âşığın gönül evini yıkmıştır, bu nedenle de muhannet sıfatıyla anılmıştır.

Karac'Oğlan der ki sıkıldı canım
Gelmiyor yanına muhannat yârim
Ezel söz vermesen n'olurdun zalım
Yıkılmış gönlümü yapabildin mi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 452)

Yürü kuş beyinli kanayak tavus
Aşka susamıştın goncaydın henüz
Üç sene anlaştın benimle kış yaz
Sözünde durmadın muhannet dilber Âşık Balı-20. yy (Emir, 2004: 307)

Hercâî, şıpsevdi, hoppa

Sevgilinin karasız, hercâî, şıpsevdi ve hoppa oluşu da şiirlerde görülen bir başka karakter özelliğidir. On yedinci asır şairlerinden Demiroğlu sevgilinin kararsız olduğundan

[256] **Mûhanet:** İhanet eden, hain, alçak (Develioğlu, 1993: 668). **Muhannet**: Alçak, korkak, namert (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1704).

bahseder. Hercâî bir güzele âşık olmadan önce bir küheylan ata binip karlı dağları aşan bir yiğitken şimdi sararıp solduğunu ve ağlamakta olduğunu ifade eder.

Bir küheylan ata binüp aşardım
.....karlı dağlar aşardım
Hercai[257] güzele gönül düşürdüm
Sararuben solducağım ağlarım Demiroğlu-17.yy (Eren, 1952: 22).

Âşık Ferdî, zamâne dilberinin hoppa ve şıpsevdi olduğundan yakınır. Genel olarak zamane dilberi hoppa, büyük küçük bilmeyen, söz dinlemeyen, âşık arayan, süslü gezen, şıpsevdi, âşığı perişan eden, nerede cahil varsa onun peşine düşüp onları el üstünde tutan, hakikati bilmeyen kişilerdir.

Zamâne hûbları pek hoppa olmuş
Dinlemezler büyük küçük sözünü
Her biri bir şeye mübtelâ olmuş
Kimi âşık arar dikmiş gözünü

Kimi elvanlı der süslüce gezer
Kimi şâne ile perçemin düzer
Kimi şıpsevdidir insanı üzer
Böyle mahbubların görme yüzünü[258] Ferdî-19.yy (Köprülü, 1962: 664)

Sevdiğinin kararsızlığından şikâyetçi olan diğer âşık, Erzurumlu Emrah'tır. Aşağıdaki şiirinde sevdiğinin kendisine karşı olan ilgisinden bir türlü emin olamadığını söyler. Sevdiğinin bu kararsızlığı âşığı üzmektedir.

Bir nazenin bana gel gel eyledi
Varmasan incinir varsam incinir
Nazik miyanından ince belinden
Sarmasam incinir sarsam incinir

Kaşına çekilmiş kudret kalemi
Görmemiş dünyada derd ü elemi
Her sabah her sabah verir selamı
Almasam incinir alsam incinir Erzurumlu Emrah-19. yy (Aksan, 1999: 223-224)

Âşığa karşı ilgisiz, rakiplere ilgili

Sevgilinin aşığa karşı ilgisiz davranışları âşıklar tarafından serzenişle anlatılmıştır. Sevgili, gece gündüz kendisini düşünen âşığa bir selam göndermez, hatırını sormaz âdetâ onu unutmuş gibi davranır.

[257] **Hercâî:** Karasız, sebatsız (Develioğlu, 1993: 358)
[258] **3.Dörtlük**: Ferdî seni dondan dona atarlar / Nerde câhil varsa ona taparlar / Ârif deyu el üstünde tutarlar / Hâlbuki tanımaz elif cüz'ünü (Köprülü, 1962: 664).

Mendili yudum arıttım
Gülün dalında kuruttum
İsmin ne idi unuttum
Sorulmayı sorulmayı Karacaoğlan-16. yy (Bilgegil, 2012: 123).

Gece gündüz uyku girmez gözüme
İntizârım elâ gözlü yâr deyi
Gündüz hayalimde gece düşümde
Selâmı yok bir efendim var deyi Kayıkçı Kul Mustafa-17.yy (Başgöz, 2014: 134)

Yar bize hemdem olmadı
Hatırım ele almadı
Gayrı bir derman kalmadı
Sen ah et ben ağlıyayım Şahinoğlu-20. yy (Eren, 1952: 28).

Genel olarak şiir metinlerinde "rakip" en sık geçen konulardandır. Âşığa ilgisiz davranan sevgili rakiplere meylederek âşığı yaralar. Âşık, bu durumda çaresidir. Ahmet Hamdi Tanpınar (2003: 6) Divan Şiiri'ndeki "âşık-maşuk-rakip" üçlemesini "saray istiaresi" olarak değerlendirir. Bu üçlemeyi, dönemin şartları içinde şöyle değerlendirir: Sevgili, bir hükümdardır ve davranışları tıpkı bir hükümdarın davranışlarına benzer. Âşığın sevgisi sevgiliye verilen vergidir. Canı isterse âşığına yüz verir, istemezse vermez. Hatta cefa çektirir, zulüm eder, isterse öldürür. Âşık kıskanandır, sevgili ise hiçbir zaman âşığı kıskanmaz. Etrafında mabeyinciler, koruyucular, gözdeler olan hükümdar gibi çevresinde onunla ilgilenen yakınlık gösteren pek çok kişi vardır. Dolayısıyla âşığın rakipleri de çoktur. Âşık da saray adamları gibi bu rakiplerle mücadele etmek zorundadır.

Sevgilinin rakiplere göstermiş olduğu ilgi şiirlerde detaylıca anlatılır. Âşıklar, rakip ile sevgili arasındaki ilişkiye ancak seyirci kalırlar, müdâhil olma durumları söz konusu değildir. Âşık; rakip karşısında acizdir, ancak beddua etmekle yetinir. Zaten sevdiği de rakibe meyl eder, bu da aşığın elini bağlar. Sevgili rakibe ilgi gösterirken âşığa düşen beklemek ve seyretmektir.

Rakip, âşığın canını en az sevgili kadar yakar. Bu durumda âşık, rakibe hakaret dolu sözlerle karşılık vermekle yetinilir. Karacaoğlan "köpek" diyerek hakaret eder rakiplerine. Sevdiğinin cefâlarını Karacaoğlan çekmiş ama sefâsını başkaları yani rakipleri sürmüştür; bu da âşığı üzmüştür.

Karac'Oğlan eydür sarsam dilberler
Kelb rakibler birbirine girerler
Bundaki güzele niçin kıyarlar
Güzeli balınan beslemek gerek[259] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 466)

Evvel ben de yücelerde gezerim
Şimdi enginlerde akan ben oldum
Süren sürdü o yavrunun sefasın
Kahrını cefâsın çeken ben oldum Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 501)

Öksüz Dede sevdiğinden ayrılmanın acısını taşır. Sevdiği ona küsmüş rakipleri ile gezerek âşığın dünyasını başına yıkmıştır. Bu durumu sürekli olarak yaşadığı anlaşılan âşık, bir türlü hakikatli, sözünde duran sevgili bulamadığını söyleyerek bu tavrın sevgilinin genel tavrı olduğunu belirten ifadelerde bulunur.

Ağlayup yürürüm bir dem gülmedim
Hakikatli doğru yâri bulmadım
Hey ağalar aslı nedir bilmedim
Dostum küsmüş rakibleri yâr eyler[260] Öksüz Dede-16. yy (Köprülü, 1962: 83)

Kul Mustafa canını fedâ edebilecek kadar çok sevdiği sevgilinin, rakiplere yüz vermesinden dert yanar. Rakiplere karşı cömert davranan sevgili, âşığa ilgisiz ve isteksiz davranır. Bir kez bile sarılmasına izin vermeyen sevgilisine hasretle kavuşacağı günü beklerken rakipler çoktan ona sahip olmuştur.

Kul Mustafa eydür bekler yolunu
Rakipler de dermiş gonca gülünü
Yâd ellerde koçmuş ince belini
Ya koçulmam derdin söze gelince [261] Kul Mustafa-17 yy (Köprülü, 1962: 151)

---

[259] **1.Dörtlük:** Ala gözlerini sevdiğim dilber / Bu yiyip içmeği işlemek gerek / Sevdiğ(i) güzel olan n'eyler uykuyu / Uyanıp cilveye başlamak gerek **2.Dörtlük:** Şan alsın da dostun bahçası bağı / Derilmiştir gülü geçmiştir çağı / Yusuf almasına dönmüş yanağı / Onu öpmek değil dişlemek gerek **3.Dörtlük:** Koç yiğidin koluna şahbaz gelir / Yenle sevdiğinden nice vaz gelir / Bugün sıcak gider yarın güz gelir / Güzelin koynunda kışlamak gerek **4.Dörtlük:** Karac'Oğlan eydür sarsam dilberler / Kelb rakibler birbirine girerler / Bundaki güzele niçin kıyarlar / Güzeli balınan beslemek gerek (Sakaoğlu, 2012: 466).

[260] **1.Dörtlük:** Âciz kaldım dilberimin elinden / Benim kara bağrım her dem nâr eyler / Bülbülümden gonca gülden ayrıldım / Deli gönül dostu arar zâr eyler **2.Dörtlük:** Ağlayup yürürüm bir dem gülmedim / Hakikatli doğru yâri bulmadım / Hey ağalar aslı nedir bilmedim / Dostum küsmüş rakibleri yâr eyler **3.Dörtlük:** Kaçan olur çeşmim yaşı silinür / Ah ettikçe kara-bağrım delinür / Yâri gördüm rakiblerle salınur / Geng dünyayı şu başıma dar eyler **4.Dörtlük:** Yeter oldu hey efendim gel imdi / Çekerim hasretin bağrım delindi / Rakiblerin sözü bana kâr eyler / Öksüz Âşık eydür bağrım ezerler **5.Dörtlük:** Öksüz Aşık eydür bağrım ezerler / İkram ile mavi gözler süzerler / Ezelden belin koçduğum güzeller / Gelür geçer selâm vermez âr eyler (Köprülü, 1962: 83).

[261] **1.Dörtlük:** Arzıhâl eylesem ettiğin cevri / Muhabbet arzolur yüze gelince / Âşık öldürmekte akrânın yoktur / Bir dem şive nâza gelince **2.Dörtlük:** Kaşların çatarsın gözün süzersin / Her bakışta ciğerciğim üzersin / Yâdlar ile yiyip içip gezersin / İstiğnâ satarsın bize gelince **3.Dörtlük:** Kaşların yay olmuş kirpikler oktur / Korkarım sevdiğim âşıkın çoktur / Payitaht altında akrârın yoktur / Keman kaşın ile göze gelince **4.Dörtlük:** Sen de mi öğrendin cefâ kılmayı / Hançer alıp derli sînem delmeyi / Tenezzül etmezsin bize

Kaşların çatarsın gözün süzersin
Her bakışta ciğerciğim üzersin
Yâdlar ile yiyip içip gezersin
İstiğna satarsın bize gelince Kul Mustafa-17. yy (Köprülü, 2004: 143)

Kendin sebep oldun aşna olmağa
El koşup divanında durmağa
Kıyamazken bir şeftalin almağa
Rakip ile konup göçmek yol mudur Kul Mustafa-17. yy (Eren, 1952: 76)

Sevgili vefâsızdır, âşığı kandırıp ağyar ile gezer. Gevherî, sevgilinin bunu yapmamasını, onu mutlu etmesini yani aşkına vefâlı olup rakibe yüz vermemesini diler.

Gevheri'ye emdir lebin, mest eyle
Âşıka vefa rakibe kast eyle
Düşür kaküllerin zır-i dest eyle
Saçılıp yüzüne hail olmasın Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 212)

Âşıklar, sevdiğine çok emek verir ancak rakipler sevgiliyi hoyratça elde ederler, âşık da bu durumu kabullenmez.

Çağrışır bülbüller gelmiyor bağban
Hoyrat dost bağından gül aldı gitti
Türlü mihnet ile bir bağ bezettim
Yâri ben besledim el aldı gitti Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 131)

Erzurumlu Emrah, sevdiğinin rakiplerle görüşmüş olduğundan şüphelenir. Eğer sevmediğini, vefâsız olduğunu bilseydim seni sevmezdim der.

Kim bilir ağyare koculmadığın
Cemalin revnakı bozulmadığın
Bileydim hiç senin yâr olmadığın
Aşkınla sararıp solmaz idim ben Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004:143)

Dadaloğlu aşağıdaki şiirinde sevdiği için uzak yolları aşarak türlü zahmetler çektiğini söyler. Sevdiğinin onu aldattığına dair şüphelerini *Heves güves getirdiğim gülleri/ Korkuyorum bir soysuza yoldurdu* dizeleri ile dile getirir. Yaşadıklarından yola çıkarak güzel yüzlü sevgililere aldanmamak gerektiği, sevgilinin birçok seveni perişan ettiği konusunda âşıkları uyarır.

gelmeyi / Ya koçulur musun size gelince **5.Dörtlük:** Kul Mustafa eydür bekler yolunu / Rakipler de dermiş gonca gülünü / Yâd ellerde koçmuş ince belini / Ya koçulmam derdin söze gelince (Köprülü, 1962: 151).

Senin için geyeceğim alları
Irak idi yakın ettim yolları
Heves güves yetirdiğim gülleri
Korkuyorum bir soysuza yoldurdu Dadaloğlu-19. yy (Semih, 1983: 44)

Şahinoğlu, şiirinde sevgilinin daima yâd ile gezip aşığa yüz vermediğinden şikâyet eder.

Yâd ile güler oynar gezersin
Ben gedanın kara bağrın ezersin
Bana nazar eyle ehl-i nazarsın
Gözleri mestane sevgilim (benim) Şahinoğlu-20. yy (Eren, 1952: 30)

Sadakatsiz

Sadakat, aşkın ayrılmaz parçasıdır. Bu nedenle şiirlerde, aşkla birlikte yer alır. Sevgilinin davranışları onun aşkını, samimiyetini gösterir. Âşık, sevgilisini canından üstün tutar. Sevgiliyi anlatırken yüceltir. Sevgilinin cefası âşığın imtihanıdır. Sevgili sanki âşığı sabrı konusunda imtihan eder, sevgisini sınar. Bunun karşılığında âşık sadece sadakat bekler.

Erkeklerin çapkın olması toplum tarafından hoş karşılanırken kızların bu davranışı göstermesi namussuzluk olarak nitelendirilir. İster kadın ister erkek tarafından yapılsın aldatmak ihanettir. Ancak genellikle erkelerin yapabildiği bir eylem olarak kabul edilir. Âşık şiirinde aldatan erkeğe çok rastlanmaz. Daha çok rakiple âşığını aldatan kadın söz konusudur. Çünkü kadından beklenen vasıflarından başlıcası sadık olmasıdır. "*Kadından beklenen olumlu özellikler: duygusal, çekici, düzenli, etkileyici, fedakâr, görgülü, iyi huylu, kibar, terbiyeli, pratik, sabırlı, sevimli, saygılı, sevecen, sadık, tatlı dilli, itaatkâr, üretken, yumuşak, zarif olmuştur."* (Dökmen, 2006: 113) olmasıdır.

Gevherî, güzellerin âdetinin sadakatsizlik olduğunu söyler. Erzurumlu Emrah zamanın dilberinden şikâyet ederken onların sadık olmadıklarından, aldattıklarından yakınır. Âşık Dertli, "senin sadık diye anlattığın dilber var ya işte onu dün gece bir badeye oynattılar", der. Ağyar ile gezip eğlenen sevgili, âşık Dertli'yi hasedinden kederlendirir. Âşık Şem'î de sadık olmayan dilbere gönül vermenin zor olduğundan yakınır. "Onlar ağyar ile gezer aldatır sonra gelip senden taleplerde bulunur" der. Sevgilinin sözüne inanma, sakın aldanma ve ona âşık olup yanma. Onun verdiği söze inanıp sadık olacağını sanma çünkü zamane güzellerinde sadakat yoktur diye de uyarılarda bulunur.

Dilâ gör bu cihan içre
Güzellerde bir âdet var
Ne aşk var âşıktan içre
Ne anlarda sadâkat var Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 235)

Vaktin dilberinde namus âr olmaz
İkrarında sabit ber-karar olmaz
Aldatırlar seni sana yâr olmaz
Gönül niçün düştün bî-vefalara Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 108)

Hâni yâ vasfettiğin dilber senin, sâdık deyû
Dün gece ol dilberi bir bâdeye oynattılar Dertli-19. yy (Kutlu, 1979: 126)

Sadakat olmayan dildâra meyl-itmek pek güçtür
İder ağyâr ile işret gelir senden kebâb ister Âşık Şem'î-19. yy (Halıcı, 1982: 17)

Ahd ü peymânıma sakın aldanma
Pervaneler gibi nârına yanma
Andına aldanıp sadakat sanma
Zamane hûbunda sadakat mi var Erzurumlu Emrah-19. yy (Ural, 1984: 116)

Maddiyatçılık

Âşık şiirinde sevgilinin olumsuz özelliklerinden biri de maddiyata değer vermeleri olarak geçer. Âşık, sevgilisin kendisine değil de daha çok paraya pula değer vermesinden yakınır. Çıkar ilişkisine dönenen bu davranış şiirlerde eleştirilir.

Aşağıdaki dörtlüklerde güzellerin derdi zengin âşık bulmak olarak anlatılır. Onlar, karın doyurmayacak şiiri de şairi-aşığı da istemezler. Bu nedenle "âşıkların şansı azdır" algısı ile karşılaşılır.[262]

Bu bir sözdür yârim söylenir ezel
Dilber akçe ister dinlemez gazel
Zengince âşıkı bulsa bir güzel
Zûğürdü sevdâya salması vardır[263] Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 339)

Bu bir eski sözdür söylenir ezel
Dilber akçe ister dinlemez gazel
Zengince bir âşık bulsa bir güzel
Züğürdü feryâda salması vardır Kâtibî-17. yy (Köprülü, 1962: 143)

[262] Konuyla ilgili verilen üç dörtlük, farklı kaynaklarda farklı âşıklara ait olmak üzere çok az değişiklik göstererek yer almaktadır.

[263] **2.Dörtlük:** Sıdk ile ibâdet eyler sâdıklar / Arar Mevlâ'sını bağrı yanıklar / Zamâne dilberin seven âşıklar / Gâhi böyle mecnun olması vardır **3.Dörtlük:** Gevherî der olma herkese yakın / Hiç sayan kalmamış tuz ekmek hakkın / Zâmane dilberine aldanma sakın / Heman yer yüzünün gülmesi vardır (Elçin, 1998: 339).

Bu bir ince sözdür söylenir ezel
Dilber akçe ister söylemez gazel
Zengince âşıkı bulunca güzel
Züğürdü dağlara salması vardır Geredeli Âşık Figanî-19. yy (Ataman, 1938: 38-42)

Gevherî aşağıdaki şiirinde, zamane dilberinin hakikatli olmadığını, karasız davrandığını, aşkına güvenilmeyeceğini, âşığı hep üzüp ondan kaçtığını, rakiplere yar olup dolaştığını ama bir şey alınca yüze güldüğünü söyler. Sadece maddi olarak karşılık aldıklarında âşıklara yüz verdiklerini imâ eder. Sevgilinin âşığa değil de paraya değer vermesi âşıkları üzer. Öyle ki Gevherî güzellerin parayı görünce aile fertlerini bile gözlerinin görmeyeceğini ifade eder.

Âşıkın dâimâ sînesin deler
Rakibe yâr olup yanında yeler
Bir şey de alınca yüzüne güler
Zamâne dilberi kâra çevrilir Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 366)

Ben bu pendi çoktan eyledim ezber
Unutturdu bana ol zülfü kâfir
Güzeller görünce fülûs-ı ahmer
Senden değil geçer öz babasından Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 220)

Aktıkça sel oldu gözümden âblar
Sîm-ü zere mâil şimdiki hûblar
Ne gider gözümden gam-ü girdablar
Ne sîne zahmime timar bulunur Âşık Ömer-17. yy (Köprülü, 1962: 290)

Âşık Kemâlî de kadının, parasız pulsuz hâliyle onunla birlikte olmak istemediğini söyler.

Dedim benimle eylesen ülfet
Dedi sîm-ü zersiz olmaz muhabbet
Dedim malım canım senin ey âfet
Dedi inanmazam kuru sohbettir Âşık Kemâlî-18.yy (Köprülü, 1962: 646-647)

Âşık Tokatlı Nuri; kadının sevgisinin gerçek olmadığını, asıl istediklerinin para ve zenginlik olduğunu, ilişkilerde samimiyet kalmadığını, tek kriterin para olduğunu, aşkın çıkar ilişkisine döndüğünü söyler. Bu nedenle sevgiliye güvenilmemesi gerektiği zira bir anda âşığın dünyasını ters yüz edebileceği konusunda uyarıda bulunur. Kadınların tek amacının bu işten maddi kazanç sağlamak olduğunu ifade eder. Bu güzeller daha merhaba demeden eksik buyurur, senden aldıklarıyla başkalarını doyurur, seni yolunacak kaz gibi edip paradan puldan eder. Eğer sen fakir olduğunu söylersen seni anlamaz ve yoksulluğunu

fark ederse her gün seni eğlence eder. Sevgileri gerçek değildir, amaçları kendilerine âşık ettikleri erkeklerin ellerindeki altın ve gümüşü almaktır.

Merhaba demeden eksik buyurur
Senden alır, gayrilerin doyurur
Yahşi yahşi simüzerden ayırır
Sanki yolunacak gaz eder seni[264] Âşık Tokatlı Nuri-19. yy (Onay, 1933: 254)

Âşık Şem'î de sadık olmayan sevgiliye meyl etmenin güç olduğunu çünkü bunların başkaları ile gezip âşığa gelince maddi taleplerde bulunduğunu ifade eder.

Sadakat olmayan dildâra meyl-itmek pek güçtür
İder ağyâr ile işret gelir senden kebâb ister Âşık Şem'î-19. yy (Halıcı, 1982: 17)

Aşağıdaki şiirinde ise kadınların fakirlere bakmadığından, zengin beyleri tercih ettiğinden yakınılır.

Şimdiki dilberler söze uyarlar
Bakmazlar gedâya ararlar bayı
Anlar dâim atlas libas giyerler
Beğenmezler bizim eski abayı Âşık Şem'î-19. yy (Halıcı, 1982: 111)

Âşık Minhacî de zamâne dilberinin gümüş, altın ve para istediğinden yakınırken âşığın bunları vermeye gücü olmadığını söyler.

Ayrılık isteyen derd-i ser ister
Buna dayanmaya yiğit er ister
Zamane dilberi sim ü zer ister
Ya bizim vermeye paramız mı var Âşık Minhacî-19. yy (Kaya, 1994: 67)

Seyranî, aşağıdaki dörtlüğünde güzellere ulaşmada maddiyatın önemli olduğunu vurgular. Zamane dilberinin değiştiğini, sadece maddiyata önem verdiğini söyler ve âşıkta para olmadığı için üzüntüsünü belirtir.

Âşıklık isteyen derd-i ser ister
Bu derdi çekmeye dilde fer ister
Zamane dilberi sîm ü zer ister
Ya bizim vermeye paramız mı var Seyranî-19. yy (Ural, 1984: 116)

Deliktaşlı Ruhsatî, kadınların maddiyat istediğinden yakınır.

[264] **1.Dörtlük:** Zamane hûbûna meylini verme / Kışın zemheride yaz eder seni / Hakikatli sanup sakın inanma / Ganilik vaktında haz ider seni **2.Dörtlük:** Merhaba demeden eksik buyurur / Senden alır, gayrilerin doyurur / Yahşi yahşi simüzerden ayırır / Sanki yolunacak gaz eder seni **3.Dörtlük:** (Nuri) sen söylersen fakırlığını / Zira hiç anlamaz tıfılığını / Eğer fark ederse cıbırlığını / Her gün eğlenecek saz eder seni (Onay, 1933: 254).

Ah neyleyim yeşilim yok alım yok
Size yarar şekerim yok balım yok
Fukarayım mangırım yok pulum yok
Ararsanız paralıca güzeller Deliktaşlı Ruhsatî-19. yy (Başgöz, 2014: 157)

Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî de kadınların paraya meylettiklerinden yakınan âşıklardandır.

Devir döndü zaman geçti güzeller meyli parada
Ahdına vefa görülmez binde bir kaşı karada[265] Posoflu Âşık Sâbit Müdâmî-20.yy (Özsoy; Ataman, 1993: 100-179)

Âşık Nihânî, sevgilinin maddi taleplerde bulunmasından yakınmıştır

Senin bana ettiklerin çok dedim
Bu hasretlik tîğ-i müjgân, ok dedim
Çok hanlar istedin almam yok dedim
Ya yangûn Nihânî, kul senin midir Âşık Nihânî-20. yy (Gedik, 1995: 199)

Şiirlere baktığımızda sevgililer; dilber ve dildâr, güzelliği ile âşığın gönlünü çelip sonra da ona türlü eziyetler yapan kişilerdir. Nazlıdırlar, bu naz ile âşığı perişan ederler. Âşık ona yalvarıp peşinden koştukça nazları artar. Âşık, sevgilinin nazından usanmaz, bu durum hoşuna bile gider çünkü sevgili nazını âşık olduğu için yapar. Aslında bu naz gerçek değildir, sadece onun şımarıklığıdır. Sevgili, nazı ile âşığı peşinden koşturur ve bazen nazı âşığı canından bezdirir. Ama yine de onun peşinden koşup yalvarmaktan vazgeçmez. Kadınların aşk ilişkisi içerisinde nazlanmaları erkeklerin, kadın davranışının nasıl olması gerektiği üzerine düşüncelerini göstermektedir. Kadının, erkek tarafından gelen ilgiye ancak naz yaparak karşılık vermesi beklenir.

Doğası gereği sevilen güzel işveli ve cilvelidir. Cilveli olma dişil kimlik ile özdeş algılanır. Kadınların nazlı işveli, cilveli olma özelliklerinin erkekler tarafından bu şekilde anlatılması erkeklerin, işlerine gelen kadınsal özellikleri, tüm kadınların özellikliymiş gibi ileri sürüp tanımlamalarındandır. Âşıkların, şiirlerinde sevgilinin nazından işvesinden bahsetmeleri ve bazen bundan şikâyet etmelerine karşın yine de vazgeçmeyip sevgilinin peşinde koşmaları aslında bu davranışın beklenen ve istenen bir davranış olduğunu gösterir. Âşıklar sevgiliye (kadına) ait olduğu düşünülen bu özelliği şiirlerde dile getirirken bunun genel kadın davranışı olarak kabul edilmesine yardımcı olurlar.

[265] **2.Beyit:** Hılkat-i Adem'den beri bak neler geçmiş arada / Cenett'ten sürgün oluşu sebep Havva dil arada **3.Beyit:** Çekti zindan kahrı Yusuf Zelha'daki mâcerâda / Hükmi kadar budadı yerin tecelli etti irâde **4.Beyit:** Oyun etti Süleyman'a Saydun'un kızı Cerade / Zülf ü yâra bend olmuştur nice Süleyman güzele (Özsoy; Ataman,1993: 100-179).

Güzellerde cefa âdettir, onların yaradılışında vardır. Sevgili, âşığa eziyet edip rakiplere yüz vererek âşığı daha da perişan hâle getirir. Âşığın bazen sabrı tükenir ve serzenişlerde bulunur ancak yine de hâlinden memnundur çünkü bunu doğal kabul eder.

Vefâsız, sözünde durmaz, aşkında karar kılmaz yaradılıştadırlar. Sevgilide vefa aramak yersizdir ve vefâlı sevgili bulmak zordur. Vefasız sevgili için kendini "ateşe atma", boş yere çabalama şeklinde öğütlere de rastlanır. Ancak her ne kadar sevgili, beklentileri karşılamasa da âşıklar yine de umutlu bir bekleyiş içindedir

Zâlimdir ve türlü yollarla âşığa zülüm etmekten zevk alır. Âşığa acıyıp acılarına son vermezler. Sevgili verdiği sözden döner. Âşığa sürekli acı çektirerek, türlü eziyetler edip ihanet eder.

Sevgili; hercâî, şıpsevdi ve hoppadır. Âşığa ilgisiz davranan sevgili rakiplere meylederek onu yaralar. Bu durumda çaresiz kalan âşıklar, rakip ile sevgili arasındaki ilişkiye ancak seyirci kalır, müdâhil olma durumları söz konusu değildir sadece beddua etmekle yetinir. Rakibe meyl eden sevgili âşığın elini bağlar, ona düşen beklemek ve seyretmektir. Bu durumda âşık, rakibe hakaret dolu sözlerle karşılık vermekle yetinir. Sevgilinin cefalarını âşık çekerken sefasını rakipler sürer. Âşığa küsüp rakipleri ile gezerek onun dünyasını başına yıkar. Âşık, sevgilisine hasretle kavuşacağı günü beklerken rakipler ona sahip olur. Tüm bu davranışların sevgilinin genel tavrı olduğunu belirten ifadeler şiirlerde sıklıkla yer bulur.

Âşık, sevgilisin kendisine değil de daha çok paraya pula değer vermesinden yakınır. Çıkar ilişkisine dönenen bu davranış şiirlerde eleştirilir. Güzellerin derdi zengin âşık bulmaktır. Bu nedenle "âşıkların şansı azdır" algısı ile karşılaşılır. Kadınının sevgisinin gerçek olmadığını asıl istediklerinin para ve zenginlik olduğunu, ilişkilerde samimiyet kalmadığını, tek kriterin para olduğunu, aşkın çıkar ilişkisine döndüğünü söylerler. Kadınların tek amacının bu işten maddi kazanç sağlamak olduğunu ifade ederken fakirlere bakmayıp zengin beyleri tercih ettiğinden yakınırlar.

Sevgilinin bu özelliklerine bakınca ahlakça ve kişilikçe oldukça kötü özelliklere sahip olduğu görülür. Aşka değil paraya değer verir ve zengin kişilere meyl eder. Sözünde durmaz, rakiplere yüz verir, aldatır, zülüm eder, âşığı üzer, ağlatır ve bundan da zevk alır. Âşığın eziyeti arttıkça bu durumdan memnun olur âdetâ. Çizilen kadın portresi çok da iç açıcı değildir.

2.6.2.3. Sevgilinin Yaşı

Şiirlerde sevgili; gençliği ve güzelliği nedeniyle tıfıl, körpe, taze, tıfl-i nevreste, genç, genc-i nihan, nev-civân, yavru, küçük, güçücek sözcükleri ile anılır. Bu özellikleri ile sevgilinin, toy ve cahil denebilecek yaşta olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle de yaptığı eziyetlerin farkında olmadığı düşünülür. Küçük olduğu için âşığın kıymetini bilecek yaşta değildir, bu yüzden de onu üzer. Ama âşık, sevgilinin yaptığı eziyetleri yaşının küçük olmasına ve toyluğuna vererek ona kırılmaz. Elbette yaşının küçüklüğü ve genç olması ile onun tazeliğine ve güzelliğine de vurgu yapılır. Bazı şiirlerde de sevgilinin yaşının küçük olması onun fettanlığı ve kötülüğü öğrenecek yaşta olmaması nedeniyle tercih edilir. Sevgilinin yaşı küçük olduğu için genç, güzel ve saftır bu da âşık olunacak özellikler olarak karşımıza çıkar.

"Küçük" sözcüğü şiirlerde sıkça görülmektedir. Karacaoğlan sevgilinin yaşının küçük olduğunu söyler ve bu nedenle onun derdine, sıkıntısına katlanmayacağını düşünür ve "var biraz daha büyü" diye seslenip beklemek istediğini ifade eder. Âşık Ömer küçük yaşta bir güzele âşık olduğunu, onu öpüp okşayamadığını, meclisinde oturamadığını ifade eder. Sevgiliye tutkuyla bağlanan âşık, ona ne ulaşabildiğini ne de ondan vazgeçebildiğini söyler. Âşık Tokatlı Nuri küçük yaşta bir kıza âşık olmuştur ama pişmandır çünkü onun yolunda ömrünün geçmesinden endişe eder. Sevgiliden bir öpücük bile isteyememiş çünkü yaşının çok küçük olmasından korkmuştur. Âşık Minhacî de yaşı küçük sevdiğinden vazgeçmez çünkü daha sarılacak nice zamanlarının olduğunu düşünür. Dadaloğlu ise yaşça küçük ama boyca münasip bir kızdan bahsederken kızın bedensel gelişimini tamamlamış ama yaş bakımından küçük olması onu endişelendirmiş görünmektedir. Sevgilinin yaşının küçük olması güzelliği ve tazeliği ile âşıkları etkilemiştir. Bazen sevgilinin aşk derdine ve âşığın kahrına katlanamayacak olmaları bazen de çok toy olmaları nedeniyle büyümelerini beklemeyi tercih ederler.

Ta ezelden çalınmışsın kaleme
Küçücüksün dayanaman belâma
Sırrını vermezem ele âleme
Gel sarılak oğlan deli isen de[266] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 400)

[266] **1.Dörtlük:** Küstürdüm güzeli güldürmedim / Küsme güzellerin şâhı isen de / İndiririm güzel seni havadan / Bir gözleri kanlı üveyk isen de **2.Dörtlük:** Kız da der ki sözü tutmazam / Senin de meyline meyil katmazam / Zülfümden bir teli kokulatmazam / Allah'ın sevgili kulu isen de **3.Dörtlük:** Ala bulut gibi göğe ağarım / Sulu sepken gibi yere yağarım / Olanca ömrümü sana sunarım / Kız seni boşarım âhu isen de **4.Dörtlük:** Kız da der ki bu sözüne küserim / Zülfüm teli ile seni asarım / Tuna'nın kalesi benim hisarım / Gelmen üstüme Ali isen de **5.Dörtlük:** Oğlan der ki kız kaleni yıkarım / Taşın toprağını suya dökerim / Yüksekten

Evlerinin önü kuyu
Kuyudan alırlar suyu
Küçücüksün tezce büyü
Hesap ettim yaşlarını Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 405)

Dostumun elinde bir tutam çiçek
Ne kadar medhetsem o kadar göğçek
Getir hamaylını yeminler içek
Yâr sevmedim senden başka güçücek[267] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 464)

Sevdiğim yine bir dilber-i ra'nâ küçücükten
Sükkerle anı beslemiş ana küçücükten[268] Âşık Ömer-17. yy (Ergun, 1936: 109-110)

Küçücükten bir yâr sevdim
Ne öptüm ne koçabildim
Ne meclisinde oturup
Ne bir bâde içebildim[269] Âşık-17. yy (Köprülü, 1962: 163-164)

Nerden âşık oldum sen gonca güle
Bülbülüm, yolunda ömrüm geçecek
İstemem bir bûse lebinden bile
Korkarım sevdiğim yaşın küçücek Âşık Tokatlı Nuri-19. yy (Onay, 1933: 264)

Ayrılık şerbetin içtim belleme
Muhabbeti senden seçtim belleme
Küçüksün sevdiğim geçtim belleme
Nice sarılacak çağın var senin Âşık Minhacî-19. yy (Kaya, 1994: 9)

Gel ha güzel hel ha medhin edeyim
Ağzın şeker dudakların bal gibi
Yaşta küçük amma boyda münasip
Sallanıyor bir fidanda dal gibi Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 125)

---

sütüne köprü kurarım / Geçerim Tuna'nın seli isen de **6.Dörtlük:** Ta ezelden çalınmışsın kaleme / Küçücüksün dayanaman belâma / Sırrını vermezem ele âleme / Gel sarılak oğlan deli isen de **7.Dörtlük:** Ne imiş de Karac'Oğlan ne imiş / Gönül havalandı karlı dağ imiş / Kız seni sınadım öğçen yoğ imiş / Sarmam seni hörü isen de (Sakaoğlu, 2012: 400).

[267]**1.Dörtlük:** Dostumun elinde bir tutam çiçek / Ne kadar medhetsem o kadar göğçek / Getir hamayılını yeminler içek / Yâr sevmedim senden başka güçücek **2.Dörtlük:** Boğum boğum boğmuş ince belini / Bal zanettim ağzındaki dilini / Eri geci ben dererim gülünü / Gül derene ne der anan güçücek **3.Dörtlük:** Oğlan âşık mısın ağzım arasın / Söylemeğe micuzuma yorarsın / Benim haram gülüm niçin derersin / Deyip gelem anam eğlen azıcak **4.Dörtlük:** Karac'Oğlan der de ne idi göçün / Cennet sandım ben kız koynunun için / Akşamki yalanın sabahki suçun / Ahbaplardan habar aldım güçücek (Sakaoğlu, 2012: 464) .

[268] **2.Beyit**: Gam çekmez idim dâyesi bir âfet-i devran **/** Olsaydım ana ben dahi lâlâ küçücükten **3.Beyit:** Sen yalvarasın döğe söğe ağlayasın sen **/** Uşşâka gelir özge temâşâ küçücükten **4. Beyit:** Bir bûse dedim lâ dedi bin nâz ile ol şûh **/** Gör nice olur âkl ü dânâ küçücükten **5. Beyit:** Ey Âşık Ömer vazgele mi senden o dilber **/** Bir âfet-i cânı seversin tâ küçücükten (Ergun, 1936: 109-110).

[269]**2.Dörtlük:** İnandım yârin andına / Beni kul etti kendine / Dolaştım kâkül bendine / Ne kurtulup kaçabildim **3.Dörtlük:** Gönül olamaz sevmesin / Çatma kaşını eğmesin / Ben dilberimin düğmesin / Ne çözdüm ne açabildim **4.Dörtlük:** Âşık gider doğru yola / Bülbülün arzusu güle / Ne de girebildim ele / Ne yârdan vazgeçebildim (Köprülü, 1962: 163-164).

"Taze" sözcüğü şiirlerde sevgilinin geçliğini anlatan diğer bir ifadedir. Gevherî, bir tazeye âşık olduğunu ve ona sahip olmak istediğini anlatır. Gevherî, başka bir şiirinde de sevdiğinin yüzünü eller açmadan, başkalarıyla varıp bade içmeden, güzel yüzü solmadan, vakti geçmeden, taze çağında güzeli sevmeli, der. Kadının, genç olmasının, güzelliğinin yanında henüz gözünün açılmamış, başkaları ile görüşmemiş olması bakımından da değerli olduğu görülmektedir. Afşinli Derdiçok da bir şiirinde "bayat" olanın değil "taze" olan güzelin sevileceğini söyler. Taze olmak, güzelliğin geçmemiş olması bakımından önemlidir. Kadınlar aşk ilişkilerinde güzelliklerine göre ön planda görülür. Âşıkların da ifade ettiği gibi taze yani genç bir kadına âşık olunur, tazeliği geçip bayatlamadan onunla vakit geçirmek istenir, taze yani güzel olan sevilmeye değerdir.

Gevheri'yim düştüm zâr ü niyâze
Tahammül olunmaz bu denlü nâze
Çok zaman görmedim böyle bir taze
Dilerim ağzıma olsun dudağı Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 84)

Gevherî yâr yüzün eller açmadan
Varup yâd ellerle bâde içmeden
Gül yüzü solmadan vakti geçmeden
Güzeli sevmeli tâze çağından Gevherî-17. yy (Elçin, 1998:220)

Ben' usandım geze geze
Derdiçoğ'um yangın size
Bayat değil daha teze
Ellenir gördük güzeli Afşinli Derdiçok-20. yy (Demir, 1993: 30)

Sevgilinin yaşının küçük olması tıfıl, yavru, körpe gibi sözcüklerle de ifade edilir. Âşık Erzurumlu Emrah sevdiğini tıfıl iken sinesinde büyüttüğünü söyler. Gevherî, âşık olduğu bir güzeli "yavru" diye niteler. Âşık Kul Mustafa da bir körpeye canını feda edebileceğini söyler.

Tıfl iken büyüttüm yâri sinemde
Iyş ü işret ile sefa-yı demde
Sormaz hatırımı gûşe-i gamda
Kalbim kırık gönlüm mahzun olalı Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 122)

Şunda bir yavruya gönül düşürdüm
Beni yaraladı gitti yaralı
Kimseye hâl dimem kendim şaşırdım
Künc-i gamda kaldım böyle yaralı Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 85)

Kara taşı deler yaşım
Daim aşkınla savaşın
Mustafa'm der can ve başım
Ol körpeye feda olsun Kul Mustafa-17. yy (Eren, 1952: 89)

Sevgilinin küçük yaşına en çok vurgu yapan âşıklardan biri Gevherî'dir. O, bir nev-civana âşık olduğunu ve aşk ateşiyle yananın bağrının kebap gibi olduğunu böyle bir tazeye âşık olmadan önce bilmediğini söyler. Genc-i nihan olarak nitelendirdiği sevdiğinin eşi bulunmaz olduğunu düşünür. Daima genç bir sevgili ister çünkü ona göre dilberin genci gönül eğlencesidir. Ayrıca genç olmasını henüz gözü açılmamış, saf olacağı için tercih eder.

Lâf değildir dostlar bu söz inanın
Aşkına düşeli ol nev-civânın
Aşk âteşine düşüp yananın
Bağrı kebab imiş bilmezdim evvel Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 154)

Gevheri aşkınla yazdı bir nâme
Evshafını nive eylesün hâme
Eğninde fahr eder ipekten câme
Bulunmaz bir genc-i nihânsın cânım Gevherî-17.yy (Elçin, 1998: 184)

Neylerim dünyâda naru turuncu
Gönül eğlencesi dilberin genci
İstediğim dürr-i yektâ bir inci
Anı da bir hakkâk delmedik olsa

Gevherî der gönül mâildir gence
Bir tıfl-i nevreste miyânı ince
Dahi koculmadık lebleri gonce
Cevr ü sitem nedir bilmedik olsa[270] Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 31)

On üç on dört yaş aralığı âşıklar tarafından sevgilinin tam da sevilecek çağı olarak dile getirilir. Bu yaşlarda bir kızın güzelliği anlatılır. Karacaoğlan bu yaşlarda bir güzele âşık olduğunu anlatır. Gevherî bu yaşta bir güzeli tasvir eder. Şalını başına örtmüş kudret kalemini keman kaşına çekmiş gözlerini süzerek gezen bir güzeldir bu. Âşık Rızâ bu yaşlarda taze bir güzelin yeni açılmış bir gül gibi güzel olduğunu belirtir. Âşık Ömer on üç

[270]**1.Dörtlük:** Bir dilber isterim Bârî Hudâ'dan / Hiç misli cihâna gelmedik olsa / Olmasa âlemde bây ü gedâda / Hiç kimse mâlik olmadık olsa **2.Dörtlük:** Neylerim dünyâda naru turuncu / Gönül eğlencesi dilberin genci / İstediğim dürr-i yektâ bir inci / Anı da bir hakkâk delmedik olsa **3.Dörtlük:** Bir dost ararım ki açsam râzımı / Meclis-i irfanda çalsam sazımı / Bir turna gözlüye saşsam bazımı / Hiç avcu şâhini salmadık olsa **4.Dörtlük:** Pek mâilim hûb cemâle bakmağa / Prevâne-veş derdli sînem yakmağa / Gonce gül isterim alup kokmağa / Hoyrat eli değüp solmadık olsa **5.Dörtlük:** Gevherî der gönül mâildir gence / Bir tıfl-i nevreste miyânı ince / Dahi koculmadık lebleri gonce / Cevr ü sitem nedir bilmedik olsa (Elçin, 1998: 31).

on dört yaşındaki dilberlere söz söyleyecek bir şey yoktur, onlar zaten genç ve güzeldir derken onların kıymetini bildiğini de ifade eder. Niğdeli Âşık Tâhirî, Dadaloğlu ve Kusurî on dört yaşında bir güzelin okşanacak, sarılacak, sevilecek çağda bir taze olduğunu söyler. Âşık Yaşar Reyhanî on dört yaşında olan amcasının kızının sevdasına yanılacak çağda olduğunu söyler ve kıza güzelliğinle övünme tam olarak bir çapkına kul olacak yaştasın der. Âşıklar için on üç on dört yaş gençlik, tazelik ve güzellik anlamını taşımaktadır. Bu yaştaki bir kızı seven aşığın da ilk gençlik yıllarında olabileceği ihtimalini unutmak gerekir. Hepsinin yetkin ve ileri yaşta olduğunu düşünmek yanlış olur. Dönemin şartları ve âşıkların da anlatılan güzeller gibi ilk gençlik yaşlarında olduklarını göz önünde bulundurmamak yanlış yorumlara sebep olur ki bu durum âşıklara yapılan bir haksızlık olarak karşımıza çıkabilir. Yaşla ilgili şiirleri okurken bu hususları göz önünde bulundurmak gerekir.

Aşina da Karac'Oğlan aşina
Yeni girmiş on üç on dört yaşına
Irak değil ak pınarın başına
Turna yârin selam saldı gel deyi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 461)

Mukaddem şalını sarmış başına
Kudretten çekilmiş keman kaşına
Henüz girmiş on üç on dört yaşına
Gözlerini süzer mestâne dilber Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 309)

Mâil oldum gözler ile kaşına dilberlerin
Hiç sözüm yok on üç on dört yaşına dilberlerin
Âşıkım gevher fürûşum bilürüm kıymetlerin
Anın içün dedim elmas taşına dilberlerin Âşık Ömer-17. yy (Ergun, 1936: 28)

Vatanın sorarsan Kilis dağıdır
On dördünde okşanacak çağıdır
Hüsnün gören âşık aklın dağıtır
Kişmir hâli ak gerdana uygundur Niğdeli Âşık Tâhirî-19. yy (Bakırcı, 2017: 214)

Adana çizmesin geymiş kıçına
Yüz dirhem kallemiş yetmez saçına
Yeni değmiş on üç on dört yaşına
Usuldur boyları yaşa da uygun Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 235)

Yavru şâhin kanatlanmış kol açar
On üçünden on dördüne yol açar
Tomur tomur çiçeklenmiş gül açar
Heman sarılacak çağları tâze Kusûrî-19. yy (Elçin, 1988: 94)

Menekşe destin sokmuş başına
Maşallah yazılmış hilâl kaşına
Henüz girmiş ondört-onbeş yaşına
Sanki gonc(a) açılmış taze Gülfidan[271] Âşık Rızâ-19.yy (Köprülü, 1962: 680)

Emim kızı girmiş on dört yaşına
Sevdasına kül olacak zamandır
Mavi giymiş pembe örtmüş başına
Zülüfleri tel olacak zamandır[272] Âşık Yaşar Reyhanî-20. yy (Düzgün, 1997a: 228)

On beş, en çok değinilen yaştır. On beşine varan kız güzelleşir büyür ve âşığı sevdaya yeldirir. Karacaoğlan için bu yaşta bir kız, gonca bir güldür. On beş yaşında kırk beş belikli kızlar güzelken vakti geçenler ağlamalıdır çünkü güzellikleri gitmiştir. Sevilecek çağları geçtiğinden üzülmelidirler. Âşığa göre on beş yaşında bir güzel sevmeyen bu dünyada boşuna yaşamış demektir.

Eğre Dağı'nın taşında
Avcılar gezer başında
Yâr yitirdim on beşinde
Sana geldim Eğre Dağı Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 413)

Yaz gelir de yazı yaban yurt olur
Her yerde de bir alıcı kurt olur
On beşinde kızlar gonca gül olur
Vakti geçen güller ağlamasın mı Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 419)

Değirmenden geldim beygirim yüklü
Şu kızı görenin del'olur aklı
On beş yaşında da kırk beş belikli
Bir kız bana emmi dedi n'eyleyim Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 499)

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Senin bakışların bana yan gider
On beşinde bir güzeli sevmeyen
Bu dünyaya hayvan gelir bön gider Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 580)

[271] **1.Dörtlük:** Bu gün al giyinmiş şâh-ı cihânım / Gonca gül sokunmuş yüze Gü'fidan / Bakar şahın gibi kaşı kemânım / Siyah sürme çekmiş gözüne Gülfidan **2.Dörtlük:** Aman desem, meded desem, dost desem / İster öldür, ister beni as desem / Niyâz etsem, bir şeftâli istesem/ Çeker mi kendini naza Gülfidan **3.Dörtlük:** Menekşe destin sokmuş başına / Mâşallah yazılmış hilâl kaşına / Henüz girmiş ondört-onbeş yaşına / Sanki gonc(a) açılmış taze Gülfidan **4.Dörtlük:** Yeşil yazam bağlar, al vele serde / Canfes şalvar giymiş sürünür yerde / Nahnükasemnâ'da Hudâ defterde / Rızâ'ya Hak seni yaza Gül'fidan (Köprülü, 1962: 680).

[272] **2.Dörtlük:** Kızıl kına yakmış beyaz destine / Cellat olmuş yiğitlerin kastına / Siyah saçlar ince belin üstüne / Yanakları al olacak zamandır **3.Dörtlük:** Reyhani'yim ciğerlerim yaradır / Yar oturmuş saçlarını taratır / Güzel çok övünme bahtın karadır / Bir çapkına kul olacak zamandır (Düzgün, 1997a: 228).

Beş yaşında akıl geldi başıma
On yaşında gider oldum işime
Varıp da değince on beş yaşıma
Bir kuru sevdâya yeldirdin beni Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 452)

Diğer yüzyıllarda da on beş yaşındaki sevgililer görülür. On yedinci yüzyıl âşıklarından Ercişli Emrah da on beş yaşında güzel bir yâr sevdiğini söyler. Dadaloğlu, çeşme başında gördüğü ve âşık olduğu bir güzelin yaşının on beş olduğunu öğrenir. 20. yüzyıl âşıklarından Ceyhanlı Âşık Ferrahî güzelin on beş yaşında ve sarılacak yaşta olduğunu söyler ve ona olan aşkını, kavuşma arzusunu dile getirir. Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman da on beş yaşında bir güzele aşkını anlatır.

Bir güzel sevmişim on beş yaşında
Cennetteki olan huriye benzer
Görmüştüm ezelde onu düşümde
Biraz kırmızıdır sarıya benzer Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman-20. yy (Ataman, 2017: 26)

Dedim inci nedir dedi gözümdür
Dedim kalem nedir dedi kaşımdır
Dedim onbeş nedir dedi yaşımdır
Dedim daha var mı söyledi yoh yoh Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 188)

Emrah bir yâr sevdim on beş yaşında
Kudretin kalemi vardır kaşında
Çık salın a yosmam yâran içinde
Bizi zemmeyleyen dillere nispet Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 162)

Kimisi pınar başında
Kimisi yolun dışında
Al geyen on beş yaşında
İlle mavili mavili[273] Köroğlu-16. yy (Elçin, 1988: 31)

Yaşını sorarsan on beş yaşında
Hiç gaflet yok kirpiğinde kaşında
Elvan elvan her çiçeği başında
Sümbülü reyhanı gül karmakarış[274] Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 307)

[273] **2.Dörtlük:** Kimisi dağlarda gezer / Kimisi incisin dizer / Al geyen bağrımı ezer / İlle mavili mavili **3.Dörtlük:** Kimisi odun devşirir / Kimisi kahvesin pişirir / Al geyen aklım şaşırır / İlle mavili mavili **4.Dörtlük:** Köroğlu der ki n'olacak / Takdir yerini bulacak / Mavilim kaldı alacak / İlle mavili mavili (Elçin, 1988: 31).

[274] **1.Dörtlük:** Sakın akça ceren çölden kaçınca / Mâil oldun kız göğsünü açınca / Vakti gelip cümle âlem göçünce / Düzülür yollara el karmakarış **2.Dörtlük:** Yücesinde ima geyik pervane döner / Altın ak gerdanda mum gibi yanar / Sırtında libası her türlü döner / Giyinmiş kuşanmış al karmakarış **3.Dörtlük**: On üç on dördünde var m'ola yaşı / Âlemi devretsem bulunmaz eşi / Katar katar olmuş gözünün yaşı / Akıyor çeşminden sel karmakarış **4.Dörtlük:** Yaşını sorarsan on beş yaşında / Hiç gaflet yok kirpiğinde kaşında / Elvan elvan her çiçeği başında / Sümbülü reyhanı gül karmakarış **5.Dörtlük:** Dadaloğlu'm der de bu kimin

Yaşın on beş sarma çağın
Canım senin armağanın
Saçın olsa darmadağın
İnce belik örmez misin
…
Belin sıktırma kuşağa
Dayanamam in aşağa
Yalnızca bir döşeğe
Benim ile girmez misin Ceyhanlı Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 123-124)

20. yüzyıl temsilcilerinden Âşık Selmanî on yedi ve on sekiz yaşlarını gençlik çağları olarak niteler. Bu yaşlarda bir güzelin sevdanın bağlarının yeni filizlendiğini, âşığı derdiyle erittiğini ve ağlattığını söyler. Kangallı Âşık İlhami de on yedi yaşına girmiş bir güzeli anlatır.

On yedi on sekiz gençlik çağları
Yeni filizlendi sevda bağları
Derdin eridiyon yürek yağları
Mendil ıslatırdın selleriginen[275] Âşık Selmanî-20. yy (Selman, 2012: 538)

Saçı sırma inci dişi
Gürcistan'da yoktur eşi
On yediye girmiş yaşı
Entarisi ala benzer
…
Orta boylu beli ince
Taze domurlanmış gonca
Bu bir lâtifedir bence
Hayâli bir hâle benzer Kangallı Âşık İlhami-20. yy (Apaydın; Çavuşuoğlu, 2004: 190-191)

Geredeli Âşık Figanî on sekiz yaşında, "gözlerinden ok atan" güzeli tasvir eder. Bu güzele âşık olmuştur.

On sekiz çâğında şâhım gözlerinden ok atar
Zer nişan elmas hamâil yakışır endâmına[276] Geredeli Âşık Figanî-19. yy (İvgin, 1994: 91)

---

nesi / Gören âşıklar da çekiyor yası / Eğildi pınardan doldurdu tası/ Veriyor içene karmakarış (Görkem, 2006: 307).

[275] **1.Dörtlük:** Sabahın seherinde şafak atarken / Söz verdim dilleriginen / Koyun kuzu sığırtmacı katarten / Göz kaş eder idin halleriginen **2.Dörtlük:** Bende gerçek sanar idim onları / Giyip kuşanırdın türlü donları / Ne çabuk unuttun kız olanları / Derdin oğlan sarsam kollarımnan **3.Dörtlük:** Bakışır gülüşür gurur duyardık / Geriden geriye hatır sayardık / Bağlar bozulunca bulgur yuyardık / Sere kurudurduk çullarıgınan **4.Dörtlük:** On yedi on sekiz gençlik çağları / Yeni filizlendi sevda bağları / Derdin eridiyon yürek yağları / Mendil ıslatırdın selleriginen **5.Dörtlük:** Şimdi tabi hayal rüya hepisi / Sana açık derdin gönül kapısı / Çöktü Selmaninin gönül yapısı / Söktün temelinden elleriginen (Selman, 2012: 538).

[276] **1.Beyit:** Mâil oldum şunda ben bir dilberin unvânına / El göğüste baş eğip durdum anın dîvânına **2.Beyit:** On sekiz çâğında şâhım gözlerinden ok atar / Zer nişan elmas hamâil yakışır endâmına **3.Beyit:** Her kaçan gelse gülüm hoş muattar gül açar / Mâil oldum sâil oldum gonca-yı gülşânına **4.Beyit:** Bendesin terk

Âşık Rıfat Kurtoğlu yirmi yaşına yeni girmiş ve âşığı kendine esir etmiş bir güzeli anlatırken Ercişli Emrah da yirmi, yirmi bir yaşındaki bir güzel için bu yaşın onun taze çağları olduğunu ifade eder.

Ahu gözler kalem kaşın oynaşı
Yirmi küsür olmuş yeni de yaşı
Şevki aratmıyor ayı güneşi
Esir ettin şu yaşımda sevdiğim Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 163)

Girmi girmibirdir teze yaşları
Humadır gözleri kara kaşları
İnciden sedeften dürden dişleri
Dil-inen dodağın arasındadır Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 260)

Gençlik ve güzellik eş değerdedir. Sevgili, gençliği ve güzelliği gitmeden sevilmek istenir. Yaşlı olan, çirkinleşir ve tazeliğini kaybeder. Kadın, güzelliği ile değer bulur. Gençliği gitmiş bir kadının şiirlerde tercih edilmediği görülür bu nedenle "vaktin geçmeden" "vakti geçmiş" ifadelerine rastlanır. 16. yüzyıl âşıklarından Kul Mehmed "gerçek aşkı bulmak istersen gonca fem, taze bir gonca, henüz açılmamış bir güzel bulmalı" der. Sevgiliden, çağı geçmeden, güzelliği ve gençliği gitmeden onun olmasını ister. Karacaoğlan da "çağın geçer aman kerem eyle, evde kalırsın" der. Güzelliğin ve gençliğin geçince bir işe yaramazsın çünkü kadın olarak başka bir meziyetin yok demenin başka bir yoludur bu aslında. Aranan niteliklerin bunlar olduğundan, elinden gittiğinde bir değerin kalmaz mesajı verilir. Bu yüzden de bu fırsatı kaçırma, değerlendir deniyor. Erzurumlu Emrah "çağın geçmiş, yaşın geçmiş, güzelliğin gitmiş, şimdiden sonra derdine derman ara" der. Âşık Şem'î "hüsnün baharı gitmeden gel gülelim oynayalım, naz etme" der.

Emrahî der geçti gülün harmanı
Gitti bahar geldi şita zamanı
Ara şimden gerü derde dermanı
Gazellenmiş gül fidanın a bülbül Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 134)

Gülelim oynayalım hüsnün bahârı gitmeden
Gün bu gün saat bu saat sür safâ cevr-itme gel Âşık Şemî-19. yy (Halıcı, 1982: 42)

Vakit geçip gider fasl-ı baharın
Döküldü şükûfen var mı çınarın
Nâdana yoldurma turuncun, narın
Gelindi ey tâze fidanım sen gel Âşık Şemî-19. yy (Halıcı, 1982: 43)

---

eylemiş duydum efendim nâzenin / Hiç düşer mi âşıkın terk eylemek öz şânına **5.Beyit:** Bir kitâbın dilberi nakş eylemiş nakkaş-ı Hak / Mâşallah yazdı FİGANÎ hüsnüne dükkânına (İvgin, 1994: 91).

Hakiki âşıkı bulmak istersen
Muradımız gonca-femdir bize gel
İçüp aşk meyinden kanmak istersen
Her demimiz bile demdir bize gel

Nazlı yâr geçmeden hûbluğun çağı
Niçün dolaşırsın taşıla dağı
Seyretmek istersen bahçeyi bağı
Varma rakiblere kemdir bize gel[277] Kul Mehmed-16. yy (Köprülü, 1962: 70)

Karac'Oğlan der ki bir mâni söyle
Ezelden kalmıştır bu kanun böyle
Edicek bir eylik vakt iken eyle
Çağın geçer aman kız kerem eyle Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 404)

Yaz gelir de yazı yaban yurt olur
Her yerde de bir alıcı kurt olur
On beşinde kızlar gonca gül olur
Vaktı geçen güller ağlamasın mı Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 419)

Naçar Karac'Oğlan naçar
Aşkın kitabını açar
Yiğirmide vaktı geçer
Geçmez akça pula benzer[278] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 587-588)

Yirmi beşte döner yüceden gider
Otuzunda dört etrâfın denk eder
Otuz beşte yavaş yavaş kan gider
Kırk yaşında geçmez olur pul gibi[279] Ruhsati-19. yy (Güney, 1963: 65-66)

[277] **1.Dörtlük:** Hakiki âşıkı bulmak istersen / Muradımız gonca-femdir bize gel / İçüp aşk meyinden kanmak istersen / Her demimiz bile demdir bize gel **2.Dörtlük:** Nazlı yâr geçmeden hûbluğun çağı / Niçün dolaşırsın taşıla dağı / Seyretmek istersen bahçeyi bağı / Varma rakiblere kemdir bize gel **3.Dörtlük:** Bin doğurmuş seni doğuran ana / Yusuf-ı sânîsin şimdi zamâna / Serinden geçenler gelsin meydana / Söyle seni seven kimdir bize gel **4.Dörtlük:** A yavrum açılmış yanağın alı / Yüzünü görenin kalır mı aklı / Tuti dillim, lebin, sükker misali / Aziz başın için emdir bize gel **5.Dörtlük:** Lûtfedip sevdiğim kaşların çatma / Kasâvete düşüp kayguya batma / Mehmed garibindir gayet, ağlatma / Gözlerimden nemdir bize gel (Köprülü, 1962: 70).

[278] **1.Dörtlük:** On birinde bir yâr sevdim / Yeni açılmış güle benzer / On ikide şeker şerbet / Oğul vermiş bala benzer **2.Dörtlük:**On üçünde gözün süzer / Zülfünü gerdana düzer / Kargı kamış gibi uzar / Boyu selvi dala benzer **3.Dörtlük:**On dördünde bedir bedir / Dostun ikrarını güder / Nere çeksen ora gider / Boynu toklu kula benzer **4.Dörtlük:**On beşinde yaşar yaşın / Her örnekten bağlar başın / Tenhâlarda arar eşin / Tez alışkın tele benzer **5.Dörtlük:**On altıda kurt bilekli / Yüreği Hakk'a dilekli / Sağrısı yeşil örekli / Esen poyraz yele benzer **6.Dörtlük:**On yedide deli dolu / Hiç bilmez gittiği yolu / Has bahçanın gonca gülü / Kız turnada tele benzer **7.Dörtlük:**On sekizde göçer göçü / Kız oğlana bulur suçu / Gelinin ebrişim saçı / Kızın altun tele benzer **8.Dörtlük:**On dokuzda olur hasta / Zülüfleri deste deste / Gelin şeker şerbet tasta / Kız petekte bala benzer **9.Dörtlük:**Naçar Karac'Oğlan naçar / Aşkın kitabını açar / Yiğirmide vaktı geçer / Geçmez akça pula benzer (Sakaoğlu, 2012: 587-588).

[279] **1.Dörtlük:** On birinde bir güzele hizmetim / Yeni açmış has bahçede gül gibi / On ikide henüz gelmiş baharı /Akar gider bozbulanık sel gibi **2.Dörtlük:** On üçünde ebrû zülfü top durur / Aklı fikri temelinden kopturur / On dördünde yanağından öptürür / Dili şeker dudakları bal gibi **3.Dörtlük:** On beşinde çilesini doldurur / On altıda kendisini bildirir / On yedide maş'ukunu öldürür / Göz ucuyla bakar gide yel gibi **4.Dörtlük:** On sekizde gördüğünü şaşırmaz / On dokuzda döktüğünü devşirmez / Yiğirmide aklın derer taşırmaz / Sahib olur her yanına mal gibi **5.Dörtlük:** Yirmi beşte döner yüceden gider / Otuzunda dört etrâfın denk eder / Otuz beşte yavaş yavaş kan gider / Kırk yaşında geçmez olur pul gibi **6.Dörtlük:** Kırk

2.7. Cinsellik

Cinselliğin tabu olduğu tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da cinselliğin özellikle de kadın cinselliğinin gündeme getirilmesi sorun olmuştur.

Kadın cinselliğini tartışmaya açan İkinci Dalga Feministler'dir. Feminizm, cinsellik konusunda her alanda olduğu gibi kadın-erkek eşitliğini ve kadının özgür olması gerektiğini savunur. Feminizme göre kadınlar cinselliklerini diledikleri gibi, kendi arzuları doğrultusunda yaşamalıdırlar (Del Re, 2007: 106). Ataerkil toplumlarda kadına yüklenen bekâret gibi kavramlar feminizmin savunduğu cinsellik anlayışında yoktur. Feministlere göre cinsellik, sadece erkeğin ihtiyaçlarının giderildiği ve onlara yönelik bir durum olmaktan çıkmalıdır. Kadının yaşadığı cinsellik, kendi bedeninin keşfi üzerinden olmalı ve sadece erkek için yaşanmamalıdır (Şengül, 2015: 359). Kadının cinsel özgürlüğü konusunda farklı bir yaklaşım Dana Dansmore (1971: 107-118) tarafından "Cinsel Devrimden Bağımsızlık" adlı eserinde ortaya atılmıştır. Ona göre kadınların özgürlüğü, cinsel özgürlükleri ile eş anlamlı değildir. Düşünsel özgürlük ve kadınlara yönelik aşağılanmalardan kurtulma, cinsel özgürlükten daha önemlidir. Josephine Donovan'a (2014: 268-269) göre ise kadınlar için sözü edilen cinsel özgürlük, onları boyunduruk altına almanın başka bir yoludur çünkü aşk ve cinsellik kadınlara, yokluğunda tatsızlaşan yaşantıları mazur göstermesi beklenen bir deneyim olarak sunulur. Bu da kadınları kendi koşullarını düşünmekten alıkoyan bir çeşit uyuşturucudur.

Cinselliğe erişim ve cinselliği yaşama konusunda ataerkil toplumlarda kadın ve erkek arasında çifte standart söz konusudur. Susan Brownmiller'ın (1975: 393) da ifade ettiği üzere cinselliğe erişim, ataerkil toplularda erkek gücünün ve ayrıcalığının bir uzantısı olarak düşünülür.

Cinselliğin "ihtiyaç" olduğu, erkekler için kabul gören bir durumken kadınlar için konuşulmasının dahi onaylanmadığı, hakkında söz söylemenin yasak olduğu, bastırılması gereken bir durumdur. Kadınların ve erkeklerin farklı cinsel ihtiyaçları olduğu algısı ile erkeklerin cinsel arzularının peşinde koşmaları normal bir durum olarak kabul edilir. Hatta

---

beşinde kızıl düşer gülüne / Ellisinde yokuş gelir yoluna / Elli beşte bak dünyânın hâline / Tozar gayri sermânın hâline **7.Dörtlük:** Altmışında duvarlara yan gelir / Altmış beşte gözlerinden kan gelir / Yetmişinde umut etme cân gelir / Tekne taşır teneşirde sal gibi **8.Dörtlük:** Yetmiş beşte söyler söyler usanmaz / Sekseninde her ne etse utanmaz / Seksen beşte yatar gayrı uyanmaz / Ne söylersen haber vermez lâl gibi **9.Dörtlük:** Doksanında hazır eyle bezini / Doksan beşte kimse çekmez nazını / Yüz yaşında teslim eder sözünü / Ey Ruhsâtî felek yine dul gibi (Güney,1963: 65-66).

Ayşegül Altınay'ın da (2007: 330) ifade ettiği gibi cinsellik, erkekler için ergenlikle birlikte başlayan bir ihtiyaç olarak düşünülürken kadınlar için ihtiyaç olarak görülmez. Kadından beklenen evlenene kadar cinselliğe ihtiyaç duymaması hatta bundan söz etmemesidir. Bell Hooks (2002: 89) bu konuda şöyle düşünür: "*...kadınlara doğuştan itibaren aşılanan cinsiyetçi düşünce, cinsel arzu ve haz alanının her zaman ve sadece eril olduğu ve cinsel ihtiyaç ya da açlığı sadece iffetsiz kadınların dile getirdiğidir."*

Beauvoir'a göre (1993: 583) cinsellikteki özgürlüğü etkileyen unsurlardan biri erkek ve kadın bedeninin farklılıklarıdır. Erkek bedeni, hem cezalandırılma korkusu olmadan hem de hamile kalma, âdet olma gibi etkenlerden dolayı kısıtlanmaz. Oysa kadın bedeni tüm bu sebeplerden kısıtlayıcıdır.

Gerek kadının ve erkeğin farklı cinsel ihtiyaçları olduğu toplumsal algısı gerekse her iki cinsin farklı biyolojik özellikleri cinsellik konusunda çifte standart veya kabuller oluşturmaktadır.

Cinsellik, kadın ya da erkek için yaşanması gereken, hayatın önemli bir parçasıdır ancak geleneksel yaklaşıma göre kadın her alanda olduğu gibi cinsellikte de edilgen olmalıdır. Feminizm, kadının edilgen değil cinselliğin taraflarından biri olması gerektiğini savunur. Kadının cinsel bir nesne olmasını reddeder (Şengül, 2015: 365). Toplumsal olarak kadının cinsel bir nesne olması kabul edilebilir bir durumken erkeğin cinsel nesne olarak görülmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Şiirlere baktığımızda kadınlar talep edilen, arzu edilen taraf olarak karşımıza çıkar.

Radikal feministler, kadınların erkekler tarafından cinsel bir nesne haline getirildiğini, kadın bedeninin teşhir edildiğini düşünür ve bunun cinsel bir sömürü olduğunu söyleyerek bu duruma karşı çıkarlar (Barnett, 1998: 171). Kadın bedeninin cinsel bir nesne olarak düşünüldüğü bu bakış açısında, kadının bedeni ve cinsel açıdan işlevleri, onun kişiliğinden ayrılarak sadece bir araç haline gelir. Kadının bedeni, yalnızca erkeklerin kullanımı için var olan cinsel birer zevk alma aracıdır. Bu da kadının duygularını ve kişiliğini yok saymaya götüren bakış açısına yol açar (Fredrickson; Roberts, 1997: 175).

Kadın bedeninin cinsel bir nesne olarak algılanması toplum tarafından kurgulanan bir olgudur. Toplum nezdinde kadının bedeni cinsellikle kaplı, güzellik, cazibe, saflık, yumuşaklık gibi pek çok özellik ile vurgulanır ve bu özellikler pekiştirilir (Yaşar, 2007: 265). Bu tür yaklaşımlar, kadını erkeğin karşısında ikincil konuma iten toplumsal bakış

açısının sonucudur. Baskıcı erkek egemen değerler tarafından oluşturulan bu tür bir kadın kimliği kadını erkeğin karşısında ikincil konuma iterken "öteki" olarak nitelendirir (Küntay, 2010: 17).

Kadın bedeni erkeğin bakacağı, haz alacağı bir nesne olarak kurgulandığında kadının tüm bedeni ve bu bedende yer alan uzuvlar cinsel haz sağlayan birer konuma itilmiş olur. Bu tür toplumsal yaklaşımlar popüler kültür ürünleri ve edebiyat aracılığı ile toplum içinde dolaşıma sokulur ve kadın bedenine yönelik bu tür bir cinsel yaklaşım ve bakış açısına da meşruiyet kazandırıp yaygınlaşmasına sebep olur (Berktay, 2009: 54-63). Berrin Yanıkkaya "Beden Dilimi Oku: Popüler Müzik ve Bir Metin Olarak Beden Dili" adlı makalesinde popüler kültür ürünlerinin beden dilini cinsellik söylemi içerisine yerleştirdiğini iddia eder. Bu ürünlere kadın bedeninin, cinselliği çağrıştıran bir biçimde yerleştirildiğini ve bu yolla kadın bedeninin her uzvunun cinselliği ve erkek arzusunu kışkırtan bir parça olarak tasvir edildiğini savunur (Yanıkkaya, 2009: 50-51). Bu yaklaşımdan yola çıkarak şiirlerde, erkeğin cinsel arzusunu kışkırtan kadın bedenine dair uzuvlar sıkça yer alır. Kadının; beli, yüzü, dudakları, göğsü gibi pek çok beden uzvu çeşitli benzetmelerle cinselliği çağrıştıracak şekillerde kullanılır.

Son derece doğal bir dürtü olan ve yaradılıştan kadında ve erkekte bulunan cinsel arzunun Türk toplumunda konuşulması ayıp kabul edilir. İlhan Başgöz (2014: 23-53) toplumsal hayatta cinselliğin konuşulması ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunur: "*Bir toplumda cinselliğin konuşulması, cinsel hayattaki tabularla orantılıdır. Cinsel hayat ve ilişkilerdeki yasak büyüdükçe, insanlar cinselliği daha çok konuşuyor; böylece üzerlerindeki cinsel baskıyı belli bir ölçüde azaltıyor."* Başgöz, ayrıca kadın-erkek ilişkilerinin engellendiği toplumlarda cinsel fantezilerin normal olduğunu ve bu fantezilerin tutkuya çok kolay dönüşebileceğini söyler. Ona göre; sevgiliye kavuşulamaması tutkuyu canlı tutar. Pek çok âşık rüyada gördüğü bir kıza sevdalanır ve sevdiği ile ilgili hayaller kurar. Başgöz, bu sevginin oluşmasının sebebini yasak olan cinselliğin, ergenliğe giren erkeği hayallere sürüklemesi olarak değerlendirir. Halk hikâyelerindeki cinsel anlatılar hakkındaki tespitleri ise şöyledir:

> Âşık Garip, Âşık Kerem, Ercişli Emrah ve Tufarganlı Abbas gibi hikâyelerin kahramanları da rüyada gördükleri bir güzele âşık olur; ömürlerini onu aramak ve bulmak için harcarlar. Yani onların da aşk anlayışı idealist, soyut ve romantiktir. Hikâyesini, kahvehanelerde erkek dinleyiciye anlatan hikâyeci âşıklar; gösterim sırasında bazı olanaklar kullanarak bu soyut aşk anlayışını değiştirmenin yolunu bulurlar. Zaman zaman yaptıkları konudan sapmalarla "istitrat" (digression) bu aşk anlayışına cinseli ve kadın erkek sevişmesini katarlar. Hikâyede ne vakit kız ve erkek kahraman bir araya gelse, onlar "dudak dudağa, sine sineye sevişir, birbirlerinin olmuş yerlerinden şeftaliler

> alırlar." Müdami, hikâyelerinin sonundaki gerdek sahnesini çok açık saçık anlatırdı. O gece: "İpek yorgan, koç başı yastık üzerinde dısdıbıl olan sevgililer öyle sarılıp sarmaşırlar ki Kızılırmak'ı akıtsan aralarından bir damla su geçmeyecektir. Erzurum'dan küskücü, Penek'ten baltacı, Kars'tan hızarcı gelse onları birbirinden ayıramayacaktır." Böyle yerler hikâyelerde en çok sevilen yerler oluyor. Dinleyici bu sevişme sahnelerini ayıp, müstehcen bulmuyor, komik bularak buralarda gülüyor (Başgöz, 2014: 23-53).

Âşık şiirlerinde cinsel söylemin hatırı sayılır derecede yer alması, kadın üzerindeki toplumsal baskının ve cinsel tabunun fazlalığını göstermesi bakımından önemlidir.

2.7.1. Arzunun Dile Getirilmesi

Maşuta Akgöynük'e göre (2012: 260-261) cinsellik olgusu, Karacaoğlan ile beraber halk şiirine girmiştir. Âşık, şiirlerinde güzelleri cinsel özellikleriyle de konu etmiş ve onun cinsel uzuvlarına rahatlıkla yer vermiştir. Canan Demirbuğa (2001: 40-41) ise Karacaoğlan'ın şiirlerindeki cinselliği şu şekilde değerlendirir:

> Karacaoğlan, dinî-ulvî bir aşktan ziyade; ten zevkini esas alan maddî aşkı ön plana çıkarmış bir âşıktır. Bu sebepten O'nun sevdiğinden beklentileri de cinsî arzulara dayanmaktadır. Pek çok deyişi Karacaoğlan'ın "sevgiliyi öpmek, sarılmak, koynuna girmek" gibi isteklerini dile getirmiştir. Âşık bu konudaki düşüncelerini ve arzularını gizlemeye gerek duymamış, niyetini her zaman açık yüreklilikle ortaya koymuştur. Bu tarz söyleyişlerinde âşığın müstehcenliğe kaçtığı durumlar da olmuştur. Fakat Karacaoğlan'ın anlatımındaki samimiyet ve dilindeki incelik, en pervasız ifadelerinde bile ön planda tutulmuştur.

Karacaoğlan'ın aşağıdaki dörtlüğünde görülmektedir ki o, sevgilisini görünce ne istediğini çekinmeden açıkça söyler. Onun istediği "Yatalım sevdiğim gel bazı bazı" dizesinde net bir şekilde bellidir.

Karac'Oğlan bunu böyle söyledi
İnip aşkın deryasını boyladı
Şu cahil gönlünü sende eyledi
Yatalım sevdiğim gel bazı bazı Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 427)

Karacaoğlan'ın beklentisi daima en fazlasınadır ve sevgili tarafından verilen buseleri yeterli bulmaz. O; sevdiği ile yatmak, beline sarılmak, ona sahip olmak ister. Bu nedenle de bir öpücüğü yetersiz bulur.

Karacaoğlan der ki soyun soy ise
İnce belin uzun boyun boy ise
Verdiğin öpüşün hepsi bu ise
Vallahi billahi az kara gözlüm Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 509)

Ercişli Emrah da "sözün doğrusu koynuna girmeye geldim" derken hiçbir dolaylı yola seçmeden isteğinin cinsellik olduğunu belirtir.

Tutdi başımın ağrısı
Ötüşür sona yavrusu
Emrah der sözün doğrusu
Koynuna girmeye geldim Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 138)

Şiirlerinde, karşı cinse cinsel arzularını dile getiren bir diğer âşık da Gevherî' dir. O, kendisine naz eden sevdiğini öpme arzusu duyduğunu açıkça dile getirir. Bu arzusunu da kadının isteği olsa da olmasa da gerçekleştireceğini ifade eder. Âşık, sevdiğinin koynuna girip güllerini dermek isteğini ona söylemekten de imtina etmez.

Şunu bir tenhada bulsam
Kimin olducağın sorsam
Tutsam, leblerini emsem
Rızası olsun olmasun Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 238)

Dedim güller gibi dirsem
Dedi görüp elin kırsam
Dedim ki koynuna girsem
Dedi girmekliğe irme[280] Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 240)

Âşıklar şiirlerinde, sevdiklerine "bu gece sarılalım mı, benimle bir döşeğe girmez misin, seninle gerdeğe gireydim" derken sevgili ile cinsel birliktelik yaşamak istediklerini çekinmeden ifade ederler.

Yâr bahçende gülün var mı
Gül dibinde yolun var mı
Bu gece sarılalım mı
Hemen vazgeçtin mi benden Âşık-17.yy (Köprülü, 1962: 163)

Senin ile gire-idim gerdeğe
Oturaydım al tavanlı çardağa
Yürüyüşün benzer gövel ördeğe
Gölde misin gölde misin gölde mi Derdiçok-20.yy (Elçin, 1988: 143)

Belin sıktırma kuşağa
Dayanamam in aşağa
Yalnızca bir döşeğe
Benim ile girmez misin Ceyhanlı Âşık Ferrahi-20. yy (Atılgan, 1997: 123-124)

Karı-koca arasında cinsellik isteğinin dile getirildiği şiirlere de rastlanır. Yaşlı bir çiftten erkek, cinsel arzular duyup eşiyle beraber olmak isterken kadın bu duruma karşı

[280] **1.Dörtlük:** Dedim dilber sarılalım / Dedi öldürürüm gelme / Dedim öldür behey zâlim / Dedi var can çekiş ölme **2.Dörtlük:** Dedi ne bu vefasızlık / Dedi bende ne aşnalık / Dedim ne bu eşkiyalık / Dedi var git, çok açılma **3.Dörtlük:** Dedim güller gibi dirsem / Dedi görüp elin kırsam / Dedim ki koynuna girsem / Dedi girmekliğe irme **4.Dörtlük:** Dedim güzel olan kaçmaz / Dedi âşık sırrın açmaz / Dedim su vereyim içmez / Dedi gel ahımı alma **5.Dörtlük:** Dedim Gevheri'yim geldim / Dedi haberini aldım / Dedim sana âşık oldum / Dedi var git sağlık ile (Köprülü, 1962: 240).

çıkar. Gerekçe olarak da yaşlandıklarını, bir ayaklarının çukurda olduğunu bu sebeple de artık dine eğilmeleri gerektiğini ayrıca kendisinin dermanın da kalmadığını söyleyerek ondan bıktığını kendisinden uzak durmasını istediğini söyler. Erkek (koca) ise cinsel isteklerinden henüz vazgeçmediğini, bunun için gücünün kuvvetinin yerinde olduğunu, yüz yaşına da gelse arzusunun devam edeceğini ama eşinden yüz bulamadığını, kendi yaşlansa da gönlünün geçmediğini, genç kızlarla bile evlense onlarla baş edebileceğini söyler. Şiir, erkeklerin cinsel arzularının hiçbir zaman, yaşlansalar dahi bitmeyeceğini, bir erkeğin her yaşta cinsellikle hem hâl olabileceği vurgusu yaparken kadınların yaşlandıklarında bu arzularının kalmayacağını dile getirir. Bu itibarla erkek için cinsellik her zaman gerekli, elzem, istenen bir durumken kadınlar için böyle olmadığı mesajı verilir.

İbo Çavuş der ki Avrat yaklaşak
Gönül vaz geçmiyor bir yol koklaşak
İkimiz kocadık gayri haklaşak
Felek sürdürmedi devranı bana[281] Âşık Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2013: 417-419)

Az sayıda da olsa tek gecelik ilişkinin vurgulandığı şiirlere rastlanır. Karacaoğlan, aşağıdaki şiirinde "dilberin koynunda konuk olmak istediğini" söyler. Konuk olmak ifadesi ile âşığın geçici bir ilişki istediği anlaşılır. Bu sebeple de şiirdeki kız, âşığın onunla akşam yatıp sabah kaçmak istediğini düşünür. Var git burada konuk eğlenmez diyerek geçici, bir gecelik ilişkilere onun nezdinde yer olmadığını ifade eder.

[281] **2.Dörtlük:** Döndü Karı der ki "Geçti zamanım / Kocadım dünyadan kalktı gümanım / Şimden geri yoldaş olsun imanım / Mevlâdan isterim imanı bana" **3.Dörtlük:** İbo Çavuş der ki "Su akar bende / Göğüsüm gürlüyor kuvvet var bende / Yüz yaşıma değsem nazarım sende / Şimdi avrat vermez amanı bana" **4.Dörtlük:** Döndü karı der ki "Uzak git benden / Kocamaz herif ben usandım senden / Hakk'ın emaneti çekilir tenden / Ya Rab nasip eyle Kur'an'ı bana" **5.Dörtlük:** İbo Çavuş der ki" Kırk azgınıyam / Dul kalan avratların kızgınıyım / Eskiden ben hovarda bozgunuyum / Gelirdi kızların ceranı bana" **6.Dörtlük:** Döndü karı der ki "Farımaz herif / Doğru bir yoluna yürümez herif / Dipsiz pancar gibi çülümüz herif / Sonunda olursun boranı bana" **7.Dörtlük:** İbo Çavuş der ki "Yürek yaralı / Neler gördüm şu dünyada duralı / Kocasam da daha gönlüm çıralı / Gelir yiğitliğin gümanı bana" **8.Dörtlük:** Döndü karı der ki "Yoktur dermanım / Sen kocadın herif geçti harmanın / Emir gelir birgün ulu fermanın / Az(ı)rail vermez amanı bana" **9.Dörtlük:** İbo Çavuş der ki "Bana kız gelir / Beş daha evlensem yine de az gelir / Senin o sözlerin bana vız gelir / Gelsin güzellerin kervanı bana" **10.Dörtlük:** Döndü karı der ki "Bu bir söz olur / Yanar yüreciğim harman köz olur / Kocanın kıymeti şimdi az olur / Felek gösterdi bu zamanı bana" **11.Dörtlük:** İbo Çavuş der ki "Gözüm seçemez / Kocalar da kervan olsa geçemez / Kendim kocasam da gönül kocamaz / Kızlardan isterim ceranı bana" **12.Dörtlük:** Döndü karı der ki "Vakit tamam oldu / Müminler ahrete ayağın aldı / Bize safa sürmek mahşere kaldı / Ya Rabbi gösterme yamanı bana" **13.Dörtlük:** İbo Çavuş der ki "Sırat yolunda / Durdum divanında tesbih elimde / Mevlâ'nın kelamı döner dilimde / Ya Rabbi derdimin Lokman'ı bana" **14.Dörtlük:** Karı, koca ile sözü denk eder / İkisi de birbirine cenk eder / Talibi dünyada bağrı hun eder / Ya Rab nasip eyle cananı bana (Kaya, 2013: 417-419).

Karac'Oğlan:
Karac'Oğlan der ki nasıl edeyim
Kaldır gerdanını seyrân edeyim
Sunam seni nere koyam gideyim
Dilber kerem eyle konuk al beni

Kız:
Oğlan benim ile yatmak m'istersin
Zülal dudaklardan tatmak mı'istersin
Akşam yatıp sabah kaçmak mı'istersin
Var git oğlan burada konuk eğlenmez Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 451)

Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde de sevdiğine, "bir gecelik koynunda misafirim" der ve buna izin versen ne eksilir senden deyip bunu çok doğal bir durum olarak sunar. Ancak ataerkil toplumlarda kadının bekâretine önem verilir. Cinsellik sıkı denetim altındadır. Bu tür bir davranış doğal kabul edilmeyip son derece kötüdür.

Telli mahramasın atmış boynuna
Kendi güzelliğin çekmiş aynına
Bir gecelik misâfirim koynuna
Ne olursun sermayenden nen gider Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 579)

Tek gecelik ilişki aşağıdaki şiirde de yer alır. Âşık, bugünlük yârim ol da yarın bir gün bacım ol derken tek sefer bir birliktelik ister ve sonrasında kardeşim gibi de olabilirsin der.

Gel başıma tacım ol
Umudum ol gücüm ol
Bugünlük yârim ol da
Yarın, bir gün bacım ol Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 221-223)

2.7.2. Muhayyel Birliktelik

"Koynuna girme" âşık tarzı şiirlerde sık rastlanan bir ifadedir. Bu ifadenin cinsel isteği ve beraberliği vurguladığı görülür. Bununla birlikte âşıklar, bu duyguyu veya arzularını olmuş ve gerçekleşmiş bir durumu izah etmek için değil, olmasını veya gerçekleşmesini umdukları bir hayalin ifadesi olarak şiir metinlerine aktarmışlardır. Karacaoğlan, sevdiğinin onu koynuna almasını arzu eder.

Karac'Oğlan der ulular ulusu
Başına vurunmuş çelenk eğrisi
Sana derim nazlım sözün doğrusu
Essah sözüm al koynuna sar beni Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 453)

Âşık Öksüz Dede de aşağıdaki şiirinde sevdiği soyunup koynuna girse, ak kollarını onun boynuna dolasa ölümün bile aklına gelmeyeceğini ifade eder.

Ölüm dedikleri gelmez aynıma
Sığa ak kolların dola boynuma
Soyunup eğnimi girsem koynuna
Sabah oldu deyu kaldırma beni Öksüz Dede-16. yy (Köprülü, 1962: 79)

Gevherî ise güzellerin, koynuna girmesini ister ve ona koynuna girecek olan kadının gelmesini tercih eder. Âşığın, kendisinin koynuna girecek olanın gelmesini istemesi kadının cinsel bir nesne olarak görüldüğünün ifadesidir. Nesne olan kadın bedeni ön plana çıkarken kadının kişiliği ile tercih edilmesi görülmez. Kadın, erkeğin cinsel arzularını tatmin edeceği bir bedendir.

Engeli bir yana dursa
Sevdiğim tenhâya gelse
Soyunsa koynuma girse
Bir de ben sarsam olmaz mı Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 479)

Girmez Gevherî aynıma
Dola zülfünü boynuma
Güzeller girsin koynuma
Bir o yanda bir bu yanda Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 465)

Mâvilim selvi boyuna
Melek karışmış soyuna
Soyunup uryan koynuna
Sînesine saran gelsün Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 237)

Dedim güller gibi dirsem
Dedi görüp elin kırsam
Dedim ki koynuna girsem
Dedi girmekliğe irme[282] Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 240)

Ercişli Emrah, soyunup koynuna girecek dilbere "binler yaşa" diyerek memnuniyetinin ifadesi olarak iyi dileklerde bulunur.

[282] **1.Dörtlük:** Dedim dilber sarılalım / Dedi öldürürüm gelme / Dedim öldür behey zâlim / Dedi var can çekiş ölme **2.Dörtlük:** Dedim ne bu vefasızlık / Dedi bende ne aşnalık / Dedim ne bu eşkiyalık / Dedi var git, çok açılma **3.Dörtlük:** Dedim güller gibi dirsem / Dedi görüp elin kırsam / Dedim ki koynuna girsem / Dedi girmekliğe irme **4.Dörtlük:** Dedim güzel olan kaçmaz / Dedi âşık sırrın açmaz / Dedim su vereyim içmez / Dedi gel ahımı alma **5.Dörtlük:** Dedim Gevherî'yim geldim / Dedi haberini aldım / Dedim sana âşık oldum / Dedi var git sağlık ile (Köprülü, 1962: 240).

Soyunsa girse koynuma
Hiç ölüm gelmez aynıma
Dola kolların boynuma
Saran dilber binler yaşa Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 114)

Ercişli Emrah, âşık olduğu bir kadından koynuna girmesini isterken bunun gerçekleşmemesi halinde derdine deva bulunamayacağını belirtir. İstediği, kadının bedenidir.

Saklasın hatadan ol gani Mevlâ
Hakikatten âşık olmuşum sana
Bu garibin derdine bulunmaz devâ
Soyunup koynuna girmeden gayri Ercişli Emrah-17. yy (Sakaoğlu, 1987: 124)

Ercişli Emrah aşağıdaki dörtlüğünde de "gelin ile bağa gitmek, kız ile gülleri dermek" ister yani onlarla cinsellik yaşamak ister. Kış mevsiminde sevdiğinin koynuna girmesini ister çünkü sevdiğinin koynu bahar ve yazdır. Yaz mevsimi gibi onu ısıtacak ve mutlu edecektir.

Gelin ile bağa varsam
Kız ile gülleri dersem
Zemheride koynan girsem
Koynun bahar yaz değil mi Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 132)

Erzurumlu Emrah sevgiliyi tenhada bulup halini arz ederek soyunup teklifsizce koynuna girmek ister.

Hâlimi arzetsem tenhada bulsam
Soyunup teklifsiz koynun girsem
Kızıl dudağını ağzına alsam
Bir tutup sarılsam gerdanesine Erzurumlu Emrah-19.yy (Alptekin, 2004: 112)

Seyranî; aşkın deryasına dalarak, soyunup koynuna girip geline sahip olmak ister.

Seyrânî'm de der ki n'edip n'olmalı
İnip aşkın deryasına dalmalı
Has bahçede gonca gülün dermeli
Soyunup koynuna girmeli gelin Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 167)

Minhacî ise bir geline, soyunup koynuna girsem ne olur, ne eksilir sermayenden derken bunun normal bir durum olduğunu ifade der. Ayrıca gelinin sermayesinden bir şey eksilmemesi ile onun zaten bakire olmadığı için kaybedecek bir şeyi olmadığı îmâ edilir.

Dudakların olmuş kırmızı şeker
Hemen destur alıp sormalı gelin
Soyunsam da girsem yârin koynuma
Sermayenden nen eksilir nen gider Âşık Minhaci-19. yy (Kaya, 1994: 12)

Ceyhunî de utanmasına rağmen sevdiğinin koynuna girmesini ve onunla yatmasını arzu ettiğini ifade eder.

Ceyhun buldu halvet otak
Gel koynuma bile yatak
Şirin canı cana katak
Sar demeğe utanırım Ceyhunî-19. yy (Elçin, 1988: 135)

"Koynuna girmek" şiirlerde cinsel birlikteliği ifade eder. Âşıklar kendileri ile birlikte olan kadınlara da "koynuna girmek" sözleri ile göndermelerde bulunur. Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde bir gece kendisi ile birlikte olan, onun koynuna giren kadından bahseder.

Karac'oğlan der ne kadar öğdün
Olanca emeğin havaya verdin
Soyundun bir gece koynuma girdin
Boğum boğum kınalanmış sürmeli[283] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 440)

Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde de başkalarının "koynuna girmiş" sevdiğine sitem eder. O, sevgilisini sevmeye bile kıyamazken sevdiği bir kötünün "koynuna girmiş"tir. Bu kişi ise ona hoyrat davranmıştır.

Dostun bahçasına yâd eller varmış
Gülünü toplarken fidanın kırmış
Şurda bir kötünün koynuna girmiş
A benim sevmeye kıyamadığım Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 483)

Kul Mehmed, soyunup "koynuna giren" siyah zülfünü boynuna dolayan, her gece mihman olan dilberin kulu olacağını ifade eder.

Soyunup giren koynuma
Rahimsiz gelmez aynuma
Siyah zülfünü boynuma
Salan dilberün kuluyum

[283] **1.Dörtlük:** Ayağına geymiş telli yemeni/ Aramızdan kaldıralım gümanı / Aç göğsünü kız göreyim memeni / Boğum boğum kınalanmış sürmeli **2.Dörtlük:** Koltuğuna almış bir topça cüzü / Ciğerime battı nazlımın sözü / Cennet'ten mi çıktın kahpenin kızı / Boğum boğum kınalanmış sürmeli (Sakaoğlu, 2012: 440).

Kul Mehemmed eydür ferman
Hastasına ider derman
Benümle her gece mihman
Olan dilberün kuluyum Kul Mehmed-16. yy (Köprülü, 1962: 73-74)

Kuluğlu, yârini koynuna aldığı zaman vücudunun cennete girmiş gibi olduğunu söylerken bu durumdan duyduğu hazzı cennette girmiş gibi olmakla tasvir eder.

Aşkımın dumanı serimi bürür
Divane gönlümü gâh öyle alur
Sanırım vücudüm Cennete girür
Yârimi koynuma aldığım zaman Kuloğlu-17. yy (Köprülü, 1962: 134-135)

Kul Mustafa, kendisi ile beraber olmuş yani "soyunup koynuna girmiş" dilere bundan sonra benden kaçsan da fayda etmez, der. Çünkü artık ona sahip olmuştur.

Hani senin ile yiyip içtiğim
Yiyip içip ak göğsünü açtığım
Şimden sonra fayda etmez kaçtığın
Soyunup koynuma girmeye idin[284] Kul Mustafa-17. yy (Köprülü, 1962: 152)

Dadaloğlu, Fadime adlı güzele soyunup bir gece koynuna girdiğini şimdi de kendisine yaklaşamadığını söyleyerek sitem eder. Artık bana geri git demenin bir faydası yok çünkü bir kere benim oldun, bedenine sahip oldum demek istemektedir.

Dadaloğlu'm der de bu kadar övdün
Olanca emeğin hayıra yordun
Sayundum bir gece koynuna girdim
Yoksa geri get mi dersin Fadime Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 80)

Âşık Said, kendisine gel gir koynuma diyen kadınla beraber olmak ile olmamak arasında karasızdır. Bu birlikteliği ister ama başına geleceklerden korktuğu için kararsız kalır.

Âlem güzel olsa girmez aynıma
Uzat kollarını dola boynuma
Eğer Said isen gel gir koynuma
Girsem öldürürler girmesem öldüm[285] Kırşehirli Âşık Said-20.yy (Obruk, 1983: 116)

[284] **1.Dörtlük:** Çünkü dilber bana meylin yok idi / Ezelinden ikrar vermiye idin / Muhabbettir güzelliğin nişanı / Uğrun uğrun bakıp gülmeye idin **2.Dörtlük:** Hani senin ile yiyip içtiğim / Yiyip içip ak göğsünü açtığım / Şimden sonra fayda etmez kaçtığın / Soyunup koynuma girmeye idin **3.Dörtlük:** Siyah zülfü mâh yüzüne etmiş perde / Sen uğrattın beni bin türlü derde / Ben kendi hâlimde gezdiğim yerde / Arayıp bergüzâr vermeye idin **4.Dörtlük:** Kul Mustafa'm eydür cânadır kastım / Çok ağlattı beni gözleri mestim / İncitme sevdiğim severim dostum / İncitirsem güzel olmaya idin (Köprülü, 1962: 152).

[285] **1.Dörtlük:** Bir güzel kız gördüm tutmuş yolunu / Uzatmış gerdana ebru telini / Geldi geçti bilmem kimin gelini / Sorsam öldürürler sormasam öldüm **2.Dörtlük:** Şu giden güzelin aslın sorayım / Gerdanda benine

Az sayıda da olsa kadından gelen cinsel isteğin anlatıldığı şiirlere rastlanır. Cinsel olarak bastırılan ve korkutulan kadınların bu istekleri hayal mi gerçek mi bilinmez ancak erkeğin bu yöndeki arzularının, beklentilerinin ne olduğunu gösterir. Aşağıdaki dörtlükte düğmemi çöz diye yalvaran kadından bahseden Âşık Veysel kadından gelen cinsel arzuyu dile getirmiştir

Bu aşk bir deryadır haddi bulunmaz
Bu bir dâd-ı Hak'tır silsem silinmez
Öyle bir güzel ki nesli bilinmez
Yalvarır düğmesin çözerim böyle Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 162)

Karacaoğlan, seher vakti uğradığı sevdiğinin memleketinde kadının ona cinsel yaklaşımından bahseder. Gayet açık seçik bir anlatım vardır.

Seherden uğradım dostun köyüne
Hoş geldin sevdiğim in dedi bana
Domurcuk memesin verdi ağzıma
Yorgunsun sevdiğim em dedi bana

Benim yârim bana yalan söylemez
Söylerse de gıybetimi eylemez
El yanında ikrârını söylemez
Elleri uyut da gel dedi bana Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 387)

2.7.3. Cinsellik ve Mekân

Cinselliğin yaşandığı mekânlar şiirlerde oda, tenha, yayla yolu gibi yerler olarak karşımıza çıkar. En çok "tenha" sözcüğü kullanılır. Aşağıdaki şiirde Gevherî, sevdiği kadını fırsatı varken tenhada bulup öpüp koklayamadığı için kendisine kızar. Kaçırılmış bir cinsellik fırsatından duyulan üzüntünün ifade edildiği şiirde cinselliğin yaşandığı mekân olarak tenha karşımıza çıkar.

Yâri tenhâ bulup yiyüp içmedim
Bu âna gelince öpüp koçmadım
Yiyüp içüp ak göğsünü açmadım
Beni öldürmeli döğmeli değil Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 160)

Ercişli Emrah da tenhaya gidip sevdiği ile birtakım cinsel paylaşımlar yaşamak istediğini anlatır.

---

yüzüm süreyim / Dedi gel yanıma haber vereyim / Varsam öldürürler varmasam öldüm **3.Dörtlük:** Çok durma karşımda söyle sözünü / Zahire âşıkım bilmem özümü / Gerdanda benime gel sür yüzünü / Sürsem öldürürler sürmesem öldüm **4.Dörtlük:** Dedi yiğit muradına erdin mi / El uzatıp gonca gülüm derdin mi / Koynumdaki çifte narı gördün mü / Görsem öldürürler görmesem…(Obruk, 1983: 116).

Sefil Emrah der ki gel bir tanışak
Gidek tenhalara diyek konuşak
Kemer açak ince bele sarışak
Öyle sarışak ki bel incinmesin[286] Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 240)

Gevherî de yine cinselliği yaşamak için tenhaya gelse sevdiğim ve soyunup koynuma girse, sarılsak olmaz mı, der.

Engeli bir yana dursa
Sevdiğim tenhâya gelse
Soyunsa koynuma girse
Bir de ben sarsam olmaz mı Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 479)

Erzurumlu Emrah'ın arzusu tenhada sevdiğinin nazlanmadan koynuna girmesi, sarılıp öpmesidir.

Hâlimi arz etsen tenhada bulsam
Soyunup teklifsiz koynun girsem
Kızıl dudağını ağzına alsam
Bir tutup sarılsam gerdanesine Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004: 112)

Âşık İlhami, aşağıdaki şiirde tenhada birbirinin olmuş âşıklardan bahseder. Bu çift tenhada muradına ermiştir. Muradına ermekten kasıt erkeğin kadının bedenine sahip olmasıdır.

Sırmalı bıçağı takmış beline
Kömür çalmış bıyığının teline
Tenhâ girmiş maşûkunun koluna
Orda murâdına ermiş diyorlar[287] Kangallı Âşık İlhami-20.yy (Apaydın; Çavuşuoğlu, 2004: 171-173)

[286] **1.Dörtlük:** Gel gidek bağ arasına / Öyle gidek-gelek yol incinmesin / Şirin leblerinnen bir buse alak / Dudak zahmet çekip dil incinmesin **2.Dörtlük:** Sen beni döndürdün mum sarısına / Bülbül olan konar gül harasına / Gel seninnen gidek bağ arasına / Bülbül ürküşmesin gül incinmesin (Saraçoğlu, 1999: 240).

[287] **1.Dörtlük:** Boz Armut'a gelmiş dolu mâye / Durmuş buna meyil vermiş diyorlar / Nazlanıp kendine vermemiş pâye / Gizli pazarlığa girmiş diyorlar **2.Dörtlük:** Görünce ikrarın vermiş o dilber / Örtüye girmemiş her hâl sîm zer / Hemen abasını yakmış şivekâr / Hay hay deyip göğsün vermiş diyorlar **3.Dörtlük:** Neye yapsın bîçâre kararmış gözü / Kurt eline geçse belliyor kuzu / Conelinin evde pişirmiş sözü / Âşık mâşukunu görmüş diyorlar **4.Dörtlük:** Dilbere bir elma ikram eylemiş / İnip aşkın deryâsına boylamış / Methetmiş güzeli türkü söylemiş / Aslını neslini sormuş diyorlar **5.Dörtlük:** Kendini kaptırmış kaş-ı kemâne / Dilber insâf edip çekmiş amâne / Ne yapsın acâyip olmuş zamâne / Bîçâre ipe un sermiş diyorlar **6.Dörtlük:** Sırmalı bıçağı takmış beline / Kömür çalmış bıyığının teline / Tenhâ girmiş maşûkunun koluna / Orda murâdına ermiş diyorlar **7.Dörtlük:** Dulukların cımbız ile yoldurmuş / Kadam ile kaşlarını aldırmış / Çiftesine barutunu doldurmuş / Hedef on ikiden vurmuş diyorlar **8.Dörtlük:** Henüz girmiş elli beşin çağına / Görünce vurulmuş gül yanağına / Ardınca girmiş de dostun bağına / Birkaç şeftalisin dermiş diyorlar **9.Dörtlük:** Bârgâhı samanlıkta kurmuşlar / Bezm-i mahabbetten demler vurmuşlar / Fırlamış bûseler meyveler almışlar / Gelin güveğiyi yormuş diyorlar **10.Dörtlük:** Tırpancıdır toptan sökmüş hozanı / Kazımış tavayı silmiş kazanı / Boyamış saçını vermiş düzeni / Uzatmış bıyığın burmuş diyorlar **11.Dörtlük:** Soğuk su katmamış pişmiş aşına / Hele bakın şu feleğin işine / Kerem gibi düşmüş Aslı peşine / Nice yere tuzak kurmuş diyorlar **12.Dörtlük:** Kışta kıyâmette düşmüş yollara / Destân olmuş söyleniyor dillere / Nerde duysa aşık atar dullara / Doğru Deli Gazil'e sürmüş diyorlar **13.Dörtlük:** Mâyil olmuş endâmına boyuna /

"Oda" ise cinselliğin yaşandığı başka bir mekân olarak karşımıza çıkar ancak tenha kadar yaygın bir söyleyiş değildir. Ercişli Emrah odasına gelecek, kollarını boynuna dolayacak dilbere övgülerde bulunur.

Mayılam (yar) sedasına
Karşı duram kadasına
Ben fakirin odasına
Gelen dilber binler yaşa

Soyuna girse koynuma
Hiç ölüm gelmez aynıma
Dola kolların boynuma
Saran dilber binler yaşa Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 114)

Maddi karşılık ile gerçekleşen cinselliklerden bahseden şiirlere rastlanır. Az sayıda olsa da şiirlerde yer alması bunun erkek için yaşanan normal bir durum olduğu algısının şiire yansımasıdır. Simon De Beovior (2010: 201) maddi karşılık ile erkeklerle birlikte olan kadınlar için şu yorumlarda bulunur: "*Fahişe, okka altına gidendir; erkek bütün namussuzluğunu ona akıttıktan sonra varlığını yadsımaktadır."* Bu işi yapan kadınlar kötüdürler ama erkek kadınların aldığı gibi kötü adlar almaz, onlara kötü gözle bakılmaz. "Okkanın altına giren yine kadın olur". Cinselliğe erişim ve onu her türlü yaşama hakkına sahip olan taraf erkektir.

Yirmi otuz kuruş verdim pey diye
Tenbih ettim temiz fistan gey diye
İşmar etti göbeğime dey diye
Dokundumki göbek, misali ayva[288] Âşık Tokatlı Nuri-19. yy (Onay, 1933: 208-213)

Güz mevsimi gazel düşmüş suyuna / İlhâmî'yi götürecek toyuna / Boz Armutlu Âşık Durmuş diyorlar (Apaydın; Çavuşuoğlu, 2004: 171-173).

[288] **1.Dörtlük:** Size bir nevi cad destan söyleyeyim / Dinleyin bu hali bizim ahibba / Başıma geleni târif edeyim / Görün ne hal geldi garip başıma **2.Dörtlük:** Nasibim dağılup gurbet gezdiğim / Bahtın kemliğinden yürek ezdiğim / Seyahatta çoktur candan bezdiğim / Halimden şikayet olmasın Hak'a **3.Dörtlük:** Tuna yalısını gezdim / Ruscuk, Yerköy Kalas, Yai ile Buğdan / Sırbiye, Belgrad, Vidin de iskân / Eğledim o şehri kıldım temaşa **4.Dörtlük:** Güzel şehir peset ettim Vidin'e / Er odur gurbette ahbap edine / Bir dost geldi, düşünürsün dedi, ne / Kalk gidelim senin ile Yalıya **5.Dörtlük:** Yalı boyu, kale burcun dolaştık / Lâf ile bilinmez haylı yol aştık / Vara vara bir mahalle ulaştık / Girip bir kahveye eyledik mola **6.Dörtlük:** Anladık nerede bir ol mahalli / Sorduk sual ettik öğrendik hali / Kime arzettimse ben bu ahvali / Dedi: çoktur gitsen her hangi yana **7.Dörtlük:** Ol mahalden çıktım ben geze geze / Etrafıma baktım göz süze süze / İndim sokaktan çıktım bir düze / Dört yanıma bakdım kimse yok tenha **8.Dörtlük:** Bir (Ulah) karısı giderdi gördüm / Kaldırdım tabanı ardınca sürdüm / Namus perdesini bir yana dürdüm / Dedim: bir muhabbet eylesek nola? **9.Dörtlük:** Dedi: gir içeri, var ise meram / Dedim: gündüz olmaz, gelirim akşam / Gündüzden eyidir geceki ahkâm / Kimseye söz verme dedim evvelâ **10.Dörtlük:** Yirmi otuz kuruş verdim pey diye / Tenbih ettim temiz fistan gey diye / İşmar etti göbeğime dey diye / Dokundumki göbek, misali ayva **11.Dörtlük:** Bûs edüp ayvanın tadını tattık / Ayva bitti, incire de el attık / Elma, turunç, şeftaliye sulandık / Damağımdan gitmez lezzeti hâlâ **12.Dörtlük:** Dedim dilber saat kaçta geleyim / Dedi: Vaktın sen bilirsin a

Fehmeyledim vefâsız o meh-rû
Akçesiz uşşâkı almaz içeru
Ne çâre ücretin vereyim deyü
Dest-mâle beş on pâre bağladım[289] Merzifonlu Sabrî-19.yy (Köprülü, 1962: 652-653)

2.7.4. Cinsel Metaforlar

2.7.4.1. Bağ-Bahçe Metaforları

Edebiyat eleştirisi ve psikanaliz, bazı noktalarda benzerlik gösterir. Psikanaliz rüyaları ve konuşma tarzlarını inceleyerek kişinin metnini ortaya çıkarmaya çalışırken edebiyat eleştirisi de edebî metinlerdeki metaforları ve benzetmeleri inceleyerek altmetinleri ortaya çıkarmaya çalışır. Kişinin alt benliğini ortaya çıkarmaya çalışan psikanaliz gibi feminist edebiyat eleştirisi de edebî metinlerin altmetinlerindeki ataerkilliği ve gizli anlamları ortaya çıkarmaya çalışır. Fransız feminist eleştirisi, söz dağarcığının kadın bendeni benzetmelerine karşı bir tavır sergiler. Ataerkilliğin, kültürel değerleri oluşturmak ve sürdürmek amacıyla dili nasıl kullandığını dildeki ayrıntılara odaklanarak ortaya çıkarmaya çalışır. Kadın anatomisi üzerine kurulu bir dil olduğu sorununa

---

beğim / Dedim: usûlünü öğret bileyim / Dedi: saat birde; dedim: elveda **13.Dörtlük:** Saat bire geldi biz aldık yolu / Gidip gözeterek sağ ile solu / Bir çevre yemişle bir binlik dolu / Kapının önüne vardık bi perva **14.Dörtlük:** Kapıyı çalmaya kalmadı hacet / Açıldı içeri girdik selâmet / Nazu reftar ile ol servi kamet / Safa geldin, dedi, kıldı temenna **15.Dörtlük:** Kolumuza girdi yukarı çıktık / Keyfe gelüp fesi sağ yana yıktık / Gerdanın okşayup, memesin sıktık / O demde sarıldık bizler kol kola **16.Dörtlük:** Dedim: dilber evin güzel yücedir / Emma: komşularla halin nicedir? / Dedi: korkma âşık vakıt gecedir / Hatırına bir şey gelmesin asla **17.Dörtlük:** Dedim: birkaç kadeh gelsin çakalım / Dedi: vakit, kandilleri yakalım / Dedim: çabuk o bir işe bakalım / Dedi: sen bilirsin ey çeşmi şehlâ **18.Dörtlük:** Bir kaç yuttuk, dudak meze verildi / Usul usul bizim ölü dirildi / Yorgan minder, döşek, çarşaf serildi / Dedi: beyim geldi vuslata sıra **19.Dörtlük:** Kendi eli ile soydu yatırdı / Meram cünbüş, bir sefayı hatırdı / İş bitmeden kulağıma patırdı / Gelince şaşırdım kalktım ayağa **20.Dörtlük:** Pencereden baktım var iki âdem / Ardından on dane basdılar kadem / Anları görünce bozuldu mîdem / Dedim: vay basıldık düştük tuzağa **21.Dörtlük:** Karı dedi: baskın değil korkma sen / Sus, otur; onları def'ederim ben / Pencereye vardı ol sîmin beden / Dedi; şimdi haber veririm kola **22.Dörtlük:** Dedi: Kimse bilmez bu benim fendim / Ben seni sevmişim ey dil pesendim / Sen otur şurada seyret efendim / Bu eğlence yeter bir zaman sana **23.Dörtlük:** Meğer o fahişe, kör, yüzü kara / Utanmaz, arlanmaz, rezil, maskara / On iki milletten birer zampara / Hepsine söz vermiş saat altıya **24.Dörtlük:** Arapla Arnavut, Acamle Tatar / Ermenile Urum, Ulahla Bulgar / Şehri ile Türk, Kürt, Yehut, Çingânlar / Birer birer hep düştüler ricaya **25.Dörtlük:** Evvel Arap gelir der: leş ya ulek / Taal iftah lakta bint, şuvey melek / Uhrik beyti innehu la'nek / Elfi koşunmak binti şermuta…/…**43.Dörtlük:** Herkes lisanınca halin arzetti / Gayri zanparanın gerisi bitti / Her biri bırakıp işine gitti / Biz kaldık orda bir zaman hâlâ **44.Dörtlük:** Ben de gidem dedim eyledi niyaz / Dedi gitme (Nuri) vakit var biraz / Bendesine etti hayli şive, naz / Muhabbet yüzünden ol melek sima (Onay, 1933:208-213).

[289] **1.Dörtlük:** Bir aşk-ı mecazî geldi gönlüme / Gönlü, bir sitemkâr yâre bağladım / Gamından, yasımdan her bir yerime / Kara giydim bütün kare bağladım **2.Dörtlük:** Gezdim kûh-ü sahrâ divâne misâl / Fem eğri, göz şâşı mestane misâl / Per ü bâl eyledim pervâne misâl / Dil-i zârı şem'-i nâre bağladım **3.Dörtlük:** Fehmeyledim vefâsız o meh-rû / Akçesiz uşşâkı almaz içeru / Ne çâre ücretin vereyim deyü / Dest-mâle beş on pâre bağladım **4.Dörtlük:** Sabrîyâ kamdolsun eyledi Hudâ / Derd-i mecâziden bendesin rehâ / Bugünler bir aşka kılup iktidâ/ Mahebbetim bir dîdâre bağladım (Köprülü, 1962: 652-653).

değinirler. Kadın anatomisi üzerine dayalı olduğu kabul edilen dilde kadınlar, erkeklerin tümleyeni ve negatif elemanıdır iddiasında bulunlar. Feminist eleştirmenler genel olarak cinsel kimliği, arzuyu ve bunları oluşturan dilsel yapıyı psikanaliz aracılığı ile sorgularlar. Amaçları, edebiyattaki cinsiyet hiyerarşisini yapıbozuma uğratmaktır (Humm, 2002: 143-188).

Psikanalizin kurcusu Freud'a göre (1981: 15) *"...erkek cinsel organı ile kadın cinsel organını sembolize eden birtakım simgeler vardır. Kadın cinsel organını sembolize eden simgeler çoğunlukla içine bir şeylerin doldurulduğu maden ocakları, mağaralar, çukurlar(delikler), sürahiler, şişeler, kutular, kavanozlar, kasalar (sandıklar) ve kâseler gibi nesnelerden oluşur… Mücevherler ve bahçe de kadın genitalinin sembolüdür."* Freud'un bu görüşüne göre derin ve içine su, eşya vb. konan nesneler ile mücevher ve bahçe kadın genitalinin sembolüdür ve âşık şiirinde bunun yansıması görmek mümkündür.

Âşık şiirlerinde, kadın bedeni ve bağ-bahçe arasındaki bezerlikler fazlası ile göze çarpar. Bu benzerliğin kurulma sebeplerinden biri kadının ve toprağın üretebilme doğurma özellikleridir. Kadın, toprak ve üretim arasındaki bezerlik geçmişe dayanır. Toprağın verimli olması ve kadının doğurabilme özelliği arasındaki bezerlik açıktır. Mircea Eliade (1991: 122-125) beslenme amacıyla bitkileri yetiştiren ilk insanların kadınlar olduğunu bu nedenle de toprağın ve ürünün sahibi olarak kadınların görüldüğünü ifade eder. Kadın ile tarla benzetmesi İslamiyet'te de karşımıza çıkar. Bakara Sûresi/223. Ayet'te "*Eşleriniz sizin nesil yetiştiren tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın. Kendiniz için ilerisini düşünerek hazırlık yapın*…buyrulur." (Yıldırım, 2004: 34).

Bir metafor ve stereotip olarak kadın bedeni için bağ-bahçe, gül, meyve kullanımının şiirlerde önemli yer tuttuğu görülmektedir. Kadın bedeninin sembolü olarak kullanılan bağ, bahçe, gül, meyve gibi metaforların cinselliğin anlatılığı şiirlerde cinsel algının oluşmasında kadın bedenini kavramlaştırmak için kullanıldığı görülür. Bağ-bahçenin ve kadın bedeninin bereket sembolü olması, güzel olmaları bu benzerliğin kurulma nedenlerindendir. Ayrıca bu benzetmeler şiirlerin içinden çıktığı sosyo-ekonomik ve kültürel yapının bir sonucudur denebilir. Toprağa dayalı tarım kültürünün yansımasıdır.

Bağ-bahçe ve kadın bedeni

Bahçe, kadının fiziksel varlığına işaret eden bir kavramdır. Kadının fiziksel varlığını, bedenini imgeler. Karacaoğlan yârin bahçesinde, vücudunda mesken tutmak ister.

Ben de bir kuş idim geldim ötmeye
Yârin bahçasında mesken tutmaya
Göz kaldırdım cemalına bakmaya
Ak gerdanda benler öldürdü beni[290] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 453-454)

Bağ ve bahçeler aynı zamanda kadın ve erkeğin buluşma, birbirine kavuşma mekânlarıdır. Gizli yapılan bu buluşmalar için bağ ve bahçeler uygun mekânlardır. Kavuşma mekânı olarak buraların seçilmesi yaşanan coğrafyayı yansıtır. Bağ ve bahçenin sıklıkla kullanımı tarım kültürünü de gösterir.

Aşağıdaki şiirde dostun bağına girip orada birbirlerinin olmuş bir çiftten bahsedilir. Şiirde geçen diğer mekân da "samanlık"tır. Kadın ve erkeğin buluşup cinsel deneyimleri yaşadıklar mekânlar olarak kullanıldıkları görülür.

Henüz girmiş elli beşin çağına
Görünce vurulmuş gül yanağına
Ardınca girmiş de dostun bağına
Birkaç şeftalisin dermiş diyorlar

Bârgâhı samanlıkta kurmuşlar
Bezm-i mahabbetten demler vurmuşlar
Fırlamış bûseler meyler almışlar
Gelin güveğiyi yormuş diyorlar Kangallı Âşık İlhami-20.yy (Apayadın; Çavuşuoğlu, 2004: 172-173)

Kadına kavuşma ve ona sahip olma isteği bağ ve bahçe metaforlarıyla dile getirilir. Asuman Güneş (2012: 22) kızın bağına girmenin erkeğin muradına ermesinin, kadının vücuduna sahip olmasının ifadesi olduğunu ayrıca bu bağın-bahçenin bozulması, güz mevsiminin bahçeye gelmesi, çiçeklerin solması ise bu bedene başkasının sahip olması, yaşlanması gibi anlamlara geldiğini ifade eder ki âşıkların şiirlerinde de bu söyleyişlere rastlamak mümkündür.

[290] **1.Dörtlük:** Sabahtan uğradım ben bir geline / Ağlatmadı güzel güldürdü beni / Ben güzelden böyle vefa ummazdım / Ak göğsün üstüne kondurdu beni **2.Dörtlük:** Şahan gibi yükseğinde uçarken / Keklik gibi engininden geçerken / Âb-ı Kevser ırmağından içerken / Susuz pınarlardan kandırdı beni **3.Dörtlük:** Ben de bir kuş idim geldim ötmeye / Yârin bahçasında mesken tutmaya / Göz kaldırdım cemalına bakmaya / Ak gerdanda benler öldürdü beni **4.Dörtlük:** Karac'Oğlan der ki koyun gütmeye / Bozulmuş bağlara seyrân etmeye / Yönümü döndürdüm inip gitmeye / Sarıldı boynuma döndürdü beni (Sakaoğlu, 2012: 453-454).

Aşağıdaki dörtlüklerde Âşık Minhacî güzelin bağına gazel düşmeden, kadın başkalarının olmadan, vakti geçmeden bağa girmek istediğini söyler. Dadaloğlu'nun korkusu da bahçeye yâd el girmesi yani başkalarının kadının bedenine (bağa) sahip olmasıdır. Âşık Şemî de kendisini uzak tutan sevdiğine gün gelip bağın bozulur derken başkaları kadının bedenine sahip olur demektedir. Âşık Sümmânî de bağa girmeden güz gelmesinden korkar. Bağa güz mevsiminin gelmesi; çiçeklerin solması, yaprakların dökülmesi bahçenin güzelliğini ve görkemini kaybetmesidir. Güz mevsimine kadar bağdaki meyveler ve çiçekler toplanır. Kadın bedeni de bu bağ ve bahçe gibi güz geldiğinde artık işlevini yitirir.

Ey Minhacî söyle sözlerim ezel
Gireydim bağına düşmeden gazel
Bu güzellik sende var iken güzel
Çürütür ömrümü yâr bölüklerin Âşık Minhacî-19. yy (Kaya, 1994: 65)

Dostun bahçesine yâd el girmesin
Kurudur ha nazlı dilber kurudur
Senin sevdan yüreğimde yağ komaz
Eridir ha nazlı dilber eridir Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 281)

Meyve-i hüsnün dirig ittin bu Şem'i hastadan
Bir gün olur bozulur bağın dimez miydim sana Âşık Şemî-19. yy (Halıcı, 1982: 4)

Acep nedir Sümmânî'nin ilâcı
Bu nasihât olsun sana bacı
Dedim belki olam bâğa bâğbâncı
Ben bağa girmeden güz gele korkam Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 217)

Gül ve gül derme

Türk edebiyatında gül ve sevgili birbiriyle ilişkili kullanılmış, sevgili gül ile temsil edilmiştir. Âşıklar da gül ve sevgili ilişkisini şiirlerinde kullanmışlardır. Âşık Veysel aşağıdaki dörtlüğünde sevgiliyi lale, sümbül, güle benzetmiştir.

Veysel ördek olsun sen de göl yârim
Yeter gayri kerem eyle gel yârim
Lale sümbül mor menevşe gül yârim
Sen bir çiçek olsan ben bir yaz yârim Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 231)

Âşık Rıza da kadını yeni açılmış bir goncaya benzetir. Gülün gonca hâli saflığı, tazeliği ifade eder. Âşık; henüz çok genç, taze olduğu için sevdiğini goncaya benzetir.

Gonca ile benzerlik kurulan nokta, kadının bekâreti ve saflığıdır çünkü gonca açılmamışlığı ile bekâreti simgeler.

Menekşe destin sokmuş başına
Mâşallah yazılmış hilâl kaşına
Henüz girmiş ondört-onbeş yaşına
Sanki gonc(a) açılmış taze Gülfidan Âşık Rızâ-19.yy (Köprülü, 1962: 680)

Çoğu zaman kadın bedeni, içinde çeşitli çiçekler açan, meyveler olan bir bahçe olarak betimlenir. Bahçede bulunan güllerin açması ve güzel kokması, meyvelerin olgunlaşması kızın olgunlaştığının, aşk ve cinsellik için uygun olduğunun göstergesidir. Erkek ise bu güllerden ve meyvelerden toplamak yani kadının bedenine sahip olmak arzusu duyar. Karacaoğlan, sevgilinin bahçesinde yani vücudunda gülü güllenmiş yani olgunlaşmış aynı zamanda bu bahçede sevda bülbülü dinlenmiş ifadeleri ile kızın hazır olduğunu ifade eder.

Bahçada gülün güllenmiş
Şeydâ bülbülün dillenmiş
Koynunda memen kirlenmiş
Emilmeyi emilmeyi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 463)

"Gül derme" ifadeleri şiirlerde çokça yer alır. Kadının bedeni gül ile sembolik olarak ifade edilirken "gülünü dermek" de kadının bedenine sahip olmak anlamlarına gelir. Gülünü derememek kadına sahip olunamadığını ifade eder. Karacaoğlan da aşağıdaki şiirinde kadını gül olarak algılar ve ona ulaşamadığını, gülünü deremedim ifadeleriyle belirtir. Ancak eninde sonunda ona ulaşacağını, arzusunu yerine getireceğini söyler ve annesinin bu duruma ne diyeceğini sorar çünkü anneler kızlarının namus bekçileridir. Bu gerçeğin farkında olan Karacaoğlan kızın ağzını arar. Ancak kız haram gülümü neden dermek istersin, derken yasak cinsel birlikteliğe karşı çıktığı anlaşılır. Zaten Karacaoğlan da bu gerçeğin farkında olarak annen ne der, diye sormaktadır.

Boğum boğum boğmuş ince belini
Bal zanettim ağzındaki dilini
Eri geci ben dererim gülünü
Gül derene ne der anan güçücek

Oğlan âşık mısın ağzım arasın
Söylemeğe micuzuma yorarsın
Benim haram gülüm niçin derersin
Deyip gelem anam eğlen azıcak[291] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 464)

Âşık Ömer de arzusunun, güzelliğin gülünü dermek yani güzel kadının bedenine sahip olmak olduğunu söyler.

Ey felek hüsnün gülünü dermeğe cân arzular
Derdimendim kim murâda ermeğe cân arzular
Bîvefâlık etme lûtf et kulunum kurbânınım
Aç nikabın mah yüzünü görmeğe cân arzular Âşık Ömer-17. yy (Ergun, 1936: 324)

Gülün gonca halinde ve tomurcuk olması sevgilinin açılmamış, bekâretini kaybetmemiş olmasına göndermedir. Kadın bu hâli ile makbuldür. Henüz açılmamış, kimse koklamış olan gonca hâlindeki gül de makbuldür. Açılmış, başkaları tarafından koklanmış gül değerli değildir. Gevherî "Gonce güllerini dermeğe geldim", Seyranî "Has bahçede gonca gülün dermeli" ifadeleri ile henüz bekâretini kaybetmemiş bir kadına sahip olma isteklerini sembolik ifadeyle anlatırlar. Erçişli Emrah da kız ile gonca gülleri dermek, ona sahip olmak ister. Köroğlu "Gonce güllerini dirdim" sözleriyle kadının bahçesine, vücuduna sahip olduğunu söyler. Artık gülde bir arzusu kalmamıştır çünkü amacına ulaşmıştır.

Efendim cemâlin görmeğe geldim
Gonce güllerini dermeğe geldim
Murad maksûduna ermeğe geldim
Efendim leblerin zemzemlenmiştir Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 340)

Seyrânî'm de der ki n'edip n'olmalı
İnip aşkın deryasına dalmalı
Has bahçede gonca gülün dermeli
Soyunup koynuna girmeli gelin Seyranî-19.yy (Kasır, 1984: 167)

Yârin bahçesine girdim
Gonce güllerini dirdim
Bülbülün feganın gördüm
Gülde arzmanın kalmadı Köroğlu-16. yy (Köprülü, 1962: 93)

[291] **1.Dörtlük:** Dostumun elinde bir tutam çiçek / Ne kadar medhetsem o kadar göğçek / Getir hamayılını yeminler içek / Yâr sevmedim senden başka güçücek **2.Dörtlük:** Boğum boğum boğmuş ince belini / Bal zanettim ağzındaki dilini / Eri geci ben dererim gülünü / Gül derene ne der anan güçücek **3.Dörtlük:** Oğlan âşık mısın ağzım arasın / Söylemeğe micuzuma yorarsın / Benim haram gülüm niçin derersin / Deyip gelem anam eğlen azıcak **4.Dörtlük:** Karac'Oğlan der de ne idi göçün / Cennet sandım ben kız koynunun için / Akşamki yalanın sabahki suçun / Ahbaplardan habar aldım güçücek (Sakaoğlu, 2012: 464).

Gelin ile bağa varsam
Kız ile gülleri dersem
Zemheride koynan girsem
Koynun bahar yaz değil mi Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 132)

Dedi yiğit muradına erdin mi
El uzatıp gonca gülüm derdin mi
Koynumdaki çifte narı gördün mü
Görsem öldürürler görmezem öldüm Kırşehirli Âşık Said-20.yy (Obruk, 1983: 116)

Aşağıdaki şiirlerde ise Gevherî, sevdiğine gül dermek istediğini yani ona sahip olmak istediğini söylerken kız buna izin vermez. Gülün derilmesine izin verilmemesi kadının kendisine sahip olunmasına izin vermemesidir. Âşık Sümmânî de emret, izin ver gülünü dereyim diyerek kız ile cinsellik yaşamak için izin ister.

Dedim güller gibi dirsem
Dedi görüp elin kırsam
Dedim ki koynuna girsem
Dedi girmekliğe irme Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 240)

Yüzümde hârami benler seçilmiş
Yâr ise cân ister kulundan senin
Hüsnünün bahârı taze açılmış
Emreyle dereyim gülünden senin Âşık Sümmânî-19.yy (Erkal, 2007: 247)

Şiirlerde dostun bağına başkalarının girmesi ve gülünü dermesi ifadeleri yer alır. Âşığın elleri ile dikip büyüttüğü güller kadının bedenine işarettir. Gülleri derememiş olması ise ona sahip olamadığı anlamına gelir. Ya da başkasının dermesi rakiplerin ona sahip olduğunu gösterir. Kadına sahip olamamışlık, gülünü derememek olarak ifade edilmiştir

Karacaoğlan dostun bahçesine yani vücuduna yabancılar dadanmış ve gülünü toplarken hoyrat davranıp kırmış der. O, sevdiğini sevmeye bile kıyamazken başkalarının ona hoyratça davranması âşığı üzer.

Dostun bahçasına yâd eller varmış
Gülünü toplarken fidanın kırmış
Şurda bir kötünün koynuna girmiş
A benim sevmeye kıyamadığım Karacaoğlan -16.yy (Sakaoğlu, 2012: 483)

Dostun bahçesine bir hoyrat girmiş
Korudur hey benli dilber korudur
Gülünü dererken dalını kırmış
Kurudur hey benli dilber kurudur Pir Sultan Abdal-16. yy (Boratav; Gölpınarlı, 2017: 167)

Dadaloğlu, hevesle büyüttüğü, yetiştirdiği güllerin sevgili tarafından bir soysuza yoldurulduğunu söylerken kendisine ait olan kadının bedenine sahip olamadığını, başkalarının ise ona hoyratça sahip olduğunu ifade eder.

Senin için giyeceğim alları
Irak idi yakın ettim yolları
Heves-güves yetirdiğim gülleri
Korkarım ki bir soysuza yoldurdu Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 392)

Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde kadının bedenine sahip olamamışlığı gülünü derememek ifadeleri ile sembolik olarak anlatmıştır.

Âhım kaldı şu gelinin ahdında
Deremedim güllerini vaktinde
Karanlık gecede kolum altında
Yatmayınca gönül yârdan ayrılmaz Karacaoğlan-16. yy (Köprülü, 1962: 344)

Erkeğin bağının, bostanının olması bir kadına sahip olduğunu anlatır. Dörtlükte Selbi, Emrah'ın bağı ve bostanı olarak anlatılır. Kadının bedeni, içinde türlü çiçeklerin yetiştiği bir bağdır. Âşık; bu bağdaki çiçekleri toplamak, gülleri dermek yani kadının bedenine sahip olmak ister. Ancak âşık, dermemdim gülünü derken o bedene sahip olamadığını ifade eder.

Ben severim ala gözlü mestanı
Deremedim kızıl gülden desteni
Selbi'dir Emrah'ın bağı bostanı
Ağlama sevdiğim gine gelirim Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 225)

Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde "Derilmiştir gülü, geçmiştir çağı/Yusuf almasına dönmüş yanağı" dizeleri ile kadının başkalarının olduğunu ve bu nedenle de bir değerinin kalmadığını ifade eder. Sevgili henüz taze, el değmemiş haldeyken âşık ona daha nazik davranır. Ama çağı geçmiş, gülü derilmiş sevgiliye bu şekilde ölçülü davranmaya gerek duymaz bunu da "Anı öpmek değil, dişlemek gerek" sözleriyle ifade eder. Ancak hâlâ ondan vazgeçmemiş, ona karşı arzu duymaya devam ettiği bellidir.

Şan alsın dostun bahçası bağı
Derilmiştir gülü, geçmiştir çağı
Yusuf almasına dönmüş yanağı
Anı öpmek değil, dişlemek gerek Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 37)

Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde ise yaprakları dökülmüş, bozulmuş bağlar ifadeleri ile kadının bedeninin bozulduğunu, saflığını yitirdiğini anlatmak istemiştir. Ayrıca bağda bülbülün konduğu dallar perişandır. Bülbül ile âşık sembolize edilir. Bülbülün konduğu dallardan kasıt kadının bedenidir. Bu dallar perişandır yani eski güzelliği, saflığı kalmamıştır. Güzelin mamur illeri yani güzel bedeni yıkılmıştır. Güzelliği kalmamıştır. Bu nedenle, bülbül de susmuş ona karşı isteği ve arzusu bitmiştir. Tüm şiir boyunca bozulmuş bağ, mamur illerin yıkılması, bülbüllerin ötmemesi sembolik anlamlar taşır. Güzelliği ve saflığı giden kadın yıkılmış, bozulmuş bir bağa benzetilmiştir. Güzelliği kaybolan kadına da erkeğin arzusu kalmamıştır. Önemli olan kadının güzelliği ve saflığıdır. Bu gidince de bülbüller ötmez yani erkekler ona arzu duymaz.

Hayal hayal oldu karşımda dağlar
Eşinden ayrılan ah çeker ağlar
Dökülmüş yapraklar bozulmuş bağlar
Bülbülün konduğu dallar perişan

Yıkılmış dilberin mamur illeri
Susmuş bülbül söylemiyor dilleri
Dağılmış sümbülü solmuş gülleri
Yüzüne dökülmüş teller perişan[292] Karacaoğlan-16.yy (Elçin, 1988: 74)

Gevherî, aşağıdaki şiirinde gülşeni bozulan yani başkasının olan ya da yaşlanan kadının âşığı aramasını eleştirir. Ancak o zaman aklına geldiği için sitem eder. Âşık ise hem başkalarının olmuş hem de saflığını yitirmiş bu kadına sahip olmaktansa olmamak iyidir diyerek onu istememe sebeplerini anlatır.

Gel Gevherî dinmez görüp ben kulun
Gülşeni bozuldukta arar bülbülün
Ol vakt-i hazanda bir mürde gülün
Derüp derdli olmadan dermemek yeğdir Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 344)

[292] **1.Dörtlük:** Çıkup yücesine seyran eyledim / Gördüm ak kuğulu göller perişan / Bir firkat geldi de durdum ağladım / Öpüp kokladığım güller perişan **2.Dörtlük:** Hayal hayal oldu karşımda dağlar / Eşinden ayrılan ah çeker ağlar / Dökülmüş yapraklar bozulmuş bağlar / Bülbülün konduğu dallar perişan **3.Dörtlük:** Yıkılmış dilberin mamur illeri / Susmuş bülbül söylemiyor dilleri / Dağılmış sümbülü solmuş gülleri / Yüzüne dökülmüş teller perişan **4.Dörtlük:** Karacaoğlan der toy avlatamadım / Arap ata binip boylatamadım / Küstürdüm güzeli hoylatamadım / Dilberi küstüren diller perişan (Elçin, 1988: 74).

Gonca, gülün açılmamış halidir. Bu şekliyle bekâreti sembolize eder. Âşık Ömer, yabancıların sevdiğinin gonca gülünü derdiğini yani ona sahip olduğunu ifade eder. Kendisine gelince buna izin vermeyen sevdiğini eleştirir.

Gördüm bir yâd dermiş gonca gülünü
Ben koçulmam derdin bize gelince Âşık Ömer-17. yy (Ergun, 1936: 32)

Âşık Kul Mustafa da yolunu beklediği sevdiğinin rakipler tarafından gonca gülünün derildiğini söyler. Âşığa naz edip kendine yaklaştırmayan kadın, başkalarına bedenini teslim etmiştir. Âşık da bu durumda sevdiğine sitem eder.

Kul Mustafa eydür bekler yolunu
Rakipler de dermiş gonca gülünü
Yâd ellerde koçmuş ince belini
Ya koçulmam derdin söze gelince Kul Mustafa-17.yy (Köprülü, 1962: 151)

Bağban ve bahçe duvarı

Âşık, sevgiliye yakın olmak için onun bahçesinin bahçıvanı olmak ister. Bağban olup gülü dermek de erkeğin sevdiği kadına sahip olması anlamına gelir. Bahçe duvarı, engeli sembolize eder. Bu duvarın yüksek olması ise sevdiğine ulaşmadaki güçlüğün ifadesidir. Bahçe duvarı, erkeğin kadına ulaşmasına engel olur. Şiirlerde bağın duvarından aşmak, engelleri aşmak olarak sembolize edilir. Gevherî, bağın duvarından aşıp (engelleri aşıp) kırmızı güle yani sevdiği kadına koşup onu öpüp koklayıp helalleşmiştir. Bunu yaparken de kimse duymamıştır. Aşığın, tüm engelleri aşarak sevdiğine ulaştığı anlaşılmaktadır.

Bağın duvarından aştım
Kırmızı gülüne koştum
Öptüm sardım helâlaştım
Ne bağ duydu, ne bağbancı[293] Gevherî-17. yy (Köprülü, 1962: 242)

Bağban, bazen erkeğin bazen de kızın etrafında olan başkaları için kullanılır. Bağban, bahçeye en yakın olan kişidir. Dolayısıyla erkek de bağban olup kıza yakın olmak ister. Kızın etrafında olan, onu koruyan başka bir erkek, âşığın kıza ulaşmadaki engelidir. Eğer bağbanın gönlü olursa kıza ulaşabilir (Güneş, 2012: 391). Ercişli Emrah sevdiğine

[293] **1.Dörtlük:** Bugün ben bir bağa girdim / Ne bağ duydu ne bağbancı / Gülün şeftalisin derdim / Ne bağ duydu, ne bağbancı **2.Dörtlük:** Bağın duvarından aştım / Kırmızı gülüne koştum / Öptüm sardım helâlaştım / Ne bağ duydu, ne bağbancı **3.Dörtlük:** Bağın kapusunu açtım / Sanasın cennete düştüm / Doldurdum bâdesin içtim / Ne bağ duydu ne bağbancı **4.Dörtlük:** Seherin tan yeri attı / Bülbül elvan elvan öttü / Gevherî yükünü tuttu / Ne bağ duydu, ne bağbancı (Köprülü, 1962: 242).

ben dermesem de biri güllerini derecek der. Ama şiirde asıl önemli olan nokta bağbansız kalan bağın viran olacağının söylenmesidir. Ataerkil toplumlarda kadınlar erkekler tarafından korunur. Kadının sahibi bekârken babası, ağabeyi evlenince ise kocasıdır. Korumasız kalan kadının başına kötü şeyler geleceği ataerkil toplumsal düşünce tarzının şiire yansımış hali "*Bir bağ ki bağmansız kala / Elbet o bağ viran olur*" sözleri ile karşımıza çıkar. Kadın, kendi bedeninden sorumlu değildir. O, her zaman bir erkeğe aittir.

Güzeller seyrana çıkmış
Ben görmesem gören olur
Yel vurmuş zülfün dağılmış
Ben dermesem deren olur

(Gönül) bağı benzer ala
Kızı olan çeker bela
Bir bağ ki bağmansız kala
Elbet o bağ viran olur Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 166)

Âşık Nihanî ise bağbanın gülleri dererken yanında olmak yani sevdiğine yakın olmak ister.

Hatırama düştü cânân illeri
Bu saat bu dakka orda olaydım
Bahçıvan bağında gonca gülleri
Derer iken ben o yanda olaydım Âşık Nihânî-20. yy (Gedik, 1995: 184)

Bülbül ve gül

Gül denince akla ilk gelen bülbüldür. Kadın gül ile erkek bülbül ile temsil edilir. Erkek daima bağda bulunmak isteyen bir bülbüldür. Bu benzetmeler âşık şiirlerinde de sıkça yer alır.

Bülbül erkeğin kendisi iken gül, bağ kadındır. Âşık'ın da dediği gibi bülbülün arzusu daima güle konmaktır. Bülbülün bağa girememesi, güle konamaması ile kadının bedenine ulaşamaması kast edilir. Ercişli Emrah da bunu şiirinde bülbül, gül olan yere konar diyerek anlatmıştır. Âşık, sevdiği ile bağa gitmek ister ve bunu yaparken de gülü incitmek ve başka bülbülleri ürkütmek istemez.

Âşık gider doğru yola
Bülbülün arzusu güle
Ne de girebildim ele
Ne yârdan vazgeçebildim Âşık-17. yy (Köprülü, 1962: 163-164)

Sen beni döndürdün mum sarısına
Bülbül olan konar gül harasına
Gel seninnen gidek bağ arasına
Bülbül ürküşmesin gül incinmesin[294] Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 240)

Dadaloğlu, bülbül olup has bahçede öterken nasıl olur da yeni açılan güle konmam der. Âşık Sümmânî de bülbülün feryat ederek bağa inmesinin sebebini gül goncası ile yatmak istemesi olarak ifade eder.

Dosta doğru gider benim katarım
Meta'ımı alanına satarım
Bülbül olur has bahçada öterim
Nasıl konmam yen'açılmış güle ben Dadaloğlu-19. yy (Görkem, 2006: 200)

Bahâr gelir yine karşı dağlara
Mor menekşe lale bitmek içindir
Bülbül figân eder iner bâğlara
Bir gül goncasıyla yatmak içindir Âşık Sümmânî-19. yy (Erkal, 2007: 290)

Aşağıdaki şiirde bülbüllerin feryat ettiği ama bağbanın gelmediği söylenir. Bağban bu şiirde vücudun sahibi kadın olarak alınmıştır. Hoyrat rakip ise dost bağından gülü alıp gider. Âşık türlü eziyet ile bağ yapar ama bu kadar eziyet çektikten sonra yârini el alır gider. Erkeğin elleri ile diktiği bahçenin güllerini derememesi, başkasının dermesi ifadeleri vardır. Erkeğin elleri ile bakıp büyüttüğü güller kadının bedenine işaret eder. Gülleri derememiş olması ise ona sahip olmadığı anlamına gelir.

Çağrışır bülbüller gelmiyor bağban
Hoyrat dost bağından gül aldı gitti
Türlü mihnet ile bir bağ bezettim
Yâri ben besledim el aldı gitti Erzurumlu Emrah-19. yy (Alptekin, 2004:131)

Bülbülün bağdaki güllere konmadığını söyleyen âşık artık kadına sahip olamadığını ifade eder. Eskiden kendisine ait olan Emine artık başkalarının olmuş âşığı üzüntüye gark etmiştir.

Bülbül konmaz oldu bağda güllere
Ördek girmez oldu şimdi göllere
Niye gönül verdin yaban ellere
Ben de seni benim sandım Emine'm Ceyhanlı Âşık Ferrahi-20.yy (Atılgan, 1997: 35)

[294] **1.Dörtlük:** Gel gidek bağ arasına / Öyle gidek-gelek yol incinmesin / Şirin leblerinnen bir buse alak / Dudak zahmet çekip dil incinmesin **2.Dörtlük:** Sen beni döndürdün mum sarısına / Bülbül olan konar gül harasına / Gel seninnen gidek bağ arasına / Bülbül ürküşmesin gül incinmesin **3.Dörtlük:** Sefil Emrah der ki gel bir tanışak / Gidek tenhalara diyek konuşak / Kemer açak ince bele sarışak / Öyle sarışak ki bel incinmesin (Saraçoğlu, 1999: 240).

Kâtibî; artık işlerin değiştiğini, bülbüllerin güle konmak için izin istemesi ile anlatır. Kadın bedeni erkeğe aittir. Ne zaman istese ona sahip olabilir. İzin alınması âşığı şaşırtmıştır. Kadının sahibi olan erkek her zaman ona yaklaşabilir, bunu için izin istemesine gerek yoktur.

Teklif ister bülbül güle konmağa
Pervâneler düşüp şem'a yanmağa
Oğlancıklar iştahından binmeğe
Doru ister, atın kır'ın beğenmez[295] Kâtibi-18. yy (Köprülü, 1962: 416)

Âşık Ferrahî de geleneksel rollerin yani ataerkil toplumun belirlediği rollerin, kadının cinsellik ve aşk ilişkileri içindeki pasif durumunun değiştiğini "Kızlar bülbül olmuş konuyor güle" diyerek ifade etmiştir. Oysa kadından beklenen davranış kalıbı pasif bir bekleyiş içinde olmasıdır.

Allah yardım eyle fakir yoksula
Yoksulun hayatı gidiyor sele
Kızlar bülbül olmuş konuyor güle
Bülbül neye konsun gülün olmazsa Ceyhanlı Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 79-80)

Meyve ve meyve derme

Bağ, kadın bedenini sembolize ettiği gibi bağda yetişen türlü çiçekler ve meyveler de kadın bedeninin uzuvları için kullanılmıştır. Kadının göğüsleri turunç, elma, portakal gibi meyvelere benzetilir. Âşıklar, şiirlerinde erkeğin bahçesinin, barının olması ifadeleri ile bir kadına sahip olduklarını anlatır. Erkeğin bu bağdaki meyveleri dermek istemesi kadına sahip olma isteklerinin ifadesidir.

Nar ve elma Türk düşünce dünyasında bereketin, üremenin sembolüdür (Aça, 2005: 16). Bereket sembolü olan narın kadın ile özdeşleştirilmesi kadının üretkenliği ve doğurganlığı nedeniyledir. Köroğlu'nun aşağıdaki dörtlüğünde kadın yeni bahçenin narına benzetilmiştir.

[295] **1.Dörtlük:** Aceb âhır-zaman oldu gâziler / Büyük küçük birbirini beğenmez / Her mü'min, münâfık cennet arzular / Tanrı nasîb ettiğini beğenmez **2.Dörtlük:** Kediler köpekler ile savaşır / Miçik deyu çarşı çarşı dolaşır / Nekbetî'si ehl-i ırz'a ulaşır / Orospular kendi erin beğenmez **3.Dörtlük:** Teklif ister bülbül güle konmağa / Pervâneler düşüp şem'a yanmağa / Oğlancıklar iştahından binmeğe / Doru ister, atın kır'ın beğenmez **4.Dörtlük:** Babası anası koyun güttüren / Dağ başında kavalını öttüren / Kazam ile başın tıraş ettiren / Âhır-kâr ayak berberin beğenmez (Köprülü, 1962: 416).

Yeni bahçenin narısın
Kırmızı gülden arısın
Koç Köroğlu'nun yârısın
Böyle misin bilem seni Köroğlu-16. yy (Köprülü, 1962: 92)

Gevherî aşağıdaki şiirinde kadını, meyvesi derilmiş bir ağaca benzetir. Şiirde meyvesi derilmiş ifadeleri ile kadının daha önce başkasının yâri olması anlatılır. Âşık ona sahip olamamışken ona sahip olan kişiye de gıpta ile bakar çünkü bu zevkin sahibi övgüyü hak etmiştir. En güzel çağında kadına sahip olan erkek, kadının ilk meyvelerine ulaşmıştır. İlk meyveler ile onun güzelliği ve saflığına gönderme yapılır. İlk olmanın verdiği ayrıcalığı yakalayamayan âşık üzülmekle birlikte bu ayrıcalığa sahip olana da hakkını teslim eder. Ancak yine de hoşça diyerek kadının hâlâ güzel olduğunu söyler.

Ey Gevherî kimdir vaslına eren
Öğünsün âlemde zevkini süren
Dermiş bizden evvel meyvesin deren
Sonu kalmış amma gene bir hoşça Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 28)

Âşık Şem'i de kadına, vücudunu nadana teslim etme, der. Nadanın turuncu narı yolması, kadına hoyrat davranmasıdır. Taze bir fidan olan kadın genç ve güzeldir, saftır el değememiştir. Bu güzelliğe ve değere kötü davranılmamalıdır.

Vakit geçip gider fasl-ı baharın
Döküldü şükûfen var mı çınarın
Nâdana yoldurma turuncun, narın
Gelindi ey tâze fidanım sen gel Âşık Şemî-19. yy (Halıcı, 1982: 43)

"Şeftali derme" ifadeleri de şiirlerde sıkça yer alır. Cinsel birlikteliğin bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Karacaoğlan da aşağıdaki şiirlerinde gönlünün sevgilin şeftalisini dermeyi arzu ettiğini söyler. Bir gelin ona tenhada taze bir şeftali verir. Canan Demirbuğa (2001: 41-42) bu konuda şu yorumlarda bulunur: "*Âşığın, dileğini rumuzlu bir ifadeyle arz ettiği durumlar da olmuştur. "Şeftali almak, şeftali dermek, bir çift şeftali" gibi ifadeler, Karacaoğlan'ın dilinde daima aynı manayı karşılamaktadır*."

Karac'oğlan Mevlâ'm visâl vermesin
Şu gözlerim gördü turunç memesin
Gönül ister yâr şeftalin dermesin
Eydür bana yârin öp yanakların Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 533)

Sarıldı boynuma ağlama deyi
Hotozumu devre bağlama deyi
Yalvardı yakardı inleme deyi
Teze bir şeftali verdi bir gelin[296] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 544)

Sadece Karacaoğlan'ın değil âşıkların dilinde şeftali almak, vermek, dermek aynı manaya gelir. Gevherî'nin şiirlerinde aynı ifadelere rastlanır. Sevdiğinden bir şeftali almak arzu eder ama bazen bunu söylemeye utanır ve ne yapacağını bilemeyip bir şeftali istesem acaba benim hatırımı sayar da kabul eder mi diye düşünür. Bazen de bir şeftali versen sanki neyin eksilir der. Başkaları yârine şeftaliler sunarken onun sevdiğinin ona sadece nar vermesi aşığı üzer. Beklentisi daha fazladır. Gevherî, kimi zaman da gizlice sevdiğine sahip olduğunu bir bağa girip bağ ve bağban duymadan sevdiğinin şeftalisini derdiğini yani ona sahip olduğunu rumuzlu ifadelerle anlatır.

Efendime kendi hâlim söylesem
Gönlüm hicab ider bilmem neylesem
Niyaz idüp bir şeftâli dilesem
Efendim hâtırım sayar mı bilmem Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 172)

Gevherî varayım yârin iline
Yüzümü süreyim hâk-i pâyine
Bir şeftali versen şu ben kuluna
Al yanaktan nen eksilir nen gider Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 311)

Gök yüzünden şahin turna indirir
Şemâ'idüp göllerine kondurur
El yârine şeftaliler gönderir
Niçün bana sevdüğümden nar gelür Gevherî-17. yy (Elçin, 1998: 402)

Bugün ben bir bağa girdim
Ne bağ duydu ne bağbancı
Gülün şeftalisin derdim
Ne bağ duydu, ne bağbancı Gevherî -17. yy (Köprülü, 1962: 242)

Âşıklar kendilerine şeftali veren sevgiliye kul köle olacaklarını ifade ederler. Sevdikleri kadından bu istekte bulunurken de acaba naza çekerler mi kendilerini diye de tereddüt ederler**.**

[296] **1.Dörtlük:** Gel de dostum bahçasında gezelim / Kimler karşısına geldi bir gelin / Aman gelin dedim ben de ağlarım / Gözümün yaşını sildi bir gelin **2.Dörtlük:** Sarıldı boynuma ağlama deyi / Hotozumu devre bağlama deyi / Yalvardı yakardı inleme deyi / Teze bir şeftali verdi bir gelin **3.Dörtlük:** A kuzum yanağın derdlere derman / Kaşların yay olsun kirpiğin keman / Top zülüflerini sevdim bir zaman / Gamz'okun sîneme vurdu bir gelin **4.Dörtlük:** Gönül farımadı güzel sevmeden / Ak göğsün bendi de gümüş düğmeden / Sarılalım anan atan duymadan / Tenhada şeftali verdi bir gelin (Sakaoğlu, 2012: 544).

Beni mecnun etin hey dili bülbül
Ben sana şeftali sen bana bir gül
Köleyim kapuna eylersen kabul
Ya çırak ya çoban durmalı gelin Seyranî-19.yy (Kasır, 1984: 167)

Beni mecnun ettin ey dil-i bülbül
Bir çift şeftali ver yanağı gül gül
Kul olam kapında edersen kabul
Ya azap ya çoban durmalı gelin Âşık Minhacî-19. yy (Kaya, 1994: 63)

Aman desem, meded desem, dost desem
İster öldür, ister beni as desem
Niyâz etsem, bir şeftâli istesem
Çeker mi kendini naza Gülfidan Âşık Rızâ-19. yy (Köprülü, 1962: 680)

Dostun bağına girip birkaç şeftalisini dermek ile kadına sahip olunduğu anlatılmıştır.

Henüz girmiş elli beşin çağına
Görünce vurulmuş gül yanağına
Ardınca girmiş de dostun bağına
Birkaç şeftalisin dermiş diyorlar Kangallı Âşık İlhami-20. yy (Apaydın; Çavuşuoğlu, 2004: 172-173)

Âşık, kadının vücudunun bazı yerlerini elleyip bazılarına da sulanmasını yine sembollerle anlatmıştır.

Bûs edüp ayvanın tadını tattık
Ayva bitti, incire de el attık
Elma, turunç, şeftaliye sulandık
Damağımdan gitmez lezzeti hâlâ Âşık Tokatlı Nuri-19.yy (Onay, 1933:208-213)

Gül ve meyve sembolizmi

Cinselliğin yer aldığı şiirlerde kadının bedeni ile ilgili en çok yer alan sözcük "meme"dir. Memenin çokça yer alması, Freud'un "Cinsiyet ve Psikanaliz" adlı eserinde (1981: 47) "*Sanatçının yürütme gücünü çocukluk çağında bilinç dışına iten özlemlerin bilinçli bir şekilde ortaya konulur."* görüşü ile açıklanabilir.

Karacaoğlan "meme"ye en çok yer veren âşıklardandır. Bu beden uzvu, âşığa coşku verir ve türlü benzetmelerle anlatılır. Maşuta Akgöynük (2012: 186-189) bu konuda şu yorumlarda bulunur:

> Âşıklar, sevgiliye duydukları aşkı tüm doğallığı ve çıplaklığıyla anlatmışlardır. Bunu bize en çok hissettiren de Karaca Oğlan'dır. O, şiirine konu ettiği güzelleri gerçekçi bir anlayışla dile getirmiştir.

> Güzeller şiirlerde cinsel özellikleriyle beraber anlatılmıştır…/…Karaca Oğlan'ın, şiirlerinde yaptığı benzetmelerle gezip gördüğü yerlerin kültürlerini de konu ettiği görülür. Âşığın, özellikle turunçgillerle ilgili benzetmeleri ve verdiği mekân isimleri Akdeniz Bölgesi'nde bulunduğunu açıkça anlatır…/…Âşık sevgilinin memelerini emmek istediğini doğrudan şiirlerinde söylemiştir.Sevgilinin memelerinin çok tatlı olduğundan, onu emip dişlemek istediğinden bahsetmiştir. Onları emerek türlü izler bıraktığını vurgulamıştır. Böyle yaparak sevgilinin kendine ait olduğunu ispat etmek istemiştir. Sevgilinin memelerinde bıraktığı izi, bazen nişan olarak adlandırmıştır.

Hayal mi gerçek mi bilinmez ancak aşağıdaki şiirde Karacaoğlan seher vakti sevgilinin köyüne uğradığını ve sevgilisin ona göğüslerini sunduğunu anlatır. Gerçek olmasa da memelerin cinsel arzuyu harekete geçirici bedensel bir uzuv olduğu açıktır.

Seherden uğradım dostun köyüne
Hoş geldin sevdiğim in dedi bana
Domurcuk memesin verdi ağzıma
Yorgunsun sevdiğim em dedi bana Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 387)

Karacaoğlan; bahçede gülü güllenmiş, sana tutkun bülbül dillenmiş dediği sevdiği ile cinsellik yaşamadığını "koynunda memen emilmeye emilmeye kirlenmiş" diyerek ifade ederken göğüsler ile ilgili arzusunu söyler. "Memesini emmek" pek çok şiirde karşımıza çıkar. Başka bir şiirinde de sevdiğinin memesini emmenin ona azık olduğunu söyler. Azık yolculukta yemek için hazırlanan yiyecektir. Karacaoğlan da göğsünden emmeyi azık olarak değerlendirir. Sevdiğini göremediği zamanlarda yetinmek için istediği açıktır. Karacaoğlan sevdiğinden göğsünü ister ve kız "senin göğsüne merdiven dayarım ve gül memenden emerim" diyerek ona ulaşacağını söyler.

Bahçada gülün güllenmiş
Şeydâ bülbülün dillenmiş
Koynunda memen kirlenmiş
Emilmeyi emilmeyi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 463)

Yârimin geydiği atlasın hası
Silindi gönlümün kalmadı pası
Koynunda beslemiş Gürün alması
Memesin emerken ağz'ırast geldi Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 435)

Ak memenden emdiceğim azıktır
Tarama zülfünü gönlüm bozuktur
Öksüzüm garibim bana yazıktır
Destursuz koynuna giremiyorum Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 504)

Yiğit olan yiğit dağda yaslanır
Deli gönül böyle kalmaz uslanır
Yâr koynunda bir çift meme beslenir
Birini yiğide vermen mi gelin Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 541)

Kız senin göğsüne süllem dayarım
Dayarım da gül memenden emerim
Seherde üstüne köprü kurarım
Geçerim Tuna'nın seli isen de Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 399).

Sevgilinin memeleri âşık için bal gibi tatlıdır. Karacaoğlan, aşağıdaki dörtlükte kaymağa karışmış bal gibi olan memelerin tadından emilmeye doyulmayacağını ifade eder. Memelerin tadını bala benzeten bir diğer âşık da Gevherî'dir.

Geline bak deli gönül geline
Koynunda açılmış gül memelerin
Emsem de doyulmaz yavrum tadına
Kaymağa karışmış bal memelerin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 549)

Birisinin adı İnci
Severler güzeli genci
Koynunda çifte turunc'u
Verdi ağzıma bal geldi[297] Gevherî -17.yy (Köprülü, 1962: 239)

Ruhsatî, sevdiğine "memenden emmek istersem nazlanma çöz" diyerek arzusunu dile getirir. Âşık Ferrahî de bu arzusunu sevgilisine "ne olur bana acısan halimi görüp, aşk ile koynuna alsan ve tomurcuk memeni ağzıma versen" diyerek ifade eder. Karacaoğlan ise sadece görmek için bile sevdiğinin göğsünü açması isteğinde bulunur.

Başı elvân elvân biricik gelin
Var bana nisbetle gez suna gelin
Ben emmek istersem turunç memenden
Göğsün düğmelerin çöz suna gelin Ruhsatî -19.yy (Güney,1963: 136)

Ne olur sevdiğim halimi görsen
Aşk ile kolunu boynuma sarsan
Tomurcuk memeni ağzıma versen
Emsem memelerin kanmam yakındır Ceyhanlı Âşık Ferrahi-20.yy (Atılgan, 1997: 43)

Ayağına geymiş telli yemeni
Aramızdan kaldıralım gümanı
Aç göğsünü kız göreyim memeni
Boğum boğum kınalanmış sürmeli[298] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 440)

[297] **1.Dörtlük:** Sabah bizim pınara / İki gelin üç kız geldi / Birbirlerini kovarak / Sandım ki göle kaz geldi **2.Dörtlük:** Birisinin dı Tuti / Odur güzellerin tadı / Kim aradı, kimler yudu / Zülüf gerdana az geldi **3.Dörtlük:** Birisinin adı İnci / Severler güzeli genci / Koynunda çifte turunc'u / Verdi ağzıma bal geldi **4.Dörtlük:** Birisinin adı Ayşe / Benler var çifte çifte / İki elinde menevşe / Şükür Mevlâ'ya yaz geldi **5.Dörtlük:** Birisinin adı Fatma / Kaşları var çatma çatma / Kadir Mevlâ'm sabah etme / Bu gece bize az geldi (Köprülü, 1962: 239).

[298] **2.Dörtlük:** Koltuğuna almış bir topça cüzü / Ciğerime battı nazlımın sözü / Cennet'ten mi çıktın kahpenin kızı / Boğum boğum kınalanmış sürmeli **3.Dörtlük:** Karac'Oğlan der ne kadar öğdün / Olanca emeğin

Ecel kuşu gelip başa konanda
Teni çıkıp teneşirde yunanda
Vaktı gelip Sefil Emrah ölende
Mezarı taşına sür memelerin[299] Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 238)

Âşık Tokatlı Nuri de göğüsle ilgili yaşantısını açıkça şöyle anlatır:

Kolumuza girdi yukarı çıktık
Keyfe gelüp fesi sağ yana yıktık
Gerdanın okşayup, memesin sıktık
O demde sarıldık bizler kol kola Âşık Tokatlı Nuri-19. yy (Onay, 1933: 208-213)

"Memeler" âşık için çok değerlidir. Aşağıdaki dörtlükte Karacaoğlan memeleri gümüş gibi değerli bir madene benzeterek ne kadar değerli olduğunu anlatmak ve ona sahip olmanın da kolay olamadığını vurgulamak ister. Göğüsler pahalıdır ve herkesin ona bu yüzden ulaşması zordur. Ercişli Emrah da memelerin değerli olduğunu sarrafların paha biçememesi ile anlatır.

Karac'oğlan böyle demiş
Balınan kaymağın yemiş
Biri altun biri gümüş
Ne bahalı memeleri[300] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 456)

Bugün güzellerin seyrine daldım
Maşallah dediler bir tanesine
Yığıldı sarraflar kıymet biçmeye
Bin tümen yetmedi bir memesine Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 186)

"Düğme" meme ile ilgili şiirlerde yer alan bir ögedir. Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde sevgilinin göğüsleri üzerindeki düğmelerden bahseder. Bu düğmeler bend şeklindedir ve âşığın memeleri görmesini engeller. Bazen düğmeler sevgili tarafından açılır. Bu da âşığın gönlünü hoş eder. Karacaoğlan bazen de düğmelerin çokluğundan yakınır. Bu düğmelerin çok olması aşığın, sevgilinin göğsüne ulaşmadaki zorluğunun ifadesidir. Ama ona ulaşmak için düğmelerini çözmesini ister her fırsatta. Düğmelerin sık

---

havaya verdin / Soyundun bir gece koynuma girdin / Boğum boğum kınalanmış sürmeli (Sakaoğlu, 2012: 440**).**

[299]**1.Dörtlük:** Ezel bahar yaz ayları gelende / Açılmış bahçede nar memelerin / Versen de ağzıma emsem doyunca / Balınan yoğurmuş yar memelerin **2.Dörtlük:** Açma göksün açma eller bakıyor / Yar senin ataşın beni yakıyor / Tenin misk-i anber olmuş kokuyor / Al benim yağlığım sar memelerin (Saraçoğlu, 1999: 238).

[300]**1.Dörtlük:** Geliyor nazlımın göçü/ Tel tel olmuş ipek saçı / Fındık fıstık badem içi / Çerez olmuş memeleri **2.Dörtlük:** N'ideyim dünyada malı / Boyunca geyinmiş alı / Payas'ın da portakalı / Turunç olmuş memeleri **3.Dörtlük:** Cemalı gösteren beldir / İhsan eyle beni öldür / Biri reyhan biri güldür / Ne hoş kokar memeleri (Sakaoğlu, 2012: 456).

dikilerek memelerin daha belirgin hale geldiği ifade edilir. Bir rüzgâr bazen düğmeleri açar ve âşığın görmesini sağlar. Düğmeler bazen çapraz dikilir. Düğmeler zincir gibi göğsüne çekilir ve memeler bu düğmelerden çıkacakmış, fırlayacakmış gibi durur.

Ala gözler ile kaşın eğmesin
Gönlüm çekmez her güzeli sevmesin
Sıkça dikmiş kız döşünün düğmesin
Sıkmış memelerin gerilsin deyi Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 463)

Bir bölük turna da havada uçar
İner enginden bir bâde içer
Esen seher yeli göğüsün açar
Yâr göğsün bendleri düğmeli değil Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 471)

Testisini almış pınara gelmiş
Terlemiş memeler taze domurmuş
Has yıldız düğmeler çapraz vurulmuş
Seherde göğsünü çöz kara gözlüm Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 508)

Ben severim kara kaşın eğmesin
Gönlüm almaz her güzeli sevmesin
Çözüver sevdiğim göğsün düğmesin
Domurcuk memeler serilsin bu gün Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 565)

Bugün Selbim dara düşmüş
Yanak al-bal olmuş gine
Memeleri baş kaldırmış
Zincir çekmiş sinesine Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 119)

Göğüsler şiirlerde "ak" olarak tasvir edilmiştir. Beyaz memeler göz kamaştıracak derecede güzeldir. Âşıklar bu ak göğsü açıp görmek isterler. Karacaoğlan bir kız sevmiş ve ak göğsü onun göğsüne değmiştir.

Hani senin ile yiyip içtiğim
Yiyip içip ak göğsünü açtığım
Şimden sonra fayda etmez kaçtığın
Soyunup koynuma girmeye idin[301] Kul Mehmed-16. yy (Köprülü, 1962: 152)

Karac'Oğlan bir kız sevmiş
Ak göğüs göğsüne değmiş
Usta kuyumcular eğmiş
Yârin hilal kaşlarını Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 422)

[301] **1.Dörtlük:** Çünkü dilber bana meylin yok idi / Ezelinden ikrar vermiye idin / Muhabbettir güzelliğin nişanı / Uğrun uğrun bakıp gülmeye idin **2.Dörtlük:** Hani senin ile yiyip içtiğim / Yiyip içip ak göğsünü açtığım / Şimden sonra fayda etmez kaçtığın / Soyunup koynuma girmeye idin **3.Dörtlük:** Siyah zülfü mâh yüzüne etmiş perde / Sen uğrattın beni bin türlü derde / Ben kendi hâlimde gezdiğim yerde / Arayıp bergüzâr vermeye idin **4.Dörtlük:** Kul Mustafa'm eydür cânadır kastım / Çok ağlattı beni gözleri mestim / İncitme sevdiğim severim dostum / İncitirsem güzel olmaya idin (Köprülü, 1962: 152).

Bir çift güzel geçen bağlardan ârı
Taramış zülfünü vermiş pınarı
Ak göğsün arası zemzem pınarı
İçsem öldürürler, içmesem öldüm Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 505)

Âşık Ömer sevdiğinin göğsünde diş yaraları olduğunu söyler. Ondan başkasının hayatında olmadığını söylemesine karşın âşık sevdiğinin ak göğsünde diş yaraları olduğunu ifade ederken başkalarının izlerini taşıdığını îmâ eder.

Telli turnam gelür şunda Hak deyu
Yerde gökte düşmanların çok deyu
Ne kaçarsın senden gayri yok deyu
Beyaz gerdanında dişler yâresi Âşık Ömer-17. yy (Köprülü, 1962: 279)

Ruhsatî'nin şiirinde "ak meme senindir" diyen kadın bedeninin âşığın olduğunu ona sahip olanın o olduğunu söyler. Bu ifadeler, kadın nesnedir onun sahibi erkektir ataerkil anlayışının şiire yansımış halidir.

Dedim: elli beş ne dedi: sinindir
Dedim: Ruhsat kimin dedi: benimdir
Dedim: ak memeler dedi: senindir
Dedim: açalım mı dedi ki: yok yok Ruhsatî-19. yy (Güney,1963: 89)

Beyazlık bazen kar sözcüğü ile de ifade edilir.

Didim güzel memen cana kasd ider
Didi eylemiştir kâr memelerin
Didim şevkın ayı güni mest ider
Didi asumanda kar memelerin Âşık Zülâlî-20.yy (Gözükızıl, 2000: 305)

Âşık Talibî, sevdiğinin beyaz döşünü görüp ne kadar beyaz olduğuna şaşırır.

İpek gibi elden ele üzülmüş
Mercan gibi koldan kola düzülmüş
Yâd el değmiş düğmeleri çözülmüş
Ne kadar da beyaz döşünü gördüm Âşık Talibî-20. yy (Kaya, 2013: 81)

Sevgilinin memeleri gül, tomurcuk, reyhan gibi çiçeklere güzelliği ve hoş kokusu nedeniyle benzetilir. Âşıklar bu gülleri dermek yani onlara sahip olmak isterler. Memelerin açılmış olması iki şekilde düşünülebilir. Birincisi görünür hâle gelmesi, ikincisi ise açılmış bir gül gibi güzel kokmasıdır. Âşık Veysel, bu dünyaya gelmenin amacının bir sadık yar bulup sefa sürmek ve bir güler yüz bir gül meme sahibi olmak şeklinde açıklar.

Cemalı gösteren beldir
İhsan eyle beni öldür
Biri reyhan biri güldür
Ne hoş kokar memeleri Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 456)

Geline bak deli gönül geline
Koynunda açılmış gül memelerin
Emsem de doyulmaz yavrum tadına
Kaymağa karışmış bal memelerin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu: 2012: 549)

Giymişsin karayı gülüm nerede alların
Şekerden kaymaktan gülüm tatlı dillerin
Açılmış göğsünde gülüm gonca güllerin
Tomurcuk güllerin gülüm dermeye geldim Ceyhanlı Âşık Ferrahi-20. yy (Atılgan, 1997: 157)

Dünyaya gelmemde maksat ne idi
Bir sadık dost bulup dem sürme idi
Arzum bir güler yüz gül meme idi
Istırapla dolu kedersin dünya Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 155)

Aşağıdaki şiirlerde sevgilinin memelerinin küçüklüğü çeşitli benzetmelerle anlatılmıştır. Âşıklar sevgilinin memelerinin küçüklüğünü ve yeni çıkmaya başladığını anlatmak için gülden hareket ederek tomurcuk sözcüğü ile ifade etmişlerdir. Bu teşbih ile tomurcuk gülün küçüklüğü ve güzel görünümüne vurgu yapılmıştır. Tıpkı bir gül goncası gibi tazedir memeler. Koynunda yeni tomur tomur olması ise göğüslerin yeni çıkmaya başladığının işaretidir.

Testisini almış pınara gelmiş
Terlemiş memeler taze domurmuş
Has yıldız düğmeler çapraz vurulmuş
Seherde göğsünü çöz kara gözlüm Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 509)

Yücesine gider meşenin yolu
Enginine dayanmaz yaylanın gülü
Elimden aldırdım bir selvi dalı
Domurcuk memeli yârden ayrıldım Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 481)

Kadir Mevlâm öğmüş öğmüş yaratmış
Yeni tomur olmuş o gül memeler
Ebrüm ebrüm keten-köynek içinde
Yassılaşmış kalmış o gül memeler Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 255)

Şiirlerde memelerin meyveye benzetildiği de görülür. Şekil benzerliği bu teşbihlerin ana kaynağıdır. Sevgilinin koynu çeşitli meyveler ile dolmuş bir bahçedir. Elma, portakal, turunç, nar, ayva, şamama gibi meyveler yuvarlaklığı, tatlı oluşu

bakımından memeye teşbih edilir. Maşuta Akgöynük (2012: 192) Karacaoğlan şiirlerinde yer alan bu benzetmelerin sebebini âşığın yaşadığı coğrafyaya bağlar. Bazen bu meyveler yetiştiği yerin ismiyle de (Gürün elması, Payas portakalı) anılır.

Karacaoğlan sevgilinin koynunun ayva, turuncu mekân tuttuğunu söylerken ayva ve turunç ile memelere gönderme yapar. Âşık, sevdiğinin göğsündeki kırmızı elmaları yani memeleri ellesem zedelenir mi der. Sevgili koynunda Gürün elması yani meme büyütmüştür. Payas'ın portakalına benzetilmiştir bazen de memeler.

Taramış zülfünü açmış aynını
Eğmiş kâmetini bükmüş boynunu
Ayva, turunç mekân tutmuş koynu
Kokar güller gibi teri mi bilmem Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 477)

Ak sayalar geyip karşımda durma
Çok yalan söyleyip karşımda durma
Sevdiğim sînende kırmızı alma
Aceb elim sunsam berelenir mi Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 420)

Yârimin sevdiği atlasın hası
Silindi gönlümün kalmadı pası
Koynunda beslemiş Gürün alması
Memesin emerken ağz'ırast geldi Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 435)

N'ideyim dünyada malı
Boyunca geyinmiş alı
Payas' ın da portakalı
Turunç olmuş memeleri Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 456)

Turunç, göğüs için yapılan benzetmelerde en sık kullanılan bu meyvelerdendir. Sevgilinin koynunda turunçları yani memeleri gizlidir. Sevgilinin yeni büyüyen memeleri için turunç memeleri yeni çıkmaya başlamış benzetmesi yapılır.

Beyaz gövden sâfî gümüş
Yedireyim türlü yemiş
Memelerin turunç olmuş
Zülüflerin tel mi yoksa Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 393)

Koynunda turunc'u gizlü
Tatlı dilli şirin sözlü
Şâhin gibi kara gözlü
Kul olmağa geldim sana Kul Mehmed-16. yy (Köprülü, 1962: 72-73)

Usuldur kametin meyanın ince
Koynunda memeler dönmüş turunca
Aklın canım aldın hemen görünce
Yerin Emen midir yoksa Yemen mi Niğdeli Âşık Tâhirî-19. yy (Bakırcı, 2017: 182)

Turunç meme yeni çıkmağa başlar
Yüz güneştir, aya güzellik aşlar
Uzun boy, ince bel, kapkara kaşlar
Yerden göğe cefa değil ya nedir Âşık Huzuri-20. yy (Gökalp, 2001: 98)

Nar da memeye teşbih edilir. Genç kızın göğsünde bir çift nar düşmüş, koynundaki nar ifadeleri ile memeler kast edilir.

Gidin diyin anasına
Öğüt versin sonasına
Körpe kızın sinsine
Bir çift nar düştü Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 173)

Koynundaki turunç mudur nar mıdır
Adın Huri midir Gülizar mıdır
Gözlerinden akan yağmurlar mıdır
On beş on altı mı yaşların güzel Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 220)

Açılmış bahçede nar memeler ile sevgilin memelerinin yeni çıktığı ya da görünür olduğu kast edilir. Ve bu memeler bal ile yoğrulmuş gibi tatlıdır.

Ezel bahar yaz ayları gelende
Açılmış bahçede nar memelerin
Versen de ağzıma emsem doyunca
Balınan yoğurmuş yar memelerin Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 238)

Başkalarının sevdiği şeftali verirken âşık kendisine sevdiği tarafından gönderilen nardan memnun olmaz. O, daha fazlasını ister, meme ile yetinmek istemez.

Gök yüzünden şahin turna indirir
Şemâ'idüp göllerine kondurur
El yârine şeftaliler gönderir
Niçün bana sevdüğümden nar gelür Gevherî-17.yy (Elçin, 1998: 402)

Dedi yiğit muradına erdin mi
El uzatıp gonca gülün derdin mi
Koynundaki çifte narı gördün mü
Görsem öldürürler görmezem öldüm Kırşehirli Âşık Said-20.yy (Obruk, 1983: 116)

Şamama, güzel kokulu bir çeşit kavundur. Şekli ve kokusu ile sevgilinin göğsü şamamaya benzetilir. Şamama gibi tatlı ve yuvarlaktır.

Emrah diyer nolur meni kınama
Abdal oldum dağlar çektim sineme
Yar koynunda bitmiş bir çüt şamama
Teze bara gelmiş kır bana gönder Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 254)

Aşağıdaki dörtlükte de memeler kiraz benine benzetilir.

Emrah'ın sevdiği hanlar hanıdır
Al yeşil giymiştir canlar canıdır
Koynunda memeler kiraz benidir
Dedim ver ağzıma emim bu gece Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 180)

2.7.4.2. Göl ve Kadın

"Yaratıcı potansiyelin, doğurganlığın, ana rahminin sembolü" (Saydam, 2011: 159) olan "su" şiirlerde kadınla birlikte anılmıştır. Su, insan yaşamının temel kaynağıdır, bereket getirir. Kadın da verimliliği ve bereketi ile dişil bir sembol olan suya benzetilir. Ayrıca su, yemek, temizlik gibi sebeplerle kadınlar tarafından çok daha fazla kullanılır. Bu da bu benzetmenin sebepleri arasında sayılabilir. "*Anadolu'da 'iye' olarak adlandırılan Yer-Sub, "ak saçlı, iri bedenli, ihtiyar kadın olarak tasavvur edilmiştir. Somut Yer-Su ruhları Mitolojik Ana tasarımının sonraki dönem gelişmiş şeklidir."* (Bayat, 2007: 31-32).

Karacaoğlan, eşinden ayrılanın ağlayacağını ifade ettiği şiirinde "ak kuğulu göller perişan" derken erkeksiz kalan kadınların perişanlığını anlatır. Göl ile kadın, kuğu ile erkek sembolize edilir. Şiirde yaprakları dökülmüş bağlar, bülbülün konduğu perişan dallar, bülbülü susmuş, gülü solmuş, sümbülü dağılmış bağlar ile kadın bedeninin perişanlığı anlatılır. Aynı şiirde göl ile de kadın sembolize edilir.

Çıkıp yücesine seyran ederken
Gördüm ak kuğulu göller perişan
Bir firkat geldi de durdum, ağladım
Öpüp kokladığım güller perişan[302] Karacaoğlan-16. yy (Köprülü, 1962: 238-239)

Âşık Minhacî, kadına gövel ördek gibi gölüne konmak istediğini söyler. Şiirde erkek, ördek; kadın ise göl ile sembolleştirilmiştir. Gölüne konmak ise âşığın kadının bendine sahip olmak istemesidir.

[302] **2.Dörtlük:** Hayal hayal oldu karşımda dağlar / Eşinden ayrılan ah çeker ağlar / Dökülmüş yapraklar bozulmuş bağlar / Bülbülün konduğu dallar perişan **3.Dörtlük:** Yıkılmış dilberin mâmur illeri / Susmuş bülbül söyler her dem dilleri / Dağılmış sünbülü, solmuş gülleri / Yüzüne dökülmüş teller perişan **4.Dörtlük:** Karaca Oğlan der ben toy avlamadım / Arap ata binip boylatamadım / Küstürdüm dilberi huylatamadım / Dilberi küstüren diller perişan (Köprülü, 1962: 238-239).

Güzel ördek gibi konam gölüne
Bir canım var feda olsun yoluna
Yüz bin lira kıymet her teline
Daha az geliyor yâr bölüklerin Âşık Minhacî- 19.yy (Kaya, 1994: 65)

Âşık Ferrahî de Emine adlı sevdiğine şimdi bülbül bağda güllere konmaz oldu, ördek de göllere girmez oldu diyerek kadına sahip olamamışlığını ifade eder. Başkalarının olmuştur sevdiği. Gül ve göl ile kadın sembolleştirilmiştir.

Bülbül konmaz oldu bağda güllere
Ördek girmez oldu şimdi göllere
Niye gönül verdin yaban ellere
Ben de seni benim sandım Emine'm Ceyhanlı Âşık Ferrahi-20. yy (Atılgan, 1997: 35)

Âşık Veysel de kendisinin ördek sevdiğinin de göl olmasını ister ve kendisine acımasını diler. Ördek göle girecek yani kadına sahip olacaktır.

Veysel ördek olsun sen de göl yârim
Yeter gayri kerem eyle gel yârim
Lale sümbül mor menevşe gül yârim
Sen bir çiçek olsan ben bir yaz yârim Âşık Veysel-20. yy (Kaya, 2011: 231)

Âşık Feryadî ise kendi gibi gülmeyen bir kişi daha olmadığını çünkü derdine deva bulamadığını anlattığı şiirinde durumunu "gövel ördeği gelmemiş göller gibi ben de gamlıyım" diyerek anlatır.

Yoktur ben gibi gülmedik
Derdine deva bulmadık
Gövel ördeği gelmedik
Göller gamlı ben gamlıyım Âşık Feryadî -20. yy (Başgöz, 2014: 218)

2.7.5. Gelin Kız, Gelin ve Kız

"Aşk" başlığı altında da değindiğimiz "gelin" konusu cinsellikte de yer alır. Gelinlerle yaşanan veya yaşanmak istenen cinselliğin ifade edildiği çok sayıda şiir vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Gelin ifadeleri ile evlenme çağındaki genç kızlar da kast edilir. Karacaoğlan gelinle yaşadığı ilişkiyi, gelinin tenhada, kimse duymadan ona şeftali vermesi ile ifade eder.

Sarıldı boynuma ağlama deyi
Hotozumu devre bağlama deyi
Yalvardı yakardı inleme deyi
Teze bir şeftali verdi bir gelin
…
Gönül farımadı güzel sevmeden
Ak göğsün bendi de gümüş düğmeden
Sarılalım anan atan duymadan
Tenhada şeftali verdi bir gelin[303] Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 544)

Aşağıdaki şiirinde de zamanında sahip olamadığı bir gelinde ahdı kaldığını ve ona sahip olmadan da gönlünün geçmeyeceğini söyler. Evli olan kadına karşı cinsel arzusu devam etmektedir ve bu arzusunun ona sahip olmadıkça geçmeyeceği ifade edilir.

Âhım kaldı şu gelinin ahdında
Deremedim güllerini vaktinde
Karanlık gecede kolum altında
Yatmayınca gönül yârdan ayrılmaz Karacaoğlan-16. yy (Köprülü, 1962: 344)

Ruhsatî ise gelinden göğsünün düğmelerini açarak bedenini ona sunmasını ister.

Başı elvân elvân biricik gelin
Var bana nisbetle gez suna gelin
Ben emmek istersem turunç memenden
Göğsün düğmelerin çöz suna gelin Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 136)

Âşık Seyranî de gelinle cinsellik yaşamak isteğini soyunup koynuna girmeli ve has bahçede gülünü dermeli ifadeleri ile anlatır.

Seyrânî'm de der ki n'edip n'olmalı
İnip aşkın deryasına dalmalı
Has bahçede gonca gülün dermeli
Soyunup koynuna girmeli gelin Seyranî-19. yy (Kasır, 1984: 167)

Âşık Minhacî, güzel gelinden bir şeftali ister.

Beni mecnun ettin ey dil-i bülbül
Bir çift şeftali ver yanağı gül gül
Kul olam kapında edersen kabul
Ya azap ya çoban durmalı gelin Âşık Minhacî-19. yy (Kaya, 1994: 63)

[303] **1.Dörtlük:** Gel de dostum bahçasında gezelim / Kimler karşısına geldi bir gelin / Aman gelin dedim ben de ağlarım / Gözümün yaşını sildi bir gelin **2.Dörtlük:** Sarıldı boynuma ağlama deyi / Hotozumu devre bağlama deyi / Yalvardı yakardı inleme deyi / Teze bir şeftali verdi bir gelin **3.Dörtlük:** A kuzum yanağın derdlere derman / Kaşların yay olsun kirpiğin keman / Top zülüflerini sevdim bir zaman / Gamz'okun sîneme vurdu bir gelin **4.Dörtlük:** Gönül farımadı güzel sevmeden / Ak göğsün bendi de gümüş düğmeden / Sarılalım anan atan duymadan / Tenhada şeftali verdi bir gelin (Sakaoğlu, 2012: 544).

Âşık Rıfat Kurtoğlu ise gelinlerin gönlünce cinsellik yaşadığını bu nedenle de kaybedecek bekâretleri olmadığı için daha rahat davrandıklarını oysa kızların nazının çok olup onlara ulaşmanın gelinlerden zor olduğunu söyler. Değerli olan bekâret olduğu için gelinlerin yasak ilişki yaşamasının daha kolay olduğu algısı görülür. Namusun ve ahlakın kadın bedeni ve bekâreti ile ölçüldüğü ataerkil tolumun bakire olmayan kadına yaklaşımı şiire yansıyan bakış açısının sebebidir.

Kızın hükmü bir gece
Gelininki her gece
Kızın nazı çok olur
Gelinler gönüllüce Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 221-223)

Feminizm cinsellik konusunda her alanda olduğu gibi kadın ve erkek arasında eşitlik olması gerektiğini savunur. Oysa ataerkil toplumlarda cinselliğe erişim ve cinsel ihtiyaçlar ile ilgili hak sahibi olmak konusunda erkek ve kadın arasında çifte standart söz konusudur. Cinsellik erkek için bir ihtiyaç olarak görülürken kadının böyle bir ihtiyacı olduğu göz ardı eldir ve evlenene kadar bundan söz etmesi bile hoş karşılanmaz. Kadınların ve erkeklerin farklı cinsel ihtiyaçları olduğu algısı ile erkeklerin cinsel arzularının peşinde koşmaları normal bir durum olarak kabul edilir. Cinselliğin tabu olduğu tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da cinselliğin, özellikle de kadın cinselliğinin gündeme getirilmesi sorun olmuştur. Doğal bir dürtü olan cinselliğin konuşulması Türk toplumunda ayıp kabul edilen durumlardandır. Ancak bir toplumda cinsel yasaklar arttıkça konuşulması da artar. Böylece insanlar, üzerlerindeki baskıyı bir nebze azaltırlar. Âşık şiirlerinde cinsel söylemin hatırı sayılır derecede yer alması, kadın üzerindeki toplumsal baskının ve cinsel tabunun fazlalığını göstermesi bakımından önemlidir. Âşıkların, şiirlerini erkek dinleyiciye sundukları düşünüldüğünde erkeklerin cinselliğin konuşulmasında rahat oldukları görülür. Bu durum, acaba kadınların da olduğu bir toplulukta söylenen şiirlerde de aynı rahatlıkta davranılabilir miydi sorusunu akla getirmektedir.

Âşık şiirinde anlatılan cinsel durumların tümünün yaşandığı kabul edemeyiz. Kadın erkek ilişkilerinin yasaklandığı durumlarda insanların cinsel fantezilerinin artacağı görüşünden yola çıkarak anlatılanların bir bölümün âşığın hayal gücü olduğu kabul edilebilir bir durumdur. Kadına ulaşmanın zor olduğu durumlarda hayal kurmak doğaldır.

Âşıklar şiirlerinde kadınları cinsel özelikleri ile çokça ele almıştır. Kadınların bedenlerine dair özelliler rahatlıkla anlatılmıştır. Maddi aşka dayalı âşık şiirinde sevgiliden

beklentilerin ten zevkine yönelik olarak da ele alındığı görülmüştür. Âşığın sevdiğinden beklentileri bazen cinsî arzulara dayanmaktadır. Niyetlerini açık yüreklilikle ortaya koymuşlardır. Arzularını gizlemeye ihtiyaç duymamışlardır. Bazen müstehcenliğe de kaçılmıştır.

Feminizm, kadının cinsel bir nesne olmasını kabul etmez. Şiirlere baktığımızda kadınlar talep edilen, arzu edilen cinsel nesneler olarak karşımıza çıkar. Âşıkların, şiirlerde cinsel arzularını ve cinsel taleplerini rahatça dile getirdikleri görülür. Âşıklar; sevgiliyi öpmek, beline sarılmak, koynuna girmek, onunla bir döşeğe girmek gibi sözcülerle cinsel arzularını rahatça dile getirişleridir. Şiirlerde erkeğin yaşlansa bile cinsel arzusunun dinmeyeceği ancak kadınlar için aynı şeyin söz konusu olmadığı görüşü ile karşılaşılır. Cinsellik erkek için her zaman ve her şartta istenen ve elzem bir durumdur kadınlar için ise böyle bir durum söz konusu değildir algısı ile karşılaşılır.

Cinsel birliktelik isteğinin dile getirildiği şiirlerde "koynuna girme" sıkça kullanılan bir ifadedir. Şiirlerde âşığın, koynuna giren kadın istemesi, koynuna giren kadından övgüyle söz etmesi kadının cinsel bir nesne olarak görüldüğünün ifadesidir. Erkek için önemli olan kadının bedenine sahip olmak iken kadının kişilik özellikleri arka plana itilir. Kadın, bedeni ile erkeğin cinsel arzularını tatmin edecek bir araçtır. Başkalarının koynuna giren kadınlara sitem edilirken âşığın koynuna giren kadına, başka çaresi olmadığı, artık ona mecbur olduğu göndermeleri yapılır.

Kadından gelen cinsel isteğin anlatıldığı şiirlerin çok sayıda olmasa da yer aldığı görülür. Kadın bendinin bu kadar sıkı denetim altında tutulduğu toplumlarda bu tür bir yaklaşım gerçek midir yoksa erkeğin arzu ettiği yönde bir davranış olduğu için mi şiirlerde yer aldığı bilinmez. Ancak erkeklerin bu yöndeki beklentilerini ve hayallerini gösterir.

Cinselliğin yaşandığı mekânlar şiirlerde en çok tenha sözcüğü ile anlatılır. Gözlerden uzak yaşanan cinsellikler söz konusudur. Kadın erkek ilişkilerinin baskı altında tutulduğu, yasak olduğu toplumlarda normal bir durum olarak kabul edilebilir. Diğer mekânlar oda, yayla yolu, samanlık, bağ ve bahçelerdir.

Tek gecelik ilişkiler hangi toplumda olursa olsun hoş karşılanan bir durum değildir. Âşık şiirinde tek gecelik ilişki isteklerinin anlatıldığı şiirlere rastlaması durumun normal gibi sunulması ile karşılaşılır. Bekârete son derece büyük anlamlar yüklenen ataerkil toplumlarda bu tür ilişki doğal olmayıp son derece kötüdür, özellikle de kadınlar için.

Maddi karşılık ile gerçekleşen cinselliklerden de bahseden az sayıda şiir, bunun erkek için yaşanan normal bir durum olduğu algısının yansımasıdır. Bu işi yapan kadınlar kötüdürler ama erkek kadınların aldığı gibi kötü adlar almaz, onlara kötü gözle bakılmaz.

Psikanalizin kurucusu Freud bahçeyi kadın genitalinin sembolü kabul eder. Psikanaliz ve edebiyat eleştirisi benzer şekilde çalışır. Psikanaliz kişilerin alt metinlerini, edebiyat eleştirisi ise kullanılan metaforlardan yola çıkarak metinlerin altmetinlerini ortaya çıkarmaya çalışır. Fransız feminist eleştirisi, söz dağarcığının kadın benzetmelerine karşı bir tavır sergiler ve bunları reddeder. Onlara göre ataerkilliğin ve kültürel değerlerin oluşturulması ve devam ettirilmesi ve kadın anatomisi üzerine kurulu bir dildir. Buradan yola çıkarak âşık şiirinde kullanılan, cinselliğin anlatıldığı şiirlerdeki metaforlara bakarak altmetinlere ulaşılabilir. Şiirlerde kullanılan bağ, bahçe, çiçek, meyve, göl gibi metaforlar cinselliğin anlatımında yaygın kullanışlar olarak karşımıza çıkar.

Âşık şiirlerinde kadın bedeni ve bağ-bahçe arasındaki bezerlikler fazlası ile göze çarpar. Bir metafor ve stereotip olarak kadın bedeni için bağ, bahçe, gül, meyve kullanımının şiirlerde önemli yer tuttuğu görülmektedir. Kadın bedeninin sembolü olarak kullanılan bağ, bahçe, gül, meyve gibi metaforların cinselliğin anlatılığı şiirlerde, cinsel algının oluşmasında kadın bedenini kavramlaştırmak için kullanıldığı görülür. Bu benzerliğin kurulma sebeplerinden biri kadının ve toprağın üretebilme yani doğurma özellikleridir. Bağ-bahçelerin ve kadın bedeninin bereket sembolü olması, güzel olmaları bu benzerliğin kurulma nedenlerindendir. Ayrıca bu benzetmeler şiirlerin içinden çıktığı sosyo-ekonomik ve kültürel yapının bir sonucudur denebilir. Toprağa dayalı tarım kültürünün yansımasıdır.

Kadına kavuşma ve ona sahip olma isteği bağ ve bahçe metaforlarıyla dile getirilir. Bahçe, kadının fiziksel varlığına işaret eden bir kavramdır. Kadının fiziksel varlığını yani bedenini imgeler. Bir erkeğin bağının, bahçesinin, barının olması ifadeleri, bir kadına sahip oldukları anlamlarını taşır.

Bahçe duvarı kıza ulaşmadaki engelleri temsil eder. Duvarın yüksek olması kadına ulaşmadaki güçlüğün ifadesidir. Bağın duvarını aşmak engelleri aşarak kadına ulaşmayı sembolize eder. Bağın duvarını aşıp güle ulaşan âşık tüm engelleri aşarak kadına ulaşmış demektir.

Bahçeye fiziksel olarak giren erkek ya da bahçeye girilmesine izin veren kadın, bedenini sunmuş erkek ise bu bedene sahip olmuş demektir. Kızın bağına girmenin erkeğin muradına ermesinin, kadının vücuduna sahip olmasının ifadesi olduğu görülür.

Bağın-bahçenin bozulması, güz mevsiminin gelmesi, çiçeklerin solması ise bu bedene başkasının sahip olması, yaşlanması gibi anlamlara gelir. Bahçeye yâd el girmesi yani başkalarının kadının bedenine (bağa) sahip olmasıdır. Âşıklar, güzelin bağına gazel düşmeden, bahçeye güz gelmeden yani kadın başkalarının olmadan, vakti geçmeden bağa girmek isterler. Bağa güzün gelmesi çiçeklerin solması, yaprakların dökülmesi bahçenin güzelliğini ve görkemini kaybetmesidir. Güz mevsimine kadar bağdaki meyveler ve çiçekler toplanır. Kadın bedeni de bu bağ ve bahçe gibi güz geldiğinde artık işlevini yitirir. Bağın güllerinin derilmesi, yapraklarının dökülmüş, bağının bozulmuş, bülbülün konduğu dalların perişan olması, bozulmuş bağlar ifadeleri ile kadının bedeninin bozulduğunu saflığını güzelliğini yitirdiği anlatılmak istenir. Bu durumda bülbüller susar çünkü güle arzuları kalmaz. Çünkü önemli olan kadının bedeni, bu bedenin gençliği, el değmemişliği ve güzelliğidir. Bunlar olmayınca erkek de kadına arzu duymaz. Âşığın kendi elleriyle dikip büyüttüğü güller kadının bedeni simgelerken bu gülleri derememiş olması ona sahip olamadığını, başkalarının dermesi yabancıların sahip olması anlamlarına gelir.

Şiirlerde bağban bazen erkek bazen de kadının etrafındaki diğer kişiler için kullanılır. Bağban bağdaki çiçeklere meyvelere en yakın olan kişidir. Âşıklar bağban olmak ister bu nedenle. Bağban olup gülü dermek, kadına sahip olmak manalarına gelir. Kadının etrafındaki diğer kişiler olarak kullanıldığında bağban, âşığın kıza ulaşmadaki engelidir. Bağbansız kalan bağın viran olacağı ifade edilir. Ataerkil toplumlarda kadınlar erkekler tarafından korunur. Kadının sahibi bekârken babası, ağabeyi evlenince ise kocasıdır. Korumasız kalan kadının başına kötü şeyler geleceği ataerkil toplumsal düşünce tarzının şiire yansımış hali karşımıza çıkar. Kadın kendi bedeninden sorumlu değildir. O her zaman bir erkeğe aittir.

Kadın bedeni bahçedir ve bu bahçedeki meyveler, güller beden uzuvlarıdır. Aşığın bunları dermek istemesi, kadına sahip olma isteğinin ifadesidir.

Edebiyatımızda gül ve sevgili birbiriyle ilişkili kullanılmıştır. Sevgili güle benzetilmiştir. Kadın bedeni bağ ve bahçe, bu bahçenin içindeki güller de kadın bedeninin uzuvlarıdır. Bahçedeki güllerin açması güzel kokması kadının aşk ve cinsellik için uygun

ve hazır olduğunu simgeler. Aşığın, türlü eziyetler ile bağ bezemesi, elleri ile diktiği gülleri büyütmesi kadın bedenine işarettir. Gül ve gül derme ifadelerine çok sık rastlanır. Kadının bedeni gül ile sembolik olarak ifade edilirken "gülünü dermek" de kadının bedenine sahip olmak anlamlarına gelir. Âşığın arzusu gülü dermektir. Gülünü dermek, kadına sahip olunduğunu ifade ederken kadının bedenine sahip olamamışlık, gülünü derememek ifadeleri ile sembolik olarak anlatılır. Bu bahçeye başkasının girip gülleri dermesi ona sahip olmasıdır. Gülü derilmiş bir kadın makbul değildir.

Gülün gonca hali açılmamışlığın, saflığın ve bekâretin, tazeliğin sembolüdür. Bu münasebetle sevgili goncaya benzetilir. Açılmamış, kimse tarafından koklanmış gül bu hali ile makbuldür. Kadının da kimse tarafından görülmemiş, bekâretini, saflığını, tazeliğini yitirmemiş hali tercih edilir. Âşık, gonca halindeki gülü dermek ister. Bağa başaklarının girmesi ve gonca gülleri dermesi aşığı üzer.

Edebiyatımızda kadın gül ile erkek bülbül ile temsil edilir. Âşık daima bağda bulunmak ister, arzusu daima güle konmaktır. Bülbülün bağa girip güle konması ile kadının bedenine ulaşması kast edilir. Bülbülün feryat ederek bağa girmesi güle konmak yani kadının bedenine sahip olmak içindir. Ataerkil toplumların kadına atfettiği rollerde kadın, aşk ve cinsellikte pasif konumda olmalıdır. Erkek talep eden, arzu eden ve ulaşmaya çalışan kişi olarak aktiftir. Şiirlerde kızların bülbül olup güle konması bu rollerin aksine olduğu için âşık tarafından yadırganır ve eleştiri malzemesi olarak kullanılır. Kadın daima pasif bir bekleyiş içinde olmalıdır. Kendisinden beklenen budur. Bülbülün güle konmak için izin istemesi de eleştirilen diğer bir konudur. Erkek, kadının sahibidir. Ne zaman isterse ona ulaşmalıdır. İzin istemesi geleneksel rollerin dışında kabul edilmiş ve eleştirilmiştir. Ataerkil toplumun beklediği rollerin dışına çıkılması eleştiri konusu olmuştur.

Bağ, kadın bedenini sembolize ettiği gibi bağda yetişen meyveler de kadın bedeninin uzuvları için kullanılmıştır. Kadının göğüsleri turunç, elma, portakal gibi meyvelere benzetilir. Bereket sembolü olan narın kadın ile özdeşleştirilmesi kadının üretkenliği ve doğurganlığı nedeniyledir. Meyvesi derilmiş bir ağaca benzetilen kadın, daha önce başkalarının yâri olmuş demektir. Bahçenin narını, turuncunu yâd ellerin hoyratça dermesi kadına kaba bir şekilde sahip olmasıdır. Âşıklar cinsel isteklerini rumuzlu ifadelerle şiirlerde anlatırlar. Şeftali dermek, şeftali vermek, âşıkların dilinde daima aynı manaya gelir. "Şeftali derme" ifadeleri de şiirlerde en sık rastlanan cinsel göndermedir ve

cinsel birlikteliğin bir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Âşık, sevgilinin şeftalisini dermek yani ona sahip olmak ister. Kadının şeftali vermesi cinsel birlikteliğe razı olması, bedenini erkeğe sunmasıdır.

Âşıklar şiirlerinde, kadına karşı duydukları şehveti tüm çıplaklığı ile yer verirler. Kadın, tüm cinsel özellikleriyle birlikte şiirlerde yer alır. "Meme" cinselliğin yer aldığı şiirlerde en çok rastlanan beden uzvudur. Bu uzuv âşıklara coşku verir ve pek çok benzetme ile beraber kullanılır. Memelerin cinsel arzuyu harekete geçirici bir yönü vardır. Âşık memeleri görmek ister ve sevdiğine düğmelerini çöz diye yalvarır. Doğrudan memeleri emme isteği şiirlerde yer alır. Onları emmek, görmek, dişlemek isterler. Memesini emmek ifadelerine çok rastlanır. Sevgilinin memeleri bal gibi tatlıdır. Tadına doyulmaz. Memelerde iz olması kadının başkası ile daha önce berber olduğu anlamını taşıyan izlerdir. Memeler çok değerlidir. Bu değeri âşıklar memeleri gümüşe ve değerli madenlere benzeterek, sarrafların değer biçememesi ile ifade ederler. Bu değer ona ulaşmanın zor olduğunun da bir göstergesidir.

Düğmeler ise aşığın memelere ulaşmasındaki engelidir. Zincir şeklinde çapraz ve sık dikilmiş düğmeler bir bend oluşturarak aşığın sevgilinin göğsüne ulaşmadaki zorluğu, engeli olarak karşımıza çıkar. Bazen düğmeler sevgili veya rüzgâr tarafından açılır ve âşığın gönlü hoş olur. Sık ve gergin dikili düğmeler göğüsleri daha da belirgin hale getirir ki fırlayacakmış gibi duran göğüsler âşığın şehvetini daha da arttırır. Göğüsler ak olarak tasvir edilir. Memelerin tomurcuk ve gonca halinde olması küçük ve yeni çıkmaya başladığının göstergesidir. Meme ve gül arasındaki benzerlik güzelliği ve hoş kokusu nedeniyledir. Âşık bu gülleri dermek yani memelere sahip olmak ister. Gonca memenin açılmış olması, açılmış bir gül gibi güzel kokması veya görünür halde olmalıdır. Gülden hareketle memelerin küçüklüğü goncaya teşbih edilir. Koynunda yeni tomur tomur olması yeni çıkmaya başlamasıdır. Gül dışında çeşitli meyvelere de benzetilir. Ayva, turunç, elma, portakal, şamama, nar şekli ve tadı nedeniyle memeye teşbih edilmiştir. Sevgilinin koynu çeşitli meyvelerle bezenmiş bir bahçedir.

Bağ ve bahçeler, ayrıca kadın ve erkeğin buluşma ve birbirine kavuşma mekânlarıdır. Gizli yapılan bu buluşmalar için bağ ve bahçeler uygun mekânlardır. Âşıklar, sevdikleri ile bağ ve bahçelerde buluşarak birtakım cinsel deneyimler yaşarlar.

Göl ve kadın benzetmeleri yer alır. Mitolojik Ana tasavvurundan itibaren kadın ve su benzerliği kullanılır. Su, dişil bir semboldür. Su, yaşam kaynağı ve berekettir. Kadının su ile ilişkilendirilmesi suyun; doğurganlığın, bereketin ve ana rahminin sembolü olması sebebiyledir. Şiirlerde kadın göle erkek ise bu gölde yüzen ördeğe, kuğuya benzetilir. Göllerin perişan olması, ördeğin ve kuğunun göle gelmemesi kadının erkeksiz, yalnız ve perişan olmadır. Ayrıca erkeğin, kadının bedenine ulaşamadığını da gösterir. Erkek gövel ördek gibi göle konmak ister. Göle konmak, âşığın kadının bendine sahip olmak istemesidir. Ördeğin göllere girmez olması kadına sahip olamamışlığını ifade eder.

Az sayıda da olsa eşcinselliğin yer aldığı şiirlere de rastlanır. Bu tür ilişkilerin eleştirildiği şiirler vardır. Lut Kavmi'nin helaki gibi bunun da kötü alametlerden olduğu düşünülür. Halkın oğlansever olduğu, kadınların evlerde yalnız kalması eleştirilir. Bunun yanında delikanlıya duyulan aşkın ve şehvetin anlatıldı şiirler yer alır. Delikanlıların güzelliği ve uyandırdığı cinsel arzu açık açık anlatılır. Bu aşka düşen kişi kendisini çaresizlik içinde düşünür ve delikanlıdan gizlice onun olmasını ister. Bazı şiirlerde de kadınlar yerine erkelerin tercih edildiği açıkça söylenir.

Aşk başlığı altında da değindiğimiz gelin konusu cinsellikte de yer alır. Gelinlerle yaşanan cinsellik veya yaşanmak istenen cinselliğin ifade edildiği çok sayıda şiir vardır. Bu ilişki kimsenin duymadığı yerlerde gerçekleşir. Zamanında sahip olamadıkları kadın evlenince bu cinsel arzuları son bulmaz. Evli kadınlar ile cinsellik yaşama istekleri dile getirilir. Kızlara ulaşmanın zor olduğunu gelinlerin ise dilediğince cinselliklerini yaşadıkları düşüncesi ile onlara ulaşılmanın daha kolay olduğu söylenir. Gelinlerin bekâretini kaybetmek gibi dertleri olmadığından kaybedecek bir şeylerinin olmadığının düşünüldüğü görülür. Değerli olan bekâret olduğu için gelinlerin yasak ilişki yaşamasının daha kolay olduğu algısı görülür. Namusun ve ahlakın kadın bedeni ve bekâreti ile ölçüldüğü ataerkil tolumun bakire olmayan kadına yaklaşımı şiire yansıyan bakış açısının sebebidir.

Kadın bedeni; güzelliği, cinsel arzuyu tetiklemesi yönleri ile vurgulanmıştır. Kadın bedeni, her uzvu ile erkek kullanımı için var olan bir zevk alma aracıdır. Bedende yer alan her uzuv cinsel haz sağlayan, erkek arzusunu kışkırtan birer parça olarak şiirlerde cinselliği çağrıştıracak şekilde yerleşmiştir.

2.8. Mekân

Kadınların kamusal alandan dışlanıp ev içine hapsedilmelerinin kökeni eski Yunan'a kadar uzanır. Eski Yunan'da kamusal mekân özgür erkeklerin alanıdır. Köleler ve kadınların mekânı ise ev içidir (Kaya, 2006: 36).

Köleci toplumlarda kadınlar ev içine itilir. Kölelerin çalıştığı bu sistemde kadınların çalışmalarına gerek kalmadığı için onlar evlerinin "hanımefendileri" olurlar (Tayanç, 1977: 30). Böylece kadınlar, kamusal alandan özel alana yani evlerine çekilir ama bu kadın için olumlu bir gelişme değildir çünkü kadın bağımlı hâle gelip ev içi köle konumuna düşer (Baş, 2011: 42). Bu gelişmelerle kadının kamusal alandan evine çekilmesi süreci başlar.

Hıristiyan inancı da kadınların ev içine çekilmelerinde etkindir. Çeşitli kanunlar ve yasaklamalarla kadınlar, kamusal alandan eve çekilmeye zorlanır. Hatta 1547 İngiltere'sinde kadınların bir araya gelerek çene çalmaları yasaklanır (Kayhan, 1999: 18-21). Kadınların kamusal alandan ev içine itilmelerinde Musevilikt'ten Hristiyanlık'a oradan da İslamiyet'e geçen bazı yorumlar etkili olmuştur (Öztürk, 2011: 66). İsmail Doğan (1999: 373) "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri" adlı eserinde erkeğin dışa dönük faaliyetlere kadının ise ev içine yönlendirilmesinin İslamiyet'le değil yerleşik düzene geçilmeye ilişkisi vardır, der. Kadının tecridi, yerleşik düzenin ön gördüğü toplumsal gerekliliğin doğal sonucudur.

Selçuklular dönemine dair zengin bilgilere ulaşılan İbn-i Batuda'nın Seyahatname'sinde kadınların erkelerden kaçmadığı anlatılır. Batuda*: "Zaviye yahut haneye insek komşularımız olan kadın ve erkekler hatırımızı (ahval) soruştururlardı. Orada kadınlar (hicap) örtünmezler. Oradan ayrılırken güya aynı kavimden imiş gibi, bize veda ederler ve kadınlar ağlayarak ayrılığımıza teessüf ederler."* (İnan, 1982: 50). Bu bilgilerden de anlaşılmaktadır ki kadın ve erkek, toplum içinde kaçgöç olmadan bir aradırlar.

Osmanlıda ise kadınlar ev içinde konumlandırılmıştır. Dışarıya çıkmaları sınırlandırılmıştır. Dışarıda peçe ile dolaşmaları gerekir. Ancak kent ve kırsal alanda kadınların durumu farklılık arz eder. Kentlerde kadınlar daha tecrit edilmiş bir ortamda yaşarken kırsal alanda tarlada, bağda, bahçede çalışan kadınlar kamusal alanda yer alır.

17 ve 18. yüzyıllar boyunca kadının evine ait olduğu düşüncesi evrenseldir. 18. yüzyılın ortaları ve 19. başlarında Sanayi Devrimi ile başlayan değişimler kadını özel alana yöneltir. Bu devirde iş yeri ile ev mekânı birbirinden ayrılır. Fabrikaların çoğalması ve küçük ev işletmelerinin ortadan aklaması ile işin kamusal dünyası ile evin özel dünyası birbirinden ayrılır ve ara açılır. Bu gelişmeler akılcılığı kamusal alanla, akıl dışı ve ahlakı özel alanla bağdaştıran Aydınlanma düşüncesini desteklemiştir. Bugün hâlâ aydınlanma teorisi tarafından ortaya konan özel ve kamusal alan ayrımı sorun oluşturmaya devam etmektedir (Donovan, 2014: 25-67).

Kamusal ve özel alan ataerkil ideolojiler tarafından yapılandırılmıştır (Wang, 2004: 13). Kadının yeri özel alan, erkeğinki kamusal alandır. Ataerkil toplumun kurduğu cinsiyet rolleri bu yöndedir. Kadın evde, ev işleri yapsın istenir (Sancar, 2012: 103). Kamusal olan erkeğe ait kabul edilirken özel olan kadının alanıdır. Başta Radikal ve Marksist feministler olmak üzere kamusal alanın erkeğe, özel alanın kadına ait olduğu düşüncesine karşı çıkarlar. Ataerkil sistem, radikal feministlerin temel odak noktalarındandır. Radikal feministlere göre kadın, cinsel bir obje olarak algılanır. Bu algı onun erkek tarafından eve hapsedilmesine neden olur. Özel alana kapatılan kadın, kendini gerçekleştirme fırsatı bulamaz. Aile hayatı ile baş başa kalır. Kamusal alanın nimetlerinden faydalanamaz. Erkek ise kamusal alanın tüm güçlerinden faydalanırken kendisi de güçlenir. Kadın bu süreçte güçsüz ve erkeğe bağımlı hâle gelir (McKinnon, 1989: 17). Ekonomik gücü ve diğer alanlardaki hâkimiyeti elinde bulunduran erkek, kadını kontrol altında tutabilir. Kate Millett'e göre de (1970: 36-37) kadınların ezilmesinin tek sebebi ataerkil sistemdir. Ataerkil sistem kadını özel alana hapsetmiştir. Tüm toplumsal kurallar ve yapılanmalar bu durumu destekler niteliktedir. Ataerkilliğin kadının her yönüyle erkeğe tabi olmasını desteklediğini ve ona hizmet etmesi gerektiği düşüncesini yerleştirdiğini düşünür.

İnceldiğimiz şiirlerde kadınların mekân kullanımları kamusal ve özel alan bağlamında ve kadınların bu mekânları kullanımına erkeklerin bakış açısı değerlendirilecektir. İncelemede ev dışında yer alan mekânlar, kamusal mekân olarak ele alınacaktır. Şiirlerde toplumsal kültürün oluşturduğu mekânların kadınlar tarafından kullanım biçimleri ve bunlara erkeklerin bakış açısı incelenecektir. Ayrıca bu mekânlarda toplum tarafından belirlenen cinsiyetler arası ilişkiler de değerlendirilecek, kadınların mekânla olan ilişkilerine bakılacaktır.

2.8.1. Pınar Başı, Çeşme Başı

Su ve kadın ilişkisini mitolojiden itibaren Türk edebiyatı metinlerinde sürmek mümkündür. Gerek kâinatın yaradılışı gerekse insan yaşamının temeli olması sebebiyle su anlatılarımızda kadın ile ilişkilendirilmiştir. Verimliliği ve bereketi nedeniyle su, dişil bir unsur olarak tasavvur edilmiş ve kadınla özdeşleştirilmiştir.

İslam öncesi inanç sistemlerinden Şamanizm'de Yer-Su şeklinde ortaya çıkan dağlar, nehirler, su kaynakları tanrılaştırılmıştır (Yörükan, 2006: 58). Fuzuli Bayat (2007: 32) Yer-Sub, Anadolu'da iye olarak adlandırılıp ak saçlı, iri vücutlu yaşlı bir kadın olarak tasavvur edilir, der. Bayat'a göre yer-su ruhları Mitolojik Ana tasarımının daha sonraki dönemlerdeki gelişmiş halleridir.

Yaradılış mitinde tanrıya yaratma ilhamı Ak-Ana (Ene) adlı dişi ruh tarafından verilir:

> Artık vakit gelmişti, gökleri yaratacak!
> Ülgen hep düşünmüştü, ta göklere bakarak:
> -Bir dünya istiyorum, bir soyla yaratayım!
> Bu dünya nasıl olsun, ne boyla yaratayım!
> Bunun çaresi nedir, ne yolla yaratayım!
> Bir Ak-Ana (Ak-Ene) var idi, yaşardı su içinde,
> Ülgen'e şöyle dedi, göründü su yüzünde:
> -Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen,
> Yaratıcı olarak, şu kutsal sözü öğren!
> De ki hep, 'Yaptım oldu!' Başka bir şey söyleme!
> Hele yaratır iken, 'Yaptım olmadı!' deme!
> Ak-Ana bunu dedi, sonra kayboluverdi,
> Denize dalıp gitti, bilinmez noluverdi. (Ögel, 1998: 432)

Yaşar Kalafat (2000: 37) yaradılış destanlarında yer alan tanrıçaların sudan çıkmasını hayat kaynağı ve bereketin, aynı zamanda da üremenin sembolü olan su ile kadın arasında kurulan bağlantıdan kaynaklandığını ileri sürer. Kalafat ayrıca bu benzerliğin ve inancın Oğuz grubu Türk kahramanlık destanlarında yer alan kahramanların, evleneceği kızla bir su kenarında (pınarbaşı, çeşme) karşılaşması motifine taşındığını söyler.

Oğuz Han[304] avlanırken bir suya ve bu suyun ortasında bir adacığa rastlar. Bu adacığın ortasındaki ağacın kovuğunda ikinci karısı olacak kızı görür[305] (Ögel, 1998: 139-

[304] Oğuz Kağan Destanı Uygur varyantında yer alan şekli ile…

[305] Bahaeddin Ögel'e göre onu veren veya gönderen, eski Türklerin Yer-Su dedikleri kutsal ruhlarıdır ve bu yüzden onun, diğer kızlar gibi ışıkları yoktur. Onun belirtilen tek özelliği gözlerinin gök oluşudur ve bu, Yer-Su Tanrılarından gelen kıza sembolik bir ifade vermiştir. Çünkü gök rengi Tanrının bir sembolüdür. Bu kız Gök, Dağ ve Deniz Han'ları doğurarak âdeta dünyanın kuvvetlerini bir araya getirir. Dolayısıyla, Oğuz ve Türk milletinin oluşu, kâinatın yapısına ve hatta oluşuna uygulanır (Ögel, 1998: 139- 140).

140). Bu olay Şecere-i Terakime'de de yer almaktadır. Avdan dönen Oğuz Han amcası Or Han'ın kızını su kenarında çamaşır yıkarken görür ve beğenir. Daha sonra kızın Müslüman olması ile onunla evlenir. Oğuz Han'ın amcasının kızını daha önceden görmüş olma ihtimali oldukça yüksektir ancak ona eş olarak bakması ve beğenmesi bir subaşında gerçekleşir (Ergin, 2011: 28).

Kadın ve su birlikteliğini Dede Korkut Hikâyeleri'nde de görmekteyiz. Bamsı Beyrek Boyu'nda; Beyrek, Tekfur'un kalesinde on altı yıl esir kaldıktan sonra kurtulup obasının yolunu tutar. Yolda, sevdiği ve adaklısı olan Banı Çiçek'i çeşme başında su doldururken görür. Beyrek, bu duruma çok üzülür çünkü evde onca hizmetçisi bulunan bir bey kızının su almaya gitmesinin başka anlamlara geleceğini bilir. Banı Çiçek'in su doldurmaya gitmesi on altı yıllık bekleyişinin sona erdiğini, ümidinin kesildiği ve başka kimselere gönlünün kapılarını araladığının göstergesidir.

Men bu yirden gideli delü olmış
Delim ağça karlar yağmış dize yetmiş
Han kızınun ivinde kul halayık dükenmiş
Maşraba almış suya varmış
Bileginden on parmağını sovuk almış
Kızıl altun getürün han kızına tırnak yonun
Ayıbluça han kızı ere varmak ayıb olur (Ergin, 2011: 148)

Su, hayat kaynağı ve hayatın başlangıcına ait olması sebebiyle şiirlerde de aşkların başlangıcında yer almıştır. Âşık Tarzı Şiir Geleneği'nde yer alan rüya motifine göre[306] âşıklar çeşitli yerlerin yanında, bir çeşme başı veya pınar başında, uyuyakalarak rüyalarında gördükleri kızlara âşık olurlar, bu itibarla aşkların başlangıcı bir su kenarında gerçekleşir. Bunun yanında âşıklar çoğu zaman sevdiği kızları ilk kez çeşme ve pınar başlarında görürler.

Şiirlerde âşık, kızları genellikle pınar başında, çeşme başında ya da su almaya giderken görür. Çeşme başında su dolduran kızın başka bir erkek tarafından fark edilme ihtimali vardır. Kızların su almaya gitmesi bir bakıma kendilerini göstermeleri ve bir eş aradıklarının ifadesi olarak anlam kazanır. Kızların su almaya gitmeleri aynı zamanda gezintiye çıkmak için bahaneleridir. Böylece yeni insanlar görecek hem de kendisini gösterecektir. Beauvoir (2010: 57) bu durumu şöyle değerlendirir: *"...yarı mahpus yaşayan Müslüman kadınlar için ırmağa su almaya gitme büyük bir serüvendir*."

[306] Konu ile ilgili detaylı bilgi için Bakınız: Umay Günay (2008) *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Bunun bilincinde olan erkeler de çeşme ve pınar başlarında bir kız görmek, sevgili bulmak için bulunurlar. Bu mekânlarda görüp beğendikleri kızlardan bir tas su isterler. Elbette amaç su içmek değildir. Çeşme başında, pınar başında gerçekleşen diyaloglarda "su" sembolik bir dil olarak yerini alır. Erkeğin, beğendiği kızla iletişim kurmak istemesi durumunda konuşmalar yine su imajı üzerinden sağlanır. Âşığın çeşme başında gördüğü kızdan su istemesi o kızda gönlünün olduğu, beğendiği ifadesini taşırken diğer amaç da kızın onda gönlünün olup olmadığını anlamaktır. Kızın, kendisinden su isteyen erkeğe suyu vermesi onu beğendiğini, kabul ettiğini gösterirken su vermemesi ise onu reddettiği anlamına gelir. Kızın verdiği suyu kabul etmeyen, içmeyen, döken erkek ise o kıza âşık değildir onu istememektedir.

Şiirlerde suya giden kadınların zengin biçimde anlatıldığı görülür. Kadının ev dışına çıkma sebeplerinden biri olan köyün ortak çeşmesine gidip su alma, mekân kullanımı açısından işlevseldir. Bu mekânlar kadınların kendilerini göstermesi, karşı cinsle karşılaşabilmesi ve ufak bir gezintiye çıkabilmesi için işlevsel mekânlardır. Şiirlerde de âşıklar suya giden kadınlardan bahseder. Bu mekânlarda kızları görüp beğenir ve onlara âşık olurlar. Karacaoğlan da aşağıdaki şiirinde suya giden geline seslenip ona olan aşkını söyler.

Sana derim allı gelin has gelin
Suya gider sağ elinde tas gelin
Yedi yıldır ben sevdana düşeli
Kerem eyle şu sevdamı kes gelin[307] Karacaoğlan-16.yy (Başgöz, 2014: 140)

Ruhsatî ise aşağıdaki şiirinde sevdiği ile su yolunda karşılaşmak istediğini dile getirir. Kadınların görünür olduğu yerlerin kısıtlı olması ve su almaya gitmenin kadınların bulunduğu kabul edilebilir bir mekân olduğu görülür.

Münâcât etsem Allâh'a
Seni bana yazar m'ola
Karşılaşsam su yolunda
Kaşın gözün süzer m'ola Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 29)

[307] **2.Dörtlük:** Zalim aşk elinden içmişim ağı / Senin için dolanırım bu dağı / Alam beliğine altın saç bağı / Tak saçına ince bele as gelin **3.Dörtlük:** Ben seni severim sen de beni seversen / İnsan olman il sözüne uyarsan / Çizme olam ayağına giyersen / Ökçesin de çamurlara bas gelin **4.Dörtlük:** Bir gül oldum zemheride açıldım / Açıldım da kız boynunda geçindim / Kumaş oldum terzilerde biçildim / Giyin sarıl ak tahtaya bas gelin **5.Dörtlük:** Karac'oğlan der ki nic'olur halim / Yoluna dökülsün olanca malım / Giyin kutnu kumaş karşımda salın / Ko desinler şu yiğidin şu gelin (Başgöz, 2014: 140).

Çeşme başında gerçekleşen diyaloglarda su verme ve su isteme sembolik anlamlar taşır. Aşığın çeşme başındaki kadından su istemesi onu beğenmesi anlamlarını taşır. Su veren kadın da bu yolla, onu kabul ettiğini gösterir. Bu nedenle âşıklar beğendikleri güzelden su isteyerek onların niyetlerini anlamaya çalışırlar. Aşağıdaki şiirde de Karacaoğlan suya giden bir kadından su vermesini ister. Ancak kız, su vermeyerek onda gönlünün olmadığını belli eder.

Karacaoğlan:
Suya giden allı gelin
Niçin böyle salınırsın
Gelin bir su ver içeyim
Gelin kimin gelinisin

Kız:
Su değildir senin derdin
Görmek ise yeter gördün
Oğlan burada çokça durdun
Ağam gelir döğülürsün[308] Karacaoğlan-16.yy (Köprülü, 1962: 372)

Dadaloğlu da şiirinde çeşme başındaki kızdan su vermesini ister. Kız ise ona su vermediği gibi türlü yolarla (kardeşi, babası gibi) korkutup kaçırmaya çalışır. "Soğuk sular içmedin mi/Hiç de güzel görüp seçmedin mi" ifadeleri de çeşme başında gerçekleşen ve su isteme, verme üzerine kurlu iletişimin yaygın bir durum olduğunu göstermektedir.

Dadaloğlu:
Çeşme başı bekleyen kız
Koyma beni yollarımdan
Uzat bir suyun içeyim
Kral kızı kurban gelin

Kız:
Yayla yayla göçmedin mi
Soğuk sular içmedin mi
Hiç de güzel seçmedin mi
Oğlan oğlan deli oğlan[309] Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 222)

[308] **Karacaoğlan:** Döğülürsem döğüleyim / Söğülürsem söğüleyim / Gelin sana kul olayım / Ölürüm kanlım olursun **Kız:** Yaylalara göçmedin mi / Soğuk sular içmedin mi / Güzel görüp geçmedin mi / Beni görüp delirirsin **Karaca Oğlan:** Türlü yaylayı görünce / Soğuk suları içince / Kocayıp vaktin geçince / Taşlar alır döğünürsün **Kız:** Evlerinin önü solgan / Ağamı görsen korkan / Telli perçemlisin oğlan / Ne dedim ki darılırsın **Karaca oğlan:** Karaca Oğlan sana vurgun / Düşlerin almadan solgun / Sevindirdin beni bugün / İnşallah Cennet görürüsün (Köprülü, 1962: 372).

[309] **Dadaloğlu:** Yayla yayla göçüp geldim / Karlı suyun içip geldim / Çok güzeller seçip geldim / Ey kral kızı kurban gelin **Kız:** Yolcu isen git yoluna / Şol kutnu perçem boyunca / Bir kardaşım var duyunca / Yok ederler seni oğlan **Dadaloğlu:** Yolculukta olur işim / Kız yoluna kurban başım / İster olsun on kardaşın / Komam seni kurban gelin **Kız:** Benim babam pek delidir / Duran daşa kan yürüdür / Öldürür de hem sürüdür / Yok ederler seni oğlan **Dadaloğlu:** Odanızın hasırıyım / Karıncanın yesiriyim / Babadan üstün deliyim /

Âşık Veysel, pınara su doldurmaya giden bir kızı görüp ona âşık olmuştur. Salınarak suya giden kızları taze fidana benzetir.

Sabahtan bir güzel gördüm
Suya gelmişti pınara
Aradım aslını sordum
Âşığım hüsn-i dilbere

Bahçedeki taze fidan
Seherde kalkmış uykudan
Salınarak suya giden
Ala gözlü kaşı kara Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 151)

Dadaloğlu aşağıdaki şiirinde ise pınar başında su veren kadından bahseder.

Dadaloğlu'm der de bu kimin nesi
Gören âşıklar da çekiyor yası
Eğildi pınardan doldurdu tası
Veriyor içene bal karmakarış[310] Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 307)

Çeşme ve pınar başları kadınların mekânlarıdır. Buralarda görünür olan kadın, kamusal alanda erkek tarafından görülüp beğenilme şansına sahip olur. Köroğlu, pınar başında gördüğü kızları anlatır ve beğenisini ifade eder. Şiirde kızların yolun başında ve dağlarda bulundukları da anlaşılmaktadır.

Kimisi pınar başında
Kimisi yolun dışında
Al geyen on beş yaşında
İlle mavili mavili

Kimisi dağlarda gezer
Kimisi incisin dizer
Al geyen bağrımı ezer
İlle mavili mavili Köroğlu-16.yy (Elçin, 1988: 31)

Gevherî de şiirinde pınara gelmiş kızları ve onların güzelliklerini anlatır.

Kral kızı kurban gelin **Kız:** Dadaloğlu halin yaman / Üç beş adam bir de imam / Nikâhımız kıyan bir can / Düzgün yürü yolun gelin (Görkem, 2006: 222).

[310] **1.Dörtlük:** Sakın akça ceren çölden kaçınca / Mâil oldun kız göğsünü açınca / Vakti gelip cümle âlem göçünce / Düzülür yollara el karmakarış **2.Dörtlük:** Yücesinde ima geyik pervane döner / Altın ak gerdanda mum gibi yanar / Sırtında libası her türlü döner / Giyinmiş kuşanmış al karmakarış **3.Dörtlük:** On üç on dördünde var m'ola yaşı / Âlemi devretsem bulunmaz eşi / Katar katar olmuş gözünün yaşı / Akıyor çeşminden sel karmakarış **4.Dörtlük:** Yaşını sorarsan on beş yaşında / Hiç gaflet yok kirpiğinde kaşında / Elvan elvan her çiçeği başında / Sümbülü reyhanı gül karmakarış (Görkem, 2006: 307).

Sabah bizim pınara
İki gelin üç kız geldi
Birbirlerini kovarak
Sandım ki göle kaz geldi[311] Gevherî -17.yy (Köprülü, 1962: 239)

20. asır âşıkların Ceyhanlı Âşık Ferrahî aşağıdaki şiirinde "Pınarbaşı yeridir kızların" ifadeleri ile pınarların kızların gittiği kamusal mekânlardan olduğu gerçeğini dile getirir. Şiirde ayrıca bahar aylarında gezintiye çıktıkları anlaşılan kırlardan (sahara) da bahsedildiği görülür.

İlkbaharda kızlar sahraya çıkar
Pınar başlarıdır yeri kızların
Tarar saçlarını kulunca döker
Dik durur her zaman seri kızların
…
Ferrâhî dolaşır bir yâr peşinde
Binnaz ile Hürü kendi işinde
Hep kızlar toplanmış pınar başında
Bir su bari verse biri kızların Ceyhanlı Âşık Ferrahî-20.yy (Atılgan, 1997: 58)

Âşık Veysel, ağlayarak pınara vardığını ama kızlardan birinin bile ona su vermemiş olduğunu üzülerek anlatır. İlgi göstermemeleri onu üzmüştür.

Ağlayı ağlayı vardım pınara
Kirli yağlığımı yuvermediler
Herkes testisini doldurdu çıktı
Bana da bir damla su vermediler[312] Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 298)

Çeşme başı aşağıdaki şiirde buluşma mekânı olarak karşımıza çıkar. Âşık, çeşme başı buluşmalarını anlatır.

Hiç saklama olanları boşuna
Hızma rastık çekmiş idin kaşına
İkimiz oturup çeşme başına
Bir kavli karara vardıyıdım ben Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 481-482)

[311] **2.Dörtlük:** Birisinin adı Tuti / Odur güzellerin tadı / Kim aradı, kimler yudu / Zülüf gerdana az geldi **3.Dörtlük:** Birisinin adı İnci / Severler güzeli genci / Koynunda çifte turunc'u / Verdi ağzıma bal geldi **4.Dörtlük:** Birisinin adı Ayşe / Benler var çifte çifte / İki elinde menevşe / Şükür Mevlâ'ya yaz geldi **5.Dörtlük:** Birisinin adı Fatma / Kaşları var çatma çatma / Kadir Mevlâ'm sabah etme / Bu gece bize az geldi (Köprülü, 1962: 239).

[312] **2.Dörtlük:** Elimde bir kadeh vardım kurnaya / Hücum eylediler bana vurmaya / Elimdeki kadehimi kırmaya / Tuttular birkaçı koyvermediler **3.Dörtlük:** Al bu kadehini kaldır dediler / Gözün yaşıyla doldur dediler / Bir fincan su verdik bıldır dediler / Sanki ya verdiler ya vermediler **4.Dörtlük:** Çalıştım kadehim dolduramadım / Kimseye halimi bildiremedim / Gönlümün arzusundan aldıramadım / Dileğim hâkime deyvermediler **5.Dörtlük:** Veysel bu sitemler canımı yaktı / Güzellerde eda yoktur naz kalktı / Herkes üç-beşini aldı bıraktı / Beni de bir kere evermediler (Kaya, 2011: 298).

2.8.2. Bağ-Bahçe

Şiirlerde kadınların serbest dolaşım imkânı bulduğu mekânlardan çeşme ve pınar başlarının yanında kadının bulunduğu ve ona ait mekânlardan bağ-bahçe de yer alır. Buralar, kadınların kamusal alanda yer aldığı, görünür ve ulaşılabilir olduğu mekânlardır. Kadın ve erkeğin bir araya gelmesinin oldukça zor olduğu erkek egemen ataerkil toplumlarda bahçeler bu anlamda işlevseldir ve buluşma mekânı olarak da önem taşır. Evlenme çağına gelmiş kızlar bahçelerde seyran eder ve erkeler tarafından buralarda görülebilir. Bahçe, sevgilinin temel yaşam alanı ve onu görme, iletişime geçme yeridir. Âşık, sevdiğini görmek bazen de onunla görüşüp konuşup yakınlaşmak için bahçelerde bulunur. Sevgiler her fırsatta buralarda buluşur, konuşur, sarılır, hasret giderir.

Karacaoğlan sevdiği ile bağ arasına gitmek ister.

Kalk dilber gidelim bağ arasına
Şakısın bülbüller gül incinmesin
Eser bâd-ı sabâ zülfün dağıtır
Gerdana takılmış gül incinmesim Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 552)

Karacaoğlan bahçelerin seyran yeri olduğunu söyler. Dünden beri bahçeye gelmeyen sevdiğini göremediğinden bahsederken onun küstüğü için gelemediğini düşünür.

Yürü bire güzel yürü
Has bahçalar seyrân yeri
Gelmez oldun dünden beri
Küskün müsün akça gelin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 538)

Âşık, sevdiği kızın salınarak bağa gelmesini ister ki orada kendisini görebilsin.

Yine üftadeler başladı zâre
Bu çeşm-i giryânım ağlara gelsin
Bizden selâm olsun gül yüzlü yâre
Salınsın sevdiğim bağlara gelsin Gevherî-17.yy (Elçin, 1998: 257)

Ercişli Emrah, sabahın seher vaktinde sevdiğini bağ içinde görür. Onunla tenha bir yerde olmak istediğinden bahseder.

Sabahın seher vaktında
Yarı gördüm bağ içinde
Bi(r) men olsam bi(r) nazlı yar
Bi(r) tenha otağ içinde Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 115)

Âşık Nihanî, kızların süslenip bağlara indiğinden bahseder. Tıpkı çeşme başı gibi bağlar ve bahçeler de kadınların görünür oldukları kamusal mekânlar arasındadır.

Gönül müştâk olur mâhbup çağlara
Lâle, sümbül uyar bizim dağlara
Süslenir dilberler iner bağlara
Sallanıp gezmenin bol zamanıdır Âşık Nihânî-20.yy (Gedik, 1995: 125)

Bağ ve bahçeler kadın ve erkeğin buluşup, konuştukları bazen de çeşitli tensel yakınlaşmalar yaşadıkları mekânlar olarak da kullanılır. Ercişli Emrah, sevdiği ile bağ arasına buluşmak ve birtakım yakınlaşma ister.

Gel gidek bağ arasına
Öyle gidek-gelek yol incinmesin
Şirin leblerinnen bir buse alak
Dudak zahmet çekip dil incinmesin
Sen beni döndürdün mum sarısına
Bülbül olan konar gül harasına
Gel seninnen gidek bağ arasına
Bülbül ürküşmesin gül incinmesin Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 240)

Âşık, aşağıdaki şiirinde ise bahçenin kapısını açıp yârini burada gördüğünde yaşadığı hazzı cennete düşmüş gibi olmakla ifade etmiştir.

Bahçanın kapısın açtım
Sanasın cenette düştüm
Yar ile tenha konuştum
Bir gül aldım yanağınnan Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 142)

2.8.3. Yayla

Kadınların görülebildiği diğer bir mekân olarak "yayla" da şiirlerde yer almıştır. Yayalar ve yaylaya göç esnasında yayla yolları kadınların görünürlüğü açısından işlevsel yerler olarak değerlendirlir.

Yaz aylarında yaylalarda köylü kızları çeşitli alanlarla kamusal mekânda görülürler. Bu kızlar tarlada çalışır, kırlarda dolaşırlar. Âşık Cemal Hoca da yaz aylarında yaylalarda gördüğü tarlada çalışan, çayırlarda gezen kızları anlatmıştır. Köylü kızlarının bu anlamda kamusal alanda görünürlüğü şehir hayatındaki kadınlara oranla daha fazladır. Erkekler tarafından bu mekânlar, kadınların serbest dolaşım hakkına sahip oldukları ve erkeklerin de kabul ettiği alanlar olarak öne çıkar.

Yaz olanda yaylalarda
Seyranım köylü kızları
Hem çayırda hem tarlada
Kotanım köylü kızları[313] Cemal Hoca-20.yy (Aslan, 1978: 152)

Aşağıda bir bölümünü aldığımız Karacaoğlan ile kız atışmasında kız âşığa "yaylalara gidip hiç kızları görmedin mi" derken kadın ve erkek görüşmelerinin yaylalarda gerçekleştiği gerçeğine vurgu yapmaktadır. Âşık da kıza türlü yaylara çıkıp gezip pek çok kız gördüğünü belirtir.

Kız:
Yaylalara göçmedin mi
Soğuk sular içmedin mi
Güzel görüp geçmedin mi
Beni görüp delirirsin

Karacaoğlan:
Türlü yaylayı görünce
Soğuk suları içince
Kocayıp vaktin geçince
Taşlar alır döğünürsün Karacaoğlan-16.yy **(**Köprülü, 1962: 372)

Dadaloğlu kızların yaylalarda bulunduğunu ve onları görerek beğendiğini anlatır.

Bizim yaylamız meşeli
Dibinde güller döşeli
Eli top top menekşeli
Kızlar gelir yaylamıza Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 71)

Âşık Veysel "Sivralan köyünde yayla yolunda" kızların yürüyüşünü anlatır. Yayla göçü yaya olarak yapılır. Kadın erkek herkesin yürüyerek yaptığı bu yolculuklar esnasında kadın ve erkek arasında beğenme beğenilme, görüşme imkânı doğar.

Yürümüş güzeller halka kolunda
Sivralan köyünde yayla yolunda
Devşirmiş bağlamış top top elinde
Kokular koynuna kor çiçekleri Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 204)

Âşık Şeref Taşlıova da kadınların, kızların yaylaya göç ettiklerinden bahseden bir diğer âşıktır.

[313] **2.Dörtlük:** Aslanca işe girerler / Tarlada sapan sürerler / Zevk ile tohum ekerler / Davranın köylü kızları **3.Dörtlük:** Çıkar yaylada gezerler / Taslarda ayran ezerler / Kırmızı güle benzerler / Gülşama köylü kızları **4.Dörtlük:** Erkenden işe kaçarlar / Yorulur ayran içerler / Çiçek gibi açarlar / Çimenim köylü kızları **5.Dörtlük:** Bize köy kızları derler / Gidip mektepte okurlar / Nakışlı halı dokurlar / Elvanım köylü kızları **6.Dörtlük:** Sürüler dağları süsler / Sütü ile dolar taslar / Koyunu kuzuyu besler / Çobanım köylü kızları, **7.Dörtlük:** Cemal Hoca'nın özünde / Hilafı yoktur sözünde / Aşkı buldum köy kızında / Destanım köylü kızları (Aslan, 1978: 152).

Bizim köyün kız gelini
Tutarlar yayla yolunu
Yaşil yayla ver elini
Aşılır belin yaylalar Âşık Şeref Taşlıova-20. yy (Karadeniz, 2006: 70)

Ruhsatî yayla yolundan gelirken bir kız ile yaşadığı deneyimi aşağıdaki gibi anlatır.

Yayladan gelirken yolun sağında
Hoş geldin misafir in dedi bana
Çıkardı memesin verdi ağzıma
Yorgunsun sevdiğim em dedi bana Ruhsatî -19. yy (Güney,1963: 31)

2.8.4. Kavil Yeri

Kavil yeri pek çok şiirde geçer. Bu mekânın neresi olduğu açıkça geçmese de âşıkların buluştukları ev dışı mekân olduğu anlaşılmaktadır. Âşıkların birbirleri ile sözleşip buluştukları bu mekânlarda, konuşup çeşitli yakınlaşmalarda bulunulmasından anlaşıldığına göre bu mekânlar gözlerden uzak yerlerdir.

Karacaoğlan, daha önceden sözleştikleri yere gittiğini ancak kızın gelmediğini dile getirir. Gelmemesini ise uyuyakalması veya küsmesi şeklinde yorumlar.

İlk akşamdan vardım kavil yerine
Önegördüm kömür gözlüm gelmedi
Bilmem gaflet bastı yattı uyudu
Bilmem o yâr bize küstü gelmedi Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 432)

Âşık Selmanî ise kavil yerine gelip sevdiği gelmiş mi kontrol etmiştir.

Seherde şafak vakti seni beklerdim
Kavil yerin gidip gelip yokladım
Seni sevdiğimi elden sakladım
O ince bellerin sardıyıdım ben Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 481-482)

Âşık Ferrahî, kavil yerlerinin boş kaldığını bu nedenle buluşmaların bittiğini ve sevdiğini artık göremediğini ifade eder.

Elâ gözlü nazlı yâri
Görem dedim, göremedim
Boş kalmıştır kavil yeri
Varam dedim varamadım Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 202)

2.8.5. Tenha, Oda

"Tenha" sözcüğü de kadın ve erkeğin buluştuğu mekânsal bir kavram olarak şiirlerde yer alır. Gözlerden uzak bir yerin kast edildiği tenha sözcüğü ile kadın ve erkeğin kamusal alanda görüşmelerinin yasak olduğu anlaşılır. Ancak gizlice, kimsenin görmediği tenha mekânlarda buluşulabilmektedir.

Karacaoğlan aşağıdaki dörtlüğünde tenhada sevdiği ile buluşup birtakım birliktelikler yaşamak isteğini ifade eder.

Karac'Oğlan der ki gel görüşelim
Şöyle bir tenhâda gel buluşalım
Kaldır nikabını bir öpüşelim
Dudak zahmet çekip dil incinmesin Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 552)

Gevherî, sevdiğini bir tenhada bulup rızası olsun olmasın onu öpmek ister.

Şunu bir tenhada bulsam
Kimin oldıcağın sorsam
Tutsam, leblerini emsem
Rızası olsun olmasun Gevherî-17.yy (Köprülü, 1962: 238)

Kadınlar, başta naz yapar ama kendi gönülleri olunca tenhada odaya gelirler diyen âşık ayrıca oda sözcüğü ile bir diğer buluşma mekânından da bahseder.

Bu aşk dedikleri bir yoldur ince
Bülbüle cevreder bir gül-i gonçe
Bir güzelin kendi gönlü olunca
Tenhaca odaya gelmesi vardır Kâtibî-17.yy (Köprülü, 1962: 142)

Ercişli Emrah odasına gelen güzelin onu memnun edeceğini bildirirken oda sözcüğü tekrar buluşulan mekân olarak karşımıza çıkar.

Mayılam (yâr) sedasına
Karşı duram kadasına
Ben fakirin odasına
Gelen dilber binler yaşa Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 114)

Âşık Ercişli Emrah, bir tenha otağ içinde sevdiği ile yalnız kalmak ister. Âşık, tenhalara gidip sevdiği ile konuşmak, tensel temaslar yaşamak istediğini de açıkça ifade eder. Âşık başka bir şiirinde de tenhada sevdiği ile konuştuğunu söyler. O, sevdiğini tenhaya çağırır.

Sabahın seher vaktında
Yerı gördüm bağ içinde
Bi(r) men olsam bi(r) nazlı yâr
Bi(r) tenha otağ içinde Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 115)

Sefil Emrah der ki gel bir tanışak
Gidek tenhalara diyek konuşak
Kemer açak ince bele sarışak
Öyle sarışak ki bel incinmesin Ercişli Emrah-17.yy (Saraçoğlu, 1999: 240)

Bahçanın kapısın açtım
Sanasın cenette düştüm
Yar ile tenha konuştum
Bir gül aldım yanağınnan Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 142)

Dedim dilber buse versen
Dedi tenha yere gelsen
Dedim sen Emrah'ın olsan
Dedi neynim kocalanmış Ercişli Emrah-17. yy (Saraçoğlu, 1999: 167)

Erzurumlu Emrah; tenhada sevdiğini bulup, halini arz edip, koynuna girmek, onu öpmek, sarılmak ister.

Hâlimi arzetsen tenhada bulsam
Soyunup teklifsiz koynuna girsem
Kızıl dudağını ağzına alsam
Bir tutup sarılsam gerdanesine Erzurumlu Emrah-19.yy (Alptekin, 2004: 112)

Âşık Selmanî; tenhalarda sevdiğini sarmanın, kucaklamanın, onunla hayaller kurmanın başka olduğunu söylerken bu yerlerde bedensel yakınlaşmaların da yaşandığını düşündürür.

Hatırdan silemem baştan geçeni
Senin ile hayal kurmak başkaydı
Kaldırırdın nikabını peçeni
Tenhalarda seni sarmak başkaydı Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 497)

Âşık Veysel sevdiği ile tenhada buluşup konuştuğunu, bunun ona ibadet gibi geldiğini söyler.

Bu aşkın meyinden bir dolu içtim
Bahr-ı muhit gibi kaynadım coştum
Yâr ile tenhada biraz konuştum
Sandım ki mescitte ibadet ettim Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 249)

Âşık Veysel yâri ile tenhada buluşup konuştuğunu, onunla gizli dertlerini paylaştığını söyler.

Yâr ile tenha buluştuk
Gizli dertlerimiz açtık
Hayli bir zaman konuştuk
Dudağında ballar gördüm Âşık Veysel-20.yy (Kaya, 2011: 255)

Âşık, tenhada birbirinin olmuş bir çiftten bahseder. Samanlık, buluşmaların yapıldığı diğer mekân olarak karşımıza çıkar.

Sırmalı bıçağı takmış beline
Kömür çalmış bıyığının teline
Tenhâ girmiş maşûkunun koluna
Orda murâdına ermiş diyorlar
…
Bârgâhı samanlıkta kurmuşlar
Bezm-i mahabbetten demler vurmuşlar
Fırlamış bûseler meyler almışlar
Gelin güveğiyi yormuş diyorlar Kangallı Âşık İlhami-20.yy (Apaydın; Çavuşuoğlu, 2004: 172-173)

Değişen zamana bağlı olarak buluşma mekânında da farklılıklar görülebilmektedir. 20. asır âşıklarından Âşık Hicranî, sevdiği ile görüşme yeri olarak otel mekânını düşünür.

İnciri dizdim tele
Gel gidelim otele
Beşibirlik takayım
Boğazındaki tele Âşık Hicranî-20.yy (San, 1987: 221)

2.8.6. Sokak

Âşık tarzı şiir geleneğinde, toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisinde kadınların mekân içerisindeki hareketliliği, görünürlüğü ve mekânları kullanımı yukarıda bağ, bahçe, yayla, tarla, çeşme ve pınarbaşı olarak belirtilmiştir. Ancak kadınların mekân kullanımı ve bu mekânlarda ve sosyal yaşamda yerlerine bakıldığında son dönem şiirlerinde farklılıklar görülmektedir. Değişen zaman ve koşullar, kadın ve mekân arasındaki değişim ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Son dönem şiirlerinde kadınların toplumsal hareketliliğine, davranış kalıplarındaki değişime bağlı olarak mekân ve işlevinin de dönüşümü görülür.

Çeşitli kanun ve yasaklarla kadınlar eve çekilme konusunda her dönem zorlanmışlardır. Kadınların ev dışına çıkmaları her zaman sorun olmakla beraber kadın, toplumsal değişim içerisinde kamusal alanda görülmeye başlanırken buna hazır olmayan bir erkek kitlesi ile karşı karşıya kalır.

Erkek egemen ataerkil toplumlarda kadının "layık olduğu yer evidir" anlayışı hâkimdir. Ev dışında görünmesi hoş karşılanmazken kamusal alana çıkıp erkelerin huzurunu bozacağı düşünüldüğü için istenen bir durum olarak görülmez. Pasif, çaresiz bir şekilde ev içinde ev işleri ile ilgilenmeleri kendilerinden beklenen davranış kalıbıdır (Balcı, 2011: 121-122).

Erkek için, kadının evinde olması, onu kendisine bağımlı kılmanın yollarından biridir. Böylece bağımlı, itaatkâr, uyumlu kadın modeli oluşturulacaktır. Ev dışı mekânların erkeğe ait olduğu ve bu kamusal mekânların kadınlar için tehlikelerle dolu bulunduğu erkek egemen görüşü, kadınlara benimsetilen görüşlerdendir. Bu sebeple kadın, evlenmeden önce babasının evlendikten sonra kocasının evinde ve korumasında olmalıdır. Kadının özel alanda, evde olması onun namusunun garantisi olarak görülür. Kadınlara kamusal yaşam öğretilmez. Onlar için mutluluğun tek güvencesi özel alandır. Özel alanda kalarak bekâretini, namusunu koruması, iyi bir kız çocuğu ve ileride de iyi bir eş olması yönündeki öğretisi bu yöndedir (Sancar, 2012: 93).

Kadının namusu ile mekân kullanımı arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Evrim Ölçer Özünel'e göre (2006: 69) toplumsal cinsiyet rolleri mekân kullanımında etkilidir. Mekân kullanımı cinsiyet rollerine ve beden algısına göre değişikliler gösterir. Mekânların kullanımına bakıldığında serbest dolaşım hakkına sahip olan erkekken kadınların sınırlı ev içi alanlarda yer aldıkları görülür. Bunun sebebi ise kadının bedenini ve korumakla yükümlü olduğu namusunu, gelecek erkek tehdidinden korumaktır. Erkeğin, kadını ve kadın bedenini kışkırtıcı bir nesne olarak görmesi mekân kullanımını ev içi ile sınırlandıran başka bir sebeptir.

Kadınların bulunmaları gereken yer ev olduğu için dışarı çıkmaları şiirlerde eleştirilmiştir. Kadını dışarıda erkekle aynı mekânlarda görmek ataerkil düzenin erkek bireyleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Kadınları özel alanla sınırlı gören erkekler, dışarıda gördükleri kadınları eleştiriler. Kadınların, erkeklerin dünyasına girme teşebbüsleri hoş karşılanmamış bu da kamusal alanda bir cinsiyetler savaşına sebep olmuştur. Erkekler, kadınları kamusal alanda görmek istemezken onları ev içine göndermeye, evcimen yaşamlarına sokmaya çalışırlar. Kuralları koyan erkek böyle olmasını ister.

Âşık Ruhsatî, aşağıdaki dörtlüğünde "mahalle gezme"yi uygun olmayan bir davranış şekli olarak görerek sevdiğine bunu kimden öğrendin diye sorar. O ise sevdiğini; kimsenin yüzüne bakmaz, kapı dışarı çıkmaz sandığını ifade ederken kadından beklenen davranış kalıbının evde kalması, dışarı çıkmaması olduğunu da gösterir. Kadının sokaklarda dolaşmasının kötü bir davranış olduğu erkek algısı ve beklentisinin şiire yansıdığı görülmektedir.

Kimsenin yüzüne bakmaz diyordum
Ruhsat'ın hatırın yıkmaz diyordum
Kapıdan dışarı çıkmaz diyordum
Bu mahle gezmeyi kimden öğrendin Ruhsatî-19.yy (Güney, 1963: 136)

Afşinli Derdiçok da bazı kadınları çarşı pazar gezdikleri için eleştirir. Üstelik bu mekânlarda kadınlar başlarını örtmeden ve hatta makyajlı dolaşmaktadırlar. Çarşıda pazarda çok sayıda kadın olduğunu söyleyerek bu halimizle Urum iline döndük der. Kadınların bu durumu "korkuyorum bizi bozar avratlar" ifadeleri ile toplumsal bozulmanın sebebinin kadınlar ve onların erkeklere ait mekânlarda bulunmaları olarak gösterilmiştir. Toplumsal düzeni bozan bu kadınlar günde beş defa türlü yalanlarla çarşıya pazara çıkarak haram demeden erkeklerle karşı karşıya gelmektedirler. Bu yönleri ile onlar ar ve namustan yoksun kimselerdir. Erkeklerin sokakta bulunmaları onların en doğal hakkı kabul edilirken kadınların bu mekânlarda bulunmaları ile "namussuz oldukları" düşüncesi şiirde ifade bulur. Bu namussuz kadınlarla baş etmekten hükümet yetkililerin de bıkacağı ifade edilirken kadınların kamusal alanlarda görülmelerinin sadece toplumsal kuralların değil hükümet tarafından da denetlenmesinin beklendiği görülür. Kadın kışkırtıcı ve baştan çıkarıcı kimliği ile ev dışına çıkıp düzeni bozmamalıdır, görüşünün şiire yansımış hâlidir.

Çoğu havaslanır gözelim deyu
Gördüm çarşu bazar gezer avratlar
Ezelinden böyle gezerim deyu
Almıyor başına ızar avratlar[314] Afşinli Derdiçok-20.yy (Demir, 1993: 426-427)

[314] **2.Dörtlük:** Gözelim diyerek görünür göze / Kırmızılık çalmış çokları yüze / Elinde mahana yüz dirham tuza / Kuruyor çarşıda bazara avratlar **3.Dörtlük:** Perde kalmaz gişileri gelürse / Her gün böyle çarşu Pazar bilürse / Üçü beş paraya peres bulursa / Çarçabuk anına düzer avratlar **4.Dörtlük:** Mahanası aylık olmuş eline / Çarşuda sayı yok kıza geline / Vallahi biz döndük Urum eline / Korkuyorum bizi bozar avratlar **5.Dörtlük:** Günde on beş defa gelür çarşuya / Haram demez duru karşu karşuya / Gurbet elde var diyerek gişiye / Yalandan mektubu'n yazar avratlar **6.Dörtlük:** Çoğunun elinde bir sitil katık / Arınan nâmusu ardına atık / Sanki dirhemini onbeşe satık / Bütün ev umurun' düzer avratlar **7.Dörtlük:** Eğer böyl'olursa bu dünya makam / Ben de şaştın hangi birine bakam / Hükûmet d'oturan kadı kaymakam / Vallahi hep sizden bezer avratlar **8.Dörtlük:** Derdiçoğ'um yalan var mı sözümde / Yalan dünya heç kalmadı gözümde / Ar nâmus yok gelinimde kızımda / Sürmeler gözlerin süzer avratlar (Demir, 1993: 426-427).

Ceyhanlı Âşık Ferrahî, "Zamanede Bazı İnsanlar" şiirinde zamanın bozukluklarını dile getirir. Şiirin bir bölümünde kadınların olur olmaz yerlerde gezindiklerinden yakınılır. Bu kadınlar ar ve namustan yoksun olarak değerlendirilir. Bu yönüyle, erkeklere ait olan sosyal mekânlarda dolaşan kadınlar namussuzdur algısı şiirde görülmektedir. Kadınların ve kızların gitmemeleri gereken mekânlar toplumsal mekanizmalar tarafından denetlenir. Namuslarını korumakla yükümlü olan kadınların sebep ne olursa olsun ev dışına çıkmaları namusuna ve iffetine zarar gelme tehlikesini oluşturur. Toplum tarafından meşru kabul edilen ev içinde kalmaları ile güvenlikleri sağlanmış olur düşüncesi yaygın bir görüştür. Bu davranış kalıbına uymayan kadınlar da ar ve namustan yoksun kimseler olarak şiirlerde tasvir edilmiştir.

> Karılar kov yapar arada sır yok
> Eğrinin yanında doğruya yer yok
> Bazı kadınlarda namus yok ar yok
> Olur olmaz yerde gezilir oldu
> …
> Açık saçık gezer gelinler kızlar
> Açılmış gerdanlar boyanmış yüzler
> Senin dost dediğin fırsatın gözler
> Kalbinde hileler düzülür oldu Ceyhanlı Âşık Ferrahi-20. yy (Atılgan, 1997: 151-154)

Şiirlerde eleştirilen bir durum da kadınların "açık seçik" ortalarda gezmeleridir. Ataerkil toplum tarafından ev içinde kalması istenen kadın sokağa çıkması durumunda da erkek egemen toplumun oluşturduğu kurallara uymak zorunda bırakılmıştır. Bu kurallardan biri de "sokakta kadınların bedenlerini açarak ve makyajlı bir şekilde dolaşmamalarıdır". Çünkü kadın, fiziksel özellikleri nedeni ile erkek tarafından kışkırtıcı ve fitne kimliği ile tanımlanmıştır. Cinselliği simgesel bir savaş olarak tanımlayan Deniz Kandiyoti (2015: 148-161) kadının cinselliğinin ve baştan çıkarıcı olmasının onun denetlenmesi ve meşru zemine oturtulmaya çalışmasını doğurduğu sonucuna varır. Dolayısıyla şiirde de değinildiği üzere dışarıda açık seçik gezen kadınlar cinsel olarak baştan çıkarıcı olmaları nedeniyle evlerinde kalmaları ve düzeni bozmamaları gereklidir mesajı verilir.

Ardanuçlu Âşık Efkari caddelerde kadınların açık seçik gezmesinden ve bunun yaygınlaşmasından şikâyet eder. Caddelerde açık seçik gezen kadınların çoğunun evden kaçtıklarını söyleyerek kadınların asıl bulunmaları gereken mekân olan ev içinden çıkmalarını "kaçmak" olarak değerlendirir. Kamusal alan erkeğindir, kadın evde hapistir.

Oradan kaçıp erkeğin mekânına hem de açık seçik, kışkırtıcı cinsel kimliği ile çıkmamalı ve huzuru bozmamalıdır.

Caddelerde açık saçık
Bunlar çoğu evden kaçık
Baldır bacak başta acık
Huriler Anadoluda[315] Ardanuçlu Âşık Efkârî-20.yy (Rayman, 1998: 226)

Âşık Mahzuni Şerif de aşağıdaki şiirinde mini etekli kızları eleştirmiştir. Bu kızların kalçasını göbeğini göstererek, soksak sokak, düğün düğün gezmek istediklerinden şikâyet eder. Kadın, evin içerisinde gözlerden uzak ve kapalı olmalıdır. Özellikle kız çocukları. *"Kızlara uygun görülen mekân, anneleri ile birlikte ev içidir. Erkek çocuklara tanınan mekânsal özgürlük onlara tanınmaz."* (Şahin, 2009: 314). Genç kız tehlikelerden uzak, evinde kalmalıyken erkek çocuk serbest dolaşım hakkına sahip kişi olarak özgürce sokaklarda dolaşabilir.

Mini etekli kızımız
Sokak sokak düğün ister
Kalça göster göğüs göster
Mini etekli kızımız Âşık Mahzunî Şerif-20. yy (Zaman, 2000: 421)

"Dünya Hakkında" şiirinde Âşık Ferrahî değişen zaman ve toplum gerçeklerine bağlı gerçekleşen değişimi kabullenmez. Zamanın bozukluğunu, kadınların açık kıyafetlerle baloya gidip dans etmelerine bağlar. Ona göre kadınlar, kamusal alana açık seçik kıyafetlerle çıkıp huzuru bozmuştur.

Değişen toplum ve davranış şekillerine rağmen kamusal alanda yer alan kadınların davranışları başta ailesi tarafından olmak üzere tüm toplum tarafından gözaltındadır. Kadının namus ile eş değer görülmesi sonucu, tehlikelerle dolu kamusal alandan uzak kalmaları istenmiştir. Cumhuriyet ile beraber getirilen eğitim hakkı, iş yaşamına katılma gibi özgürlükler kadınları kamusal alanda özgürleştirmeye yetmemiştir.

Kollar açık bayan baloya gider
Bazı kadınlar da asri dans eder
Zamane bozuldu eylerim keder
Baldır açıldı tumansız kaldık Ceyhanlı Âşık Ferrahî-20. yy (Atılgan, 1997: 33-34)

[315] **2.Dörtlük:** İsimleri okunuyor / Zannetme ki sakınıyor / Ufak ufak dokunuyor / Perilar Anadoluda **3.Dörtlük:** Kimisi boş kimisi dolmuş / Biri yitirmiş biri bulmuş / Aksaklardan geri kalmış / Sürilar Anadoluda **4.Dörtlük:** Âşık Efkârî neler görmüş / Kimi dolmuş kimi ermiş / Yaprak açıp meyve vermiş / Kurular Anadoluda (Rayman, 1998: 226).

Âşık Talibi Coşkun "Gazi Çiftliği Destanı"nda kamusal mekânda gördüğü kadınları anlatmıştır. Denize giren, kırlarda serbestçe oturan, sigara içen bu kadınlara hayran olmakla beraber şaşkınlığını da gizleyememiştir. Daha önceden erkeklere ait olan bu mekânlarda kadınların denize girmesi, eğlenmesi, dolaşması karşısında şaşırır. Bu kadınlarla beraber olmak, yaptıkları aktivitelere katılmak ister. Bazılarının da bu davranışları ile erkekleri baştan çıkardığını ifade eder. Kadın yine ev içerisinde kalması gereken, serbest dolaşım hakkına sahip olmayan, fiziksel yönü ile cinsel olarak baştan çıkarıcı fitne kimliği ile gözler önüne serilmiştir.

Hep kızlar denize dalmış yüzüyor
Bir kısmı soyunmuş gerdan çiziyor
Bazıları ağ mermere benziyor
Sudan çıkan billur gibi parlıyor[316] Âşık Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2013: 318-325)

19. yüzyıl âşıklarından Ruhsatî de devrinin insanlarının kötü yönlerini eleştirir. Burada eleştirilen bir diğer durum da kadınların "açık seçik" ortalarda gezmeleridir. Ataerkil erkek egemen toplumlarda kadın için ev içi, yaşam alanı olarak belirlenmiştir. Kadın bu tür sınırlandırmalarla evde kalmış, dışarıda ise rahat edememiştir. Kamusal alanları kullanırken erkek egemen toplumun oluşturduğu kuralları uygulamak zorunda bırakılmıştır. Kadın, fiziksel özellikleri ile erkek tarafından kışkırtıcı ve fitne kimliği ile tanımlanmıştır.

Nisalar açık gezerler
Cehennemden od üzerler
Melekler günah yazarlar
Âkiller zâbe düşmüşler[317] Âşık Ruhsatî-19. yy (Güney, 1963: 167)

---

[316]… **22.Dörtlük:** Kimi sudan çıkmış sade çırılçıplak / Turunç gibi büyük memeler topak / Yanağı gül olmuş dudağı yaprak / Bazı açılıyor bazı soluyor **23.Dörtlük:** Güzeller oturmuş suyun başına / Kimi şapkasını eğmiş kaşına / Hepsi de birbirinin peşine / Bunları seyretmek ne hoş oluyor **24.Dörtlük:** Dedim "Kızlar ben de çimsem olmaz mı / Sizlere derdimi yansam olmaz mı / O gül memelerden emsem olmaz mı" / Dedi kızlar "Bakın bu ne söylüyor" **25.Dörtlük:** "Affedin bayanlar bana darılmaz / Hoş görün sözümü bana kırılman / Bu gün efkarlıyım bana darılman / Deli gönlüm sular gibi çağlıyor" **26.Dörtlük:** Bunu dedim benden bir söz umdular / Hepsi de gözlerini yumdular / Piliç gibi kızlar suya tumdular / Kimi dalgıç gibi hemen dalıyor **27.Dörtlük:** İy'ce baktım kafaları görüktü / Ak gövdeler bir araya birikti / Bu yaykanma 3-4 saat sürüktü / Kimi çıkmış gövdesini siliyor …/… **45.Dörtlük:** Ahali çiftlikten Kayaş'a dönmüş / Görünce zannettim bir ordu konmuş / Kimisi dalların altına sinmiş / Kimi oturuyor kimi yatıyor **46.Dörtlük:** Kimi çocuk beler söyler bir ninni / Uyurken söğüde değiyor alnı / Bayanlar geliyor eli cüzdanlı / Kimi gölgelerde çocuk beliyor **47.Dörtlük:** Kimi sarhoş olmuş yarini arar / Kimi meraklanmış sigara sarar / Kimisi gölgede saçını tarar / Kimi kakül kimi zülüf çalıyor **48.Dörtlük:** Kenar kenar gezer saçı telliler / Aklımı dağıttı ince belliler / Hatır gönül bilir bazı yollular / Bazıları yolcuyu yoldan eğliyor **49.Dörtlük:** Kayaş'a dökülmüş göğsü elvanlar / Yaktı beni onlardaki ilvanlar / Cenetten mi çıkmış huri gılmanlar / Güzeller adama sevda veriyor **50.Dörtlük:** Gelirken uğradım Hatıpçayırı'na / Doyamadım güzellerin seyrine / Yine deli gönül düştü birine / Güzel diye diye ömrüm eriyor (Kaya, 2013: 318-325).

[317] **1.Dörtlük:** Zamanenin mahlûkatı / Bütün dünyaya düşmüşler / Ederler dinini yağma / Mülkü davaya düşmüşler **2.Dörtlük:** Nisalar (bayanlar) açık gezerler / Cehennemden od üzerler / Melekler günah yazarlar /

Sadece son dönem şiirlerde değil 17. yüzyılda da kadınların hâlinden bahseden Neşatî, kadınların halinin açıklanamayacak kadar kötü olduğunu, onların çırılçıplak yabana <dışarıya>, kamusal alana çıkmalarından yakınır. Bunu da ahir zaman alametleri olarak değerlendirir. Bu düşünceye göre toplumsal bozulmanın, felaketin sebeplerinden biri de kadın ve onun bedenidir.

Avratların hâli gelmez beyâna
Çırılçıplak döküldüler yabana
Devir döndü, geldik âhır zamâna
Dost ağlayıp düşman güldü dediler Neşatî-17.yy (Köprülü, 1962: 438)

2.8.7. Diğer Mekânlar

Kadınların görünür olduğu diğer mekân ise düğünlerin yapıldığı alanlardır. Aşağıdaki şiirde Dadaloğlu bir düğünde halay çeken kızı anlatır. Bu alanların 19. yüzyılda kadın ve erkeğin beraber bulunduğu mekânlar olduğu anlaşılmaktadır.

Adana çizmesin geymiş kıçına
Yüz dirhem kallemiş yetmez saçına
Yeni değmiş on üç on dört yaşına
Usuldur boyları yaşa da uygun
…
Der Âşık Musa'm biz de düştük belâya
Güzel seven yiğit gider m'ola silaya
Giyinmiş kuşanmış durmuş halaya
Karışmış kızlara Eşe de uygun Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 235)

20. asır âşıklarından Cananî ise bir düğünde gördüğü ve iletişim kurduğu kızdan bahseder. Âşık düğünde onu görüp beğendiği kıza bana söz vermiştin orada der ama kız sen söz verdiğim oğlan değilsin diyerek onu reddeder.

Dedim bir düğünde beni görmüştün
Dedi benim gördüyüm civan değilsin
Dedim ant içmiştin ilgar vermiştin
Dedi söz verdiyim oğlan deyilsen Cananî-20. yy (Canani, 2007: 146)

"Masal Mekânında Kadın Olmak" adlı çalışmasında Evrim Ölçer Özünel (2006: 83) Türk masallarında toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların mekân ile olan ilişkisini; özel mekân (ev içi), pencere (ev içi ile dış dünya arasındaki ara mekân) ve kamusal mekân

---

Âkiller zâbe düşmüşler **3.Dörtlük:** Kadı işi yarım görür / Hükümetler baştan savur / Bazı müftü fetva verir / Kuru fetvaya düşmüşler **4.Dörtlük:** Kitaptan kaçan ürkekler / Cehennem yolu bekler / Müminim deyu erkekler / Acep sevdaya düşmüşler **5.Dörtlük:** Ruhsat bu ne dolaşıklar / Karardı yanan ışıklar / Bu derdi çekmez âşıklar / Varup Mevlaya düşmüşler (Güney, 1963: 167).

olarak üçe ayırmıştır. Pencerenin işlevini kadınların dış dünyayla bağlantıya geçtikleri bir ara mekân olarak değerlendirir.

Aşağıdaki şiirde "pencere" âşığın sevdiğini gördüğü bir ara mekân olarak karşımıza çıkar. Kamusal alanda kadına ulaşmanın zor olduğu ataerkil erkek egemen baskıcı toplumun bir üyesi olan âşık sevdiğini pencereden gördüğü için şükreder.

Gördüm pencereden yârimi şükür
Derdiçoğ'um kalan etmeyin fikir
Amanın dervişler edemem zikir
Sevdiğim geliyor virdime benim Afşinli Derdiçok-20.yy (Demir, 1993: 282)

Kırsal alandaki kadın, üretim sürecinde erkekle beraber tarlada çalıştığı için sosyal alanlardaki görünürlüğü şehirdeki kadınlara göre daha fazladır.

Âşık, bağ bozumu-bulgur yıkama gibi çalışma alanlarında sevdiği ile bakışıp gülüştüklerini söyler. Köylerde gerçekleşen imece yerleri, kadın ve erkeğin birbirlerini görebildikleri mekânlar olarak karşımıza çıkar.

Bakışır gülüşür gurur duyardık
Geriden geriye hatır sayardık
Bağlar bozulunca bulgur yuyardık
Sere kurudurduk çullarıgınan[318] Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 538)

Mekânla kurulan ilişkilere bakıldığında toplumsal cinsiyet ile yakından ilgili oldukları görülür. Bu çerçevede düşünüldüğünde mekânın bir cinsiyetinin olduğu, diğer bir ifadeyle mekânın cinsiyeti simgelediği açıktır. Kamusal alan erkek iken özel alan kadındır. Bu nedenle kadınların kamusal mekânlardaki konumlarına bakmak gerek. Şiirlerin hem geçmişim hem de içinde bulunulan zamanın toplumsal değerlerini yansıttığı muhakkaktır. Şiirlerde toplumsal cinsiyet ve mekân algısının ilişkisinden söz etmek mümkündür. İncelenen şiirlerde kadınların kamusal mekânda görülmeleri irdelenmiştir. Mekân üzerinden toplumsal cinsiyet okunmaya çalışıldığında kadınların gitmeleri ve gitmemeleri gereken yerlerde bulunmalarına eleştirel gözle bakıldığı görülür. Geleneksel toplumlarda kadınlar ev içine kapatma gibi yollarla sınırlandırılır. Bu da şiirlerde kadın ile mekân

[318] **1.Dörtlük:** Sabahın seherinde şafak atarken / Söz verdim dilleriğinen / Koyun kuzu sığırtmacı katarten / Göz kaş eder idin halleriginen **2.Dörtlük:** Bende gerçek sanar idim onları / Giyip kuşanırdın türlü donları / Ne çabuk unuttun kız olanları / Derdin oğlan sarsam kollarımnan **3.Dörtlük:** Bakışır gülüşür gurur duyardık / Geriden geriye hatır sayardık / Bağlar bozulunca bulgur yuyardık / Sere kurudurduk çullarıgınan **4.Dörtlük:** On yedi on sekiz gençlik çağları / Yeni filizlendi sevda bağları / Derdin eridiyon yürek yağları / Mendil ıslatırdın selleriginen **5.Dörtlük:** Şimdi tabi hayal rüya hepisi / Sana açık derdin gönül kapısı / Çöktü Selmaninin gönül yapısı / Söktün temelinden elleriginen (Selman, 2012: 538).

arasındaki ilişkiye bakış açısını etkiler. Ev dışı kamusal mekânlar, toplumsal cinsiyet kültürünün bu mekânlara yüklediği anlamlar doğrultusunda değerlendirilip kadınların mekân içindeki konumlarına bakıldığında yaşam alanının ev olarak belirlendiği görülür.

Daha eski dönem şiirlere baktığımızda pınar başları, çeşme başları kadınların görünür olduğu, kadın erkek ilişkilerinin belli boyutlarda yaşandığı mekân olarak karşımıza çıkar. Erkeler buralarda kızları görme ve iletişime geçme şansına sahip olurken kadınlar da buralarda kendilerini gösterme ve yeni insanlarla tanışma imkânı bulur. Bu mekânda su alma, verme sembolik bir dil olarak görülür. Âşığın çeşme başında gördüğü kızdan su istemesi, o kızda gönlünün olduğu, beğendiği ifadesini taşırken diğer amaç da kızın onda gönlünün olup olmadığını anlamaktır. Kızın, kendisinden su isteyen erkeğe suyu vermesi onu beğendiği, kabul ettiğinin göstergesidir. Kızın verdiği suyu kabul etmeyen, içmeyen, döken erkek ise o kıza âşık değildir onu istememektedir. Bu yönüyle; çeşme ve pınar başı, suya gitme, su alma yerleri kadınların serbest dolaşım hakkına sahip olduğu mekânlar olarak karşımıza çıkar.

Bunun yanında bağ ve bahçeler de kadınların bulunabildiği mekânlar olarak görülür. Buralar, kadınların kamusal alanda yer aldığı, görünür ve ulaşılabilir olduğu mekânlardır. Kadın ve erkeğin bir araya gelmesinin oldukça zor olduğu erkek egemen ataerkil toplumlarda bahçeler bu anlamda işlevseldir ve buluşma mekânı olarak karşımıza çıkar. Evlenme çağına gelmiş kızlar bahçelerde seyran eder ve erkeler tarafından buralarda görülebilir. Bahçe, sevgilinin temel yaşam alanı ve onu görme, iletişime geçme yeridir. Âşık, sevdiğini görmek bazen de onunla görüşüp konuşup yakınlaşmak için bahçelerde bulunur. Sevgililer her fırsatta buralarda buluşur, konuşur, sarılır, hasret giderir.

Pencere âşığın, sevdiğini gördüğü bir ara mekân olarak görülür. Kamusal alanda kadına ulaşmanın zor olduğu ataerkil erkek egemen baskıcı toplumun bir üyesi olan âşık, sevdiğini pencereden gördüğü için şükreder.

Kadınların görülebildiği diğer mekân olarak karşımıza yaylalar ve yayla yolu çıkar. Yayalarda ve yaylaya göç esnasında kadınların yer aldığı bu mekânlar, kadınların görünürlüğü açısından işlevsel yerlerdir. Yayla göçü yaya olarak yapılır. Kadın erkek herkesin yürüyerek yaptığı bu yolculuklar esnasında kadın ve erkek arasında görüşme, beğenme, beğenilme imkânı doğar. Yaz aylarında yaylalarda köylü kızları çeşitli alanlarda, kamusal mekânda görülürler. Bu kızlar tarlada çalışır, kırlarda dolaşırlar. Köylü kızlarının

bu anlamda kamusal alanda görünürlüğü şehir hayatındaki kadınlara oranla daha fazladır. Erkekler tarafından bu mekânlar, kadınların serbest dolaşım hakkına sahip olduğu ve erkeklerin de kabul ettiği alanlar olarak karşımıza çıkar.

Kadınların görünür olduğu diğer mekân ise düğünlerin yapıldığı alanlardır. Düğünlerin yapıldığı mekânlar da kadın ve erkeğin birbirini gördüğü iletişime geçebildiği yerlerdir.

Kavil yeri, pek çok şiirde geçer. Bu mekânın neresi olduğu açıkça geçmese de âşıkların buluştukları ev dışı mekân olduğu anlaşılmaktadır. Âşıkların birbirleri ile sözleşip, buluştukları bu mekânlarda konuşup birbirleri ile çeşitli yakınlaşmalarda bulunulmasından anlaşıldığına göre buralar gözlerden uzak yerlerdir.

"Tenha" sözcüğü de kadın ve erkeğin buluştuğu mekânsal bir kavram olarak şiirlerde yer alır. Gözlerden uzak bir yerin kast edildiği tenha sözcüğü ile kadın ve erkeğin kamusal alanda görüşmelerinin yasak olduğu anlaşılır. Ancak gizlice kimsenin görmediği tenha mekânlarda buluşulmaktadır.

Kırsal alandaki kadın için kamusal mekân kullanımı ve görünürlük daha fazladır. Bağ bozumu-bulgur yıkama gibi imece çalışmaları, kadın ve erkeğin birbirlerini görebildikleri mekânlar olarak karşımıza çıkar.

Kadınların mekân kullanımı ve bu mekânlardaki sosyal yaşamda yerlerine bakıldığında son dönem şiirlerinde farklılıklar görülmektedir. Değişen zaman ve koşullar kadın ve mekân arasındaki değişim ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Son dönem şiirlerinde kadınların toplumsal hareketliliğine, davranış kalıplarındaki değişime bağlı olarak mekân ve işlevinin de dönüşümü görülür. Toplumsal değişime paralel olarak mekân algısı da değişir. Kadınlar caddelerde görünür olur. Bu değişime paralel olarak bağ, bahçe, pınarbaşı, tarla ve yaylarda görülen kadınlar çarşı pazarda da görülmeye başlanır.

Kadınların ev dışına çıkmaları her zaman sorun olmakla beraber kadın, toplumsal değişim içerisinde kamusal alanda görülmeye başlanırken buna hazır olmayan bir erkek kitlesi ile karşı karşıya kalır. Kamusal alana çıkıp erkelerin huzurlarını bozmaları, istenen bir durum değerlidir. Pasif, çaresiz ev içinde ev işleri ile ilgilenmeli kendilerinden beklenen davranış kalıbıdır. Erkek için, kadının evinde olması onu kendisine bağımlı kılmanın yollarından biridir. Böylece bağımlı, itaatkâr, uyumlu kadın modeli

oluşturulacaktır. Ev dışı mekânların erkeğe ait olduğu ve bu kamusal mekânların kadınlar için tehlikelerle dolu olduğu erkek egemen bakış açısı, kadınlara benimsetilen görüşlerdendir.

Kadınların olmaları gereken yer ev olduğu için dışarı çıkmaları şiirlerde eleştirilmiştir. Kadını dışarıda erkekle aynı mekânlarda görmek ataerkil düzenin erkek bireyleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Kadınları özel alanla sınırlı gören erkekler, dışarıda gördükleri kadınları eleştiriler. Kadınların, erkeklerin dünyasına girme teşebbüsleri hoş karşılanmamış bu da kamusal alanda bir cinsiyetler savaşına sebep olmuştur. Erkekler, kadınları kamusal alanda görmek istemezken onları ev içine göndermeye, evcimen yaşamlarına sokmaya çalışırlar. Kuralları koyan erkek böyle olmasını istemiştir. Kadınlar, çocukluğundan beri eve kapanmaya kişisel dünyalarında içe kapanmaya zorlanır. Ondan beklenen evinin kadını olmasıdır.

Kadınların namusları ile çıkamamaları gereken yerler arasında bir bağlantı olduğu görülür. Ev dışında herhangi bir alana çıkan kadın "namussuz" olarak görülür. Bu da kadınların üzerindeki bir baskı unsurudur.

Yaşam alanı olarak ev içini kadınlar için mekân olarak belirleyen erkek egemen görüş, kamusal alanda varlık gösteren kadınların açık seçik gezmelerini rahatsız edici bularak onları toplumun huzurunu ve düzeni bozan kişiler olarak görmüştür. Kadın, bu tür sınırlandırmalarla evde kalmış, dışarıda ise rahat edememiştir. Kadınlar, kamusal alanları kullanırken erkek egemen toplumun oluşturduğu kuralları uygulamak zorunda bırakılmıştır. Kadın, fiziksel özellikleri ile erkek tarafından kışkırtıcı ve fitne kimliği ile tanımlanmıştır. Şiirlerde, dışarıda açık seçik gezen kadınlar cinsel olarak baştan çıkarıcı olmaları nedeniyle evlerinde kalmaları ve düzeni bozmamaları gereklidir mesajı verilir. Âşıklar değişen zaman ve toplum gerçeklerinde bağlı gerçekleşen bu değişimi kabullenmezler. Zamanın bozukluğunu, çıplaklığa ve dans eden kadınlara bağlarlar. Onlara göre, kamusal alana çıkıp huzuru bozmuşlardır. Günümüzde de kamusal alanda yer alan kadının davranışları başta ailesi olmak üzere tüm toplum tarafından gözaltındadır. Kadın eşittir namus algısının bir sonucu olarak yaptığı her davranış ailenin ve kendi namusunu lekeleyeceği için ev içinde kalmalı ve kamusal alanın tehlikelerinden uzak durmalıdır. Cumhuriyet ile beraber getirilen eğitim hakkı, iş yaşamına katılma gibi özgürlükler kadınları kamusal alanda özgürleştirmeye yetmemiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri mekân kullanımında etkilidir. Mekân kullanımı cinsiyet rollerine ve beden algısına göre değişikliler gösterir. Mekânların kullanımına bakıldığında serbest dolaşım hakkına sahip olan erkekken kadınların sınırlı ev içi alanlarda yer aldıkları görülür. Kadının namusu ile mekân kullanımı arasında bir ilişkiden söz edilebilir.

Kadınlar ev içine kapatılarak dış dünyayla bağlantısı sınırlandırılmış, kamusal alanda bulunurken erkek egemen toplum tarafından belirlenen kurallara uyması beklenmiş, fiziksel özellikleri nedeniyle kışkırtıcı bir kimlikle tanımlanarak arzulanan cinsel bir nesne olarak toplum dışına itilmeye çalışılmıştır algısı şiirlere yansımıştır.

2.9. Cumhuriyet Dönemi, Toplumsal Değişim ve Kadın

Toplumsal değişimler zamana bağlı olarak kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşir. Her toplum gibi Türk cemiyet hayatı da günümüze kadar çeşitli değişim evrelerinden geçmiştir. Bu değişim Türkiye'de köy ve kasabalardan metropollere kadar çeşitli ve karmaşık düzeylerde ortaya çıkar. Toplumsal yaşamdaki değişim, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet kimliğinde ve kadının konumunda görülen dönüşümleri de beraberinde getirmiştir (Kandiyoti: 2015: 24).

Son yüzyılda yaşanan pek çok değişim 19. yüzyıl Osmanlısında başlar. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde eğitimden tarıma, haberleşmeden teknolojiye pek çok yenilik yaşanır. Bu gelişme ve yenileşme hareketleri de yeni bir toplumsal yapıyı beraberinde getirir. Tanzimat aydınlarının öncülük ettiği bu yenileşme hareketleri içerisinde toplum içinde kadının konumu, Batılılaşma yolunda bir engel olarak görülür. Kadının sosyal yaşama katılımı istenir. Bu isteğin ilk somut hareketi ise kadınların laik eğitim içerisinde yer almalarını sağlamak olmuştur (Çek, 2014: 113). Tanzimat Dönemi'ne kadar kadın, tarlasında ve evinde üreten kişiyken kent yaşamı içinde üretimde yer almamış, kamusal yaşamdan soyutlanmış bir şekilde ev içinde ev işleriyle ilgilenmiştir. Tanzimat aydınları ülke kalkınmasında kadını millî bir mesele olarak görür. "Kadın, eğitimli bir anne olarak yeni nesillerin iyi yetişmesini sağlayacaktır", görüşünü benimserler (İmançer, 2002:162). Osmanlıda, Sıbyan Mektepleri ile sınırlı olan kızların eğitimi dokuz-on yaşlarında sona ererdi. Maddi durumu iyi olan aileler kız çocuklarına evde özel hocalardan dersler aldırarak eğitimlerini devam ettirirlerdi. Diğerleri ise erkeklerin sahip olduğu eğitim haklarından yararlanamazlardı (Tekin, 2007: 86). Tanzimat döneminde başlayan eğitimli kadın hareketi "inas rüştiyeleri"nin açılmasını sağlar. Bunlar daha sonra yaygınlaşır ve lise

düzeyine çıkarılır. Burada yetişen kız çocukları yeni bir meslek grubu olan "öğretmenler hanım"ları oluştururlar. Böylece kadınlar çalışma yaşamına katılır (Ortaylı, 1995: 223). Bu durum kadının toplum içerisindeki konumunu da etkiler.

Osmanlının son dönemlerinde I. Dünya Savaşı ve ülke topraklarının işgali, ardından Kurtuluş Savaşı yıllarında kadınlar aktif roller üstlenerek evde kapalı kapılar arkasında kalmayıp millî mücadeleye katılarak toplum içindeki konumlarının değişimine bir adım daha atarlar.

2.9.1. Kurtuluş Savaşı'nda Kadın

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında I. Dünya Savaşı ve sonrasında başlayan Kurtuluş Savaşı, ülkenin zor günler geçirmesine sebep olur. Kurtuluş Savaşı sırasında kadınlar, gerek cephede gerekse cephe gerisinde pek çok faaliyette bulunarak ülke savunmasında yer almışlardır. Halkın bilinçlenmesi için mitingler yapan, çeşitli cemiyetler kurarak mücadeleye katılan, cepheye erzak ve mühimmat taşıyan, gerektiğinde cephede çarpışanlara kadar her kesimden kadın milli mücadeleye her alanda destek olur (Sarıhan, 1999: 56). Savaş yıllarında kadınlar durumdan fazlasıyla etkilenmekle beraber yaşadığı yer, ekonomik durumu, eğitimi ne olursa olsun hepsi savaşta ellerini taşın altına koyar. Millet sorunları konusunda söz söyleyip mücadele ederler (Tekeli, 1982: 205).

Kadınların Kurtuluş Savaşı içerisindeki mücadeleye aktif katılımı ve gösterdikleri fedakârlıklar âşıklar tarafından şiirlerde yerini almıştır. Kahraman Türk kadınının hakkı teslim edilerek, övgüye değer görülmüştür.

Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman çeşitli özelliklerdeki kadınları anlattığı şiirinde bazılarını becerikli akıllı bazılarını ise hiçbir işi beceremeyen kişiler olarak ikiye ayırır. Bu kadınların bazıları "milyonları hesaplar" bazıları "üçten beşe sayamaz", bazıları ev işlerinde yetenekli bazıları patatesi bile soyamayacak derece beceriksizdir, bazıları tatlı dilli iken bazıları kocasını canından bezdirir, bazıları ağaçtan elbise diker bazıları hazırını yakıştırıp giyemez, bazıları dindar bazıları değildir, bazıları derttir, bazılarını ne kadar methini etsen azdır. Şiirde "Kadın var, cepheye mermi götürür" dizeleri ile kadınların millî mücadele sırasında cepheye mühimmat taşıyarak savaşın seyrini değiştirmesine vurgu yapılır.

Kadın var, cepheye mermi götürür
Kadın var, insanın derdin artırır
Kadın var ki, üç somunu bitirir
Kadın var ki, bir simidi yiyemez[319] Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 97-98)

Âşık Şeref Taşlıova, Rüstem Alyansoğlu ve Hikmet Arifî Ataman arasındaki atışmada, Âşık Alyansoğlu'ndan alınan aşağıdaki dörtlükte kahraman Türk kadını ve Kurtuluş Savaşı'ndaki fedakârlığı anlatılır. Canını vatan için vermiş ve bu nedenle de mekânları cennet olan Nene Hatun gibi nice Ayşe Fatmalar şiirde anılmıştır.

Şehitlerin cennettedir mekânı
Çünkü vatan için vermiştir canı
Alyanasoğlu örnek Nene hatunu
Nice Ayşe, Fatma nazlı yatıyor Rüstem Alyansoğlu-20.yy (N.Ataman, 2017: 366)

Millî mücadele yıllarında kendilerini ve çocuklarını hiçe sayarak destanlar yazan Türk kadını, Âşık Sefil Selimî'nin aşağıdaki şiirinde de yer bulur.

Hamile gelinler emzikli ana
Bir elinde kan var birinde kına
Destanlar yazdırdı aşk verdi bana
Kutlu olsun eğemenlik bayramı Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 231)

"Adana-Kahramanmaraş-Gaziantep Savunması" adlı şiirinde Âşık Talibî Coşkun, vatan topraklarının kadın erkek beraber savunulduğunu anlatılır. Erkekle beraber, sırtında çocuğu elinde süngüsü cephede savaşan kadınlar kahramanlık destanını beraberce yazmıştır denir.

Kadın erkek hep bir yaptılar cengi
Sırtında yavrusu elinde süngü
Şehrin üstüne düştü bir yangı
Zehir oldu ekmekleri aşları

[319] **1.Dörtlük:** Kadın var ki, milyarları hesaplar / Kadın var ki, üçten beşe sayamaz / Kadın var ki, yazar türlü kitaplar / Kadın var ki, bir kelime diyemez **2.Dörtlük:** Kadın var, daima Mevlâ'ya tapar / Kadın var, yolundan çabuk sapar / Kadın var ki, arpa undan aş yapar / Kadın var ki, patatesi soyamaz **3.Dörtlük:** Kadın var, dilinden cevahir döker / Kadın var, kocanın ömrünü söker / Kadın var, ağaçtan elbise diker / Kadın var ki, hazırını giymez **4.Dörtlük:** Kadın var, daima kılar namazı / Kadın var, Rahman'a gelmemiş yüzü / Kadın var, çabuk anlıyor sözü / Kadın var ki, konuştuğun duyamaz **5.Dörtlük:** Kadın var, cepheye mermi götürür / Kadın var, insanın derdin artırır / Kadın var ki, üç somunu bitirir / Kadın var ki, bir simidi yiyemez **6.Dörtlük:** Kadın var, güldürür Arif Hikmet'i / Kadın var, dert, verem, sara illeti / Kadın var az olur eylesem methi / Kadın var ki, çorapların yuyamaz (N.Ataman, 2017: 97-98).

Kadınlar çarpıştı hepte cem oldu
Gözyaşları yaralara em oldu
Düşman kaçtı dilekleri tam oldu
Sonra selâmete erdi başları Âşık Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2013: 339)

Âşık Devaî "Asena" olarak seslendiği Türk kadınına övgülerde bulunduğu şiirinde ona sen anasın, kutsal bir varlıksın ve bunu unutma der. Türk kızlarına ise çağ senin çağın diyerek omuzlarına düşen büyük görevi hatırlatır. Şiirde Türk kadınına geçmişi de hatırlatılarak hemcinslerinin Kurtuluş Savaşı'nda gösterdikleri fedakârlıklar ve başarıların simgesi olan kadınların soyundan, kanından geldikleri "Sen Nene Hatun sen Kara Fatma" diye seslenilerek damarlarındaki güç ve kuvvetin farkında olmaları istenir.

Sen Nene Hatun sen Kara Fatma
Bir kutsal varlıksın bunu unutma
Sevgi çabuk solar sakın koparma
Yaprak bensem gülü sensin Asena[320] Âşık Devaî-20.yy (Çıblak, 2009: 103-104)

Âşık Şeref Taşlıova, Türk kadınına övgüde bulunduğu aşağıdaki şiirinde onun pek çok yönünü vurgulamıştır. Türk kadını ana, bacıdır. Anne olması sebebiyle cennet ayağının altındadır. Erkekle eşit olduğu, onun kadar hür hatta ondan daha güçlü olduğu vurgulanır. Kadın ayrıca öğretmen, hâkim, doktordur. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti içinde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik devrimler ile kadın ve erkek eşit kanuni haklar elde ederken kadının eğitim hakkı elde etmesiyle de artık doktor, öğretmen, hâkim olup kamusal alandaki meslek hayatına da girmesi vurgulanmıştır. Elbette bu gelişmelerin yaşanmasını sağlayan yeni cumhuriyetin kurulmasında kadının fedakârlığı unutulmamıştır. Türk kadını tarihe adını yazdıran Halide Edip Adıvar, Nene Hatun'dan yadigâr olarak da anılmıştır.

Cepheye mermi taşıdın
Anam bacım Türk kadını
Tarihe yazılı adın
Başta tacım Türk kadını [321] Âşık Şeref Taşlova-20. yy (Karadeniz, 2006: 69-70)

[320] **1.Dörtlük:** Bu kutlu sevdanın ulu çınarı / Kolu bensem dalı sensin Asena / Bölünmez vatanım güzel diyarım / Çölü bensem yolu sensin Asena **2.Dörtlük:** Bir ömrü ilmek ilmek ağında / Sen daha yücesin Tanrı dağında / Yalan dünyada ve cennet bağında / Bülbül bensem dili sensin Asena **3.Dörtlük:** Sen bir Türk kızısın çağ senin çağın / Anasın güneşten sıcak kucağı / Tüten bacaların yanan ocağın / Közü bensem külü sensin Asena **4.Dörtlük:** Sen Nene Hatun sen Kara Fatma / Bir kutsal varlıksın bunu unutma / Sevgi çabuk solar sakın koparma / Yaprak bensem gülü sensin Asena **5.Dörtlük:** Sen bana ilacım dermanım derdin / Sen benim canımsın bedenim yurdum / Sen bir Asena kurt bense bozkurdun / Gözü bensem eli sesin Asena **6.Dörtlük:** Yiğit gerek sana elin uzata / Senle biriz hatta ömürden öte / Her gün sürüklenip akan hayata **7.Dörtlük:** Devaîyem bir bütünüz kendimiz / Bölünmeyiz çiynemeden bendimiz / Ay yıldıza bakıp bulduk rengimiz / Bayrak bensem alı sensin Asena (Çıblak, 2009: 103-104).

[321] **2.Dörtlük:** Eriştin melek katına / Sabrına sebatına / Her an senin şefkatına / Ben muhtacım Türk kadın **3.Dörtlük:** Sen de erkek kadar hürsün / Daha güçlü daha gürsün / Öğretmen hâkim doktorsun / Dert ilacım

Aşağıdaki "lebdeğmez"de âşıklar adeta Türk kadının değerini anlatmak konusunda birileriyle yarışırlar. Türk kadını; adı sanı her yere ulaşmış, dünyada adı söylenen, dertlere derman kişiliktedir. Bayrağımız, kırmızı rengini şehitlerin kanından alır. Kurtuluş Savaşı'nda canını vermiş bu kadınların bayrak üzerinde yeri vardır çünkü vatan için dökülen kanlar arasında Türk kadının kanı da vardır. Yine bu şiirde de Halide Edip ve Kara Fatma gibi öncü ve sembol isimler anılmıştır. Kadın, ayrıca anne olması ile de övgüye değer görülmüştür. Fatih Sultan Mehmet'i ve nice Fatihleri, Mehmetleri yetiştiren, cepheye asker yetiştirip gönderen odur. Vatan savunmasında etkili olan kadınlar her eserin ardındaki güçtür ve bu nedenle âşıklar da kadınsız eser olmaz demiştir. Âşıklara göre Türk kadınının noksanı yoktur.

Y. Reyhanî:
Gözlerinden akar yaşlar
Var destanı Türk kadını
Bayrağın üstüne işler
O al kanı Türk kadını

H. Karakılçık:
Kocasıyla kurtarmıştır
Bu vatanı Türk kadını
Kara Fatma, Nene Hatun
Şanlı yanı Türk kadını

Ş.Taşlıova:
Nene Hatun'tan yadigâr
Halide Edip Adıvar
Yurt için Kara Fatmalar
Vermiş canı Türk kadını

İ. Demir:
Helal süt alın terinde
Emeğinde hünerinde
Yavrusunun üzerinde
Can yorganı Türk kadını[322] Âşık Şeref Taşlıova, Âşık İlhami Demir, Âşık Yaşar Reyhanî, Hacı Karakılçık-20. yy (M. Taşlıova, 2012: 754-757)

Türk kadını **4.Dörtlük:** Halide Edip Adıvar / Nene Hatun'dan yadigâr / Örnektir Kara Fatmalar / Büyük gücüm Türk kadını **5.Dörtlük:** Bu dünyanın her çağında / Cennet senin ayağında / Süt emzirdin kucağında / Yoktur acım Türk kadını **6.Dörtlük:** Şeref der ki deste deste / Anam gelir her bir seste / Yerin vardır gözüm üste / Saygı borcum Türk kadını (Karadeniz, 2006: 69-70).

[322] **Ş.Taşlıova:** Ne mutlu Türk'üm diyene / Dert dermanı Türk kadını / Her bir yana ulaşmıştır / Adı şanı Türk kadını **İ. Demir:** Dünyada söylenir adın / Türk aslanı Türk kadını / Anasırı ecdadından / Bu unvanı Türk kadını **Y. Reyahnî:** Gözlerinden akar yaşlar / Var destanı Türk kadını / Bayrağın üstüne işler / O al kanı Türk kadını **H. Karakılçık:** Kocasıyla kurtarmıştır / Bu vatanı Türk kadını / Kara Fatma, Nene Hatun / Şanlı yanı Türk kadını **Ş.Taşlıova:** Nene Hatun'tan yadigâr / Halide Edip Adıvar / Yurt için Kara Fatmalar / Vermiş canı Türk kadını **İ. Demir:** Helal süt alın terinde / Emeğinde hünerinde / Yavrusunun üzerinde / Can yorganı Türk kadını **Y. Reyahnî:** Atatürk'ün öğretmeni / Yavuz'ların öğretmeni / Fatih'lerin uyutmanı /

Ozan Garip "Kadınlar" şiirinde, kadınları çocuğunu bakıp büyüten, tarlada çalışan, ev işleri yapan fedakâr insanlar olarak tanımlar. Kadınlar ayrıca; vatanını milletini kollayan, asker yetiştirip yollayan, geceyi gündüze ekleyip yavrunu büyüterek uzun yıllar asker yolu gözleyen, cepheye yalın ayak erzak taşıyıp düşmanın gücünü kıran yüce kimselerdir.

Ay ışığı gibi doğup ışıyan
Cephede askere erzak taşıyan
Ayak yalın halkı için yürüyen
Düşmanın gücünü kırandır kadın

On beş sene asker yolu bekleyen
Geceleri gündüzlere ekleyen
Evladını çiçek gibi koklayan
Hâlini hatırını sorandır kadın [323] Ozan Garip-20. yy (M.Taşlıova, 2008: 184)

2.9.2. Cumhuriyet Devrimleri ve Kadın

Kurtuluş Savaşı yıllarında kadınların gösterdikleri fedakârlıklar yeni devletin kurulmasından sonra unutulmamış, cumhuriyetin ilanı ve yeni Türkiye'nin kurulmasıyla gerçekleşen devrimler ile kadınlara olması gereken pek çok hak ve özgürlük verilmiştir.

Tercümanı Türk kadını **H. Karakılçık:** Vatan için asker veren / Zaferde çemberler yaran / Evladına yuva kuran / Armağanı Türk kadını **Ş.Taşlıova:** Zaferde aslan yürekli / Marifetli becerikli / Eli kazmalı kürekli / Kahramanı Türk kadını **İ. Demir:** Bayrağa boyun eğmiştir / İstiklal Marşı'n duymuştur / Cesaretle büyütmüştür / Seni beni Türk kadını **Y. Reyahnî:** Kadınsız olur mu eser / Kadın var dünyaya değer / İffetiyle temsil eder / Bu vatanı Türk kadını **H. Karakılçık:** Hep sendedir şeref onur / Ana evlat üstüne dur / Bütün dünya seni tanır / Ezel seni Türk kadını **Ş.Taşlıova:** Yolumu senden öğrendim / Hâlimi senden öğrendim / Dilimi senden öğrendim / Ben her günü Türk kadını **İ. Demir:** Ana melek Hâlindedir / Hem kalbi hem dilindedir / Âşıkların telindedir / Var şükranı Türk kadını **Y. Reyahnî:** Kadın dünyanın payıdır / İnsanlığın olayıdır / Göklerin güneş ayıdır / Bilsin bunu Türk kadını **H. Karakılçık:** Kucağında mermi taşır / Uzak cepheye ulaşır / Nöbet bekle yemek pişir / Ekmek unu Türk kadını **Ş.Taşlıova:** ŞEREF der ki kana kana / Âdem ata Havva ana / Helal süt emzirdi bana / Her zamanı Türk kadını **İ. Demir:** İlhami'nin baş tacısın / Hem anasın hem bacısın / Hem derdimin ilacısın / Hem lokmanı Türk kadını **Y. Reyahnî:** Reyhanî getirdi dile / Söylerim hep bile bile / Yavru benzer açan güle / Bahçıvanı Türk kadını **H. Karakılçık:** Garip Hacı'm sözüm ile / Anlatırım sazım ile / Oğlum ile kızım ile / Yok noksanı Türk kadını (M.Taşlıova, 2012: 754-757).

[323] **1.Dörtlük:** Beşik sallar yavrusunu uyutur / Çocuğuna önem verendir kadın / Nice türlü çilelerle büyütür / Bir deste gül gibi derendir kadın **2.Dörtlük:** Çalışır çabalar tükenmez işi / Hazırlar sofraya ekmeği aşı / Ananın bulunmaz dünyada eşi / Bütün gerçekleri görendir kadın **3.Dörtlük:** Çapa tarlasında kazma sallayan / Vatanını milletini kollayan / Odur grup grup asker yollayan / Umduğu araca varandır kadın **4.Dörtlük:** Tahta üzerinde yufka açarak / Elinde orakla ekin biçerek / Testisinden ılık su içerek / Çalışıp kendini yorandır kadın **5.Dörtlük:** Ay ışığı gibi doğup ışıyan / Cephede askere erzak taşıyan / Ayak yalın halkı için yürüyen / Düşmanın gücünü kırandır kadın **6.Dörtlük:** On beş sene asker yolu bekleyen / Geceleri gündüzlere ekleyen / Evladını çiçek gibi koklayan / Hâlini hatırını sorandır kadın **7.Dörtlük:** Arapça'dan öz Türkçe'ye geçildi / Ankara'da yeni meclis açıldı / Türk kadını seçti hem de seçildi / Millet meclisine girendir kadın **8.Dörtlük:** Haydar der ki, hanım evin gülüdür / Bir fidanın çiçeğidir dalıdır / Petekten süzülmüş oğul balıdır / Uzun yıl ayakta durandır kadın (M. Taşlıova, 2008: 184).

Laik eğitim alanındaki gelişmeler, kanuni haklar, çok eşliliğin tenkit edilmeye başlanması Tanzimat Dönemi'nde kadınların bilinçlenmeye başlamasında önemlidir. Tanzimat'la birlikte başlayan değişimin asıl dönüm noktası Cumhuriyet ve onunla birlikte gelen yeniliklerdir (Çek, 2014: 114).

Devrimlerin yaşandığı bu dönemde Türk kadını "yeni imajı" ile rejimin simgeleşmesinde ön saflardaki yerini alır. Resmî bayramlarda ve törenlerde batılı kıyafetleri ile balolarda dans eden kadınlar değişimin sergilenmesinde bir rol model olarak sunulur. Atatürk'ün, erkek çocukların daha üstün olduğu ataerkil bir toplumda, kız çocuklarını evlat edinmesi de bu bağlamda anlamlıdır. Bu kızlar daha sonraları iyi yetişmiş birer meslek kadını olarak cumhuriyet kadrolarında yerlerini alırlar Yeni Türk devleti, aile yapısını değiştirerek kadınları "yurttaş" tanımına dâhil eder. İstihdam, eğitim ve sosyal alanlarda da yardımcı uygulamaları sürdürür (Kandiyoti, 2015: 192).

Medeni Kanun'un kabulü, kadın-erkek eşitliği, soyadı kanunu, kılık-kıyafet ve şapka kanunu gibi pek çok yenilik 20. yüzyıl âşık şiirinde yerini alır.

Âşık Sefil Selimî aşağıdaki şiirinde kadın-erkek eşitliğine "Kadın erkek eşit derdi Atatürk" dizesiyle Atatürk'ün bu alanda getirdiği yeniliği vurgulamıştır. Âşık ayrıca Medeni Kanun'u mühür ve tapuya benzetmiştir. Bunun yanında Soyadı Kanunu, Kılık-Kıyafet Kanunu gibi yenilikleri de hoş bularak Latin harflerinin getirilmesi, eski ölçülerin kaldırılması gibi devrimlerden de bahsetmiştir. Bu devrimler ile Atatürk adeta taşa can verir gibi yeni bir ulus ve devlet inşa etmiş, bu yeni ülke de büyük bir devlet haline gelmiştir.

Öz veri, hoş veri, kafa yapısı
Latin harfleriyle lisan yapısı
Medeni kanundur, mührü tapusu
"Kadın erkek eşit" derdi Tek Adam

Bu vatan, bu millet her ülkeye baş
Ellerinde cana geldi kara taş
Soyadı, kıyafet, yenilikler hoş
Eski ölçüleri kırdı Tek Adam Âşık Sefil Selimî-20.yy (Özdemir, 2003: 321)

Âşık Reyhanî, kadın ve erkek aynı haklara sahiptir ve bunlar Mustafa Kemal'in hatırlarıdır diyerek eşitliği vurgular. Ayrıca laikliğin ilanı ve Atatürk'ün yurtta ve dünyada barış düşüncesi de şiirinde yer almıştır.

Yurtta sulh cihanda sulh sözü deyip
Laikiz laiklik ilan eyleyip
Kadın erkek aynı haklara sahip
Mustafa Kemal'in hatıraları Âşık Reyhanî -20. yy (Düzgün, 1997a: 121)

Âşık Sefil Selimî; devrimlerin gerçekleştiğini, bu devrimlerden Kılık-Kıyafet ve Şapka Kanunu'na göre kadınların çarşaflarını çıkararak yeni görünümlerine kavuştuğunu söyleyerek devrimlere değinir. Ayrıca kadın ve erkeğin aynı haklara sahip olduğunu da vurgulamıştır. Padişahlık devrinin kapandığı, artık cumhuriyet geldiğini ve tüm bu yeniliklerin kaynağının da cumhuriyet olduğu ifade edilmiştir.

Çarşaflar söküldü inkılâp oldu
Kadın erkek aynı hakları buldu
Padişahlık devri ebedi öldü
Bugün Cumhuriyet, bugün Atatürk Âşık Sefil Selimî -20.yy (Özdemir, 2003: 304)

Musa Merdanoğlu da kadın erkek eşitliğine değinen diğer bir âşıktır. Âşık, şiirinde Atatürk'ün kadın-erkek eşitliğini sağladığını, halkı tek kimlikte birleştirdiğini söyler.

İlim deryasından aktın çağladın
Kadın, erkek eşit haklar sağladın
Türk halkını bir kimliğe bağladın
Sensin gönlümüzün sultanı Ata Musa Merdanoğlu-20.yy (Merdanoğlu, 2005: 61)

Âşık Mevlüt İhsanî, gençliğin özgür ve bir o kadar da güçlü olup hepsinin birer kahraman olduğunu söylerken aynı zamanda kadının ve erkeğin eşitliğine de değinir.

Kesilir bağlanmaz bu gençlik hürdür
Fırat'tan çoşkundur Tuna'dan gürdür
Kadını erkeği hepsi birdir
Büyük küçük kahramandır bu gençlik Mevlüt İhsanî-20.yy (Altun; Gürsu: 2010: 232)

Türk kadını dünyadaki pek çok emsaline göre şeçme ve seçilme hakkına daha erken kavuşmuştur. Âşık Şeref Taşlova da aşağıdaki dörtlüğünde kadınların seçme ve seçilme hakkından söz eder ve aynı zamanda kadın erkek eşitliğine değinir.

Yurdun toprağında çiçekler açar
Sevgi kokuları her yana saçar
Kadını, erkeği seçilir seçer
Millî egemenlik Türk milletinin Âşık Şeref Taşlıova-20.yy (M.Taşlıova, 2012: 575)

Âşık Ali Dökmetepelioğlu, aşağıdaki şiirinde kız çocukların mirastan mahrum bırakılmasını eleştirir. Allah'ın bile kullarını kadın-erkek diye ayırmadığını söyleyerek

erkek çocuğunu kayırarak kız çocuğunu mirastan mahrum bırakmanın doğru olmadığını vurgular. Bunu yapan insanları cahil olarak nitelendirir. Kanunların çıkması ile tüm sorunlar elbette bıçakla kesilir gibi bitmemiştir. Aşığın da vurguladığı üzere mirastan eşit pay alması gereken kız çocukları bu haklarından her zaman ve her yerde yararlanamamıştır.

Allah insanları eşit yarattı
Kadın erkek diye ayırt etmedi
Cahil kalan insan bunu bilmedi
Sapma kötü yola bir gün ölürsün
Bu dünyada ölmez gibi davranın
Erkek evladına verirsin malın
Şimirden milcandan çoktur günahın
Sapma kötü yola bir gün ölürsün Ali Dökmetepelioğlu-20.yy (M.Taşlıova, 2008: 258)

2.9.3. Kadının Kılık Kıyafeti

Pek çok yenilik kadınlar için yeni bir dönemin habercisiydi. Ancak devlet eliyle getirilen bu haklar her yerde aynı şekilde kullanılamamakla beraber içselleştirilemediği için kadının toplumdaki konumunu hemen değişmemiştir.

Hukuk zemininde gerçekleşen bu haklar toplumun farklı kesimlerine farklı biçimlerde yansımıştır. Cumhuriyet Türkiye'si, kadınların bilinçlenmesiyle başlamıştır ancak her kesim için bunu söylemek mümkün değildir. Kadınların sosyal haklarının kanunlar ile devlet tarafından sağlanması, özellikle eğitim alanında giderek artan bir kentli okuryazar kadın tipini oluşturmuştur. Kadınlar kamusal alanda erkelerle eşitlenmeye çalışılmıştır. Gerek eğitimli kesim gerekse sanayi kollarında çalışan kadın kesimi toprağa dayalı geleneksel geniş aile modelinin de çözülme sebeplerindendir. Kent yaşamında çekirdek aile içerisinde kadın var olmaya başlar. Elbette kent yaşamındaki sosyal ilişkiler ile köy ve kasabadakiler farklıdır. Kent yaşamında daha formal bir yapı ortaya çıkar, köydeki homojen yapı kentlerde yoktur (Nirun, 1991: 192).

Değişim, farklı toplumsal konumlardaki kadınlarca farklı şekillerde yaşanır. Kentli üst orta sınıf kadınlar, erkeklerle birlikte aynı ortamda bulunma ve eğlenme alışkanlıklarını kolayca okula, büroya aktarır. Dışarıda, kamusal alanda çalışmayan daha muhafazakâr alan kadınları ise erkeklerle yüz yüze gelme olanağını mümkün olduğu kadar azaltan ev, akraba ve komşu merkezli hayatlarını devam ettirerek baskıdan kurtulur. Ancak kırsal ve kasaba

kökenli kadınlar gerek eğitimli gerek fabrika ve hizmet sektöründe çalışan eğitimsiz kadınlar daha ciddi problemlerle karşı karşıya kalırlar. Bu kadınlar, onlarla kamusal alanda karşı karşıya kalmaya hazır olmayan bir erkek kitlesi ile karşılaşır (Kandiyoti, 2015: 239). Bu da kadınlar için pek çok sıkıntıyı beraberinde getirir. Çeşitli yollarla bu sıkıntıları aşmaya çalışırlar.

Cumhuriyetle birlikte kamu yaşamına ve çalışma hayatına giren kadın, cinsiyetsiz bir kadın kimliği edinerek kamusal alanda rahat edebildi. Tayyörlü, makyajsız, kısa saçlı bu kadınlar hem süslerine zaman ayıramayacak kadar yoğun olduklarını gösterip hem de kamu yaşamına daha sorunsuz katılma imkânı buldurlar. Cinsel bir nesne olarak görülmek istemediler çünkü ancak bu şekilde kamusal alanda erkekle bir arada var olabildiler (Arat, 1995: 355).

Kadınların ne giyecekleri çoğu zaman erkekler ve inanç/inanış tarafından belirlenmiştir. Bazen devlet tarafından çıkarılan yasalarla kılık-kıyafetlerinin çerçevesi çizilmiştir. Özellikle kadınların bedenlerini kamusal alana çıktıklarında ya da yabancı erkeklerin yanında belirli kalıplara bağlanması gerektiği neredeyse her dönemde gündemde olmuştur.

Kadınların giyimleri, toplum içerisindeki davranışları gibi pek çok konu Osmanlıda padişah ve şeyhülislam fetvalarıyla düzenlenmiştir (Göksel, 1988: 135-136). Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde bu konudaki fetvalar ve fermanlar ilgi çekicidir. Bu fermanlarda ve fetvalarda kadınların ferace giyimleri gerektiği ve bu feracelerin biçimlerinde bir değişiklik yapılmaması, ayrıca feracelerinin ince kumaştan olmamasına kadar kılık kıyafetle ilgili kurallar yanında; kadınların erkeklerle aynı sandala binmemeleri, kaymakçı dükkânlarında erkeklerle aynı mekânda oturmamaları, mesire yerlerinde dolaşmamaları gerektiği de belirtilir. Ayrıca kadınların yalnızca haftanın dört günü evden çıkmalarına izin veren fetvalar da çıkarılmıştır (Çiftçi, 1982: 82). II. Abdülhamit devrinde kadınların ne giyecekleri konusunda devlet tarafından kararlar alınmıştır. Bu kurallardan bir tanesine göre dışarıya çıkan kadınlar yaşmak ve ferace giymeyeceklerdir. Sıradan halk, sokağa çıkarken çarşaf giymek zorundadır. Böylece yaşmak ve ferace sadece saray kadınlarının giydikleri bir kıyafet haline gelir (Arat, 1986: 106). Görüldüğü üzere her dönemde, farklı şekillerde kadınların ne giyeceği, nasıl davranacağı konusunda devlet eliyle düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte asıl

yaptırım ataerkil erkek egemen toplumsal yapısının oluşturduğu yazılı olmayan kurallardır ki bunlar daha katı ve yaptırım gücü daha kuvvetli olan yasalardır denebilir.

Kadının örtünmesi her dönemde çok konuşulan konulardan biri olmuştur. Kadınların örtünmesi düşüncesinin temeli, cinslerin birbirinden ayrılması gerektiği inancına dayanır. Ancak denetlenen taraf kadın olduğu için bu durum cinsler arası eşitsizliği doğurmuştur (Üşür, 1991: 159-160). İslamiyet'e göre kadının erkeklerle aynı ortamda bulundurulmayışı onun mahrem ve kutsal olmasındandır. Kadın bedeni estetik olduğu için gizlenir (Arsoy, 2011: 33). Sunulan sebep ne olursa olsun uygulanan kurallar ataerkilliği desteklemiş ve kuvvetlendirmiş, cinsel bir nesne olarak görülen kadın bedeni örtülmeli ve tecrit edilmeli görüşü yaygınlaşmıştır. Kadın, bedensel özellikleri, güzelliği, kışkırtıcı ve fitne kimliği ile öne çıkarılmıştır. Bu sebeple açık[324] gezen kadınlar ahlaki açıdan potansiyel bir toplumsal bozulma sebebi olarak görülmüştür. *"Şeriatın harfi harfine uygulanmasını savunan İslamcılardan İslam'la kökten bir kopuşu tercih eden Batıcılara kadar hepsi de kadınların konumunu toplumun ahlaki sağlığının belirtisi olarak kullandılar."* (Kandiyoti, 2015: 236). Cumhuriyet'in ilk yıllarında da peçesiz ve modern kıyafetli kadınlar yeni bir demiryolu veya sanayi ünitesini gibi erkeklerin başarılarını simgeliyordu. Bu simge ve imgelerde kadınlar erkeler tarafından yürütülen siyasal etkinlik ve söylemler için birer nesnesi haline geldi (Shcik, 1990: 369). Yeni imajı ile toplum içine çıkan bu kadınlar yeni görünümleri ve kendi cinsel kimlikleri ile rahat edememişlerdir. Çünkü henüz kadınlarla ve bu yeni görünümleri ile aynı kamusal alanda olmaya alışkın olmayan bir erkek kitlesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Kamusal mekânı kullanırken erkek egemen toplum kurlarına uymak zorunda bırakılmıştır. Kadınların, fiziksel özellikleriyle fitne ve baştan çıkarıcı olarak nitelenmesi nedeniyle kendilerini erkeklerin, iffetlerine karşı oluşturduğu tehditten korunmaları gerekmiştir. Çünkü rahat edebilmeleri için başka seçenekleri kalmamıştır.

Toplumsal bozulma; her alanda, batılılaşma ve modernizim ile özdeşleştirildi. Osmanlı/Türk romanı toplumsal bozulmayı Batıcılık, budala ve beceriksiz gençler, modaya düşkün ahlaksız erkek ve kadınlarla evlere girerek ailenin ve toplumun ahlak yapısını bozduğu ve topluma yaydığı kanaatine vardı. Alafranga kadın, ailenin düşüşündeki sorumlu kişilerin başında yer aldı (Kandiyoti, 2015: 150). Âşık şiirinde de benzer yaklaşımların olduğu görülür. Şiirlerde kadınların açık saçık kamusal alanda gezmeleri,

[324] "Açık" kelimesi örtü, tesettür kullanmayan kadın için genel olarak yaygınlaşan bir kelimedir.

modaya düşkünlükleri, makyaj yapmaları toplumsal ahlakın ve düşüşün sebepleri olarak gösterilmiş, bu kadınlar eleştirilmiştir.

Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman yeni devirden şikâyetlerini anlattığı aşağıdaki şiirinde yoğun olarak kadınların ve erkeklerin kılık kıyafetine vurgu yapar. Şiirde uzun saçlı, sakallı ve faul uzatmış erkeler kınanır. Bu halleri ile erkek ve kadının belli olmadığından yakınır. Toplumun kadın ve erkek için belirlediği toplumsal cinsiyet rollerinin yanında genel görünüş kuralları da vardır. Erkelerin saçlarının uzun olması hoş karşılanmaz. Erkek, kısa saçlı olmalıdır çünkü uzun saç kadında bulunması gereken bir özelliktir. Kadınların da mini etek giymesi ve makyaj yapması, açık saçık gezmeleri yeni devrin getirilerindendir. Bu durum âşık tarafından hoş karşılanmaz. Kadının kendisini sergilemesi doğru değildir. Kadının giyimi ile namusu arasında da bağ kurulur. Açık saçık giyinip makyaj yapan ve bu şekilde dolaşan kadınların ar ve namusu bir kenara ittiği düşünülür.

Saçların kesmemiş, faul uzanmış
Anlayın ki onlar şeytana kanmış
Sokaklarda gezen hippiye dönmüş
Erkek belli değil, kız anlaşılmaz

Erkekler faullü, kadınlar mini
Mevla göstermesin böyle bir günü
Mücadele ile gelecek sonu
İçten alev yanar köz anlaşılmaz

Mini etek giyer dizinden yukarı
Nereye bıraktın namusu arı
Boş demire indi altının dürü
Hayâ kayıp olmuş yüz anlaşılmaz[325] Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 182-183)

Afşinli Derdiçok da çarşıda pazarda açık saçık, makyajlı gezen kadınları eleştirir. Bu kadınların çoğunun çeşitli bahanelerle sürekli çarşı pazarda, erkelerle karşı karşıya gelmekten utanmayıp bu halde dolaşmalarını doğru bulmaz. Bu halleri ile ar ve namustan

[325] **1.Dörtlük:** Yeni bir devire geldik yetiştik / Milletin gittiği iz anlaşılmaz / Saç sakal karışmış görsene onu / Ağızda dolaşan söz anlaşılmaz **2.Dörtlük:** Saçların kesmemiş, faul uzanmış / Anlayın ki onlar şeytana kanmış / Sokaklarda gezen hippiye dönmüş / Erkek belli değil, kız anlaşılmaz **3.Dörtlük:** Erkekle faullü, kadınlar mini / Mevla göstermesin böyle bir günü / Mücadele ile gelecek sonu / İçten alev yanar köz anlaşılmaz **4.Dörtlük:** Mini etek giyer dizinden yukarı / Nereye bıraktın namusu arı / Boş demire indi altının dürü / Hayâ kayıp olmuş yüz anlaşılmaz **5.Dörtlük:** Baldır bacak açık öylece gezer / Gelen giden bakıp iyice süzer / Namuslu insanlar kendini üzer / Yolu ayrı gitmiş düz anlaşılmaz **6.Dörtlük:** Açlık öğretti, ana kızına / Baba bakar karısının sözüne / Sonra pişman olur vurur dizine / Kirpikler boyalı güz anlaşılmaz **7.Dörtlük:** Arifi Mevla'ya bağla özünü / Mevla güldürecek elbet yüzünü / Kimse dinlemiyor senin sözünü / Aranjmanlar çıktı saz anlaşılmaz (N.Ataman, 2017: 182-183).

uzak olduklarını düşündüğü kadınlar için "Korkuyorum bizi bozar avratlar" diyerek de toplumsal bozulmanın sebebini kadının dış görünüşüne bağlar. Hatta "hükümette oturan kadı kaymakam da bunlardan bıktı" diyerek kadınların kıyafetinin devleti ilgilendiren konular olduğunu yönündeki düşüncesini de gösterir. Hangi birine bakacağımı şaşırdım diyerek de bu kadınlara erkelerin bakmasını bir hak gibi gösterirken yapılacak başka bir şey yokmuş gibi de sunar. Erkelerin bu kadınları bakışları ile rahatsız etmemesi gerektiğini düşünmek yerine kadınları eleştirir.

Çoğu havaslanır gözelim deyu
Gördüm çarşu bazar gezer avratlar
Ezelinden böyle gezerim deyu
Almıyor başına ızar avratlar

Gözelim diyerek görünür göze
Kırmızılık çalmış çokları yüze
Elinde mahana yüz dirham tuza
Kuruyor çarşıda bazar avratlar[326] Afşinli Derdiçok-20.yy (Demir, 1993: 426-427)

Posoflu Âşık Hikmet Arifî Ataman da kıyafet konusuna değinir ve "yeter artık sabrımızı taşırmayın" der. Sabrını taşıran konu sokakta çıplak gezenler ve kot pantolonlu kızların ahlakı bozmasıdır. Âşık, örtülü kızların ise iman bahçesin gülleri olduğunu, örtülüleri ile iffet ve namuslarını koruduklarını ifade eder. Kot pantolon gibi bir giysinin ahlakın ölçütü olarak gösterilmesi dikkat çekicidir.

Güçlüler mazlumunu her gün ezerken
Hippiler sokata çıplak gezerken
Kot pantollu kızlar ahlak bozarken
Ninemin sırtında şala dokunman[327] Posoflu Âşık Hikmet Arifî Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 229-230)

[326] **3.Dörtlük:** Perde kalmaz gişileri gelürse / Her gün böyle çarşu Pazar bilürse / Üçü beş paraya peres bulursa / Çarçabuk anına düzer avratlar **4.Dörtlük:** Mahanası aylık olmuş eline / Çarşuda sayı yok kıza geline / Vallahi biz döndük Urum eline / Korkuyorum bizi bozar avratlar **5.Dörtlük:** Günde on beş defa gelür çarşuya / Haram demez duru karşu karşuya / Gurbet elde var diyerek gişiye / Yalandan mektubu'n yazar avratlar **6.Dörtlük:** Çoğunun elinde bir sitil katık / Arınan nâmusu ardına atık / Sanki dirhemini onbeşe satık / Bütün ev umurun' düzer avratlar **7.Dörtlük:** Eğer böyl'olursa bu dünya makam / Ben de şaştın hangi birine bakam / Hükûmet d'oturan kadı kaymakam / Vallahi hep sizden bezer avratlar **8.Dörtlük:** Derdiçoğ'um yalan var mı sözümde / Yalan dünya heç kalmadı gözümde / Ar nâmus yok gelinimde kızımda / Sürmeler gözlerin süzer avratlar (Demir, 1993: 426-427).

[327] **1.Dörtlük:** Yeter artık yeter sabrımız taştı / Kültüre sanata ele dokunman / Büyükten küçüğe hep batılaştı / Dedemin gittiği yola dokunman **2.Dörtlük:** Söyleyin de bilek biz de suçunu / Okullardan men eyledin kaçını / Açtırmayın mümin kızın saçını / Zülüfe gerdana tele dokunman **3.Dörtlük:** Güçlüler mazlumunu her gün ezerken / Hippiler sokata çıplak gezerken / Kot pantollu kızlar ahlak bozarken / Ninemin sırtındaki şala dokunman **4.Dörtlük:** Nerde kaldı hani insan hakları / Söz verdiler şimdi çıkmaz gıkları / Anayasa ihlal eder çokları / Bu yıl bitti gelen yıla dokunman **5.Dörtlük:** İman bahçesinde türbanlı kızlar / Bunlarla iftihar etmeli bizler / Örtünün altında havayı gizler / Edep, namus gibi güle dokunman **6.Dörtlük:** Hikmet Arifiyim değilim asi / Kalbimin içinde vatan sevdası / Türklükle yükseldi İslam'ın sesi / Elif'e, heceye, dal'a dokunman (N.Ataman, 2017: 229-230).

Âşık Murat Çobanoğlu, zamandan şikâyetlerini işlediği aşağıdaki şiirinde yirminci asırda mini etekli, ojeli parmaklı, dudakları boyalı kadınların çıktığını ve hayânın kalmadığını belirtir. Dinden uzaklaşıldığını, ana baba sözü dinlenmediği, gelenek ve göreneklere uyulmadığını da ekler. Derine inersek söyleyecek söz çoktur diyerek sorunun kökeninin çok derinlerde olduğunu düşündüğünü belirttiği şiirinde toplumsal bozulmanın sebebin kadınların giyim kuşamına bağladığı görülür.

Parmakları oje, dudaklar boya
Kadınlar atlıdır, erkekler yaya
Mini etek çıktı, kalmadı haya
İğne iplik, gömlek yama bilmiyor[328] Âşık Murat Çobanoğlu-20. yy (Durbilmez, 2014: 281-282)

Âşık Rıfat Kurtoğlu ise televizyonun evlere girmesi ile yaşanan değişimi kadınlar açısından değerlendirir. Televizyondan sonra kadınların artık ev işlerine yetirince özen göstermediğini söyler. Artık, kadınların tırnakları ojeli, dudakları boyalıdır. Âşığa göre bu acı durumun sebebi televizyonun evlere girmesidir. Kot pantolon giyme bu şiirde de ar ve hayânın bitme sebebi olarak gösterilir. Kadınların kıyafetindeki kot pantolon, makyaj gibi değişimleri ahlaksızlık olarak görüp eleştirirken buların televizyon ile geldiğini düşünür.

Eve televizyon, goduk goyalı
Bitti çörek börek, yağlı mayalı
Dınnaklar oceli, dudak boyalı
Hanım oldu, "Süflü Ferik" Deyzoğlu

Kot pantolon modası, bi hayli duttu
Karıda kızanda, ar hâyâ bitti
Anam da yaşmağı, sıyırıp attı
Rağbete bineli, peruk Deyzoğlu Âşık Rıfat Kurtoğlu-20. yy (Yakar, 2008: 200)

Ardanuçlu Âşık Efkârî, kıyafet ve gelenek-görenekteki bozulmayı ilişkilendiren bir diğer âşıktır. Bu milletin boş bir sevdaya düştüğünü, anasının yolundan kızların geçmediğini düşünür. Geleneklere göre hareket etmeyen kızlar anneleri gibi davranmamakla suçlanır. Bu zamanda yetişen erkekler içkiye, kızlar modaya düşkün olup yolundan şaşmıştır. Mini etek giyenler bini aşarken uzun etek giyenler yüzü

[328] **1.Dörtlük:** Yirminci asırın sonuna kaldık / Kızı ana, oğul baba bilmiyor / Meyhaneler doldu camiler boşaldı / Hafız namaz, hoca duva bilmiyor **2.Dörtlük:** Parmakları oje, dudaklar boya / Kadınlar atlıdır, erkekler yaya / Mini etek çıktı, kalmadı haya / İğne iplik, gömlek yama bilmiyor **3.Dörtlük:** Söz çok olur inmeyelim derine / Kadın var ki kan kusturur erine / İslâm'ın şartını sorsan birine / Dudak duruyor, dili sayabilmiyor **4.Dörtlük:** Çobanoğlu bundan sonra ne diye / Saklayana sözüm kalsın hediye / "Bismillah"sız el atıyor ekmeğe 7 Sofrası boş karnı doyabilmiyor (Durbilmez, 2014: 281-282).

geçmemektedir. Kadınların modaya düşkün olup mini etek giymeleri, yoldan çıkmaları olarak değerlendirilmiştir.

Bu millet tutuldu boş bir sevdaya
İşitince koştu her bir sedâya
Erkekler içkiye kızlar modaya
Anası yolundan kızı geçmedi

Efkârî "ikibin" sene yanaştı
Zamane yetişen yolundan şaştı
Mini etek giyen binleri aştı
Uzun etek giyen yüzü geçmedi Ardanuçlu Âşık Efkârî-20. yy (Rayman, 1998: 264)

Âşık Mahzunî Şerif, kılık kıyafeti ve davranışlarıyla Türk örf ve adetlerine uymadığını düşündüğü genç kızları eleştirir. Genç kızların toplumun hoş karşılamadığı bu giyim tarzından, açık saçık kıyafetlerinden rahatsız olduğunu belirtir. Bu halleri ile kendi kültüründen uzaklaşmış gençleri, toplumsal bir sorun olarak görür.

Mini etekli kızımız
Sokak sokak düğün ister
Kalça göster göğüs göster
Mini etekli kızımız Âşık Mahzuni Şerif-20. yy (Zaman, 2000:421)

Ceyhanlı Âşık Ferrahî, zamanının aksaklıklarını anlattığı şirinde ahir zamanın yaklaştığını, insanların dinden uzaklaştığını, genç yaşlı herkesin zina ettiğini, dünya malına düşkün olunmasını eleştirir. Şiirde ayrıca kadınların kolları açık baloya gitmeleri, baldır bacak açık gezmeleri de eleştirilir. Balolarda, kızların bu kıyafetleri ile dans etmesini uygun bulmaz. İnsanların nefsi ile uğraşıp savaş vermediğini ve ona yenik düştüğünü söyler.

Kollar açık bayan baloya gider
Bazı kadınlar da asri dans eder
Zamane bozuldu eylerim keder
Baldır açıldı tumansız kaldık[329] Ceyhanlı Âşık Ferrahî (Atılgan, 1997: 33-34)

[329] **1.Dörtlük:** Gözümüz doymuyor yoktur sâdakat / Anneye babaya yoktur itaat / Okunan Kur'ana yoktur itikat / Hakikate karşı gümansız kaldık **2.Dörtlük:** Zamanı yaklaştı çoğaldı bina / Genci kocası ediyor zina / Müminler mahşerde halimiz fena / Zamane bozuldu zamansız kaldık **3.Dörtlük:** Ahir zaman yakın ibret göründü / Bütün millet araziye sarıldı / Motor çıktı yazı yaban sürüldü / Malcılık yapılmaz çimensiz kaldık **4.Dörtlük:** Gittikçe Bozuldu şu devir zaman / Allah yardım etsin halimiz yaman / Herkesin evinde doluydu saman / Biçerdöver çıktı samansız kaldık **5.Dörtlük:** Kollar açık bayan baloya gider / Bazı kadınlar da asri dans eder / Zamane bozuldu eylerim keder / Baldır açıldı tumansız kaldık **6.Dörtlük:** Millet bekâr güç yetmiyor kadına / Herkes gitmez oldu doğru yoluna / Acımazlar bir fakirin haline / Merhamet tükendi amansız kaldık **7.Dörtlük:** Bir işe başlarsan tutarsın yavaş / Döşüne vurursun atarsın dübeş / Nefsinle uğraşıp etmedin savaş / Nefis ordusunda tümensiz kaldık **8.Dörtlük:** Bara gittin binlikleri savurdun / Kafayı bulunca çıktın bağırdın / Sarhoş oldun arabayı devridin / Kırıldı frenler dümensiz kaldık **9.Dörtlük:** Çok fazla istiyor beğenmez azı / Bazısı fuhuşa götürür kızı / Kadınlar çalıyor kemanı sazı / Erkekler çalacak

Kadının değişimi elbette şehirde ve kırsal alanda farklılık arz etmiştir. Büyük şehirlerde yaşayan kadınlar kırsal alandakilere göre kalabalık kent merkezlerinde daha rahat yaşama olanağı bulmuştur. "*Kırsal bölgede feodal düzen içerisinde yaşayan kadın, kentte kalabalığın içerisinde yaşayan kadından daha çok baskı yaşar. Bu baskı yeni yaşam koşullarında kentte daha az hissedilir hâle gelir. Gelenekler kent ortamında etkisini yitirmeye başlar. Bireysel özel alan yaygınlaşır."* (Caner, 2004: 100).

Âşık Yaşar Reyhanî, Tahir Kutsi Makal ile Clup Coppa Coppana'da bir kokteyle katılır ve orada gördükleri üzerine "Erzurumlu Gelin" adlı şiirini söyler. Şiirin ortaya çıkışı âşık tarafından, çırağı olan Muhlis Deniz'e şu şekilde aktarılır:

> 1971 plak dönemi, ben de İstanbul'a plak okumaya gittim. Plağı okuduktan sonra Sirkeci'de Karslıların bulunduğu İnci Palas oteline gittim. Yatağa uzandığım sırada içeriye bir adam girdi, selam verdikten sonra "Sen Âşık Reyhanî misin?" diye sordu. Ben de "Evet." dedim. Sonra bana "Bizim bir kokteyl var, seni kokteyle götürmek istiyorum, onun için geldim." dedi. Ben de "Kıymetli kardeşim sizin isminiz nedir?" diye sordum. "Tahir Kutsi Makal" diye cevap verdi. Ben de "Kokteyl Efendi neredедir?" diyince adam güldü onunla gırgır geçiyorum sandı. "Senin çok şakacı, ehl-i dil olduğunu söylediler benimle gırgır geçiyorsun." dedi, kokteylin ne olduğunu bilmediğime inanmadı. Hâlbuki ben Erzurum'da yetişmiş adamım ne bileyim kokteyli. Neyse teklifini kabul ettim sazımı aldım odadan çıktık. Bir yandan yürüyorum, bir yandan düşünüyorum bu "kokteyl" kim diye. En son beni beş yıldızlı bir otele götürdüler, otelin üstünde ilginç bir şey yazıyor Clup Coppa Coppana. Ben "Burası neresi?" diye sordum, bana "İşte burada kokteyl veriyoruz." dedi. Bunun üzerine bu adamlar beni buraya dövmeye mi, öldürmeye mi getirdiler diye içime bir kurt düştü. Sonra içeriye girdim bir baktım ki beyler, bayanlar herkesin elinde bir kâğıt, kalem… Meğer şairlerin günüymüş, orada şiir okuyorlarmış. Bir onlara bak, bir de bizim çektiğimiz çileye bak dedim kendi kendime. Sonra, arada bir on beş- yirmi dakika yemek molası verdiler. Ben de bizim oradaki gibi, tavuklu pilav gibi bir şeyler bekliyorum. Bir de ne göreyim tırnak kadar köftelerin ucuna birer kürdan saplamışlar oradakiler onu gramla yiyor. Ben de acıkmışım, dört beş tanesini alıp ağzıma attım. Oradakilerin bir tanesi yanıma gelip "Beyefendi siz nerelisiniz?" diye sordu. Ben de "Erzurumluyum." dedim. O da "Belli oluyor." dedi. Nereden belli olduğunu sorunca, "Köfte alışından belli oluyor, Erzurum'da bir kaşıkla on kişi yemek yiyor; yalnız ben hep bir şeyi merak etmişimdir, siz yemek yerken nasıl bir birinizi boğmuyorsunuz."dedi. Ben de dedim ki, "Öyle zaman olur ki elli kişi bir kaşıkla yemek yeriz, yemek yedikten sonra Elhamdülillah der sofradan kalkarız. Birbirini boğacakların ise yemeklerini sizin gibi ayrı koyarız." Sonra oradaki kadınların köfte yiyişlerini seyrettim. Tırnaklarını kartal pençesi gibi uzatmış, zorlukla birini yakalıyor, dudağına çok boya vurduğu için ağzını Zigana Tüneli gibi açıyor, köfteyi dişlerinin arasına indiriyor, sonra köfteyi yavaş yavaş çiğniyor. Ben bunların yiyişine baktım, sonra bizim doğuda yalın ayak bostan eken anaları düşündüm. Sonra da çıkıp Erzurumlu Gelin'i söyledim (Aşır, 2009: 48).

Şair, kokteylde gördüğü kadınları ve memleketinin kadınlarını karşılaştırır. Şehirdeki kadınlar süslü, boyalı, uzun ve ojeli tırnakları olan yaşamak için çalışmak zorunda olmayan kadınlardır. Oysa memleketindeki kadınlar süslenmekten haberi olmayan, türlü işler yaparak evlerini geçindirmek zorunda kalan kadınlardır. Eşleri çalışmak için İstanbul ya da Avrupa'ya giden bu kadınlar geride tüm işleri yapmak zorundadır. Bu kadar yükün altında ezilen kadın süslenmeyi ve mutluluğu rafa kaldırmıştır.

---

kemansız kaldık **10.Dörtlük:** Yazık oldu erkeklerin adına / Söz geçmiyor evdeki kadına / Satın alsan güç yetmiyor oduna / Ocaklar tütmüyor dumansız kaldık (Atılgan, 1997: 33-34).

Eşi gurbette olan gelinler onun yollarını gözler. Onların gözleri sürme, elleri kınayı bilemez. Düğün bayram gibi özel günlerde yakılan kına Erzurumlu gelin tarafından unutulmuştur. O, süslenmeyi unutmuştur. Ağlamayı bilip gülmeyi bilmez çünkü eşi uzaklardadır. Heybesinde iki ekmek götürür, gün akşam olmadan da onları yiyip bitirir. Yavrusunu taş dibine yatırır, yalın ayak bostan eker. Pınara giderken ayağı kayar, düşünce de kaderden sayar. İplik düğümleyerek günleri sayar. Yıkık avlusuna hasır sererek, körpe yavrusuna göğüs gerek, gündüzleri rüzgârdan sorarak geceleri yıldızlara bakar. Esans kolonya bilmez, üzeri tezek kokar. Pudra sürmeyi bilmez, saçlarını örmeyi bilmez. Bu hali ile şehirdeki kadınlardan oldukça farklıdır.

Pudra krem aldım sürmeyi bilmez
Tarak aldım saçın örmeyi bilmez
Çalar saat aldım kurmayı bilmez
Horozun sesiyle kalkan ah ah

Heybesinde iki ekmek götürür
Gün akşam olmadan yiyip bitirir
Yavrusunu taş dibine yatırır
Yalın ayak bostan ekenim ah ah[330] Âşık Yaşar Reyhanî-20.yy (Aşır, 2009: 48-50)

2.9.4. Boşanma

Boşanma konusu geçmiş dönemlerden farklı olarak son yıllarda âşık şiirinde yerini alır. Boşanmayı kendi talep edip boşanan kadınlardan ve evliliklerin kısa sürmesinden bahsedilir. Yeni kanunlarla birlikte kadınlara da verilen boşanma hakkının kullanıldığı ve erkeğin bu durum karşısındaki şaşkınlığının ve bazen de acizliğinin anlatıldığı görülür

Aşağıdaki örnekte kadının boşanıp kendi ayakları üzerinde durması konu edilmiştir. Âşık, karısının kendisini boşadığını söyler. Kadınların, Medeni Kanun'dan önce böyle bir hakkı yoktur. Bunun yanında kadının bu cesareti bulması, tek başına ayakta kalması önemlidir. Hizmetçilik yaparak hayatını idame ettirmiştir. Kadının ekonomik olarak kendine yetebilirliği ona özgüven kazandırmıştır. Bu kapsamda davranışı ve recihini

[330] **1.Dörtlük:** Erzurumlu gelin düştü aklıma / Çıkıp yollarıma bakanım ah ah / Gözü sürme bilmez elleri kına / Yıllardır kahrımı çekenim ah ah **2.Dörtlük:** Dağı bilir bağı bilmez sevdiğim / Ağlamayı bilir gülmez sevdiğim / Esans ve kolonya bilmez sevdiğim / Üzerinde tezek kokanım ah ah **3.Dörtlük:** Pudra krem aldım sürmeyi bilmez / Tarak aldım saçın örmeyi bilmez / Çalar saat aldım kurmayı bilmez / Horozun sesiyle kalkan yârim **4.Dörtlük:** Heybesinde iki ekmek götürür / Gün akşam olmadan yiyip bitirir / Yavrusunu taş dibine yatırır / Yalın ayak bostan ekenim ah ah **5.Dörtlük:** Pınara giderken ayağı kayar / İrkilip düşünce kaderden sayar / İplik düğümleyip günleri sayar / Meri keklik gibi sekenim ah ah **6.Dörtlük:** Yıkık avlusuna hasır sererek / Körpe yavrusuna göğüs gererek / Gündüzleri rüzgarlardan sorarak / Gece yıldızlara bakanım ah ah **7.Dörtlük:** Bu dert Reyhani'yi yiyip bitirir / Ayrılık başına bela getirir / Belki şimdi tandır yakmış oturur / Dumanı bacadan çıkanım ah ah (Aşır, 2009: 48-50).

değiştirici bir güce sahiptir ekonomik özgürlük. Şiirdeki kadın zor olanı başarmıştır. Eğitimi olmadığı için hizmetçilik yaparak çalışmış ve ayakları üzerinde durarak üç çocuğunu ve kendi hayatını idame ettirmiştir. Boşanmış bir kadın için zor olan başka bir şeyde toplum içerisinde "dul" kimliği ile yaşamsıdır. Boşanmış kadınların "bekâr" sözcüğü yerine "evli bekâr" sözleri ile tanımlanması daha önce başından bir evliliğin geçtiğinin toplum içerisinde hatırlatılmasını neden olur ve bu kadınlara toplumun bakış açısını ve yaklaşımını, nasıl davranması gerektiğini hatırlatıcı bir etkene sahiptir. Şair de şiirinde eşini "Üç çocukla evli bekâr yaşadı" sözleri ile tanımlamıştır. Karısı, âşığı her anlamda şaşırtmış görünmektedir. Hem ekonomik olarak ayakta kalıp kendisinin ve çocuklarının yaşamını devam ettirmiş hem de "evli bekar" kimliği ile toplum içinde var olabilmiştir.

Evlenmiştim karı beni boşadı
Üç çocukla evli bekâr yaşadı
Hizmetçilik yaptı ev bark döşedi
Hadisemi açıp ditme sen oku Âşık Sefil Selimî-20.yy (Özdemir, 2003: 553)

Ozan Ahmet Poyrazoğlu ve Nusret Sümmanioğlu atışmasından alınan aşağıdaki dörtlükte de ayrılıkların ve boşanma oranlarının her geçen gün arttığı ve çabuk sonlanan evlilikler eleştirilmiştir. Değişimin, aile ilişkilerine yansıması âşıkların gündemine girmiştir.

Çok çalışan demir erken aşınır
Uyuz tutan sabaha akşam kaşınır
Çarşamba evlenir cuma boşanır
Oğlanmı değişti kızmı değişti Ozan Ahmet Poyrazoğlu-20. yy (Poyrazoğlu, 2006: 253)

Âşık Şeref Taşlıova'nın şiirinde de boşanma ve medeniyetle gelen bozulma eleştirilmiştir. Medeniyet diye getirilen şeyin dozunda bir ayar bozuklu olduğu bu nedenle de ana babanın ayrı yaşaması, erkeklerin hanımını boşaması sonucunu doğurmuştur.

Beynimizi götürdüler
Biz yedi bitirdiler
Medeniyet getirdiler
Dozlarda arıza vardır

Ana baba ayrı yaşar
Herkes bir tarafa koşar
Oğlan hanımını boşar
Kızlarda arıza vardır Âşık Şeref Taşlıova-20. yy (M. Taşlıova, 2012: 303)

2.9.5. Avrupa'da Kadın

Avrupa'da işçi olarak çalışan veya konser için giden âşıklar bu ülkelerde yaşayan Türklerin hayatlarını yakından gözlemleme imkânı bulmuşlardır. Bu insanların dertlerini, problemlerini şiirlerde anlatmışlardır. Avrupa'daki sosyal hayatı, insan ilişkilerini, ahlak anlayışını şiirlerinde eleştirmişledir. Bu şiirlerde genel olarak kadın-erkek ilişkileri, kadınların kılık kıyafeti, geride kalan eşlerin daramı, yuva yıkan yabancı kadınlar, orada yaşayan Türklerin gelenek ve göreneklerden uzaklaşmaları gibi konular yer almıştır.

Kendisi de Almanya'da işçi olarak çalışan Posoflu Âşık Hikmet Arifî Ataman aşağıdaki şiirinde Avrupa'da gördüğü kadınları anlatır. Bu kadınların hepsi uzun boyludur. Her pazar gecesi gidip dans eden kadınları kocaları kıskanmamaktadır ki bu durum Türk kültürüne göre terstir. Bu kadıların başka erkeklerle eli eline değiyor, göğüs göğse dans ediyor, beline sarılınıyor ve dudak dudağa geliyorlar. Âşık, kadın ve erkek ilişkilerinde "çevrilmemiş dümen kalmadığını" söylerken Türk kültürüne ters bu durumun onu şaşırttığını belirtir.

Cumartesi Pazar hep dans gecesi
Hepsi uzun boylu yoktur cücesi
Karısını kıskanmıyor kocası
El değmedik kaşı keman kalmadı
…
Gâvurun değiyor eli eline
Göğüs göğsüne beli beline
Dudak dudağına dili diline
Daha çevrilmedik dümen kalmadı Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 62)

Âşık, aşağıdaki şiirinde de pek çok ülkeye seyahat ettiğini ama böyle berbat bir yer görmediğini dile getirir. Yaşı on olmadan kocaya kaçan kızları, moda diye baldırını açanları, içki içenleri ar hayâ görmemiş kişiler olarak tanımlar. Evlilik ilişkisi içerisinde de kadınların kocalarına sadık olmadığını düşünür. Avrupa ülkelerine çalışmaya giden pek çok Türk ailesinin para kazanıp ülkelerine dönmek isterken kâr etmek bir yana ahlaki sorunlar yaşayarak zarar edip ülkelerine dönmek zorunda kalışı tasvir edilir.

Yaşı on olmadan kocaya kaçmış
Modadır diye baldırın açmış
Kimi kafa demli, kimisi içmiş
Haya kayıp olmuş ar'ı görmedim

Kocasıyla baktım açmış arayı
Yıkılmıştır o gönlünün sarayı
Dedi nettin kazandığın parayı
Kocasına sadık yâri görmedim[331] Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 121)

Âşık, bu memleketin baharı da yazı da belli olmadığı gibi kızı da gelini belli değildir diyerek mukayesede bulunur. Kız ve gelini ayrıt eden özellikler toplumsal cinsiyet rolleri ile belirlenmiştir. Bu kalıplara uymayanlar şiirde eleştirilmiştir.

Ne baharı belli, ne de ki yazı
Ne gelini belli, ne de ki kızı
Ne perdesi belli, ne öten sazı
Hippi dansı ile caza yaklaştı Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman-20. yy (N.Ataman, 2017: 460)

Âşık Murat Çobanoğlu da Avrupa'da her biri bir köşede sızan on iki yaşında genç kızlar, çırıl çıplak dolaşıp birbirlerine karışan, geceleri buluşan kadın ve erkeler görür ve bu durum onu çok şaşırtır. Âşık, Avrupa'da gördüğü kadın erkek ilişkilerini eleştirir.

Her yerde çalınır cazlar
Herkes bir köşede sızlar
On iki yaşında kızlar
Neler gördüm Avrupa'da

Bir birine karışırlar
Çırıl çıplak dolaşırlar
Geceleri buluşurlar
Neler gördüm Avrupa'da Murat Çobanoğlu-20. yy (Kafkasyalı, 1998:138)

Âşık Sefil Selimî Avrupa'daki durumdan yakınır. Kızların evlenme yaşı geçiş olmasına rağmen evlenmemeleri, oğlanların okula gitmesi ve bazılarının yoldan çıkıp şeytana tapması, bazı oğlanların da yabancı kadınlarla birlikte olması onu çok üzer. Kızların ise açık gezmeleri, erkelerin karılarına söz geçirememesi normal değildir. Yaşanan bu değişimlerde herkesin birbirini etkilemesinin bu durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirdiğini düşünür.

[331] **1.Dörtlük:** Seyahat edüben ülke dolandım / Böyle bir berbat yeri görmedim / Gördüğüm adamı iyidir sandım / Herkes iki olmuş biri görmedim **2.Dörtlük:** Yaşı on olmadan kocaya kaçmış / Modadır diye baldırın açmış / Kimi kafa demli, kimisi içmiş / Haya kayıp olmuş ar'ı görmedim **3.Dörtlük:** Kocasıyla baktım açmış arayı / Yıkılmıştır o gönlünün sarayı / Dedi nettin kazandığın parayı / Kocasına sadık yâri görmedim **4.Dörtlük:** Biz de işçilikte çalıştık burada / Hep ki zarar ettik gözüm yok karda / Bakkal çakkal derken boş döndük yurda / Elimde bulunan karı görmedim **5.Dörtlük:** Hikmet Arif bilmem şimdi neylesin / Buranın durumun beyan eylesin / Her yerden çok Zonguldak'ı söylesin / Her kes canbaz olmuş piri görmedim (N.Ataman, 2017: 121).

Oğlanlar hep tahsil etti
Bir kaçı şeytana taptı
Çoğunu turist kaptı
Atmaya yer bulamıyom
…
Kızların dokuzu kaçtı
İkisi kıçını açtı
Üçü de eroin içti
Çatmaya şer bulamıyom[332] Âşık Sefil Selimî-20.yy (Özdemir, 2003: 148)

Avrupa'ya çalışmak için giden pek çok erkek orada gördükleri yabancı kadınlarla ilişki kurmuşlardır. Bu ilişkiler bazen evlilikle sonuçlanmıştır. Ancak şiirlerde bu durum Türk örf ve adetlerine, ataerkil toplum kurallarına aykırı ilişkiler olarak yadırganmış ve eleştirilmiştir.

Âşık Yaşar Reyhanî, gelinlerin telsiz duvaksız olması ile evlilik dışı beraberliği ima eder. Alman kadınlarla yapılan evliliği eleştirir ve yabancılarla kurulan evliliklerin soyumuzu bozduğunu düşünür. Kadınların saçlarını kestiğini, örüklerin kalmadığını söyleyerek de kadıların geleneksel beden algısına uymayan farklı durumlarını eleştirir.

Gelinler telsiz duvaksız
Toydan kurtulduk çok şükür
Gitar çıktı çalındı saz
Neyden kurtulduk çok şükür

Saç kesildi bitti örük
Altı ehram üst yanı kürk
Gelin Alman güveyi Türk
Soydan kurtulduk çok şükür Âşık Yaşar Reyhanî-20.yy (Aşır, 2009: 67-68)

Almanya, Belçika, Hollanda, Fransa gibi pek çok Avrupa ülkesine giden Türk işçilerin vatandaşlık veya oturum alabilmeleri için bu ülkenin kadınları ile yaptıkları evlilikler ve sonrasında oluşan problemler de âşık şiirine girmiştir.

Posoflu Âşık Hikmet Arifî Ataman da yabancı kadınlarla yaşanan birliktelikleri eleştirir. Türk erkeklerin güzel yüzlü ama içleri güzel olmayan yabancı kadılarla beraber

[332] **1.Dörtlük:** Ayşe Döne kalık kaldı / Fatmay'ya yer bulamıyom / Çalık çolak, düğür oldu / Satmaya er bulamıyom **2.Dörtlük:** Kır kısırak gulun attı / Katırlar çamura battı / Yaşlı gölük sele gitti / Yatmaya yer bulamıyom **3.Dörtlük:** Oğlanlar hep tahsil etti / Bir kaçı şeytana taptı / Çoğunu turist kaptı / Atmaya yer bulamıyom **4.Dörtlük:** Beşi hırsız onu katil / Birbirine verir fitil / Dördü küçük henüz sitil / Tutmaya kar bulamıyom **5.Dörtlük:** Kızların dokuzu kaçtı / İkisi kıçını açtı / Üçü de eroin içti / Çatmaya şer bulamıyom **6.Dörtlük:** Bugün moralim çok kırık / Koşturdum ayağım yarık / Altı çocuk kaldı arık / Gütmeye ser bulamıyom **7.Dörtlük:** Geçimim kıtı kıtına / Sözüm geçmiyor hatuna / Selimî'nin aşk atına / Yetmeye tur bulamıyom (Özdemir, 2003: 148).

olmalarını doğru bulmaz. Bu kadınlarla beraber olanların cebinde para kalmaması, nicelerinin yuvasının yıkılması aşığı üzer.

Güzelleri gelir dizilir sıra
Cebinde kalır mı o zaman para
Herkes istiyor ki sineye sara
Sarmayan da pişman, saran da pişman

Yüzü güzel ama kendi kokuyor
Dıştan tipi eser içi yakıyor
Nice adamların evin yıkıyor
Kanmayan da pişman, kanan da pişman

Hikmet Ârif kendi başan çare gör
Birini bilirsen ikisini sor
Ne bu yerde eğlen ne bu yerde dur
Durmayan da pişman, duran da pişman Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman-20.yy (N.Ataman, 2017: 116)

Âşık Şeref Taşlıova ve Âşık Murat Çobanoğlu arasındaki deyişmede Avrupa'daki Türklerin durumları anlatılır. Burada yuvalar yıkılmış, ocaklar sönmüş, perişan insanlar görmüşlerdir. Avrupa'da Alman kızına tutulup parayı pulu onlara harcamış erkeklerin yanında kocasını terk etmiş, yavrusunu perişan eden kadınlardan da bahsedilir.

Ş. Taşlıova:
Çocuk yavru vatan kalmış perişan
Baba ana diyen dile acıdım
Yıkılmış yuvalar, sönmüş ocaklar
Perişan gördüğüm kula acıdım

Çobanoğlu:
Avrupa'da baksan insan gözüne
Terk etmiş yârını bakmaz yüzüne
Meğersem tutulmuş Alman kızına
Harcadığı para pula acıdım

Ş. Taşlıova:
Beyhude geçmiştir hayvah bu çağlar
Yıkılmış bahçeler verandır bağlar
Kocayı terk etmiş yavrusu ağlar
İşte bu perişan hâle acıdım Âşık Murat Çobanoğlu-Âşık Şeref Taşlıova-20. yy (Durbilmez, 2014: 404)

Âşık Sefil Selimî, Hollanda'ya çalışmaya giden bir erkeğin ağzından yazdığı şiirinde gurbet elde yaşanan sıkıntıları dile getirir. Geride kalan oğlundan, başına gelenleri

görüp ibret almasını ister. Orada yabancı bir kadınla evlenmiş, türlü belalara bulaşmış ve hapse düşmüş olan baba, oğluna kendilerine annesinin bakmasını ister.

Oğlum senden beni soran olursa
İş bulmaya Hollanda'ya geldi de
Başıma gelenden ibret alırsa
Babamız evlenmiş hapı yuttu de[333] Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 190)

Ozan Nihat, Avrupa'ya turist olarak gidip oraya yerleşmek için yabancı kadınlarla evlenen erkekleri anlatır. Bazısı Helga bulurken bazıları da Annalar, Sonyalar tarafından dolandırılmıştır. Avrupalı eş bulmayan mülteci olmuştur.

Kimi ucuz yollu bir Helga buldu
Kimini Annalar, Sonyalar yoldu
Avrat bulamayan mülteci oldu
Avrupa'ya turist gitti, yerleşti Ozan Nihat-20. yy (Uğur, 2008: 379)

Şiirlerde eşleri Avrupa'ya çalışmaya giden ve geride kalan kadınlar da yer almış ve bu kadınların çilesi anlatılmıştır. Âşık Yaşar Reyhanî, aşağıdaki şiirinde eşi Almanya'ya giden gelinin dramını anlatmıştır. Şiirde çaresizce eşinin yolunu bekleyen yedi çocuklu bir kadının sabırlı bekleyişi ve dramı anlatılır. Geride yedi çocuğu ile baş başa kalan yirmi yaşındaki genç kadın için hayat artık işkence olmuştur. Çalışmaktan beli bükülmüştür. Bağrı yanan kadın eşinin yolunu hasretle gözlerken mektuplarını gözyaşları içinde yazar. Geceleri eşine benzeyen küçük oğluna bakarak avunmaya çalışır. Zevk ve sefa artık onun için yalan olmuştur.[334]

Elleri koynunda pınar başında
Almanya'ya doğru bakar o gelin
Yedi çocuğu var dördü peşinde
Feleğe dişini sıkar o gelin [335] Âşık Yaşar Reyhanî-20. yy (M. Taşlıova, 2018: 510)

[333] **2.Dörtlük:** Zorlaştı gelmemiz artık yüz yüze / Anan panesleri harcasın size / Bir karı öldürdüm verdiler ceza / Belasını buldu hapis yattı de **3.Dörtlük:** Ağlayıp sızlayıp kapılma herkese / Kimse rast gelmedi böylesi derse / Dostlar baban para saldı mı derse / Döşek sattık ocağımız battı de **4.Dörtlük:** Olanları anlat usanma bıkma / Ben yoldan çıkmışım sen bari çıkma / Meşhur hırsız oldum canını sıkma / Çaldı çırptı polis gördü tuttu de **5.Dörtlük:** Hiçbir işim meşru değil hak değil / Haraç almam banka soymam yok değil / Bunlar pek az duygusunu sattı de **6.Dörtlük:** Sözüm açık düzenim yok fendim yok / Herkes arar kusurum yok pundum yok / Olanda bitende ol var kendim yok / Türklük nedir bilmeyen çattı de **7.Dörtlük:** Türkçe konuşmak mı Türklüğün farkı / Her yerde saymalı Türklüğü Türk'ü / Çok hayvanlar sırtında taşır kürkü / Çoğunu da dağda çoban güttü de **8.Dörtlük:** Sefil Selîmi'nin vicdan yetkisi / Beni konuşturan cahil etkisi / Acı meyve vermez ahlak bitkisi / Oğlum baban ahlak tahsil etti de (Özdemir, 2003: 190).

[334] Bkz. Taşlıova, M. Mete (2018). Sözlü gelenekte şiirin varyantlaşması: "*O Gelin*" şiiri, Akdeniz Üniversitesi MJH Dergisi, VIII/': 507-519.

[335] **2. Dörtlük:** Bacı derdin nedir, söylemez dili / Yirmi beş yaşında bükülmüş beli / Hatıra verdiğin kirli mendili / Her gün gözyaşıyla yıkar o gelin **3.Dörtlük:** Hayat ona çile olmuş boyunca / Bir ekmek yememiş karnı doyunca / Bir de garip erkek sesi duyunca / Postacı zanneder çıkar o gelin **2. Dörtlük:** Bacı derdin nedir, söylemez dili / Yirmi beş yaşında bükülmüş beli / Hatıra verdiğin kirli mendili / Her gün gözyaşıyla

Kul Mehmet de köyün, Avrupa'ya çalışmaya giden erkeklerin geride bıraktıkları eşleriyle dolu olduğunu söyler. Eşleri gurbette olan bu kadınlar, kan ağlar ve yas tutarlar.

Bizim köy dul ile dolmuş
Hep gurbette kocaları
Gündüzleri kan ağlarlar
Yas tutarlar geceleri Kul Ahmet-20.yy (Hüseyin, 1978: 63)

Aşağıdaki şiirde de eşi Avrupa'ya çalışmaya giden bir kadının, eşine kendisi yaşlanmadan, güzelliği gitmeden, çökmeden dön diye yakarışı duyulur.

Yiğidim, erkeğim, efendim beyim
Saçlarım ağardı, dökülmeden gel
Bulutum, yağmurum, başka ne deyim
Güzelliğim çöküp yıkılmadan gel Âşık Sefil Selimi-20. yy (Özdemir, 2003: 309)

2.9.6. Türk Kadınına Övgü

Kadına övgü geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi 20. yüzyıl âşık şiirinde de yerini alır. Kadının kutsal bir varlık olarak anne, iffetli, namuslu, asil, güçlü, mukaddes varlıklar oldukları vurgulanır. Kadınlar; çalışkanlığı, ahlaklı oluşları, sabırlı ve kanaatkâr olmaları, pek çok kahramanı doğurup yetiştirmeleri yönleri ile yüceltilmiştir.

Âşık Sefil Selimî, okumaları ve okutmaları konusunda kadınlara öğütler verir. Kadınlara okuyun, ilim tahsil edin mesajı verilirken okulların talebe beklediği belirtilir. Kadınların eğitime erişimin zor olduğu bir önceki yüzyıla nazaran son yüzyılda getirilen pek çok yenilik ile bu zorluklar aşılmıştır. Kadınların eğitim almasının desteklenmesi ve şiirde açıkça dile getirilmesi son yüzyılın şiirlerinde karşılaşılan bir durumdur.

Mimarların şahı Mimar Sinan'a
O ilmi bahşeden anadır ana
Kadın veliler var kızım baksana
Temdittir civanım kitap okumak
…

---

yıkar o gelin **3.Dörtlük:** Hayat ona çile olmuş boyunca / Bir ekmek yememiş karnı doyunca / Bir de garip erkek sesi duyunca / Postacı zanneder çıkar o gelin **4. Dörtlük:** Kitap okur manasından habersiz / Aylar geçer senesinden habersiz / İplik düşmüş iğnesinden habersiz / Dikeceğim derken söker o gelin **5.Dörtlük:** Mektubunu gözyaşıyla yazarmış / Gücü yetse şu kanunu bozarmış / Küçük oğlu babasına benzermiş / Geceler yüzüne bakar o gelin **6.Dörtlük:** Gece yıldızlara bakar oturur / Ah edip göğsünü çeker oturur / Ocağın başına çöker oturur / Habersiz saçını yakar o gelin **7.Dörtlük:** Reyhanî der, gel bu gelini kına / On yıldır elleri görmemiş kına / Sofrada Mehmet'i gelmiş aklına / Çorbayı yemeden döker o gelin (M. Taşlıova, 2018: 507-519).

Hanım evliyalar, hanım vekiller
Talebe bekliyor bütün okullar
Fertlerde tekamül etsin akıllar
Tevhittir evladım, kitap okumak Âşık Sefil Selimî-20.yy (Özdemir, 2003: 288-289)

Aşağıdaki şiirde Türk kadınının iffetli, namuslu, asil ve güçlü olduğu söylenerek toplumda mukaddes görüldükleri ifade edilerek övgüye değer bulunmuştur.

İffetiyle, namusuyla, arıyla
Asildir, güçlüdür Türk kadınları
Toplumdaki en mukaddes yeriyle
Asildir güçlüdür Türk kadınları Ozan Nihat-20.yy (Uğur, 2008: 283)

Âşık Mevlüt İhsanî de kadının bir çiçek, mercan, ateş, kevser olduğunu söyler.

Dikkat et sözüme ey aziz kardeş
Çiçektir, çimendir, gülşendir, kadın
Odur her sahada yaptıran savaş
Ateştir, kevserdir, mercandır kadın Âşık Mevlüt İhsanî-20. yy (Düzgün 1997c: 146)

Aşağıdaki şirinde ise Türk kadınına övgü, anneliği üzerinden yapılmıştır. Fatihleri, Kemalleri doğuran, ana olan kadın her türlü yaraya dermandır.

Gel Mevlüt İhsanî, düşme inadan
Rüstem'ler, Ali'ler gelmez mi yadan
Fatih'ler, Kemal'ler doğdu anadan
Her türlü yaraya dermandır kadın Âşık Mevlüt İhsanî-20.yy (Düzgün 1997c:146)

Âşık Şeref Taşlıova, âşıklık yapan Aslı Bacı'ya övgülerde bulunulur. Sanatçı ve emekçi kişiliğine saygı duyulduğu, herkese örnek teşkil etmesi gereken bir insan olduğu belirtilir.

Türküsü dilinde iğne elinde
İstanbul'da vardır bir Aslı Bacı
Sırma yelek ipek kumaş belinde
Kadın dünyasında sır Aslı Bacı[336] Âşık Şeref Taşlıova-20. yy (M. Taşlıova, 2012: 392-393)

[336] **2.Dörtlük:** Nicesine giyindirmiş bezetmiş / Bunu gören sevincinden haz etmiş / Gözü sanat yapmış ağzı söz etmiş / Elde emek alnı ter Aslı Bacı **3.Dörtlük:** El emeği alın teri göz nuru / Dilinden de bırakmıyor şiiri / On parmakta bin gelinin hüneri / Sanatı şiirle ör Aslı Bacı **4.Dörtlük:** Okuyana yazanlara örnek ol / Sevenlere kızanlara örnek ol / Kadın erkek ozanlara örnek ol / Değildir dünyamız dar Aslı Bacı **5.Dörtlük:** Türk kadını sanatkârdır ozandır / Gönlü sevgi ruhu ona kazandır / Ahlak okuluna kitap yazandır / Yerinde yiğitçe er Aslı Bacı **6.Dörtlük:** İnsan yılmamalı dara düşse de / Azimli olmalı zora düşse de / Altın leke almaz yere düşse de / Onu örtmez hiçbir kir Aslı Bacı **7.Dörtlük:** Ozan gönlü çiçek çimenli olur / Yahşıların yanı yamanlı olur / Bir söz var; yüce dağ dumanlı olur / Başından eksilmez kar aslı Bacı **8.Dörtlük:** Sanatı yücelten elin var olsun / İpliğin tezgâhın telin var olsun / Söyle bacım söyle dilin var olsun / Âşıkların dili hür Aslı Bacı **9.Dörtlük:** Senden örnek alsın milyonlarca kadın / Sanat tarihine işlenmiş adın / Arzun neyse Mevla'm versin muradın / Yaratnım olsun yâr Aslı Bacı **10.Dörtlük:** Uzak yakın şehrinden köyünden /

Türk toplumunda Osmanlının son dönemlerinde başlayıp cumhuriyetin ilanı ile gerçekleşen yenileşme ve değişim hareketleri içinde kadının konumu köy ve kasabalardan kentlere kadar çeşitli düzeylerde gerçekleşir. 19. yüzyılda Osmanlıda başlayan yenileşme hareketleri, sonrasında Tanzimat Dönemi'nde de devam edip yeni devletin kurulması ve cumhuriyetin ilanı ile doruk noktasına ulaşır. Kadın, her dönemde değişimin baş aktörü olarak göz önündedir. Tanzimat aydınlarından başlayarak kadının konumu Batılılaşma ve modernleşeme yolunda bir engel olarak görülür. Kadınların sosyal yaşama katılımı istenir ve bu amaçla eğitim almaları gerektiği öncelikli sorun olarak düşünülür. Osmanlı'da kız çocuklarının eğitimi "Sıbyan Mektepleri" ile sınırlıdır ve bu okullardaki eğitim ancak 9-10 yaşlarına kadar sürer. Maddi olanakları geniş olan aileler daha sonraki yaşlarda kız çocuklarına evde özel hocalardan derler aldırarak eğitimlerine devam ettirebilirken diğer kız çocukları için böyle bir imkân söz konusu değildir. Ayrıca kadın, aldığı eğitim ile kamusal alanda çalışma hayatına girip varlık gösteremez. Eğitimli de eğitimsiz de olsa evde ev işleri ile ilgilenen kapalı kapılar arkasında yaşayan kişiler olarak erkek egemen ataerkil toplumun istediği ikincil konumunu devam ettirmek zorunda kalır. Tanzimat döneminde açılan "inas rüştiyeleri" giderek yaygınlaşır ve lise düzeyine çıkar. Bu okullardan mezun olan genç kızlar öğretmen olarak çalışma imkânı bulurken ilk kez kamusal alanda eğitimli çalışan kadınlar olarak ülke tarihindeki yerlerini alıp konumlarındaki gelişime bir nebze katkıda bulunurlar. Ancak başlayan bu yenileşme hareketleri Osmanlının son döneminde ortaya çıkan I. Dünya Savaşı, ülke topraklarının işgali ve ardından başlayan Kurtuluş Savaşı ile başka bir yöne evrilir. Kadınlar bu yıllarda, gerek cephede gerekse cephe gerisinde pek çok faaliyete bulunarak ülke savunmasında yer almışlardır. Halkın bilinçlenmesi için mitingler yapan çeşitli cemiyetler kurarak mücadeleye katılan kadınlardan cepheye erzak ve mühimmat taşıyarak gerektiğinde cephede çarpışanlara kadar her kesimden kadın millî mücadeleye her alanda destek olur her kesimden kadın evde kapalı kapılar arkasında kalmayıp aktif bir şekilde mücadelenin içerisinde yer alarak toplum içindeki konumlarının değişimine bir adım daha atarlar.

Kadınların Kurtuluş Savaşı içerisindeki mücadeleye aktif katılımı ve gösterdikleri fedakârlıklar âşıkların şiirlerinde övgü dolu sözlerle anlatmıştır. Bu şiirlerde kahraman Türk kadının fedakârlığı her fırsatta vurgulanmıştır. Zor koşullar altında cepheye yalın ayak, kucağında çocuğu ile mühimmat ve erzak taşımları, gerektiğinde düşmanla sıcak

---

Türk'ün ana adı onun boyundan / Afyonlusun Âşık Ömer soyundan / Aslı'nın aslını gör Aslı Bacı **11.Dörtlük:** ŞEREF TAŞLIOVA söyler bu sözü / Sen Anadolu'nun ey nazlı kızı / Dilinde türküsü elinde sazı / Sende bin bir hüner var Aslı Bacı (Taşlıova, 2012: 392-393)

çatışmaya girerek düşmanın gücünü kırmaları anlatılmıştır. Ülkesi için hiç düşünmeden canını seve seve veren Türk kadınının simge isimleri olan Nene Hatun, Halide Edip gibi nice Ayşe Fatmalar şiirlerde anılırken bugünkü Türk kadınına onların soyundan, kanından geldikleri hatırlatılarak içlerindeki gücün büyüklüğü vurgulanmıştır. Kadınlar ayrıca asker yetiştirip cepheye yollayan cephede olan oğlunu, eşini yıllarca sabırla bekleyen kişiler olarak da şiirlerde övgüyle anılmıştır. Savaş yıllarında kadının erkeklerle beraber düşmanla çarpışıp vatanı kurtarmaları belirtilmiştir.

Ülke topraklarının düşmandan temizlenmesi ve cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirilen devrimlerle kadınlara pek çok siyasi ve sosyal hak verilmiştir. Bu kanunlarla kadınlar, erkekle eşitlenmeye, eğitim hakkı ile kamusal alanda çalışan kadın olarak yer alması sağlanmaya çalışılmıştır. Kılık kıyafeti değiştirilerek Batılı normlara uygun hale getirilmiştir. Yeni kimliği ve görünüşü ile kadın, rejimin simgesi olarak ön saflardaki yerini almıştır. 20. yüzyıl âşık şiirine baktığımızda da Atatürk tarafından gerçekleştirilen bu devrimlerin çoğunun şiirlerde yer aldığını görmek mümkündür. Medeni Kanun'un kabulü, Kılık-Kıyafet ve Şapka Kanunu, Soyadı Kanunu gibi pek devrim şiirlerde yer alırken en çok üzerinde durulan ve değinilen konulardan birinin de kadın-erkek eşitliğinin vurgulanması olduğu görülür. Pek çok şiirde kadın ve erkeğin artık eşit olduğu bunun da Mustafa Kemal Atatürk ve devrimler ile gerçekleştiği belirtilir. Âşıkların büyük bir coşku ile bu devrimleri desteklediklerı ve sahip çıktıkları görülür.

Devlet eliyle getirilen pek çok yenilik kadınlar için yeni bir dönemin başladığının habercisi gibi görünse de uygulamada bazı sıkıntılar yaşanır. Yeni kıyafetleri ile kamusal alanda çalışan ya da çalışmayan kadınlar kendileri ile aynı ortamda bulunmaya hazır olmayan bir erkek kitlesi ile karşı karşıya kalır. Kendi cinsel kimlikleri ile sosyal alanlarda erkeklerle beraberken rahat edemezler ve çeşitli yollarla bu durumla baş etmeye çalışırlar. Çalışmayan veya daha muhafazakâr kesim kadınları erkeklerle yüz yüze gelme olanağını mümkün olduğu kadar azaltan ev, akraba ve komşu merkezli hayatlarını devam ettirerek baskıdan kurtulur. Ancak kırsal ve kasaba kökenli kadınlar gerek eğitimli gerek fabrika ve hizmet sektöründe çalışan eğitimsiz kadınlar daha ciddi problemlerle karşı karşıya kalırlar. Bu kadınların kıyafetleri, davranışları göz hapsine alınır ve eleştirilere maruz bırakılır. Kadının kamusal alanda ne giymesi gerektiği nasıl davranması gerektiği çoğu zaman devlet ve din tarafından ve bu güçlere egemen olan erkekler tarafından belirlenmiştir. Kadınlar toplum içerisine çıktıklarında rahat edebilmek için bu kurallara uymak zorunda

bırakılmışlardır. Özellikle kadınların bedenlerini kamusal alana çıktıklarında ya da yabancı erkeklerin yanında örtmeleri gerektiği neredeyse her dönemde gündemde olmuştur. Osmanlı döneminde fetvalarla düzenlenen bu konulara cumhuriyet Türkiye'sinde toplumsal baskılar ile ayar verilmeye çalışılmıştır. Her dönemde farklı şekillerde kadınların ne giyeceği nasıl davranacağı konusunda devlet eliyle düzenlemeler yapılsa da asıl yaptırım ataerkil erkek egemen toplumsal yapının oluşturduğu yazılı olmayan kurallardır ki bunlar daha katı ve yaptırım gücü daha kuvvetli olan yasalardır denebilir. Kadınların, fiziksel özellikleriyle fitne ve baştan çıkarıcı kimliği nedeniyle kendilerini erkeklerin, iffetine karşı oluşturduğu tehditten korunmaları gerekmiştir. Çünkü rahat edebilmeleri için başka seçenekleri kalmamıştır.

Kadınların kılık-kıyafeti âşık tarzı şiir geleneğinde son yüzyılda en çok eleştirilen konular arasındadır. Kadınların örtünmemeleri, kamusal alanda açık saçık dolaşmaları, makyaj yapmaları eleştirilirken toplumsal bozulmanın ve ahlaki çöküşün de sebebi olarak değerlendirilmiştir. Kadının giyimi ile namusu arasında da bağ kurulur. Açık saçık giyinip makyaj yapan ve bu şekilde dolaşan kadınların ar ve namusu bir kenara ittiği düşünülür. Toplumsal bozulmanın sebebini kadının dış görünüşüne bağlarlar.

Türkiye'nin son yüzyılda geçirdiği değişim köyde ve kent merkezlerindeki kadınlar için farklı düzeylerde gerçekleşir. Kent kalabalığı içerisinde yaşayan kadın, kırsal alanda daha göz önünde bulunan kadına göre toplumsal baskılardan uzaktadır. Yeni yaşam koşulları içinde gelenekler kent yaşamında etkisini yitirmeye başlar. Bu çevrede baktığımızda âşık şiirinde de köy ve şehir yaşamında yer alan kadının karşılaştırıldığı şiirlere rastlanmaktadır. Bu şiirlerde metropollerde yaşayan kadınların kılık kıyafetleri, tarlada bağda bahçede çalışmak zorunda olmamaları, sosyal mekânlarda erkelerle bulunup eğlenmeleri yadırganmıştır. Buna karşın köy kadınları süslenmekten haberi olmayan, türlü işler yaparak evlerini geçindirmek zorunda kalan kadınlar olarak tasvir edilir. Eşleri çalışmak için İstanbul ya da Avrupa'ya giden bu kadınlar geride tüm işleri yapmak zorunda kalıp süs ve eğlenceyi unutmuşlardır. Onlar şehir kadınlarına göre daha zor şartlarda yaşayan, kılık kıyafetlerine ayıracak vakitleri ve bilgisi olmayan kadınlar olarak gösterilmiştir.

Toplumdaki ahlaki bozulmanın yanında aile yapısındaki değişimler de şiirlerde görülür. Bu çerçevede boşanma konusu da şiire girer. Değişimin aile ilişkilerine yansıması âşıkların gündemine girmiştir. Boşanmayı kendi talep edip boşanan kadınlardan, ana

babaların ayrı yaşamasına, erkeklerin eşlerini boşamasına ve evliliklerin kısa sürmesine kadar çeşitli konulara değinilir. Medeni Kanun'dan önce boşanma talep etme hakkı olmayan kadınların boşanmayı istemesi ve sonrasında tek başına verdikleri mücadelelere yer verilmiştir. Bu kadınların "evli bekâr" olarak anılması toplumdaki boşanmış kadına bakışı yansıtması bakımından önemlidir. Boşanmış bir kadın olarak yaşamanın zor taraflarından biri de toplum içerisinde "dul" kimliği ile bulunmaktır. Bu kadınların "bekâr" sözcüğü yerine "evli bekâr" sözleri ile tanımlanması daha önce başından bir evliliğin geçtiğinin toplum içerisinde hatırlatılmasını neden olur ve bu kadınlara toplumun bakış açısını ve yaklaşımını, nasıl davranması gerektiğini hatırlatıcı bir etkendir. Hem ekonomik olarak ayakta kalıp kendisinin ve çocuklarının yaşamını devam ettirmiş hem de "evli bekâr" kimliği ile toplum içinde var olabilen kadınlar şaşkınlıkla karşılanmıştır.

20. yüzyıl âşık şiirinde Avrupa'da yaşayan Türklerin değişimi de ele alınmıştır. Avrupa'da işçi olarak çalışan veya konser için giden âşıklar bu ülkelerde yaşayan Türklerin hayatlarını yakından gözlemleme imkânı bulmuşlardır. Bu insanların dertlerini, problemlerini şiirlerde anlatmışlardır. Avrupa'daki sosyal hayatı, insan ilişkilerini, ahlak anlayışını şiirlerinde eleştirmişledir. Bu şiirlerde genel olarak kadın-erkek ilişkileri, kadınların kılık kıyafeti, geride kalan eşlerin daramı, yuva yıkan yabancı kadınlar, orada yaşayan Türklerin gelenek ve göreneklerden uzaklaşmaları gibi konular yer almıştır.

Kadına övgü 20. yüzyıl âşık şiirinde yerini alır. Kadının kutsal bir varlık olarak anne, iffetli, namuslu, asil, güçlü, mukaddes varlıklar oldukları vurgulanır. Kadınlar; çalışkanlığı, ahlaklı oluşları, sabırlı ve kanaatkâr olmaları, pek çok kahramanı doğurup yetiştirmeleri yönleri ile yüceltilmiştir. Okumaları ve okutmaları konusunda kadınlara öğütler verir. Kadınlara okuyun, ilim tahsil edin mesajı verilirken okulların talebe beklediği belirtilir. Kadınların eğitime erişimin zor olduğu bir önceki yüzyıla nazaran son yüzyılda getirilen pek çok yenilik ile bu zorluklar bugün aşılmıştır. Kadınların eğitim almasının desteklenmesi ve şiirde açıkça dile getirilmesi son yüzyılın şiirlerinde karşılaşılan bir durumdur.

Osmanlının son dönemlerinde 19. yüzyılda başlayan ve Tanzimat'la devam eden yenileşme ve değişim hareketleri ile toplumsal bir dönüşüm yaşandı. Bu toplumsal değişimin içerisinde kadının konumunda da değişiklikler meydana geldi. Feminizm her alanda kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunur. Türkiye Cumhuriyeti'nde bu hakların pek çoğu devlet eliyle kadınlara verilmiştir. Devlet eliyle

çıkarılan kanunlarla kadınlara verilen hak ve özgürlükler uygulamada aynı hızda yaşama geçememiş ve kadınlar açısından bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Yeni Batılı imajı ile gerek eğitimli gerek eğitimiz pek çok kadın kılık-kıyafeti ve davranışları ile ahlaki çöküşün sorumlusu olarak görüldü ve gösterildi. Her cepheden erkek kadınların konumunu toplumun ahlaki reçetesi ile ilişkilendirdi ve kullandı.

Sosyal bilincin ve değişimin gelişmesiyle ilgili olarak edebiyatı okumaya çalışan Marksist edebiyat kuramcılarına göre sanatın işlevi topluluğa dönüş yapmasıdır. Edebiyat da pek çok diğer sanat yanında "kültürel bir devlet aygıtı"dır. Edebiyat da devlet, okul ve aile gibi diğer devlet aygıtlarıyla beraber ideolojinin yeniden üretilmesinde rol oynar. Marksistler ayrıca kadınların yanlış temsil edilmesinde veya ezilmesinde yazının sosyal kalıpları temsil ettiğine inanır. Sanatın tarihsel ve sosyal süreçlerden ortaya çıktığını ileri süren Marksistler edebiyatı tarihsel fikirlerin ve değerlerin elde edilebilir tek kaynağı olarak görürler. Edebiyat, içinde yaşanılan ideolojik dünya ve inanç sistemi ile doğrudan doğruya ilişkilidir derler (Humm, 2002: 16-118). Bu çevrede âşık şiirine bakıldığında ideolojik dünya ve toplumsal inanç sistemi ile ilişkili olduğu görülür. Marksistlerin de değindiği gibi edebiyatın önemli bir alanı olan âşık şiirinin de kültürel bir devlet aygıtı olarak ideolojinin yeniden üretilmesine katkı sağladığı görülür. Âşık şiiri de kadınların yanlış temsili ve ezilmesinde sosyal kalıpları temsil eder. Ayrıca tarihsel ve sosyal süreçler sonunda ortaya çıkan diğer sanat dallarında olduğu gibi âşık şiirinde de tarihsel fikirlerin ve değerlerin yansıması görülür.

2.10. Çalışma Hayatında Kadın

Kadın; üretime etkin olarak katıldığı, doğurganlığı ve yiyecek toplama gibi özellikleri ile üstün olduğu ilkel dönemde güçlüdür. Ancak yerleşik hayata geçilmesiyle tarımı ve hayvanları kontrolü altına alan erkek olunca, kadının konumu gerilemeye başlar. Dışarıdaki üretim sürecinden uzak kalması ile toplumsal konumunu kaybetmesi arasında bir paralellik görülür. Üretimin ilişkilerindeki bu değişim kadının gücünü etkiler (Berktay, 2010: 44).

Kadınların üretimden dışlanması cinsiyet ayrımcılığını destekleyen sebeplerdendir. Ataerkil sistemi ayakta tutan, kadınların üretimden dışlanmasıdır (Caner, 2004: 99). Feministler, ataerkil sistemi kadının ezilmesinin ve ikincil konumunun sebebi olarak görürler. Çünkü bu sistem kadınları eve hapsederek her yönüyle erkeğe tabi olmasını destekler (Çek, 2014: 81). Feminizm, kadınların ev içerisinde ücretsiz işçi olarak

çalıştırılmasına karşı çıkar. Onlara göre bu, bir çeşit köleliktir ve ailenin tüm yükünü kadınların sırtına bindiren bu iş bölümünün sorgulanmasını isterler (Watkisn; Rueda; Marisa; Rodrugues, 1996: 5). Radikal feministlere göre özel alana hapsedilen kadın, kendisini gerçekleştirme imkânı bulamaz ve kamusal alanın nimetlerinden faydalanamaz. Buna karşın erkek, kamusal alanın tüm güçlerinden faydalanarak gücünü arttırır. Kadın, bu süreçte erkeğe bağımlı hale gelir (McKinnon, 1989: 17). Erkek, kamusal alanda yaptığı iş karşılığı ücret alırken kadın, ev işlerini yapmakla yükümlü olmakla beraber karşılığında maddi bir kazanç elde edemez. Parayı kazanan erkek, evde söz sahibi olur. Radikal ve Marksist feministler, kadının kamusal alana çıkması ve bu alanda söz sahibi olmasının yolunun, ekonomik özgürlükten geçtiğine inanırlar. Ev içi işlerin ücretlendirilmesini isterler. Böylece kadınların "evcimen kölelikten" kurtulacağını düşünürler (Şahin, 2009: 334- 336).

Pek çok feminist tarafından, kadınların özgürlüğü kamusal alanda ücret karşılığı çalışmasına diğer bir ifadeyle ekonomik özgürlüğünü elde etmesine bağlanmıştır. Bu noktada kadının eğitimi gündeme gelmiştir. Kadının eğitim alması gerekliliği mücadelesi feministlerin her dönemde temel gündemlerini oluşturmuştur. Donovan'a göre (2014: 38-39) kadın, kamusal alanda, uygun eğitim alıp çalışmalıdır. Kadınlar, gerek ekonomik gerek diğer alanlardaki bağımsızlıklarını kazanabilmek için iş dünyasının her alanında yer almalıdır, uygun bir eğitim alan kadın erkeğe hizmet etme rolüne boyun eğmek zorunda kalmayacaktır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kadının eğitim alması her dönem ekonomik özgürlüğünü kazanmasında önemli bir etken olarak görülmüştür. Bu nedenle eğitim alanındaki tüm imkânlardan kadınların da faydalanması gerektiğini savunurlar. Liberal feministler kadın ve erkeğin yaradılıştan farklı olmadığını bu nedenle iki cins için de farklı eğitim sistemleri düzenlemenin yanlış olduğunu ileri sürerken böyle bir düzenlemenin kadınları eğitim hakkından mahrum bırakarak insanlığın gelişimini de sekteye uğratacağını iddia ederler (Brown, 1967: 443). Gilman (1898: 1965: 5) "Kadın ve Ekonomi" adlı eserinde "kadın aklı diye bir şey olmadığını" ve "beynin cinsel bir organ olmadığını" iddia eder. Mary Wolstonecarf ve Jhon Stuart Mill gibi Liberal feministler, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğin akıl olduğunu, bunun da kadın ve erkekte farklı olmadığını savunurlar. "Kadınlar tarih boyunca zihinsel kapasitelerini, erkeklerden daha az olduğu için değil, eğitimdeki fırsat eşitsizliği nedeniyle kullanamamışlardır" görüşünü paylaşırlar. Eğitim alanındaki eşitsizlik kadın ve erkek arasında dengesiz bir durum oluşturmuştur. Bu dengesizliği ortadan kaldırmanın yolu ise eğitimde fırsat eşitliğidir. Liberal feministler

erkeklerle aynı eğitimden geçen kadınların aynı işleri yapabileceklerini savunur. Ayrıca erkeklerin sosyal, beşerî ve doğal bilimlere, kadınların ise sanat ve ev işlerine daha yatkın oldukları fikrine karşı çıkarlar (Demir, 1997: 49-51).

Bütüncül olarak feministler kadının eğitim almasını ve kamusal alanda ücret karşılığı çalışmasını çok önemsemişlerdir. Ev işlerinin kısır bir döngüde yaşandığını, kadını bir yerden alıp başka bir yere götürmediğini, emeğinin karşılında ücret almadığını bunun da kadının bağımlı hâle gelmesine neden olduğunu, bunun bir çeşit kölelik olduğunu ileri sürerek kadının çalışmasını neredeyse onun özgürlüğü ile eş gördüler. Bununla birlikte kadınlar, ister ücret alsınlar ister almasınlar daima çalışma hayatının içerisinde ekonomiye katkıda bulunmuşlardır. Yalnızca, bunun karşılığında ücret alamamış, yaptıkları işler erkeğe yardımcı olmak olarak değerlendirilmiş, yok sayılmış, görmezden gelinmiştir. Yaptıkları işler kendi kapasitelerini arttıracak işler olmayıp diğer insanlara yardım ve onların hayatlarını kolaylaştırmak olarak kalmıştır. Evin işleri, çocuk bakımı, tarlada çalışma, hayvanların bakımı gibi pek çok alanda çalışıp ekonomiye katkıda bulunmuş olmalarına rağmen bunlar işten sayılmamıştır. Kamusal alanda yer alan ve uzmanlık gerektiren işler erkeklerin elinde olmaya devam etmiştir.

2.10.1. Kırsal Alanda Çalışan Kadın

Ataerkil toplumlarda, göçebe ya da yerleşik kırsal alanda, kadınların üretime katılımı daima yüksek olmuştur. Bu alanlarda kadın ve erkek arasındaki fiziksel ayrım düşüktür. Kadınlar da erkelerin yaptıkları tarla, bağ-bahçe işleri gibi pek çok işi onlarla beraber yapar. Ancak kadın, kırsal alanda üretim üzerindeki denetimi sağlayamaz çünkü üretimden elde edilen geliri elinde bulunduran erkektir (Kandiyoti, 2015: 50). Tarım toplumlarında üretimin devamı için aile önemlidir çünkü ekonomi aile tipi üretime dayalıdır. Aile bireyleri yaşamlarını devam ettirebilmek için beraber çalışmak zorundadırlar (Caner, 2004: 100). Toprağa dayalı geniş aile içerisinde kadının yer aldığı tek kamusal alan çalışmakta olduğu tarla bağ bahçelerdir. Ancak bu çalışmalar ona somut maddi bir gelir imkânı sağlamaz. Yaptığı işlere sadece erkeğe sağladığı katkı gözüyle bakılır. Kadın, köy ve kırsal alanda aileden bağımsız bir çalışma alanına sahip değildir. Dolayısıyla çalışmasına rağmen ekonomik ve toplumsal statüsünde bir değişiklik olmaz çünkü topraktan ve tarımdan sağlanan gelir erkeğin elindedir (Çek, 2014: 95).

Ekonomik ve coğrafî koşullara bağlı olarak kadının iş yaşamında yer alması da değişiklik gösterir. Bazıları tamamen eve kapanarak ev işleri ile ilgilenir. Önemli bir güç ve yük teşkil eden ev işlerini yaparlar. Bazı kadınlar ise tarlada çalışarak, halı dokuyarak geleneksel zanaatları icra ederler. Kente çalışmaya giden eşelerinin yerine evin ve tarlanın tüm işlerini yaparlar. Ancak ne yaparsa yapsın ekonomiye katkısı ne oranda olursa olsun kadın emeği görmezden gelinir. Toplumsal kabul görmez. Kadınların ev işleriyle sınırlandırılmaları daha çok kentlerde görülür. Köylü erkeler bu tür kadınları "hiç bir işe yaramaz, hiç iş yapmaz" olarak değerlendirir.

Karacaoğlan şiirlerinde kadın; tarlada, bağda -bahçede erkeği ile omuz omuza çalışan kimliği ile görülür. Göçebeliğin gereklerinden biri olan çadır hayatı, kadının kapalı kapılar ardında kalmasına uygun olmayıp erkeğin gözü önünde iş yapmasını gerektirir. Bu durum göçebe hayatın ekonomik ve sosyal özellikleri neticesinde ortaya çıkar (Başgöz, 2014: 53). Aşağıdaki şiirinde Karacaoğlan, gelin ve kızların yayık yayışlarını anlatır. Hayvanlarla ilgilenmek, onlardan elde edilen sütü değerlendirip ailenin gıda ihtiyacını karşılamak kırsal alanda çoğu zaman kadınların görevi ve işi olmuştur.

Savaşma Karaca Oğlan felekle
Gonca düşmez âşıklara dilekle
Gelin kızlar yayık yayar bilekle
Sallanıyor gümüş halhal kolunda Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 380)

Âşık Yaşar Reyhanî de aşağıdaki şiirinde ineklere yem veren, süt sağan gelinleri anlatır. Tıpkı 16. yüzyılda olduğu gibi hayvanların bakımı ve onlarla ilgili işlerin 20. yüzyılda da kadınlar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yem verdiğin ineklere
Süt sağdığın küleklere
Tombul beyaz bileklere
Kurban olim allı gelin[337] Âşık Yaşar Reyhanî-20. yy (Düzgün, 1997a: 78)

Âşık Şeref Taşlıova da aşağıdaki dörtlüğünde süt sağan köylü kızlarını anlatır. Beline gümüş kemer takmış, pürçeği yüzüne düşmüş bu kızların süt sağışı bir ömre bedeldir.

[337] **1.Dörtlük: S**ana allı gelin derler / Kurban olim allı gelin / Sallanma nazar verirler / Kurban olim allı gelin **2.Dörtlük:** Yem verdiğin ineklere / Süt sağdığın küleklere / Tombul beyaz bileklere / Kurban olim allı gelin **3.Dörtlük:** Atladığın eşiklere / Salladığın beşiklere / Aş yediğin kaşıklara / Kurban olim allı gelin **4.Dörtlük:** Sen kimin yarısın söyle / Yalınız gezersin böyle / Reyhani'yi kabul eyle / Kurban olim allı gelin (Düzgün, 1997a: 78).

Gümüş kemer hoş yakışmış beline
Pürçek koymuş yanağının alına
Köylü kızı külek almış eline
Ak sütü sağışı bir ömür değer Âşık Şeref Taşlıova-20. yy (M.Taşlıova, 2012: 609)

Köroğlu aşağıdaki şiirinde kadınların kimisinin pınar başında, kimsinin yolun dışında olduğunu, kimisinin dağlarda gezdiğini ve güzellikleri ile onun bağrını ezdiğini anlatır. Bu kadınların bazıları kahvesini pişirir, bazıları da odun toplar. Odun toplamak gibi görevleri de kadınların yaptıkları belirtir.

Kimisi odun devşirir
Kimi kahvesin pişirir
Al geyen aklım şaşırır
İlle mavili mavili[338] Köroğlu-16. yy (Elçin, 1988: 31)

Âşık Sefil Selimî aşağıdaki dörtlüğünde "Çalışır köylünün gelini kızı" ifadeleri ile köylerde, kırsal alanlarda kadının üretim sürecinde yer aldığını gösterir.

Kağnıya koşarız çıtak öküzü
Çalışır köylünün gelini kızını
Ayranı doldurur rüzgârın tozu
Tarlada kanışımız pek hoş oluyor Âşık Sefil Selimî-20.yy (Özdemir, 2003: 500)

Âşık Cemal Hoca, çalışan köylü kızlarını çeşitli çalışma alanlarında anlatır. Aslan gibi erkenden işe gittiği söylenen bu kızlar, yaz aylarında yaylalarda hem çayırda hem tarlada çalışır. Tohum ekerler, taslarda ayran yaparlar, çobanlık yapıp halı dokurlar. Ayıca bu kızların eğitim hayatına dâhil oldukları da "Gidip mektepte okurlar" dizlerinden anlaşılmaktadır. Tarla, bağ bahçe işleri, hayvanların bakımı gibi pek çok işi kadınların yaptığı görülür.

Yaz olanda yaylalarda
Seyranım köylü kızları
Hem çayırda hem tarlada
Kotanım köylü kızları

Aslanca işe girerler
Tarlada sapan sürerler
Zevk ile tohum ekerler
Davranın köylü kızları
…

[338] **1.Dörtlük:** Kimisi pınar başında / Kimisi yolun dışında / Al geyen on beş yaşında / İlle mavili mavili **2.Dörtlük:** Kimisi dağlarda gezer / Kimisi incisin dizer / Al geyen bağrımı ezer / İlle mavili mavili **3.Dörtlük:** Kimisi odun devşirir / Kimisi kahvesin pişirir / Al geyen aklım şaşırır / İlle mavili mavili **4.Dörtlük:** Köroğlu der ki n'olacak / Takdir yerini bulacak / Mavilim kaldı alacak / İlle mavili mavili (Elçin, 1988: 31).

Bize köy kızları derler,
Gidip mektepte okurlar
Nakışlı halı dokurlar
Elvanım köylü kızları[339] Cemal Hoca-20. yy (Aslan, 1978: 152)

Âşık Şeref Taşlıova da aşağıdaki şiirinde köy kızlarını anlatır. Bu kızlar sanatlı hünerlidir. Tarlada çalışırlar, sanatlarıyla ekonomiye katkıda bulurlar. Kimse onların yerini tutamaz. Ayrıca güzellikleri ile de yiğitleri aşk ateşine salarlar. Köy kızlarının ne kadar çalışkan ve becerikli olduğu vurgulanır.

Bilir sanat hünerini
Hiç kimse tutmaz yerini
Tarlada alın terini
Döker inceden inceden[340] Âşık Şeref Taşlıova-20.yy (M.Taşlıova, 2012: 268)

Âşık Şeref Taşlıova tarlada çalışan köylü kızlarının orakları elinde erkenden işe gittiğini ifade eder. Bohçası ve testisi elinde tarlada çalışmaya giden bu kadınlar yiyeceklerini de yanlarında götürüp susayınca da pınardan su içerek ferahlar ve dinlenirler.

Köylü kızı erken gider işine
Orak elde kuşak belde sallanır
Yolu düşer soğuk pınar başına
Bohça dalda testi kolda sallnır Âşık Şeref Taşlıova-20. yy (M.Taşlıova, 2012: 623)

Ozan Garip, şiirinde kadınların yaptığı pek çok işe değinir. Kadınları çocuğunu bakıp büyüten, tarlada çalışan, ev işleri yapan fedakâr insanlar olarak tanımlar. Onun şiirindeki kadınlar çocuğunu türlü çilelerle yetiştiren, bir yandan da hiç tükenmeyen işlerle çalışıp çabalayıp yorulan kadınlardır. Yemek hazırlamak, yufka açmak, orak elinde tarlada çalışmak gibi işleri yaparlar. Ayrıca âşık; kadınları seçen, seçilen ve Meclis'e girip milletvekili olmaları yönüyle de ele almıştır. Ozan Garip'in şirinde kadın hem tarlada hem

[339] **1.Dörtlük:**Yaz olanda yaylalarda / Seyranım köylü kızları / Hem çayırda hem tarlada / Kotanım köylü kızları **2.Dörtlük:**Aslanca işe girerler / Tarlada sapan sürerler / Zevk ile tohum ekerler / Davranın köylü kızları **3.Dörtlük:**Çıkar yaylada gezerler / Taslarda ayran ezerler / Kırmızı güle benzerler / Gülşama köylü kızları **4.Dörtlük:**Erkenden işe kaçarlar / Yorulur ayran içerler / Çiçek gibi açarlar / Çimenim köylü kızları **5.Dörtlük:**Bize köy kızları derler / Gidip mektepte okurlar / Nakışlı halı dokurlar / Elvanım köylü kızları **6.Dörtlük:**Sürüler dağları süsler / Sütü ile dolar taslar / Koyunu kuzuyu besler / Çobanım köylü kızları **7.Dörtlük:**Cemal Hoca'nın özünde / Hilafı yoktur sözünde / Aşkı buldum köy kızında / Destanım köylü kızları (Aslan, 1978: 152).

[340] **1.Dörtlük:** Köylü kızı eveliği / Büker inceden inceden / Sanki dağların kekliği / Seker inceden inceden **2.Dörtlük:** Bilir sanat hünerini / Hiç kimse tutmaz yerini / Tarlada alın terini / Döker inceden inceden **3.Dörtlük:** Onun dili bal gibidir / Yeşil yaprak dal gibidir / Bağda açan gül gibidir / Kokar inceden inceden **4.Dörtlük:** Yazma bağlamış başına / Yaslanmış yayla döşüne / Yiğitleri ateşine / Yakar inceden inceden **5.Dörtlük:** Şeref der ki bakınarak / Saça çiçek takınarak / Sular gibi akınarak / Akar inceden inceden (M.Taşlıova, 2012: 268).

evde çalışan emekçi kimliği ile karşımıza çıkarken eğitimli kadın olarak da görünür. Kadının eğitimli ya da eğitimsiz her alanda çalışıp ekonomiye katkıda bulunduğu ifade edilir.

Tahta üzerinde yufka açarak
Elinde orakla ekin biçerek
Testisinden bir ılık su içerek
Çalışıp kendini yorandır kadın
…
Arapça'dan öz Türkçe'ye geçildi
Ankara'da yeni meclis açıldı
Türk kadını seçti hem de seçildi
Millet meclisine girendir kadın[341] Ozan Garip-20.yy (M.Taşlıova, 2008: 184)

Ozan Garip aşağıdaki şiirinde ise ağır işler yaparak ailenin diğer bireyleri tarafından ezilen küçük yaşta bir gelinin dramını gözler önüne serer. Bu gelin, zalim biriyle evlendirilmiştir. Evdeki kişiler tarafından hiç durmadan çalıştırılıp yorulmuş, genç yaşında solup gitmiştir. Bir yanda çocuğu bir yanda hiç bitmeyen işleri ile mücadele eden kadın kimse tarafından takdir edilmemiş, nazı ile oynanmamıştır. Ataerkil geniş ailelerde gelinler hiyerarşinin en son basamağında bulunur. Evdeki en ağır işleri yapmakla yükümlüdür. Bu işleri yaparken itiraz etme gibi bir durumu söz konusu olmayıp kendisinden "boyun eğip" itaat etmesi beklenir. O, belli bir güce ancak erkek çocuk doğurup kendisi de kayınvalide olduğu zaman ulaşacaktır. Kadının ev içerisinde ağır işçi olarak çalıştırıldığı ve değer görmediği şiirde de ifadesini bulur. Kadın rollerinin içeriği her ortamda farklıdır. Ancak kadınların konumunu belirleyen çocuk doğurma ve yaşlanma sabit ögedir.

Götürmüşler bir zalime vermişler
Taze iken güllerini dermişler
Hiç durmadan çalıştırıp yormuşlar
Sevdiğinden uzak kalalı gelin

Bir yandan çocuğu bitmiyor işi
Gülmüyor yüzleri kederli başı
Bakıyor kendine uymuyor eşi
O hayra da mahkûm olalı gelin[342] Ozan Garip 20. yy (M.Taşlıova, 2008: 186)

[341] **1.Dörtlük:** Beşik sallar yavrusunu uyutur / Çocuğuna önem verendir kadın / Nice türlü çilelerle büyütür / Bir deste gül gibi derendir kadın **2.Dörtlük:** Çalışır çabalar tükenmez işi / Hazırlar sofraya ekmeği aşı / Ananın bulunmaz dünyada eşi / Bütün gerçekleri görendir kadın **3.Dörtlük:** Çapa tarlasında kazma sallayan / Vatanını milletini kollayan / Odur grup grup asker yollayan / Umduğu araca varandır kadın **4.Dörtlük:** Tahta üzerinde yufka açarak / Elinde orakla ekin biçerek / Testisinden ılık su içerek / Çalışıp kendini yorandır kadın **5.Dörtlük:** Ay ışığı gibi doğup ışıyan / Cephede askere erzak taşıyan / Ayak yalın halkı için yürüyen / Düşmanın gücünü kırandır kadın **6.Dörtlük:** On beş sene asker yolu bekleyen / Geceleri gündüzlere ekleyen / Evladını çiçek gibi koklayan / Hâlini hatırını sorandır kadın **7.Dörtlük:** Arapça'dan öz Türkçe'ye geçildi / Ankara'da yeni meclis açıldı / Türk kadını seçti hem de seçildi / Millet meclisine girendir kadın **8.Dörtlük:** Haydar der ki, hanım evin gülüdür / Bir fidanın çiçeğidir dalıdır / Petekten süzülmüş oğul balıdır / Uzun yıl ayakta durandır kadın (M.Taşlıova, 2008: 184).

Tarıma dayalı geniş aile tipinin yaygın olduğu toplumlarda ilişkiler daha yakın ve yüz yüzedir. İş yaşamında imece gibi yardımlaşmalar görülür. Bu imece ortamlarında kadın-erkek beraber çalışarak aile ekonomisine katkıda bulunur. Aşağıdaki şiirinde Âşık Selmanî bağ bozumunda, bulgur yıkayıp kuruturken gördüğü kızı anlatır. Âşık ayrıca sevdiğini çobanlık yaparken de gördüğünü söyler. Bu da bize kırsal alanda kadınların hayvan bakımı ve tarla işlerinde her dönemde yer aldığını göstermektedir.

Bakışır gülüşür gurur duyardık
Geriden geriye hatır sayardık
Bağlar bozulunca bulgur yuyardık
Sere kurudurduk çullarıgınan[343] Âşık Selmanî-20.yy (Selman, 2012: 538)

Davut Sulari'nin aşağıdaki şiiri ile ilgili Sadık Yalnızuçanlar (2009: 60) şu bilgileri verir: *"Karacaoğlan güzellemelerini çağrıştıran bu koşmasını, Davut Sulari, gençlik yıllarında, atıyla Tercan dolaylarında Köroğlu taşının yakınlarında gezerken, Kötür belinde, yemlik toplayan kızların yoluna dikilerek, 'âşık bize bir koşma söyle' demeleri üzerine söylemiştir."* Âşıklardan, gezip gördükleri yerlerdeki kadınlar tarafından onlar için bir koşma söylemesi istenebilmektedir. Âşığın, bu istek üzerine söylediği şiirde yemlik toplamaya çıkmış gelinler ve kızlar anlatılır. "Yemlik" bağ ve bahçelerden toplanan bitkilerdir. Şiirden anlaşıldığına göre kadınlar, dışarı çıkıp bu bitkileri toplar.

Sordum gelin gelir Tercan elinden
Köroğlu taşından Kötür belinden
Yemlik toplar Sarıkaya yolundan
Naz u eda ile sallanır bir hoş[344] Davut Sulari-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 60)

---

[342] **1.Dörtlük:** Niçin efkârlandın durmaz ağlarsın / Gözleri yaş dolu belalı gelin / Figan eder karaları bağlarsın / Kaderine küsmüş çileli gelin **2.Dörtlük:** Götürmüşler bir zalime vermişler / Taze iken güllerini dermişler / Hiç durmadan çalıştırıp yormuşlar / Sevdiğinden uzak kalalı gelin **3.Dörtlük:** Bir yandan çocuğu bitmiyor işi / Gülmüyor yüzleri kederli başı / Bakıyor kendine uymuyor eşi / O hayra da mahkum olalı gelin **4.Dörtlük:** Zayıflamış çok düşünü düşünü / Uğraşıyor bitiremz işini / Kader onun bırakmıyor peşini / Bir hâlden bilmeze geleli gelin **5.Dörtlük:** Âşık Haydar böyle söyler sözünü / El yamandır açtırmıyor gözünü / Hiç kimse de görmemiştir nazını /Gülü taze iken solalı gelin (M. Taşlıova, 2008: 186).

[343] **1.Dörtlük:** Sabahın seherinde şafak atarken / Söz verdim dilleriğinen / Koyun kuzu sığırtmacı katarten / Göz kaş eder idin halleriginen **2.Dörtlük:** Bende gerçek sanar idim onları / Giyip kuşanırdın türlü donları / Ne çabuk unuttun kız olanları / Derdin oğlan sarsam kollarımnan **3.Dörtlük:**Bakışır gülüşür gurur duyardık / Geriden geriye hatır sayardık / Bağlar bozulunca bulgur yuyardık / Sere kurudurduk çullarıgınan **4.Dörtlük:**On yedi on sekiz gençlik çağları / Yeni filizlendi sevda bağları / Derdin eridiyon yürek yağları / Mendil ıslatırdın selleriginen **5.Dörtlük:**Şimdi tabi hayal rüya hepisi / Sana açık derdin gönül kapısı / Çöktü Selmaninin gönül yapısı / Söktün temelinden elleriginen (Selman, 2012: 538) **.**

[344] **1.Dörtlük:** Tercan ellerinden gelen bir gelin / Açmış ağ göğsünü sallanır bir hoş / Kınalanmış parmakların ellerin / Oturdu yanıma dilleri bir hoş **2.Dörtlük:** Sordum gelin gelir Tercan elinden / Köroğlu taşından Kötür belinden / Yemlik toplar Sarıkaya yolundan / Naz u eda ile sallanır bir hoş **3.Dörtlük:** Davut Sulari der bağrıma akar / Ateş-i hicranın çok canlar yakar / Can alıcı gözler yüzüme bakar / Naz u eda sallanır bir hoş (Pürlü; Özen, 1996: 60).

Âşık Mahzuni Şerif, odun çeken köylü kadınları anlatır. Köylü kadınların zor şartlarda, tarhanadan başka yiyeceği olmadan çalışmalarını dile getirir. Köylü işçi kadınların zorlu hayat mücadelesini gözler önüne serer.

Avratları odun çeker
Ah edip boynunu büker
Şeker değil tarhana yer
Benim köyüm garip köyüm Âşık Mahzuni Şerif-20.yy (Çankaya, 2002: 44)

Âşık şiirinde kadınların halı dokuması pek çok yerde konu edilmiştir. 16. yüzyıl Karacaoğlan şiirlerinden 20. yüzyıl âşıklarına kadar halı dokuma konusunun şiirlerde yer alması bu zanaat kolunun kadınlara ait bir iş alanı olduğunu gösterir. Halı, kilim dokuyarak hem evine seren hem de satarak ekonomik bir gelir elde eden çalışan emekçi kadınlar şiirlerde sıkça yer alır.

Aşağıdaki şiirlerde Karacaoğlan, sevdiğini, ibrişimden halılar dokurken tasvir etmiştir.

Sevdiğim oturmuş halılar dokur
Veran bahçalarda bülbüller şakır
Ne İstanbul koydum ne Diyarbakır
Aceb sevdiğimin eşi var m'ola Karacaoğlan-16. yy (Sakaoğlu, 2012: 381)

Fakir Karac'Oğlan fakir
Dilim söyler kalbim okur
Ebrişimden halı dokur
Elleri ceren o kızın Karacaoğlan-16.yy (Sakaoğlu, 2012: 535)

Dadaloğlu aşağıdaki dörtlüğünde sevdiğine duyduğu sevgiyi ve hayranlığı anlatırken ak ellerinin halı dokuduğunu söyler.

Muallalar dersini okur
Bahçende bülbüller şakır
Ak ellerin halı dokur
Nakışın beni öldürür Dadaloğlu-19.yy (Görkem, 2006: 503)

Âşık Şeref Taşlıova, kilim dokuyan köylü kızlardan bahseden başka bir âşıktır. "Hane"de kilim dokuyan bu kızlar türküler söyleyerek, ağıtlar yakarak, nakış nakış işler kilimlerini. Başı yazmalı, yüzü nurlu bu kızlar kimseye boyun eğmeyen onurlu kişilerdir. Gönüllerindeki sanat, türlü türlüdür ve bu sanatı hüneri ile çevresindekilere örnektir. Köy kızlarının çalışmasını, gururlu ve onurlu duruşlarını, sanatlarındaki maharetlerini anlatan âşık

toplumsal bir gerçeği göz önüne serer ki o da kadınların her zaman ve her yerde çalıştığı ve çalışmak durumunda olduğudur.

Köylü kızı kilim dokur hanede[345]
Onun üzerinin nakışı başka
Türküler çağırır bin bir manada
Sevdiğine ağıt yakışı başka[346] Âşık Şeref Taşlıova-20.yy (M. Taşlıova, 2012: 258)

Âşık Mahzuni Şerif kadınların kilim dokumasından bahseder.

Dindiren yok mu acımı?
Süren yok mu hacımı?
Köyden on yaşlı bacımı
Kilimler dokur göreydim Âşık Mahzuni Şerif-20. yy (Zaman, 2000:82)

2.10.2. Kamusal Alanda Uzmanlık Gerektiren İşlerde Çalışan Kadın

"Kadınların çalışma hayatları ile sosyal hayattaki konumları ve rolleri arasında güçlü bir bağ vardır" (Orçan, 2008: 38). Kadınların kamusal alanda çalışma yaşamına asıl girişleri Sanayi Devrimi ile gerçekleşir (Donowan, 2014: 19). Feodal dönemin bitişi Sanayi Devrimi'ni hızlandırır. Sanayi Devrimi'nde kadınlar ilk kez ücretli olarak çalışmaya başlarlar. Daha öncesinde küçük zanaat kollarında kadınların çalışmaktaydı. Terzilik, fırıncılık, ayakkabıcılık gibi kollar bunlardan bazılarıdır (Giddens, 2000: 339). 19. yüzyıl öncesinde ev ile iş yeri aynı mekân özelliği taşır. Dokuma işleri evde küçük tezgâhlarda gerçekleştirilirken bu işler sonraları büyük fabrikalarda yapılmaya başlanır. Evlerde küçük iş kollarında çalışanlar fabrikalara yönelmeye başlar. Bu da ev ve iş yerini ayrı mekânlar olarak ortaya çıkarır. Bu dönemde erkek, para kazanmak için işe giderken kadın da evdeki meşguliyetleri ve çocuklara bakım işleri için evde kalır. Ancak bazı kadınlar evin geçimine katkıda bulunmak zorunda oldukları için ev dışında da çalışmaya başlar. Böylece kadın Sanayi Devrimi ile iş yaşamına girmiş ancak en zor koşullarda çalıştırılmış ve ücret politikalarındaki haksızlıklarla karşılaşmıştır (Yaraşır, 2004: 89).

Türk toplumunda kadınların kamusal alanda çalışmaya başlaması Osmanlının son dönemlerine rastlar. 19. yüzyılda başlayan dönüşüm hareketleri toplumsal yapıyı da

[345] **Hane**: Kilim tezgâhı
[346] **2.Dörtlük:** Motif motif desen vardır önünde / Onun güzelliği kendi yönünde / Ya bir düğün ya da bayram gününde / Parmağına yüzük takışı başka **3. Dörtlük:** Başı yazmalıdır yüzü nurludur / Kimseye baş eğmez çok onurludur / Gönlündeki sanat türlü türlüdür / Dünyanın hâline bakışı başka **4. Dörtlük:** Eladır gözleri karadır kaşı / Gamzeli yanağı bembeyaz dişi / Çevresine örnek hüneri işi / Sanki bir çiçektir kokuşu başka **5. Dörtlük**: Şeref der ki ilmek atar durmadan / Nakış yapar gözlerini yormadan / İnsan incitmeden gönül kırmadan / Onun insanlıkta akışı (M. Taşlıova, 2012: 258).

değiştirir. Tanzimat aydınları kadının olumsuzluk taşıyan konumunu Batılılaşma yolunda bir engel olarak görmüştür. Kadının sosyal yaşama katılımını istemişlerdir. Bu isteğin ilk somut hareketi ise kadınların laik eğitim içerisinde yer almalarını sağlamak olmuştur (Çek, 2014: 113). Tanzimat Dönemi'ne kadarki sürede kırsal kesimde yaşayan kadın, tarlasında ve evinde üreten kişiyken kent yaşamı içinde üretimde yer bulamayarak kamusal yaşamdan soyutlanmış bir şekilde ev içinde ev işleriyle ilgilenmiştir. Tanzimat aydınları ülke kalkınmasında kadının durumunu millî bir mesele olarak gördüler. Kadın, eğitimli bir anne olarak yeni nesillerin iyi yetişmesini sağlayacaktır görüşünü benimsediler (İmançer, 2002:162). Tanzimat döneminde başlayan eğitimli kadın hareketi "inas rüştiyeleri"nin açılmasını sağlamıştır. Bunlar daha sonra yaygınlaşmış ve lise düzeyine çıkarılmıştır. Burada yetişen kız çocukları yeni bir meslek grubu olan öğretmen hanımları oluşturmuşlardır. Böylece kadınlar kamusal alanda çalışma yaşamına katılmışlardır (Ortaylı, 1995: 223). Daha sonraki dönemde cumhuriyet ve devrimleri ile eğitim hakkı elde eden kadın kamusal alanda uzmanlık gerektiren işlerde çalışmaya başlar.

Şiirlerde kadınların iş yaşamına girmesi ve Atatürk'ün bu alandaki çalışmaları zikredilir. Âşık Feryadî Atatürk'ün getirdiği yeniliklerle kadınların iş yaşamına girmesini anlatır. Ona göre Atatürk, halkı uykusundan uyandırıp kadını kızı çalışma yaşamına katarak bu temeli oluşturan kişidir. Atatürk'ü, getirdiği yenilik ve gelişmelerle takdir edilmiş ve kadınların çalışma hayatını desteklediğini ifade etmiştir.

Şaşkın uykumuzdan uyarttı bizi
İş başına koydu kadını kızı
Bu temeli kuran nur olsun Gazi
Âlemin hoşuna gider Halkevi Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 129)

Cumhuriyetle iş yaşamına giren eğitimli kadınlar her kademe yer almaya başlarlar. Öyle ki önceden eğitim alamayan, kamusal alanda var olmayan kadınlar artık milletvekili olarak meclise de girmiştir. Bu durum âşıkların şiirlerinde yer almıştır.

Arapça'dan öz Türkçe'ye geçildi
Ankara'da yeni meclis açıldı
Türk kadını seçti hem de seçildi
Millet meclisine girendir kadın[347] Ozan Garip-20.yy (M.Taşlıova, 2008: 184)

[347] **1.Dörtlük:** Beşik sallar yavrusunu uyutur / Çocuğuna önem verendir kadın / Nice türlü çilelerle büyütür / Bir deste gül gibi derendir kadın **2.Dörtlük:** Çalışır çabalar tükenmez işi / Hazırlar sofraya ekmeği aşı / Ananın bulunmaz dünyada eşi / Bütün gerçekleri görendir kadın **3.Dörtlük:** Çapa tarlasında kazma sallayan / Vatanını milletini kollayan / Odur grup grup asker yollayan / Umduğu araca varandır kadın **4.Dörtlük:** Tahta üzerinde yufka açarak / Elinde orakla ekin biçerek / Testisinden ılık su içerek / Çalışıp kendini yorandır kadın **5.Dörtlük:** Ay ışığı gibi doğup ışıyan / Cephede askere erzak taşıyan / Ayak yalın halkı için

Âşık Şeref Taşlıova, Türk kadınına övgüde bulunduğu şiirinde kadınların öğretmen, doktor, hâkim gibi eğitimli kişiler olarak toplum içerisinde yer aldıklarına değinir.

Sen de erkek kadar hürsün
Daha güçlü daha gürsün
Öğretmen hâkim doktorsun
Dert ilacım Türk kadını[348] Âşık Şeref Taşlova-20. yy (Karadeniz, 2006: 69-70)

Âşık Feryadî ise öğretmen bir kızı anlattığı şiirinde onunla evlenip sefasını sürenin yaşlanmayacağını dile getirir. Bu da artık toplumda, çalışan kadının istenen bir durum olduğunu gösterirken, bir yandan da sefasını sürmek tabiri ile kadının hem evde hem de kamusal alanda çalışıp eve para getirmesi yönüyle çok işlevsel olduğunu düşündürür ki şiirde de erkek için istenen bir durum olarak karşımıza çıkar. Kadınlar iş yaşamında anneliğe daha yakın olan öğretmenlik, hemşirelik gibi alanlarda çalışmaları teşvik edilir.

Bu yeni dönemde artık çalışan kadın istenir çünkü kadınlar hem dışarıda çalıp para kazanırken hem de evdeki işleri yapar. Bu işleri yaparken de yükü başka kadınlarla (bakıcılar, gündelikçiler vs) paylaşır. Kadından beklenen cinsiyet rolleri değişmezken erkek, değişimden en az etkilenen kişi olarak avantajlı konuma geçer (Kandiyoti, 2015: 52). Bu nedenle de erkeler için çalışan kadın aslında dezavantaj değil avantajdır. Hem evin işlerini yapar hem de para kazanır. Gecekondulardan, eğitimli olanlara kadar hangi kesimden olursa olsun çalışan kadınların ortak özellikleri hiçbir erkek rolüne meydan okumamalarıdır. Aile içi geleneksel yapıyı bozmayan bu kadınlar erkek üstünlüğünü ve ayrımcılığını sorgulamazlar. Kadının para kazanması gerçeği ev içi rollerini arka plana itmez (Kağıtçı; Kansu, 1996: 35-48).

Kendi kızdır dahi bekâr
Dudağından ballar akar
Yanaklar kırmızı şeker
Soran kocamaz kocamaz

---

yürüyen / Düşmanın gücünü kırandır kadın **6.Dörtlük:** On beş sene asker yolu bekleyen / Geceleri gündüzlere ekleyen / Evladını çiçek gibi koklayan / Hâlini hatırını sorandır kadın **7.Dörtlük:** Arapça'dan öz Türkçe'ye geçildi / Ankara'da yeni meclis açıldı / Türk kadını seçti hem de seçildi / Millet meclisine girendir kadın **8.Dörtlük:** Haydar der ki, hanım evin gülüdür / Bir fidanın çiçeğidir dalıdır / Petekten süzülmüş oğul balıdır / Uzun yıl ayakta durandır kadın (M.Taşlıova, 2008: 184).

[348] **1.Dörtlük:** Cepheye mermi taşıdın / Anam bacım Türk kadını / Tarihe yazılı adın / Başta tacım Türk kadını **2.Dörtlük:** Eriştin melek katına / Sabrına sebatına / Her an senin şefkatına / Ben muhtacım Türk kadını **3.Dörtlük:** Sen de erkek kadar hürsün / Daha güçlü daha gürsün / Öğretmen hâkim doktorsun / Dert ilacım Türk kadını **4.Dörtlük:** Halide Edip Adıvar / Nene Hatun'dan yadigâr / Örnektir Kara Fatmalar / Büyük gücüm Türk kadını **5.Dörtlük:** Bu dünyanın her çağında / Cennet senin ayağında / Süt emzirdin kucağında / Yoktur acım Türk kadını **6.Dörtlük:** Şeref der ki deste deste / Anam gelir her bir seste / Yerin vardır gözüm üste / Saygı borcum Türk kadını (Karadeniz, 2006: 69-70).

Feryadi'yim yaktı beni
Bir okulun öğretmeni
Evlenip de sefasını
Süren kocamaz kocamaz Âşık Feryadî-20. yy (Pürlü; Özen, 1996: 86)

Aşağıdaki şiirde ise eğitimi olmayan ama hizmetçilik yaparak kendi emeği ile ayakları üzerinde durmayı başaran boşanmış bir kadın anlatılır. Feministlerin kadının eğitimi üzerinde çokça durması bu yüzdendir. Şiirdeki kadın eğitimli olsa daha rahat koşullarda yaşamını devam ettirebilirdi ama yine de yılmadan ve ekonomik özgürlüğünü kazanarak hayata tutunmuştur. Âşık, bu durum şaşırmıştır. Oysa kadın ekonomik olarak erkek tarafından bakıldığında onunla iyi geçinmek zorundadır. Bu da boşanmasını zorlaştırırken kötü giden evliliğini devam ettirme zorunluluğunu doğurur ki erkeğin istediği tam da budur.

Maddi olarak erkeğe bağımlı kadın onunla iyi geçinmek zorundadır. Kadınların özgürlükleri ve ekonomik varlıkları, erkeklerle ilişkilerine bağlı olmuştur. Kadının gerek ekonomik gerekse toplumsal olarak ihtiyaçlarının sağlayıcısı güvencesi olan erkelerle ilişkisi onun her anlamda güvenceden yoksun oluşu ile ilgilidir (Mead, 1971: 84).

Evlenmiştim karı beni boşadı
Üç çocukla evli bekâr yaşadı
Hizmetçilik yaptı ev bark döşedi
Hadisemi açıp ditme sen oku Âşık Sefil Selimî-20. yy (Özdemir, 2003: 553)

Ataerkil toplum anlayışı doğrultusunda erkek, evin reisi olarak çalışıp para kazanmak zorundadır düşüncesinden yola çıkarak kadınların çalışması eleştirilmiştir. Kadınların yüzde doksanının iş başında olduğunun söylendiği şiirde erkeklere ironik bir göndermede bulunularak "Şükür ki adınız Ahmet'tir Mehmet'tir" denip erkeklerin mağdur olduğu ima edilir. Çünkü evin reisi olarak erkek, çalışıp eve para getiren kişi olmalıdır. Kadınların iş yaşamına girmesi ve sayılarının artması erkekleri rahatsız etmiş görünmektedir. "Sokakta boş kalmış kişi yok mudur" derken erkeklerin hepsi işe girdi de kadınlar mı kaldı demek istemektedir. Kadının yeri evdir, erkeğin ise kamusal alandır. Onlardan arta kalırsa onlar izin verilirse iş hayatında ikincil konumda söz sahibi olabilirler. Aksi halde eleştirilirler.

Şükür et Mehmet'tir Ahmet'tir adın
Eğer memur isen işte muradın
İş başında yüzde doksanı kadın
Sokakta boş kalmış kişi yok mudur Âşık Efkari-20. yy (Rayman, 1998: 76)

Bir başka şiirde ise çalışmayan kadının daramı anlatılır. Kadının anne olarak sıkıntı içinde çocuğunu büyütmesi, gurbette olan eşinin yokluğu ile baş etmesi konu edilir. Toplum

içerisinde eşi olmayan, çalışma imkânına ulaşamayıp maddi zorlularla mücadele etmek zorunda kalan pek çok kadın vardır. Toplumun bu gerçeğini şiirde gözler önüne serilir.

Eşi mi vurulmuş karalar giymiş
Kundağı kucakta ağlar bir gelin
Ceylan bakışını yerlere eğmiş
Kundağı Kucakta ağlar bir gelin Âşık Mahzunî Şerif- yy (Yağız, 1999:170)

Âşık aşağıda da ekonomik gücü elinde olmayan, çalışmayan kadının halini anlatır. Eşi hapiste olan kadın ekonomik zorluklar nedeniyle çocuğunu dünyaya getirmekten vazgeçer.

Fakir Nazlı odunsuzmuş üşürmüş
Beyi mapus imiş adı Beşir'miş
Besleyemem diye çocuk düşürmüş
Düşürmesin ne eylesin Hâkim Bey Âşık Mahzuni Şerif-20. yy (Çankaya, 2002:175)

Âşık Şeref Taşlova'nın Aslı Bacı adlı şiirinde ozan olan kadının takdir edildiği ve övgü dolu sözcüklerle anlatıldığı görülür. El emeği, alın teri ile dilinden şiirini bırakmayan bu kadının on parmağında on marifet vardır. Âşık Aslı Bacı; okuyana yazana, kadına erkeğe örnek olması gereken bir kişilik olarak tanımlanır. Sanatı yücelten elin var olsun, söyle bacım dilin var olsun, senden milyonlarca kadın örnek alsın diyerek toplumda örnek oluşturan bir kişilik olarak görülmüştür. Âşıklık geleneği erkek egemen bir gelenek olup son dönemde pek çok kadın âşık da bu gelenek içine yerlerini almıştır. Bu şiir de bize kadının her alanda yer almaya başladığını ve takdir edilip onaylandığı gösterir.

Türküsü dilinde iğne elinde
İstanbul'da vardır bir Aslı Bacı
Sırma yelek ipek kumaş belinde
Kadın dünyasında sır Aslı Bacı[349] Âşık Şeref Taşlıova-20.yy (M.Taşlıova, 2012: 392-393)

[349] **2.Dörtlük:** Nicesine giyindirmiş bezetmiş / Bunu gören sevincinden haz etmiş / Gözü sanat yapmış ağzı söz etmiş / Elde emek alnı ter Aslı Bacı **3.Dörtlük:** El emeği alın teri göz nuru / Dilinden de bırakmıyor şiiri / On parmakta bin gelinin hüneri / Sanatı şiirle ör Aslı Bacı **4.Dörtlük:** Okuyana yazanlara örnek ol / Sevenlere kızanlara örnek ol / Kadın erkek ozanlara örnek ol / Değildir dünyamız dar Aslı Bacı **5.Dörtlük:** Türk kadını sanatkârdır ozandır / Gönlü sevgi ruhu ona kazandır / Ahlak okuluna kitap yazandır / Yerinde yiğitçe er Aslı Bacı **6.Dörtlük:** İnsan yılmamalı dara düşse de / Azimli olmalı zora düşse de / Altın leke almaz yere düşse de / Onu örtmez hiçbir kir Aslı Bacı **7.Dörtlük:** Ozan gönlü çiçek çimenli olur / Yahşıların yanı yamanlı olur / Bir söz var; yüce dağ dumanlı olur / Başından eksilmez kar aslı Bacı **8.Dörtlük:** Sanatı yücelten elin var olsun / İpliğin tezgâhın telin var olsun / Söyle bacım söyle dilin var olsun / Âşıkların dili hür Aslı Bacı **9.Dörtlük:** Senden örnek alsın milyonlarca kadın / Sanat tarihine işlenmiş adın / Arzun neyse Mevla'm versin muradın / Yaratanım olsun yâr Aslı Bacı **10.Dörtlük:** Uzak yakın şehrinden köyünden / Türk'ün ana adı onun boyundan / Afyonlusun Âşık Ömer soyundan / Aslı'nın aslını gör Aslı Bacı **11.Dörtlük:** Şeref Taşlıova söyler bu sözü / Sen Anadolu'nun ey nazlı kızı / Dilinde türküsü elinde sazı / Sende bin bir hüner var Aslı Bacı (M. Taşlıova, 2012: 392-393).

Sanatçı kadınların anlatıldığı başka bir şiir de Âşık Talibî Coşkun'un "Tiyatro Kızları" adlı destanıdır. Şiirin ortaya çıkış hikâyesi şöyledir. "*Talibi Kayseri'nin Yeşilhisar beldesindeyken bir tiyatro grubuna rastlar. Kasabanın gençlerinden birkaçı –zorla da olsa- Talibî'yi tiyatroya götürürler. Program sonrasında gençler Talibî'den izlenimlerini şiirle dile getirmesini rica ederler."* (Kaya, 2013: 302-303).

Âşık tiyatroda gördüğü kızlardan etkilenir ve şaşırır. Bu kızlar sahnede dans etmektedir. Erkekler onlara bakarak mest olurlar. Tiyatro ile yeni tanışan âşık, bu sanata bazılarının pek düşkün olduğunu da öğrenir. Zevk için gidilmesi gerektiğini düşünür. Ancak sadece kızların sahnedeki güzelliği ve danslarını anlatır.

Akşam olur bir tiyatro kurulur
Kızlar oynar seyirciler vurulur
Gerdanlar açılır beller kırılır
Çalınır çalgılar oyunlar başlar[350] Âşık Talibî Çoşkun-20.yy (Kaya, 2013: 302-303)

İncelediğimiz âşık şiiri metinlerinde çalışan kadınlar, kırsal alanda tarımsal faaliyetlerde ve kamusal alanda pek çok iş kolunda görülür. Kırsal alanda çalışan kadınlar tarlada, bağda bahçede çalışıp hayvanların bakımını üstlenirken halı dokuma gibi zanaat kollarında da yer alır. Köy kızlarının çok çalışkan olduğu ve zorlu şartlarda aile ekonomisine katkıda bulundukları vurgulanır. Kadınların kamusal alanda doktor, öğretmen, hâkim vekil olarak çalışması ve Atatürk'ün bu alanda kadınlara verdiği destek âşıklar tarafından belirtilmiş ve takdir edilmiştir. Bunun yanında nadir de olsa kadınların çoğunun iş yaşamına katıldığı, bu durumda erkeklerin mağdur olduğu da söylenmiştir. Âşıklık yapan, tiyatrocu olan sanatçı kadınlar da şiirlerde görülür. Tüm bunların yanında çalışmayan kadının çektiği zorluklar da anlatılmıştır. Türk kadını her alanda çalışma hayatının içerisinde olmuştur ve bunun yansıması da âşık şiirinde yerini almıştır denebilir.

[350] **2.Dörtlük:** Tiyatroya gittim Yeşilhisar'da / Oyunlar başladı açıldı perde / Bu sene pek düşkün millet bu derde / Kızları gördükçe mahvolur gençler **3.Dörtlük:** Sahnede kemanlar sazlar vuruyor / Kızlar göbek atıp gerdan kırıyor / Seyircilere çok neş'e veriyor / Süzülür kirpikleri eğilir kaşlar **4.Dörtlük:** Zevk için gitmeli şu tiyatroya / Keyfini düşünen bakmaz paraya / Meri keklik m'oldun kız Bediriye / Hemen gerdan kırar oyuna başlar **5.Dörtlük:** Fidan boylu kraliçe bakışlı / Kırmızı benizli göğsü nakışlı / Cilveli oyunlu keklik sekişli / Seyirciler takdir eder alkışlar **6.Dörtlük:** Hayriye kız baştan girer oyuna / Görenler bayılır selvi boyuna / Güzellik yakışır bunun soyuna / Seyrine bayılır her vatandaşlar **7.Dörtlük:** Yürü Bedriye gaydalı yürü / Sana eş olamaz kızların biri / Her yerde nam almış bu tiyatoro / O ince belleri ibrişim saçlar **8.Dörtlük:** Diğer kızlar tiyatoro sayılmaz / Nam verip de şöhreti duyulmaz / Bu kızların cilvesine doyulmaz / Bu ne çapkın gözler bu ne bakışlar **9.Dörtlük:** Talip böyle miydi senin ilk sözün / Hava-yi nefs ile mahvoldu özün / Daha bu dünyanın zevkinde gözün / Feleğin hançeri sana da işler (Kaya, 2013: 302-303).

3. SONUÇ

İki Bölümden oluşan çalışmanın 1. Bölümü'nde Feminizm ve Feminist Kuram hakkında bilgi verilmiştir. "Feminist Kuram Bağlamında Kadın Cinsiyetinin Âşık Şiirine Yansıması" başlığı altında şiirler, feminist kuram çerçevesinde on başlıkta değerlendirilmiştir: Ataerkillik, Namus, Evlilik, Annelik, Sözlü ve Fiziksel Şiddet, Aşk, Cinsellik, Mekân, Cumhuriyet Dönemi Toplumsal Değişim ve Kadın, Çalışma Hayatında Kadın.

Feminist Kuram'a göre ataerkil sistem, kadınların ezilmesinin sebebidir. Ataerkil sistemde aile çok önemsenir çünkü ataerkil kuralların öğrenildiği ve gelecek kuşaklara aktarıldığı kurum olarak sistemin beslenip devam ettirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde anlatılan aile, ataerkil kurallar çerçevesinde oluşturulmuş ailenin yansımasıdır. Şiirler bu ataerkil kuralları vurgular, ailenin bu kurallara uygun olması telkinini verir.

Ataerkillik, ailede babanın yönetimini gerekli kılar. Şiirlerde de baba, evdeki kuralları koyan ve denetimini sağlayan kişi olarak görülürken bu kuralların evdeki herkesi kapsadığı ve sorgusuz itaat beklentisinin olduğu vurgulanır. Özellikle kız çocukları ile ilgili olarak kurallara uyma ve otoriteye boyun eğme beklentisinin fazla olduğu görülür. Kızların denetim altında tutulması, evleneceği kişiye babanın karar vermesi gibi kurallara uyması beklentisi vurgulanır. İtaat eden kadın ve kızlar iyi, etmeyenler kötüdür algısı şiirlere yansımıştır. Şiirler aracılığı ile ataerkil kurallar tıpkı ailede olduğu gibi genç kuşaklara aktarılır.

Feminist hareket içinde cinsiyet rolleri, "kadınlık rolleri" ve "erkeklik rolleri" olmak üzere iki grupta ele alınır. Toplum tarafından kişilere sunulan roller, kimliklerine uygun olarak benimsenir. Erkeğin kadından üstün olduğunun düşünüldüğü bir sistem olan ataerkil düzende, anlatılar da erkeğin üstün olduğunu destekler niteliktedir. Feminist görüş; kadınların bağımlılığını oluşturmak için mit ve edebiyatın kullanıldığını, erkeklerin istedikleri kadın tiplerini önce buralarda oluşturduklarını ileri sürer. Bu görüşten yola çıkarak âşık şiirine baktığımızda Âdem ve Havva'ya dair yaradılış mitlerinin erkek egemen bakış açısıyla yansıtıldığı görülmüştür.

Feministlere göre edebiyat, ataerkil bir erkek kurumudur ve ataerkil düzeni sunar. Erkek merkezli bir gelenek ürünü olan âşık şiiri de bu çerçevede değerlendirildiğinde ataerkillikle ile ilgili tüm kuralları desteklediği ve bu yönde mesajlar verdiği görülür. Erkek egemen görüş ile erkeklerin gözüyle, istenen kadın modelleri betimlenmiştir.

Namusla ilgili şiirlere bakıldığında ahlak ve namus anlayışının kadınla özdeşleştirildiği görülmüştür. Namusun kadın ve kadın bedeni ile ilişkilendirmesinin bir uzantısı olarak çoğu şiirde toplumsal çözülme ve bozulmanın sebebi kadının cinselliğine bağlanmıştır. Şiirlerde: bir kadının namusu, kendi sorumluluğunda değildir; kadının namusu aynı zamanda babasının, kocasının, ağabeyinin hatta tüm ailenin namusu olarak düşünülür.

Bekâret kavramı şiirlerde çokça üzerinde durulan bir kavramdır. El değmemişliğin ve bekâretin sembolü pek çok sözcük vardır. Seçilen bu sözcükler ile bekâretin ve el değmemişliğin övüldüğü görülür. Bekâret konusu pek çok şekilde ele alınmıştır. Bunlardan biri gelin ve kız atışmalarının olduğu şiirlerdir. Bu atışmalarda gelin ve kız, birbirlerine üstünlük yarışına girerler. Üstünlük yarışı bekâret üzerinden yapılırken kızların bakire olduğu için gelinden daha kıymetli olduğu mesajı verilir.

Sadakat ve aldatma konulu şiirlerde sadakatin kadından beklendiği görülür. Aldatılan kadının aşağılandığı ya da eleştirildiği şiirlere rastlanmazken aldatılan erkekler için "boynuzlu" gibi sözcükler de kullanılarak aşağılandığı şiirlere rastlanır.

Zinâ konulu şiirlerde kadın ve erkek için bunun doğru olmadığı vurgusu görülmekle beraber kadın üzerinde yaptırımlar daha fazladır. Âşık tarzı şiir geleneğinde, birden fazla kadınla evli olan erkeklerin anlatıldığı "iki evli destanları" âşıkların dilinde zinâ olarak değerlendirilmez.

Toplum tarafından kabul edilmeyen, uygun olmayan bir davranış sonucu meydana gelen "dile düşme" kuvvetli toplumsal yaptırımlardandır. Özellikle bir kadın dile düştüğünde bu, onun felaketi olur. Âşıklar sevdiklerinin adını söylemek istemediklerini çünkü dile düşmesinden korktuklarını ifade ederler. Bu nedenle "filan kızı filan" diyerek onun adını saklarlar.

Güzellik ve gençlik de tıpkı namus ve itaat gibi kadında bulunması gereken bir değer olarak sunulmuştur. Kadın güzelliği konusunda şiirlerde, toplumsal değişime paralel farklı örneklere de rastlanır. Makyaj ve kozmetik unsurlarla güzelleşmiş bir yüzün güzelliğinin âşıklar tarafından istenmediği ifade edilir. Bazı şiirlerde de makyaj yaparak ve açık seçik giyinip süslenerek güzelliklerini sergileyen kadınlar eleştirilir.

Âşık şiirinde kadının eş olarak değerlendirildiği ve evliliğin her aşaması ile ilgili şiirlerin yer aldığı görülmektedir. Başlık parası ile ilgili şiirlerde "satılmak, satılık mal olmak, bahası kesilmek, bahası çok etmek, para verip satın almak, değer biçilmek, başlığı kesilmek" gibi ifadeler görülür.

Eş seçimi konusunda belli hususların olduğu görülür. Eş seçiminde erkeklerin güzellik, iyi bir soy, gençlik, bekâret gibi özellikler aradıkları görülür. Dul kadınlar ile evlenilmemesi gerektiği de şiirlerde görülen bir diğer husustur. Kızların eş seçimi kriterlerine baktığımızda onların zengin erkekleri seçmeleri eleştirilmiştir. Kızların eleştirildiği diğer bir konu da eş seçimini kendilerinin yapmasıdır. Bu tercihi kendi yapan kızların perişanlığı ve mutsuzluğu anlatılıp doğru tercih yapamayacakları ve bunun doğru bir davranış olmadığı gösterilir.

Evlilik ve sevda yaşı on beş ile yirmi yaş aralığında düşünülür. Evlilik yaşı, yüzyıllara göre değişiklik gösterse de kızların erken yaşta evlendirilmeleri gerektiği düşüncesi her dönemde benzerlik taşır.

Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde evlilikle ilgili şiirlerin pek çoğu "iyi" ve "kötü" eşin nasıl olduğuna dairdir. Şiirlerde kadınların ev hanımlığı rolleri, iyi eş tarifi ile erkek görüşünün yansıması olarak karşımıza çıkar. Şiirin dilinin kadın tasvirlerinin iyi ve kötü (olumlu-olumsuz) ikiliğine dayandığı görülmüştür. Kadın cinsiyeti şiirlerde erkeklerin değer ölçütlerine göre iyi ve kötü olarak yer almıştır. Olumlu/iyi tipler ataerkil ideolojinin arzuladığı tiplerdir. Kötü özelliklere sahip kadınların şiirlerde daha fazla yer aldığı görülür. Olumsuz özellikleri ile öne çıkan kadın tasvirlerinin yaygınlığı, dil ile benimsetilmek istenen erkek görüşünün yansımadır.

Çok eşlilikle ilgili şiirlerde erkeklerin, iki kadınla evli olmaktan yana şikâyetlerini görürüz.

Boşanma ve dul kalma ile ilgili şiirlerin 20. yüzyılda yaygın olduğu görülmektedir. Son zamanlarda boşanmaların çoğalması, boşanma talebinin kadından gelmesi, kadının boşanarak çalışıp yeni bir hayat kurarak çocuklarına bakması farklı içerik ve örneklerle anlatılır.

Âşık şiirlerinde gelin ve kayınvalide ilişkisi, ataerkil toplumsal yapının gerekleri doğrultusunda, gelinin kayınvalidesine itaat etmesi gerekliliği çerçevesinde şekillenmiştir.

Ataerkil sistem, anneliği kadının doğal görevi olarak görerek kadını annelik ile kutsar. Oysa feministlere göre annelik, doğuştan getirilmeyip toplum içerisinde öğrenilir. Feminizme göre annelik, kadını toplumsal hayattan uzaklaştırarak eve hapsetmenin ve erkeğe bağımlı hâle getirmenin bir yoludur. Kadın, anne olarak çocuklarını erkek için doğurup kendisini erkeğe ve çocuklarına adayacak kişi olarak bu sistemde idealleştirilir. Âşık tarzı şiir geleneğinde, toplumda kabul gören kadın tipi olarak "anne" de "eş" gibi yerini almıştır. Şiirlerde çocuğunu dokuz ay karnında taşıması, geceleri uykusundan fedakârlık ederek emzirmesi, ninniler söyleyerek zorlu yaşam koşulları içerisinde hem ev hem tarla işlerini yaparak türlü fedakârlıklarla evladını büyütmesi, annelik ile ilgili üzerinde durulan noktalardır.

Anne-kız ilişkilerine dair ifadeler, annelerin kızları üzerindeki kontrolü noktasında yoğunlaşır. Annelerin, ataerkil yaşamın kurallarını kızlarına aktarmaları beklenir.

Fiziksel şiddetin yer aldığı şiirlerin yanında sözlü şiddet ifadelerine de rastlanır. Sözlü şiddet kapsamında değerlendirdiğimiz "küfür" örnekleri tespit edilmiştir.

Feministlere göre kadın ve erkelere ait özellikler toplum tarafından oluşturulur ve bu özellikler erkek egemen ataerkil toplum öğretileridir. Erkek egemen toplumlarda kadın; erkeğe göre, erkeğin karşısında tanımlanır. Ataerkil dil kalıpları kadını, "öteki" yani "erkek olmayan" olarak tanımlar. Bu öğretilere göre erkekler "mert, sözünün eri, çok konuşmayan, dedikodu yapmayan, güvenilir" kimselerken; kadınlar "sır tutamayan, dedikoducu, güvenilmez, çok konuşan, sözünde durmayan" kişilerdir. Şiirlerde de kadınlar bu özelliklere sahip olmakla suçlanıp aşağılanır ve bu şekli ile sözlü şiddetin şiirlerdeki yansıması olarak karşımıza çıkar. Erkekleri kadın özellikleri ile övmeye

rastlanmazken kadınların erkeklere ait vasıflar ile tasvir edildiği görülmüştür. Şiirlerde ayrıca kadını aşağılayan sözcüklerin erkekleri aşağılayan sözcüklerden daha fazla olduğu görülmüştür. Feminist eleştirmenlerin; kadına karşı kullanılan dilin, bir şiddet aracı olarak değerlendirilmesinden yola çıkılarak şiirlerin (dilin), kadının toplum içerisindeki konumunu gösterdiği söylenebilir.

Feministlere göre aşk ilişkisinde kadın daima edilgen, erkek ise etken konumdadır. Kadına düşen, elde edilmeyi beklemektir. Şiirlerde de kadın, ulaşılmayı ve elde edilmeyi bekleyen taraf olarak ifade edilir.

Âşıklar şiirlerde genellikle genç kızlara âşık olduklarını söyleseler de geline duyulan aşkın anlatıldığı şiirler de göz ardı edilemeyecek sayıdadır. Her ne kadar evlenmemiş kıza da gelin diye hitap edilse de evli oldukları anlaşılan kadınlara da şiirlerde aşklarını, hayranlıklarını anlattıkları görülür.

Cinsellikle ilgili şiirlerde âşıklar; arzularını gizlemeye ihtiyaç duymamış, bazen müstehcen kelimelerle niyetlerini açık yüreklilikle ortaya koymuşlardır. Feminizm, kadının cinsel bir nesne olmasını kabul etmez. Şiirlere baktığımızda kadınlar talep edilen, arzu edilen cinsel nesneler olarak da tasvir edilir.

Feminist edebiyat eleştirisi, kullanılan metaforlardan yola çıkarak altmetinleri ortaya çıkarmaya çalışır. Fransız feminist eleştirisi, söz dağarcığının kadın benzetmelerine karşı bir tavır sergiler. Çünkü onlara göre ataerkilliğin ve kültürel değerlerin oluşturulması ve devam ettirilmesi, kadın anatomisi üzerine kurulu bir dil nedeniyledir. Buradan yola çıkarak âşık şiirinde kullanılan cinselliğin anlatıldığı şiirlerdeki metaforlara bakılarak altmetinlere ulaşmak hedeflenmiştir. Şiirlerde bağ, bahçe, çiçek, meyve, göl gibi metaforlar cinselliğin anlatımında yaygın kullanışlar olarak karşımıza çıkar. Su, göl, bağ bahçe gibi unsurlar kadınlarla özdeşleştirilmiştir. Kadın bedeninin her uzvu cinselliği çağrıştıracak şekilde metaforlarla anlatılmıştır.

Âşık şiirlerinde cinsel söylemin hatırı sayılır derecede yer alması, kadın üzerindeki toplumsal baskının ve cinsel tabunun fazlalığını göstermesi bakımından önemlidir. Âşıkların, şiirlerini erkek dinleyiciye sundukları düşünüldüğünde, erkeklerin cinselliğin konuşulmasında rahat oldukları görülür.

Şiirlerde toplumsal cinsiyet ve mekân algısının ilişkisinden söz etmek mümkündür. Mekân üzerinden toplumsal cinsiyet çözümlenmeye çalışıldığında, kadınların gitmeleri ve gitmemeleri gereken yerlerde bulunmalarına eleştirel gözle bakıldığı görülür. Kadının kırsal alandaki mekân kullanımı ile şehirlerdeki mekân kullanımı arasındaki farklılıklar belirtilir. Tarla, bağ, bahçe, pınar başı, yayla, imece gibi kırsal alanda kadının çalışır olduğu yerlerde bulunan kadınlara eleştirel bir gözle bakılmazken bu mekânlar dışında son dönemde kadınların kamusal alanda erkekle birlikte olmaları eleştirilmiştir.

Kadınların kılık-kıyafeti Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde son yüzyılda en çok eleştirilen konular arasındadır. Kamusal alanda bulunan kadınların erkek egemen toplum tarafından belirlenen kurallara uyması beklentisi görülür. Bu kurallara göre giyim kuşam ve davranış olarak ataerkil toplumun belirledikleri kurallara uymaları beklentisi şiirlere yansımıştır. Kadınların örtünmemeleri, kamusal alanda açık saçık dolaşmaları, makyaj yapmaları eleştirilirken toplumsal bozulmanın ve ahlaki çöküşün de sebebi olarak değerlendirilmiştir. Kadının giyimi ile namusu arasında da bağ kurulur.

Kent kalabalığı içerisinde yaşayan kadın, kırsal alanda daha göz önünde bulunan kadına göre toplumsal baskılardan uzaktadır. Yeni yaşam koşulları içinde gelenekler kent yaşamında etkisini yitirmeye başlar. Bu çerçevede baktığımızda âşık şiirinde de köy ve şehir yaşamında yer alan kadının karşılaştırıldığı şiirler bulunmaktadır.

Anadolu sahası âşık şiirine feminist eleştiri çerçevesinde bakıldığında erkekler "baba" ve "âşık" olarak sınırlı bir konumdayken kadın karakterlerin oldukça geniş bir yelpazede, toplum içerisinde karşılaşabileceğimiz tüm rollerde ve konumlarda yer aldığı görülmüştür. Kadınlar; "sevgili, eş, anne, gelin, kayınvalide, kız çocuk, çalışan kadın, sanatçı kadın" kimlikleri ile geçmişten günümüze Türk kadınının sergilediği toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak şiirlere yansımıştır. Eğitimli, eğitimsiz, kutsal, düşmüş, taşralı, şehirli gibi adlandırmalar ve vasıflarla her kesimden kadını şiirlerde görmek mümkündür. Bu toplumsal cinsiyet rollerindeki kadınlar, ataerkil normlara göre tanımlanmış ve bu normlara uygun olanlar yüceltilip övülürken uygun olmayanlar eleştirilmiştir. Bu roller çerçevesinde kadınların toplumdaki öncelikli

yerinin “anne, eş, sevgili” olarak benimsendiği görülmüştür. Kadınlar birey olarak değil, yalnızca kadın olarak tasvir edilmiş ve var oluş nedenleri fedakâr, itaatkâr, anne, eş, sevgili, kız çocuk olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda birey olmaktan ziyade erkeğin uzantısıdırlar. Son dönem şiirlerindeki çok az sayıda kadın dışında erkeğe bağımlı olmayan “özgür” ve “ayakları yere basan” kadınların yer almadığı görülmüştür. Kadınlara atfedilen rollerin ve konumun günlük gerçek hayattaki kadınlarla benzerlik gösterdiği görülmüştür.

16. yüzyıldan günümüze Anadolu sahası âşık şiirinin erkek temsilcilerinin şiirleri taranmış, ortak yanları olduğu görülmüştür. Sunulan roller yüzyıllar içerisinde keskin değişikliğe uğramamıştır. Toplumların kadın için belirlediği roller ve çizdiği portre ataerkil yapı içinde esneklik göstermemekte ve yüzyıllar içerisinde varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Şiirlerde cinsiyet rollerinin ideolojik kalıpları ve kurguları taşıdığı görülmüştür. Bu kadın tiplerinin ve toplumsal cinsiyet rollerinin sürekli tekrarı ve şablon olarak aktarımı ile okuyucuya mesajlar verilmektedir.

Ataerkil erkek egemen kültür, kadını bağımlı kılmak ister ve ikinci sınıf olarak tanımlar. Erkek egemen görüşte kadının ikincil konumu âşık şiirinde pekiştirilmiştir. Şiirlerde toplumsal cinsiyet kimlikleri ile erkek; bağımsız, etken kılınırken kadın; bağımlı, edilgen olarak konumlandırılır ve bu ideolojiye uyumlu olanlar yüceltilir. Bu portreler, şiirlerin cinsiyetçi yönünü gösterir. Şiirlerin, kadını bağımlı kılmak üzere yapılandırıldığı anlaşılmaktadır.

Âşık şiirinde erkek dilinin bir yansıması olarak kadın, eril akılla inşa edilmiştir ve mutlak bir erkek hâkimiyeti vardır. Şiirlerin icracısı, dinleyicisi erkektir ve iletilen mesaj erkek egemen söylemdir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile ülkemizin son yüzyılda geçirdiği değişim, kadınlara atfedilen rollerdeki değişimi de beraberinde getirmiştir. Zamana bağlı olarak gerçekleşen bu değişimin âşık şiirine de yansıdığı görülmüştür. Son dönem şiirlerinde kadın, çalışan kadın kimliği ile de yer almıştır.

Feminist okuma ile yüzyıllara bağlı olarak yaşadıkları sıkıntıların ve kadına bakış açısının benzer zorluklar gösterdiği, kadına bakışta kökleşmiş baskıcı toplumsal bakışın ortak olduğu görülür. Ataerkil bir yapıya sahip Anadolu toplumunda kadının

maruz kaldığı ayrımcılık ve uğradığı cinsiyet ayrımcılığı şiirlerin diline de yansımıştır. Erkek tarafından yansıtılan bu ayrımcılık, erkek egemen görüşün "normal" algısı ile verilmiştir.

4. KAYNAKÇA

Abadan, Unat Nermin (1979). *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Abbot, Nadia (1941). The women and the state on the eve of Islam, *Americanjournal of Semiticstudies*, Volume: 58. Number:3, Julay s.259-293.

Abrams, Meyer Howard (1996). Feminist Eleştiri. Çev. Banu Aksu ve Diğerleri. *Kuram 10* (Ocak 1996): 69-74.

Abrams, Meyer Howard (1999). *A Glossary of Literary, Terms*. 7. Baskı, USA: Earl McPeek

Açа, Mehmet (2005). Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı* İçinde, İzmir, Türk Kültürünü Araştırma Yayınları, 16.

Açık, Necla (2002). Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye'deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi, *90'larda Türkiye'de Feminizm İçinde,* Derleyen: A. Bora, A. Günal, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 279- 306.

Agacinski, Sylviane (1998). *Cinsiyetler Siyaseti*. Çeviren: İsmail Yerguz, Birinci Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Akgöynük, Maşuta (2012). 17. Yüzyıl Âşık Şiirinde Sevgili Motifi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi.

Akın, Haydar (2001). *Ortaçag Avrupa'sında Cadılar ve Cadı Avı.* Ankara, Dost Yayınları.

Akkent, Meral (1994). *Osmanlı Büyükannelerin Feminist Talepleri Geçmişe Kısa Bir Bakış, Kadın Hareketinin Kurumlaşması Fırsatlar ve Rizikolar*, Çev. M. Akkent, İstanbul, Metis Yayınları.

Akkoç, Nebahat (2002). Diyarbakır Ka-Mer'in Kuruluş Hikâyesi ve Yürüttüğü Çalışmalar, *90'larda Türkiye'de Feminiz* İçinde, Derleyen: A. Bora, A. Günal, İstanbul, İletişim Yayınları.

Aksan, Doğan (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara, Engin Yayınevi.

Aksan, Doğan (2008). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara, Bilgi Yayınevi.

Aksan, Yücel (2013). 1450-1750 yılları arasında Avrupa'da cadılık, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28, 355-368. http://tid.ege.edu.tr/ 08 Şubat 2016.

Aksoy, Ercüment (1993). *Aile İçi Şiddet*. Ankara, Türk Tabipler Birliği Dergisi Yayıları.

Alay, Okan (2015). Türk Saz Şiirinde Yergi, İroni, Mizah, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum: Fırat Üniversitesi.

Alptekin, Ali Berat (1993). *Âşık Hacı Karakılçık, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler.* Hatay, Kültür Ofset.

Alptekin, A. Berat (2003). *Benden Toprak İster mi? (Öksüz Ozan)*. Konya, Dizgi Ofset.

Alptekin, Ali Berat (2004). *Palandöken'in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Alptekin, Duygu (2006). Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları Bağlamında Feminizm, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi.

Altan, Şengül; Ersöz, Aysel (1980). Kadının Çifte Yükümlülüğü. *Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Bülteni*, 2, Mart, Ankara.

Altınay, Ayşe Gül. (2007). Bedenimiz ve Biz: Bekâret ve Cinselliğin Siyaseti, *90'larda Türkiye'de Feminizm* İçinde, Derleyenler: Aksu Bora ve Asena Günal, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Altınay, Ayşe Gül; Arat, Yeşim. (2007). *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet*. İstanbul, Punto Baskı.

Altun, Hakan (2008). Feminist Kuram Doğrultusunda Bir Okuma/Sahneleme ve Bir Örnek Çalışma: Denizden Gelen Kadın, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tiyatro Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Altun, Işıl; Gürsu, Yasemin (2010*). Gizli Defterim, Âşık Mevlüt İhsanî, Yaşamı-Edebî Kişiliği- Yayınlanmamış Şiirleri.* Kocaeli, Kocaeli Körfez Belediyesi Yayınları.

Altuntaş, Nezahat (2013). *Kadının Toplumsallaşması ve Fitne*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Anadol, Cemal; Abbaslı, Nazile; Abbasova, Fazile (2002). *Türk Kültür ve Medeniyeti*. İstanbul, Nadir Kitap.

Apaydın, Yunus; Çavuşoğlu, Ali (2004). *Kangallı Âşık İlhami ve Şiirleri*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Arat, Necla (1986). *Kadın Sorunu*. İstanbul, Say Yayınları.

Arat, Necla (1991). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul, Simavi Yayınları.

Arat, Necla (1998). *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadın Tartışmaları, Aydınlanmanın Kadınları*. İstanbul, Cumhuriyet Kitapları.

Arat, Yeşim (1995). Feminizm ve İslam: Kadın ve Aile Dergisinin Düşündürdükleri. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın* İçinde, Editör: Şirin Tekeli, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 101-1113.

Arıkan, Çiğdem (1987), Sosyal Hizmetler Açısından Şiddet ve Bir Türü Olarak Evlilikte Kadına Yönelik Şiddet, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi* 5,1: 75 – 97.

Arneil, Barbara (1999). *Politics&Feminism: an İntroduction*. Oxford: Blackwell Publisihing

Arsel, İlhan (1991). *Şeriat ve Kadın*. İstanbul, Kurtiş Matbaası.

Arsoy, Naciye (2011). Türk Masallarında Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi.

Arsunar, Ferruh (1963). *Maraş Anlatması Köroğlu Hikâyesi*. İstanbul, T. İş Bankası Yayınları.

Artun, Erman (2011). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı Edebiyat Tarihi/ Metinler*. 4. Baskı, Adana, Karahan Kitabevi.

Artun, Erman (2013). Çukurova Âşıklık Geleneğinde Atışma, *Folklor/Edebiyat*, Cilt:19, Sayı:75, 2013/3-73: 73-116.

Asena, Duygu (2004). *Değişen Bir Şey Yok*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Aslan, Ensar (1975). *Çıldırlı Âşık Şenlik, Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme-Metin-Sözlük).* Ankara, Sevinç Matbaası.

Aslan, Ensar (1978). *Doğu Anadolu Saz Şairleri-İkinci Kitap*. Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Aslanoğlu, İbrahim (1976). *Kul Himmet Üstadım*. Sivas, Emek Matbaası.

Aslanoğlu, İbrahim (1987). Erzurumlu Emrah'ın yaşamı ile ilgili belgeler, *II. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri,* 7-9 Mayıs 1987 Eskişehir, s. 53-59.

Aşır, Ayşe (2009). Âşık Yaşar Reyhanî-Hayatı ve Sosyal Konulu Şiirlerinin İncelemesi, Sosyal blimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Ata, Aysu (1997). *Kısasü'l Enbiya*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atabek, Erdal (2002). *Kışkırtılmış Erkeklik Bastırılmış Kadınlık*. 25. Baskı, İstanbul, Altın Kitaplar.

Atalay, Besim (1998). *Divan-ı Lûgati't- Türk Çevirisi*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ataman, Sadi Yaver (1938). *Anadolu Halk Sazları ve Yerli Musikiciler*. Bartın.

Ataman, Nur İrem (2017). *Posoflu Âşık Hikmet Arifi Ataman*. Eskişehir, Özkağıtçılık Matbaacılık.

Atasever, Mustafa (2007). *Şiir Pınarı Âşık Orhan Üstündağ Hayatı ve Şiirleri*. 2. Baskı, İstanbul, Bayrak Yayınları.

Atay, Tayfun (2004). "*Erkeklik" En Çok Erkeği Ezer*. İstanbul, Birikim Yayıncılık.

Ateş, Süleyman (1989). *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat.

Atılgan, Halil (1997). *Ceyhanlı Âşık Ferrahi*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Atkinson, Ti-Grace (1974). *Amazon Odyssey*. Links Books.

Atmaca, Ömer (2013). *Seyrani Divanı*. Kayseri, Develi Belediyesi Yayınları.

Aydın, M. Akif (2001). İslam'da Kadın, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde, c:24, s:86.

Aydın, Oğuzhan (2017). *Her Yönüyle Mola Âşık Müdamî*. Akara, TDV Yayınları.

Baba, Mustafa Okan (2009). *Bayburtlu Zihni*. İstanbul, Heyamola Yayınları.

Backman, Secord, (1974). *Social Pscohology*, 2 nd Edt. Tokyo, MC Graw Hill.

Badinter, Elisabeth (1992). *Biri Ötekidir*. Çerine: Şirin Tekeli, İstanbul, Afa Yayınları.

Bahasin, Kamla (2003). *Toplumsal Cinsiyet "Bize Yüklenen Roller"* Çeviren: K. Ay, İstanbul, Kadav Yayınları.

Bakırcı, Nedim (2017). *19. Yüzyıl Âşıklarından Niğdeli Âşık Tâhirî*. Konya, Kömen Yayınları.

Balcı, Sezgi (2011). Feminist Eleştiri Yöntemiyle Ayla Kutlu'nun Öyküleri Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskşehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Banarlı, Nihad Sami (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi I, II*. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

Bardakoğlu, Ali (1991). *Cahiliye Döneminde Kadın, Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul, İSAV.

Barıman, A. Nurullah (1961). *Yuman Mitoloji Lügatçesi*. İstanbul, Türkiye Ticaret Borsası.

Barkan, Ömer Lütfi (1942). Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler I: İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, 2: 279-286.

Barnett, Hilaire B. A. (1998). *Introduction to Feminist Jurisprudence*, London.

Barry, Brai (2002). *Culture and Equality*, Cambridge, Massachussetts, Harvard Unv. Pres.

Bars, Mehmet Emin (2005). Âşık Yaşar Reyhanî'nin Deyişlerine Eğitim Açısından Tematik Bir Bakış, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Anabilim Dalı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Bartky, Sandra (1982). Narcissisim, Feminity and Alienation, *Social Theory and Practice 8*, No.2, Yaz, 1982, ss. 137.

Baş, Elif (2011). Türk Sinemasında Kötü Kadın: Melodram İmgeleri, Yüksek, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Başgöz, İlhan (1979). *Âşık Ali İzzet Özkan, Yaşamı, Sanatı, Şiirleri*. Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Başgöz, İlhan (2003). *Karacaoğlan.* 4. Baskı, İstanbul, Pan Yayıncılık.

Başgöz, İlhan (2014). *İzahlı Türk Halk Şiiri Antolojisi*. İstanbul, Pan Yayınları.

Bauer, Suzan W. (2004). *Orta Çağ Dünyası*, İstanbul, Alfa Yayınları.

Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 1, Ontolojik ve Epistemeolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Bayram, Mikail (2002). Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Bayram, Sibel (2015). Sevdalinka ve türkülerde sevgili ve aşk algısı*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt: 8 Sayı: 4 www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581. 1 Aralık 2015.

Beasley, Chris (1999*). What is Feminizm?* Avusturalya, Sage Publications.

Beauvoir, Simone de (1979). *Kadın "İkinci Cins" III-Bağımsızlığa Doğru*. Çeviren: Bertan Onaran, Cilt III, İstanbul, Payel Yayınevi.

Beauvoir, Simone de (1993). *Kadın "İkinci Cins" I-Genç Kızlık Çağı*. 7. Baskı, Çeviren: Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınları.

Beuvoir, Simon de (2010). *Kadın İkinci Cins II-Evlilik Çağı.* 8. Baskı, Çeviren: Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınları.

Bebel, August (1980). *Kadın ve Sosyalizm*. Çeviren: Sabiha Zekeriya Sertel, Ankara, ToplumYayınları.

Beck, Lois; Keddie, Nikki (1978). *Women in the Muslim World*. Cambridge: Harvard Ünv. Press.

Berktay, Fatmagül (1994). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın (Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım), Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Berktay, Fatmagül (1998). *Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak*. İstanbul, Pencere Yayınları.

Berktay, Fatmagül (2009). Feminist teorinin önemli bir alanı: cinsellik, *Cogito*, Sayı: 58, ss. 54-71.

Berktay, Fatmagül (2010). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul, Metis Yayınları.

Berktay, Fatmagül (2015). Kadın Bedeni ve İstismarı, *Feminist Teoride Beden ve Cinselliğin Toplumsal İnşası* İçinde, Editörler: Fatma Zehra Fidan, Duygu Alptekin, İstanbul, Opsiyon Yayınları.

Bilgegil, M. Kaya (2012). *Saz Şiirinin Kadroları*. Konya, Salkımsöğüt Yayınları.

Bilgen, Cennet Tümen (2005). Yaşam Öyküleri Üzerinden Kadınlık Deneyimleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüskek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Binler, Mehmet Ziya (1997). *Türkiye'de Dügünler*. İstanbul, Türk Dünyası Arastırmaları.

Blease, W. Lyon (1910). *The Emancipation of English Women*. London: Constable&Company Bock

Bolay, Süleyman H. (2009). *Kadın hakları. Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. 10. Baskı, Ankara, Nobel Yayınları.

Bora, Aksu (2008). Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri. *Bilig*, 53: 51-66.

Boratav, Pertev Naili (2009). *Köroğlu Destanı*. İstanbul, Kırmızı Yayınları.

Boratav, Pertev Naili; Gölpınarlı, Abdülbâki (2017). *Pir Sultan Abdal*. İstanbul, Kapı Yayınları.

Boyne, Rroy (1998). Focault ve Derida'da Feminizm ve Ayrım, Çeviren: Ayşe Banu Karadağ, İstanbul, Sel Yayınları.

Bremond, Janine; Geledan, Alain (1984). *İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlügü*. Çeviren: Ertugrul Özkök, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Brod, Harry (1998). To Be a Man, or Not To Be a Man: That Is the Feminist Question? *Men Doing Feminism* İçinde, Editör: Tom Digby, Routledge, 197-213.

Brown, Stuart Gerry (1967). "Women Education", *Encylopedia İnternational*, c. XIX., s.443.

Brownmiller, Susan (1975). *Against Our Will.* New York, Simon and Schuster.

Burris, Barbara (1971). *The Fourth World Manifesto, Notes From The Third Year*. San Fransisco, Bolerium Books.

Butler, Judiet (2012). *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul, Metis Yayınları.

Büyük, Belgin (2010). Duygu Asena'nın "Kadının Adı Yok" Elfriede Jelinek'in "Sevda Kadınları" Adlı Yapıtlarında Feminizm Sorunsalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Cambridge Dictionary (2008). *Feminism*. Cambridge, England, Cambridge ÜniverstyPress.

Canani, Âşık Veli (2007). *Âşık Şenlik Babaya Sesleniş*. İstanbul, Önder Matbaası.

Caner, Emre (2004). *Kutsal Fahişeden Bakire Meryem'e Toprak ve Kadın*. İstanbul, Su Yayınları.

Caporal, Bernard (1982). *Kemalizmde ve Kemalizim Sonrasında Türk Kadını*. Çeviren: Ercan Eyüboğlu, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Carter, Angela (2001). *Kanlı Oda*. Çeviren: Özden Arıkan, Pınar Savaş, İstanbul, Everest Yayınları.

Castro, Ginette (1990). *American Feminism: A Contemporary History*. İngilizcesi Elizabeth Loverde-Bagwell, New York: NYU Press.

Cebecioglu, Ethem (1981). Bacıyan-ı Rum, Tasavvuf ve Kadın, *Türk Aile Ansiklopedisi,* Basbakanlık Aile Arastırma Kurumu Yayınları, Ankara.

Cerrahoğlu, Münir (2012). 20. Yüzyıl Âşık Şiirinde Konular (Tahlil ve Karşılaştırma), Sosyal bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalaı Edebiyat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi.

Cevizci, Ahmet (1999). *Feminizm. Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul, Paradigma Yayınları.

Cin, Ali (2016). Eşek kavramının Anadolu ağızlarındaki kullanım çeşitliliği, *International Journal of Social Sciences and Education Research Online*, http://dergipark.gov.tr/ijsser Volume: 2(4), 1256-1274, 13 Temmuz 2019.

Connell, Reawyn (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çeviren: Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Connor, Steven (2001). *Postmodernist Kültür-Çağdaş Olanın Kurallarına Bir Giriş*. Çev. Doğan Şahiner, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Coolidge, Marry Robert (1912). *Why women are so?* London, Kessinger Publishing.

Corsani, Antonella (2007). Beyond the myth of woman: the becoming-transfeminist of Post-Marxism. *SubStance*: 112, Vol. 36, No. 1., 107-138.

Cunbur, Müjgan (1965). *Ziya Gökalp'te Kadın*. Ankara, Ayyıldız Matbaası.

Çaha, Ömer (1992). *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 2. Baskı, İstanbul, Gendaş Kültür Yayınları.

Çaha, Ömer (1994). Feminizm ve sivil toplum, *Birikim*, No. 59, Mar. 1994, ss. 79-88.

Çaha, Ömer (1996). "Aile Yaşamı ile Kamusal Yaşam Arasında Kadın", *Modern Yaşamda Şehir, İnsan, Toplum* İçinde, Editörler: Hüner Şencan, İstanbul, Türkiye Gönüllü Teşeküller Vakfı Yayınları.

Çaha, Ömer (2003). Bir kez daha sivil toplum üzerine, *Sivil Toplum*, S. 1, s. 21- 28.

Çaha, Omer (2006). Turk kadın hareketi: "Kadınsı" Bir sivil toplumun imkânı*? Kadın Çalışmaları Dergisi*, Eylul-Aralık, Yıl 1, Sayı 3: 6-15.

Çaha, Ömer (2008). Türkiye'de kadın hareketi ve feminen sivil toplumun gelişimi?, *Kadın Çalışmaları Dergisi*, Vol. 1, No. 3, Nisan, ss. 1-20.

Çaha, Ömer (2010). *Sivil Kadın, Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*. İstanbul.

Çakır, Serpil (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul, Metis Yayınları.

Çakır, Serpil; Akgökçe, Necla (1996). *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem.* İstanbul, Sel Yayıncılık.

Çakır, Serpil, (2009). Feminizm Ataerkil İktidarın Eleştirisi, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal Düşünceler* İçinde, Hazırlayan: H. Birsen Örs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çankaya, İslam (2002). *Âşık Mahzunî Şerif-Dolunaya Tül Düştü- Şiirler*. Ankara, Sanat Yapıtları.

Çaycı, Merve Şule (2014). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın; Cinsiyet Ayrımcılığının Kadın Ağzı Türkülerde İşlenişi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi.

Çek, Songül (2014). *Ninnilerde Kadın Anlatıcının Sesi*. Ankara, Harf Yayınları.

Çelik, Özlem (2008). Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Film Drama Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Çetinkaya, Ülkü (2010). Divan şiirinde aşk kahramanı kadınlar, *21.Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar-Değişim ve Güçlenme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir. C.2: 573-585.

Çıblak, Nilgün (2008). *Âşık Şiirinde Taşlamalar*. Ankara: Ürün Yayınları.

Çıblak, Nilgün Coşkun (2009). *Âşık Devaî, Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*. Mersin: Ajansfener Reklam Matbaa.

Çiftçi, Oya (1982). *Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar*. Ankara, TODAİE Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul (2003). *Halkbilimi Kuralları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul (2007). *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*. 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Çobanoğlu Özkul (2016). Alperenleşen kadın destan kahramanı Altın Arığ modeli ve Tomris Hatun'dan Suyunbike'ye Kadın Hukumdarlarımız, Editörler: A. Karaduman, G. Gökalp Aslan, P. Şahin Tekinalp & M. Ekti, *Tarihi Değiştiren Toplumu Dönüştüren Kadınlar* İçinde (ss. 31-40). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakultesi Yay.

Darga, A. Muhibbe (1976). *Eski Anadolu'da Kadın*. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Davidoff, Leonore (2002). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet.* Hazırlayan: Ayşe Durakbaşa, Çeviren: Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Del Re, Alisa (2007). "Çocuk Aldırma ve Doğum Kontrolü", Eleştirel Feminizm Sözlüğü İçinde, Hazırlayan: Helena Hirata ve Diğerleri, Çeviren: Gülnur Acar-Savran, İstanbul, Kanat Kitap.

Delaney, Carol (2019). *Tohum ve Toprak*. Çeviren: Selda Somuncuoğlu, Aksu Bora, İstanbul, İletişim Yayınları.

Demir, Mustafa (2004). *Büyük Selçuklular Tarihi*. Sakarya, Sakarya Yayıncılık.

Demir, Ö; Acar, M. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul, Ağaç Yayıncılık.

Demir, Sıddık (1993). *Afşinli Derdiçok*. Ankara, Alıç Okul Yayınları.

Demir, Zekiye (1997). *Modern ve Postmodern Feminizm*. İstanbul, İz Yayıncılık.

Demirbuğa, Canan (2001). Karacaoğlan, Gevherî, Ercişli Emrah, Âşık Dertli ve Yaşar Reyhânî'de Kadın Telâkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Demircan, Aynur (2003). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydınlık Bir Yüz: Abdülhak Hâmit Tarhan, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Densmore, Dana (1971). Indipendences From The Sexuel Revolution, *Notes From The Third Year: Women's Liberation* İçinde, Editör: Anne Koedt ve Shulamith Firestone, New York: Notes from the Third Year.

Develioğlu, Ferit (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

Dil, Mümtaz (2003). Josephine "evet" deseydi, *Kum,* Eylül-Ekim, Sayı 19: 35.

Dinçer, Özüm (2007). Namus ve Bekâret: Kuşaklar Arasında Değişen Ne? İki Kuşaktan Kadınların Cinsellik Algıları, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Ankara: Ankara Üniversitesi.

Dizdaroğlu, Hikmet (1949). *Yusufelili Ali Huzûrî Coşkun, Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri, C.I.* Akara, Ulus Basımevi.

Dizman, Esra (2009). Meşai Sistemde Aşkın Tecellisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yuksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Universitesi.

Dobrenkov, Vladimir (1979). *Fromm ve Yeni Freudculuğun Eleştirisi*. Çeviren: Oya Tangor, Levent Kuzey, İstanbul, Sorun Yayınları.

Doğan, İsmail (1999). *Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri.* Ankara, Yeni Türkiye Yaynları.

Doğramacı, Emel (1982). *Türkiye"de Kadın Hakları*. Ankara, Üniversal Yayınları.

Doğramacı, Emel (1997). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*. Ankara, İş Bankası Kultur Yayınları.

Donovan, Josephine (2014). *Feminist Teori.* Çeviren: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dowling, Colote (1999). Sindrella Kompleksi: Çagdas Kadında Bagımsızlık Korkusu, Çeviren: Selçuk Budak, Ankara Öteki Yayınları.

Dökmen, Zehra (2006). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul, Sistem Yayıncılık.

Durakbaşa, Ayşe (1998). Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve"Münevver Erkekler". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde, Editör: Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 29-57.

Durakbaşa, Ayşe (2002). *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Durbilmez, Bayram (2014). *Karslı Âşık Murat Çobanoğlu, Hayatı, Sanatı ve Eserleri.* Kayseri, Kardeşler Ofset.

Duygu, Süleyman (1973). *Türk Sosyal Hayatında Kadın.* Ankara, Ayyıldız Matbaası.

Düzgün, Dilaver (1997a). *Âşık Yaşar Reyhanî, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler.* Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Düzgün, Dilaver (1997b). *Âşık Mustafa Ruhanî, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Düzgün, Dilaver (1997c). *Âşık Mevlüt İhsanî, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*. Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Dworkin, Andrea (1981). *Power in Pornography: Men Possesing Women*. London, First Perigee Printing Edition

Earnshaw, Steven (2007). *Existentialism: A Guide For The Perplexed*. Continuum International Publishing Group.

Ecevit, Yıldız (2002). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi.* Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Ecevit, Yıldız (2003). "Yerel Yönetimler ve Kadın Örgütleri İlişkisine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Yerli Bir Feminizme Doğru İçinde*, Derleyen: Necla Akgökçe, Aynur İlyasoğlu, İstanbul, Sel Yayıncılık, s. 225- 258.

Edip, Halide (1930). *Turkey Faces West*. London, New Haven Yale Uni. Press

Eichenbaum, Lucia; Orbach, Susie (1997). *Kadınları Anlamak*. Çeviren: Sezgi Altınok Meral Kaya, Birinci Basım, İstanbul, Yayınevi Yayıncılık.

Einsentein, Zillah R. (1981). *Construction a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminizm, Capitalist Patriarchy and Case for Socialist Feminism* New York, Monthy.

Elçin, Şükrü (1988). *Halk Şiiri Antolojisi*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Elçin, Şükrü (1998). *Gevherî Divânı, İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya*. 2. Baskı, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Eliade, Mircea (1991). *Kutsal ve Dindışı.* Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Gece Kitaplığı.

Emin, Muhammed (1995). *Feminizm Nedir?* İstanbul, TURDAV.

Emir, Sevim (2004). *Arguvanlı Âşık Balı, Günlüğü ve Şiirleri*. Malatya, Rektur Matbaacılık.

Engels, Friedrich (1980). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Çeviren: Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları.

Erbil, Pervin (2008). *Kibele'den Pandora'ya: Kadının Tarihsel Yenilgisi*. Ankara, Arkadaş Yayınevi.

Ercan, Akyıldız (2013). Mitolojide çocuk katili kadınlar: Lilith, Lamia, Madea, *Journal of World of Turks,* Vol.5. No.1: 89-103.

Erdal, Tuğçe (2011). Erkek ağzı türkülerde kadın imajı, *Folklor Edebiyat* Cilt: 17, Sayı: 65, 2011/1.

Erdem, Mustafa (1981). Dinler ve Aile. *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Başbakanlık Araştırma Kurumu Yayınları.

Eren, Hasan (1952). *Türk Saz Şiirleri Hakkında Alıştırmalar I*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ergin, Muharrem (2011). *Dede Korkut Kitabı-1*, 8. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergun, Saadettin Nüzhet (1936). *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul, Semih Lütfi Matbaa ve Kitabevi.

Erkal, Mustafa (1982). *Kadının Türk Cemiyetindeki Yeri ve Vazifeleri*. Türk Kültürü Dergisi, Ankara, Ayyıldız Matbaası.

Erkal, Abdülkadir (2007). *Âşık Sümmânî*. Erzurum, Fenomen Yayınları.

Erkan, Elif Nur (2006). *Hinduizm'de Kadın*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Eröz, Mehmet (1977). *Türk Aile Yapısı*. İstanbul, Mili Eğitim Yayınları.

Eröz, Mehmet; Güler, Ali (1998). *Türk Ailesi*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Erşen, Umut Belek (2006). Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Faroqhı, Suraiya (1998). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. Çeviren: Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Firestone, Shulamit (1993). *Cinselliğin Diyalektiği*, Çeviren: Y. Salman, İstanbul, Payel Yayınevi.

Foucault, Michel (2007). *Cinselliğin Tarihi.* Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Fox, Christopher (1995). *Gulliver's Travels: Complete, Authoritative Text With Biographicaland Historical Contexts, Critical History and Essays from Five Contemporary Critical Perspectives.* USA: Palgrave Macmillan.

Fredrickson, B. L.; Roberts, Tomi-Ann (1997). "Objectification Theory: Toward Understanding Women's Lived Experiences and Mental Health Risks, *Psychology of Women Quarterly*, 21, pp. 173-206, Printed in the United States of America.

Freedman, Jane (2001). *Feminism.* Philadelphia: Open University Press.

Freud, Sigmund (1981). *Cinsiyet ve Psikanaliz*. Çeviren: Selahattin Hilav, 5. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınları.

Freud, Sigmund, (1997). *Cinsiyet Üzerine*. Çeviren: A. Avni Önes, İstanbul, Say Yayınları.

Friedan, Betty (1983). *Kadınlığın Gizemi*. Çeviren: Tahire Mertoğlu, İstanbul, E Yayınları.

Frolov, İvan (1997). *Felsefe Sözlüğü*. Çeviren: Aziz Çalışlar, İstanbul, Cem Yayınevi.

Fromm, Eric (1993). *İnsandaki Yıkıcılığın Kokenleri I*. Çeviren: Şükrü Alpagut, İstanbul, Payel Yayınları.

Gedik, Zekeriya (1995). *Âşık Nihânî Dîvânı*. İstanbul, Ajans Wesselam.

Gelb, Joyce (1989). *Feminism and Politics: A Comparative Perspective*. Berkeley: University of California.

Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen (1955). *Mohammedanism.* Londra, Mentor Books.

Giddens, Anthony (2000). *Sosyoloji*. Çeviren: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yayınları.

Gilman, Charlotte Perkins (1898). *Women and Economics: A Study of the Economic Relation Between Men and Women*. Harvard, Harvard University.

Gökalp, Mehmet (2001). *Şair Keşfi ve Âşık Huzûrî.* Ankara, Tc Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Ziya (2007). *Türk Medeniyet Tarihi*. Ankara, Elips Kitap.

Göksel, Burhan (1988). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk.* Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları Atatürk Dizisi/27.

Gömeç, Saadettin (2006). *Türk Kültürünün Ana Hatları.* Ankara, Akçağ Yayınları.

Görkem, İsmail (2006). *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu Bütün Şiirleri*. İstanbul, E Yayınları.

Gözükızıl, Ömer (2000). *Âşık Zülali'den Âşık Zülâli*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Grimke, Sarah M. (1970). *Letters on the Equality of the Sexes and the Condition of Women*. New York, Burt Franklin.

Güldal, Duygu (2006). Kadın Yöneticileri Motive ve Demotive Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. Sosyal Bilimler Enstitusu İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, Cukurova Üniversitesi.

Gültepe, Necati (2008). *Türk Kadın Tarihine Giriş (Amazonlarda Bâcıyân-ı Rûm'a)*. İstanbul, Ötüken Yayınları.

Günaltay, Şemseddin (1937). *Yakın Şark, Elam, Mezapotamya*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Günay, Umay (1984). Tarih Boyunca Türk Kadını, *Kadın Ansiklopedisi İçinde*, İstanbul, Tercüman Yayınları.

Günay, Umay (2000). İslami dönemde Türk toplumunda kadının yeri ve önemi, *Millî Folkor Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 46: 1-9.

Günay, Umay (2008). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. 5. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Güneş, Asuman (2009). Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Güneş, Asuman (2012*). Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın*. Ankara, Kurgan Edebiyat.

Güney, Eflâtun Cem; Güney Çetin Eflâtun (1963). *Ruhsatî Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul.

Gürhan, Nazife (2010). Toplumsal cinsiyet ve din. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Say:.4, dergipark.gov.tr/sarkiat 15 Ocak 2017

Güvenç, Bozkurt (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Güzel, Abdurrahman; Torun, Ali (2012). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Hailand, William (2002). *Kültürel Antropoloji*. Çeviren: Hüsamettin İnaç, Seda Çiftçi, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Halıcı, Fevzi (1982). *Âşık Şemî Hayatı ve Şiirleri*. Ankara, Kültür ve Sanat Bakanlığı Yayınları.

Halimi, Gisele (1990). *Hapsedilmiş Kadın*. Çeviren: Feyza Tulga, İstanbul, Broy Yayınları.

Harding, Sandra (1995). "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?" *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* İçinde, Editör: Serpil Çakır, Necla Akgökçe, Çeviren: Zelak Ayman İstanbul, Sel Yayıncılık, 34-48.

Hartel, Joseph Francis (1993). *Femina Ut Imago Dei in the Integral Feminism of St. Thomas Aquinas.* Pontificia Universita Gregoriana: Editrice Pontificia Gregoriana.

Hartmann, Heidi (2006). *Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği*. Çeviren: Gülşad Aygen, 1.Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı.

Hawland, William A. (2002). *Kültürel Antropoloji,* Çeviren: Hüsamettin İnaç-Seda Çiftçi, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Heilmann, Ann (2004). *New Woman Strategies Sarah Grand, Olive Schreiner*. Mona Caird. UK: Manchester University Press.

Heredotos (1973). *Heredot Tarihi*. Çeviren: M. Ökten, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Heywood, Andraw (2007). "*Feminizm", Siyasi İdeolojiler*. Çeviren: Ş. Akın ve diğerleri, Ankara, Adres Yayınları.

Highleyman, Liz (1997). Let's Talk Abaut Gender. *Boston Bisexual Woman's Network*, Vol 1 No.1: 5-26.

Hooks, Bell (2002). *Feminizm Herkes İçindir*. Çeviren: Ece Aydın. İstanbul, Çitlembik Yayınları.

Humm, Maggie (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. Hazırlayan: Gönül Bakay Çeviren: Özge Altay, Gönül Bakay ve diğerleri, İstanbul, Say Yayınları.

Hüseyin, Hasan (1978). *Kul Ahmet*. Ankara, Bil-Tek Yayınları.

Irigaray, Luce. (2000). There Are Two Sexes, Not One. *French Feminism Reader* İçinde, Editör: Kelly Oliver, Rowman & Littlefield, 201-252.

Işık, Emin (1984). *Kadın Ansiklopedisi*. İstanbul, Tercüman Matbaacılık.

İlkkaracan, İpek (1998). Kentli kadınlar ve iş hayatı, *Bilanço 98: 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Türk Tarih Vakfı Yayınları, 285-302.

İlkkaracan, Pınar (2011). *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*. 3. Baskı, Çeviren: Salman, E. İstanbul, İletişim Yayınları.

İlyasoğlu, Aynur; Akgökçe, Necla (2001). *Yerli Bir Feminizme Doğru.* İstanbul, Sel Yayıncılık.

İmançer, Dilek (2002). "Feminizm ve Yeni Yönelimler", *Doğu- Batı*, Ankara, Doğu- Batı Yayınları, cilt.19 3: 3.

İnan, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul, MEB Yayınları.

İnan, Abdulkadir (1998). Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın. *Makaleler ve İncelemeler* İçinde, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt 1: 274-280.

İnan, Afet (1982). *Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri*. 4. Baskı, İstanbul, MEB Yayınları.

İnan, Rukiye Aysun (2010). Türk Halk İnanışlarında Kadın Algılamaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

İnce, Aynur (2005). Âşık Mahzuni Şerif'in Şiirlerinde Sosyal Konular, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi.

İncil (1999). İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Yayınları

İstanbulSözleşmesi,(2011).http://www.magdur.adalet.gov.tr/dosyalar/istanbul_sozlesmesi.pdf https://www.kamer.org.tr 22 Eylül 2019.

İvgin, Hayrettin (1994). *Gerde'li Âşık Figani*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Jackson, A. Linda (1992). *Physical Appearance and Gender: Sociobiological and Sociocultural Perspectives.* New York, New York University Press.

Jackson, Stevi (1998). Feminist Social Theory. *Contemporary Feminist Theories* İçinde, Editör: Stevi Jackson, Jackie Jones, Edinburg, Edinburgh University Press, 12-33.

Jaggar, Alison M. (1983). *Feminist Politicsandhuman Natüre*. Rowma&Littlefield.

Joy, Morny; O'Grady, Kathlen; Poxon, Judith L. (2002). *French Feminists on Religion: AReader.* New Yor, Routledge.

Jung, Carl Gustov (2009). *Dört Arketip*. İstanbul, Metis Yayınları.

Kaçalin, Mustafa (2002). Kutadgu Bilig, *İslam Ansiklopedisi* İçinde, Ankara, TDV Yayınları.

Kaçar, Özge (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniverstesi.

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele'nin Ulusal Eylem Planı (2012-2015). http://bianet.org/ Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye'de kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması içinde https://ailevecalisma.gov.tr 22 Eylül 2019.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2009). *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet.* Ankara, KSGM Yayınları.

Kadıoğlu, A. (2001). "Cinselliğin inkârı: büyük toplumsal projelerin nesnesi olarak Türk kadını", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler,* Editör: A. B. Hacımirzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 89 – 100.

Kadıoğlu, Süheyla (2002). *Bitmeyen Savaşım- Kadın Hareketleri Tarihi I*. İstanbul, Sel Yayıncılık.

Kafkasyalı, Ali (1998). *Âşık Murat Çobanoğlu, Hayatı-Sanatı-Eserleri.* Ankara, Tasarım Yayınları.

Kaftancıoğlu, Ümit (1979). *Köroğlu Kol Destanları*. İstanbul, Kültür Bakanlığı.

Kağıtçı, Çiğdem; A. Kansu (1996). Cinsiyet rollerinin sosyalleşmesi ve aile dinamiği: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma, *Boğaziçi Ünv. Journal 5, Social Sience Series,* 77: 35-4.8

Kalafat, Yaşar (2000). *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*. Ankara, ASAM Yayınları.

Kalenderoğlu, İhsan (2007). Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917–1954). Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Kanad, H. Fikred (1963). *Pedagoji Tarihi*. İstanbul, MEB Yayınları.

Kandiyoti, Deniz (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar. Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler.* 5. Baskı, İstanbul. Metis Yayınları.

Kaplan, Mehmet (2002). Dede Korkut Kitabında Kadın, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I* İçinde, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 41-54.

Kaplan, Mehmet (2006). Oğuz Kağan Destanı ile Dede Korkut Kitabı'nda Eşya, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar* İçinde, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 76.

Kaplan, Mehmet; Akalın, Mehmet; Bali, Muhan (1975). *Köroğlu Destanı*. Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Kara, Mustafa (1991). Tasavvuf Kültüründe Kadın ve Aile, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Basbakanlık Aile Arastırma Kurumu Yayınları.

Kara, Nurten (2006). 80 ve 90'larda Turkiye'de feminist hareketler. *Kadın Çalışmaları Dergisi*, Eylul-Aralık, Yıl 1, Sayı 3: 16-39.

Karaca, Nesrin Tağızade (2006). *Edebiyatımızın Kadın Kalemleri*. Ankara, Vadi Yayınları.

Karadeniz, Alper (2006). Âşık Şeref Taşlova'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi.

Karaer, Mustafa Necati (1973). *Karacaoğlan.* İstanbul, Tercuman Yayınları.

Karakaya, Talip (2004). *Jean-Paul Sartre ve Varoluşçuluk*. Ankara, Elis Yayınları.

Karayel, Ayhan (2006). 2001-2005 Yılları Arasında Adana İl Emniyet Müdürlüğüne Yansıyan Cinsel Taciz Vakalarının İncelenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.

Kardam, Filiz; Ecevit, Yıldız (2007). 1990'ların Sonunda Bir Kadın iletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge. *90'larda Türkiye'de Feminizm İcinde*, Editör: Aksu, Bora; Asena, Günal, 2.Basım, İstanbul, İletişim Yayınları, 87-109.

Kasır, Hasan Ali (1984). *Seyranî, Hayatı-Sanatı-Şiirleri.* İstanbul, Acar Matbaacılık.

Kaufman, Michel (2008). Erkek kaynaklı şiddetin 7 nedeni, http://www.michaelkaufman.com/ 22 Eylül 2019.

Kaya, Doğan, (1984). *Âşık İsmeti/Hayatı ve Deyişleri*. Sivas, Esnaf Matbaası.

Kaya, Doğan (1994). *Âşık Minhacî*. Sivas, Dilek Matbaacılık.

Kaya, Doğan (1999). *Âşık Ruhsati*. Sivas, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.

Kaya, Doğan (2002). Âşık Veysel'in şiirlerinde yöresel kelimeler, Türk Dil Kurumu Yayınları, *Ankara, Türk Dil Kurumunun 70. Yılı Özel Sayısı*, Sayı: 607, Temmuz 2002, ss 259-262.

Kaya, Ayca (2006). Kamusal Mekân, Ayrışma ve Kadın, Sosyal BilimlerEnstitusu Sosyoloji Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Universitesi.

Kaya, Doğan (2011). *Âşık Veysel*. 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Kaya, Doğan (2013). *Âşık Talibî Çoşkun*. 2. Baskı, Sivas, Buruciye Yayınları.

Kayhan, Fatma (1999). *Feminizm (İzm'ler dizisi 21)*. İstanbul, BDS Yayınları.

Kayır, Arşalus (1995). Kadın ve Cinsel Sorunları. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde, Editör: Şirin Tekeli, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 351-364.

Keçeligil, Hasan Tahsin (2016). Türk Ceza Kanunu ve genital muayene suçu, *Terazi Hukuk Dergisi,* Cilt.11Ssayı.119: 156-169.

Keddie, Nikki; Beck, Lois (1978). *Women in the Muslim World*. Cambridge, Harvard Unv. Press.

Keskin, Özgen (2006). *Türk Saz Şairliği ve Ardanuçlu Efkârî (Divan İlaveli)*. Bursa, Melih Ofset Matbaası.

Kılıç, Zeynel (1998). "Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* İçinde, Editör: A. B. Hacımirzaoğlu, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 347- 361.

King, Jennifer S. (2003). *Islamic Feminism.* Western Feminism: Analyzing a Conceptual Conflict. New Britain: Connecticut.

Kitapçı, Zekeriya (1994). Sagab Hatun ve şahsiyeti, *Türk Dünyası Dergisi,* S.46: 7-10.

Kolcu, Ali İhsan (2005). *Tanzimat Edebiyatı 2: Hikâye ve Roman.* 2. Baskı, Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.

Kökalan, Fusun (2002). 1980 Sonrası Türkiye'de Kadın Çalışmaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi.

König, Güray (1996). Kadın, erkek ve dil, *Kuram 10,* Ocak: 45-49.

Köprülü, M. Fuad (1962). *Türk Saz Şairleri I, II, III, IV, V. Cilt*. Ankara, Milli Kültür Yayınları.

Köprülü, M. Fuad (2012). *Edebiyat Araştırmaları-1*. 5. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Köse, Nerin (2003). Türk düğünlerinde gerdek sonrası duvak geleneği", *Milli Folklor*, C.8, S. 60, s. 92-109.

Kurnaz, Cemal; Tatcı, Ali Mustafa (2001). *Türk Edebiyatında Şathiye*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Kurnaz, Şefika (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. 2. Baskı, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Kurnaz, Şefika (1997). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*. İstanbul, Ötüken Yayınevi.

Kurt, Abdurrahman (2002). Tarihi Süreçte Türk Kadını, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Kurzwell, Edith (2006). *Sigmund Freud: Conquistador of the Unconscious*. Vienna, Austrian Federal Ministry.

Kuşcan, Özlem Arşit (1991). *Antik Çağdan Günümüze 'Kadının Öyküsü'*. 2. Baskı, İstanbul, Ajans 2003.

Kutlar, Fatma S. (2002). Cinselliğin Estetik Anlatımı (Husrev ü Şirin, Hümâ vü Hümâyûn, Cemşîd ü Hurşîd), *Kebikeç*, 13; 89-109.

Kutlu, Şemsettin (1979). *Şair Dertli I-II*. Tercuman 1001 Temel Eser, İstanbul, Kervan Matbaacılık.

Küçük, Hülya (1997). *Tasavvufta Kadın Konya*, S6FD.

Küntay, Esin (2010). Kadın ve Bedeni, *Bedene Şiddet–Özbenlik Değerlendirmeleri Toplumbilimsel Bir Analiz* İçinde, Editör: Yasemin İnceoğlu, Altan Kar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

LeGates, Marlene (2001). *In Their Time: A History of Feminism in Western Society*. Routledge.

Leslie, P. Peirce (2000). *Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Locke, John (1939). An Assay Concerning the True Original, Extent and End of Civil Government, *The İnglish Philosopherscfrom Bacon to Mill* İçinde Derleyen: Edwin A. New York Random House.

Maden, Ahmet (1991). Evlenme ve Evlenme Sekilleri, Çocukla İlgili Adet ve Uygulamalar, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, Basbakanlık Aile Arastırma Kurumu Yayınları.

Magee, Brayn (2004). *Yeni Düşün Adamları*. Çeviren: Mete Tunçay, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Malinowski, Bronislaw (1992). *Bilimsel Kültür Teorisi*. Çev. Saadet Özkal, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Malinowski, Bronislaw (1960). *İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı*. Çeviren: Hüseyin Portakal, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Maloney, Susan Marie (2001). United States Catholic Women: Feminist Theologies in Action GlobalizatioGender, and Religion, *The Politics of Women's Rights in Catholic and Muslim Contexts* İçinde, Editör: Jane H. Bayes ve Nayereh Esfahlani Tohidi, Macmillan, 61-87.

Marks, Engels, Lenin (2000). *Marksizm, Kadın ve Aile*. Çeviren: Baki Güçlü, Ankara, Ark Yayınevi.

Marshall, Gordon (2005). *Sosyoloji Sözlügü*. Çeviren: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

Martin, John (1916). *Feminism: Its Fallacies and Follies*. New York, Dood.

McRobbie, Angela. (2004). Postfeminism and popular culture. *Feminist Media Studies* Vol. 4, No. 3 (Routledge), 255-264.

McKinon, Cathrine (1989). *Feminist Bir Devlet Kurmaya Doğru*. Çev. Türkan Yöney-Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları.

Mead, Margaret (1971). *"İlkel ve Uygarlaşmış Biçimlerde Kıskançlık" Askın Anatomisi*. Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul, Milliyet Yayınları.

Mellor, Marry (1993). *Sınırları Yakmak. Feminist, Yeşil Bir Sosyalizme Doğru*. İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Merchant, Carolyn (1992). *Radical Ecology*. New York, London, Routledge.

Merdanoğlu, Musa (2005). *Ozanın Feryadı, Uyan Artık Vatandaşım, Halk Ozanı Musa Merdanoğlu*, 3. Baskı, Ankara, Hürbilek Ofset.

Mernisi, Fatma (1986). *Feminity as Subversion*. Londra, TheWomen's Press.

Michel, Andre (1993). *Cep Üniversitesi: Feminizm*. Çeviren Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları.

Millett, Kate (1938). *Toplumsal Cinsiyet: Devrim Manifestosu, Birinci Yıl Notları*. New York, Doubledary Companya Inc.

Millet, Kate (1973). *Cinsel Politika*. Çeviren: Seçkin Selvi, İstanbul, Payel Yayıncılık.

Millett, Kate (1970). Sexuel Politics: A Manifesto for Revolution, Notes from the Second Year, *Radikal Feminizm* İçinde, York: Doubleday & Company Inc, S.111: 365-367.

Mitchell. Juliet (1995). *Kadınlık Durumu*. Çeviren: Günseli Gülnur, Şirin Peraye, Şule Yaprak, İstanbul, Kadın Çevresi Yayınları.

Moltke, Helmuth Von (1969). *Moltke'nin Türkiye Mektupları*. Çeviren: Hayrullah Örs, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Moran, Berna (2007). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. 8. Baskı, İstanbul, Cem Yayınevi.

Morgan, Lewis Henry (1987). *Eski Toplum*. İstanbul, Payel Yayınevi.

Mutman, Mahmut ve Yeğenoğlu, Meyda (1992). Sosyal bilimlerde ve toplumda post modernizm, *Birikim Dergisi*, sayı.33(Ocak),43–58.

Nirun, Nihat (1991). *Sosyal Dinamik Bünye Analizi*. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Nurmemmet, Annagulı (1996). *Türkmen Halk Destanı Göroğlu*. Ankara, Ahmet Yesevî Vakfı, Bilig Yayınları.

Obruk, Cahit (1983). *Kırşehirli Âşık Said.* Ankara, Ulus Matbaası.

Odman ve Tevfik, M. (2012). Kadına Karşı Cinsel Şiddet, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, Ankara, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, 27-28 Nisan, Cilt 1: 130-17.

Offen, Karen (2000). *Europeanfeminisms: 1700-1950: A Politicalhistory*. California: Stanford UniverstyPress.

Onay, Talat Ahmet (1933). *Âşık Tokatlı Nuri.* Çankırı, Çankırı Matbaası.

Orçan, Mustafa (2008). *Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili*. Ankara, Harf Yayınları.

Ortaylı, İlber (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Hil Yayınları.

Oxford İngilizce Sözlüğü (1985). Oxford Üniversty Press, Oxford, England

Ögel, Bahaeddin (1979). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. 2. Baskı, Ankara, Kömen Yayın ve Dağıtım.

Ögel, Bahaeddin (1984).Türk Ailesinde Kadın, *Kadın Ansiklopedisi*, İstanbul, TercümanYayınları.

Ögel, Bahaeddin (1998). *Türk Mitolojisi*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özünel Ölçer, Evrim (2006*). Masal Mekânında Kadın Olmak*. Ankara, Geleneksel Yayınları.

Örnek, Sedat Veyis (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öz, Baki (1997). *Bektaşîlik Nedir*. İstanbul, Der Yayınları.

Özarslan, Metin (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Özbay, Ferhunde (2002*). "Evlerde El Kızları: Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler" Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. İstanbul, İletişim Yayınları.

Özdemir, Ahmet (2003). *Âşık Sefil Selimi, İrfan Okulu*. İstanbul, Şarkışla ve Çevresi Kültür Sanat ve Sosyal Dayanışma Derneği Yayınları.

Özdemir, Cafer (2011). 17-19. Yüzyıl Âşık Tarzı Türk Şiirinde Sosyo-Kültürel Hayat, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

Özkalp, Enver (1995). *Davranış Bilimlerine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Acıkoğretim Fakultesi Yayınları.

Özsoy, Bekir Sami; Ataman, Halil İbrahim (1993). *Posoflu Âşık Sabit Müdami Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*. Kayseri.

Öztelli, Cahit (1955). *Halk Şiiri, 18. Yüzyıl*. İstanbul, Varlık Yayınları.

Öztelli, Cahit (1974). *Dertli-Seyrani*, İstanbul, Varlık Yayınevi.

Öztürk, Ali (1980). *Çağlar İçinde Türk Destanları.* Ankara, Pozitif Yayıncılık.

Öztürk, Emine (2009). Türk kadınının feminizme bakışı (Erzurum Örneği). *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11- 143 pp. DOI: 1302- 7220.

Öztürk, Emine (2011). Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını. İstanbul, Rağbet Yayınları.

Öztürk, İsa (2003). *Köroğlu Destanı*. İstanbul, Adam Yayınları.

Pardoe, Julia (2004) *Şehirlerin Ecesi İstanbul*. İstanbul, Kitap Yayınevi.

Pateman, Carole, (1988), *The Sexual Contract*, London.

Phılıps, Anne (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti*. Çeviren: Alev Türker, İstanbul, Metis Yayıncılık.

Pierce, Leslie (2000). *Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Poyrazoğlu, Ozan Ahmet (2006). *Bir Heybe Şiir, Ozan Ahmet Poyrazoğlu*. İstanbul, Erguvan Yayınları.

Pürlü, Kadir; Özen, Kutlu (1996). *Âşık Feryadî*. Sivas, Dilek Ofset Matbaacılık.

Ramazanoğlu, Caroline (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. Çeviren: Mefkûre Bayatlı, İstanbul, Pencere Yayınları.

Ramazanoğlu, Yıldız (2012). *İşgal Kadınları*. İstanbul, Kapı Yayınları.

Rayman, Hayrettin (1998). *Ardanuçlu Âşık Efkârî*. Erzurum, Ataürk Üniversitesi.

Reed, Evelyn (1994). *Kadının Evrimi I.* Çeviren: Sema Yeğin, İstanbul, Payel Yayınevi.

Register, Cheri (1989). American Feminist Literary Criticism: A Bibliographical Introduction. *Feminist Literary Criticism: Explorations In Theory* İcinde, Editör: Josephine Donovan, 2.Basım, Lexington, Kentucky: University Press of Kentucky, 1-28.

Reyhanî, Âşık Yaşar (1988*). Kervan, Âşık Yaşar Reyhanî, Halk Şairleri Arası Eser Yarışması İkincisi*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Rich, Adrienne (2001). When We Dead Awaken. Available Means: *An Anthology of Women's Rhetoric(s)* İcinde, Edintör: Joy S. Ritchie ve Kate Ronald, Univ. of Pittsburgh Press, 269-282.

Roux, Jean Paul (2007). *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. Çeviren: Kazancıgil, Aykut; Arslan, Lale, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Rulmann, Marit (1996). *Kadın Filozoflar, Antik Çağdan Aydınlanmaya Kadar*. Çeviren: Tomris Mengüşoğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Saçkesen, Ahmet (2007). "Er Tabıldı Destanında kadın tipler, *Turkish Studies Dergisi Tunca Kortantamer Özel Sayısı*-I. Volüm: 2: 1-10.

Saim, Hikmet (1997). *Kadının Gizli Dünyası*. İstanbul, Arıon Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1987). *Ercişli Emrah*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (1989). Türk Saz Şiiri, *Türk Dili/Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, Ocak-Haziran 1989, ss.105-250.

Sakaoğlu, Saim (2004). *Karaca Oğlan*. Ankara, Akçağ Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (2012). *Karaca Oğlan,* 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (2014). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. Konya, Kömen Yayınları.

Saktanber, Ayşe (2004). *Kemalist Kadın Hakları Söylemi, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* İstanbul, İletişim Yayınları.

San, Sabri Özcan (1987). *Âşık Hicrani*. Ankara, Kültür Bakanlığı Gençlik ve Halk Kitapları Dizisi:21.

Sancar, Serpil (2009). *Erkeklik İmkânsız İktidar*. 1. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları.

Sancar, Yasemin (2012). Fransız Feminizmi Bağlamında Belirli Anadolu Masallarının Yeniden Okunuşu, Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Saraçoğlu, Ali (1999). *Ercişli Emrah Gökyüzünde Bölük Bölük Turnalar*. Ankara, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sarıhan, Zeki (1999). Kurtuluş Savaşı'nın Kadınları. *Cumhuriyet ve Kadın Sempozyumu*, Ankara, Kadınlar Derneği Yayınları. 27-40.

Sarup, Madan (1997). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, Çeviren: Baki Güçlü, Ankara: Ark Yayınevi.

Saulnier, Christine Flynn (1996). *Feminist Theories And Social Work: Approaches And Applications.* Binghamton, New York: Haworth Press.

Savran, Gülnur (1985). Feminizimler. *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:9. (Kadın Sorunu Özel Sayısı). Ankara. 5-25.

Sayarı, Binnaz (1979). Turk Kadını ve Din. Türk Toplumunda Kadın İcinde, Editör: Nermin Abadan Unat, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Saydam, M. Bilgin (2011). *Deli Dumrul'un Bilinci*. 2. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları

Schick, Irvin Cemil (1990). Representing middle eastern women: feminism and colonial discourse, *Feminist Studies 1*, 1990: 369.

Schroeder, Suheyla Kırca (2007). *Popüler Feminizm Türkiye'de ve Britanya'da Kadın Dergileri.* İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Segal, Lynne (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkekler, Değişen Erkeklikler*. Çev: Volkan Ersoy, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Sellers, Susan (1994). *Hélène Cixous Reader*. London, Routledge.

Selman, Hasan (1971). *İki Cihan Dostu*. İstanbul, Mayataş Yayınları.

Selman, Hasan (2012). *Hakikat Yolcusu Âşık Selmani*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Semih, Mehmet (1983). *Türk Şiirinde Hiciv, Taşlama, Yergi*. İstanbul, Miyatro Yayınları.

Sencer, Muzaffer (1968). *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*. İstanbul, Garanti Matbaası.

Sever, Arzu (2004). Âşık Kadirlili Abdulvahap Kocaman, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.

Sevim, Ayşe (2005). *Feminizm.* Birinci Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları.

Sevinç, Necdet (1987). *Eski Türklerde Kadın ve Aile*. İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Sezener, Lütfi (1997). Ezurumlu Emrah'ın Şiirlerinde Aşk ve Gurbet (Teorik Bir Yaklaşım) 7 Mart 1997 Erzurum, "*Çeşitli Yönleriyle Erzurumlu Emrah" Sempozyumu.*

Sezer, Melek Özlem (2004). Masallarda Toplumsal Cinsiyetin İşlenişi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Sezgin, Sevil (2014). Türkiye'de Feminist Söylem ve İslami Feminizm, Sosyal Bilmler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ananbilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Showalter, Elaine (1980). Towards A Feminist Poetics. *Women Writing and Writing AboutWomen* İcinde, ed. Mary Jacobus, University of Oxford. Women's Studies Committee: Taylor & Francis, 22-42.

Showalter, Elaine (1985). Women's Time, Women's Space: Writing the History of FeministCriticism. *Feminist Issues In Literary Scholarship* İcinde, Editör: Shari Benstock, Indiana University Press, 30-45.

Smıth, Patricia, (1993), *Feminist Jurisprudence and the Nature of Law*. Oxford, Oxford University Pres.

Sommers, Christina Hoff (1994). *Who Stole Feminism?: How Women Have Betrayed Women.* New York, Simon and Schuster.

Spector, Judith (1986). *Gender Studies, New Directions in Feminist Criticism*. London, Popular Press.

Stearns, Peter N. (1994). *Encyclopedia of Social History*. An Annotated Bibliography of Sources in German, Taylor & Francis.

Stirling, Arthur Paul (1965). *Türkish Village*. New York: John Wilwy and Sons.

Stone, Alison (2007). *An Introductionto Feminist Philosophy*. Cambridge, Polity Press.

Suğur, Serap (2006). Toplumsal Cinsiyet, *Toplumsal Yaşamda Kadın* İçinde, Editör: Gürsel Yaktıl Oğuz, 1. Basım, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 1-25.

Şahin, Elmas (2009). Leyla Erbil'in Eserlerine Feminist Bir Yaklaşım. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Şeker, Mehmet (1997). *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*. Ankara, Diyanet İşleri ve Başkanlığı Yayınları.

Şen, Semra (2003): Oğuz Kağan Destanı'nda ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde kadın, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 21: 123-128.

Şen, Sevim (2008). Anadolu Masallarında Kadının Yeri. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Eedebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Şeni, Nora (1985). Osmanlı'dan cumhuriyete kadın. *Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 9.Şubat-Mart (Kadın Sorunu Özel Sayısı). Ankara. 67-71.

Şener, Deniz (2005). Âşıklık Geleneği İçerisinde Şeref Taşlıova'nın Yeri ve Kullandığı Makamlar, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Şengül, Mehmet Bakır (2015). Türk Romanında Feminizm (Kadın Romancılar 1960-80), Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Şerif, Mahzunî (1994). *2000 Mahzunî Gümüş Yelek*. Ankara.

Şeşen, Ramazan (1975). *İbn-i Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi*. İstanbul, Bedir Yayınevi.

Şimşek, Burcu (2006). Kadınlararası Konuşma Sürecinde Toplumsal Cinsiyetin Dil Üzerinden Sergilenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Şimşek, Esma (2009). Yakınma/yakarışlar dünyasında felek ve Türk halk edebiyatında yansımaları, *Milli Folklor*, S. 84, Yıl: 21, ss. 34-41.

Taieb, Edith (1982). *Hubertine Auclert: La Citiyonne, 1848-1914*, Paris, Syros Press.

Tan, Mine (2000). Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği ve Turkiye Gerceği. Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş, *Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset* İcinde, İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları, 21-117.

Tanilli, Sevrver (2006). *Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar, Kadın Sorununun Neresindeyiz?* İstanbul, Alkım Yayınevi.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003). 19'uncu Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Çağlayan Yaınları.

Taşkıran, Tezer (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları.* Ankara, Başbakanlık Basımevi.

Taşlıova, M. Mete (2006). Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler. Sosyal Bilimiler Enstititüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Taşlıova, M. Mete (2008). *Sözlü ve Yazılı Kaynaklarla Çorum Halk Şiiri Antolojisi-Âşıklar, Ozanlar, Şairler*. Çorum, Çorum Valililiği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Taşlıova, M. Mete (2012). *Âşık Şeref Taşlıova Hayatı ve Şiirleri*. 2. Baskı, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Taşlıova, M. Mete (2018). Sözlü gelenekte şiirin varyantlaşması: "*O Gelin*" şiiri, *Akdeniz Üniversitesi MJH Dergisi,* VIII: 507-519.

Tayanç, Füsun; Tayanç, Tunç (1977). *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*. Ankara, Toplum Yayınevi.

Tekeli, Şirin (1981). Women in Turkish Politics. *Women in Turkish Society* İçinde, Editör: Nermin Abadan-Unat ve Deniz Kandiyoti, BRIL. 293-311.

Tekeli, Şirin (1982). *Kadınlar Siyasal ve Toplumsal Hayat*. İstanbul, Birikim Yayınları.

Tekeli, Şirin (1992). *Bilimlerde Metodolojinin "Kadın Bakış Açısından" İrdelenmesi. Türkiye Kadın Olgusu.* İstanbul, Say Yayınları.

Tekeli, Şirin (1995). 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar. *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar içinde*, Editör: Şirin Tekeli, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları. 15-50.

Tekeli, Şirin (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* İçinde. Editör: A.B. Hacımirzaoğlu. İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s: 342.

Tekin, Elif (2007). 1980 Sonrası Türkiye'de Feminizmin Görünümü, Sosyal Bilimler Ensitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Temizarabacı, Yasemin Yıldırmaz (2005). *Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası.* İstanbul, Sel Yayıncılık.

Tevrat (2000). Çeviren: Demirel, H. İstanbul, Orhan Matbaacılık.

Tong, Putnam Rosemarie (2006). *Feminist Düşünce*. Çeviren: Prof. Dr. Zafer Cirhinlioğlu İstanbul, Gündoğan Yayınları.

Topaloğlu, Bekir (1981). *İslam'da Kadın*. İstanbul, Yağmur Yayınevi.

Topuz, Hıfzı (2003). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul, Remzi Kitabevi.

Törenek, Mehmet (1999). *Roman ve Hikâyeleriyle Mehmet Rauf*. İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Tülücü, Süleyman (1982) Divanü Lûgat-it Türk'te kadın için kullanılan sözler, Türk *Dünyası Arastırmaları Dergisi*, İstanbul, Şubat 1982, C.16: 137-141.

Türk Ceza Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Remi Gazete, Sayı: 25611, 12 Ekim 2004.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (2011). 11.Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dili Dergisi (1989). *Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri).* Sayı 445-450/Ocak-Haziran 1989, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (1991). Aile Sosyolojisi Modeli, *Türk Aile Ansiklopedisi 1*, Ankara, Çizgi Yayınevi.

Türköne, Mualla (1995). Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü, Ankara, Ark Yayınevi.

Tüzin, Derya (2006). Argo ve küfür bağlamında cinsel eylemin nesnesi olarak "Kadın" *Millî Folklor*, 2006, Yıl 18, Sayı 7: 105-110.

Uğur, Fidan (2008). Denizlili Âşık Ozan Nihat, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Ural, Orhan (1984). *Erzurumlu Emrah/Hayatı-Şiirleri*. İstanbul, Özgür Yayın-Dağıtım.

Urdang, Laurence (1968). *Randomhousedictioanry of English Language*. New York, Random House.

Üşür, Serpil (1991). *Din, Siyaset ve Kadın*. İstanbul, Alan Yayıncılık.

Van Os, Nicola (2004). Osmanlı Müslümanlarında Feminizm, Derleyen: Mehmet Ö. Alkan, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt I, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* İçinde, İletişim Yayınları, İstanbul.

Velidedeoğlu, Hıfzı Velded (1970). *Türkiye'de Üç Devir*. İstanbul, Sinan Yayınları.

Walby, Sylvia (1994). *Towards a Theory of Patriarchy, The Polity Reader in Gender Studies*. Oxford, Polity Pres.

Wang, Lingzhen (2004). *Personal Matters: Women's Autobiographical Practice In Twentieth-entury China*. USA, Stanford University Press.

Warren, Karen J. (1997). Taking Empirical Data Seriously: An Ecofeminist Philosophical Perspective. *Ecofeminism: Women, Culture, Nature* İçinde, Editör: Karen J. Warren, Indiana, Indiana University Press, 3-21.

Warren, Nagueyalti (2006). Literature. Writing African American Women, *An Encyclopedia of Literature by and About Women of Color Cilt 2, K-Z* İçinde, Editör: Elizabeth Ann Beaulieu, Westport, Greenwood Publishing Group, 551- 569.

Watkins, Susan Alice; Rueda, Marisa; Rodrigues, Marta (1996). *Çizgilerle Feminizm, Yeni Başlayanlar İçin*. İstanbul, Milliyet Yayınları.

Winslow, Barbara (2004). *Feminist Wovements: Gender and Sexualequality. A Companion to Gender History*. Oxford, Blackwell Publishing.

Wolstonecraft, Marry (1987). Kadın Haklarının Doğrulanması Çeviren: E. Engin ve Diğerleri, *Feminizm-19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler* İçinde, İstanbul, Afa Yayıncılık.

Wollstonecraft, Marry (2007). *Kadın Haklarının Gerçeklendirilmesi*. Çeviren: Deniz Hakyemez, 1. Baskı, İstanbul, İş Bankası Yayınları.

Wriht, Elizbeth (2002). *Lacan ve Post-Feminizm*. Çeviren: Ebru Kılıç, İstanbul: Everest Yayınları.

Yadsıman, Hakkı (2002). Yahudi kutsal metinlerinde kadın karşıtı söylemler. İzmir, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XV: 97-121.

Yağız, Süleyman (1999). *İşte Bizim Mahzunî*. İstanbul, Hasat Yayınları.

Yakar, İsmail Serdar (2008). *Çorum İli Âşıklık Geleneği ve Âşık Rıfat Kurtoğlu*. Çorum, Çorum Belediyesi Yayınları.

Yakıcı, Ali (2003). İslamiyet öncesi Türk destanlarının bilim ve kültür hayatına etkisi üzerine bazı düşünceler, *Türkiyat Araştırmaları Dergsi, Prof. Dr. A. Bican Ercilesun Armağanı,* 13, Bahar 2003. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Yakıcı, Ali (2016). Yaratılış destanından Dede Korkut'a mitoloji bağlamlı Türk edebiyatı metinlerinde kadın, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, Yıl.7, Sayı.38, Mart-Nisan 2016, ss.21.

Yalman (Yalgın), Ali Rıza (1993). *Cenupta Türkmen Oymakları I-II*. Hazırlayan: Sabaht Demir, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yalnızuçanlar, Sadık (2009). *Efendiler Bağı Davut Sulari/ Yaşamı-Şiirleri*. İstanbul, Karacaahmet Sultan Kültür Derneği Yayınları.

Yanıkkaya, Berrin (2009). "Beden dilimi oku": popüler müzik ve bir metin olarak beden dili, *Toplumbilim Dergisi*, Beden Sosyoloji Özel Sayısı, Haziran, 2009, ss.45-60.

Yaraşır, Volkan (2004). *Uluslararası İşçi Hareketleri*. İstanbul, Akyüz Yayın Grubu.

Yaşar, M. Ruhat (2007). Depresyonun kadınlaşması, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:17, Sayı: 2: 251-281.

Yayla, Atilla (2010). *Liberal Bakışlar*. Ankara, Siyasal Kitabevi.

Yener, Cemil (1973). *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul, Bateş Yayınları.

Yeşil, Yılmaz (2012). Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yıldırım, Suat (2004). *Kur'ân-ı Kerim'in Açıklamalı Meali*. İstanbul, Işık Yayınları.

Yıldırım, Sait (2017) Kadına Yönelik Şiddet ve Ataerkillik, *6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-II İletişim - İktisat - Sosyal Politikalar - Sosyoloji),* 10-13 Mayıs 2017, Muş, ss. 193-213.

Yıldırım, Seyfullah (2017). *Kazak Kahramanlık Masalları*. Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, Adile Anıl (2004). Kutadgu Bilig'de kadın. *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi,* Ankara.32: 91-99

Yılmaz, Güneş (2009). Davut Sularî ve Ozanlık Geleneği İçindeki Yeri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi.

Yörükân, Yusuf Ziya (2006). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. Ötüken Yayınları, İstanbul.

Yurdakul, Sabahat (1994). Çalışan kadının korunması. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yüksel, Hasan Avni (1987). *Âşık Seyrani*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Zaman, Süleyman (2000). *Mahzunî Şerif Yaşamı, Dünya Görüşü, Şiirleri*. Ankara, Toros Matbaacılık.

Zeyrek, Yunus (1990). *Posoflu Âşık Zülâli*. İstanbul, Öğretmen Yazarlar Dizisi, MEB Yayınları.

Zeyrek, Yunus (2000). *Hanaklı Mazlûmî, Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara, Uyum Ajans.

Zihnioğlu, Yaprak (2003). *Kadınsız İnkılâp: Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul, Metis Yayınları.